DE INDISCHE GIDS.

De Indische Gids.

Staat- en Letterkundig Maandschrift.

Directeur: C. E. VAN KESTEREN,

MET VELER MEDEWERKING.

Redacteur van de rubriek Koloniale Literatuur: Dr. T. C. L. WIJNMALEN.

ACHTSTE JAARGANG.

I.

KON. INSTITUUT VOOR TAAL-LAND EN VOLKENKUNDE NED. INDIE

LEIDEN. — E. J. BRILL.
OUDE RIJN 33a.
1886.

INHOUD VAN DEN ACHTSTEN JAARGANG, EERSTE DEEL.

Bladz.

Het ontwerp tot aanvulling van het Reglement op het beleid der Regeering van N. I. ten aanzien van de uitgifte van mijnconcessiën, door REINIER D. VERBEEK 1

De sluiting van twee drukkerijen op Java; herinneringen en opmerkingen van C. E. VAN KESTEREN 37

Maandelijksche Revue van Brochures, Tijdschrift- en Dagbladartikelen . . 64

INHOUD: UIT DE INDISCHE EN NEDERLANDSCHE PERS: Mr. N. P. van den Berg in het *Tijdschrift van Landbouw en Nijverheid* over de regeling van het landbouwcrediet in N. I. — *De Amsterdammer* over het adres van G. A. De Lange c. s. aan Z. M. den Koning. — Het *Leidsch Dagblad* over de instandhouding der Leidsche inrichting voor opleiding van Indische ambtenaren. — De heer Quarles van Ufford in *Het Vaderland* over de kweekschool te Makasser. — De heer Cool in de *Militaire Spectator* over het weduwen- en weezenfonds. — Nautilus in het *Algemeen Handelsblad* over den treurigen toestand der scheepsmacht in Oost-Indië na 1885. — Het *Algemeen Handelsblad* over vrijheid van drukpers in Indië.

Varia 85

Een nieuw adres met een memorie van den Heer Quien c. s. — Een kabinetscirculaire over de koffiecultuur. — Oefening van den soldaat. — De practijk der Javanenliefde in ons Hoogerhuis. — Een brief uit Indië van een ambtenaar. — Spoorwegtarieven . . . Sganarelle in de Tweede Kamer.

Koloniale Literatuur 98

Critisch overzicht: *Mohammedaansch recht en rechtswetenschap, opmerkingen naar aanleiding van twee onlangs verschenen brochures door* Dr. C. SNOUCK HURGRONJE.

Correspondentie 112

Een en ander over de beschouwingen van den heer Perelaer omtrent de Chineezen door Dr. J. J. M. DE GROOT.

Wetenschap en industrie 127

De Hoogere Burgerschool te Semarang. — Goederenvervoer per stoomboot in N. I. — Steenkolen in Indië. — De vooruitgang van Algerië. — Een proef met diffusie.

Feuilleton 141

Vichnou en Shiva, III, door LOUISE STRATENUS.

Van de Wetgeving voor de Koloniën, I, door P. H. VAN DER KEMP. . . 157

Het ontwerp tot aanvulling van het Reglement op het beleid der Regeering van N. I. ten aanzien van de uitgifte van mijnconcessiën, door REINIER D. VERBEEK, II. 190

Correspondentie-artikel 213

De waarde der topographische kaarten, door HAVENGA.

Maandelijksche Revue van Brochures, Tijdschrift- en Dagbladartikelen . . 224

INHOUD: UIT DE NEDERLANDSCHE PERS: *De Amsterdammer* over het voorstel om het recht op petroleum bij invoer in N. I te verhoogen, en *het Vaderland* over de houding van Z. E. van Rees ten opzichte der Indische drukpers.

Bladz.

Varia 229

Eene bloemlezing over facultatieve revisie uit Mr. LION's *Strafvordering*. — Het fictieve van verpondingswaarde. — De roeping van het Hooggerechtshof volgens Z. E. van Rees. — De zaak van Poeloong, een ernstige vingerwijzing.

Koloniale Literatuur 239

Critische overzichten: Dr. G. A. WILKEN, *De vrucht van de beoefening der ethnologie voor de vergelijkende rechtswetenschap*, door Mr. C. BAKE. — *Indische Typen* door J. A. UILKENS, door E. — *Sammlungen des Geologischen Reichsmuseum in Leiden. Herausgegeben von* K. MARTIN *und* WICHMANN door H. VON ROSENBERG. — *Exotische Schmetterlinge von* Dr. O. STAUDINGER *und* Dr. E. SCHATZ. *Abbildungen und Beschreibungen der wichtigsten Exotischen Tagfalter von* Dr. O. STAUDINGER *unter technische Mitwirkung von* Dr. H. LANGHANS, door H. VON ROSENBERG.

Nieuwe uitgaven in Nederland, Nederlandsch-Indië en in het Buitenland. Bijdragen over den Nederlandsch-Indischen-Archipel in Buitenlandsche tijdschriften en Mengelwerken.

Wetenschap en Industrie. 254

Handel van Nederlandsch-Indië met Amoy, Venetië en Colombo. — Uitvoer van thee uit Nederlandsch-Indië. — Theeverbruik in Nederland en in Engeland. — Het jaarverslag van de Koloniale Bank. — Het budget van een Javaan. —

Mededeelingen betreffende Christengemeenten van inlanders op Java, door Mr. W. B. BERGSMA 265

Feuilleton 273

Vichnou en Shiva, III, door LOUISE STRATENUS.

Ons muntstelsel en onze landbouwnijverheid, door Mr. N. P. VAN DEN BERG. 289

Een koloniaal staatkundig misdrijf, door J. H. P. E. KNIPHORST 298

Van de wetgeving voor de koloniën, door P. H. VAN DER KEMP (*Slot*) . . 312

Maandelijksche Revue van Brochures, Tijdschrift- en Dagbladartikelen . . 343

UIT DE NEDERLANDSCHE PERS: Mr. P. Brooshooft bespreekt en verklaart in de *Tijdspiegel*, naar aanleiding van Mr. Van den Berg's *Debit of Credit*, Indië's „bloedarmoede"; de heer Godon maakte een nummer van de *Nieuwe Rotterdamsche* belangrijk door een paar zakelijke opmerkingen over eene koloniale aangelegenheid, namelijk de koffiecultuur in de Padangsche Bovenlanden; het *Nieuws van den Dag* geeft eenige beschouwingen ten beste over den inlandschen en den Europeeschen landbouw op Java, en over de particuliere landerijen aldaar; het conservatieve *Dagblad* juicht de vestiging der Duitschers op Nieuw Guinea toe: in de *Amsterdammer* wordt nogmaals een beroep op het Nederlandsche volk gedaan, ter zake van „Atjeh".

Varia 355

Overeenkomsten met inlandsche vorsten: verklaring, door verschillende Atjehsche hoofden afgelegd in de jaren 1874—1876. — Over de schepen der Gouvernements-marine in Nederlandsch-Indië. — Een herinnering aan de Rembangsche zaak. — Het geïncrimineerde artikel van „Fantasio". — Het onderzoek in de zaak van Poeloong. — Pessimistische politiek.

Koloniale Literatuur 384

Critische overzichten: PRINCE ROLAND BONAPARTE, *Les récents voyages des Neérlandais à la Nouvelle Guinée. — Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië. — Eine bedeutsame Missions-Konferenz.* (In: *Allgemeine Missions Zeitschrift. Monatshefte für geschichtliche und theoretische Missionskunde. In Verbindung mit* D. TH. CHRISTLIEB *und* D. R. GRUNDEMANN.

Bladz.

Correspondentie-artikel. 391

De inkrimping der kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Makasser, een feit door den Minister van Kolonien niet voorzien, door de Indische Regeering doorgedreven; door Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD.

Wetenschap en Industrie. 399

Handel van Nederlandsch-Indië met Genua, China en San-Francisco. — De spoorwegen op Ceylon. — Roofbouw in Egypte — een waarschuwing [1]). — Pandrecht op landbouwproducten. — Over invoer en belasting van Java-thee in Nederland — Is de suikerindustrie op Java bij prijzen van *f* 9 voor n° 14 bestaanbaar? — De suikeraccijns.

De middelen welke de inlander heeft om de landrente te voldoen. I. Extract uit de »Gegevens voor eene nieuwe landrenteregeling", door Dr. J. H. F. SOLLEWIJN GELPKE [2]). 420

Feuilleton 435

Vichnou en Shiva, IV (*Slot*), door LOUISE STRATENUS.

Een legaat uit den Engelschen tijd, II, door C. E. VAN KESTEREN . . 449

Een nabetrachting, I, door Mr. M. C. PIEPERS 479

Maandelijksche Revue van Brochures, Tijdschrift- en Dagbladartikelen . . 493

UIT DE NEDERLANDSCH-INDISCHE EN NEDERLANDSCHE PERS: Mr. N. P. van den Berg in het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw* over de suikercultuur en het Staatsbelang; — *de Tijd* over de verloochening van de koloniaal-liberale beginselen door den G.-G. van Rees, over het geringschatten van courantenberichten door den Minister van Eyk, over het nadeelige van directe belastingen, over de middelen om meer te trekken van het zoutmonopolie, over de pensioenen of onderstanden voor gewezen inlandsche hoofden en ambtenaren en over het inlandsch onderwijs; — de Heer Snelleman in de *Nieuwe Rotterdamsche* over Sumatra-koffie; — een discussie in de *Arnhemsche* over het ontruimen van Atjeh en een woord in de *Amsterdammer* tot opwekking van meer belangstelling in Indië.

Varia 507

Overeenkomsten met inlandsche vorsten in den Oostindischen Archipel; met Troemon, met Siak, Deli en onderhoorigheden, Kota Pinang, Tamiang en Poeloe Lawan betreffende de vraag wie onderdanen zijn van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en voorts nog met Siak betreffende het overnemen van het recht op belastinghefling. — Drie adressen over het wetsontwerp tot wijziging van het rechtentarief. — Wat de schatkist van Sumatra's Oostkust trekt. — Zoo spoorwegtarieven — zoo koloniale politiek. — De druk der staats-koffiecultuur.

Koloniale Literatuur 534

Critische overzichten: *A Dictionary of Islam, being a cyclopaedia of the doctrines, rites, ceremonies, and customs, together with the technical and theological terms, of the Muhammedan religion, by* T. P. HUGHES, *B. D., M. R. A. S.*

---

1) Op pag. 401 leze men i. p. v. »staande geoogste gewassen": geoogste gewassen.
Op pag. 403 leze men i. p. v. »bladen": bladeren, en verder moeten daar boven den 15en regel, van den voet der bladzijde gerekend, nog deze woorden ingelascht worden: Wat op een suikerfabriek verloren gaat, bestaat uit:
Nu die woorden volge dan:
1e den afval.
2e de vezels.
3e den modder.
4e het waschwater, enz.

2) Aan het einde van dit artikel op pag. 434 behoort in den tekst te staan: (*Slot volgt*).

Bladz.

with numerous illustrations. — Dongeng monjet dengen koera-koera, karangan K. F. Holle, dikarangken dalem bahasa Melajoe Betawi ole A. F. VON DE WALL. — *Beiträge zur Lepidopteren-Fauna des Malaischen Archipels (II). Heterocera der Insel Nias von* Dr. A. PAGENSTECHER.

Berichten en Mededeelingen.

Wetenschap en Industrie 546

De mijnwet, enz. voor de Transvaal vastgesteld. — De rentabiliteit eener diffusie-installatie. — Brazilië- en Java-koffie. — Een nieuwe meisjesschool te Semarang.

De middelen welke de inlander heeft om de landrente te voldoen. Extract uit de »Gegevens voor eene nieuwe landrenteregeling", door Dr. J. H. F. SOLLEWIJN GELPKE (*Slot*) 575

Feuilleton 595

In Dienst, naar het Engelsch door M. C. FRANK.

Iets over de militaire politiek in Indië 611

Een nabetrachting, II, door Mr. M. C. PIEPERS. 619

Maandelijksche Revue van Brochures, Tijdschrift- en Dagbladartikelen. . 661

INHOUD: UIT DE NEDERLANDSCHE PERS: *De Tijd*, het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage*, het *Handelsblad* en de *Amsterdammer* over de wijziging van de in- en uitvoerrechten in Indië; — een terechtwijzing van het *Nieuws van den Dag* betreffende het land Tjiomas; — het *Dagblad* over een gevaarlijke leemte in den Raad van Indië; het gemis nl. van een lid dat den inlander van nabij kent; — een medewerker van het *Dagblad* over de benoeming van den heer Van der Weijde tot ambtenaar, belast met het toezicht op de verplichte diensten der inlandsche bevolking, over de bevordering van twee assistent-residenten terwijl zij strafrechterlijk vervolgd werden, over den achteruitgang der landelijke ondernemingen, over de stemming der inlandsche bevolking, over de nieuwe zegelwet en de nieuwe *De Ruyter*; — het *Handelsblad* over persoonlijke diensten; — een geheel oorspronkelijk plan om Atjeh te onderwerpen en gansch Sumatra te ontwikkelen, door den Heer A. Huet. —

Varia 677

Overeenkomsten met inlandsche vorsten in den Oostindischen Archipel: betreffende het overnemen van belastingen in Tanah Poetih, Bara, Padang en Bedagei. — Een laatst adres over het ontwerp tot wijziging van het rechtentarief.

Koloniale Literatuur 692

Critische overzichten: (C. LEEMANS), *Beschrijving van de Indische oudheden van het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden — Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. — De Macedoniër, Algemeen zendingstijdschrift onder redactie van* Ds. H. DIJKSTRA. *Met vaste medewerking van* S. COOLSMA, R. VAN ECK, O. EERDMANS, B. HANS, A. A. LOOYEN en W. SCHOLTEN. — M. C., *De Indische inrichting te Leiden.*

Berichten en Mededeelingen.

Nieuwe Uitgaven in Nederland, Nederlandsch-Indië en in het Buitenland.

Bijdragen over den Nederlandsch-Indischen Archipel in Buitenlandsche Tijdschriften en Mengelwerken.

Wetenschap en Industrie 707

Handel van Nederlandsch-Indië met Saigon. — De Transvaalsche mijnwet beoordeeld. — Het postwisselverkeer tusschen Indië en het Buitenland.

Huur, verhuur, koop en verkoop van grond. Extract uit de »gegevens voor een nieuwe Landrenteregeling" door Dr. J. H. F. SOLLEWIJN GELPKE. 713

Bladz.

Welke bemesting is aan te bevelen voor den aanplant van Suikerriet? door P. 723

Feuilleton 734

In dienst, naar het Engelsch door M. C. FRANK (1e vervolg).

Eenige aanteekeningen betreffende de vogelnestklippen en grotten in het landschap Rongkob, door VAN DELDEN-LAËRNE 749

Korte opmerkingen over een landrentegrondslag, door J. F. VAN OOSTERZEE. 771

Correspondentie-artikel 774

Een brief van Dr. SNOUCK HURGRONJE.

Maandelijksche Revue van Brochures, Tijdschrift- en Dagbladartikelen. . 779

INHOUD: UIT DE NEDERLANDSCHE PERS: Het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* neemt ook voor de koloniale politiek als beginsel aan: „Waar geen rechtvaardigheid is, kan geen vertrouwen zijn"; Brutus dient in de *Arnhemsche* den heeren van de agressieve politiek een terechtwijzing toe; — de heer Laging Tobias bespreekt in *de Gids* „onze tegenwoordige politiek in Atjeh en haar gevolgen"; — De heer Reinier D. Verbeek spreekt in het *Handelsblad* een hartig woord over de ontginning van het zwarte en het gele goud, dat op Sumatra ligt; — de heer A. Huet wenscht de steenkolen van de Ombiliën te bestemmen voor de op Sumatra aan te leggen spoorwegen en de stoomvaart op de rivieren van Sumatra's oostkust.

Varia 791

Een geïncrimineerd, maar juist dagbladartikel over den toestand van Indië. — De heer Laging Tobias over den toestand van Indië. — Prof. Buys over den toestand in Nederland. — Het belang van de opiumpacht en het recht van de landheeren.

Koloniale Literatuur 827

Critische overzichten: *Rapport sur l'exposition internationale industrielle d'Amsterdam en* 1883, *adressé à M. le Ministre du Commerce, par le* CTE DE SAINT-FOIX, *et suivi d'une étude sur les colonies des Indes Néerlandaises, par* M. AUBERT. — *Beknopt leerboek der Geschiedenis, Staatsinrichting en Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië door* R. VAN ECK. — *Nederlandsch Oost- en West-Indië, Voor 't onderwijs bewerkt door* D. AITTON. — *Bijdrage tot de kennis der geschiedenis van het Bandjermasinsche rijk* 1860—1866 *door* H. G. J. L. MEYNERS. — *De machinist der Koninklijke Nederlandsche Marine Zijne positie en behandeling door* J. G. B.

Nieuwe Uitgaven in Nederland, Nederlandsch-Indië en in het Buitenland.

Wetenschap en Industrie 839

Curieuse bijzonderheden over het leger van Madras. — Tooverij onder de Javanen. — De Nederlandsche papierindustrie en onze Oost. — Nog meer concurrentie bij de stoomvaart op Indië?

Feuilleton 845

In dienst. Uit het Engelsch vertaald door M. C. FRANK (2e vervolg).

Het ontwerp tot aanvulling van het Reglement op het beleid der Regeering van N.-I., ten aanzien van de uitgifte van Mijnconcessiën.

DOOR

REINIER D. VERBEEK,

Mijn-Ingenieur.

De Heer Keuchenius stelde in de zitting van 19 November 1883 o. a. de motie voor, dat er tot verzekering van 's lands recht en belang behoefte bestond, de regeling omtrent de ontginning van delfstoffen in en boven den grond in Indië te stellen bij de wet, doch trok die motie, op wensch van den Minister van Binnenlandsche Zaken, in, nadat deze de verklaring had afgelegd, dat de Regeering niet ongenegen was zulk een wetsvoorstel in te dienen wanneer haar tijd van werken gelaten werd. De sedert nieuw opgetreden Minister van Koloniën sloot zich bij die verklaring aan in de zitting van 12 Juni 1884, en heeft nu onlangs bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal een wetsontwerp aanhangig gemaakt tot aanvulling van het Regeeringsreglement van Nederlandsch-Indië ten opzichte der uitgifte van mijnontginningen.

Het eenig artikel van dat ontwerp luidt als volgt:

»Het Reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch-Indië, »vastgesteld bij de Wet van 2 September 1854 (Staatsblad n°. 129), wordt »aangevuld met het volgende artikel:

»Art. 62*a*. De Gouverneur-Generaal kan concessiën tot mijnontginning »verleenen overeenkomstig regelen, bij algemeene verordening te stellen »met inachtneming van het navolgende.

»De concessien worden verleend voor een tijdvak van niet meer dan »vijf en zeventig jaren en in den regel na openbare mededinging.

»Van dien regel wordt alleen afgeweken na machtiging of onder het »voorbehoud van bekrachtiging door de wet, en voorts ten behoeve van »hen, die eene eerste concessie vragen voor een terrein, waarin zij, met »inachtneming van de bij algemeene verordening te geven voorschriften, »mijnbouwkundige opsporingen hebben verricht, die geleid hebben tot het »vinden van eene voor ontginning vatbare mijn.

»Van de zoodanigen wordt gevorderd een jaarlijksche cijns ten bedrage »van 2 % van de bruto-opbrengst der mijnontginning in natura of in »geld, en bovendien een vijfde aandeel in de winst der onderneming boven »20 % van het daarvoor gebezigde kapitaal."

»*De Gouverneur-Generaal kan concessiën tot mijnontginning verleenen overeenkomstig regelen, bij algemeene verordening te stellen met inachtneming van het navolgende:*"

De Memorie van Toelichting zegt:

»Evenals bij de wet bepalingen zijn vastgesteld betrekkelijk den afstand »in erfpacht en in huur dient de wet eenige bepalingen te maken omtrent »de uitgifte van concessiën tot mijnontginning.

»Evenzeer als het Regeeringsreglement (art. 62) de grondslag is waarop, »wat het eerstgenoemde onderwerp betreft, nadere regeling bij Koninklijk »besluit of koloniale verordening is gebouwd, dient het den grondslag te »leggen voor de beschikking der Regeering over de mineralen in den grond".

Ik geloof, dat het beter geweest ware, wanneer de eerste volzin geluid hadde als volgt: *Evenzeer als bij de wet bepalingen zijn vastgesteld betrekkelijk den afstand van gronden in erfpacht en in huur, dient de wet bepalingen te maken omtrent het recht van ontginning der delfstoffen.*

Afgezien van de vraag of alleen art. 62 van het Regeerings-Reglement, en niet ook art. 571 van het Indisch Burgerlijk Wetboek, alsmede art. 5 van het nu eenmaal bestaande Koninklijk Besluit van 2 Sept. 1873, Ind. Stbld. N°. 217*a*, tot punt van uitgang had moeten dienen, zou men, door het grondprincipe aldus te formuleeren en consequent toe te passen, allicht eene andere redactie aan de voorgestelde wet gegeven hebben.

Men is nu, door de bewoordingen „*mijnontginning*" en „*beschikkingsrecht over de delfstoffen in den grond*" als synoniem te gebruiken, op een dwaalspoor geraakt.

Mijnontginning en het beschikkingsrecht over de delfstoffen in den grond zijn evenmin dezelfde begrippen als „landbouw" of „landontginning" en het „beschikkingsrecht over de woeste gronden."

Ik heb elders [1]) breedvoeriger aangetoond, dat het voor eene rationeele ontginning van *eene zekere categorie van delfstoffen* noodzakelijk is, dat het recht om over deze delfstoffen te beschikken afgescheiden wordt van het beschikkingsrecht over den bovengrond; en dat men daarom ook, met uitzondering van Engeland en een gedeelte zijner koloniën, waar eene verandering ten goede van de daar bestaande vicieuse toestanden tot nu toe op onoverkomelijke moeilijkheden heeft gestuit, in alle mijnlanden het beginsel in toepassing heeft gebracht, dat de afzettingen *van eene zekere categorie van delfstoffen* eenen van het zakelijk recht op den bovengrond afgezonderden eigendom moeten uitmaken, terwijl eene andere categorie van delfstoffen, waarvan het voorkomen in de natuur van dien aard is, dat voor de ontginning daarvan geene uitzonderingsbepalingen noodig zijn, ter vrije beschikking blijven van den eigenaar van den bovengrond.

Met het oog op deze beginselen heeft men dan ook in art. 1 van alle bestaande mijnwetten de delfstoffen opgegeven waarover de Staat, en niet de grondeigenaar, het beschikkingsrecht heeft, om dan verder te bepalen de wijze waarop door anderen het recht zou worden verkregen om deze delfstoffen op te sporen en de opgespoorde vindplaatsen ten eigen bate te exploiteeren.

Bij het Koninklijk Besluit van 2 September 1873 (*Ind. Stsbld.* N°. 217a) heeft men eveneens verzuimd het hier boven aangegeven beginsel toetepassen.

Art. 5 van die verordening luidt:

»Niemand mag overgaan tot mijnontginning dan krachtens eene con»cessie door den G.-G. van N.-I. verleend, nadat de Raad van N.-I. is »gehoord."

Terwijl de tweede alinea van art. 23 luidt:

»Voor zooveel noodig geeft de G.-G. bij algemeene verordening voor»schriften nopens de winning van delfstoffen, die zich in groeven of op de »oppervlakte bevinden en derhalve zonder het aanleggen van mijnwerken »kunnen worden verkregen."

Bij de lezing van het eerste artikel komt aldra de vraag op: Wat heeft men onder *mijnontginning* te verstaan? en bij de lezing van art. 23: Wat heeft men bedoeld met de winning van *delfstoffen, die zich in groeven of op de oppervlakte bevinden en der-*

---

1) De mijnwetten in Nederlandsch-Indië getoetst aan de beginselen van het mijnrecht en van de mijnhuishoudkunde. 1879. Batavia, Ogilvie & Co., pag. 3—8.

halve zonder het aanleggen van mijnwerken verkregen kunnen worden?

Het voorkomen der delfstoffen in de natuur is niet aan vaste regels gebonden. Op enkele uitzonderingen na, zooals turf en moerasijzererts, wordt dezelfde soort van delfstoffen op de eene plaats aan de oppervlakte van de aardkorst, op eene andere plaats daarentegen diep daarin verborgen aangetroffen, terwijl men bij vele delfstof-afzettingen, die men oorspronkelijk door open werken aan den dag exploiteerde, bij voortgezette ontginning tot zeer groote diepten onder de aardkorst moet doordringen. Delfstoffen, die zonder het aanleggen van mijnwerken te ontginnen zijn, zullen ook bezwaarlijk in de natuur te vinden wezen, tenzij men daarmede het uitbaggeren van turf bedoele. Eene afgraving aan den dag, of aan de oppervlakte van de aardkorst, is even goed een mijnwerk als een put of eene onderaardsche galerij.

De hier bedoelde, onvoldoende en verkeerde, bepalingen kunnen slechts verklaard worden door eene verkeerde toepassing van de artikelen 1—4 van de ook in Nederland geldende Fransche mijnwet van 1810.

Omdat art. 1 van deze wet luidt: „Les masses de substances „minérales ou fossiles renfermées dans le sein de la terre, ou „existantes à la surface, sont classées, relativement aux règles „de l'exploitation de chacune d'elles, sous les trois qualifications „de mines, minières et carrières," ging men van de veronderstelling uit, dat de Fransche mijnwet onderscheid maakt al naar gelang van de *wijze van ontginning*, en dat zij dientengevolge bepalingen vaststelt al naarmate de delfstoffen meer of minder dicht aan de oppervlakte liggen, en al naardat de ontginning dus door open werken aan den dag dan wel door putten en onderaardsche galerijen plaats moet hebben.

Dit is echter niet het geval.

In de art. 2, 3 en 4 van de Fransche mijnwet worden alle delfstoffen in drie klassen verdeeld, namelijk: in *mines*, *minières* en *carrières*.

Onder de *mines* worden gerangschikt: goud, zilver, platina, kwikzilver, lood, ijzer, koper, tin, zink, zwavelzink, bismuth, kobalt, arsenicum, bruinsteen, antimonium, molybdanium, graphiet en andere metaalhoudende stoffen, onverschillig of deze delfstoffen in aders, lagers of ophoopingen aangetroffen worden. Verder: zwavel, aard- of steenkool, fossiel hout, alle bitumen, aluin en de zwavelzure metaalverbindingen.

Onder de *minières* worden gerekend moerasijzererts, de pyriet-

houdende aardsoorten die tot zwavelzure ijzerverbindingen verwerkt kunnen worden, de aluinhoudende aardsoorten en de turf.

Tot de *carrières* eindelijk worden gerekend lei, zandsteen, bouw- en andere steenen, marmer, graniet, kalksteen, gips, pouzzolaanaarde, tras, bazalt, lava, mergel, krijt, zand, vuursteen, klei, porceleinaarde, walkeraarde, pottebakkersaarde, aardachtige zelfstandigheden en rolsteenen (keien) van allerlei soort, en eindelijk de pyriethoudende aardsoorten die ter bemesting dienen *onverschillig of de ontginning dezer delfstoffen aan de open lucht dan wel door onderaardsche galerijen geschiedt.*

De ontginning der delfstoffen die onder de *mines* gerangschikt zijn mag niet zonder *concessie* geschieden. Voor de ontginning der *minières* is eene *vergunning van den prefect* noodig, die weliswaar nooit aan den grondeigenaar geweigerd wordt, maar die, wanneer de eigenaar ongenegen is zelf te ontginnen, ook aan anderen verleend kan worden. De *carrières* eindelijk zijn zonder reserve aan den grondeigenaar toegekend. Hij kan ze zonder vergunning ontginnen; alleen staat de ontginning, uit een oogpunt van politie, onder toezicht van de gouvernements-mijningenieurs, wanneer daarbij onderaardsche galerijen of putten aangelegd worden.

Terloops zij hier overigens aangemerkt, dat eene indeeling in *mines*, *minières* en *carrières*, zooals ze bij de Fransche mijnwet voorkomt, niet meer in overeenstemming is met de eischen van den tegenwoordigen tijd. Bij de nieuwere Europeesche mijnwetten worden alleen de delfstoffen opgesomd, die aan het beschikkingsrecht van den grondeigenaar onttrokken zijn en daarom onder de mijnwet ressorteeren. Het spreekt dan vanzelf, dat alle andere ter beschikking blijven van den grondeigenaar. Ook in Frankrijk is, sedert de wet van 9 Mei 1866, in de klassificatie der delfstoffen in zóó verre eene verandering gekomen, dat voor de ontginning van *minières* slechts dan eene vergunning vereischt wordt, wanneer de ontginning door onderaardsche werken plaats heeft, terwijl, indien ze door werken aan de open lucht ontgonnen worden, eene bloote kennisgeving aan den prefect voldoende is.

Eene aandachtige vergelijking van de eerste vier artikelen der Fransche mijnwet van 1810 leert ons, dat daar geene klassificatie bedoeld werd overeenkomstig *de wijze van ontginning*, maar wèl overeenkomstig *de meerdere of mindere waarde, die men uit een staat- en mijnhuishoudkundig oogpunt aan de verschillende delfstoffen moet toekennen.*

Bij de in art. 4 opgesomde delfstoffen is uitdrukkelijk gezegd,

dat zij tot de *carrières* behooren, onverschillig of ze aan de open lucht dan wel door onderaardsche werken ontgonnen worden. Even formeel is art. 3. Hierin worden vier delfstoffen opgesomd als tot de *minières* behoorende, en er wordt geen onderscheid gemaakt in de wijze van ontginning. Maar ook de veronderstelling, dat de in art. 2 opgesomde delfstoffen slechts dan tot de *mines* zouden behooren, wanneer de ontginning door onderaardsche werken plaats heeft, terwijl ze aan het beschikkingsrecht van den grondeigenaar overgelaten zijn, wanneer ze aan de oppervlakte der aardkorst gevonden worden, is niet mogelijk, omdat art. 5 zulks verbiedt; dit toch stipuleert, dat ze slechts naar aanleiding van eene verkregen concessie mogen ontgonnen worden. Buitendien blijkt de bedoeling van den wetgever uit den aanhef van art. 1: „Les masses de substances minérales *ou fossiles renfermées dans „le sein de la terre ou existantes à la surface* sont classées", etc.

Dupont[1]) zegt dan ook over dit onderwerp:

„Ces mots: „ „ou existantes à la surface" " veulent dire que les „gites minéraux souterrains peuvent être classés dans les mines, „minières ou carrières: si donc une substance minérale est dé„signée dans la classe des mines, elle y est comprise toute en„tière, aussi bien la partie renfermée dans le sein de la terre que „la partie existante à la surface".

En verder:

„Il reste hors de doute désormais que les substances minérales „sont classées parmi les mines minières ou carrières *d'après leur „nature*, et non pas *d'après leur mode d'exploitation*, et que lors„qu'une masse minérale est déclarée mine, la partie superficielle „est mine aussi bien que la partie enfouie dans le sein de la terre".

Dezelfde onzekerheid die bij de thans in Ned.-Indië bestaande mijnwet bestaat, het ontbreken van het fundamenteele principe waarop eene mijnwet gebaseerd dient te worden, is in het nieuwe wetsontwerp bestendigd. Ook hier wordt gezegd, dat de Gouverneur-Generaal *concessiën tot mijnontginning* kan verleenen. En ofschoon, wat in de thans bestaande Indische mijnwet ontbreekt, men hier in de Memorie van Toelichting eene verklaring gegeven heeft wat men onder *mijnontginning* wenscht te verstaan, zoo kan deze, op de wijze van werken gebaseerde, définitie niet geacht worden de bezwaren uit den weg te ruimen. Het criterium om te beoor-

---

1) Traité Pratique de la Jurisprudence des mines par Etienne Dupont, ingénieur des mines. 3 deelen.

deelen of de regeering al dan niet concessie tot ontginning moet verleenen ligt niet in de *wijze van exploitatie*, die men veilig aan de beoordeeling en de inzichten van den ondernemer kan overlaten, maar wel hierin: over *welke delfstof* de ondernemer het beschikkingsrecht wenscht te verkrijgen, en of het voorkomen van die delfstof in de natuur van dien aard is, dat het beschikkingsrecht daarover afgescheiden moet worden van het beschikkingsrecht over den bovengrond. Daarom ook is het noodzakelijk, *niet* eene definitie te geven van de wijze van bewerking die men bedoelt, maar *wel*, in navolging van de mijnwetten van alle andere landen, de delfstoffen te noemen welker ontginning niet zonder concessie van het gouvernement mag plaats hebben en die daarom aan het beschikkingsrecht van den eigenaar of den bezitter van den bovengrond onttrokken worden.

Door anders te handelen zou men in dezelfde fout vervallen die de Dai-Jo-Koean (groote Staatsraad) van Japan beging, toen hij den 5den dag van de 4de maand van het 5de jaar Meiji (4 Mei 1872) een besluit afkondigde, waarin insgelijks bepaald werd, dat ieder die mijnbouw wilde drijven concessie daartoe moest erlangen van den grooten Staatsraad. Reeds in Mei en Augustus van het daarop volgende jaar moesten nieuwe wetten worden afgekondigd, waarin aangegeven werd de ontginning van welke delfstoffen men eigenlijk bedoeld had.

Het noemen van die delfstoffen kan niet het minste bezwaar opleveren. Moge de geologische kennis van onze aardkorst op menig punt nog zeer onvolmaakt wezen, men heeft het in die wetenschap thans ver genoeg gebracht om met voldoende beslistheid aan te geven welke delfstoffen, uit een mijnbouwkundig oogpunt, aan het beschikkingsrecht van den eigenaar of den bezitter van den bovengrond dienen onttrokken te worden.

De Memorie van Toelichting zegt Pag. 4:

> 2°. *Het verleenen der concessie tot mijnontginning:*
>
> »Volgens het bestaande recht kan in Nederlandsch-Indië geen mijnont»ginning geschieden dan krachtens eene van de Regeering verkregen con»cessie, hetzij de opsporing door de Regeering, dan wel door particulieren »is verricht. Art. 571 van het Indisch Burgerlijk Wetboek, gelijkluidend »met Art. 626 Nederlandsch Burgerlijk Wetboek, bepaalt in het derde »lid, dat de eigenaar van den grond daaronder naar goedvinden mag »bouwen en graven en uit dat graven alle vruchten trekken, welke het»zelve kan opleveren, behoudens de wijzigingen, uit de wetten en veror»deningen van politie op het stuk der mijnen, uitveening en andere »dergelijke voorwerpen voortvloeiende. Deze bepaling werd in het Neder-

»landsche Wetboek uit den Franschen Code (Art. 552) overgenomen, met »de verklaring, dat het geenszins de bedoeling van het artikel was om de »wettelijke verordeningen op het stuk der mijnen af te schaffen, en dat »het van aanbelang was om allen twijfel dienaangaande weg te nemen »(Voorduin, deel III, bladz. 414).

»Toen het Burgerlijk Wetboek werd vastgesteld, gold de Fransche Wet »van 21 April 1870, welke, evenals de vorige van 28 Juli 1791, het recht »van beschikking over de mijnen aan den Staat toekent.

»Kan er alzoo niet zonder concessie tot mijnontginning worden overge »gaan, dan is het van belang, het begrip van mijnontginning vast te »stellen. Daaronder zal men ook in Nederlandsch-Indië moeten verstaan »het winnen van mineralen, door middel van mijnen in de beteekenis van »onderaardsche mijnwerken, door middel van mijngroeven, met of zonder »behulp van ontploffingsmiddelen, en door middel van boorgaten en grond- »peilingen. Daaronder is niet te begrijpen de inlandsche wijze van verwas- »sching, noch het graven naar bouwmaterialen, die in den bovengrond »aanwezig zijn."

„Kan er *alzoo* niet zonder concessie tot mijnontginning worden „overgegaan", zegt de Memorie van Toelichting; maar het logisch verband tusschen deze alinea en de beide vorige, hierboven aangehaald, vind ik niet. Er bestaat tusschen het in Nederland en Nederlandsch-Indië in dit opzicht geldende recht een hemelsbreed verschil.

Art. 552 van den Franschen Code Civil werd later gewijzigd door de mijnwet van 21 April 1810, en de bepalingen dezer laatste wet bleven ook in Nederland van kracht, toen hier, in de plaats van den Code Civil, het Burgerlijk Wetboek werd ingevoerd. Ofschoon nu art. 571 van het Indisch Burgerlijk Wetboek in overeenstemming is met art. 626 van het Nederlandsch Wetboek, zoo heeft toch in Indië nooit de Fransche mijnwet van 1810 gegolden. Wèl werd bij art. 5 van het Koninklijk Besluit van 2 September 1873 bepaald, dat niemand mag overgaan tot mijnontginning dan krachtens eene concessie door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië verleend, maar deze bepaling kan niet geacht worden, art. 571 van het Indisch Burgl. Wetboek gewijzigd te hebben, vooral niet omdat in dat Koninklijk Besluit de rechten van den eigenaar van den bovengrond erkend worden door het toekennen van een recht van voorkeur.

Door art. 5 van het Koninklijk Besluit van 2 September 1873 worden geenszins, zooals door de Fransche mijnwet van 21 April 1810, een aantal delfstoffen aan het beschikkingsrecht van den rechthebbende op den bovengrond onttrokken, en dit zou ook nu, door het aanhangige wetsvoorstel, niet plaats hebben, indien het

aangenomen werd. Door de in het wetsvoorstel gemaakte bepaling, dat de Gouverneur-Generaal concessiën tot mijnontginning kan verleenen, en de in de Memorie van Toelichting gegeven definitie, waarop uit een technisch oogpunt zeker veel af te dingen zou zijn, en die in ieder geval verre van volledig kan worden genoemd, wordt de Gouverneur-Generaal niet gemachtigd art. 571 Ind. Burgerl. Wetboek zoodanig te wijzigen, dat den grondeigenaar het beschikkingsrecht over eene zekere categorie van delfstoffen ontnomen wordt. Strikt genomen zou hij daardoor alleen gerechtigd worden licenties, vergunningen, concessies, of hoe men het noemen wil, uit te vaardigen tot het uitoefenen van het mijnbouwbedrijf, maar de bevoegdheid om over het object, de delfstof, die het doel der mijnontginning moet wezen, het beschikkingsrecht te verleenen, wordt hem bij deze wet niet toegekend.

In stede van:

„Kan er alzoo niet zonder concessie tot mijnontginning wor-
„den overgegaan, dan is het van belang het begrip van mijnont-
„ginning vast te stellen,"

ware het, geloof ik, beter geweest, te schrijven:

Kan er alzoo niet zonder concessie tot mijnontginning worden overgegaan, dan is het noodig de delfstoffen aan te geven die met het oog op art. 571 Ind. Burgerl. Wetboek aan het beschikkingsrecht van den eigenaar of bezitter van den bovengrond moeten onttrokken worden.

Toen de Regeering zich voorstelde, de in Ned. Indië braak liggende gronden beschikbaar te stellen voor de landbouwindustrie, voor de cultuur van gewassen, was het noodzakelijk zich duidelijk voor den geest te stellen, niet wat het landbouwbedrijf beteekende, maar welke gronden voor uitgifte in erfpacht in aanmerking kwamen, was het noodig niet eene definitie te geven van *landbouw* of *landontginning*, maar van *woeste gronden.*

Den hierboven aangegeven gedachtenloop volgend, zou men, in overeenstemming met de mijnwetten van andere landen, art. 1 van eene aan het doel beantwoordende wet kunnen doen luiden als volgt:

Art. 1. Over sommige delfstoffen heeft in Nederlandsch-Indië de eigenaar of bezitter van den grond niet het recht te beschikken; het opsporen en ontginnen van deze delfstoffen mag alleen geschieden overeenkomstig de bepalingen dezer wet en van de algemeene verordeningen, vast te stellen door den Gouverneur-Generaal.

De bedoelde delfstoffen zijn:

Goud, platina, zilver, kwikzilver, ijzer, met uitzondering van moerasijzererts, lood, koper, tin, zink, kobalt, nikkel, arsenicum, mangaan, antimonium en zwavel, gedegen en als erts, als ook andere metalen wanneer ze in een terrein gevonden worden waar voor de ontginning van een der bovengenoemde delfstoffen bereids concessie verleend is;

aluin en vitrioolertsen, strontianiet, phosphorzure kalk en guano;

anthraciet, steenkool, bruinkool, graphiet, petroleum of aardolie, aardpek en aardwas;

chloornatrium als steen- bron- en zeezout, benevens andere zouten, wanneer ze met chloornatrium op een en dezelfde vindplaats voorkomen;

edelgesteenten.

Deze wet is niet van toepassing op het eiland Banka, doch het ontginnen van bovengenoemde delfstoffen, voor rekening en ten behoeve van den staat, in andere gedeelten van Nederl.-Indië, zal eveneens geschieden overeenkomstig de voorschriften dezer wet.

Het door den staat uitgeoefende zoutmonopolie blijft gehandhaafd; hieraan wordt door deze wet niets veranderd [1]).

Toelichting. Bij de redactie van dit artikel werd art. 1 van de Pruisische mijnwet als voorbeeld genomen. Alleen zijn hier nog bijzonder genoemd: *platina*, *strontianiet*, *phosphorzure kalk*, *anthraciet*, *petroleum*, *aardpek*, *aardwas* en *edelgesteenten*.

Platina met het oog op het veelvuldige voorkomen van dit metaal op Borneo en waarschijnlijk ook op andere plaatsen in den Indischen Archipel.

Strontianiet, *phosphorzure kalk* en *guano*, omdat het gebleken is, dat haar voorkomen op eenige plaatsen van dien aard is, dat ze volgens de regelen van de mijnbouwkunde ontgonnen moeten worden en het voorkomen van deze delfstoffen in Ned. Indië te vermoeden is. *Anthraciet* wordt alleen daarom afzonderlijk genoemd, om geen twijfel te doen ontstaan of dit mineraal gelijke berechtiging heeft met steenkool.

Petroleum, overeenkomstig art. 24, *Indisch Staatsblad* 1873 No. 217[a]; hier wordt gesproken van *aardolie*, *petroleum of andere dergelijke bitumineuse zelfstandigheden.* Deze bewoordingen zijn

---

1) Ik geef hier slechts Art. 1, tot verduidelijking mijner bedoeling; het kan mijn plan niet zijn de geheele mijnwet, zooals ik ze wenschelijk acht, te dezer plaatse voor te stellen.

niet nauwkeurig genoeg; om die reden wordt daarvoor in de plaats gesteld: *aardolie*, *aardpek* en *aardwas*.

Edelgesteenten, eindelijk, naar aanleiding van hun veelvuldig en regelmatig voorkomen in den Indischen Archipel, zoodat ze op menige plaats, o. a. op Borneo, met voordeel overeenkomstig de regelen van de kunst te ontginnen zijn.

Bij de eerste alinea is nog gevoegd: *alsook andere metalen wanneer ze in een terrein gevonden worden waar voor de ontginning van een der bovengenoemde delfstoffen bereids concessie verleend is.* Dit is daarom geschied, omdat b. v. met platina dikwerf iridium en osmium, met tin wolfram, enz. voorkomt, metalen die wellicht hier en daar als nevenproduct te ontginnen zullen zijn. Het zou tot moeilijkheden aanleiding kunnen geven, wanneer in zulke gevallen de eigenaar of bezitter van den grond daarop aanspraken wilde doen gelden.

De opgesomde delfstoffen komen in de natuur slechts zelden zuiver of gedegen voor. Meestal zijn ze met andere stoffen verbonden. Deze verbindingen noemt men *ertsen*. Daarom zijn naast de gedegen metalen en zwavel de ertsen afzonderlijk genoemd. Aluin en vitriool komen in de natuur niet als zoodanig voor; daarom is hier alleen van ertsen gesproken. De overige hierboven aangehaalde delfstoffen, — anthraciet, steenkool, bruinkool, graphiet, aardolie, aardpek, aardwas en chloornatrium of keukenzout — zijn niet met andere stoffen chemisch verbonden, en worden dus doorgaans niet als erts gevonden. Zij zijn met andere stoffen slechts mechanisch vermengd of verontreinigd, en het hangt van den graad van verontreiniging af, of deze delfstoffen dan nog als kool, graphiet, petroleum, pek, was of steenzout beschouwd kunnen worden. Bij zout is de grens zelfs tamelijk ver te trekken, aangezien o. a. ook zoutgips en zoutklei, die een betrekkelijk gering zoutgehalte hebben, nog voor de zoutontginning benut kunnen worden. Ditzelfde geldt voor bitumineuse schiefer en zandsteen. In zulke gevallen moet het beslissend wezen, of de bedoelde delfstoffen al dan niet technisch bruikbaar zijn; dat wil zeggen: of ze al dan niet als ertsen beschouwd kunnen worden. Wil men den bitumineusen zandsteen b. v. gebruiken om daaruit petroleum te distilleeren, dan behoort hij onder de delfstoffen waarvoor concessie moet worden gevraagd. Als bouwsteen zoude hij niet onder de opgesomde delfstoffen te rekenen zijn en dus ter beschikking blijven van den rechthebbende op den grond.

»*De concessiën worden verleend voor een tijdvak van niet meer dan vijf en zeventig jaren, en in den regel na openbare mededinging.*"

De Memorie van Toelichting geeft hiervan de volgende verklaring:

»3° en 4°. *De termijn van concessie en de uitgestrektheid van het »mijnveld.* Dienaangaande kan, naar de meening van den ondergeteekende, »de bestaande wetgeving gevolgd worden, door den termijn te bepalen op »hoogstens 75 jaren en de uitgestrektheid geheel van omstandigheden te »doen afhangen. Men pleegt een altijd durenden afstand wel te verdedi»gen door een beroep op het beginsel, dat de concessionaris al het mine»raal, dat zich in het hem afgestane concessieveld bevindt, moet kunnen »aan den dag brengen, en dat er bij een bepaalden termijn gevaar bestaat »voor roofbouw, dewijl de concessionaris zich zal bepalen tot de rijke af»zettingen en de overige minder voordeelige, maar toch zeer goed ontgin»bare gedeelten zal verwaarloozen.

»In de wetgevingen, die van deze beschouwing uitgaan, wordt, in ver»band daarmede, meestal het uit te geven mijnveld beperkt tot een maxi»mum. Zoo wordt in Noord Amerika een mijnveld van ruim 8 hectaren »in eigendom afgestaan tegen betaling van *f* 31.50 per hectare. Ook in »Pruisen, Oostenrijk en Italië geschiedt de afstand voorgoed en voor een »maximum-uitgestrektheid, terwijl de Fransche wet den eigendom der »mijn verleent, zonder evenwel het mijnveld uitdrukkelijk te beperken. In »Rusland geschiedt in de gouvernementslanden de afstand tot het verrich»ten van goudwasscherijen tot de volkomen uitputting van het mijnveld »toe. In Nieuw Zuid-Wales — om slechts een der Engelsche koloniën te »noemen — wordt zoowel de uitgestrektheid van het terrein als de duur »der concessie beperkt. Art. 56 der wet van 16 April 1874 bepaalt:

»The Governor may grant leases of any Crown Land for the purposes »of mining for any metal or mineral other than gold subject to the follo»wing conditions. . . . .

»The area in any lease shall not exceed six hundred and fourty acres »for coal-mining lots and shall not exceed eighty acres for other mineral »lots. Leases may be for any period not exceeding twenty years but may »be renewed for a further period not exceeding twenty years[1])."

»Het schijnt raadzaam, om noch het beginsel van een altijd durenden »afstand, noch dat van een maximum-uitgestrektheid voor het mijnveld »aan te nemen. Het is in het algemeen belang dat eene eenmaal aange»vangen mijnonderneming krachtig worde voortgezet, en ongetwijfeld be»staat er voor den concessionaris, die aan een termijn is gebonden, een »prikkel te meer om ijverig te werken. Wordt de termijn op 75 jaren ge»steld, dan zal men niet kunnen zeggen, dat hij te kort is om aan eene »flink opgezette onderneming een krachtig leven te verzekeren.

»Gevaar voor roofbouw kan alleen dan bestaan, wanneer de uitgestrekt-

---

1) Het aantal „renewals" is niet beperkt.

»heid van het concessieterrein te groot is in evenredigheid tot den duur »der concessie; maar het streven zal moeten zijn om zooveel mogelijk eene »behoorlijke evenredigheid te bewaren tusschen den duur van het recht en »de uitgestrektheid van het terrein. De zeer uiteenloopende wijze, waarop »de mineralen in den ondergrond voorkomen (nu eens in ruimer hoeveel»heid opeengedrongen, dan weder zeer verspreid), maken het echter niet »raadzaam om eene vaste of eene maximum-uitgestrektheid aan te nemen. »Beter is het, de bepaling der uitgestrektheid in elk geval over te laten »aan de beslissing der Indische Regeering, die steeds zal kunnen beschik»ken over de deskundige voorlichting van de mijningenieurs".

Bij de beoordeeling of het verleenen van concessie voor een tijdvak van 75 jaren al dan niet wenschelijk is, zullen wij twee vragen te beantwoorden hebben.

Is de bepaling van een tijdperk van 75 jaren in het voordeel van den ondernemer, en kan zij geacht worden in het belang te zijn van den Staat?

Wat de eerste vraag aangaat, zoo kan men zich verzekerd houden dat het voor geen ondernemer een bezwaar zal opleveren, eene concessie tot ontginning eener delfstofafzetting te aanvaarden, omdat zij slechts voor een tijdperk van 75 jaren wordt verleend. Niemand gaat eene dergelijke onderneming beginnen met het doel, alleen zijne achterkleinkinderen daarvan te doen profiteeren. Eene delfstofafzetting van voldoenden rijkdom en omvang moet zeker in staat wezen, om binnen 75 jaren, nadat de ontginning begonnen is, het daarin gestoken kapitaal met de renten rijkelijk terug te betalen. In zóó ver behoeft men zich dus niet ongerust te maken, dat de beperking der concessie tot 75 jaren thans reeds de ontwikkeling der mijnbouwindustrie zou verhinderen. Maar in den regel zal men gemakkelijker een hypotheek kunnen opnemen op eene in eigendom bezeten mijn dan op eene slechts voor beperkten tijd verleende concessie, en omdat er voor het totstandbrengen van eene op rationeele grondslagen gedreven mijnontginning groote kapitalen noodzakelijk zijn, en deze dikwerf in het buitenland gezocht moeten worden, dáárom is het gemis van eigendomsrechten wèl een groot bezwaar.

Wat de vraag betreft, of het belang van den *Staat* medebrengt de concessies slechts voor een tijdperk van 75 jaren te verleenen — verwondering moet het baren, dat deze vraag drie kwart eeuw na de afkondiging der Fransche mijnwet van het jaar 1810 nogmaals aan de orde van den dag gesteld moet worden, in een land waar diezelfde Fransche mijnwet van 1810 van kracht is.

De geschiedenis van de wording der Fransche mijnwetgeving

werd door mij, in het bereids genoemde werkje, breedvoerig behandeld. Ik schreef daar pag. 39 o. a:

„Werpt men eenen terugblik op het tot nu toe behandelde ge„deelte der geschiedenis van de mijnwetgeving in Frankrijk, dan „vindt men daarbij nergens eenig vast beginsel toegepast. De op„volgende koningen volgden ieder hunne eigen inzichten, en wat „de eene opbouwde werd door zijnen opvolger alras weder afge„broken. Eene groote verwarring was daarvan het gevolg. Terwijl „in Duitschland de mijnwetten allen naar een vast beginsel ont„worpen en de mijnbouw-nijverheid onder de instelling van het „mijnregaal met vrij verklaarden mijnbouw zich overal steeds schoo„ner ontwikkelde, was in Frankrijk juist het tegenovergestelde „het geval, en de mijnbouw, door eene onoordeelkundige wetge„ving, tot algeheel verval gedoemd. Geen wonder, dat Regnaud „d'Epercy, bij het aanbieden van eene nieuwe mijnwet aan de „Nationale Vergadering, de woorden uitte:

„„L'étude de la législation française sur les mines nous a con„„vaincus de cette vérité, qu'une législation versatile anéantit „„toute espèce d'industrie, parce que le citoyen qui ne compte „„pas fermement sur la stabilité d'une loi protectrice, ne tra„„vaille qu'à regret, étant tourmenté sans relâche par l'inquiétude „„et la défiance; elle nous a convaincus enfin de la nécessité „„d'une loi invariable."

„Toen door de revolutie van het jaar 1789 andere regeerings„beginselen in Frankrijk toegepast werden, ontving ook de Nati„onale Vergadering uit alle oorden van Frankrijk een aantal ver„zoekschriften, waarin ten opzichte van den mijnbouw op ver„betering van den bestaanden toestand aangedrongen werd. Op „geen enkel gebied had dan ook de wetgeving tot zooveel klach„ten en ongenoegen aanleiding gegeven als juist bij den mijn„bouw. De Nationale Vergadering gaf aan het Comité voor land„bouw-aangelegenheden en handel de opdracht om de verzoek„schriften te onderzoeken, en dit, het groote belang van het on„derwerp in overweging nemende, noodigde de comités voor de „constitutie, de financiën, de belastingen en de domeinen tot „gemeenschappelijke beraadslagingen uit. Het gevolg daarvan was „een ontwerp van wet, dat met eenige modificaties later door „de Nationale Vergadering goedgekeurd en den 28^{en} Juli 1791 „afgekondigd werd.

Deze mijnwet beantwoordde niet aan de daarvan gekoesterde verwachtingen, en een der hoofdbezwaren was de bepaling, dat

de concessies slechts voor een tijdperk van 50 jaren konden verleend worden.

Onder persoonlijk toezicht van Napoleon I, die in de beraadslagingen van den Staatsraad een levendig aandeel aan de over dit onderwerp gevoerde discussies nam, werd eene nieuwe mijnwet ontworpen, en deze werd den 21^{en} April 1810 afgekondigd. In stede van de concessies slechts voor een tijdperk van 50 jaren te verleenen zouden ze nu voor altijd, in eigendom, worden verleend. „*Le secret est de faire des mines de véritables propriétés*, „*et de les rendre par là sacrées dans le droit et dans le fait*", zeide Napoleon in eene der zittingen van den Staatsraad.

Elke delfstofafzetting bestaat uit rijkere of minder rijke gedeelten, terwijl men in de nabijheid van rijke aders en lagers veelal eenige van geringere waarde aantreft. De quantiteit en de qualiteit der delfstoffen zijn buitendien door de natuur gegeven. De hoeveelheid kan door den mensch niet vermeerderd worden, evenmin als hij ze vernieuwen kan, wanneer ze eenmaal weggenomen is. Daarom brengt het belang van den Staat mede, dat men bij de ontginning zoo zorgvuldig mogelijk te werk ga en dat niet een gedeelte der afzetting aan de nijverheid en den nationalen rijkdom onttrokken worde. Voor zoover zulks maar eenigermate doenlijk is, moet de geheele afzetting ontgonnen worden, en mag men zich niet alleen tot het rijkere gedeelte bepalen.

Kan nu de ondernemer de mijn als zijn eigendom beschouwen, wordt de concessie hem voor altijd verleend, dan zijn de belangen van den staat met de belangen van den ondernemer identisch, want dan zal ook hij zich gedrongen gevoelen de ontginning zoodanig te regelen, dat de mijn zoo lang mogelijk blijve bestaan, en dat alle delfstoffen aan het licht gebracht worden, waarvan de ontginning nog maar eenigermate met voordeel kan geschieden. Wanneer echter de ondernemer van te voren weet, dat hij slechts een beperkt aantal jaren de mijn ontginnen mag, zal hij natuurlijk van het begin af zijn werkplan daarnaar inrichten en zich niet bekommeren om hetgeen na dien tijd met de mijn zal gebeuren. Hij zal niet bijtijds beginnen met het aanleggen van hulpwerken, om de steeds dieper gaande ontginning altijd van het overtollige water te ontlasten, om de erts steeds uit grooter diepte te hijschen, om den manschappen het in- en uitgaan te vergemakkelijken en hen steeds van versche lucht te voorzien; hij zal gedurende de laatste jaren niet de noo-

dige uitgaven voor het behoorlijk onderhoud der mijn willen doen; hij zal steeds bij voorkeur zijn oogmerk op de ontginning van de rijkere gedeelten der afzetting richten en de minder rijke ge deelten laten liggen. De ontginning van de delfstofafzettingen moet, met het oog op het water, dat steeds uit het gesteente dringt, altijd van beneden naar boven plaats hebben. Al naar gelang de ontginning met de jaren voortschrijdt, moet men steeds dieper en dieper liggende gedeelten eerst door middel van mijnputten of tunnels ondergraven, en in de lengterichting openen, om dan van beneden naar boven het mineraal uit te breken en de gemaakte openingen weder zorgvuldig op te stoppen, ten einde instortingen te voorkomen. Dat alles moet volgens een vast en regelmatig opgevolgd plan geschieden, en reeds vele jaren te voren moet men de voorbereidende werkzaamheden aanvangen om steeds door, uit altijd grooter diepte, de delfstoffen te breken en aan den dag te brengen. Men behoeft geen deskundige te zijn om te begrijpen, dat zoo doende ook de exploitatie steeds kostbaarder wordt en met toenemende moeilijkheden gepaard gaat, en dat men er wel aan kan denken om onder zulke omstandigheden tot de ontginning van een dieper gelegen gedeelte der afzetting over te gaan wanneer men, tot voorbereiding der ontginning van dit dieper gelegen gedeelte, de aanwezige, en in goeden staat zich bevindende, mijnputten telkens slechts een 25 of 50 meters dieper behoeft af te diepen, maar dat er meest niet meer aan te denken valt die dieper gelegen gedeelten eener afzetting nog te exploiteeren, wanneer het boven gelegen terrein door verwaarloozing ingestort en de bestaande mijnputten niet hecht genoeg meer zijn om tot grooter diepten te worden voortgezet. Men zou dan genoodzaakt wezen, op grooter afstand van het terrein, geheel nieuwe, soms duizenden meters diepe, mijnputten af te diepen, en van den bodem dezer putten even lange, nieuwe galerijen aan te leggen, om daarmede de afzettingen te bereiken. De ontzaglijke kosten voor zulke geheel nieuwe werken kunnen door de exploitatie niet meer goed gemaakt worden, en al ware zulks in het gunstigste geval nog mogelijk, dan nog zou het besteden van zulke groote kosten reeds daarom onraadzaam zijn, omdat, tengevolge van het instorten van het vroeger afgebouwde gedeelte, het geheele boven liggende gebergte verbrokkeld werd, de toevloed van water te groot zou worden en de verzekering der galerijen en open ruimten te moeilijk zou wezen door den overgrooten druk. Een uitgeput en verwaarloosd stuk grond kan,

door het eenige jaren braak te laten liggen, of door bemesting, weder vruchtbaar gemaakt worden, maar de mogelijkheid van de verdere ontginning eener verwaarloosde mijn is meestal voor eeuwig vernietigd.

Duitschland levert ons het voorbeeld, dat dezelfde mijnen gedurende honderden jaren altijd in productie kunnen blijven, wanneer zij van het begin af volgens gezonde oeconomische beginselen bewerkt worden, wanneer de eigenaars ze van het begin af aan als hun eigendom kunnen beschouwen. Ditzelfde is bij menige mijn in Ned.-Indië te verwachten, wanneer de Regeering maar niet, de geopperde waarschuwingen in den wind slaande, een systeem in toepassing brengt, dat op den duur doodend moet werken op het bestaan eener industrie, die men zegt te willen bevorderen en in het leven roepen. Wèl zullen de groote nadeelen voor den Staat eerst eenigen tijd na de toepassing van het verkeerde systeem zich doen gevoelen, maar hierin is zeker geen grond voorhanden om eene door de ondervinding gestaafde verderfelijke regeling toch weder in te voeren of te blijven handhaven. Onze naneven zouden geen reden hebben, om eene Regeering dankbaar te zijn, die zóó, willens en wetens, medewerkte, om een deel van den nationalen rijkdom te *vernietigen*.

De genoemde bezwaren worden in de Memorie van Toelichting zeer licht gesteld, en het klinkt wel eenigszins als ironie wanneer aan het slot van het artikel wordt beweerd, dat de Indische Regeering, bij het nemen van haar maatregelen, steeds kan beschikken over de deskundige voorlichting van de mijningenieurs, terwijl als in één adem theorieën verkondigd worden die geen mijningenieur zou durven onderschrijven.

Mocht ik in deze appreciatie dwalen, dan dwaal ik in goed gezelschap, en dan zijn de beginselen, die men in andere mijnlanden, op grond eener eeuwenlange ondervinding, heeft aangenomen, verkeerd.

Wanneer men in Duitschland een maximum van uitgestrektheid der mijnvelden vaststelde, en het verkrijgen van concessies zooveel mogelijk vergemakkelijkte, was een der hoofdoverwegingen, dat men zooveel doenlijk wilde aansporen tot onderzoekingen. Alleen door op zooveel punten als maar mogelijk is onderzoekingen in het werk te stellen, kan men hopen, de in de aardkorst verborgen liggende delfstof-afzettingen te leeren kennen en te ontdekken. Dezelfde persoon kan daar zooveel concessies verwerven als hij wil, wanneer hij maar voldoet aan de voor-

schriften der wet en aantoont, dat binnen het gevraagde mijnveld de aangewezen delfstof gevonden wordt. Overtuigd, dat het vestigen van groote mijnbouwondernemingen meer en beter in overeenstemming is met gezonde beginselen van oeconomie, omdat de groote ondernemingen doorgaans goedkooper en rationeeler kunnen werken dan de kleine, wordt ook, wanneer eenmaal het doel bereikt en de verborgen delfstoffen opgespoord zijn, het vormen van groote mijnbouwondernemingen in de hand gewerkt, door het vereenigen van een aantal mijnvelden tot één geheel toe te staan en vooral ook door het verschaffen van rechtszekerheid voor de, ter ontwikkeling noodzakelijke, en bij wijze van hypotheek op de mijneigendommen op te nemen, groote kapitalen. Niemand zal tot de dikwerf zeer kostbare onderzoekingen, vooral kostbaar en tijdroovend in Indië, overgaan, wanneer hij niet van te voren weet welke rechten hem bij succes gewaarborgd zijn.

Art. 27 van de Pruisische mijnwet zegt: „De aanvrager heeft „*het recht te verlangen*, dat hem een mijnveld van 500.000 vier„kante lachters [1]) wordt toegewezen." Tegen de toepassing van ditzelfde systeem in Ned.-Indië kan niets aangevoerd worden. Wèl zullen daar, waar de uitoefening van de mijnbouwindustrie met zooveel grooter bezwaren gepaard gaat dan in Europa, de mijnvelden doorgaans ook grooter moeten wezen, omdat alleen groote, met belangrijke kapitalen gedreven, mijnbouwondernemingen kans van succes zullen hebben (hetzelfde verschijnsel doet zich bij den landbouw voor), maar het vaststellen van een maximum-uitgestrektheid der onderzoekingsvelden kan geen bezwaar opleveren voor het vestigen van groote mijnbouwondernemingen, wanneer men maar, even als daar, het beginsel toepast, dat het, onder nadere vergunning van de Regeering, aan een ieder vrijstaat om verschillende mijnvelden tot een geheel te vereenigen en dat ieder zooveel mijnvelden kan aanvragen en verkrijgen als hem goeddunkt, onder conditie van vóór het verwerven van de concessie aan te toonen, dat de te ontginnen delfstof, binnen de grenzen van het terrein van concessie, op hare oorspronkelijke bedding gevonden wordt. In Beieren heeft men reeds voor steenkoolvelden de dubbele maximum-uitgestrektheid vastgesteld als in Pruisen. Mocht ik in dit opzicht een voorstel doen, dan zou ik in overweging geven, om, gelijk zulks reeds bij den landbouw geschiedde, in Nederlandsch-Indië eene maximum-uitgestrektheid van 500 Rijnl. roeden, dan wel

---

1) 1 Lachter = 2.0923 M. 500.000 vierkante lachters = 2.189.000 M².

van 400 hectaren, vast te stellen. Niet echter eische men van den aanvrager, dat hij ten genoege der Regeering aantoone, dat de delfstof in het bedoelde terrein in *ontginbare hoeveelheid* gevonden wordt. Of de afzetting al dan niet ontginbaar is, late men aan zijn oordeel over, evenals men in Nederlandsch-Indië de beoordeeling of het aangevraagde stuk woeste grond al dan niet voor de cultuur van gewassen geschikt is, aan de beoordeeling van den aanvrager overlaat. De Regeering behoeft zich met deze quaestie niet in te laten, en bij de bezwaren, waarmede zulk eene appreciatie gepaard gaat, wegens het onzekere en wisselvallige van de verschillende factoren die bij eene dusdanige waardeering in aanmerking komen, is de Regeering feitelijk ook niet bij machte zulk een oordeel te vellen.

In de motieven van de Pruisische mijnwet van 1865 leest men over dit onderwerp het volgende:

„De formaliteiten voor het verleenen van concessie zijn wezen-
„lijk vereenvoudigd, en zulks tot vermijding van onkosten, ver-
„lies van tijd en het ontstaan van botsingen tusschen verschil-
„lende personen, die in aangrenzende terreinen het recht hebben,
„opsporingen te doen. Deze vereenvoudiging werd daardoor ver-
„kregen, dat men afzag van het tot heden gevorderde bewijs,
„of de gevonden delfstof al of niet met voordeel te ontginnen zou
„zijn, als ook van de beoordeeling van het mijnbestuur omtrent
„den omvang van het benoodigde terrein van concessie en de
„grenzen, die daaraan gegeven moesten worden. Zoodra namelijk
„het departement der mijnen, bij het verleenen van concessie,
„geen oordeel meer daarover behoeft uit te spreken of de delfstof
„al dan niet met voordeel te ontginnen zal zijn, wordt het publiek
„met meer zekerheid tegen valsche voorspiegelingen in bescher-
„ming genomen, dan bij de tegenwoordig gevolgde handelwijze".

Ook de Fransche mijnwet van het jaar 1810 eischt wèl, dat de aanvrager aantoone, dat men op het bedoelde terrein de delfstof, voor de ontginning waarvan concessie gevraagd wordt, op hare natuurlijke bedding vindt, maar zij eischt niet, dat de aanvrager aantoone, dat deze afzetting met voordeel te ontginnen is. De ministeriëele circulaire van 31 October 1837 zegt daaromtrent:

„L'instruction ministérielle du 5 août 1810, qui a eu pour
„objet de pourvoir à l'exécution de la loi, s'est exprimée positi-
„vement à cet égard. Elle porte qu'il y a lieu à demande en con-
„cession, soit pour des mines nouvellement découvertes, lorsque

„le gisement des couches minérales est tellement reconnu qu'il y „a certitude d'une exploitation utile, soit pour des mines exploi- „tées et non encore concédées. Sans doute on ne doit pas induire „de ces expressions qu'il faut, pour procéder à l'instruction d'une „demande ni même à la concession, que l'on ait acquis la preuve „que l'exploitation sera profitable au concessionaire. C'est là une „question qu'il serait toujours difficile et souvent impossible de „résoudre par avance. Il appartient à celui qui sollicite une con- „cession de calculer les chances de l'entreprise qu'il veut former. „Les ingénieurs doivent l'éclairer de leurs conseils, lui fournir les „divers documents qui seraient en leur possession relativement à „la nature du terrain, aux succès plus ou moins probables qu'il „peut offrir; mais l'incertitude sur le résultat futur d'une exploi- „tation ne serait point, à moins de circonstances spéciales et „déterminantes, une cause de rejet ou d'ajournement. Ce qui est „exigé, c'est que la demande ait un objet réel dans une mine „véritablement existante". —

Ieder onbevangene zal moeten toegeven, dat dit gezonde beginselen zijn en dat zij ook in Nederlandsch-Indië dienen toegepast te worden, wanneer men werkelijk van plan is, om den grooten delfstoffelijken rijkdom dier streken, met behulp der particuliere industrie, te ontginnen. En te meer nog zal men het noodzakelijk achten, bij de wet de rechten vast te stellen van de ondernemers, die men daartoe wil brengen om groote kapitalen tot het doen van opsporings- en onderzoekingswerken te wagen, wanneer men in aanmerking neemt, wat thans in Nederlandsch-Indië gebeurt. Nadat de ondernemers voor een bepaald omschreven terrein het recht van mijnbouwkundig onderzoek verkregen en aan die onderzoekingen honderdduizenden gewaagd hebben, betwist men hun, in strijd met alle beginselen van het mijnrecht, na verkregen succes, het recht, om binnen de grenzen van het hun toegewezen terrein van mijnbouwkundig onderzoek de grenzen van het terrein van concessie zóó te kiezen, als zij in hun eigen belang het raadzaamst oordeelen. —

Ofschoon de ondervinding zulks deugdelijk aangetoond heeft, en men in Frankrijk, op grond daarvan, genoodzaakt geweest is de bestaande wet te wijzigen, en in de plaats van slechts tijdelijke concessies eeuwigdurende in te voeren, wordt het in de Memorie van Toelichting bestreden, dat concessies voor een bepaald tijdperk verleend aanleiding zouden geven tot roofbouw. Integendeel zullen daardoor de ondernemers geprikkeld worden, om te ijveriger

te werken. Gevaar voor roofbouw, zegt de Memorie van Toelichting, kan alleen dan bestaan, wanneer de uitgestrektheid van het concessieterrein te groot is in evenredigheid tot den duur der concessie.

Het maakt zeker een eigenaardigen indruk, dergelijke paradoxen in een ernstig gemeend staatstuk te lezen. De Memorie van Toelichting wil blijkbaar zulk een systeem in toepassing gebracht zien, dat men, het tijdperk van concessie op 75 jaren stellende, aan ieder voor zulk een tijdperk verleende concessie een mijnveld verbinden moet van dusdanige uitgestrektheid, dat de ondernemer, bij eene ijverig gevoerde ontginning, binnen den bepaalden tijd alle in het terrein aanwezige delfstof ontginnen kan. Dit denkbeeld is zeker nieuw, maar uit het oogpunt van een deskundige is het mij niet mogelijk te begrijpen, hoe het verwezenlijkt zou kunnen worden. Het is geheel in strijd met de in de ons omringende Europeesche mijnlanden tot heden gevolgde beginselen van mijnhuishoudkunde. Dáár toch wordt, zooals ik bereids aangetoond heb, het beginsel gehuldigd, dat men de mijnbouwondernemingen zooveel doenlijk in eene dusdanige positie moet plaatsen, dat ze zoolang mogelijk kunnen blijven bestaan, en dat dit gelukt is, daarvan, ik herhaal het, legt Duitschland getuigenis af, aangezien het wijzen kan op mijnen, die, na een bestaan van honderden jaren, nu nog met voordeel ontgonnen worden.

Mij dacht, dat — in de goede beteekenis van het woord, want in de slechte beteekenis wordt ze tot *roofbouw* — de intensieve ontginning eener onder rationeele omstandigheden werkende mijn afhankelijk is van de tijdsomstandigheden, van de vragen of zij voldoende debiet voor haar product kan vinden tegen evenredige productieprijzen, en of de rechtszekerheid, haar door de Regeering toebedeeld, van dien aard is, dat zij in staat zal zijn op de geldmarkt genoeg vertrouwen te verwekken tot het verkrijgen van de noodige kapitalen, ten einde op voldoend uitgebreide schaal de noodige hulpwerken aan te leggen, machinerieën te koopen en werkvolk te werven. Mij dacht, dat het vooral de zorg der Regeering moest wezen om den mijnbouw deze rechtszekerheid te geven, die stellig haar meest volkomen uitdrukking vindt in het verleenen van het recht van eigendom. De zorg om de ondernemers ijverig te doen werken kan de Regeering mijns inziens dan gerust hun zelven overlaten, vooral in eene kolonie, waar ieder Europeaan die er heen gaat dit doet met het voornemen, om zoo spoedig mogelijk naar het moederland terug te keeren. —

In den regel zullen de concessies verleend worden na *openbare*

mededinging, zegt het wetsartikel, en het vervolgt dan, dat hiervan zal worden afgeweken ten behoeve van hen die eene *eerste* concessie vragen voor een terrein, waarin zij, met inachtneming van de bij algemeene verordening te geven voorschriften, mijnbouwkundige opsporingen hebben verricht, die geleid hebben tot het vinden van eene voor ontginning vatbare mijn.

Wat hier aangenomen wordt als *in den regel* te zullen kunnen plaats hebben, zal wel slechts in zeldzame gevallen kunnen gebeuren.

De drie gevallen, die zich kunnen voordoen, zijn de volgende:

1. De delfstof-afzettingen, waarvoor concessie zal worden verleend, zijn ontdekt tengevolge van een door de Regeering ingesteld onderzoek, en de Regeering wenscht ze door bemiddeling van de particuliere industrie te doen ontginnen, omdat ze zelve niet de risico wil dragen.

2. De delfstof-afzetting is bereids gedurende een tijdperk van 75 jaren ontgonnen, en na expiratie van dezen termijn wenscht de Regeering eene nieuwe concessie te verleenen.

3. De delfstof-afzettingen zijn opgespoord en ontdekt tengevolge van een door particulieren ingesteld onderzoek, en daarom moet, ook volgens de beginselen van het aanhangige wetsontwerp, bij voorkeur dezen de concessie worden verleend.

Voor het derde geval is openbare mededinging in het wetsontwerp buitengesloten; er blijven dus slechts de eerste twee gevallen over.

Het eerste geval zal uiterst zelden zich voordoen, even goed in Indië als in de geheele overige wereld. Wil men den ontegenzeggelijk grooten delfstoffelijken rijkdom van Nederlandsch-Indië aan het licht gebracht hebben en ontgonnen zien, dan is daartoe slechts één middel mogelijk, namelijk met alle beschikbare middelen de particuliere industrie over te halen de risico te loopen van mijnbouwkundige opsporingen, door haar op de meest onbekrompen en vrijgevige wijze het recht van ontginning te waarborgen.

Dat de Regeering zelden of nooit in de gelegenheid zal wezen, na expiratie van den termijn van 75 jaren, een bereids gedurende dat tijdperk in werking geweest zijnde concessie opnieuw uit te besteden, behoeft wel geen betoog meer. De in ieder opzicht geheel exceptioneele toestanden waarin de Billiton-Maatschappij verkeert, kunnen zich niet een tweede maal voordoen.

Het in 't ontwerp voorgestelde, dat uitbesteding *regel* zal kunnen zijn, is dus in ieder geval niet te verwachten.

Het ware te wenschen, dat men ook wilde inzien, dat zulk eene regeling zelfs *bij uitzondering* niet in het belang van den staat is. Mocht men er toe komen de overtuiging te erlangen, dat het verleenen van concessie voor een bepaald tijdperk ten nadeele moet zijn van het algemeen, en dat het daarom geraden is de concessies voor altijd te verleenen, dan zal men ook wel niet meer er aan denken, om het nog nergens door eenige Regeering toegepaste beginsel aan te nemen, van mijnconcessies bij publieke aanbesteding te gunnen. In plaats van publieke aanbesteding zal dan vanzelf publieke verkoop plaats hebben en daarmede zullen alle partijen gebaat zijn. Vóór het houden van den verkoop kan de Regeering, door hare mijningenieurs, eene berekening doen opmaken waaruit blijkt, wat haar de eigen exploitatie zou kosten en welke som zij dus bij verkoop zou moeten bedingen.

Laat ik hier nog aanteekenen, dat het in de Memorie van Toelichting medegedeelde, dat in Noord-Amerika een mijnveld van ruim 8 hectaren in eigendom wordt afgestaan, tegen betaling van *f* 31,50 per hectare, niet juist is.

Volgens de in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika afgekondigde mijnwet van 1872 heeft ieder die mijnbouwkundige opsporingen wil verrichten, het recht (een *claim*) op eene *location* van 1500 voet in de lengterichting en 300 voet aan elke zijde dwars op de aders die goud, zilver, kwikzilver, lood, tin, koper of andere waardvolle delfstoffen voeren. In de diepterichting is het recht tot ontginning van dit gedeelte der ader onbegrensd. Op deze location moet jaarlijks voor eene waarde van 125 dollars aan werk verricht worden. Is binnen vier jaren voor eene waarde van 500 dollars aan werk verricht, dan kan de ondernemer aanspraak maken op een mijn-*patent*, en de mijn wordt dan zijn eigendom. Daarbij verkrijgt hij tevens het recht van eigendom op een gedeelte van den bovengrond, voor eene uitgestrektheid van 1500 × 600 voeten, en betaalt hiervoor 5 dollars per acre.

Bij de ontginning van berggruisafzettingen (*placers*) wordt aan iedere associatie van acht personen, of aan ieder persoon die voor zich en zeven anderen een mijnveld wenscht, eene oppervlakte van 160 acres in eigendom toegekend. Hij verkrijgt dan tevens, tegen betaling van $2^1/_2$ dollars per acre, het eigendomsrecht op den bovengrond.

Bij steenkool bedraagt de uitgestrektheid 160 of 320 acres, naar gelang één of eene associatie van meer dan één persoon het recht aanvraagt. Het eigendomsrecht wordt verkregen tegen

betaling van 10 dollars per acre, wanneer het mijnveld meer dan vijftien mijlen van een reeds voltooiden spoorweg gelegen is en van 20 dollars per acre, wanneer die afstand minder dan vijftien mijlen bedraagt. —

Het wetsontwerp zegt verder:

»*Van dien regel wordt alleen afgeweken na machtiging of onder voorbehoud van bekrachtiging door de wet, en voorts ten behoeve van hen, die eene eerste concessie vragen voor een terrein, waarin zij, met inachtneming van de bij algemeene verordening te geven voorschriften, mijnbouwkundige opsporingen hebben verricht, die geleid hebben tot het vinden van eene voor ontginning vatbare mijn.*"

Met groot genoegen heb ik hier eene werkelijke verbetering te constateeren. Het recht van den eersten vinder, het palladium van het Duitsche mijnrecht, hetwelk in het Koninklijk Besluit van 2 September 1873, door het verleenen van voorkeur aan den rechthebbende op den bovengrond, niet voldoende gewaarborgd werd, is hier duidelijk op den voorgrond gesteld.

De uitdrukking *van eene voor ontginning vatbare* MIJN is echter minder gelukkig gekozen. Beter ware het geweest te schrijven: *eene voor ontginning vatbare* DELFSTOF-AFZETTING.

Van de zoodanigen wordt gevorderd een jaarlijksche cijns ten bedrage van 2 °/₀ van de bruto opbrengst der mijnontginning in natura of in geld, en bovendien een vijfde aandeel in de winst der onderneming boven 20 °/₀ van het daarvoor gebezigde kapitaal.

In het Koninklijk Besluit van 2 September 1873 is bepaald:

Art. 20. Door het Gouvernement wordt geheven:

»*a.* Te beginnen met het vierde jaar, volgende op dat, in hetwelk de »concessie is verleend, een jaarlijksche cijns, welke minstens drie en hoog»stens tien ten honderd der netto-opbrengst bedraagt. Het percentsgewijs »bedrag van dezen cijns wordt bij elke concessie vastgesteld.

»Onder netto-opbrengst wordt verstaan de waarde der bruto-opbrengst, »na aftrek van de ontginningskosten. De Gouverneur-Generaal bepaalt, »welke uitgaven als ontginningskosten worden beschouwd.

»Interessen komen hierbij niet in aanmerking.

»*b.* Van den aanvang der mijnontginning af, een jaarlijksch vast regt »per bouw van 500 vierkante Rijnlandsche roeden over de uitgestrektheid, »waarvoor concessie is gegeven, welk regt voor concessiën buiten openbare »mededinging verkregen bedraagt *f* 0,25."

Ik heb in mijn vroeger vermeld werkje, bij de bespreking van dit artikel, aangetoond, hoe wenschelijk het zou wezen, dat de Regeering, in plaats van een tusschen zoo uiteenloopende grenzen

vastgestelden cijns op de netto-opbrengst, eene belasting op de bruto-opbrengst invoerde, terwijl het vaste recht zeer belemmerend kan werken in slechte tijden, wanneer menige mijnbouwonderneming, op grond van de lage marktprijzen, genoodzaakt zal wezen, de ontginning tijdelijk te staken.

Ofschoon dit in de Memorie van Toelichting niet gezegd wordt, hebben toch waarschijnlijk dergelijke overwegingen bij de samenstelling van het ingediende wetsontwerp tot een uniformen cijns op de bruto-opbrengst doen besluiten.

Maar men heeft gemeend, zich niet daartoe te mogen beperken; *bovendien wordt een vijfde aandeel in de winst der onderneming boven 20 % van het daarvoor gebezigde kapitaal* voor de schatkist gevorderd.

Als dat door de Kamer goedgevonden wordt, zal de mijnindustrie in nog slechter conditie geraken, dan die waarin zij nu verkeert.

Wat volgens de thans bestaande regeling aan den, bij Koninklijk Besluit van 2 September 1873, vastgestelden cijns een bijzonder hatelijk karakter geeft, is de bepaling van art. 13, *Staatsblad* 1874, N°. 128:

»De ondernemer, of zijn gemachtigde, is verplicht, om aan het hoofd »van gewestelijk bestuur of diens gemachtigde, zoomede aan den mijnin»genieur en aan den deskundige, bedoeld bij art. 9 van deze Verordening, »ten allen tijde inzage te verleenen van de boeken der onderneming, ter »verificatie der bij dat artikel bedoelde opgaven."

Het in het Koninklijk Besluit van 2 September 1873 aangenomen beginsel van eene belasting op het netto-provenu der mijnen was overgenomen uit de Fransche mijnwet van 1810.

Bij de beraadslagingen, die bij het ontwerpen van deze wet in den Franschen Staatsraad plaats hadden, kon men het langen tijd niet eens worden over de wijze van belasting: eene belasting op de bruto-opbrengst dan wel eene op de netto-opbrengst.

Hierover echter bestond geen verschil van gevoelen, dat niet alleen de belasting gering moest wezen, maar vooral ook, dat de huishoudelijke aangelegenheden van de mijnen, de rekeningen en registers, niet door de gouvernements-ambtenaren onderzocht mochten worden. De berekening van de netto-winst, en het nagaan van de juistheid der aangegeven bedragen, moest op schatting berusten. Napoleon zelf had zich op de meest uitdrukkelijke wijze daarover uitgelaten: „Il ne faut pas que ceux qui avancent de „grands capitaux se trouvent engagés dans une association, en „vertu de laquelle les agens du gouvernement scrutent leurs

„régistres et prennent connaissance de toutes leurs affaires."

De Graaf Stanislas Girardin zeide in zijn bericht aan de Wetgevende Vergadering: „Het doen van navorschingen en onderzoek „in de boeken van de ontginners mag niet plaats hebben, en „wanneer de laatsten, om hunne reclames te bewijzen, ze aan „den prefectuurraad wenschen over te leggen, dan moet zulks „geheel vrijwillig, en mag dit slechts bij uitzondering, geschieden; „zulk eene overlegging van de boeken zal onder deze omstandig„heden weinig bezwaar hebben, maar er zouden groote nadeelen voor „den handel aan verbonden zijn, wilde men de boeken van de mijn„ontginners door alle ambtenaren van de belasting laten inzien." —

En nu wordt voor de geheele mijnbouwindustrie in Nederlandsch-Indië eene belasting voorgesteld, waarbij het steeds openleggen van de boeken tot eene noodzakelijkheid wordt! Bij de thans bestaande regeling kan men nog aannemen, dat de Indische wetgever de bedoeling van het Koninklijk Besluit van 2 September 1873 niet goed begrepen en daardoor eene verkeerde regeling in het leven geroepen heeft. Men kan aannemen, dat het Koninklijk Besluit, overeenkomstig de Fransche mijnwet, eene op schatting berustende belasting bedoelt, en de Indische wetgever daarom ten onrechte het blootleggen der boeken van de ondernemers geëischt heeft. Maar die meening kan nu onmogelijk meer eenige reden van bestaan hebben; de Memorie van Toelichting verwijdert in dien opzicht allen twijfel. Men leest daar:

»Ten opzichte van de extra-bijdragen, ingeval groote winst wordt be»haald, is het volgende op te merken. Wordt voor den Staat een vijfde »bedongen van de winst boven de 20% van het in de onderneming ge»bezigde kapitaal, dan zal niemand dit onbillijk kunnen noemen, terwijl »het daarentegen voor het billijkheids-gevoel stuitend zou zijn, wanneer »buitensporige winsten, weliswaar verkregen door de nijverheid van bij»zondere ondernemers, maar dan toch uit een door de natuur voortge»brachte grondstof, waarover de Staat hun de uitsluitende beschikking »heeft gegeven, niet althans voor een deel aan het algemeen ten goede »kwamen. Om de winst te kunnen berekenen, zal men bij eene mijnont»ginning, evenals bij andere ondernemingen, jaarlijks bij de bepaling van »het winstcijfer zeker bedrag in rekening moeten brengen voor afschrijving, »zoodat het van het bedrag dier afschrijving zal afhangen wat als winst »zal zijn aan te merken. Daar dus de Staat bij het bedrag der afschrijving »betrokken is, moet in de concessievoorwaarden eene bepaling op dit punt »worden gemaakt. Maar ook dient men er in die voorwaarden tegen te »waken dat de betaling van cijns ontdoken worde, wat allicht zou kunnen »plaats hebben. Daarom moeten in elk bijzonder geval voorwaarden wor»den gesteld ter verzekering van de uitvoering der wetsbepaling, dat een

»deel in de winst, boven zeker cijfer, aan den Staat komt, (evenals bij »voorbeeld geschied is in de overeenkomst van den Staat met de Maat»schappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen in Nederland)."

Dat de hier bedoelde contrôle niet zou kunnen geschieden zonder de meest hinderlijke inmenging van de zijde van den Staat in de huishoudelijke aangelegenheden van de ondernemers, — dat is zonder eene voortdurende blootlegging van de geheele boekhouding der onderneming — valt wel niet te betwijfelen.

En nu het bedrag der belasting!

Groote winsten maakt eene onderneming alleen bij hooge productie, en is de productie hoog, dan deelt de Staat in het voordeel door den verschuldigden cijns.

Maar het ontwerp verlangt méér: behalve den reeds hoogen cijns verlangt het *een vijfde aandeel in de winst boven* 20% *van het daarvoor gebezigde kapitaal.*

Heeft men zich wel duidelijk voor oogen gesteld, hoe dat eene woordje „kapitaal" eene bron van allerlei strubbelingen zal scheppen, en dat de ondernemers aldus in een ondragelijk dwangbuis worden gekneld? De Staat zal onder „kapitaal" het in den vorm van blanke rijksdaalders gestoken geld, de ondernemer zal, zeer terecht, er iets geheel anders door verstaan. Gelooft men werkelijk er toe te kunnen komen, eene zeer wenschelijke, en op het oogenblik nog zoo goed als niet bestaande, industrie in Nederlandsch-Indië in het leven te roepen, een industrie, de ondervinding heeft het in alle mijnlanden geleerd, die meer dan eenige andere tot haar vestiging de hulp van kundige en energische mannen behoeft — wanneer de Staat, bij de berekening van de waarde der onderneming, die kunde en die energie eenvoudig wegcijfert, of, in het gunstigste geval, slechts tegen een door hem in rijksdaalders en guldens vastgesteld cijfer in rekening brengt? Leven wij nog in de middeleeuwen, toen het nog vergeeflijk kon worden geacht, wanneer men niet voldoende op de hoogte was van de levensvoorwaarden waaronder in een ander land eenige industrie tot bloei kwam; of waarom moet het, zooals de Memorie van Toelichting het doet voorkomen, juist voor Nederlandsch-Indië natuurlijk en billijk worden geacht, dat de Staat als deelhebber in de winsten der mijnondernemingen optreedt, terwijl zulk een beginsel in geen enkel ander mijnland ter wereld toegepast wordt? En waarom verder wordt de socialistische leerstelling niet veeleer in practijk gebracht bij de uitgifte van woeste gronden, bij de exploitatie van boschperceelen, bij de suikercultuur?

Omdat er bij de mijnbouwindustrie grooter winsten te verwachten zijn dan bij de bovengenoemde?

Alleen zij, die minder met den mijnbouw vertrouwd zijn, kunnen de meening verkondigen, dat deze tak van industrie meer dan andere eene hooge belasting verdragen kan. Niets is minder juist. Hebben eenige mijnondernemingen zeer groote winsten opgeleverd, even onloochenbaar is het feit, dat menige mijnonderneming, ofschoon met de gunstigste vooruitzichten in het leven geroepen, nooit aan de verwachtingen beantwoord heeft, en de Staat, die er zulk een overwegend belang bij heeft, dat deze industrie, die zooveel zegen kan verspreiden, wanneer haar bestaan mogelijk is, met alle beschikbare middelen in het leven geroepen en gesteund wordt, mag dit vooral niet uit het oog verliezen, dat juist die enkele bijzonder voordeelige ontginningen het kapitaal bewegen, zich in mijnbouwondernemingen te begeven. Bestonden zij niet, niemand zou er aan denken zijn kapitaal te wagen.

Men raadplege dezen staat, door Professor Laspeyres opgemaakt van de jaarlijksche dividenden en renten, verkregen bij 770 Oostenrijksche en Zwitsersche industriëele ondernemingen gedurende eene tijdruimte van 15 jaren.

Jaar.	Assurantie-maatschappijen.	Spoorwegen.	Banken.	Spinnerijen weverijen.	Reederijen.	Mijnen.	Diversen.
1856	15,3 p. ct.	6,7 p. ct.	8,7 p. ct.	6,4 p. ct.	9,4 p. ct.	8,7 p. ct.	16,5 p. ct.
1857	11,6 „	7,1 „	5,6 „	7,6 „	4,8 „	7,8 „	12,6 „
1858	9,7 „	6,5 „	5,5 „	3,5 „	4,0 „	2,4 „	6,7 „
1859	9,0 „	7,8 „	4,8 „	3,8 „	3,7 „	1,3 „	5,7 „
1860	11,9 „	7,0 „	4,9 „	6,1 „	4,9 „	1,6 „	6,4 „
1861	9,8 „	7,1 „	5,6 „	7,1 „	4,2 „	1,9 „	8,4 „
1862	11,1 „	7,3 „	6,7 „	6,9 „	5,1 „	2,0 „	6,5 „
1863	10,8 „	7,0 „	6,0 „	5,7 „	5,6 „	2,3 „	7,5 „
1864	16,1 „	7,4 „	6,4 „	4,5 „	5,9 „	3,1 „	8,2 „
1865	10,3 „	7,5 „	6,6 „	4,4 „	4,8 „	4,0 „	7,2 „
1866	11,4 „	7,3 „	7,0 „	6,3 „	6,7 „	3,9 „	8,3 „
1867	12,5 „	7,3 „	7,9 „	3,8 „	7,5 „	4,4 „	10,3 „
1868	10,8 „	7,7 „	10,6 „	7,0 „	6,8 „	4,8 „	10,7 „
1869	13,2 „	7,3 „	9,4 „	5,2 „	7,7 „	7,2 „	9,9 „
1870	13.4 „	7.5 „	9,6 „	4,9 „	6,5 „	6.2 „	8.9 „
Gemidd.	11,8 p. ct.	7,3 p. ct.	7,0 p. ct.	5,5 p. ct.	5,8 p. ct.	4,1 p. ct.	8,9 p. ct

Deze uitkomsten zijn werkelijk niet van dien aard dat de bewering vol te houden is, dat de mijnbouwindustrie, meer dan andere takken van nijverheid, eene bijzonder hooge belasting verdragen kan.

Zelfs onder milde wettelijke bepalingen blijven vele mijnconcessien zonder werking.

Ik heb mij tot de Nederlandsche vertegenwoordiging bij de verschillende Staten van Europa gewend met het beleefd verzoek, mij het aantal van de in ieder land verleende mijnconcessies te willen opgeven, en van het aantal dier mijnconeessies waarop inderdaad ontginning is gevolgd. Niet allen hebben aan mijn verzoek gehoor gegeven, en niet alle mij welwillend verstrekte inlichtingen kan ik benutten. Maar met eenige is dat wèl het geval, en die zijn zeer overtuigend.

In Wurtemberg waren tot en met het jaar 1884 156 mijnconcessies verleend, en daarvan waren er 68, dus 43, 6%, in werking.

In Beieren bedroeg in 1884 het aantal verleende mijnconcessies 1035, waarvan slechts 81, dus nog geen 8%, in werking waren.

In Hessen Darmstadt bedroeg in datzelfde jaar het aantal 1606, waarvan 43, dus nog geen 3%, in werking.

Het leerrijkst echter zijn de cijfers die ik aan de uitvoerige mededeelingen, mij met de meeste welwillendheid door het Nederlandsche gezantschap te Berlijn verstrekt, kan ontleenen. Er waren nl. in Pruisen verleend:

in 1880 : 28321	concessies,	waarvan	2296	in	ontginning	(8,11%)
„ 1881 : 28270	„	„	2211	„	„	(7,82%)
„ 1882 : 28397	„	„	2216	„	„	(7,80%)
„ 1883 : 28671	„	„	2161	„	„	(7,54%)
„ 1884 : 28840	„	„	2128	„	„	(7,38%)

Opmerkelijk is hierbij vooral ook, dat, terwijl van 1881/1882 het aantal verleende concessies met 127 vermeerderde, het geheele aantal in ontginning zijnde met slechts 5 toenam. In de twee volgende jaren bedroegen deze cijfers

1882/1883: vermeerdering aantal concessies 274, *vermindering* aantal ontginningen 55;

1883/1884: vermeerdering aantal concessies 169, *vermindering* aantal ontginningen 33.

De lage prijzen der metalen waren oorzaak, dat in de laatste jaren een steeds grooter wordend getal mijnen de ontginning moesten staken.

In Frankrijk bedroeg 1 Januari 1884 het aantal verleende concessies 1328, waarvan 506, dus 38,1%, in ontginning waren. Bekend is het, dat de mijnbouw in Frankrijk veel minder belangrijk is dan in Duitschland.

Arthur Desjardins zegt in zijn opstel: „Les mines et les mineurs" in de Revue des deux Mondes van 15 April 1885, pag. 884:

„On comptait en France, au 1er janvier 1883, 637 concessions de mines combustibles; sur ce total 308 étaient en activité, 329 inexploitées ou abandonnées; sur les 308 mines en activité, 191 étaient en gain, 117 en perte, de telle sorte que 191 concessions sur 637, ou 30% seulement des houillères, rapportaient des bénéfices. Si l'on étend la statistique aux concessions de toute nature, au nombre de 1,319, comprenant à la fois les combustibles minéraux et les mines métalliques ou autres, on trouve que 263 concessions seulement, soit 20%, donnaient un gain quelconque." —

Het zou zeker zeer interessant wezen, wanneer men van alle mijnlanden statistieke opgaven kon verkrijgen betreffende het aantal mijnen welke tot nu toe ontgonnen werden, de kapitalen, daaraan ten koste gelegd, en de uitkomsten, daarbij verkregen. Van geheel Europa en van vele landen van Zuid- en Midden-Amerika, waar de mijnbouw sedert eeuwen bestaat, zou dat echter niet doenlijk zijn. Maar aangaande Noord-Amerika, een van de rijkste mijnlanden van den tegenwoordigen tijd, en waar de mijnbouw eerst sedert 1849 in het leven geroepen werd, zijn opgaven beschikbaar, en ook die zijn voor ons doel zeer dienstig. Raadpleegt men de koerslijst der mijnbouwmaatschappijen, welke de New-Yorksche *Mining-Journal* wekelijks publiceert, dan ziet men, dat de 130 dividend betalende mijnen, met een kapitaal van 621,260,000 dollars, tot nu toe voor 231,379,472 dollars aan dividenden betaald hebben. Daartegenover staat echter een aantal van 118 „non dividend mines", met een kapitaal van 657,300,000 dollars, die nooit dividenden hebben uitgekeerd. En nu mogen de oorzaken van deze minder bevredigende resultaten verschillend wezen, ze mogen voor een groot gedeelte te zoeken zijn in plaatselijke toestanden, in de foutieve mijnwetten die eene gezonde ontwikkeling van den mijnbouw in den weg staan, — ik zou te uitvoerig moeten worden, wilde ik dit hier in den breede uiteenzetten, — het feit is niet weg te cijferen, dat al kunnen ook eenige mijnondernemingen op schitterende uitkomsten wijzen, de *directe* winsten over het algemeen beneden de verwachtingen gebleven zijn.

De Staat echter heeft in de eerste plaats op de *indirecte* voordeelen te letten, en deze ontbreken niet. Hoeveel tien-, ja, honderdduizenden van mijnwerkers hebben door die met zoo veel energie in het leven geroepen en gehouden industrie werk en verdiensten gevonden! Voor hoeveel honderdduizenden, ja, millioenen van

landbouwers, kooplieden en industriëelen werd een werkkring geopend! Hoeveel millioenen bunders onbebouwd land werden in ontginning gebracht! Hoeveel kilometers spoorweg werden gebouwd en hoeveel gehuchten en steden verrezen er!

De Memorie van Toelichting stelt het voor, als ware het verleenen van concessie tot mijnontginning, van de zijde van den Staat, een don gratuit aan den ondernemer! Zij die zoo oordeelen zijn zich zeker niet bewust van de wijze hoe de delfstoffen in de natuur gevonden worden. Alleen ten koste van groote moeielijkheden en bezwaren, ten koste van veel teleurstellingen, en dikwerf met algeheel verlies van aanzienlijke kapitalen, worden de aders en lagers door enkele gelukkigen opgespoord. De concessie, die de Regeering onder zulke omstandigheden aan den opspoorder verleent, is waarlijk geen don gratuit. Het is, wat de Duitsche mijnwetten zoo juist als grondbeginsel vaststellen, niets dan de erkenning, het verzekeren van het *vindrecht*.

In Spanje, Duitschland en elders wordt de mijnbouw reeds honderden jaren uitgeoefend, en nog wordt daar het doen van mijnbouwkundige opsporingen zooveel mogelijk aangemoedigd, en nog worden daar door den Staat voortdurend nieuwe concessies verleend. Wanneer de delfstof-afzettingen maar zoo voor het grijpen, en voor den Staat maar zoo voor het weggeven lagen, dan zouden reeds lang alle delfstof-afzettingen bekend en zouden er geen concessies meer te verleenen zijn.

Nederlandsch-Indië is ontegenzeggelijk zeer rijk aan delfstoffen, zeer rijk aan allerlei metalen. De Regeering heeft, vanaf de tijden der Oost-Indische compagnie, herhaaldelijk den wensch te kennen gegeven om zelve metaal-mijnbouw te drijven, maar met uitzondering van de ontginning te Banka, die slechts eene voortzetting is van de reeds door de vroegere vorsten van Palembang begonnen exploitatie, is dat haar tot nu toe nergens gelukt. Waren de ontginbare delfstof-afzettingen zoo gemakkelijk op te sporen, dan zou de Regeering haar wensch wèl vervuld hebben gezien.

De Memorie van Toelichting maakt eene vergelijking met de Maatschappij tot exploitatie van Spoorwegen. Ook dat gaat niet op. De Staat heeft, even als ieder particulier, de vrijheid om voor het beheer van zijne bezittingen een administrateur aan te stellen en aan dezen administrateur de voorwaarden voor te schrijven waaronder hij werkzaam zal wezen. Maar die overweging is bij de mijnbouwindustrie in het algemeen evenmin van toepassing als bij andere industrieën, en als bij den landbouw. Op zulk een grond

mag de Staat toch niet een geheelen tak van industrie in zeker opzicht onder curateele stellen, of voor zich de rechten eischen van een vennoot. Wil de Staat zulk een beding maken, wanneer hij delfstof-afzettingen, welke door zijn eigen mijningenieurs opgespoord zijn, door particulieren wenscht te doen ontginnen, of wanneer hij de Billiton-concessie wil verlengen, 't is mij wel, ofschoon ik het ook dan uit een oeconomisch oogpunt blijf afkeuren. Maar de Staat kan er niet aan denken, zulk een systeem in toepassing te brengen bij de ontginning van de door particulieren zelven opgespoorde mijnen, wanneer het inderdaad ernst is met de bewering, dat de Regeering de mijnbouwindustrie bevorderen wil.

Ik wijs nog op hetgeen in de motieven van de Pruisische wet van 24 Juni 1862 medegedeeld wordt over de vraag, welke wijze van belasting op de mijnen de voorkeur verdient, die op de *bruto*- dan wel die op de *netto*-opbrengst. Het zij mij vergund, een paar plaatsen daaruit aan te halen:

„Met het oog op de verscheidenheid der meeningen en wenschen die zich in den nieuweren tijd, zoowel in het binnenland als ook in andere mijnlanden, geopenbaard heeft en tot wettelijke reformen in geheel tegenovergestelde richting hebben geleid, is deze vraag door de Regeering opnieuw in overweging genomen. Dit heeft tot de overtuiging geleid, dat afgezien daarvan of de eene dan wel de andere wijze van belasting, uit een rationeel oogpunt beschouwd, grooter *recht van bestaan* heeft, de belasting volgens de bruto-opbrengst uit zuiver *practische* gronden zonder twijfel de voorkeur verdient boven de belasting op de netto-opbrengst.

„Een zeer practisch voordeel bestaat vooreerst daarin, dat wanneer bij eene verhoogde netto-opbrengst niet dadelijk ook de belasting verhoogd behoeft te worden, de ondernemer te meer zich gedrongen zal gevoelen om de netto-opbrengst zooveel mogelijk te verhoogen, door het toepassen van verbeterde werkwijzen, besparing van ontbeerlijke bedrijfskosten, enz.

„Zeer opmerkelijk is hetgeen nu onlangs in het Hertogdom Nassau plaats had. Daar is namelijk, door de wet van 23 Maart 1861, betreffende de belasting van mijnen en smelterijen, het beginsel der netto-opbrengst, ofschoon ze bereids door de wet van 10/14 Februari 1809 wettelijk ingevoerd, en door de wet van 23 Juni 1841 opnieuw bevestigd was geworden, toch weder opgeheven en door de belasting volgens de bruto-opbrengst vervangen, en dit hoofdzakelijk daarom, omdat het andere systeem ge-

bleken was zeer ondoelmatig te zijn. „„Het berust weliswaar,"" zoo leest men in de motieven tot het wetsontwerp, „„in het algemeen op zeer juiste theoretische grondbeginselen, maar de practische toepassing gaat met zeer veel ongemakken gepaard, en is hoofdzakelijk niet in overeenstemming met de vrije beschikking der mijnondernemers over hun mijnvermogen.""

„Op grond van dezelfde overwegingen hebben de Nassausche kamers hare goedkeuring aan het beginsel der belasting op de bruto-opbrengst verleend en zich vereenigd met de opheffing van de zich daartegen verzettende bepalingen der zooeven aangehaalde wet, volgens welke de met voordeel bewerkte mijnen belasting moeten betalen, terwijl de niet met voordeel ontgonnen mijnen geene belasting behoefden op te brengen. De commissie uit de eerste kamer bemerkt in haar verslag over het wetsontwerp, dat de veronderstellingen, waarop de wet van 1841 berust, dat namelijk de netto-opbrengst der mijnen uit de boeken der ondernemingen met zuiverheid vastgesteld zou kunnen worden, in de practijk volkomen onjuist gebleken zijn en tot een strijd gevoerd hebben tusschen het mijnbestuur en de mijnondernemers, die, tot groot nadeel van de zaak, dreigde hen geheel van elkander te vervreemden. Kan ook aan den eenen kant niet geloochend worden, dat het bedenkelijk moet schijnen, het beginsel van de belasting op het vrije inkomen te laten vallen, hetwelk bij de geheele belastingswetgeving van het land tot grondslag is genomen, zoo kan aan den anderen kant toch ook niet ontkend worden, dat de belasting volgens de bruto-opbrengst der mijnen, de werkelijke belasting van het zuivere inkomen het meest nabij komt, omdat de genomen proeven, om het zuivere inkomen der mijnen te belasten, zich illusorisch getoond hebben, terwijl buitendien, het daarbij onontbeerlijk vereischte systeem van mijnboekhouding, zoowel lastig is voor het mijnbestuur als voor de ondernemers en voor deze laatsten nog eene ondraaglijke wijze van contrôle oplevert. Op dergelijke wijze uit zich ook de commissie uit de tweede kamer. De bruto-belasting bij de mijnen was, als niet in overeenstemming zijnde met het geheele belastingssysteem, slechts daardoor te rechtvaardigen, dat het zuivere inkomen hier noch met zekerheid noch met waarschijnlijkheid aangegeven kan worden. Tot nu toe was zelfs eene zoo diep ingrijpende contrôle, als die welke van de zijde van het bestuur, ten behoeve der belasting op de mijnen, in de huishoudelijke aangelegenheden der ondernemers uitgeoefend werd,

niet eens toereikend gebleken om eene vertrouwbare en met de wet in overeenstemming zijnde belasting van de mijnondernemers mogelijk te maken. Zulk een contrôle echter nog verder uit te strekken was op privaat-rechterlijke grondbeginselen niet te billijken of te verdedigen. De vele, in den loop der tijden, van de zijde der mijnondernemers vernomen klachten over de mijnboekhouding hadden niet alleen tot onderwerp de daardoor veroorzaakte belangrijke onkosten, maar vooral ook de door de tegenwoordige industrie zeer ongaarne geziene bemoeienis met de huishoudelijke inrichting der ondernemingen. Deze wordt door de mijnondernemers zeer ongaarne toegelaten, en dient zeker niet tot aanmoediging der mijnbouwindustrie. Het is daarom zoowel in het belang van den Staat als van de mijnondernemers, om de tot nu toe bestaande, niet aan het doel beantwoordende, wijze van belasting te verlaten en in de plaats daarvan de belasting op de bruto-productie in te voeren.

„Overeenkomstig de hier ontwikkelde grondbeginselen werd door de Nassausche wet van 23 November van het vorige jaar de door eene veeljarige ondervinding ondoelmatig gebleken belasting op het netto-provenu afgeschaft en voor den mijnbouw eene belasting vastgesteld volgens de waarde van het verkregen product, welke belasting bestaat uit eenheden van een vijfde percent van de verkoopwaarde. Het aantal eenheden, dat aan belasting zal worden opgebracht, wordt jaarlijks bij de regeling van het Staatsbudget vastgesteld.

„Welke waarde men overigens in Nassau er aan hecht om de mijnboekhouding geheel aan de mijnondernemers over te laten en dezen van de noodzakelijkheid te ontslaan om rekening en verantwoording te doen aan het mijnbestuur, wordt ook door de in dezelfde wet vastgestelde bepaling bewezen, dat het door de mijnen uit de winst aan kerken, scholen, hulpfondsen, enz. te betalen aandeel, afgeschaft of opgeheven wordt. En tot motiveering van deze maatregel werd vooral aangevoerd, dat eerst dan elke inmenging in de mijnboekhouding zou komen te vervallen."

In Pruisen werd dan ook door de wet van 1862 de bruto-belasting ingevoerd, en de netto-belasting, die in het links van den Rijn gelegen gedeelte van het rijk, overeenkomstig de bepalingen der Fransche mijnwet van 1810, bestond, werd door de bruto-belasting vervangen.

Behoeft het betoog, dat al deze overwegingen, welke in de motieven van de Pruisische wet van 1862 aangegeven worden voor

de invoering van de bruto-belasting, nog veel meer pleiten tegen het in ons wetsontwerp gemaakte voorstel, om $^1/_5$ gedeelte van de winst, boven 20 per cent van het aangewende kapitaal, aan den Staat te doen uitkeeren, waardoor wellicht, ten behoeve van weinige bijzonder gunstig werkende ondernemingen, de geheele industrie aan een contrôle moet worden onderworpen die zeer belemmerend werkt en tot groote moeilijkheden en klachten aanleiding geeft?

De mededeeling in de Memorie van Toelichting, dat in Pruisen de cijns voor de rechts van den Rijn gelegen landstreken bepaald is op één per cent en voor die welke links van den Rijn liggen op twee per cent van de bruto-opbrengst, is niet juist.

Zoowel in het gebied dat links, als in dat hetwelk rechts van den Rijn gelegen is, wordt een cijns van 2 per cent der bruto-opbrengst geheven.

En reeds dáár klaagt men zeer over het drukkende van dezen cijns, waarom de belasting op den ijzersteen-mijnbouw dan ook geheel opgeheven moest worden. 2 Per cent van de bruto-opbrengst staat nagenoeg gelijk met 5 per cent van de netto-opbrengst [1]). Men heeft dit kunnen observeeren aan de links van den Rijn gelegen gedeelten van het rijk, waar vroeger 5 per cent van de netto-opbrengst opgebracht werd. Toen daarvoor 2 per cent van de bruto-opbrengst in de plaats kwam, bleef het cijfer der te betalen belasting nagenoeg hetzelfde.

Laat men nu nog in aanmerking nemen, dat in Indië de exploitatie van mijnen met veel grooter moeilijkheden en kosten gepaard *moet* gaan dan in Europa, ook omdat een groot deel van de bouwmaterialen, de ontploffingsmiddelen, de gereedschappen en machinerieën, en het deskundig personeel uit Europa aangevoerd dient te worden! Ik meen dat er dan geen bevestigend antwoord te geven is op de vraag, of het, in navolging van Pruisen, opleggen van een cijns van 2 per cent van de bruto-opbrengst eene, zooals de Memorie van Toelichting het noemt, zeer matige heffing kan genoemd worden, en of werkelijk dit cijfer mag worden behouden, wanneer de bewering ernstig gemeend is, dat *men door het betrachten van matiging de ontginning van mineralen in Nederlandsch-Indië zooveel doenlijk wil*

---

1) Men houde hierbij vooral in het oog, dat bij het vaststellen van het cijfer van den cijns niet in berekening mag gebracht worden: „les intérêts d'emprunts, d'actions, de mises de fonds ou de capitaux quelconques engagés dans l'entreprise."

aanmoedigen. Zeer wenschelijk zou het dan mijns inziens zijn, dat in de wet werd opgenomen art. 32 van de ook in Nederland geldende Fransche mijnwet van het jaar 1810: „L'exploitation „des mines n'est pas considérée comme un commerce, et n'est „pas sujette à patente". —

Na in het bovenstaande het wetsontwerp zelf behandeld te hebben, wil ik nog eenige opmerkingen in het midden brengen over de Memorie van Toelichting en over de wenschelijkheid om nog eenige andere punten bij de wet vast te stellen. —

De sluiting van twee drukkerijen op Java;

HERINNERINGEN EN OPMERKINGEN

VAN

C. E. VAN KESTEREN.

Een kleine dertig jaar geleden ontving de uitgever Nijgh van iemand op Java een ontwerp-reglement betreffende de drukwerken in Nederlandsch-Indië, met de mededeeling dat daarvan eerstdaags de afkondiging kon worden verwacht, maar voordat hij tot het publiceeren van dit ontwerp overging, won hij voorzichtigheidshalve het schriftelijk advies van Thorbecke in, en deze bleek de echtheid en authenticiteit van het stuk zeer te betwijfelen. „Een of andere lichtschuwe oud-gast, die niets zoo zeer ducht als Indië met Europisch Nederland in aanraking te zien komen, kan dergelijk ontwerp aan de Regeering hebben ingediend," schreef Thorbecke. „Maar hoogst ongaarne zou ik gelooven, dat een Nederlandsche regeering den blaam van zulk een onwaardig, de vrijheid belagend voorstel verdiende."

Een paar maanden later echter deed Thorbecke de bevinding op, dat het ontwerp, door hem als een „gewrocht der duisternis" gestigmatiseerd, inderdaad „echt" was en „officiëel."

En in het jaar 1885 had niet alleen het „onwaardige, de vrijheid belagende" reglement nog altijd kracht van wet, maar ook werd het toen door een zich liberaal noemenden landvoogd toegepast met een gestrengheid, waarvoor zelfs de „lichtschuwe oudgast" pleegde terug te deinzen.

Het artikel, onder het opschrift „De Indische Mail" in *het Indisch Vaderland* van 23 September gepubliceerd, nemen wij niet in bescherming, hoe gaarne wij dat ook deden, om dáármede een bewijs te geven van onpartijdigheid.

Wij zouden tegen onze overtuiging handelen, wanneer wij dat opstel verdedigden.

Het is een slechte gedachte in een ruwen vorm.

De wenschelijkheid, dat het Nederlandsch gezag plaats make voor een vreemd, wordt daarin uitgesproken, en de vervulling van dien wensch wordt als aanstaande voorgesteld. Zes jaar geleden nog, zegt de schrijver, was men in Indië verontwaardigd over de bewering van den Heer Cohen Stuart, dat men, nagaande hoe Indië bestuurd werd, tot de conclusie komen moest, dat Nederland niet waard was, koloniën te bezitten, en thans is dat niets meer dan een flauwe afspiegeling der publieke opinie. „In een tijdschrift, geredigeerd door een bekwaam ambtenaar, vinden wij vierkant de meening uitgedrukt, dat Nederland als koloniale mogendheid geen 25 jaren meer te bestaan heeft, en dat men, aan het koloniaal beheer denkend, zich schaamt Nederlander te zijn." En „iedereen is het daarmede volkomen eens. Op eene openbare plaats hebben wij dezelfde woorden gehoord van personen in dienst van het Gouvernement, — ernstige, wetenschappelijk ontwikkelde menschen. In particuliere gesprekken met bezadigde mannen, hebben wij hooren verklaren, dat 't hun om het even was, of zij in plaats van de Nederlandsche, de Engelsche vlag op Java zagen wapperen. Iedereen heeft de vaste, de diep gewortelde overtuiging, dat elke verandering een verbetering moet zijn; dat het in geen geval ellendiger kan worden dan het is. Nederland's bestaan als koloniale mogendheid, wordt niet meer besproken als een punt in quaestie, maar als een quaestie van tijd. En als wij dit bedroevend verschijnsel met leedwezen constateeren, dan geschiedt dat met erkenning tevens, *dat er alle reden voor bestaat*".

Zoo, in hoofdzaak, luidde het eerste gedeelte van het artikel; verderop werd o. a. nog gezegd: „Spreekt men van landverraad, men noeme niet de namen van hen die den moed hebben te wijzen op rotte toestanden, maar van de ellendelingen die deze toestanden veroorzaakten"..... „Om te „„besturen"" in Indië gelijk thans geschiedt, kunnen wij Z. E. den Gouverneur-Generaal O. van Rees zeer goed missen. En ook kunnen wij missen de heeren André Wiltens, Der Kinderen, Pannekoek, De Gelder, Michielsen, Bergsma, — en wat al verder bestuurt en bijstaat in het besturen. Om zóó te „„„besturen"" is slechts noodig een geschikt *administrateur*, en in deze voor landbouw en nijverheid zoo slechte tijden, zou men zulk een persoon allicht voor *f* 1000.— in de

maand kunnen krijgen, met alle kans, dat hij meer wist van *administratie*, dan alle bovengenoemde heeren bijeengenomen" [1].

De Java-Bode protesteerde tegen dat artikel, tegen het eerste gedeelte althans, en toonde daarbij, *het Indisch Vaderland* in platheid nog ver te kunnen overtreffen. „Onjuist", zoo werd den Heer Daum toegevoegd, „is de voorstelling van het geval met Mr. Cohen Stuart. Als ons geheugen ons niet ten eenenmale bedriegt, dan schreef deze nog heel wat ergers, dan dat Nederland niet waard was, koloniën te bezitten. De *wensch naar vreemde* overheersching werd duidelijk te kennen gegeven. En daartegen kwam men op. Terecht. Er is geen onverdiend lawaai over gemaakt, en het woord „„landverraad"" was niet te sterk. *Zelfs nu* hoort men dergelijke uitingen niet, en als zij weder werden gedaan, zou er een even hevige storm van verontwaardiging opgaan. En dat, ofschoon de overtuiging dat wij onzen ondergang tegemoet snellen, nu vrij algemeen is. Al worden wij slecht geregeerd, al is de algemeene toestand van Moederland en Kolonie miserabel en onwaardig, al zijn wij een diep gezonken natie, even zoo goed als in de vorige eeuw — wij, die kinderen van dat land zijn, behooren er trouw aan te blijven. Uit wrevel over wanbeheer ten onzent den vreemdeling op te hemelen en naar *diens* gezag te verlangen, is afschuwelijk *laag*. Een gemeene vogel is 't, die zijn eigen nest bevuilt. En *dom* is 't bovendien. Want vreemde overheersching begint, zoodra zij goed in 't zaâl zit, met een schop aan de landzaten. Die worden uitgekaaid uit alles, en weinig beter aangezien dan honden. De, helaas! niet algemeen genoeg bekende geschiedenis van de Transvaal heeft dit duidelijk geleerd. De Patriotten der vorige eeuw hebben, toen zij de Franschen inhaalden, een werk gedaan om op te spuwen. Laat toch niemand het voorgevallene, of een herhaling daarvan onder anderen vorm, verschoonen! Al moeten wij ons over zooveel wat gebeurt en over nog meer wat wordt nagelaten, verbijten van machtelooze woede, laat die woede maar voortduren. Het is wel een armzalig nationaal leven zoo, maar men verbeurt er ten minste de eigen achting niet bij. En dit doet men wèl met een lamlendig gelonk naar den vreemdeling, dat hier en daar soms plaats vindt."

---

1) Zie verder Bijlage I, waarin het geheele artikel afgedrukt is. Al de in bovenstaande en in volgende extracten cursief gedrukte woorden zijn door de schrijvers zelven onderlijnd, wanneer wij niet in een noot uitdrukkelijk het tegendeel constateeren.

Ondubbelzinniger kan het niet; 't is bij 't grove af.

Maar de vaderlandslievende bedoeling van den schrijver is onmiskenbaar; bij deze tegenspraak was geen naijver, geen vitzucht, kortom: geen enkele van die kleingeestige beweegredenen waardoor anders de koloniale publicisten zich tegen elkander nog al eens leiden laten, in 't spel; 't was van een bevriende zijde, dat *het Indisch Vaderland* terechtgewezen werd: vaderlandsliefde alléén kan hier gedrongen hebben tot protest.

Vaderlandsliefde en regeeringsliefde echter zijn twee, en volgens sommige staatsdienaren kan men door het eerste nimmer goedmaken wat men tekortkomen mocht aan 't laatste. *De Java-Bode* nu, die met zooveel ijver gewaarschuwd had tegen „landverraad", had geen woord over gehad tot verdediging van den Gouverneur-Generaal Van Rees „en al wat verder bestuurt", ja, had toegegeven dat Indië slecht geregeerd wordt.

Nauwelijks een week later[1]) werd den Heer Brunner, redacteur van *de Java-Bode*, zelven door de Regeering verweten, dat ook *zijn* blad „voortdurend" artikelen had gepubliceerd, waarin de Regeeringen van het moederland en van Indië gesmaad en gehoond werden, en waarin „door logenachtige berichten en onwaardige aantijgingen volhardend gestreefd" werd „naar het opwekken van haat en minachting tegen de overheid en van ongerustheid en ontevredenheid onder de verschillende bestanddeelen der Indische maatschappij."

Officiëele waarheid alweer! Men kon ten aanzien van den redacteur der *Java-Bode* wellicht beweren, dat hij dikwijls niet genoeg tot de kern der vraagstukken welke hij behandelde doordrong, dat hij gewoonlijk te impressionabel zich toonde om niet oppervlakkig te moeten zijn, maar hem te verwijten, dat hij er op uit was, tweespalt te doen ontstaan en het gezag te ondermijnen, is de ongerijmdheid zelve. Zijn liefde voor zijn land zoowel als zijn eerlijkheid moet bij iedere onpartijdige boven elke verdenking verheven zijn, meenen wij die persoonlijk waarlijk geen reden hebben om hem met bijzondere welwillendheid te beoordeelen, en deze onze vaste overtuiging is op de kennismaking met een groot gedeelte van zijn journalistenarbeid gegrond.

De Gouverneur-Generaal beweert, dat „behalve in talrijke vroegere artikelen" de aangewezen slechte strekking „in het bijzonder

1) Het protest verscheen in *de Java-Bode* van 26 September j. l.

op den voorgrond treedt in het stuk, getiteld „„Prang Sabil"" in *de Java-Bode* van den 29 September 1885, N°. 228.

Van die „vroegere artikelen", hoe talrijk dan ook, wordt echter geen enkel genoemd; over deze losse beschuldiging kunnen wij dus zwijgen.

Blijft het opstel in *de Java-Bode* van 29 September.

De heer Brunner schreef het, om de Regeering te waarschuwen tegen een fanatieke beweging die in de Preanger, en wel in de afdeeling Soekaboemi, zich ontwikkelt, en waarvan, buiten den patih, nog een wedono, een pengoeloe en een goeroe „willens of onwillens" als „hoofden en leiders" worden beschouwd. O. a. wordt in de messigit op vrij duidelijke wijze te verstaan gegeven, dat den last van het Gouvernement niet gehoorzaamd zal worden; dat de landbouwer van zijn oogst eerst een bijdrage aan den pengoeloe moet leveren, voordat hij het Gouvernement een deel afstaat, en dat de volijverige geloovigen zich tot den grooten goeroe te Tjandjoer moeten vervoegen, om van dezen te leeren hoe zij ziel en lichaam kunnen reinigen, en hoe zij zich onkwetsbaar kunnen maken, en dus zich bereiden op den heiligen oorlog. De Heer Brunner vernam dat van een inlander, wiens „karakter, ambtsverleden en opvoeding" zijn „geloofwaardigheid" waarborgen, en deze acht de beweging zóó bedenkelijk, dat er, „als het Gouvernement geen repressieve maatregelen neemt", volgens hem „veel kans" bestaat, de agitatie in twee of drie maanden tot een uitbarsting te zien komen. „Misschien", merkt de heer Brunner op, „is die bezorgdheid te groot, maar dat het alles heenwijst, heendrijft op een godsdienstigen opstand, zoowel in de Preanger als in menig ander gewest, dat is het ernstige, nadrukkelijke beweren van tal van mannen, Europeanen en inlanders, die vergrijsd zijn in 's lands dienst, wier kennis en bevoegdheid men niet loochenen kan, en die immer vroeger blijken gegeven hebben, eerder tot de optimisten te behooren." Al vergiste zich de berichtgever, die „meer dan een der anderen," bekend is met de Soekaboemische beweging, in den termijn, „*het gevaar bestaat*, en het zal losbarsten boven onze hoofden, zoo niet binnen drie maanden, dan binnen wat langer tijd."

Wel te verstaan — de Heer Brunner herhaalt dit — „als het Gouvernement geen strenge maatregelen neemt." En „is het dat van plan?" De schrijver verklaart het niet te weten. „Ons gouvernement", zoo vervolgt hij, „is een sfinx, welks raadselachtige, diep geheime, politieke bedoelingen alleen op een paar hoofdlijnen,

zooals zoutcontract, Atjeh-vrede en *Nisero*-vernedering openbaar zijn geworden. De Nederlandsche politiek, de koloniale in 't bijzonder, is zóó ondoorgrondelijk, dat het misschien wel tot het programma behoort, om de zaken zeer ver, zelfs te ver te laten komen. De treurige staat onzer defensie, de schandelijke staat in Atjeh en de lauwheid, waarmede ondanks herhaalde waarschuwingen de fanatieke beweging behandeld is, geven grond tot dat vermoeden. Daar komt bij de slaperigheid van gewestelijke autoriteiten, de traditioneele aanbidding van het dogma der „„rustige rust"" en de gewone kinderachtige neiging, om niet te gelooven wat men niet gaarne gelooven wil." De schrijver herinnert, dat er ook in Britsch-Indië, even voor den opstand van 1857, waarschuwingen waren, welke men spottende in den wind sloeg. Hij jaagt naar geen sensatie, maar hij zegt tot het Gouvernement en de ingezetenen: „*Dit alles zijn eerlijke, met nauwgezetheid onderzochte inlichtingen.* Laat u raden terwijl het nog tijd is! Of wil men misschien wachten, tot de eerste berichten van een aangericht bloedbad op een der kleine plaatsjes, op een plantage of spoorwegstation, schrik en ontzetting aanbrengen? tot de lijken onzer vrienden en landgenooten roepen om wraak, en er een beweging is uitgebarsten, die alleen met heel veel moeite en opoffering van geld en menschenlevens te dempen is?"

Zietdaar den hoofdinhoud van het geïncrimineerde artikel [1]).

Wegens het publiceeren daarvan vond de Regeering goed, de drukkerij van *de Java-Bode* te sluiten, en tegelijk werd — ter zake van het artikel, waartegen juist *de Java-Bode* zoo krachtig geprotesteerd had! [2]) — te Semarang een drukkerij gesloten, welke men als de drukkerij van *het Indisch Vaderland* beschouwde.

Wij moeten ronduit verklaren, dat wij met geen mogelijkheid tusschen het opstel van *de Java-Bode* ter eenre en de daad van de Regeering ter andere zijde eenig juridisch of, in 't algemeen, eenig logisch verband kunnen ontdekken.

De vorm van het artikel was, aan het slot vooral, geen model van soberheid; dat erkennen wij gereedelijk.

Het opschrift van het artikel was onhandig.

De inhoud van het artikel was onaangenaam, in zoover het een ongezonden toestand aan 't licht bracht.

---

1) In extenso vindt men het hierachter als Bijlage II.

2) Het besluit nemen wij op als Bijlage III. De bewoordingen zijn, behoudens natuurlijk het verschil in de namen der couranten en in de opschriften en data der artikelen, voor beide bladen dezelfde!

Maar dat alles rechtvaardigt de sluiting van de drukkerij nog niet; dat alles zou zelfs nog geen strafrechterlijke vervolging motiveeren.

Waar is hier eenig spoor te ontdekken van het *streven* om ongerustheid en ontevredenheid onder de verschillende bestanddeelen der Indische maatschappij op te wekken?

Waar eenig bewijs van de zucht, om haat en minachting tegen de Regeering te doen ontstaan?

Door het artikel, dit is zoo, worden èn bij de Regeering èn bij de ingezetenen eenige pijnlijke herinneringen verlevendigd. Twee woorden vooral hebben die uitwerking. Het eene is: *Nisero*-vernedering. Het andere: zoutcontract. Over de *Nisero*-affaire, welke na het optreden van den Gouverneur-Generaal ten einde werd gebracht met een belachelijk blokkadevertoon en een compromitteerende gedienstigheid jegens Engeland, behoeft hier niets gezegd te worden; die is algemeen genoeg bekend. Maar met het bedoelde zoutcontract is dat minder het geval. Daarom worde hier op gezag van de Indische pers aangestipt, dat er verleden jaar, derhalve na de bestuursaanvaarding van den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal, een openbare aanbesteding werd gehouden voor het zoutvervoer naar Java's Noordkust en naar de Buitenbezittingen gedurende de jaren 1885 tot aan het einde van 1889; dat de minste inschrijver een firma te Soerabaja bleek te zijn; dat de betrokken Resident, van de soliditeit dier firma overtuigd, haar voorloopig het transport toewees; dat echter de Regeering die provisioneele toewijzing vernietigde en het vervoer definitief in handen liet van den ouden contractant, zekere firma te Batavia, ofschoon dientengevolge de schatkist *f* 180 000 meer te betalen had, dan wanneer de voorloopige toewijzing aan den laagsten inschrijver bekrachtigd ware. Daarop komt de geschiedenis neer, zooals zij verleden jaar door verschillende Indische bladen verteld werd, en die duistere zaak is vooral in *de Java-Bode* herhaaldelijk ter sprake gebracht.

Maar hoe onwelkom die herinnering aan een schijnbaar te geringe waakzaamheid voor 's lands belangen den Gouverneur-Generaal ook zijn moge, niet dàt mag als reden voor de sluiting van de drukkerij der *Java-Bode* aangenomen worden.

Echter zou die reden even valabel en even aannemelijk zijn als de bewering, dat de mededeelingen en beschouwingen van den Heer Brunner over de Soekaboemische beweging minachting tegen de Regeering en ongerustheid en ontevredenheid onder de ingeze

tenen hebben verwekt. Ontevreden en ongerust kunnen daardoor de woelgeesten zijn gemaakt, omdat hun kuiperijen ontmaskerd werden, maar het ligt toch stellig niet op den weg der Regeering, die onruststokers in bescherming te nemen, en wegens het onthullen van hun misdadige pogingen *de Java-Bode* te straffen. En wat de overige ingezetenen betreft, hun werd door den schrijver tot driemaal toe uitdrukkelijk te verstaan gegeven, dat zij niets te vreezen hadden, indien de Regeering slechts op haar hoede was. Een „prang sabil", zegt hij in den aanhef, is er „binnen niet zeer verre toekomst op enkele plaatsen van Java" te wachten — „*zoo* het Gouvernement niet terdege oppast en ingrijpt." Er bestaat volgens onzen berichtgever „veel kans" dat „de uitbarsting in twee of drie maanden komen zal", dus lezen wij verder, — „*als* er geen repressieve maatregelen worden genomen." Zoo niet binnen drie maanden, dan binnen wat langer tijd, heet het elders weer, zal het gevaar losbarsten boven onze hoofden — „ten minste *als* het Gouvernement geen strenge maatregelen neemt." Telkens dus doet de heer Brunner uitkomen, dat de Regeering het geheel in haar macht heeft, de voornemens der woelgeesten te verijdelen, en derhalve kùnnen zijn lezers zich niet verontrusten, of zij moeten aan het kalmeerend voorbehoud, dat hij zoo herhaaldelijk en zoo duidelijk maakt, geen waarde hechten. En hiervoor kan hij bezwaarlijk aansprakelijk worden gesteld. 't Ware het toppunt van ongerijmdheid inderdaad, het hem als een misdrijf aan te rekenen, dat zijn lezers van de macht der Regeering een minder hoogen dunk hebben dan hij, en indien het publiek wèl met hem gelooft dat de Regeering de vijandige beweging tijdig onderdrukken *kan*, maar toch zich verontrust omdat het op de diligentie en energie der Regeering niet vertrouwt, wien anders is dat te wijten dan haar zelve? De schrijver moge het niet verheeld hebben, dat de Regeering of de gewestelijke autoriteiten „misschien" de zaken „zeer ver, zelfs te ver" zullen laten komen, eer zij tot handelen overgaan — zulk een woord kan een reeds bestaand wantrouwen *bevestigen*, maar wantrouwen *opwekken* kan het niet. Tegen een regeering die zich geen ernstige tekortkomingen te verwijten heeft, is het volstrekt krachteloos, en zelfs het meest nalatige bestuur kan het elk oogenblik op een waardige wijze krachteloos maken. Indien de Regeering nadat het artikel in *de Java-Bode* verschenen was getoond had, dat zij op de Soekaboemische beweging het oog hield, de ongerustheid, haars inziens door het dagbladartikel verwekt, zou onmiddellijk gewe-

ken zijn, terwijl zij thans natuurlijk voortduurt, want het sluiten van de drukkerij der *Java-Bode* zal als bewijs van de wakkere houding der Regeering tegen de geestdrijvers in de Preanger wel niet ontvankelijk zijn. Met haar oordeel over *de Java-Bode* heeft inderdaad de Regeering haar eigen vonnis geveld, en wie beweert, gelijk de Gouverneur-Generaal te verstaan geeft, dat men minachting tegen de Regeering verwekt, door op de „mogelijkheid" te wijzen, dat zij niet tijdig handelend optreden zal, die moet *elke* zelfstandige critiek van regeeringsdaden verbieden, die moet verlangen dat de pers de slaafsche hoveling van de gestelde machten worde, en dien moet het een ondoorgrondelijke geheimenis zijn, dat verschillende regeeringen niet reeds lang onopdelfbaar diep begraven liggen onder de minachting van volksvertegenwoordigers en publicisten beiden.

De Java-Bode heeft niets misdaan.

Zij, en niet de Regeering, heeft recht tot verwijten en klagen.

Artikel 103 van het Wetboek van Strafrecht luidt:

> Al wie kennis dragende van samenspanningen of misdaden, aangegaan of beraamd tegen de in- of uitwendige veiligheid van den staat, deze samenspanningen of misdaden niet aangegeven, en, hetzij aan de Hooge Regeering, hetzij aan de autoriteiten van bestuur of rechtspolitie, de omstandigheden daarvan tot zijn kennis gekomen, niet geopenbaard zal hebben, alles binnen de vierentwintig uren na het bekomen van deze zijne kennis, zal, ook zelfs wanneer hij blijken mocht van alle medeplichtigheid vrij en uitgesloten te zijn, ter zake van dit verhelen alleen, gestraft worden.

De Java-Bode droeg kennis van voornemens, tegen de inwendige veiligheid van den Staat beraamd; derhalve was zij gehouden, „de omstandigheden daarvan tot haar kennis gekomen" hetzij aan de Hooge Regeering hetzij aan de autoriteiten van bestuur of van rechtspolitie mede te deelen.

Zij doet dat, maar verbreidt de mededeeling in ruimeren kring, en thans heet het, dat zij de Regeering in minachting en het volk in beroering brengt, ja, „de ingezetenen tegen de Regeering in 't harnas jaagt."

Zooveel woorden, zooveel verzinselen.

Niet de ingezetenen tegen de Regeering worden in 't harnas gejaagd, maar de onmiskenbare strekking van het artikel is, de Regeering het harnas te doen aangorden tegen de ingezetenen, tegen die fanatieke ingezetenen namelijk, die te Soekaboemi en elders de openbare rust en orde bedreigen. Niet het gezag wordt

aangerand of belaagd, maar de vijanden van het gezag. Hen onschadelijk te zien maken is het „volhardend streven" van den schrijver, en nu kan men tegen het gekozen middel bedenking hebben, men kan den vorm van het artikel afkeuren, maar iets strafbaars zal men vruchteloos trachten daarin aan te wijzen, en wij aarzelen niet de bedoeling een loffelijke bedoeling te noemen, waardig den man die steeds toonde door een warme vaderlandsliefde bezield te zijn.

„Maar," zal men misschien zeggen, „die beweging te Soekaboemi bestaat alleen in de verbeelding van den redacteur der *Java-Bode*; het zijn, om de zeer parlementaire taal van de Regeering te gebruiken, „ „logenachtige berichten" " welke hij verspreid heeft."

Wij twijfelen zeer, of er één eerlijk man in de Preanger te vinden is, die dat de Regeering nazegt, en ook of de Regeering zelve op dit oogenblik die woorden zou willen herhalen. 't Is, trouwens, reeds meer dan treurig, dat ze éénmaal konden worden gebruikt; onder een regeering die *weet* wat er omgaat en de werkelijkheid niet verbloemt, had dat niet kunnen geschieden.

Gesteld echter, dat die spanning te Soekaboemi en elders niet bestaat, op welken grond is dan de drukkerij der *Java-Bode* gesloten? De Regeering had een strafrechterlijke vervolging kunnen provoceeren, en de rechter, hiertoe termen vindende, zou krachtens Art. 26 [1]) van het Reglement op de drukwerken in Nederlandsch-Indië (*Staatsblad* 1856 n°. 74) *de Java-Bode* wegens het openbaar maken van valsche tijdingen een geldboete van 10 à *f* 100 of een gevangenisstraf van een maand tot een jaar met dan wel zonder geldboete opgelegd hebben, maar sluiting van de drukkerij kon niet plaats hebben zonder dat de Regeering zich schuldig maakte aan verregaande willekeur.

Aansprakelijkheid en strafbaarheid toch zijn correlatieve begrip-

---

1) Art. 26. Met gevangenisstraf van ééne maand tot een jaar en geldboete van *f* 10 tot *f* 500 te zamen of afzonderlijk, wordt gestraft, al wie door te koop of ten toon gestelde, verkochte of verspreide drukwerken, haat en verachting zal hebben opgewekt tusschen verschillende klassen der bevolking, en al wie op gelijke wijze des bewust zal hebben openbaar gemaakt, of van elders overgenomen, valsche tijdingen, valsche, vervalschte of logenachtige, aan derden toegeschrevene stukken.

Wanneer de openbaarmaking of overneming niet des bewust is geschied, kan de schuldige, uithoofde van onvoorzichtigheid, gestraft worden met een geldboete van *f* 10 tot *f* 100.

pen. Waar de eerste ontbreekt, kan de laatste niet aanwezig zijn.

Aansprakelijk voor hetgeen de drukpers openbaar gemaakt heeft is, naar rede en wet, vóór alles de schrijver.

Schrijver van een dagbladartikel is hij, bij wien deze twee gevallen vereenigd voorkomen:

dat hij het artikel geconcepiëerd heeft of het als zoodanig, als door hem geconcepiëerd, doet voorkomen, en

dat hij door daad of woord het verlangen te kennen gegeven heeft, het artikel te zien openbaar maken terwijl de vigeerende bepalingen nog kracht van wet hebben, en in het dagblad waarin het artikel opgenomen is.

Schrijver van het opstel, onder den titel „Prang Sabil" door *de Java-Bode* gepubliceerd, was, blijkens de onderteekening van het artikel en blijkens de kennisgeving waarmede elk nummer van dat blad pleegt te eindigen, de Heer Brunner.

Op hem bijgevolg rustte de volle verantwoordelijkheid, ook uit hoofde van de tweede paragraaf (artikel 11) van het Drukpersreglement, ten deze prijzenswaardig rationeel.

Artikel 11 van *Staatsblad* 1856 N°. 74 nl. bepaalt:

> »Ieder is verantwoordelijk voor hetgeen hij schrijft, drukt, uitgeeft, verkoopt of verspreidt, waar het drukwerk ook het licht heeft gezien.
>
> De verkooper, uitgever en verspreider zijn verantwoordelijk, zoolang zij den drukker niet aanwijzen.
>
> De drukker is verantwoordelijk zoolang hij den schrijver niet aanwijst.
>
> De aanwijzing van een persoon, hetzij als schrijver, hetzij als drukker, die niet aan de rechtsmacht van de rechterlijke collegiën in *Nederlandsch-Indië* is onderworpen, is onvoldoende om de verantwoordelijkheid van den aanwijzer op te heffen."

Blijkens dat artikel kan de drukker alleen dàn aansprakelijk zijn, wanneer hij den schrijver niet aanwijst, of wanneer de door hem aangewezen schrijver buiten Nederlandsch-Indië woont, niet aan de rechtsmacht der rechterlijke colleges in Nederlandsch-Indië onderworpen is. Een andere opvatting strijdt met de duidelijke woorden van het Koninklijk besluit. Bovendien met de Nota van Inlichtingen, door den verantwoordelijken Minister, den Heer Mijer, 27 Maart 1857 aan de Kamer overgelegd. Bovendien met de redevoering, door dienzelfden Minister 27 April 1857 bij gelegenheid der beraadslaging over de conclusie van het verslag der commissie betreffende die inlichtingen gehouden.

Uit beide een paar aanhalingen.

De aanvallen tegen het Reglement, schreef de Minister Mijer

in zijn Nota van Inlichtingen, komen op Art. 11 het krachtigst samen, „en het zoude schijnen dat de Regeering omtrent de verantwoordelijkheid een stelsel had uitgedacht, ongehoord in alle drukperswetgevingen." Tot verdediging van zijn zienswijze over de aansprakelijkheid van den drukker beriep de Minister zich op den Hoogen Raad die in zijn arrest van 17 Juni 1846 overwoog, dat het Vorstelijk besluit van 24 Januari 1814 niet kan medebrengen, „dat een drukker, welke volkomen bij machte is den schrijver tijdig te noemen, doch daarmede vrijwillig zoo lang wacht totdat de rechtsvervolging tegen dezen door verjaring is vervallen, en dus door zijn schuld de vervolging des schrijvers heeft onmogelijk gemaakt, zich daarna nog door het noemen van den schrijver van alle verantwoordelijkheid zou kunnen ontheffen; en dat het tegenovergestelde gevoelen het ongerijmde gevolg zoude hebben, dat het zoodoende meermalen in de macht des drukkers zou kunnen staan, om èn zich zelven èn den schrijver aan alle straf te onttrekken, en derhalve door zijn daad de wet geheel krachteloos te maken." De Minister haalde verder een arrest van den Hoogen Raad van 21 April 1847 aan, om te bewijzen dat ook in Nederland de drukker, uitgever of verspreider van eenig strafbaar geschrift niet zou kunnen volstaan met de bewering, dat de schrijver daarvan in Nederlandsch-Indië of in Australië of elders buiten de rechtsmacht van Nederland gevestigd is. „Het enkel noemen van den schrijver, *zonder de mogelijkheid tevens om in dezen het gepleegde kwaad te bestraffen*" [1]), zeide Mr. Mijer, „mag voor den drukker, uitgever of verspreider geen onvoorwaardelijke vrijbrief zijn, daar anders de ergste misdrijven door middel der drukpers zouden mogen worden gepleegd voor zoolang de schrijver zich slechts houdt buiten het bereik van den rechter die tot vervolging geroepen is." ... „Indien het toch genoeg is een buitenlandschen schrijver te noemen, zullen ook de meest gevaarlijke werken op naam van zulk eenen kunnen worden uitgegeven, en de maatschappij zal machteloos het in haren boezem gepleegde kwaad moeten aanschouwen en dragen."

Derhalve: mits de drukker slechts den schrijver aanwijze en deze aan de Nederlandsch-Indische rechtsmacht onderworpen zij, is hij, de drukker, van alle verantwoordelijkheid ontheven.

Nog duidelijker komt die interpretatie in de genoemde redevoering uit. Daarin lezen wij o. a. dit: „Het aangenomen stelsel van

1) Wij cursiveeren.

verantwoordelijkheid van den schrijver met uitsluiting van den drukker en uitgever in de eerste plaats; van den drukker bij gebrek van den schrijver, en van den uitgever bij gebrek van schrijver en drukker, is sedert 1814 steeds door de liberale pers verdedigd in tegenoverstelling van dat der collectieve verantwoordelijkheid van schrijver, drukker en uitgever, waarbij de eerste als hoofddader, de andere als complices voorkwamen, omdat zij de werktuigen voor het drukpersdelict hadden geleverd of de uitvoering hadden bevorderd. Dat liberale stelsel is in het Reglement opgenomen; weliswaar onder het voorbehoud, dat de eerst verantwoordelijke persoon onder het bereik der vervolging valt, doch hiertegen kan men, indien men geene illusoire verantwoordelijkheid wil, billijkerwijze niet opkomen." Maar artikel 11, betoogt de Heer Mijer, „is werkelijk vrijzinniger dan de hier te lande op dat stuk geldende bepalingen. Volgens artikel 4 van het Souverein besluit van 24 Januari 1814 is de drukker alleen (als hoofddader) aansprakelijk, wanneer de schrijver niet bekend is of niet aangewezen kan worden. Zoo is bij arrest van den Hoogen Raad van 21 April 1847 de uitgever van een gëincrimineerd stuk strafbaar verklaard, hoewel hij den schrijver had bekend gemaakt (die echter buiten 's lands en dus niet in het bereik van den strafrechter was), omdat hij door de aanwijzing zijne medeplichtigheid aan het misdrijf niet kon opheffen. Zoo verdient ook herinnering het arrest van den Hoogen Raad van 12 April 1853, waarbij de drukker van een misdrijf bevattend stuk als hoofddader verantwoordelijk werd gesteld, omdat de schuld van den door hem aangewezen schrijver niet genoegzaam bewezen en er dus in den zin der wet geen bekende schrijver was. Door de in den laatsten tijd eenvormige rechtspraak van den Hoogen Raad is het uitgemaakt, dat de bekendheid van den schrijver de verantwoordelijkheid van den drukker en uitgever niet opheft, maar hen wegens medeplichtigheid strafbaar laat." .. „De bepaling dus van het Reglement, volgens welke de aansprakelijkheid van den drukker eerst begint wanneer hij weigerachtig is, den in Indië gevestigden schrijver aan te wijzen, of er een aanwijst, die buiten het bereik is van den rechter in Indië, mag inderdaad toegevend genoemd worden en vrijzinnig tegenover de beginselen van strafrecht, die onderwerpelijk hier te lande zijn aangenomen".

Aldus de Minister Mijer, en ook hier zeker geldt, dat ieder de beste uitlegger is van zijn eigen woorden. Maar dan ook heeft de Gouverneur-Generaal Van Rees in strijd met de wet gehandeld,

door de drukkers en uitgevers van *de Java-Bode* te straffen, terwijl de schrijver bekend en aan de Nederlandsch-Indische rechtsmacht onderworpen was. Hetzij de strafrechter, hetzij het administratief gezag het Drukpersreglement toepasse, beiden zijn gebonden aan den letter en den geest der wet.

Er is meer! Zelfs dàn wanneer de schrijver niet aangewezen had kunnen worden, of buiten bereik van den Indischen rechter zich bevonden had, en dientengevolge de verantwoordelijkheid op den drukker gerust zou hebben, omdat, gelijk de meerderheid der Commissie van Rapporteurs zich den 15en April 1857 uitdrukte, „het maatschappelijk belang vordert, dat er iemand aansprakelijk zij" — zelfs dàn zouden er geen termen geweest zijn om de drukkerij te sluiten.

Het beroep van den Gouverneur-Generaal op het tweede lid van Art. 5 van het Drukpersreglement zou door Mr. Mijer zelven voor het onderwerpelijk geval niet aannemelijk zijn geacht.

Opnieuw refereeren wij ons aan de Nota van Inlichtingen.

„Waartoe," lezen wij aldaar, „de bepaling? Het antwoord kan geen ander zijn, dan om in tijden van spanning, woeling of ernstige beweging de werkplaats op te heffen, waar de wapenen tegen het wettig gezag en bestaande orde gesmeed worden."

Maar volgens den Gouverneur-Generaal Van Rees zelven bestond een dergelijke spanning volstrekt niet; al wat daarover verteld is, noemt hij kortweg „logenachtig".

Ons dunkt, dat in die woorden van den Gouverneur-Generaal de bekentenis opgesloten ligt, dat hij gehandeld heeft in strijd met de wet, een exorbitanten maatregel toepassende zonder dat de ernstige omstandigheden aanwezig waren, waardoor alleen de maatregel gerechtvaardigd wordt.

Opmerking voorts verdient het, wat de Minister Mijer als in één adem aan de zooëven geciteerde woorden toevoegt: „Men houde hier in het oog, dat dit Reglement een verordening is, verbindend *voor inlanders en vreemde Oosterlingen* [1]), en dat in landschappen vooral, waar het Europeesch gezag slechts door weinigen wordt uitgeoefend, de toepassing van dat artikel heilzaam werken moet". Wij voor ons willen daaruit niet afleiden, dat de Minister Mijer den maatregel *uitsluitend* tegen drukkerijen van inlanders en vreemde Oosterlingen richtte, maar wèl vatten twee leden der Commissie van Rapporteurs — en een van dezen was

1) Wij cursiveeren.

Thorbecke — het aldus op, en zelfs ten aanzien van inlanders en vreemde Oosterlingen achtten zij een maatregel „van zoo buitensporige gestrengheid" niet gerechtvaardigd.

De meerderheid der Commissie, „hoezeer met de bevoegdheid" van den Gouverneur-Generaal, om in het belang der openbare rust en orde een drukkerij te sluiten, „niet ingenomen", moest toch erkennen, „dat de inlichtingen der Regeering haar niet zonder gewicht toeschenen". En welke waren die inlichtingen? Onder andere deze, dat de Regeering alle willekeur wenschte uit te sluiten en bij het ontwerpen van Art. 5 in aanmerking genomen had, „dat hij die *voortgaat* [1]) een beroep uit te oefenen, *nadat* [1]) hij weet of vermoeden kan dat de openbare rust en orde in gevaar zouden worden gebracht, het niet meer aan de omstandigheden van buiten maar aan zijn eigen gedrag te wijten heeft, dat de maatregel op hem wordt toegepast."

Ook daarom zou, zelfs dan wanneer het administratief gezag zich geroepen had mogen rekenen om den strafrechter het werk uit de hand te nemen, en, in stede van den schrijver, den drukker of uitgever als aansprakelijk te beschouwen, de sluiting van de drukkerij der *Java-Bode* in strijd zijn met de wet. Want noch die wetenschap noch dat vermoeden *kon* het blad hebben. Gewaarschuwd was het niet, en aan een gerechtelijke vervolging had het evenmin blootgestaan. De Gouverneur-Generaal beweert, dat *de Java-Bode* zich „bij voortduring" aan het gezag en de waardigheid der Regeering vergrepen heeft, en dat het bij voortduring in „logenachtige berichten en onwaardige aantijgingen" het middel heeft gezocht om „haat en minachting" tegen de overheid en „ontevredenheid en ongerustheid" onder de ingezetenen te verwekken, maar in die grove en groote woorden ligt niets overtuigends, terwijl zij door de vroegere houding der Regeering zelve weersproken worden. Had *de Java-Bode* werkelijk dat verwijt verdiend, dan zou de Regeering in gebreke gesteld moeten worden, dat zij niet reeds lang tegen zulk een verderfelijk bestaan de wet in practijk bracht. De Regeering zelve zou dan oorzaak zijn, dat *de Java-Bode* niet weten en niet vermoeden *kon*, dat zij naar de meening der Regeering voortdurend het gezag ondermijnde en de openbare rust en orde bedreigde. De zaak zou dan zijn, dat de Regeering, in stede van ter goeder ure *de Java-Bode* voor een onpartijdigen rechter te trekken, haar een geruimen tijd had laten begaan, haar een geruimen tijd in het kwaad gesterkt

1) Wij cursiveeren.

had, ten einde eensklaps, buiten den rechter om, langs administratieven weg haar met een maatregel van „buitensporige gestrengheid" te treffen!

Tot zulk een houding mogen wij de Regeering niet in staat achten, maar de stelling dat zij, ook dan wanneer de drukker verantwoordelijk geweest ware, onder de bestaande omstandigheden niet tot sluiting van de drukkerij had kunnen overgaan zonder met de verklaarde bedoeling van den wetgever in conflict te komen, meenen wij na het aangevoerde als bewezen te mogen beschouwen, en zou de Regeering in *dat* geval reeds hare bevoegdheid hebben misbruikt, dan is zij a fortiori schuldig, nu krachtens het Reglement niet de drukker, maar de schrijver aansprakelijk was.

„Alle willekeur," verzekerde de Minister Mijer, „is bij het Reglement ter zijde gesteld; de Regeering heeft zich enkel verlaten op het gevoel van eigenwaarde, dat den mensch, die tot verantwoording zijner handelingen en woorden geroepen is, bezielt; op het eigenbelang, dat hem bij hetgeen hij doet of nalaat, bestuurt; en eindelijk op het oordeel van eenen rechter, die zich nimmer tot een speelbal der Regeering noch tot eenen vereerder harer luimen zal verlagen, maar, getrouw aan eed en plicht, de wet toepast zonder aanzien des persoons. Sedert het Reglement de gevallen heeft aangewezen, waarin de uiting der gedachten het karakter van misdrijf of overtreding verkrijgt, is ook het woord „openbare orde" niet meer een woord, welks zijn heden zoo, en morgen anders door den Gouverneur-Generaal kan worden vastgesteld, maar zullen de maatregelen, die hij ter zake der drukpers in het belang der openbare orde noodig acht, ook meerendeels hunne rechtvaardiging vinden moeten in ééne of meer uitspraken van de rechterlijke macht, die den wil om iets tegen de rust der maatschappij te ondernemen, hebben aan het licht gebracht."

Zie nu, wat er onder een zich liberaal noemend landvoogd van die verzekering geworden is.

Al wat de Regeering goedvond, aan *de Java-Bode* ten laste te leggen — en *dit* geldt ook van *het Indisch Vaderland* — valt geheel binnen het kader, bij het Drukpersreglement den strafrechter aangewezen. In de oogen van den Gouverneur-Generaal Van Rees echter schijnt het administratief gezag geroepen, eensdeels om den werkkring der rechterlijke macht te beperken, en anderdeels om de uitspraken der rechterlijke macht, voor zoover die

niet met zijn inzichten strooken, te herzien en te neutraliseeren, soms zelfs bij voorbaat. Een Chinees, dien het administratief gezag als opiumsmokkelaar beschouwt, wordt eerst voor den landraad en vervolgens voor den Raad van Justitie getrokken, en nadat beiden hem vrij gesproken hebben, legt de Regeering de hand op hem, houdt hem onwettig gevangen, verbant hem wegens dezelfde feiten waarvoor hij terechtgestaan heeft naar Koepang, en ontziet zich niet om hem te verbieden, Nederlandsch-Indië voorgoed te verlaten. Een assistent-resident wordt aangeklaagd bij het gerecht, en hangende de zaak, bewijst de Regeering hem de onderscheiding, dat zij hem den titel van resident verleent. Een ander assistent-resident, tegen wien verschillende ernstige beschuldigingen zijn ingebracht, wordt, voordat de rechter nog uitspraak heeft gedaan, tot hoofd van gewestelijk bestuur bevorderd. Tegen de redacteurs van *de Java-Bode* en *het Indisch Vaderland* wordt een strafrechterlijke vervolging gelast, maar of de rechter „die zich nimmer tot een speelbal der Regeering noch tot een vereerder harer luimen zal verlagen," in den geest der Regeering beslissen zal, is twijfelachtig, en langs administratieven weg worden nu bij voorbaat twee drukkerijen gesloten en derhalve de drukkers van hun bestaansmiddelen beroofd. De drukkers waren, zooals wij zagen, volgens de wet niet aansprakelijk en konden derhalve ook niet strafbaar zijn. Geen drukkerij bovendien — dit werd insgelijks aangetoond — mag volgens de bedoeling van den wetgever bij wijze van politioneelen maatregel gesloten worden dan „in de uiterste noodzakelijkheid", in „tijden van spanning", en nadat de drukker de wetenschap of althans het vermoeden heeft verkregen dat zijn werk schadelijk is voor de openbare orde en rust, welke wetenschap of welk vermoeden *de Java-Bode* gemist moet hebben, terwijl volgens den Gouverneur-Generaal zelven de spanning niet aanwezig was en de uiterste noodzakelijkheid stellig niet bestond. Maar de Regeering had thans de zekerheid, dat, onafhankelijk van de uitspraak des rechters, de schrijvers getroffen zouden worden, omdat ook zij door de sluiting van de drukkerijen hun inkomsten zouden verliezen, en het schijnt voor de Regeering geen bezwaar te zijn geweest om, tot het verkrijgen van die uitkomst langs indirecten weg, rechtstreeks onschuldigen, namelijk drukkers, te treffen.

Uit het oogpunt van moraliteit en wet kan niemand — hij heete liberaal of hij heete conservatief — met zulk een regeeringsdaad vrede hebben.

En wie zich vleien mocht met de hoop, dat aldus het gezag hoog gehouden wordt, geeft zich van het wezen des gezags geen rekenschap.

Een bestuur dat inderdaad het gezag hoog houdt, weerstaat den aanmatigenden vreemdeling, verplicht ieder, en ook zich zelf, tot strikte naleving van de wet, volgt bij het benoemen en bevorderen van ambtenaren uitsluitend den eisch van het staatsbelang, en wijdt zich met hart en ziel aan de oeconomische ontwikkeling des lands.

Maar zulk een bestuur is Indië ook thans nog niet geschonken.

Nu en dan, wanneer het personen geldt en deze personen eigen landzaten zijn, wordt er ingegrepen met forsche hand, doch overigens wordt alle krachtsbetoon vermeden, als zat Mr. P. Mijer nog aan 't roer.

Van die zwakheid, werkeloosheid of berusting getuigt de jammerlijke *Nisero*-zaak, getuigt de toestand der Europeesche nijverheid, getuigt het lot der diep te beklagen overbelaste inlandsche bevolking.

Van dat gewelddadig ingrijpen getuigt weder de maatregel tegen *de Java-Bode*.

Wat zij daarvan zeggen zullen, wier voorspraak in Kamer en pers den Gouverneur-Generaal verzekert schijnt, wagen wij niet te voorspellen.

Naar onze overtuiging is er met die dwangmaatregelen tegen *Java-Bode* en *Indisch Vaderland* zelfs groot onrecht begaan. Doch al ware dàt het geval niet, al ware de eenige fout dat de rechterlijke macht opnieuw gediscrediteerd werd — en deze fout is tot heden door niemand ontkend — dan nog zou de Gouverneur-Generaal zeer te laken zijn. Want „zoo het staatsbelang vordert, dat aan den Gouverneur-Generaal een schier onbeperkte macht worde toegekend, is het des te meer noodzakelijk dat tegenover dat gezag de rechterlijke macht op een onafhankelijk standpunt zij geplaatst. Alleen wanneer dit het geval is, kunnen de ingezetenen geacht worden in hunne dierbaarste belangen genoegzaam beschermd te zijn en een waarborg te bezitten tegen overijling van het openbaar gezag of verkeerdheden der alleenheerschappij" [1]).

Ons komt het voor, dat de Regeering zelve aan het gezag en aan haar waardigheid meer afbreuk gedaan en zelve onder de ingeze-

---

1) Woorden uit het Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs voor het tweede ontwerp tot vaststelling van een Reglement op het beleid der Regeering van N.-I.

tenen grooter ongerustheid en ontevredenheid verwekt heeft, dan ooit door eenig dagblad-artikel geschieden kan, daargelaten nog dat de Maleische vertalingen van het geïncrimineerde artikel, die thans, nadat *de Java-Bode* in opspraak is gebracht, onder de inlandsche bevolking rondgaan van hand tot hand, bewijzen, hoe het politiek inzicht van den Gouverneur-Generaal dezen keer schromelijk gefaald heeft.

20 *November*, 1885.

De mailberichten, sinds het schrijven van 't bovenstaande ontvangen, nopen ons tot een naschrift.

Om te relateeren n.l. —

wat *de Java-Bode* betreft —:

1e. dat de Raad van Justitie te Batavia zelfs geen termen vond om tegen den schrijver van het volgens de Regeering zoo strafbare artikel in *de Java-Bode* rechtsingang te verleenen [1]);

2e dat de Regeering ondershands aan de uitgevers van *de Java-Bode* te verstaan gaf dat, indien *zij* de gevaarlijke strekking van het artikel erkenden en den Redacteur Brunner ontsloegen, hun drukkerij weer geopend zou worden; en

3e dat de uitgevers zich om dès broodes wille tot die transactie leenden en na dit zoenoffer gebracht te hebben, *de Java-Bode* weer mochten doen verschijnen.

En — wat *het Indisch Vaderland* aangaat —:

1e. dat op last der Regeering de drukkerij gesloten werd van een firma, die het blad niet drukte en ook niet uitgaf, maar alleen administreerde;

2e. dat die firma daarop tegen de Regeering een eisch tot schadevergoeding instelde; en

3e. dat de Regeering ten slotte aan die firma beloofde, de drukkerij weer te zullen openen, indien van den eisch tot schadevergoeding werd afgezien; welk voorstel aangenomen werd.

Ook in die twee transactiën — met de Bataviasche firma H. M. Van Dorp & Co., uitgever van *de Java-Bode*, en met de Semarangsche firma G. C. T. Van Dorp & Co., administrateur van *het Indisch Vaderland* — zoeken wij vruchteloos de fierheid eener regeering die inderdaad het gezag hoog houdt.

Het einde van de gedragslijn der Regeering was in overeenstemming met het treurige begin. —

---

1) Later beval het Hof rechtsingang.

15 *December*, 1885.

DE INDISCHE MAIL.

Atjeh. Hoeveel malen nog, zullen wij ons overzicht moeten beginnen met dat woord? En als wij het niet meer behoeven te doen, zullen wij dan nog mail-overzichten kunnen schrijven uit *Nederlandsch*-Indië.

Men lette op het snelle verloop der algemeene stemming!

Zes jaren geleden schreef de heer Cohen Stuart, dat als men naging hoe Indië werd bestuurd, men tot de conclusie kwam, dat het[1]) niet waard was koloniën te bezitten.

Nog levendig herinneren wij ons, hoe verontwaardigd men was over zulk een uiting. Het scheelde maar weinig of 't woord »landverrader" werd uitgesproken, ja, als we ons niet bedriegen, kwam het zoover. De hoofdoorzaak van het aftreden van genoemden heer als redacteur van het dagblad, waarin hij dat schreef, lag in diezelfde woorden.

Nauwelijks zes jaren gingen daar overheen, en hoe is de stemming in dat opzicht veranderd!

Wat toen de heer Cohen Stuart schreef en hem destijds zoo kwalijk werd genomen, zoozeer werd aangerekend als een »stoutigheid", is thans nog slechts te beschouwen als eene flauwe afspiegeling der publieke opinie.

Men zegt thans krasser dingen, en niemand ergert zich daaraan. In een Tijdschrift geredigeerd door een bekwaam ambtenaar, vinden wij vierkant de meening uitgedrukt, dat Nederland als koloniale mogendheid geen 25 jaren meer te bestaan heeft, en dat men aan 't koloniaal beheer denkend, zich schaamt Nederlander te zijn!

Iedereen is het daarmede volkomen eens. Op een openbare plaats hebben wij dezelfde woorden gehoord van personen in dienst van het Gouvernement, — ernstige, wetenschappelijk ontwikkelde menschen. In particuliere gesprekken met bezadigde mannen, hebben wij hooren verklaren, dat 't hun om het even was of zij in plaats van de Nederlandsche, de Engelsche vlag op Java zagen

---

1) Dit zal wel moeten zijn: Nederland.

wapperen. Iedereen heeft de vaste, de diep gewortelde overtuiging, dat elke verandering een verbetering moet zijn; dat het in geen geval ellendiger kan worden, dan het is.

Nederlands bestaan als koloniale mogendheid, wordt niet meer besproken als een punt in quaestie, maar als een quaestie van tijd.

En als wij dit bedroevend verschijnsel met leedwezen constateeren, dan geschiedt dat met erkenning tevens, *dat er alle reden voor bestaat.*

Atjeh! Hoe hebben wij ons dáár gedragen? Er is geen naam voor te vinden! Ten onrechte wordt soms beweerd dat wat Egypte is voor Engeland en Tonkin voor Frankrijk, Atjeh is voor Nederland.

Het lijkt er niet naar!

Na onze eerste échecs, tien jaren geleden, — ja, *toen* had de vergelijking kunnen opgaan. Maar wij hebben een tijd gehad, dat wij geregeld op weg waren om Atjeh onderworpen te krijgen. Toen heeft onze Regeering moedwillig het moeilijke werk, dat zooveel bloed en geld heeft gekost, omver geworpen.

Spreekt men van »landverraad"? Dan noeme men niet de namen van hen die den moed hebben te wijzen op rotte toestanden, maar van de ellendelingen, die deze toestanden veroorzaakten.

En nadat de sloopingspolitiek van Nederlands prestige en Nederlands gezag volbracht was, is men blijven volhouden en blijft men nog volhouden, met een stupide koppigheid, welke alles zet op één waardelooze kaart. Atjeh heeft men gemaakt tot een officiëele gevangenis voor onze officieren en soldaten.

Geen voet kunnen zij verzetten zonder in voldoenden getale en behoorlijk gewapend te zijn.

Het jongste telegram, gisteren door *het Indisch Vaderland* ontvangen en heden officiëel bevestigd, is daarvan weder een treffend voorbeeld. De eerste luitenant A. A. A. M. Van Goor begaf zich ongewapend buiten de benting; naar door bloedverwanten alhier wordt berekend, moet dit geweest zijn juist omstreeks den tijd dat zijn echtgenoote per boot moest arriveeren. Het vermoeden ligt dus voor de hand, dat de luitenant ging zien of de boot in het zicht was. Het was dus op klaarlichten dag [1]). Welnu, hij werd toen door gewapende Atjehers aangevallen en getjintjangd.

Wat wil men meer?

Als de officieren uit de societeit komen, kunnen zij niet anders naar huis dan onder gewapend geleide.

En alsof onze Regeering met haar energie ook haar laatste greintje gezond

---

1) Volgens het officiëele telegram had de verwonding plaats bij een nachtelijke ronde. Die officiëele waarheid komt ons *zeer verdacht* voor. Zou de luitenant ongewapend op een nachtelijke ronde zijn gegaan *buiten* de benting en alleen?

RED. IND. VAD.

verstand heeft verloren, houdt zij zulk een toestand bestendigd, en neemt den schijn aan alsof zij vindt, dat het nog zoo heel slecht niet is!

De bespottelijke vertooning van den toastenden kommandant te Atjeh heeft de kroon gezet op de gevolgde struisvogelpolitiek. De kolonel Demmeni heeft hem natuurlijk laten zien, wat hij wilde dat de leger-kommandant zag, evenals een resident aan een lid van den Raad van Indië of andere Hoogheid bij een bezoek doet.

Waartoe heeft dat paskwil gediend?

Wien is daardoor ten opzichte van Atjeh zand in de oogen gestrooid?

Op een verandering ten goede door onze Regeering durven wij niet hopen. De energie is eruit, in Nederland zoowel als hier. Men mist de kracht tot het nemen van flinke, ingrijpende maatregelen.

Doorvaren maar in het oude zog, — ziedaar de leus, waarbij men denkt: 't zal onzen tijd wel duren. Komt er geen gouvernementskoffie genoeg, dan *uitbreiden* maar de cultuur; dat is het gemakkelijkste; dat kost geen moeite of hoofdbreken! Is er geen geld genoeg, — opdrijven maar de belastingen; verhoogen de landrente; verdubbelen de bedrijfsbelasting voor de chineezen; invoeren de tabaksbelasting, enz.

Dat noemt men »het bestuur" voeren!

Het heeten — God betere het! — *bekwame* lieden, die in zulke omstandigheden, niet anders weten te handelen dan zóó.

Wij zijn zoo vrij die bekwaamheid in twijfel te trekken.

Om te »besturen" in Indië gelijk thans geschiedt, kunnen wij Z.E. den Gouverneur Generaal O. Van Rees zeer goed missen. En ook kunnen wij missen de heeren André Wiltens, Der Kinderen, Pannekoek, De Gelder, Michielsen, Bergma, — en al wat verder bestuurt en bijstaat in het besturen.

Om zóó te »besturen" is slechts noodig een geschikt *administrateur*, en in deze voor landbouw en nijverheid zoo slechte tijden, zou men zulk een persoon allicht voor *f* 1000 — in de maand kunnen krijgen, met alle kans, dat hij meer wist van *administratie*, dan alle bovengenoemde heeren bijeengenomen.

Is dat besturen?

Neen, dat is het niet.

Het is bijdragen, helpen om tot waarheid te maken, de aanhaling uit den particulieren brief, die we gisteren overnamen uit het *Tijdschrift voor Landbouw en Nijverheid.*

Van branden in dèsa's hoort men in den laatsten tijd nog al, schoon Semarang gespaard blijft. Uit de Vorstenlanden komen berichten van ketjoepartijen en rietbranden. De onveiligheid is daar wederom van dien aard, dat de administrateurs zich haasten nieuwe wapenen en ammunitie te bestellen, ten einde in staat van verdediging te zijn.

Mocht men de openbare veiligheid afmeten, naar het aantal berechte mis-

drijven, dan zou Semarang thans een waar *dorado* zijn in dat opzicht. Ondanks den dienstijver van drie schouten, zoovele wedono's en assistent-wedono's, was er heden hier ter plaatse geen enkele zaak voor de politierol. Sommigen beweren, dat dit niet ligt aan gebrek aan misdrijven, maar juist aan minderen dienstijver bij genoemde ambtenaren.

Bijlage II. *Java-Bode*, 29 Sept. '85.

PRANG SABIL.

In de bovenstaande woorden, welker onheilspellende beteekenis gewis aan elk onzer lezers bekend is, wordt datgene uitgedrukt, wat — zoo het Gouvernement niet ter dege oppast en ingrijpt — binnen niet zeer verre toekomst, op enkele plaatsen van Java, te wachten staat.

Met verwondering zien wij zelf die woorden boven ons artikel prijken. Wie zou, na den bijkans vergeten Java-oorlog, ooit gedacht hebben dat op ons hoofdeiland, in het hart onzer bezittingen, daar waar wij bijkans 3 eeuwen vasten voet hebben en schier overal direct Europeesch bestuur is ingevoerd van zoo iets sprake kon zijn? Dan moest het wel ver gekomen wezen!

Nu, het *is* ver gekomen.

In de paar weken, welke sinds onze jongste onthullingen over »toenemend fanatisme" verloopen zijn, kwamen gedurig berichten tot ons, van de meest betrouwbare en onverdachte zijde, welke ten volle bevestigden wat wij beweerden, dat de dweepzucht in enkele streken der Preanger een gevaarlijk karakter aanneemt. Niet alles publiceerden we, omdat niet alles voor publiciteit vatbaar is. En gelijk het meestal gaat bij dergelijke dingen, zoo ook hier, men gelooft òf te weinig òf te veel — en daaraan dankt het gerucht, want meer was het niet, zijn oorsprong, dat er tijdens de races te Bandong het plan bestaan zou hebben, om alle Europeanen op de groote tribune te vermoorden. Natuurlijk, dat de partij van de lieden der »rustige rust" dit dadelijk aangreep om met voornamen spot de geheele beweging als een verdichtsel voor te stellen, en in de pers gesteund, de geesten van Regeering en burgerij trachtte in slaap te wiegen, gelijk zij, zooals men weet, jaren achtereen omtrent den Atjeh-vrede met eenig succes steeds gedaan heeft. Men gelieve zich echter te herinneren, dat wij, in onze artikelen over het fanatisme, dat moordplan *niet* hebben genoemd. De door ons aangehaalde punten waren alle wel gestaafd en zijn ook niet weersproken.

Dat wij heden op de zaak terugkomen is niet uit lust om voort te borduuren op dit onderwerp, noch uit voorkeur voor nieuws wat sensatie verwekken kan, maar alleen uit de ernstige begeerte, om de Regeering van Nederlandsch-Indië en onze Europeesche mede-ingezetenen te waarschuwen terwijl het nog tijd is.

Uit inlandsche bron vernamen wij dezer dagen het volgende, voor welks geloofwaardigheid het karakter, het ambtsverleden en de opvoeding van onzen berichtgever borg staan.

De door ons reeds vroeger in enkele woorden geteekende fanatische beweging te Soekaboemi is veel gevaarlijker dan wij hadden vermoed.

Behalve de reeds genoemde en gesignaleerde patih van die afdeeling, worden ook de wedono, de penghoeloe, de penghoeloe van het district, en de goeroe Wa-As te Tjiandjoer, willens of onwillens, beschouwd als hoofden en leiders der nieuwe beweging.

In de mesigit wordt, op vrij duidelijke wijze, den inlander te verstaan gegeven, dat wat het Gouvernement wenscht en gelast niet gebeuren zal.

Er wordt daar gepredikt, dat de inlander van zijnen oogst niet eerst het verschuldigde aandeel aan het Gouvernement, maar eerst zijn bijdrage (*zakat*) aan den penghoeloe moet geven. Later pas bekommere hij zich om de opbrengst aan het Gouvernement.

De loerahs van Bodjong Loa, Karawang, Tegal Pandjang en Tjisaroewa zijn allen bij het Europeesch bestuur om de een of andere reden zwart gemaakt. Men intrigeert voor hun ontslag, (en zal het verkrijgen of heeft het reeds verkregen) omdat zij de opruierij tegenwerkten en voor het Gouvernement waren.

Te Soekaboemi heeft men tegenwoordig, de mesigit medegerekend, 5 plaatsen waar godsdienstige vereenigingen hun bijeenkomsten houden. Verder vindt men in bijna elke kampong een dergelijke vereeniging.

De lieden die tot die vereeniging behooren, de dweepers, blijven na het Vrijdags-gebed (de Sembahjang Djoemaät) bij elkander, ter bespreking van den *Prang Sabil*, den heiligen oorlog. Ofschoon uit Mekka een verbod gekomen is, om den »prang sabil" te gaan voeren, wanneer niet de ongeloovigen als gewapende partij tegenover de zonen van den Islam staan, wordt het domme volk hier van deze orthodoxe beperking onkundig gelaten. Steeds duidelijker worden zij aangehitst tot, wordt hun verbeelding ontvlamd voor een overval, een moord met roof gepaard, waarvan de Europeanen de slachtoffers zullen zijn, en die ketjoe-partij op reusachtige schaal wordt als heilige oorlog voorgesteld.

Dagelijks, te vier ure, wordt in de mesigit te Soekaboemi, en des avonds omstreeks half acht, na het Isja-gebed, in de bovenaangeduide vereenigings-

plaatsen het volgende geleerd. — De volijverige geloovigen moeten zich, na tien dagen biddens, begeven naar den grooten *goeroe* te Tjiandjoer, genaamd Wa-As', vervanger van den vroegeren goeroe hadji Abdoel Salam, alias Batji Rata, die thans naar Mekka vertrokken is. Daar zal hun onderwezen worden, hoe zij door onthouding van dierlijk voedsel en van andere dingen, lichaam en ziel kunnen reinigen. Daarna zullen zij bij hem de *chataman* leeren, de volmaking in den godsdienst verkrijgen, en dan zal hun worden ontsluierd het geheime toovermiddel (*koellan joesibanna*) dat ook onder de Atjehers in gebruik is, waardoor zij onkwetsbaar zullen worden. En als dat alles gedaan en verkregen is, dan zijn zij klaar tot den *prang sabil*.

Noteer eindelijk nog dit, dat degenen die niet tot de heilige vereeniging behooren, niet alleen niet in de mesigit blijven, na het gewone uur, maar dit ook niet mogen, het wordt hun niet toegestaan. De congregatie heeft dus wel deeglijk het karakter van een geheim complot.

Ziedaar wat te Soekaboemi plaats grijpt en omgaat.

Is het ook gevaarlijk genoeg?

Onze berichtgever, een inlander, door stand en opvoeding ten volle bevoegd tot medespreken in deze aangelegenheid, en wiens verleden zijn betrouwbaarheid waarborgt, acht de beweging zóó bedenkelijk, dat volgens hem, als er geen repressieve maatregelen worden genomen, veel kans bestaat, dat de uitbarsting in twee of drie maanden komen zal. Wij beweren niet, dat hij gelijk heeft, wij deelen slechts mede wat door hem en anderen tot onze kennis is gebracht. Misschien zelfs is die bezorgdheid te groot.

Maar dat het alles heenwijst, heendrijft op een godsdienstigen opstand, zoowel in de Preanger, als in menig ander gewest, dat is het ernstige, nadrukkelijke beweren van tal van mannen, Europeanen en inlanders, die vergrijsd zijn in 's Lands dienst, wier kennis en bevoegdheid men niet loochenen kan en die immer vroeger blijken gegeven hebben, van eerder tot de optimisten dan tot de pessimisten te behooren.

Kan onze berichtgever dus geen gelijk hebben, met zijn tijdsbepaling van twee à drie maanden? Hij is, meer dan een der anderen, bekend met de Soekaboemische beweging! Doch ook al vergiste hij zich in den termijn, het gevaar bestaat en het zal losbarsten boven onze hoofden, zoo niet binnen drie maanden dan binnen wat langer tijd.

Ten minste als het Gouvernement geen strenge maatregelen neemt!

Is het Gouvernement dat van plan?

Wij weten er niets van. Ons Gouvernement is een Sphinx, welks raadselachtige, diep geheime, politieke bedoelingen alleen op een paar hoofdlijnen, zooals zout-contract, Atjeh-vrede en *Nisero*-vernedering openbaar zijn geworden.

De Nederlandsche politiek, de koloniale in 't bijzonder, is zóó ondoorgron-

delijk, dat het misschien wel tot het programma behoort, om de zaken zeer ver, zelfs te ver te laten komen. De treurige staat onzer defensie, de schandelijke staat in Atjeh en de lauwheid, waarmede ondanks herhaalde waarschuwingen de fanatieke beweging behandeld is, geen grond tot dat vermoeden.

Daar komt bij de slaperigheid van gewestelijke autoriteiten, de traditioneele aanbidding van het dogma der »rustige rust" en de gewone kinderachtige neiging, om niet te gelooven wat men niet gaarne gelooven wil.

Zoo was het ook in Britsch-Indië, even voor den opstand van 1857, toen de moordtooneelen en andere gruweldaden beraamd en afgesproken werden, tot onder het gehoor der niets kwaads vermoedende Engelschen. Ook toen waren er waarschuwingen, die men spottende in den wind sloeg.

Wij waarschuwen thans weder en zien natuurlijk de voorname tegenspraak van het *Dagblad* en andere officieuse tolken tegemoet. Wij zijn kalm geweest, en de Nederlandsche bezadigdheid is tot in het overdrevene toe in acht genomen bij ons schrijven. Wij jagen naar geen sensatie, wij winden niet op en zijn niet opgewonden. Maar wij zeggen tot het Gouvernement en tot de ingezetenen: — dit alles zijn eerlijke, met nauwgezetheid onderzochte inlichtingen. Laat u raden terwijl het nog tijd is!

Of wil men misschien wachten, tot de eerste berichten, van een aangericht bloedbad op een der kleine plaatsjes, op een plantage of spoorwegstation, schrik en ontzetting aanbrengen? tot de lijken onzer vrienden en landgenooten roepen om wraak, en er een beweging is uitgebarsten, die alleen met heel veel moeite en opoffering van geld en menschenlevens te dempen is?

B.

Bijlage III. *Afschrift* N° 1/c.

EXTRACT uit het Register der Besluiten van den Gouverneur Generaal van Nederlandsch-Indië.

Buitenzorg, den 6 October 1885.

Herlezen, enz.

Overwegende:

Dat sedert eenigen tijd in het dagblad de Java-Bode, dat door de firma H. M. Van Dorp & C°. te Batavia wordt gedrukt en uitgegeven bij voortduring artikelen voorkomen, waarin de Regeering in het Moederland en hier te

lande gesmaad en gehoond, Hare bedoelingen verdacht gemaakt en Haar gezag en waardigheid aangerand worden en waarin kennelijk door logenachtige berichten en onwaardige aantijgingen volhardend gestreefd wordt naar het opwekken van haat en minachting tegen de overheid en van ongerustheid en ontevredenheid onder de verschillende bestanddeelen der Indische Maatschappij;

dat behalve in talrijke vroegere artikelen, die strekking in het bijzonder op den voorgrond treedt in het stuk getiteld: »Prang Sabil" in de Java-Bode van den 29 September 1885 N° 228;

dat waar zoo duidelijk de toeleg bestaat, om, met misbruiking van het recht der drukpers tot openbare bespreking van de publieke zaak de ingezetenen tegen de gestelde machten in het harnas te jagen en bij hen verzet tegen de overheid en de wettelijke verordeningen aan te kweeken en te onderhouden, het belang van de orde en rust in Nederlandsch-Indië gebiedend eischt, dat behalve toepassing van de middelen, die de strafwet aanbiedt, ook maatregelen genomen worden, om al dadelijk verdere ondermijning van het gezag en opruiing van de ingezetenen te beletten;

De Raad van Nederlandsch-Indië gehoord;

Is goedgevonden en verstaan:

Met toepassing van het tweede lid van artikel 5 van het Reglement op de drukwerken in Nederlandsch-Indië vastgesteld bij het Koninklijk besluit van 8 April 1856 N° 54 (Indisch Staatsblad N° 74) in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indië, aan de personen, uitmakende de firma H. M. Van Dorp & C°. te Batavia de uitoefening van de beroepen van drukker en uitgever van drukwerken te verbieden;

Met bepaling, dat de gebouwen waar ter genoemde plaats die beroepen door hen worden uitgeoefend door het plaatselijk bestuur worden gesloten.

Extract dezes zal worden verleend aan de firma H. M. Van Dorp & C°. tot informatie

Accordeert met voorschreven register
De 1e Gouvernements Secretaris
(*w. g.*) A. VAN DER WEIDE.

Aan
de firma H. M. Van Dorp & C°.
te Batavia.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES, TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

19 December 1885.

INHOUD: UIT DE INDISCHE EN NEDERLANDSCHE PERS: Mr. N. P. Van den Berg in het *Tijdschrift van Landbouw en Nijverheid* over de regeling van het landbouwcrediet in N.-I. — *De Amsterdammer* over het adres van G. A. De Lange c. s. aan Z. M. den Koning. — Het *Leidsch Dagblad* over de instandhouding der Leidsche inrichting voor opleiding van Indische ambtenaren. — De heer Quarles van Ufford in *het Vaderland* over de kweekschool te Makasser. — De heer Cool in de *Militaire Spectator* over het weduwen- en weezenfonds. — Nautilus in het *Algemeen Handelsblad* over den treurigen toestand der scheepsmacht in Oost-Indië na 1885. — Het *Algemeen Handelsblad* over vrijheid van drukpers in Indië. — Het *Dagblad* over den ondergang van het cultuurstelsel.

De regeling van het landbouwcrediet in N. I. maakt het onderwerp uit van een nieuwe studie, door Mr. N. P. Van den Berg voor het te Batavia verschijnende *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw* geschreven.

Na kennis genomen te hebben van hetgeen in het *Indisch Weekblad van het Recht*, door den Heer Houthuysen in *de Indische Gids*, door een ongenoemde in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en door den Heer Rutgers van Rozenburg in de Tweede Kamer over de ordonnantie van 4 December 1884 te berde werd gebracht, heeft de schrijver zijn aandacht gewijd aan de onlangs in België afgekondigde wet ter regeling van het landbouwvoorrecht en vervolgens een »gewijzigde verordening op het landbouwcrediet in N. I." ontworpen, welk ontwerp, ter voldoening aan het verlangen van de Regeering, in Juni jl. aan haar werd ingediend.

De aan de verordening van 4 December 1884 ten grondslag liggende beperking van het landbouwvoorrecht tot de ondernemers, die zich op de teelt en de bereiding van producten voor de Europeesche markt toeleggen, is in het aangeboden ontwerp bestendigd, niet uit vrees voor mogelijke misbruiken, wanneer dat voorrecht ook aan den inlandschen landbouwer werd toegekend, — want misbruiken zijn inderdaad weinig te duchten, waar het geldt de toepassing van een voorrecht, dat bij geschrift gevestigd en daarna in een openbaar register ingeschreven moet worden, — maar omdat, naar het den steller voorkomt, nog geenerlei behoefte bestaan kan aan eene uitbreiding van het ingestelde privilege op den be-

doelden voet. Mocht nader blijken dat die behoefte wèl gevoeld wordt, dan kan hieraan ter bekwamer tijd door eene wijziging of aanvulling der thans te verordenen bepalingen worden tegemoet gekomen. Voor het oogenblik kan gevoegelijk worden volstaan met eene regeling, die meer bijzonder bestemd is om aan de Europeesche landbouwnijverheid ten goede te komen.

Uit de verordening van 4 December ll. werd ook onveranderd overgenomen de bepaling, dat het privilege op te velde staande gewassen gegeven wordt tot zekerheid van »schuld", dus van alle schuld. Volgens de rede van den heer Rutgers van Rozenburg ter zitting der Tweede Kamer van 26 Maart ll. ligt hierin eene groote onrechtmatigheid: »de bedoeling", dus luidde zijne opmerking ter zake, »moge geweest zijn schuld, aangegaan juist om den oogst te kunnen afwerken; maar dat staat in de verordening niet. Als dus de eigenaar van den oogst geld gelieft op te nemen voor andere doeleinden of, zich later bezinnende, de voor 't afwerken van zijn oogst opgenomen gelden tot andere doeleinden misbruikt, *bij voorbeeld om zijn harem te completeeren*, zal toch de geldschieter een privilege hebben, dat zelfs boven het privilege van den verhuurder, den leverancier van zaaizaad en de arbeiders, die den oogst bewerkten, gaat".

In theorie moge er iets voor de juistheid van deze opmerking zijn aan te voeren, zij is tamelijk zinledig tegenover de eischen van de practijk, waarmede men in deze rekening heeft te houden. Leveranciers van zaaizaad zijn hier in den regel niet bekend, en de bewering, dat de aanspraken van de arbeiders, die den oogst verwerken, geschaad kunnen worden door toekenning van een privilege op den oogst aan den geldschieter, behoeft natuurlijk geen ernstige wederlegging. Zelfs het privilege van den verhuurder van den grond, dat volgens de opmerking van den heer Keuchenius door eene verordening als die van 4 December ll., werd »miskend, gekleinacht en verkort", zal juist tengevolge van de aan die verordening ten grondslag liggende bepalingen eer gebaat dan geschaad worden, want in de betere kansen aan den huurder geschonken om zich de beschikking te verzekeren over het bedrijfkapitaal, noodig voor de exploitatie der in huur genomen gronden, ligt voor den eigenaar-verhuurder een onmiskenbare waarborg voor het behoorlijk binnenkomen van zijne huurpenningen. Indien tengevolge van het achterwege blijven van de betwiste verordening enkele geldschieters mogelijkerwijs hunne betalingen hadden moeten staken, zouden niet alleen de met hen in betrekking staande planters in de Vorstenlanden b.v., maar ook de inlandsche eigenaars van de aan die planters verhuurde gronden op gevoelige wijs in hunne belangen zijn getroffen.

Middellijk zijn deze laatsten door de verordening op het landbouwcrediet in niet mindere mate gebaat dan de ondernemers en hunne geldschieters, en dit voorbeeld maakt het *luce clarius*, dat die verordening bovenal strekt ter bevordering van het algemeen belang door aan de landbouwnijverheid een steun te verleenen, die haar in gegeven omstandigheden tot afdoende redding strekken kan.

Maar wat hiervan ook zijn moge, het denkbeeld om het landbouwvoorrecht alleen toe te kennen ten behoeve van zekere bepaalde schulden schijnt te eenenmale verwerpelijk, want wie zal het uitmaken of de gelden, door een ondernemer voor de afwerking van den oogst opgenomen, ook voor andere doeleinden worden gebezigd? Waar is de grens, binnen welke de ondernemer zich in dit opzicht zal moeten blijven bewegen? Al besteedt hij de opgenomen gelden niet voor het bevolken van zijn harem, ook andere behoeften heeft hij te vervullen; noch voor zich en zijn gezin, noch voor zijne ondergeschikten kan hij voedsel, transportmiddelen en wat dies meer zij ontberen, en zal het hem nu ontzegd zijn om ten behoeve van een en ander te putten uit de kas, die door zijn geldschieter voorzien wordt? Het is volstrekt onmogelijk om in den geest van de bedenking, door den heer Rutgers van Rozenburg geopperd, voorschriften op het papier te brengen, die aan het doel kunnen beantwoorden, en het verdient opmerking, dat men bij de wettelijke regeling van het landbouwvoorrecht in België vrij wel tot dezelfde slotsom kwam.

Art. 1 wenscht de schrijver nu aldus geredigeerd te zien:

> Met uitzondering van rijst op landrenteplichtige gronden kunnen te velde staande gewassen en onafgeplukte boomvruchten, bestemd ter bereiding voor de Europeesche markt, tot zekerheid van schuld verbonden worden.

Het denkbeeld van den schrijver in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* dat aan het artikel toegevoegd zou moeten worden: »door eigenaren, erfpachters, huurders of vruchtgebruikers", is Mr. Van den Berg na overweging minder juist voorgekomen: zulk een bijvoeging zou licht aanleiding kunnen geven tot twistvragen, wier beantwoording toch in het Burgerlijk Wetboek zou moeten gezocht worden. Het kan gerust aan den schuldeischer worden overgelaten, om zich te vergewissen, of de te zijnen behoeve verbonden zaken werkelijk toebehooren aan zijnen schuldenaar en vallen onder den algemeenen regel van aansprakelijkheid van artikel 1131 B. W.

Art. 2 wijkt van het bestaande aanmerkelijk af. De voorgestelde redactie is deze:

> Het daartoe strekkend verband, gevestigd bij authentiek of onderhandsch geschrift,

zal tegenover derden eerst dan van kracht zijn, na inschrijving in een daartoe bestemd openbaar register ten kantore van het hoofd van bestuur van het gewest, binnen hetwelk de gronden, wier oogst verbonden wordt, zijn gelegen.

De vestiging van dit verband geeft den schuldeischer of diens rechtverkrijgenden het recht om zich bij voorkeur boven andere schuldeischers uit het verbondene te doen betalen.

Dit recht gaat boven alle andere voorrechten, zelfs boven pand en hypotheek.

Alleen de kosten van uitwinning en die tot behoud van de zaak gemaakt, hebben den voorrang boven het voorrecht, door het verband op den oogst aan den schuldeischer verzekerd.

Ten eerste is het woord »overeenkomst" vervangen door »verband", omdat het niet de taak van den wetgever is te bepalen, dat een voorafgaande overeenkomst tusschen schuldenaar en schuldeischer de *conditio sine qua non* van een verband op te veld staande oogsten zijn zal.

Ten tweede is gebroken met het voorschrift dat ter zake eene authentieke akte moet worden opgemaakt. De schrijver van het opstel in de *Nieuwe Rotterdamsche Ct.* noemde dat voorschrift eene legislatieve fout. Het wordt nu geheel aan den wil der partijen overgelaten, of ter zake van een authentiek dan wel onderhandsch geschrift zal worden gebruik gemaakt. De wet heeft alleen te zorgen dat geen derden in hun rechten verkort worden. Benadeeling van derden nu is slechts in één geval mogelijk: wanneer partijen door het antidateeren een met derden gemaakte overeenkomst nietig zouden willen maken, en hiertegen kan op betere wijze gewaakt worden, n.l. door de openbaarmaking van het verband.

Die openbaarmaking wordt thans verplichtend gesteld. Zoodoende zal de schuldeischer zich ten allen tijde kunnen vergewissen of door den schuldenaar reeds aan anderen een gelijk voorrecht als deze hem wil geven is afgestaan, en hem de zekerheid worden verschaft, dat wanneer zulks niet langs wettigen weg blijkt, een zoodanig vroeger verband hem niet zal kunnen schaden.

Ten vierde is aan het landbouwvoorrecht de voorrang toegekend, niet alleen boven andere privilegiën, maar ook boven pand en hypotheek. Tegen den voorrang boven pand kan redelijkerwijze wel geen bezwaar bestaan, aangezien op het oogenblik van de vestiging van eenig verband uiteraard van rechten van andere pandhouders geen sprake *kan* zijn. Iets anders is het met de rechten van den eventueelen hypotheekhouder op den grond, die de te verbinden vruchten of gewassen draagt; want met het ten zijnen behoeve gevestigd verband op den grond verkrijgt hij ook een zakelijk recht op de boomen en veldgewassen, die met hun wortels in den grond vast zijn en op de onafgeplukte boomvruchten, en zijne belangen kunnen

dus medebrengen, dat ten behoeve van een anderen schuldeischer geen verband gelegd wordt op voorwerpen, waarop hij reeds bevoorrecht is. In verreweg de meeste gevallen echter zullen de belangen van den hypotheekhouder, even goed als die van den verhuurder van eenige landelijke onderneming, door het landbouwvoorrecht gebaat worden. »Het kan niet genoeg herhaald worden, dat dit rechtsinstituut de strekking heeft, niet om door het toekomen van grootere zakelijke waarborgen aan geldschieters *hunne* belangen te dienen; maar om aan de algemeene belangen van de landbouwnijverheid tegemoet te komen, en die belangen brengen mede, gelijk de Heer Houthuysen in *de Indische Gids* overtuigend aantoonde, om het verband op te velde staande oogsten preferent te verklaren ook boven hypotheek. Juist voor Nederlandsch-Indië kan hiertegen te minder bezwaar bestaan, omdat van het landbouwvoorrecht, geheel overeenkomstig de bedoelingen, die tot de invoering er van deden besluiten, in hoofdzaak wel alleen gebruik zal worden gemaakt ten behoeve van ondernemingen, waarbij met geene verkregen aanspraken van hypotheekhouders rekening behoeft te worden gehouden. De Europeesche landbouwnijverheid in deze gewesten laat zich in twee hoofdgroepen splitsen, in ondernemingen voor de teelt van eenjarige gewassen, zooals suiker, indigo en tabak, en in ondernemingen voor de teelt van overjarige gewassen, zooals koffie, thee en kina. Bijna zonder uitzondering, — en de weinige uitzonderingen bevestigen den regel, — beschikken de tot de eerste groep behoorende ondernemingen alleen over in huur genomen bouwgronden, terwijl de andere groep voor haar bedrijf gebruik maakt van gronden in verreweg de meeste gevallen in erfpacht en in enkele gevallen in eigendom bezeten, waarop alzoo tot zekerheid van schuld hypotheek kan worden gevestigd. Van dit middel tot zekerheidstelling tegenover hunne geldschieters zijn de suiker-, indigo- en tabakplanters (voor zoover de tot de onderneming behoorende gebouwen daarvoor niet in aanmerking kunnen komen) verstoken, en aangezien het nu ook voor hen waar is, wat in andere maatschappelijke verhoudingen gebleken is waar te zijn, dat, hoe grooter zekerheid de schuldenaar geven kan, hoe gemakkelijker en goedkooper het hem vallen zal de gelden, voor zijn bedrijf benoodigd, op te nemen, zoo werd meer bijzonder ten hunnen behoeve reeds jaren geleden aangedrongen op de aanvulling van het hier vigeerende privilegerecht in den geest als dit, onder den drang van de buitengewone omstandigheden, waardoor de twee laatste maanden van het afgeloopen jaar zich kenmerkten, bij de verordening van 4 December jl. beproefd werd." En al kwamen de belangen van hen ten wier behoeve van het landbouwvoorrecht gebruik wordt

gemaakt, met de aanspraken van hypotheekhouders op den grond in strijd, dan nog zou het aanbeveling verdienen het landbouwvoorrecht preferent te verklaren boven hypotheek. Het belang van den hypotheekhouder zelven brengt dit in den regel mede. »Voor hem komt het er op aan, dat de op het aan hem verbonden land groeiende oogsten behoorlijk worden afgewerkt; de meerdere of mindere waarde van zijn zakelijk onderpand hangt meerendeels hier van af; — en nu moge het geval zich kunnen voordoen, dat de hypotheekhouder tot executie wil overgaan in den aanvang van het jaar, nadat juist een verband op den te wachten oogst zal gevestigd zijn, in welk geval de te bedingen koopprijs natuurlijk zal worden aangedaan door de verhindering om nog datzelfde jaar van den oogst voordeel te kunnen trekken; — voor den hypotheekhouder, die een behoorlijk verschil heeft in acht genomen tusschen het door hem verstrekte bedrag en de waarde van het land, zal die mindere opbrengst weinig schaden, terwijl het voor den eigenaar van het land van het grootste belang kan zijn om den oogst behoorlijk afgewerkt te krijgen en zijne schuld bij zijnen eventueelen geldschieter op den oogst aan te zuiveren."

Het nieuwe artikel 3 luidt aldus:

Zoolang het verband niet is opgeheven of door afbetaling der schuld te niet gegaan, is de schuldenaar, zonder schriftelijke toestemming van den schuldeischer, niet bevoegd de geoogste gewassen en geplukte boomvruchten van het land of de ondernemeng te verwijderen.

Bij overtreding van dit verbod is de schuldeischer gerechtigd de vervoerde producten bij derden in beslag te nemen en op te vorderen, ook al waren zij aan derden verpand of vervreemd,

De schuldeischer zal echter dit recht slechts kunnen uitoefenen binnen drie maanden, gerekend van den dag dat de producten, zonder zijne toestemming van het land of de onderneming vervoerd zijn.

Daarmede wordt den schuldeischer een zekerheid gegeven, welke de bestaande verordening hem niet aanbiedt; doch met het oog op minder gemakkelijke communicatiemiddelen en geïsoleerde ligging van sommige ondernemingen in de binnenlanden komt het wenschelijk voor om den termijn, binnen welken de schuldeischer zijne rechten kan doen gelden, eenigszins ruimer te nemen dan den aan den verhuurder bij art. 1142 van het B. W. van N. I., in trouwe navolging van art. 1188 van het Nederlandsche B. W. toegestanen termijn van veertig dagen, en wordt mitsdien voorgesteld daarvoor een termijn van drie maanden toe te staan.

Als Art. 4 wordt dit voorgesteld:

De schuldeischer is, ingeval de schuldenaar den oogst niet op den daarvoor bestemden tijd binnenhaalt, of wel daarna in de behoorlijke afwerking daarvan mocht in ge-

breke blijven, bevoegd om, na in gebrekestelling van den schuldenaar voor diens rekening en kosten al datgene te doen wat deze had behooren te verrichten.

In dat geval is de schuldeischer gerechtigd om voor de behoorlijke afwerking van het product als zijn eigen goed te beschikken over de tot de onderneming behoorende gebouwen, inrichtingen en vasten en lossen inventaris.

Die redactie bedoelt in het eerste lid eene verduidelijking van art. 4 der bestaande verordening en in het tweede lid eene wettelijke sanctie van hetgeen bij de plaats gehad hebbende vestiging van verbanden op te velde staande oogsten in de meeste gevallen tusschen schuldeischer en schuldenaar werd overeengekomen.

Voor Art. 5 wenscht de Heer Van den Berg deze redactie:

Zoodra de afgewerkte oogst in het bezit is gekomen van den verbandhouder of diens rechtverkrijgenden, krijgt deze daarop pandrecht, overeenkomstig de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek.

De bepaling van Art. 5 der bestaande verordening is onvolledig, daar de schuldeischer volgens dat artikel eerst pandrecht op den van den grond of de boomen gescheiden oogst krijgt, nadat die is afgewerkt, ook al heeft hij ten einde die overeenkomstig artikel 4 te kunnen afwerken, zich reeds vroeger in het bezit moeten stellen en dus feitelijk pandrecht op den voet van het Burgerlijk Wetboek kunnen uitoefenen. Volgens de voorgestelde gewijzigde redactie is eene dergelijke onregelmatigheid niet meer bestaanbaar.

Het nieuwe ontwerp heft, meenen wij, verschillende bezwaren op, welke tegen de vigeerende ordonnantie ingebracht kunnen worden.

Zal het ongeschonden uit het Circumlocution Office weêr te voorschijn treden?

Het Request, door drie ingezetenen van Batavia aan Z. M. den Koning gericht, om een enquête naar de particuliere industrie in Indië te vragen, wordt door *de Amsterdammer* van 2 December »een gansch en al ongewone daad" genoemd. En dat het hoog ernstige van die handeling ook hier te lande erkend wordt, blijkt, volgens den schrijver, »voldingend uit het stilzwijgen der pers over zulk een ongewone daad. Sommige groote bladen namen het stuk niet eens over."

De Koningin der aarde lijdt onder het nevelachtig Hollandsch klimaat aan matheid, en 't is te betwijfelen of zelfs het stekelig woord van den schrijver in *de Amsterdammer* haar tot eenig teeken van leven prikkelen zal. 't Moge nog zoo waar zijn, dat »niemand doodzwijgen aanraden durft van zoodanige inderdaad ongewoon krachtige uiting van warme vaderlandsliefde" als 't Enquête request is, ook hier zal vermoedelijk weer blijken,

dat er dingen zijn die men eerder doet dan zegt. Doodzwijgen *aanraden* zal de pers niet, maar het stelsel van doodzwijgen *toepassen* zal zij wel. De Nederlandsche pers is in haar houding tegenover Indië zeer gouvernementeel, evenals de Tweede en de Eerste Kamer.

En wat dat zeggen wil, wanneer iemand als de Heer Sprenger Van Eyk de portefeuille van koloniën in handen heeft, behoeft niet meer gevraagd te worden.

De jongste behandeling van de Indische begrooting heeft het andermaal getoond. Zij, die de toestanden op Java door eigen aanschouwing kennen, achten spoedige en krachtige hulp aan de cultuurbelangen dringend noodig, ja, onmisbaar, maar — wij keeren nu tot het artikel van *de Amsterdammer* terug — de Minister heeft geen enkel woord doen hooren, waaruit bleek dat ook hij de toekomst der cultures donker inzag, en toch werd zijn begrooting met nagenoeg algemeene stemmen aangenomen!

Een der volksvertegenwoordigers vergeleek den treurigen toestand op Java met dien van den landbouw in Nederland. De spreker zag geheel over 't hoofd, dat terwijl de landbouwer hier te lande enkel gewassen teelt en veehouder is, en zich bij de bewerking van de producten bepaalt tot het door handenarbeid vervaardigen van boter en kaas, daarentegen de suikerplanter op Java naast de teelt van het riet, hiervan een handelsproduct maakt, hetwelk hij alleen door de meest kostbare en wetenschappelijk steeds verbeterde machinerieën verkrijgen kan. Om te slagen moet hij, behalve bekwaam landbouwer, tevens uitstekend industriëel zijn. Waar is in Nederland de boer, die tevens een stoommeelfabriek op zijn land houdt, die zijn beetwortel door stoom in suiker omzet of zijn vee zelf slacht en het vleesch, in blikjes, heinde en ver verzendt?

Bovendien hebben wij moeten aanhooren, dat spoorwegen op Java geen toekomst meer hebben. In de rijkste kolonie der wereld zou onbestaanbaar zijn, wat zelfs in vrij wat minder bevoorrechte volkplantingen volkomen slaagt! Geloove dat wie wil.

Had bij dit koloniaal debat een in Indische zaken geroutineerd handelsman het woord gevoerd, hij zou de Kamer overtuigd hebben, dat inderdaad de toekomst der suikerindustrie hachelijk is, en dat geen rijzing der prijzen redding brengen kan, want zoodanige rijzing zal alleen ten gevolge hebben, dat de beetwortelaanplant zich onmiddellijk nog meer uitbreidt en de kolossaal beschermde nijverheid, in oostelijk Europa vooral, zulk een ontwikkeling verkrijgt, dat de rietsuiker geheel verdreven wordt. Alleen door een ontlasting van heffingen kan de suikerindustrie staande blijven. Duldbaar waren die lasten vroeger, niet alleen omdat de prijzen hooger

waren, maar omdat de beetwortelproductie veel kleiner was. In die toenemende beetwortelproductie ligt het groote gevaar voor de rietsuiker.

Dat gevaar *is* groot. Ga in Nederland van stad tot stad en van dorp tot dorp, en overal zult ge ingezetenen vinden die bloedverwanten hebben in dat Indië hetwelk eens onze goudmijn was en het weer worden kan. Evenzeer zult ge in elke stad en elk dorp menschen aantreffen die hun bestaan zoeken in de vervaardiging van tal van artikelen, voor Indië bestemd. Met groot gevaar worden ook al die belangen bedreigd, wanneer werkelijk een belangrijk element van cultuur in dat Indië komt weg te vallen. —

In den aanhef van zijn artikel herinnert de schrijver, dat de Gouverneur-Generaal onlangs tot het gevaarlijk wapen der drukpersvervolging overging; maar dat dit nauwelijks met schrik vernomen was, of de gesloten drukkerijen werden weêr geopend. Niemand, zegt hij, zal zeker den toon goedkeuren van het artikel *De Indische Mail*, maar evenzoo zal voorzeker een ieder 't betreuren, dat zooveel machtsvertoon heeft plaats gehad met zoo weinig succes, en zonder dat men zich vooraf van het doeltreffende der te nemen maatregelen overtuigd had.

En nog oneindig liever zou 't allen geweest zijn, indien zonneklaar de onjuistheid der veroordeelde artikelen aangetoond ware. Een algemeen en krachtig protest der mannen van naam en invloed zou de meest afdoende ontzenuwing van dergelijke beschuldigingen geweest zijn. »Vooral echter" — zegt de schrijver en op deze woorden vestigen wij bijzonder de aandacht; zij verdienen dat ten volle — »zou dan overtuigend gebleken zijn, dat Indië zich gelukkig gevoelt onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal, van wiens optreden velen hier te lande zich de gelukkigste gevolgen met zekerheid durfden beloven. Het bewijs zou dan geleverd zijn, dat juist in de moeielijke dagen die Indië, en Nederland daardoor tevens, sedert een vol jaar doorleven, deze Gouverneur-Generaal in waarheid die éénige persoonlijkheid was, welke Nederland bezit, om de bedreigde belangen van den Indischen landbouw en van Europeaan zoowel als van inlander, voor eene noodlottige toekomst te behoeden. Indien die overtuiging in Indië de algemeene ware, dan zou geen dagbladschrijver 't gewaagd hebben, zoo zeer tegen den stroom der publieke opinie in te zeilen. Want als de Regeering hem dan zijn arbeid niet onmogelijk maakte, zouden zijne lezers die taak al zeer spoedig op zich genomen hebben."

Maar wie was voor zulk een protest te vinden?

Wie op Java is met de handelingen der Regeering tevreden. En wie *kan* tevreden zijn? —

De Leidsche inrichting voor opleiding van Oostindische ambtenaren blijft in stand; zoo heeft de gemeenteraad met 13 tegen 12 stemmen besloten.

De heeren Buijs, Van Dissel en Juta hadden voorgesteld, haar op te heffen, omdat de inrichting haar hoofdreden van bestaan verloren heeft, sedert het kon. besluit van 29 Aug. 1883 (Stbl. N°. 133) de studenten aan de universiteit in de gelegenheid stelde hunne examens voor den Indischen staatsdienst aan de universiteit zelve af te leggen; omdat na het wegvallen van die hoofdbestemming er geen redelijke grond overblijft om van deze inrichting eene ontwikkeling te verwachten, welke zij, trots alle inspanning en in weerwil van hare groote innerlijke waarde, ook vóór de uitvaardiging van genoemd kon. besluit, nimmer heeft kunnen bereiken; en eindelijk omdat, wanneer de beperking van de kosten van het openbaar onderwijs, overal waar die zonder benadeeling van algemeene belangen kan plaats hebben, altijd gebiedend noodig is, deze noodzakelijkheid zich hier thans te dringender doet gevoelen, nu de plaatselijke schatkist een deel der inkomsten moet missen, welke het Rijk tot nog toe ten behoeve van dat onderwijs bijdroeg.

Burgemeester en Wethouders erkenden grif, dat de ontwikkeling van de instelling geen gelijken tred gehouden heeft met hun wenschen en nog minder met haar innerlijke waarde; maar, vroegen zij, is het niet te verwachten dat aan die groote innerlijke waarde eenmaal recht zal wedervaren? In 1877 werd de inrichting geopend; bij het examen van 1878 onderwierp zich één harer leerlingen daaraan met gunstig gevolg; in de volgende jaren was de verhouding van de examinandi en de geslaagden als volgt: in 1879 8 en 7, in 1880 5 en 3, in 1881 11 en 9, in 1882 4 en 3, in 1883 10 en 6, in 1884 6 en 4, in 1885 5 en 5. Zou het verantwoord zijn, om, met zulke gunstige resultaten voor oogen, een instelling op te heffen, waarvan de groote innerlijke waarde wordt erkend, zelfs door hen die haar opheffing voorstellen?

Tot het tweede, het financiëele, argument overgaande, stemden Burgemeester en Wethouders toe, dat de gemeentekas een bijdrage van *f* 5000 voor de Hoogere Burgerschool voor Meisjes zou moeten missen, maar dank zij de zeer gewaardeerde belangstelling van den Hoogleeraar Wilken zal dat verlies voor de gemeentekas niet meer dan *f* 3000 á *f* 2000 beloopen. Ook worde niet over het hoofd gezien, dat juist in Leiden de uitgaven voor onderwijs het meest tot den bloei der gemeente bijdragen. De Hoogere Burgerschool b.v. wordt door 29 Indische jongelieden bezocht, en 14 van de familiën waartoe zij behooren, hebben zich te Leiden gevestigd.

De redenen om Leiden tot woonplaats te kiezen spreken des te sterker, naarmate het onderwijs daar volledíger is.

Wij ontleenen die bijzonderheden aan N°. 7888 van het *Leidsch Dagblad*, met eenige volgende nummers door tusschenkomst van den Redacteur der Koloniale Literatuur ons welwillend toegezonden.

N°. 7897 geeft het verslag van een door 150 belangstellenden bijgewoonde meeting, waarvan Prof. Kuenen de voorzitter was, en waarop, behalve door den president, het woord gevoerd werd door Prof. Van der Lith, Prof. Fruin, Prof. Van der Hoeven, Mr. Kist, den Heer D. Hartevelt, den Heer Donner, den Heer Trap en den Heer Van Eck. De Heeren Fruin en Hartevelt verklaarden zich *tegen* de instandhouding van de school; de eerste was van meening, dat de school ook in de toekomst geen kans van slagen had; de Heer Hartevelt achtte het een fataliteit dat men de zaak begonnen was, en wilde liever ten halve keeren dan ten heele dwalen. Prof. Van der Lith had toen reeds het gevoelen uitgesproken, dat er weldra weder gemiddeld 25 ambtenaren 2e klasse per jaar voor Indië zouden worden gevraagd, en dan ook Leiden zijn aandeel in den toevloed van studeerenden zou krijgen, indien de leerlingen daar in gelijke conditiën komen als te Delft, waar het programma steeds uitgebreid wordt door vermeerdering der Indische talen; en »Leiden inzonderheid is geroepen, het peil der wetenschap hoog te houden." Prof. Kuenen sloot de vergadering met eene rede, waardoor hij zich als een warm voorstander van de inrichting deed kennen. »Nederland", sprak hij o. a., »is bij uitnemendheid een koloniale mogendheid, en welk verschil van gevoelen er moge bestaan omtrent de beste wijze van bestuur van Indië, zeker is het onze plicht, Indië meer en beter te leeren kennen, de behoeften der Indische huishouding te peilen. Deze plicht rust op geheel Nederland, en legt in de eerste plaats een taak op aan het Gouvernement. Maar we zijn niet gewoon alles van de Regeering te verwachten; waar zooveel zorgen van haar geëischt worden, kan een groep van burgers zeer geed een deel daarvan overnemen. Ofschoon dit nu gelden kan voor elke gemeente, voor Leiden zoowel als voor Aardenburg of Delfzijl, is Leiden in de eerste plaats daartoe geroepen. Leiden is de eerste academiestad. Bij verschillende gelegenheden worden tusschen de Hoogeschool en de Burgerij betuigingen van wederzijdsche belangstelling gewisseld, en zeker zijn deze welgemeend. Laat ons dan ook toonen, dat we onze universiteit op prijs stellen, door haar een instelling te blijven toevoegen, die haar in staat stelt het onderwijs in Indische talen en land- en volkenkunde uit te breiden. De Regeering zou die uitbreiding kunnen geven, door aan de letterkundige faculteit eenige vakken toe te

voegen, maar men bedenke, de Regeering heeft voor drie universiteiten te zorgen. Ongezocht doet zich nu de gelegenheid voor, om te bewijzen dat het ons ernst is met onze sympathie. Nu de Indische Inrichting er is, moet men haar niet opheffen en daardoor feitelijk ontrouw worden aan het voorwerp van ons aller genegenheid."

Den 15en November (zie het *Leidsch Dagblad* van den 18en) brak de Heer Simon Thomas, contrôleur der 2e klasse bij het Binnenlandsch Bestuur in Oost-Indië, een lans voor de Gemeentelijke Inrichting, waarvan hij een oud-leerling is. Zijns inziens waren zij die op de meeting de instandhouding van de school verdedigden niet positief en niet warm genoeg. Prof. Van der Lith had het bewijs moeten leveren, dat er binnen korten tijd 's jaars weer 20 ambtenaren 2e klasse voor Indië zullen noodig zijn, en dat bewijs *is* te leveren, want de formatie der contrôleurs is voor Java 155 en voor de Buitenbezittingen 150, en aangezien men op Java gemiddeld 14 en op de Buitenbezittingen gemiddeld 17 dienstjaren moet hebben, om volgens de ranglijst voor de betrekking van assistent-resident in aanmerking te komen, zal er jaarlijks een aanvulling van gemiddeld 20 ambtenaren noodig zijn, waarvan 11 op Java en 9 op de Buitenbezittingen. Telt men daarbij de personen die met het diploma van het examen voor Oostindisch ambtenaar een plaatsing wenschen te verkrijgen bij de Secretarie of op een der bureelen van de verschillende departementen, en houdt men bovendien rekening met de omstandigheid dat in de laatste jaren ook verscheidene gewestelijke secretarissen uit de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur werden gekozen, dan kan men volgens den Heer Simon Thomas gerustelijk aannemen dat er spoedig weer jaarlijks dertig ambtenaren aangevraagd zullen worden. Prof. Van der Lith verder had moeten doen uitkomen, welke groote voordeelen een opleiding te Leiden oplevert boven een te Delft. De eigenaardige opvatting van sommige docenten te Delft geeft wel een waarborg dat de candidaten op het examen de hun gedane vragen zullen beantwoorden, maar niet dat zij later zullen toonen, »in het wezen der behandelde onderwerpen eenigszins dieper te zijn doorgedrongen." Die overtuiging deed de Heer Simon Thomas, oud-leerling van Leiden, op, gedurende een verblijf te Buitenzorg van November 1879 tot Mei 1880 in gezelschap van 28 ambtenaren, die in datzelfde jaar het diploma te Delft hadden verkregen. Het bleek hem, dat voor het meerendeel de kennis, voor het examen noodig, geput was uit dictaten die jaarlijks van hand tot hand gingen en uit beknopte werkjes welke letterlijk van buiten werden geleerd. Te Leiden daarentegen leiden de docenten de studiën, doch zij wekken tot eigen studie op; en »zonder eigen onderzoek

kan zich de pas beginnende ambtenaar voor zijn schoonen en veelomvattenden werkkring niet bekwamen." Zelven met liefde voor de wetenschap bezield, deelen de Leidsche docenten die liefde aan hun leerlingen mede.

Het schrijven van den Heer Simon Thomas lokte een protest uit van de Indologische Vereeniging te Delft, als wier woordvoerder de Heer Van Wijk optrad in het *Leidsch Dagblad* van 1 December. Den Heer Simon Thomas werd gevraagd, wie die docenten te Delft zijn, die een soort van inpompingsmethode volgen; welke die »beknopte werkjes" zijn, waarmede men te Delft zich tevreden stelt, en welke dictaten te Delft van hand tot hand gaan. De Heer Van Wijk zal niet ontkennen, dat er dictaten gekocht worden, maar waar is dat *niet* het geval? Hij ontkent niet, dat eigen studie niet op den voorgrond treedt, maar hoe *kan* die op den voorgrond treden, wanneer na een tweejarigen cursus examen moet worden gedaan in vakken, vóór dien cursus den candidaat zoo goed als geheel vreemd? En wanneer de Heer Simon Thomas meent, dat oud-leerlingen van Delft aan die instelling geen waardeering en belangstelling betoonen, laat hij dan eens onderzoeken, wat in de kostbare bibliotheek en ethnographische verzameling te Delft als geschenken van oud-leerlingen aanwezig is.

Prof. Pijnappel gaf in hetzelfde nummer van het genoemde dagblad den raad: »Laten zij die voor het behoud van de Leidsche inrichting pleiten, in het belang hunner zaak vooral voor buitenaf de wetenschap er niet te veel bij halen!" Delft heeft, behalve de meerdere nabijheid van den Haag voor ouders die daar willen wonen, dit voor, dat het geen academiestad is; dat is nu al twintig jaar zoo geweest, en is er mogelijkheid dat dit voortaan veranderen zal? Niet uit wetenschappelijken zin, maar wegens financiëele belangen van zijn woonplaats heeft de Gemeenteraad van Delft voor de opleiding van Oostindische ambtenaren een school gesticht en behouden. Noch met de Delftsche noch met de Leidsche inrichting heeft de wetenschap iets te maken. Prof. Pijnappel is steeds tegen de staatsexamens geweest, zooals die ingericht zijn, en evenzeer tegen de instellingen die daartoe moeten voorbereiden, doch zoolang er een staatsexamen is, moet er gelegenheid zijn zich daartoe te bekwamen. Het besluit der Regeering om aan de toenmalige academie te Delft dat onderwijs te doen geven, heeft al ruim veertig jaar ten opzichte van die studie zeer noodlottige gevolgen gehad. En voor de financiën van Leiden niet minder nu Delft feitelijk het monopolie heeft. Maar als goedhartigheid en wetenschap de wijsheid niet bedriegen, kan het beter worden. De instelling te Leiden is kostbaar »en volkomen onnoodig"; haar heffe men op, en men stelle niet alleen te Leiden, maar ook te Amsterdam, te Arnhem en in het Noorden

voor gymnasium of burgerschool twee docenten aan — later is misschien één voldoende — de eene voor het Javaansch en Maleisch, de andere voor het Mohammedaansch recht en drage den docent in de geschiedenis en aardrijkskunde in het vervolg op, een speciale les te geven over O. I. geschiedenis en aardrijkskunde, en dien in de staathuishoudkunde een over Indische staatsinstellingen en men zal met heel wat minder bezwaar voor de financiën hetzelfde doel bereiken. Voor andere talen welke op het staatsexamen gewenscht, nooit geëischt, mochten worden, zullen privaat-onderwijzers niet ontbreken. Dan, en dan eerst, zal er sprake kunnen zijn van uit liefhebberij iets aan die vakken te doen, en zóó ook zal men medewerken om het Oostindisch onderwijs aan de Universiteit niet illusoir te maken. Bestendigt men de inrichting, de Oostindische wetenschap zal een kwijnend leven blijven leiden; opent men daarentegen de gelegenheid voor Indisch onderwijs aan gymnasia of burgerscholen, dan zal de Leidsche universiteit de kweekschool kunnen zijn voor de speciale docenten, daartoe aan een aantal scholen benoodigd. —

Een dag voordat het artikel van Prof. Pijnappel verscheen, had het *Leidsch Dagblad* een artikel van een geheel andere strekking opgenomen, dat door Prof. Kuenen geschreven was.

Volgens hem zou de opheffing van de inrichting wel degelijk een wetenschappelijk verlies zijn. Zal Nederland aan den opbouw van de koloniale wetenschap zich kunnen wijden, gelijk zijn plicht is, dan moet ook aan hen, die de koloniale wetenschap beoefenen eene werkkring en een bestaan verzekerd worden; slechts weinigen kunnen hun leven aan de studie besteden zonder daartoe op die wijze te worden in staat gesteld. Wie dus voor den man van studie hier te lande een werkkring opent, bevordert ongetwijfeld de wetenschap. Hij doet dat dubbel, wanneer hij hem in de gelegenheid stelt, niet alleen om zelf voort te arbeiden, maar ook om de kennis die hij zich reeds verworven heeft, aan anderen mede te deelen.

Er is meer. De Leidsche inrichting staat naast de Delftsche. Neem den wedijver weg, gij kweekt eenzijdigheid en opent de deur voor de traagheid.

Volgens de wet op het Hooger Onderwijs is in de Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte verkrijgbaar o. a. het doctoraat in de taal- en letterkunde van den Oostindischen Archipel. Te Leiden is het personeel van docenten in de vakken welke tot dit doctoraat behooren, aanwezig; om niet te spreken van hun ambtgenooten in en buiten de Faculteit van Letteren, die in nauw verwante vakken onderricht geven. Nu is het immers zonneklaar èn dat een Indische instelling nergens meer dan naast de Faculteit van Letteren op haar plaats is, èn dat omgekeerd die Faculteit er het

hoogste belang bij heeft, met die instelling in één stad gevestigd te zijn?

Men houdt te zeer op het »ambtenaarsexamen" het oog gericht. Ongetwijfeld zullen er zijn, wier eerzucht niet hooger reikt en die het dan ook aan de beste inrichting niet verder brengen dan tot de strikt noodige kennis. Maar zijn dan al de studenten onzer universiteiten blakende van liefde voor de wetenschap? Mogen wij niet dankbaar zijn, en is niet aan het vaderland een groote dienst bewezen, indien *eenigen* worden opgeleid tot zelfstandige studie?

De quaestie, meent Prof. Kuenen, zou eerst dan zuiver gesteld worden, als men zeide: »Leiden is niet rijk genoeg om zich deze kleine weelde te veroorloven, om, onverplicht in het belang van het vaderland, van de wetenschap en van de Universiteit aan deze taak jaarlijks enkele duizenden guldens ten offer te brengen. Utrecht kan een ton gouds beschikbaar stellen voor de stichting van een academiegebouw; Leiden moet zich het genot ontzeggen van, op veel kleiner schaal, den bloei harer Universiteit, zijdelings maar krachtig te bevorderen." —

Liefst zouden wij daarmede besluiten, maar wij moeten nog melding maken van de repliek, door den Heer Simon Thomas in het *Leidsch Dagblad* van 2 December gegeven. Op de vragen en de sommatie van den Heer Van Wijk antwoordt hij niets anders, dan dat hij geschreven heeft volgens zijne overtuiging en dat hij van het geschrevene niets terug neemt. Is er sedert 1879 in de opleiding te Delft een verandering ten goede gekomen, dan verheugt hij zich daarover, maar met de gedachte dat die verbetering juist door de mededinging van Leiden in het leven geroepen is.

Als proeve van »positieve" bewijsvoering schijnt ook de repliek van den Heer Simon Thomas onvoldoende.

De kweekschool te Makasser wordt in *het Vaderland* van 29 en 30 November door den heer Quarles andermaal in bescherming genomen.

Geen enkel der Kamerleden achtte het der moeite waard, den Minister van Koloniën inlichtingen te vragen omtrent de tijding van de inkrimping der Kweekschool, ofschoon den Heer Quarles van die zijde steun werd toegezegd. Weder, klaagt hij, is mijn stem, gelijk, helaas! reeds zoo menigmalen die eens roependen in de woestijn geweest.

De Heer Quarles hoopt echter nog, dat de Eerste Kamer zich de zaak aantrekken zal, en — laten wij dit onmiddellijk constateeren — hij heeft den leden dier Kamer dat schriftelijk gevraagd, zooals uit de »Handelingen" blijkt.

In *het Vaderland* en in den bedoelden brief aan de Eerste Kamer re-

leveert hij, dat Dr. Matthes zelf het vroegere leerplan afkeurde en op inkrimping aandrong; volgens Dr. Matthes, — »een zeer degelijk geleerde, maar tevens een zeer practisch man die den inlander op Zuid-Celebes in zijn behoeften door veeljarigen omgang van nabij leerde kennen" — zou »den tegenwoordigen nog lagen trap van beschaving in aanmerking genomen, volkomen aan alle redelijke eischen zijn voldaan, zoo van de kweekelingen, aanstaande onderwijzers, slechts werd gevorderd: voldoende kennis der beide in Zuid-Celebes inheemsche talen en het Maleisch, de vier hoofdregelen der rekenkunde en de aardrijkskunde van N.-I., inzonderheid van Celebes". Waar Dr. Matthes tegen op komt, »en ik met hem" — zegt Jhr. Quarles — »is een zoodanige inkrimping welke schier met opheffing gelijk staat. Tegen zulk een inkrimping, en ook tegen een eenigszins aanzienlijke vermindering van het getal kweekelingen, wake de Eerste Kamer, aldus doende wat de Tweede Kamer naliet" [1]).

Ten volle vereenigen wij ons met dien wensch, en de Heer Quarles ontvange onze hulde voor den ijver, in dezen betoond.

Het militair weduwen- en weezenfonds wenschen sommigen opgeheven te zien en vervangen door een volkomen vrije officiers-levensverzekeringmaatschappij, opgericht en beheerd zonder bemoeienis van de Regeering en op dezelfde grondslagen berustend als de andere particuliere maatschappijen voor gelijk doel.

De Heer Cool bestrijdt die richting in een goed geschreven artikel, door *De Militaire Spectator* N°. 11 gepubliceerd, en sluit zich in dat opzicht aan bij hetgeen Majoor Kielstra schreef in het Meinummer van *de Gids*, jaargang 1883, en de heer Niclou in het *Indisch Militair Tijdschrift* van 1880. Door den aard van zijn beroep is, o. a. in oorlogstijd, de Indische militair dikwijls feitelijk in de onmogelijkheid, zelf voor de toekomst van zijn gezin zorg te dragen, meent ook de Heer Cool.

Maar hoe denkt hij over de *inrichting* van het Fonds?

Het had 1 Januari 1877 een kapitaal van *f* 3 289 450; 1 Januari 1878 bezat het *f* 3 255 168; 1 Januari 1879: *f* 3 231 369; 1 Januari 1880: *f* 3 227 779; 1 Januari 1881: *f* 3 183 960; 1 Januari 1882: *f* 3 190 791; nagenoeg constante achteruitgang dus in de laatste zeven jaren, ofschoon men in 1881 het kwaad trachtte te stuiten, door de gewone contributie van 3 op 4% te brengen, waardoor de inkomsten met circa *f* 70 000 's jaars moesten stijgen. In 1884 verhoogde men de contributie nogmaals met 1%.

1) Volgens een mededeeling van den Minister aan de Eerste Kamer bestaat het plan tot inkrimping niet.

Sedert het midden van deze eeuw, toen de Regeering de voorschriften betreffende de huwelijken van de officieren in vrijzinnigen geest begon te wijzigen, namen de huwelijken snel toe. In het tweejarig tijdperk ultimo Maart 1853—55 telde men gemiddeld 40, van 1856—60 60 en van 1861 tot en met 65 gemiddeld 70 huwelijken per jaar. Het aantal gehuwde officieren bedroeg in 1830 slechts 7%, in 1879 reeds 55%.

Noodwendig ging met die vermeerdering een vermeerdering van weduwen en weezen gepaard. Er waren dan ook

1 Januari	1878	491	weduwen	en	305	weezen.
»	1879	525	»	»	647	»
»	1880	522	»	»	709	»
»	1881	568	»	»	718	» en
»	1882	581	»	»	756	»

Neemt men nu in aanmerking, dat volgens berekening van den Heer Niclou voor elke weduwe met inbegrip van haar kinderen gemiddeld *f* 1000 per jaar wordt betaald, dan schijnt het niet moeielijk te voorspellen, dat, zonder buitengewone formatievermeerdering of traktementsverhooging van het Indisch officierskorps, spoedig een nieuwe verhooging van contributie noodzakelijk zal blijken.

Als het Fonds thans plotseling opgeheven moest worden, zou men voor een tekort van millioenen staan. Want gemiddeld moet elke weduwe twintig jaar worden bedeeld, en om gedurende 20 jaar bij het einde van elk jaar *f* 1000 te kunnen betalen, heeft men, rekenende op een rentestandaard van 5%, *f* 12 000 noodig, wat reeds voor de in 1882 aanwezige weduwen een kapitaal van *f* 6 972 000 uitmaakt, en er is slechts *f* 3 190 791 voorhanden. De fout is, dat de contributiën te laag waren in dagen van schijnbaren overvloed: 3% van 1862—'65; 2% van 1866—'67; 3% van 1868—'75; 2% van 1876—'78 en 3% in 1879. Dikwijls is op hoogere bijdragen bij het aangaan van huwelijken aangedrongen, maar de Regeering bleef doof op dit punt.

Een verhoogde contributie voor *gehuwde* officieren acht de Heer Cool nu in de eerste plaats noodig, en hij meent verder, dat op dezelfde gronden waarop de welbekende Staatscommissie indertijd het overnemen van het pensioenfonds door de Regeering bepleitte, de wenschelijkheid van zulk een maatregel ten aanzien van de weduwen- en weezenkas bepleit kan worden.

De Scheepsmacht in Oost-Indië na 1885 verkeert in een treurigen toestand.

De krachtsinspanning, welke zij in het laatst van 1884 aan te wenden

had voor het blokkeeren in Atjeh, bewees, dat men in onze uitgebreide Oostindische bezittingen ook bedacht moest zijn op buitengewone omstandigheden, waarbij niet gerekend mag worden op dadelijke hulp uit Nederland daar dit niet meer, als in vroeger jaren, bijna elk schip van zijn eigen oorlogsvloot kan aanwijzen om het Indisch eskader te versterken, en door die blokkade is niet alleen het personeel afgemat, maar hebben ook de stoomwerktuigen, vooral de ketels, veel geleden. Van de 25 schepen der Indische militaire Marine verkeerden er, blijkens het Koloniaal Verslag voor 1885, slechts 13 in goeden staat, terwijl er in 1886 vijf en in 1887 één aan den dienst geheel zullen ontvallen, en 6 schepen nieuwe ketels of groote herstellingen aan hunne ketels zullen behoeven. Bij de Gouvernements-marine is de toestand echter nog ongunstiger: van de 9 zeestoombooten verkeerden er slechts 2 en van de 6 rivierstoombooten insgelijks slechts 2 in goeden staat, en hebben 7 zee- en 4 rivierstoomers in 1885 of '86 nieuwe ketels of groote reparatiën van ketels noodig.

In het begin van 1886 zal men dus op niet meer dan 13 stoomschepen der Militaire en 4 der Gouvernementsmarine kunnen rekenen, of met inbegrip van een nieuw stoomschip, voor elk van die diensten in Nederland besteld, op respectievelijk 14 en 5, waarvan na aftrek van de schepen voor het station Noord-Sumatra slechts 10 schepen der Militaire en slechts 2 der Gouvernements-marine beschikbaar zullen zijn voor de overige diensten in den Archipel! Verder zijn er nog slechts 2, tot het auxiliair eskader behoorende kruisers; want de twee ramtorenschepen, waaruit het andere deel van het eskader bestaat, hebben zware herstellingen noodig; en omtrent één van die twee kruisers, de *De Ruyter*, zijn de berichten niet bijzonder gunstig, ofschoon het nog een nieuw schip is.

Gedurende de blokkade van Atjeh waren verscheiden stations zonder militair- of civiel-maritieme hulp, en zelfs waren sommige stations verstoken van beide. Voor Menado en de Molukken was er niet meer dan één oorlogschip disponibel; voor de stations Celebes met Timor, Riouw en Sumatra's Westkust geen enkel. Wat de Gouvernementsmarine betreft, waren gedurende korter of langer tijd de stations Celebes, Timor, Lampongs, Banka en Palembang, Sumatra's Westkust en Borneo's Westkust bezet. Treurig zou het er uitzien, werd in 1886 een buitengewone krachtsinspanning als de blokkade in 1885 noodig; te meer omdat binnen een niet ver verwijderd tijdstip nog verscheiden schepen aan den dienst zullen ontvallen.

Nautilus wijst daarop in het *Algemeen Handelsblad* van 26 November.

„Vrijheid van drukpers" is het opschrift van de hoofdartikelen, in het *Handelsblad* van 13 en 15 December geplaatst.

Reeds de aanhef van het besluit, waarbij de drukkerijen van *de Java-Bode* en *het Indisch Vaderland* gesloten worden, geeft grond tot verbazing. De daarin genoemde feiten zijn, althans meerendeels, strafbaar gesteld bij het Drukpersreglement. De vraag of iemand den Gouverneur-Generaal gesmaad, gehoond of gelasterd heeft, is evenzeer van strafrechterlijken aard als b. v. die of iemand diefstal heeft gepleegd, en kan derhalve alleen door den strafrechter worden beantwoord met inachtneming der vormen van onderzoek, welke de wet voorschrijft. »Wanneer een ander gezag, behalve dat des rechters, die beslissing op zich neemt, pleegt het een handeling waartoe het onbevoegd is, tenzij men natuurlijk à priori vaststelle, dat bedoeld gezag zich aan vastgestelde bepalingen of aangenomen beginselen betreffende de verdeeling en uitoefening van gezag niet behoeft te bekreunen."

De strafrechter had moeten uitmaken of de feiten gepleegd en of ze strafbaar zijn, en de Regeering had zich op het standpunt moeten plaatsen dat Art. 110 van het Regeeringsreglement haar aanwijst, nl.: geen belemmering van de drukpers dan tot verzekering van de openbare orde gevorderd wordt. Had de Regeering dat behoorlijk in 't oog gehouden, zij zou de drukkerijen waarschijnlijk niet gesloten hebben, want »dat door den eventueelen hoon, smaad en laster van *Java-Bode* en *Indisch Vaderland* de openbare orde niet langer zou zijn verzekerd geweest, ware een stelling, de ongerijmdheid zelve." De inlander leest geen Europeesche bladen, en de Europeanen bedreigen de openbare orde »minder dan ooit". De geest is »gedrukt; niet overmoedig. Men is neerslachtig wegens den slechten tijd en bitter gestemd tegen de Regeering, die, in plaats van helpen, halen wil. Maar het denkbeeld van eenige inbreuk te maken op de openbare orde komt bij niemand op".

Willekeurig is de behandeling, door de Indische Regeering twee uitgevers van dagbladen aangedaan; zij is in strijd met het Drukpersreglement. Had de Regeering het gepleegde niet als misdrijf beschouwd, dan zou zij vrij spel hebben gehad, maar nu had zij de beslissing van den rechter moeten afwachten. De rechtstoestand zou dus deze zijn: wanneer de dader valt in de termen der strafbepalingen, in het Drukpersreglement voorgeschreven, dan heeft de Regeering zich, om de woorden van Mr. Mijer te gebruiken, te verlaten op het oordeel des rechters, ook wat de sluiting van de drukkerij aangaat.

Het *Handelsblad* heeft, meenen wij, de gedachtenwisseling tusschen den

minister Mijer en de Kamer over het Drukpersreglement niet geheel gelezen, wanneer het van oordeel is, dat de Regeering, in geval er geen misdrijf in het spel is, de uitoefening van het beroep van drukker, enz. in het belang der openbare orde willekeurig zou kunnen verbieden.

Maar terecht vraagt het, of het »gewrocht der duisternis" met al het gebruik en misbruik dat er van gemaakt is, voortdurend onveranderd moet blijven gehandhaafd, en volkomen naar waarheid laat de schrijver daarop volgen: »Dagbladen, die geen oogenblik de openbare rust of orde hebben in gevaar gebracht, en door niemand, hoe men ook over hun wijze van strijdvoeren mocht denken, een oogenblik er van verdacht zijn dit in hun schild te voeren, zijn uit den weg geruimd door de Regeering, welke tegelijkertijd erkende dat eigenlijk de rechter had moeten uitmaken, of zij schuldig waren aan hetgeen zij hun aantijgde. En zulks geschiedt niet in een gevaarlijk tijdsgewricht, waarin men ter harer rechtvaardiging zou kunnen aanvoeren dat het behoud der openbare orde de eenige wet voor het regeeringsbeleid moet zijn, maar terwijl juist zij zelve tegen de dagbladpers het blootleggen van denkbeeldige gevaren tot grieve heeft."

Over den ondergang van het cultuurstelsel jammerde het *Dagblad* den 14den, 15den en 16den December »aan het graf."

Generaal Van den Bosch mocht zijn standbeeld niet hebben, veeleer wilde men hem steenigen, en men sloopte het cultuurstelsel »tot er nauwelijks de grondvesters meer van te vinden zijn.."

Maar nu het zoo ver gekomen is, nu — de lezer vergete toch niet dat het *Dagblad* spreekt — verklaart een viertal corypheeën van het koloniaal liberalisme in een adres aan den Koning: »dat op het gebied van den landbouw een meer rationeele en werkzame cultuur dan de inheemsche bevolking ten eigen behoeve pleegt te drijven, alleen kan verwacht worden van het optreden van den Staat als landbouwondernemer en handelaar in producten voor de Europeesche markt, op den voet van het voor ruim vijftig jaar ingevoerde stelsel van Van den Bosch."

Het *Dagblad* eindigt daarmede zijn citaat, maar in het adres volgen onmiddellijk na het aangehaalde deze woorden: »of van de tusschenkomst van particuliere ondernemers, die door vereeniging van Europeesch kapitaal en Europeesch beleid met inlandschen arbeid de hulpmiddelen des lands ten volle tot hun recht kunnen doen komen."

Het *Dagblad* toont verder niet op de hoogte te zijn van de personen; 't is b. v. eenvoudig een dwaasheid den heer Van Delden, den schrijver

van den »Blik op het Indisch Staatsbestuur" onder de corypheeën van het *liberalisme* te rangschikken.

Het *Dagblad* treedt verder in eenige retrospectieve beschouwingen. De Minister Loudon zeide in 1861 zoo duidelijk mogelijk, dat wanneer het cultuurstelsel werd opgelost in de particuliere teelt, de voordeelen, die het Gouvernement trok, op de particulieren zouden overgaan, en voor zulk een verandering bestond natuurlijk geestdrift. De heer Van de Putte beweerde dat enkel door betere regeling, zonder verhooging, van de landrente de schatkist meer zou ontvangen dan zij aan de suikercultuur verloor, en bovendien zou men de fabrieken kunnen belasten, maar die betere regelingen werden gemaakt en de liberale goudbron werd toch niet gevonden, en andere regelingen werden gemaakt die wèl een verhooging waren, en ook dat was nog niet genoeg om te voorzien in de behoeften van den Indischen dienst. Toen ging men over tot het invoeren van een belastingstelsel, waaruit volgens den heer Van Hoëvell „de veel rijker en bovenal op vrij wat vaster grondslagen dan het batig slot gevestigde" staatsinkomsten zouden voortvloeien, en thans luidt de noodkreet: de fiscale lasten moeten worden *afgeschaft*; tegen het wegloopen van werkvolk bij den hooggeroemden *vrijen* arbeid moet de Staat de hulp van zijn sterken arm verleenen; met het tot dusver gehuldigd begrip, dat de schatkist van de met Europeesch kapitaal ontgonnen gronden grootere directe baten trekken moet dan wanneer die gronden door de inlanders zelven in ontginning waren gebracht, dáármede bovenal moet gebroken worden. Een vestiging op vastere grondslagen werd beloofd, een kaartenhuis is geschonken. De toestand is volgens het *Dagblad* deze:

het bestaan der particuliere ondernemingen hangende aan een draad;

de welvaart der inlandsche bevolking van die aan een draad hangende ondernemingen afhankelijk;

de belangen der schatkist niet minder;

al gaat alles goed, de inlandsche bevolking toch reeds met zwaar drukkende verplichtingen tegenover den fiscus bezwaard;

en daardoor een geest onder de inlandsche bevolking aangekweekt, waarvan, zoodra het niet meer goed gaat, zoodra nog eens een crisis ontstaat, die niet zoo onmiddellijk bezworen wordt, rustverstoringen te verwachten zijn, d. w. z. opstanden, waarvan de verschrikkingen — en allerminst nog het einde — niet zijn te overzien.

Het *Dagblad* oordeelt zeer eenzijdig, door den schaduwkant van het cultuurstelsel te maskeeren, maar dat de liberale hervormers de natie misleid hebben is waar.

VARIA.

EEN NIEUW ADRES MET EEN MEMORIE VAN DEN HEER QUIEN c. s.

Veel te laat om ze nog in het vorige nummer op te nemen, ontvingen wij de volgende stukken; wij hadden ze anders gaarne reeds dáárin geplaatst.

De Memorie is een van de meest zakelijke geschriften welke ons onder de oogen gekomen zijn.

Men oordeele!

Aan de Staten Generaal

Geven met verschuldigden eerbied te kennen de ondergeteekenden. C. F. Quien, P. W. Janssen, W. H. Van Leeuwen, A. C. Wertheim en J. Boissevain.

Na het bekend worden der Nota van inlichtingen van Zijne Excellentie den Minister van Koloniën op verschillende adressen, — waaronder ook dat der requestranten, — allen houdende verzoek om verlichting van lasten voor den landbouw in Nederlandsch-Indië, hebben de ondergeteekenden gemeend, alvorens hunne opmerkingen daaromtrent eerbiedig ter kennis te brengen van de Volksvertegenwoordiging, te moeten wachten totdat het wetsontwerp tot wijziging van het Indische tarief van in- en uitvoerrechten, waarnaar de Minister bij zijne inlichtingen herhaaldelijk verwijst, door de 2e Kamer der Staten-Generaal zoude zijn ontvangen.

Nu ook dit ontwerp van wet is ingekomen, en daaruit blijkt dat de Regeering het recht op thee bij den uitvoer uit Indië geheel wil doen vervallen, doch deze belasting op koffie slechts met $^2/_3$ verminderen, en dat Zij zich voor suiker bepaalt tot het voorstel om het recht tot de helft terug te brengen, terwijl op het rangschikken der drie genoemde stapelproducten in eene lagere klasse van het tarief der Staatsspoorwegen op Java geen uitzicht wordt gegeven, oordeelen de ondergeteekenden het van hunnen plicht zich opnieuw tot U te wenden, vermits zij overtuigd zijn dat de voorgestelde vermindering van uitvoerrechten in den tegenwoordigen toestand en bij de vooruitzichten voor de toekomst van den landbouw voor de overzeesche markt in Indië slechts een halve maatregel zoude wezen.

Zij nemen mitsdien eerbiedig de vrijheid U eene memorie aan te bieden waarin eenige opmerkingen omtrent de Nota van inlichtingen zijn samengevat en uitgewerkt.

Nu evenmin als vroeger ligt het in hunne bedoeling den indruk te doen ontstaan dat de afschaffing van het uitvoerrecht van 18 centen per pikol suiker eene levensquaestie is voor de suikercultuur.

Ook bij herlezing van hun eerste adres is het hun niet duidelijk, hoe de Minister dien indruk daaruit kan hebben verkregen.

Zij hadden echter, en hebben nog, op het oog een helder licht te doen vallen op de belemmeringen, die de landbouw voor de overzeesche markt in Nederlandsch-Indië door de fiscale eischen ondervindt, en om te doen uitkomen dat de resultaten van dezen landbouw tengevolge der scherpe concurrentie van het buitenland thans van dien aard zijn, dat de vraag ernstige overweging verdient, op welke wijze hij door den Staat, zonder tot maatregelen van protectie over te gaan, in het belang beiden van moederland en koloniën kan worden gesteund en bevorderd, terwijl zij na lezing der Nota van inlichtingen de overtuiging hebben behouden, dat hiertoe in de eerste plaats de geheele afschaffing van het uitvoerrecht op de drie genoemde artikelen, maar dan ook verder de terugbrenging daarvan in eene lagere klasse van het goederentarief der Staatsspoorwegen en de afschaffing van den cijns der in contract met de Regeering werkende fabrieken voor haren particulieren aanplant moeten in aanmerking komen.

Op grond van een en ander veroorloven zij zich U met eerbied te verzoeken, den bloei van dien landbouw, welke zooveel welvaart onder de inlandsche bevolking verspreidt, nadrukkelijk te willen voorstaan en bevorderen in den geest, zooals in hun vorig request is aangegeven.

't Welk doende, enz.

Amsterdam, 11 November 1885.

C. F. Quien.
P. W. Janssen.
W. H. Van Leeuwen.
A. C. Wertheim.
J. Boissevain.

MEMORIE behoorende bij het nader adres der Heeren C. F. Quien, P. W. Janssen, W. H. Van Leeuwen, A. C. Wertheim en J. Boissevain aan de Staten Generaal de dato 11 November 1885.

In de Nota van inlichtingen van den Minister van Koloniën op de verschillende adressen aan de Staten-Generaal, houdende verzoek tot ontheffing van lasten voor de landbouwondernemingen op Java, wordt toegegeven dat bij de thee- en koffiecultures eene duurzame wanverhouding bestaat tusschen de gemiddelde noodzakelijke kosten van voortbrenging, vermeerderd met de eischen

van den fiscus, en de marktprijzen, welke voor het product kunnen worden bedongen. Het behoud der tegenwoordige lasten is ook volgens de Regeering bij die beide takken van landbouw niet te verdedigen. En naar aanleiding daarvan wordt in het wetsontwerp tot wijziging van het tarief der in- en uitvoerrechten in Indië voorgesteld, het recht op den uitvoer van thee geheel af te schaffen en van koffie tot 1/3 te verminderen.

Het laatste gedeelte van dit voorstel doet de vraag rijzen, waarom de Regeering, erkennende dat de koffiecultuur onder veel te zwaren fiscalen druk gebukt gaat; dat het behoud der tegenwoordige lasten niet kan worden verdedigd, en dat wegens de zeer aanzienlijke daling en den bestendig lagen stand der koffieprijzen eene voorziening in het belang van deze cultuur dringend noodig is, niet een stap verder zet op den weg der noodzakelijk geworden vermindering van lasten en niet ook voor dit product, gelijk voor de thee, de geheele afschaffing van het uitvoerrecht voorstelt.

De Nota van inlichtingen geeft hieromtrent geene opheldering en hetgeen te dezen aanzien voorkomt in de Memorie van Toelichting tot het pas genoemd ontwerp van wet schijnt gedeeltelijk weinig afdoende, en pleit anderdeels in hooge mate voor de volledige opheffing van het uitvoerrecht op dit artikel.

De stelling toch dat het recht op koffie zoude werken als een bij den afstand der gronden in huur of erfpacht voor de schatkist bedongen aandeel in de vruchten, is minstens voor gegronden twijfel vatbaar, vermits het recht ook geheven wordt van koffie geteeld op gronden, die sedert de laatste tijden der Oost-Indische Compagnie en sinds het Engelsche tusschenbestuur in vollen eigendom worden bezeten, zoomede van het product der ondernemingen in de Vorstenlanden op Java, welke plantages bestonden vele jaren voordat het tegenwoordige tarief van in- en uitvoerrechten werd vastgesteld. Bovendien kan de tol, dien de Staat als souverein bij den uitvoer heft, wel niet gezegd worden te werken als een beding der met sommige ingezetenen gesloten burgerrechterlijke overeenkomsten van huur en verhuur of van uitgifte in erfpacht van woeste gronden.

En waar de Memorie van Toelichting toestemt, dat in de tegenwoordige omstandigheden het recht op koffie de ontwikkeling der landbouwindustrie en de ontginning van woeste gronden dreigt tegen te houden, ligt de conclusie voor de hand, dat het dan ook beter is het recht geheel af te schaffen dan het gedeeltelijk te laten bestaan.

De Nota van inlichtingen bewaart het stilzwijgen over alles wat door de verschillende adressanten was aangevoerd, ten betooge dat uitvoerrecht eene bij uitstek slechte belasting is.

Men mag dus aannemen dat de Regeering op dit punt eenstemmig denkt met de requestranten. Doch dan klimt nog de verwondering, dat Zij deze slechte belasting, dezen hinderpaal voor de ontwikkeling van den landbouw en

de ontginning van woeste gronden, bij de koffie voor $^1/_3$ gedeelte wil handhaven, nu in de verhooging van sommige invoerrechten een aequivalent voor de schatkist gevonden is, dat, naar met reden mag worden verwacht, zelfs bij volledige afschaffing van het uitvoerrecht op de drie stapelproducten, de inkomsten nog met circa ƒ 250.000.— zal doen vermeerderen. [1])

Was in de bijlage van het adres der Heeren Quien *c. s.* met cijfers aangetoond welke hooge vrachten de Staatsspoorwegen op Java vorderen voor het vervoer van koffie, thee en suiker, en was daarbij de aandacht gevestigd zoowel op den betrekkelijk goedkoopen aanleg dier spoorbanen als op de gunstige verhouding tusschen hare exploitatiekosten en de bruto-ontvangsten, dit alles wordt in de Nota van inlichtingen niet besproken, terwijl daarin almede niet behandeld wordt de vraag, die naar aanleiding van een en ander geopperd was, wat de reden mag wezen dat de tarieven der Staatsspoorwegen op Java zooveel hooger zijn dan de vrachtprijzen der spoorwegen in het moederland.

Slechts bij de behandeling der suikercultuur worden eenige algemeene beschouwingen gewijd aan de spoorwegtarieven. Het kan geene aanbeveling verdienen, zegt de Minister daar, om de regeling dier tarieven dienstbaar te maken tot het verstrekken van hulp aan de suikerindustrie, of liever aan een zeker aantal suikerondernemingen, die in de gelegenheid zijn zich van de spoorwegen te bedienen. Bij de vaststelling der spoorwegtarieven mag men slechts vragen, wat de eischen zijn eener redelijke exploitatie. En het is nog niet gebleken, dat de in het begin van 1884 bij wijze van proef ingevoerde regeling aan die eischen niet zoude beantwoorden.

Hiertegen moge worden opgemerkt dat de Staat, die eenen spoorweg aanlegt en exploiteert, eerst dan aan zijne roeping beantwoordt, wanneer hij de tarieven dienstbaar maakt aan de bevordering van landbouw, industrie en welvaart in het gebied van dien spoorweg, en ze dus zoo matig stelt als maar eenigzins bestaanbaar is met het uitzicht op verkrijging eener billijke rente van het in de onderneming belegd kapitaal.

---

1) De gemiddelde opbrengst van het uitvoerrecht op koffie in de laatste 4 jaren was ƒ 938,000, welke som echter bij volledige opheffing van de belasting op dat product moet worden verminderd met ƒ 412,500, die de in Indië geveilde Gouvernements-koffie alsdan meer zal opleveren dan nu. De teruggang van inkomsten door afschaffing van den tol bij den uitvoer van koffie moet dus worden gesteld op ƒ 525,000. Voegt men hierbij ƒ 1,200,000, die de geheele afschaffing van het uitvoerrecht op suiker naar de *uiterst* hooge becijfering der Memorie van toelichting aan de schatkist zoude ontnemen, (de suikeroogst van 1884, waarop die berekening met nog eenige verhooging gegrond is, was zeer overvloedig; het gemiddelde van het recht in de 4 laatste jaren bedroeg slechts ± ƒ 950,000), en nog ƒ 25,000 voor de thee, dan verkrijgt men een totaal van ongeveer ƒ 1,750.000. Daarentegen wordt de vermeerdering van inkomsten als gevolg der verhooging van het invoerrecht door de Regeering geraamd op ƒ 2.000,000.

Voorzeker moet bij de regeling van spoorwegtarieven gelet worden op de eischen eener redelijke exploitatie, welke uitdrukking intusschen in hare algemeenheid niets bewijst, zoolang niet wordt aangetoond dat die eischen zulke hooge tarieven vorderen als bij de Staatsspoorwegen op Java van kracht kan zijn.

En tegenover de vermelding, dat de in het begin van 1884 ingevoerde tariefregeling nog niet gebleken is niet aan de eischen eener redelijke exploitatie te voldoen, wordt dezerzijds beroep gedaan op het voorstel der Indische Regeering, geleid door het deskundig advies van den inspecteur-generaal der Staatsspoorwegen, om bij de nieuwe tarieven het artikel suiker van de 2e in de 3e klasse te brengen, welk voorstel echter door de Regeering in het moederland is verworpen. De inspecteur-generaal zegt daarvan in zijn verslag over 1883: »Het voorstel om het zeer belangrijke artikel suiker, waarvan als gevolg van »de te hooge vracht en het concurreerend vervoer te water, een belangrijk deel »den spoorweg nog niet volgt, te rangschikken in de 3e klasse, vermocht niet »de goedkeuring van het Opperbestuur in Nederland weg te dragen. Suiker »bleef dientengevolge gerangschikt in de 2e klasse, waardoor voor dat artikel »waarschijnlijk in veel geringer mate van den spoorweg zal worden gebruik ge»maakt, dan in verband met de zeer belangrijke productie mogelijk zoude zijn."

Indien de eischen eener redelijke exploitatie medebrengen, dat de duurste vracht geheven wordt van zoodanige artikelen, welke om hare hooge waarde of haar gering volume de grootste transportkosten gemakkelijk dragen, dan kunnen ook koffie en thee, nu de prijzen hiervan aanzienlijk zijn verminderd en voorshands, gelijk de Minister toegeeft, niet op belangrijke verbetering van dezen toestand te rekenen valt, bezwaarlijk gezegd worden nog te behooren onder de zeer waardvolle producten, die naar billijkheid met de duurste vervoerprijzen mogen worden belast.

De overtuiging der Regeering dat de suikercultuur op Java bestaanbaar is bij prijzen van *f* 8.— à *f* 9.— per pikol N°. 14, berust waarschijnlijk op een misverstand, omdat zulke prijzen inderdaad nederkomen op *f* 6½ à 7½ per bereiden pikol.

Volgens de tegenwoordige wijze van koop en verkoop der suiker op Java wordt voor nommers hooger dan 14 in den regel niet meer betaald dan voor dit nommer is bedongen, maar voor het product van geringer gehalte bij ieder nommer *f* 0.50 per pikol afgetrokken van den voor bedoeld standnommer overeengekomen koopprijs. Nu bereikt bij lange na niet al het product eener fabriek nommer 14. Iedere onderneming brengt noodwendig ook hoofdsuiker voort van mindere hoedanigheid, en verder eene niet onbelangrijke hoeveelheid stroopsuiker, (sommige fabrieken zelfs 30 pCt. van haar volle product), terwijl voor dit gedeelte van het fabricaat, omdat het stroopsuiker is, het nommer volgens de kleur steeds met 3 wordt verminderd. Dientengevolge is het gemiddeld pro-

duct eener fabriek van niet hooger dan 12, en daar bij de berekening hiervan ook de nommers boven 14 medetellen, waarvoor echter laatstelijk niet meer pleegt te worden betaald dan voor dit standnommer is overeengekomen, kan de fabrikant tegenwoordig doorgaans voor zijn geheele product slechts rekenen op eenen prijs per pikol uitkomende op de betaling voor N°. 11.

Wanneer Zij dit in het oog houdt zal de Regeering zelve Hare uitspraak, dat de suikerindustrie op Java in het algemeen bestaanbaar is met prijzen van *f* 8 à *f* 9 voor N°. 14, zeker niet handhaven.

Gelukkig voor de industrie zijn dan ook de tegenwoordige marktprijzen vrij wat hooger, want in de laatste maanden is op Java circa $^2/_3$ gedeelte van den geheelen oogst verkocht voor prijzen varieërend tusschen *f* 10 en *f* 12 per pikol N°. 14.

Doch valt hierop in de toekomst met eenige zekerheid te rekenen? De samenloop van omstandigheden, die in 1884 tot groote overproductie heeft geleid, is niet zoo zeldzaam als de Minister gelooft. De landen, welke veel bietsuiker voortbrengen, zullen deze industrie zeker door het toekennen van premiën bij den uitvoer van het product blijven beschermen. Daarbij zijn de suikerprijzen thans van dien aard dat de beetwortelfabrieken weder met voordeel werken, en vermelden de dagbladen herhaaldelijk dat de boeren, die zonder contracten omtrent de levering aan te gaan bieten hebben geteeld, daarvoor zeer loonende prijzen erlangen.

Het is alzoo te voorzien, dat de cultuur van beetwortels en de fabricatie van suiker uit deze grondstof in 1886 aanmerkelijk zullen toenemen, en dus ook dat de prijzen zich waarschijnlijk bij den volgenden oogst niet op het tegenwoordig standpunt zullen kunnen handhaven, maar duurzaam gedrukt zullen blijven. De strijd tusschen de industrieën van riet- en beetwortelsuiker is nog lang niet ten einde en *niemand* kan zeggen, welke lage prijzen daarvan voor een tijdvak van geruimen duur het gevolg zullen wezen.

Zoude dus de Regeering, die zoo overwegend belang heeft bij eene bloeiende suikerindustrie op Java, niet verstandig handelen door tijdig de bakens te verzetten en met der daad te toonen dat de welvaart van dezen aanzienlijken tak van landbouw Haar ter harte gaat? Mag in dezen stand van zaken het uitvoerrecht op suiker in Indië, zij het ook ten deele, gehandhaafd worden, terwijl de uitvoerrechten in het moederland zelf reeds lang niet meer bestaan? En moet, waar de concurreerende bietsuiker schier allerwege in de landen van productie krachtig wordt beschermd en door goedkoope spoorwegtarieven gesteund, de toestand voortduren, dat van den Nederlandschen industriëel op Java zeer hooge transportkosten voor het vervoer van zijn product per Staatsspoorweg geheven worden, dat hij bij den uitvoer eenen tol aan de schatkist te betalen heeft, en dat het grootste gedeelte der ondernemingen bovendien voor zijnen rietaanplant buiten bemoeienis der Regeering eenen cijns van ruim *f* 35.— per hectare moet ten offer brengen.

Deze cijns is inderdaad een beding van de overeenkomsten, gesloten volgens de wet van 21 Juli 1870 (Stbl. N°. 136), maar een beding in die contracten opgenomen door de oppermachtige contractante ter eenre, hetwelk de fabrikanten niet konden verwerpen, wilden zij hunne ondernemingen behouden, en tegen welks aanneming aanvankelijk van alle zijden zeer ernstige bedenkingen werden in het midden gebracht, doch waartoe de belanghebbenden ten slotte toetraden omdat de prijzen van het product destijds zulk een offer aan de schatkist gedoogden. Hoe die cijns echter, gelijk de naam trouwens reeds aanduidt, werkt als eene belasting op de contractanten ter andere, is vroeger reeds aangetoond. En voor het behoud daarvan schijnt te minder reden na de invoering in het begin van 1879 in Indië van het patentrecht, eene percentsgewijze belasting op de netto-inkomsten der industrie, waaraan de Indo-Europeesche landbouwondernemer ook is onderworpen, zoodat dus de schatkist reeds in dezen vorm een gedeelte der opbrengsten ontvangt.

De suikerfabrikanten hebben ontegenzeggelijk goede jaren gehad, maar indien hierop bij herhaling wordt gewezen, mag toch ook niet worden voorbij gezien, hoeveel millioenen in dien goeden tijd aan de verbetering van gebouwen en machinerieën zijn ten koste gelegd. Van de vele leveranciers van machinerieën verkocht een enkele in Frankrijk gevestigde fabriek in het tijdvak tusschen 1875 en 1884 aan de suikerindustrie op Java voor meer dan negen millioen francs. Sommige ondernemers staken hunne winsten in de oprichting van nieuwe fabrieken, wat voor hen zelven zeer onvoorzichtig was, doch aan de welvaart op Java zoomede direct en indirect aan de schatkist ten goede kwam, en waarvan de Regeering dus wel allerminst gerechtigd schijnt dezen industriëelen eene grief te maken. Anderen weder trokken zich terug en vestigden zich in het moederland, waar hunne overwinsten de welvaart deden toenemen, terwijl hunne opvolgers de cultuur met geleend geld voortzetten.

Het klimaat van den Indischen Archipel brengt nu eenmaal mede, dat de kolonisten, die zich eene zekere mate van welstand verworven hebben, naar Europa terugkeeren. Om den toestand in het leven te roepen, dien de Minister wenschelijk acht, dat de landbouwondernemingen daarginds gedreven worden door naamlooze vennootschappen, welke met eigen fondsen werken, zullen dus nieuwe kapitalen aan Indië moeten toevloeien. Maar zal het Europeesche kapitaal hiertoe geneigd zijn, zoolang de Regeering zelve niet alles doet wat in Haar vermogen is om den landbouw te ontheffen van lasten en dure transportkosten der Staatsspoorwegen?

Ten slotte wordt te dezen aanzien nog opgemerkt, dat, waar alle suikerondernemingen, vroeger in betrekking met de Nederlandsch-Indische Handelsbank, behoudens eene enkele uitzondering door de Landbouw-Maatschappij in relatie zijn overgenomen, dit geschied is in de stellige verwachting dat het mogelijk zou blijken de productieprijzen aanzienlijk te verminderen, en dat de Regeering

niet achterlijk zoude blijven, daartoe Harerzijds op onbekrompen wijze mede te werken.

EEN KABINETSCIRCULAIRE OVER DE KOFFIECULTUUR.

BATAVIA, den 2den Augustus 1885.

Kabinet,
N°. 22.

Het aanzienlijk lager bedrag, waarop dit jaar de gouvernements koffieoogst geraamd wordt, noopt mij om, hoewel ik gereedelijk wil aannemen dat die ongunstige uitkomst hoofdzakelijk aan niet te keeren invloeden en niet aan mindere zorg of activiteit der ambtenaren moet worden toegeschreven, de gouvernements-koffiecultuur, waarbij de belangen van den Staat zoowel als die der inlandsche bevolking zoo nauw betrokken zijn, opnieuw en met ernst in de belangstelling der Hoofden van Gewestelijk Bestuur aan te bevelen.

Met verwijzing naar de Kabinetscirculaires mijner toenmalige voorgangers van 1 December 1871, n°. 9, en 27 Juni 1876, n°. 14, wensch ik in het bijzonder Uwe aandacht er op te vestigen, dat de Staat, vooral in de tegenwoordige financiëele omstandigheden, de baten der koffiecultuur niet zoude kunnen ontberen en dat ik dus verwacht dat door UHEG. persoonlijk, zoowel als door de onder Uwe bevelen dienende ambtenaren — Europeesche en inlandsche — zonder der bevolking meerdere lasten op te leggen, al het mogelijke zal gedaan worden om achteruitgang der cultuur te voorkomen en om door gestadig toezicht op aanplantingen, pluk en bereiding, zoomede door gestrenge handhaving van het verbod tegen onttrekking aan de verplichte levering, de opbrengst zooveel doenlijk te vermeerderen.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) O. VAN REES.

Aan de Residenten

van Bantam, de Preanger Regentschappen, Krawang, Cheribon, Tegal, Pekalongan, Semarang, Japara, Soerabaia, Pasoeroean, Probolinggo, Besoeki, Banjoemas, Bagelen, Kedoe, Madioen en Kediri.

OEFENING VAN DEN SOLDAAT.

Een kort maar krachtig woord is daarover te vinden in de rubriek »Varia" van het *Indisch Militair Tijdschrift* N°. 10; als het behartigd werd, zou er veel gewonnen worden.

Hier volgt het:

»De laatste berichten uit het eeuwige Atjeh stemmen een gewoon mensch onaangenaam, en een militair mensch minstens misanthropisch.

Brutale klewang-aanvallen op soldaten, gewapend, bijna naar den allerlaatsten smaak! En meestal het succes aan de zijde der klewang, die hierdoor in het oog onzer troepen een geducht en gevreesd wapen wordt, en toch geheel ten onrechte.

Hoewel schrijver nimmer de eer had, persoonlijk zijne kracht of behendigheid te meten met Atchineezen, staat het bij hem vast, hetgeen trouwens door vele en meer bevoegde pennen als feit geconstateerd is, dat het geweer een veel geduchter wapen is dan de klewang, sabel, lans of dergelijk moordtuig. Doch er behoort oefening toe.

Geen urenlange theorieën over aslijnen en vizierhoeken, noch over het competeerende, maar lichaamsoefeningen: marcheeren, exerceeren, *bajonet-vechten*, *schieten*, gymnastiek, loopen, springen, zwemmen, *schieten* en *bajonet-vechten*.

Hiermede zal de man zijn lichaamskracht vergrooten, zijn wapen leeren gebruiken en er de waarde beter van beoordeelen.

Een Atjeher praat hoogst zelden over vizierhoeken of over een verlengde ziele-as, doch schiet iemand dood. Even weinig philosopheert hij over het competeerende, maar slaat iemand de hersenen in; of het den patient al of niet competeert, laat hem vrij koud. — Terug naar ons oude reglement op de bajonetvechtkunst, en de handgrepen met een half dozijn vermeerderd! En nog eens: schermen zij de leus, schermen, loopen, schieten, klimmen, kruipen, exerceeren, schieten en nog eens schieten, in plaats van theorie over den garnizoensdienst.

Wat dezen dienst betreft, waarom wordt die toch niet tot een minimum herleid?

De man versuft op wacht, en op post staan is hem een levensfunctie geworden. Vandaar zijn onwaakzaamheid te velde en in garnizoen.

Wat marschen en exercitiën meer en wat corveeën en inspectiën minder; er is nog te veel van waar, dat *l'art militaire* bestaat uit *brosser et attendre*.

Mogen onze nieuwe reglementen wat meer oefeningen voorschrijven, die den man ten goede komen, als hij zijn leven en dat zijner kameraden te verdedigen heeft, en mogen we spoedig verlost worden van een stel voorschriften, waarvan sommige (bijv. het Regl. o. d. Garn. dienst, id. o. h. tirailleeren, id. o. d. Wap. en Schietoef.) den toets eener uiterst billijke kritiek zelfs niet kunnen doorstaan.

Dat zij zoo." —

DE PRACTIJK DER JAVANENLIEFDE IN ONS HOOGERHUIS.

Blijkens het Voorloopig Verslag van de Indische begrooting voor 1886 had er in alle afdeelingen een gedachtenwisseling plaats over de financiëele politiek

der Regeering, en waardeerde men »nagenoeg algemeen" het ijverig streven en de reeds met aanvankelijk succes bekroonde pogingen van den Minister van Koloniën tot herstel van het evenwicht der Indische financiën.

»Nochtans erkenden enkele leden eener afdeeling wel, dat de eindcijfers der thans aan het oordeel der Kamer onderworpen begrooting eenen gunstigen indruk maken, doch zij vreesden, dat deze cijfers niet als normaal konden worden aangemerkt, en waren van meening, dat de cijfers der begrooting van één jaar geen afdoend bewijs opleveren van den gunstigen toestand der Indische geldmiddelen. Zij althans wenschten niet voorbij te zien de groote uitgaven voor openbare werken, en allicht ook voor oorlog en marine, die ons in de toekomst wachten.

»In deze beschouwing werd echter door de meeste leden niet gedeeld.

»Wanneer men, betoogden zij, in aanmerking neemt, dat, afgescheiden van andere werken van publiek nut, die men hier te lande onder de buitengewone uitgaven pleegt te rangschikken, 6 millioen alleen voor aanleg van spoorwegen, derhalve voor productieve uitgaven, op de begrooting zijn uitgetrokken, dan is het financiëel evenwicht hersteld, niettegenstaande den ongekenden tegenspoed, dien men in een der hoofdbronnen van inkomst moest ondervinden: lage koffieprijzen, samentreffende met een buitengewoon geringen koffieoogst.

»Dit herstel van het financiëel evenwicht is zooveel te meer verblijdend, indien men den staat raadpleegt, voorkomende op bladz. 4 der Memorie van Toelichting. Die staat toont aan, dat het *voordeelig verschil* tusschen de ontvangsten en uitgaven wegens de producten, in 1880 nog ruim 45 millioen bedragende, sedert belangrijk is afgenomen en voor 1886 op nog geen 16 millioen wordt geraamd.

»Wanneer men daarbij in het oog houdt, dat onder dit *voordeelig verschil* niet alleen de directe voordeelen, de cijns, enz., uit de suikercultuur verkregen, die geleidelijk afnemen en ophouden zullen, maar ook de winsten op de kina en vooral uit het tin verkregen, begrepen zijn, dan is die uitkomst bemoedigend en zou men haast, wat de Indische financiën betreft, kunnen zeggen, dat wij sterker dan ooit voor de toekomst staan. Er is toch geen redelijke vrees, dat de inkomsten uit de kinacultuur en uit het tin zullen afnemen; integendeel mag men bij eene doeltreffende regeling der Billiton-concessie, die men recht heeft van de Regeering te verwachten, het vooruitzicht koesteren, dat de inkomsten uit het tin niet onaanzienlijk zullen vermeerderen.

»Neemt men vervolgens in aanmerking, dat zoo men den aanleg van spoorwegen staakte, er op deze begrooting, om haar te doen sluiten, niet meer dan circa 10 millioen zou noodig geweest zijn uit het *voordeelig verschil* tusschen de ontvangsten en uitgaven, dan is dat te meer bemoedigend, omdat, hoe duister, door de bladziekte vooral, de vooruitzichten der gouvernements-koffiecultuur in sommige streken van Java ook mogen wezen, die 10 millioen uit de verschillende producten wel te verkrijgen zullen zijn.

»Enkele leden in ééne afdeeling, die zich insgelijks ingenomen betoonden met de financiëele politiek der Regeering, hadden echter gehoopt in Koloniaal Verslag en begrooting meer sporen te vinden, dat de Regeering een open oog en een warm hart heeft voor de belangen der inlandsche bevolking en der daarmede zoo innig samenhangende particuliere landbouwnijverheid in Indië. Bij de gewaardeerde samenwerking en homogeniteit tusschen den Minister en den Landvoogd, hadden deze leden toch met het oog op het verleden van den laatste, — van den Minister was vroeger in het openbaar minder gebleken — ten dezen aanzien meer verwacht, dan tot nog toe gebleken is, en werd zelfs, bij voorbeeld met betrekking tot de nieuwe regeling der pensioenen van inlandsche ambtenaren en hoofden, tot de conversie en tot het inlandsch onderwijs van eenige teleurstelling gewaagd".

Van die »eenige teleurstelling" zullen wij in dit oogenblik niets zwijgen, maar in gemoede wordt de vraag gedaan, waar het met Indië heen moet, wanneer zelfs de Eerste Kamer een financiëele politiek als die van de Heeren Sprenger van Eyk en Van Rees in bescherming neemt.

Is dan ook in haar oog elk middel goed, indien het slechts ten gevolge heeft, dat het financiëel evenwicht hersteld word?

Het feit waarover zij zich het meest verheugt is voor de inlanders een van de treurigste. Want niet alleen drukt de gedwongen koffiecultuur even zwaar als vroeger, zoo niet zwaarder, terwijl zij tengevolge der bladziekte voor de bevolking minder afwerpt, maar nu moeten de inlanders den Staat ook nog het nadeel vergoeden, dat de schatkist wegens de bladziekte en de lagere prijzen lijdt. De schatkist is tegenwoordig minder dan voorheen van de koffiecultuur afhankelijk, omdat de Regeering de andere belastingen hooger dan ooit opgedreven heeft. De ruimere inkomsten zijn volstrekt niet toe te schrijven aan de grootere ontwikkeling van de hulpbronnen des lands, maar aan een ongeëvenaarde fiscaliteit. Door dat middel, en verder door verschillende dringend noodige uitgaven eenvoudig te vermijden of door in heerendienst te doen verrichten wat vroeger tegen betaling tot stand kwam — daardoor wordt het financiëel evenwicht hersteld.

Ziedaar het organiseerend talent van dezen Minister!

Geen enkel Minister zou het durven wagen, zulk een financiëele politiek toe te passen op Nederland zelf.

Nu Indië er het slachtoffer van is, heeft men er vrede meê!

Zietdaar de Javanenliefde der volksvertegenwoordigers.

UIT EEN BRIEF VAN EEN INDISCH AMBTENAAR.

»'t Ziet er ellendig uit met Indië", zoo schreef een ambtenaar onlangs. »Gelukkig mag men ieder noemen, die niet in een landelijke onderneming zit. De tabak van hier willen ze ginds niet meer; de opfleuring van de indigo heeft kort geduurd; de kinalanden blijken veel minder waard te zijn dan men vroeger dacht; de koffiecultuur gaat hard achteruit; er ontbreekt nog maar aan dat de sereh zich om de oost uitbreidt en dus ook de suikercultuur wordt geknakt!

»'t Is alsof we een revolutie dan wel een vreemde overheersching tegemoet gaan."

Zoo denkt een *ambtenaar* over den toestand, en wel iemand die *en* om zijn rang *en* om zijn ontwikkeling tot de voornaamsten der kolonie behoort.

SPOORWEGTARIEVEN... SGANARELLE IN DE TWEEDE KAMER.

SGANARELLE. [1]) Het is mijn vaste overtuiging, dat men op Java geen enkelen spoorweg nog kan maken, die iets meer dan de exploitatiekosten opbrengt.

— Een allerbelangrijkste mededeeling, Sgannarelle, maar zou het onbescheiden zijn te vragen, welke gronden U voor die bewering hebt? Steunt ze op plaatselijk onderzoek, op degelijke studie, op....

SGANARELLE. 't Is mijn overtuiging, zooals ik reeds zeide, en dat is genoeg. Spoorwegen op Java *kunnen* geen rente van het aanlegkapitaal afwerpen.

— Ik ben wellicht zeer vrijpostig, Hooggeleerde, maar de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij....

SGANARELLE. Daar spreek ik niet van; die heeft *mij* tot commissaris.

— Nu, de staatsspoorwegen dan; die rendeeren ook al.

SGANARELLE. De staatsspoorwegen? Wanneer men alles van de ontvangsten afneemt wat er af moet, brengen die lijnen hoogstens 3 percent rente op.

— Maar hoe kort bestaan zij pas; de Westerlijnen zijn nog niet eens geheel klaar! Als ze nu reeds 3 procent boven de exploitatiekosten afwerpen, is er toch heusch geen reden over gebrek aan productiviteit bij Indische spoorwegen te klagen. Zoudt U in Europa veel lijnen kunnen noemen, die zóó spoedig zóó veel verdienden?

SGANARELLE. Wel zeker, daar hebt ge de.... de....

— Nu, ga voort, Sganarelle, ga voort!

SGANARELLE. De.... Enfin; spoorwegen op Java geven nog niet eens de rente

---

1) De rol van Sganarelle werd den 14en November in de Kamer welwillend vervuld door den heer Van Kerkwijk.

van het aanlegkapitaal, daar blijf ik bij. Wie er van profiteeren, dat zijn de suikerfabrikanten, want in den vorm van een goedkoop transport krijgen zij een protectie van den staat, en als de tarieven nu nog verlaagd worden, dan zullen de fabrikanten een nog grootere protectie verkrijgen.

— O, Sganarelle, hoe verheugt het mij, dat gij u verwaardigt, te zijner tijd de logica te gebruiken, als een gewoon sterveling. Inderdaad, indien de suikerfabrikanten nu reeds protectie genieten in den vorm van goedkoope transportmiddelen, dan zullen zij, als de vrachten nog lager worden gesteld, nog meer protectie verkrijgen; dáár is volstrekt niets tegen in te brengen. Twee dingen echter vat ik nog niet goed. Hoe kunt gij beweren, dat het transport goedkoop is op Java, terwijl de spoorwegvrachten er tweemaal hooger zijn dan in andere tropische landen, en hoe kunt gij van protectie spreken? Als dat protectie is, hoe noemt gij dan wel de maatregelen, hier te lande tot ontwikkeling van handel en nijverheid aangewend? En zelfs dáár is uw vaderlandslievend hart nog niet tevreden meê, getuige uw krijgstocht — waardige Sganarelle! — tegen de snooden, die kleêren en meubelen koopen in den vreemde!

SGANARELLE. De spoorwegvrachten op Java *moeten* hoog zijn, op de staatsspoorwegen zoo goed als op de Nederlandsch-Indische. *Dividendos multos societas nostra. Deus sanctus, est ne oratio latinas?* Verstaat gij?

— Vergeef mij, slechts hoogst onvolkomen. Ik heb gelezen wat de heer Launhard te Hannover onlangs in het *Centralblatt der Bauverwaltung* over spoorwegtarieven schreef....

SGANARELLE. Dwaasheid! Java is Duitschland niet; Java is een tropisch land.

— Ik heb de jaarverslagen van de spoorwegen in Britsch-Indië nagegaan, dat zeer zeker in productieve kracht Java niet overtreft, en wèl tot de tropen behoort....

SGANARELLE. Tot de tropen, het zij zoo, maar dan toch altijd tot de Noordelijke tropen; ziet ge? Java daarentegen ligt ten zuiden van den Equator, naar den Steenbokskeerkring toe; dat moet ge wel in aanmerking nemen!

— Waarom in 's Hemels naam? Wat doet dat ter zake? 't Is om wanhopend te worden. Overal ter wereld heeft men jaren en jaren achtereen waargenomen dat lage tarieven het verkeer bevorderen, en bij herhaling hebben de Britsch-Indische spoorwegmaatschappijen ondervonden, dat een tariefsverlaging niemand meer ten goede kwam dan haar zelven — zoo belangrijk breidde het verkeer zich uit — en die wet, die overal....

SGANARELLE. Overal, behalve op Java. Wij hebben goedgevonden, voor Java dienaangaande een uitzondering te maken. —

KOLONIALE LITERATUUR.

CRITISCHE OVERZICHTEN.

MOHAMMEDAANSCH RECHT EN RECHTSWETENSCHAP.

OPMERKINGEN NAAR AANLEIDING VAN TWEE ONLANGS VERSCHENEN BROCHURES.

Die commenda im islamitischen Rechte, von Dr. Jos. KOHLER. Würzburg, 1885. 8°.

Moderne Rechtsfragen bei islamitischen Juristen, von Dr. Jos. KOHLER, Würzburg, 1885. 8°.

Eens heeft een schrijver, die niet lezen kon [1]), mij de uitspraak in den mond gelegd, dat een jurist als zoodanig ongeschikt zou zijn, het Mohammedaansche recht te verklaren; door weglating van het woordje »*dogmatisch*" vóór »*jurist*" maakte die exegeet eene eenvoudige waarheid tot onverklaarbaren onzin.

Afgezien van de geciteerde woordverdraaiing is echter bedoelde schrijver niet de eenige, die in de species der juristen geen ander genus dan dat der leerstellige wil erkennen. Alle ontwikkeling wordt eerst langzaam algemeen eigendom, vooral wanneer zij schadelijk geacht kan worden voor oude preeken of . . . . . dictaten!

Een feit is het — algemeen erkend of niet —, dat twee door methode en onderwerp elkander na verwante wetenschappen eene nieuwe periode van veelzijdige ontwikkeling zijn ingetreden: ik bedoel de godsdienst- en de rechtswetenschap. De waarheid heeft zich ook op dit gebied doen gelden, dat het leven des menschen en der menschheid een gestadig worden, *evolutie* is. De taak der godsdienstwetenschap kon daarom niet langer blijven bestaan in de uiteenzetting en verdediging der leerstellingen van den waren godsdienst, daar ook de waarheid niet *is*, maar *wordt*; de evolutie van den godsdienst, de vormverandering der religieuze voorstellingen waar te nemen en hare oorzaken te verklaren, dit alleen kan voor de theologie, die de nieuwere wereldbeschouwing aanvaardt,

1) Mr. L. W. C. van den Berg in dit tijdschrift, 1884, Dl. II: 535.

doel zijn van haren wetenschappelijken arbeid. Op de waardeering dier voorstellingen, op de beschouwing van sommige religieuze denkbeelden als waar, van andere als valsch, heeft die godsdienstwetenschap in haar nieuwen vorm zeker onberekenbaar grooten invloed — doch zij kan en mag dien slechts *zijdelings* oefenen. Zoodra haar streven gericht is op het bereiken van zekere vooraf vaststaande resultaten of het bewerken van zekere in de practijk heilzame gevolgen, heeft zij hare methode vervalscht en dus haar wetenschappelijk karakter verloren. Of het wenschelijk zoude zijn, dat de nieuwe beschouwing nu ook geheel het onderwijs der theologische faculteiten aan onze hoogescholen ging beheerschen, is eene geheel andere vraag; den wenschelijksten vorm van een compromis tusschen wetenschap en practijk bij het hooger onderwijs hebben wij thans niet te bespreken.

Zooveel is zeker, dat de invloed der evolutieleer op de beoefening der godsdienstwetenschap onder ons tot nog toe veel krachtiger heeft gewerkt dan op den wetenschappelijken arbeid onzer juristen. Het springt in het oog, dat de zuivere rechtswetenschap — de verklaring van geldende wetten aan het vakonderwijs voor aanstaande rechters en practizijns, het zoeken naar bruikbare rechtstheorieën aan dichters en volksleiders overlatend — de ontwikkelingsgeschiedenis van het recht van de oudst waarneembare vormen af tot op onzen tijd te onderzoeken heeft. Ook op dit gebied blijve de vraag buiten beschouwing, of het niet wenschelijk is, dat aan onze universiteiten het onderwijs gegrond zij op een vergelijk tusschen die behoefte der maatschappij zoowel aan *theoriën* en *wetsverklaring* als aan *wetenschappelijk onderzoek*. Uitdrukkelijk stemmen wij toe, dat de wetenschap ook in dezen van zelf op de practijk invloed zal oefenen; de wetgever, de hervormer, de dichter, zij allen zullen bij elke schrede, die de wetenschap voorwaarts gemaakt heeft, hunne bakens moeten verzetten. Zijn evenwel onze oogen eenmaal geopend voor de waarheid, dat ook het recht steeds *wordt*, dan is hiermede de beschouwing ter zijde gesteld, al zoude de rechtswetenschap voornamelijk of onmiddellijk te onderzoeken hebben, wat het ware recht voor eene bepaalde maatschappij in een bepaalden tijd geacht moet worden. Gelijk de ontwikkelingsgeschiedenis van den godsdienst bij de eenvoudigste vormen van animisme en fetisisme begint en de wording van stam-, volks- en wereldgodsdiensten uit bepaalde menschelijke, naar de algemeene ontwikkeling der samenleving gewijzigde behoeften, beschrijft, — zoo heeft ook de rechtswetenschap bij de natuurvolken aan te vangen om met de cultuurvolken te besluiten.

Het veld des onderzoeks heeft zich, door deze langzaam maar zeker ingang vindende beschouwingen, ontzachelijk uitgebreid. Zoolang de theologen den door hen voor waar gehouden godsdienst tot voorwerp hunner wetenschappelijke bezigheid konden nemen, stond het resultaat reeds vóór den aanvang van het onderzoek vast, en was dit laatste niet veel meer dan een ijdele vorm; uitingen van het godsdienstig leven bij andere natuur- of cultuurvolken kon

men als curiositeiten beschouwen, waarvan men alleen terloops, bijv. met een apologetisch doel of ter voorbereiding voor de zending, kennis nam. Thans omvat de godsdienstwetenschap de ontwikkeling van dit deel van het geestesleven der menschheid in zijn vollen omvang. De wetenschappelijke jurist kan niet langer het recht, dat in zijne maatschappij geldt, of dat zijner naburen of het Romeinsche als hoofdvoorwerp van zijn onderzoek beschouwen; de ontwikkeling van de eerste kiemen der rechtsvoorstellingen tot den wasdom, dien zij thans bereikt hebben, heeft hij na te gaan. Een reuzenarbeid moet nog verricht worden voordat de jurist, met de hulp van den ethnograaf en den philoloog, de gewenschte gegevens over het beschrevene en het (niets minder belangrijke) onbeschrevene recht, dat de volkeren op hunne verschillende trappen van beschaving beoefend hebben en beoefenen, bijeenverkregen heeft. Slechts samenwerking van vele, verschillend aangelegde geleerden kan dien arbeid tot stand brengen: arbeidsverdeeling en specialiseering is dus een eisch, dien de nieuwere rechtswetenschap veel nadrukkelijker dan de oude laat hooren. Die arbeidsverdeeling is langzamerhand in elke wetenschap noodzakelijk geworden; zij brengt echter het gevaar mede, dat vele specialisten, door de overweging der noodzakelijkheid van zelfbeperking geleid, zich zoozeer en zoo uitsluitend in hun onderdeel der wetenschap verdiepen, dat zij het doel van het gemeenschappelijke streven niet meer voor oogen hebben, daar het middel zich aan hen als einddoel gaat voordoen. Hier, evenals op het gebied der godsdienstwetenschap en der vergelijkende taalkunde, zijn dus combineerende geesten noodig, die van tijd tot tijd de slotsom opmaken, waartoe de gemeenschappelijke arbeid van hun geslacht heeft geleid. Deze behooren altijd in de eerste plaats te denken aan de groote, voor oplossing rijpe problemen hunner wetenschap; al het door ethnografen, philologen, juristen hun gebodene moeten zij critisch schiften en vervolgens elken dier posten zijne plaats geven in het grootboek der wetenschap. Vooral niet minder dan de specialist is hij, die dit werk op zich neemt, aan gevaren blootgesteld. Om met vrucht het werk der arbeiders te kunnen critiseeren, behoort hij zelf in den aard van hunnen arbeid, in hunne methode geen vreemdeling te zijn, ja moet hij eigenlijk beginnen met ook zelf een onderdeel voor zijne rekening te nemen. Anders wordt hij allicht een dier »groote geesten", die, alle bronnenstudie aan de dii minores overlatend, hunne ongelukkige lezers of toehoorders op de »groote ideeën" onthalen, die zijzelven in den loop der zaken gelegd hebben. Het werk der critiek wordt echter nog meer bemoeielijkt door den ontzachelijken omvang en de ongelijksoortigheid der stof. Er zijn bijv. verschijnselen in het moderne rechtsleven, die zich alleen als rudimenten van oudere toestanden laten verklaren; bij natuurvolken, bij volken ook, die van boven gegevene wetten erkennen, moet men ter schole gaan om die verschijnselen in hunne ware beteekenis, immers in hun levenden toestand, waar te nemen. Zoo wordt hij, die de

slotsom wil opmaken, genoodzaakt vele posten te boeken op goed vertrouwen, en moet bij de beoordeeling der waarde van enkele gegevens een zekere algemeene takt hem leiden, daar de vaste maatstaf ontbreekt. Vergissingen, dwaling op gezag van welbefaamde gidsen, die men zelf niet controleeren kan, gevolgtrekkingen, die later onjuist blijken te zijn, zal zelfs de voorzichtigste niet altijd kunnen vermijden; hoeveel minder de ongeduldigen, die te ras het mogelijke waarschijnlijk, het waarschijnlijke zeker achten. Deze laatsten zou men de »*enfants terribles*" van elke nieuwe methode kunnen noemen. Hoe lang heeft het niet geduurd, dat ernstige geleerden, die zich met de nog jonge wetenschap der taalvergelijking bezighielden, door de philologen van den ouden stempel voor alle buitensporigheden aansprakelijk gesteld werden, die onbedreven waaghalzen op hun gebied begingen. En nu is het wel gemakkelijk voor den bedachtzamen toeschouwer, er op te wijzen hoevele schaatsenrijders zich vergeefsche moeite geven om op de been te blijven, terwijl hunne kalmere medemenschen op den harden grond in gewonen stap voortschrijden; maar zulke opmerkingen maken op velen den gewenschten indruk, zelfs al zien zij straks den wijsgeer, die ze maakte, over een bevroren plasje uitglijden en vallen, juist omdat hij zich nooit op glad ijs heeft leeren bewegen. Daarom juist moeten zij, die met ijver op de gladde baan der vergelijkende rechts- of godsdienstwetenschap hunnen weg zoeken, zich dubbel inachtnemen. Elke misstap, dien zij maken, verwekt eene zekere voldoening bij de heeren der »oude preeken", en het publiek zegt: zij hebben gelijk. Te zeer zich te beperken tot eene specialiteit òf door onvoldoende kennis van het bijzondere onjuiste beschouwingen te geven over het algemeene: voor een met gewone gaven bedeeld onderzoeker is bijzonder veel beleid noodig om tusschen deze beide dreigende klippen door te zeilen.

Dit alles wil nu niet zeggen, dat de voornaamste beoefenaars der rechtswetenschap ten onzent onder de geschetste moeielijkheden gebukt gaan. Onze juridische faculteiten zijn met het oog op de practijk ingericht: de vorming van practische rechtsgeleerden (eigenlijk werk voor een dergelijk aanhangsel van de rechtsgeleerde faculteit als de »kerkelijke professoren" bij de theologische), het voorlichten van den wetgever en van de openbare meening omtrent brandende vragen, het vormen van theorieën, al deze bezigheden geven den meesten leden dier faculteiten meer voldoening dan de onafhankelijke wetenschap. Tusschen de erkenning der noodzakelijkheid van vergelijkend-historische rechtsstudie en hare toepassing in de werkelijkheid ligt meer dan ééne groote schrede. Ik weet zelfs niet, of zij, die ten onzent bijv. het oud-vaderlandsch recht beoefenen, hunne werkzaamheid inderdaad als een deel van die groote universeel-historische taak opvatten. Zooveel is zeker, dat twee in de laatste jaren in ons vaderland geleverde pleidooien voor de waarde der studie van het Romeinsche recht, zich geenszins met verzekerdheid op het nieuwe standpunt plaatsen. Het

maakt den indruk alsof beide sprekers, genoodzaakt toe te geven dat de oude steunsels voor de geheel eenige plaats, die het Romeinsche recht in de juridische faculteiten inneemt, zijn weggevallen — zich aan hun nieuwen werkkring verplicht achten dadelijk nieuwe stutten of stutjes voor die ondermijnde verhevenheid aan te dragen. Op den critischen lezer, die zelf deze apologetische behoefte niet gevoelt, maken die beide redevoeringen — de eene [1]) naar vorm en inhoud meer vluchtig dan helder, de andere [2]) geestig en in zuiver Hollandsch gesteld — daarom zoo weinig indruk. Is er inderdaad voor de bijzondere plaats, die men van ouds aan de beoefening van het Romeinsche recht placht toe te kennen, niet meer te zeggen dan dit? Deze vraag komt hem na de lectuur onwillekeurig op de lippen. Zoolang onze rechtsgeleerden van professie nog niet vrijer staan tegenover deze tradities en de eischen der practijk, blijft een belangrijk deel der rechtswetenschap in handen van ethnografen, die de ontwikkeling van het recht in de primitieve maatschappij bestudeeren, en van hen, die het terrein beschrijven, waar een wereldgodsdienst een »onfeilbaar recht" deed ontstaan.

Zulk een »onfeilbaar recht" is het Mohammedaansche, dat men beter met den naam van »*plichtenleer*" aanduidt. Immers dat ééne vak van gewijde wetenschap: de *fiqh*, behandelt alle voorschriften, die het godsdienstig, zedelijk, maatschappelijk en staatkundig leven van den mensch naar Allah's wil moeten beheerschen. Deze plichtenleer is door hare eigenaardige wijze van ontstaan en ontwikkeling, zoowel als door haar karakter van onverbeterbaar doch onverwerkelijkt ideaal, bij alle overeenkomst zóó wezenlijk onderscheiden van al wat de school met den naam van *Recht* pleegt te bestempelen, dat de geijkte term »Mohammedaansch Recht" allerlei verwarring sticht. Juist daarom zijn pogingen van dogmatisch gevormde juristen, om de moslimsche plichtenleer te behandelen en te verklaren, vruchteloos gebleven. Getroffen door eenige punten van overeenkomst met het Romeinsche en het hedendaagsche recht, die het »Mohammedaansche recht" vertoont, worden zij verleid, deze plichtenleer in de geijkte systematische vormen te knellen en, wat zich daarin volstrekt niet voegt, aan inconsequentie, minder heldere voorstelling of gebrekkige redeneering toe te schrijven. Zulk eene methode laat zich verdedigen, waar men met een recht te doen heeft, dat *zich geeft* voor ontstaan uit zekere beginselen of onderworpen aan zekere algemeene rechtsleer; in dit geval mag men althans *beginnen* met de toetsing van zulk een recht aan de norm, die het zelf erkent. De *fiqh* ontkent echter zoo beslist mogelijk zijne ondergeschiktheid aan

---

1) *Recht en rechtswetenschap*, Rede bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Rijksuniversiteit te Leiden, gehouden door Mr. W. M. d'Ablaing. Haarlem, 1882; zie vooral bladz. 32 vv.

2) *De vormende kracht van het Romeinsche recht*, door Mr. J. C. Naber. Utrecht, 1885.

theorieën of beginselen. Alleen op Allah's ondoorgrondelijken wil berust de plichtenleer; verboden is het, na te vorschen, waarom wel déze bepaling aldus zou luiden, terwijl géne een hiermede strijdig doel schijnt te beoogen. Allahs wil staat toch niet onder de controle onzer logica? Alleen daar, waar Hijzelf het *waarom* te kennen geeft, mag men dit bij de uitwerking en toepassing in het oog houden. Het is waar, wanneer *wij* vele hoofdstukken van den *fiqh* historisch-critisch onderzoeken, dan vinden wij daarin veel, dat toch niet zonder menschelijke redeneering uit de heilige teksten afgeleid, of wel met een ragfijn draadje aan die teksten opgehangen is. Den moslim is al dit werk der wetgeleerden echter eenvoudige toepassing der woorden van Allah en Zijnen gezant, waarbij slechts binnen zeer enge, door Allah zelf bepaalde grenzen van eene zeer eigenaardige soort van redeneering (*qijās*) gebruik gemaakt is. Ten slotte berusten alle als geldig aanvaarde beslissingen op de onfeilbaarheid, die Allah zelf bij monde van Mohammed aan diens Gemeente heeft toegekend. De geleerden (*'oelamā*), allen te zamen de organen van dit onfeilbare lichaam, mogen wel in bijzondere gevallen, onbewust, door de eischen der maatschappij bij hunne interpretatie in zekere richting gedreven zijn, — toepassing van bepaalde beginselen hebben zij zich nooit ten doel gesteld en van een perfectibel recht nooit gedroomd. Woeker, d. i. naar moslimsche opvatting, elk beding van interest, wordt in den *fiqh* als eene hoofdzonde gebrandmerkt. Daar echter de heilige overlevering dit verbod op bepaalde, door Mohammed genoemde zaken betrekt, breiden ook de wetgeleerden het niet verder uit dan hoogstens tot *gelijksoortige* zaken, welker bepaling natuurlijk geheel van het *tertium comparationis* afhangt en dan ook in verschillende rechtsscholen verschillend uitvalt. De Sjafi'itische school bijv. ziet in de door Mohammed opgesomde zaken *eetwaren* en *geld* als aan »woeker" onderhevig aangeduid. Dezelfde handeling, die zij ten opzichte van eetwaren en geld nu als woeker en doodzonde beschouwt, heet geen woeker en is dus geoorloofd, als men ze op linnengoed bijv. toepast [1]). Ja, zelfs met eetwaren en geld kan men, langs een omweg, het met woeker beoogde doel bereiken, zonder met de woekerwet in conflict te geraken. Is dan zulk eene wet niet onzinnig? Neen, zeggen de Sjafi'itische geleerden, maar goddelijk. »De woekerwet", zegt Badjoerī, is eene dier goddelijke wetten, wier zin het verstand niet vatten kan". — Het verbod van het gebruiken van zilveren of gouden vaatwerk beoogt (zoo zouden *wij* zeggen), in Mohammeds uitspraak dienaangaande, ongetwijfeld het tegengaan van weelde. Dus zal de wetsverklaarder nu ook ander weelderig huisraad verbieden? Neen, want hij vindt daartoe in de gewijde woorden geene aanleiding. — Om derge-

1) De beroemde Sjafi'itische geleerde Badjoerī draagt, in zijn hoofdstuk over den woeker, deze beschouwing, met het aangehaalde voorbeeld voor. Vergel. ook Ind. Gids, Mei 1884, blz. 741 vv.

lijke reden verklaart de leer der plichten jegens Allah de vasten eener menstrueerende of aan de gevolgen van het kraambed lijdende vrouw voor ongeldig, terwijl andere onreine toestanden, die overigens geheel met deze gelijkgesteld worden, geen beletsel voor de vasten vormen. Zulke zaken leert men niet verstaan door hetgeen in de wandeling »juridische vorming" heet, wel door de studie der ontwikkelingsgeschiedenis van den Islām en bekendheid met de lotgevallen der maatschappij, waarin de wetten van den Islām trachtten te gelden.

Trachtten te gelden; want nooit is haar dit ergens ten volle gelukt, en hiermede kom ik tot een tweede bezwaar, waarover vaak »juridisch gevormde" schrijvers gestruikeld zijn. In de eerste 30 jaren na Mohammeds dood hield de verklaring en ontwikkeling der Wet, onder de leiding van Mohammeds eerste vier opvolgers (*chaliefen*), gelijken tred met de ontwikkeling van het staatkundig en maatschappelijk leven der jonge gemeente. Daarna werd die gemeente tot een wereldsch rijk, bestuurd door vorsten, die zich wel met den chaliefentitel bleven tooien, maar die zich in hun regeeringsbeleid niet door de nieuwe religie lieten binden en die dan ook door de geestelijke kinderen dier oudere chaliefen als tyrannen gehaat werden. In den strijd om het feitelijk gezag, aanvankelijk met geestdrift door de ware geloovigen gevoerd, moesten zij spoedig voor de »geweldenaars" bukken. Overtuigd, dat verdere tegenstand nutteloos en, blijkens de feiten, met Allahs wil in strijd zoude zijn, predikten de vromen voortaan onderwerping aan de machten dezer wereld, passieven weerstand alleen dan toestaande als de geloovige gedwongen werd te doen, wat Allah hem verboden had; actieven opstand alleen, wanneer de vorst openlijk van het ware geloof afviel. De interpretatie en ontwikkeling der Wet behielden zij zich, als eenig ware vertegenwoordigers der gemeente voor, en duldden op dit hun onvervreemdbaar terrein zelfs geene controle van de heerschers. De strijd tusschen de geestelijke en wereldlijke machten in den Islām eindigde dus in een conpromis, berustende op arbeidsverdeeling. De raadsvergadering, die de oude chaliefen de gemeente hielp besturen, werd een met gewijd gezag bekleed, geleerd lichaam; de nieuwe vorsten kozen zich in hunne nieuwe hoofdstad andere raadgevers. Toch, hoewel aan deze school alle inmenging in staatszaken ontzegd was, toch waren de vorsten verplicht hare hoofden te ontzien en de eischen, die zij uit naam van Allah voordroegen, niet *geheel* te minachten. Bij ernstige conflicten kon men immers zeker zijn, dat een belangrijk deel des volks zich bij de *'oelamā* zoude aansluiten. Niet dan na vele vruchtelooze pogingen om den stroom van het staatkundige leven in zijne oude bedding terug te voeren, hadden de vromen zich de passieve houding in staatszaken laten welgevallen, en waren zij ertoe gekomen in de ellendige staatkundige toestanden, die zij betreurden, beproevingen van Allah te zien, die zij moesten aanvaarden. Het was hun eindelijk gebleken: niet tot legeraanvoerders of bestuurders van provinciën, —

tot vertegenwoordigers van Mohammeds onfeilbare gemeente had Allah hen bestemd; goddelooze vorsten en onderdanen voor hunnen euvelmoed te straffen, dat konden zij Gode in het toekomende leven overlaten; den geleerden bleef echter de plicht opgelegd, zich door niets te laten afschrikken van de verkondiging, hoe alles *moest zijn*. Het is dan ook inderdaad alsof de school voor de groote concessiën, die zij op staatkundig gebied aan de macht der feiten deed, eene vergoeding zocht in het scherp formuleeren van uitspraken, die de onwettigheid dier feiten in het helderste licht stelden. En de Omajjaden- en Abbasiedenchaliefen moesten het dulden, dat in de groote zetels van wetenschappelijk leven geheel onafhankelijk van hen, in den loop van een paar eeuwen de plichtenleer van den Islām werd afgewerkt. Zij moesten het dulden, dat de erkende vertegenwoordigers der gemeente hunnen leerlingen openlijk aanbevalen, elke aanraking met de wereldsche regeerders te schuwen als de pest; immers deze vrijheid was de eenige voorwaarde, waarop diezelfde vertegenwoordigers zich verbonden, hunnen leerlingen onderwerping aan diezelfde booze machten te gebieden.

De wetgevende arbeid der moslimsche gemeente had dus, na de eerste 30 jaren, slechts weinig rekening te houden met de eischen der practijk. De Wet was immers voor de ideaalmaatschappij, de gemeente van Allah's gezant; zij had geene rekening te houden met de behoeften eener goddelooze wereld. Wel is waar blijkt het ook bij de wetsverklaring, dat de geleerden huns ondanks kinderen van hunnen tijd waren; maar hunne accommodatie, die nooit met bewustheid geschiedde, was uitsluitend berekend voor de vroomsten onder hunne tijdgenooten. Het openbare leven, maatschappelijk zoowel als staatkundig, zag zich aan de met goddelijk gezag verkondigde wetten niet méér gebonden, dan de Staatsmacht wenschelijk achtte. De ware chalief moest, naar de Wet, den geloovige, die zijne godsdienstige plichten verzuimde, door straf en dwang tot rede te brengen. De chaliefen der werkelijkheid en hunne stadhouders dachten zelden of nooit aan handhaving van zulke bepalingen, maar hielden des te getrouwer de hand aan wetten, die de invordering van belastingen medebrachten, ja gingen op dit gebied in hunnen ijver de grenzen der Wet verre te buiten. Het handelsrecht van den Islām[1]) bleef grootendeels doode letter; de groote Ghazzālī, de »levendmaker" van den godsdienst, zegt in de 11e eeuw onzer jaartelling, dat hij, die naar de Wet handel drijven wil, zich in de oogen aller kooplieden belachelijk maakt. En Badjoerī, de beroemde wetgeleerde, neemt aan dat, daar bij het woekerverbod van *koopcontracten* sprake is, en zulke contracten, naar den zin der Wet, nagenoeg nooit gesloten worden, er ook in onzen tijd van woeker bijna niet meer gesproken kan worden. De ontrouw aan de Wet in *deze* zaken nu ging geheel buiten de staatsmacht om; waar deze echter

1) Men zie mijn opstel, Ind. Gids, Mei 1884, blz. 754 vv.

zelf voor de toepassing moest zorgen, zooals op het gebied van staats- en strafrecht, daar werd de Wet met voeten getreden.

Voor de rechtspraak konden de machthebbenden den steun der wetgeleerden niet ontberen; want, bleef de schijn niet bewaard, dat naar Allah's wet recht geschiedde, dan verloren de vorsten hunne aanspraak op de gehoorzaamheid hunner onderdanen. Men begrijpt dat de talloos velen, die de gewijde wetenschap beoefenden, niet alle even ongevoelig waren voor »klinkende" argumenten; dezulken stelde men dan aan tot rechters (*qādhī's*) of tot adviseurs van onkundige titularissen. Maar terwijl men zaken, die de religie in engeren zin of het familierecht betroffen, zonder meer aan deze qādhī's overliet, hielden de vertegenwoordigers der vorsten bij andere questiën meestal — in het belang der openbare orde, naar het heette — de beslissing aan zich, in hoeverre men den raad der qādhī's zoude inroepen.

Men ziet, dat het »Mohammedaansch recht" het maatschappelijk verkeer der moslims geenszins beheerschte. Juist daarom kon in menig onderdeel der plichtenleer — ondanks de ook hier niet ontbrekende ellendige casuïstiek — de vaan des ideaals onbesmet gehouden worden. Noch theoretische deductie noch logische combinatie kunnen ons helpen, om in den doolhof van bepalingen den weg te vinden. De geschiedenis, eerst die van de gemeente Mohammeds in hare eerste 30 jaren, daarna die van de school en hare verhouding tot staat en maatschappij, deze geschiedenis alleen kan ons de geheimen der »plichtenleer" verklaren. Zoo kon ik, zonder vrees voor ernstige tegenspraak, mijne vroeger over dit onderwerp voorgedragen beschouwingen aldus besluiten [1]): »Daarom moeten onze dogmatische juristen zich geene vergeefsche »moeite geven. Wanneer eenmaal ook ten onzent sommigen zich zullen aan»gorden om het recht waarlijk historisch te beoefenen, en de oude rechtstoe»standen ethnographisch, in samenhang met de wordende maatschappij, te »verklaren, dan zal het tijd worden, ook den *fiqh* in den cyclus der rechts»wetenschap zijne plaats aan te wijzen. Maar voor ontleding van rechtsverhou»dingen naar het schema van ons burgerlijk wetboek, voor beoordeeling naar »den maatstaf van dogmatische theorieën, daarvoor is het organisme van den »*fiqh* te fijn en te ongelijksoortig met de vergeleken zaken." Deze opvatting hoorde ik voor eenigen tijd, toen ik het genoegen had met een Russisch »juge mixte" in Egypte kennis te maken, door dezen man van ervaring ten volle beamen. Door zijne eigenaardige positie was deze rechtsgeleerde er toe gebracht om, zoover dit zonder bronnenstudie gaat, zich in de geheimen van het recht der moslims te doen inwijden. De conclusie, waartoe hij gekomen was, vatte hij samen in de woorden: »le droit musulman n'est pas un droit", hetwelk natuurlijk zeggen wil: geen recht in de traditioneele beteekenis des woords.

1) Indische Gids, Mei 1884, blz. 805.

Het voorbeeld, waarmede onze »juge mixte" zijne beschouwing verduidelijkte, was de behandeling der *waqf's* (vrome stichtingen) in den Islām. Men weet, tot hoeveel moeielijkheden de administratie dier goederen, welke onder toezicht der overheid (gewoonlijk door de qādhī's) plaats vindt, aanleiding gegeven heeft. Verlangende, zich over de in Egypte brandende strijdvragen omtrent die *waqfs* eene welgegronde meening te vormen, begon onze geleerde, zooals een goed dogmatisch jurist betaamt, naar den grondslag der redeneering: de definitie te zoeken. Wat is een *waqf*? Antwoord: alle denkbare opiniën over deze vraag verheugen zich in gezaghebbende voorstanders; zelfs de definitiën, door geleerden van ééne en dezelfde rechtsschool gegeven, wijken in essentieele punten van elkaar af. Ieder, die mijne vroegere aanteekeningen over dit onderwerp [1]) naleest, zal toestemmen, dat de Rus juist ingelicht was. Op de beschouwingen der moslimsche wetgeleerden omtrent de *waqfs* kan men geene aan Europeesch-juridische eischen voldoende regeling bouwen. Het religieuze beginsel: de heiligheid der bepalingen van den *waqf*- maker stond den *faqiehs* oneindig hooger dan logische consequentie of samenhang. En de practijk? Soms stelde zij de geleerde uitspraken eenvoudig ter zijde; veelal misbruikten ook de »slechte qādhī's van dezen tijd" (zoo jammeren de geleerden van alle tijden) enkele rechtstheorieën, om, zooals het heet, »de meeste *waqf's* der geloovigen te verijdelen," en die aan te wenden tot meerder genot der administrateurs en hunner gunstgenooten. »Le droit musulman n'est pas un droit"; deze uitspraak is op het dogmatische standpunt volkomen juist, en daarom late de dogmatische jurist die studie over aan critische beoefenaars der geschiedenis van den Islām.

Is nu daarom de medewerking van alle juristen, als zoodanig, op dit gebied verwerpelijk? Immers neen; wanneer iemand zoo heldere en juiste begrippen van de taak der rechtswetenschap heeft als Prof. Kohler in verschillende geschriften toonde te bezitten, dan kan zijne medewerking niet anders dan welkom zijn. Maar op zekere voorwaarden. Wij merkten boven reeds op, dat de groote moeielijkheid voor den beoefenaar der vergelijkende rechtswetenschap in den enormen omvang der te behandelen stof gelegen is. Hij kan niet alles zelf uit de bronnen bestudeeren en moet dus in vele dingen op het gezag van gidsen zich verlaten. Dit laatste gaat alleen op een terrein, dat door betrouwbare gidsen reeds in vele richtingen is onderzocht. Helaas, dit geldt van het »Mohammedaansch recht" niet. Er bestaan enkele bruikbare studiën over speciale onderwerpen; maar geene enkele volledige uiteenzetting van de geschiedenis of van de grondslagen der plichtenleer, geene enkele vertaling van een rechtsboek, die men als tekst zoude kunnen aanhalen, geen enkel voor studie bruikbaar handboek. Wie dus de Arabische taal niet verstaat en zich aan de behandeling van *fiqh*-onderwerpen waagt naar de gebrekkige bestaande secun-

1) Indische Gids, Mei 1884, blz. 758 vv.

daire bronnen, waagt zich op *te* glad ijs en moet, in weerwil van veelomvattende kennis en rijke ervaring, »in velen struikelen."

De beide werkjes, aan het hoofd van dit opstel genoemd, zijn door den schrijver zeker minder bestemd om nieuw licht over het »moslimsch recht" te ontsteken, dan wel om de aandacht van juristen te vestigen op gewichtige problemen, reeds door de *faqiehs* gesteld en vaak op scherpzinnige wijze opgelost. Het zijn, wat men in Duitschland »Lesefrüchte" noemt, die de auteur, met eenige aanteekeningen vermeerderd, heeft laten drukken. Hij achtte zich dus niet verplicht de geheele literatuur, zelfs niet de geheele in vertalingen toegankelijke literatuur over de door hem behandelde onderwerpen te bewerken. Wat hem bij de lectuur opmerkelijk scheen, teekende hij aan, en sorteerde die aanteekeningen in een aantal paragrafen. Zoo komt het, dat over de verschillende questiën nu eens de in deze, dan de in gene school heerschende beschouwing staat opgeteekend, en slechts zelden van binnen de grenzen éénér school bestaande verschillen melding wordt gemaakt. Dat Prof. Kohler geen Arabisch kent, blijkt niet alleen uit het voortdurend aanhalen van vertaalde werken, maar ook uit de altijd zonderlinge, soms geheel verkeerde schrijfwijze van Arabische woorden. Zoo wordt Aboe Hanīfa gewoonlijk *Hanīfa* genoemd, en vinden we nevens *Malek* en *Abu Yusaf* eenen rechtsgeleerde *Kurokhi* geciteerd en van *Schaffa* (lees: schafʿa), *irkar* (lees: ikrar) en dergelijke gewag gemaakt. Gelijk voor de meeste dezer formeele fouten, zullen ook wel voor de meeste materieële de zegslieden van den schrijver verantwoordelijk zijn; maar deze wordt dan toch, zijns ondanks, aan de verbreiding van dwalingen in ruimeren kring medeplichtig.

In de »Commenda" geeft Kohler, zij het ook zonder naar volledigheid te streven, gewoonlijk juist de uitspraken der moslimsche autoriteiten over het commanditair recht weder. Niet zonder teleurstelling lezen wij op bladz. 5: »Unsere Aufgabe soll es nun nicht sein, die Kanäle nachzuweisen, durch welche »die Institution aus dem Orient in den Occident gedrungen ist"; te liever hadden wij gezien, dat de auteur dit juist wél als zijne taak beschouwd had, daar hij op de aangehaalde woorden laat volgen: »Aber das ist jedenfalls si»cher, dass das islamitische Institut ganz hervorragend zur Entwicklung der »occidentalen commenda beigetragen hat." Doch wellicht stelde de schrijver de behandeling van dit belangrijk onderwerp slechts tot later uit. Erger is het, wanneer hij (*Commenda* S. 4), op gezag weliswaar van gidsen, die het beter moesten weten, zonder de noodige verklaring beweert: »Denn dass der Islam »gleichfalls das Zinsennehmen verpönt, und das *dieses Zinsverbot im islamiti»schen Rechte mit einer seltenen Strenge und Consequenz gehandhabt, und »von den Juristen mit einer seltenen Energie durchgeführt wurde, ist je»dem Kenner des islamitischen Rechtes bewusst.*" Wie zal bij de lectuur van deze onjuiste uitspraak meenen, dat vele juristen, dat de geheele Sjafiʿiti-

sche school middelen aan de hand geven om, buiten het bereik der woekerwet blijvende, toch volkomen het doel van den woeker te bereiken? Wie zal er aan denken, dat buitendien bijv. de Sjafi'ieten met bepaalde handelswaren (alle behalve eetwaren en edele metalen) als voorwerp, ongestraft dezelfde rechtshandeling kunnen voltrekken, die, als andere zaken het voorwerp uit maken, tot »woeker" wordt gestempeld en verboden? Het is waar, de juristen, van wie sprake is, zijn naar *hunne* methode en naar *hunne* opvatting der taak van den *fiqh*, consequent. Maar van wat wij consequente toepassing van een woekerverbod zouden noemen, is bij hem geen sprake. En daarom zeggen zij, gelijk wij boven aanhaalden: het woekerverbod is, wat zijnen zin betreft, voor menschelijk begrip ontoegankelijk. Immers juist door de (menschelijkerwijs gesproken) inconsequentie der bepalingen over den woeker, bereiken deze bepalingen geen ander doel, dan eene kleine, nuttelooze belemmering van het verkeer. Te meer indruk maakt nu de onjuiste, door Kohler overgenomen opvatting, daar hij in zijne »Moderne Rechtsfragen" (bladz. 5—6), alléén naar een Malikitisch rechtsboek, de »Umgehungsgeschäfte" bespreekt en het voorstelt, alsof de moslimsche *faqiehs* met onverdroten ijver elke verbintenis als ongeldig en verboden afgewezen hadden, die trachtte, het doel van woekerzaken langs een omweg te bereiken. En de Sjafi'itische geleerden geven zelven veilige omwegen aan, en men kan naar Sjafi'itisch recht ook zonder omweg, met behulp van manufacturen bijv., woeker drijven!

Alweder op gezag van velen, die beter moesten weten, schrijft de auteur (Moderne Rechtsfragen, blz. 1) aan de Hanafieten zekere fijnheid van redeneering toe, die bij andere scholen in minderen graad zoude worden aangetroffen. Sedert ik voor de tweede maal de voor de eigenaardigheid der Hanafitische school aangevoerde argumenten ontzenuwde [1]), zijn mij nog geen nieuwe onder de oogen gekomen. De rol, die de »interne Absicht" in het moslimsche recht speelt, hoe belangrijk ook, wordt door Kohler (Moderne Rechtsfragen, blz. 2—3) overdreven. Zoo wordt, in gevallen als de door hem geciteerde, slechts dáárom de eene partij telkens tot den eed aangaande hare »bedoeling" toegelaten, omdat men die »bedoelingen" de waarschijnlijke acht en de eed dus ter aanvulling van een rechtsvermoeden dient. De schrijver vermeldt (a. w., blz. 5) dat in den Islām eene *verbodene* zaak niet altijd *nietig* of *ongeldig* is; hetgeen hij tot verklaring hiervan aanvoert, is echter niet volledig. In het algemeen kan men zeggen, dat van eene *om haarzelve* verboden handeling, ook de gevolgen verboden en dus eventueel nietig te verklaren zijn; heeft het verbod daarentegen niet op de handeling zelve, maar op bijkomende omstandigheden betrekking, dan is men wegens die handeling wel strafschuldig voor Allah, strafschuldig soms ook voor de wereldsche overheden, maar de gevolgen

1) Literaturblatt für Orientalische Philologie, 1884, S. 419 f.

worden als geldig aanvaard. Het is bijv. *verboden* (ḥarām), op Vrijdag gedurende de godsdienstoefening handel te drijven; toch zijn koopcontracten, gedurende dien tijd gesloten, volkomen *geldig* (ṣaḥieḥ). Het is verboden, eenen ongeloovige eenen Qorān te verkoopen; hier betreft het verbod een der onmisbare bestanddeelen (zuilen) van het koopcontract, namelijk den kooper. Daarom is de verkoop van een Qorānexemplaar aan eenen kāfir *ongeldig* (bāṭil). Iemand, die den iḥrām voor den pelgrimstocht (ḥadj) heeft aangenomen, mag zoolang zijn iḥrām-toestand duurt, geen huwelijk sluiten. Hier treft wederom het verbod eene der contracteerende partijen; een huwelijk onder de genoemde omstandigheden gesloten, is niet alleen ḥarām, maar ook bāṭil.

Zoo zoude er nog velerlei aan te vullen en te verbeteren zijn, hetwelk intusschen, niets afnemende van de uitnemende kundigheden van Prof. Kohler, alleen weder bewijst, hoe moeielijk het is, ongebaande wegen met onbekwame gidsen te doorwandelen [1]). Wij gelooven met Prof. Kohler, dat voor de tegenwoordige juristen, zelfs afgezien van het zuiver wetenschappelijk belang voor de ontwikkelingsgeschiedenis van het recht, zeer veel uit de kennismaking met het »Mohammedaansche recht" te leeren valt. Immers, gelijk Kohler (Moderne Rechtsfragen, blz. 1—2) zegt, vele vragen, die thans aan de orde zijn, werden door de *faqiehs* scherpzinnig opgelost, en, al aanvaarden wij hunne oplossing niet altijd, het blijft leerrijk, te zien hoe zij daartoe geraakten. Wanneer Kohler daaraan toevoegt, dat zulk eene oplossing vooral groote waarde heeft, omdat daarin »eine Lösung vorliegt nicht bloss subjectiver Art, sondern »eine solche, welche *eine reichen Verkehr hinter sich hat*, welche sich unter »gewissen Umständen, unter gewissen Verhältnissen *als zuträglich bewährt »haben muss;* welche sich bewährt haben muss *in einem Verkehre*, welcher »Jahrhunderte lange die Welt beherrschte etc.", dan weten wij uit het boven opgemerkte, dat hij door deze bewering met de geschiedenis in strijd geraakt en schoolopiniën met staatswetten verwart. Maar niet minder dan *staatswetten* onzer aandacht waardig zouden zijn, niet minder boezemt ons het *ideaal* belangstelling in, dat hoogontwikkelde en veelal achtenswaardige mannen moedig bleven voorhouden aan de dikwijls verdorven maatschappij, wier leden, en aan den altijd ellendigen staat, welks onderdanen zij waren. De studie van het moslimsche staats- en strafrecht vooral, maar ook die van menig ander hoofdstuk der plichtenleer dwingt ons diepen eerbied af voor de door geloovigen en ongeloovigen veelal miskende *faqiehs* en doet ons hun menige casuïstische buitensporigheid, menig hangen aan ledige woorden vergeven. Is dan Kohler's moti-

---

1) Prof. Kohler verwijt zich, dat hij in zijn *»Recht des Markenschutzes"* geen gebruik gemaakt heeft van eene bepaling, die in het Malikitische rechtsboek van Chaliel voorkomt (Moderne Rechtsfragen, blz. 19—20); de geheele plaats is echter door Seignette verkeerd vertaald; in het oorspronkelijke is van geen handelsmerk sprake."

veering der belangstelling, waarop het »Mohammedaansche recht" ook bij de juristen aanspraak heeft, al onjuist, dit belet niet, dat hij in zijne »Moderne Rechtsfragen" met grooten takt juist zulke aanteekeningen heeft bijeengevoegd, die geschikt zijn om de belangstelling onzer hedendaagsche juristen op te wekken. Van harte wenschen wij dat de auteur dit, met zijne beide brochures beoogde doel moge bereiken. Is de belangstelling meer algemeen geworden, dan zullen zich ook ongetwijfeld allengs meer degelijke arbeiders voor de bronnenstudie van den Islām laten vinden.

Leiden, 4 December 1885. Dr. C. Snouck Hurgronje.

CORRESPONDENTIE-ARTIKEL.

EEN EN ANDER OVER DE BESCHOUWINGEN VAN DEN HEER PERELAER OMTRENT DE CHINEEZEN.

In de laatste November-aflevering van dit tijdschrift komt een aankondiging voor van het werk, dat onlangs onder den titel van »Het Kongsiwezen van Borneo" door mij werd gepubliceerd. Zij is afkomstig van den heer Perelaer, den rondborstigen schrijver, die vooral om de wijze waarop hij steeds te velde is getrokken tegen alles wat naar zijn oordeel onbillijk en onrechtvaardig is overbekend is bij allen die belang in Indië stellen, en is van zóódanigen inhoud, dat ik niet anders kan dan den schrijver dankbaar wezen voor de wijze, waarop hij mijn zwakke poging om in de Chineesche duisternis in onze koloniën eenig licht te ontsteken, bij het publiek heeft ingeleid. Desniettemin voel ik mij verplicht op te komen tegen eenige beschouwingen, door den geachten schrijver aan zijn opstel vastgeknoopt; beschouwingen die wel is waar weinig of niets met mijn werk te maken hebben en aan de hoofdmeeningen, daarin voorgestaan, geen afbreuk doen, maar, naar het mij voorkomt, het tegendeel van geschikt zijn om verkeerde opvattingen omtrent de Chineezen onzer Buitenbezittingen, hun karakter en streven en het belang hunner immigratie, te helpen uitroeien. De heer Perelaer neme het mij dus niet kwalijk dat ik ook thans nog eens mijn eenmaal ingenomen standpunt toelicht en verdedig, en, zooals ZEd. zelf heeft gedaan, de lezers van dit tijdschrift in de gelegenheid stel *te hooren en te wederhooren.*

Op bladz. 1425 en 1426 van zijn stuk verklaart de heer Perelaer, dat het niet alleen aanbeveling verdient den migratiestroom, die zich uit China in verschillende takken naar overzeesche gewesten beweegt, niet ontijdig te lokken, maar »dat hij zelfs een pas verder zou willen gaan; dat hij de noodzakelijkheid er »niet van inziet, dat die stroom zich juist over onzen Archipel zal moeten uit»storten en van meening is dat, mits niet alles gedaan en alles omvergehaald »wordt om dien stroom naar onze bezittingen te leiden, hij zich wel naar el»ders zal kunnen wenden." ZEd. neemt verder de wereldkaart voor zich en brengt »zijn vinger als het ware vanzelf van het vaderland der Emoy- en »Hakka-Chineezen naar de Philippijnen en van daar over Nieuw-Guinea naar

»Australië, in welke laatstgenoemde streek de emigranten, behalve een klimaat »schier aan dat hunner bakermat gelijk, een nog geheel onontgonnen en on»begrensd arbeidsveld zouden aantreffen". Doch — veroorloof ik mij te vragen — heeft men bij het beoordeelen van den toekomstigen loop eener volksmigratie niet met veel gewichtiger zaken rekening te houden, in de allereerste plaats met de geschiedenis en de bestaande toestanden? Zijn niet alle volksverhuizingen, waarmede de historieboeken ons in kennis stellen, door drijfveeren beheerscht geworden die, zij mogen door nog zooveel duisters omringd zijn, toch onmiskenbaar van zooveel reuzekracht blijk gaven, dat niets in staat was de menschenstroomen, die zij bezielden, te weerhouden? Een vertakking van den grooten Indo-Europeeschen volkstroom, die in voorhistorische tijden eeuwen achtereen de kinderen van het zonnige zuidelijk Azië meesleepte naar het Westen, trotseerde zelfs de barre koude, die Napoleon's leger vernielde en uit Rusland dreef; trots den alles doodenden wintervorst drong zij zelfs tot in de Skandanavische landen door, waar de krachtige naneef nog altijd het levende getuigenis van de onweerstaanbaarheid van volksverhuizingen is. Een even onweerstaanbare kracht heeft de zonen van het Germaansche ras reeds sedert eeuwen over den Atlantischen Oceaan naar de wildernissen van Amerika gedreven;— de halfbeschaafde Hunnen, Gothen, Alemannen waren zelfs niet te keeren door de geoefende legerbenden van het zoo hoog ontwikkelde en machtige Romeinsche Rijk, en de hevigste vervolgingen, eeuw aan eeuw voortgezet, beletten de Joden niet om door te dringen tot in de verste schuilhoeken van Europa. Mag men, met zulke voorbeelden voor oogen, niet reeds à priori aannemen, dat ook de Chineesche volksmigratie door een dergelijke wet van onweerstaanbaarheid zal bezield wezen?

Inderdaad heeft nu reeds meer dan een harer vertakkingen het bewijs geleverd, dat zij niet tot staan te brengen is. De moorddadige kruistochten, tot vier malen toe door de Spanjaarden in de Philippijnen tegen de Chineezen ondernomen, hebben niet belet, dat die eilanden thans dichter met Chineezen zijn bevolkt dan ooit. De barre, bijna onmenschelijke maatregelen, in Californië tegen de landverhuizers op touw gezet, hebben niet minder gefaald, en evenmin hebben de slagboomen, die ons Indisch Gouvernement jaren lang tegen de immigratie van Chineezen heeft opgeworpen, iets noemenswaardigs uitgewerkt. Waar een migratietak zich eenmaal door verloop van tijd een bedding heeft uitgeschuurd en zich in den vorm van geregelde vestigingen een meer heeft gevormd, waarin hij zich doorloopend kan ontlasten, schijnt zijn loop niet meer te beteugelen te wezen. De tak nu, die naar Borneo loopt, is reeds eenige eeuwen oud; — is het dus wel al te gewaagd om aan te nemen, dat hij steeds, in weerwil van alle tegenstreven, zal blijven vloeien, en machtig aan het zwellen zal gaan, zoodra de Chineesche volksverhuizing in het algemeen geweldige afmetingen mocht gaan aannemen?

Liever dus dan zich af te tobben met pogingen om af te weren hetgeen niet af te weren is, zou men, mijns inziens, moeten trachten met dien volkstroom zijn voordeel te doen. De Chineezen, die hij op Borneo's westkust werpt, zijn als van nature aangewezen om de onmetelijke wildernissen van het eiland in bloeiende koloniën te herscheppen. Borneo bevat, zooals men weet, op een vlakteuitgebreidheid welke die van Java ruim viermaal overtreft, een uiterst dun gezaaide bevolking, hoofdzakelijk bestaande uit een handvol vadzige Maleiers en eenige honderdduizenden Dajaks, autochthonen van het land. Deze laatsten hebben zich, trots den loop der eeuwen die zij, getuige de geologische gesteldheid van het eiland, hebben doorleefd, nog maar ter nauwernood boven den absoluut wilden staat weten te verheffen, zoodat er ongetwijfeld nog vele eeuwen noodig zullen wezen om hen tot een noemenswaardig peil van beschaving op te voeren, aangenomen altijd, dat zij werkelijk voor ontwikkeling vatbaar zijn. Het valt dus niet te ontkennen dat, zoo men de dingen eenvoudig laat zooals zij zijn, Borneo nog eeuwen lang zal blijven wat het steeds voor ons is geweest: een lastpost; — wat dus zou er tegen wezen het eiland te doen bevolken door het nijverste ras der wereld en desnoods de autochthonen langs den weg van vreedzame absorptie daarin te doen opgaan? Nu reeds zijn in de Westerafdeeling de 25,000 Chineezen volmondig erkend als het gewichtigste element, veel gewichtiger dan de geheele overige bevolking der residentie. Zij zijn er de eenigen, die op noemenswaardige schaal den landbouw beoefenen, koophandel drijven, goudmijnen ontginnen en de natuurlijke voortbrengselen des lands op de wereldmarkt brengen; hun aanzienlijk vermeerderd aantal zou dus ongetwijfeld het aanzien des lands ongeloofelijk veranderen, want bosschen zouden worden geveld en tot vruchtbare akkers herschapen, mijnen zouden worden geopend, stoombooten zouden de reusachtige rivieren tot aan de bronnen bevaren. Kortom, het geheele land zou een kolonie worden, waarvoor zelfs het rijke Java in belangrijkheid zou onderdoen. Niet meer naar Oostenrijk, Spanje, Turkije, Mexico en Peru, maar naar ons eigen Borneo zouden de vaderlandsche kapitalen vloeien; zij zouden het eiland maken tot een der voorraadschuren van de wereld, waar zelfs de vurigste vereerders van het batig slot hun stoutste wenschen zouden verwezenlijkt zien.

Ik geef gaarne toe, dat ik mij hier op het veld der droombeelden beweeg; doch men zal ook toegeven, dat deze lang niet buiten de grenzen van het bereikbare liggen. Reeds nu vindt men in het Oosten tal van aanwijzingen, dat zij zeer goed te verwezenlijken zijn. Zie slechts wat de Chineesche immigratie, door Europeesche energie en kapitaal gesteund, van de woestenijen van Deli heeft gemaakt, hoe zij er voor ons vaderland millioenen schats aan den bodem heeft ontwoekerd. Sla verder het oog op Bangka en Blitong, op de welvarende Straits Settlements; op Hongkong eindelijk, een rots van ter nauwernood vier uren gaans in omtrek, waarop in 1840 niet meer dan een paar honderd Chineesche visschers

woonden en die thans, met evenveel Chineezen bevolkt als in al onze Buitenbezittingen te vinden zijn, de rijkste en welvarendste handelsplaats van het gansche Oosten is. Geen enkel Engelschman zal het ooit in de gedachte krijgen een enkele Chineesche ziel uit de koloniën van zijn vaderland te weren, terwijl ons, Nederlanders, reeds de schrik om het hart pleegt te slaan wanneer slechts van Chineesche volksverhuizing naar de Buitenbezittingen gesproken wordt! Misschien vreest men, dat een groote toevloed van Chineezen aldaar een overmatige vermeerdering van krachtsinspanning en bestuursuitgaven na zich zal slepen. Maar eilieve, toont dan de feitelijke toestand in China niet, dat een vreemd bestuur — in dit geval een Tartaarsch — gemakkelijk in staat is 400 millioen Chineezen eeuwen lang te beheerschen en te regeeren, en zulks met een budget hetwelk ter nauwernood zoo groot als dat van ons kleine vaderland is; en zijn wij dan voor enkele millioenen van Chineezen bang? En zijn onze krachtsinspanningen en bestuursuitgaven in Deli, sinds de exploitatie van dat rijk in vollen gang is gekomen, gestegen in onevenredige verhouding tot de millioenen schats, die het landschap voor ons vaderland heeft afgeworpen? Eindelijk, heeft men nog niet lang genoeg in de koloniën de ondervinding opgedaan dat de Chinees, waar hij slechts met inachtneming van zijne eigendommelijkheden wordt behandeld, uiterst gemakkelijk te regeeren valt en hem, bij alle andere landaarden vergeleken, zonder bezwaar een uiterst groot aandeel in 's rijks lasten op de schouders kan worden gelegd?

Van deze lange rede is dus de korte zin, dat ik, eerstens, niet met den heer Perelaer gelooven kan aan de mogelijkheid om den Chineeschen migratiestroom geheel van Borneo te keeren en, ten anderen, volstrekt niet van de noodzakelijkheid, nog veel minder van het nut van daartegen gekeerde maatregelen overtuigd ben. Het zou, mijns inziens, van een nogal zonderlinge staatkunde ten aanzien van onmetelijke braakliggende en onbevolkte wildernissen getuigen, zoo men daaruit een volk weerde dat, waar het zich op den aardbol vestigde, steeds uitmuntte door noeste vlijt, spaarzaamheid, vredelievendheid en handelsgeest. Doch er zijn nog meer punten, ten aanzien waarvan mijn gevoelen lijnrecht tegen dat van den heer Perelaer overstaat. »Ik erken gaarne", zoo schrijft ZEd., »dat de Chineezen een vlijtig en spaarzaam volk zijn, evenwel slechts uit »nooddwang. Zijn zij dien dwang te boven gekomen, dan vertoonen ook zij »nagenoeg dezelfde neigingen tot gemakzucht, tot verspilzucht als andere vol»keren, als b. v. de Europeanen." Veel nu, zeer veel, is hierop af te dingen. Neiging tot gemakzucht en verspilzucht zijn volstrekt niet in het ware Chineesche karakter ingeweven; mijn jarenlange studiën en ervaring leeren het mij anders. In de streken van China, die ik heb bewoond, moet men de zeer sporadische gevallen er van om zoo te zeggen met een lantaarntje zoeken; het is waar dat de gegoede Chinees aldaar er ook een ruimere woning, een beter voorzienen disch op nahoudt, maar zoogoed als nooit doet hij zijn vak van de

hand om als geldverspillend, nietsdoend rentenier te gaan leven. Hoe, trouwens, zou hij dat kunnen in een land waar men geen staatsleeningen en effectengezwendel kent, waar dus geene niets produceerende couponknippers bestaanbaar zijn, waar openbare credietinstellingen en gelegenheden tot stille geldbelegging tot de zeldzaamheden behooren en handel, landbouw en industrie dus zoogoed als de eenige ressources voor kapitalisten zijn? Ook ontken ik ten volle, dat de Chineezen van Borneo in dit opzicht van hun voorvaderlijken eenvoud zouden afwijken. Zelfs bij de meest gegoeden onder hen behooren gemakzucht en verspilzucht tot de onbekende dingen, zooals een ieder mij zal toegeven, die Borneo's Westerafdeeling uit eigen ervaring kent. Maar toegestemd zal het door elkeen worden, dat gemak- en verspilzucht nogal vrij sterk gepronnonceerde trekken in het karakter van de peranakkan-Chineezen van Java zijn, zelfs doe ik er nog gaarne praalzucht of, zooals men het in Indië algemeen met een kunstterm noemt, »zucht om te geuren" bij. Al die eigenschappen passen trouwens volkomen in het karakter van de meeste rassen, die uit kruising van een minder beschaafd met een hooger ontwikkeld volk hun ontstaan te danken hebben; men denke maar eens aan onze eigene zoogenaamde Inlandsche kinderen. De volbloed Java-Chineezen, die tot rijkdom zijn gekomen, bezitten ze dan ook werkelijk in veel geringer mate, ik durf veilig zeggen zoogoed als in het geheel niet, zooals trouwens iedereen, die met hen in aanraking komt, overbekend moet zijn. Om rechtvaardig te oordeelen warre men toch vooral geen volbloed Chineezen met een sedert eeuwen verbasterd kruisras dooreen!

Wat nu de verdere beschouwingen van den heer Perelaer betreft — de geachte schrijver houde mij ten goede, dat ik als mijn besliste meening uit moet spreken dat zijne bewoordingen doorloopend te hard, zijne oordeelvellingen te kras en eenzijdig zijn. »Vele, zeer vele omstandigheden", zegt hij, »hebben »medegewerkt om de Chineezen tot den maatschappelijken toestand te voeren, »dien zij in Indië innemen, waaronder in de eerste plaats gerekend moet wor»den hunne bereidwilligheid om alles aan te vatten ten einde te reüsseeren »hoe afzichtelijk, hoe walgelijk ook. Men denke hierbij aan de houders van »amfioenkitten, van bordeelen, van pandjeshuizen, van speelholen, waarvoor »andere landaarden zich minder gewillig laten vinden". Veel valt hierop af te dingen. Bepaaldelijk en volmondig moet het ontkend worden dat »hunne be»reidwilligheid om alles aan te vatten ten einde te reüsseeren, hoe afzich»telijk en walgelijk ook" — aangenomen voor een oogenblik dat die bereidwilligheid werkelijk bestond — *in de eerste plaats* heeft medegewerkt om de Chineezen tot den maatschappelijken toestand te voeren, dien zij in Indië innemen. Ik heb altijd gemeend dat het *in de eerste plaats* hun arbeidzaamheid, vlijt en intelligentie waren, die hen in onze koloniën gemaakt hebben wat zij zijn: de onmisbare arbeiders overal in de Buitenbezittingen waar een landstreek tot ontwikkeling te brengen viel, de onmisbare tusschenpersonen in den handel;

waar het, zooals vooral op Java, gold den Europeeschen importeur en den inlandschen consument tot elkander te brengen. Het verwondert mij inderdaad dat dit cardinale punt, hetwelk toch de hoofdspil is waarom de gansche positie van den Chinees in onze bezittingen en zijne onmisbaarheid voor ons bestaan als koloniale mogendheid draaien, niet eens door zulk een strijder voor waarheid en recht als de heer Perelaer wordt aangeroerd. Doch, om verder te gaan, — is, zooals de heer P. het doet voorkomen, »de bereidwilligheid om alles aan te »vatten ten einde te reüsseeren, hoe afzichtelijk, hoe walgelijk ook", inderdaad een algemeene karaktertrek van de Chineezen in onze koloniën, zoo algemeen zelfs dat hij — altijd volgens den heer P. — »*in de eerste plaats* heeft mede»gewerkt om hen tot den maatschappelijken toestand te voeren, dien zij in »Indië innemen"? Ik ben zoo vrij het te ontkennen. Men ga eens na hoe groot, of liever hoe betrekkelijk klein het aantal Chineezen is, die zich hebben opgewerkt door de amfioenkitten, bordeelen, pandjeshuizen en speelholen, waarop de heer Perelaer zich beroept: tegen één, die bij die fraaie instellingen betrokken is, staan honderden, die nimmer daarin de hand hebben gehad; gaat het dus wel aan om te gelooven, dat het aan die enkelen is, dat het volk zijne hooge maatschappelijke positie te danken heeft, en heeft men wel het recht om het gansche volk te veroordeelen om die weinige min edele bedrijven? Als men den heer Perelaer hoort, zou men werkelijk meenen dat de geheele Chineesche bevolking hoofdzakelijk uit bordeelhouders, opiumslijters en houders van pandjeshuizen en speelholen bestaat. Men houde ook in het oog, dat het onmogelijk een natie wezen kan »bereid om alles aan te vatten ten einde te reüsseeren, hoe afzichtelijk, hoe walgelijk ook", omtrent welke de gerechtelijke statistieken zulke gunstige getuigenissen afleggen als op blz. 153 en volg. van mijn »Kongsiwezen van Borneo" weergegeven zijn. Wat beteekenen alle mogelijke oordeelvellingen van dien aard tegenover zulke feiten, door officiëele cijfers gestaafd?! Waar Regeeringsverslagen op een vier à vijfmaal grooter aantal misdrijven onder Europeanen dan onder Chineezen wijzen, staat het toch werkelijk aan die Europeanen niet op de Chineezen steenen te werpen!

Het zij mij vergund hieraan nog een enkel woord vast te knoopen omtrent de voorstelling van den heer Perelaer als zouden andere landaarden als de Chineesche zich minder gewillig voor het houden van amfioenkitten, bordeelen, pandjeshuizen en speelholen laten vinden. ZEd. rekent onder die andere landaarden stellig ons, Europeanen, niet. Ik kan mij althans niet voorstellen, dat deze zoo afkeerig van kroegen — in Europa de dubbelgangers der opiumkitten van de Indische maatschappij — en bordeelen zouden zijn; speelholen zijn in ons werelddeel insgelijks zeer in trek en chic, al dragen zij ook den weidschen naam van clubs en speelbanken, ja, een enkele beurs in ons vaderland geeft gewoonlijk op éénen dag gelegenheid om meer te verdobbelen dan alle speelbanken in Nederlandsch Indië te zamen in een jaar. Waar is het, dat in Indië de

Europeanen geen houders van speelholen, bordeelen en kitten zijn; doch zou zulks niet eenvoudig komen doordien hun positie als overheerschend ras aldaar hen te ver boven zulke bezigheden verheft? Ieder Europeaan is immers in de koloniën dadelijk »mijnheer". Dit belet intusschen niet, dat het onder diezelfde *toewan's* nimmer aan mededingers naar het schoone ambt van Directeur van 's Gouvernements *roemah pandjang* te Batavia — fraaier nagedachtenis! — ontbroken heeft.

Over pandjeshuizen zal ik zwijgen. Die instellingen, waarvan het grond-doel is, tegen billijke rente de kleine bevolking contanten te verschaffen en die in onze koloniën doorgaans onder goed wettelijk toezicht staan, zijn, mijns inziens, lang zoo afzichtelijk en walgelijk niet als de heer Perelaer het doet voorkomen. ZEd. plaatst ze in al te slecht gezelschap. Vele stedelijke besturen n ons vaderland houden er wel banken van leening bij wijze van weldadig-heidsinstellingen op na. Wat nu de inlanders betreft, die zich ook al minder gewillig voor onedele bedrijven zouden laten vinden — de feiten staven deze bewering van den heer Perelaer al zeer gebrekkig. Niemand toch zal durven beweren dat de inlandsche bordeelen, op zichzelf reeds ontelbaar, bij voor-keur in handen van Chineezen zijn. Wáár is het, dat er betrekkelijk weinig inlanders aan het hoofd van amfioenkitten staan; maar, daar de opiumpachters bijna zonder uitzondering Chineezen zijn, eenig en alleen doordien het inlanders aan genoegzaam kapitaal en vooral aan energie ontbreekt, ligt het voor de hand dat die pachters het beheer hunner kitten bij voorkeur aan soortgenooten toevertrouwen, die zooveel flinker, ijveriger en schranderder dan inlanders zijn. Dat andere landaarden *minder gewillig* zouden zijn kithouder te worden indien het edele beroep hun werd aangeboden, blijft te bewijzen. Wat nu eindelijk nog de speelholen betreft: — dat als houders daarvan geen inlanders optreden ligt doodeenvoudig aan het feit, dat het Nederlandsche Gouvernement geen gedobbel onder inlanders gedoogt en slechts, hoofdzakelijk als middel tot be-lastingheffing, Chineesche speelbanken toelaat.

Ik hoop dat het bovenstaande den heer Perelaer en zijne lezers overtuigd zal hebben, dat er uiterst veel af de dingen valt op de bewering, dat de Chineezen in onze koloniën zich *»gewilliger dan andere landaarden* voor het houden van amfioenkitten, bordeelen en speelholen laten vinden" en dat men, bij het stel-len van zulke vergelijkingen, op straffe van onrechtvaardig te zijn met nog andere zaken heeft rekening te houden. Natuurlijk wil ik ook thans niet, zoomin als ik in mijn »Kongsiwezen" heb gedaan, het doen voorkomen als zouden de Chineezen een ras van louter engelen, van maatschappelijke brave Hendrikken zijn. Mijn eenig doel is, verkeerde opvattingen en oordeelvellin-gen te hunnen aanzien wat te temperen; en dus duide de heer Perelaer het mij niet ten kwade dat ik er nogmaals toe overga mijn ervaring en mijn meening lijnrecht tegenover zijne beschouwingen te stellen. Het geldt thans

de Chineesche bordeelen, waarvan ZEd. deze krachtige beschrijving geeft: »Chineesche kwartieren, zooals te Laboean Deli, te »Oleh-leh, te Singapore »en veel meer andere plaatsen in het Verre Oosten met hunne polyphilen en »Macaosche hetairen, met hunne opiumkitten en speelholen, geven dan ook »tafereelen te aanschouwen, waarbij die in *The Maiden tribute of modern Ba»bijlon*, in de Pall Mall Gazette ontsluierd en in de meeste talen van Europa »vertaald — in het Nederlandsch onder den titel van Blanke Slavinnen — in »het niet verzinken — of neen, dat is niet juist uitgedrukt, in gruwelijkheid »overtroffen worden. Is er in weerwil van den afschuw, dien ons de Engelsche »onthullingen inboezemen, toch nog op eene soort verfijning van wellust daarbij »te wijzen, daar in die Chineesche krotten vertoont zich daarentegen de ondeugd »onder hare meest abjecte gedaante en gebeuren daar gruwelen, die iedere »verbeelding, hoe stout ook, trotseeren."

Tot mijn spijt ben ik nooit te Laboean Deli of Oleh-leh geweest; doch ik kan mijne bevreemding niet onderdrukken dat in die streken, waar ons gezag zoo goed gevestigd is, zulke afgrijselijkheden zouden worden geduld vlak onder het oog van ons bestuur. Vooral van ons krachtig militair beleid in Atjeh zou ik het anders verwachten. Misschien heb ik het steeds erg ongelukkig getroffen; doch noch in Borneo's Westerafdeeling, noch in de residentie Cheribon (die toch, na Batavia, het sterkst met Chineezen is bevolkt), noch in Batavia zelf heb ik ooit van het bestaan van zulke afschuwelijke dingen gehoord, noch werd mij daaromtrent iets door een mijner collega's, door een ambtenaar of rechter, ooit ter kennisse gebracht. Tweemaal vertoefde ik te Singapore, waar ik mij, evenmin als ik in China heb gedaan, niet liet weerhouden ter vermeerdering van mijne volkskennis de meest abjecte plaatsen te bezoeken. Doch zoomin daar als in het Rijk van het Midden vond ik ooit iets anders dan gewone Chineesche huizen tot zeer gewone bordeelen ingericht, krotten even vuil en smerig als de meeste Chineesche woningen van minder allooi en die, onder een tropische hemelstreek met een benauwden atmospheer vervuld, door een walgelijken opiumstank niet aangenamer werden gemaakt. Zij waren inderdaad voor het meerendeel uiterst geschikt om doortrekkende reizigers en oppervlakkige bezoekers, aan de luchtige Europeesche huizen gewend, met walging en afschuw te vervullen en tot het opdisschen van opgeschroefde en effectmakende verhalen te verlokken; zeer waarschijnlijk nu hebben zij deze uitwerking ook op de berichtgevers van den heer Perelaer of op hemzelf gehad, zoo ZEd. althans — hetgeen uit zijn stuk niet blijkt — uit eigen ervaring spreekt. Kortom, alwie persoonlijk in loco onderzoek doet zal — ik kan er niet aan twijfelen — met mij tot de ervaring komen dat al dergelijke verhalen, die de haren te berge doen rijzen, niets anders dan bergen zijn die muisjes baren.

Chineesche bordeelen zijn in de Straits Settlements ontegenzeggelijk vrij tal-

rijk, en zeer waarschijnlijk zullen er ook wel in Deli en Atjeh bestaan. Doch men spreke op dien grond niet al te voorbarig veroordeelingen uit tegen het volk, hetwelk ze in zijne samenleving duldt, en bedenke dat de Chineesche populatie van die streken bijna uitsluitend uit mannen bestaat. In de laatste aflevering van dit Tijdschrift nog (blz. 1512) kan men het lezen, dat in Timbang Langkat 88 vrouwen waren tegen 7193 mannen! ! Zoo prostitutie ergens een noodzakelijk kwaad is, dan is het toch in zulke kolonies. Wat echter hiervan zij, nooit of nimmer heb ik — ik herhaal het — iets vernomen of gezien van »tafereelen, »waarbij die in *The Maiden tribute of modern Babylon*, in de Pall Mall Ga»zette ontsluierd, in het niet verzinken of in gruwelijkheid overtroffen worden"; noch van »gruwelen die iedere verbeelding, hoe stout ook, trotseeren"; en onmogelijk valt het mij mijzelf te overtuigen, dat de heer Perelaer hier niet verwijlt op het gebied der phantasie. Ik heb, helaas, het ongeluk dikwerf tot de categorie van twijfelaars te behooren zoodra mijn eigen ervaring een woordje medespreekt. Zoo durf ik ook, mede op grond van persoonlijke ondervinding, verklaren, dat de Chineesche bordeelen lang niet op zulk een zedenbederf, ja verdierlijking, als de onze wijzen; want nooit vernam of zag ik iets dat op de slemppartijen, geldafpersingen, walgingwekkende gesprekken en orgiën met dénudaties geleek, die in zulke inrichtingen in ons beschaafd Europa aan de orde zijn. Zelfs zou ik durven aannemen Europeesche nieuwelingen uren lang in de grootere inrichtingen van de soort te doen vertoeven, zonder dat het in hun op zou komen, dat zij zich ergens anders dan in een fatsoenlijken Chineeschen familiekring bewogen hadden.

Ten slotte tracht de heer Perelaer mijn ondubbelzinnig uitgesproken meening te ontzenuwen, dat de Chineezen in Nederlandsch-Indië onmisbaar zijn. ZEd. veroorloove mij, alvorens ik over dit punt met hem in gedachtenwisseling treed, met een enkel woord duidelijker te omschrijven, wat ik onder die onmisbaarheid versta. Absoluut onmisbaar is natuurlijk niets onder den hemel; zelfs het geheele menschdom kan worden gemist zonder dat de aarde er een zier anders om zal draaien of de zon er een millioenste van een graad minder warm om zal worden. Maar betrekkelijk onmisbaar, d. i. voor het bestaan van andere zaken, zijn milliarden dingen; en zoo zijn, mijns inziens, de Chineezen het, waar het geldt het bestaan van de verhouding onzer koloniën tot haren overheerscher, en, omgekeerd, van die van den overheerscher tot de koloniën. Zij zijn de voornaamste hoeksteen voor onze kolonisatie in den Archipel, ja deze is zonder hen geheel onbestaanbaar. Derhalve zijn, bij den bestaanden staat van zaken, de Chineezen er een onmisbaar element.

Dit zal thans met een enkel woord nader worden toegelicht, bij wijze van antwoord op hetgeen de heer Perelaer over die onmisbaarheid zegt. »Menigmaal" — zoo verklaart ZEd. — »heb ik hooren beweren, en als het onderwerp er zich toe »leent, hoor ik het nog dagelijks, dat de Chineezen in Nederlandsch-Indië on-

»misbaar zijn. Dr. De Groot geeft dat ook op blz. III van de Inleiding op zijne »*Jaarlijksche feesten en gebruiken van de Emoy-Chineezen* ondubbelzinnig te »kennen. Het is waar, toetst men hunne onmisbaarheid aan het aandeel, het- »welk zij dragen in het instandhouden van bovenbedoelde onzedelijke inrichtin- »gen, waarvan de meeste belangrijke bijdragen aan het huishouden van het »Nederlandsche volk leveren, ja tot dat doel kunstmatig aangekweekt en ge- »troeteld worden, dan erken ik volmondig dat de Chineezen in Nederlandsch- »Indië onontbeerlijk zijn; want welke landaard ter wereld zou hen in de »betrekking van debitant van het heulsap, van lombardier, van bedienaar van »speelhuizen, enz. kunnen evenaren? Beschouwt men hen evenwel uit een ander »oogpunt dan als Nederlandsche fiscus-specialiteit, dan, — zondert men de »stoornis uit, die tengevolge van eeuwenlange inmenging ondervonden zou »worden, wanneer het Chineesche element plotseling in Ned. Indië kwam te »ontbreken in verscheidene bedrijven en ambachten — zoude gevoegelijk be- »weerd kunnen worden, dat wel verre van onmisbaar in de Indische huishouding »te zijn, het wenschelijk ware, dat dat element langzamerhand verdween."

Het zij mij vergund den lezer al dadelijk sterk aan te bevelen nog eens met aandacht den tusschenzin te lezen, dien hij hoogstwaarschijnlijk zoogoed als onopgemerkt onder het lezen is voorbijgegaan — den tusschenzin waarmede de heer Perelaer terloops verklaart dat men, zoo men beweert dat het wenschelijk zou zijn dat het Chineesche element langzamerhand uit de Indische huishouding verdween, *de stoornis moet uitzonderen, die tengevolge van eeuwenlange inmenging ondervonden zou worden, wanneer het Chineesche element in verscheidene bedrijven en ambachten kwam te ontbreken.* Want juist hierin ligt de kern van de onmisbaarheid van den Chinees; het punt mag volstrekt niet als een bijzaakje worden behandeld, zooals de heer Perelaer doet. Niet de debitant van het heulsap, de lombardier, de bedienaar van het speelhuis, waarin de heer Perelaer het zwaartepunt legt, maken het Chineesche element voor onze koloniën onmisbaar; wel echter de honderd-, misschien wel duizendmaal talrijker uitoefenaars dier »verscheidene bedrijven én ambachten", waarvan ZEd. slechts terloops gewaagt. Een der voornaamste dier bedrijven is de tusschenhandel. Geen importhandel, waar o. a. gansch Twente van bestaat, is in de koloniën bestaanbaar zonder den Chinees. Waar immers zouden in voldoenden getale de Europeanen te vinden zijn, geschikt en genegen om de goederen, door den groothandel ingevoerd, tot den inlandschen consument te brengen? waar de inboorlingen, met genoegzame energie, zucht tot finantieëlen vooruitgang en ijver toegerust om het vak van tusschenhandelaar, dat thans bijna uitsluitend door Chineezen uitgeoefend wordt, op de schouders te nemen? Alleen Arabieren zouden in staat zijn den Chinees eenigszins te vervangen; doch geen gezond Nederlandsch hersengestel zal er ooit in ernst aan denken dat voor ons gezag zoo gevaarlijke element voor hem in de plaats te

stellen. Neem den Chineeschen tusschenhandel weg, en de gansche invoerhandel wordt onmogelijk; met dezen valt of staat onze groote vaart en een voornaam gedeelte onzer vaderlandsche nijverheid, kortom de voornaamste reden van bestaan van ons koloniaal systeem. Is het dus te veel gezegd, dat de Chineezen in Indië onmisbaar zijn?

Het verheugt mij, mij hier op het getuigenis van een onzer uitstekendste koloniale staatslieden te kunnen beroepen, op den Staatsraad en Oud-Minister Mr. F. Alting Mees, die in *de Economist* van Februari en Maart 1884 een meesterlijk artikel publiceerde, hetwelk niemand die prijs op een schat van wetenswaardigheden en deugdelijk zaakkundige beschouwingen over de Java-Chineezen stelt, verzuimen mag te bestudeeren. Men leest daarin (blz. 141): »Welke is de roeping der Chineesche lijnwaadhandelaren, waarom wordt door »den groothandel aan hen crediet verleend? Wij antwoorden, omdat de groot»handel de middelen niet bezit om zijne waren tot den consument te brengen, »omdat de groothandel die tweede hand niet missen kan. De Chineesche »lijnwaadhandelaren zijn de tusschenpersonen, en als zij zich terugtrekken en »dien handel laten varen, dan wordt daardoor de groothandel in eene bijna »onhoudbare positie gebracht. De Chineesche lijnwaadhandelaren hebben rela»tiën vreemd en onbekend aan die van den groothandel; zij brengen het goed »naar het binnenland tot den consument; zij hebben weer hunne personen die »hen daarin behulpzaam zijn. Wat de Chineesche lijnwaadhandelaren wel kun»nen, kan de groothandel niet." — Natuurlijk is hetgeen hier omtrent den lijnwaadhandel wordt gezegd evengoed op den ganschen importhandel van toepassing.

Ik zal den lezer niet langer vervelen met elementaire zaken, die toch overbekend en bijna axiomata zijn, en derhalve ook niet spreken over de onschatbare diensten, die de Chinees, dank zij zijn ijver, schranderheid en vlugheid van begrip, als kassier, aannemer, werkbaas enz. aan den Europeeschen koophandel, landbouw en nijverheid in onze koloniën bewijst — diensten op zichzelf reeds voldoende om op zijn ras het stempel van onmisbaarheid te drukken. Alleen zij er nog op gewezen, dat alle groote ondernemingen in de Buitenbezittingen slechts door tusschenkomst van Chineesche arbeidskrachten tot stand gekomen en geslaagd zijn; men denke aan Bangka, Blitong en Deli. Juist deze koloniën, die dus aan de Chineezen alles te danken hebben wat zij zijn, zijn het die de Buitenbezittingen het bezitten waard doen zijn en boven den rang van lastpost verheffen; zij zijn het die de Regeering een groot deel der millioenen verschaffen, die zij tot het voeren van haar bestuur noodig heeft, om niet te spreken van de talrijke andere millioenen, die zij reeds gedurende zooveel jaren het Nederlandsche volk hebben doen toevloeien. Zoolang nu die bijdragen aan onze schatkist onontbeerlijk zijn voor het onderhoud van ons leger, onze vloot en ons ambtenaarscorps, m. a. w. voor de behoorlijke instandhouding onzer heerschappij, is de Chinees

in onze Buitenbezittingen evenzeer onontbeerlijk, hoe treurig ook de heer Perelaer zijn onmisbaarheid als fiscus-specialiteit moge vinden. De lezer ziet dus, dat, behalve uit lombarden, kitten en dobbelspelen, in Indië nog wel andere inkomsten direct en indirect uit de Chineezen worden getrokken, en dat zij er *in de allereerste plaats door den handel en de nijverheid te doen bloeien* onze schatkisten vullen.

Ter finale bevestiging van zijn betoog, dat het wenschelijk ware dat het Chineesche element langzamerhand uit de Indische huishouding verdween, zegt de heer Perelaer: »Wat is het geval? De Chinees, hoe goed en naarstig hij »ook moge zijn, heeft geen initiatief, is geheel en al misdeeld van uitvinders»zin. Hij wordt steeds gereed bevonden anderer werk na te bootsen, maar »verlamt juist daardoor de vlucht der nijverheid, daar hij zich het resultaat van »veel moeite en veel onkosten — aan iedere uitvinding onafscheidelijk verbon»den — toeëigent, het exploiteert en depreciëert en zoodoende den vooruitgang »belet. Hij staat letterlijk den nijverheidsman in den weg"..... enz. Volmondig moet ik erkennen, dat mijn bevattingsvermogen mij hier parten speelt. Want hoe ik die woorden van den heer Perelaer wik en weeg, ik kan mij maar geen volk voorstellen hetwelk geen initiatief bezitten zou en desniettemin reeds vóór twaalf eeuwen op Java bloeiende nederzettingen stichtte zonder hulp van soldaten, vloten of kanonnen en eenig en alleen door zijn schranderheid, energie en ondernemingsgeest; hetwelk zonder initiatief, in de woestenijen van Borneo en dus op duizenden mijlen van zijn bakermat, reeds sedert eeuwen goudmijnen heeft ontgonnen, er goed georganiseerde republieken stichtte, staatsinstellingen en wetten schiep, en zelfs niet schroomde er de wapenen te voeren tegen het overmachtig Nederland. Ik begrijp waarlijk niet, dat zulke dingen mogelijk zouden zijn zonder een groote mate van initiatief. En zou ik zoo ook — aldus vraag ik mij zelven vruchteloos af — ziende blind zijn, dat ik maar niet begrijpen kan dat de Chinees, die geheel in eigen boezem en zonder invloeden van buiten zijn natie heeft opgevoerd tot een beschaving, die voor de onze van een eeuw geleden ter nauwernood onderdoet, *geheel en al misdeeld zou zijn van uitvinders-zin*? Zou dat volk dan inderdaad nooit iets hebben uitgevonden en alles wat daaromtrent te boek is gesteld het product van mystificaties, de geheele Chineesche beschaving zelf een fictie zijn? In één woord, hoe ik de zaak ook draai of keer, overal zie ik strijd, niets dan strijd tusschen de opvatting van den heer Perelaer en de begrippen en denkbeelden, waarmede ik op het punt steeds ben behept geweest.

Zoo is ook het geheele verdere gedeelte van ZEd's beschouwing mijnen hersenvezelen te machtig. Misschien komt het doordien ik nooit ernstige studiën van nijverheidsquaesties heb gemaakt, maar begrijpen doe ik het niet waarom »iemand die steeds gereed gevonden wordt anderer werk na te bootsen, de »vlucht der nijverheid verlammen zou doordien hij zich het resultaat van veel

»moeite en onkosten — aan iedere uitvinding onafscheidelijk verbonden — toe»ëigent, het exploiteert en depreciëert, en zoodoende den vooruitgang belet." Zoo oppervlakkig bezien zou men toch meenen dat ieder industriëel, die een uitvinding nabootst en exploiteert en dus medewerkt om de wereld van de vruchten daarvan te doen genieten, den vooruitgang in de hand werkt. Hoe de heer Perelaer zich een vooruitgang kan denken verkregen doordien niemand zich de resultaten van gedane uitvindingen toeëigent of exploiteert, ot waarom hij wellicht denkt dat de ondernemingsgeest van den Chinees een geheel tegenovergestelde werking heeft dan die van den Europeaan, is mij een raadsel. Kortom, mijn verstand staat hier stil.

Met het bovenstaande hoop ik de ongunstige indrukken, die de lezers van dit tijdschrift uit de bijdrage des heeren Perelaer omtrent de Chineezen mochten meegedragen hebben, eenigszins te hebben bezworen. De heer Perelaer houde mij ten goede, dat ik mijne meening zoo dikwijls lijnrecht tegen de zijne heb overgesteld. Het geldt immers onze personen niet, maar wel een zaak van veel gewicht: de Chineesche immigratiequaestie, waarmede de naaste toekomst van de meeste onzer Buitenbezittingen ten naauwste saamgeweven is. Ieder die over haar de pen opneemt moet er dus ernstig naar streven haar zoo zuiver mogelijk te stellen, en een eerste vereischte hiervoor is, dat men onbevooroordeeld en onbeschroomd zijn meening zegt. Schrijver dezes weet zeer goed dat hij, bij het verdedigen der Chineezen tegen zooveel oppervlakkige en onbillijke oordeelvellingen die zich — dank onze onbekendheid met dat volk — reeds meerendeels den rang van axioma's hebben toegeëigent, aan de zijde van slechts zeer weinigen staat. Doch hij kan er ook niet aan twijfelen of eenmaal zal, met hunne onbekendheid, ook hunne onbemindheid verdwijnen, zoo goed als zulks reeds geschied is ten aanzien van de Javanen, die men ook wel eeuwen lang heeft uitgemaakt voor al wat leelijk is. J. J. M. De Groot.

NASCHRIFT.

Ik ben Dr. J. J. M. de Groot dankbaar, dat hij de Redactie van *de Indische Gids* veroorloofde zijn antwoord op mijne verhandeling van het *Kongsiwezen van Borneo* mij in handen te stellen, alvorens het afgedrukt werd. Daardoor, maar meer nog door zijn opstel, stelt hij zuiver in het licht, dat hij mij niet euvel duidt, dat ik omtrent sommige punten met hem verschil omtrent de

waardeering der Chineezen, waarmede *ik* in onze Oost-Indische Bezittingen in aanraking kwam. Was ik voor bekeering vatbaar, dan zou zeker de heer DE GROOT er in geslaagd zijn mij van denkwijze te doen veranderen; want inderdaad zijn opstel tintelt van den gloed der overtuiging en is wel in staat om een ander dan mij meêteslepen. Maar, wat ik zag gedurende het kwart-eeuw, dat ik tusschen de keerkringen doorbracht, is een werkelijk beletsel daartoe. De tafereelen, die mij, nieuwsgierigen en tuk op een kijkje achter de coulissen, te Passar Senin (Batavia), te Singapore, te Oleh-leh onder de oogen kwamen, de herinnering aan hetgeen mij te Laboean Deli, — alwaar ik gedurende mijn verblijf te ongesteld was om tochten à la Rodolph uit Sue's *Mystères de Paris* te ondernemen, — door ooggetuigen en ten volle geloofwaardige ooggetuigen verhaald werd, dat alles is van dien aard, dat mijne overtuiging moeielijk aan het wankelen te brengen is, hoewel ik hierbij gaarne erkennen wil, dat ik wellicht met uitzonderingen te doen heb gehad; maar daarbij in een adem voeg, dat die uitzonderingen zoo gruwelijk zijn, dat een ras, hetwelk zulke wandaden te aanschouwen geeft, al heel diep gezonken moet zijn. Zeker gebeuren ook afzichtelijkheden in onze groote steden; maar ik ben er zeker van: wanneer die wanbedrijven zoo ongesluierd plaats hadden, als ik en meer anderen ze hebben kunnen waarnemen, dan zou de harde vuist des volks een einde daaraan gemaakt hebben. Daar bleef een ieder kalm en keek met een grijns, die een glimlach moest verbeelden, toe, alsof het zoo en niet anders hoorde.

Het doel, waarom ik de pennevrucht van den heer DE GROOT besprak, was om zijn uitnemenden arbeid toe te juichen en eene zwakke poging te wagen, de aandacht er op te vestigen. Ik deed dat met te meer voorliefde, daar werken als die van dien heer schaarsch worden aangetroffen. Plaatste ik nu tegenover zijn optimisme, dat hij uit degelijke studie van godsdienst, zeden en gebruiken putte, mijn pessimisme, dat aan noodlottige ervaring, aan empirie zou men kunnen zeggen, ontleend is, maar waarin ik bij mijne meening, helaas! niet alleen sta, dan was daarbij volstrekt mijn doel niet, om het geschrevene door den heer DE GROOT te verzwakken of te ontzenuwen, wel, om er het oog op te vestigen, wel, om de lezers te nopen dat geschrevene in te zien, om zich een oordeel te kunnen vormen, waar twee meeningen zoo uit elkander liepen. En ik geloof, dat mijne poging niet geheel te vergeefs geweest is; want, let ik op de gesprekken, die ik reeds heb kunnen vernemen, dan vermeen ik, dat reeds meer inzage genomen is van *het Kongsiwezen van Borneo*, dan — tot schande der Nederlanders — dergelijke werken, over hunne Oost-Indische Bezittingen handelende, gewoonlijk te beurt valt.

En deelt nu Dr. DE GROOT mijne verzekering omtrent dat doel mijner bespreking, dan kunnen wij elkander de hand reiken en het eindoordeel aan die ontwikkelden van het publiek overlaten, die het gegeven is: de telgen van het Hemelsche Rijk onder de oogen te krijgen en dus hunne opmerkingen in animâ

vili te bewerkstelligen. Ik voor mij blijf voor het welzijn van Nederlandsch Indië den wensch uiten: dat zoowel *de Jaarlijksche feesten en gebruiken van de Emoy-Chineezen*, als *het Kongsiwezen van Borneo* in veler handen mogen komen; dat Dr. DE GROOT zich aangespoord moge gevoelen voort te gaan met de uitkomsten zijner degelijke ethnologische studiën voor het Nederlandsch publiek te onthullen en dat hij daarin vele navolgers moge vinden.

den Haag, 8 December 1885. M. T. H. PERELAER.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE HOOGERE BURGERSCHOOL TE SEMARANG.

Wij hadden het genoegen, het programma der lessen aan die inrichting voor het schooljaar 1885—'86 te ontvangen, en deelen daaruit met groote ingenomenheid mede, dat in het voorafgaande jaar 105 jongelieden »voor langeren of korteren tijd" onderwijs genoten, n.l. 36 in het 1e, 28 in het 2e, 23 in het 3e, 10 in het 4e en 8 in het 5e studiejaar. Van die 105 leerlingen behoorden er 58 te Semarang thuis.

Bij den aanvang van den cursus waren er 103 ingeschreven; in den loop van het studiejaar kwamen er nog drie bij, maar daarentegen gingen er 17 weg. Vijf van dezen vertrokken naar Nederland en drie naar Batavia, vier werden op een handelskantoor of elders geplaatst, enz.

Aan het overgangsexamen namen 80 leerlingen deel, en tot een hooger studiejaar werden bevorderd:

van de	31	leerlingen	van het	1ste	studiejaar	19	of 61.3%
»	20	»	»	2de	»	13	» 62.%
»	21	»	»	3de	»	20	» 95.2%
»	8	»	»	4de	»	8	» 100%

in het geheel dus van de 80 leerlingen 60 of 75%.

Zes van de acht leerlingen van het 5de studiejaar legden in Mei en Juni met gunstigen uitslag het eindexamen der hoogere burgerscholen in Nederlandsch-Indië af.

38 candidaten meldden zich aan voor het toelatingsexamen tot het 1ste studiejaar, van welke 14 werden afgewezen; 24, of ± 63% van het geheele aantal, werden toegelaten.

Eén van dezen vertrok echter naar Soerabaja; vier oud leerlingen zagen wegens gebrek aan aanleg of wegens ongunstige geldelijke omstandigheden van verdere studie af, en nog eens vier oud-leerlingen lieten zich om andere redenen niet weder inschrijven. Daartegenover staat evenwel, dat er zes leerlingen nog bijkwamen, en dientengevolge kon het nieuwe schooljaar openen met 31 leerlingen in het 1e, 24 in het 2e, 15 in het 3e, 21 in het 4e, en 9 in het 5e,

studiejaar of, in het geheel, 100 leerlingen. De ouders van 42 van hen waren niet te Semarang gevestigd.

Der Commissie van Toezicht, den leeraren en den leerlingen der Hoogere Burgerschool zij alle succes voor de toekomst gewenscht! —

GOEDERENVERVOER PER STOOMBOOT IN N. I.

»*De Locomotief* van 30 September" — zoo schreef de Heer Resink den 8en October in dat blad — »bericht in een entrefilet, dat de Kamers van Koophandel en Nijverheid door de Regeering zijn uitgenoodigd haar meening te doen kennen over de werking van het contract met de Ned. Ind. Stoomvaartmaatschappij.

»Hoezeer ik overtuigd ben dat die kamers een rijke schat van aanteekeningen ten dienste zal staan, waarin maar enkele grepen behoeven te worden gedaan om de werking van bedoeld contract en de tenuitvoerlegging door de tegenwoordige maatschappij naar verdienste te critiseeren en te brandmerken, zoo waag ik het toch de aandacht te vragen voor een feit, dat op zijn minst genomen genoemde maatschappij teekent en doet uitkomen hoe zij vermeent niet op te mogen zien tegen een onereuse opvatting eener verbintenis. Indien bij dit verhaal de stoomvaartmaatschappij *Nederland* blijken zal, dit met andere groote maatschappijen gemeen te hebben, dat de belangen van hen, die goederen aan haar toevertrouwden, haar koud laten, het is niet mijn schuld, evenmin wanneer het verwijt aan de directie der Dorrepaalsche bank over een overeenkomst met een buitenlandsche stoomvaartmaatschappij, door mijne mededeeling meer en meer onverdiend blijkt.

De *Rotterdamsche Lloyd* bleef haar traditie getrouw en voegde zich zonder morren met haar gewone bescheidenheid naar de tarieven welke de Ned. Ind. stoomvaartmaatschappij of de *Nederland* wel konden goedvinden vast te stellen.

Maar ter zake.

De stoomer *Prinses Marie* van de stoomvaart-maatschappij *Nederland* had op hare vorige reis voor mijn firma in 80 ton rails met bestemming voor Semarang. Nog vóór de aankomst te Batavia werd beslist, dat deze partij naar Tjilatjap moest gedirigeerd worden, en vroegen wij aan de firma Daendels & Co. als agenten der maatschappij *Nederland*, of de rails door haar intermediair naar Tjilatjap konden worden gedirigeerd, of zoo dit niet kon, dan de rails te Batavia te lossen. Vergis ik mij niet, dan kwam de *Prinses Marie* den 21sten Juni ter reede te Batavia. Waren de rails toen gelost, dan hadden deze met de kustboot van 2 Juli naar Tjilatjap vervoerd kunnen worden. Na verschillende telegraphische aanmaningen om antwoord op onze vraag, kregen wij bijna

acht dagen later bericht, nota bene eerst op den dag dat de *Prinses Marie* van Batavia naar Semarang vertrok, dat de rails niet te Batavia gelost konden worden.

Ik zal voor een oogenblik in het midden laten, of lossen te Batavia mogelijk geweest is of niet, maar alleen doen uitkomen, dat door het niet lossen de rails eerst per kustboot van 2 Augustus van Batavia naar Tjilatjap konden worden verzonden; en dus een maand tijd verloren ging, terwijl bij de levering groote haast was.

Nauwelijks waren wij in het bezit dezer mededeeling of wij deden de noodige stappen, dat de rails aan boord der *Prinses Marie* zouden blijven, tot deze weder te Batavia zou teruggekeerd zijn, daarvoor bleef nu tijd genoeg, teneinde noodelooze extra-bootvracht van Semarang naar Batavia en andere uitgaven uit te winnen. Het beraad duurde wederom langer dan noodig was en leidde tot het antwoord, dat de rails niet aan boord konden blijven, maar te Semarang, primitieve bestemmingsplaats, gelost moesten worden.

Inmiddels waren onderhandelingen aangeknoopt met de Ned. Ind. stoomvaartmaatschappij voor den overvoer van Semarang naar Tjilatjap. Haar eerste eisch was niet meer of minder dan *f* 38.40 — zegge: acht en dertig gulden veertig cents — per 1000 kilo plus overscheepskosten te Batavia, dat is cc. *drie maal de vracht van Amsterdam naar Semarang.* Hierop kwam zij echter terug en verminderde tot *f* 28.25 per ton en een gulden per ton voor eventueele overlading te Batavia. Terwijl de rails nog in de *Prinses Marie* te Semarang waren en de lossing beslist was, komt het stoomschip *Utrecht* van de *Rotterdamsche Lloyd* aldaar ter reede en ontvingen wij van die zijde een aanbod om de rails direct over te nemen en naar Tjilatjap te brengen tegen *f* 28.50 per ton. Men ziet het, de personen die hier namens de *Rotterdamsche Lloyd* optraden, wilden geen misbruik maken van de omstandigheden, maar zich vergenoegen met de vracht van *f* 28.25 per ton door de Ned. Ind. Stoomvaartmaatschappij bedongen.

De *Lloyd* had goed gehoord, dat de Ned. Ind. Stoomvaartmaatschappij die vracht gevraagd had, maar buiten den waard gerekend, toen zij dit vrachtje en passant dacht mede te nemen, want de Ned. Ind. Stoomvaartmaatschappij wilde haar dat voordeel wel gunnen, mits aan haar werd voldaan een gelijk bedrag en zulks op grond van een contract dat onze Ned. Ind. Stoomvaartmaatschappij met de *Nederland*, de *Lloyd* en de *Insulinde* heeft. De kans om de rails vroeger te Tjilatjap te hebben dan met de kustboot van 2 Augustus mogelijk was, was dus alleen te koop wanneer door ons werd betaald *f* 56.50 per ton aan vracht.

Ik heb hier niets meer bij te voegen, maar dat de handel in de toekomst gevrijwaard moge worden tegen een treurige en kostbare ervaring als de bovenvermelde, dat zij gegeven in handen der gestelde machten." —

STEENKOLEN IN INDIË.

De Minister Sprenger Van Eyk zeide in de Tweede Kamer, dat, alvorens aan te nemen, dat het staatsbelang subsidie vordert voor de exploitatie van de Ombiliën-kolen, bewezen moest zijn, dat de kolen, die tot dusver in andere deelen van Indië gevonden werden, niet met minder kosten naar de afscheepplaatsen kunnen vervoerd worden; bewezen moest daarenboven zijn, dat die andere kolen niet zoo goed zijn, hetgeen volstrekt nog niet bewezen is.

Die verklaring bewoog den Heer J. F. Snelleman, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 8 December een artikel te plaatsen waarin hij o. a. zegt:

De »andere" kolen zijn gevonden in ver uit elkander liggende deelen van den Archipel.

De kolen van de mijn Toengkal in het Palembangsche, in '75 ontgonnen, vielen uiteen. Andere Palembangsche kolen waren voor locaalgebruik, stoomvaart op de Lematang, nauwelijks bruikbaar.

Eene aanbesteding, in '75 te Batavia gehouden tot ontginning van kolen te Soeban (Benkoelen), leidde tot geen resultaat. Elders in het Benkoelensche werden kolen gevonden die door groote brokkeligheid uitmuntten en veel geringer warmtegevend vermogen hadden dan dat van de eoceene kolen. Weder andere kolen van Benkoelen bleken voornamelijk kolenlei te zijn.

Een onderzoek ingesteld naar kolen bij Indrapoera gevonden, leidde tot een resultaat, dat uit een technisch oogpunt ten eenenmale ongunstig was.

De bruinkolen in Lebak bleken in geen enkel opzicht te kunnen wedijveren met de Engelsche kolen, of met die van Salimbo (W.kust van Borneo) Bandjermasin en Australië.

De kolen van Analaboe, hoewel voor stoomgebruik geschikt, stonden in deugdzaamheid achter bij de meeste kolen van het Ombiliën-veld.

Er blijven dus over de kolen van Borneo's Zuid-oost en Oostkust.

De ontginning der Pengaroeng-kolen (mijn Oranje Nassau) in den Z. O. hoek van Borneo, is door de Regeering losgelaten wegens hunne slechte hoedanigheden, zoodat de Marine ze niet meer wilde gebruiken.

Wat de Koetei-kolen betreft, aan de beide oevers van de Koetei-rivier op Borneo's Oostkust gevonden — het door den eerstaanwezenden mijningenieur in de Z. en O. afdeeling van Borneo ingediend rapport omtrent een in de afdeeling Koetei en O. kust van Borneo ingesteld geologisch mijnbouwkundig onderzoek, leert o. a. het volgende (*N. R. Ct.* 5 Maart '84):

Bij het onderzoek van het Tengaloeng-Ajam-Kolenveld, even boven Samarinda, aan den r. oever der Koetei-rivier, werden 16 lagen gevonden, waarvan 13, met te zamen 18.26 Mr. zuivere kool, zwaar genoeg voor ontginning zijn. De hoeveelheid door tunnels ontginbare kool zou ruim 1 millioen ton bedragen, met zeer gunstige gelegenheid voor ontginning en lading direct in zeeschepen.

Daar het gemiddeld gehalte aan water 18% bedraagt, en in verband daarmede spoedige vergruizing plaats vindt, laat de qualiteit dezer kool veel te wenschen over.

Aan boord van de *Zwaluw* zijn met deze kolen proeven genomen. (*Dagbl. v. Ned.* 9 Sept. '84). Het oordeel der commissie, belast met de beproeving, was, dat het gebruik niet nadeelig op de stoomketels zal werken, maar aan boord van marine-schepen niet gewenscht is, omdat zij weinig hitte en veel vonken geven.

Aan den linkeroever der Koetei-rivier werd, behalve het vroeger vermelde Batoe-Panggal-terrein, het heuvelgebied der Karang-Assem-Ketjil en Soengei Lerong onderzocht en daar de regelmatige voortzetting der onderste lagen van het Tengaloeng-Ajam-veld geconstateerd (*N. R. Ct.* 5 Mrt. '84). Verder stroomafwaarts werden in de Solili-heuvels, even beneden Samarinda, 15 koollagen aangetroffen. De qualiteit was op het oog onvoldoende. Het onderzoek is 1 Nov. '83 gestaakt en het personeel en materiaal naar Tanah Laut overgebracht.

Welk gevolg dit onderzoek heeft gehad, heb ik niet kunnen nagaan; maar bij analogie zou men uit den ongunstigen uitslag van het onderzoek op het aan de Z.-O.punt van Borneo gelegen eiland Poeloe-Laut, mogen besluiten, dat de Tanah-Laut-kolen mede niet voldaan hebben.

De officiëele berichten omtrent de Poeloe-Laut-kolen zeggen het volgende (*Handelsbl.* 22 Oct. '85): De terreinen ten Z. van Kota Baroe bleken een grooten voorraad kolen te bevatten, en zijn op slechts 200—1000 M. van het rustige en diepe vaarwater in straat Laut gelegen. De qualiteit der kolen schijnt, bij behoorlijke ontginning, iets beter te zijn dan de Pengaroeng-kolen, waarmede zij overigens, wat de eigenschappen betreft, overeenkomen.

Juist om die eigenschappen liet de Regeering de ontginning in den steek.

De heer J. H. Menten, oud-hoofd-ingenieur van het mijnwezen in Ned. Indië, heeft in de *N. R. Ct.* van 26 Feb., 10 April en 27 Mei '84 de Borneo-kolen, bepaaldelijk de (reeds genoemde) Batoe-Panggal-kolen en de (later te vermelden) Sambalioeng-kolen verdedigd. Aan niemand was die taak beter opgedragen dan aan hem. Want het onderzoek naar den kolenrijkdom van Borneo's O. kust was, in opdracht der Regeering, door den hoofd-ingenieur Menten ingesteld. »Het onderzoek — zoo schreef hij in de *N. R. Ct.* van 10 April '84 — werd door den ondergeteekende uitgevoerd; de meest gunstige resultaten werden verkregen, en aangezien het bekend was, dat de N.-I. regeering het voornemen was toegedaan, concessie te verleenen op de ontginning der kolen en tevens met den concessie-aanvrager een contract te sluiten voor het leveren der door de Regeering in Nederl.-Indië benoodigde hoeveelheid, zoo nam schrijver dezes ontslag uit 's lands dienst, vormde met den heer Van den Bossche, oud-lid in den Raad van Indië, en den heer De Meijier, hoofdagent der Koloniale Bank te Batavia, een consortium, en vroeg concessie aan voor de ontginning der Sambalioeng-Koetei-kolen."

»De bewijzen — schrijft hij verder — »voor de uitstekende eigenschappen der Batoe-Pengal-kolen zijn in handen der Regeering; de vergelijkende proefnemingen met Engelsche kolen zijn op haren last geschied."

Zelfs geeft hij eenige cijfers uit de officiëele bescheiden die de Regeering bezit.

Ook de woorden door den Minister onlangs in de Kamer gesproken: »eerst moet bewezen zijn, dat die andere kolen niet zoo goed zijn, hetgeen volstrekt nog niet bewezen is", doen vermoeden dat er op Borneo's Oostkust kolen zijn gevonden van zeer goede hoedanigheid.

Wat ligt dan meer voor de hand dan het verzoek om spoedige openbaarmaking in het *Jaarboek van het mijnwezen* van het rapport des heeren Menten, en van alle andere kolenrapporten die nog niet gepubliceerd zijn.

Dat geen der Kamerleden overlegging dezer stukken verzocht, is inderdaad bevreemdend; had de heer Menten, — die door zijne tegenwoordigheid bij het debat blijk gaf van onverflauwde belangstelling in het onderwerp — het woord mogen voeren, hij zelf zou waarschijnlijk op publicatie zijner zoo duidelijk sprekende rapporten hebben aangedrongen.

Reeds noemde ik de Sambalioeng-kolen. De streek waar zij gevonden worden igt in de z.g. Berausche landen, op 2° N.B. bij de Lucia-baai op de Oostkust.

Van de proefnemingen met de Sambalioeng-kolen is mede al zeer weinig bekend. Indien ik mij goed herinner, werd mij indertijd medegedeeld, dat het resultaat van officiëele proefnemingen omtrent het warmtegevend vermogen van de drie na te noemen kolensoorten, ongeveer was al volgt:

Bij gelijk gewicht:

Cardiff	100
Ombiliën	90
Sambalioeng	80

En bij gelijk volume in de kolenhokken:

Cardiff	100
Ombiliën	80
Sambalioeng	70

Voorts heeft in de *N. R. Ct.* van 17 Febr. '84, de luit. t/z. J. A. Snoek, die met den officier-machinist 2e kl. L. B. Van Kooten, en den machin. 1e kl. J. Over, a/b Zr. Ms. ss. *Padang*, in Februari '82 vergelijkende proeven nam met Cardiff-, Ombiliën- en Sambalioeng-kolen, door cijfers aangetoond, dat de Ombiliën-kolen niet zoover bij de Cardiff-kolen achterstaan als sommigen schijnen te denken; maar van de Sambalioeng-kolen sprak hij in dat artikel niet.

Ben ik goed ingelicht, dan komt de heer Snoek in zijn rapport over de eigenschappen der Cardiff-, Ranti-, Soengei Doerian- (beide Ombiliën-soorten) en Sambalioeng-kolen, ongeveer tot de volgende conclusiën:

In de ruimen kunnen geborgen worden de grootste hoeveelheid Cardiff-, daarna Soengei Doerian-, vervolgens Ranti- en eindelijk Sambalioeng-kolen.

Het grootst aantal mijlen kunnen afleggen de Cardiff-, daarna de Ranti-, vervolgens de Soengei Doerian- en eindelijk de Sambalioeng-kolen.

Men kan dus het grootst aantal uren stoomen met de Cardiff- daarna met de Soengei Doerian-, vervolgens met de Ranti- en eindelijk met de Sambalioeng-kolen; terwijl per mijl het meest verbruikt wordt van de Soengei Doerian-, daarna van de Sambalioeng-, vervolgens van de Ranti- en eindelijk van de Cardiff-kolen.

De Cardiff-kolen staan dus bovenaan; de Soengei Doerian- en de Ranti-kolen loopen weinig uit elkander.

Alleen in het verbruik per mijl winnen de Sambalioeng- het van de Soengei-Doerian-kolen, doch in alle andere opzichten staan de Sambalioeng-kolen bij de andere beproefde soorten achter.

Volgens deze conclusiën is dus de practische waarde der Sambalioeng-kolen wel geringer dan die van de Ombiliën-kolen, maar staan ze bij deze niet zeer ver ten achter.

De proeven in Mei en September '72 genomen door den heer Spanjaard, kommandant van de *Maas en Waal*, hebben, zooals uit het daaromtrent uitgegeven rapport blijkt *Jaarb. v. h. Mijnwezen* 1872 II 205) tot het resultaat geleid, dat van Cardiff-, Newcastle-, Australische, Borneo- en vier soorten Ombiliën-kolen, laatstgenoemde de beste en de Borneo-kolen de slechtste stoomkolen waren.

Het wordt dus hoog tijd, dat het rapport van den heer Snoek, in Maart '82 ingediend, *in extenso* worde publiek gemaakt, opdat eene vergelijking mogelijk zij.

Is er van de hoedanigheid der Sambalioeng-kolen weinig bekend — omtrent de ligging der kolen tasten zij, die de rapporten des heeren Menten niet kennen, in een volkomen duister.

Na de laatste mededeelingen van den Minister heeft de gissing, dat de Regeering, door de Sambalioeng-kolen op den voorgrond te plaatsen, oppositie wil voeren tegen de Ombiliën-kolen, meer schijn van waarheid gekregen. Het zou inderdaad zeer jammer zijn, indien gunstige rapporten omtrent de Sambaoeng-kolen de Ombiliën-ontginning op den achtergrond had geschoven. Want erwijl de Sambalioeng-kolen de oostelijke havens zullen kunnen voorzien, zouden de Ombiliën-kolen in staat zijn te Batavia, Singapore, Pinang en Colombo de concurrentie vol te houden.

Inien de bij de Regeering berustende rapporten de Sambalioeng-kolen als eene superieure brandstof doen kennen, waarom wordt dan het verleenen eener Borneo-concessie uitgesteld?

De Minister was het immers indertijd eens met den heer Brantsen van de Zijp, dat geene bepaling moet gesteld worden, die ten gevolge heeft, dat de concessie niet kan aanvaard worden? —

DE VOORUITGANG VAN ALGERIË.

Vijftig jaar geleden stelde menig Franschman voor, Algerië te abandonneeren, omdat daar de Europeanen toch niet aarden konden en de grond veel te onvruchtbaar was om een loonenden oogst op te leveren.

Leroy Beaulieu herinnert dat in *L'Economiste Français* van 5 December j. l., en toont vervolgens aan, hoe de uitkomst de sombere voorspellingen gelogenstraft heeft.

Algerië bezit tegenwoordig 400 000 inwoners van Europeeschen oorsprong; van dezen zijn meer dan de helft Franschen.

Onder de Europeesche bevolking, het leger meêgerekend, hadden in de laatste tien jaar de volgende geboorte- en sterftegevallen plaats:

Jaren.	Geboren.	Gestorven.	Toeneming van de bevolking.
1873	10 181	8 285	1 896
1874	10 930	8 672	2 258
1875	10 419	10 670	— 251
1876	10 886	10 263	623
1877	11 902	10 871	1 031
1878	11 883	11 025	858
1879	12 323	10 366	1 957
1880	13 123	12 184	939
1881	13 761	12 344	1 417
1882	14 018	12 736	1 282
1883	14 567	12 065	2 502
1884	15 618	13 123	2 495
Totaal	149 611	132 604	17 007

In tien jaar tijds werden er dus 17000 meer Europeanen geboren dan er stierven; en men neme in aanmerking, dat onder de sterftegevallen ook die der militairen begrepen zijn, en dat deze van 525 tot 1384 per jaar bedragen. Liet men het militair element buiten rekening, en nam men dus alleen de burgerlijke Europeesche bevolking, dan zouden er in plaats van 17 000, ongeveer 26 000 meer geboren dan gestorven zijn.

Wat heeft die Europeesche bevolking tot ontwikkeling van het land gedaan? In 1881 waren 1 081 076 hectaren bouwland in handen van Europeanen; in 1884: 1 180 843. Meerendeels werden die gronden door aankoop van inlanders verkregen.

De Europeanen bezaten in 1881: 529 660 stuks vee en in 1884: 673 612 stuks.

Tegen het eind van 1878 hadden zij 15 400 hectaren wijngaard en tegen het eind van 1884: 50 800 hectaren. In 1884 werd 1 072 000 hectoliters wijn geoogst; in 1885: 2 393 000. In Algerië draagt de wijnstok eerst bij het derde

en levert geen ruimen oogst voor het vijfde blad, dat is: in het vijfde jaar na het omwerken van den ondergrond, zoodat in 1885 alleen die hectaren productief waren die reeds tegen het laatst van 1882 beplant werden; hetgeen zou beteekenen dat er in 1885 gemiddeld 60 hectoliters per hectare werden verkregen, en dit zou een prachtig resultaat zijn.

De buitenlandsche handel van Algerië is door quarantaine-maatregelen, slechte oogsten en andere omstandigheden sedert 1882 tegengehouden, maar toch is over het geheel de ontwikkeling belangrijk. Men zie deze cijfers!

Jaren	Invoer		Uitvoer.		Totaal.	
1831	6 504 000	francs	1 479 660	francs	7 983 600	francs
1832	6 856 000	»	850 659	»	7 707 479	»
1835	16 778 737	»	2 597 866	»	19 376 603	»
1838	33 542 411	»	4 200 553	»	37 742 964	»
1840	57 334 737	»	3 788 834	»	61 123 571	»
1844	82 804 550	»	8 109 747	»	90 914 297	»
1847	96 181 534	»	9 863 348	»	106 044 882	»
1848	86 214 619	»	7 105 772	»	93 320 391	»
1852	65 392 041	»	21 554 519	»	86 946 560	»
1853	72 788 015	»	30 782 592	»	103 570 607	»
1855	105 452 027	»	49 320 029	»	154 772 656	»
1860	109 457 453	»	47 785 982	»	157 243 435	»
1865	175 275 763	»	100 538 461	»	275 814 224	»
1869	183 304 804	»	110 951 323	»	294 256 127	»
1875	192 358 426	»	143 932 422	»	336 290 848	»
1879	272 126 102	»	151 918 421	»	424 044 523	»
1880	303 434 641	»	168 835 136	»	472 260 777	»
1881	342 252 660	»	143 584 603	»	485 837 263	»
1882	411 929 315	»	150 032 678	»	561 961 993	»
1883	320 376 248	»	144 178 160	»	464 554 408	»
1884	289 810 891	»	175 897 889	»	465 708 780	»

Tien jaar nadat Frankrijk zich in Algerië gevestigd had, bedroeg de uitvoer slechts 3 788 000 francs.

De spoorwegen in exploitatie hadden, de 190 kilometers van de Tunesische Medjerdah-lijn medegerekend, 31 December 1882 een uitgestrektheid van 1738 kilometer en twee jaar later een van 1900.

Et nunc erudimini, leert volhouden! roept Leroy Beaulieu zijn lezers toe.

EEN PROEF MET DE DIFFUSIE.

Ter gecombineerde vergadering van suikerfabrikanten gehouden te Tegal 24, 25, 26 Januari 1883 werd, na algemeene erkenning dat het noodig en wen-

schelijk was om de diffusiemethode op het riet toe te passen, eene commissie benoemd aan welke de behartiging dier belangrijke quaestie werd opgedragen.

Na zeer veel inspanning heeft door onderlinge samenwerking van verschillende personen die bij de suikerindustrie op Java belang hebben een fabriekmatige proef plaats gevonden en dank zij de verplichtende goedheid van de commissie zijn wij in staat, van den uitslag een en ander mede te deelen.

De commissie begon haar arbeid met het bijeenzamelen van alle gegevens omtrent de diffusiemethode en met de uitnoodiging aan verschillende constructeurs in Europa, tot het inzenden van hunne plannen, ontwerpen en begrootingen voor eene proefinstallatie. Tevens werd het noodige gedaan om bijdragen te verkrijgen ter bestrijding der onkosten. Zij slaagde daarin voor zooverre dat het noodige besteld kon worden om de proef met de snijmachines te beginnen. Daardoor werd de proefneming vanzelf in twee deelen gesplitst en bepaalde die zich in 1884 enkel tot het snijden van het riet, terwijl eerst in 1885 tot de eigenlijke diffusie van gesneden riet werd overgegaan. Daarmede werd ook gevolg gegeven aan het door enkele inschrijvers te kennen gegeven verlangen om eerst overtuigd te worden dat het snijden van het riet in zoo groote massa als voor het bedrijf eener suikerfabriek noodig is, een uitvoerbare zaak was. Het lid der commissie de Heer D. Lucassen in September 1883 naar Europa vertrekkende, nam op zich om daar met verschillende constructeurs de zaak te bespreken en onderhandelingen aan te knoopen.

Die onderhandelingen hadden tot gevolg, dat gecontracteerd werd met de Sudenburger Maschinenfabrik und Eisengieserei te Magdeburg, welke firma gerepresenteerd door de Heeren H. en F. Van Heumen te Delft, op zich nam de snijmachine en andere toestellen voor de diffusie benoodigd te leveren en tevens een deel te dragen van de aan die proefneming verbonden risico.

Er werd besloten, met die Duitsche snijmachine een proef te nemen, maar ook met een Fransche, système Geay, welke reeds in de Fransche koloniën en in Spanje beproefd was en gezegd werd aan alle vereischten te voldoen.

Op de fabriek Djatiwangi van den Heer Zuur, medelid der commissie hadden de proefnemingen plaats, onder leiding van den heer H. Van Heumen, die als deskundige daarvoor uit Europa was gekomen, en nadat hij zeer oordeelkundig eenige wijzigingen had aangebracht, verkreeg de Duitsche machine een volkomen succes; de schijfjes werden in elke dikte welke verlangd werd regelmatig en glad gesneden en de hoeveelheid welke de snijmachine leverde was verrassend. In 22 uren 3200 pikols schijfjes van 3 à 4 mm. dikte. Wanneer men de kleine stoommachine van 0.300 m. cyl. diam. en 0.500 m. slag vergeleek met de groote machines welke beweegkracht voor de rietmolens leveren, was men al dadelijk overtuigd dat de diffusiemethode de toekomst voor zich had. De fransche snijmachine voldeed echter niet. Wel leverde zij ook goede regelmatige gladde schijven, doch het inzetten der messen, wat bij de duitsche machine in

enkele minuten geschiedt, was zoo moeielijk, en vorderde zooveel zorg, maar vooral ook tijd, dat dit alleen het gebruik van de fransche machine geheel onmogelijk maakt, tenzij men vier of vijf van die machines zoude willen plaatsen om aan dat bezwaar tegemoet te komen; ook leverde die machine niet eens de helft van hetgeen de duitsche machine deed nl. slechts 1309 pikols in 22 uren.

Met het volste vertrouwen kon de commissie na het zoo goed gelukken van het eerste gedeelte der proefnemingen overgaan tot het tweede gedeelte. Was het voorzichtig geweest de proef in tweeën te splitsen de kosten waren er evenwel grooter door geworden. Men was genoodzaakt voor het beproeven der snijmachines een deskundige uit Europa te laten komen wiens reis- en verblijfkosten en honorarium met *f* 4300 betaald moesten worden. Men had de snijmachine op te stellen om ze bij het tweede gedeelte der proef weer te moeten afbreken en ze in het gebouw voor de diffusie te moeten opstellen; de kosten voor dit gedeelte der proef bedroegen reeds:

Voor de fransche snijmachine	*f* 5528.63
» » duitsche »	» 4470.—
» » stoommachine met de stoomleiding.	» 2382.10
» den deskundige, den Heer H. Van Heumen	» 4300.—
» vracht en assurantie	» 1223.03
» drijfriemen, los-, prauw- en koeli-loon, drukloonen en onkosten van het opstellen.	» 3374.29
	f 21278.05

Daarom moest een tweede oproeping aan Java's suikerfabrikanten worden gedaan, en van vele zijden kwamen ruime bijdragen in, al onthield zich ook menigeen van ondersteuning.

In Maart 1885 werden per stoomboot *Limburg* de ijzeren pilaren en balken voor het gebouw te Cheribon aangebracht en in April de diffuseurs; de technoloog Mitscher en de monteur Schultze waren toen reeds uit Duitschland aangekomen. De geheele installatie was in het begin van Juni gereed.

Het gebouw bestaat uit ijzeren pilaren en ijzeren balken, twee verdiepingen hoog met een dak van gegalvaniseerd ijzer; daarin zijn geplaatst de fransche en duitsche snijmachines, 10 diffuseurs met calorisatoren en thermometers, een ijzeren waterréservoir, een stoommachine, een machine tot het opvoeren van water, een elevator om het riet op de bovenste verdieping te brengen, een Sellwig en Langensche pers, overbrengende beweging, water-, stoom-, en sapleidingen met al de daartoe behoorende afsluiters en kranen, een ijzeren spoorbaan op de eerste verdieping met twee ijzeren wagons ter vulling van de diffuseurs met rietschijfjes. Verder een spoorbaan loopende tot op het ampasterrein om met drie wagons de natte schijfjes daarheen te brengen. Het te verwerken riet wordt door den elevator op de bovenste verdieping gebracht. Hier

bevinden zich de openingen der trechters waardoor het riet wordt gevoerd naar de snijmachines die zich op de eerste verdieping bevinden en waaruit de snijdsels in wagons vallen, middels welke zij in de diffuseurs gebracht worden.

De 10 diffuseurs, van 1350 liter inhoud elk, in een rechte lijn geplaatst, zijn van zuiver cilindrischen vorm en de lediging geschiedt door het openen van den geheelen bodem waardoor de uitgezoette schijfjes in een oogwenk daaruit neder vallen in de daaronder geplaatste wagens, waarmede zij naar het ampasterrein verwijderd worden.

Na al de genomen proeven durft het comité thans te verklaren dat het diffusie-procedé, toe te passen op suikerriet, geen enkel bezwaar heeft;

dat gebleken is dat kleine diffuseurs met beneden-opening van den geheelen diameter des diffuseurs zeer gemakkelijk werken en tot geen alteratie van het sap aanleiding geven;

dat de verdunning van het sap niet grooter behoeft te zijn dan in Europa met beetwortelsap het geval is; dat de diffusiemethode verschillende voordeelen aanbiedt, bestaande in betere uitwinning der suiker uit het riet dan met de molens en in het verkrijgen van zuiverder sap; dat het gevaar van het breken van molens er mede ontgaan wordt, dat het meerder verbruik van brandstof tengevolge van de verdunning van het sap en de daardoor vermeerderde uitgaven niet te groot zijn in verhouding van het voordeel door deze wijze van sapwinning te verkrijgen.

De verwerking van het sap tot suiker buiten beschouwing latende, — omdat het rendement van suiker te veel afhankelijk is van den aard van het sap en van de werkwijze welke in de fabriek gevolgd wordt — en zich dus alleen tot de sapwinning bepalende, constateert de commissie het volgende:

Herhaaldelijk werden met de molens persproeven op groote schaal ondernomen, waarvan het gemiddeld resultaat was:

Sap 73.95 per honderd riet
Ampas 26.05 » » »
100.00

Analyse

van het sap		van de ampas.	
Krist. Suiker	16.84	Krist. Suiker	9.36
Water	81.50	Water	42.47
Inv. Suik., Z. & Org. N. Suik.	1.66	Houtvez en andere	48.17
	100.—		100.—

Sap 73.95 × 16.84 suiker = 12.45318 pr 100 riet
73.95 × 81.50 water = 60.26925 »
73.95 × 1.66 Org. N. suiker = 1.22757 »
73.95000

Ampas 26.05 × 9.36 Suiker = 2.438280 p. 100 riet
26.05 × 42.47 Water = 11.063435 »
26.05 × 48.17 Houtv. en andere = 12.548285 »
26.050000

100 deelen riet bevatten dus:
12.45318 + 2.438280 = 14.891460 Suiker
60.26925 + 11.063435 = 71.332685 Water.
1.22757 + 12.548285 = 13.775855 Houtv. en andere
100.

Alzoo Sap 100 — 12.548285 = 87.451715
Houtvezel en andere 12.548285
100.000000

Van de suiker in het riet ging dus zelfs bij bijzonder goed persen verloren in de ampas 2.43828. per 100 riet of 16.37% van de hoeveelheid suiker welke in het riet vervat was.

Ons bepalende tot de door de analyses van de proefneming aangetoonde cijfers, dan constateert men bij diffusie als verlies in de uitgezoette snijdsels gemiddeld, per 100 riet 0.84 Suiker
en als verlies in het afloopwater, 0.106 gewichtsprocenten van het afloopwater, zijnde:
262 kilo waarin o. a. 106 pct. Suiker = 0.27772
kilo Suiker op 600 kilo snijdsels = per 100 riet 0.04628
Totaal suikerverlies bij de diffusie van 100 riet 0.88628

Verschil ten voordeele der diffusie (24.3828 — 0.88628) = 1.552 per 100 riet.

Men mag in aanmerking nemen dat bovenstaande cijfers niet de mooiste zijn om het voordeel der diffusie-methode te doen uitkomen. Niet altijd wordt immers bij het persen ca 74% sap verkregen, dikwijls blijft er heel wat meer suiker in de ampas als 9.36%. Men kan als men voortdurend 74% sap wil persen, niet veel riet per molen verwerken; men is meestal genoodzaakt, wil men niet al te laat met het malen gereed komen, wat op te offeren. Wanneer men dus voor gemiddeld persen 70% in de berekening opneemt zal men de waarheid meer nabijkomen als met 74%. Het verlies bij diffusie is genomen naar de cijfers verkregen door het werk van eene batterij welke niet voldoet aan de eischen welke men der diffusie stellen kan, en welke zij geven zal met eene lange batterij. Ons evenwel houdende aan het voordeel van 1.552 suiker per 100 riet, dan geeft zulks over 800 pikols riet per bouw 12.416 pik. suiker per bouw. Bij 73.95% persen met de molens zoude men bekomen 800 × 61.76 kilo × 73.95% = 36537 kilo sap per bouw. Om tot de meerdere sapwinning bij diffusie te geraken is 20% verdunning van het sap onvermijdelijk. Men brengt dus 7307 kilo water in het sap, welke verdampt moeten worden en waartoe extra brandstoffen gevorderd worden. Wanneer men aanneemt dat

1 kilo steenkolen van gemiddelde qualiteit, 8 kilo water verdampt (Bernouilly geeft op 10 kilo) dan heeft men, ongerekend dat de verdamping à triple effect plaats heeft voor de 7307 kilo water noodig 913 kilo steenkolen. Wanneer deze op de fabriek kosten à *f* 34 per ton, *f* 31.04, dan blijft er een voordeel per bouw van 12.416 pik. suiker, stel à *f* 9. *f* 111.74 — *f* 31.04 = *f* 80.70 per bouw.

Één moeilijkheid blijft nog onopgelost, n. l. het drogen van de schijven. Geheel tegen de verwachting van velen is het gebleken dat zij niet zoo spoedig drogen als ampas van de molens. De schijven bevatten dadelijk nadat ze uit de diffuseurs vallen ca 90% aan water. Ampas uit de molen slechts 42.470%, ampas van het droogveld komende om in den gewonen vuurhaard te worden verstookt bevat nog 22.53% aan water; de ampas uit den molen komende, dus met 42½% vochtigheid, wordt zonder eenige moeilijkheid te ontmoeten gestookt in de four Godillot. Noch de Sellwig Langensche, noch de groote schroefpers bleek in staat, om aan de uitgezoette schijfjes zóó veel water te ontnemen, dat zij na een dag drogens op het ampasveld tot brandstof voor de gewone vuurhaarden geschikt zijn.

De Commissie stelt zich echter voor, in de volgende campagne na overleg met deskundigen in Europa de proefnemingen voort te zetten, en daarbij wenscht zij de proefnemingen in 1886 zóó in te richten, dat een groot aantal pikols riet geheel atzonderlijk met diffusie zal verwerkt worden, zoodat dan ook een duidelijke optelling van de geldelijke voordeelen van diffusie boven molenarbeid kan gemaakt worden.

Het belangrijk Verslag eindigt met tal van analyses, door den heer Mitscher gemaakt.

Het Comité bestaat uit de heeren Zuur en Everts.

VICHNOU EN SHIVA.

DOOR

LOUISE STRATENUS.

(*Vervolg.*)

»Ja, zij heeft mij een brief gezonden, die gerust voor een model van tactelоosheid zou kunnen dienen, en waarin zij mij niet meer of minder te kennen geeft dan dat zij besloten heeft het huis te betrekken, vooraf wel reeds wetende, dat Ferdinand, die in alles haar wil volbracht, ook dit plan volkomen goed zou keuren. Door den dood zijner ouders, schreef zij, waren zij in het bezit gekomen van een aardig vermogen, en zij zag daardoor de noodzakelijkheid niet langer in, van hem op hare beurt naar het Apenland te volgen; binnen een zestal maanden zoude zijn verblijftijd als gewoon zeeofficier in Indië verstreken zijn, en er waren altijd hongerlijders genoeg die gaarne den hem beloofden post in zijne plaats vervullen zouden, zoodat hij dan op den gewonen tijd terug zou komen. Maar aangezien zij niet van plan was hare jeugd voorbij te laten gaan zonder van haar geld te genieten, had zij besloten hare tegenwoordige woning te verlaten die te klein was om er menschen te zien, en haar intrek in Ferdinand's huis te nemen. Hare moeder zoude haar voorloopig vergezellen, maar zij hoopte niet dat ik mij daarom overhaasten zoude naar een ander verblijf om te zien; er was ruimte genoeg voor ons allen."

»En wat hebt gij geantwoord?" vroeg Egberta, hoofdschuddend.

»Ik ben begonnen met een briefje aan De Wilde te schrijven, dat met den dood mijner ouders het bezwaar had opgehouden te bestaan dat ons eenmaal scheidde, en de goede jongen was reeds binnen het uur daar, om mij zijn geluk te betuigen; daarop schreef ik zoo kort mogelijk aan Mathilde om haar te zeggen dat ik haar brief in goede orde ontvangen had, en haar tevens mijne verloving mede te deelen, — ik wilde niet dat zij zou bemerken welk een wond zij mij had toegebracht."

»Zoo het u gelukkig kan maken, is er natuurlijk niets wat mij zoozeer verheugen zal," stamelde Egberta met tranen in de oogen: »maar, liefste, het is een te groote stap om hem zoo maar in een oogenblik van toorn te doen."

»Dat weet ik wel, Egberta," klonk het antwoord, terwijl de spreekster hare schoone heldere oogen even neersloeg, »en ik zal uw bijzijn vooral erg missen; wij waren als zusters voor elkaar, en mama hield ook zooveel van u; maar De Wilde is een zacht en verstandig mensch, en ik heb mij heilig voorgenomen eene goede vrouw voor hem te zijn, en waarschijnlijk zullen wij op onze eigenaardige manier gelukkig wezen. Toch zou ik het nooit gedaan hebben, zoo *haar* brief er mij niet toe aangezet had. Het is alles goed en wel, ziet gij, en als Ferdinand teruggekomen was, zoude ik er geen oogenblik over gedacht hebben in zijn huis te blijven of mij tegen zijn wil te verzetten, maar dat zij, die voor ons allen zoo goed als een vreemde bleef, en die ook gedurende de ziekte van mama zoo weinig bewijzen van liefde gaf, thans met hare niet minder vreeselijke moeder de plaats mijner ouders zou komen innemen, neen, lieve, dat is te veel voor mij, en ik mag het dan al niet kunnen verhinderen, ik wil het ten minste niet aanzien."

»Maar wanneer denkt gij dat zij hierheen zal komen?"

»Tegen 1 Mei."

»En zoudt gij reeds vóór dien tijd willen trouwen?"

»Zeker, ik wil hier geen dag met haar wezen. Twee maanden zijn ruimschoots voldoende om mijn uitzet en alles gereed te krijgen, en dan ook maar zoo gauw mogelijk weg."

Maar hoe moedig zij zich in den aanvang ook had willen houden, Emma's gemoed was vol, en toen hare vriendin de armen om haar heen sloeg, liet zij het hoofd op haar schouder zinken en weende zij daar haar leed uit.

Egberta poogde haar te troosten met haar te zeggen dat Ferdinand zeker nooit iets dergelijks toe zoude staan, maar Emma schudde het hoofd en zeide:

»Zoo gij dat meent kent ge hem niet; de arme jongen heeft haar zoo zielslief dat niets hem natuurlijker zal voorkomen dan dat zij de plaats zijner moeder inneemt."

En zij had zich niet vergist: de jonge man stemde volgaarne in alles toe, en schreef reeds met geestdrift over zijne terugkomst in het vaderland. Wat Emma betreft, hij zoude zorg dragen, haar terstond bij haar aankomst in Indië te verwelkomen.

Deze bespoedigde zooveel mogelijk haar huwelijk, maar nauwelijks was zij vertrokken of de jonge mevrouw Van Wikkevorden kwam over,

en liet het gansche huis van onder tot boven opnieuw meubelen.

»Het lastigste is maar, dat ik niet weet, waar zoolang met al dien ouden rommel te blijven," zeide zij tot Egberta, die haar, ter wille van haar vriendschap voor haar man, was gaan vragen of zij haar ook soms met iets van dienst kon zijn. Ferdinand heeft mij geschreven alle mogelijke veranderingen blindelings goed te keuren, mits er slechts niets van de oude meubels weggedaan werd; er waren allerlei dingen onder die hij nog eerst wilde uitzoeken omdat hij er aan hechtte; ik zou natuurlijk liever alles doen dan een verzoek van mijn lieveling in den wind te slaan, maar al nam ik er ook den ganschen zolder voor, dan zoude er nog geen ruimte genoeg voor dat oude meubilair wezen. Ik weet waarlijk niet wat aan te vangen."

»Misschien zoude oom er niet tegen hebben u zoolang het pakhuis af te staan dat hij indertijd voor zijne overtollige boeken liet bouwen, maar waar hij toch nooit toe overging om een zijner lievelingen heen te verbannen. Ik zal het hem even gaan vragen zoo gij dat goedvindt."

Mathilde was opgetogen over dezen inval, en toen de oude kluizenaar verklaard had mevrouw Van Wikkevorden zeer gaarne daarmede van dienst te zullen zijn, liet zij zoodra mogelijk den ganschen boedel harer schoonouders overbrengen.

Zonder dat zij zelf recht wist waarom, had Egberta zich in lang niet zoo gelukkig gevoeld als den dag toen »*die oude rommel*" naar het aan hare woning grenzende pakhuis werd overgebracht; het schenen haar oude vrienden toe, die zich onder hare hoede kwamen scharen om beschermd te worden tegen vergetelheid en onverschilligheid.

Ferdinand zoude tegen den winter repatriëeren, en ofschoon het gemis van Emma's gezelschap eene blijvende leegte had achtergelaten, kon zij niet anders dan met verlangen het oogenblik tegemoetzien, waarop zij den jongen man, dien zij bijna als haar broeder beschouwde, welkom zou heeten bij de oude familieschatten, die zij voor hem bewaard had.

De oude mevrouw Verbrugge troonde thans in alle statigheid in de woning waar eens de lieve, zachte stem van Ferdinand's moeder weerklonken had, en haar gebiedende toon en gestadige afkeuring van al wat hare voorgangers aldaar hadden laten aanbrengen of vervaardigen maakten dat Egberta zoo zelden als maar mogelijk was meer een voet zette in het huis waar zij zulk een groot gedeelte van hare jeugd had doorgebracht.

Niet zelden trilde er een driftig antwoord op hare fijne lippen of kwam er eene uitdrukking van verontwaardiging in hare sprekende oogen, maar steeds wist zij zich te bedwingen ter wille van Ferdinand die spoedig een

gansche verandering in dien toestand aan zou brengen, waarvan de eerste, en zeer zeker ook de beste, zijn zoude dat Mevrouw Verbrugge weder naar haar eigene woning in het Gooiland vertrok.

Mathilde was haar wel niet sympathiek, maar zij sprak altijd met eene liefde van haar man, en eene opgetogenheid over zijne aanstaande terugkomst, die het haar goed deed aan te hooren; en zij hield zich overtuigd dat Emma de zaken wat al te zwart ingezien had en zij weldra getuige zou zijn van een der gelukkigste gezinnen die er maar op aarde konden bestaan.

Zoo verliepen de eerste zomermaanden, en begon Mathilda reeds de weken te tellen welke er nog verloopen moesten vóór de terugkomst van haar echtgenoot, toen zij op zekeren avond een bericht ontving, waarmede zij in hare opgetogenheid terstond naar Egberta stormde. Het jonge meisje zat als gewoonlijk in hare ernstige lectuur verdiept in de donkere binnenkamer, waar het altijd zoo vroeg donker was, en een groote groene kap de ouderwetsche olielamp bedekte, die haar geheimzinnig licht op de trekken der jonge geleerde wierp; en het was reeds lang zulk een ongewoon iets geweest dat er op een zóó laat uur nog een bezoeker tot hen gekomen was, dat Egberta verbaasd de oogen ophief toen zij van de dienstbode vernam wie er was om haar te spreken.

»Laat Mevrouw dadelijk binnen!" zeide zij, terwijl zij zelve Mathilde tegemoet ging.

»Er is toch niets bij u aan huis gebeurd?" ging zij voort, zoodra zij de jonge vrouw zag binnentreden. »Mevrouw Verbrugge is toch niet ongesteld?"

»Neen, neen!" lachte zij, met eene schitterende, opgetogen uitdrukking op het gelaat: »Mama is gelukkig heel wel; en ik heb een bericht ontvangen dat zoo heerlijk is, dat ik u even mijne blijdschap moest komen mededeelen."

»Ferdinand...." stamelde Egberta, terwijl zij zeer bleek werd.

»Juist geraden! Hij kan morgen ieder oogenblik hier aankomen."

»Morgen reeds? En ik dacht dat hij nog tot het najaar in de Oost moest blijven?" zeide het jonge meisje op verbaasden toon.

»Ja, dat meende ik ook; hij had het mij altijd zoo doen voorkomen, maar ik denk dat hij mij zal willen hebben verrassen; men kan zich onmogelijk omtrent den inhoud van dit telegram vergissen."

En zij reikte Egberta het papier over dat haar daareven met zulk eene onverwachte vreugde had vervuld.

Het was inderdaad duidelijk genoeg, al mocht het ook opgesteld zijn met eene kortheid die het jonge meisje verwonderde, vooral van de zijde van

Ferdinand, die met zóóveel vuur en geestdrift naar zijn terugkeer had uitgezien. Het behelsde eenvoudig de woorden:

»Te Marseille aangekomen om terstond naar Holland door te reizen."

VAN WIKKEVORDEN.

»Er is hier geen vergissing mogelijk, dat is waar," sprak Egberta, met eene peinzende uitdrukking in hare oogen; »en gij gelooft dus dat hij morgen reeds hier kan zijn?"

»Ja, want mama heeft dat terstond uitgerekend, en zij weet zulke zaken altijd haarfijn. Gij kunt u verbeelden hoe blij of ik ben. Ik geloof dat ik morgen ochtend het heele huis zal groen maken; welk een geluk dat er nu juist zooveel bloemen te vinden zijn! Wilt gij gelooven, dat het mij is alsof ik nu eerst pas *werkelijk* moest beginnen te leven? Vóór zijn vertrek waren wij ook wel heel gelukkig met elkander, maar het was toch maar een soort van plantenleven. Wij konden ons geen enkel genoegen toestaan; het was altijd dat nare geld dat ons angst voor de toekomst en allerlei gemis voor het heden oplegde; nu is het heel anders, wij hebben nu fortuin genoeg om ruimschoots van al het goede der aarde te kunnen genieten, en het eerste waar ik hem toe over zal halen is een reisje naar Parijs; daar moet ik een maandje bekomen van al onze Hollandsche kleingeestigheden en ouderwetsche begrippen."

Egberta zeide niets; zij begreep niet dat men, nauwelijks weder vereenigd zijnde met iemand dien men liefhad en zoolang had moeten missen, terstond naar de drukte en het gewoel van zulk een pleizierstad verlangde. Maar haar oom had het haar altijd gezegd: er bestonden menschen en menschen.

Ziende dat Mathilde dit gaarne had, vergezelde zij haar nog tot laat op den avond om allerlei boodschappen en bestellingen te doen, en kwam zij haar ook den volgenden morgen helpen om het gansche huis een recht feestelijk aanzien te geven. Terwijl de beide jonge vrouwen, met haar zoo verschillend, maar even bekoorlijk uiterlijk, bezig waren hare toebereidselen te maken, en Egberta bij zichzelve dacht dat, al zoude dit waarschijnlijk niet juist *haar* manier van liefdebetoon geweest zijn, Mathilde haar man wel degelijk van ganscher harte beminde, liep mevrouw Verbrugge, die reeds sedert den vroegen morgen met haar nieuwste muts met breede linten getooid was, ten einde niet onverhoeds overvallen te worden in haar ochtendtoilet, met statigen tred op en neder, om allerlei bevelen aan de dienstboden te geven.

»Kijk eens, mama, is deze slinger niet prachtig uitgevallen?" vroeg Mathilde, terwijl zij van het trapje klom, waarop zij gestaan had, om haar werk uit de verte met voldoening te beschouwen.

»Prachtig!" antwoordde mevrouw Verbrugge droogjes weg: »maar gij weet dat ik deze heele versiering onverstandig en bespottelijk vind."

»Och, mama!" lachte Mathilde: »u moet mij vergeven dat ik bij Ferdinand's terugkomst niet kan gaan denken over hetgeen het verstandigste of onverstandigste zijn zou. Zulke beschouwingen zijn goed wanneer men niet zoo gelukkig of wel *oud* is."

»Gekheid!" bromde hare moeder: »dat is de manier waarop gij, jonge vrouwen van den tegenwoordigen tijd, allen uw geluk bederft. Toen ik trouwde was ik ook heel gelukkig; maar daarom verloor ik mijn belangen nog niet uit het oog. Ik had altijd gehoord, en het in mijn oor geknoopt ook, dat de mannen zijn wat men gedurende de eerste dagen van zijn huwelijk van hen maakt, en daaraan heb ik steeds gedacht. Soms, in den aanvang, want alle jonge harten zijn verbazend week, ging het mij wel eens aan het hart hem zoo altijd in zijn wil te dwarsboomen, maar ik begreep dat het ook voor zijn best wil was, en zette het door. Gij hebt er zelf den goeden uitslag van gezien."

»Ja," zuchtte Mathilde: »papa durfde geen hand verroeren zonder uwe toestemming."

»Zoo behoort het ook, lieve, indien men gelukkig wil zijn. Eén van beiden moet altijd de overmacht bezitten; men mag daarvan zeggen wat men wil; het is zoo. Is het de man die aan het roer staat, dan siddert en beeft alles in het huishouden voor hem, het eten is nooit goed, de kinderen mogen niet stoeien, de vrouw leidt een slavenleven, en alle veertien dagen jaagt hij de dienstboden de deur uit. Heeft daarentegen de vrouw het heft in handen, dan gaat alles geregeld en goed zijn gang; er zijn geen huiselijke tooneelen, de kinderen zijn tevreden, en de man zelf blijft een toonbeeld van deugd. Onthoud dat wel en bederf hem niet bij zijne terugkomst!"

»Maar, mama-lief," zeide Mathilde eenigszins ongeduldig, »gij vergeet dat ik toch reeds maanden lang met hem gehuwd heb doorgebracht."

»Toen was ik er, mijn kind, om voor uw geluk te waken en hem onder appèl te houden; gij vergeet dat gij thans als het ware wederom een nieuw huwelijksleven begint, en dat ik spoedig naar mijne eigene woning terug zal keeren, zoodat thans alles op u neer zal komen."

Mathilde haalde de schouders op en hervatte haar werk; Egberta had geen woord willen zeggen, doch voelde eene brandende verontwaardiging tegen de koele berekenende vrouw, die op den dag zelf van zijn terugkeer in het vaderland, alles aanwendde om het huiselijk geluk van den jongen zeeman te verstoren.

Het was reeds laat in den middag aleer zij met alles gereed kwam, en Egberta wilde juist huiswaarts keeren en stond daartoe zelfs reeds gereed, toen er een rijtuig, beladen met koffers voor de deur stilhield, en Mathilde een uitroep van jubelende vreugde liet hooren. Zij snelde als een waanzinnige naar de vestibule, en zelfs hare bezoekster kon niet nalaten achter in den gang te blijven kijken naar zijn eerste betreden der woning die thans de zijne was. Sidderend hield zij zich vast aan den deurknop der woonkamer, waar mevrouw Verbrugge op de canapé plaats genomen had, en statig bezig was de plooien van hare nieuwe zwarte zijden japon uit te strijken, en de linten van haar muts in onberispelijke orde te schikken.

De voordeur werd wijd opengeworpen, en reeds verwonderde het haar dat Ferdinand nog niet uit het rijtuig was, toen hij daar langzaam uitsteeg, als het ware ondersteund door een anderen heer, die evenals hij in uniform gekleed was. Hij zag er zeer verbrand en vermagerd uit, zijn oogen waren diep in hunne kassen gezonken en neêrgeslagen.

»Kom, Van Wikkevorden, kom," hoorde zij den onbekenden zee-officier zeggen: »wij zijn nu thuis, en je zult spoedig kunnen uitrusten. Voorzichtig, hier is een trede, hier nog een, daar!"

Mathilde gevoelde zich doodelijk verschrikt, en snelde op het tweetal toe, dat thans de huisdeur binnentrad.

»Mijn God!" riep zij uit: »is Ferdinand ziek?"

»Heeft zijn dokter u dat niet geschreven, mevrouw?" vroeg de marine-officier, terwijl hij haar medelijdend aanzag. »Hij was toch stellig van plan zulks te doen, maar men zond uw man zoo spoedig mogelijk uit Indië weg, zoodat het best mogelijk is dat zijn brief nog later zal aankomen dan wij. Het spijt mij meer dan ik zeggen kan."

»Maar wat is er dan met hem gebeurd?" vroeg zij, schier buiten machte adem te halen.

»Stel u gerust, mevrouw, het zal zeker na verloop van tijd en dank zij het koelere klimaat weder terecht komen; voor het oogenblik echter," en hier boog de onbekende het hoofd en vervolgde hij niet zonder moeite: »voor het oogenblik is hij memorieloos, tengevolge van een zonnesteek die hem heeft getroffen."

VIJFDE HOOFDSTUK.

Er lag eene treurige tegenstelling tusschen het groengemaakte en geheel in feestdosch gestoken huis en den toestand van den armen zieke, die zoo geheel en al den bodem insloeg aan al de vreugde waarmede zijne jonge vrouw zijn terugkeer had verbeid; half bewusteloos van smart was zij naar hare moeder gesneld en had zij zich in hare armen geworpen en zich aan haar vastgeklemd, op zóó krampachtige wijze dat mevrouw Verbrugge zich slechts na veel moeite van haar had kunnen losmaken, om haar eenige kalmeerende middelen toe te dienen, zoodat het gelukkig was dat Egberta zich daar nog bevond, om de noodige bevelen te geven ten einde de slaapkamer voor den zieke in gereedheid te brengen, terwijl zij zich tot den officier wendde en hem vroeg of het niet beter zijn zoude, zoolang met Van Wikkevorden naar de tuinkamer te gaan.

»Ik geloof dat wij hem hoe eer hoe liever rust moeten geven," antwoordde deze op dankbaren toon, »en zoo gij mij wilt helpen, dan kunnen wij hem daarheen brengen."

In zijne ziel verwenschte hij reeds de vrouw, die enkel en alleen aan haar eigen leed en behoefte aan troost denkende, den ongelukkige maar eenvoudig aan zijn lot had overgelaten.

Egberta trad thans op den zieke toe, *zij* was niet bang voor zijn verwilderden blik, maar legde hare kleine, bevende hand op zijn schouder en sprak op zeer zachten toon:

»Welkom in het vaderland, en in uwe ouderlijke woning, Ferdinand!"

De beide woorden hadden toch eenige uitwerking op zijn benevelden geest, want hij herhaalde ze langzaam en zeide toen:

»Maar gij noemt mij bij mijn naam, en ik ken u niet."

»Dat komt dat ik veel ben veranderd," zeide zij, pogende luchtig te spreken, ofschoon de tranen hare stem bijna verstikten: »kom nu mede naar de tuinkamer!"

»Neen," zeide hij somber: »ik wil niet met u mede, ik wil naar Mathilde; men heeft mij gezegd dat ik naar Mathilde ging, en ik heb haar nog niet gezien."

»Zij is in de tuinkamer," hield Egberta zachtkens vol: »kom met mij mede."

Hij was zeer zwak, zóodat zij zijn vriend moest bijstaan om hem te ondersteunen; maar toch was hij na hare laatste woorden terstond bereid om te gaan waarheen zij hem leiden wilde. Overgelukkig dat zij hem ten

minste binnen mocht lokken in een vertrek waar hij op de sofa zou kunnen uitrusten totdat zijne kamer geheel gereed zoude zijn om hem te ontvangen, hielp zij hem den drempel overschrijden, en wilde zij hem reeds naar de canapé brengen, toen zijn blik het gansche vertrek doorliep en hij op woesten toon uitriep:

»Gij hebt mij bedrogen; Mathilde is hier niet; men wil mij slechts verder en verder van haar verwijderen, maar dit zal niet straffeloos gebeuren."

En dreigend hief hij de hand tegen haar op, toen hij in elkander zakte van uitputting en door zijn vriend op de sofa werd gedragen, waar hij opnieuw in een soort verdooving verviel.

»Hoe is het toch gekomen?" fluisterde thans het jonge meisje, dat geen oogenblik vrees had doen blijken voor hem, maar hem vol medelijden en smart aanzag.

»Ik weet het u slechts ten deele te zeggen," klonk het antwoord: »want ik heb wel met Van Wikkevorden op hetzelfde schip gediend, maar zoude eenige maanden vroeger dan hij repatriëeren, waartoe ik mij reeds te Batavia gereed hield. Bij ons afscheid was hij nog dezelfde intelligente, flinke jongen van voorheen, vol illusies over zijn terugkeer naar het vaderland, en een sieraad van onze marine, gelijk wij hem altijd gekend hebben, zoodat ik nooit iets dergelijks verwacht had, toen ik plotseling twee dagen vóór mijn vertrek een vertrouwelijk schrijven ontving van den kommandant van zijn schip, waarin deze mij mededeelde dat Van Wikkevorden het ongeluk had gehad door een zonnesteek getroffen te worden, en dat de dokter als eenig middel tot behoud een onmiddellijken terugkeer naar het vaderland had voorgeschreven. Men had terstond aan den kommandant der zeemacht in Indië getelegrafeerd, en vergunning van hem ontvangen dat de zieke repatriëeren zoude, en nu droeg mijn vroegere chef mij de taak op hem met mij mede naar Holland te nemen. Ik was er natuurlijk terstond toe bereid, en reeds den volgenden dag kwam hij aan, begeleid door den dokter, die beloofde terstond aan zijne vrouw te zullen schrijven om haar op onze komst voor te bereiden. In de verwarring van het oogenblik hebben wij niet bedacht, dat de brief misschien nog later dan wij aan zou komen."

»Maar wie heeft dat telegram uit Marseille verzonden?" vroeg Egberta. »Vergeef mij mijne vrijpostigheid, maar ik ben altijd zoo goed als Ferdinand's zuster geweest."

»Ik denk er dan ook geen oogenblik aan, u van iets anders dan belangstelling in het lot van mijn vriend te verdenken," zeide de zeeman, terwijl hij voor haar boog. »Ik zelf heb dat telegram opgesteld. Van Wikkevorden

zelf was daartoe niet in staat. Hij heeft mij zelfs geen enkele maal herkend, al wat hij zich herinnerde was dat hij naar zijne vrouw heen wilde; arme sukkel, thans is zijn wensch vervuld en..... toch is zij hem ontvlucht."

»Zij is nog zoo jong," mompelde Egberta op verontschuldigenden toon; »en dan wordt men spoedig ontsteld door een dergelijk iets."

»Jonger dan gij kan zij toch zeker niet wezen," begon de onbekende op bitteren toon, doch hield eensklaps stil, daar de deur zich opende en doortocht verleende aan Mathilde en hare moeder. De jonge vrouw trad snel op hem toe.

»Ik moet u om vergiffenis vragen," sprak zij op den meêwarigen toon van een bedroefd kind: »dat ik u nog niet verzocht heb dit huis als het uwe te beschouwen. Onze logeerkamer is natuurlijk ter uwer beschikking. De slag heeft mij vreeselijk onverwacht getroffen, en zonder mijne moeder hier, zoude ik waarlijk niet hebben geweten wat te beginnen."

De zeeofficier boog stilzwijgend.

»Ik hoop toch niet dat mijn schoonzoon aanvallen van boosaardigheid heeft?" vroeg mevrouw Verbrugge op angstigen toon. »Gij begrijpt, mijnheer, daar zoude ik mijne dochter nooit aan blootgesteld kunnen laten."

»Ik geloof niet, mevrouw, dat zoo iets in het minst te vreezen is, mits dat men tegenover hem slechts die zachtaardigheid in het oog houde, waaraan het hem hier, naar ik vertrouw, nooit zal ontbreken. Aan boord is hij gedurende die vijf weken slechts tweemaal in een driftbui ontstoken en dat nog slechts omdat de bedienden hem getergd hadden."

»Nu, wij zullen zien; in elk geval staat mijn besluit vast, dat zoolang hij in dezen toestand verkeert, ik mijne dochter niet alleen met hem zal laten. Ik zoude anders dezer dagen naar mijne eigene woning in het Gooi vertrokken zijn; maar nu blijf ik hier."

Egberta moest haar blik afwenden naar den tuin, om niet te verraden hoeveel leed haar dit besluit deed. Zoo Ferdinand nog ooit herstellen kon, gevoelde zij dat het verblijf der heerschzuchtige oude vrouw zijne genezing slechts tegen moest houden.

Maar zij had hier niet het minste recht van spreken. Zij gevoelde zulks zoo goed, dat zij stilletjes afscheid nam en huiswaarts keerde, om haar leed in de eenzaamheid uit te weenen.

De meid, die haar opendeed, zeide dat haar oom reeds herhaaldelijk naar haar gevraagd had. Met een kleine zucht, want zij ware zeer gaarne terstond naar haar eigen kamertje gevlucht, begaf zij zich naar de bibliotheek, en het gedruis dat de oude eikenhouten deur maakte toen zij haar opende, deed den bibliomaan opkijken en haar tegemoetgaan.

David Van Vuurschen was zeer lang en mager; zijn donker fluweelen kamerjapon hing zoo los om zijne ledematen heen, alsof daar nog enkel een skelet onder leefde; maar zijn schouders waren breed, en hij had het hoofd van een Italiaan, met een langen, puntigen baard, die iets schilderachtigs verleende aan dat hooge voorhoofd, die ingezonken wangen en die oogen die slechts bij oogenblikken een uitdrukking schenen te verkrijgen.

»Wat is er, oom?" vroeg zij op dien zachten, vriendelijken toon, dien zij gewoonlijk tegenover hem aannam.

»Niets bijzonders lieve, dan dat ik uren lang te vergeefs gezocht heb naar een boek dat gij in een oogwenk zoudt hebben kunnen vinden; daar ben ik zeker van. En wat wij menschen toch zonderlinge wezens zijn! Eerst was 't het boek alleen dat mij bezig hield; en daarop ging ik tobben dat gij er niet waart, gij, die zoo goed den weg door het doolhof weet; totdat het eindelijk en ten laatste nog maar u alleen was, die ik al half verloren waande."

»Gij ziet dat ik teruggekomen ben," zeide zij, terwijl zij zijne magere handen drukte, »en gij wist ook trouwens wel dat ik niet heel ver weg was."

»Bij de jonge mevrouw Van Wikkevorden, ja," mompelde haar oom terwijl hij zich nederzette in zijn ouderwetschen leêren armstoel en haar aan zijne zijde plaats deed nemen; »maar het is mij altijd alsof gij verder van mij verwijderd zijt wanneer gij bij lieden als zij vertoeft; of is Ferdinand reeds teruggekeerd?"

Zij knikte toestemmend; het was haar onmogelijk een woord omtrent zijn toestand uit te brengen.

»Zoo! dat doet mij genoegen," zei de heer Van Vuurschen op hartelijken toon: »een beste jongen en een flinke kop ook; ik kan hem maar nooit vergeven dat hij de dwaasheid heeft gehad zulk een huwelijk te doen. Enfin, de menschen laten zich daaromtrent niet raden, en doen negen en negentig maal van de honderd een verkeerde keus. Zeg mij eens: hoe zag hij er uit? Is hij gezond en wel?"

Egberta poogde hem een verstaanbaar antwoord te geven, maar de woorden bleven haar in den keel steken, en toen haar oom haar verbaasd aanzag, boog zij het hoofd op zijn schouder en barstte daar in snikken los.

Zonder te weten waarover zij bedroefd was, begreep de man, die slechts te midden van zijne boeken geleefd had en daar eene teederheid van gevoelens had opgedaan, welke men niet zelden tevergeefs in de wereld zoekt, dat het beter was haar uit te laten schreien, alvorens haar te ondervragen; en eerst nadat zij een weinig tot bedaren was gekomen, boog

hij zich vragend tot haar oor, en vernam hij het gansche verhaal der tehuiskomst van haar vriend.

»En hoe heeft zijne vrouw het gedragen?" vroeg hij op een toon, die genoegzaam zeide dat Mathilde zijn hart geenszins gestolen had.

»Ja, wat zal ik u zeggen, oom?" klonk het antwoord: »zij schijnt zeer ontsteld te zijn geraakt; de slag kwam dan ook zoo onverwacht, en zij is nog zoo jong voor haar leeftijd...."

»Gij wilt zeker voorkomen dat ik verbaasd zal wezen indien gij mij vertelt dat zij naar de buren vluchtte en daar luidkeels haar ongeluk uitgalmde; maar gij ziet reeds dat ik iets dergelijks heb geraden zoodat gij ronduit kunt spreken."

»Neen oom, zóó erg was het niet. Zij ging enkel tot hare moeder, en bleef bij haar totdat zij wat tot bedaren was gekomen."

»En liet onderwijl Ferdinand aan zijn lot over! Hum! hum! arme jongen; hij verdiende een lesje voor zijne verkeerde keus, maar dit is toch wat al te erg. En mevrouw Verbrugge? Haar eerste werk is stellig geweest om te besluiten, thans bij het jonge paar in te blijven wonen?"

Niettegenstaande haar verdriet kon het jonge meisje niet nalaten te lachen dat haar oom zoo goed geraden had, en zeide hem dat ronduit.

Hij schudde nadenkend het hoofd en zeide:

»Er heeft altijd vijandschap bestaan tusschen dat soort vrouwen en mij, Egberta, en weet gij hoe dat komt?"

»Eens, vele, vele jaren geleden heeft een van haar mijn gansche bestaan aan haar zelfzucht opgeofferd. Ik was jong en vroolijk als alle anderen, en meende dat er aan mijn geluk geen eind zou komen, want ik had een meisje lief, dat mij evenzeer beminde. Wij waren niet rijk, maar ik zou voor haar werken, en onze zaligheid scheen nooit te zullen eindigen, toen hare moeder, na eerst onze verbintenis goedgekeurd te hebben, uit moederlijke jaloezie en zelfzucht, tusschen beiden trad en voorgoed een einde aan ons geluk maakte *Zij* is de vrouw geworden van een rijken ellendeling die elk harer dagen tot een marteling deed zijn; en ik... heb mij onder mijne boeken begraven. Het leven is nooit weder als vroeger voor mij geweest. Wat mevrouw Verbrugge betreft, gij zult zien dat zij Ferdinand zoo mogelijk nog ongelukkiger zal maken dan hij reeds is."

Egberta gaf geen antwoord. Zij vreesde dat hij maar al te zeer gelijk had.

»En wat zult gij nu doen?" vroeg hij, terwijl hij haar doordringend aanzag.

»Dat is zeer moeielijk te bepalen, oom," stamelde zij: »Mathilde kan morgen, ja van avond misschien reeds van haar schrik bekomen zijn."

»Dat is niet zeer waarschijnlijk. Maar gesteld eens dat zulks gebeurde, wat dan?"

»Dan zoude Ferdinand geen betere zorgen dan de hare kunnen hebben, en zal zij alles aanwenden wat in haar vermogen is om hem te genezen."

»Zeer goed, mijn kind! In dat geval zijn wij dus zeker omtrent zijn lot. Maar laat ons eens voor een oogenblik de tegenovergestelde mogelijkheid aannemen."

»Welnu, oom?"

»Welnu, Egberta, wat zoudt *gij* dan doen?" vroeg de zonderlinge man, terwijl hij overeind rees en met zijne doordringende oogen in hare ziel scheen te willen lezen.

Zij sloeg hare blikken voor de zijne neder; in hare ziel scheen een zware strijd te zijn; maar ten slotte hief zij de oogen tot hem op en zeide langzaam:

»Dan zal *ik* hem oppassen."

Nog bleef zijn adelaarsblik op haar gevestigd; alleen maar kwam er een vreemde klank in zijne stem, terwijl hij vroeg:

»Maar weet gij hoe de wereld dat zou noemen? Weet gij dat gij daarna even onherroepelijk voor de maatschappij verloren zoudt zijn alsof gij een moord hadt begaan? Weet gij, dat terwijl gij hem misschien door uwe zorgen aan zijne vrouw terug zult geven, hij enkel tot haar terug zal snellen alsof zij een engel van barmhartigheid ware geweest, en u in het stof zal laten liggen, zonder zich verder om uwe toekomst te bekommeren?"

»Ik wist dat alles niet, maar ik gevoel dat gij niets daaromtrent overdrijft," fluisterde het jonge meisje met gebogen hoofde.

»En weet gij, dat gij, Egberta Van Vuurschen, daardoor aan alle vrouwen en mannen, die ver beneden u staan in zedelijke waarde, het recht zult schenken zich voortaan boven u verheven te achten niet alleen, maar ook het u te toonen? Gij, die altijd zoo trotsch waart, hoe zult gij dat dragen?"

Zij zag hem ernstig aan. Haar gelaat was doodsbleek. Zij gevoelde dat geen zijner woorden overdreven was, en dat hij haar slechts voor oogen houden wilde wat komen zou, wat onherroepelijk komen moest. En op gesmoorden, doch vasten toon, gaf zij hem ten antwoord:

»Ik ben altijd zeer hoogmoedig geweest; dat is waar, oom! En ik zou het niet overleven zoo ik voor *mijzelve* de vernederende gedachte moest hebben kwaad te hebben gedaan; maar mijn trots zelf zal mij staande houden wanneer de wereld mij veroordeelt om het volbrengen van een plicht."

Bij de laatste woorden had zij de oogen gesloten; zij kende dezen zonderlingen man nog zoo weinig dat zij niet wist of hij niet in verpletterenden

toorn tegen haar op zou staan, of wel haar slechts met zijne soms zoo bijtende ironie van haar voornemen zou trachten af te houden; tot hare onuitsprekelijke verbazing echter voelde zij zich door zijne armen omsluiten en hoorde zij hem op zijne zachtsten toon tot haar zeggen:

»Gij zijt zooals alle menschen wezen moesten, en ook al zult gij eenmaal misschien den naam die ook de mijne is voor het oog der wereld bezoedelen, God's engelen zullen hem wel schoon wasschen met hun tranen. Ga gerust uw gang, mijn kind! Alleen, zoo vaak de strijd u te zwaar zal vallen, herinner u dan dat ik er ook nog ben, en zeg mij wat u pijn doet."

Den volgenden morgen ging zij reeds vroegtijdig naar Ferdinand's toestand vernemen, en vond zij Mathilde met roodgeweende oogen en het hoofd in de handen verborgen, in de woonkamer zitten.

»Wat zal ik toch beginnen, wat moet ik aanvangen, vooral als van middag zijn vriend vertrokken zal zijn?" snikte zij. »Hij spreekt wel gedurig over mij, maar herkent mij niet, en heeft van niets meer het flauwste begrip. En ik, die zoo gelukkig over zijne terugkomt was!"

Zij snikte luid, en Egberta zag haar met innig medelijden aan. Het arme, wufte jonge vrouwtje had gedurende de laatste vierentwintig uren dan ook vreeselijk geleden, al mocht er veel zelfzucht in hare smart vermengd geweest zijn, en al had zij er geen oogenblik aan gedacht, allereerst haar rampzaligen echtgenoot te beklagen. Nog hingen de slingers groen en de bouquetten bloemen aan den wand, en reeds was alle hoop en vreugde verdord in het hart van haar die ze er zoo blijde aan had gehangen.

»Mama wil niet anders dan dat ik hem in een gesticht zal laten plaatsen," weende zij, »maar dat kan ik nog niet over mij verkrijgen. Ik kan niet gelooven dat zijne ziekte ongeneeslijk is, en zoo hij in het gekkenhuis ontwaakte, zoude hij het mij nooit vergeven, en ware alle hoop op geluk voor de toekomst voorgoed vernietigd."

»O! doe dat nooit!" riep het jonge meisje smeekend uit: »ik ben overtuigd dat hij van tijd tot tijd heldere oogenblikken zal hebben, en verbeeld u dat lijden eens aan, wanneer hij in zulke uren ontdekte dat de zijnen hem aan vreemde handen, onder krankzinnigen, hadden overgelaten."

»Dat zeg ik ook, maar mama ....."

»Wat is er van mama?" vroeg mevrouw Verbrugge, die thans met eene knorrige uitdrukking op het gelaat de kamer binnentrad.

»Ik zeide dat ik er tegen was om mijn armen Ferdinand in een gesticht te doen, en Egberta gaf mij gelijk."

»Dat is alles goed en wel," antwoordde hare moeder op scherpen toon: »maar vergun mij te zeggen dat al die sentimenteele drogredenen op niets

anders uit zullen loopen dan op last en treurigheid zonder eind. Wij kunnen toch immers geen gek gaan verplegen; dat is geen werk voor vrouwen van onzen stand."

»Is hij dan lastig of woest?" vroeg Egberta, die moeite had haar toorn te bedwingen.

»Dat nu juist niet," antwoordde mevrouw Verbrugge gemelijk: »maar hij is geheel en al versuft en weet van niets af. Ik geef toe dat het zeer treurig is, maar daar kunnen wij onmogelijk slachtoffers van worden, dat gaat niet, en of gij het thans wilt of niet, Mathilde, gij zult er toch vroeg of laat toe over moeten gaan. Wij *kunnen* hem hier in huis niet houden."

Het jonge meisje hoopte dat Mathilde een woord ter zijner verdediging zeggen zoude, maar toen zij zag dat deze eenvoudig zwijgen bleef, overmeesterde haar plotseling hare diepe verontwaardiging, en riep zij uit, voor een oogenblik alle voorzichtigheid uit het oog verliezende:

»Gij schijnt te vergeten, mevrouw, dat die woning waaruit gij hem maar zoo op eens verbannen wilt, de zijne is, en hij hier, wanneer hij slechts even gezond was, alleen als heer en gebieder zou kunnen optreden."

»Hoe durft gij....." riep de oude vrouw in hevige woede uit, en zij zoude Mathilde zekerlijk geboden hebben haar onmiddellijk uit het huis te zetten, indien deze niet blijde geweest ware iemand op hare hand te vinden.

»Ziet gij wel, mama?" riep zij uit. »Daar hoort gij nu meteen eens hoe de wereld er over zoude oordeelen. Ik ben blij dat Egberta zoo ronduit hare meening zegt; gij weet hoe ik zelve er tegen ben. Kom, wilt gij hem nog eens zien," vroeg zij aan het jonge meisje. »Gij hebt hem zooveel langer gekend dan ik; misschien vindt gij de zaak minder hopeloos."

»Is de dokter er al geweest?"

»Ja, maar die haalde sprakeloos de schouders op en zeide dat hij liever zijne opinie niet uitsprak voordat hij een consult met professor Van der Lidt gehad had. Het zal er van afhangen wanneer deze over kan komen."

Zij waren thans in den gang gekomen en Egberta, die reeds hevig berouw gevoelde over hare driftbui, nam Mathilde's hand en zeide:

»Het was zoo goed van u dat gij u daareven niet tegen mij gekeerd hebt; maar het spijt mij meer dan ik zeggen kan dat ik mij zoo boos durfde maken tegen uwe moeder."

Mathilde lachte door hare tranen heen.

»Waarom?" zeide zij. »Het is heel goed dat mama eens een enkele maal in haar leven de waarheid hoort, en zij zal er nu zoo gauw niet meer op terug komen om Ferdinand weg te zenden, uit vrees dat gij overal vertellen zoudt dat zij er oorzaak van was. Ik vind het ook veel te hard om zoo iets

maar terstond te doen. Wie weet of hij nog niet beter wordt, en dan zullen er nog zulke heerlijke dagen voor ons aanbreken. Het was gisteren ook zulk een harde slag op eens, dat ik er het hoofd geheel bij verloor."

Zij waren thans aan de deur van Ferdinand's kamer gekomen, en de jonge vrouw opende haar behoedzaam, om Egberta door te laten. Van Wikkevorden lag, in een luien stoel uitgestrekt, even strak als den vorigen dag voor zich uit te zien; hij scheen thans nog magerder, doordien hij blootshoofds was, en ofschoon zijn vriend, die bij hem zat, nu en dan het woord tot hem richtte, scheen hij hem volstrekt niet te herkennen. Ook toen zijne vrouw binnentrad kwam er geen verandering in zijn blik, en liet hij slechts een dof »Heel goed!" hooren, toen Egberta hem vroeg hoe hij het maakte.

Zij zag spoedig in dat het totaal onmogelijk was eenig gesprek met hem te voeren, slechts wanneer hij daartoe bepaald gedwongen werd gaf hij antwoord, maar dan nog alleen afgebroken en zonder zich rekenschap te geven van hetgeen hij zeide.

»Ik kan dien aanblik niet verdragen," riep Mathilde nu uit, terwijl zij, opnieuw in tranen losbarstende, zich verwijderde.

(*Wordt vervolgd.*)

Van de Wetgeving voor de Koloniën.

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

Handleiding tot de kennis van het Staats- en Administratief recht van Nederlandsch-Indië door Mr. J. de Louter, hoogleeraar te Utrecht. — Derde herziene uitgave. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1884.

Het onderwerp der koloniale wetgeving laat zich gevoegelijk in twee deelen behandelen, te weten de *Omschrijving der wetgevende machten* en de *Omschrijving der uitvoerende macht op het gebied der wetgeving*. Het eerste deel kunnen wij rationeel splitsen in de volgende §§: Beteekenis van Algemeene Verordeningen; Rijkswetgever; Koninklijke wetgever; Koloniale wetgever. Het andere deel in: 's Landvoogds gewone en buitengewone uitvoerende bevoegdheid; het dispensatierecht; de bijzondere verordeningen.

In deze volgorde zullen wij de bepalingen op de wetgeving doorloopen. Waar wij naar bladzijden zonder aanduiding van den schrijver of met een D. L. verwijzen, bedoelen wij het bovenstaande voortreffelijke werk. Onze eventueele opmerkingen worden slechts als een bewijs van waardeering opgenomen. Misschien vindt de geleerde schrijver er aanleiding in, om, bij eene vierde uitgave, vooral dit zoo gewichtige onderwerp eens flink te herzien.

I.

Algemeene verordeningen heeten de producten van onze wetgevende machten. In plaats dat het Regeeringsreglement hiervoor eene afzonderlijke definitie geeft, zegt het slechts incidenteel,

nl. in art. 31 al. 1, dat zij worden vastgesteld: „hetzij door de „wetgevende macht in Nederland (wetten), hetzij door den Koning „alleen (koninklijke besluiten), hetzij door den Gouverneur-Gene„raal (ordonnantiën)", waarbij dan als beginsel geldt, dat een lagere wetgever niet mag treden in de regelingen van een hoogeren.

„Het kenmerk der algemeene verordening is", verklaart nader eene kabinetsmissive d. d. 21 November 1855 (Bijblad 329) „dat „zij allen bindt, zonder dat het noodig zij, dat zij overal bindt.

„Onder de algemeene verordeningen worden dus begrepen, niet „alleen de zoodanige die *op elke plaats* in N.-I. uitvoering en „toepassing kunnen vinden, maar ook de zoodanige, die slechts „op eene bepaalde plaats in N.-I. toepassing kunnen vinden, „maar *aldaar* niet alleen voor *ambtenaren*, maar voor *allen* ver„bindend zijn".

De uitdrukking *algemeene verordening* is door het gansche Reg.-regl. heen gekozen, omdat men in het midden wilde laten, wie de wetgever zou zijn. Alléén in art. 129 wordt uitdrukkelijk de Rijkswetgever als vaststeller der Indische tarieven genoemd, wijl men in de vroeger vastgestelde Nederlandsche scheepvaartwetgeving dat reeds uitdrukkelijk bepaald had.

— Het woord *wet* wordt ook wel in een meer algemeenen zin opgenomen, dan uitsluitend als product van den Rijkswetgever. Iederen krachtens de bepalingen verbindenden regel wijst men mede door dit woord aan, zoowel in de gewone spreektaal, als in sommige verordeningen; art. 20 der *Algemeene Bepalingen van Wetgeving* b. v. luidt: „De rechter moet volgens de wet recht „spreken." In dezen zin kan b. v. eene gewestelijke keur ook wet zijn. Het ware niet overbodig, indien schrijver daarop de aandacht van den leek vestigde, gelijk Opzoomer in zijne *Aanteekening* op de A. B. bereids deed (bl. 22/23). —

Over het wetgevend vermogen van den Rijkswetgever op koloniaal gebied zegt het R. R. niets positief, behalve dan in het boven vermeld art. 129, waar zijne vaststelling der tarieven bepaald wordt.

De Grondwet zegt echter het volgende:

„De reglementen op het beleid der regeering aldaar worden door „de wet vastgesteld." (art. 59 al. 2).

„Het muntstelsel wordt door de wet geregeld." (art. 59 al. 3).

„De wet regelt de wijze van beheer en verantwoording der ko„loniale geldmiddelen." (art. 60 al. 2).

„Andere onderwerpen, deze koloniën en bezittingen betreffende, „worden door de wet geregeld, zoodra de behoefte daaraan blijkt „te bestaan." (art. 59 al. 4).

En opdat de Staten-Generaal voor al dergelijke regelingen genoegzaam op de hoogte der koloniale zaken zouden komen en blijven, zegt nog art. 60 al. 1:

„De Koning doet jaarlijks aan de Staten-Generaal een omstan„dig verslag geven van het beheer dier koloniën en bezittingen „en van den staat waarin zij zich bevinden."

Maar als regel zal de Rijkswetgever niet de wetgever der koloniën zijn, hetwelk blijkt, zoowel uit het behoefte-voorschrijvend art. 59 al. 4, als uit art. 118:

„De Grondwet en andere wetten zijn alleen voor het Rijk in „Europa verbindende, tenzij het tegendeel daarin worde uitgedrukt."

Gaan wij kortelijk de geschiedenis dezer bepalingen na.

De 3e afdeeling der constitutioneele wetten van 1806, art. 4, hield de volgende bepaling in:

„De bestiering der Koloniën, en van alles wat derzelver inner„lijke Regeering betreft, behoort bij uitsluiting aan den Koning."

Of nog pertinenter in het Fransch:

„La direction suprême des Colonies et des possessions du „Royaume dans les autres parties du Monde appartient exclusi„vement au Roi."

Alleen bepaalde art. 12, als uitzondering op dit alles omvattend bestuur, dat bijzondere wetten de regeering van de Koloniën zouden regelen. De Grondwet van 1815 liet echter ook deze éénige inmenging vervallen, door enkel bij art. 60 te bepalen: „De Koning heeft bij uitsluiting het opperbestuur over de volk„plantingen en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen."

Hierin werd algemeen gelezen, dat de Rijkswetgever in de Koloniën niets te zeggen had. De Hollandsch-Belgische commissie, welke de grondwet van '15 heeft opgesteld, meende dit ook. Doelende op art. 36 der constitutie van 1814, dat diezelfde woorden „bij uitsluiting" behelsde, welke in '15 door art. 60 werden overgenomen, schrijft Raepsaet: „Sur la demande, si par cet „article on entend que le roi a le pouvoir législatif dans les „colonies, le président répond qu'oui." Die president was G. K. van Hogendorp. Nochtans was deze uitnemende man de eerste, die later aan de erkende beteekenis van art. 60 begon te tornen, door in zijne *Bijdragen tot de huishouding van Staat* (dl. VIII blz. 297) de meening te uiten, dat ook de Rijkswetgever zich

wel met de koloniale aangelegenheden kon inlaten. Dit betoog schijnt echter weinig invloed uitgeoefend te hebben; want toen dd. 14 November 1825 de minister ELOUT een wetsontwerp aanbood om ten behoeve van Oost-Indië eene geldleening van *f* 30 millioen aan te gaan, waarvan renten en aflossing geheel door de Kolonie zouden worden gedragen, uitte men algemeen het gevoelen, dat de Koning daartoe als uitsluitend opperbestuurder eigenmachtig kon overgaan. ELOUT, die als lid der Grondwetcommissie, mede zeer wel met geest en bedoeling van art. 60 bekend kon zijn, gaf dit toe; het groote woord echter: dat men niet in eene geldleening zou slagen, als de Staten-Generaal weigerden er hunne sanctie aan te geven, dat woord werd niet uitgesproken. De Regeering deed het veeleer voorkomen als eene edelmoedige toenadering van den Opperbestuurder, die uit de volheid zijner macht wel zoo goed was om de Staten-Generaal er onderwerpelijk in te laten deelen, en dit, meende ELOUT, belette de Grondwet niet. Het spiegelgevecht, gelijk wij het bij De Waal in zijn „Nederlandsch-Indië in de Staten-Generaal" lezen, is zeer aantrekkelijk: de Regeering die edelmoedig wilde zijn, en de Staten-Generaal die voor het lokaas bevreesd schenen. De 2e Kamer nam het ontwerp eindelijk met 72 tegen 6 stemmen aan, dat dd. 23 Maart 1826 tot wet werd verheven. Het ijs was nu gebroken: dd. 22 December 1827 kreeg men nog eens eene leening van 27 ton en dd. 27 December 1828 weder een van *f* 15 millioen.

Intusschen werden geen dezer wetten bij de beraadslagingen bepleit door den Minister van Koloniën. De Ministers waren toen meer agenten van den eenigen verantwoordelijken Opperbestuurder; hunne afhankelijke verhouding was zoo ongeveer als die van onze Indische departementschefs tot den Gouverneur-Generaal nog is. De Koning wees dus den Minister voor de behandeling der ontwerpen in de Staten-Generaal aan; leeningswetten kwamen speciaal voor rekening van den Minister van Financiën. Eerst bij het vierde leeningsontwerp, groot *f* 56 millioen, door de Regeering in October 1839 den Staten-Generaal aangeboden, trad de Minister van Koloniën zelf, toentertijd VAN DEN BOSCH, als verdediger op; maar de proef werd niet herhaald, want het mocht hem niet gelukken, den aangroeienden weerzin tegen het financiëel koloniaal beheer bij de Staten-Generaal te overwinnen: de 2e Kamer verwierp het voorstel na eene driedaagsche discussie dd. 18, 19, 20 December 1839 met 39 tegen 12 stemmen.

De beraadslagingen over al deze ontwerpen hadden het nut, dat in toenemende mate de Staten-Generaal op de hoogte der koloniale aangelegenheden kwamen, terwijl hun recht van inmenging min of meer toen geboren werd, doordien in de genoemde leeningswetten van '26, '27 en 28 steeds de bepaling werd opgenomen, dat te beginnen met 1831 aan hen geregelde financiëele openingen zouden gedaan worden. Het ontwerp van '39 ging ten slotte nog verder, doch wijl de 2e Kamer zich door die toenadering niet liet bewegen, kwam het daarbij voorgestelde eerst later onder den minister BAUD tot zijn recht.

In 1839 verscheen THORBECKE's betoog, dat de woorden „bij uitsluiting" den Rijkswetgever niet uitsloten, maar de grondwetsherziening van '40 toonde spoedig, dat men geene noemenswaardige inmenging van den Rijkswetgever zou toelaten.

Den 28en December 1839 bood de Koning een ontwerp tot grondwetsherziening aan, dat zich echter enkel beperkte tot de territoriale wijzigingen, die het gevolg waren van het tractaat met België. Bij gelegenheid der beraadslagingen over dat ontwerp drongen enkele leden aan op meerdere bemoeienis van de Volksvertegenwoordiging met de koloniale wetgeving.

Dat ontwerp werd echter geen wet; de Staten-Generaal doorliepen de gansche grondwet en zoo kreeg men de grondwetsherziening van '40.

Den Minister BAUD gelukte het, de Regeering te bewegen om den 18en Maart 1840 eene aanvulling van art. 60 te veroorloven met deze beide alinea's:

„Aan de Staten-Generaal zullen in den aanvang van elke ge-
„wone zitting worden medegedeeld de laatst ingekomen staten
„van ontvangsten en uitgaven van opgemelde volkplantingen en
„bezittingen.

„Het gebruik van het batig slot, beschikbaar ten behoeve van
„het moederland, wordt bij de wet geregeld."

Uit de staten, in al. 1, zou de Vertegenwoordiging dan het financiëel beheer der kolonie kunnen beoordeelen. De slotalinea moest aan het tot dusver heerschend misbruik een einde maken, waarbij de Regeering uit Indische geldmiddelen allerlei bedekte uitgaven ten behoeve van den Nederlandschen staat deed, als voor leger, voor droogmakingen, enz., enz., waardoor de vaststelling der Staatsbegrooting in vele opzichten illusoir werd. Overigens was reeds aan de Regeering de vrije beschikking van 98 ton onthouden, doordien bij de wetten van 24 April 1836, 11 Maart

1837, 27 Maart 1838, 22 December 1838, eene schuld aan de kolonie ten behoeve van het moederland was opgelegd, groot *f* 236 millioen, waarvan 200 tegen 4% en 36 tegen 5%, rentende te zamen *f* 9,800,000.

Art. 60 der Grondwet van 1815 werd art. 59 in die van 1840. 's Konings recht op het uitsluitend opperbestuur werd dus nu andermaal middellijk erkend: de Staten-Generaal kregen eenige opening van koloniaal-financiëele staten en verder niets anders dan dat het Indisch geld, hetwelk de Regeering wel in 's Rijks schatkist wilde storten, zou worden gebruikt, gelijk de wet aanwees. Hoeveel er echter zou gestort worden bleef aan het goedvinden van den Opperbestuurder overgelaten.

Kan men het politiek beleid van BAUD ten deze niet miskennen, die aldus de Vertegenwoordiging min of meer met een kluitje in het riet stuurde, de helling waarop VAN DER CAPELLEN en VAN DEN BOSCH het Indisch schip van staat door hun bestuur hadden geplaatst, was den bekwamen man te machtig; spoedig gebeurde er iets, dat de ontevredenheid over de uitsluiting opnieuw verlevendigde en de inmenging deed veld winnen.

Toen BAUD den 1en Januari 1840 als Minister optrad, was er geen geld in de koloniale kas, terwijl van de realisatie der producten niets te wachten viel, omdat tot en met den oogst van 1840 de Handelmaatschappij de oogsten in pand had, wegens eene schuld van *f* 39 millioen. Daar BAUD minstens 18 à 19 millioen noodig had om de administratie te voeren, haalde hij de Handelmaatschappij over tot een contract van 23/25 Juli 1840, waarbij deze genoegen nam met eene termijnsgewijze betaling; de laatste termijn, groot *f* 10.505.233, zou (volgens een gewijzigd contract van '42) vorderbaar zijn 31 December 1849. Deze overeenkomst is bekend als het *kapitalisatie-contract*. De Maatschappij kreeg daarbij het voorrecht eener uitsluitende consignatie der producten aan haar; bij het z. g. *consignatie-contract* werden de voorwaarden der consignatie nader geregeld.

Ter gelegenheid van de beraadslagingen over de Staatsbegrooting van 1841 bleek het echter, dat men in de 2e Kamer die contracten als ongrondwettig beschouwde, wijl aldus op het gebruik van het batig slot, beschikbaar ten behoeve van het moederland, was vooruitgeloopen. BAUD erkende dat er grond voor eene dergelijke beschouwing kon bestaan, wat betreft het kapitalisatie-contract; niet intusschen wat aangaat het consignatie-contract, evenmin als b. v. ter gelegenheid eener door de wet goedgekeurde

geldleening, de wetgever zich inlaat met de voorwaarden van courtage, enz. Van de Regeering mocht evenwel een terugkomen op eerstgenoemde verbintenis niet uitgaan, wijl deze eenmaal gesloten was en men haar dus niet aan de mogelijkheid eener eventueele verwerping kon blootstellen. Aldus werd den Staten-Generaal bedektelijk te kennen gegeven, dat de Regeering zich tegen een initiatief hunnerzijds niet verzetten zou; zoo ontstond de wet van 10 Juli 1842, homologeerende het kapitalisatie-contract. Sinds dien tijd mocht dus geene nieuwe overeenkomst met de Handelmaatschappij buiten den Rijkswetgever om gesloten worden: dat maakte de homologatie tot eene gebeurtenis.

Nieuwe aandrang om zich met de koloniale zaken in te laten bleek sterk bij de behandeling van het wetsontwerp, houdende eene *instructie voor de Rekenkamer in Nederland*, aangeboden dd. 22 April 1841. Men wilde dat althans dit college belast zou worden met de contrôle over de koloniale rekeningen, aangezien het Ministerie van Koloniën destijds onder geenerhande toezicht of inzage hoegenaamd stond, voor zooveel betreft de realisatie en het gebruik der Oost-Indische remises. De minister Baud verzette zich tegen 's Kamers wensch, wijl aldus opgeklommen moest worden tot den oorsprong der ontvangsten en uitgaven, waardoor men inbreuk zou maken op het uitsluitend opperbestuur des Konings. Maar toen werd het wetsontwerp verworpen. Om eenigermate toe te geven, verscheen daarop een Koninklijk besluit dd. 29 September 1841 (Nederlandsch Staatsblad 38), dat als contrôlemiddel voor de Oost-Indische remiserekeningen instelde eene *staatscommissie*, bestaande uit 2 Kamerleden, 2 leden van den Staatsraad, 2 leden der Rekenkamer, en voorgezeten door den Minister. Jaarlijks zoude deze de genoemde stukken onderzoeken en de algemeene rekening ter goedkeuring den Koning aanbieden, waarna de Staten-Generaal er inzage van zouden ontvangen bij de regeling van het batig slot, bedoeld bij art. 59 der Grondwet. Tegelijkertijd met dit besluit zond de Regeering een nieuw wetsontwerp in, regelende de instructie der Rekenkamer, hetwelk daarop werd aangenomen.

Een paar jaar later een nieuw gewichtig incident. Terwijl namelijk het onderzoek der rekeningen en van andere koloniale gebeurtenissen tot toenemende bespreking leidde, werd in de zitting der 2e Kamer van 9 December 1844 door negen harer leden een voorstel tot Grondwetsherziening ingediend. Dat voorstel dreigde het geheele koloniale beleid naar de Staten-Generaal over te brengen. Het „bij uitsluiting" moest vervallen, de Koloniën zouden

door bijzondere wetten worden geregeerd en de Indische begrootingen behoorden door de wet te worden vastgesteld. De 2e Kamer wilde echter zóó ver niet gaan. Zij wenschte alleen eene betere regeling der ministeriëele verantwoordelijkheid, ook voor het beheer der Koloniën, en overlegging der afgesloten jaarrekeningen. Intusschen had het voorstel der negen mannen geen rechtstreeksch gevolg, wijl de 2e Kamer besliste, om op eene Grondwetsherziening te wachten, tot ze van den Koning zelven uitging.

Bij Koninklijke boodschap dd. 8 Maart 1848 geschiedde zulks. Wat de Koloniën betrof werd in dit voorstel het uitsluitend opperbestuur gehandhaafd, doch voor de twee overige alinea's van art. 59 zou worden bepaald: de bestaande Regeeringsreglementen, zijnde bij Koninklijk besluit vastgesteld, niet anders te wijzigen dan door de wet, echter op voorstel des Konings; de goedgekeurde koloniale begrootingen jaarlijks den Staten-Generaal mede te deelen, onder overlegging der laatst afgesloten rekeningen; de koloniale overmakingen en haar gebruik jaarlijks in eene algemeene rekening aan te wijzen, door een staatscommissie te onderzoeken en verder te behandelen, evenals men dit reeds krachtens het Koninklijk besluit van 1841 gewend was geweest; eindelijk het gebruik van het batig slot, beschikbaar ten behoeve van het moederland, te blijven regelen door de wet, gelijk de Grondwet ook bereids aangaf.

De 2e Kamer kon zich blijkens hare voorstellen van 13 Maart 1848 niet vereenigen met deze lange bepalingen, die haar werkkring op koloniaal gebied feitelijk weinig uitbreidden. Alhoewel zeer gematigd in hare wenschen, verlangde ze ten minste vaststelling van de Regeeringsreglementen bij de wet.

Den 17en Maart d. a. v. benoemde de Koning eene staatscommissie tot eene meer ingrijpende Grondwetsherziening dan de voorstellen van den 8sten te voren inhielden.

De meerderheid dier Commissie verlangde, dat slechts enkele koloniale onderwerpen van wetgeving aan den Rijkswetgever uitdrukkelijk zou worden voorbehouden. Van een deskundige op koloniaal gebied ontving zij eene lange lijst van die onderwerpen. Zij schrapte echter ervan zóó veel, dat ten slotte haar voorstel werd: weglating van het „uitsluitend" in het Opperbestuur; vaststelling bij de wet van de Regeeringsreglementen, de koloniale begrootingen, de rechterlijke inrichting en de wetboeken; verder inzending van een jaarverslag over den toestand der koloniën; eindelijk verplichting des ministers tot volledige opening van

zaken, opdat ook andere onderwerpen door de wet geregeld konden worden, als daaraan behoefte bleek.

Nog vóór de inzending van die voorstellen werd echter mede geschrapt de wettelijke vaststelling van de begrootingen.

Den 19en Juni 1848 diende daarop de Regeering hare ontwerpen tot Grondwetsherziening in. Op koloniaal gebied bleek er nog al verschil van gevoelen met dat der Staatscommissie te heerschen. Het „uitsluitend" bleef weg; ook werd het beaamd dat de Regeeringsreglementen door de wet zouden worden vastgesteld, omdat zij in zekeren zin als de grondwetten der Koloniën moesten beschouwd worden; maar voor de wetboeken kwam in de plaats het muntstelsel, uithoofde van zijn overwegend belang bij het handelsverkeer; verder zouden andere onderwerpen door de wet geregeld kunnen worden, indien „daarvoor vatbaar bevonden." Het koloniaal verslag werd mede overgenomen. Het slot der koloniale rekening zou door de wet worden bekrachtigd en het batig slot onder de Rijksinkomsten opgenomen.

Uit dit voorstel zijn ten slotte de boven weergegeven artt. 59 en 60 onzer tegenwoordige Grondwet voortgevloeid. —

Het is in beginsel onbillijk om een schrijver te verwijten, dat hij hier en daar niet uitvoerig genoeg is geweest, wanneer men moet erkennen dat hem niet bepaalde onvolledigheid, de natuurlijke grenzen van het werk in aanmerking genomen, ten laste kan worden gelegd. In § 2 (bl. 7—9) zet de *Handleiding* de geschiedenis die wij hierboven teruggaven uiteen. Maar lezende de aantrekkelijke behandeling in Myer's „Baud" en in Buijs' „Grondwet", en nagaande welken indruk leekenlezers van de studie kregen, is bij ons wel de vraag gerezen, of de hoofdpunten niet met meer relief aangegeven konden worden, desnoods met weglating van andere zaken, hetzij wegens minder belang, hetzij wijl men ze niet geheel op hare plaats behoeft te achten, als o. a. de gansche bladzijde 54, loopende over de wijze waarop de wetsontwerpen in de Staten-Generaal behandeld worden.

Doch zoo wij hieromtrent wellicht met schrijver eenigszins in gevoelen verschillen, zeer waardeeren wij het, dat hij ons op bl. 55 en 56 eene bondige uiteenzetting geeft van de verordeningen, die reeds aan onze Koloniën als een uitvloeisel der levende Grondwet zijn geschonken.

De vaststelling van ons R. R., art. 59 al. 2, had plaats, naar wij weten, in 1854; het werd gewijzigd en aangevuld door de

wetten van 9 April 1870 tot regeling der agrarische aangelegenheden, van 21 Juli 1870 tot regeling der suikercultuur *en ter wijziging van art. 60 R. R.* (waaraan wel herinnerd mag worden), van 7 Mei 1878 over buitenlandsch verlof der leden van het Hooggerechtshof en van 4 December 1881 over uitlevering van vreemdelingen.

Het muntwezen, art. 59 al. 3, trok 's wetgevers aandacht in 1854 en volgende jaren.

De Comptabiliteitswet, art. 60 al. 2, is van 23 April 1864, gewijzigd bij de wetten van 23 April 1880, 28 Juni 1881 en 31 December 1882. Met deze wet werd een einde gemaakt aan de vermoeiende quaestie of er behoefte was aan wettelijke regeling van eenig ander koloniaal onderwerp, art. 59 al. 4. De Comptabiliteitswet toch, de vaststelling der begrooting door den Rijkswetgever verlangende, heeft het geheele koloniaal beleid naar de Staten-Generaal verlegd en dientengevolge het verzet tegen wettelijke regeling in zijne kracht gebroken. De lezing van Buijs' „Grondwet" stemde ons ten deze eenigszins tot nadenken. De hoogleeraar keurt het als ongrondwettig af, dat de Scheepvaartwetgeving eene bepaling opnam, gelastende de vaststelling der Indische tarieven door de wet; de Grondwetgever stond wel toe, dat men een onderwerp door de wet regelde, als er behoefte aan bleek, maar niet dat men met eene verklaring der behoefte, als het ware op die regeling vooruitliep. Zouden de tegenstanders der wettelijke vaststelling van de begrooting hierin niet een argument hebben kunnen vinden, bij de behandeling der Comptabiliteitswet? De hoogleeraar, die in bedoelde vaststelling geene ongrondwettigheid ziet, zou in ieder geval aan de waarde van dat bezwaar niet gehecht hebben.

Ook de *Handleiding* gaf ons tot eene opmerking ten deze aanleiding. Op blz. 80 wordt van de indeeling der departementen gewag gemaakt. Ingevolge art. 64 R. R. werd de generale directie van Financiën opgeheven (S. bedoelt dit, waar hij zegt: „De directie van Financiën werd opgeheven") en vervangen door vijf op zich zelf staande directeuren. De Comptabiliteitswet riep in 1866 een nieuw Kon. besluit in het leven, waarbij vier departementen werden ingesteld; in 1870 kwam daarbij nog een departement van Justitie: „Verdere veranderingen kunnen na de „wettelijke vaststelling der begrooting niet zonder de wet tot „stand komen." Het zoude wenschelijk zijn, zoo S. dit eenigszins nader opheldere; want de regeling der departementen blijft toch

aan den Koning, al is het waar, dat de begrootingswetgever daarop een overwegenden invloed uitoefent. —

— Terugkeerende tot de aanwijzing der wetten, herinneren wij er nog aan, dat de wet alleen kwijtscheldingen kan verleenen en dadingen aangaan voor sommen boven de *f* 10.000, leeningen sluiten onder verband der Koloniën, het jaarlijksch batig slot vaststellen en de financiëele verantwoordelijkheid van den Minister van Koloniën en van den Gouverneur-Generaal regelen.

Op grond van gebleken behoefte kwamen de volgende wetten tot stand, die min of meer op koloniale belangen betrekking hebben:

26 Mei 1849 op de onvervreemdbaarheid der militaire (ook Indische) pensioenen;

8 September 1853 tot openstelling der havens in de Molukken;

7 Mei 1859 tot afschaffing der slavernij;

6 Juli 1863, met hare latere wijzigingen, tot bekrachtiging der concessie tot den aanleg van den spoorweg Semarang—Vorstenlanden;

28 Juni 1881 op het auteursrecht.

Aan art. 129 R. R., gelastende de vaststelling der tarieven, werd in '65 en '72 voldaan..

Eindelijk moeten verdragen, beoogende afstand of ruiling van grondgebied, ingevolge art. 57 al. 3 der Grondwet, door de Staten-Generaal worden goedgekeurd: vandaar de wetten tot goedkeuring der ruiling van grondgebied, volgens de tractaten met Portugal en Engeland in 1859 en 1872. —

— Een onderwerp, dat wij incidenteel hier nog wel mogen aanroeren, is het staatsburgerschap, geregeld ingevolge art. 107 R. R. door „de wetten van het Koningrijk."

In § 10 bl. 34 der *Handleiding* vinden wij eene „onderscheiding in *burgerlijke*, *staatkundige* en *staatsburgerschapsrechten*." Die onderscheiding latende voor hetgeen ze is, lezen we verder: „De eerste behooren tot het gebied van het privaatrecht, de „laatste komen niet voor onder een absoluten regeeringsvorm als „in Ned.-Indië." Vinden wij die combinatie tusschen privaatrecht en iets wat hier niet voorkomt minder gelukkig, wij hebben getwijfeld aan de juistheid van dat niet-voorkomen. Wanneer men ons de vraag stelde: wat is het absoluut criterium waardoor men de ingezetenen van Ned.-Indië kan onderscheiden in staatsburgers en niet-staatsburgers, dan zouden wij antwoorden: de staatsburgers hebben het recht om tot volksvertegenwoordiger

te worden verkozen; niet-staatsburgers missen dat recht. Dat éénige criterium zou echter vervallen, indien Schrijver's verzekering waar was, dat Nederlanders hier in Indië dat staatsburgerschapsrecht moeten derven. Het Nederlanderschap wordt trouwens door Schrijver niet behandeld onder het ingezetenschap, maar daarvóór, nl. in § 8 bl. 26 [1]), en wel op de volgende wijze ingeleid:

„Het Regeeringsreglement verstaat onder *Nederlanders* allen, „die het zijn volgens de wetten van het koninkrijk. Welke wet- „ten worden hier bedoeld? Het antwoord is niet eenstemmig, „omdat er meer dan ééne Nederlandsche wet bestaat, waarin het „Nederlanderschap wordt geregeld en wel op verschillende wijze. „Dientengevolge bestaat er tweeërlei Nederlanderschap; één van „burgerrechterlijken aard volgens den tweeden titel van het Ned. „Burg. Wetb., en een ander in staatsrechterlijken zin volgens „de wetten van 28 Juli en 21 December 1850 (Ned. St. 44, 75), „en van 3 Mei 1851 (Ned. St. 46). Deze hadden hun ontstaan „te danken aan art. 7 Grondwet: „„De wet verklaart, wie Ne- „ „derlanders zijn."" Aangezien het R. R., evenals de Grondwet, „slechts staatkundige rechten verleent en derhalve ook alleen een „staatkundig Nederlanderschap toekent, kan het antwoord op de „gestelde vraag alleen in de genoemde wetten van 1850 gevon- „den worden. Een bewijs voor de tegenovergestelde meening „heeft men geput uit den meervoudsvorm van art. 107, maar, „daargelaten het werkelijk bestaan van twee of drie wetten, „toont art. 59 Grondwet in verband met art. 5 der additioneele „artikelen het onhoudbare van zoo groot een letterdienst vol- „doende aan."

---

1) Het zoo goede werk wordt in het algemeen door eene irrationeele behandeling van den stof zeer ontsierd. *Armoede* staat onder het hoofdstuk „Godsdienst," *Zoutmonopolie* onder „Nijverheid," *Loterijen* ook onder „Nijverheid", enz., enz. Het hoofdstuk „Bewoners van Nederlandsch-Indië," wordt gesplitst in:

§ 7. Europeanen, Inlanders en met hen gelijkgestelden;

§ 8. Inlanders, Nederlanders en Vreemdelingen;

§ 9. Ingezetenen en niet-Ingezetenen

in plaats van geleidelijk met het meest algemeene te beginnen en dan af te dalen, als b.v.

Omschrijving van het Ingezetenschap;

Idem van het Staatsburgerschap;

Idem van de categorieën der ingezetenen, die het staatsburgerschap missen;

Wijze waarop een niet-staatsburger het Nederlanderschap kan verkrijgen;

Wijze waarop inlanders en daarmede gelijkgestelden met Europeanen gelijkgesteld kunnen worden.

Welnu, wanneer dat zoo is, wanneer ook staats- en administratief recht zich daarnaar gericht hebben, waarom dan, zouden wij zeggen, den door strijdlustige rechtsgeleerden te grabbel geworpen appel in zulk eene *Handleiding* mede tentoongesteld? De leek, dien gij denkt wijzer te maken, is nu noodeloos van de wijs gebracht. Hij begrijpt van het wezen der quaestie toch niets anders, dan dat voor art. 107 R. R. toegepast moeten worden de wetten van '50 — een resultaat, dat dan toch wel gemakkelijker te krijgen was. Doch indien dit wellicht, naar Schrijver's oordeel, de zaak van den min of meer leergrage en die van zijn leermeester is, in ieder geval had Schrijver door het bestaan der Uitleveringsverordening (Ind. St. '83 n°. 188) zulk eene schoone gelegenheid om, aan de hand van Buijs' „Grondwet", dat Nederlanderschap met een paar woorden helder te teekenen. Aan Nederlanders zijn rechten toegekend, die niet-Nederlanders missen; maar dit belet geenszins, dat in bepaalde gevallen een deel dier rechten ook aan deze laatsten worden geschonken: zij worden dan voor die gevallen *als Nederlanders beschouwd*. In ons Indisch staatsrecht hebben wij hiervan één sprekend voorbeeld: Nederlanders kunnen nimmer door ons gezag worden uitgeleverd; maar men heeft die bescherming ook over eenige categoriëen van niet-Nederlanders willen uitbreiden, als b.v. over inlanders, en dezen worden nu *in dit opzicht*, gelijk de wet het uitdrukt, *als Nederlanders beschouwd*. —

In de geschiedenis van het koloniaal gezag sinds '15 laten zich drie stadiën erkennen: het laatste is, wat wij zoo juist behandelden, dat waarin de Rijkswetgever allengs invloed kreeg; het eerste, dat waarin de Gouverneur-Generaal in den volsten zin des woords zelfstandig gebieder kon heeten; het midden, dat waarin het Koninklijk opperbestuur zich meer en meer deed gelden.

In den Compagniestijd was de Gouverneur-Generaal nominaal slechts president van het besturend college: de Raad van Indië. Deze regeeringsvorm was in overeenstemming met de toenmalige republikeinsche instellingen van het moederland. Onder de Bataafsche republiek bestonden zelfs de ministeriën uit collegiën. Een éénhoofdig bestuur in de Koloniën zou bij de bestaande ijverzucht der staatsmachten onbestaanbaar geweest zijn. Zelfs heeft men meermalen de waardigheid van Gouverneur-Generaal willen opheffen en het presidentschap van den Raad van Indië bij maandelijksche beurtwisseling aan de leden opdragen.

Eerst de instructie van DAENDELS d.d. 9 Februari 1807 maakte den Gouverneur-Generaal tot iets meer dan president van een oppermachtig regeeringscollege. Hij toch werd de „zaakgelastigde des Konings."

Met de bij het R. R. van 22 December 1818 ingestelde *Hooge Regeering van N. I.* werd de vroegere uitdrukking „des Konings „zaakgelastigde, de gebieder, wien een ieder moest erkennen en „respecteeren", vervangen door „des Konings vertegenwoordiger."

Maar alhoewel de Koning grondwettig alles over de Koloniën te zeggen had, liet men den Gouv.-Gen. VAN DER CAPELLEN geheel naar eigen goedvinden regeeren: in zijn beleid werd het volle vertrouwen gesteld door diens vriend, den Minister van Koloniën, den beminnelijken FALCK. De Koning hoorde dan ook zoo goed als niets van Indië; het Staatsblad aldaar was den Vorst een „vreemd ding" gebleven. Aldus onder het ministerie FALCK van 1818—1824, een tijdperk, dat wij ons als de gulden dagen van Aranjuez gaarne zouden herinneren en zouden kunnen herinneren, indien de heer VAN DER CAPELLEN een groot man ware geweest. Nu moest het moederland aan zijne tekortkomsten paal en perk stellen: die treurige taak was weggelegd aan VAN DER CAPELLEN'S voormaligen vriend, maar vrij wat krachtiger persoonlijkheid dan FALCK, te weten ELOUT, die d.d. 1 April 1824 als minister optrad. De slechte financiëele en oeconomische resultaten van het Indisch beleid openden allengs de oogen van het Opperbestuur. Verscheidene maatregelen werden op voorstel van ELOUT door den Koning genomen om diens invloed krachtiger te doen voelen; zoo o. a. werd bij Koninklijk besluit van 3 April 1825 bepaald, dat om de vijf jaren de Koning zelf eene begrooting van uitgaven voor Indië zou vaststellen, terwijl vóór dien tijd de Gouverneur-Generaal geheel en al ter zake vrij was geweest. Eene leening, door VAN DER CAPELLEN eigenmachtig aangegaan, gelijk ook de verandering door hem in het muntstelsel gebracht, troffen 's Konings hooge afkeuring. De Indische regeering weerstreefde in den beginne, hetgeen zij beschouwde als ministeriëele aanmatiging. Een last van ELOUT om aan de Handelmaatschappij 12000 pikols koffie af te staan voor de verzending naar Nederland, werd met een afstand van slechts 2000 pikols onder betooning van onwil beantwoord, op grond dat anders aan de openbare mededinging in Indië een te groote slag werd toegebracht en een brief van den Minister niet als eene lastgeving des Konings moest beschouwd worden. Ook diende de Landvoogd bij den Koning klachten in

over ELOUT's bemoeiingen en den toon, waarin deze den Gouverneur-Generaal durfde schrijven. De leden der Indische regeering volgden 's Landvoogds voorbeeld en wendden zich mede tot den Koning met beklag. Doch WILLEM I keurde in alle opzichten het beleid van zijn Minister goed en riep twee belhamels in het verzet tegen de koffieverzending naar Nederland ter verantwoording; de beide Raden vertrokken, doch kwamen jammerlijk op Hollands kusten in de golven om.

Dit is een zeer geschikt besluit voor de tragedie, die den ondergang van 's Landvoogds zelfstandigheid moet behandelen. Met het Cultuurstelsel toch verlegde zich meer en meer het zwaartepunt van het Indisch beleid naar het Departement van Koloniën; eenmaal uit het evenwicht gebracht, waren zijne chefs den gang van zaken niet meer meester: de koloniale politiek werd door hare algemeenheid en onbestemdheid een te aanlokkelijk brandpunt voor parlementaire behandeling, dan dat men van eene vergadering eenige vrijwillige begrenzing van macht zoude kunnen verwachten.

Intusschen, zoo de Rijkswetgever op den gang van zaken een overwegenden invloed uitoefent, de Koning is de grondwettige Opperbestuurder, en men erkent hem feitelijk als den normalen wetgever voor de Koloniën. De Indische Regeering moge ook wetgevende macht hebben, zij oefent die in de gewichtige zaken niet zelfstandig uit, maar dan nog altijd krachtens 's Konings verlof.

De wilsverklaringen des Konings als bestuurder noemt het R. R. wel *koninklijke bevelen* — b. v. in de artt. 20 en 22 — en aldus is bij de heerschende verwarring over mijn en dijn op koloniaal gebied, de Rijkswetgever zich gaan inlaten met aangelegenheden, die volstrekt niet tot zijn gebied behooren. Bloote kennisgevingen geschieden mede bij *kabinets-rescript*; hij, die wil zien hoe allengs een bestuur ontaardt, leze wat omtrent die eenvoudige manier van machtigen door onze rechtsgeleerden in de 2e Kamer ter gelegenheid van het Billiton-contract gezegd is geworden.

In § 20 bl. 58/59 der *Handleiding* vindt men de punten vermeld, die de wet uitdrukkelijk aan 's Konings opperbestuur heeft voorbehouden. In die opsomming wordt eene fout gemaakt door aan te teekenen: „De leden van het Hooggerechtshof worden al„leen door den Koning ontslagen." De leek wordt er in versterkt dat dit volkomen juist is, doordien sub. *h* blz. 77 te lezen staat, dat overleg met den Raad van Indië o. a. noodig is tot voordracht

aan den Koning tot ontslag van raadsheeren, want: „De Koning „alleen kan ontslaan...."

Eerst op blz. 271/272 kan hem de zaak eenigszins helderder worden, als hij leest: „Ontslag aan president, vice-president en „leden kan alleen verleend worden op eigen verzoek door den „Gouv.-Generaal, of wegens bepaalde redenen door den Koning." Maar nu worden twee andere fouten gemaakt: de Gouverneur-Generaal ontslaat den president *niet;* dat moet *altijd* de Koning doen; ten minste al. 1 art. 94 R. R. zegt uitdrukkelijk:

„De president van het Hooggerechtshof van N.-I. wordt door „den Koning benoemd en ontslagen."

De tweede vergissing is, dat krachtens de wet van 7 Mei 1878 (Ind. Stbl. n°. 183) niet meer mag gesproken worden van *vice-president*, want er zijn er *drie*, gelijk Schrijver zelf een paar regels te voren opmerkt.

Eindelijk kan het „op eigen verzoek door den Gouv.-Generaal," opgehelderd worden, met een *behoudens* dat deze zoo noodig schorsen mag.

Wat betreft 's Konings wetgevende bevoegdheid, evenals die des Rijkswetgevers, wordt zij in het R. R. niet uitdrukkelijk vermeld. Alleen stelt dit in art. 24 met besluiten des Konings gelijk de verordeningen, „in Zijnen naam door Commissarissen-„Generaal vastgesteld" of nader door den Koning goedgekeurd, zoomede „de bestaande organisatiën der verschillende takken van „bestuur en de aangenomen gewichtige beginselen van regeering, „ook die het stelsel der belasting betreffende, hoezeer niet uit-„drukkelijk door den Koning bekrachtigd."

Door deze gelijkstelling worden al dergelijke aangelegenheden aan het nader regelend gezag van den Landvoogd onttrokken, zij het ook dat hijzelf ze oorspronkelijk heeft georganiseerd.

De *Handleiding* geeft dit onderwerp alleen bij schorsing terug (§ 6 bl. 73/74). Schrijver komt daartoe, wijl art. 24 ook alleen de gelijkstelling uitspreekt, waar er quaestie is van schorsing of buitenwerkingstelling; maar feitelijk komt dit toch hierop neder, dat bedoelde aangelegenheden geheel en al gebracht zijn binnen de grenzen van het koninklijk gezag, zoodat geenerlei nadere maatregelen op dat gebied door den Landvoogd eigenmachtig genomen worden. Het administratief recht voert dit beginsel consequent door. Is er quaestie van bevoegdheid tot wijziging, dan belet het Besluit van 27 Mei 1875 (Bijblad 2810 § III al. 2) niet, om aldus te redeneeren: „Art. 24 van het Regeeringsreglement heeft

„betrekking op organisatiën, door den Koning of in Zijnen naam „door Commissarissen-Generaal vastgesteld, met welke, als maat-„regel van overgang, gelijkgesteld zijn die, welke tijdens het tot „stand komen van het Regeeringsreglement bestonden zonder uit-„drukkelijk door den Koning te zijn bekrachtigd. Waar de Koning „tot de vaststelling niet heeft medegewerkt is stellig ook Zijne „medewerking tot wijziging niet noodig. Wanneer de wijziging „tot verhooging van uitgaven leidt, is voor die verhooging, niet „voor de wijziging, machtiging of goedkeuring van den Koning „een vereischte."

Is er quaestie over bevoegdheid van personeeluitbreiding, een Besluit van 9 Juni 1877, (Bijblad 3385) verwijst alweder naar art. 24: „Tot de tijdelijke uitbreiding eener door den Koning in „den zin van art. 24 Regeeringsreglement vastgestelde of be-„krachtigde organisatie van personeel kan derhalve niet dan na „verkregen machtiging of onder het voorbehoud van nadere goed-„keuring des Konings worden overgegaan."

Maar vooral wordt deze absolute gelijkstelling van gewicht bij het dispensatierecht; de daarover ontstane quaestiën zijn ten eenenmale onverstaanbaar, wanneer men niet in gedachten houdt de uitgebreider strekking, die onwillekeurig art. 24 heeft gekregen. En ziehier waarom. Van bepalingen in wetten of koninklijke besluiten kan de Gouverneur-Generaal alleen maar dispenseeren, wanneer de betrokken verordening hem daartoe de macht geeft; voor eene „ordonnantie" schenkt art. 53 R. R. wel meer vrijheid, want hij heeft de bevoegdheid tot dispensatie ook al geeft hem de ordonnantie daartoe niet de macht, doch hoever ging die vrijheid? Zij was immers door art. 24 in zoover beperkt, dat voor een deel ordonnantiën met koninklijke besluiten werden gelijkgesteld, daargelaten de quaestie wat men onder ordonnantie had te verstaan. Als men bedenkt, dat een Commissaris-Generaal niet alleen gewichtige zaken heeft te regelen, doch ook de meest onbeduidende, vooral wanneer er niet tevens een Gouverneur-Generaal is, dan kan men nagaan hoe hinderlijk ten slotte die gelijkstelling werd ten aanzien der vrijheid van beweging voor de Indische regeering: eenige besluiten zijn dan ook noodig geweest om die aangelegenheid in een meer normalen staat te brengen, gelijk wij bij de speciale bespreking van het dispensatierecht zullen zien.

Eenigszins nader het karakter der gelijkstelling toetsende aan de verklaringen bij de behandeling van art. 24 gegeven, merken

wij op dat omtrent de uitdrukking *organisatiën* de Minister zeide (K. III, bl. 220): „wanneer nu gezegd wordt: *bestaande* organi-„satiën, dan ziet dit niet alleen op de thans bestaande, maar „ook op die, welke later kunnen worden vastgesteld. Ook in „die later te creëeren organisatiën wenscht de Regeering dat geene „verandering worde gebracht....."

Onder „aangenomen gewichtige beginselen van regeering" zijn ook te verstaan — lichtte de Minister in (M/F) — die omtrent het stelsel van cultures, de consignatiën der gouvernements-producten, enz. De Regeering wilde echter uit vrees voor onvolledigheid niet in specificatiën treden. En verder luidde het: „Aan de aanrakingen „tusschen het Europeesch en inlandsch bestuur kunnen voorbeelden „worden ontleend van gevallen, waarin het algemeen belang mede-„brengt, dat de aloude gebruiken beschermd worden tegen den in-„vloed van Westersche, niet op de Oostersche maatschappij toepas-„selijke, denkbeelden." Maar omdat dan ook het verbod niet door eene te algemeene toepassing schadelijk en belemmerend zoude werken, invoege de Gouverneur-Generaal al te zeer gebonden zoude worden, strekte zich de gelijkstelling slechts uit over *gewichtige* bestuursbeginselen, gelijk art. 24 zegt. Overigens moet dit onderwerp nader in de Instructie van den Landvoogd tot zijn recht komen. Zoo zijn hier niet bedoeld maatregelen van *zuiver administratieven aard*, die geenerlei algemeene belangen raken, als een reglement op de periodieke stukken (zie het Regeerings-verslag over 1862 en *Bool's Regeeringsreglement* bl. 86).

Onder de gewichtige beginselen moet men echter vooral niet vergeten, herinnert art. 24, die welke het stelsel der belasting betreffen. Zij mogen niet eigenmachtig door den Landvoogd worden gewijzigd. De Regeering, gedachtig aan de daad van den Gouv.-Gen. VAN TWIST, die in 1851 eigener autoriteit de passarrechten afschafte [1]), lichtte aldus deze inlassching toe: „Vol-

1) Over *passars* vinden wij bij Schrijver onder het hoofdstuk „Nijverheid", alhoewel het onmiddellijk voorafgaand hoofdstuk den „Handel" ten onderwerp heeft. Blz 453 herinnert dat het heffen van belastingen aldaar verboden is. Inderdaad Staatsblad 1855 n°. 72 luidt: „De belasting op de bazaars en warongs, en dus ook de verpachting van dat mid-„del, wordt afgeschaft binnen *Nederlandsch-Indië*, waar die nog van gouvernementswege „bestaat." Niettemin waren wij er bl. 190 sub. *m* aan herinnerd, dat krachtens Staatsblad 1857 n°. 105: te Makasser het recht om de zitplaatsen op de vischpassars te verhuren, hetzij voor alle passars samen, hetzij voor elk afzonderlijk, jaarlijks verpacht wordt. Ook dit is volkomen juist, art. 1 der genoemde verordening toch luidt: „De verschillende „bazaarloodsen bijzonderlijk voor den verkoop van verschen visch bestemd, worden..... „verpacht." Zou echter dan niet ter verklaring op eenigen strijd moeten gewezen worden met het volstrekte der afschaffing door den G.-G. VAN TWIST?

„gens art. 58 kunnen geene belastingen geheven worden dan uit „kracht eener algemeene verordening, maar dit zou den Gouver- „neur-Generaal niet beletten om eene belasting bij algemeene ver- „ordening af te schaffen en eene andere in de plaats te stellen, „noch om b.v. de comsumtieve belasting op zout en opium op „eene wijze te heffen, geheel afwijkende van die welke thans „bestaat. Proeven van dezen aard, die aan de koloniale schat- „kist duur zouden kunnen te staan komen, moeten niet geoor- „loofd zijn. Daarom moet het belastingsstelsel door eene uit- „drukkelijke verklaring bestendigd worden." En deze zoogenaamde bestendiging heeft in nog sterker mate plaats gevonden, sinds de Comptabiliteitswet verbood, dat geene wijziging van belastingen kan plaats vinden dan met den aanvang van een nieuw dienstjaar. Niemand minder echter dan de Staten-Generaal zelven bekommerden er zich ten slotte om, toen het eigenbelang in het spel was en het gold om de invoering van een belasting in Indië vooral niet tot een volgend dienstjaar uit te stellen. Voor Indië *kon* men inderdaad niets anders verwachten. —

— In de 2e Kamer zijn de schaduwzijden van art. 24 R. R. erkend. Afgezien ervan, dat natuurlijk de Landvoogd niet in eene regeling kan grijpen, welke de Koning heeft vastgesteld of goedgekeurd — hetgeen bovendien het Regeeringsreglement zelf uitdrukkelijk verbiedt — bekrachtigde men nu zaken, welke men niet kende. Men wees daarbij met een enkel woord op het bezwaar, hetwelk ook elders in de wet bestaat, n.l. dat de Rijkswetgever zich met aangelegenheden inliet, die niet tot zijn natuurlijk gebied behoorden. Hij schrijft toch voor welke macht de Koning zich ten opzichte van den Gouverneur-Generaal dient voor te behouden, een punt dat de Instructie des Landvoogds, niet het Regeeringsreglement heeft te beslissen.

Een amendement van Van Hoëvell om art. 24 al. 2 te doen wegvallen werd met 29 tegen 25 stemmen verworpen. —

— Wij herhalen het hier dat wij ons geenszins het recht willen aanmatigen, om aan de *Handleiding* het gemis eener uitvoerigheid te verwijten, die de Schrijver ervan niet oorbaar achtte; maar wèl valt, meenen wij, binnen de grenzen eener bescheidene critiek alweder de vraag of ongeveer dezelfde ruimte niet nuttiger had aangewend kunnen worden, door duidelijker, positiever omtrent de hoofdpunten te zijn. Ziehier wat hij ervan zegt:

„Ten opzichte dezer bevoegdheid" (van schorsing, waaronder S., naar wij zeiden, ze behandelt) „zijn met kon. besluiten gelijk

„gesteld vooreerst: alle verordeningen afkomstig van de vroegere „Comm.-Generaal; in de tweede plaats: de bestaande organisatiën „der verschillende takken van bestuur en de aangenomen gewich- „tige beginselen van regeering, ook die het belastingstelsel betreffen. „Welke organisatiën hier worden bedoeld is niet gemakkelijk te „zeggen; de woorden der wet dwingen geenszins tot eene beperkte „opvatting en de bedoeling van den wetgever was blijkbaar eene „gelijkstelling van alle organische verordeningen met kon. be- „sluiten [1]). Wat onder gewichtige regeeringsbeginselen te ver- „staan is, zal grootendeels van de subjectieve opvattingen af- „hangen, zooals blijkt uit de beraadslagingen in 1854, waar de een „het cultuur- en consignatiestelsel, de ander de titulatuur tusschen „den Gouv.-Generaal en den Soesoehoenan als een voorbeeld aan- „haalde. Deze bepaling geeft bovendien aanleiding tot andere „moeilijkheden. Thorbecke zag er eene uitbreiding van het recht „tot schorsing, dus eene uitbreiding van de bevoegdheid der In- „dische Regeering in, die zonder deze clausule ten opzichte van „niet uitdrukkelijk door den Koning vastgestelde of bekrachtigde „instellingen, geheel door het Opperbestuur zou worden bepaald; „Baud daarentegen beweerde, dat zij hare bevoegdheid, die anders „ten aanzien der bedoelde instellingen volstrekt onbeperkt zou „zijn, binnen enge grenzen besloot en eene bestendiging van be- „staande toestanden, of een waarborg tegen overdreven veran- „deringszucht bedoelde. Het is te betreuren, dat de betwiste alinea „eerst in een later ontwerp werd opgenomen en dientengevolge „geen onderzoek in de afdeelingen heeft ondergaan. De langdurige „beraadslaging geeft blijken van begripsverwarring en, ofschoon de „uitslag der stemming in verband met de voorafgaande debatten „ons noopt de laatstgenoemde verklaring als de ware aan te ne- „men, valt het niet te ontkennen, dat de tekst der wet ook eene „andere uitlegging toelaat en alzoo een zeer belangrijk punt van „Indisch staatsrecht, dat volgens algemeene beginselen eene vol- „doende oplossing had kunnen vinden, meer in het duister dan „in het licht heeft gesteld."

Wij hebben de moeite genomen het bovenstaande over te schrij- ven, wijl dit als een voorbeeld ter opheldering kan strekken,

---

1) „Dienovereenkomstig kan de Ind. Reg. alleen na verkregen machtiging of onder voor- „behoud van nadere goedkeuring des Konings tijdelijke uitbreiding geven aan in dezen zin „door den Koning vastgestelde of bekrachtigde organisatiën Bd. 3385. In strijd hiermede „schijnt mij daarentegen de beslissing in Bd. 2810 n°. III."

wanneer geklaagd wordt dat de *Handleiding* tot de kennis van „het Staats- en Administratief recht" niet altijd aan haar door den aard eener handleiding gegeven programma getrouw blijkt. Zoo de student na de lezing van hetgeen THORBECKE hier *meende*, BAUD daar *dacht*, Schrijver ten slotte *betreurt*, verdrietig den leeraar wat zwaar op de hand vindt, wijl hij hem meer „in het duister dan in het licht heeft gesteld", dan kunnen wij daarin komen en zeer goed zijne vraag begrijpen: maar waarom zet Schrijver niet vóór alles uiteen, *hoe* na een bestaan van ruim eene halve eeuw het administratief recht de zaak opneemt? Dat Schrijver in eene noot de Bijbladen 3385 en 2810 aanhaalt, die over *wijzigen* en niet over *schorsen* handelen, maakt den vrager het begrijpen te moeilijker. —

Wat betreft de koloniale wetgevende macht, de Gouverneur-Generaal deelt die met den Raad van Indië. Wij vinden het onderwerp beschreven in Hoofdstuk II van het Regeeringsreglement, handelende „Van de bevoegdheid en de plichten van de Regeering „van Nederlandsch-Indië", waaronder de artt. 20—33 over wetgeving, 34—63 over bestuur. Aan de leiding van dat hoofdstuk nemen wij de vrijheid het onderwerp eenigszins hoog op te halen.

De medewerking van den Raad aan de wetgevende macht is verzekerd door art. 29, luidende:

„Overeenstemming met den Raad van N. I. wordt, onverminderd in de gevallen uitdrukkelijk in dit Reglement genoemd, gevorderd voor de vaststelling. wijziging, uitlegging, schorsing en intrekking door den Gouverneur-Generaal van alle algemeen verbindende verordeningen, gelijk mede voor het uitstellen harer afkondiging."

Onverminderd: de wetgever heeft hier willen zeggen: „behalve", of iets dergelijks; ongelijksoortige zaken verminderen elkander zeer zeker niet. *Uitdrukkelijk in dit Reglement genoemd:* dat „uitdrukkelijk" kon wel wegvallen; bovendien: *vermindert* art. 29 dan wèl de gevallen van overeenstemming, *buiten* het Reg. Regl. voorgeschreven, b. v. het verbod tot uitoefening van drukker of uitgever, overeenkomstig het Drukpersreglement?

De *Handleiding* resumeert bl. 75/76 de gevallen, waarin buiten art. 29 overeenstemming door het Reg. Regl. wordt voorgeschreven; daartoe behooren:

a. Het recht van uitzetting en interneering;

b. Amnestie en abolitie;
c. Dispensatie;
d. Bevoegdheid om de voor Europeanen bestaande bepalingen van burgerlijk-, handels- en strafrecht op de inlandsche of daarmede gelijkgestelde bevolking toepasselijk te verklaren;
e. Onteigening ten algemeenen nutte;
f. Bevoegdheid om uitzonderingen te maken op de regels omtrent de gelijkstellingen met Europeanen en inlanders;
g. Beslissing van jurisdictiegeschillen;

tevens wordt nog vermeld het daareven genoemde verbod omtrent het uitoefenen van het drukkers- en uitgeversberoep, terwijl de opsomming besloten wordt met de aanteekening:

„Het valt niet moeilijk aan te toonen, dat al deze maatregelen „meer eigenaardig te huis behooren bij een wetgevend dan bij een „uitvoerend gezag en dat de verplichte overeenstemming derhalve „op zeer gezonde beginselen berust."

De vraag daargelaten of dat wel voor „al" deze maatregelen zoo gaaf kan worden toegegeven, dat ze meer bij een wetgevend gezag tehuis behooren dan bij een uitvoerend, wenschen wij omtrent enkele, eenige opmerkingen te maken.

De *amnestie en abolitie* wordt door Schrijver bl. 76 als volgt behandeld:

„Het recht van *amnestie* en *abolitie* heeft de Gouv.-Generaal in „overeenstemming met den Raad van Indië, en alleen ten aan„zien van inlandsche vorsten en hoofden met hunne onderhoori„gen. Abolitie is het sluiten van een strafgeding, in welken stand „het zich moge bevinden, mits vóór de veroordeeling; onder am„nestie verstaat men het schenken van vergiffenis voor eene straf„bare daad en dientengevolge het opheffen harer gevolgen voor „den misdadiger, zelfs vóórdat de vervolging is aangevangen. „Abolitie wordt verleend aan bepaalde, dus gewoonlijk enkele, „personen; amnestie voor bepaalde misdrijven, onverschillig welke „en hoevele personen zich daaraan schuldig maakten. Amnestie „en abolitie beide steunen op overwegingen van staatkundigen „aard; daarom is het onnoodig het Hooggerechtshof daarover te „hooren. In Nederland kan slechts de wet haar verleenen."

Dáárom eischte men hier het overeenstemmend advies van den Raad: „overeenkomstig het beginsel nedergelegd in de laatste „alinea van art. 66 der Grondwet", luidde de toelichting (K. II bl. 240), „met andere woorden, dat de zaak wordt beslist door „de koloniale wetgevende macht"

Wij merken hier eene verwarring van denkbeelden op, die herhaaldelijk in het Reg. Regl. voorkomt.

Wanneer de wet wilde zeggen, dat eenige aangelegenheid moet geregeld worden door den kolonialen wetgever, dan had ze gevoegelijk kunnen gelasten: *regeling bij koloniale ordonnantie.* Dit doet ze echter nergens, ze zegt in zulk een geval dat *de Gouverneur-Generaal regelen moet bij algemeene verordening*, of spreekt, geheel overbodig, gelijk in art. 29, van „algemeen *verbindende* verordening." Op zich zelf heeft dit geen practisch bezwaar, doch nu verder. Menigmaal toont de wetgever ook behandeling door de koloniale wetgevende macht op prijs te stellen, gelijk o. a. hierboven, maar zegt dat de zaak zal geregeld worden *door den Gouverneur-Generaal, in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indië.* Welnu: het product dier werkzaamheid *kan* zijn eene algemeene verordening, maar even goed een eenvoudig gouvernementsbesluit, zoodat in al dergelijke gevallen de wijze van behandeling .ten slotte in het midden is gelaten. Bij de bespreking van het dispensatierecht zullen wij o. a. zien, welke begripsverwarring daaruit is voortgevloeid. —

Het R. R. onthoudt de bevoegdheid van amnestie en abolitie ten bate van Europeanen; het *waarom?* zou eenig inzicht geven ten aanzien der verhouding tot art. 66 der Grondwet.

Verder kan, volgens het uit de *Handleiding* aangehaalde, amnestie en abolitie worden toegepast op vorsten, enz. *en hunne onderhoorigen.* Het Reg. Regl. gewaagt echter van de laatsten niet, en toen bij de behandeling van art. 52 al. 2 gevraagd werd, waarom alléén van „inlandsche vorsten en hoofden" en niet van den gemeenen inlander gewag gemaakt werd, lichtte de Regeering in (K. II. bl. 510): „De uitoefening van het recht van amnestie en „abolitie is tot inlandsche vorsten en hoofden bepaald, omdat die „uitoefening alleen behoort te steunen op gewichtige staatkundige „bedenkingen, die ten aanzien van andere klassen der inlandsche „maatschappij niet zullen bestaan."

Het Administratief recht is dus verder gegaan, dan de Indische Grondwetgever eigenlijk wilde, door ook de gemeene inlanders in het voorrecht der vergeving te laten deelen. Wij vinden hot nu jammer, dat zoowel hier als elders de eigenlijk organieke bepalingen, de hoofdzaken, niet altijd in genoegzame mate voor den dag treden. De *Handleiding* sticht daardoor niet al het nut voor de kennis van het Regeeringsreglement en andere organieke voorschriften, dat zij kon teweegbrengen: slechts bij hooge uit-

zondering, als op bl. 236, 374, 381 geeft zij door cursiefdruk de letterlijke aanhaling van de hoofdbepalingen te kennen; maar regel is het, dat het meer of min beduidende door elkander loopt, zonder dat de leek van het onderscheidend gewicht gesaisisseerd wordt: wij vermoeden, dat daaraan voor een deel is toe te schrijven de klacht over het ietwat vermoeiende van de *Handleiding*, die ons wel eens ter oore kwam, en het somwijlen verwarde der voorstellingen bij jongelieden die hunne kennis uitsluitend uit dit boek hadden geput. Wij zouden die opmerking verzwegen hebben, indien wij niet geloofden, dat met betrekkelijk zeer weinig moeite ten deze verbetering ware aan te brengen. —

— Het dispensatierecht brengen wij nog uitvoerig ter sprake; daarentegen. wilden wij gaarne hier een woord te pas brengen over de sub *e* en *f* genoemde bevoegdheden.

Onze wetgeving noemt slechts zeldzaam onderscheidend *Nederlanders*. De internationale betrekkingen wisschen bij toenemende ontwikkeling het verschil in rechtstoestanden onder de beschaafde volken uit. Daarom kent onze wetgeving enkel meer speciaal eene splitsing tusschen de beschaafde en de minder beschaafde volken, neemt daartoe als typen resp. *Europeanen* en *inlanders* en zegt ten slotte wie met ieder dier klassen zoogenaamd *gelijkgesteld* moeten worden. Vandaar de volgende eerste drie alinea's van art. 109 Reg. Regl.:

„De bepalingen van dit Reglement en van alle andere algemeene „verordeningen, waarin sprake is van Europeanen en inlanders, „zijn, waar het tegendeel niet bepaald is, toepasselijk op de met „hen gelijkgestelde personen.

„Met Europeanen worden gelijkgesteld alle Christenen en alle „personen, niet vallende in de termen der volgende zinsnede.

„Met inlanders worden gelijkgesteld Arabieren, Mooren, Chineezen en allen die Mohammedanen of heidenen zijn."

Uit deze bepalingen vloeit o. a. het volgende voort. Niet-Europeesche Israëlieten zijn met Europeanen gelijk gesteld, omdat ze niet vallen in de termen van al. 3. — Een Mohammedaansche Turk, in Europa geboren, valt onder de Europeesche wetgeving, omdat men eerst moet vragen *naar den landaard:* is men Europeaan, is men inlander? Luiden die vragen ontkennend, dan eerst rijst de vraag: met welke categorie men gelijkgesteld moet worden. Een Europeaan, die Mohammedaan wordt, blijft dus niettemin Europeaan: aldus terecht een vonnis van den Raad van Justitie te Semarang dd. 27 Mei 1857. — Armeniërs behooren

tot de Europeanen omdat zij Christenen zijn. Afrikaansche Christenen zijn niet met Europeanen gelijkgesteld, omdat ze niet vallen onder al. 3 (Bijblad 3470).

Die alinea spreekt o. a. van *Mooren*. Wij dachten daaronder te begrijpen *Klingaleezen*, *Kotjaks*. Bool meent (bl. 248 [2]) dat in Indië „Moor" de naam is geworden van een Muzelmansch inlander: dat is ons niet recht helder. (*Moor* = *Maurus*: eigenlijk iemand uit Mauretanië, een voormalig rijk uit het Noorden van Afrika). —

Blume, die art. 109 Reg. Regl. in een verdienstelijk boekje [1]) behandelt (*geen* dissertatie, zooals de *Handleiding* bl. 29 abusievelijk mededeelt), geeft eene afkeurende critiek, waarin wij wel kunnen deelen. Nu zijn b. v. Aziatische Turken met inlanders gelijkgesteld, Europeesche geloofsgenooten niet. Ook de gelijkstelling der Vreemde Oosterlingen met inlanders is niet gelukkig: ons staatsrecht toch moet veel te dikwerf tusschen beiden onderscheid maken; beter ware het geweest, indien art. 109 drie categorieën had aangenomen: Europeanen, Vreemde Oosterlingen en inlanders. —

Oorspronkelijk stonden in het voorstel der Regeering slechts de boven wedergegeven drie alinea's. Daarvan had het gevolg kunnen zijn, dat inlanders en daarmede gelijkgestelden enkel uit zucht om zich te onttrekken aan de lasten, speciaal hun opgelegd, het Christendom omhelsden. „Sommige leden" keurden dit goed: zij zagen aldus in art. 109 een weldadigen prikkel tot omhelzing van het Christendom. „Een grooter aantal" vond dit echter bedenkelijk, omdat men aldus een aan het Christendom onwaardig proselytisme in de hand werkte (K. II 151). Het resultaat was eene bepaling, houdende dat die omhelzing in den rechtstoestand geenerlei verandering zou brengen; vandaar al. 4 art. 109:

„De inlandsche Christenen blijven onderworpen aan het gezag „der inlandsche hoofden, en met opzicht tot rechten, lasten en „verplichtingen, aan dezelfde algemeene, gewestelijke en gemeen„telijke verordeningen en instellingen, als de inlanders die het „Christendom niet belijden."

Deze bepaling wil niets anders zeggen, dan dat inlanders, die Christen worden, toch inlanders blijven.

---

1) «De toekenning van recht op verblijf in N. I. en de hoofdonderscheidingen van zijne bevolking, naar aanleiding van art. 105, 106, 107 en 109 van het Reg. Regl. van N. I.'

De *Handleiding* zegt (bl. 26) dat die inlanders, „*ofschoon rechtens behoorende tot de met Europeanen gelijkgestelden*, aan het „gezag der inlandsche hoofden blijven onderworpen en, ook met het „oog op hunne rechten en plichten, met andere inlanders volkomen gelijkstaan", nadat reeds op bl. 25 is aangeteekend, dat „ongetwijfeld" tot de met Europeanen gelijkgestelden behooren: „alle „Chineezen, Arabieren en Mooren, die het Christendom belijden."

Voor den leek is wezenlijk aan de begripsverwarring hier geen uitkomen aan. De rechtsgeleerdheid heeft van deze eenvoudige zaak zich meester gemaakt, en eene doodeenvoudige zaak is in duisternis gehuld. Wat was het doel van art. 109? Niets anders dan om de verhouding aan te wijzen van de verschillende categorieën der ingezetenen tot onze wetgeving, regelende „rechten, lasten en verplichtingen", maar onderscheiden al naarmate ze bestemd was voor Europeanen of voor inlanders. Wat zegt al. 4? Christenen behooren tot de inlandsche wetgeving. Hoe komt nu Schrijver er aan om vlak daartegenin te stellen, dat ze „ongetwijfeld" tot de met Europeanen gelijkgestelden, dat ze „*rechtens*" tot deze categorie behooren? Is dat voor den leek verstaanbaar? Of kan er nut gelegen zijn in dergelijke onpractische beschouwingen? Een paar regels verder, op bl. 26, herinnert Schrijver zelf er aan, dat vooral inlandsche Christenen door den Gouv.-Generaal bij kol. ordonnantie uitdrukkelijk gelijkgesteld kunnen worden met Europeanen: wat zou dat beteekenen, als genen *rechtens* reeds Europeanen waren? —

Dë bevoegdheid tot die uitdrukkelijke gelijkstelling is namelijk geradiceerd in de slotalinea van art. 109, luidende:

„De Gouverneur-Generaal kan, in overeenstemming met den „Raad van *Nederlandsch-Indië*, uitzonderingen maken op de toe„passing der in dit artikel gestelde regels."

Dus: de Landvoogd heeft de bevoegdheid om hen, die rechtens onderworpen zijn aan de Europeesche wetgeving, te brengen onder de inlandsche, en omgekeerd.

Zoo wettigt al. 5 art. 109 eene eigen soort van naturalisatie. De verheffing tot staatsburger vordert dat men in een maatschappelijken toestand zij, geschikt om wezenlijk deel van den Staat uit te maken. Zoo zijn verzoeken om naturalisatie van Vreemde Oosterlingen door de Tweede Kamer afgewezen, wijl deze in hun persoon die voorwaarden niet vervuld zag. Niettemin kan het plaats vinden, dat inlanders en daarmede gelijkgestelden, al staan zij dan ook niet hoog genoeg om lid van den Nederlandschen

staat te worden, toch voldoende beschaving genieten om rijp te zijn voor de wetgeving, gesteld ten behoeve der Europeanen, en vandaar nu de bevoegdheid om genen dan gelijk te stellen, „wat rechten, lasten en verplichtingen aangaat", gelijk de officiëele term luidt, met Europeanen.

De wet laat mede, naar wij zien, het omgekeerde toe: gelijkstelling van Europeanen en daarmede gelijkgestelden met inlanders, doch in de practijk deed zich dit geval nimmer voor.

Overigens ook om genaturaliseerd te worden tot Europeaan, moet men een zekeren beschavingsstaat innemen; zoo werden o. a. verzoeken ter zake van de hand gewezen, zegt het Kol. Versl. van 1883 bl. 55, „omdat de betrokken personen niet ge„acht konden worden voorgoed in de Europeesche maatschappij „te hebben plaats genomen."

Wij hebben deze eigenaardige naturalisatie vooral als een uitstekenden tusschentoestand leeren waardeeren, na de lezing in de *Revue des Deux Mondes* dd. 15 Augustus 1875 van een door Roussel geschreven artikel: „La naturalisation des indigènes en Algérie." Bij gemis van eene wettelijke regeling als omschreven in art. 109 R. R. heeft men van de Algerijnen eenvoudig Franschen gemaakt. De slechte gevolgen daarvan worden in genoemd artikel helder uiteengezet.

De *Handleiding* behandelt de onderwerpelijke naturalisatie op de volgende wijze (bl. 26):

„De Gouv.-Generaal heeft het recht om bij kol. ordonnantie „uitzondering te maken op de hier gestelde regelen, zoowel ten „aanzien van de indeeling zelve als van de uit haar voortvloeiende „rechtsgevolgen. Voorbeelden van het eerste vindt men in de ge„lijkstelling met Europeanen van sommige verdienstelijke inlan„ders of met hen gelijkgestelden, doorgaans, doch geenszins altijd, „Christenen, die zich dan natuurlijk alle lusten en lasten aan „deze verandering van staat verbonden moeten laten welgevallen. „Dit kan echter alleen geschieden, indien de verzoeker in het „wettig bezit is van een geslachtsnaam of dien met toestemming „van den Gouv.-Generaal volgens het Burg. Wetb alsnog aan„neemt. Van meer beteekenis was de maatregel van 1855, toen „de met inlanders gelijkgestelden gedeeltelijk aan de burgerlijke „wetgeving voor Europeanen werden onderworpen. Trouwens deze „klasse vereischt meermalen afzonderlijke bepalingen, en wordt dien„volgens veelal uitdrukkelijk vermeld; geschiedt dit niet, dan gaat de „regel door en is het voor inlanders bepaalde ook op hen toepasselijk."

— Om meer dan ééne reden meenen wij deze uiteenzetting niet gelukkig te mogen noemen. De Landvoogd heeft het recht om *bij koloniale ordonnantie* de gelijkstelling uit te spreken, zegt de Schrijver. Inderdaad zóó *is* de practijk, maar het R. R. veroorlooft even goed de gelijkstelling *bij gouvernementsbesluit*. Het recht omvat, lezen wij verder, zoowel „de indeeling zelve" als „de uit haar voortvloeiende rechtsgevolgen", waarna „Voorbeelden van het eerste". De onderscheiding begrijpen wij niet. Uit eene verandering van indeeling volgt per se de verandering van wetgeving. Maar de Schrijver meent, dat als eene verordening b. v. gewaagt van Europeanen alleen, dat dan de Gouv.-Gen. aan art. 109 de bevoegdheid ontleent om haar mede toepasselijk te verklaren op niet-Europeanen, ook al blijven zij inlanders of Vreemde Oosterlingen. Wij vreezen, dat Schrijver hier ten eenenmale op een dwaalspoor is: nooit althans nam het administratief recht art. 109 in dien vreemden zin op, en wel wijl art. 75 R. R. *die* toepasselijkverklaring reeds bij voorbaat had geregeld. Art. 109 al. 1 stelt inderdaad ook geen regel, maar eenvoudig de erkenning van een feit; de volgende alinea's eerst stellen regels, en de slotalinea laat toe het maken van uitzonderingen op die regels.

Dat nooit het Administratief recht er aan gedacht heeft — en terecht! — om al. 5 in den door de *Handleiding* aangegeven zin op te nemen, blijkt overtuigend uit de overwegingen der verordeningen, waarbij deelen van onze Europeesche wetgeving toepasselijk zijn verklaard op niet-Europeanen. De wetgever der eigen verordening van '55, welke Schrijver als voorbeeld aanhaalt, ontleent niet de bevoegdheid aan art. 109, maar handelt „krachtens de „bevoegdheid, hem verleend in art. 7 van het Koninklijk besluit „van 16 Maart 1846 N°. 1 (*Indisch Staatsblad* 1847 N°. 23), EN „HERHAALD IN HET TWEEDE LID VAN ART. 75 VAN HET REGLEMENT „OP HET BELEID DER REGEERING VAN NEDERLANDSCH-INDIE."

Evenzoo in Staatsblad 1879 N°. 256, waarbij wordt uitgesproken de „toepasselijkverklaring van de artikelen 1601 tot en met „1603 van het burgerlijk wetboek op *alle* inlanders en met dezen „gelijkgestelden in geheel N. I.", en wel „lettende" niet op art. 109, maar op art. 75, zooals inderdaad behoort.

Het verschil in opvatting is groot.

De toepassing van art. 109 al. 5 brengt mede eene *volledige* onderwerping aan de Europeesche wet, dus zoowel op het gebied van publiek- als privaatrecht. De toepasselijkverklaring, bedoeld bij al. 2 art. 75 R. R., brengt dat niet mede. In het eerste geval

worden de personen gebracht tot eene andere wetgeving, in het tweede brengt men de wetgeving tot de personen; in het eene geval komt de inlander van rechtswege onder het gebied van den Europeeschen rechter, in het andere geval is dit niet per se noodzakelijk; in het eene geval is er slechts sprake van bepaald te noemen individuen, in het andere van categorieën van rassen.

Dit laatste onderwerp wordt door Schrijver behandeld bl. 263/267. Over deze stof ook een enkel woord.

Art. 75 al. 1 bepaalt, dat de rechtspraak voor Europeanen in burgerlijke, handels- en strafzaken zal rusten op algemeene verordeningen, zooveel mogelijk overeenkomende met de in *Nederland* bestaande wetten.

Hierop zegt al. 2:

„De Gouverneur-Generaal is bevoegd om, in overeenstemming „met den Raad van Nederlandsch-Indië, de daarvoor vatbare be„palingen dier verordeningen, des noodig gewijzigd, toepasselijk „te verklaren op de inlandsche bevolking of een gedeelte daarvan."

En dan al. 3:

„Behoudens de gevallen waarin zoodanige verklaring heeft plaats „gehad, of waarin zich Inlanders hebben onderworpen aan het „voor de Europeanen vastgestelde burgerlijke en handelsrecht, „worden *door den inlandschen rechter* toegepast de godsdienstige „wetten, instellingen en gebruiken der inlanders, voor zoover die „niet in strijd zijn met algemeen erkende beginselen van billijk„heid en rechtvaardigheid."

Deze redactie is niet gelukkig. Men kan er althans uit lezen, dat noch de toepasselijkverklaring, noch de vrijwillige onderwerping, ooit eenige verandering kan aanbrengen in den justiciabelen toestand van den inlander. Hij blijft onderworpen aan den inlandschen rechter, die alleen eene andere wetgeving heeft toe te passen. Wij weten, dat dit niet juist is. In ieder geval moet men altijd ten deze twee zaken onderscheiden: de verklaring van toepasselijkheid der Europeesche wetgeving en dle omtrent de onderwerping aan de Europeesche rechters. Die twee gevallen toch volgen niet per sé uit elkander; de *Handleiding* doet daarop geen licht vallen, hetgeen niet bevorderlijk is aan de duidelijkheid.

Wanneer brengt de toepasselijkverklaring mede onderwerping aan den *Europeeschen* rechter? In deze drie omstandigheden:

1° Wanneer de wetgever bij de toepasselijkverklaring die onderwerping uitdrukkelijk te kennen geeft.

Dit is o. a. geschied bij Staatsblad 1855 n°. 79. Het verklaart

niet alleen de Vreemde Oosterlingen op Java, enz. onderworpen aan ons burgerlijk- en handelrecht, maar zegt tevens in art. 8 uitdrukkelijk, dat ze zullen terechtstaan voor den Europeeschen rechter.

2° Wanneer de inlander of daarmede gelijkgestelde verklaard heeft, zich aan die Europeesche rechtspraak te willen onderwerpen.

3° Wanneer hij gelijk gesteld wordt met Europeanen.

De administratie schijnt wel eens van meening geweest te zijn, dat de toepasselijkverklaring, als sub 1° bedoeld, vanzelf de justiciabiliteit voor den Europeeschen rechter medebracht. Althans in de ordonnantie op de overeenkomsten der Verhuur van gronden door inlanders aan niet-inlanders (*St.* 1871 n°. 163) staat geschreven: „Behoudens de uitzonderingen, bij deze ordonnantie ge„steld, worden die overeenkomsten beheerscht door de bepalingen „van het Burgerlijk Wetboek." En daarop luidt de toelichting (zie MEIJER'S *Agrarische Aangelegenheden*):

„Een gevolg van deze toepasselijkverklaring is *natuurlijk* dat „de inlandsche verhuurder nu ook zal moeten gedagvaard worden „voor den *Europeeschen* rechter."

Maar *is* dat „natuurlijk"? Zoo ja, waarom dan blijven de zaken wegens verbreking van andere huurcontracten door inlanders voor den inlandschen rechter, terwijl toch *St.* 1879 n°. 276 de betrokkene artikelen 1601—1603 van het Burg. Wetb. daarop toepasselijk heeft verklaard?

— De taal der wet is ten slotte iedere navolging van onze Europeesche wetgeving ten behoeve van inlanders eene toepasselijkverklaring gaan noemen. Zoo b. v. *Stbl.* 1872 n°. 85, houdende de afkondiging van het strafwetboek voor inlanders. Wij zouden meenen, dat men aldus verder ging dan wel art. 75 Reg. Regl. beoogde, te weten eene *verwijzing* naar de Europeesche wetgeving, zij het dan ook met vermelding van eventueel noodige wijzigingen.

— Ten slotte teekenen wij aan, dat de *Handleiding* zich beperkt tot het noemen van *twee* middelen om de Europeesche wetgeving in burgerlijke en handelszaken over inlanders uit te breiden, te weten: toepasselijkverklaring en vrijwillige onderwerping. Zou volledigheidshalve daar ook niet herinnerd mogen worden aan de *gelijkstelling?* —

— Eindelijk hebben wij nog te bespreken sub *g*: de beslissing van jurisdictie-geschillen.

In beginsel dient deze beslissing aan eenigen rechter, niet aan

het administratief gezag, te zijn voorbehouden, en wel aan een hoogeren rechter dan waarmede quaestie is. Ons staatsrecht volgt dat beginsel. Eéne uitzondering echter moet de wetgever wel toelaten, nl. wanneer twee hoogste rechters oneenig worden. Art. 162 van het *Reglement op de Rechterlijke Organisatie* erkende die noodzakelijkheid, door in dat geval, maar ook alléén in dat geval, te stellen, dat de Gouv.-Gen. zou beslissen, nl. „wanneer „het geschil is ontstaan tusschen het Hooggerechtshof en het „Hoog Militair-Gerechtshof, in welk geval de Gouv.-Gen. uitspraak „doet omtrent de competentie."

Het R. R. volgde echter dit rationeele voorschrift niet; het breidde de bevoegdheid van de Regeering ten deze noodeloos uit, door bij art. 83 te bepalen, dat geschillen over bevoegdheid tusschen iederen burgerlijken en militairen rechter zouden worden beslist door den Gouv.-Gen., zij het ook „in overeenstemming met den Raad van N. I." en „volgens regels, bij algemeene verordening te stellen."

Blijkens het Voorloopig Verslag (KEUCHENIUS, II bl. 132—133) heeft men inderdaad tegen deze uitbreiding van 's Regeerings bevoegdheid bezwaar gehad. „Men zou het eigenaardig rekenen" — luidde het — „dat de geschillen over bevoegdheid tusschen den „burgerlijken en militairen rechter *niet* door den Gouv.-Gen., maar „door het Hooggerechtshof van N. I. wierden beslist. De Gouv.-„Gen. zou anders dikwerf uitspraak moeten doen in zaken van „zuiver judiciëelen aard. *Men erkent evenwel, dat de uitweg niet „mogelijk zou zijn in geval van geschil tusschen het burgerlijk en „militair Hooggerechtshof.*"

Hierop werd geantwoord:

„De Regeering zou er geen bezwaar in zien, om de beslissing „van jurisdictie-geschillen tusschen den burgerlijken en militairen „rechter, wanneer die van zuiver justiciëelen aard zijn, op te „dragen aan het Hooggerechtshof van N. I." Maar, wordt vervolgd: „de in het verslag terecht opgemerkte onmogelijkheid om „dien weg te volgen waar het geschil dat Gerechtshof zelf betreft, „en de wenschelijkheid, om hier een voor ieder geval gelijkmatig „werkenden regel te bezitten, moeten van zoodanige opdracht „doen afzien."

Dus wegens het vaststellen van een *„gelijkmatig werkenden regel"* werd het gezonde voorschrift in art. 162 R. O. sub 4, door een minder goede bepaling vervangen. Duidelijk is ons anders de reden niet. Evenwel is de wetgever klaar genoeg in zijne wils-

uiting, en daarom wagen wij te veronderstellen, dat Mr. DE LOUTER hier op een dwaalspoor is. Op bl. 302 § 76 lezen wij de herinnering: „Voor de kennis van de macht der Regeering op het ter-„rein der justitie is het Reg.-Reglement zelf de eenige bron." En deze herinnering wordt daar ter plaatse versterkt met eene noot, luidende: „Dit wordt door vele schrijvers ten onrechte vergeten." Vergeet echter S. onwillekeurig zelf niet, waar hij terstond daarop volgen laat:

„Vooreerst oefent de Gouv.-Generaal in overeenstemming met „den Raad van Indië, zelf de rechtspraak uit in jurisdictie-ge-„schillen: *a.* tusschen den burgerlijken en militairen rechter; .... „volgens regelen bij alg. verordening te stellen. Deze regelen be-„staan. ... Wanneer namelijk een geschil van bevoegdheid tus-„schen een krijgsraad en een raad van justitie ontstaat, beslist „het Hooggerechtshof; alleen wanneer tusschen dit laatste en „het Hoog Militair-Gerechtshof verschil bestaat, wordt de tus-„schenkomst der Regeering ingeroepen."

Met die regelen zal vermoedelijk de geleerde schrijver art. 162 R. O. op het oog hebben, maar om door hemzelf aangevoerde redenen, komt het ons voor, dat bedoeld artikel door art. 83 Reg. Regl. is vervangen.

Het eerst heeft dit onderwerp onze aandacht getrokken door de bestudeering van Mr. IMMINK's werk over de Rechterlijke Organisatie, waar wij ad. art. 162 ook de erkenning lezen, dat het Hof beslist in jurisdictie-geschillen tusschen militaire en burgerlijke rechten, hetgeen ons aanstonds in strijd met het R. R. voorkwam. Wij hebben toen onze bedenkingen ter zake geopperd aan Mr. STIBBE, lid van het Hof. Deze heeft er vervolgens een opstel (Maart 1885) over geschreven in „het Recht in Ned.-Indie", hetwelk geheel en al onze meening toont te deelen, besluitende:

„Sedert de invoering van het thans geldende Regeeringsregle-„ment mogen geschillen over bevoegdheid tusschen den burgerlijken „en militairen rechter alleen door den Gouverneur-Generaal beslist „worden, en de bemoeienis van het Hooggerechtshof is daarbij „totaal uitgesloten."

't Is waar, de practijk heeft zich hieraan niet gehouden. De heer Stibbe deelt ter zake verscheidene voorbeelden mede, doch, schrijft ZijnEdelAchtbare:

„Niettegenstaande deze en wellicht meerdere beslissingen van „dien aard van het Hooggerechtshof, aarzelen wij niet te beweren, „dat deze ten onrechte genomen zijn en het Hooggerechtshof

„zich had moeten onthouden van de kennisname dezer jurisdictie-
„geschillen, omdat, zooals boven is aangetoond, art. 162 sub. 4°
„der Rechterlijke Organisatie sedert de invoering van het Regee-
„ringsreglement vervallen is en krachtens art. 83 van dat Regl.,
„evenals voor de invoering van het Regl. op de Recht. Org., de
„Gouverneur-Generaal in alle jurisdictie-geschillen tusschen eenen
„burgerlijken en eenen militairen rechter de eenig bevoegde is om
„daarvan kennis te nemen." (*Wordt vervolgd*).

Het ontwerp tot aanvulling van het Reglement op het beleid der Regeering van N.-I., ten aanzien van de uitgifte van Mijnconcessiën.

DOOR

REINIER D. VERBEEK,

Mijn-Ingenieur.

(*Slot.*)

Volgens de Memorie van Toelichting zou eene volledige regeling bij de wet, betreffende de ontginning van delfstoffen, niet in overeenstemming zijn met de gewone verdeeling van arbeid tusschen den Rijks- en den Kolonialen wetgever.

Er is veel *voor*, maar ontegenzeggelijk ook veel *tegen* zulk eene zienswijze aan te voeren.

In de zitting van 19 November 1880, zeide de Heer Cremers in de Tweede Kamer der Staten-Generaal:

„Ik meende, dat tot nog toe geen behoefte bestond aan eene regeling van het geheele mijnwezen bij de wet, daar ik dit goed geregeld achtte op het voetspoor van Duitschland en België, en dat, zoo daarin nog fouten voorkwamen, het Nederlandsch-Indisch bestuur geheel bevoegd en bij machte was die fouten te verbeteren. Is dit juist, dan meen ik ook, dat volgens de Grondwet de regeling behoort te geschieden in Nederlandsch-Indië; immers art. 59 zegt, dat alleen regeling bij de wet mag geschieden wanneer daaraan behoefte blijkt te bestaan. Nu wil de Regeering echter die regeling bij de wet maken en rijst bij mij de vraag, of wij wel in staat zijn om het mijnwezen in zijnen ganschen omvang

te beoordeelen. Geen land ter wereld heeft zoo weinig delfstoffen als Nederland, en kan dus zoo weinig over eene mijnwet oordeelen, als het onze. In de mijnen onzer uitgestrekte Indische Koloniën komen tal van delfstoffen voor, waarvan wij niet eens de benaming kennen. Ik betwijfel dan ook, of wij werkelijk in staat zijn, zulk eene moeielijke en uitgebreide zaak behoorlijk te beoordeelen. Zoo niet, dan bestaat er ook alweer geene aanleiding of noodzakelijkheid, dat die regeling bij de wet plaats hebbe en is in mijn oog wettelijke regeling ongrondwettig. Bovendien zie ik niet in, waarom die pijlbundel van wettelijke voorschriften zoude moeten worden gewijzigd in het belang van ééne enkele mijnconcessie, en waarom men niet liever die wettelijke voorschriften, die op zichzelven goed zijn, laat bestaan, maar die eene concessie bij de wet regele".

Ik heb die woorden aangehaald, omdat ze tamelijk juist de meening van velen in Nederland weergeven. Wanneer werkelijk de bestaande wetgeving in Nederlandsch-Indië goed en op het voetspoor van algemeen als juist erkende grondbeginselen van het mijnrecht geregeld ware, dan zou een ieder moeten toegeven, dat er aan eene nieuwe regeling bij de wet volstrekt geen behoefte bestaat en men het verbeteren van de enkele fouten veilig aan de Regeering in Nederlandsch-Indië overlaten kan. Maar aangezien dat juist niet het geval is en de bestaande verordeningen in Nederlandsch-Indië artikel voor artikel geheel in strijd zijn met de wetten van naburige mijnlanden en met de grondbeginselen die men daar voor eene gezonde ontwikkeling van de mijnbouwindustrie heeft leeren toepassen, — ik heb dit in mijn vroeger aangehaald werkje breedvoerig uiteengezet, — zoo is het dringend noodzakelijk, dat die verordeningen geheel opgeheven worden en eene betere, en aan het doel beantwoordende wet daarvoor in de plaats trede. En zulks niet in het belang van de Billiton-Maatschappij, maar in het algemeen belang van de mijnbouwindustrie.

Juist het ontbreken van eene deugdelijke regeling is oorzaak, dat in een van de rijkst met nuttige delfstoffen gezegende streken der aarde, tot groot nadeel van Nederlandsch-Indië en van Nederland, tot nu toe de mijnbouwindustrie nog zoo goed als niet bestaat. Reeds door den Minister van Goltstein werd daarom aan de Indische Regeering opgedragen, eene nieuwe mijnwet te ontwerpen.

Over de vraag: wáár de zoo gewenschte regeling het best ont-

worpen en vastgesteld zou kunnen worden, in Nederlandsch-Indië of hier, kan men van gevoelen verschillen, maar neemt men alles in overweging dan zal men toch, meen ik, tot de conclusie moeten komen, dat eene meer uitgebreide regeling bij de wet van dit zoo uiterst belangrijke onderwerp, dan nu voorgesteld is, de voorkeur verdient. Is het ook al waar, dat in geen land van Europa minder delfstoffen ontgonnen worden dan in Nederland, en men dientengevolge hier over het algemeen minder op de hoogte is van de eischen der mijnbouw-industrie, de verordeningen die over dit onderwerp in Nederlandsch-Indië tot nu toe afgekondigd werden geven geen waarborgen, dat de Indische Regeering in dit opzicht gelukkiger zou slagen. Van beslissenden invloed moet onder deze omstandigheden daarom, meen ik, de overweging zijn, dat eene regeling bij de wet *voor* hare vaststelling gepubliceerd dient te worden en belanghebbenden dan daarover hun oordeel kunnen uitspreken, terwijl in Nederlandsch-Indië de regel is dat het publiceeren eerst *na* de vaststelling geschiedt. Werd daarop eens eene uitzondering gemaakt, dan ontbreken toch nog de noodige waarborgen, dat met de geopperde bezwaren en wenschen voldoende rekening zou worden gehouden.

Wel bezien zal de zaak ook minder moeilijkheden opleveren dan menigeen zich mogelijk voorstelt. De eischen der mijnbouwindustrie zijn in hoofdzaak dezelfde in alle landen, en men zal voor Nederlandsch-Indië minder bezwaren ondervinden dan elders, dan in Engeland of de Engelsche koloniën b. v., waar de nuttige delfstoffen uitdrukkelijk bij de wet aan den grondeigenaar zijn toegekend, omdat men in Nederlandsch-Indië een nog geheel maagdelijk terrein voor zich heeft en niet noodig zal hebben om, ten einde tot eene rationeele regeling te geraken, met reeds bestaande gebruiken rekening te houden of op reeds verkregen rechten inbreuk te maken. Waar men zoo voortreffelijke voorbeelden voor oogen heeft als Duitschland geeft, wordt de arbeid zeer vergemakkelijkt. De Pruisische mijnwet van het jaar 1865 wordt algemeen als de beste aangemerkt die tot nu toe afgekondigd werd. Ze geheel op Nederlandsch-Indië toe te passen zou natuurlijk niet gaan. Verschillende artikelen zouden overeenkomstig de verschillende toestanden van de twee landen gewijzigd dienen te worden, en een gedeelte zou men geheel weg kunnen laten, maar men zou de wet grootendeels tot leiddraad kunnen nemen en vele artikelen slechts te kopieëren hebben, evenals in Oostenrijk, bij het nieuwste mijnwet-ontwerp geschiedde en evenals bij de

nog niet lang geleden ingevoerde mijnwet voor Bosnië en de Herzegowina plaats had.

Dat men, in afwijking van hetgeen de Pruisische mijnwet bepaalt, in eene mijnwet voor Nederlandsch-Indië, overeenkomstig hetgeen in de Memorie van Toelichting wordt voorgesteld en overeenkomstig hetgeen de thans bestaande verordening voorschrijft, goed zal doen, voor een bepaald omgrensd terrein het *uitsluitend* recht van opsporing aan den ondernemer te verzekeren, is zeer juist gezien. Ook in Pruisen hebben, naar aanleiding van de in dit opzicht opgedane ondervinding, vele stemmen zich ten gunste van zulk een stelsel doen vernemen.

De Memorie van Toelichting stelt voor, om aan den rechthebbende op den bovengrond het recht toe te kennen, zonder vergunning mijnbouwkundige opsporingen te verrichten. „Om evenwel aan den anderen kant te voorkomen, dat de grondbezitter een door anderen ingediend verzoek tot opsporing op zijn grond verijdele, door de bloote bewering dat hij zelf reeds met eene zoodanige opsporing bezig is, schijnt het billijk, dat hij verplicht worde aan het Bestuur uitdrukkelijk *kennis te geven* van zijn voornemen om eene mijnbouwkundige opsporing te doen."

Ook dit laatste zal men kunnen beamen, onder voorwaarde echter, dat die kennisgeving *vooraf* plaats gehad hebbe, en niet *nadat* een verzoek tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen door derden bij het Bestuur is ingekomen.

De Memorie van Toelichting beweert verder, dat de vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen ingetrokken moet worden, wanneer de opspoorder *misbruik* maakt van zijn recht. Ik begrijp niet, waarin dit misbruik zou kunnen bestaan, en in de Memorie van Toelichting wordt dit ook niet aangegeven. De opspoorder is verplicht, alle schade, aan de oppervlakte van den bodem berokkend, te vergoeden. Welk misbruik is er overigens van hem te duchten? Men vergete niet, dat voor een mijnbouwkundig onderzoek dikwerf honderdduizenden noodig kunnen zijn en dat de geldschieter daarom rechtszekerheid moet hebben. Hij mag niet voor het geval geplaatst worden, dat de vergunning plotseling, tegen den zin van den ondernemer, ingetrokken wordt. Wenschelijker zou eene bepaling zijn, dat wanneer, zooals volgens de thans vigeerende verordening, het recht van onderzoek slechts voor een beperkten termijn verleend is, die vergunning *verlengd* wordt, wanneer het onderzoek niet binnen den gestelden termijn afgeloopen is.

De Memorie van Toelichting zegt, dat er, naar het voorkomt, geen termen zijn, om bij eene algemeene verordening een maximum-uitgestrektheid voor het opsporingsterrein te bepalen.

Wat ik betreffende dat punt bij de bespreking van het wetsontwerp aanvoerde, wensch ik ook hier in het midden te brengen. Ik geloof, dat het in het belang van de ontwikkeling van de mijnbouwindustrie zou wezen om ook hier, in navolging van andere landen, wèl zulk een maximum-uitgestrektheid vast te stellen, ten einde al dadelijk aan den ondernemer zijne rechten te verzekeren. Men zou daarvoor dezelfde uitgestrektheid kunnen nemen, n.l. 400 hectaren, die ik voor de verleening van concessie aanbeval.

Bij het bespreken van de voorwaarden tot het verleenen van concessie zegt de Memorie van Toelichting:

»De vraag, aan welke vereischten de concessieaanvragers moeten vol-»doen, is door art. 11 van het besluit van 1873 beantwoord op eene wijze »die alle goedkeuring schijnt te verdienen. Ook in het vervolg zullen dus »als concessionarissen in Nederlandsch-Indië in aanmerking behooren te »komen Nederlanders, ingezetenen van Nederland of van Nederlandsch-Indië »en vennootschappen gevestigd in Nederland of Nederlandsch-Indië, terwijl »het voorschrift zal zijn te handhaven, dat de concessionaris in elk geval »in Nederlandsch-Indië behoorlijk vertegenwoordigd moet zijn."

Toen den 21 April 1810 Graaf Stanislas Girardin, als rapporteur van de Commissie voor Binnenlandsche Zaken, de nieuwe mijnwet aan de Fransche wetgevende vergadering aanbood, zeide hij o. a.:

„Zelfs de medewerking van vreemdelingen wordt ingeroepen; „ook zij worden toegelaten tot het genot dezer nieuwe rijkdom-„men; ook aan hen zal de eigendom verleend worden, wanneer „zij de noodige waarborgen voor eene deugdelijke ontginning leveren. „Ge zult opgemerkt hebben, Mijne Heeren, hoe liberaal en politiek „deze maatregel is. Hij noodigt kundige mannen uit zich in ons „midden te vestigen en biedt hun de voordeelen aan, die hen zullen „nopen ons hunne kapitalen en hunne nijverheid aan te brengen."

En dit streven, om zooveel doenlijk het buitenlandsch kapitaal te bewegen, zich in de mijnondernemingen te steken, wordt, met uitzondering wellicht van Turkije en China, door alle mijnlanden nagevolgd.

Zal ook Nederland in zijne koloniën daarop eene uitzondering maken?

Tegen den eisch dat de concessionaris in elk geval in Nederlandsch-Indië behoorlijk vertegenwoordigd moet zijn, is niets in te brengen. Maar waarom buitenlandsche concessionarissen, of buiten-

landsche vennootschappen, geweerd moeten worden, begrijp ik niet. Juist aan de omstandigheid, dat in Nederland zoo weinig mijnbouwindustrie bestaat, mag het voornamelijk toegeschreven worden, dat men zich tot nu toe zoo weinig op de ontwikkeling van den delfstoffelijken rijkdom van Nederlandsch-Indië heeft toegelegd, en over het algemeen met de eischen van dezen tak van nijverheid minder bekend is. Er is niet aan te twijfelen, dat, wanneer de Indische Archipel onder het beheer had gestaan van eene Europeesche natie die daarvan beter op de hoogte was, het land in dat opzicht een geheel anderen toestand te aanschouwen zou geven. Het zou verkeerd wezen, de oogen voor de werkelijkheid te willen sluiten, en ieder onbevooroordeelde zal, meen ik, moeten toegeven, dat bij de weinige sympathie die men gewoonlijk in Nederland voor den mijnbouw aantreft, de ondernemers zeer dikwerf zich genoodzaakt zullen zien, om zich tot het buitenland te wenden tot het vinden van het voor de ontginning der mijnen noodige kapitaal.

Ik zou het onder deze omstandigheden zeer betreuren, wanneer de Regeering het vormen van buitenlandsche vennootschappen onmogelijk maakte.

Aan het slot van de Memorie van Toelichting wordt behandeld de intrekking en de expiratie der concessie. Hetgeen omtrent de expiratie der concessie gezegd wordt, kan hier m. i. buiten beschouwing worden gelaten, omdat ik bereids uitvoerig genoeg de wenschelijkheid aantoonde, dat de concessies niet voor eenen bepaalden termijn, maar wel voor altijd, en in eigendom, worden verleend.

Omtrent de intrekking van de concessie zegt de Memorie van Toelichting o. a.:

> Nadat de concessie, hetzij bij openbare mededinging, hetzij aan den opspoorder, verleend is, kunnen zich omstandigheden voordoen, die hare intrekking in het algemeen belang noodig maken. Zelfs in Pruisen, waar de mijn in eigendom wordt afgestaan, is de gelegenheid tot terugneming opengelaten. Terwijl volgens § 65 der aldaar vigeerende wet aan den bezitter eener mijn de verplichting kan worden opgelegd om tot ontginning over te gaan, wanneer het algemeen belang dat vordert, bepaalt § 156, dat hem zijn eigendom kan worden ontnomen, indien hij, daartoe aangemaand, die verplichting niet nakomt.
>
> Te eer behoort de bevoegdheid tot terugneming aan de Regeering te worden toegekend, wanneer slechts eene concessie voor beperkten tijd wordt verleend. Het schijnt daarom wenschelijk, voor Nederlandsch-Indië de bepaling van art. 21 van het Koninklijk besluit van 1873 te handhaven, volgens welke intrekking der concessie kan plaats vinden: 1°. als de ont-

ginning niet bijtijds is aangevangen (en dientengevolge de gestorte waarborgsom verbeurd is); 2°. als de ontginning gedurende meer dan drie achtereenvolgende jaren gestaakt is; 3°. als de voorwaarden, die bij het verleenen der concessie gesteld zijn, niet worden nageleefd. Eindelijk zou intrekking kunnen plaats hebben op verzoek van den concessionaris.

Met uitzondering van het laatste geval, dat namelijk de concessionaris zelf het verzoek doet om de concessie, of een gedeelte van de concessie, in te trekken, geloof ik, dat het wenschelijk zou wezen geene bepalingen omtrent de intrekking van de concessie vast te stellen. Ook in dat geval zou de intrekking slechts mogen gebeuren, wanneer de crediteuren hunne toestemming daartoe verleenen. In Pruisen mag slechts in één enkel geval de intrekking plaats hebben, namelijk wanneer aan eene *om overwegende redenen van algemeen belang* door het bestuur gedane uitnoodiging om te ontginnen geen gevolg gegeven wordt. En neemt men nu in aanmerking, dat bij een aantal van thans circa 29000 mijnconcessies, waarvan maar omstreeks 7 % in ontginning is, sedert de publicatie van de mijnwet van 1865 niet één enkel maal het geval zich voorgedaan heeft, dat de concessie, tegen den wil van den concessionaris, ingetrokken behoefde te worden, dan zal men met mij het gevoelen moeten deelen, dat het vaststellen van zulke bepalingen voor Nederlandsch-Indië geheel onnoodig, en zelfs gevaarlijk is, daar het slechts hiertoe leiden kan, om de zoo hoogst noodige rechtszekerheid aan de mijnconcessies te ontnemen. Hoe men de zaak ook opvatte, in geen geval mogen om andere redenen dan die van *overwegend algemeen belang* mijnconcessies door de Regeering ingetrokken worden, en de gevallen, onder 1°, 2° en 3° hierboven in de Memorie van Toelichting genoemd, behooren daartoe niet. Wel verre ook, dat aan de Regeering *te eer* de bevoegdheid tot terugneming moet worden toegekend wanneer slechts voor beperkten tijd eene concessie wordt verleend, zullen alle overwegingen er voor moeten pleiten, om Haar in zulk een geval die bevoegdheid *te minder* toe te kennen.

Nu men de waarde der concessie wil verminderen, door ze slechts tijdelijk te verleenen, en de rechtszekerheid, door de bepaling dat de concessie, na afloop, niet vernieuwd zal worden buiten openbare mededinging, mag men waarlijk den toestand niet nog meer verergeren, door aan de Regeering ook nog de bevoegdheid toe te kennen, de concessie geheel in te trekken, wanneer de tijdsomstandigheden den concessionaris dwingen de ontginning tijdelijk te staken.

In de artikelen 14 en 15 van de Fransche mijnwet van het jaar 1791 waren ook bepalingen omtrent het verlies der concessie. Zij ging verloren, wanneer de concessionaris, zonder wettige oorzaak, de ontginning niet binnen zes maanden, nadat de concessie verkregen was, begonnen had, dan wel wanneer de ontginning, *sans cause légitime*, langer dan één jaar gestaakt was. In het tweede ontwerp van de mijnwet van het jaar 1810 waren eveneens uitvoerige bepalingen omtrent dit onderwerp opgenomen. Napoleon was echter ten zeerste daartegen gestemd. Volgens hem mocht het verlies der concessie alleen door den rechter worden uitgesproken. Hij zeide: „que la concession d'une mine constituant une propriété, il faut que le concessionaire ne puisse être dépossédé que par les tribunaux et non par un simple arrêté du ministre qui pourrait être surpris. Napoléon pense que, même sous ce rapport, il n'y a pas de motif pour distinguer les mines des autres propriétés. On ne fait pas de différence pour les manufactures et les exploitations, dont l'interruption peut aussi causer la ruine. La déchéance doit être prononcée par les tribunaux".

In de zittingen van den Staatsraad, dd. 18 Januari en 3 Februari 1810, drong Napoleon er nog sterker op aan, dat de mijnen volkomen met den grondeigendom gelijk gesteld zouden worden, en dat het verlies van de concessie, om administratieve redenen, niet plaats mocht hebben.

„Napoléon dit, que sur l'exploitation des mines, on doit s'en rapporter à l'intérêt personnel, comme on le fait pour l'exploitation d'un champ.

„Les légers inconvéniens que la section prévoit doivent céder à ce grand principe constitutif de la propriété, que le propriétaire a le droit d'user et d'abuser de sa chose.

„L'esprit de propriété remédie à tout. La liberté laissée au propriétaire n'entraînera pas ici plus d'abus que dans l'exploitation des bois.

„Si les mines sont des propriétés dont on use comme de toutes les autres, il ne faut pas de règles particulières.

„Napoléon dit que personne ne prétend qu'il ne faille pas de concession, qu'on veut seulement que la mine concédée devienne une propriété libre et dont le propriétaire puisse user comme de tout autre bien.

„On n'oblige pas un propriétaire à abandonner sa ferme lorsqu'il cesse de l'exploiter. Pourquoi en serait-il autrement des mines? Du moins ne faudrait-il point porter l'affaire au Conseil d'Etat; c'est aux tribunaux à prononcer sur ce qui touche à la

propriété. Mais le principe de l'abandon ne peut pas être admis dans un pays où la propriété est libre; et, puisque les mines sont de véritables propriétés, il est impossible de faire à leur égard des exceptions au droit commun. Si l'on s'était conformé à ce système, Napoléon n'aurait pas failli d'être surpris dans l'affaire des mines d'Ausin.

„Le concessionnaire ne doit être dépouillé de sa propriété que lorsque lui-même consent à la céder. Il n'y a pas de différence à faire sous ce rapport entre une mine et une ferme [1]).

Overeenkomstig de hier ontwikkelde denkbeelden werd dan ook art. 49 van de wet van het jaar 1810 geredigeerd. Het luidt als volgt:

> Art. 49. Si l'exploitation est restrainte ou suspendue, de manière à inquiéter la sûreté publique, ou les besoins des consommateurs, les préfets, après avoir entendu les propriétaires, en rendront compte au ministre de l'intérieur, pour y être pourvu ainsi qu'il appartiendra.

Op zich zelf is dit artikel niet zeer duidelijk, maar neemt men niet alleen de door Napoleon ontwikkelde denkbeelden, maar ook de woorden van den berichtgever van den Staatsraad, bij de aanbieding van het wetsontwerp in de Wetgevende Vergadering, in aanmerking, dan blijkt, dat uit de woorden *„pour y être pourvu ainsi qu'il appartiendra"* door het gouvernement nooit de bevoegdheid afgeleid mag worden om de intrekking van eene mijnconcessie uit te spreken.

De Graaf Regnaud de Saint-Jean d'Angély zeide bij die gelegenheid o. a. het volgende:

„En ce cas, la concession jadis était révoquée; un tel système est incompatible avec celui de la propriété des mines.

„Il y sera pourvu, s'il se présente sur le rapport du ministre de l'intérieur, comme aux cas extraordinaires et inhabituels que la législation ne peut prévoir.

„Et si, ultérieurement, le besoin d'une règle générale se fait sentir, elle ne sera établie qu'après que l'expérience aura répandu sa lumière infaillible sur cette question, fort difficile à résoudre, de savoir comment on peut concilier le droit d'un citoyen, sur sa propriété, avec l'intérêt de tous".

Naar aanleiding van het feit, dat in het bassin van Rive de Gier verschillende mijnen dreigden onder te loopen en het toevloeiende water niet meester konden worden, werd in Frankrijk bij de wet van 27 April 1838 vastgesteld, dat, wanneer verschil-

1) Locré. Législation sur les mines.

lende naburige mijnen door eene gemeenschappelijke overstrooming bedreigd werden, waardoor haar bestaan, de openbare veiligheid en de behoeften der verbruikers gevaar liepen, het gouvernement de concessionarissen kon noodzaken, om gemeenschappelijk, op hunne kosten, de noodige werken tot droogmaking aan te leggen. De kosten zullen pondpondsgewijze over de verschillende concessionarissen verdeeld worden. „A défaut de payement, dans le délai de deux mois, à dater de la sommation qui aura été faite, la mine sera réputée abandonnée, le ministre pourra prononcer le retrait de concession, sauf le recours au roi et son Conseil d'Etat, par la voie contentieuse. A l'expiration du délai de recours ou en cas de recours, après la notification de l'ordonnance confirmative de la décision du ministre, il sera procédé publiquement par voie administrative, à l'adjudication de la mine abandonnée. Celui des concurrents qui aura fait l'offre la plus favorable sera déclaré concessionnaire, et le prix de l'adjudication, déduction faite des sommes avancées par l'Etat, appartiendra au concessionnaire déchu ou à ses ayants droit. Ce prix, s'il y a lieu, sera distribué judiciairement et par ordre d'hypothèques".

Art. 10 van deze wet zegt, dat op dezelfde wijze zal worden gehandeld bij toepassing van het boven aangehaalde art. 49 van de wet van 1810, zonder echter andere gevallen vast te stellen dan het hier bedoelde geval, dat een aantal mijnen door eene gemeenschappelijke inondatie worden bedreigd, of dat de concessionaris verzuimt de noodige maatregelen te nemen die in het belang der openbare veiligheid noodzakelijk geoordeeld worden.

Dupont zegt dan ook met het oog hierop:

„Le retrait des concessions de mines d'après la loi du 27 Avril 1838 n'est pas, à proprement parler, *une déchéance* contraire au caractère imprimé à la propriété des mines par l'article 7 de la loi du 21 Avril 1810, mais bien *une sorte d'expropriation pour cause d'utilité publique.*"

Met het oog daarop, dat in deze wet verwezen wordt naar art. 49 van de wet van 21 April 1810 achtte daarom de Minister het ook noodzakelijk, om in zijne toelichtende circulaire van 29 December 1838 aan de prefecten o. a. het volgende mede te deelen:

„Enfin, si une exploitation se trouvait délaissée, restreinte ou suspendue sans causes légitimes, et de manière à inquiéter la

sureté publique ou les besoins des consommateurs, le retrait de la concession pourrait aussi être poursuivi et opéré. L'article 10 applique les dispositions de ce même article 6 aux cas qui ont été prévus par l'article 49 de la loi de 21 avril 1810. La loi du 27 avril est venue, après de longs débats, fixer toutes les indécisions, et elle consacre d'une manière formelle les principes que l'administration avait toujours soutenus, à savoir: que les mines doivent être exploitées, que c'est dans ce but qu'on accorde la concession, que nul concessionaire ne peut décliner indéfiniment l'exécution des conditions qu'il a volontairement acceptées, et que la révocation de la concession, lorqu'on n'en accomplit pas les charges, résulte de l'article 49 lui-même de la loi de 1810. Cela ne fait plus de doute maintenant. Toutefois il est bien entendu qu'on ne doit employer qu'avec une grande réserve la faculté de poursuivre la déchéance pour cause d'inexploitation. Beaucoup de circonstances indépendantes du concessionnaire, des revers de fortune, des procès, des affaires de famille, quand une succession vient à s'ouvrir, les difficultés même de l'exploitation ou le manque de débouchés, la baisse des prix dans le commerce, peuvent occasionner des interruptions dans les travaux, et d'un autre côté l'intérêt public n'est pas toujours menacé parce qu'une mine n'est point exploitée. On a quelquefois soutenu, en thèse générale, que les besoins des consommateurs sont effectivement compromis dans une localité, lorsqu'on ne tire aucun parti d'une substance minérale qui y existe et qu'il faut cependant faire venir du dehors; qu'il pourrait se faire, quelque faible que soit le prix de la matière ainsi importée, qu'une exploitation locale la donnât à un prix encore inférieur; que si on ne peut rien affirmer à cet égard, il semble qu'il n'y a aucune raison positive non plus à objecter à l'avance contre la possibilité de la réduction. La question ainsi envisagée, on serait assez fondé à dire qu'il y a du moins présomption que le consommateur paye trop cher quand on n'exploite pas une mine qui est à sa portée, et qu'alors ses intérêts sont en souffrance. Mais, dans l'application, ces généralités conduiraient souvent à l'arbitraire; et quand il s'agit de mesures de rigueur, il faut surtout qu'on ne puisse pas en contester l'application. On sent très-bien qu'en pareille matière il y a un grand nombre de considérations à apprécier, et que c'est dans les faits surtout que l'administration doit chercher sa force et son droit. Elle porterait atteinte elle-même à son autorité si elle procédait autrement; son action sera d'autant plus efficace

qu'elle aura su tenir compte de toutes les circonstances. Il convient donc, quand une mine n'est pas exploitée, d'adresser d'abord des avertissements au propriétaire de la mine, de le prévenir des mesures qui pourront être prises contre lui s'il ne se met pas en règle, et de l'engager à s'expliquer. Il convient aussi de procéder, dans ces circonstances, à une enquête administrative ayant pour objet de faire connaître si, et jusqu'à quel point, cette interruption des travaux est de nature à porter préjudice aux consommateurs. La loi n'exige pas absolument ici cette enquête, elle ne la prescrit explicitement que lorsqu'il est question de contraindre des concessionnaires à exécuter en commun et à leurs frais des travaux pour assècher leurs mines inondées ou arrêter les progrès de l'inondation. Mais elle se réfère à l'article 49 de la loi de 1810, elle indique que les poursuites ne devront être exercées que s'il y a un véritable intérêt public compromis. Il est donc convenable, avant d'user des voies de rigueur, de bien constater que l'on s'est trouvé obligé d'y recourir; il faut entendre les intéressés, voir s'il y a des plaintes, recueillir en un mot toutes les informations nécessaires. C'est lorsque ces préliminaires auraient été épuisés, qu'alors, s'il y avait lieu, vous prendriez un arrêté spécial qui assignerait au concessionnaire, conformément à l'article 6 précité, un délai de deux mois, passé lequel, si l'exploitation n'était pas remise en activité, vous transmettriez à l'administration, avec un rapport des ingénieurs, vos propositions pour le retrait de la concession, s'il vous paraissait qu'il dut être prononcé. Il serait ensuite, après la décision du ministre et l'expiration des délais de recours, ou après la notification de l'ordonnance confirmative de la décision, procédé publiquement par voie administrative à l'adjudication de la mine, ainsi qu'il est déterminé dans ce même article de la loi."

Hoezeer men ook in Frankrijk er van overtuigd is, dat alleen in de uiterste noodzakelijkheid, en alleen dan wanneer het deugdelijk bewezen is, dat het algemeen belang werkelijk bedreigd wordt, tot de toepassing van art. 49 van 21 April 1810 mag worden overgegaan, blijkt wel uit het reeds vroeger vermelde feit, dat van de verleende concessies slechts 38 °/₀ werkelijk in ontginning zijn, en dat toen, bij besluit van den minister van oorlog, de concessie voor de ontginning van ijzersteenmijnen van Bou-Hamra, en later ook die van Korésas en van Ain-Morka in Algiers ingetrokken werden, een decreet van den Raad van State deze besluiten weder vernietigde. —

Het op de intrekking der concessie betrekking hebbende artikel van de Pruisische mijnwet luidt als volgt:

§ 65. — De mijneigenaar is verplicht de mijn te ontginnen, wanneer volgens een besluit van het oppermijnambt overwegende redenen van algemeen belang het niet-ontginnen, of het staken, der ontginning verbieden.

In dit geval heeft het oppermijnambt de bevoegdheid, den mijneigenaar, na hem gehoord te hebben, tot de ontginning van het mijnveld, dan wel tot voortzetting van de gestaakte ontginning, binnen eene tijdruimte van zes maanden, uit te noodigen, en voor het geval er aan deze uitnoodiging geen gevolg gegeven wordt, hem met de intrekking der mijnconcessie, overeenkomstig de bepalingen van den zesden titel dezer wet, te bedreigen.

In de tot dit artikel behoorende toelichting leest men o. a. het volgende:

„Zooals de tegenwoordige omstandigheden bij de mijnbouwindustrie zijn, is het volkomen toereikend, den eigenaar tot de ontginning van zijne concessie slechts dan te noodzaken, wanneer er tegen het niet-ontginnen redenen van *algemeen* belang spreken, b. v. wanneer daardoor de openbare veiligheid bedreigd zou worden, of de algemeene behoefte der consumenten daaronder zou lijden.

„Dat ook op dit punt voor de openbare belangen zorg gedragen moet worden, hangt zóó wezenlijk met de algemeene mijnbouwvrijheid te zamen, dat over het algemeen het afscheiden van de aan de mijnwet onderworpen delfstoffen van het beschikkingsrecht van den grondeigenaar niet te rechtvaardigen zou zijn, wanneer niet te gelijker tijd, voor zoover de openbare belangen zulks eischen, van den concessionaris de benuttiging der delfstoffen verlangd, en des noods door dwang verkregen kon worden.

„Dat aan den anderen kant de wettelijke verplichting tot ontginning zich niet verder mag uitstrekken, dan met de eischen van het openbaar belang in overeenstemming is, is eene gevolgtrekking uit het als grondbeginsel aan te nemen vrije beschikkingsrecht van den mijneigenaar en uit de overweging, dat deze niet tot eene onvoordeelige of ontijdige ontginning gedwongen mag worden."

In de Pruisische mijnwet heeft men hetzelfde grondbeginsel ingevoerd, dat door Napoleon aangegeven werd. Men heeft echter vermeend, dit nog zuiverder te moeten toepassen dan in de Fransche mijnwet en den ondernemer nog grooter waarborgen tegen intrekking te moeten geven. Want terwijl de Fransche mijnwet slechts een beroep op den Raad van State toelaat, kan in Pruisen de concessionaris, na van het oppermijnambt eene gemotiveerde uitnoodiging tot ontginnen gekregen te hebben, zich eerst in hooger

beroep tot den minister van koophandel en nijverheid wenden en, nadat hem ook het besluit van dezen bekend gemaakt is, bij de bevoegde rechtbank tot vernietiging van het besluit van het oppermijnambt of van den minister procedeeren.

Ofschoon op grond van het aangehaalde artikel der mijnwet in Pruisen door derden wel eens de poging werd aangewend om het mijnbestuur te bewegen, eene niet in ontginning zijnde mijn tot ontginnen te noodzaken, zoo werd daaraan door de Regeering tot nu toe echter geen gehoor verleend, uitgaande van de overtuiging, dat een concessionaris vanzelf wel tot de ontginning zal overgaan, wanneer de tijdsomstandigheden hem veroorloven, dit met voordeel te doen. Tot toelichting diene het volgende besluit van den Minister van Handel, dd. 8 Maart 1871:

„Auf die Beschwerde vom 25 Februar d. J. eröffne ich Ihnen unter Rückgabe der Entscheidung des K. Oberbergamts zu Halle vom 20 December v. J. dass, abgesehen von der nach § 142 des allgemeinen Berggesetzes eingetretenen Rechtskraft der fraglichen Entscheidung, eine Aufhebung derselben schon aus dem Grunde nicht eintreten kann, weil die nach § 65 des A. B. G. dem Oberbergamte zustehende Befugniss, dem Bergwerkseigenthümer zur Inbetriebsetzung des Bergwerks aufzufordern, das Vorhandensein *überwiegender Gründe des öffentlichen Interesses* voraussetzt. Solche Gründe liegen nicht vor, wenn es sich darum handelt, einigen Ziegeleien ein billigeres Brennmaterial zuzuführen, zumal die Eigenthümer der Ziegeleien, trotz der gesetzlich bestehenden Bergbaufreiheit, sich nicht einmal veranlasst gesehen haben, durch Einlegung von Muthungen sich die eigene Gewinnung der Braunkohlen zu sichern".

Aangezien in de Memorie van Toelichting, bij de behandeling van dit onderwerp, de Pruisische mijnwet van 1865 als voorbeeld wordt aangehaald, achtte ik het van belang ook de meening van den Heer Dr. H. Brassert, Berghauptmann en Chef van het Oppermijnambt te Bonn, den ontwerper van die wet en een der uitnemendste mijnrechtsgeleerden van Europa, hierover in te winnen. ZEd. had de goedheid, mij het volgende mede te deelen:

„In Bezug auf Ihre Frage bezüglich der zwangsweisen Entziehung des Bergwerkseigenthums theile ich Ihnen ergebenst mit, dass in dem diesseitigen Oberbergamtsbezirke seit dem Erlass des Berggesetzes von 24 Juni 1865, also seit 20 Jahren, kein einziger Fall vorgekommen ist, in welchem ein Bergwerkseigenthümer auf Grund des § 65 zur Inbetriebsetzung seines Bergwerks von

dem Oberbergamte aufgefordert und sodann das Verfahren wegen Entziehung des Bergwerkseigenthums nach §§ 156 ff. eingeleitet worden wäre. Wiederholt sind von Dritten Anträge gestellt worden, welche auf eine solche zwangsweise Eigenthumsentziehung abzielten, aber stets — und auch in der Ministerialinstanz — abgewiesen worden, weil nicht anzuerkennen war, dass der Unterlassung oder Einstellung des Betriebes *überwiegende Gründe des öffentlichen Interesses* entgegenstehen. Das eigene Interesse des Bergbautreibenden ist auch hier der beste Regulator. Kann ein Werk unter den gegebenen Verhältnissen wirklich mit Vortheil betrieben werden, so geschieht es, und im Uebrigen kommt es nicht vor, dass der Nichtbetrieb irgend eines Bergwerks eine für die Allgemeinheit nachtheilige Vertheuerung eines Bergwerksproductes zur Folge hätte".

Ik heb er bereids op gewezen, hoe het al of niet voordeelige eener mijnontginning niet alleen afhankelijk is van den grooteren of geringeren rijkdom der afzetting, maar ook vooral van de tijdsomstandigheden: of de marktprijs van het product hoog of laag, de geldmarkt willig, de werklieden, machinerieën, bouwmaterialen, ontploffingsmiddelen gemakkelijk en goedkoop te verkrijgen zijn, of het transport van en naar de mijn zonder al te groote kosten doenlijk is.

Ter verduidelijking geef ik hier eene opgave van de hoogste en laagste marktprijzen, over een aantal jaren, op de Londensche markt:

1851—1876.

Benaming.	Laagste marktprijs.	Hoogste marktprijs.	
1. Spoorstaven van staal	*f* 84.—	*f* 228.—	per ton.
„ „ ijzer	„ 60.—	„ 144 —	„ „
2. Staafijzer.	„ 60.—	„ 156.—	„ „
3. Gegoten ijzer	„ 21.30	„ 82.65	„ „
4, Steenkolen	„ 8.40	„ 25.80	„ „

1865—1876.

Benaming.	Laagste marktprijs.	Hoogste marktprijs.	
5. Tin in blokken	ƒ 906.—	ƒ 1932.—	per ton.
6. Tin in stangen	„ 852.—	„ 1872.—	„ „
7. Wallaroo koper	„ 828.—	„ 1344.—	„ „
8. Bewerkt koper	„ 852.—	„ 1344.—	„ „
9. Chili koper	„ 744.—	„ 1284.—	„ „
10. Lood	„ 216.—	„ 288.—	„ „
11. Zink	„ 207.—	„ 310.—	„ „
12. Blik	„ 11.40	„ 24.60	per kist.
13. Kwikzilver	„ 72.—	„ 312.—	per flesch.

Op het oogenblik is de prijs van Chili-koper zelfs tot ƒ 490.—, de prijs van lood tot ƒ 135.— en die van zink tot ƒ 172,50 de ton gedaald.

Het behoeft wel geen betoog, dat menig steenkolenlager niet met voordeel te ontginnen zal wezen, wanneer de marktprijs slechts ƒ 8,40 per ton bedraagt, terwijl daarmede groote winsten te behalen zullen zijn, wanneer de prijzen tot twee- en driemaal dat bedrag stijgen; dat de ontginning eener afzetting van kwikzilver gestaakt moet worden, wanneer er voor het product geen hooger prijs te behalen zal wezen dan ƒ 72 de flesch, terwijl er schitterende zaken gemaakt zullen worden bij het viervoudige van dat bedrag.

Zijn de tijdsomstandigheden gunstig, is de afzetting met voordeel te ontginnen, dan zal de mijn zonder twijfel ontgonnen worden. Men kan niet aannemen, en de ondervinding heeft niet geleerd, dat een concessionaris eene mijn, wanneer ze werkelijk ontginbaar is, zal laten rusten, evenmin als men kan aannemen dat een land- of huiseigenaar zijn land braak zal laten liggen, of zijn huis onbewoond zal laten staan, wanneer hij kans ziet, het voordeelig te exploiteeren. Men vergelijke toch vooral eene concessie tot mijnontginning niet met eene concessie voor den bouw van eenen spoorweg. Beide onderwerpen hebben niets met elkander gemeen. Zijn de tijdsomstandigheden zoodanig, dat de concessionaris genoodzaakt wordt de ontginning te laten rusten, dan is hij toch

reeds slecht genoeg er aan toe, want hij zal dan dikwerf genoopt zijn, eene meer of minder belangrijke som voor het onderhoud en de bewaking van zijne bezitting uit te geven, terwijl hij er niet de minste inkomsten uit trekt. Wilde het Gouvernement den concessionaris dan nog buitendien in het dilemma plaatsen om zijne bezitting te verliezen, dan wel, met de hoop op betere tijden, voorloopig met nadeel te ontginnen, zulk een eisch zou niet alleen zeer onbillijk, maar ook onstaatkundig wezen, omdat geen staat het kapitaal en de werkkrachten van het land mag noodzaken onproductief werkzaam te zijn. Alleen dan wanneer het algemeen belang dringend eischt, dat eene delfstof-afzetting ontgonnen wordt, en de concessionaris zich zonder geldige redenen daartegen verzet, is het te rechtvaardigen dat de Regeering hem daartoe dwingt. Acht men dit werkelijk mogelijk, en wil men met het oog op zulk een onwaarschijnlijk geval een achterdeurtje openhouden, door eene daarop betrekking hebbende bepaling in de wet op te nemen, niemand zal er bezwaar tegen hebben. Maar men stipuleere dan ook duidelijk, evenals in de Pruisische wet, dat uitsluitend in gevallen van overwegend publiek belang de concessionaris tot ontginnen gedwongen kan worden.

Er zijn geen overwegende gronden van algemeen belang die eischen, dat de delfstof-afzettingen binnen eenen bepaalden termijn na het verleenen der concessie in ontginning moeten zijn gebracht, en evenmin, dat eene mijnontginning niet langer dan drie achtereenvolgende jaren gestaakt mag worden, al zijn de tijdsomstandigheden van dien aard, dat eene voordeelige ontginning vooreerst nog niet mogelijk is. Wat het derde punt aangaat, dat namelijk de concessie ook ingetrokken zou moeten worden, wanneer de concessionaris de voorwaarden niet nakomt die bij het verleenen der concessie gesteld zijn, zoo eischt eene deugdelijke regeling, om alle concessies op dezelfde voorwaarden te verleenen, en dat deze voor alle ondernemingen gelijkelijk geldende voorwaarden bij de wet geregeld worden.

Wil de Regeering haar toebehoorende mijnen of door hare mijningenieurs opgespoorde delfstof-afzettingen door particulieren doen ontginnen, zij beginne met zich eene concessie te doen uitvaardigen overeenkomstig de voor allen geldende bepalingen der mijnwet, evenals zij zich eene eigendomsakte moet doen uitvaardigen voor een haar in eigendom toebehoorend grondstuk. Die concessie kan zij dan, op de voorwaarden die haar goeddunkt, aan particulieren overdoen, en daarna kan zij den parti-

culier, die zich niet aan de gesloten overeenkomst mocht houden, civiel-rechterlijk vervolgen.

„Le but d'une bonne loi sur les mines doit être d'en multiplier les exploitations," zeide Graaf Stanislas de Girardin bij de aanbieding van de Fransche mijnwet van 21 April 1810 in de Wetgevende Vergadering.

Zoo ergens, dan zal men dit doel in Nederlandsch-Indië moeten trachten te verwezenlijken.

Daartoe zal het vooral noodig zijn, de particuliere industrie zoo veel mogelijk tot mijnbouwkundige onderzoekingen aan te sporen. Men mag uit de geologische gesteldheid van eene streek de aanwezigheid van zekere nuttige delfstoffen vermoeden kunnen, de werkelijk ontginbare afzettingen van deze delfstoffen kunnen eerst ten gevolge van met ijver en volharding voortgezette opsporingen aan het licht gebracht worden. En vooral moeilijk zal dit wezen in Nederlandsch-Indië, waar de grond veelal bedekt is met een ondoordringbaar maagdelijk woud, dat de geologische onderzoekingen zeer belemmert. Die aansporing van de zijde der Regeering zal daarin moeten bestaan, dat aan den ondernemer de vruchten van zijnen arbeid gewaarborgd worden. De voorwaarden tot het verkrijgen van het recht van onderzoek moeten zoo veel mogelijk vereenvoudigd, en de rechten van den ondernemer moeten zoo duidelijk mogelijk omschreven worden, terwijl het verkrijgen van concessie niet met het vervullen van tijdroovende of kostbare formaliteiten mag gepaard gaan.

In stede dat, zooals nu, het recht van mijnbouwkundig onderzoek door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur verleend wordt, kan er geen bezwaar bestaan, dit recht door het Europeesch Hoofd van Plaatselijk Bestuur te doen verleenen, en de afkondiging gedurende drie maanden kan geheel vervallen, zoodra bij de wet, in navolging van buitenlandsche mijnwetten, de plaatsen opgenoemd worden, waar het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen verboden is. De Pruisische mijnwet heeft te dien opzichte de volgende bepaling:

> Art. 4. Op publieke plaatsen, straat- en spoorwegen, alsook op kerkhoven is het doen van mijnbouwkundige opsporingen verboden.
>
> Op andere grondstukken is het doen van opsporingen niet geoorloofd, wanneer, volgens de beslissing van het mijnambt, het algemeen belang zulks verbiedt.

Onder gebouwen, en tot 200 voeten in den omtrek daarvan, in tuinen en ommuurde hoven, mogen geen onderzoekingswerken aangelegd worden, tenzij de grondbezitter zijne uitdrukkelijke toestemming daartoe verleend heeft.

In de Fransche mijnwet van het jaar 1810 was deze afstand vastgesteld op 100 meters. De Pruisische mijnwet verminderde hem tot 200 voeten, en in Frankrijk is men sedert tot nog grooter vermindering overgegaan. De wet van 27 Juli 1880 stelt den afstand vast op 50 meters, en bepaalt, dat het aanleggen van mijnwerken op geringer afstand dan 50 meters van ommuurde hoven, zonder vergunning van den grondeigenaar, alleen dan verboden is, wanneer deze ommuurde hoven zelven tot een woonhuis behooren. Voor Indië zou men dezen afstand kunnen behouden bij gebouwen van steen, terwijl bij licht gebouwde inlandsche hutten van bamboe of hout een nog geringere afstand kon worden vastgesteld.

Het recht van ontginning, de concessie, zou men door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur kunnen doen verleenen. Aangezien deze slechts de concessie aan den bij de wet aangewezen persoon, aan den wettigen *vinder* der delfstofafzetting, kan toewijzen, bestaat er geen bezwaar die regeling, die tot groote vereenvoudiging van de te vervullen formaliteiten zou aanleiding geven, aan te nemen. In Pruisen worden de concessies door den Chef van het Provinciale Mijnambt verleend.

Zeer wenschelijk en noodzakelijk zal het wezen, om de eischen voor de bij het indienen der concessieaanvrage over te leggen kaart zoodanig te regelen, dat daaraan kan worden voldaan, zonder dat de ondernemers, gelijk tegenwoordig het geval is, zich zeer belangrijke en geheel onnoodige kosten moeten getroosten. De aan de akte van concessie verbonden situatie-kaart heeft alleen ten doel, de grenzen van het terrein van concessie zoodanig aan te geven en vast te stellen, dat bij eventueele grensverschillen tusschen naburige mijnondernemers de grenzen van iederen belanghebbende, met of zonder eene nadere opmeting, duidelijk en juist op het terrein kunnen worden aangewezen. Is aan die voorwaarde voldaan, dan is ook met de strengste te stellen eischen rekening gehouden. Zeer dikwerf zal het alleen door omschrijving kunnen geschieden, en dan zou het overleggen van eene kaart zelfs geheel overbodig worden.

Thans wordt in Indië gevorderd het overleggen van eene platte grondteekening van het ontginningsterrein, waarop alle wegen, gebouwen, bouwgronden, vindplaatsen van delfstoffen, enz. zijn

aangegeven op de schaal van 1 tot 3000. Niet alleen is deze eisch geheel onnoodig en zeer onpractisch, maar tengevolge van het groote tijdsverloop, dat zulk eene opname vereischt, en van de buitengewoon hooge daaraan verbonden kosten, kunnen de meeste ondernemers daaraan niet voldoen.

En voor die gevallen, waarin het overleggen van eene eenvoudige platte-grondteekening onmisbaar blijkt te zijn tot het vaststellen van de grenzen van het terrein van concessie, moest de Regeering de ondernemers in de gelegenheid stellen, zich *kosteloos* zulk eene kaart te verschaffen. Dat zulk een maatregel zeer tot de ontwikkeling van de industrie zou bijdragen, en dus zeer in het belang van het land zou wezen, zal ieder bij eenig nadenken moeten toegeven. Voor den staat zou dat aanvankelijk eenige meerdere kosten na zich sleepen, maar spoedig zou dat door de groote indirecte voordeelen honderdvoudig opgewogen worden. Mocht het echter, niettegenstaande al deze overwegingen, toch niet doenlijk geacht worden aan dien wensch gehoor te geven, dan zal het minstens noodzakelijk zijn, dat de Regeering, in navolging van andere mijnlanden, de ondernemers in de gelegenheid stelle, om tegen eene *billijke* vergoeding zich zulk eene kaart te verschaffen.

Voor het overige ware het zeer wenschelijk, de bepalingen omtrent het verkrijgen en het verleenen van het ontginningsrecht op de in de wet genoemde delfstoffen, alsook die omtrent de vereeniging van verschillende mijnvelden tot een geheel, en die welke over de rechten en verplichtingen van concessionarissen, alsook hunne verhouding tot den eigenaar of bezitter van den bovengrond handelen, te regelen overeenkomstig de beginselen van de Pruisische mijnwet. De in deze wet opgenomen bepalingen aangaande het ontginnen van de mijnen en aangaande de verhouding tusschen de ondernemers en hunne werklieden zullen natuurlijk met het oog op de geheel verschillende toestanden, gewijzigd of weggelaten dienen te worden.

Van een overwegend belang moet voorts geacht worden de regeling van de rechtsverhouding der deelhebbers aan eene mijnonderneming onderling. Hierbij zal ook vooral de wenschelijkheid blijken, om bij eene nieuwe wet te rade te gaan met de grondbeginselen waarnaar men in de Pruisische mijnwet te werk is gegaan, omdat men aan deze regeling mede de groote vlucht moet toeschrijven, die daar de mijnbouwindustrie genomen heeft.

In de tot die wet behoorende Memorie van Toelichtting leest men o. a.:

„Dass die Erfolge des Bergbaues in der Regel unsicherer und wechselnder sind, als diejenigen anderer industrieller Unternehmungen, und der Werth des Bergwerkseigenthums grossen Schwankungen unterliegt, hat seinen Grund vorwiegend in den eigenthümlichen Schwierigkeiten, welche sich mehr oder weniger einem jeden Bergbau in der Beschaffenheit des unterirdischen Terrains und der darin verborgenen Minerallagerstätten, sowie in mannigfachen, ausserhalb jeder Berechnung liegenden Elementarereignissen entgegen stellen. Insoweit hierdurch die Sicherheit und Kreditfähigkeit des Bergwerkseigenthums geschmälert wird, kann natürlich die Gesetzgebung keine Abhülfe gewähren Andererseits ist letzterer aber um so dringender veranlasst, wenigstens aus der Rechtsverfassung des Bergbaues diejenigen Grundsätze und Einrichtungen zu entfernen, durch welche gegenwärtig dem Bergwerkseigenthume die Sicherheit des civilrechtlichen Eigenthums entzogen und der Realkredit desselben herabgedrückt wird. Auf diesem Wege soll das allgemeine Berggesetz dazu mitwirken, dem Bergbau die Kapitalkräfte, deren derselbe in zunehmenden Masse bedarf, sei es durch unmittelbare Theilnehmer, sei es durch den hypothekarischen Kredit, zuzuführen".

. . . . . .

. . . . . .

„Von dem entschiedensten Einflusse auf das Gedeihen der Bergwerks-Industrie sind die Grundsätze, nach welchen *das Rechtsverhältniss der Mitbetheiligten eines Bergwerks* in der Gesetzgebung gehandelt wird. Seinem leitenden Principe getreu, geht der Entwurf auch hier davon aus, dass die Feststellung ihres gesellschaftlichen Verhältnisses lediglich Sache der Betheiligten sei und denselben daher überlassen werden müsse, jede nach den allgemeinen Gesetzen zulässige Gesellschaftsform, je nachdem eine solche im konkreten Falle für passend erachtet wird, anzunehmen".

. . . . . .

. . . . . .

„Von dem Erfordernisse der jedesmaligen staatlichen Genehmigung war hierbei aus überwiegenden praktischen Gründen um so unbedenklicher absusehen, als die Rechte und Verbindlichkeiten der Gewerkschaft im Gesetze selbst derart bestimmt werden sollen, dass das Publikum und die öffentliche Wohlfahrt durchaus nicht gefährdet werden". . . . . .

. . . . . .

„Zu diesen Konsequenzen gehört namentlich auch die sogenannte

Mobilisirung der Kuxe, die rechtliche Umgestaltung derselben von ideellen unbeweglichen Miteigenthumsantheilen an dem Bergwerke in Gesellschaftsantheile mit der Eigenschaft der beweglichen Sachen. Es muss hierin ein sehr wirksames Mittel zur Erleichterung des Verkehrs und zur Verbesserung des Realkredits der Bergwerke erkannt werden, wie denn überhaupt die Annahme berechtigt ist, dass diese Massregel vorzugsweise dazu beitragen wird, der neuen, den Verhältnissen des Bergbaues angepassten Form der Gewerkschaft den Vorzug zu verschaffen vor der Aktien — und der Kommanditgesellschaft, welche sich nach den Erfahrungen der letzten zehn Jahre in den meisten Fällen nicht für Bergbauunternehmungen eignen".

De afkondiging van de bepalingen omtrent de uitoefening der *mijnpolitie* zullen het best aan den kolonialen wetgever overgelaten kunnen worden, nadat in de wet vastgesteld zal wezen, tot welke onderwerpen zich dit toezicht mag uitstrekken. De Pruisische mijnwet bevat dienaangaande:

> Art. 196. Der Bergbau steht unter der polizeilichen Aufsicht der Bergbehörden.
>
> Dieselbe erstreckt sieh auf
>
> die Sicherheit der Baue,
>
> die Sicherheit des Lebens und der Gesundheit der Arbeiter,
>
> den Schutz der Oberfläche im Interesse der persönlichen Sicherheit und des öffentlichen Verkehrs,
>
> den Schutz gegen gemeinschädliche Einwirkungen des Bergbaues.
>
> Dieser Aufsicht unterliegen auch die in den §§ 58 und 59 erwähnten Aufbereitungsanstalten, Dampfkessel und Triebwerke, sowie die Salinen".

De wet die de mijnbouwindustie in Nederlandsch-Indië in het leven moet roepen, zal, door de regeling van al deze onderwerpen, ongetwijfeld omvangrijker worden dan men zich nu heeft voorgesteld. Maar eene van meer kennis van het onderwerp getuigende en minder oppervlakkige studie van de buitenlandsche mijnwetten, en vooral van de geschiedenis der wording dezer wetten, dan die waarvan de Memorie van Toelichting thans blijk geeft, zal de overtuiging moeten schenken, dat men niet anders zal kunnen handelen, wanneer men werkelijk eene deugdelijke en aan het doel beantwoordende regeling wil tot stand brengen.

Dat men toch zijn voordeel doe met de harde lessen, in andere mijnlanden opgedaan, en de dáár verkregen ondervinding zich ten nutte make.

Meer dan 35 jaren zijn thans verloopen sedert de publicatie van de eerste in Ned. Indië afgekondigde mijnwet, waarvan de veelbelovende aanhef luidde: „*Overwegende, dat het wenschelijk is den delfstoffelijken rijkdom van den Oosterschen Archipel dienstbaar te maken aan de ontwikkeling van de Nederlandsche nijverheid.*"

Aangezien men met deze verordening geene resultaten verkreeg werden bij Koninklijk besluit van 2 September 1873 nieuwe bepalingen afgekondigd die niet beter aan het doel beantwoorden konden.

Waarlijk, het wordt tijd de proefnemingen te staken en zich ernstig voortenemen geene andere bepalingen aftekondigen dan die reeds elders de vuurproef doorstaan hebben.

Nederlandsch-Indië wacht slechts op eene deugdelijke mijnwet om zijne plaats te kunnen verwerven onder de voornaamste delfstof-produceerende landen van den aardbol.

De Minister die onze koloniën daartoe in staat stelt, zal 's Lands dank verdiend en meer tot de ontwikkeling en den bloei dier rijke gewesten bijgedragen hebben dan één zijner voorgangers. --

---

ERRATA:

In de Januari-aflevering:

Blz.	18	r. 1 v. o.	*staat*	500 Rijnl. roeden;	*lees:*	500 vierk. Rijnl. roeden.
„	23	r. 16 v. o.	„	125 dollars	„	100 dollars.
„	23	r. 15 v. o.	„	vier jaren	„	vijf jaren.

CORRESPONDENTIE-ARTIKEL.

DE WAARDE DER TOPOGRAPHISCHE KAARTEN VAN NEDERLANDSCH-INDIE.

Onder bovenstaanden titel verscheen in N°. 10 van dezen jaargang van »De Militaire Spectator" een opstel, waarin wij getracht hebben aan te toonen dat 't ongunstig oordeel over de waarde der Indische topographische kaarten, waarvan sprake is in de Augustus-aflevering des vorigen jaars van »De Indische Gids" in *véél te algemeenen zin* werd uitgesproken en dat in verband daarmede de Gids ten onrechte den Heer De Bas hard heeft gevallen over de door hem, in zijne voordracht te Amsterdam op 25 Juni 1883, gebezigde uitdrukking: »l'histoire de la cartographie aux Indes offre un développement lent, mais solide »et continuel."

De redactie van dit tijdschrift heeft de welwillendheid gehad van ons opstel kennis te nemen en dit aan eene uitvoerige critiek te onderwerpen (November-Nr.)

De Indische Gids gelieve de verzekering te aanvaarden van onzen oprechten dank voor de onderscheiding ons opstel bewezen; een dankbetuiging waarvan de oprechtheid wel niet in twijfel zal worden getrokken nu zij uitgaat van..... een bondgenoot!

Deed 't eerste artikel van de Gids (Augustus-Nr. 1884) ons veronderstellen met een *tegenstander* te doen te hebben; wellicht — zooals we dachten — met denzelfden schrijver, die indertijd, in *de Locomotief*, den belangen van den topographischen dienst afbreuk trachtte toe te brengen; het jongst verschenen November-Nr. overtuigde ons van onze dwaling.

Immers de Indische Gids verklaart zich voorstander van het beginsel der *bijhouding* van de topographische kaarten van Indië; een beginsel waarvoor wij te vergeefs gestreden hebben èn als chef over den topographischen dienst in N.-I. èn later in dit tijdschrift.

Onze geachte opvolger mocht evenmin in zijne poging slagen om tot eene *algemeene bijhouding* der topographische kaarten te geraken.

Nu een gezaghebbend tijdschrift als *de Indische Gids* dat beginsel niet alleen in bescherming neemt, maar voor 't betoog van 't noodzakelijke van den voorgesta-

nen maatregel argumenten aanvoert, welwillend ontleend aan een artikel van onze hand, voorkomende in den jaargang 1883, beginnen wij weder moed te scheppen en twijfelen we er niet aan of de kwestie der *algemeene* bijhouding krijgt eenmaal haar beslag..... wanneer de koffieboontjes betere prijzen zullen hebben behaald!

Moge dit laatste spoedig 't geval zijn — daarop wacht zoo véél!

Intusschen zal 't een ieder, die den topographischen dienst in Indië een goed hart toedraagt, tot oprechte blijdschap strekken, dat eene zoo belangrijke aangelegenheid als de *algemeene* bijhouding der topographische kaarten nu op 't rechte spoor gebracht is.

Moge de pers, die zoo véél bijdroeg om de *algeheele* oplossing van den topographischen dienst in Ned.-Indië te voorkomen, even eensgezind en met dezelfde overtuiging als weleer strijden voor het totstandkomen eener *geregelde* en *algemeene* bijhouding der kaarten van onze zoo kostbare bezittingen!

In dien strijd gelde de regel: frappez fort, frappez souvent mais surtout frappez *juste!*

Dit laatste vond o. i. *niet* plaats in 't eerste artikel van de Indische Gids, waarin de voordracht besproken wordt, door den Heer *de Bas* te Amsterdam gehouden over de topographische kaarten van Indië.

Daarom plaatsten wij ons artikel in N°. 10 van de Militaire Spectator.

De door ons uitgelokte critiek, voorkomende in de November-aflevering dezes jaars, verschaft ons *ten deele* voldoening, doordien de Indische Gids wel heeft willen verklaren alleen de kaarten van ééne residentie — van Rembang — bedoeld te hebben. Deze nadere verklaring ter zake was zeer gewenscht, daar velen, o. m. de bekwame mede-redacteur van »*de Economist*", van het afkeurend oordeel over de Indische kaarten, voorkomende in de Augustus-aflevering van 1884 van *de Indische Gids* den indruk ontvingen als zoude zulks in algemeenen zin toepasselijk zijn op *alle* residentie-kaarten.

De redactie van *de Indische Gids* houde ons de opmerking ten goede, dat 't opnemen der alinea's, voorafgaande aan de door haar aangehaalde uit de Javasche Courant, veel onzekerheid zou hebben voorkomen en al dadelijk den lezer de overtuiging zou hebben geschonken, dat 't ongunstige oordeel slechts in *zeer beperkten* zin behoort te worden opgevat.

De vermelding der bron, waaruit 't rapport ontleend is, zou mede wenschelijk zijn geweest; het getal lezers van de *Javasche Courant* is op verre na niet zóó groot als de redactie van dit tijdschrift zulks schijnt te vermeenen.

Wij nemen deze gelegenheid te baat, der redactie onze verontschuldiging aan te bieden over de door ons gebezigde uitdrukking: »dat het rapport, waaraan de Gids het oordeel over een deel der Rembangsche kaarten ontleent, *niet* voor publiciteit bestemd zoude zijn geweest."

In de plaats onzer inwoning is *de Javasche Courant nergens* te raadplegen;

zelfs *de Indische Gids* bleef gedurende eenige maanden aan onze kennismaking onttrokken. Onder zulke omstandigheden moet men vaak afgaan op mededeelingen van derden, die — zooals nu weder gebleken is — wel eens minder betrouwbaar blijken.

Hadden wij 't voorrecht de Heeren leden der redactie van *de Indische Gids persoonlijk* te kennen, we zouden wellicht schrijven: »ontvangt met onze verontschuldiging tevens onze beste wenschen voor uw verderen, nuttigen arbeid", op 't gevaar af de levenslustige redactie weder een *gangetje* met ons te zien nemen. We laten zulks nu natuurlijk na, ook om te voorkomen dat we verdacht zouden kunnen worden voornemens te zijn: *onze huiselijke manier van schrijven meer en meer ingang te doen vinden.*

Schrijver dezes beoogt niets anders of meer dan een tak van dienst, *waaraan hij véél verschuldigd is*, algemeen zóódanig beoordeeld te zien als zulks in billijkheid behoort te geschieden.

Dwalingen omtrent de verrichtingen van den topographischen dienst in Ned.-Indië — ook die te goeder trouw begaan — trachten wij steeds op te helderen, en *dit* is dan ook de reden waarom wij *alsnog* nader op de Indische topographische kaarten terugkomen.

Al heeft 't November-nommer van dit tijdschrift ons in enkele opzichten véél voldoening geschonken, er is echter nog genoeg overgebleven van 't aanvankelijk uitgesproken ongunstig oordeel om ons te nopen andermaal op de zaak terug te komen. Met de verdediging van de residentiekaarten zullen we tevens gelegenheid hebben, aan te toonen dat *de Indische Gids* den Heer de Bas ten onrechte hard valt over een tweetal door hem te Amsterdam gebezigde uitdrukkingen.

Bij een debat van eenigszins langen duur is 't vaak noodig terug te keeren tot 't punt van uitgang, in casu de te Amsterdam gehouden voordracht over »la cartographie et la topographie des Indes Néerlandaises".

Ons bepalende tot hetgeen in die voordracht betrekking heeft op de topographische opname van Java en de daaraan ontleende kaartwerken, blijkt uit het in druk verschenen verslag over de conférence van 25 Juni 1883 dat de Heer de Bas verslag gaf van de *geschiedenis* dier opname met omschrijving der verschillende gevolgde wijzen van werken, zoowel gedurende de eerste jaren als in lateren tijd — meer bepaaldelijk na 1870.

Betreffende de werkwijze uit de eerste jaren vernam men dat de opnemers *zak-instrumenten* (smalcalder boussoles en patent-niveau) bezigden, de brigades in de meeste gevallen zonder geographischen grondslag (signalen) werkten en dat het hoofdbureau zich weinig met eene algemeene leiding der terreinwerkzaamheden inliet.

Later — deelde de redenaar mede — kwamen zéér goede instrumenten in

gebruik, beschikte men niet alleen over gegevens van den geographischen dienst, doch werden deze benut voor eene voortzetting der triangulatie — z. g. *tertiaire triangulatie* — waardoor het werk een wiskundigen grondslag verkreeg, zoodat toen in verband met een en ander de aan het werk te stellen eischen van nauwkeurigheid zéér belangrijk verhoogd werden; alle welke verbeteringen te danken zijn aan de zaakkundige en doeltreffende leiding van den toenmaligen algemeenen dienst-chef, den sedert als kolonel gepensionneerden Majoor *A. W. Egter van Wissekerke.*

Uit 't oogpunt van nauwkeurigheid — dus betrouwbaarheid — moeten derhalve de residentie-kaarten in 2 soorten worden onderscheiden: de eene is afkomstig uit den eersten, de andere uit lateren tijd (na 1870).

Na die uiteenzetting zal wel geen enkel persoon die de voordracht bijwoonde of 't toen gesprokene later in druk voor zich zag — tenzij hij volslagen leek zij op het gebied van topographie — in twijfel verkeeren omtrent de soort van kaarten, door den Heer *De Bas* bedoeld bij het bezigen der uitdrukking dat de residentie-kaarten *un oeuvre vraiment classique* zijn; uit den aard der zaak kunnen alleen de kaarten uit *lateren* tijd bedoeld zijn. Met zakinstrumenten werkende, over geen wiskundigen grondslag voor de samenstelling der kaarten kunnende beschikken, kan men hoogstens *croquis* vervaardigen, waaraan natuurlijk niemand eenige *klassieke* waarde zal toekennen.

De kaarten *Soerakarta* en *Djokjokarta* — die volgens de Indische Gids *niet officiëel* als *gebrekkig* bekend staan, werden vervaardigd verscheidene jaren vóórdat de Heer *Egter van Wissekerke* chef werd, en behooren dus gerangschikt te worden onder die residentiekaarten, die volgens 't croquis-systeem vervaardigd werden.

Deze twee kaarten kunnen dus niet als een bewijs gelden der onjuistheid van het gebezigde woord *classique.*

Of wij dan de *latere* kaarten als *klassiek* werk betracht willen zien?

De kundige mederedacteur van *de Economist* maakte bereids de opmerking, dat de Heer de Bas gedurende zijne voordrachten zich wel eens te dikwerf door zijne vaderlandslievende gevoelens liet verleiden om den overtreffenden trap te bezigen. Die opmerking is niet geheel onjuist.

Bij het beoordeelen van de gebezigde uitdrukking houde men echter in 't oog de plaats wáár en het publiek waartoe de redenaar sprak; zulks vond plaats te Amsterdam tijdens de internationale tentoonstelling, tot een publiek *voor een groot deel uit vreemdelingen* bestaande.

Bij de gewoonte van zoo vele Nederlanders in den vreemde, ja, zelfs in het vaderland tegenover vreemden van hun land, hunne medeburgers te denigreeren, is 't verschoonbaar, dat een man wiens hart warm klopt voor zijn vaderland, bij wijze van riposte, dáár waar hij vermeent den lof van zijne landgenooten — tevens kameraden — te mogen verkondigen, krachtiger termen

bezigt dan hij wellicht zelf bedoelde. Laten we niet vergeten dat 't gewraakte woord werd *gesproken*; men wikt en weegt dan minder zijne uitdrukkingen.

Beter ware 't geweest, indien de Heer *De Bas* omtrent de topographische kaarten van *lateren* tijd verklaard had, dat *deze* gerust den toets van een vergelijk met het beste werk van dien aard — van welk land ook — kunnen doorstaan.

En het bewijs voor die meening?

Ze is van tweederlei aard: theoretisch en practisch.

Theoretisch. Vergelijk de instructies van den topographischen dienst in Ned.-Indië met die van de overeenkomstige diensttakken in Oostenrijk, Pruisen en Frankrijk. De gevorderde graad van nauwkeurigheid is, voor de Indische kaarten, *in geen enkel* opzicht lager gesteld dan die voor de *beste* topographische kaarten in Europa.

Practisch. Dat de theoretische eischen *in de practijk worden teruggevonden*, bewijzen de metingen der spoorwegingenieurs verricht in de residentiën *Soerabaja*, *Pasoeroean*, *Probolinggo*, *Kediri*, *Batavia* en *de Preanger-regentschappen*. De metingen dezer ingenieurs toonden aan, dat het horizontale en verticale verband der *latere* topographische kaarten goed is. Laten de Heeren *Maarschalk* en *Derx* getuigen of we hierin niet der waarheid getrouw zijn.

Intusschen is dan toch gebleken — zal de Indische Gids ons toevoegen — dat 't werk in *Rembang* verricht, mede in de latere jaren tot stand gekomen, *onnauwkeurig* is.

Zeker, doch het gebrekkig bevonden werk is slechts *voor een deel der Rembangsche* kaarten *aangetoond*. We wenschen dat deel nader te omschrijven en ontleenen aan de Javasche Courant, waaraan de Indische Gids zijn citaat dankt, de zinsneden onmiddellijk vóórafgaande aan die, welke den lezers van dit tijdschrift bekend is. Duidelijkshalve nemen we de door de Indische Gids aangehaalde bewoordingen tevens op.

De Javasche Courant vermeldt: »Tot het voortzetten der opname voor een »scheepvaartkanaal uit de Solo-rivier en eene daarmede in verband staande »irrigatie van de vallei dier rivier, werd het terrein, eventueel uit het kanaal »te irrigeeren, opgenomen. De opname van Sectie I rechteroever en Sectie I »linkeroever langs het Zuiderkanaal kwam gereed. Aangezien tijdens het water»passen bleek dat slechts weinige wegen en rivieren op de bestaande kaarten »goed waren aangegeven, daarop sommige niet bestaande voorkwamen en de »nieuw aangelegde daarop ontbraken, moest aan de waterpassing eene opname »dier wegen en de waterloopen voorafgaan, die vooral bij de laatste, wegens »de dichte begroeiing der boorden met klampibosch, slechts langzaam vorderde."

Van het ontworpen Zuider-irrigatie- tevens scheepvaartkanaal, beginnende benedenstrooms bij *Bodjonegoro* en eindigende bij *Grissee* was de opname der *eerste* sectie gereedgekomen en had men *daarbij* de ervaring opgedaan van het gebrekkige der topographische kaarten. Omtrent de bevinding der kaarten

voor de *overige* sectiën is ons niets bekend, en aangezien *de Indische Gids* de verdere verslagen van den Hoofdingenieur Dijkstra onvermeld laat, mogen we daaruit afleiden dat die verdere rapporten 't zwijgen bewaren over de gebrekkigheid der topographische kaarten.

We komen dus tot de conclusie, dat van een betrekkelijk zéér klein deel van *de gebezigde kaarten* gebleken is dat ze onbruikbaar zijn, zoodat 't niet aangaat, van *deze* bevinding op zóó algemééne wijze te spreken als de Indische Gids dit aanvankelijk deed. Door alleen het tweede gedeelte van 't rapport te vermelden kreeg men den indruk dat *alle* kaarten geraadpleegd door den Hoofdingenieur *Dijkstra* de gebreken zouden bezitten door hem ontdekt in *een deel* der *Rembangsche* kaarten. Om nu niet van de kaarten van Soerakarta en Madioen te gewagen, heeft de Heer D. ook de kaarten van *Soerabaja* benut, deze laatste mede afkomstig uit den lateren tijd.

Van de oorzaken en van den omvang van het slechte werk in Rembang deelden wij een en ander in de Militaire Spectator mede, hetgeen de Indische Gids aanleiding gaf aan ons adres 't compliment te maken dat wij blijkbaar *zeer matige* eischen aan ons zelf en aan de cartographie stellen.

Dat verwijt verdienen wij niet; wij hebben de voorschriften, betreffende den graad van nauwkeurigheid aan het opmetingswerk te stellen, steeds nageleefd en doen naleven.

Dat wegens het slechte werk in Rembang de daaraan schuldige brigade-chef en opnemers op onze voordracht korten tijd na ons optreden als algemeen dienstchef uit het korps der militaire verkenningen verwijderd zijn geworden, getuigt er zeker van, dat onze ernstige pogingen steeds gericht zijn geweest op het verkrijgen van *goed* werk.

In antwoord op de ons gestelde vraag in welke mate wij de *menschelijke onvolmaaktheid* in rekening wenschen te brengen bij het stellen der eischen van nauwkeurigheid waaraan de topographische arbeid in Indië behoort te voldoen, verwijzen wij beleefdelijk naar den inhoud der instructies voor den topographischen dienst.

De étappenkaart van Java en Madoera van 1878, waarop onze naam naast die des vervaardigers vermeld is, werd mede door *de Indische Gids* ter sprake gebracht en daaraan de vraag vastgeknoopt of *dit* kaartwerk een denkbeeld moet geven van *onze* eischen van nauwkeurigheid op cartographisch gebied. We veroorloven ons in herinnering te brengen dat het debat betrekking heeft op de *topographische kaarten* van Indië, waartoe de *étappenkaart* niet behoort gerekend te worden, zoodat deze laatste gevoegelijk onbesproken had kunnen blijven.

De étappenkaart waarvan de titel meer eigenaardig zou zijn geweest »Algemeene afstandswijzerkaart van Java en Madoera" is *gunstig* en *ongunstig* beoordeeld geworden.

Zij, die van de étappenkaart niets meer verlangden dan de titel der kaart aanduidde, waren tevreden; de anderen, die de volledigheid eener kaart afmeten naar de rechtstreeksche verhouding tusschen de ruimte beschikbaar papier en het daarop aangegevene, vonden dien eisch niet vervuld en .... waren onvoldaan. In het Indisch Militair Tijdschrift hebben we de laatsten beantwoord en wenschen 't ook nu daarbij te laten.

Tot ons onderwerp terugkeerende blijkt dus uit het vorenstaande, dat door één persoon — den Hoofdingenieur Dijkstra — is geconstateerd dat *een gering deel* der topographische kaarten *uit lateren tijd*, met name die der residentie *Rembang*, *niet* naar behooren zijn vervaardigd, waartegenover staat dat *tal* van ingenieurs der Staatsspoorwegen, van het Mijnwezen, de Burgerlijke Openbare werken en het Kadaster in verreweg *het grootste gedeelte* van de *na* 1870 opgemeten gewesten *goed* werk hebben aangetroffen.

De *Indische Gids* verklaart in de November-aflevering, dat hij gaarne wil aannemen dat in de *overige* gewesten — zelfs in min of meer ruime mate, goed werk *is* geleverd, doch vermeent tevens dat het aanvankelijk goede werk doordien 't *niet is bijgehouden*, in waarde verminderd, ja, zelfs verouderd is.

Ook hierin oordeelt de Gids niet geheel juist.

Voor de kaarten van *lateren tijd* is de veroudering slechts voor die van Rembang geldende, en zulks met 't oog op den datum van aanvang der opname in dat gewest, in verband met het gehalte van 't dáár verrichte werk èn de omstandigheid dat de kadastrale dienst in deze residentie nog niet hare metingen heeft aangevangen.

Toen de Heer Verstijnen de werkzaamheden van het kadaster naar eisch geregeld had, deden wij hem het voorstel om de *verzamelingskaarten* van het kadaster, jaarlijks, nadat daarvan het noodige gebruik zou zijn gemaakt op zijn hoofdbureau, ter beschikking te stellen van het topographisch bureau, ten einde dit de gelegenheid te geven van die bescheiden gebruik te maken om de militaire kaarten *bij te houden*.

Dat voorstel werd ingewilligd in 1880. Vóór de kaarten destijds nog niet naar het topographisch bureau opgezonden, waren de brigadechefs door ons uitgenoodigd om, waar mogelijk, hunne oudere kaarten te vergelijken met en c. q. te wijzigen naar de kadastrale kaarten van jongere dagteekening, hetgeen al dadelijk toepassing vond voor de kaarten van de brigade *Bandong-Soemedang*.

Kadaster en topographische dienst *op denzelfden wiskundigen grondslag werkende*, is 't mogelijk de topographische kaarten van *lateren tijd* bij te houden door eene jaarlijksche vergelijking met en c. q. wijziging naar de kadastrale kaarten. De overeengekomen regeling vond al dadelijk toepassing voor de residentiën *Kediri*, *Soerabaja*, *Pasoeroean*, *Probolinggo* en de *Preanger Regentschappen*. De overige gewesten *Madoera*, *Besoeki*, *Banjoewangi* en *Bantam*

waren nog niet opgemeten; Batavia was korten tijd te voren gereed gekomen en sedert ook de opnamen van de drie eerstvermelde gewesten (1881—1883) zoodat al deze kaarten — Rembang uitgezonderd — *nu* nog niet verouderd kunnen zijn. Daar de kadastrale secties, na afloop van haar werk in de genoemde residenties, overgaan naar de laatst vermelde, zoo zullen ook de kaarten der *na* 1880 gereed gekomen opnamen, tijdig en geregeld kunnen worden bijgehouden en mitsdien gevrijwaard blijven voor veroudering; blijkens het Koloniaal Verslag van 1884 zijn de kadastrale metingen ook op Madoera aangevangen.

Intusschen verklaren we gaarne het bijhoudingswerk der militaire kaarten liever te zien verrichten door militair personeel, daar 't afhankelijk zijn van andere diensttakken, staande onder onderling onafhankelijke chefs, zijne bedenkelijke zijde *kan* hebben.

Het werk *vóór* 1870 verricht is, helaas! totaal verouderd en zal daarvan niet veel terecht te brengen zijn middels *eene bijhouding*.

Op gebrekkigen grondslag gebaseerd, verricht met zakinstrumenten, liet dat werk van meet af aan te wenschen over. Van een benutten der kadastrale kaarten voor de wijziging der *oudere* topographische kaarten kan natuurlijk geen sprake zijn; zulks is alleen dán mogelijk wanneer *beide* soorten van kaarten *een gemeenschappelijken oorsprong* hebben — d. w. z. wanneer beide op hetzelfde triangulatienet geprojecteerd zijn.

Nadat we aangetoond hebben dat het werk van den topographischen dienst na 1870 — *goed* verricht en — *door bijhouding* — goed gebleven is, keeren wij tot de voordracht van den Heer de Bas terug, doch veroorloven we ons vooraf aan de Indische Gids de vraag te richten, in welk opzicht wij, in zake *de bijhouding der topographische kaarten*, ons in tegenspraak bevinden met hetgeen we in 1883 in dat tijdschrift verkondigden.

Ook in de kwestie der bijhouding heeft de Indische Gids niet genoegzaam onderscheid gemaakt tusschen de *oudere* en de *nieuwere* topographische kaarten van Java.

Op goede gronden heeft de Heer de Bas mogen verklaren dat de geschiedenis der *topographie* in Indië getuigt van eene *langzame*, maar *degelijke en voortdurende ontwikkeling*. Datzelfde getuigschrift kan ook worden uitgereikt aan de *cartographie*.

Welke was haar toestand vóór 1870?

Van de minute-bladen der kaarten van eenig opgemeten gewest, werd ééne netkaart vervaardigd, aanvankelijk door de brigades zelven, later door het teekenaarspersoneel van het topographisch bureau.

Die ééne kaart werd zorgvuldig in één of meer blikken trommels bewaard en . . . strekte verder tot niets dan tot het nemen van partiëele copieën, veelal

ten behoeve van aanvragers van woeste gronden. Waren op Java in de reeds opgemeten gewesten onlusten uitgebroken, dan zou men de kommandanten der verschillende colonnes *nict* hebben kunnen voorzien van de noodige kaarten Het uit de hand copiëeren van de detail-kaartenbladen vordert zóó veel tijd, dat hoogst vermoedelijk de rust al lang hersteld zou zijn geweest vóórdat de copieën der kaarten gereed zouden zijn gekomen.

In vroegeren tijd bestond bovendien een streven om de resultaten der topographische opmetingen veeleer *geheim* te houden, dan ze zooveel doenlijk ter beschikking te stellen van officieren, ambtenaren en particulieren. Eerst door de oprichting van een *photographisch atelier* kan men aan het denkbeeld eener meer spoedige en minder kostbare reproductie der detail-kaarten uitvoering geven.

Na de photographische kaarten, kreeg men de photo-lithographische en in 1879 de chromo-lithographische (Procédé Eckstein). Die verbeterde reproductie-methodes — vooral de photo-lithographische — stelde het topographische bureau in staat om van elk der detailkaarten *uit den lateren tijd* een of meer exemplaren te verstrekken aan de civiele ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, chefs der B. O. W. in de verschillende gewesten, Militaire Kommandanten, 't Depart. van Marine, Chef van het Kadaster, enz. enz.

Onder onzen geachten opvolger werd met uitmuntend gevolg de chromo-.an de photo-lithographie en krijtdruk gepaard, waaraan wij de fraai uitgevoerde Overzichtskaart van Madoera te danken hebben, terwijl de kaart van Billiton en van verscheiden hoofdplaatsen, gereproduceerd volgens het procédé Eckstein, het bewijs leveren, dat in Indië de vorderingen gemaakt in de *methodes van reproductie* werkelijk groot zijn.

Terecht mocht de Heer de Bas verklaren: »l'histoire de la *cartographie* »aux Indes offre un developpement lent, mais solide et continuel".

Hiermede zijn wij aan 't einde van ons betoog gekomen en hopen we er in geslaagd te zijn aan te toonen, dat het werk van den topographischen dienst in N. I., zonder in allen deele *volmaakt* te zijn, toch — over 't geheel genomen — zoodanige groote mate van betrouwbaarheid bezit, dat een Nederlander met voldoening daarvan gewag mag maken tegenover landgenoot en vreemdeling.

Mogen deze toelichtingen de redactie van de Indische Gids nopen nader terug te komen op haar zoo algemeene veroordeeling van het werk van den topographischen dienst in Ned. Indië. Zulks zou eene welverdiende erkenning zijn van de belangrijke diensten door het ijverige personeel van dien diensttak bewezen.

In weerwil van de aanvallen waaraan onze voorstellen, betreffende de oprichting van eene *triangulatie-afdeeling* bij den topographischen dienst, hebben blootgestaan, is 't door ons beoogde doel sedert bereikt geworden.

De triangulatie van Sumatra is in vollen gang, een der van Java op dat eiland overgeplaatste brigades werkt reeds op een driehoeken-net door *militair personeel* bepaald.

De in Nederland voor die triangulatie opgeleid zijnde Heeren, de kapiteins *Muller* en *Bosboom*, zijn nu mede op het terrein werkzaam; de goede en geregelde uitvoering van den triangulatie-arbeid is nu verzekerd, doordien men niet meer afhankelijk is van den gezondheidstoestand van één enkel persoon, zooals dit in den aanvang was en toen ook niet anders zijn *kon*.

Van eene *kadastrale* opname van Sumatra zal, hoogst vermoedelijk in de eerste halve eeuw, wel niets komen, en 't is dus voor de *topographische* kaarten van dit eiland bepaaldelijk noodig, dat te goeder tijd de middelen (personeele en materieele) worden aangewezen *tot bijhouding* der kaarten.

Moge *de Indische Gids* alsdan zijn vermogenden steun verleenen om 't tot stand komen van dien maatregel te helpen bevorderen!

Moeten de *oudere* kaarten van Java in den desolaten toestand blijven, waarin ze nu verkeeren?

Zoolang de geldmiddelen van Nederland en Indië niet in goeden staat verkeeren, zal elke poging om de *oudere* kaarten door betere te vervangen, onvruchtbaar blijven. De *noodzakelijkheid* dier verbetering lijdt intusschen *bij niemand* twijfel, en hopen wij dus dat *de Indische Gids* zijn krachtigen invloed zal aanwenden om op de *algemeene bijhouding* der topographische kaarten in Ned.-Indië te *blijven* aandringen.

Moge de verwezenlijking van dien noodzakelijken maatregel niet te lang op zich doen wachten!

Brussel, November 1885. W. J. Havenga.

BIJSCHRIFT.

De Heer Havenga vergunne ons een enkel woord!

Het zal kort zijn.

Herhaaldelijk hebben wij ondubbelzinnig onze meening over de residentiekaarten gezegd; toch komt de heer Havenga nu met de volkomen onjuiste bewering voor den dag, dat wij uitsluiteud de residentie Rembang op 't oog gehad zouden hebben.

Kapitein De Bas hebben wij, volgens den Heer Havenga, ten onrechte hard gevallen over zijn uitdrukking dat de residentiekaarten een »oeuvre vraiment classique" zijn; toch erkent de Heer Havenga, dat de Heer De Bas overdreven

heeft, maar, heet het nu, de Heer De Bas sprak tegen vreemdelingen! Alsof men uit vaderlandsliefde fantaseeren mocht!

Kapitein De Bas verder had, volgens Kolonel Havenga, alle recht te beweren, dat er een langzame, maar gestadige vooruitgang valt op te merken, en tegelijk erkent de Heer Havenga dat alle voor 1870 gemaakte kaarten in een »desolaten toestand" verkeeren!

Een voortzetting van een dergelijke polemiek achten wij tijdverspilling.

De Heer De Bas moge voortgaan, de residentiekaarten, en speciaal het werk van den Heer Havenga, te verheerlijken, en de Heer Havenga van zijn kant moge den Heer De Bas in bescherming blijven nemen: dat is hun zaak. Wij voor ons, instemmende met hetgeen de Heer Havenga, *onder andere omstandigheden*, in 1883 over het verouderen van de *latere*, aanvankelijk wellicht goede, residentiekaarten schreef, en naar »den desolaten toestand" der *vroegere* kaarten verwijzende, zullen wij volharden aan te dringen op verbetering. Hiertoe te geraken, was en is ons eenig doel; dat doel geven wij niet prijs.

DIR.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES, TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

16 Januari 1886.

INHOUD: UIT DE NEDERLANDSCHE PERS: *De Amsterdammer* over het voorstel om het recht op petroleum bij invoer in N. I. te verhoogen, en *het Vaderland* over de houding aan Z. E. van Rees ten opzichte der Indische drukpers.

Een schrale oogst dezen keer! Maar de qualiteit geeft reden tot tevredenheid, dunkt ons. Zie hier den hoofdinhoud der twee artikelen.

Het voorstel om het recht op petroleum bij invoer in Nederlandsch Indië tot *f* 2 per hectoliter te verhoogen, wordt door *de Amsterdammer* van 29 December »bedenkelijk" genaamd, en tot staving van die meening brengt de schrijver verschillende gronden bij.

In de eerste plaats dezen, dat de verhooging enkel en uitsluitend door den inlander zal worden gedragen.

Dit eerste argument echter is minder juist. Te Batavia en Soerabaja branden de Europeanen meerendeels gas, maar elders zijn de Europeanen wel genoodzaakt, om zich evenals de inlander met een petroleum verlichting te behelpen, en bij gevolg zal een verhooging van het invoerrecht op dat artikel dáár volstrekt niet uitsluitend de inlanders treffen. Juist echter zijn deze woorden: »De toch reeds zoo zwaar belaste kleine man, wiens welvaart door den gevaarlijken toestand der particuliere industrie reeds ernstig geleden heeft en nog ernstiger bedreigd wordt" (o. a. ook door de koffiebladziekte, voegen wij er bij) »zal zwaar getroffen worden door een zoo aanzienlijke verhooging, die, als gewoonlijk, in den debietprijs nog veel grootere afmetingen aannemen zal, welkom als de gelegenheid weder voor de tusschenpersonen zijn zal om den afnemer zooveel doenlijk uit te zuigen. Indertijd heeft daar ook het *Handelsblad* reeds op gewezen.

De Directeur van Financiën adviseerde eenigen tijd geleden, dat „een buitensporige verhooging van het invoerrecht allicht zou kunnen leiden tot drukkende maatregelen ten aanzien van den invoer van de Indische stapelproducten in Amerika". Dat gevaar, merkt *de Amsterdammer* op, mag niet licht worden geschat: Aanzienlijke hoeveelheden koffie nemen den weg naar de Vereenigde Staten. Bovendien zou de Regeering te Washington

haar medewerking om voor Java suiker in de Vereenigde Staten een nieuw débouché te openen waarschijnlijk niet verleenen, indien men aan de uitbreiding van hun petroleum-invoer een belemmering in den weg legt. Eindelijk moet gewezen worden op de mogelijkheid, dat de Vereenigde Staten het recht op Sumatra tabak verhoogen. Als de Vereenigde Staten onze Indische stapelproducten *willen* treffen, dan vinden zij daartoe licht een middel, al waarborgt het bestaande tractaat ons ook de behandeling op den voet van de meest begunstigde natie.

De vraag is verder, of het plan tot verhooging werkelijk eenig effect kan sorteeren. Petroleum, uit Duitschland aangevoerd, mag volgens de overeenkomst, tusschen Nederland en het Tolverbond gesloten, niet aan een hooger invoerrecht onderworpen worden dan 6% der waarde. Op die wijze is, zooals ook reeds in de *Indische Gids* werd gereleveerd, ons tarief aan het »bon plaisir" van een of ander Duitsch koopman overgeleverd, en daarenboven, zegt de schrijver in *de Amsterdammer*, kan men er op rekenen, dat de belanghebbenden in Amerika zelven, indien zij door den invoer van zekere hoeveelheid Duitsche petroleum een verhooging van het recht kunnen tegengaan, dat middel niet ongebruikt zullen laten.

De schrijver echter acht het min of meer hopeloos, tegen de voorgestelde verhooging den strijd aan te binden, en zoo denken wij er ook over. De geheele voorgestelde tariefswijziging dient in schijn om de particuliere industrie door het verminderen van enkele lasten eenigszins tegemoet te komen, maar moet feitelijk weer strekken om, door verhooging van verschillende invoerrechten, de inkomsten der schatkist nog te *vermeerderen*. Zij is, zooals de geheele politiek welke Nederland tegenwoordig op koloniaal gebied volgt, onopgewekt en kleingeestig. Zij is in hooge mate fiscaal en onstaatkundig. —

De drukpers in Indië. 't Is daarmede treurig gesteld, merkt *het Vaderland* van 10 en 11 Januari op, en gevoelt de schrijver vriendschap voor den Heer Van Rees, nog meer is het liberale beginsel hem lief, en »voor wie het oprecht meenen met de toepassing van de liberale beginselen," verklaart hij, »is het een teleurstellende ervaring, dat een liberaal bestuur het »»gewrocht der duisternis"", met welken naam het Drukpersreglement van 1856 van onverdacht liberale zijde is bestempeld, als wapen meent te moeten gebruiken, om door breideling van het vrije woord het gezag hoog te houden." Waar zulke verschijnselen zich voordoen, »wordt het voor de liberalen plicht, wederom den wachtpost te betrekken, ter bewaking dier vrijheden die steeds als de heerlijkste overwinningen van het

liberale beginsel zijn beschouwd, en in welker bezit wij ons zoo zeker waanden, dat wij 't niet meer noodig achtten, ze tegen mogelijke belagers te beveiligen."

Grondwettelijk, dat is zoo, bestaat de drukpersvrijheid in Indië niet. De erkenning van die vrijheid, gelijk van zoo vele andere, is echter ten slotte meer een zaak van zeden en gewoonten, een product van een heerschende rechtsovertuiging, dan een gevolg van de letter der wet. Als in Nederland een drukpersvervolging een witte raaf is, dan is dit minder een verdienste der grondwet, dan een gevolg van de betrekkelijke mildheid der drukperswetgeving, en veel meer nog van het verstandig inzicht van het Openbaar Ministerie en de regeeringen, die begrijpen, dat, zoo op eenig gebied, dan zeker op dit het »surtout pas de zèle" een behartigenswaardige wenk is.

In Indië werken grondwet, wet en bestuur elkander in de hand om de willekeur ten troon te heffen. Het Regeeringsreglement, de Indische grondwet, heeft met het preventieve stelsel niet geheel gebroken. Het Drukpersreglement, de wet, heeft aan de administratie de bevoegdheid gegeven, de uitoefening van het beroep van drukker aan bepaalde personen te verbieden en hun gebouwen te doen sluiten, heeft zware straffen gesteld op misdrijven, door de drukpers gepleegd, en aan de repressieve maatregelen ten aanzien van drukpersdelicten een bijzonder streng karakter gegeven. Het bestuur, eindelijk, dat jaren lang slechts bij uitzondering de toevlucht nam tot de wapenen, door het draconisch reglement verstrekt, schijnt thans tegenover elke onvoorzichtige uiting van gedachten het zwaard der gerechtigheid in de weegschaal te werpen.

Ook *het Vaderland* komt het voor, dat de administratie haar toch reeds zoo ruime bevoegdheid is te buiten gegaan. Volgens de geschiedenis van het Reglement mag de sluiting van een drukkerij alleen »in tijden van spanning, woeling of ernstige beweging" geschieden. Verder moet gebleken zijn van een voortdurend in gevaar brengen van rust en orde en van een volharden van den drukker in die richting tegen beter weten in. Uit een enkel artikel kan niet blijken, of het beroep van drukker in handen van hem op wiens drukkerij dit verschijnt, voor de openbare orde en rust zóó gevaarlijk is, dat de uitoefening van dat beroep hem moet worden verboden. En zeker kan dat niet staan ter beslissing van het administratief gezag, zoolang de rechter niet heeft gesproken. De administratie treedt metterdaad op het gebied van de rechterlijke macht, als zij, een strafvervolging aanhangig makend, op het oordeel van den rechter vooruitloopt en de drukkerij sluit. Dit nu is èn te Batavia èn te Semarang geschied.

De Regeering trachtte deze maatregelen te motiveeren door de bewering, dat de noodzakelijkheid om de drukkerij te sluiten uit »meerdere artikelen" gebleken was, maar de aanwijzing van die meerdere artikelen bleef achterwege. Waarom verzuimde de Regeering, tegen deze artikelen een vervolging in te stellen? *Of* zij heeft daardoor haar plicht verzuimd, *of* zij heeft nu haar gezag misbruikt, om in strijd met het Drukpersreglement hen te treffen, tegen wie zij vreesde een rechterlijke veroordeeling niet te zullen verkrijgen.

Zelfs de strafrechterlijke vervolgingen schijnen bij een redelijke opvatting van het Drukpersreglement zich niet alle te laten rechtvaardigen. Misschien wordt in het artikel van het *Indisch Vaderland* smaad tegen openbare machten gezien; maar ook de heftigste, ja, onbillijkste critiek mag niet vereenzelvigd worden met smaad, zoolang de mogelijkheid kan worden aangenomen, dat geen onwaardige bedoelingen den criticus leidden. En wat het opstel in de *Java-Bode* betreft, hierop kan wel alleen van toepassing worden geacht het artikel dat strafbaar stelt het opwekken van haat en verachting tusschen verschillende klassen van de bevolking en het desbewust openbaar maken of van elders overnemen van valsche tijdingen en valsche, vervalschte of logenachtige aan derden toegeschreven stukken; de Regeering toch beweert, dat de berichten in het geïncrimineerde artikel geheel valsch waren. Wanneer dat zoo is, dan is toch nog de misdadige bedoeling om onrust te stoken ver te zoeken; het artikel had juist de strekking, de Regeering opmerkzaam te maken op een bestaanden geest van verzet en tot krachtig handelen aan te sporen.

Of de schrijver dan die artikelen der Indische bladen goedkeurt? Het stellen van een dergelijke vraag, zegt hij, zou van eene geheel verkeerde opvatting der drukpersnijverheid getuigen. De Regeering schijnt het geërgerd te hebben, dat er in de Indische pers een toon van gemelijkheid en wrevel heerscht, die zich niet altijd in de meest gekuischte vormen uit, en op een goeden dag heeft zij besloten, daaraan een einde te maken. Doorgaans echter zijn, wat men ook spreke van het vermogen der pers om verbittering te zaaien, haar uitingen meer als symptomen van reeds bestaande verbittering en reeds heerschenden haat te beschouwen, en zulk een geest fnuikt men niet met geweld. Meent de Regeering dat zij onbillijk wordt beoordeeld, zij late het aan den tijd over, haar te rechtvaardigen; gevoelt zij dat de beoordeeling niet geheel onbillijk is, zij bekeere zich en winne de bevolking door rechtvaardigheid, niet door geweld. »Voorwaar, het is niet op deze wijze, dat het gezag hoog wordt gehouden." Een gezag, »dat tegen het licht vergrijp van het onvoorzichtiglijk verbreiden van

valsche tijdingen geen geneesmiddel bij de hand heeft dan een uitersten, gewelddadigen maatregel van twijfelachtige wettigheid; dat uitgevers, door hun de broodkorf hoog te hangen, dwingt tot voor de vrijheid en fierheid der pers vernederende verklaringen; dat zich genoodzaakt ziet, zichzelf tegen een actie tot schadevergoeding te vrijwaren door haastig terug te komen van een in overijling genomen besluit; dat zich er op toelegt, met Argus-oogen de gansche pers na te vorschen of er ook eenige uiting in voorkomt, die zijn hooge ontevredenheid gaande maakt — zulk een gezag loopt gevaar om, naar mate het slaafscher wordt gediend, te hartelijker geminacht te worden." —

Volkomen juist. Het artikel van *het Vaderland* is o. i. een uitmuntend artikel. —

VARIA

BLOEMLEZING OVER FACULTATIEVE REVISIE UIT Mr. LION'S „STRAFVORDERING".

Oordeel van Mr. M. C. Piepers: »Het bestaand stelsel van facultatieve revisie verdient afkeuring."

Oordeel van Mr. J. C. Mulock Houwer: »Met het oog op den maatschappelijken toestand en de mate van ontwikkeling van den inlander, zooals ik die heb leeren kennen, is een terugkeer tot het oude stelsel van revisie zeer wenschelijk."

Oordeel van Mr. J. Sibenius Trip: »De facultatieve revisie is een misgreep."

Oordeel van R. v. G. (Mr. Rijklof van Goens?): »Is het, zoolang niet elk inlandsch beklaagde zich, hetzij pro deo, hetzij tegen betaling van rechtskundige hulp kan voorzien, hetwelk wel tot de pia vota zal blijven behooren, niet onraadzaam, het toezicht van den hoogeren op den lageren rechter weg te nemen, of ook maar te verminderen, zelfs al zijn de voorzitterszetels van alle landraden met rechtsgeleerden bezet; dit klemt nog meer, zoo lang deze zoo gewichtige betrekkingen vervuld worden op voordracht van autoriteiten, welke door hun eigenaardigen werkkring nimmer in de gelegenheid komen, den ijver, kunde en geschiktheid van eenig rechterlijk ambtenaar, in welke betrekking dan ook geplaatst, te leeren kennen."

Oordeel van Mr. J. Lion: »De wetgever stelde zich voor, van de z. g. n. afscheiding van de rechterlijke macht en het administratief gezag in de toekomst uitstekende resultaten te zullen zien, en meende in verband tot de eischen van de bestaande toestanden al dadelijk tot de invoering van de facultatieve revisie te kunnen overgaan; maar de wetgever van destijds heeft niet bedacht, dat zijn werk halverwege zou kunnen blijven steken, waardoor het mogelijk werd, dat vonnissen in stand werden gehouden als waarvan ik een paar heb geciteerd, en hij heeft niet ingezien dat zijn facultatieve revisie misschien wel zal voortleven, als er, om de woorden van Mr. Mijer hier toe te passen, »»een schrede rugwaarts mocht worden gedaan op den weg der beschaving en der menschelijkheid", waarop alle kans is, wanneer men het kwaad overal elders dan in den oorsprong zoekt, dat is te beginnen bij de opleiding van de ambtenaren, ook

die van de rechterlijke macht, en zoo vervolgens tot aan de bewijstheorie toe."

Oordeel van het Hooggerechtshof van N. I.: »Het Hooggerechtshof, na in algemeene vergadering deze voor de strafrechtspleging zoo hoogst belangrijke aangelegenheid in ernstige behandeling genomen te hebben, aarzelt niet als zijne meening uit te spreken, dat het, evenals de Procureur-Generaal, de dadelijke afschaffing van het facultatieve revisiemiddel dringend noodig acht voor de *inlandsche* rechtscollegiën."

HET FICTIEVE VAN VERPONDINGSWAARDE.

»De koffie-onderneming *Sketjer* van de Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, groot 184 bouws, verpondingswaarde *f* 55,000, is te Semarang verkocht in openbare veiling. De heer P. M. Klönne, administrateur van de onderneming, is voor *f* 7790 eigenaar geworden."

Aldus een der laatste mailberichten. Een onderneming die op openbare veiling nog geen acht duizend gulden halen kan, heeft jaren achtereen belasting moeten opbrengen alsof zij vijf-en-vijftig duizend gulden waard was, en dat alleen omdat het Gouvernement goedvond, ze op 55 mille te taxeeren! Zoo gaat het in Indië. Het geval van de onderneming Sketjer is een uit vele, en het is nog volstrekt niet het ergste. Als de verponding geheven werd naar de werkelijke waarde, met andere woorden: als het Gouvernement moreel hoog genoeg stond om geen misbruik te maken van zijn macht en de wet loyaal toe te passen, dan zouden nagenoeg alle landelijke ondernemingen minder aan verponding betalen.

Maar het zijn slechts Indische planters die er onder lijden; geen Nederlandsche kiezers. —

DE ROEPING VAN HET HOOGGERECHTSHOF VOLGENS Z. E. VAN REES.

Bij het Hof was een zaak aanhangig, en een der partijen was de Regeering van Nederlandsch-Indië.

Twijfelende of de uitspraak van den rechter voor de Regeering gunstig zou zijn, schreef toen de Gouverneur-Generaal op een stuk dat hij in handen van den Algemeenen Secretaris stelde, zooals ons uit Batavia medegedeeld werd, ongeveer het volgende: »Bijaldien het bewijs niet geleverd kan worden, zoude dan het Hof, getrouw aan zijn roeping, om de menschen van elkander af te helpen, kortheidshalve den eischer toch niet zijn eisch kunnen toewijzen? Zoude uw ervaring mij hieromtrent niet kunnen voorlichten?"

Als 't waar is dat de Gouverneur-Generaal zich in dien geest heeft uitgela-

ten, wat wij nog altijd eenigszins betwijfelen hoe groot overigens ons vertrouwen in onzen berichtgever ook zij, en hoe dikwijls Z. E. Van Rees ook getoond hebbe, het standpunt der rechterlijke macht niet te kunnen eerbiedigen, dan wordt het hoog tijd, dat de Volksvertegenwoordiging zich doe hooren. —

DE POELOONG-ZAAK, EEN ERNSTIGE VINGERWIJZING.

De Locomotief publiceerde over die zaak een artikel, dat naar onze meening ook ter beoordeeling van den *algemeenen* toestand op Java zeer belangrijk is, én daarom hier volgt. Laten wij nog aanteekenen, dat de Regeering de zaak reeds onderzoekt.

De zoogenaamde kampakpartij te Poeloong ligt nog versch in het geheugen, evenals de beschouwingen daaraan in verschillende dagbladen gewijd.

Van zulke beschouwingen hebben wij ons tot nog toe onthouden, omdat, afgescheiden van de korte officieele mededeeling, vervat in het bekende telegram, den 3en dezer door den Resident van Madioen aan de Regeering gericht, weinig of niets omtrent de zaak bekend was, terwijl, niettegenstaande veel geschrijf en gewrijf, de drijfveeren der hoofdaanleggers in het duister bleven. Daarom niet minder zijn wij in deze aan het werk getogen en wij meenen niets verzuimd te hebben om achter de waarheid te komen. Onze inlichtingen komen uit officieele en niet-officieele bron. Onze gegevens werden met zorg verzameld en wij hebben met het publiceeren gewacht, om zooveel mogelijk volledig te zijn, totdat ons de uitslag bekend zou worden van een onderzoek, aan den assistent-resident van Ponorogo opgedragen nadat reeds zijn lijvig rapport over het gebeurde was ingediend. Dit onderzoek is thans afgeloopen. Veel licht heeft het over deze steeds duistere geschiedenis niet gebracht, maar ook met dit weinige hopen wij ons voordeel te doen.

Om der wille van de volledigheid herinneren wij nog even aan hetgeen eigenlijk geschied is.

In den nacht van den 1en op den 2en dezer, ongeveer te één uur, toog een gewapende bende van zestig à zeventig man (de officiëele mededeeling spreekt van dertig) naar de woning van het districtshoofd te Poeloong. De wedono had dien avond juist een feestje gegeven en voor die gelegenheid was een gamelan opgesteld in de voorgalerij waar zich ook de vele genoodigden bevonden, onder welke vooral op te merken is de assistent-wedono van Poedak. Te twaalf uur was de gamelan-partij afgeloopen; volgens sommige ooggetuigen omdat men bericht ontvangen had dat een bende gewapende lieden naderde — volgens het getuigenis van den wedono omdat hijzelf en zijn gasten naar bed verlangden. Hoe dit zij, toen de kramans kwamen, sliep de wedono of hield de wedono

zich slapende. Wij zeggen dit laatste, omdat het ons niet waarschijnlijk voorkomt dat iemand van een goede nachtrust genieten kan, terwijl zijn woning omringd wordt door een rumoerige hoop volk, die hem met luider stemme opeischt. Volgens een ooggetuige alweder zou men den (slapenden) wedono o. a. luide hebben toegeroepen: »wedono, wedono, metoewo akoe harep takon, »akoe hikie harep menjang controleuran, mateni toean controleur opo kowe »meloe opo hora, jen hora meloe hijo menengo baiq", met nog meer redenen van dezelfde strekking en hoofdzakelijk hierop nederkomende, dat men beloofde den wedono geen kwaad te doen, mits hij slechts behulpzaam was in het afloopen der contrôleurswoning. De wedono, die van een zeer vasten slaap genoot, gaf geen antwoord, zoomin als zijn gasten die, voor zoover zij niet waren weggeloopen, een schuilplaats hadden gevonden op het achtererf. Men sloeg eenige lampen in de pendopo stuk, nam uit een ongesloten kamer een geweer weg en toog via het huis van den opiumpachter naar de contrôleurswoning, die nog geen honderd pas van de kawedanan verwijderd ligt. Zooals reeds bekend is, bevond de contrôleur zich toevalligerwijze met zijn echtgenoote ter hoofdplaats. Hierover niet gesticht, koelden de kramans hun woede aan de meubelen, terwijl verscheidene voorwerpen van waarde en contanten tot een bedrag van ongeveer *f* 200 vermist worden. Na een poging om de contrôleurswoning in brand te steken, trok de bende, den districtsschrijver met zich voerende, langs een binnenweg naar de ten zuidwesten van Poeloong gelegen desa Doplang, teneinde op een heilig graf dat zich daar bevindt, verderen zegen op de onderneming af te bidden. De gewone plaatselijke patrouille van twaalf man had zich onder dit alles schuil gehouden.

Wij hebben reeds gezegd dat de wedono van Poeloong sliep, zoodat men er hem geen verwijt van kan maken, dat hij niemand naar Ponorogo zond om den assistent-resident en den regent van het gebeurde kennis te geven. Evenwel, de mantri goeroe had dit goede denkbeeld. Tegen vier uur was de regent, tegen halfvijf waren de assistent-resident en de contrôleur gewaarschuwd. Nadat de patih de noodige bevelen gekregen had om de afdeelingshoofdplaats te bewaken, toog men op weg en bij den post Ngotok ontmoette men reeds den ouden regent met den wedono van Koetoe, den mantri kaboepaten en eenige anderen. Hier kreeg men bericht van de plaats waar de bende zich ophield; onmiddellijk werden de wegen door politie-ambtenaren en pradjoerits afgezet. Men vernam ook dat de muiters, wier getal intusschen tot een goede twintig was geslonken en die te Doplang zaten te wachten op de toegezegde hulp, aan den kamitoewa van de nabij gelegen desa Ngassinan om klapperwater en koffie gevraagd hadden. De djaksa van Ponorogo, Prawiro di Soemo, had, dit hoorende, een uitstekend middel bij de hand om de geheele bende zonder veel soesah onschadelijk te maken. Hij deed hiervan mededeeling aan den wedono van Koetoe, Terto di Poero, een zwager van den ouden regent, die ketjoe-

boeng liet zoeken en last gaf aan de lieden van Ngassinan hiervan een weinig in de koffie te doen, alvorens deze aan de kramans toe te dienen. Zoo geschiedde. In minder dan geen tijd was verreweg het meerendeel bedwelmd en geboeid, zoodat zij korten tijd daarna in verzekerde bewaring zaten op de hoofdplaats. Op die wijze kreeg men 22 van de 25 in handen. De drie overigen, die zich, naar het schijnt, niet aan de verraderlijke koffie hadden te goed gedaan, konden ontsnappen, onder medeneming van een gedeelte van den buit. Een ontslagen boschwachter, die voor den hoofddader gehouden wordt, zekere Merto di Wedjo, bevindt zich onder de gevangenen, evenals zijn zoon Merto di Poero, een ontslagen mantri oekoer, en zijn neef Mertoredjo, ontslagen schrijver van de desa Patik. Toen gevraagd werd wat hun tot deze daad had gebracht, was het antwoord: »sebab tarik padjeg terlaloe brat".

Dit is het korte verhaal van den opstand, zooals deze in zijn geboorte werd gefnuikt. De oorzaken en de ongestoorde ontwikkeling van het plan om de afdeelingshoofdplaats af te loopen en alle Europeanen te vermoorden, want de aanslag op de contrôleurswoning was slechts een begin, hebben eenige toelichting noodig.

Wij bezigden de uitdrukking »ongestoorde ontwikkeling van het plan en wij kunnen er bijvoegen onder de oogen zelfs van assistent-resident, regent en politie.

Het vuur smeulde reeds lang, maar de definitieve besprekingen vingen ongeveer anderhalve maand te voren aan, eerst ten huize van den bekel van Patik; ten huize van Mertodikromo Hirodrono en Soredjo, eveneens te Patik; ten huize van Bok Samsirah, eveneens te Patik. Deze desa Patik ligt slechts een kwart paal van Poeloong. Een djoeroetoelis van den wedono van Poeloong staat op den besten voet met bovengenoemden bekel van de desa Patik; een schoonzoon van den wedono van Poeloong komt, om redenen die hier geen vermelding behoeven, dagelijks in de desa Patik. Niettegenstaande dit, is het den wedono van Poeloong verborgen gebleven, dat de desa Patik een broeinest was van samenzwering tegen het bestuur. Misschien zal de wedono van Poeloong zich rechtvaardigen met alweder te zeggen dat hij, evenals in den nacht van 1 op 2 November, al dien tijd zeer vast geslapen heeft en — wij willen het aannemen.

Daar zijn echter meer en hooger waardigheidsbekleeders die o. i. eveneens de noodige waakzaamheid niet betracht hebben. Wij hebben den assistent-resident en den regent van Ponorogo genoemd.

Van de desa Patik toch zijn de samenzweerders getogen naar de hoofdplaats, niet allen te zamen maar bij twee en drie man tegelijk. Dit was voorzichtig. Minder voorzichtig was het — of zij moeten zeer zeker van hun zaak geweest zijn: een al te lankmoedig bestuur geeft den kwaadwilligen vrij spel — minder voorzichtig was het, de beraadslagingen voort te zetten in het centrum der hoofdplaats, in de Chineesche kamp, in een huis, gelegen aan den grooten

weg, naast de woning van het hoofd der Chineezen, die ook, onbegrijpelijk genoeg, niets van het geval gemerkt heeft, hoewel de conferentie veertien dagen achtereen aanhield, gedurende al welken tijd de eedgenooten slechts des nachts het huis mochten verlaten om zich te baden, iets dat argwaan had moeten wekken, niet het minst op een kleine plaats als Ponorogo. Dat de Chineesche huisbaas een groot aantal krissen in ontvangst nam om aan de eedgenooten uit te reiken, bleef ook verborgen, zoo voor den luitenant-Chinees als voor het scherpziend oog der inlandsche politie.

De dag van den aanslag op het leven der Europeesche ingezetenen, was aanvankelijk bepaald op 28 October, des nachts. De regen waarop men gehoopt had bleef echter weg en ook van de soeroeäns was niets te bespeuren. De volvoering van het moordplan werd daarom uitgesteld; ten tweeden male echter geen regen en geen soeroeäns (zoomin als van deze laatsten iets bespeurd werd te Doplang toen het complot mislukt was).

Nu de zaak tweemaal verschoven was, konden de hoofdaanleggers hun ongeduld niet langer bedwingen. Reeds teruggekeerd naar Patik en Poeloong (alweder zonder dat de politie eenige achterdocht kreeg) oordeelden zij het raadzaam op laatstgenoemde plaats een aanvang te maken en eerst daarna Ponorogo een beurt te geven. Wij weten met welken uitslag.

De toevallige omstandigheid dat de kramans te Poeloong begonnen zijn, heeft men aangegrepen om het bewijs te leveren, dat hier slechts persoonlijke wrok tegen den contrôleur van die plaats, den heer ten Cate in het spel zou zijn en het later onderzoek waarvan wij boven spraken, is min of meer naar die onderstelling ingericht. Wij gelooven evenwel dat de oorzaak dieper schuilt. Het antwoord der muitelingen toen zij gevat waren: »sebab tarik padjeg terlaloe brat" en de zeldzaam lijdzame houding der inlandsche politie, onder een regent die de streek en de bevolking kent, die aan vele hoofden, welke hier een voorname rol speelden, vermaagschapt is, daarenboven de gelijktijdige woelingen in het Kertosono'sche (en Oey King Tjoan van Kertosono, die zeer wel ingelicht is omtrent het gebeurde te Poeloong, is een schoonzoon van het hoofd der Chineezen te Ponorogo, Sin Yoe Heng) — dit alles geeft te denken.

Wij hebben gisteren onze verwondering te kennen gegeven, dat de plannen tot een opstand, die met zoo weinig omzichtigheid voorbereid werd, verborgen konden blijven voor het Europeesch en inlandsch bestuur.

Het is alsof kortzichtigheid en laisser aller elkander in Ponorogo rendez vous gegeven hadden en daarmede houdt deze afdeeling geheel en al den slechten reuk op waarin het gewest Madioen is komen te staan sedert na den heer van der Hell daarover wel Residenten werden aangesteld, maar geen bestuurders.

De assistent-resident van Hengel, zal men wellicht aanvoeren, is nog slechts zorten tijd te Ponorogo. Hem die hierin een verzachtende omstandigheid wil koeken, doen wij opmerken, dat deze ambtenaar te voren geplaatst was in de

aangrenzende afdeeling Trengalek en dat slechts een verblijf van weinige dagen in die streken voor dengeen wiens werkelijk streven het is om tot de wetenschap te komen van hetgeen onder de bevolking omgaat, voldoende moet zijn om althans te vernemen wat openlijk op de passers verhandeld wordt. En op de passers, die nimmer zoo druk bezocht waren als in de laatste dagen van October, onmiddellijk vóór den aanslag, werd, in bedekte termen misschien, maar toch luid genoeg, gesproken over de dingen die aanstaande waren. De gewone desaman, die ter hoofdplaats zijn koopwaar van de hand kwam zetten, was beter op de hoogte dan de politie verkoos te zijn. Sedert lang, sedert het gewest Madioen uit het Solo'sche overstroomd wordt met slecht volk, in ieder geval met volk dat bij den gedrukten toestand welken wij tegenwoordig beleven, niet te eten en bij elken opstand tegen ons gezag meer te winnen dan te verliezen heeft — sedert lang dan zijn de groote passers, en niet het minst in de afdeeling Ponorogo, een emporium van allerlei gespuis, dat wellicht den rustigen, eenvoudigen passerganger afschrikt, maar ontegenzeggelijk den Europeeschen ambtenaar, die niet aan den leiband zijner inlandsche hoofden loopt, een kostelijke gelegenheid biedt om behalve met de rustige rust waarvan à tort et à travers de officieele stukken gewagen, ook voeling te houden met de ontevredenheid die onder de bevolking meer en meer wortel schiet.

Dit wat den assistent-resident aangaat; nu de regent.

Als voor dezen een verontschuldiging kan gelden, het mag geen andere wezen dan dat hij uit zijn aard het tegendeel is van hetgeen een goed of ook maar een matig politieman behoort te zijn.

Toen, wij meenen in 1857, te Ponorogo de assistent-resident Vincent (schoonzoon van den Gouverneur Generaal Pahud) en de contrôleur Basslé vermoord werden, was zekere Merto Negoro regent van de afdeelingshoofdplaats. Wij hebben hier met de bijzonderheden van dien moord niet te maken; alleen worde opgemerkt dat zij het uitvloeisel was van een vrouwenperkara en gepleegd werd door een inlandschen koffiepakhuismeester, die achter het huis van den assistent-resident, hoewel de man zijn kris reeds had afgegeven en geen tegenstand bood, door zendelingen van den toenmaligen regent werd afgemaakt; enkelen willen weten dat het was om dezen van een lastigen getuige te ontslaan. Hoe dit zij, Merto Negoro werd kort daarna als regent van Ponorogo opgevolgd door radhen mas Adipati Tjokro Negoro, toen regent van Poerwodadi, vroeger patih van Patjitan. Dit is de oude regent van wien wij gisteren spraken. Dit is de oude regent van wien wij gisteren spraken. Den 30en Januari 1883 werd hij opgevolgd, niet door zijn oudsten zoon, destijds patih van Ngawi, maar door een jongeren zoon, destijds wedono van Tjaroeban, radhen mas toemenggoong Tjokro Amidjojo. De gepensionneerde regent Tjokro Negoro bleef te Ponorogo wonen, waar zich ook kwam vestigen Tjokro di Poero, de oudste zoon, die als patih van Ngawi zijn ontslag nam, om-

1852

dat hij zich door de benoeming van een jongeren broeder gepasseerd achtte.

Men ziet hieruit dat de tegenwoordige regent, van kindsaf in het Madioensche opgevoed, daar om zoo te zeggen met zijn geslacht is vastgeworteld. Zoo iemand, dan dient hij te weten wat in de afdeeling voorvalt. Nog vreemder wordt het echter dat het voornemen om de hoofdplaats af te loopen hem onbekend bleef, als wij eenige zijner familieverhoudingen nagaan.

De wedono van Poeloong, die de gaaf bezit rustig in den dut te zijn en te blijven, terwijl een bende muiters in zijn huis den boel kort en klein slaat, is een zwager.

De assistent-wedono van Poedak, onderdistrict van Poeloong, is een broeder. Tusschen twee haakjes maken wij hier even melding van de scheve verhouding tusschen den wedono van Poeloong en den assistent-wedono van Poedak; is in de ambtelijke hierarchie de eerste de meerdere van den laatste, naar familieverhouding en de facto vinden wij hier het omgekeerde.

De vorige wedono van Poeloong, die een maand vóór het opstootje wegens ziekte op wachtgeld gesteld werd, Prawiro Koesoemo, is een oom van den tegenwoordigen regent. De regent namelijk huwde met een achternicht van den bekenden Ali Bassa, van wien de wedono op wachtgeld een zoon is.

De assistent-wedono van Ponorogo, het politiehoofd van de kota, is een broeder.

Verder zijn familieleden van den regent bijna alle hoofden der priester-desa's Tegal Sari en Karang Kebang, gelegen nabij Ponorogo. Men kan er zeker van wezen, dat in de residentie Madioen en allerminst in de afdeeling Ponorogo niets van belang geschiedt zonder dat het van te voren daar tot in de kleinste bijzonderheden besproken werd.

Onder deze omstandigheden nog eens de vraag, hoe het mogelijk kan wezen, dat de regent zoo volkomen onkundig was van hetgeen binnen den kring zijner familieleden en in de onmiddellijke nabijheid van de kaboepaten werd uitgebroeid? Nemen wij aan — en met den assistent-resident van Hengel willen wij voor een oogenblik zoo naïef zijn — dat radhen mas toemenggoong Tjokro Amidjojo inderdaad in het geloof verkeerde dat alles zijn gewonen gang ging, terwijl zelfs het passervolk hem anders had kunnen vertellen, terwijl menigte van soeroëans gereed stond bij het minste schijntje van succes de oproermakers ter hulpe te komen (hoe zwart van menschen was het niet te Doplang op den morgen der arrestatie) — nemen wij zulk een hooge mate van botheid aan, dan verdient de regent van Ponorogo onmiddellijk plaats te maken voor een ander, die zijn taak beter begrijpt of althans beter vervult.

Het pleit alweder vóór de handigheid van den assistent-resident, dat hij het onderzoek (waarvan rapport werd uitgebracht aan de Regeering, middels den Resident) liet bijwonen door den regent. De tegenwoordigheid van zulk een hooggeplaatst inlandsch ambtenaar is (die den inlander kent zal het moeten toegeven) niet van den minsten invloed op de antwoorden der getuigen welke

zeer wel op de hoogte zijn van de betrekking waarin de regent tot verscheidene, o. i. zeer gecompromitteerde inlandsche hoofden staat. Mocht de assistent-resident, ter wille van een grondig onderzoek ongetwijfeld, hiermede geen rekening houden, die getuigen zijn van ander en meer omzichtig deeg gekneed.

Hieruit volgt, zeer natuurlijk, dat het rapport voornoemd den indruk maakt dat het voor den regent niet gunstiger zou kunnen wezen, ook al had hij het zelf in de pen gegeven.

Hieruit volgt verder, eveneens zeer natuurlijk, dat de meest vertrouwde volgelingen van den regent en den ouden regent in de geschiedenis van den 2en November 1885, zooals die door den assistent-resident geboekstaafd werd, een in het oog vallend heldhaftige plaats innemen, met voorbijgang van anderen zooals bijv. den djaksa van Ponorogo, die het denkbeeld van de ketjoeboeng het eerst opperde. Zes dier moedige en beleidvolle lieden zijn zelfs voorgedragen voor een buitengewone belooning, t. w. radhen Prawirodipoera, radhen Martodipoero, radhen Martosari, radhen Wongsodipoero, radhen Soemodikario en radhen Yoedosentiko. Volgens verklaringen, alweder van ooggetuigen, hebben al deze personen zich slechts onderscheiden door het aandragen van ligmatjes en kussens, uitgenomen Prawirodipoero, die zich nog bijzonder nuttig maakte door het in bewaring nemen van een djimat, een kris poesaka, genaamd kiai Blegonondo, toebehoorende aan Martoredjo, een der opstandelingen, welke geheiligde kris later op vreemdsoortige wijze is zoek geraakt. Dit doet evenwel niet ter zake, de verdienste van het zestal blijft: allen zijn zij familieleden van den ouden regent, behalve Yoedosentiko, die de betrekking van mantri kaboepaten vervult.

De waarde van het tweede onderzoek, zooals wij gisteren reeds zeiden hoofdzakelijk ingesteld om de verhouding van den controleur ten Cate tot de bevolking te beoordeelen, blijft twijfelachtig om dezelfde reden. Toch willen wij met een enkel woord den uitslag mededeelen:

de contrôleur zou geen last gegeven hebben om eenige djarak-aanplantingen, staande op gronden gereserveerd voor de gouvernements-koffiecultuur, tuin Tritis, uit te roeien; wel verbood hij dit weder te doen;

het is niet waar, dat hetzelfde gebeurd zou zijn in den tuin Segagar;

de contrôleur (men had hem ten laste gelegd dat hij wel eens wat hardhandig was) zou den districts-oppasser Pontjodikromo niet geslagen maar wel een duw gegeven hebben, omdat deze hem een brutaal antwoord gaf op de vraag waarom hij (de oppasser) een door den contrôleur op eigen kosten gemaakte waterleiding, beschadigde;

de contrôleur zou nimmer een inlander met de zweep naar de contrôleurswoning gedreven hebben.

Deze resultaten zijn mager en duiden er slechts op dat men de oorzaak van het gebeurde niet dieper wil zoeken dan in wrok tegen den contrôleur. Wij

missen de opgewektheid om dezen contrôleur te rechtvaardigen en laten in het midden of hij zich ten opzichte van den inlander gedragen heeft zooals dit een ambtenaar betaamt — de zaak is van meer beteekenis dan een persoonlijke wraakneming. Het doel van de beweging was niet meer of minder dan het afloopen van Ponorogo. Wij hebben hier te doen met een wel is waar slecht overlegden, maar daarom niet minder zeer bepaalden aanslag op het bestaand gezag. Zelfs in het rapport van den assistent-resident van Hengel moest dit erkend worden en bijna gelijktijdige woelingen te Kertosono hebben het bevestigd.

Waarom deze zucht om zich van den blanda te ontslaan? De muitelingen hebben het gezegd: sebab tarik padjeq terlaloe brat. Hierdoor krijgt het gebeurde een groote beteekenis, waarvoor wij te Batavia de bijzondere aandacht verzoeken.

Waar wij dan tot zulk een crisis genaderd zijn, heeft Java in zijn verschillende gewesten een krachtig bestuur noodig. Daar zijn Residenten benoemd, wier optreden als zoodanig geen andere verontschuldiging kon vinden dan dat er nog wel meer kaf onder het koren liep. Daar blijven Residenten aan het bestuur, oogenschijnlijk om geen betere reden dan dat hun ontslag onmiddellijk dat van nog eenige anderen zou motiveeren. Als noodzakelijk gevolg van deze politiek vindt men residenties waar de toestand dag aan dag meer onhoudbaar wordt. In het Madioensche, om bij dit gewest te blijven, is de onveiligheid spreekwoordelijk en de politie zoo machteloos, dat men zelfs op de hoofdplaats de diefstallen niet meer aangeeft; het is van geen nut hoegenaamd. Het bestuur is zoo zwak, dat bijv. met goedvinden van Resident en assistent-resident, de contrôleur van Poeloong veertien dagen na het gebeurde nog niet naar zijn standplaats durfde terugkeeren en misschien nu nog niet teruggekeerd is, uit vrees voor de kramans. waarvan tweeëntwintig (en daarbij de hoofdschuldigen, zegt het officieele telegram) reeds in verzekerde bewaring zijn. Wat is dat voor een toestand? Heeft de contrôleur reden om te verwachten dat men hem te lijf wil, waarom neemt of krijgt hij niet de noodige bedekking mede? Maar neen, hoewel de zaak beëindigd heet, laat men Poeloong eenvoudig aan zijn lot over en de inlander heeft alle recht te denken, dat het bestuur in duizend vreezen verkeert. De Resident laat zoo iets toe en de assistent-resident volgt den Resident, zooals hij van dezen, blijkens zijn houding in de zaak die ons bezig hield, ook schijnt overgenomen te hebben de vele andere eigenschappen, welke de vraag wettigen wanneer in 's hemels naam Madioen weder de teugels van eenig degelijk bewind zal voelen.

KOLONIALE LITERATUUR.

CRITISCHE OVERZICHTEN.

Dr. G. A. Wilken. De vrucht van de beoefening der ethnologie voor de vergelijkende rechtswetenschap. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Rijksuniversiteit te Leiden. — Leiden, E. J. Brill, 1885. 8°.

Als Prof. Veth in zijn hoogst verdienstelijk werk, *Java, geographisch, ethnologisch, historisch*, een schets geeft van het Javaansche dorpsgenootschap en er op wijst, hoe in het Oosten en in het Westen de oorspronkelijke dorpsinstellingen het zelfde karakter dragen, dan voegt hij er deze algemeene opmerking bij: »Geen ongegronder waan dan wat door sommige oppervlakkige ethnologen »is geleeraard, dat het eene volk in recht, moraal en geheele wereldbeschouwing »de antipode van het andere zou zijn; ten minste indien die stelling iets anders »moet beteekenen, dan dat ten opzichte van recht, moraal en wereldbeschou»wing de verschillende volken op een verschillend standpunt van ontwikkeling »staan, — een waarheid die niet behoeft verkondigd te worden, omdat zij door »niemand wordt in twijfel getrokken" [1]).

Wie tot die oppervlakkige ethnologen moge behooren, zeker niet de man, wien de onderscheiding te beurt gevallen is, Prof. Veth aan de Rijksuniversiteit te Leiden op te volgen, nu de onverbiddelijke eisch der wet op het Hooger Onderwijs dezen grooten geleerde noodzaakte den leerstoel te verlaten, door hem gedurende zooveel jaren met zooveel eere bekleed.

Dr. G. A. Wilken was op het gebied der land- en volkenkunde noch een vreemdeling noch een onbekende. Zijne opstellen, in dit tijdschrift en elders geplaatst en van grondige studie getuigende, hadden hem als beoefenaar der rechtsinstellingen, zeden en gebruiken van Insulindes bevolking van zoo gunstige zijde doen kennen, dat hem het eeredoctoraat in de taal- en letterkunde van den Indischen Archipel door de Leidsche Universiteit geschonken werd, kort voordat hij werd geroepen aldaar den leerstoel van Prof. Veth te beklimmen. Bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt — 16 September 1885 — hield

1) T. a. p. I, blz. 648.

hij eene rede over een onderwerp, dat vooral den rechtsgeleerde belang moet inboezemen: »de vrucht van de beoefening der ethnologie voor de vergelijkende rechtswetenschap". — De redactie van De Indische Gids heeft mij opgedragen deze redevoering met een kort woord bij de lezers van dat tijdschrift in te leiden. Haar te beoordeelen ligt buiten mijne taak en zoude ook mijne krachten te boven gaan. Meerdere ethnologische kennis, dan mijn deel is, zoude daarvoor worden gevorderd. De redactie, de aankondiging van deze rede aan een jurist opdragende, wist, kon althans weten, dat onder de rechtsgeleerden het aantal ethnologen schaarsch is, en dat ik althans niet het recht heb mij daaronder te rangschikken. — Het moge te betreuren zijn, maar het is een feit, dat de meeste juristen hunne studiën niet veel verder uitstrekken dan tot het Nederlandsch en — voor zoover dit ter verklaring daarvan gevorderd wordt en voor de kennis onzer wetboeken dienstig is — het Fransche en het Romeinsche Recht. Soms wordt ook een blik geslagen in de wetgeving onzer oostelijke naburen — vooral waar 't het handelsrecht geldt — of wel in enkele andere vreemde wetgevingen, doch verder reikt bij velen de gezichteinder niet. Sommigen (en hun aantal wordt allengs grooter) trekken ook het Oud-Hollandsch Recht binnen den kring hunner studiën, en dringen eenigszins door in de beginselen van het Germaansche Recht. Vergelijkende rechtswetenschap echter — waarbij men den oorsprong der rechtsinstellingen tracht uit te vorschen — vindt tot dusver bij ons weinig beoefenaren. Voor de *praktijk* des rechts zal men dan ook aan dit vak slechts geringe beteekenis kunnen toekennen, doch voor de *wetenschappelijke* rechtsbeoefening heeft het inderdaad groote waarde: al zoude men zich misschien aan overdrijving schuldig maken, als men beweerde, dat het voor den jurist van evenveel belang is als de vergelijkende taalstudie voor den linguïst. In Duitschland telt deze jonge wetenschap reeds verscheiden dienaren. Ik noem hier slechts Prof. Dr. Jos. Kohler, die met noeste vlijt dit terrein ontgint, en nevens wien Prof. Dr. Lothar Dargun vermeld moet worden. In België heeft De Laveleye met zijn werk, *de la propriété et de ses formes primitives*, in Engeland Maine met zijn *village communities in the East and West*, (om geene andere namen te noemen) [1]) veel bijgedragen tot de beoefening der vergelijkende rechtswetenschap. Had ten onzent Prof. N. G. Pierson in zijne voortreffelijke »Koloniale Politiek" reeds een parallel getrokken tusschen Java en Middeleeuwsch Europa, een leerling der Utrechtsche universiteit (W. Ph. Scheuer) heeft onlangs in een verdienstelijk akademisch proefschrift het grondbezit in de Germaansche mark en de Javaansche dessa vergeleken; hetgeen bewijst, dat het ook bij ons niet aan belangstelling in ethnologisch-juridische studiën ontbreekt. Toch vrees ik, dat Prof. Wilken slechts weinig juristen onder zijne toehoorders zal tellen. Hoe belangrijk ook, ligt de

1) Zooals Mac Lennan en Sr. John Lubbock.

vergelijkende rechtswetenschap tot dusver buiten den kring der studiën van den jurist, zooals die door de wet op het H. O. zoo scherp is afgebakend, en men weet, hoe gering het aantal studenten is, die andere colleges volgen, dan waartoe zij met het oog op hunne examens verplicht zijn. Maar hoe dit zij, dat de lessen van Prof. Wilken belangrijk zullen zijn, meen ik gerust te mogen voorspellen. Deze intreêrede althans is het in groote mate. Ik kan haar niet beter aankondigen (en aanbevelen tevens) dan door eenvoudig den hoofdinhoud mede te deelen.

Na herinnerd te hebben wat in ons vaderland en ook elders voor de land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië gedaan is, en hoe men de bouwstoffen niet alleen verzameld, maar ook bewerkt heeft, beantwoordt Dr. W. de vraag: »vanwaar die belangstelling, welke de ethnologie in korten tijd zoozeer op den »voorgrond gebracht heeft en haar met zoo rassche schreden heeft doen voor»uitgaan?" (blz. 9). Het antwoord luidt aldus: Volgens de ontwikkelingshypothese, die ook in de sociologie meer en meer toepassing begint te vinden, zijn de zoogenaamde wilde volken niet van een hoogeren trap van beschaving tot den lageren, waarop zij zich bevinden, afgedaald, niet door eene of andere oorzaak verwilderd, doch eenvoudig stil blijven staan in hunnen groei: zij geven dus geene verbasterde, doch primitieve toestanden te aanschouwen, toonen ons niet wat er van onze beschaving worden kan, doch hoedanig de beschaving onzer eerste vaderen is geweest. Hetgeen nu, gelijk dit hier met het lagere het geval is, geene afwijking, geene onregelmatigheid, maar een begin is, moet vooraf gekend worden, zal men datgene, wat uit die beginselen is voortgekomen, hier het hoogere, recht verstaan: wie dus de ontwikkeling der maatschappij wil leeren kennen, moet noodzakelijk met de maatschappij der wilden aanvangen. Voor den beoefenaar der sociologie zijn inderdaad deze wilden, om ons van eene geliefkoosde vergelijking te bedienen, even belangwekkend als voor den botanist of den zoöloog de lagere plant- en diervormen. — Zoo wordt het *verleden* om het *heden* en het *heden* om het *verleden* bestudeerd! Volken, die nog in hunne kindsheid verkeeren, stellen ons een rechtstoestand voor oogen, welke, in hoofdbeginselen, ook die onzer voorouders geweest is.

Na deze inleiding betreedt Dr. W. het gebied der rechtsgeleerdheid. Hij wijst er op, hoe bij vele juristen bezwaren bestaan tegen het bezigen van ethnographisch materiaal, hetzij omdat zij niet inzien, welk nut de studie van het recht der natuurvolken bij rechtshistorische onderzoekingen kan hebben, hetzij omdat zij het materiaal niet altijd even deugdzaam achten. De redenaar geeft toe, dat behoedzaamheid vereischt wordt, ook omdat bij ontstentenis van geschreven rechtsregelen, het recht bijna overal uit mondelinge mededeelingen moet gekend worden, maar stelt daartegenover dat de rechtsregelen over het algemeen zeer eenvoudig zijn, hetgeen hij met eenige voorbeelden opheldert. Hij herinnert, hoe vele vruchten de ethnographie reeds voor de rechtsgeleerdheid

heeft opgeleverd, en hoe onze oostelijke naburen onder den naam van »ethnologische Jurisprudenz" begonnen zijn, het recht der natuurvolken meer en meer te beoefenen, vooral in verband met de rechtsgeschiedenis, terwijl men ook in andere landen niet heeft stilgezeten.

Van het algemeene tot het bijzondere overgaande, kiest Dr. W. een enkel vraagstuk, om de waarde der ethnologie voor de rechtswetenschap te doen uitkomen: nl. den oorsprong der *agnatio* bij de oude Romeinen. Men zoekt dien in de *patria potestas*, doch aldus wordt de kwestie niet opgelost, maar verschoven. Wat leert nu de ethnologie? Dat de agnatische familie, hoe algemeen ook verspreid, niet de eenige is, die bij de natuurvolken wordt aangetroffen: naast het *patriarchaat* bestaat het *matriarchaat*, waarbij de afstamming juist in de vrouwelijke lijn wordt nagegaan, en dat algemeen als het oorspronkelijke stelsel van verwantschap geldt, zooals blijkt uit de overblijfselen daarvan die men nog in het *patriarchaat* bespeurt. Hoe heeft zich nu dit laatste op den bodem van het oorspronkelijke *matriarchaat* gevormd? Op de volgende wijze: met het matriarchaat ging als regel *exogamie*, het verbod van het huwelijk in den stam, gepaard, waarbij man en vrouw ieder in hun eigen stam blijven, en de man òf bij zijne vrouw komt inwonen òf haar slechts bezoeken brengt. Ten gevolge daarvan neemt de man een ondergeschikte plaats in, en vinden de kinderen niet in hun vader maar in hun moedersbroeder een natuurlijken voogd en beschermer.

»Was het wonder" — vraagt Dr. W. — »dat de man tegen dien toestand »in verzet kwam? dat het verlangen bij hem ontwaakte de vrouw voorgoed »aan den kring harer verwanten te onttrekken, van haar stam-, haar familie»verband los te maken en naar zijne eigene familie, zijn eigen stam, over te »brengen, ten einde dus onbeperkt gezag over haar te krijgen, heer en meester »over zijne kinderen te zijn?"

Gewelddadige schaking moet daartoe het middel zijn geweest. De geschaakte vrouw was geheel in de macht haars mans; de kinderen, bij haar verwekt, stonden onder *zijn* gezag, volgden *zijn* stam. Zoo is het *patriarchaat* ontstaan. Bij verdere ontwikkeling trad de *vrouwekoop* in plaats van de *schaking*, maar niet alleen bij *genen*, ook bij *deze* kwam de *bruidschat* voor, die oorspronkelijk een *zoengave* moet geweest zijn, en later, onder den invloed van de steeds aangroeiende vaderlijke macht, de beteekenis van een *koopsom* moet hebben verkregen. — Men ziet — ik merk het terloops aan — hoeveel hierbij nog op gissing berust, hoe weinig op volkomen zekerheid steunt! — Dat geen physiologische beschouwingen, het erkennen eener *bloed*verwantschap tusschen den vader en het kind, tot het patriarchaat geleid hebben, en die beschouwingen zich integendeel veelal regelden naar het heerschende verwantschapsstelsel, wordt door Dr. W. vervolgens aangetoond. Eerst langzamerhand ging men erkennen, dat het kind zijn vader in den bloede bestond; eens zoover, moest zich

ook allengs het begrip vormen, dat de vader bij de voortbrenging meer gold dan de moeder; eindelijk werd zelfs de natuurlijke betrekking tusschen deze en het kind geheel geloochend (zie een voorbeeld daarvan in het rechtsgeding van Orestes in de Eumenides van Aeschylus). Met dat al behooren de kinderen niet aan den vader, omdat hij hen verwekt heeft, maar omdat hij de heer is hunner moeder; vandaar dat nog heden bij de volken van den Indischen Archipel, die de agnatische verwantschap hebben, als de bruidschat voor de vrouw niet ten volle betaald is, de kinderen aan het geslacht der moeder vervallen; soms krijgt de man bij betaling van eene kleine som althans op eenige kinderen aanspraak — stelsel van kinderverdeeling bij de Makassaren en Boegineezen. De merkwaardigste toepassing van dit beginsel, dat men ook in het Keltisch-Iersche recht bespeurt, is de Indische instelling van het *niyoga*, den bijslaap bij plaatsvervanging, waarvan ook het oud-Duitsche recht spreekt en dat eveneens bij de Spartanen en Atheners, en ook bij de oude Arabieren werd aangetroffen. Gevolg van den vrouwekoop is het *leviraat* of *zwagerhuwelijk:* hierbij is, nademaal oorspronkelijk de echtverbintenis niet tusschen individuen, maar tusschen stammen wordt aangegaan (de oude wetten kennen geen enkelingen, alleen groepen), het huwelijk voor de vrouw met den dood haars mans niet ontbonden, maar gaat zij dan rechtens op een van diens stamgenooten, meestal op een der broeders over.

Na aldus door een sprekend voorbeeld het nut der ethnologie voor de oplossing van rechtshistorische vraagstukken te hebben aangetoond, merkt Dr. W. nog op, dat zij niet alleen *opbouwend* maar ook *afbrekend* optreedt: zij heeft o. a. de theorie van Fustel de Coulanges weerlegd, die van de stelling uitgaat, dat de familie oorspronkelijk eene »association religieuse" was, en doordien de oudste godsdienst in doodenvereering bestond en men volgens dien schrijver alleen aan de voorvaderen in de *mannelijke* lijn offerde, eene *agnatio*. De ethnologie leert echter, dat door de doodenvereering niet de agnatio, maar door de agnatio de doodenvereering wordt geregeld, »dat de doodendienst uitsluitend door de man of de vrouw wordt voortgezet, naarmate de verwantschap uit het patriarchaat of het matriarchaat bestaat."

Vervolgens wordt nog herinnerd, hoe de ethnologie ook groote waarde heeft ten aanzien van andere vraagstukken van rechtsgeleerdheid: grondbezit, strafrecht, bewijs der misdrijven, eed, enz

Ten slotte wijst Dr. W. er op, dat het hier eene jonge wetenschap geldt, die des ondanks (spijt veel wat louter gissing of twijfelachtig is) nu reeds niet weinig heeft aan het licht gebracht of boven twijfel verheven, en waarin langzamerhand meer naar een vaste methode zal worden gewerkt.

Terwijl ik het aan meer bevoegden overlaat, deze belangrijke rede te *beoordeelen*, meen ik hiermede genoeg te hebben gedaan om er de aandacht onzer rechtsgeleerden op te vestigen.

Welke waarde men voor de rechtsgeleerdheid ook aan de ethnologie moge toekennen, één ding staat vast, dat deze wetenschap toewijding verdient, omdat zij onzen blik verruimt en ons sterkt in de hartverheffende overtuiging — den grondslag der ware humaniteit — dat wij menschen allen van één geslachte zijn.

's-Gravenhage, December 1885. Mr. C. BAKE.

Indische Typen, door J. A. UILKENS, Redacteur van het Soerabaiasch Handelsblad. Amsterdam, JAN D. BROUWER'S Boekhandel (ADRIAAN DORSMAN), 1885. 8°.

Onder de in N°. 12 van den Indischen Gids aangekondigde nieuwe geschriften over Indië komt ook het boek voor, welks titel wij hierboven afschreven. Gaarne voldoen wij aan het verzoek der Redactie, om het met een enkel woord bij het lezend publiek in te leiden.

De schrijver — de heer Uilkens — is bij velen bekend. Reeds meermalen leverde hij het bewijs, dat hij Indië kent, en zijn tijd niet te kostbaar acht om zijne ervaringen en bevindingen ten dienste zijner landgenooten te boek te stellen. Thans levert hij ons in een tiental schetsen even zoovele »Indische Typen," waarvan hij vooraf zeker kon zijn, dat zij de aandacht zullen trekken van allen, die ooit met »Baboe's", »Klontong's" »Baba's", »Huishoudster's", enz. te doen hebben gehad. Alleen zijn »Magang" en zijn »Zondagsruiter" zijn misschien voor vele Indo-Europeanen onbekende grootheden gebleven. In Indië zal dit boekje dus wel zijn lezers vinden.

Of de »Indische typen" ook hier te lande veel de aandacht zullen trekken? Voor den heer Uilkens zouden wij wenschen deze vraag toestemmend te kunnen beantwoorden. Wij vreezen echter het tegendeel. Voor gewone uitspanningslectuur zijn zij lang niet onderhoudend genoeg. En ook voor de studie van indische toestanden hebben zij slechts zeer betrekkelijke waarde. Ons oordeel in het kort saamvattende, zouden wij van deze schetsen willen getuigen, dat zij te weinig zijn afgewerkt en bijna zonder uitzondering aan groote eenzijdigheid lijden. De schrijver zal dit bij herlezing van zijn werk zelf moeten erkennen. Doet hij dit werkelijk, dan hopen wij, dat hij spoedig tijd en gelegenheid mag vinden om ons nieuwe Indische typen (de voorraad zal door dit tiental nog wel niet zijn uitgeput!) te leveren, die in elk opzicht een ware »afdruk" mogen heeten van personen en zaken, zooals die in ons heerlijk Insulinde worden aantroffen. Een weinig meer gang in de voorstelling en een tintje oostersche gloed over het boek heengeworpen, zullen den schrijver en zijn werk zeker geen kwaad doen!

December '85. E.

Sammlungen des Geologischen Reichsmuseums in Leiden. Herausgegeben von K. MARTIN und A. WICHMANN. No 11 und 12. Leiden, E. J. BRILL, 1885 4°

De 11e en 12e aflevering van dit fraaie werk, waarop het »semper crescendo" ten volle toepasselijk is, ligt thans voor ons en strekt ten bewijze van de gestadige voortvarendheid, waarmede de uitgave geschiedt. De hoogleeraar K. Martin, onlangs teruggekeerd van een onderzoekingstocht in de binnenlanden van Suriname, leverde de stof voor dit dubbel nommer, waarin wij het vervolg vinden van de resultaten der diepboringen op Java en waarvan melding werd gemaakt in n°. 1—3 van het 3de deel van dit werk. Daarin worden besproken de gevonden voorwerpen en de verkregen aanwinsten van de palaeontologische kennis des eilands, welke hoogst belangrijk kunnen worden genoemd, wanneer men nagaat dat de geachte Schrijver 79 nieuwe, 48 reeds bekende en 12 niet te termineren soorten opzond; 6 keurig uitgewerkte platen, waarop 214 soorten zijn afgebeeld, versieren ook thans weder deze aflevering. Het werk zij hiermede opnieuw den beoefenaars der wetenschap aanbevolen.

Den Haag, Nov. '85. H. VON ROSENBERG.

Exotische Schmetterlinge von Dr. O. STAUDINGER und Dr. E. SCHATZ. Abbildungen und Beschreibungen der wichtigsten Exotischen Tagfalter von Dr. O. STAUDINGER unter technischer Mitwirkung von Dr. H LANGHANS. 11 und 12 Lieferung. Verlag von G. LÖWENSOHN in Furth (Bayern) 1885.

Hebben wij onlangs in het October-nummer van dit veel gelezen maandblad Staudingers monographie besproken, wij zijn thans weder in de gelegenheid op nieuw op dit fraaie geschrift de aandacht te vestigen.

De 11e en 12e afievering, 25 bladzijden tekst en 10 tafels afbeeldingen bevattende, liggen voor ons tot een afdoend bewijs van de voortvarendheid van Schrijver en Uitgever, welke beiden in dezen tijd van betrekkelijk goedkoopen kleurendruk niet tegen de kosten opzagen afbeeldingen te leveren, die, met zorg uit de hand gekleurd, het voor te stellen voorwerp zoo getrouw mogelijk wedergeven.

De tot heden verschenen tekst beslaat 102 bladzijden druks (dubbele kolommen); en van de afbeeldingen zijn er thans 60 tabellen verschenen, waarop ruim 650 soorten zijn voorgesteld, waaronder een groot getal uit het gebied der fauna van Insulinde. De beschrijving dezer laatsten is wel is waar ten achteren als loopende slechts tot tabel 38, doch zulks is hoegenaamd geen bezwaar, wanneer men met lieden te doen heeft gelijk Dr. Staudinger en de heer Löwensohn, welke beiden een eer instellen het onderhavige werk in den korst mogelijken tijd te voleindigen.

Ten slotte willen wij de aandacht onzer Entomologen vestigen op een werk, getiteld: »Die Familien und Gattungen der Tagfalter systematisch und analy-

tisch bearbeitet von Dr. Schatz." Het maakt 't 2e deel uit dezer monographie en op grond hiervan staat ook op den omslag de naam van Dr. Schatz als medewerker vermeld. De 1e aflevering is reeds bij denzelfden uitgever verschenen terwijl de naam van den laatste een voldoende waarborg is voor de fraaie en zorgvuldige uitvoering. Mocht ze ons bereiken, wij zullen ook haar gaarne bij onze lezers inleiden.

Den Haag, Nov. '85. H. VON ROSENBERG.

NIEUWE UITGAVEN

IN NEDERLAND EN NEDERLANDSCH-INDIË.

Almanak (Rijks- en residentie-) voor Nederland en zijne koloniën. Een-en-zestigste Jaargang. 1886. 's Gravenhage, Gebr. Belinfante. 1885. 8°.

Wand- Almanak voor 1886, met spoorwegkaart van West-Java. Batavia, G. Kolff & C°. 8°. 1886. *f* 0.60

Bladen, uitgegeven door de Vereeniging tot bevordering van veeartsenijkunde in Nederlandsch-Indië. 1e jaargang, N°. 1. April 1885. Batavia, 1885. 8°.

Blommestein (W. van), Gebruiksaanwijzing der zegels volgens de nieuwe zegelordonnantie, Staatsblad 1885 N°. 131, te zamengesteld. Batavia, H. M. van Dorp & C°. 1885. 8°. *f* 2.00; franco per post *f* 2.25.

Boekoe tjerieta-an die benoea negerie Tjiena menjalin darie boekoe »Sam kok" njang 20—22. Terkarang oleh Tan Siauw Tjiak, & Poei Tjien Hie. Bagi'an njang ka-doewa & ka-tiega. Soerabaia, Bie Siang Hoo. 1885. 8°.

Busken Huet (Cd.), Multatuli. (In afl. 10 van: Onze hedendaagsche letterkundigen. Met bijschriften van Dr. Jan ten Brink.) Amsterdam, Tj. van Holkema. 1885. gr. folio. (35 blz. en 2 blz. met portret). *f* 2.50.

Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch-Indië, onder redactie van E. C. Baron Sweerts de Landas Wijborgh en Jhr. O. van der Wijck. Deel XXII, Afl. 3—4. N°. 4017—4156. Batavia, Ogilvie & C°. 1885. 8°.

Capelle Jr. (H. van), Het karakter van de Ned.-Indische tertiaire fauna. Academisch proefschrift. Sneek, J. F. van Druten. 1885. 8°.

Dissel Jzn. (Mr. H. van), De particuliere landerijen in het gewest Celebes en Onderhoorigheden. Batavia, Landsdrukkerij. 1885. 8°.

Eck (R. van), Beknopt leerboek der Geschiedenis, Staatsinrichting en Land- en volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië. Breda, Koninklijke Militaire Academie (Broese & C°.) 1885. 8°. (VII en 388 blz.). *f* 2.80.

Handelingen der Nederlandsch Indische Juristen-Vereeniging. 1885. (Eerste Jaargang) II. Batavia, H. M. van Dorp & C°. 1885. 8°.

Have (J. J. ten), Beknopte aardrijkskunde van Nederl. Oost-Indië, voor onderwijzers en kweekelingen. 's Hage, Joh. IJkema. 1886. 8°. (76 blz.) *f* 0.35.

Jaarboekje van de Rechterlijke Macht in het Koninkrijk der Nederlanden en zijne koloniën, voor 1886. Te zamengesteld onder toezicht van Mr. C. C. E.

d'Engelbronner. 47e jaarg. Amsterdam, G. C. van der Mast. 1885. kl. 8°. (8 en 240 blz.) *f* 1.50.

Kaart (Topographische) der residentie Probolinggo, opgenomen ingevolge Gouvernements besluit van den 6en Julij 1866 N°. 8, in de jaren 1875—1880. In steendruk gebracht op de schaal van 1 : 100.000 aan de Topographische Inrichting te 's Gravenhage 1884—1885. ('s Gravenhage, 1885). 4 bladen. folio.

Kaart van Zuid-Celebes met uitzondering van het Rijk Gowa. Schaal van 1 : 200.000. In steendruk gebracht aan de Topographische Inrichting te 's Gravenhage. 1885. 4 bladen. folio.

Kaart van de afdeeling Saleyer (Silayara). Schaal van 1 : 200.000. 's Gravenhage, Topogr. Inrichting. 1885. 1 blad. folio.

Kaart van Pitoempanoewäe en andere landen, toebehoorende aan Boni. Schaal van 1 : 200.000. 's Gravenhage, Topogr. Inrichting. 1885. folio.

Kemp (F. H. van der), Billiton-opstellen. III. Batavia, 1885. 4°.

Naam- en ranglijst der officieren van het Koninklijke leger der Nederlanden en van de Nederlandsche-Indiën. 1886. Vijf-en-vijftigste jaargang. Metvoorkennis van het Departement van Oorlog. Gorinchem, J. Noorduyn en Zoon. 1885. 8°.

Nieuwsblad (Bataviaasch). Redacteur: P. A. Daum. Eerte jaargang. No. 1. Batavia, G. Kolff & C°. 1886. folio. (Dagelijks). Per 6 maanden *f* 10.—

Observations made at the Magnetical and meteorological Observatory at Batavia. Vol. VI. Part I. II. Batavia, Government printing Office. 1885. folio.

Politiestrafreglementen (De algemeene) voor de Europeanen en voor de inlanders in Nederlandsch-Indië, gevolgd door eene toelichtende Memorie. Uitgegeven ingevolge machtiging van Zijne Excellentie der Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië. Bewerkt door Mr. T. H. der Kinderen. Tweede, herziene druk. Batavia, Ogilvie & C°. 1885. 8°. *f* 3.—; franco per post *f* 3.50.

Raadgevingen aan jonge Officieren van het Nederlandsch-Indische leger. Als feestgeschenk aan mijnen zoon bij zijne benoeming tot 2den Luitenant bij dat leger. Breda, Broese & C°. 1885. 8°.

Sarita teka surat Alatalla. Bandjermasin, Rob. Hennemann & C°. 1883 5 8°.

Schoolwereld (De). Kleine courant voor het Lager onderwijs in Nederland en de Koloniën, onder redactie van J. Schippers, F. Gediking en M. J. Koenen. Eerste jaargang. N°. 1. Groningen, J. B. Wolters. 1885. folio. Per jaargang *f* 2.50; franco per post. *f* 3. Verschijnt elken Donderdag.

Selier (D. K. N.), Mijn leesboek. Lesjes en Versjes voor de Nederlandsch-Indische Jeugd. 2de druk. Herzien door J. A. van Dijk. Leiden, E. J. Brill. 1885. 8°.

Sol (E. P. C.), Een woord over de rechten van de eigenaren der particuliere landen. Batavia, G. Kolff & C°. 1885. 8°. *f* 2.00.

Sollewijn Gelpke (Dr. J. H. F.), Gegevens voor een nieuwe landrente-regeling. Eindresumé der onderzoekingen bevolen bij Gouvts. Besluit van 23 Oct. 1879 N°. 3. Batavia, Landsdrukkerij. 1885. 8°.

Sollewijn Gelpke (Dr. J. H. F.), Ontwerp van eene landrente-ordonnantie Batavia, Ernst & C°. 1885. 8°.

Surat Imadeddin, atawa Saritan oloh pintar, idjä solake ¦salam, rahian mandjadi oloh Kristen. Bandjermasin, Rob. Hennemann & C°. 1885. 8°.

Tjerita dahoeloe kala dibenoewa Tjina. Tersalin dari tjeritaän Boekoe Samkok, terkarang oleh Correspondent Hindia Nederland XX. Bahagian jang kesepoeloe. Betawi, H. M. van Dorp & C°. 1885. 8°.

Verslag van den dienst der staatsspoorwegen op Java over het jaar 1884. Batavia, Ogilvie & C°. 1885. 4°.

Verzameling der verordeningen betreffende de Protestantsche kerken in Nederl.-Indië vervaardigd onder toezicht van het Bestuur over de Protestantsche. kerk in Nederlandsch-Indië. Batavia, Landsdrukkerij. 1885. 8°.

Vocabulary (A) of the English and Malay languages, with the proper orthography for Englishmen. 3th Edition. Batavia, H. M. van Dorp & C°. 1885. 8°.

Wetboek van strafrecht voor Inlanders in Nederlandsch-Indië, gevolgd door eene toelichtende Memorie. Uitgegeven ingevolge machtiging van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië. Bewerkt door Mr. T. H. der Kinderen. Tweede, herziene druk. Batavia, Ogilvie & C°. 1885. 8°. *f* 5.—. Franco per post *f* 6.—.

Wetgeving (De Indo-Nederlandsche). Staatsbladen van Nederlandsch-Indië, bewerkt en met aanteekeningen voorzien door J. Boudewijnse en G. H. van Soest. 26e en 27e Afl. 1882. Arnhem, G. C. T. van Dorp. 1885. 8°. *f* 16.50.

Wiselius (J. A. B.), De opium in Nederlandsch- en in Britsch-Indië, oeconomisch, critisch, historisch. Met platen en kaart. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1886. 8°. *f* 4.25.

IN HET BUITENLAND.

Adamy (Dr. Rudolf), Architektonik des Muhamedanischen und Romanischen Stils. Erste Hälfte. Hannover, Helwing, 1886. 8°. *f* 3.90.

Anrep-Elmpt (Reinhold Graf), Australien. Eine Reise durch der ganzen Welttheil. Leipzig, W. Friedrich. 1886. 8°. 3 dln.

Barras (Julius), The New Shikari at our Indian Stations. London, Swan Sonnenschein & C°. 1885. 8°. 2 dln. *f* 4.60.

Cauteren (Ph. von), Over tabak. Gent, 1885. 8°. (125 blz.).

Coleccion de documentos ineditos relativos al descubrimiento, conquista y organizacion de las antiquas posessiones Espanolas de Ultramar. Segunda serie publicada por la Real Academia de la Historia. Tomo Núm. 1. Isla de Cuba. Madrid, Est. tipográfico »Sucessores de Rivadeneyra". 1885. 8°.

Corte (Generale Clemente), Le conquiste e la dominazione degli Inglesi nelle Indie. Studio storici. Volume I. Torino-Napoli, Roux e Favale. 1885. 8°.

Fornander (Abraham), An account of the Polynesian Race. Its origin

and migrations and the ancient history of the Hawaiian people to the times of Kamehameha I. Vol. III. Comparative vocabulary of the Polynesian and Indo-European Languages. With a preface by Professor W. D. Alexander. London, 1885. 8°. f 5.85.

Fuchs (M.), Die geographische Verbreitung des Kaffeebaumes. Leipzig, Veit & C°. 1886 8°. (IV, 72 S.) 1 m. 80.

Gordon Cumming (C. F.), Wanderings in China. With illustrations. Edinburgh and London, W. Blackwood and Sons. 1886. 8°. 2 dln. f 16.25.

Hatton (Late Frank), North Borneo. Explorations and adventures on the Equator. With Biographical Sketch and Notes by Joseph Hatton, and Preface by Sir Walter Medhurst. Illustrated. London, Samson, Low, Marston, Searle, & Rivington. 1885. 8°. f 11.70.

Hughes (Thomas Patrick), A dictionary of Islam being a cyclopaedia of the doctrines, rites, ceremonies, and customs, together with the technical and theological terms, of the Muhammedan religion. With numerous illustrations. London, W. H. Allen & C°. 1885. 8°. f 25.20.

Keyser (A.), Our cruise to New-Guinea. London, Ridgway. 1885. 18°. (54 p.)

Meyer (Dr. Hans), Eine Weltreise. Plaudereien aus einer zweijährigen Erdumsegelung. Mit 120 Abbildungen und Plänen, einer Erdkarte und einem Anhang: »Die Igorroten". Leipzig, Verlag des Bibliographischen Instituts. 1885. 8°. ℳ 4.25.

Hierin o. a. een hoofdstuk, gewijd aan: Java: Batavia — Samarang; Samarang — Soerakarta — Soerabaja; Soerabaya. — Bromo — Singapur.

Phillips (H. A. O.), Our administration of India being a complete account of the revenue and collectorate administration in all departements, with special reference to the work and duties of a district officer in Bengal. London, W. Thacker & C°. 1886. 8°. f 3.60.

Rapport sur l'exposition internationale industrielle d'Amsterdam en 1883, adressé à M. le Ministre du Commerce, par M. le Cte de Saint-Foix, et suivi d'une Étude sur les colonies des Indes Néerlandaises, par M. Aubert. Paris, Imprimerie nationale. 1885. 8°.

Semler (Heinrich), Die tropische Agricultur. Ein Handbuch für Pflanzer und Kaufleute. Erster Band. (Erste Hälfte). Wismar, Hinstorff. 1886. 8°. Compleet f 9.75.

Vidéky (L.), Illustrirtes Handel- und Hilfsbuch des Colonial- und Specereiwaaren Handels. Erste populäre Darstellung der wichtigsten zweige des Handels nnd Verkehrs in Colonialwaaren. Wien, Bondy. 1886. 8°. (s. 797). 15 m.

Howard Vincent (Mrs.), Forty thousand miles over Land and Water. The Journal of a tour through the British Empire and America. With numerous illustrations. London, Sampson Low, Marston, Earle, & Rivington. 1885. 8°. 2 dln.

In dl. I. o. a. over Nieuw-Zeeland, Australië; in dl. II. over Nederlandsch-Indië, de Straits Settlements en Britsch-Indië.

Werner (O.), Katholischer Missions-Atlas. 19 karten in Farbendr. 2e Aufl. Freiburg in Br., Herder. 1886. 36 s. gr. 4°. 4 m.

BIJDRAGEN OVER DEN NED. INDISCHEN-ARCHIPEL IN BUITENLANDSHE TIJDSCHRIFTEN EN MENGELWERKEN.

André (C.), Note sur les oscillations barométriques produites par l'éruption du Krakatoa. *Mém. de l'Acad. de Lyon.* Vol. 27, p. 313.

Beiträge zu den Segelanweisungen für die Sulu-, Celebes- und Java-See. *Ann. d. Hydrogr.* Jg. 13, s. 506.

Beiträge (Neue) zur Kenntniss der Philippinen, mit Ill. *Aus Allen Weltth.* 1885. N° 10.

Blackie (W. G.), Sketch of the present State of our knowledge of the island of New-Guinea. *Proc. Philos. Soc. Glasgow.* Vol. 15, p. 202.

Blumentritt (F.), Die Negritos der Philippinen. *Globus*, 1885, XLVIII, n°. 1, S. 7.

Blumentritt (F.), A. B. Meyers Album der Philippinen Typen. *Ausland.* 1885, n° 13.

Blumentritt (F.), Sitten und Bräuche der Ilocanen. Nach J. de los Reyes Ando und J. Javier, Folk-Lore ilocano. *Globus*, B. XLVIII. N° 12, 13.

Blumentritt (F.). Ueber die Staaten des Philippinischen Eingebornen in den Zeiten der Conquista. *Mitth. K. K. Geogr. Geselsch.* Wien. 1885. XXVIII, n° 2, s. 49.

Bonaparte (Roland), Récentes découvertes des Néerlandais en Nouvelle Guinée. Avec une carte. *Revue de géogr.* Mai. p. 366—'69..

Bonaparte (Roland), Récentes découvertes des Hollandais en Nouvelle Guinée. Met kaart. *Gazette géogr.* 1885. n° 18.

Breitenstein (H.), Aus Borneo. *Mitth. Geogr. Ges. Wien.* Bd. 28, s. 193.

Burck, Exploration dans les Padangsche Bovenlanden à la recherche des espères d'arbres qui produisent la gutta-percha. *Cochinchine franç., Excurs.* 1885, IX, n° 21, p. 153—209.

Chain, L'Archipel de la Nouvelle Guinée, de la Nouvelle Bretagne et de la Nouvelle Islande. *Globe.* T. IV. p. 66—88.

Coordes (G.), Entdeckungsfahrten des Residenten von Ternate, M. von Braam-Morris, nach dem Niederl. Neu-Guinea, i. J. 1880 und 1884. *Ausland*, 1885, n°. 17.

Dubois (A.), Description d'un échidné et d'un perroquet inédits de la Nouvelle-Guinée. Met pl. *Bull. Musée d'hist. nat. Belg.* T. II, p. 109.

Entdeckungen (Die) des Dr. O. Finsch an der Nordostküste von Neu-Guinea. Mai 1885. Mit Karte. *Deutsche Geogr.. Blätt.* 13. VIII, s. 354—372.

Ettinghausen (C. v.), Zur Tertiärflora von Borneo. Met Taf. *Sitz. ber. Akad. d. Wiss. Wien. Math. naturwiss. Cl.* Bd. 88. s. 372.

Festbräuche der Ilocanen (Luzon). *Ausland*, 1887. n°. 15.

Filipinas. *Rev. de géogr. com.* n°. 778.

Finsch' Reisen in Neu-Guinea; die Kolonisationsfähigkeit des Landes. *Export.*, 1885. n°. 37.

Finsch (O.), Ueber Bekleidung, Schmuck und Tatowirung der Papuas der Sudostküste von Nen-Guinea. *Mitth. Anthropol. Ges. Wien.* Bd. XV. s. 12—33.

Giglioli (E. H.), Richerche intorno alla corologia dei vertebrati. Regione Indo-Malaica. *Bol. Soc. Geogr. Ital.* Vol. X. p. 685—702.

Grabowsky (F.), Ueber seine Reisen in Südost-Borneo. *Verhandl. Geselsch. für Erdkunde.* Berlin, 1884, XI, nr. 9. s. 419.

Grabowsky (F. S.), Ueber die »djawet's" oder heiligen Töpfe der Oloh ngjadju (Djaken) von Südost-Borneo. Mit Tafel. *Zeitschr. f. Ethnol.* J, XVII, s. 121—128.

Grabowski (F. S.). Die »Orang-bukit" oder Bergmenschen von Mindai in Südost-Borneo. Analogien zwischen Stämmen Borneo's und der Philippinen. *Ausland*, n°. 40, 42.

Hagen (B.), Die künstlichen Verumstaltungen des Körpers bei den Batta. *Zeitschr. für Ethnologie.* Jahrg. 16. s. 217.

Handelsbeziehungen (Oesterreichische) mit Java. *Volksw. Wochenschr. Wien.* III. 1885. n°. 72.

Hommel, Rapport sur les récentes publications, les découvertes d'inscrip. et de mss. relatives à l'Islam et à l'Arabie. *Zeitschr. d. deutschen morgenl. Gesellschaft*, Bd. 39. h. 1. (1885).

Kirsch (Th.), On the butterflies of Timorlaut. *Proc. Zool. Soc. London.* 1885. II, p. 275—277.

Köddíng (W.), Die batakschen Götter und ihr Verhältnis zum Brahmanismus. *Algem Miss. Zeitschr.* Bd. 12, s. 401—409, 475.

Kollmann (J.), Beiträge zu der Rassen-Anatomie der Indianer, Samojeden und Australier. *Verhandl. Naturforsch. Ges. Basel.* T. VII. s. 588—628.

Kolonialmacht (Die) der europäischen Staaten noch Flächeninhalt, Bevölkerung und Handel. *Export*, n°. 48.

Kolonialpolitik (Deutsche). Officielle Actenstücke. *Staatsarchiv.* Bd. XLIV. n°. 8540—55.

Krieg- und Friedesarbeit am Toba-See. *Der Rhein. Miss. Ges.* 1885. n°. 4.

Loczy (L. v.), Ueber die Eruption des Krakatau im Jahre 1883. *Zeitschr. Ungar. Geolog. Gesellsch.* 1883. s. 122.

Metzger (E.), Skizzen aus Niederländisch-Indiën. *Aus allen Weltth.* Jahrg. 16. h. 8.

Metzger (E.), Die Kalang auf Java. *Globus*, 1885. n°. 14, 15.

Metzger (Em.), Aus dem sudöstlichen Theile von Neu-Guinea. I. *Globus*, Bd. XLVIII. n°. 2.

Metzger (E.), Einige Betrachtungen über Kultivation in den Tropen. *Deutsch. Kol. Zeitung*, 1885. h. 19.

Minutilli (F.), I possedimenti 'delle potenze Europee. *Nuova Antol.* Vol. LIII., p. 650—684.

Miklouho-Maclay (N. de), On a new species of Kangaroo from New-Guinea. — W. Macleay The insects of the Maclay-coast, New-Guinea. *Proc. Lianean Soc. N. South Wales* Vol. IX. p. 569—88, 705—13.

Miklouho-Maclay (N. de), Notes on the zoology of the Maclay-coast in New-Guinea. On two new species of Horcepsis from N.-Guinea. *Proc. Linnean Soc. N. South Wales.* Vol. X, 141—151.

Montano (J.), Rapport sur une mission aux îles Philippines et en Malaisie. 1879—1881. *Archiv. d. missions scient.* T. XI, p. 271—479.

Movimento (Il) commerciale alle Philippine. *Mar. e. comm.* 27 sett.

New-Guinea. *Export*, Jahrg. 7, n°. 16.

Nias. Aus unsrer Arbeit auf Nias. I. *Ber. Rhein. Miss. Gerell.* 1885. n°. 5.

Pagenstecker (A.), Beiträge zur Lepidopteren-Fauna von Amboina. *Jahrb. Nass. Verein. f Naturk.* Jahrg. 37, s. 150.

Pardo de Tavera (T. H.), Die medicinischen kenntnisse der Eingeborenen der Insel Luzon. *Globus*, 1885. n°. 20.

Pardo de Tavera (T. H.), La médecine à l'île de Luçon. *Journ. de médecine.* Paris, P. VI. n°. 22, p. 1049.

Pauli (E.), Reise-Erinnerungen aus dem Malaischen Archipel. *Ausland*, 1885. n°. 38—40.

Pécholier, Le tabac. *Journ. d'hygiène.* 1885. n° 449, 460.

Pleske (Th.), Sur quelques oiseaux de l'île Ternate. *Bull. Acad. Imp. St. Pétersb.* T. 29, 519.

Poppe (S. A.), Zur Eruption der Krakatoa in der Sundastrasse am 27 August 1883. *Abhandl. Naturw. Verein. Bremen*, IX, s. 73.

Posewitz (Th.), Die Zinninseln im Indischen Oceane. I. Geologie von Bangka. *Mitt. a. d. Jahrb. d. K. Ung. Geol. Anstalt.* Bd. 7 s. 153—193.

Posewitz (Th,), Geologische Notizen aus Central-Borneo. *Zeitschr. d. Ung. Geol. Ges.* Bd. 15, s. 76—80.

Portel (R.), Les îles Philippines. *Gaz. Géogr.* n°. 47.

Puppet-shows in Java. *Science.* Vol. VI. p. 251.

Rayal (J.), Conferencia acerca de la isla de Mindanao. *Boll. Soc. Geogr. Madrid.* T. 18, p. 177.

Reiseberichten (Aus den) des kapt. G. Reinicke. (Kapstadt, Cheribon, Balistrasse, etc.) *Ann. d. Hydrogr.* 1885. s. 136—141.

Riedel (J. G. F.), Der Aaru-Archipel und seine Bewohner. *Verhandl. d. Gesellsch. f. Erdk.* Berlin, 1885, XII, n° 3, p. 160, m. karte.

Riedel (J. G. F.), Galéla und Tobeloresen. Ethnographischen Notizen. Mit Taf. *Zeitschr. f. Ethnologie.* J. XVII. s. 58—89.

Römer (J.), Tabakskultur und kulis auf Sumatra. *Deutsche Kol. Zeit.* 1885. h. 13.

Rosenberg (H. von), Die Affen von Insulinde. *Zool. Garten.* J. XXIII. s. 111—115.

Santos Vaquinhas (J. dos), Timor. *Bol. de Soc. de Geogr. de Lisboa.* 4a Ser. n°. 80.

Schadenberg (A.), Die Bewohner von Süd-Mindanao und der Insel Sawal. Mit Taf. *Zeitschr. f. Ethnol.* J. XVII. s. 45—57.

Schneider (Fr.), Ueber der vulkanischen Zustand der Sunda-Inseln und der Molukken im Jahre 1884. *Jahrb. d. K. K. Geol. Reichsanstolt.* Bd. XXXV. s. 1—26.

Schreiber (A.), Die reformirte Kirche in Niederl.-Indien unter der Oostind. Kompagnie. *Allg. Miss. Zeitschr.* Bd. 12, s. 465.

Schutzgebiete (Die überseeichnen) Deutschlands und die deutsche Auswanderer. *Deutsche Kolonialzeit.* s. 668.

Stämme (Die heidnischen) Mindanao's und die Jesuiten-Mission. *Ausland*, 1885. n°. 35.

Sulu-Archipel. Der Hafen Isabela auf der Insel Basilan. *Annal. d. Hydrogr.* 1885, XIII, n°. 2. s. 83.

Sumatra Tobacco. *Transact. Wisconsin State Agric. Soc.* Vol. XX, p. 449—452.

Sundermann (H.), Die Insel Nias und die Mission daselbst. *Allgem. Miss. Zeitschr.* Juni 1885. s. 271—89.

Système (Le) des cultures à Java. *Jahrb. d. Würt. Ver. f. Handelsgeogr.* 1885. n°. 1.

Tenison-Woods (J. E.), The Borneo coalfields. *Nature* 1885. XXXI, n°. 808. p. 583.

Timor. *Bol. Soc. de geogr. Lisboa*, 3e ser. p. 36. 5e ser. p. 61—64.

Traditions (Les) coloniales de la Prusse. *Gazette géogr.* 1886. n°. 13.

Coutts Trotter, On some recent explorations in New Guinea. *Scott. geogr. Mag.* Vol. I. p. 482—87.

Untersuchungsreise (Eine) in den Norden von Nias. Eine Missionsreise auf Borneo. *Ber. d. Rhein. Miss. Ges.* s. 238—251.

Wallroth (E. J.), Die Londoner Mission an der Südost-Küste von New-Guinea. Mit Karte. *Allg. Miss. Zeitschr.* Bd. XII. s. 305—21, 371—381.

Zeferino Candido (A.), Politica colonial *Rev. Soc. de geogr. de Lisboa.* 2a ser. p. 3—8.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE

HANDEL VAN NEDERLANDSCH-INDIË MET AMOY, VENETIË EN COLOMBO.

AMOY.

Gedurende 1884 kwamen 11 stoomschepen, metende 15366 ton, uit N. I. in deze haven aan, en vertrokken 11 stoomschepen, metende 15366 ton, derwaarts.

Het verkeer tusschen Amoy en N. I. geschiedt tegenwoordig bijna geheel door middel van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij, wier booten een geregelden maandelijkschen dienst van Amoy op Java via tusschenliggende havens onderhouden.

(Uit het *Annual Report* van den Nederlandschen Consul.)

VENETIE.

De marktprijzen, uitgedrukt in lire per quintaal, waren 2 Januari 1884 voor Ceylon native koffie 115 en voor Ceylon plantation 210; voor Java-koffie 155 à 160; voor Bahia-koffie 114 à 122 en voor Santos-koffie 145 à 160. Noteeringen van Java-koffie over volgende maanden ontbreken. In dat artikel had bijna het geheele jaar door geen omzet plaats. Zullen onze Java- en andere Oostindische koffiesoorten weder kunnen concurreeren, dan behooren de prijzen lager gesteld te worden en dient tevens de bereiding eene betere te zijn dan de tot dusver gevolgde.

(Uit het *Jaarlijksch Verslag* van den Consul der Nederlanden.)

COLOMBO.

De 16 stoombooten onder Nederlandsche vlag die in 1884 Colombo aandeden, kwamen op hun uitreis alleen om kolen in te nemen hier. Op hun thuisreis vulden vele te Colombo hun lading aan, maar slechts een klein gedeelte van hetgeen zij innamen was voor Nederlandsche havens bestemd; in den regel werd het grootste gedeelte naar een haven van de Middellandsche Zee, in sommige gevallen naar Londen en Hamburg verscheept. Lading wordt hier slechts dan ingenomen wanneer men in Nederlandsch-Indië niet genoeg heeft kunnen

krijgen, en het ongeregelde van de aankomst der schepen alsmede de onzekerheid of zij ruimte beschikbaar hebben is het groote beletsel voor de ontwikkeling van een geregeld verkeer met Nederland.

(Uit het *Annual Report* van den Nederlandschen Consul.)

UITVOER VAN THEE UIT NEDERLANDSCH-INDIË.

Volgens de officiëele statistiek, door den Minister van Financiën als Bijlage F bij de Memorie tot toelichting van het wetsontwerp tot wijziging van het invoerrechten-tarief gevoegd, werden er uit Nederlandsch-Indië

in 1879	2 602 695	kilo thee	uitgevoerd,	waarvan	2 034 858	naar	Nederland.	
» 1880	2 519 267	»	»	»	2 220 812	»	»	
» 1881	2 203 250	»	»	»	1 679 360	»	»	
» 1882	2 693 171	»	»	»	2 044 345	»	»	en
» 1883	2 677 875	»	»	»	1 852 363	»	»	

Of in elk der vijf jaren gemiddeld 2 539 000 kilo in het geheel en daarvan 1 966 000 naar Nederland.

De »algemeene invoer" in Nederland uit Nederlandsch-Indië was

in 1879	2 502 159	kilo,	waarvan	540 609	»voor verbruik".	
» 1880	2 918 841	»	»	520 467	»	»
» 1881	1 466 302	»	»	438 481	»	»
» 1882	1 773 278	»	»	378 216	»	» en
» 1883	2 263 887	»	»	668 038	»	»

Zijnde gemiddeld in elk van die vijf jaren 2 184 000 kilo thee »algemeene invoer" en 509 000 »invoer voor verbruik." —

THEEVERBRUIK IN NEDERLAND EN IN ENGELAND.

Van de thee welke in Nederland uit Nederlandsch-Indië wordt ingevoerd verbruikt Nederland zelf ternauwernood een vijfde; dat is uit bovenstaande cijfers af te leiden. Het grootste gedeelte van de voor zijn consumptie benoodigde hoeveelheid is een product van andere landen dan Java.

Ziehier al wat er in Nederland voor verbruik wordt ingevoerd, en daarnaast de cijfers die aangeven hoe buitengewoon de theeconsumptie is in Engeland, ofschoon dáár het invoerrecht 66 cent per kilogram bedraagt, terwijl men in Nederland tot nu toe slechts 25 cent betaalt. Ook deze statistische opgave behoort tot de bijlagen, door den Minister van Financiën bij zijn wetsontwerp voor de herziening van het rechtentarief overgelegd.

JAREN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITANNIË.	
	Geheele invoer.	Per hoofd der bevolking.	Geheele invoer.	Per hoofd der bevolking.
	Kilogram.	Kilogram.	Kilogram.	Kilogram.
1873	1 851 474	0,50	59 806 008	1,70
1874	1 980 322	0,53	62 252 469	1,77
1875	1 961 661	0,52	65 892 390	1.87
1876	1 967 189	0,52	67 556 696	1,91
1877	2 136 732	0,55	68 517 508	1,94
1878	1 928 909	0,49	71 434 368	2,03
1879	1 954 443	0,49	72 775 441	2,06
1880	2 063 544	0,51	71 832 361	2,04
1881	2 180 930	0,54	72 582 282	2,06
1882	2 213 968	0,54	74 781 186	2,12
1883	2 783 431	0,66	77 548 964	2,16
1884	1 769 965	0,41	79 494 484	2,20

HET JAARVERSLAG DER KOLONIALE BANK.

»Wij kunnen," zegt de Directie, »deze taak" (het aanbieden van een verslag) »niet aanvangen zonder een vergelijking te maken tusschen nu en een jaar geleden, en dankbaar erkennende dat onze Vennootschap thans in zoo geheel andere omstandigheden verkeert, wenschen wij in de eerste plaats een woord van erkentelijkheid uit te spreken aan de vrienden, die haar in moeilijke tijden van het vorige jaar zoo belangeloos ter zijde stonden en niet minder aan de aandeelhouders en crediteuren, die door hunne obligatie-leening de plaatsing er van mogelijk maakten, en daardoor de instelling behoedden voor den ondergang, waartoe zij zonder die hulp in die zware dagen van crisis onvermijdelijk zou veroordeeld zijn geweest.

Is na de crisis de toestand beter geworden, voornamelijk tengevolge van den vooruitgang in de suikerprijzen, wij zouden daarom nog niet durven beweren, dat de toekomst der kolonie en dus ook van onze instelling onbezorgd kan worden te gemoet gezien, want meer dan vroeger hangt die van den verderen loop der prijzen van producten af. Onvermoeid zal er naar moeten worden ge-

streefd om in het beheer van de verschillende ondernemingen, waarmede de Bank in betrekking staat, de uiterste zuinigheid te betrachten, als het beste middel om bij de in verhouding tot vroeger lage suikerprijzen, waarop wij in de eerstvolgende jaren zullen moeten rekenen, den strijd met andere suiker produceerende landen te kunnen volhouden.

Het ligt voor de hand, dat door die lagere prijzen aan de verschillende ondernemingen, voor het oogenblik althans, eene geringere waarde moet worden toegekend, dan toen de relatie er mede werd aangegaan, en het onvermijdelijke gevolg hiervan is, dat hare vorderingen op sommige daarvan minder goed gedekt zijn, te meer, daar door de ruïneuse suikerprijzen van het jaar 1884 alle fabrieken met meer of minder verlies hebben gewerkt en dus onze vorderingen, in plaats van af te nemen, grooter zijn geworden.

Ook de koffielanden deelden in de malaise, meer nog door de bladziekte dan door de lage prijzen. De bladziekte deed de oogsten van vele er van in het jaar 1884 belangrijk beneden de raming blijven en veroorzaakte uit dien hoofde menige teleurstelling.

Met het oog op het een en ander achten wij belangrijke reserves noodig.

Was dus de toestand der cultures in het afgeloopen boekjaar in vele opzichten weinig bevredigend, tot beoordeeling van de toekomst moet niet uit het oog worden verloren dat, dank zij de medewerking van de verschillende eigenaren en administrateurs, die een open oog voor de noodzakelijkheid van bezuiniging hebben, en niet minder van haar vertegenwoordigers in Indië, die voortdurend op inkrimping der uitgaven blijven aandringen, de exploitatie-kosten van de suikerondernemingen in het jaar 1885 belangrijk blijven beneden die van vorige jaren, en zelfs bij de meeste harer beneden de ramingen, die op zeer gereduceerde basis in het begin van dit jaar werden opgemaakt.

Eene groote schrede voorwaarts is dus reeds gedaan, doch zulks is niet voldoende. Meer aandacht dan tot nu toe moet worden besteed aan eene veredeling van de grondstof; meer moet worden getracht om het fabricaat te verbeteren en eene grootere verhouding suiker uit het riet te verkrijgen.

Verdienen de proeven die in het laatste jaar met de diffusie op Java werden genomen in hooge mate onze aandacht, niet minder sympathie hebben wij voor de pogingen die worden aangewend, om door oprichting van een proefstation op Java de wetenschap aan het verkrijgen van betere grondstof dienstbaar te maken, want vergeten wij niet, dat, terwijl vermeerderde suikerproductie verkregen door nieuwe machinerieën belangrijke sommen zal eischen, door verbeterde grondstof met de bestaande inrichtingen insgelijks een hooger rendement kan worden verkregen, en wel met weinig meerdere kosten dan thans en zonder vastlegging van nieuw kapitaal.

Ook in de vooruitzichten der koffieondernemingen is verbetering gekomen, niet alleen door de belangrijke bezuinigingen, die zijn ingevoerd, maar ook

doordat de bladziekte zich bij de meeste onzer relaties in den Oosthoek in veel minder mate doet gevoelen dan in 1884.

Verdwenen is zij echter niet, en men moge in de gevolgen van deze ziekte een zwaarder of minder zwaar hoofd hebben, zeker is het dat men er rekening mede moet houden, en dat, al behoeft aan de levensvatbaarheid der koffiecultuur op Java niet getwijfeld te worden indien zij spoedig verdwijnt, in het tegenovergestelde geval de toekomst van die cultuur niet zonder zorg is."

In het afgeloopen jaar werd de relatie afgebroken met 3 koffielanden, 2 tabaksondernemingen en 2 rijst- en theelanden; vooral het beëindigen der betrekkingen met de twee laatstgenoemde heeft een belangrijk verlies veroorzaakt.

Eene nieuwe relatie werd aangeknoopt met een koffieland, dat reeds in volle productie is en waarbij slechts een gedeelte van de tot verkrijgen van den oogst benoodigde fondsen behoeven te worden voorgeschoten.

Aan het eind van het vierde boekjaar verstrekte de Bank werkkapitaal aan: 9 suikerfabrieken, 15 koffielanden, 4 houtaankappen, 1 rijst- en theeonderneming, 3 indigo-ondernemingen.

Met uitzondering van eene suikerfabriek, die opnieuw teleurstelling veroorzaakte, waren de resultaten der overige, wat de hoeveelheid geleverde suiker betreft, zeer bevredigend.

Drie nieuwe fabrieken leverden haar eerste product af.

In het geheel werden verkregen 271,000 pikols suiker, waarvan 210,000 pikols voor rekening der eigenaren naar Europa werden verscheept en het overige op Java werd gerealiseerd.

Tegenover 9900 pikols in het vorig jaar werden van de verschillende koffieondernemingen ontvangen 14,000 pikols koffie, waarvan verreweg het grootste gedeelte geleverd werd door de tegen de hellingen van den Kawi en den Smeroe gelegen landen.

Het kleine quantum van 13776 A. ℔ indigo, in het afgeloopen boekjaar in consignatie ontvangen, toont het geringe belang aan, waarvoor de Bank bij deze cultuur betrokken is.

De relatie, die de Bank in 1883 met eene tabaks-onderneming op Java had, werd in het afgeloopen boekjaar niet hernieuwd en in de inkrimping der werkzaamheden van het Agentschap Batavia vond zij aanleiding, om ook de betrekking met twee tabaksondernemingen op Sumatra's Oostkust te beëindigen, die eene hoeveelheid van 234,720 A. ℔ tabak aan onze consignatie hadden afgescheept.

De exploitatie op de houtaankap-ondernemingen ging geregeld voort. Een daarvan loopt ten einde, doch zal waarschijnlijk een jaar verlenging door de Regeering worden toegestaan. De concurrentie, in het leven geroepen door de exploitatie van staatswege, kon niet anders dan een nadeeligen invloed hebben op den afzet van het hout der particuliere aankappen.

De overige werkzaamheden der Agentschappen in Indië zijn tengevolge der veranderde toestanden, die na de crisis van November 1884 op Java zijn ingetreden, belangrijk ingekrompen. De wisseltrekking van de Agentschappen, die in het derde boekjaar bedroeg: op de Directie en op derden in Nederland f 6,677,972,94; op Londen £ 61,656,55/5; op Parijs Fcs. 154,921,92, bepaalde zich in 1884/85 tot: op de Directie en op derden in Nederland f 4,225,544,67, op Londen £ 109,891,15/3; op Parijs Fcs. 218;911,83, terwijl tegenover: f 5,950,531,83½, £ 45,254,7/- en Fcs. 170,000 aan remises in 1883/84 verzonden, in het thans afgeloopen boekjaar door de Agentschappen aan de Directie geremitteerd werd: f 4,015,164,98, £ 21,000, Fcs. 7,700,63.

Dat met de mindere wisseltrekking een kleinere disconto-omzet te zamen ging, ligt voor de hand.

Tegenover f 4,385,222,16 in 1883/84 werd in 1884/85 in disconto genomen een bedrag van f 1,295,515,36, waarvan: f 1,212,819,51; vendupapier f 82,695,85.

Met uitzondering van een accept, groot f 2000, dat in souffrance bleef, liepen alle engagementen uit dezen hoofde behoorlijk af.

De verrichtingen in Nederland bestonden voornamelijk in het realiseeren der van Indië ontvangen producten.

		Netto Gewicht.
Koffie	9,332 balen	553,575 Kilo
» in hoornschil .	15,882 »	485,058 »
Suiker	48,541 krandjangs	12,172,375 »
Rijst	42 balen	2,408 »
Bindrotting	17,257 bossen	77,793 »
Kinabast	45 balen	1,891 »
Kaneel	18 fardeelen	698 »
Tabak (Deli)	1,141 pakken	77,119 »
» (Java)	1,485 »	116,011 »
Thee	267 kisten	11,943 »
Indigo	42 »	2,106 »
Huiden	5,330 stuks	19,665 »
Hout (Djati)	662 balken	130 M³.

Van de verkochte koffie waren 3,063 balen bereide en 15,361 balen in hoornschil van de koffielanden afkomstig, die van ons werkkapitaal ontvingen; het overige waren consignatiën door de Agentschappen voor rekening van derden aan de Directie toegezonden en waartegen slechts bij afscheep een tijdelijk voorschot werd verleend.

De omvang der voorschotten op uitzendingen naar Indië nam belangrijk af. Gedurende de surséance stonden zij natuurlijkerwijze geheel stil, doch ook daarna hebben wij die voorschotten slechts bij uitzondering verstrekt, voorzichtigheid daarbij in de tegenwoordige tijden dubbel noodig achtende.

Toen in de Algemeene Vergadering van 24 December des vorigen jaars werd goedgekeurd, de in 't jaar 1883/84 geboekte winst op extra-reserve te brengen, geschiedde dit, behalve ter voorziening in te verwachten verliezen, onder den indruk, dat bij de algemeene depréciatie van waarden, te midden waarvan men toen verkeerde, in alle geval van winstuitkeering geen sprake kon zijn.

De crisis is voorbij, de suikerprijzen zijn gestegen, maar niettegenstaande dat kunnen wij thans, evenmin als ten vorigen jare, zeggen welke waarde aan eene suikeronderneming of een koffieland moet worden toegekend; daarvoor verkeeren wij te veel in het onzekere, welke de toekomst der suikerprijzen en de loop van de bladziekte zullen zijn. Daarom achten wij noodig de extra-reserve van 1882/83 ad *f* 60,000 vermeerderd met die van het vorige jaar ad *f* 562,257.97⁵, totaal *f* 622,257.97⁵, te bestemmen voor afschrijvingen op die cultuurondernemingen, waarmede wij in relatie blijven en die reserve over te brengen op een nieuw daarvoor bestemd hoofd: »Rekening van afschrijving", terwijl de in het boekjaar 1884/85 gekweekte winst wordt aangewend tot dekking, zoowel van de in het vorig verslag aangeduide verliezen, als van die geleden op de relaties waarmede wij in dit jaar hebben gebroken.

Wij mogen hierbij niet verhelen, dat wij deze som van ruim *f* 622/m. op dit oogenblik voor het aangewezen doel niet voldoende achten.

BALANS HOOFDAGENTSCHAP.

Actief.

Aan	Kas en Kassier		*f*	256,098,31
»	Portefeuille		»	45,526,81
»	Inventaris		»	11,248,64
»	Suikerpakhuis te Semarang		»	64,066,15
»	Diverse debiteuren		»	399,017,05
»	Voorschotten op cultuurondernemingen:			
	Suiker	*f* 6,644,555,71		
	Koffie	» 2,011,764,31		
	Tabak	» 182,747,49		
	Indigo	» 65,023,73		
	Hout	» 393,532,42		
			»	9,297,623,66
»	Voorschotten op Connossementen		»	6,629,92
»	» » Nijverheidsondernemingen		»	138,050,20
			f	10,218,260,74

Passief.

Per	Hoofdkantoor	*f*	10,007,565,82
»	Diverse Crediteuren	»	208,659,92
»	Deposito's	»	2,035,—
		f	10,218,260,74

WINST- EN VERLIESREKENING HOOFDAGENTSCHAP.

Debet.

Aan	Afschrijving Onkostenrekening	f	130,181,83
»	» Inventaris	»	6,098,78
»	» Diverse Debiteuren	»	2,301,89
»	Saldo.	»	204,971,41
		f	343,553,91

Credit.

Per	Interest-Rekening	f	201,324,62
»	Commissie-Rekening	»	142,229,29
		f	343,553,91

BALANS HOOFDKANTOOR.

Actief.

Aan	Onuitgegeven Aandeelen tweede Serie	f	5,000,000,—
»	Meubilair	»	2,740,—
»	Kas en Kassier	»	119,835,93
»	Portefeuille.	»	1,068,246,62½
»	Prolongatiën	»	130,000,—
»	Diverse Debiteuren	»	44,299,99
»	Voorschotten op Consignatiën van producten naar Europa	»	354,350,88
»	Hoofdagentschap.	»	10,002,646,34
»	Belegd Reservefonds	»	90,395,—
		f	16,812,514,76½

Passief.

Per	Kapitaal	f	10,000,000,—
»	5 pCt. Obligatieleening	»	5,000,000,—
»	Te betalen Wissels	»	712,283,87
»	Coupon N°. 1, Obligatieleening.	»	125,000,—
»	Diverse Crediteuren.	»	260,797,58
»	Reservefonds	»	90,793,88½
»	Niet afgehaalde Dividenden	»	580,—
»	Rekening van afschrijving	»	622,257,97½
»	Saldo Winst- en Verliesrekening	»	801,45½
		f	16,812,514,76½

WINST- EN VERLIESREKENING HOOFDKANTOOR.

Debet.

Aan	afschrijving Onkosten-Rekening.	f	54,660,02
»	» » van Surséance en van de Obligatie-leening	»	42,591,98
»	afschrijving Meubilair	»	304,44
»	afschrijving Cultuurondernemingen en Diverse Debiteuren	»	479,135,69
»	saldo	»	801.45½

Credit.

Per	Interest-Rekening	*f*	273,746,13½
»	Commissie-Rekening	»	98,776,04
»	Saldo Winst- en Verliesrekening van het Hootdagentschap	»	204,971,41
		f	577,493,58½

HET BUDGET VAN EEN JAVAAN.

Het November-nummer van het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in N. I.* bevat als resultaat van onderzoekingen, door den aspirant-contrôleur Heyting in de afdeeling Koeto Ardjo naar de belastbaarheid der inlandsche landbouwers gehouden, het volgende:

Inkomsten **Uitgaven**

van een gegoed landbouwer,

in eene dèsa aan den voet van het gebergte met mooie sawah- en tagalgronden.

Sawah 240 □ R	westmoesson-oogst 6 onggo padi.	
	oost- » 4 » »	
Lage tegalans 40 □ R. R	westmoesson-oogst 4 gèdèng »	
	oost- » 3 » »	
Tegal kotak 50 □ R. R	25 djengkol-boomen per boom en jaar: 300 vruchten à *f* 0.10 dus totaal	» 12.—
Erf ½ bouw.	20 klapperboomen 60 vruchten 'smds à *f* 1 per jaar	» 12.—
	2 doerèn-boomen, om de 2 jaar 100 vruchten, dus per jaar 50 à 2 cent	» 1.—
	1 nangka-boom	» 1.—
	1 pêté-boom om de 2 jaren 30 linggêt, dus per jaar 15 linggêt à 4 cent. .	» 0.60
Bijverdiensten.	De vrouw verkoopt 12 zitmatten per mnd met winst *f* 1.20; dus per jaar	» 14.40
	De vrouw koopt ged. 2 mnd. 30 bêroeks djagoeng-rijst à 5 duiten en verkoopt die met 3 duiten winst per bêroek.	» 0.75

Huisgezin van 2 leden (geen kinderen) ged. 4 mnd. (van uitzaaien bibit tot westmoeston-oogst) eet men ½ bêroek rijst daags (1 potjong = 4 bêroek) maakt 1½ onggo.

Overige 8 mnd. 1 bêroek daags, maakt 6 onggo;

totaal per jaar 7½ onggo padi.

Belastingen.	*f* 16.—
Boetoeh	» 12.—
Kleeding	» 2.—
Reparatie woning . . .	» 3.—
Slamêtans	» 3.—

(Gronden worden eigenhandig bewerkt).

Totaal inkomsten: aan padi ruim 11 onggo, aan geld *f* 32.15. Totaal uitgaven: aan padi 7½ onggo, aan geld *f* 36.

Dus over aan padi 3½ onggo = ± *f* 14. Tekort aan geld *f* 3.75 slechts, zoodat hij zijne getrouwde kinderen nu en dan aan padi en geld kan helpen.

N.B. Zij eten het geheele jaar door 2 malen daags rijst. Men vergelijke het bedrag der belastingen met de overige posten!

Inkomsten **Uitgaven**

van een behoeftigen landbouwer,

in eene dèsa met onvruchtbare hooge leemgronden, waarvan het grootste gedeelte in den oostmoesson te hard is om met eenig gewas te worden beplant, en in den westmoesson weinig produceert.

Sawah 935 □ R. R

- westmoesson-oogst 12 onggo padi.
- oost- » 2 » »

Snijloon (dérépan) . . 5½ » »

Geleend . . . . . 1 » »

Erf 205 □ R. R

- verkoop van allerlei eetbare bladeren (kermo). . . . *f* 7.—

Bijverdiensten.

- Met patjollen van andermans velden . . . . » 1.20
- 30 malen opkoop padi en verkoop rijst met een winst van 2 wang + 1 bêroek rijst maakt . . » 12.50 + 1½ onggo padi
- 15 malen opkoop cassave en verkoop gètoek met 2 wang winst maakt . » 2.50

Huisgezin van 5 leden — ged. 5 mnd. (van zaaien tot west-moessonoogst) 1 kipje rijst (⅕ bêroek) daags (1 potjong = 2 bêroek) maakt 1½ onggo padi — overige 7 mnd. 1 bêroek daags, maakt 10½ onggo padi — totaal per jaar 12 onggo padi.

Belastingen.	*f* 17.50
Boetoeh	» 9.—
Kleeding	» 3.—
Sawah bewerkingskosten .	» 17.50
Reparatie woning . . .	» 1.—
Slamêtans	» 1.50

Totaal inkomsten: aan padi 22 onggo, aan geld *f* 23.20. Totaal uitgaven: aan padi 12 onggo, aan geld *f* 49.50.

Dus padi nog ter beschikking 10 onggo (verkocht in den goedkoopen tijd om contanten voor sawahbewerking te hebben) dat ongeveer *f* 20 waardig is; — aan geld tekort *f* 26.30 daarentegen — het nadeelig saldo is dus ± *f* 6, terwijl de geleende 1 onggo padi nog niet is teruggegeven.

N B. Men eet in de benarde 5 mnd. slechts 1 maal daags een weinig rijst; nu en dan slechts om de 2 dagen; voor het overige nuttigt men bladgroente. Intusschen betaalt men evenveel aan belastingen als het kostende der sawahbewerking.

Inkomsten **Uitgaven**

van een landbouwer, zooals het gros is,

in eene dèsa met redelijk goede sawahgronden.

Inkomsten

Sawah 150 □ R. R
- westmoesson-oogst 6 onggo padi.
- oost- » 3 » »

Snijloon (dérépan) per jaar 2½ » »

Erf 126 □ R. R
- 9 klapperboomen per mnd.
- 36 vruchten à 2 duiten . ƒ 7.20
- 5 mangga-boomen . . » 7.50

Bijverdiensten.
- Loon rijststampen, 2 bêroek per mnd. ged. 5 mnd. 10 beroek . . . » 1.—
- Batikken 10 stuks met winst 6 wang per stuk. » 5.—
- Verkoop srabi winst per mnd. ƒ 1.10 . . . . » 13.20

Uitgaven

Huisgezin telt 5 leden; gedurende 4 mnd. (van af zaaien tot oogst westmoesson) eet men een bêroek rijst daags (1 potjong = 3 bêroek) maakt 4 onggo padi.

Overige 8 mnd. — 1½ bêroek daags maakt 12 onggo — dus totaal per jaar 16 onggo padi.

Belastingen.	ƒ 9.15
Boetoeh	» 10.—
Kleeding	» 4.—
Slamêtans	» 2.—

(Bewerking gronden heeft eigenhandig plaats).

(Reparatie woning met eigen materialen).

Totaal inkomsten: aan padi 12½ onggo, aan geld ƒ 33.90. Totaal uitgaven: aan padi 16 onggo, aan geld ƒ 25.15.

Dus tekort aan padi 3½ onggo — aan geld over ƒ 8.75, waarvoor de ontbrekende padi ongeveer wel te krijgen is.

N.B. Deze man oefent deelbouw uit met zijn zoon (maro) die het geheele koeli-aandeel 300 □ R. R. bewerkt tegen de halve opbrengst, terwijl hij (de vader) de landrente betaalt.

Men eet gewoonlijk 2 malen daags rijst — ged. 4 mnd. van den westmoesson wel eens eenmaal.

Mededeelingen betreffende Christengemeenten van inlanders op Java.

»Weinige plaatsen in Indië zijn getuigen van zulk eene volhardende toewijding als Modjo Warno", zoo eindigde, doelende op den zendeling J. Kruyt, de redacteur van dit Tijdschrift in 1881 [1]) het verslag van de inwijding der nieuwe steenen kerk aldaar. Van die inwijding gaf de predikant van Soerabaja Dr. J. C. Schagen van Soelen in een afzonderlijk geschrift een beschrijving en vermeldde daarin ook het feit, dat de gemeente van inlanders te dier plaatse zelve vijfduizend gulden voor den bouw bijeenbracht en vele materialen, ongerekend den door haar gepresteerden arbeid.

Blijkens latere berichten zijn zij voortgegaan met geldelijke offers te brengen ter afdoening van de schuld van *f* 5000 die op de kerk rustte, en hebben zij bovendien eene som van *f* 407 bijeengebracht, waarvoor een belangstellend man in het vaderland de noodige lampen voor den avondgodsdienst verschafte zonder winstneming. »En wat geschiedde er nog al verder?" zoo vraagt de heer Kruyt in zijn verslag over 1884 [2]) en laat dan volgen: »Hoe liefelijk ruischen de orgeltonen door de kerk! Het hart der »gemeente en van ons, hare voorgangers, sprong in ons op van vreugde, »toen mijne jongst uit Holland aangekomen kinderen" — zijn zoon en dochter, de eerste staat hem als helper sedert ter zijde — »den hun zoo »aangenamen last volbrachten, om het geschenk van velen mijner betrek»kingen en vrienden uit mijne vaderstad 's Gravenhage, een fraai orgel, »met zorg voor Modjowarno's kerk gekozen, over te brengen, dat den »19den October 1884 is ingewijd."

Nog belangrijker is het volgende.

»Den 10den Maart 1884 voegde Mr. O. W. J. Graaf van Limburg Stirum bij »de vele bewijzen van zijne sympathie voor het werk der zending ook dit,

1) Zie Ind. Gids. 1881. II pag. 944.

2) Mededeelingen van het Ned. Zendelinggenootschap XXIX 111. pag. 297.

»dat hij den eersten steen legde van de nieuwe steenen school alhier, waar»aan dringende behoefte bestond. Het materiaal was toen pas aanwezig voor »het leggen der fondamenten en voor de deuren en ramen, en het dak. »Sedert zorgde de gemeente ook voor de verder benoodigde steenen. Men »zag telkens kleine hoopen zware Modjopaitsteenen, uit den tijd toen dat »rijk hier bestond, die nog steeds worden opgegraven en zeer sterk zijn, »bij de plaats der nieuwe school verrijzen; zij werden meegebracht door »leerlingen die op een afstand van twee uur wonen. Ook het noodige zand »werd aangevoerd, gedeeltelijk door de ouders van de niet-christenleerlingen. »Maar nog aangenamer verrassing wachtte mij: ik ontving het volgende »schrijven:

Aan mijn goeden vriend, den Heer
J. Kruyt, zendelingleeraar te Modjowarno.

Bij dezen vereer ik mij u eene som te zenden van *f* 102.50, welke reeds op de lijst is geteekend, ik hoop dat die som in orde door u zal worden ontvangen; de lijst wensch ik nog verder te doen circuleeren."

Na vele groeten,

Uw goede vriend.

4 Augustus 1884. (was get.) Kromodjojo Adinegoro,
Regent van Modjokerto.

»En na eenigen tijd ontving ik nog *f* 163, die met het reeds vermelde »bijeengebracht waren door den Regent en een vijftigtal inlandsche hoofden »die zijn voorbeeld gevolgd hadden. Èn om de hulp, èn om de belangstel»ling in ons werk, die daaruit spreekt, stel ik dit op hoogen prijs.

»Een ondernemer uit den omtrek deed ons *f* 200 toekomen. Terwijl ik »mij, ter afhaling mijner kinderen te Batavia bevond, moedigde een belang»stellend vriend, die eenmaal Modjowarno bezocht, mij aan, te trachten »ook daar gelden voor de school te verzamelen. Ik deed het, en zag mij »met een som van *f* 1712,50 begiftigd, waarbij *f* 500 van het Ned. Oost-In»disch Bijbel- en Zendelinggenootschap, terwijl mij nog *f* 70 werd nagezon»den. Later werd nog *f* 732 voor dit doel uit het vaderland ontvangen, en »nog eenige bijdragen uit 's Hage, voor het pleisteren der muren."

Den 26sten Augustus 1885 is het nieuwe schoolgebouw ingewijd. »De re»sident van Soerabaja, Jhr. C. H. A. van der Wijck, opende de plechtigheid »met een rede", zoo leest men in het jongste verslag [1]), »die getuigde van »zijne hoog te waardeeren belangstelling. De heer C. M. Ketting Olivier,

1) Maandbericht van het Ned. Zendelinggenootschap 1886. N°. 1.

»assistent-resident van Djombang, sprak daarop de verzamelde inlandsche »hoofden toe in de Maleische taal, en de Regent van Modjokerto richtte »daarna in het Javaansch het woord tot de gemeente, onderwijzers en kin»deren, op eene wijze die alle tegenwoordigen diep trof. Hij herinnerde aan »den tijd toen hij in 1867 als Regent in Modjokerto optrad, hoe toen een »groot gedeelte dezer streek nog bosch was, de zendeling in een atappen huis »woonde, de gemeente in een bamboe-kerk bijeenkwam, terwijl de school zich »het minst aanzienlijk van allen vertoonde. Thans was alles veranderd »»door »de liefde der gemeente tot hare leeraars, door haren ijver en hare hulp, milde»lijk van buiten gesteund."" Aller blijdschap was billijk. Hij de Regent en alle »inlandsche hoofden deelden daarin. De kinderen behoorden een getrouw »gebruik van de school te maken en het onderwijs dat er gegeven werd, »ter harte te nemen, de ouders betaamde het, hunne kinderen trouw ter »school te zenden, en de meesters, hoopte hij, zouden voortgaan, om de »kinderen te leeren, zooals zij tot hiertoe gedaan hadden. Hij eindigde met »den wensch, dat de leeraren Kruyt, vader en zoon, lang mochten gespaard »blijven, en God de Allerhoogste, Zijnen zegen niet mocht terughouden.

»Dat ik", zoo vervolgt de heer Kruyt, »een woord van dank uitsprak, uit »naam van mijn zoon en mijzelven, mijne ambtgenooten en het Genootschap, »zal ik niet behoeven te vermelden. De plechtigheid werd opgeluisterd door »het zeer geroemd gezang van een koor van Javaansche kinderen, onder »leiding van mijnen zoon, waarvoor toepasselijke liederen door den zendeling »Poensen waren vervaardigd."

Deze was mede aanwezig, insgelijks de zendeling Kreemer uit Malang en hunne echtgenooten, voorts twee van de drie predikanten uit Soerabaja, de heeren Van Leeuwen en Brouwer, de heer Ament, assistent-resident van Modjokerto, en verscheidene contrôleurs, en de Ingenieur Becking, die evenals de architect Van Beek, hun bijstand en raad verleenden bij den bouw van de school. De heer Tuijl Schuitemaker, directeur van de gouvernementskweekschool te Probolinggo, woonde de feestelijkheid tot het einde bij, terwijl de Heer Raden Mas Ismangoen Danoe Winoto, adjunct inspecteur bij het inlandsch onderwijs, — de bekende kleinzoon van den Rijksbestierder van Djokjokarta die in Europa zijn geheele opleiding genoten heeft, — schriftelijk te kennen gaf, dat hij tot zijn spijt verhinderd was te komen, maar zijne gelukwenschen verzocht aan de kinderen, en aan de ingezetenen van Modjowarno, die hij bij zijn verblijf daar onlangs persoonlijk had leeren kennen."

De school werd geopend met 300 leerlingen, niet lang daarna bedroeg het aantal 352. De 7 à 8 klassen, die vroeger bestonden, had men tot 12 moeten uitbreiden. Bovendien bevatte de bewaarschool 125 kinderen.

De tegenwoordigheid van het hoofd van gewestelijk bestuur en van zoovelen ook van buiten de residentie opgekomen, de zoo opene en besliste medewerking van den Regent van Modjokerto, en het feit dat een groot aantal niet-christenkinderen de school bezoekt, het geeft alles blijk van het onbepaalde vertrouwen en de achting die de heer Kruijt geniet. Dat blijkt niet minder uit het aanzienlijk bedrag der collecte door hem te Batavia gehouden, en de gevers verdienen lof over hunne offervaardigheid, vooral in een tijd, waarin de inkomsten van velen een belangrijke vermindering hebben ondergaan.

Hoe de harten en handen van de Europesche ingezetenen van Nederlandsch Indië steeds geopend zijn voor noodlijdenden en hulpbehoevenden, behoef ik niet te vermelden. De heer Schagen van Soelen, thans met verlof hier te lande, getuigt daarvan in het bijzonder ten aanzien van de ingezetenen van Soerabaja, wier hulp hij zoolang hij daar gevestigd was, nooit te vergeefs inriep. Hoe hij persoonlijk meewerkte in het belang niet alleen van de stichtingen te Modjowarno, maar ook voor de christenen in Kedirî, ziet men in het verslag van den daar werkzamen zendeling C. Poensen, die mededeelt, hoe door dien predikant, het Vredefonds van Soerabaja en eenige particulieren de noodige gelden waren bijeengebracht voor het stichten van een eenvoudig kerk- tevens schoolgebouw, in één van zijne gemeenten, die overigens uit eigen middelen dergelijke gebouwen hebben opgericht. In een vroeger verslag beschrijft deze zendeling, hoe die gemeenten zijn ontstaan [1]). Nadat eenige inlanders in de dessa Dogogan tot het Christendom waren overgegaan, verlieten zij haar, om in een streek, waar gelegenheid was tot ontginning, de dessa Maron te stichten. Op dezelfde wijze heeft ook elders de stichting van nieuwe dessa's of gehuchten plaats gehad in het Kedirische. Men wenschte zich te vereenigen en op den grondslag der ontginning gemeenschappelijken steun en kracht met meer of minder zelfstandigheid van bestaan te verkrijgen. De hoofden der nieuwe stichtingen waren christenen, en dit maakte dat de viering van zon- en feestdagen vrij kon geschieden, en niet gedrukt en belemmerd werd door eene in getalsterkte overwegende Mohammedaansche omgeving.

Overal echter heeft men gemeend ook niet-christenen in de nieuwe nederzetting te moeten toelaten. Men deed het in de hoop, soms wel gegrond op gedane belofte, maar die dikwijls niet vervuld werd, dat zij ook tot de gemeente zouden toetreden. En buitendien zag men de nieuwe stichting ook gaarne zich uitbreiden door ontginning, om spoedig een hoofddessa te

1) Mededeelingen van het Nederl. Zendelinggenootschap XXVIII III pag 251.

kunnen worden, terwijl, zoolang dat niet is geschied, zulk een vestiging als gehucht administratief bij eene dessa in de nabijheid wordt gevoegd. Het resultaat van die toelating was, dat in al die nieuwe dessa's het Mohammedaansch element meer of minder toenam, zelfs hier en daar, o. a. in het genoemde Maron, het christelijk element overvleugelde, waarbij het een geluk mocht heeten, als men een christelijk dessahoofd mocht behouden.

Ik vestig hierop de aandacht, omdat in Modjowarno en de omliggende dessa's hetzelfde is gebeurd. Ontginning in de streek van het oude Modjopait gaf den zendeling Jellesma eerst gelegenheid tot vestiging en zelfstandige regeling, en een vast punt, waarbij zich elke nieuwe bekeerling kon aansluiten, dikwijls uit een geheel andere streek derwaarts gekomen.

Maar, zooals de heer Poensen aantoont, dreven andere belangen tot het toelaten van niet-christenen, en hierop oefenden ook de inlandsche ambtenaren, die de stichting van die zelfstandige christen-dessa's met leede oogen zagen, veel invloed. Evenzoo de geestelijkheid. Zooals de heer Kruyt verhaalt, vond hij bij zijne komst te Modjowarno in 1864[1]) in al de nieuwe dessa's een groot getal Mohammedanen, en, ook waar het getal nog klein was, waren reeds *modin's* d. z. dorpspriesters, en een buitengewoon geestelijke in de nabijheid aangesteld, om het sluiten van huwelijken op Islamitische wijze gemakkelijk te maken. Die geestelijke was een zoon van het hoofd der *pesantren* in een insgelijks nieuw gestichte dessa in die streek. De stichting van die dessa, Gajam geheeten, houdt verband met een algemeen verschijnsel in de geschiedenis van Java; zooals zeer vele dessa's in den eersten tijd bij de invoering van den Islam zijn gesticht door *wali's*, dat zijn eerste verkondigers van dien godsdienst, is dat nog voortdurend het geval met *santri's*, die zich met hun *goeroe* in een nog weinig bevolkte streek vestigen, en hun arbeid leenen bij de ontginning, zoodat zulk een vestiging tevens propaganda is van den Islam. De dessa Gajam was blijkbaar gesticht met het doel een dam op te werpen tegen het zich zoo spoedig uitbreidende Christendom in de streek waar Modjowarno ligt, en is die strijd thans niet meer zoo openlijk, hij blijft voortduren.

Hoe ook elders met dezelfde moeielijkheid bij het stichten van Christengemeenten gekampt wordt, blijkt vooral uit de bittere ervaring, welke de zendelingen van de Nederlandsche Zendingsvereeniging opdoen, die West-Java tot veld van werkzaamheid heeft gekozen. Merkwaardig is in dat opzicht de stichting van de dessa Tjideres in het regentschap Madjalengka, Residentie Cheribon, waar de zendeling J. Verhoeven werkzaam is. Na vijf

---

1) Mededeelingen van het Nederl. Zendelinggenootschap. X. pag. 81.

jaar lang op de hoofdplaats gevestigd te zijn geweest, kwam hij tot de overtuiging, dat hij zijn werkkring moest overbrengen onder de plattelandbewoners, en dat het »voorshands zoo goed als onmogelijk moet geacht worden, dat belijders van den Christus met volgelingen van Mohammed in een zelfde dessa blijven samenwonen: de samenstelling van het dessa-bestuur, en de geheele economische inrichting van de dessa zelve vormen een toestand, waarin het voor de tot het Christendom toegetreden eenlingen zoo goed als onmogelijk is getrouw te blijven, en tot die mate van geestelijke ontwikkeling te komen, waardoor een gezond en krachtig gemeentelijk leven kan worden waargenomen." Zoo is hij tot het besluit gekomen, dat Christendorpen moeten gesticht worden, maar daar het in die streek aan de gelegenheid tot ontginnen ontbreekt, omdat er geen geschikte woeste gronden worden aangetroffen, heeft hij iets anders beproefd. Op het snijpunt van de grenzen van vier dessa's is het hem gelukt een terrein te vinden, waar erven konden worden aangelegd, en woningen opgericht. Ook kon hij in de nabijheid $14^1/_2$ bouw sawah, niet lang geleden ontgonnen, aankoopen, en een steenbakkerij daarneven. Daarmede is de materiëele grondslag gelegd, terwijl de geestelijke belangen werden behartigd door de oprichting van een kerk- en schoolgebouw, waartoe ook de leden dezer nog zeer kleine gemeente eene som bijdroegen van *f* 82,55, in de jaren 1883—84 elken Zondag bij kleine giften opgebracht. Een chinees, die vele jaren geleden onderwijs had genoten van den te Batavia overleden zendeling Weiss, schonk, zoo als hij zeide als betoon van dankbaarheid daarvoor, tien duizend steenen. Ook de europeesche ingezetenen der afdeeling offerden hunne bijdragen, en allen, die het eenigszins konden doen, gaven een door den zendeling zeer gewaardeerd blijk van belangstelling door de godsdienstoefening ter inwijding van het gebouw den 11 Januari 1885 te komen bijwonen. Die belangstelling werd ook getoond door den Regent van Madjalengka, die ook die plechtigheid bijwoonde, en het hollandsch genoeg machtig is, om de rede, bij die gelegenheid door den zendeling Zegers, van Indramajoe, uitgesproken, te kunnen volgen. Daarna sprak de zendeling De Haan, van Soemedang, in het Soendaneesch. Een door den zendeling Verhoeven voor deze gelegenheid vervaardigd Soendaneesch lied werd door de gemeente aangeheven, met begeleiding van de serafine van dien zendeling, welke bij de godsdientoefeningen pleegt gebruikt te worden [1]).

---

1) Orgaan der Nederlandsche Zendingsvereeniging September 1885. In het Maartnummer 1884 van dit Tijdschrift beschrijft deze zendeling uitvoerig de vexatien, waaraan de Christenen in geheel Mohammedaansche dessa's zijn blootgesteld.

Met welke moeielijkheden de zendelingen in het Westen van Java te kampen hebben kan blijken uit hetgeen de zendeling S. Coolsma — thans directeur van het Zendelingshuis der zooëven genoemde Vereeniging te Rotterdam — in zijne voorlezingen [1]), verhaalt van den overgang tot het Christendom van den eersten bekeerling in Tjandjoer, waar de zendeling C. Albers is gevestigd, zekeren Ismail. Toen hij gedoopt zou worden, werd hij niet alleen door familieleden en kennissen, maar van wege den Regent, en andere aanzienlijken en vele geestelijken vooral, vermaand het niet te doen, doch de man sprak: »al stonden van hier tot aan het huis van den »zendeling mannen met uitgetrokken zwaarden, en zij zeiden: Ismail, zoo »gij naar den zendeling gaat hakken wij u fijn; ik zou hun antwoorden: »»ik zal toch gaan, slaat toe!"" Na zijn doop zond de Regent, die niet gelooven kon, dat Ismail uit eigen beweging was overgegaan, tot drie malen toe personen, om hem te ondervragen, maar dezen verklaarden, dat het duidelijk was, dat hij uit overtuiging christen was geworden. De geestelijkheid vaardigde toen een bevel uit, dat men door het verrichten van gebeden het kwaad moest trachten te stuiten. Een van hunnen kant, zooals de heer Coolsma zegt, prijzenswaardige ijver.

In veel sterkere mate dan voor de Javanen, is voor de Soendaneezen, de Islam de alleen zaligmakende leer. De voorschriften zijn ook veel algemeener en grondiger bekend, en de beoefening gaat bij velen met innige vroomheid gepaard. Het is dan ook te verwachten, dat zij, eenmaal, zooals de genoemde Ismail, volgelingen van Christus geworden, te vuriger en oprechter aanhangers van het Christelijk geloof zullen zijn. Intusschen is de ijver voor het Mohammedaansch geloof in den laatsten tijd, gelijk wij weten, zeer aangewakkerd, ook door de verspreiding van het geschrift: *de laatste vermaning van Mohammed*, waarvan Dr. C. Snouck Hurgronje in dit tijdschrift een vertaling gaf [2]).

Van de scholen van deze Zendingsvereeniging is die te Buitenzorg, welke reeds in 1872 ± 100 kinderen bevatte, de best geslaagde. Ook in dat opzicht is de dood van den wakkeren zendeling D. I. van der Linden een groot verlies; bij zijn sterven waren er 96 leerlingen.

---

1) Twaalf voorlezingen over West Java, het land, de bewoners en den arbeid der Nederlandsche Zendingsvereeniging, (met eene kaart). Rotterdam, 1879, pag. 202.

2) Zie Indische Gids, II, 1884, pag. I en pag. 739. De vertaling welke de heer Snouck Hurgronje gaf, was van het exemplaar dat in de Preanger-Regentschappen is verspreid. De editie, waarvan de Locomotief van 1 Juli deszelven jaars een vertaling gaf, bevatte kleine afwijkingen. Volgens een bericht dat ik onlangs uit Midden Java ontving, is dit geschrift opgenomen onder de leerboeken, welke in de *pesantrèn's* worden gebruikt.

Op Midden-Java zijn zendelingen werkzaam van eene vereeniging die in Tegal en Bagelen [1]), een andere die in Semarang, en een derde, welke reeds zeer lang in Japara werkzaam is. In Semarang worden aanvankelijk zeer gunstig uitvallende proeven genomen met het stelsel van dessa-stichting door landontginning [2]). Een zoon van den zendeling P. Jansz, die in zijn uitmuntend geschrift: *Java's Zendingsveld*, en in de brochure: *Evangelisatie door Landontginning* [3]) denkbeelden uit zijn ervaring geput ontwikkelde, en een volledig plan van eene landbouwonderneming er bij voegde, is sedert twee jaren bezig zulk een plan in de residentie Japara, district Mergotohoe, ten uitvoer te leggen op 192 bouws woesten grond, hem in erfpacht door het gouvernement afgestaan, die hij successievelijk door inlandsche christenen laat ontginnen, en met padi en tweede gewassen beplanten: dezen zijn de gewone cultures van de inlandsche bevolking, waarvoor geen groot kapitaal noodig is, ieder der opgezetenen bezorgt en bebouwt zijn eigen stukje grond, en verhandelt het product dat hij overhoudt, de zendeling houdt alleen het toezicht vooral op de menschen, en laat alleen toe op het land wien hij wil. Waren dergelijke gronden op Java in de vlakte, geschikt voor padi-cultuur, niet zoo schaarsch, de vestiging van christendessa's zou op die wijze zeker meer algemeen kunnen plaats vinden.

Één van de vijf aangeduide zendingsvereenigingen is die van Ermelo; zij gaat uit van een enkele gemeente in ons vaderland en heeft drie zendelingen. Moge dat voorbeeld navolging vinden, want zoo alleen is het mogelijk het groote zendingsveld geheel te bezetten. En dan ontstaat een rechtstreeksche band, persoonlijke bekendheid, betoon van belangstelling en samenwerking voor één doel van de zendingsvrienden hier met de leden der jeugdige zustergemeenten ginds, waarvan die Haagsche vrienden van den zendeling Kruyt zulke treffende bewijzen gaven.

Apeldoorn, 10 Januari 1886. Mr. W. B. Bergsma.

---

1) Dezelfde vereeniging, die van de Christelijk Gereformeerden, heeft een zendeling te Batavia en één te Soerabaja. Ook het Javacomité heeft een zendeling te Batavia. Deze is ook werkzaam onder de europeesche militairen, en alle drie behartigen ook zooveel doenlijk de geestelijke belangen van de mindere klassen van Europeanen.

2) Geïllustreerd Zendingsblad, orgaan van het Java-comité Juli en Augustus 1885.

3) Over dit onderwerp leverde ook de heer C. Poensen een belangrijk en degelijk stuk in de Mededeelingen van het Nederl. Zendelinggenootschap XX pag. 1, Men zie ook het verslag van de Tweede Zendingsconferentie te Batavia G. C. T. van Dorp 1882, waar het onderwerp werd besproken.

VICHNOU EN SHIVA.

DOOR

LOUISE STRATENUS.

(Vervolg.)

De zeeofficier smoorde een vloek tusschen zijne tanden, en de jonge vrouw nakijkende, zeide hij op somberen toon:

»Waar moet dat hier naartoe als iedereen maar voortdurend wegloopt? Gisteren en van morgen heb ik hem nog gezelschap kunnen houden, maar ik *moet* van daag naar mijne eigene vrouw en kinderen, en hoe zal het dan gaan? Van Wikkevorden kan toch niet alleen gelaten worden."

»Maar zijne vrouw zal intusschen genoegzaam van haar schrik bekomen zijn om zijne verpleging op zich te nemen," sprak Egberta vergoelijkend: »Bedenk hoe jong zij is, en hoe weinig voorbereid op zulk een slag."

»Hare plaats was terstond aan zijne zijde geweest," sprak de zeeman beslist. »Gij vindt mij misschien al te streng in mijn oordeel; maar ik kan niet helpen mij voor een oogenblik in Ferdinand's plaats te stellen, en mij af te vragen hoe *mijne* vrouw gehandeld zou hebben. Zij is niet ouder dan mevrouw Van Wikkenvorden, en toch weet ik zeker, ja, even zeker als ik leef, dat zij mij geen oogenblik zou hebben verlaten, en mij zoodanig zou hebben verzorgd dat haar geen tijd overbleef om aan hare eigene droefheid te denken. Dat was het wat ik hier niet alleen hoopte, maar ook verwachtte te vinden, en nu het er daarentegen zoo geheel anders uitziet, vraag ik mij tevergeefs af, wat er met den armen jongen gebeuren moet. Zoudt gij willen gelooven dat zijne schoonmoeder er reeds over gesproken heeft, hem naar een gesticht te zenden?"

»Maar dat zal niet gebeuren; mevrouw Van Wikkevorden heeft mij daareven nog verzekerd dat zij zulks nooit toe zal staan."

»Dan zullen ze hem hier zeker met den een of anderen oppasser uit een gekkenhuis opsluiten," sprak de ander bitter. »Ik had nooit gedacht, dat

de arme kerel maar beter zou hebben gedaan met zich in Indië door de Atjehneezen te laten neêrhouwen dan hier tot de zijnen terug te keeren."

»Misschien heeft hij nog vrienden hier," sprak Egberta schuchter, »die, wanneer zijne vrouw tegen zulk eene langdurige verpleging mocht opzien, in hare plaats zich daarmede zullen belasten."

»Gij meent uzelve zeker, niet waar?" zeide hij, terwijl hij zijne openhartige blikken op haar lief gelaat sloeg, en zij toestemmend ten antwoord knikte. »Ofschoon ik niet eens aan u ben voorgesteld geworden, kende ik u toch reeds lang door Van Wikkevorden's verhalen over zijne familie en vrienden. Ik ben dan ook overtuigd dat hij aan geen betere handen toevertrouwd zou kunnen worden; maar .... moogt gij uzelve wel opofferen aan een waarschijnlijk vooraltijd verloren verstand? Menschelijkerwijze gesproken is Ferdinand's leven geëindigd. Ik ben overtuigd dat hij nog jaren lang een plantenbestaan zal kunnen leiden, maar dat er weinig hoop op iets beters, in één woord dat zijn leven zoo goed als verloren is. Het uwe daarentegen begint pas; gij zijt in uwe volle kracht, in het genot uwer jeugd; de gansche toekomst ligt nog voor u open; en zult gij dat alles voor een versuft wezen prijs gaan geven, dat, mocht hij al ooit beter worden, uw naam toch nooit met den zijnen zal kunnen redden? Gij leeft hier in eene kleine plaats, waar alle booze tongen uw liefdedaad zullen afkeuren; hebt gij dat wel bedacht? Ik moet u zeer vrijpostig toeschijnen, dat ik mij zoo met uwe aangelegenheden durf bemoeien, maar ofschoon ik een vreemde voor u ben, gevoel ik op het oogenblik iets als de vrees die ons aan kan grijpen, wanneer wij in een benauwden droom een kind aan den rand van een afgrond zien spelen. Vergeef mij, en laat mij u ten minste bidden, geen overhaast besluit te nemen."

Toen hij geëindigd had met spreken hief het jonge meisje haar groote, ernstige oogen tot hem op, en zeide, terwijl zij hem haar kleine, bevende hand toestak:

»Ik dank u, het is heel goed en vriendelijk van u, mij te hebben willen waarschuwen; maar geloof niet, dat mijn besluit overijld genomen is. Ik heb er sedert gisteren voortdurend over nagedacht, en zoo het noodig mocht zijn, ben ik vastbesloten het ten uitvoer te brengen. Zoo ik eene moeder of zuster bezat die er onder zoude kunnen leiden dat mijn naam wellicht gevlekt zou worden, dan vrees ik, dat het mij heel wat moeilijker zou vallen tot de rechte slotsom te komen van hetgeen mijn plicht zou wezen; maar ik bezit op de gansche wereld niemand dan een ouden oom, bij wien ik woon, en hij .... is een zonderling, volgens de wereld ....

en keurt mijn voornemen goed; wat zou mij dus nog langer terughouden? Ik heb tot nu toe mijn leven bijna uitsluitend onder mijne boeken doorgebracht; zij zullen mij ook later het harde oordeel doen vergeten der menschen, die ik niet noodig heb om gelukkig te zijn."

»Ik heb tot nu toe nooit aan Ferdinand's groote geestesgaven getwijfeld," mompelde de zeeofficier getroffen; »sedert ik echter de twee vrouwen leerde kennen die hem zoo van nabij omgeven, hebt gij mij voor het eerst zijn doorzicht doen wantrouwen. Reken er op, dat wat er ook moge gebeuren, gij in mijn vrouwtje en mij steeds twee trouwe vrienden en voorvechters zult vinden."

Toen hij dien middag wegreed naar het station, riep Mathilde weeklagend uit:

»Wat zullen wij nu in vredesnaam beginnen? Zoolang mijnheer van Haarstede er was, gevoelde ik mij ten minste gerust; hij was den heelen tijd bij Ferdinand, en dan wist ik althans dat hij goed verzorgd was en geen kwaad kon uitvoeren."

»Kwaad uitvoeren!" riep Egberta met een droevigen glimlach uit: »maar, lieve ziel, hoe kunt gij daarvoor vreezen? Uw man is zoo rustig en stil als een lam."

»Dat neemt niet weg dat men geen minuut zeker is wat hij in het oogenblik daarna beginnen zal. En denk eens aan: ik die mijn heele leven zulk een doodsangst voor gekken heb gehad, dat *mij* nu ook juist zulk eene beproeving te beurt moest vallen. Ik weet waarlijk niet wat te doen; wij zullen moeten omzien naar een geschikten knecht, maar vóór dat die gevonden is, verloopen er toch licht een drie weken, en hoe zal ik het in dien tusschentijd volhouden?"

»Als wij die taak eens tusschen elkander verdeelden?" stamelde het jonge meisje, die thans aan het moeielijkste punt, Mathilde's toestemming, gekomen was.

»Gij?" riep de jonge vrouw verbaasd uit, terwijl zij haar gezellin ongeloovig aanzag.

»Waarom niet?" vroeg deze rustig: »wij zijn al sedert onheugelijke jaren zooveel als broêr en zuster voor elkander geweest; als Emma hier was, zoude zij evenmin een oogenblik geweifeld hebben om zijne verpleging met u te deelen. Gij hebt toch reeds een ganschen last op uw schouders door het huishouden dat gij te bestieren hebt; laat mij ten minste een gedeelte van uw bezigheden op mij nemen."

»Ja, ziet gij, als u dat voorstel waarlijk ernst is, ..." zeide Mathilde, die niet recht wist of zij het wel zou durven aannemen.

»Zeker!" riep Egberta verheugd uit, ziende dat haar plan door zou kunnen gaan. »Laat ons bij voorbeeld bepalen dat ik elken morgen hier zal komen en tot vijf uren bij hem blijven; gij kunt dan uw huishouden doen, uw bezoeken ontvangen en afleggen, en hem 's avonds gezelschap houden."

»O, neen!" riep zij vol schrik uit: »als ik den avond met hem door moest brengen, kreeg ik bepaald een melancholie. Als gij nu toch eenmaal zoo lief wilt zijn dat alles voor ons over te hebben, kom dan 's morgens en 's avonds; ik zal het 's middags wel schikken; mama kan hem des noods ook wel eens een uurtje bewaken, maar zoo 's avonds, in de schemering, of met al die schaduwen, die men bij lamplicht altijd in zulk eene groote kamer als de zijne ziet en dan tegenover een wezenloos mensch te zitten, dat zou mijne krachten te boven gaan."

Egberta beloofde haar dat zij reeds dienzelfden avond na het eten terug zou komen, en keerde daarop huiswaarts.

Haar oom, die haar binnen zag treden, hief langzaam het hoofd van zijn boeken en paperassen op, en vroeg, terwijl zij hem een hand kwam geven:

»Welnu?"

»Hij is niet beter, en zijn vriend is vertrokken," antwoordde zij op doffen toon.

»En zijn vrouw? Hoe heeft zij uw voorstel opgenomen?"

»Zij was er zeer dankbaar voor, en heeft met mij afgesproken dat ik voortaan 's morgens en 's avonds daar zoude zijn."

»En zulke vrouwen doen u gelooven dat zij u ooit beminden!" prevelde hij op bitteren toon.

»Ik betreur maar één ding," zeide zij zacht, »en dat is dat ik u voortaan zoo heel veel alleen zal moeten laten; maar waarlijk, ik geloof dat ik niet anders handelen mag."

»Laat u dat niet spijten, mijn kind!" was zijn ietwat droefgeestig antwoord, terwijl hij haar over de glansrijke lokken streek: »mijn jeugd is reeds voor een groot deel in de eenzaamheid doorgebracht; waarom zoude ik er thans voor terugdeinzen nu de steeds nauwer om mij samentrekkende avondnevelen mij op de groote eenzaamheid voorbereiden?"

Hij zeide dit met zeer zachte stem, om het meisje moed in te spreken; maar hij wist niettemin dat het gemis van dat fraaie, lieftallige hoofd, daar ginds aan het venster, sedert jaren reeds altijd met zooveel ernst over de boeken gebogen, waaraan hijzelf zoozeer gehecht was, een groote leegte zou achterlaten, als de laatste warme zonnestraal die uit een ziekenvertrek

is verdwenen, — als de rozestruik die men eens met eigen hand geplant heeft op de plek welke geheiligd was door de eene of andere zoete herinnering, en die een nachtwind heeft omvergezweept.

ZESDE HOOFDSTUK.

In den aanvang gaven de geleerden die bij Van Wikkevorden geroepen werden, maar zeer weinig hoop aan de jonge vrouw die de uitspraak van elk hunner consulten in de grootste spanning verbeidde; zij dachten dat het einde niet ver meer af was, raadden aan hem vooral met de grootste zachtheid te behandelen, en schreven hem eene geneeskundige behandeling voor, meer om haar tevreden te stellen, dan wel omdat zijzelven nog aan de mogelijkheid van behoud geloofden.

De zekerheid dat hij sterven moest had zich daardoor geheel meester gemaakt van Mathilde; aanvankelijk had zij er bittere tranen over geschreid, doch mevrouw Verbrugge had zoo dikwijls herhaald dat, hoe vreeselijk zulks ook zijn mocht, het toch duizendmaal te verkiezen viel boven den toestand waarin hij nu verkeerde, dat Mathilde geëindigd was met zulks eveneens te gelooven.

Van lieverlede kwam er eenige verbetering in zijn toestand: zijn blik werd minder verwilderd, zijne krachten schenen eenigszins terug te keeren, en ofschoon op hoogst gebrekkige wijze, en in de taal van een kind, gelukte het hem van tijd tot tijd eens een redelijk antwoord te geven. Maar toen men de geneesheeren op die gunstige verandering wees, zeide een hunner schouderophalend: »Het laatste vleugje van den stervenden geest. Het is en blijft eene hopelooze zaak."

Mathilde wist waarlijk niet of zij er zich over moest verheugen of niet; zij zag met schrik den winter te gemoet, die haar zooveel vreugde en vroolijkheid beloofd had. De lange, schijnbaar nimmer eindigende, middagen die zij aan zijne zijde doorbracht hadden haar kregelig en ongedurig gemaakt door hunne eentonigheid; hij herkende haar nu, en was haar onderworpen als een kind; zoo vaak zij hem verliet, volgde zijn blik haar met eene vreeselijke, onbestemde, onuitgesproken teederheid, maar nooit verrees er meer eene opwelling van liefde voor hem in haar hart. Zij beklaagde hem, dat leed geen twijfel, maar zij beklaagde zichzelve nog meer, dat zij aldus aan een »halven idioot" geketend was.

Mevrouw Verbrugge was bij haar blijven inwonen: »ik kan mijn ongelukkig kind toch maar niet aan haar lot overlaten," zeide zij, op den toon eener verheven zelfverloochening tot de buren, terwijl zij hare villa in het Gooi voor een aardig sommetje verhuurde en geheel van het inkomen van haar schoonzoon leefde.

Intusschen ging ook Egberta rustig haar gang; des morgens, als Ferdinand uit zijne slaapkamer binnentrad in het aangrenzend vertrek, dat heel voor zijn gebruik was ingericht geworden, viel zijn oog terstond op de slanke figuur van het jonge meisje, dat haar werk ter zijde legde om hem goeden morgen te heeten, en hem zijn gereedstaand ontbijt voor te dienen.

»Waar is Mathilde?" was in den aanvang altijd zijn eerste vraag.

»Met het huishouden bezig," antwoordde zij dan snel: »zij zal zoo dadelijk hier zijn."

Maar zij kwam nooit vóórdat het tijd was dat Egberta naar huis zoude gaan, en weldra vroeg hij ook niet meer naar haar. Zijn blik bleef slechts met een uitdrukking van verlangen op de deur gevestigd, door welke zij binnen *kon* komen.

En als zij dan eindelijk verscheen en met een luchtigen kus op zijn voorhoofd »hoe gaat het er vandaag meê?" vroeg, zonder verder naar het antwoord te luisteren, sloot hij tevreden de oogen en kon hij uren lang in zijn langen Oosterschen stoel neerliggen, alsof dit alleen hem reeds vrede schonk: in hare nabijheid te zijn.

Toch bleef zijzelve lang niet rustig. Zij hield allereerst hare correspondentie bij. Daarna liet zij de dienstboden komen om de zaken van het huishouden te bespreken; dan ontving zij weer eene naaister, of iemand dergelijks. — »Ik bewaar al die lastpostjes tegenwoordig voor den middag," was zij gewoon aan hare moeder te zeggen, en wanneer er een bezoeker voor haar kwam, die *geen* lastpostje was, dan begaf zij zich naar het salon, en bleef mevrouw Verbrugge hem zoolang gezelschap houden.

Des avonds, na het eten, kwam Egberta terug, die eerst het onmogelijke deed om zijn stoel in de beste richting te plaatsen, en zijne minste wenschen te voorkomen, waarop zij zich weder bij hem aan het werk zette.

Zag zij dat hij eenige opgewektheid tot praten toonde, dan sprak zij met hem op hoogst kinderlijke en bevattelijke wijze, en hoe onbeduidend of verward ook zijne antwoorden mochten zijn, steeds luisterde zij er naar met een ernst en eene belangstelling die zelfs zijn gekrenkten geest troffen.

Zij verhief hem ondanks zichzelven, terwijl Mathilde bij zijne wartaal ongeduldig werd of wel somtijds hardop in lachen uitbarstte, wat hem dieper trof dan zijzelve misschien wel vermoedde.

Tegen den herfst was hij sterk genoeg om gedurende den namiddag eenige malen den tuin om te loopen. Zijn vrouw zou hem daarbij steunen, maar reeds den tweeden dag vond hij den tuinman gereed staan om hare plaats in te nemen, want hij had »te zwaar op haar arm geleund, die deed er nog pijn van."

Egberta van Vuurschen, die zulks vernam, had hem zielsgaarne haar eigen geleide aangeboden, doch zij begreep dat zij niet tusschen de beide echtgenooten mocht treden.

Op zekeren avond in het begin van den winter, dat het jonge meisje weder tegenover hem zat, terwijl het zachte licht der roode lampekap op hare fijne vingers viel, die ijverig aan een borduurwerk bezig waren, vroeg hij eensklaps:

»Waar gaat Mathilde heen?"

»Ik .... ik weet niet dat zij uitgaat," stamelde Egberta, die slechts met moeite eene onwaarheid sprak, maar het toch onbarmhartig zou geacht hebben, hem ronduit te antwoorden.

Een oogenblik was hij stil, alsof hij al zijne gedachten moest verzamelen. Daarop zeide hij met langzame, toonlooze stem:

»Mathilde gaat uit!"

»Dwaasheid, Ferdinand, wie heeft u dat gezegd?"

»De tuinman zeide dat hij een rijtuig moest bestellen voor van avond. Mevrouw Verbrugge gaat nooit uit; dus moet Mathilde uitgaan."

Egberta zag hem verteederd aan. Wat moest hij haar liefhebben, dat zijn arm hoofd dat nooit meer gevolgtrekkingen maakte dit had weten te doen, zoodra het Mathilde slechts gold! Zij antwoordde hem echter niet en zag zijn hoofd vermoeid achterover in het kussen zinken.

Hij had zich niet vergist; dien avond gaf een der voornaamste ingezetenen van de plaats een bal, en deze was persoonlijk gekomen om mevrouw Van Wikkevorden over te halen voor eenmaal hare afzondering te verbreken en er op tegenwoordig te zijn.

»Onze koningin zou ons ontbreken," zeide hij: »ik bid u, stel ons daaraan niet bloot; mijn zoon, een uitstekend danseur, die naar gij weet ordonnans-officier van Zijne Majesteit is, komt er voor over, en ik heb hem vooraf beloofd dat hij met het mooiste vrouwtje uit den omtrek zou soupeeren; ik houd u dus aan mijn eens gegeven woord."

Een zonnestraal had plotseling haar oogen verblind! Hoe, Eduard van

Stoutenburgh, de schitterende hoveling, die reeds zoovele vrouwenharten gebroken had als hij ridderteekens droeg, de jonge man, die zich gewoonlijk te ver boven de bewoners dezer landelijke plaats verheven achtte, om zich ooit, tijdens zijne korte bezoeken aan het kasteel zijner ouders, onder hen te mengen, zoude met *haar* soupeeren!

Neen! die verleiding was te sterk! Zij nam de uitnoodiging aan, en schreef nog denzelfden dag naar Brussel om een nieuw baltoilet; want zelfs den Haag kon haar voor deze ééne gelegenheid niet voldoen.

Alleen maar wilde zij dat alles zooveel mogelijk geheim bleef voor Ferdinand. Hij mocht er zich eens tegen verklaren; dergelijke zieken waren dikwijls op enkele punten zoo onredelijk, en het zou al haar genoegen bederven als zij er vooraf eene »scène" voor moest hebben.

Zij had dus als naar gewoonte met hem gegeten, en kleedde zich thans aan, terwijl Egberta met kloppend hart zat te wachten of Van Wikkevorden nog op dat noodlottige onderwerp terug zoude komen.

Een tijdlang was hij zeer stil; zij meende zelfs dat hij in slaap was gevallen, toen het gedruis van een voor de deur stilstaand rijtuig hem plotseling uit zijne verdooving deed ontwaken. Sneller dan zij gedacht zou hebben dat hij er de kracht toe bezat, rees hij van zijn stoel en trad hij op het venster toe.

»Ik bid u, vermoei u zoo niet!" smeekte zij. »Gij zijt reeds zooveel beter, en hoe onvergefelijk zoude het zijn om u nu weder erger te maken!"

»Ik moet zien," was al wat hij antwoordde.

En terwijl hij daar stond met het gelaat tegen het venster gedrukt, en de lantaren aan de overzijde van de straat juist haar licht op de stoep hunner woning deed vallen, zag hij haar naar buiten treden in haar toilet van wit plûche en haar zachte, golvende sortie en hare wit satijnen balschoenen; en daarop zag hij het portier dichtdoen door hare moeder, en het rijtuig verdwijnen.

Zonder een woord te uiten kroop hij langzaam naar zijn zetel terug, en bedekte zich het gelaat met de handen.

Het arme meisje wist niet wat te doen; tusschen zijne vingeren door zag zij groote tranen droppelen; moest zij hem ongetroost laten? En toch, hoe kon zij eene daad verontschuldigen die haar eigen gemoed volkomen afkeurde?

Maar toen zij hoorde, hoe een zware snik zijn borst doortrilde, verloor zij hare voorzichtigheid geheel en al uit het oog en trad zij op hem toe.

»Luister eens, Ferdinand!" zeide zij, terwijl zij de hand op zijn schou-

der legde: »gij moet de zaken niet verkeerd begrijpen. Mathilde heeft u niet gezegd dat zij uitging, enkel en alleen opdat gij u niet ongerust zoudt maken, terwijl zij uit was. En wat betreft dat zij deze uitnoodiging aannam, het is omdat zij reeds zoolang bij een ieder alhier weigerde te komen, dat zij bang begon te worden dat de menschen het haar kwalijk zouden nemen, vooral de Van Stoutenburghen, die hier zoowat den toon aangeven. Zij heeft gezien hoeveel gij in den laatsten tijd vooruit zijt gegaan, en begrijpende dat gij spoedig in staat zoudt zijn haar persoonlijk te vergezellen, heeft zij vast hier en daar de lieden eenigszins met zich willen verzoenen. Mij dunkt, dat zij toch niet beter kon doen."

Zij had zoo natuurlijk en met zooveel kalmte gesproken, dat hij langzamerhand het hoofd weder ophief en haar ten slotte met een glimlach aanzag.

»Gij moet mij vergeven," stotterde hij, hare hand aan zijne lippen brengen: »gij moet vooral niet aan Mathilde zeggen dat ik zoo dwaas ben geweest. Wat zijt gij toch goed; ik dacht daar juist nog dat ik maar dood moest gaan, en nu maakt gij mij opeens weêr zoo gelukkig. Het is alles zoo verstandig en waar wat gij zegt."

Eene vreeselijke wroeging doorknaagde, bij het vernemen dier woorden, haar gemoed; zij ging langzaam terug naar hare plaats, en poogde haar werk te hervatten; maar het was te vergeefs: hare bevende vingeren weigerden haar hun dienst.

Na een tiental minuten zwijgens bewoog de zieke zich wederom onrustig, alsof hij haar iets te zeggen had, en toen hij opkeek, sprak hij ietwat haperend:

»Ik wilde u zoo gaarne iets vragen."

»Mij?" vroeg zij verbaasd.

»Ja," zeide hij, ofschoon niet dan met moeite sprekende. »Ik kan niemand vertrouwen dan u."

»Ferdinand!" riep zij uit: »en uwe vrouw dan?"

»Ja, maar ik meen als het iets is dat haarzelve aangaat. De dienstboden hebben niets met Mathilde's zaken te maken, daarom vroeg ik den tuinman ook niet voor wie het rijtuig was. Mevrouw Verbrugge is hare moeder. En mijn hoofd is soms zoo vreemd, zoo verward, dat ik zeker allerlei dingen anders opneem en begrijp dan zij zijn."

»Ik ben overtuigd dat gij dat doet," zeide zij haastig, verheugd als zij was dat die overtuiging hem voor het vervolg over veel dat harteloos was in het gedrag zijner vrouw zou doen heenstappen.

»Ik heb niemand dan gij," ging hij voort, terwijl hij zich het koude

zweet van het voorhoofd wischte, zooveel moeite kostte hem het denken en de inspanning om zoo lang achtereen redelijke taal te spreken: »zoudt gij mij niet willen helpen?"

»U helpen?

»Ja, door mij, zooals van avond, elken keer dat zij iets doet dat ik niet begrijp, te willen zeggen *waarom* zij dat doet; ik ben tot nu toe al den tijd dat ik weêr een beetje denken kan, zoo ongelukkig geweest, enkel en alleen omdat ik niet begreep; maar zoo gij mij helpt begrijpen, zal dat alles anders worden; wilt gij mij toestaan u voortaan alles te vragen?"

Egberta knikte stilzwijgend. Het zou haar onmogelijk geweest zijn, een hoorbaar antwoord te geven.

»Geef mij uwe hand daarop!" ging hij voort. »Zie zoo. Nu ben ik er volkomen gerust op. Het is alsof mij een honderdponder van het hart valt. Gij weet niet, kind, wat het is om lief te hebben, zoo grenzeloos veel als ik, en dan niet te kunnen denken. Ieder oogenblik verbeeldt men zich »te veel" te zijn, tot in zijn eigen huis. Ieder haastig uitgesproken woord schijnt koel, elke liefkozing heeft iets gedwongens in uw oog, en dat enkel en alleen omdat men weet dat men een ziekelijk, ellendig wezen is geworden, en men aan zichzelven twijfelt. Maar ik voel dat ik aan *u* nooit, twijfelen zal; dat ik altijd blindelings zal gelooven wat gij mij zegt, want dat gij niet eens weet wat het is onwaarheid te spreken. Gij zult voor mij denken, voor mij voelen, voor mij den boozen geest van twijfel verjagen, niet waar?"

»Ja," sprak zij dof.

Waarom moest hij haar aldus pijnigen? Zij zoude immers gaarne haar leven opgeofferd hebben om hem één enkele kwelling te besparen, en hij wentelde onwetend het mes om en om in haar borst.

»Zeg mij nu reeds bij voorbeeld één ding dat ik maar niet kan begrijpen! Sedert ik hier ben aangekomen, ben ik voortdurend door u beiden opgepast geworden. Mathilde brengt evenveel tijd met mij door als gij; zij zegt nooit iets hards of is nooit ongeduldig; en hoe komt het dan dat ik toch altijd aan hare gehechtheid voor mij twijfel en nooit aan de uwe?"

Het jonge meisje sloot even de oogen. Zij stond in de schaduw; hij kon de uitdrukking van haar gelaat gelukkig niet zien, en nog vóór hij zijne vraag had kunnen herhalen, sprak zij zeer zacht:

»Het komt omdat gij *haar* liefhebt met uwe gansche ziel; liefde twijfelt altijd, blijft altijd vreesachtig; — omtrent mij zijt gij gerust omdat gij mij slechts vriendschap toedraagt."

»Ja, dat moet het zijn," riep hij uit, na aandachtig naar hare uitspraak geluisterd te hebben. »Ik zal voortaan wijzer trachten te wezen."

Hij zweeg, uitgeput door het langdurige praten, maar den ganschen avond bleef zijn gelaat eene uitdrukking van geluk behouden, zooals zij daar sedert zijn terugkeer nog niet op afgespiegeld had gezien.

Toen zij te huis kwam en haar oom goeden avond ging zeggen, keek deze haar uitvorschend aan.

»Wat zijn uw handen koud!" zeide hij. »Is er iets bijzonders gebeurd met Ferdinand?"

»Neen," antwoordde Egberta: »hij is zelfs volgens mij veel helderder van geest dan gewoonlijk."

Haar stem klonk echter zoo afgemat dat de grijsaard haar tot zich trok en, diep in hare oogen ziende, vroeg:

»Wat is er dan dat mijn arme kleine vogel zich zoo moê gefladderd heeft tegen de tralies van zijn kooi?"

Een oogenblik aarzelde zij of zij hem haar leed zou vertellen of niet.... zou hij haar begrijpen?

David van Vuurschen legde haar stilzwijgen verkeerd uit, en vroeg met eene vreeselijke uitdrukking van toorn in zijn nog altijd fonkelende, grijze oogen:

»Nu reeds? Heeft de wereld het nu reeds gewaagd, u voor uwe zelfverloochening te doen boeten?"

Zij blikte hem droevig glimlachend aan.

»Nog niet," zeide zij: »de Van Stoutenburghen vergeten alleen voor het eerst, mij te vragen; maar zulke dingen doen mij geen pijn."

»Wat is het dan, liefste, zeg mij, wat is het?"

En toen hij met vaderlijke teederheid de armen om haar heen sloeg, liet zij ten laatste haar hoofdje tegen zijn schouder rusten, en stamelde zij, met tranen in de gevoelvolle oogen:

»Het wordt mij alles zoo duister, oom! Gij weet, ik heb nooit voor een heilige willen doorgaan, maar toch deed ik van kind af mijn best om het goede te doen. Gij had mij zoo dikwijls herhaald: »*dare to be true, nothing can need a lie*!" dat ik in alles en trots alles poogde waar te zijn, bovenal waar. En nu wordt opeens die heldere lamp welke de waarheid over mijn pad geheven hield uitgedoofd; alles is duisternis om mij heen geworden; ik weet niet meer wat te doen; ik weet niet langer wat mijn plicht is."

»Wilt gij mij zeggen wat u daaromtrent in verwarring brengt? Misschien zullen wij samen het gulden licht terugvinden."

Zij knikte toestemmend en deed hem het gansche verhaal van het voorgevallene; toen zij gedaan had, liet hij haar plaats nemen op eene onderwetsche sofa naast hem, en zag haar ernstig aan.

»Gij zijt moedig, niet waar?" vroeg hij zacht.

»Gij zult dat beter weten dan ik, oom!" gaf zij met een flauwen glimlach ten antwoord. »Ik vrees dat men mij onder lichamelijke pijnen onwrikbaar, maar voor moreel lijden zeer beangstigd zou vinden."

»Wilt gij liever dat ik uw gevoel spaar en dat wij deze zaak verder onaangeroerd laten?"

»Neen, neen; ik heb behoefte aan uw raad; en daarenboven zijt *gij* nog nooit hard voor mij geweest."

»En toch mag *ik* u de waarheid niet onthouden, mijn kind!" sprak hij met eene lichte trilling in zijne stem: »al weet ik ook, dat gij u door den gloed van hare toorts verzengd zult gevoelen. Eens heb ik u gezegd wat uw deel zou wezen, indien gij gehoor leendet aan hetgeen al de herinneringen uwer jeugd, al de edelste, warme opwellingen uws harten u ingaven te doen voor den vriend uwer jeugd. Het was een zware prijs dien gij daarvoor zoudt moeten betalen; maar niettemin verkoost gij zulks te doen, en gaaft gij mij enkel ten antwoord, dat, wat de wereld u ook zou mogen toeschrijven, uw eigen geweten u vrij zou spreken van elken blaam, en dit u voldoende zoude zijn. Ik begreep dat; ik gevoelde dat een hooghartig gemoed genoeg kan hebben aan de overtuiging van zijn plicht te hebben volbracht; ik wist dat er lieden zijn, zóó fier dat het gehuil der wolven in de vlakte hen geen oogenblik kan verontrusten, of ook maar hunne verhevene kalmte ontnemen. — Maar thans staat gij voor een ander vraagstuk; thans zult gij òf wel Ferdinand op moeten geven, òf wel hem zwaarder offer moeten brengen dan tot nu toe nog van u gevraagd werdt. Gij zult hem de vlekkeloosheid van uw geweten moeten prijs geven, en dat is ontzaglijk veel voor eene ziel als de uwe; het is zooveel, als de reine, zuivere atmosfeer, welke uw longen behoefden om te ademen, te veranderen in nevelachtige pestwalmen; het is uw vrede te verliezen en uzelve te leeren wantrouwen, want zoo gij langer aan zijne zijde blijft, zullen er dagelijks nieuwe moeielijkheden verrijzen, zult gij uur op uur Mathilde's gedrag moeten verklaren, en dat op eene wijze die gij volkomen onwaar weet te zijn. Gij zult zaken voor hem moeten verbergen, woorden van liefde moeten verzinnen die zij over hem tot u zou hebben gesproken, gij zult moeten veinzen in hare teederheid voor hem te gelooven; hebt gij u dat alles wel gezegd? Ik wil niet hard voor u wezen, mijne lieveling, maar weet gij wel, dat, zoo gij dien ongelukkige niet prijs geeft, gij zelve het koninklijke rechte

pad zult moeten verlaten, dat gij tot nu toe zoo fier hebt bewandeld, om u op louter slangenwegen te begeven?"

»Was Valentine van Milaan er kleiner om, omdat zij Karel VI de daden van Isabella van Beieren verheelde?" vroeg zij, met een pijnlijken klank in de stem.

»Niet kleiner, misschien, maar zeer zeker ongelukkiger," antwoordde de grijsaard ernstig.

»Ongeluk is iets dat men althans het recht heeft zooveel men wil op zich zelven te laden," riep Egberta, terwijl zij met eene trotsche beweging haar hoofd achterover wierp: »en wat het overige betreft ...."

»Welnu?"

»Het is mogelijk, dat, als ik thans waar bleef, en bij de eerste vraag van dien ongelukkige het stilzwijgen bewaarde, of als ik, zoo hij aan bleef dringen, hem zeide: »welnu, gij vergist u niet!" wat gelijk zou staan met het vonnis van eeuwigdurenden waanzin of volkomen terugzinken voor altijd in den staat van verdooving waaruit hij nu langzaam, maar zeker ontwaakt, dat ik dan mijzelve getrouw zou blijven en mijn plicht zou hebben gedaan; maar ik weet vooraf dat het mij evenveel wroeging zou schenken alsof ik een naar boven rijzenden drenkeling in het water zou hebben teruggeduwd, en liever dan aldus waar te zijn, wil ik breken met mijn vroegere begrippen van hetgeen goed en recht is."

»Gij vergeet dat gij hem niet *behoeft* te antwoorden; dat gij de zeer ware verontschuldiging op kunt geven, dat de taak uwe krachten te boven ging en te moeilijk werd. Mathilde zal daar niets tegen in kunnen brengen."

»Neen, maar zij zal hem voortaan uren achtereen alleen laten, voorgevende dat hij daartoe thans genoegzaam hersteld is, en onderwijl zoude hij aangegrepen worden door zijn twijfel omtrent haar gedrag, en daarover peinzen, altijd maar peinzen, tot hij vanzelf wel gek moest worden."

»Ik begrijp dat volkomen, en geloof zelfs dat gij in het geheel niet overdrijft; maar daaraan behoeft gij uw leven en uw vrede van gemoed nog niet op te offeren; bedenk wel dat zijne genezing niet uwe taak is, maar die van Mathilde."

»En zoo zij die eenvoudig niet vervult, en eenvoudig maar de meening der geneesheeren deelt dat het toch eene verloren zaak is, omdat zulks haar vrijer spel geeft om niets meer tot zijn herstel aan te wenden? Neen, oom, het is en blijft hierbeneden nog altijd de oude geschiedenis van Vichnou en Shiva: de een tracht op te bouwen wat de ander vernietigd heeft. Zoo dat niet gebeurde, zou er geen evenwicht meer bestaan

tusschen het kwade en goede dat op aarde volbracht wordt. Ik weet wel dat ik voor Ferdinand nog minder dan eene zuster ben, maar dat neemt niet weg, dat ik, zoo zijne vrouw vergeet wat er voor hem gedaan moet worden, ja, het vreeselijke vuur opstapelt dat op zijn hoofd moet neerstorten om het vooraltijd te vernietigen, ik dien gloeienden aschregen, zoo niet bezweren dan toch van hem afwenden zal."

»Om zelf met verkoolde handjes te blijven staan?" vroeg haar oom medelijdend.

»Waarom niet? Zoo er dan toch al een van ons moet lijden! Ik ten minste ben sterk, en zal er niet onder bezwijken. Zult gij mij vergeven, zoo ik voortaan niet meer getrouw blijf aan uwe lessen?"

Hij sloot haar sprakeloos in zijne armen; voor het eerst in zijn leven had ook hij gedacht dat »*some things could need a lie!*"

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Onderwijl was Mathilde werkelijk de koningin van het bal geweest. De jonge ordonnans-officier had eenige dansen voorbij laten gaan zonder haar aan te spreken, met die verfijnde coquetterie welke thans in de hofkringen van ons land ook door de heeren der schepping beoefend wordt, en toen hij haar eindelijk naderde, was het om haar op nog half lusteloozen toon toe te voegen:

»Mijn vader heeft de goedheid gehad, voor mij de eer te vragen uw soupeur te zijn. Mag ik echter ook nog vooraf op een dans rekenen?"

Hij wist evengoed als zij dat zij al hare dansen reeds lang weggegeven had; maar zij wist niet genoeg van de groote wereld af om dat te doorgronden, en zeide dat het haar zoo speet, maar dat haar balboekje reeds gevuld was.

»Laat eens zien!" zeide hij, met een kwijnenden blik in zijne lichtkleurige oogen, die de vrouwen half waanzinnig van bewondering voor hem maakte, omdat zij achter hetgeen in werkelijkheid slechts eene uitdrukking van verveling was, een gebroken hart meenden te ontdekken.

»Van den Polder, Brinkhof, Muller; nu waarlijk," riep hij uit: »zonder uw smaak te kennen, heb ik er toch eene veel te goede meening van, om te veronderstellen dat een van dat drietal zich gelukkig genoeg mag achten, u bijzonder te bekoren. Kies den minste hunner uit, en geef mij een toertje van zijn dans!"

Haar oogen schitterden van triomf. Het scheen haar zulk eene bijzondere onderscheiding toe, dat deze Lovelace zich de moeite wilde getroosten een hinderpaal uit den weg te ruimen om met haar te kunnen dansen, dat zij vergat hoe gemakkelijk hij, door eenvoudig bijtijds naar haar toe te komen, desnoods haar gansche kaartje met zijn naam had kunnen vullen.

»Maar wat zullen zij zeggen?" vroeg zij, doodsbang dat hij van gedachte mocht veranderen.

»O! het zijn beste kerels; zij hebben niets tegen een toertje, al weten zij ook dat zulks met mij den ganschen dans bedoelt. Laat ons Van den Polder nemen, zijne wal volgt nu juist: ik geloof zelfs reeds dat hij naar u toe komt; vrees niets, ik maak die zaak wel in orde."

Werkelijk boog thans een lang, schraal jong mensch, die een bril droeg en wien de natuur vergeten had een kin te geven, op onhandige wijze voor haar en stak haar sprakeloos den arm toe.

»Beste jongen!" zeide Edzard, terwijl hij hem op den schouder klopte, en met die goedige, trouwhartige uitdrukking aanzag, welke hij aan zijn gelaat wist te geven: »Mevrouw Van Wikkevorden heeft mij een groot offer gebracht. Ik was te laat gekomen om haar een dans te vragen, en ziende dat gij er twee hadt, heb ik haar verzekerd dat gij er niets tegen zoudt hebben, mij een toertje van deze wals af te staan; ik weet dat gij de man niet zijt om eenige stralen van de zon aan een ander te misgunnen."

Van den Polder, die zich zeer verheerlijkt gevoelde met de vriendelijke woorden betuigde hem haastig het tegendeel, drukte hem hartelijk de hand, en verwijderde zich, na eene allerliefste buiging voor de jonge vrouw te hebben gemaakt.

»Gij ziet, *rien de plus simple*," zeide Van Stoutenburgh, haar op zijne beurt den arm reikende. »Zullen wij thans tweemaal de zaal rondwalsen en daarna wat in de oranjerie gaan zitten? Dansen is zeer aangenaam, maar met u praten komt mij nog wel zoo goed voor."

Een tiental minuten later zaten zij beiden op eene kleine divan in de thans geheel verlatene oranjerie. Een ieder bevond zich op dat oogenblik in de danszaal, wat Eduard maar al te goed vooraf begrepen had.

De albasten lampen verspreidden een zachten schemergloed, de tropische bloemen en planten vervulden de atmosfeer met een warmen zoeten geur; Mathilde was nog nooit te voren in zulk een betooverd oord geweest, en het bijzijn van dien algemeen zoozeer gevreesden man met zijn blonden fijngolvenden baard, zijne zachte stem, en den achtergrond van gebroken vrouwenharten die zijn beeld steeds met zich droeg, bedwelmde haar.

Zij verloor er het gezond verstand door, waarmede zij in het gewone leven toch reeds zoo schaarsch bedeeld was.

»Hoe is het mogelijk, dat gij kracht van geest genoeg bezit om er uit te blijven zien gelijk gij doet, met een lot als het uwe!" sprak de jonge man op een toon vol bewondering, terwijl hij, schijnbaar achteloos, met de zachte vouwen van haar kleed speelde.

Mathilde kreeg een kleur en antwoordde.

»Het is waar, dat het soms heel moeilijk te dragen valt."

Omdat hij haar beklaagde, wilde zij hem ook niet zeggen dat haar lot toch nog al dragelijk was.

In zijn medelijden zeker gleed zijne hand die met de plooien van haar japon gespeeld had, tot haar langen handschoen en drukte zacht hare vingeren:

»Ik weet dat; en zoo dikwijls ik van u hoorde, heb ik, zonder u nog anders dan van uiterlijk te kennen, altijd de grootste sympathie voor uw ongeluk gevoeld. Ik hoop toch dat hij nimmer ruw tegen u is, of dat uw leven nooit gevaar loopt?"

Hij boog zich bij deze vraag tot haar over, en wist zulk een bezorgden blik in zijne oogen te leggen, dat de arme dwaze er het hoofd geheel door verloor.

»Neen," stamelde zij, »hij doet mij geen kwaad; maar o! gij weet niet wat het is."

»Ik kan het mij levendig voorstellen," zeide hij zuchtend. »Arm kind, gij zijt nog zóó jong, zóó schoon, zóó geschapen om boven alle andere vrouwen uit te blinken. Uwe plaats ware aan het Hof, en in stede daarvan brengt gij dat prachtige leven door in een armzalig landstadje, aan de zijde van een man dien gij eens hebt liefgehad, ja, maar die thans niets meer voor u kan bezitten van die hoedanigheden, waaraan gij vroeger hebt gehecht."

»Ach! hoe goed begrijpt gij mijn toestand! Niemand heeft zich daar tot nu toe nog in kunnen of willen verplaatsen, zelfs mijne moeder niet."

»Maar, hoe zou *ik* dat niet doen, Mathilde?" fluisterde hij bijna onhoorbaar.

(*Wordt vervolgd.*)

Ons muntstelsel en onze landbouwnijverheid

DOOR

N. P. VAN DEN BERG.

In zijne ter zitting der Tweede Kamer der Staten-Generaal van 11 November ll. uitgesproken rede vestigde de heer Mr. W. K. baron Van Dedem de aandacht van den Minister van Koloniën op de hem ter hand gekomen Memorie van de *Vereeniging van beheerders van landbouw-ondernemingen te Soekaboemi*, handelende over de particuliere landbouw-nijverheid op Java, hare beteekenis en de belemmeringen waarmede zij heeft te kampen, en gaf hij naar aanleiding daarvan o. a. de volgende opmerking ten beste.

„Voor Britsch-Indie komt, naar herhaaldelijk ook door den President der Javasche Bank werd betoogd, waar eene vergelijking wordt gemaakt tusschen de voorwaarden waaronder geconcurreerd wordt, nog eene omstandigheid in het voordeel, namelijk, dat men daar de zilveren munt de depreciatie van het zilver heeft laten volgen, zoodat de wisselkoers er voordeeliger is dan bij ons, waar de waarde van de munt *door de Gouvernements wisseltrekkingen* op hooger peil is gehouden."

Indien de hier gecursiveerde woorden achterwege waren gebleven zou op de juistheid van Mr. Van Dedem's opmerking niets vallen af te dingen. Niet door de Gouvernements wisseltrekkingen immers, die met de zaak van het muntwezen op zich zelf evenmin wat hebben te maken als de in omvang veel belangrijker wisseltrekkingen van credietinstellingen en handelshuizen [1]),

1) Reeds in mijne van 1863 dagteekenende brochure *De kwestie over den geldsomloop in N.-I.* toonde ik aan, dat de toestand van het Indische muntwezen geheel buiten den invloed staat van den meerderen of minderen verkoop van Gouvernements producten of den omvang der Gouvernements wisseltrekkingen; zie bl. 16 en een opstel over *Geldsomloop en Konsignatiestelsel* in den *Javabode* van 9 Mei 1863, N°. 37.

— maar alleen door de wet van 28 Maart 1877 (Ind. Stbl. N°. 112), krachtens welke het voor Nederland verordende gouden tiengulden-stuk ook in Nederlandsch-Indie tot standpenning is verheven, kon de waarde van de hier omloopende zilveren munt zich blijven richten naar de waarde van het goud, en is ons ruilmiddel bewaard voor de depreciatie, waaraan het onvermijdelijk zou hebben blootgestaan, indien het oorspronkelijk denkbeeld van de muntcommissie van 1872 tot uitvoering gekomen en Nederland op het voorbeeld van Duitschland en van de Scandinavische rijken tot den enkelen gouden standaard overgegaan ware met onveranderd behoud van de Nederlandsch-Indische muntwet van 1 Mei 1854.

Maar voor het overige sloeg Mr. Van Dedem den spijker volkomen juist op den kop, en te zonderlinger is het daarom, dat zijne opmerking den Minister aanleiding gaf tot den volgenden uitval:

„Men is zoo gewoon allerlei grieven van de Europeesche landbouwnijverheid in Indie te opperen en breed uit te meten, dat *men* zelfs zegt: in Britsch-Indië heeft men het zilver erg laten deprecieeren, en het muntstelsel erg in de war laten loopen, — dat hebben wij nog niet eens! *Men* doet het werkelijk voorkomen, alsof, omdat men die zaak in Britsch-Indie in de war heeft laten loopen, Java ook recht zou hebben op een slecht muntstelsel, en alsof *men* het der Regeering kwalijk neemt, dat zij heeft gezorgd, dat het muntstelsel niet slecht werd!"

Het zal niemand zeker bevreemden, dat ik mij dezen uitval van den Minister, ofschoon gericht tegen den heer Van Dedem, persoonlijk meen te moeten aantrekken. Bedrieg ik mij niet, dan ben ik, vóór de quaestie ter zitting van 11 November ll. in de Tweede Kamer werd aangeroerd de eenige, die haar meer opzettelijk heb ter sprake gebracht (en vergis ik mij dan zij de omstandigheid mijne verschooning, dat ik niet alles lezen kon wat misschien in Nederlandsche dagbladen en tijdschriften over de muntquaestie kan gezegd zijn). Herhaaldelijk stond ik bij dit onderdeel van het ingewikkelde vraagstuk stil en ik mag niet toelaten, dat, met volkomen miskenning van hetgeen ik gedaan heb om aan Nederlandsch-Indie de weldaad van een op gezonde grondslagen rustend en goed geregeld muntwezen te helpen verzekeren, mijne bedoelingen in een verkeerd licht geplaatst of verdacht gemaakt worden, voor zoover ik tevens de aandacht vestigde op de voor Java's producenten nadeelige zijde van de door

mij aanbevolen muntregeling, die bij de boven reeds aangehaalde wet van 1877 (Stbl. N°. 112) haar beslag kreeg.

„De aanneming van die wet", dus schreef ik in het op 19 Mei 1877 uitgebracht *Verslag van de Javasche Bank over het 49 boekjaar*, „kan door Indië's ingezetenen moeilijk te hoog worden aangeslagen. Zij is eene erkenning van het beginsel, dat vastheid van waarde een eigenschap is, welke de muntstandaard in Indië evenmin ontberen kan als de muntstandaard in Nederland, en dat het de plicht eener regeering is om te waken, dat de door haar verordende rekeningseenheid zooveel mogelijk steeds dezelfde waarde behoude. Men moge het om meer dan een reden betreuren, dat Indië het stelsel van den enkel zilveren standaard, waarbij het zich jaren achtereen volkomen wel heeft bevonden, zal vaarwel zeggen, het behoeft geen betoog meer, dat een metaal aan zoo groote waardewisselingen onderhevig als dit met het zilver in den laatsten tijd het geval is geweest, niet langer als *waardemeter* dienst kan doen. Door een samenloop van omstandigheden biedt sedert eenigen tijd alleen het goud de waarborgen aan, die een standmetaal behoort te bezitten, en het strekt der Nederlandsche Regeering tot eer dat zij, wel verre van Indië met betrekking tot de aangelegenheden der munt aan zijn lot over te laten, en de »meesterlijke werkeloosheid" (*masterly inactivity*) van de Regeering van Britsch-Indie na te volgen, er van den aanvang af naar gestreefd heeft om ook de waarde van het Indische ruilmiddel zich naar het goud te doen richten."

Zoo dacht — en zoo denk ik nog over de muntregeling, die bij de wet van 28 Maart 1877 werd bekrachtigd; maar dit neemt niet weg dat ik van den aanvang af een open oog had voor de ongunstige verhouding, waarin de producent in Nederlandsch Indie juist tengevolge van die muntregeling is komen te staan tegenover zijne medeproducenten in die landen, waar de depreciatie van het zilver ongestoord haren invloed op de waarde van het ruilmiddel kon doen gelden.

Nog vóór de wet van 1877 haar beslag had gekregen, en wel in het op den 27 Mei 1876 uitgebracht *Verslag van de Javasche Bank over boekjaar* 1875/76, wees ik er op hoe de waardevermindering van het zilver velerlei verhoudingen geheel uit haar verband rukte; hoe dientengevolge in alle ons omringende landen, waar men de zaak van het muntwezen aan haren natuurlijken loop had overgelaten, de in 1875 en het begin van 1876 geno-

teerde koersen afwijkingen van 10, 15, ja in sommige gevallen van 20 percent tegenover de noteeringen van eenige jaren geleden aantoonden; hoe daardoor vele gewichtige belangen ernstig bedreigd werden; maar, voegde ik er reeds toenmaals bij, „men verlieze niet uit het oog, dat de exporteurs in die streken schier voor het volle bedrag van bedoeld verschil bevoordeeld worden, en de eigenaars van landelijke ondernemingen aldaar in den voor hen buitensporig voordeeligen koers eene premie genieten, waarvan de ondernemers op Java verstoken blijven, en die hen bij den verkoop van producten op de Europeesche markten noodzakelijkerwijze bij hunne concurrenten in Britsch-Indië, enz. moet doen achterstaan. De koffieplanter van Ceylon, de indigoplanter van Bengalen, de theefabrikant in Assam, kunnen hun product in Europa misschien 10 percent goedkooper doen te gelde maken dan de ondernemer op Java en toch ten slotte nog voordeeliger rekening maken dan deze".

Uitvoeriger dan in een verslag van de Javasche Bank mogelijk was stond ik bij dit onderwerp andermaal stil in een in het *Algemeen Dagblad van N.-I.* van 11 Juli 1876 opgenomen opstel: *De praktische zijde der muntquaestie*, waarin ik met cijfers aantoonde, dat bij den toenmaligen stand der wisselkoersen te Calcutta (namelijk 1 shilling $7^3/_8$ pence per roepy) de exporteur aldaar eene premie van $16^3/_4$ percent genoot, waarvan de producent of exporteur in Nederlandsch Indie te eenenmale verstoken was, met het gevolg natuurlijk, dat alle artikelen van uitvoer in Britsch-Indië eenen aan die premie geëvenreedigden hoogeren prijs konden bedingen dan met diezelfde artikelen in Nederlandsch-Indië het geval was.

„Hadden", dus merkte ik te dier plaatse op, „dezelfde invloeden, die den koers te Calcutta nu laatstelijk tot 1 sh. $7^3/_8$ d. per roepy hebben doen stijgen, zich ook hier doen gelden dan zou de handelaar, die thans niet meer dan $f 13^1/_2$ per pikol voor suiker bieden kan, gerust $f 2^1/_4$ per pikol meer kunnen besteden, en onder voor het overige gelijke omstandigheden zou de noteering voor suiker dus p. m. $f 15^3/_4$ in plaats van $f 13^1/_2$ per pikol bedragen".

En iets verder in datzelfde artikel: „Bij gelijke prijzen op de Europeesche markt zal b.v. de koffieplanter op Ceylon thans p. m. $f 8,-$ per pikol meer voor zijn product kunnen bedingen dan de koffieplanter op Java, en ten aanzien van alle andere uitvoerartikelen van Nederlandsch-Indië geldt in verhouding dezelfde ge-

volgtrekking, namelijk dat alle producenten alhier tegenover hunne vakgenooten in Britsch-Indië in een hoogst ongunstigen toestand verkeeren".

„Behoort nu", dus liet ik er onmiddellijk op volgen, „behoort nu onze Regeering te worden aangespoord om de zaak van het muntwezen met betrekking tot Nederlandsch-Indië aan haren natuurlijken loop over te laten, en om door het openstellen van de gelegenheid tot het aanmunten van zilver ten behoeve van de circulatie alhier, de waarde van ons ruilmiddel zich evenals in Britsch-Indië te doen richten naar de verminderde waarde van het zilver?" In geenen deele, zoo luidde mijn antwoord, en nooit heb ik een oogenblik geaarzeld om deze als het ware voor de hand liggende vraag steeds op de stelligste wijze ontkennend te blijven beantwoorden, gelijk ik het dadelijk deed in het opstel van Juli 1876, waaraan bovenstaande regelen ontleend zijn. Het is mij niet bekend, dat immer door anderen eene tegenovergestelde meening is voorgedragen, en er kan dus voor den Minister geen enkele aanleiding bestaan hebben om het te doen voorkomen, als of *men* het der Regeering kwalijk neemt, dat zij heeft gezorgd, dat het muntstelsel van Nederlandsch-Indië niet slecht werd!

Zelfs in de Soekaboemische Memorie, die het bespreken der quaestie in den boezem der Tweede Kamer aan de orde deed komen, is geen woord te vinden, dat de opvatting van den Minister ook maar eenigermate kan wettigen. Er wordt in aangetoond, dat het voor den planter in Nederlandsch-Indië meer in zijn belang ware geweest, indien de Regeering de zaak van het muntwezen alhier eenvoudig aan haar eigen loop had overgelaten; maar, dus volgt er onmiddellijk op, „nog nimmer heeft zich één stem in dien geest doen hooren, *omdat men algemeen gevoelt*, dat het een verstandige handeling van de Regeering is geweest om te waken voor de betrekkelijke vastheid van waarde van het voor deze gewesten verordende ruilmiddel".

Niemand denkt er dan ook aan om in het belang van Java's producenten te velde te trekken tegen de grondslagen, waarop het muntstelsel van Nederlandsch-Indië sedert 1877 rust; maar wel verlangt men, dat de Regeering de oogen niet gesloten houdt voor den ongunstigen toestand, waarin die producenten zich tengevolge van een door het algemeen belang geëischten maatregel tegenover hunne mededingers in de naburige Engelsche bezittingen geplaatst zien.

Die toestand is ernstiger dat velen zich voorstellen. Het valt niet te loochenen, dat de producenten in Britsch-Indië en Ceylon nog steeds het volle genot hebben van de stijging van den wisselkoers op Engeland, want de verwachting, dat het verbroken evenwicht op het gebied van den geldsomloop zich gaandeweg zoude herstellen door eene met de depreciatie van het zilver gelijken tred houdende algemeene stijging van prijzen en loonen werd tot nu toe niet vervuld. Zonderling genoeg heeft de roepij nog weinig van zijn vroegere koopkracht verloren [1]), en de rijzing van den wisselkoers bleef dus in haar vollen omvang werken als eene premie op den uitvoer, maar tegelijker tijd als een verhoogd invoerrecht op de van buiten aangebrachte goederen. Het is niet waarschijnlijk, dat de loop van zaken voor onze bezittingen een andere zou geweest zijn, bijaldien men hier den enkelen zilveren standaard met vrije aanmunting van zilver van kracht had gelaten, en het is niet onbelangrijk om een oogenblik stil te staan bij de gevolgen, die hieruit voor ons maatschappelijk verkeer zouden zijn moeten voortvloeien.

Volgens de noteeringen van de Londensche markt heeft de prijs van het zilver gedurende de jaren 1876 tot en met 1884 gemiddeld bedragen 52 d. per ons standaard, en met dezen prijs tot grondslag zou bij vrije zilveraanmunting de wisselkoers van Java op Nederland tot gemiddeld *f* 85 Nederlandsch courant voor *f* 100 Indisch courant en op Engeland tot ruim *f* 14 per pond sterling zijn moeten stijgen: een verschil dus van p. m. 15 perc. met de noteeringen, waarmede men gedurende de laatste negen jaren dooréén rekening had te houden, en wat zou men nu onder de werking van dien verhoogden koers hebben waargenomen?

Voor den invoerhandel zou eene stijging van den wisselkoers met 15 percent volkomen hebben gelijk gestaan met eene uniforme verhooging van het invoerrecht met een gelijk bedrag van 15 percent, eene verhooging, die uit den aard der zaak zou zijn moeten gedragen worden òf door den uitzender buiten Nederlandsch-Indië, òf door den verbruiker binnen Nederlandsch-Indië. Het is niet twijfelachtig, dat op den duur alleen de laatste het gelag zou hebben betaald, en al moge het vaststaan, dat de

---

1) „While the value of silver has fallen, and the rupee in its exchange value with England has also fallen, the currency of India for internal purposes has not materially changed, it being generally asserted by those acquainted with India that the rupee, as regards the necessaries of life, has not yet lost much of its old buying power." R. BARCLAY *The silver question and the gold question;* London, 1885; p. 89.

eerste niet vrij van schade zou zijn gebleven in zooverre zijn afzet alhier noodwendig zou beperkt zijn door den verhoogden druk aan den verbruiker opgelegd, opzettelijke aantooning behoeft het niet, dat tengevolge van den stabielen wisselkoers, dien men aan de werking der muntwet van 1877 te danken heeft, jaar in jaar uit millioenen in de zakken van den verbruiker zijn gebleven, die hem onder de werking van eene muntregeling als de Britsch-Indische zouden ontnomen zijn. Wie hieromtrent nog in twijfel mocht verkeeren rekene voor zich zelven slechts na hoe veel het hem zou gekost hebben indien hij b.v. tien jaren achtereen elke rekening van *f* 100 Nederl. van zijn Europeeschen boekhandelaar, wijnleverancier, enz. met *f* 115 Indisch zou hebben moeten voldoen.

Voor alle verbruikers, Europeanen zoowel als vreemde oosterlingen en inlanders, is de muntregeling van 1877 dus een onbetwistbare weldaad geweest; maar de médaille heeft ook hare keerzijde, want voor de Regeering in hare qualiteit van producent, koopman en bankier b. v. zou het stellig voordeeliger zijn uitgekomen indien zij bij den verkoop van hare wissels op het Ministerie van Kolonien, en van de producten, die zij in Indie pleegt te gelde te maken, van een verhoogden wisselkoers had kunnen partij trekken.

En de particuliere landbouwondernemers in Nederlandsch-Indie verkeeren ten dezen opzichte in volkomen hetzelfde geval. Zij zouden in doorslag p. m. 15 percent hoogeren prijs voor hunne producten hebben kunnen bedingen dan waarmede zij zich feitelijk hebben moeten tevredenstellen, en met het oog hierop kan de vraag geen bevreemding wekken mij onlangs voorgelegd door een correspondent in Britsch-Indie, die met belangstelling den loop van zaken op het gebied van de geld- en goederenmarkt in onze bezittingen pleegt te volgen, of de hier in het laatst van 1884 geheerscht hebbende crisis niet ten deele althans moet geweten worden aan den toestand van het muntwezen, in zooverre namelijk het kunstmatig op prijs houden van het zilver onze planters verstoken doet blijven van de verhoogde zilverprijzen, die zij anders tengevolge van de depreciatie van dat metaal zouden kunnen bedingen [1])? Op deze vraag kan in gemoede geen ander dan

1) »The crisis caused by the ruinous decline in the value of sugar seems to have been even greater in Java than elsewhere, and I should like to know whether in your opinion it was intensified by the Netherlands currency system, which by maintaining the value of silver artificially deprives your planters of the enhanced silver prices they would otherwise obtain owing to the great depreciation of that metal."

een bevestigend antwoord worden gegeven. De productenprijzen zouden onmogelijk tot een zoo laag peil, als zij in de laatste helft van 1884 bereikten, zijn terug geloopen, bijaldien de exporteur in verband met den stand der wisselkoersen zijne limietes met 15 percent had kunnen verhoogen. Maar hier vooral geldt het niet genoeg te herhalen *ce qu' on voit et ce qu' on ne voit pas*, want het zal wel geen opmerking behoeven, dat men in Nederland er niet zoo gemakkelijk in zou zijn kunnen slagen om de kapitalen bijeen te brengen, die op een gegeven oogenblik ter bezwering van de hier uitgebroken crisis noodig waren, bijaldien men den waarborg gemist had, die voor den Nederlandschen kapitalist in de tegenwoordige regeling van het Indische muntwezen is gelegen. Al moge het dus waar zijn, dat de crisis van 1884 een minder acuut verloop zou gehad hebben, indien onze rekeningseenheid verband had blijven houden met de verminderde waarde van het zilver op de wereldmarkt, — van afdoende redding in den nood zou onder die omstandigheden wellicht in het geheel geen sprake hebben kunnen wezen, en er kan dan ook uit dezen hoofde geenerlei aanleiding bestaan om de maatregelen te wraken, die indertijd genomen zijn om het Indische muntwezen op gelijken voet als het Nederlandsche voor depreciatie te behoeden.

Aan die maatregelen moet onvoorwaardelijk de hand worden gehouden, wat er verder op het gebied van het muntwezen ook moge gebeuren, en voorzeker behoort daarop ter wille van Indië's producenten geenerlei inbreuk te worden gedoogd. Maar met dat al blijven *zij* toch het kind der rekening, en dit duidelijk te doen uitkomen was het voorname doel van de Soekaboemische Memorie, waaraan de Minister eene zoo geheel averechtsche uitlegging heeft gegeven, alsof het onze landbouwnijveren te doen ware om te reageeren tegen die muntregeling, waarvan door de wet van Maart 1877 aan Nederlandsch-Indië het bezit is gewaarborgd.

Niets voorzeker ligt verder buiten hunne bedoeling dan deze toeleg; maar wijl zij tengevolge van die muntregeling tegenover hunne concurrenten in Britsch-Indië en Ceylon in eene verhouding zijn geplaatst, die voor hen een steeds dreigender aanzien aanneemt naar gelang de daling der zilverprijzen, zooals in den laatsten tijd het geval was, grooter vorderingen maakt, behoort van Regeeringswege niets verzuimd te worden, om hen, gelijk de heer Van Dedem het uitdrukte, *Concurrenz-fähig* te doen blijven, niet ter wille van de individueele belangen van onze

producenten, maar ter wille van de algemeene belangen van volk en staat, belangen die intusschen zoo nauw met elkander samenhangen, dat het volkomen ijdel mag heeten om, gelijk thans in Nederland mode schijnt, het tegenwoordig geslacht van industrieelen te willen scheiden van de industrie met de uitoefening waarvan zij zich bezig houden.

Met den bloei of den ondergang van de particuliere landbouwnijverheid staat of valt de verdere ontwikkeling van deze gewesten, want wij verkeeren nu ongelukkigerwijze in een toestand, waarin van de eigen cultures der inlandsche bevolking voor de vermeerdering van het voortbrengend vermogen van Java althans niet veel is te verwachten. Men moge hoog opgeven van de rijke oogsten van padi en andere gewassen, welke kunnen verkregen worden van de velden, die thans voor de teelt van uitvoerproducten voor de Europeesche markt in gebruik zijn; maar wat kan het der bevolking baten om de opbrengst harer voedingsmiddelen te zien stijgen boven de hoeveelheid, die zij voor hare eigene behoefte noodig heeft, zoolang voor dat meerdere geen afzet naar buiten is te vinden? Men lette slechts op hetgeen men in den loop van dit jaar heeft kunnen waarnemen, om de overtuiging te erlangen, dat een te overvloedige rijstoogst een wezenlijke ramp voor een deel der bevolking worden kan, evenals dit vroeger in Britsch-Indië met betrekking tot de daar geteeld wordende tarwe meermalen het geval was, vóór de goedkoope spoorwegtarieven en de als eene premie op den uitvoer werkende stijging der wisselkoersen, den uitvoer van dat graan naar het buitenland mogelijk hadden gemaakt [1]).

Daarom brengt het belang van den Staat mede om niets onbeproefd te laten tot zooveel mogelijke wegruiming van de belemmeringen, die aan eene gezonde en deugdelijke ontwikkeling van de particuliere landbouwnijverheid in deze gewesten nog steeds in den weg staan, gelijk zulks in bijzonderheden, en naar mijne gemoedelijke overtuiging zonder eenige overdrijving, werd aangetoond in de Memorie van de Soekaboemische Vereeniging, die ook met betrekking tot het gewichtige vraagstuk van het muntwezen en de daarmede verband houdende gevolgen geen woord bevat op de juistheid waarvan iets zou vallen af te dingen.

BATAVIA, 26 December 1885.

---

1) Vgl. mijn opstel over den *Graanhandel in Britsch-Indië*, opgenomen in het *Algemeen Dagblad van N.-I. van* 19, 21, 22, 23 en 26 November 1883.

Een Koloniaal-Staatkundig misdrijf.

DOOR

J. H. P. E. KNIPHORST.

Bij het behandelen van de Indische begrooting in de Tweede Kamer, heeft niets ons zoo zeer getroffen, als de stemming over het voorstel der regeering, om een verhoogd subsidie beschikbaar te stellen voor een wetenschappelijk onderzoek van Nieuw-Guinea.

De teleurstelling, welke dit afwijzend votum op ons maakte, stellen we ons voor dat weinig zal hebben verschild van de gewaarwording, welke de afgevaardigde van Deventer, de heer Blussé, gevoelde, toen hij kennis nam van het eindcijfer der Marine-begrooting, en waaraan hij bij de discussiën over dat Hoofdstuk der Staatsbegrooting lucht gaf met de woorden: *„het drukt mij als lood"*.

Ook het votum van 17 November drukt ons als lood, en dit wel in die mate dat wij het dan ook nog niet eens zijn of het woord, aan het hoofd van dit opstel geplaatst, misschien niet nog te zwak is, om die handeling van een Nederlandsche Volksvertegenwoordiging in hare ware beteekenis te kenschetsen.

Vooral met het oog op den tijdgeest, welke schier overal naar gezagsuitbreiding streeft als correctief tegen de dagelijks veldwinnende moderne, egoïstische en naturalistische levensbeschouwingen, achten wij dit afwijzend votum van zóó overwegend belang, dat wij, zonder een enkel woord van protest althans, niet kunnen besluiten er nu ook verder maar in te berusten.

Wij stellen ons dan ook voor de discussiën, welke in dat merkwaardig achtermiddag-debat over het subsidie zijn gevoerd, hier nog eens de revue te doen passeeren, om de bij die gelegenheid aangevoerde argumenten te toetsen aan de traditioneele roeping,

welke Nederland als Souverein in den Oost-Indischen Archipel heeft te vervullen en waartoe, om naar het woord van den stichter van dat rijk te spreken: *„het er alleen op aankomt te toonen wat een weinig courage vermag."*

Wij beginnen intusschen met in een paar woorden de geschiedenis van het subsidie ook hier nog even in herinnering te brengen.

Reeds in 1880 vestigde de Heer Ten Brink, als ondervoorzitter van het Indische Aardrijkskundig Genootschap, de aandacht der Indische regeering op de hooge noodzakelijkheid, om dat gedeelte van Nieuw-Guinea, waarop Nederland, als suzerein van Tidore, souvereiniteitsrechten doet gelden, door onderzoekingstochten, ook eens door Nederlanders geleid en ondernomen, eenigszins nader en binnen den gezichtskring te brengen van het westersch gezag.

Ook de regeering meende, nu de algemeene aandacht in Europa, meer nog dan ooit te voren op dit uitgestrekte eiland gevestigd is, dat geen deel van onzen Indischen Archipel zóó zeer in aanmerking komt voor een wetenschappelijk onderzoek als het westelijk gedeelte van Nieuw-Guinea, wil Nederland ook in de toekomst zijne aanspraken met klem tegenover andere nationaliteiten kunnen blijven handhaven.

Het Aardrijkskundig Genootschap in Nederland, dat, in verband met andere onderzoekingsplannen in den Archipel, zich vroeger reeds met den minister van Koloniën had in aanraking gesteld, werd dan ook te kennen gegeven, dat die plannen moesten worden achtergesteld bij den door de regeering, in overeenstemming met den Indischen Opperlandvoogd, meer urgent beschouwden onderzoekingstocht naar Nieuw-Guinea, en tevens werd het uitgenoodigd in dien geest voorstellen te doen, die dan met de meeste belangstelling zouden tegemoet gezien en onderzocht worden.

Het gewone subsidie voor wetenschappelijke onderzoekingstochten in den Oost-Indischen Archipel, op de begrooting uitgetrokken, had tot nu toe de zeer bescheiden som van tienduizend gulden niet overtroffen. Zonder de Kamers direct in de zaak te mengen, — of misschien juister gezegd: hare aandacht er op te vestigen — zou dus de regeering over dat quantum hebben kunnen beschikken. Het Aardrijkskundig Genootschap meende echter, dat buiten die toegezegde geldelijke ondersteuning, ook nog verdere materiëele en politieke hulp niet kon worden ontbeerd. Werd reeds dadelijk aan een eenigszins uitgebreid onderzoek de voorkeur gegeven, dan zou ter opsporing van vaargeulen en ter be-

vestiging van tijdelijke stations in de nabijheid van een riviermond, welke als uitgangspunt zou moeten dienst doen, die hulp moeten bestaan door het van de zijde der regeering tijdelijk afstaan van een oorlogs- of gouvernements stoomschip en subsidiair van een gewapende of goed bemande kruisprauw, indien niet zoo dadelijk aan het denkbeeld: om den tocht op eenigszins ruimen schaal te ondernemen, kon gevolg gegeven worden.

Naar het schijnt heeft de regeering hier, zich aanvankelijk wel met dat denkbeeld kunnen vereenigen, maar, zooals trouwens een ieder zal inzien, die met de staatkundige inzichten van den tegenwoordigen Opperlandvoogd in Indië ook maar eenigszins bekend is, uit het oog verloren, dat: wie de rekening buiten den waard maakt bedrogen uitkomt. Althans, den Gouverneur-Generaal gehoord, meende de regeering, zoodanige vaartuigen, voor dat doel geschikt, niet te mogen of te kunnen afstaan en heeft zij in compensatie daarvan voorgesteld het aanvankelijk reeds toegezegde subsidie van tien mille met vijftienduizend gulden te verhoogen. Ziedaar in hoofdtrekken de geschiedenis van 't subsidie. Dat de regeering in deze materie zich over ijs van één nacht zou hebben gewaagd, is dus een beschuldiging, die haar moeilijk zal kunnen worden ten laste gelegd. Na ruim zes jaar beraad is het eindelijk zoo ver, dat een som van vijfentwintig duizend gulden, zonder eenige verdere toezegging, hetzij van materiëelen, hetzij van politieken aard, dus zooveel maar mogelijk van iedere staatkundige kleur ontdaan, op de begrooting wordt uitgetrokken. Giften, door bijzondere personen toegezegd, waaronder zelfs één van tienduizend, en één van vijfduizend gulden, getuigen in ruimen zin, ook van ingenomenheid met dezen door de regeering noodig geoordeelden wetenschappelijken onderzoekingstocht. Men zou dus nu meenen, dat de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging, waar weder eens een bewijs werd gegeven, dat de regeering zich niet geheel en al wil onttrekken aan hare souvereiniteitsplichten ten opzichte van de meer verwijderde Buitenbezittingen, die gelegenheid met beide handen zou hebben aangegrepen om van hare adhaesie te doen blijken. Zij, die zich zoodanige illusies hadden gemaakt, zouden echter bedrogen uitkomen en daardoor alleen reeds toonen volstrekt niet op de hoogte te zijn van de staatkundige inzichten op koloniaal gebied onzer tegenwoordige Tweede Kamer. Na een kort debat toch, werd het amendement van een afgevaardigde van Amsterdam, den heer *Cremer*, om het verhoogd subsidie weder te schrappen, met een groote meerderheid aangenomen.

Behalve de voorsteller van 't amendement hebben ook nog de heeren *Mees*, *Corver Hooft* en *Verniers van der Loeff* aan het debat deel genomen en het subsidie bestreden, terwijl alleen de heer *De Beaufort*, uit Amsterdam, den Minister van Koloniën in de verdediging van zijn voorstel ter zijde stond.

De meeste lezers zullen het zeker kunnen goedvinden, indien wij de pleidooien, in dit debat gevoerd, niet nog eens in extenso uitschrijven en er ons kortheidshalve toe bepalen met alléén de bloote argumenten die in dit korte geding hebben moeten dienst doen, dus van alle parlementaire en oratorische versierselen ontdaan, hier nog eens ter toetsing op den voorgrond plaatsen.

De heer Cremer, zijn amendement toelichtende, meende dat de regeering zich geen behoorlijk aandeel zou verzekerd hebben in de aanwinsten der expeditie voor de rijksverzamelingen, waarop zij als het subsidie werd verstrekt in de eerste plaats aanspraak zou hebben. Waar de Staat een dergelijk belangrijk subsidie verleent, al mocht hij dan de kosten niet uitsluitend dragen, had hij wel degelijk een woord mede te spreken, ook over de wijze waarop de expeditie werd ingericht.

Men ziet het: de voorsteller van 't amendement is niet alleen voorzichtig, maar wil ook geen kat in den zak koopen. Als het subsidie tot zóó hoog bedrag verleend mocht worden, wenscht hij ook als equivalent een behoorlijk aandeel in de winst. Gewichtig argument inderdaad, en dat vooral onder de bestaande omstandigheden, nu wegens den onspoed der tijden geen enkele uitgaaf de instemming der Kamer verdient te verwerven, welke niet behoorlijk door een deugdelijk equivalent is gedekt.

Maar er is meer. Het subsidie, aan Nieuw-Guinea te verleenen, zoude, meende de heer Cremer, ook beter besteed zijn aan die gedeelten onzer bezittingen, welke reeds in exploitatie zijn. En hierin vindt hij een onverwachten bondgenoot in den heer Corver Hooft, die als zijn denkbeeld voorop zet, „dat men tegenwoordig van een volk dat bezittingen heeft in andere werelddeelen, veel meer dan vroeger vergt; de betrekking tusschen moederland en koloniën dringt veel meer door in alle bijzonderheden, en dat maakt het moeilijk een zoo uitgebreid koloniaal rijk als onze voorouders ons nalieten, overeenkomstig den geest en de vereischten van den tegenwoordigen tijd te exploiteeren."

Wij kunnen ons voorstellen wat de heer Cremer moet genoten hebben, toen hij de ervaring opdeed, ook van die zijde, in zijn

verzet tegen de niet behoorlijk geëquivaleerde voorstellen der regeering, op steun te kunnen rekenen.

„En als ik dan naga", zegt de heer Corver Hooft verder, „hoe weinig wij nog slechts weten van de binnenlanden van Borneo en van vele dier landen op Sumatra, dan acht ik ons niet bij machte, ons, natie van even vier millioen, om dergelijk rijk in Indië naar behooren te regeeren."

Waar dergelijke flinke en manlijke adviezen nog een gewillig en belangstellend oor vinden in de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging, zal de grootste pessimist zelfs niet durven beweren dat de nazaten het hunnen voorouders ook maar in iets gewonnen geven. Nog altijd diezelfde fiere geest, die ons roemrijk voorgeslacht bezielde, toen het in den ongelijken strijd tegen Spanje voor zijn vrijheid, niet alleen geestkracht, maar ook nog menschen en middelen genoeg vond om aan alle oorden der wereld koloniën te stichten!

Een ander argument, door den voorsteller van 't amendement aangevoerd, is, dat in Nieuw-Guinea, nu het reeds van twee zijden door andere natiën wetenschappelijk wordt geëxploreerd, een derde expeditie bij de inlandsche bevolking wel eens toenemende bezorgdheid zou kunnen verwekken en daardoor tot roof en doodslag, en als gevolg daarvan, tot expeditiën van anderen aard aanleiding zou kunnen geven. De leuke opmerking van den Minister, dat er weinig communicatie tusschen de verschillende streken bestaat en men zich dus niet bezorgd behoeft te maken, dat het eene deel van het eiland spoedig bericht zou krijgen van het andere, kon voor den heer Cremer geen gewicht in de schaal leggen. „Ik meen het te moeten betwijfelen. Mijne ondervinding van dergelijke landstreken is, dat, ofschoon daar geen telegrafen, couranten of geregelde communicatiën zijn, de berichten er toch vrij snel reizen; men heeft er de „kabar angin", het gerucht dat van mond tot mond gaat, en, zooals dat met dergelijke mededeelingen meestal 't geval is, overdrijft. Ik geloof dat juist in eene slechte communicatie het gevaar gelegen is, dat van een onschuldige wetenschappelijke expeditie door de inlanders iets anders gemaakt wordt, misschien het begin van een expeditie."

Zooals nu hieruit weder duidelijk blijkt, hebben wij in den heer Cremer met geen novice op koloniaal terrein te doen. Indien er bij enkelen dan ook nog een oogenblik twijfel mocht hebben bestaan omtrent de door hem uit te brengen stem, na een toelichting als deze, gegrond op een persoonlijke ervaring *van der-*

gelijke landstreken, kan hiervan nu zeker verder geen sprake meer zijn. Toch meent hij, er het niet bij te moeten laten. Nog één snaar heeft hij op zijn boog, welke al de overige nog in de schaduw dreigt te stellen. Wij zouden meenen der waarheid te kort te doen, indien wij dit, vooral ook tegen het Ned. Aardrijkskundig Genootschap zoo humaan en vleiend, argument hier nog niet even releveerden. Niet echter ook uit dat oogpunt, daar wij overtuigd zijn, dat dit wetenschappelijk lichaam-zelf zeker niet in gebreke zal blijven de ontvangst te erkennen van de lieflijkheden, welke de voorsteller van 't amendement aan dat adres heeft gemeend te moeten renvoyeeren.

„De Minister zegt: „„dat het Aardrijkskundig Genootschap het aangewezen lichaam is om een exploratietocht te leiden, schijnt nauwelijks betoog te behoeven."""

„Het komt mij voor dat zulks zeer veel betoog behoeft.

„Ik ben geen man van de wetenschap" — alsof niet ieder die den heer Cremer gehoord heeft beter wist — „en dus in deze tot oordeelen niet bevoegd, maar het is mij bekend, dat er zeer vele geleerden in den lande zijn, die dit betoog allernoodzakelijkst zouden achten en bij gebreke daarvan aan deze uitspraak twijfelen. Ik heb daarbij vooral op het oog de resultaten der Sumatra-expeditie.

„Ik kan deze bewering van den Minister niet anders beschouwen dan als eene machtspreuk, van evenveel waarde, als die van een machtspreuk, die juist het omgekeerde zegt.

„Ik wil hoegenaamd niets afdingen op de bekwaamheid en de respectabiliteit van de bestuurders van het Aardrijkskundig Genootschap en acht eene bespreking van de personen die onder hunne orders hebben gereisd allerminst hier op hare plaats; maar is het Aardrijkskundig Genootschap zulk een aangewezen, dus krachtig, lichaam, en hebben wij hier te doen met een zuivere wetenschappelijke reis, niet met voorbereidingen van anderen aard, dan acht ik de verwezenlijking van 't Genootschaps-plan vooral een zaak van particulier initiatief, op te wekken door dat Genootschap, en dan misschien wel waard den steun der Regeering te ontvangen uit den gewoonlijk voor zulk doel uitgetrokken post. In Engeland is de exploratie van Nieuw-Guinea ook zoo opgevat. Daar is die tocht geheel van het particulier initiatief uitgegaan, zooals onder anderen blijkt uit een schrijven van den Londenschen correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van Vrijdag 10 Juli 1885, Eerste blad, waarin men leest:

„„De heer Forbes is vertrokken als afgevaardigde van de British Association for the advancèment of science, de Royal Geographical Society en de Scottish Geographical Society. Elk dezer genootschappen heeft een belangrijke som toegezegd tot dekking der kosten. Door de regeering is de tocht niet gesubsidiëerd, maar Lord Derby richtte, als toenmalig minister van Koloniën, een officiëelen brief tot Forbes, waarin deze mededeelt, dat zijne reis plaats vindt met autorisatie en goedkeuring der Engelsche regeering. Daarom is ook aan den nieuw benoemden opper-commissaris-generaal Scratchley bevel gezonden, den heer Forbes op alle mogelijke wijzen bij te staan en voort te helpen. Generaal Scratchley zal den heer Forbes afwachten op Thuesday-Island en een Britsch krijgsschip zal hem van daar naar de kust van Nieuw-Guinea, naar Port Moresby, overbrengen."

Niet waar? Dit laatste argument doet de deur dicht. De financiëele steun van drie wetenschappelijke genootschappen in Engeland en de materiëele en zedelijke hulp welke lord Derby, als minister van Koloniën, den heer Forbes heeft toegezegd, 't kan in de verte niet opwegen tegen de 25 mille, welke onze regeering voorstelt, aan 't wetenschappelijk onderzoek van Nieuw-Guinea te verspillen. Inderdaad, de voorsteller van 't amendement had de argumenten maar voor 't grijpen.

Wij nu vragen intusschen: is dat argumenteeren of is het keuvelen waarop de heer Cremer, in bondgenootschap met den heer Corver Hooft, zijn medeleden op 17 November heeft onthaald? Zouden die door beide heeren aangevoerde argumenten den toets van een gezet en deugdelijk onderzoek wel kunnen velen? Om alleen maar bij het laatste te blijven, zou de heer Cremer waarlijk kunnen meenen, dat den steun welke den heer Forbes èn van particuliere èn van officiëele zijde in Engeland en Australië, in het ook toen reeds door Engeland geannexeerde gedeelte van Nieuw-Guinea was toegezegd, niet veel meer waarde moet worden toegekend, dan de luttele financiëele hulp, welke het Aardrijkskundig Genootschap werd toegedacht?

Dat met de door den voorsteller van 't amendement aangevoerde motieven het subsidie dan ook reeds zou veroordeeld zijn, was na de repliek van den Minister niet te verwachten. Eerst nog moesten andere meer steekhoudende bewijzen worden aangevoerd.

De heer Mees is het, die nu het eerst tegen het subsidie in

't krijt komt. Deze afgevaardigde uit Rotterdam heeft argumenten van meer staatkundigen aard. „Nieuw-Guinea", zegt hij, „behoort tot onze verst verwijderde bezittingen. De band met die bezitting is zwak. Nu erken ik, dat een exploratietocht nog niet noodwendig en terstond de voorbereiding tot verdere exploitatie en uitbreiding onzer bestuurstaak behoeft te worden. Maar toch beginnen wij deze onderneming, de band die nog zwak is, zal eenigermate versterkt worden."

Het ligt misschien aan onze geringe bevattelijkheid, maar welk politiek standpunt die afgevaardigde van Rotterdam nu eigenlijk bedoelt, dat wij in dien Oost-Indischen Archipel behooren te handhaven, is ons niet recht duidelijk. Hoe nu? De band met dat gedeelte van Nieuw-Guinea, waarover wij reeds jaar en dag souvereine rechten hebben doen gelden, zou wel eens eenigermate kunnen versterkt worden! En dan? Of zou de tegenwoordige koloniale politiek van Nederland soms daarop bedacht moeten zijn, om die banden hoe eer hoe liever weder los te maken? Maar weet de heer Mees dan niet, wat er nu nauwelijks anderhalf jaar geleden over de oostelijke helft van Nieuw-Guinea tusschen Engeland en Duitschland is voorgevallen, en hoe Engeland tengevolge der onverantwoordelijke weifelingen zijner toenmalige regeering in de koloniale politiek, genoopt is geworden, niet slechts de geheele noordoostkust van Nieuw-Guinea weder te ontruimen, maar er zelfs op verschillende punten zijn vlag voor de Duitsche neêr te halen? In een kort opstel van de hand van den heer Mr. W. Baron Van Goltstein onder den titel: „Engelsch-Duitsche koloniale discussiën", opgenomen in de „Gids" van November l.l., is dat koloniaal politieke incident anders toch tijdig genoeg gereleveerd, en, voor wie ook maar eenigszins tusschen de regels in wil lezen, helder genoeg in 't licht gesteld, dat het in de practijk zeker veel eenvoudiger zal blijken voor Nederland, om de zwakke banden die thans ons nog maar aan Nieuw-Guinea binden weder geheel te slaken, dan ze eenigermate nauwer aan te halen.

Gezien van het standpunt, dat Nederland in den Oost-Indischen Archipel behoort te handhaven, komt ons hetgeen de heer Mees er nu nog verder meent aan te moeten toevoegen, niet minder onverantwoordelijk voor.

„De Minister heeft zelfs bij zijne verdediging zoo even gezegd, dat wij de binnenlanden van Nieuw-Guinea en de bevolking zeer weinig kennen.

„Nu wil ik den Minister vragen of hij met volkomen zekerheid durft verklaren, dat uit deze expeditie geen verwikkelingen zullen volgen, daar het althans op dit oogenblik voor ons alles behalve raadzaam is dit gevaar te doen ontstaan."

De heer Mees is blijkbaar bevreesd zich aan koud water te branden. Doch dit zijn van die gemoedsbezwaren waarover niet valt te twisten. Wat wij dan ook eigenlijk op 't oog hadden, volgt nu.

„In grooter en machtiger staten dan wij zijn, — ik wijs op Engeland — doen zich bij toeneming stemmen hooren die er op aandringen: geen expansie, eer concentratie.

„Ook Nederland geloof ik dat met het oog op zijn uitgebreid koloniaal bezit zich die leus moet stellen."

Twijfel omtrent de bedoeling van dien afgevaardigde schijnt dus zelfs niet eens meer gerechtvaardigd. Het beste wat Nederland te doen heeft, is zich zoo spoedig mogelijk van Nieuw-Guinea terug te trekken, want het machtige Engeland heeft in den laatsten tijd ook zoodanig stelsel van concentratie toegepast.

Ook dus hier weder dezelfde onbekendheid met de geschiedenis van den dag, waaromtrent alléén de heer Mees niet schijnt ingelicht te zijn, dat Engeland — zij het ook schoorvoetend — juist het tegendeel in toepassing heeft gebracht en door de zuidostkust van Nieuw-Guinea te annexeeren, zijn koloniaal gebied nog pas aanmerkelijk heeft geëxpanseerd.

Een verwijzing naar Frankrijk, dat wegens zijne besluitelooze houding in koloniale aangelegenheden, vooral in den laatsten tijd, een zeker niet te miskennen beruchtheid heeft verkregen, hadden we ons, als in zoodanig betoog nog eenigermate passende, kunnen begrijpen, maar een beroep op Engeland, waar de val van de liberale partij inderdaad hoofdzakelijk moet worden toegeschreven aan de door Gladstone gevolgde weifelende insulaire politiek, die in alles de vlag heeft moeten strijken — en dat zelfs in den letterlijken zin van 't woord, voor de vastberaden koloniale politiek van den machtigen Duitschen Rijkskanselier — hadden we van dien kant zeker niet verwacht.

Een ander afgevaardigde van Rotterdam, de heer Verniers van der Loeff, schijnt ook al het nieuwe stelsel van *liquidatie* — om ook eens die, bij de beraadslaging over Tongkin in de Fransche Kamers gebruikte en sinds ook elders reeds meer geijkte uitdrukking te bezigen — zoo al niet vurig toegedaan, althans er toe bekeerd te zijn.

„Ik wil wel zeggen dat ik bij het hooren van het voor stel van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Cremer, in twijfel was omtrent mijne daarover uit te bren. gen stem. Terecht toch wordt in de gewisselde stukken aange. voerd, dat wij wetenschappelijke onderzoekingen in onze nog te weinig gekende koloniën zooveel mogelijk moeten bevorderen. Maar na de rede van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer de Beaufort, vind ik weinig vrijheid meer om het amendement aan te nemen. Ik ben wat bang over deze zaak geworden."

Bang? Die uitdrukking, hadden we gedacht, zouden we in het woordenboek van dien afgevaardigde te vergeefs hebben gezocht. De indruk, dien de rede van zijn vriend De Beaufort op hem heeft teweeggebracht, moet dus wel overweldigend zijn geweest.

„Wanneer de geachte voorlaatste spreker (De Beaufort) zegt, dat thans de vraag is of Nederland de banden met Nieuw-Guinea geheel zal loslaten dan wel die nauwer toehalen, dan antwoord ik dat ik mij die vraag door het Aardrijkskundig Genootschap zoo klakkeloos niet laat stellen. De vraag is op dit oogenblik eenvoudig deze of dat Genootschap voor zekere expeditie zeker subsidie, misschien wel voor meer jaren dan wij thans bevroeden, zal verkrijgen of niet zal verkrijgen- Meer niet. Eene andere vraag is thans niet aan de orde."

Wel zeker, geen andere vraag is aan de orde, en na de gestelde praemisse, zouden we meenen, dat zij ook niet anders dan in bevestigenden zin beantwoord mocht worden. Doch hiervan kan zooals nu verder zal blijken, volstrekt geen quaestie zijn. Zoodanige eenvoudige conclusie is, bij de tegenwoordig meer gebruikelijke syllogistiek, ook in onze Tweede Kamer, uitgesloten.

„Zooals ik zeide, ik ben voor dat subsidie wat bang geworden, want de heer De Beaufort, zoozeer op de hoogte van zaken van cultuur, wetenschap en kunst, op wier gebied hij zoovele intieme relatiën heeft, zeggende dan dat het hier de vraag is of wij de banden met Nieuw-Guinea zullen loslaten of nauwer toehalen, verklaart ons, dat deze expeditie bestemd is om die vraag in den laatstgenoemden zin te beantwoorden. Maar dan blijkt het, Mijnheer de Voorzitter, dat wij met deze expeditie nog eene andere dan een zuiver wetenschappelijk doel hebben; blijkt het, dat wij daarmee in het nog onbekende Guinea nader en meer ons gezag willen gaan vestigen. Maar dan krijgt de zaak een geheel officiëel, om niet te zeggen een politiek karakter. En dan, men

lette er wel op, zijn wij verantwoordelijk voor de gevolgen. Er zijn allerlei predicamenten denkbaar waarin zij, die nu zouden worden uitgezonden door een particulier genootschap naar het heet, kunnen geraken. Ik zal mij in geen casus positiën ter dier zake steken. Maar dit wil ik er van zeggen, dat, zooals de zaak nu nader voorgedragen en toegelicht is, wij voor de gevolgen, welke dan ook, zouden aansprakelijk worden gehouden. Indien er iets met de heeren gebeurde, op eene schier uitsluitend met staatsgeld en met zulk doel ondernomen tocht, zou er wel moreele pressie genoeg zijn om de Regeering voor hare uitgezondenen te laten opkomen. En dan zou de geleerde expeditie van nu, gevolgd staan te worden met eene militaire expeditie, die ons nog minder zou lijken. Het is om die redenen, dat ik mijne stem zal geven aan het amendement, en dat ik hoop dat de Kamer het zal aannemen."

Aldus het advies van den heer Van der Loeff. Genoeg argumentatie zeker, om tot onthouding te adviseeren, maar ook argumenten waarvan men kan zeggen, dat ze hout snijden? Is de deductie, waarop ditmaal die ervaren pleiter van de algemeene stelling: *dat het wenschelijk is wetenschappelijke onderzoekingen in onze nog te weinig gekende koloniën zoo veel mogelijk te bevorderen*, afdaalt tot de individueele: *om de middelen tot zoodanige onderzoekingen niet toe te staan*, wel syllogistisch juist? Wat toch heeft in 's Hemels naam de opvatting van 't Aardrijkskundig Genootschap, of van den heer De Beaufort, omtrent *het loslaten of nauwer toehalen der banden met Nieuw-Guinea*, te maken met het *verhoogd* subsidie, waar de regeering, bij monde van den Minister van Koloniën — wien toch wel geen gebrek aan fiscaliteit en zeker geen groote vóórliefde tot gezagsuitbreiding zal worden ten laste gelegd — zoo stellig mogelijk verklaart, er geen andere beteekenis aan te hechten, dan ook het westelijk gedeelte van dit eiland, waarover Nederland souvereine rechten beweert uit te oefenen en waar tot nu toe nog maar alleen door vreemdelingen wetenschappelijke onderzoekingen hebben plaats gehad, ook eens vanwege een Nederlandsch wetenschappelijk genootschap te doen exploreeren?

Maar zelfs gesteld eens, deze onderzoekingstocht had nog eene andere dan een zuiver wetenschappelijk doel en er werd mede beoogd in het nog *onbekende Nieuw-Guinea nader en meer ons gezag* te gaan vestigen, zou dit dan zoo te miskennen zijn in den Souverein, die zich — en onzes inziens zeer terecht — zou moeten aankanten tegen iedere poging, door welke natie ook on-

dernomen, om eenig punt van dat gedeelte van Nieuw-Guinea in bezit te nemen en er een andere dan de Nederlandsche driekleur te hijschen? *De zaak zou hierdoor een officiëel, om niet te zeggen een politiek karakter kunnen verkrijgen. En dan, men lette er wel op, zijn wij verantwoordelijk voor de gevolgen!*"

Hoe nu? Is het met de zelfstandigheid van Nederland nu reeds zóó ver gekomen, dat wij kwade gevolgen zouden moeten duchten, niet slechts van een alleszins gerechtvaardigde daad, maar ook van een duren plicht, die als souverein op Nederland rust? Welke de gevaarlijke predicamenten zijn, waarin de wetenschappelijke mannen, die met enkele duizenden guldens meerder subsidie worden uitgezonden, zouden kunnen geraken, is ons, ook na zeer rijp beraad, niet recht duidelijk geworden. Wij betreuren het daarom dan ook zeer, dat de heer Van der Loeff, met in dit gedeelte van zijn betoog den kortsten weg te kiezen, wel wat veel van de scherpzinnigheid van den belangstellenden lezer van „de Handelingen" heeft gevergd; en dit te meer nog, wijl hij daarin ook al aanleiding schijnt gevonden te hebben om zich te dier zake in geen casus positiën te steken. Of zou de heer Van der Loeff soms kunnen meenen, dat, *indien er iets met de heeren gebeurde*, de vijftien mille minder subsidie de regeering zou kunnen ontheffen van de moreele pressie, om voor de expeditie in de bres te springen? Wij zouden meenen, de respectabiliteit, onzen volksvertegenwoordigers verschuldigd, te kort te doen, indien wij zoodanig weinig humane veronderstelling ook zelfs maar één oogenblik in beraad durfden nemen.

Ziedaar nu de argumenten, die in de Tweede Kamer, niet slechts verstaanbaar voor het Nederlandsche volk, maar ook luid genoeg verkondigd om door de geheele beschaafde wereld gehoord en begrepen te worden, tegen het door de regeering noodig geoordeelde subsidie zijn aangevoerd. Noch de dupliek van den Minister van Koloniën, noch die van zijnen medestander, den heer De Beaufort, die beiden op de meest besliste wijze andermaal deden uitkomen, dat volstrekt geen politiek karakter aan het verleenen van 't verhoogde subsidie mocht worden toegekend en met dezen tocht niets anders werd beoogd, dan *ook onze* kennis van Nieuw-Guinea te verrijken, en de bevolking, den rijkdom van den bodem, van de flora en fauna dier streek te exploreeren, heeft de Tweede Kamer kunnen beletten hare adhaesie te schenken aan 't amendement. Met de zeer belangrijke meerderheid van 49 tegen

21 stemmen heeft zij goed kunnen keuren, de luttele som van *f* 15,000, als verhoogd subsidie, weder van de begrooting af te voeren!

Wij vragen thans ten slotte: Is zoodanig votum gerechtvaardigd? Is ook maar één der door de heeren Cremer, Corver Hooft, Mees en Van der Loeff aangevoerde motieven krachtig genoeg gebleken, om die geringe som van vijftien duizend gulden te onthouden aan een Nederlandsch wetenschappelijk genootschap, dat de belanglooze taak wel heeft willen aanvaarden, om een eersten stap te doen om ook dat gedeelte van Nieuw-Guinea, waarop Nederland gemeend heeft souvereine rechten tegenover Europa te moeten doen gelden en die nauwelijks een jaar geleden bij het onder beheer nemen van Oostelijk Nieuw-Guinea door Engeland en Duitschland zijn erkend en geëerbiedigd geworden, eenigszins nader te brengen binnen den gezichtskring der beschaafde wereld?

De schrijver der rubriek „Binnenland" in „*De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland*", is blijkbaar ook door dit votum van de Tweede Kamer pijnlijk getroffen. Heeft deze de oplossing van dit parlementsraadsel gevonden, waar hij het aldus persifleert?

„Op voorstel van den heer Cremer werd de *f* 15000 subsidie van het Aardrijkskundig Genootschap voor de wetenschappelijke expeditie naar Nieuw-Guinea geschrapt.

„Niet uit vrees voor de politieke gevolgen, maar omdat het een zaak gold van particulier initiatief.

„Op voorstel van den heer Roëll werd het subsidie van *f* 10000 voor het emigratie-asyl te Meran verwijderd.

„Niet omdat men de schoone gedachte van den heer Cremer niet waardeerde om voor den zieken of hulpbehoevenden arbeider te Deli te zorgen — maar wijl het ook hier een zaak van particulier initiatief moest blijven.

„Leer om leer".

„Geen expansie, eer concentratie".

„Dat moest onze koloniaal-politieke gedragslijn wezen, meende de heer Mees.

„Ook de heer Corver Hooft achtte ons niet bij machte een dergelijk Rijk als Indië naar behooren te regeeren.

„Zoo redeneert men in de Nederlandsche Tweede Kamer, luid genoeg om het te Berlijn te laten hooren.

„Maar laat men het eens in Indië durven zeggen, waar men vrij wat beter tot oordeelen bevoegd is.

„Dan hangt u art. 5 van de drukpersverordening als het zwaard van Damocles boven het hoofd.

„En toch is er in Nederland en Indië een en dezelfde waarheid".

Wij stellen de moraliteit en het staatkundig plichtbesef onzer volksvertegenwoordiging te hoog, om er ook maar een oogenblik aan te denken, dat hier het „leer om leer" zou hebben gegolden. Maar toch, de vraag ligt ons op de lippen of de stichter van Nederlandsch-Indië, zoo hij de achtermiddag-discussie op 17 November jl. in de Tweede Kamer had kunnen bijwonen en den heer Mees, met instemming van meer dan $^2/_3$ zijner medeafgevaardigden, de leus: „Geen expansie, eer concentratie", hooren verkondigen, nu wel een ander oordeel over de Nederlandsche Volksvertegenwoordigers zou hebben uitgesproken, dan de weifelingen zijner committenten hem in de pen gaf, toen hij onder den indruk van het slagen zijner pogingen om de Oost-Indische Compagnie op hechter grondslag te vestigen, schreef: „De grootste vijand van de Edele Compagnie is de ignorantie van u mijne Heeren"?

Toen wij dit protest reeds hadden opgemaakt, deed het volgende bericht de ronde in de nieuwsbladen:

„Nu de Tweede Kamer onlangs de door de regeering daartoe voorgestelde subsidie geweigerd heeft, heeft het Aardrijkskundig Genootschap het plan van een ontdekkingstocht naar Nieuw-Guinea opgegeven".

Men ziet het: de heeren Cremer c.s. hebben spoedig genoeg wil van hun bedrijf.

Dit alléén nog ontbrak er aan, om het „Koloniaal staatkundig misdrijf" van 17 November in 't volle daglicht te plaatsen.

's Hage, 17 Januari 1886.

Van de Wetgeving voor de Koloniën.

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

I[a] (*Slot*).

Handleiding tot de kennis van het Staats- en Administratief recht van Nederlandsch-Indië door Mr. J. De Louter, hoogleeraar te Utrecht. — Derde herziene uitgave. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1884.

Terugkeerende naar ons uitgangspunt, art. 29 R. R., rijst de vraag: wat geschiedt er indien voorgeschreven overeenstemming niet bestaat, terwijl de G. G. de zaak nuttig blijft achten? Dit beantwoordt art. 30 R. R. Eerst „deelen de G. G., de vice-president „en de leden van den Raad elkander schriftelijk hunne gevoelens „mede"; m. a. w.: om te beginnen heeft men alsnog eene schriftelijke gedachtenwisseling. „Daarna", luidt het, „wordt het onderwerp opnieuw aan eene beraadslaging in den Raad, onder het „voorzitterschap van den G. G. onderworpen", en: „de G. G. stemt „in dat geval mede en heeft, bij staking, eene beslissende stem".

Blijft nu in die raadsvergadering, waaraan ook de afwezige leden, voorzoover ze op Java en Madoera in commissie zijn, moeten deelnemen, de stemming ongunstig uitvallen voor den G. G. en is deze niet tot andere gedachten gekomen, dan „wordt de „uitspraak des Konings door hem ingeroepen"; maar: „de G. G. „kan, zonder die uitspraak af te wachten, de door hem noodig „gekeurde maatregelen op eigen gezag en verantwoordelijkheid „nemen, wanneer hij oordeelt, dat langer verwijl de veiligheid of „de rust van N.-I. of andere gewichtige algemeene belangen zou „in gevaar brengen".

De discretionaire macht van den Gouv.-Gen. dagteekent reeds

van den Compagniestijd en doet VALENTIJN (Uitgave Keizer, deel IV bl. 262) o. a. schrijven: „De magt van dezen Heer komt zeer „na aan dien van een koning of monarch van een Rijk; want „schoon hij maar voorzitter in dien Raad, en derhalve (zoo het „uiterlijk schijnt) door de stemmen der andere leden bepaald is, „is het egter zeker dat hij gemeenlijk door een streng die hij „maakt te hebben, daar altijd meester is, en zoo hij zulk een „streng al niet hebben mogt, is zijn magt egter zoo groot, dat „geen van de Heeren (als hij een man is die uit de bout spreken „durft) het in zijne gedachten zou durven nemen, om hem tegen „te spreken, of zoo hij zulks dede, zou dat de Opperlandvoogd „hem, en al zijn vrienden (daar ook voorbeelden van zijn) in de „oogen doen druipen en als zij nu alle te zamen tegen hem wilden „zamenspannen (gelijk wij daaraf mede een voorbeeld onder de „Regeering van den heer CAMPHUIJS toonen zullen) dan neemt hij „aan, de zaak, waarover geschil is, alleen bij de Heeren Zeven-„tienen te verantwoorden, en dus zegepraald hij doorgaans over „hen". —

— Sinds de vaststelling van het Reg. Regl. is het twee malen openbaar geworden, dat de Gouv.-Gen. tegen 's Raads advies in en zonder 's Konings beslissing af te wachten, naar eigen inzicht gehandeld heeft in zaken, waaromtrent overeenstemmend advies noodig was. Eerst onder den G. G. MIJER. In den vorm van renteloos voorschot werd de Ned.-Ind.-Spoorwegmaatschappij te hulp gekomen (Stbl. 1869 n°. 30), alhoewel de Comptabiliteitswet dergelijke verstrekkingen niet toestaat. Later, nl. in 1872, onder den G. G. LOUDON. Bij politieken maatregel werden een vijftal inlanders uit de Preanger verwijderd. —

— De door art. 30 voorgeschreven formaliteiten, welke gevolgd moeten worden bevorens 's Konings beslissing in te roepen, zijn gewettigd geworden, om de gevallen, dat de Koning eene keuze zoude behooren te doen tusschen het oordeel van zijn Vertegenwoordiger en het hoogste Indische staatslichaam, tot een minimum terug te brengen (K. II bl. 381). In de 2e Kamer heeft men bij de behandeling van het artikel, de vrees geuit, dat het tot wanverhoudingen zoude aanleiding geven — eene vrees, die zich echter niet bewaarheid heeft. Meer op zijn plaats ware wellicht de twijfel geweest, of dat inroepen van 's Konings beslissing wel in deze wet tehuis behoorde. Het is toch eene zaak die niet naar buiten werkt en welke daarom beter in de instructie des Landvoogds ware geregeld. Trouwens, wij zeiden het reeds, het R. R. toont

ook op vele andere plaatsen dit gebrek, gewagende van koninklijke bevelen, enz., die zeer zeker buiten het kader der wet vallen. —

— Mr. De Louter geeft art. 30 weder op bl. 72 § 26, handelende over *Koloniale Ordonnantiën*. Aangezien echter art. 30 betrekking heeft ook op andere zaken, waarbij overeenstemming wordt voorgeschreven, moet Schrijver in de volgende § over het *Bestuur van den Gouverneur-Generaal* opnieuw dit artikel in herinnering brengen. Daartegen is geen bezwaar; wèl echter hiertegen, dat Schrijver het bij art. 35 gewettigd initiatiefrecht van den Raad v. N. I. alléén onder eerstgenoemde § herinnert; want, blijkens de inlichting der Regeering (K. II bl. 216), kan dat recht in toepassing gebracht worden, wanneer er tusschen den Gouv.-Gen. en den Raad verschil van inzicht bestaat *over eenig gewichtig onderwerp:* de wetgever heeft onder zulke omstandigheden in het algemeen belang den Raad een middel wenschen te geven, om op eene wettige wijze van zijn gevoelen te doen blijken. —

Intusschen verwijderen wij ons ongevoelig meer en meer van ons eigenlijk onderwerp. Wij laten daarom het initiatiefrecht, enz. verder rusten, en keeren terug tot ons punt van uitgang, te weten art. 29, voorschrijvende medewerking van den Raad van N. I. aan 's Landvoogds wetgevende bevoegdheid. In al de artikelen echter, waar elders die bevoegdheid ter sprake komt, heet het steeds, dat de *Gouv.-Gen.* ze heeft en dat hij haar uitoefent bij *algemeene verordening*, alhoewel de wet eenvoudiger en correcter kon zeggen: bij *koloniale ordonnantie*, waarin dan tevens de beide deelen der koloniale wetgevende macht opgesloten zouden zijn.

Wat nu mag bij koloniale ordonnantie worden geregeld?

Dit blijkt ons vooreerst uit art. 20, schenkende de gewone wetgevende bevoegdheid:

„De G.-G. is bevoegd om, met inachtneming van de bepalingen „van dit reglement en van 's Konings bevelen, algemeene veror„deningen vast te stellen omtrent alle onderwerpen, waarvan de „regeling niet door de wet is geschied of moet geschieden, waarin „niet door een koninklijk besluit is voorzien, of waarvan aan „den Koning de regeling niet is voorbehouden".

Art. 20 stelt dus den natuurlijken regel, dat de koloniale wetgever alles tot zijn gebied kan beschouwen, wat de wetgevers in het moederland niet tot zich trokken of trekken. Dat met name de Grondwet het gebied van den Rijkswetgever omschreef, zagen wij; en evenzoo, dat onder de regelingen, die den Koning zijn

voorbehouden, behooren de in art. 24 genoemde, door den Koning eenmaal goedgekeurde, regelingen, de bestaande organisatiën der verschillende takken van bestuur en de aangenomen gewichtige beginselen van regeering, ook die het stelsel der belastingen betreffende, hoezeer niet uitdrukkelijk door den Koning bekrachtigd. Overigens zij aangeteekend, dat art. 20 volledige ware geredigeerd, indien op het „door een koninklijk besluit is voorzien" gevolgd ware: „of in Zijnen naam door een besluit van Commissarissen-Generaal": dit resulteert immers, naar wij verklaarden, uit art. 24 al. 1.

Nevens de gewone wetgevende bevoegdheid heeft de koloniale wetgever nog eene buitengewone, waardoor van den regel, in art. 20, wordt afgeweken, en welke kan toegepast worden „in dringende omstandigheden". Immers geeft vooreerst art. 43 den G.-G. de bevoegdheid, om „in geval van oorlog of opstand" te doen wat hij nuttig acht, o. a. om „wetten en bepalingen van dit reglement te *schorsen*", en maatregelen te nemen „waartoe anders 's Konings machtiging vereischt wordt"; maar ook al doet zich dit speciale geval niet voor, dan toch blijft hem buitengewone wetgevende bevoegdheid.

Krachtens art. 21:

„Onverminderd het geval, voorzien bij art. 43, is de G.-G. in „dringende omstandigheden bevoegd, om, onder nadere bekrach„tiging door de wet of goedkeuring van den Koning, algemeene „verordeningen vast te stellen omtrent onderwerpen waarvan de „regeling door de wet moet geschieden of aan den Koning is „voorbehouden, zoolang die regeling niet heeft plaats gehad.

„Zoodanige maatregel wordt, wanneer het een onderwerp geldt „waarvan de regeling door de wet geboden is, door den Koning „onverwijld gebracht ter kennis van de Staten-Generaal".

Voorts krachtens art. 23:

„Onverminderd het geval, voorzien bij art. 43 en behoudens „de bepalingen van dit reglement, is de G.-G. bevoegd, om in „dringende omstandigheden, voor geheel N.-I. of voor bepaalde „gedeelten daarvan, onder nadere bekrachtiging door de wet, bij „algemeene verordening, wetten geheel of gedeeltelijk *buiten wer„king te stellen*.

„Van deze handeling wordt door den Koning onverwijld kennis „gegeven aan de Staten-Generaal".

Eindelijk, krachtens art. 24:

„De Gouv.-Gen. heeft, onder de nadere goedkeuring des Konings,

„gelijke bevoegdheid als hem bij art. 23 is geschonken, ten aan-
„zien van verordeningen door den Koning of in Zijnen naam,
„door Commissarissen-Generaal vastgesteld of goedgekeurd.

„Bij de toepassing van dit artikel worden als door den Koning
„vastgesteld beschouwd de bestaande organisatiën der verschil-
„lende takken van bestuur en de aangenomen gewichtige begin-
„selen van regeering, ook die het stelsel der belasting betreffende,
„hoezeer niet uitdrukkelijk door den Koning bekrachtigd".

— Tegen de bij art. 23 geschonken bevoegdheid, om „wetten geheel of gedeeltelijk buiten werking te stellen" zijn nog al bezwaren ingebracht, zoowel bij de schriftelijke behandeling, als bij de openbare beraadslagingen: men vond zulk eene macht te groot. Met *buitenwerkingstelling* is synoniem *schorsing*, zoo meent men — zie KEUCHENIUS III bl. 205 en 230, en DE LOUTER bl. 73 § *c* die zelfs eerstgenoemd woord niet gebruikt —; anders, schorsing veronderstelt per sé iets *tijdelijks*, buitenwerkingstelling *kan* een tijdelijke maatregel zijn, maar *behoeft* het niet te wezen. Omdat verder art. 43 uitdrukkelijk de bevoegdheid geeft tot schorsen van het R. R. speciaal „in geval van oorlog of opstand" kan men in de Mem. van Beantw. lezen, dat art. 23 niet de bevoegdheid geeft om ook wegens andere redenen tot die handeling over te gaan. Waarop dat oordeel berust zien wij niet in. Mr. De L. maakt er zich echter ook het orgaan van, door als buitengewone wetgevende bevoegdheid bl. 73 sub *c* op te geven: „De schorsing „van reeds afgekondigde wetten of koninklijke besluiten, geheel „of gedeeltelijk, voor geheel Ned.-Indië of voor een deel daarvan. „*Hiervan zijn uitgezonderd de bepalingen van het Regeerings-*„*reglement*". In ieder geval had S. hier dan toch wel met een „*behoudens*" mogen verwijzen naar bl. 77, waar herinnerd wordt aan het uitdrukkelijk verlof, om bij oorlog of opstand „wetten en bepalingen van dit Reglement" te schorsen; terwijl de wetgever beter had gedaan in plaats van dit laatste „*en*" te stellen „*waaronder*", want de bepalingen van het R. R. zijn óók wetten. —

— Bij het schenken van de buitengewone wetgevende bevoegdheid, heeft de wetgever met opzet den G.-G. onthouden de bevoegdheid tot *wijzigen*, d. i. om iets in de plaats te stellen voor een door den hoogeren wetgever gestelde bepaling. Oorspronkelijk was die bevoegdheid in het ontwerp nevens buitenwerkingstelling opgenomen, en vandaar vooral ook de bedenkingen, die art. 23 opwekten. Men vond het verkeerd, om „in het algemeen" den Landvoogd te veroorloven zijnen wil te plaatsen tegenover den

verklaarden wil der hoogere wetgevers (K. III bl. 204 vv.). *In het algemeen*, d. w. z.: men erkende de mogelijkheid, dat de aard van sommige verordeningen kon medebrengen het noodzakelijke, om den Gouv.-Gen. dáárvoor de bevoegdheid te verleenen, maar dan moest ze ook bij *die* verordeningen zelven worden geschonken. Aldus oordeelden o. a. VAN HOËVELL en THORBECKE. Eene toepassing van dit beginsel vinden wij in art. 129 R. R. al. 2, waarbij den kolonialen wetgever de bevoegdheid is geschonken, om „in dringende omstandigheden", als in gevallen van dreigenden hongersnood door misgewas, van oorlog, enz. de tarieven onder nadere bekrachtiging van de wet te wijzigen. Derhalve, als art. 29 in het algemeen, naar wij zagen, voorschreef, dat overeenstemming met den Raad ook noodig is voor *wijziging* van algemeene verordeningen, zoo, — herinnert Mr. De L., bl. 74/75 — „moet men daaronder verstaan wijziging van koloniale ordonnan-„tiën, die natuurlijk door eene koloniale ordonnantie kan geschie-„den, of wel wijziging van wetten en kon. besluiten, waartoe „de Landvoogd door die wetten of besluiten zelve bevoegd is ver-„klaard, zooals bijv. ten opzichte van de tarieven der in- en „uitgaande rechten door het R. R. is geschied. In dat geval kan „de wijziging ook alleen bij kol. ordonnantie geschieden". Dit alles is alweder zeer juist, maar waarom dan zoo absoluut ééne zinsnede tevoren gezegd: „Wijziging van verordeningen door eene „hoogere macht vastgesteld is echter *nimmer* geoorloofd...."? Vooral den leekenlezer wordt daardoor het studeeren en het onthouden moeielijk gemaakt [1]).

— Ten slotte nog een woord over „dringende omstandigheden".

Bij de behandeling van de buitengewone wetgevende bevoegdheid werd aangemerkt, dat die uitdrukking van te rekkelijken aard was, maar de Regeering verdedigde ze, omdat nauwkeurig omschrijven niet te doen scheen. De eindbeslissing omtrent den *drang* der omstandigheden moest ter verantwoording van den Landvoogd blijven. En uit de overwegingen der betrokkene koloniale ordonnantie zou opgemaakt moeten worden, *welke* de omstandigheden waren, die de Regeering er toe geleid hadden, om

1) Ook elders vinden wij in de *Handleiding* deze eenigszins vreemde manier van uitdrukking. Wij zullen dat nog nader zien. Als een voorbeeld buiten het onderwerp van ons opstel gelegen halen wij aan bl. 217, waar men leest: „Landrente wordt geheven op geheel „Java en Madoera, met uitzondering der Vorstenlanden *en der Preanger*". Eerst bl. 221/222 wordt het den lezer klaar, dat ook in de Preanger landrente wordt geheven, maar ondertusschen is een verkeerde indruk gegeven.

van hare buitengewone wetgevende bevoegdheid gebruik te maken (K. III bl. 340). Het administratief recht heeft zich hiernaar gedragen. Zoo besliste het Opperbestuur, dat, ofschoon geene nauwkeurige omschrijving te geven was, het dringende der omstandigheden alleen kon gewettigd heeten *door algemeene belangen*, en men zulks kon erkennen, waar de tijd, in den regel benoodigd om de beslissing te verkrijgen van de macht aan welke het onderwerp tot regeling is opgedragen, een voor de rust en het welzijn van N.-I. gevaarlijk uitstel onvermijdelijk, of wel de bereiking van het voor 's lands belang noodig geacht doel onmogelijk zou maken. Dringende omstandigheden, verklaarde wijders het Opperbestuur ten aanzien eener buitendienststelling van overbodig gewoon tijdelijk personeel, welk onderwerp valt onder art. 24 al. 1, zijn ook aanwezig, zoo dikwijls uitgaven noodeloos voortgezet zouden worden (Bool, bl. 81).

— De Gouv.-Gen. grijpt in ieder geval slechts in 's Rijks wetgevers buitengewone bevoegdheid „onder nadere bekrachtiging door de wet" (artt. 21 en 23). De goedkeuring blijkt dan door openbaarmaking der wet, die de bekrachtiging verleent. Maar wanneer immer in dergelijke gevallen de Koning het gebeurde, vergezeld van al de betrekkelijke stukken, onverwijld moet brengen „ter kennis van de Staten-Generaal", zoo heeft toch die kennisgeving geen verder gevolg, als reeds de Koning de handeling afkeurt, want dan zendt Hij aanstonds nader bevel om op de zaak terug te komen (K. II bl. 381 en 495). —

— Wat is echter de wettelijke kracht eener koloniale ordonnantie, waar ze in strijd met wet of kon. besluit gewettigd werd, zonder de goedkeuring van den betrekkelijken moederlandschen wetgever te kunnen erlangen? Hierin voorziet art. 26, luidende:

„Wanneer de algemeene verordeningen, door den G. G. afge-
„kondigd, in de gevallen bedoeld bij de artt. 21, 23 en 24, door
„de wet of door den Koning niet bekrachtigd worden, afgekeurd
„worden, of wanneer, in het geval bedoeld bij art. 20, het on-
„derwerp inmiddels in *Nederland* is geregeld, blijven die veror-
„deningen desniettemin in *Nederlandsch-Indië* hare verbindende
„kracht behouden, totdat hare intrekking door den Gouv.-Gen. is
„afgekondigd".

Wat ons in de eerste plaats ten aanzien van deze bepaling opvalt is hare slechte redactie, met dat „bekrachtigd worden, afgekeurd worden": eene redactie, alleen te redden door verhooging van klemtoon bij het lezen. Beter ware het geweest, indien men

hier gesteld hadde: „Wanneer de koloniale ordonnantiën, in de „gevallen bedoeld bij de artt. 21, 23, 24, hetzij niet erlangen de „bekrachtiging der wet, hetzij door den Koning worden afgekeurd, „of wanneer...", enz.

Het artikel is overigens gewettigd, opdat er nimmer over de wettelijke kracht eener verordening strijd zou kunnen ontstaan.

In verband hiermede eene opmerking, naar aanleiding van hetgeen wij bl. 53 der *Handleiding* lezen, te weten dat „wanneer „de voorschriften van ongelijksoortige algemeene verordeningen „met elkander in strijd zijn, de rechter verplicht is diegene op „te volgen, welke door de hoogste autoriteit is vastgesteld".

Wij hebben getracht om te weten te komen, of zich wel ooit eene dergelijke quaestie bij den rechter heeft voorgedaan. Deskundigen antwoordden ons: *nimmer*, althans voor zoover hun bekend was. Wij wagen de veronderstelling, dat zij zich ook wel niet licht *zal* voordoen. Mr. De L. spreekt van *ongelijksoortige* algemeene verordeningen, en wij weten wat hij daarmede bedoelt; doch kan er hier in den grond der zaak wel van ongelijksoortigheid sprake zijn? Eene algemeene verordening is eene algemeene verordening, niet meer en niet minder. Zij ontleent haar wettelijk verband enkel aan de behoorlijke afkondiging *door den Gouverneur-Generaal*, m. a. w. aan ééne, aan dezelfde autoriteit: kondigt deze eene koloniale ordonnantie af in strijd b. v. met eene wet, dan heeft de rechter niet dien strijd te beoordeelen, maar het onderwerp in verband te beschouwen met art. 26.

Kenmerkend is in dit opzicht het verschil, waar *bijzondere* verordeningen in strijd komen met *algemeene*, want dan doet zich inderdaad de quaestie van verschillende autoriteiten voor — eene quaestie die de wetgever zelf o. a. bij de regeling van het wetgevend gebied der gewestelijke keuren duidelijk genoeg in den geest van Mr. De L. heeft uitgemaakt. Immers, daarbij is voorgeschreven, dat eenig voorschrift van eene alg. verord. per sé gaat boven dat van eene keur.

Wij hadden het bovenstaande reeds geschreven, toen wij ontvingen het *Indisch Weekblad van het Recht* dd. 7 September 1885. Daarin komen enkele artikelen der nieuwe zegelordonnantie ter sprake, waaronder art. 23, luidende:

„Door de regeering, door in naam des Konings rechtsprekende „rechters of rechterlijke colleges.... wordt geene beschikking „genomen, wordt geene handteekening gelegaliseerd en wordt

„geen recht gedaan of acht geslagen op geschriften waarvoor het „verschuldigde zegelrecht niet is voldaan ...."

Hierop staat de volgende aanteekening:

„Het komt voor, dat deze bepaling ten deele eene doode letter „zal moeten blijven, voor zoover zij in strijd is met het vroeger „bij de wet of bij een Koninklijk besluit bepaalde. Wanneer b. v. „een raad van Justitie, in het hoogste ressort rechtsprekende, in „zijn vonnis op grond dezer bepaling geen acht sloeg op een door „een der partijen geproduceerd ongezegeld onderhandsch geschrift „en van die beslissing werd in cassatie gekomen op grond van „schending van art. 1875 B. W., hetwelk aan onderhandsche ge„schriften bewijskracht toekent, dan schijnt het dat de rechter „in cassatie op dien grond inderdaad dat vonnis zoude moeten „vernietigen, onder de overweging, *dat door eene koloniale ordon„nantie als de hier bedoelde het bepaalde bij een koninklijk besluit „als het Burgerlijk Wetboek niet kan worden te niet gedaan of ge„wijzigd, daar toch de rechtsregel* lex posterior abrogat priorem „*voor zijne toepassing vereischt, dat de latere wetgevende autoriteit „gelijke wetgevende macht bezit als de vroegere, en dit in casu, „met het oog op het bepaalde bij art. 20 Reg. Regl., krachtens het„welk, ook blijkens de aanhaling daarvan aan het hoofd der or„donnantie, daarin wetgevende macht is uitgeoefend, niet het ge„val is.*"

Dat is dus juist toevallig de quaestie, die wij hier aanroeren, en die beslist wordt in den geest van Mr. De L. Toch zal men, ons gehoord hebbende, wellicht willen toegeven, dat het volstrekt niet zoo zeker is, dat de rechter zou beslissen gelijk de heeren meenen, en allerminst in het hier aangehaald geval, omdat, zooals wij te voren uiteenzetten, belasting-ordonnantiën gelijk worden gesteld met koninklijke besluiten.

II.

Van de omschrijving der uitvoerende macht op het gebied der wetgeving.

„De G.-G. zorgt voor de uitvoering der algemeene verordenin„gen en vaardigt de daartoe noodige bevelen uit:" art. 27 al. 1. Art. 38 § *b* stelt hem strafbaar, wanneer hij dit „opzettelijk „nalaat of grovelijk verzuimt." Maar de Landvoogd kan uit den aard der zaak niet overal die verordeningen doen werken, nl. dáár niet, waar het recht van zelfbestuur is gelaten, en

opdat hij nu ter zake buiten art. 38 § *b* blijve, vervolgt al. 2 art. 27:

„De algemeene verordeningen zijn op die gedeelten van N.-I., „alwaar het recht van zelfbestuur aan de inlandsche vorsten en „volken is gelaten, slechts in zoover toepasselijk als met dat recht „bestaanbaar is."

Voor den omvang van de toepasselijkheid eener algemeene verordening zijn dikwerf uitdrukkelijke verklaringen noodig gebleken. Zoo werd in 1860 aan den Gouverneur van Celebes te kennen gegeven, dat de slavenordonnantiën in Stbl. 1859 nos. 46/47 terecht door hem niet van toepassing waren geacht op de in de gouvernementslanden van Celebes aanwezige, niet-geregistreerde inlandsche of z. g. poesaka-slaven. Ook aan den Resident van Borneo's Westerafdeeling werd opgemerkt, dat het reglement op het pandelingschap niet van toepassing kan zijn, dan alleen in de rijkjes, welke beloofd of zich verbonden hebben, de door het Gouvernement op het stuk van pandelingschap uitgevaardigde bepalingen te zullen naleven. Evenzoo werd omtrent de ordonnantie in Stbl. 1869 n°. 85, houdende bepalingen op het uitleenen van gelden op pand of interest, beslist, dat zij niet toepasselijk is op de onderdanen van den sultan van Djokjakarta en op de inheemsche bevolking der Lampongsche districten, en dat zij ten opzichte van Riouw slechts van kracht is voor de hoofdplaats Riouw, de afdeeling Siak en het landschap Laboean. Enz.

De bevelen ter uitvoering, waarover al. 1 art. 27 handelt, lossen zich vooreerst op in de lastgeving tot afkondiging, want, lezen wij bij Opzoomer in zijne *Aanteekening* op *A. B.*: „de afkon„diging, het in betrekking komen met het publiek, is een daad „van wetsuitvoering." (blz. 32). Art. 31 al. 1 bepaalt ter zake:

„De algemeene verordeningen, vastgesteld, hetzij door de wet„gevende macht in Nederland (wetten), hetzij door den Koning „alleen (Koninklijke besluiten), hetzij door den Gouverneur-Gene„raal (ordonnantiën), worden door den Gouverneur-Generaal afge„kondigd, en door den algemeenen secretaris of een der secreta„rissen van het gouvernement gewaarmerkt."

Waarin die afkondiging bestaat, leert al. 2 art. 31: „Die af„kondiging wordt gerekend geschied te zijn door plaatsing in het „*Staatsblad van Nederlandsch-Indië*. Zij is, in geldigen vorm ge„schied, de eenige voorwaarde der verbindbaarheid."

Die vorm is wijders aangegeven bij de artt. 32 en 33. Het eerste artikel geeft het formulier voor de afkondiging van een wet of een

koninklijk besluit. Het geheel der verordening wordt in het Staatsblad gesteld, met een onderschrift, dat art. 32 formuleert. Het houdt in de lastgeving tot afkondiging (dus tot plaatsing in het Staatsblad), al of niet „den Raad van N.-I. gehoord", want voorgeschreven is het hooren hier niet; verder den last, om, „voor „zooveel noodig", vertalingen in de inlandsche en Chineesche talen aan te plakken, waarover nader Staatsblad 1858 n°. 18; eindelijk: den last aan alle landsdienaren om „ieder voor zooveel hem „aangaat" tot de handhaving mede te werken „zonder oogluiking „des persoons". Dan: de datum, waarop is „Gedaan" d. w. z. de lastgeving tot afkondiging verstrekt, en daaronder de handteekeningen van den lastgever en van den waarmerker.

Art. 33 houdt in „het formulier van afkondiging der ordonnan„tiën" (lees: der *koloniale* ordonnantiën). Dat formulier heeft een eigen opschrift. Vooreerst het „In naam des Konings", want in 's Konings naam voert de Landvoogd het bestuur, zegt art. 1; dan: „De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, Den Raad „van Nederlandsch-Indië gehoord"; immers voor de vaststelling van koloniale ordonnantiën is het (overeenstemmend) advies van den Raad noodig, ingevolge het door ons behandeld art. 29; verder: „Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doet te weten" — eene herinnering aan den tijd, toen men de verordeningen van de puien der raadhuizen of bij klokken-, bekken-, trommelslag afkondigde [1]) en de afkondiger daarbij eerst het publiek groette; vervolgens: „de beweegredenen en de inhoud (koloniale) ordonnantie" en daarna nog hetzelfde onderschrift als boven aangegeven. Als wetgever sprak vroeger de G.-G., gelijk nu nog de Koning, in het meervoud. De laatste sporen van dit gebruik vinden wij in het Staatsblad van 1846. Vreemd was de gedeeltelijke enkel- en gedeeltelijke meervoudsvorm: „Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, Salut! *doet* te weten, Nademaal aan *ons* is komen te blijken," enzv. Zie b. v. Staatsblad 1846 n°. 10.

Tot zoover de afkondiging; maar voor het inwerkingtreden is het inachtnemen van den vorm nog niet voldoende: er moet bovendien gezorgd worden, dat de verordening op het oogenblik dat zij practisch effect zal krijgen, bekend is, dáár waar men haar zal doen werken. Dit zegt ook al. 3 art. 31: „De algemeene ver„ordeningen werken terstond nadat hare afkondiging kan bekend „zijn." Maar eigenlijk behoort zoo'n onpositief voorschrift niet als

---

1) Verg. Hogendorp's *Bijdragen*, 2e druk, 7 en 8 dl., bl. 226 vv. en 281.

stellige bepaling in eene wet; het is veeleer te beschouwen als een considerans voor de volgende alinea van het artikel, luidende:

„Wanneer geen ander tijdstip is vastgesteld wordt de afkondi-„diging gerekend bekend te zijn, op Java en Madoera op den der-„tigsten dag, en in de overige koloniën en bezittingen op den „honderdsten dag, na dien der dagteekening van het *Staatsblad* „*van Nederlandsch-Indië*, waarin de verordening is opgenomen."

Ziedaar eene verzameling voorschriften, waarvan het recht begrip overwegend belangrijk moet heeten. Aan de hand van Opzoomers zoo leerzame „Aanteekening op de Wet houdende Algemeene Bepalingen der wetgeving van het Koningrijk" (1873) valt de uiteenzetting niet moeielijk. Mr. De L. behandelt het onderwerp in § 17 bl. 52/53; wij hopen niet onbillijk te zijn, door te beweren, dat Schrijver nergens zoo onvolledig is geweest, als waar hij het formeele der alg. verordeningen uiteenzet. „Zij moeten", lezen wij om te beginnen, „als volstrekte, maar tevens *eenige* voorwaarde „van verbindbaarheid, door den G.-G. worden afgekondigd en door „den algemeenen secretaris of een der gouvernements-secretarissen „worden gewaarmerkt."

Correct is dat „eenige" niet. De wet zegt omtrent de afkondiging: „Zij is, *in geldigen vorm geschied*, de eenige voorwaarde der „verbindbaarheid." Wèl behooren tot dien vorm de afkondiging door den G.-G. en de waarmerking, maar tot den vorm behooren ook de inachtneming der formulieren, gelijk Schrijver zelf in de daarop volgende zinsnede zegt: „De afkondiging geschiedt door plaatsing „in het Staatsblad volgens voorgeschreven formulieren." Ook aan het slot der § wordt getuigd: „Is de afkondiging in wettigen vorm „geschied, dan is niemand, dus ook de rechter niet, bevoegd de „verbindbaarheid eener verordening te betwijfelen . . . . [1])."

Eene andere opmerking! De slechte redactie der wet hier noodeloos volgende, leert de *Handleiding*, dat de verordeningen worden afgekondigd door den Landvoogd en gewaarmerkt door een secretaris.

---

1) De Instructiën voor de Hoofden van Gewestelijk Bestuur, de Regenten en de Districtshoofden was afgekondigd bij Staatsblad 1859 n°. 102, maar miste het „In naam des Konings". Bij Staatsblad 1867 n°. 114 werden zij opnieuw in den bij het Reg. Regl. voorgeschreven ordonnantie-vorm afgekondigd, om: „door afkondiging in den vorm, voorgeschre-„ven bij art. 33 Reg. Regl., allen twijfel weg te nemen omtrent de verbindbaarheid van de „voorschriften der reeds in het Staatsblad van 1859 onder n°. 102 geplaatste instructiën . . ."

De rechter heeft o. a. rechtskracht ontzegd aan eene bijzondere verordening van 1825, waarbij eene belasting werd geheven van bedevaartgangers. De ontzegging vond plaats op grond dat krachtens art. 58 R. R. eenige belasting moet worden geheven bij algemeene verordening. Verg. De L. bl. 347.

Voor den leek is dat onverstaanbaar; immers als de afkondiging heeft plaats gehad, valt er niets meer te waarmerken. Met eerstgenoemde handeling is het actieve deel der wetgeving finaal afgeloopen en wordt het nog slechts eene quaestie van tijd, wanneer de wet in werking treedt. Derhalve worden de verordeningen eerst gewaarmerkt en dan afgekondigd.

Verder: *afkondigen* en *waarmerken* hebben niets met elkander gemeen, kunnen ook niet met een voegwoord verbonden worden. Tegenover „waarmerken" staat „*onderteekenen*". En dat is ook de bedoeling der wet: de practijk toont dit en de theorie bevestigt dit. Men moet niet lezen, dat de Landvoogd afkondigt en dat zijn secretaris waarmerkt, maar dat de eene teekent en de andere zijn contre-seign verleent. Onze opmerkingen klemmen te meer, wijl de G.-G. *nooit* eene algemeene verordening afkondigt, maar hij *doet* haar afkondigen: de formulieren van afkondiging zeggen dan ook letterlijk, dat de G.-G. de afkondiging *beveelt*, dat hij voor de plaatsing in het Staatsblad *zorgen* moet. Het is inderdaad geheel en al beneden de waardigheid van een hoofd des Staats, om zich met de afkondiging zelve in te laten. Aan wien dan wordt zij opgedragen? In Indië aan niemand anders dan aan den waarmerker zelven; in Nederland daarentegen aan den Minister van Justitie, gelijk blijkt uit het moederlandsch staatsblad 1863 nº. 149, waarin de wijze van afkondiging der wetten in Nederland veel juister is geregeld dan in het R. R. voor Indië [1]).

Hier zou bovendien wel mogen worden opgehelderd, wat de beteekenis der waarmerking in ons staatsrecht kan zijn, m. a. w. wànneer een secretaris haar naar eed en plicht zou moeten weigeren. Ons dunkt dat ten deze alleen valt te letten op het vormelijke: is dat volkomen in acht genomen, dan moet de secretaris zijne mede-onderteekening verleenen; is het zulks niet, dan behoort hij haar te weigeren. Aan hem dus geenszins de beoordeeling van de innerlijke waarde der verordening; zelfs al is hem bekend, dat over eene koloniale ordonnantie de Raad niet was gehoord, dan zal hij toch haar moeten mede-onderteekenen, indien er slechts boven staat, dat de Raad wél is gehoord.

Wij vinden dus onder eene algemeene verordening drie hand-

1) Daar lezen wij dan ook niet de hinderlijke antithese van afkondigen en teekenen. Art. 2 toch zegt: „De wetten en de algemeene maatregelen van inwendig bestuur van den „Staat worden, na door Ons onderteekend en na door het hoofd van het departement van „Algemeen Bestuur, dien het aangaat, mede onderteekend te zijn, door dezen verzonden „aan Onzen Minister van Justitie ...." (ter afkondiging).

teekeningen; onder den datum van het „Gedaan" primo: die van den Landvoogd: dat is niet de afkondiging, maar de *sanctie*, voor het afkondigen benoodigd; secundo: die van den Secretaris: dat is niet een ministeriëel contre-seign, maar eene *waarmerking*, zooals de wet goed uitdrukt; met die handeling heeft de secretaris het in handen gekregen om te gaan afkondigen: *wanneer* hij dat doet blijkt uit de derde handteekening, gesteld onder den (lateren) datum van „Uitgegeven", d. i. afkondigen.

Deze verklaringen zijn niet alleen, dunkt ons, volstrekt noodig om den leek een helder begrip der zaak te geven, maar zij winnen in gewicht, wanneer men bedenkt, dat de wet de *vacatio legis* doet ingaan met den dag van de afkondiging. Kondigt de G.-G. af, dan behoort men te tellen van den dag, waarop de Landvoogd heeft geteekend; is het zijn secretaris die afkondigt, dan beginne men eerst te rekenen van den dag, waarop deze de verordening heeft „uitgegeven", en het ligt in den aard der dingen, dat dit de datum moet zijn, want tusschen het afkondigen van de verordening en hare inwerkingtreding laat de wetgever met opzet eenige ruimte, teneinde alzoo ieder gelegenheid vinde om er mede bekend te worden, alvorens de gestrengheid der wet effect zal hebben. Bedoelde ruimte begint eerst beteekenis te krijgen, wanneer de verordening wezenlijk is „uitgegeven".

Die uitgifte, die afkondiging „wordt gerekend" geschied te zijn door plaatsing in het Staatsblad, zegt de wet; daarentegen leert de *Handleiding* bl. 53: „De afkondiging *geschiedt* door plaatsing „in het Staatsblad..." De vervanging van het conventiëele der wet door dit positieve is minder gelukkig; feitelijk toch heeft de bekendmaking plaats, niet door het Staatsblad — een op ongelijke tijden uitkomend besloten periodiek — maar door *de Javasche Courant*, die het eerst de algemeene verordening opneemt en als *courant* terecht en wezenlijk haar *publiceert*.

Afdrukken van die publicatiën worden tot een boek verzameld: het *Staatsblad*. Zijne uitgave werd in 1816 bij besluit vastgesteld; de eerste aankondiging ervan wordt gevonden in de Javasche Courant van 21 Juni 1816; het eerste staatsbladnommer is een besluit van Commissarissen-Generaal dd. 5 Juli 1816, houdende splitsing van Java in drie militaire afdeelingen. De eerste jaargang van het Staatsblad is dus 1816. Mr. De L. verzekert echter, dat het Staatsblad *verscheen* „sedert 1817". Het is wel mogelijk, dat aanvankelijk het Staatsblad niet in het betrokken jaar is verschenen; doch dan ware eene kleine opheldering niet overbodig. Nu weten

wij niet, of voor 1816 abusievelijk 1817 is geschreven, gelijk wij gelooven.

Nog een woord over de redactie der slotalinea van art. 31, luidende:

„Wanneer geen ander tijdstip is vastgesteld, wordt de afkon-
„diging *gerekend bekend te zijn*, op Java en Madura op den
„30en dag, en in de overige koloniën en bezittingen op den
„100en dag, na dien der dagteekening van het Staatsblad van
„Nederlandsch-Indië, waarin de verordening is opgenomen".

Al wat dus op die dagen geschiedt, is, tenzij eene andere dagteekening werd gesteld, reeds aan het gezag der wet onderworpen: werd het Staatsblad op 1 Januari uitgegeven, dan begint het voor Java te werken met middernacht tusschen 30 en 31 Januari. Maar noch de alinea zegt dit eigenlijk, noch de *Handleiding* leert dit, waar zij, in navolging van haar, gewaagt, blz. 53 van „de dagteekening van het Staatsblad, „waarop de afkon-
„diging wordt gerekend bekend te zijn *en derhalve de verorde-*
„ning onvoorwaardelijk in werking treedt". Immers „bekend" kan en mag de verordening wel eerder zijn; dit is zelfs menigwerf wenschelijk ter voorbereiding van de inwerkingtreding. Daartoe strekt juist de *vacatio legis*, de tijd dat de wet wel geopenbaard is, maar nog niet werkt, dat is, naar een aan de studie van den Islam ontleend woord, *rustend*. Er bestaat dus volstrekt niet dat onafscheidelijk verband tusschen bekend zijn en inwerkingtreding, hetwelk Mr. De L. van een „derhalve" mag doen spreken. Niet de datum van het bekend zijn heeft de wet willen vaststellen, maar die der inwerkingtreding. Wanneer dan ook de voorgaande alinea bepaalt: „De algemeene verordeningen werken terstond na-
„dat hare afkondiging kan bekend zijn", dan moet men dit wel aannemen als eene herinnering, dat men voor de inwerkingtreding niet een te vroegen datum wettige en daardoor de menschen onbillijk voor de nakoming eener verordening verantwoordelijk stelle, doch als een absoluut gebod, dat ze terstond na het bekend zijn zou werken, mag de bepaling niet gelden, wijl ze anders eene dwaasheid zou kunnen voorschrijven. Dikwerf toch wordt een datum voor de inwerkingtreding gesteld, terwijl reeds geruimen tijd te voren de verordening bekend kan zijn. Wij hebben daartoe slechts te herinneren aan al. 3 art. 8 der Comptabiliteitswet. Al wordt ook, zegt die alinea, de begrooting vóór 1 Januari afgekondigd, en dit is ter voorbereiding van den nieuwen begrootingsdienst zeer wenschelijk, toch treedt ze eerst in werking met 1 Januari.

Over de afkondiging van wetten deed zich nog de volgende

quaestie voor. De omstandigheid dat de begrooting eerst zoo laat tot wet werd verheven, dat er slechts weinig tijd overbleef om de noodige maatregelen te nemen, ten einde ze met 1 Januari in werking te doen treden, deed de vraag rijzen, of de afkondiging van de begrootingswetten in Indië krachtens een telegram van den Minister, houdende bericht van hare aanneming in Nederland, niet zou kunnen plaats vinden, vóórdat die wetten zelven in Indië ontvangen waren. De G.-G., daaromtrent geraadpleegd, vond geen bezwaar in deze wijze van afkondiging, mits hij bij de ontvangst van den last daartoe in het bezit was van een behoorlijk gewaarmerkt exemplaar van het ontwerp, zooals het door de 2e Kamer was aangenomen en het telegram tevens de noodige gegevens behelsde omtrent de onderteekening, de dagteekening en het nommer der wet. In overeenstemming met deze zienswijze werd sinds gehandeld (Bool, bl. 105).

Wij zagen, dat de G.-G. in beginsel verplicht is de algemeene verordeningen, welke hij uit het moederland verlangt, af te kondigen en uit te voeren. Dit beginsel laat echter ook uitzondering toe; art. 22 nl. bepaalt: „De G.-G. kan om gewichtige redenen, „onder nadere bekrachtiging door de wet of goedkeuring van den „Koning, de afkondiging of uitvoering uitstellen van wetten of „koninklijke besluiten en bevelen. Van deze handelingen wordt, „wanneer zij eene wet betreffen, door den Koning onverwijld „kennis gegeven aan de Staten-Generaal".

Deze bevoegdheid tot uitstellen, waartoe ook de Landvoogd alleen in overeenstemming met den Raad van N.-I. mag overgaan (art. 29), moet onwillekeurig verband houden met zekeren termijn, waarbinnen de afkondiging moet plaats vinden, want wanneer gaat anders de termijn van uitstel in? Daarom waren er bij de behandeling van art. 32 leden, die wenschten, dat, nevens de opdracht om voor de afkondiging te zorgen, een termijn werd gewettigd, waaraan de G.-G. in beginsel gebonden was, daar er anders onzekerheid zou kunnen heerschen of de niet-afkondiging het gevolg ware van een besluit tot schorsing (K. II bl. 382). De Regeering achtte echter zulk een termijn ongeraden, wijl het kon gebeuren, dat door gemis aan onmiddellijk te verkrijgen overeenstemming met den Raad over het uitstellen, die termijn zou worden overschreden, en dan ware de G.-G. verplicht tot de afkondiging over te gaan, in weerwil hij zulks schadelijk achtte (Mem. van Beantw. K. II bl. 496).

Het uitstellen kan alleen plaats vinden, zien wij, onder nadere bekrachtiging van de wet of van den Koning, al naargelang van het karakter der verordening. Intusschen heeft het inroepen der „nadere bekrachtiging van de wet" enkel plaats bij het uitstellen van de *uitvoering* van wetten, en niet bij dat van de afkondiging, en wel, zeide de Minister vrij duister, „omdat de afkondi„ging van alle wetten bij uitzondering is opgedragen aan den „Koning, en de afkondiging geschiedt in diens naam, niet in „naam der wetgevende macht".

Afgezien van de hierin opgesloten reden, nl. dat uitvoeren en afkondigen niet hetzelfde zijn, behoorden ook beide woorden genoemd te worden, zoowel omdat er koninklijke besluiten zijn, die niet afgekondigd behoeven te worden, als wegens de aanhechting van *koninklijke bevelen*. Zoo betreedt de Rijkswetgever voortdurend het gebied van 's Konings macht ten opzichte van den Landvoogd, en wettigt hij dientengevolge bepalingen, die in eene instructie tehuis behooren.

Wat, indien de voorgeschreven machtiging of uitvoering niet wordt verkregen? Dat beantwoordt art. 25 op deze wijze: „Wan„neer de G.-G. gebruik maakt van de macht, hem bij art. 22 „verleend, en zijne handeling wordt afgekeurd, is hij tot afkon„diging of uitvoering verplicht, dadelijk na ontvangst van den „daartoe strekkenden last des Konings".

Wordt alzoo het uitstel afgekeurd, dan *moet* de Landvoogd „dadelijk" afkondigen of uitvoeren op 's Konings last. *Dadelijk*; dus de G.-G. heeft slechts de bevoegdheid om éénmaal uit te stellen, en de eindbeslissing over het gewicht der redenen, die tot het uitstel leidden, blijft aan de verantwoordelijkheid van den Landvoogd opgedragen.

Uit dit art. 25 blijkt ons mede indirect, dat met den plicht tot afkondiging, enz. de bedoeling is, om zulks terstond, althans zoo spoedig doenlijk, te gelasten.

Mr. De L. geeft deze bevoegdheid tot uitstellen terug als een attribuut der buitengewone wetgevende bevoegdheid des Landvoogds (bl. 73 § *b*), alhoewel ze eigenlijk zijne bevoegdheid tot uitvoering raakt. Het uitstel der *afkondiging* werkt zelfs niet naar buiten: de algemeene verordening blijft eenvoudig in 's Landvoogds kabinet rusten. En het uitstellen der *uitvoering* van eene reeds afgekondigde verordening komt eigenlijk neder op schorsing, op buitenwerkingstelling, m. a. w. op de toepassing van de artt. 23 en 24. Het is ons dan ook niet recht duidelijk, waarom art. 22 van die

uitvoering gewag maakt. De *Handleiding* gewaagt ter aangehaalder plaatse afzonderlijk van het uitstellen der „afkondiging van wetten en koninklijke besluiten" en „uitvoering van koninklijke bevelen", maar daarmede wordt art. 22 niet genoegzaam wedergegeven.

Wij hebben als kenmerk eener algemeene verordening genoemd, dat zij heeft *algemeene* verbindbaarheid. Ook dit karakter echter moet somwijlen uitzonderingen toelaten: de verklaring, dat in eenig bijzonder geval eene algemeene verordening niet toepasselijk zal zijn, noemt men dispensatie verleenen van hare bepalingen. Dispensatie stelt dientengevolge vrij van zekere *verplichting*, b.v. van de verplichting dat een huwelijk tweemaal moet afgekondigd worden, alvorens men het kan aangaan, dan wel ontheft van zeker *verbod*, b.v. om beneden een bepaalden leeftijd te trouwen. Alzoo is het *toekennen van zekere rechten*, als bij meerderjarigverklaring, bij brieven van wettiging, enz. geen onderwerp van dispensatie.

Dezelfde wetgever die eene bepaling geeft, kan haar natuurlijk, mits langs denzelfden weg, opheffen. Maar wijl juist in bijzondere gevallen zulk een weg te omslachtig is, dáárom bepaalt de wetgever reeds bij voorbaat, hetzij in den vorm van een algemeenen rechtsregel, hetzij in de betrokkene verordening zelve, een korteren weg om tot dispensatie te komen, en deze weg is het delegeeren van die bevoegdheid aan eene mindere autoriteit. Intusschen zou ook het dispensatierecht kunnen ontaarden in eene brutale miskenning van het beginsel der *gelijkheid voor de wet*, invoege men het tevens met waarborgen omringt, ten einde eene roekelooze toepassing te beletten. Dientengevolge zegt art. 53 R. R.:

„De G.-G. heeft de macht om dispensatiën te verleenen in de „gevallen, bij de algemeene verordeningen omschreven; voor zoo„veel rechtszaken betreft, na gehoord advies van het Hoogge„rechtshof.

„De G.-G. kan ook, in overeenstemming met den Raad van „N.-I., en na gehoord advies van het Hooggerechtshof, dispen„satie verleenen van eene bepaalde ordonnantie, in de gevallen „daarbij niet vermeld".

De aanhef van al. 1 art. 53 zegt dus, dat de Landvoogd de macht tot dispensatie heeft, dáár waar ze hem is gegeven. Dit spreekt vanzelf en behoeft dus niet gezegd te zijn. Vermoedelijk

vindt de vreemde redactie haar grond in de herinnering aan art. 67 der Grondwet, luidende: „Dispensatie wordt door den Koning slechts verleend van eene „bepaalde wet, in de gevallen door de wet omschreven". Maar dat spreekt niet vanzelf, want er staat hier een verbod te lezen, namelijk dat als de wet zelve de gevallen niet vermeldt, ook de Koning van hare bepalingen geene dispensatie mag verleenen. Zulk een absoluut verbod wilde echter art. 53 R.-R. niet; immers al. 2 zondert de ordonnantiën er van uit. Doch daarom ook had al. 1 gevoegelijk kunnen luiden: „Behoudens het bepaalde bij de „volgende alinea, heeft de G.-G. slechts de macht om dispensatie „te verleenen...." enz. Of, de redactie der Grondwet nog meer op den voet willende volgen: „Dispensatie wordt door den G.-G. „slechts verleend van eene „bepaalde wet of van een als algemeene verordening gewettigd kon. besluit, in de gevallen bij de „betrokkene verordening omschreven...." Zoo bij art. 11 der Recht. Org. verbod van bloed- of aanverwantschap tot den derden graad tusschen raadsheeren, rechters, ambtenaren van het O. M. of griffiers in één en hetzelfde rechterlijk college; zoo bij art. 18 van het Reglement op de Drukwerken (*Staatsblad* 1856 nº. 74) van de verplichting om elk stuk te teekenen; zoo in het Burg. Wetb. in tal van na te noemen gevallen; zoo in verschillende belasting-verordeningen, waarin de gevallen staan omschreven, dat de G.-G. vrijstelling van belasting kan verleenen, dus er van dispenseeren, bij hongersnood, misgewas, brand, enz.

De uitoefening van het dispensatierecht is echter gebonden aan 's Hofs advies; alleen wanneer dat recht geworteld is in de verordening zelve, is die verplichting slechts beperkt tot „rechtszaken". Wat daaronder te verstaan? Het Gouv. Besl. dd. 1 December 1866, Bijblad op het Staatsblad nº. 1941, antwoordt niet zeer duidelijk: „die zaken, welke geregeld zijn bij de bepalingen, „waarvan de toepassing in den regel aan de rechterlijke macht is „opgedragen". Daaronder de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek (zie het zooeven genoemde besluit en dat van 12 Mei 1861, Bijblad nº. 1004), als art. 29: huwelijken beneden minimumleeftijd; art. 31: te nabijzijnde bloed- of aanverwantschap; artt. 54 en 56: tweede afkondiging van huwelijken; art. 48: voorgeschreven toestemming en aanwezigheid bij huwelijken. Men zie ook Staatsblad 1861 nº. 38 art. 33*e* bij huwelijken van inlandsche Christenen in de Molukken. Wijders is het daareven aangehaald art. 56 B. W. nog opmerkelijk, omdat de G.-G. daarbij niet alleen

de bevoegdheid heeft gekregen om te ontheffen van de verplichting tot tweede huwelijksafkondiging, doch ook om voor het uitoefenen dier bevoegdheid andere ambtenaren te delegeeren: „de ambtenaren, welke hij daartoe zal aanwijzen".

De wetgever achtte het advies in rechtszaken noodig, omdat den G.-G. wellicht genoegzame rechtskennis kon ontbreken; in zaken van financiëelen of administratieven aard werd zulk een advies overbodig geacht: dáárom al. 1 art. 53 Reg. Regl. Maar waarom dan bij het dispenseeren van ordonnantiën, houdende geene aanwijzing der gevallen, altijd het advies vereischt? Men achtte dit nuttig niet alleen, omdat er zich niet altijd ervaren practische rechtsgeleerden onder de leden van den Raad van Indië bevonden (K. II bl. 511), maar ook. omdat men er een waarborg in zag, dat niet zonder noodzakelijkheid ten behoeve van bijzondere personen werd afgeweken (K. II bl. 450). THORBECKE echter vond die vreemde uitbreiding van 's Hofs werkkring *ongepast*: „Of is het niet ongepast", vroeg hij (K. III bl. 449), „dat „de rechter, wiens advies de 1ste alinea *tot rechtszaken* beperkt, „worde gemengd in eene zaak van *regeering*, die uitsluitend tot „de bevoegdheid van den G.-G. met den Raad van Indië behoort „en moet blijven behooren?" Ons komt het voor dat die vraag bevestigend moet worden beantwoord.

Aangezien *venia vetatis* en *wettiging* naar wij zeiden, buiten het dispensatie-recht vallen, legt art. 53 niet aan den G.-G. de verplichting op om ten deze het Hof te raadplegen. Maar dat doen daarom de artt. 420 en 274 van het Burg. Wetb. zelven. Alleen waar bepaalde rechten van meerderjarigheid worden verzocht is het hooren van het Hof niet noodig. Zie art. 426 Burg. Wetb. in Staatsblad 1875 nr 257.

Overigens kan voor dispensatie nog het advies worden ingewonnen van den Directeur van Justitie, „voorzoover", zegt art. 139 Staatsblad 1873 n°. 42, „de G.-G. het advies van den direc„teur verlangt, na dat van het Hooggerechtshof."

Mr. De L. behandelt het dispensatierecht niet dan incidenteel, te weten in § 27 bl. 75, waar hij onder het „Bestuur van den Gouverneur-Generaal" de gevallen opnoemt van verplichte overeenstemming met den Raad van Indië. De *Handleiding* heeft voor dit anders gewichtige onderwerp slechts 20 regels over, en wat daarin staat lijdt aan gemis van correctheid. Ziehier waarom!

a. „Dispensatie is het ontheffen van één of meer personen van eene „bepaalde uit eene *alg.* verordening voortvloeiende *verplichting*".

Als abstracte bepaling gaat dat niet op. Men kan ook wel dispenseeren van eene *bijzondere* verordening. En als de G.-G. toestaat, beneden den wettelijken leeftijd te trouwen, is het minder juist gezegd, dat van eene *verplichting* wordt ontheven; men is toch niet gedwongen om op dien minimum-leeftijd te trouwen. De Schrijver vervolgt:

b. „Daartoe is *alleen* bevoegd de macht, welke de verordening „maakte, en dus ten opzichte van kol. ordonnantiën de G.-G. in „overeenstemming met den Raad, *zooals evenzeer het geval zou „zijn, al had art.* 53 *R.-R. het niet uitdrukkelijk gezegd.*"

Vervolgen wij eerst:

c. „Vooraf is altijd het advies van het Hooggerechtshof noodig. „Later is door het Opperbestuur verklaard, dat op dezelfde wijze „dispensatie kan verleend worden van elke algemeene verordening „door den vroegeren Indischen wetgever vastgesteld, behoudens „de verplichting van den G.-G. om, wanneer die alg. verordening „niet ligt binnen de grenzen der tegenwoordige wetgevende be„voegdheid van de Indische regeering of wanneer zij onder mach„tiging of goedkeuring des Konings is vastgesteld, op de daarvan „door hem verleende dispensatiën jaarlijks de koninklijke goed„keuring te vragen."

En besluit de uiteenzetting:

d. „De bevoegdheid tot dispensatie strekt zich *dus* niet uit tot „wetten en koninklijke besluiten, *tenzij deze zelve haar uitdruk„kelijk verleenen*; in dat geval oefent de G.-G- haar *zelfstandig* „uit en moet hij alleen bij rechtszaken het Hooggerechtshof hoo„ren; in enkele gevallen is hem zelfs de bevoegdheid toegekend, „dit recht op lagere ambtenaren over te dragen."

Wij zouden wenschen, dat de geachte Schrijver eens iemand over dispensatie had te examineeren, die uitsluitend de *Handleiding* ten deze had geraadpleegd; dan kon hem overtuigend blijken, hoe onvolledig of onduidelijk dat onderwerp is uiteengezet.

Ad. *b.* lezen wij, dat *alleen* tot dispenseeren bevoegd is de macht, die vaststelde, maar ad. *d* leert de lezer nog een *tenzij* kennen.

Verder is ad *b.* getuigd, dat in overeenstemming met den Raad de Landvoogd van koloniale ordonnantiën mag dispenseeren, *gelijk ook het geval zou zijn, al had art.* 53 *R.-R. het niet uitdrukkelijk gezegd.*

Voor zoover men in deze opmerking mag lezen, dat art. 53 dan iets overbodigs zou gezegd hebben, komt zij ons ten eenen-

male onjuist voor. Trouwens Schrijver volgde hierin THORBECKE (K. III 447/449): „Nu spreekt het vanzelf," — luidde het in de 2e Kamer afkeurend, — „dat daarvan door den G.-G. met den „Raad van Indië kan worden gedispenseerd. Zij zijn de wetge„vers. Zij kunnen de ordonnantiën veranderen en geheel opheffen. „Het is dus niet noodig te zeggen, dat zij daarvan kunnen dis„penseeren."

En verder:

„De wetgever, die het recht heeft en alléén het recht heeft „om de wetten te maken, kan ook in bijzondere gevallen van „de werking dier wetten vrijstellen. Die het meerdere kan, kan „het mindere."

Eens toegegeven dat hij die de wetten maakt, van wetten kan vrijstellen, dat hij die het meerdere kan, ook het mindere mag — eene stelling, welke zoo volstrekt uitgesproken het lid GODEFROI, niet ten onrechte meende „te moeten betwijfelen" (K. III bl. 448), — de *pointe* is hier, dat art. 53 niet iets minder veroorlooft, maar meer: de Landvoogd toch krijgt de bevoegdheid om zich desnoods te verheffen *boven* de wet. Daardoor krijgt de bepaling een geheel ander aanzien. De afkeuring zou ten rechte zijn, indien art. 53 gelastte, dat het dispensatierecht zou worden toegepast bij *algemeene verordening*; maar nu veroorlooft het artikel, dat *die* omslag (o. a. afkondiging in het *Staatsblad*) niet noodig is: de dispensatie mag verleend worden, en zoo geschiedt het ook bij *gouvernementsbesluit*, al wordt ook daarop de Raad van Indië gehoord. Hiervoren trouwens wezen wij reeds op de begripsverwarring. Wilde men tot den kolonialen wetgever in deze zijn toevlucht nemen, dan kon het gansche artikel 53 op zijde gezet worden door art. 24 R.-R., schenkende de bevoegdheid tot *buitenwerkingstelling*, maar, oordeelde rationeel een Gouvernements Besl. van '65, opgenomen in Bijblad nº. 1713, het zoude „eene anomalie" zijn, „zoo van deze buitengewone wetgevende bevoegdheid „gebruik werd gemaakt, ten einde in een bijzonder geval aan een „bepaald persoon bij algemeene verordening, vrijstelling te ver„leenen van de toepassing van een wettelijk voorschrift."

Ad. *c*. Wanneer men het aldaar aangehaalde leest, zal een ieder den indruk krijgen, dat de verklaring van het Opperbestuur noodig is geweest, wijl men vroeger meende, dat niet bij koloniale ordonnantie kon worden gedispenseerd van eenige algemeene verordening, door den vroegeren Indischen wetgever vastgesteld, en dat na die verklaring zulks per se wèl kon. — De toedracht der

zaak is echter aldus. In art. 53 wordt gesproken van *ordonnantie*. Moest men nu daaronder ook verstaan iedere bijzondere verordening, dan kon de Landvoogd van geene enkele verordening afwijken, zonder den omslag van gouvernementsbesluit, gehoord den Raad en het Hof. En wanneer die ordonnantie was vastgesteld in 's Konings naam door Commissarissen-Generaal, of wanneer zij gold „de bestaande organisatiën der verschillende takken van be„stuur en de aangenomen gewichtige beginselen van regeering, „ook die het stelsel der belasting betreffende", dan kon zelfs de G.-G. geene dispensatie verleenen, als de bevoegdheid in de ordonnantie niet gegeven was, wijl art. 24 R. R., die verordeningen nu eenmaal gelijk had gesteld, naar wij zagen, met koninklijke besluiten. Dat bleek in de practijk hoogst hinderlijk, want nu kon b. v. de Landvoogd niet dispenseeren van eene bepaling uit het reglement op de periodieke stukken, omdat dit vastgesteld was door een Commissaris-Generaal! Reeds kort na het inwerkingtreden van het R. R. begon men daarom aan het voorschrift te tornen, door een in Bijblad nº. 635 opgenomen besluit van 1858, bepalende, dat de G.-G. in ieder geval mocht dispenseeren met inachtneming van al. 2 art. 53 van besluiten door Commissarissen-Generaal vastgesteld of door den Koning goedgekeurd „behoudens „de verplichting van den G.-G. om, wanneer zoodanige verorde„ning door den Koning, hetzij vóór, hetzij na de uitvaardiging is „goedgekeurd of bekrachtigd, op de daarvan verleende dispensatiën „telken jare bij staat de Koninklijke goedkeuring te vragen."

De Landvoogd kreeg daardoor dus wel wat meer vrijheid van handelen, maar veel was het niet; de bijzondere ordonnantiën bleven onder de heerschappij van art. 53, en des Konings nadere tusschenkomst moest voor de nietigste zaken blijven bestaan. Dáárom kwam er in 1861 een nieuw besluit, opgenomen in Bijblad nº. 997; „in het belang der dienst en ter verdere wegneming „van het bezwaar, dat in eene telkens terugkeerende bemoeielij„king van Zijne Majesteit met betrekkelijk zeer nietige quaestiën „gelegen is" werden ALLE *bijzondere* ordonnantiën *buiten art. 53 gesteld*, en de hierboven bedoelde nadere goedkeuring des Konings zou dan ook voor het vervolg slechts vereischt worden voor producten van den *kolonialen wetgever*, nl. waar *zij* gelijk stonden met koninklijke besluiten [1]) of letterlijk:

1) Hiertoe behooren ook, naar wij weten, belastingverordeningen. Krachtens art. 20 al. 1 Compt. Wet geschiedt echter *vrijstelling van belasting* niet „dan in de gevallen en op de wijze, bepaald bij algemeene verordeningen, vastgesteld door dezelfde of door eene hoogere

„dat, bij de toepassing van het 2e lid van art. 53 van het „Reglement o. h. b. d. r. v. N.-I., als *ordonnantie* worde aange„merkt (slechts) elke *algemeene verordening*, door den kolonialen „wetgever vastgesteld, behoudens . . ." enz.

Wanneer men dus zoo kort mogelijk wil verklaren, dan zegge men eenvoudig, dat het woord *ordonnantie* in al. 2 art. 53 wil zeggen: *koloniale ordonnantie*, en dat, voor zoover op deze de gelijkstelling van art. 24 R. R. met koninklijke besluiten toepasselijk is, de dispensatiën daarop nadere goedkeuring des Konings vereischen. Wat echter de *Handleiding* leert brengt misverstand teweeg, te meer, omdat gesproken wordt van verordeningen „door den *vroe„geren* Indischen wetgever vastgesteld", terwijl de verklaring geldt algemeen, m. a. w. ook voor producten van *latere* Indische wetgevers.

Eindelijk wat betreft het sub *d* aangehaalde, dat zich *dus* de bevoegdheid des Landvoogds niet uitstrekt tot wetten en kon. besluiten, tenzij deze zelve haar uitdrukkelijk verleene. Welk verband bestaat er tusschen het onmiddellijk voorafgaande en dat *„dus"*? Geen, hoegenaamd. De beperking staat eenvoudig in de wet zelve: al. 1. Maar als dan ook die bevoegdheid verleend wordt, dan oefent de Landvoogd haar uit, zegt Schrijver, *zelfstandig*, en moet hij *alleen* nog maar het Hof hooren bij rechtszaken. Stel nu aan den leek, aan den student de vraag: dus is nu al of niet advies van den Raad noodig? Als hij de wet zelve niet heeft gelezen, honderd tegen één, dat er geantwoord wordt: *onnoodig*; en om zijne meening kracht bij te zetten, doet hij wellicht nog een beroep op het door ons sub *b* aangehaalde, waarbij alleen van 's Raads advies bij koloniale ordonnantiën wordt gerept.

Ziedaar onze bezwaren tegen 's Hoogleeraars behandeling van het dispensatie-recht. Dit, met de uiteenzetting van het formeele in onze wetgeving, meenen wij te mogen beschouwen als slecht

---

macht, dan die welke de belasting regelde". Vrijstelling van een belasting kan kwalijk anders verleend worden dan door het dispenseeren van het voorschrift, waarbij de opbrengst der belasting werd ten plicht gesteld. Maar *die* dispensatie mag nu niet geschieden, dan wanneer het geval vermeld is, terwijl er toch gevallen denkbaar zijn, dat het vorderen van een belasting onrechtvaardig wordt, al is het geval niet vermeld. Wij herinneren slechts aan de nietswaardig opgedreven patentbelasting indertijd te Semarang, waarbij o. a. het *inkomen* der firma Dorrepaal werd geraamd op een millioen!! Eerst *daarna* is de verordening zóó gewijzigd, dat de G.-G. op dergelijke aanslagen wettig kan terugkomen. — Wat hiervan ook zij, art. 20 al. 1 Compt. Wet maakt inbreuk op art. 53 R. R., gelijk De Waal het eerst heeft opgemerkt.

geslaagd; haasten wij ons er bij te voegen, dat het op zoo'n omvattend werk niet heel veel beteekent.

Een onderwerp, dat de *Handleiding* verder niet schijnt aan te roeren, is de bevoegdheid tot *uitlegging van algemeene verordeningen*, waarvan de G.-G. krachtens art. 29 ook niet anders kan gebruik maken dan in overeenstemmend advies met den Raad van Indië. Wij zeggen zoo: „schijnt" aan te roeren, wijl door het gemis van een alphabetisch register men licht zich vergissen kan. „Aan het meermalen geuit verlangen naar een register poogde ik „tegemoet te komen", lezen wij in de laatste *Voorrede* (bl. XI), „door uitbreiding der inhoudsopgave en vermelding der betrokken „artikelen van het R.-R." Die tegemoetkoming blijft onvoldoende; wij betreuren het gemis: „A good book cannot be too concise, a „good index cannot be too prolix" luidt het bij BROUGHAM, en in beginsel kan men dat toegeven.

Overigens valt over uitlegging weinig te zeggen. Alleen zij herinnerd aan een bij Gouvernementsbesluit dd. 15 Juli 1871 (Bijblad n°. 2538) opgenomen regel, waarbij de Indische Regeering zich onbevoegd heeft verklaard „om bij wijze van authentieke „interpretatie de ware beteekenis van .... door den Koning vast„gestelde voorschriften te bepalen, en wel in dien zin, dat die „uitlegging als algemeen voorschrift zoude gelden". Voorts verklaarde de Regeering daarbij als hare meening: „dat, bijaldien „verschil van gevoelen bestaat omtrent de toepassing dier voor„schriften, de rechterlijke macht naar hare bestemming in de „eerste plaats geroepen is, om daarin te beslissen, en eerst wan„neer door de jurisprudentie zal zijn uitgemaakt, dat de wet niet „voorziet, dubbelzinnig of onvolledig is, de taak van het admini„stratief en wetgevend gezag aanvangt".

(Door jurisprudentie verstaat men: de uitlegging van rechtsvraagpunten, gelijk die bij opgegevene, zich voordoende gevallen door de bevoegde rechterlijke collegiën is aangenomen en bevestigd).

Een eigenaardig voorbeeld van uitlegging in ons staatsrecht is de *authentieke interpretatie* bij gouvernementsbesluit van het Drukpersreglement. Hierdoor werden onderscheidene bepalingen wezenlijk gewijzigd: de Indische regeering was er ook alleen op uitdrukkelijke machtiging des Konings toe overgegaan.

De algemeene verordeningen stellen beginselen vast, die nog door het uitvoerend gezag moeten uitgewerkt, verklaard, gepre-

ciseerd worden. Vandaar ambtelijke voorschriften, instructiën, reglementen, missiven, circulaires, kabinetsbrieven, enz., enz.; op de hoogste sport dier bijzondere verordeningen staan de z.g. gouvernementsbesluiten. Zij alle worden uitgewerkt in een *Register van handelingen en besluiten*, welk register wordt gewaarmerkt door den algemeenen of door den gouvernements-secretaris, onder de formule: *„ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal."* En voor zooveel die bevelen voor het publiek bestemd zijn, worden ze uit het register geëxtraheerd en gewaarmerkt, waarbij dan tevens de formule: „accordeert met het register der besluiten".

Intusschen, deze vormen zijn geen absolute voorwaarden van verbindbaarheid, want Staatsblad 1854 n°. 55 heeft bepaald: „dat „verordeningen van den G.-G. van N.-I., bij de openbaarmaking „gewaarmerkt door een der secretarissen van het gouvernement „van N.-I., onverschillig of die verordeningen zijn genaamd: pu„blicatiën, resolutiën of besluiten en of de waarmerking is ge„schied en geschieden zal *ter ordonnantie van den G.-G.* dan wel „onder eenige andere formule, in den gebezigden vorm kracht „van wet hebben door afkondiging".

De gewone wijze van afkondiging dezer bevelen is het *officiëel nieuwsblad*, waaronder, volgens het slotartikel der Overgangsbepalingen tot de nieuwe Wetgeving, moet verstaan worden de *Javasche Courant*, terwijl bij Staatsblad 1832 n°. 39 nog werd verklaard „dat alle insertiën, in het officiëel gedeelte der Javasche „Courant geplaatst, beschouwd moeten worden als officiëel mede„gedeeld aan de daarbij betrokken autoriteiten"; men zie ter zake echter Staatsblad 1871 n°. 105 voor officieren en militaire ambtenaren.

Gouvernementsbesluiten, gehoord of niet gehoord den Raad van Indië, worden dikwerf ook in het *Staatsblad* opgenomen, alhoewel zulks alleen verplichtend is ten aanzien van algemeene verordeningen. Voor de opneming van gewone besluiten in het Staatsblad bestaat geenerlei vaste regel of leidende gedachte. Dikwerf vindt men zelfs besluiten in het Staatsblad, die nader gewijzigd werden, maar welke wijzigingen niet in het Staatsblad werden opgenomen, en omgekeerd treft men er aan wijzigingsbesluiten — zie b.v. Staatsblad 1873 n°. 201 [1]) terwijl het besluit dat gewijzigd wordt niet aldus werd afgekondigd!

---

1) Daarin nl. wordt een artikel toegevoegd aan het koninklijk besluit van 22 Januari 1871 n°. 11, houdende een reglement op de eerbewijzen en saluten aan boord van oor-

Onder die in het Staatsblad voorkomende gouvernementsverordeningen staan ook vele koninklijke besluiten — b.v. steeds de in artikelen gesplitste begrootingen. — Zij missen dan het onderschrift hetwelk art. 32 R.-R. ten aanzien van dergelijke besluiten eigenlijk voorschrijft. Het is ons niet recht duidelijk, op welke wijze men dit motiveert.

Voor openbaarmaking geschikte verordeningen, bevelen, verklaringen, enz., enz., welke min of meer van blijvend belang zijn, doch die niet in het Staatsblad verschenen, worden opgenomen in een particulier tijdschrift, geheeten het *Bijblad op het Staatsblad van N.-I.* Het draagt echter in zoover weder een semi-officiëel karakter, dat niet alleen de autoriteiten er naar verwijzen, maar dat het gouvernement de redactie aanwijst, bestaande uit twee ambtenaren ter Algemeene Secretarie. Het onbeduidende werk zoude wellicht door één persoon even goed kunnen geleverd worden. Wij zeggen dit, wijl de uitgevers een betrekkelijk zwaar honorarium moeten uitkeeren en daardoor den prijs van een onaanzienlijk boekje noodeloos verhoogen, hetgeen drukt op de ambtenaren, die onmogelijk het Bijblad kunnen missen.

De redactie, vooral het weinige werk in aanmerking genomen, is ook niet onberispelijk. Wijl wij nooit voornemens waren, ter zake iets te publiceeren, hebben wij van hinderlijke fouten geene aanteekening gehouden, maar nu ons de grief incidenteel in de gedachte komt, willen wij haar niet geheel en al ongemotiveerd laten.

Zoo vindt men slordig in verschillende Bijbladnommers precies dezelfde stukken, als n°. 3218 wordt herhaald in n°. 3219 (dus vlak na elkaar!), n°. 3691 in n°. 3826!

Zoo maakt n°. 3190 in Deel XV bekend, dat een daargenoemd besluit van 19 Mei 1877 is *ingetrokken*; dit belet evenwel niet, dat later, nl. in n°. 3380 wordt opgenomen eene directeurscirculaire van 22 December 1876, waarbij datzelfde besluit wordt uitgewerkt!

Voor slordigheid pleit ook in hooge mate de redactie der in n°. 4017 voorkomende Nota over den *Staatsrechterlijken toestand der Chineezen in N.-I.*, een hoogst verdienstelijk stuk van den heer ALBRECHT, en dat blijkens eene noot door den Schrijver zelven

---

logschepen, hetwelk echter niet in het Staatsblad is afgekondigd! Men kan het wèl vinden in Bijblad n°. 2473.

Wij herinneren ons, dat de hoogleeraar VETH ook over dergelijke abnormaliteiten klaagde, naar aanleiding van de regeling der koffieprijzen.

is bijgewerkt tot *ult. Juni* 1882 en door de redactie tot *ult.* 1883.

In weerwil nu dier verzekering van de redactie, lezen wij bl. 10:

„De eenige afzonderlijke instructie voor Chineesche hoofden,
„die afgekondigd is, is die voor den kapitein en de luitenants
„der Chineezen in en buiten *Soerabaja*, en wel bij Staatsblad
„1829 n°. 10. Op de residentie *Samarang* is zij van toepassing
„verklaard bij Staatsblad 1857 n°. 108..."

Eene redactie als die van het Rijblad kon toch waarlijk zich wel herinneren, dat bedoelde instructie werd *ingetrokken* bij Staatsblad 1882 n°. 232.

Daarentegen behoorde in de Nota vermeld te zijn Bijblad n°. 3831, gewagende èn van de instructiën op de Buitenbezittingen, èn van de politiemacht der hoofden van Vreemde Oosterlingen.

Op bl. 18 lezen wij:

„Alle twistgedingen over eigendom en daaruit voortspruitende
„rechten, over schuldvorderingen of andere burgerlijke rechten,
„behooren bij uitsluiting tot de kennis van de rechterlijke macht,
„uitgeoefend door rechters bij algemeene verordening aangewezen.
„(*Regeerings-reglement, artikelen 2 en 3*)."

Er is met deze verwijzing eene schrijffout begaan, waarover bedoelde redactie onwillekeurig had moeten struikelen. De Schrijver heeft òf bedoeld het Reglement op de Rechterlijke Organisatie, òf hij heeft willen verwijzen naar al. 1. art. 78 Regeeringsreglement.

Op blz. 47 worden de in St. 1868 n°. 8 behandelde voorschriften uiteengezet tegen misleiding en dwang bij huurovereenkomsten met Oostersche vreemdelingen.

„Zij komen daarop neder, dat de huurder verplicht is zorg te
„dragen, dat door de huurlingen worden opgevolgd de voorschrif-
„ten omtrent de aankomst in Nederlandsch-Indië (Staatsblad 1866,
„n°. 56)."

't Is waar, naar dat Staatsblad 1866 n°. 56 verwijst de ordonnantie in St. 1868 n°. 8, doch om de eenvoudige reden, dat in 1868 nog St. 1866 n°. 56 in werking was. Nu hebben wij echter voor die verordening in de plaats gekregen het op blz. 2 der Nota genoemde Staatsblad 1872 n°. 40.

En alhoewel de aflevering eerst verscheen ver over het halfjaar 1884, krijgen wij zonder meer op blz. 46 te lezen:

„Aan Vreemde Oosterlingen wordt geene toestemming verleend
„voor de huur van gronden voor den landbouw in de rijken van
„*Soerakarta* en *Djokjokarta* (Staatsblad 1857 n°. 116 artikel 1)."

Nochtans was reeds in den aanvang van dat jaar art. 1 van Staatsblad 1857 n°. 116 vervangen door art. 33 al. 2 van Staatsblad 1884 n°. 9.

Zijn nu al dergelijke fouten van zooveel belang? Neen, maar de redactie bedenke, dat ze ook eigenlijk niets anders te doen heeft dan tegen dergelijke fouten te waken, en zij zal, na het bovenaangehaalde, wel willen gelooven, dat deze zich niet tot de genoemde beperken.

Overigens moet het als eene zeer gelukkige gedachte worden beschouwd, dat de redactie niet geweigerd heeft, om een stuk als de Nota op te nemen. Het is het eerste voorbeeld van eene meer vrije bewerking. In deze richting zou zij op veel uitgebreider schaal nuttig werkzaam kunnen zijn. Tegenwoordig neemt zij dikwerf te hooi en te gras stukken op, die van geenerlei blijvend of meer algemeen belang kunnen geacht worden, alleen naar het schijnt, door de gedachte geleid: het boek moet vol. Ook is de druk noodeloos royaal, waardoor de verzameling veel dikker wordt, dan de inhoud vereischt, hetgeen in Indië altijd een last is. Kon de redactie zich b.v. eens beijveren om gewichtige verordeningen, welke door eindelooze wijzigingen onleesbaar zijn geworden — als sprekend voorbeeld noemen wij het Reglement op de Reis- en Verblijfkosten — ordelijk in het Bijblad te herdrukken met noten en aanteekeningen, wij zijn er zeker van, de uitgave zou er te hooger om gewaardeerd worden.

Doch wij vergaten bijna, dat wij dit opstel begonnen te schrijven naar aanleiding van Mr. De Louter's werk, en het is passend dat wij ook daarmede eindigen. In de voorrede der 3e uitgave lezen wij, blz. X: „De verdienstelijke bewerking der Indo-Neder„landsche wetgeving door de Heeren J. Boudewijnse en G. H. Van „Soest gaf mij aanleiding tot belangrijke bekorting der noten door „verwijzing naar de bladzijden van genoemd werk, waar de be„trekkelijke staats- en bijbladen vermeld zijn."

Wij kunnen natuurlijk geen stemming houden onder de bezitters van de *Handleiding* om de vraag te beantwoorden, in hoever men die bekorting waardeert, maar met dit voorbehoud durven wij gerust beweren, dat ze algemeen betreurd wordt. De *Handleiding* nl. vindt men niet enkel in de studeerkamer, maar in Indië bezitten vele ambtenaren haar ter raadpleging, om spoedig den weg te vinden door het doolhof der bepalingen. Daarentegen zijn er niet zoovelen, die Boudewijnse c. s. hebben. In weerwil van alle reclame, moet getuigd worden, dat de ambtenaar

veel verstandiger doet om zich een officiëele editie van het Staatsblad, verder het Bijblad en eindelijk ALBRECHTS Klapper aan te schaffen: hij betaalt dan wat meer, maar als hij BOUDEWIJNSE c.s. koopt, ontdekt hij ter elfder ure, dat hij eigenlijk de genoemde werken toch niet ontberen kan.

Dit ligt vooreerst in het nooit afgesloten karakter van dergelijke verzamelingen. Gedurende ruim tien jaren zijn de heeren BOUDEWIJNSE en VAN SOEST met den monnikenarbeid reeds bezig, en onder de hand stroomden de wijzigingen enz., voortdurend toe. Men is dus toch nooit zeker, dat men met eene afgewerkte verordening te doen heeft; men moet toch weder aan het zoeken gaan, en daarmede gaat het doel, dat men zich met den koop voorstelde, verloren.

Ten andere: aangezien dergelijke uitgaven geen officiëel, zelfs als het Bijblad geen semi-officiëel karakter dragen, kan de ambtenaar zich nooit met een gerust geweten op zulke uitgaven beroepen; de gemaakte fouten komen ten laste van den raadpleger, die er in den dienst een koopje mede krijgt, gelijk wij weten, dat ook met de uitgave-BOUDEWIJNSE c. s. geschied is, want daarin komen natuurlijk mede fouten en leemten voor. Wij zouden dan ook zeggen, dat het Bijblad toch niet ontbeerd kan worden.

En eindelijk: hij die eene diepgaande studie van de wet moet maken, die het ook bepaaldelijk van de letter en het verband wil hebben, kan niet de ingetrokken verordeningen immer ontberen of met verkorte opgaven genoegen nemen. Wij spreken hier uit ervaring, in zoover namelijk, dat ons voor de studie van het moederlandsch staatsrecht dient de vootreffelijke uitgave der Nederlandsche staatsbladen van Jhr. Mr. W. H. DE SAVORNIN LOHMAN waarin ook de vervallen bepalingen zijn weggelaten. Welnu: hoe weinig diep uit den aard der zaak wij gaan in het moederlandsche staatsrecht, toch is het ons reeds menigmaal voorgekomen, dat Lohman ons in den steek liet, en wij eene volledige editie van het Staatsblad moesten raadplegen. Men leze hierin nu niet dat wij dergelijke bekorte uitgaven onbruikbaar achten. Het tegendeel is waar; maar zij zijn allen bruikbaar voor het geval, dat het er in den regel zoo nauw niet op aankomt.

Professor DE LOUTER beschouwe onze uitvoerige verhandeling over de wetgeving als eene hulde aan zijn stalen vlijt en aan zijn kunde. Toen wij zoo ijverig aan de wetgeving bezig waren, kwam telkens de bittere gedachte bij ons op, dat wij veel had-

den van die faqiehs, welke pleizier hebben in wettelijke beschouwingen, zonder wezenlijk practisch nut. Overdrijving, zal men zeggen. Goed, men eerbiedige die overdrijving: zij is dan nog de eenige troost voor een maatschappelijken toestand, waarvan men kan getuigen, dat de zwakte zich uit in miskenning, en de lach van tevredenheid over het wèl dienen des vaderlands heeft plaats gemaakt voor dien van het meest ondermijnend cynisme.

Batavia, 12 October, 1885.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES, TIJDSCHRIFT- EN DAGBLAD-ARTIKELEN.

17 Februari 1886.

INHOUD: UIT DE NEDERLANDSCHE PERS: Mr. P. Brooshooft bespreekt en verklaart in de *Tijdspiegel*, naar aanleiding van Mr. Van den Berg's *Debet of Credit*, Indië's „bloedarmoede"; de heer Godon maakte een nummer van de *Nieuwe Rotterdamsche* belangrijk door een paar zakelijke opmerkingen over een koloniale aangelegenheid, namelijk de koffiecultuur in de Padangsche Bovenlanden; het *Nieuws van den Dag* geeft eenige beschouwingen ten beste over den inlandschen en den Europeeschen landbouw op Java, en over de particuliere landerijen aldaar; het conservatieve *Dagblad* juicht de vestiging der Duitschers op Nieuw Guinea toe; in *de Amsterdammer* wordt nogmaals een beroep op het Nederlandsche volk gedaan, ter zake van „Atjeh".

De lijst is daarmede compleet, gelooven wij. Van een kwaadaardig artikeltje tegen den schrijver van een in de *Indische Gids* opgenomen stukje »Varia" zal men wel niet verwachten of verlangen, dat wij notitie nemen; laten wij alleen zeggen, dat daarin den Indischen publicisten o. a. verweten wordt, er »maar op los te schrijven", en dat dit verwijt gedaan wordt in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, om haar kennis, eerlijkheid en ernst op koloniaal gebied, sinds lang vermaard.

Er zijn andere persproducten, die aandacht verdienen.

Bloedarmoede is het opschrift van een keurig artikel, door Mr. P. Brooshooft in het Februari-nummer van *de Tijdspiegel* geplaatst.

Indië gaat bezwijken aan ver gevorderde anaemie, verklaart hij.

Men denke toch niet, dat de tegenwoordige Indische crisis zoo maar uit de lucht is komen vallen en, bij een spoedigen omkeer in enkele zaken, weer terechtkomen zal. »Zij heeft haar wortels in het begin dezer eeuw; men zal hier niet zoo gemakkelijk uitrukken."

De crisis van den Indischen landbouw hangt nauw samen met die van de Indische financiën. »Zeer zeker zouden de algemeene oorzaken der lagere koffie- en suikerprijzen, de overproductie in Europa en Amerika, haar weg

hebben gevonden, ook al had Nederland nooit een cent aan Indië onttrokken. Maar de hulpmiddelen, om de landbouwcrisis te overwinnen, zouden bij eene eerlijke koloniale politiek thans aanwezig zijn geweest: de afvoerwegen zouden in orde zijn geweest; de uitvoerrechten hadden geheel kunnen worden afgeschaft; tijdelijke verlichting van andere lasten had kunnen worden gegeven; nieuwe bronnen van bestaan, op Java of de Buitenbezittingen, zouden zijn geopend voor hen die in de oude geen heul meer vonden."

En »vanwaar die berooide boel in een land, dat van nature scheen bestemd, om als een der schoonste edelsteenen te schitteren aan het gewaad onzer aarde?"

Het antwoord is, dat Nederland sedert meer dan 50 jaren van hetgeen Indië opbracht, zoo weinig mogelijk heeft besteed, om Indië zelf vruchtbaar en tegen, in geen land uitblijvende, slechte tijden bestand te maken; daarentegen zooveel mogelijk naar zich heeft getrokken, om schulden te delgen, openbare werken aan te leggen, in te slapen op slechte belastingwetten en voor nog minder oorbare doeleinden.

Hoe die naasting heeft plaats gehad, leert men uit Mr. N. P. Van den Berg's brochure *Debet of Credit*, waarvan onlangs de derde druk verscheen.

Mr. Brooshooft stelt eerst den schrijver van de brochure aan zijn Nederlandsche lezers voor als een man, die »zoowel door zijn persoonlijkheid die zich kenmerkt door den eenvoud van zelfbewuste kracht, als door zijne talrijke heldere geschriften over politieke en handelsbelangen en niet minder door zijn onvermoeiden ijver, waar zijne gaven de openbare Indische zaak ten dienste kunnen komen", zich een reputatie verworven heeft, »die in Indië de herinnering aan menigen minister van Koloniën of gouverneur-generaal overleven zal".

Tegen de brochure zelve, welke hij overigens prijst om »de helderheid der uiteenzetting" en de »degelijkheid der zaakkennis" heeft echter Mr. Brooshooft een paar bedenkingen.

Nederland, herinnert hij, legde Indië een schuld van 236 millioen op, trok daarvan jaarlijks ongeveer tien millioen rente, en zette naast dien rentepost jaarlijks een batig saldo op de Indische begrooting, dat tot honderden millioenen is gestegen, en somtijds in één enkel jaar meer dan veertig millioen bedroeg. Maar werd dan niet, door op Indië een *schuld* te vestigen en daarvan jaarlijks de rente te genieten, erkend dat Indië een zelfstandig financiëel lichaam was en dus ook recht had op zijn eigen baten? In het feit dat Nederland, zoodra het in de kolonie geld blinken zag, deze erkende als zelfstandig schuldenaar, en daarnaast toch voortging

met ook Indië's overige rijkdommen te naasten, als ware de kolonie een lijfeigene zonder recht op eigen schuld of bate — in dit feit vindt Mr. Brooshooft de kenmerkende fout van Nederlands koloniaal-financiëele politiek, maar »deze naar voren dringende gedachte blijft in Mr. Van den Berg's brochure op den achtergrond." Den rentepost kan men »desnoods" laten doorgaan, maar tegen het **batig slot** moet men zijn stem verheffen.

Onder de 844 millioen, welke de Heer Van den Berg uittrekt als sedert 1831 door Indië aan Nederland werkelijk betaald, zijn ook begrepen de *renten* die Indië jaarlijks heeft voldaan. Daartegen heeft Mr. Brooshooft bezwaar. »Wanneer ik", zegt hij, »mijn vriend *f* 1000 leen tegen 5%, en hij betaalt mij b. v. 10 jaren lang 50 gulden rente, dan mag hij, zoo wij na die 10 jaren onze rekening-courant opmaken, de 500 betaalde guldens niet als tegenvordering doen gelden. Van het oogenblik, dat de Heer Van den Berg het grootste deel der schuld waarvoor de rentepost werd uitgetrokken, nl. *f* 173 400 000, als wettig erkent, mag hij ook de daarvoor door Indië jaarlijks betaalde renten niet brengen in het credit der kolonie". Het credit van Indië moet dus verminderd worden met de rente voor de *f* 173 400 000 sedert 1823 tot op heden, en tevens met de rente sedert twee jaar van het aandeel in de leening van 1883. Daarentegen zou het moeten worden vermeerderd met de renten voor de batige saldo's, die Nederland sinds 1832 uit Indië heeft getrokken.

Of overigens den patiënt een honderd millioen onsen bloed meer of minder zijn afgetapt — het feit blijft dat hij tengevolge der aderlatingen volkomen uitgeput nederligt.

Nederland heeft jegens de kolonie slecht gehandeld, »slecht zoowel in den zin van onzedelijk als onstaatkundig". Het heeft een onrecht gepleegd waartegen ieder eerlijk hart in heftigen opstand moet komen. »Tegenover de stelselmatige vernietiging van de schoone beloften die in dat tropenland lagen besloten, kan het pleidooi, dat een koloniseerende staat het recht heeft, zijne kolonie zooveel mogelijk ten eigen bate te exploiteeren, geen anderen indruk meer maken dan de welsprekendheid eens advocaats van kwade zaken. Vooreerst is de bewering valsch in zich zelve als eene verwarring van privaat met publiek recht; want wèl mag men iets exploiteeren dat voor particulieren eigendom vatbaar is, b. v. een stuk land, maar *niet* iets dat volgens onze hedendaagsche zeden en wetten *niet* particulier bezeten worden, b v. een stuk land *met menschen er op*". Maar bovendien pleit tegen de redeneering van het exploitatierecht de loop der feiten. Door op Indië eene bepaalde schuld te vestigen, is Indië als een financiëel zelfstandige staat erkend, en opvolgende regeeringen hebben die

erkenning gehandhaafd, door den rentepost voor de schuld te handhaven.

Mr. Brooshooft is er echter van overtuigd, dat de heeren die de batige sloten voor Nederland hebben genaast, wellicht met enkele uitzonderingen, gemeend hebben, aldus de hun toevertrouwde belangen het best te behartigen. Elke corporatie, elk samenstel van belangen in de maatschappij, dat zich van het overige afzondert, vormt een eigen programma. De beginselen van dit programma worden noodwendig beheerscht door de belangen, welke de corporatie zich ten doel stelt, te bevorderen. In den kring van ministers en Kamerleden heeft jarenlang de annexatie van de batige sloten als een der hoofdnummers gestaan op het programma van de belangen welke zij geroepen waren te behartigen — de belangen van Nederland. Zij meenden, zooals alle corporaties, dat de geheele buitenwereld hun particuliere inzichten moest deelen. »Het geheele raadsel der stelselmatige uitmergeling van Indië wordt dus opgelost door dit antwoord: de regeerende machten over Nederland hadden niet tevens die over Indië moeten zijn".

Maar Algerië dan? vragen wij. En Vóór-Indië? — Die zijn toch niet uitgemergeld, alhoewel ook daarover een moederland regeerde?

Laten wij echter eindigen, met den Heer Brooshooft dank te betuigen voor zijn artikel, en evenals hij den wensch uit te spreken, dat er een krachtige hand worde gevonden, die ten bate van, het in een verstikkende atmosfeer verzeilde, Indië de ramen openrukke en versche lucht doe binnenstroomen.

De koffiecultuur op Sumatra — zou die, zonder dat de bevolking meer dan thans geplaagd werd, voor de schatkist niet meer productief kunnen worden?

De Heer Godon vestigt in de *Nieuwe Rotterdamsche* van 30 Januari de aandacht op dat punt. Hij was van 1841 tot 1847 contrôleur en ook waarnemend assistent-resident in de afdeelingen Agam en Tanah Datar, terwijl hem buitendien de twee andere afdeelingen van de residentie Padangsche Bovenlanden, nl. XIII Kota's en Lima Poeloeh, bekend zijn, en van 1848 tot 1857 waren hem, uit den aard van zijn betrekking, de leiding en regeling van de koffiecultuur in Mandheling en Ankola toevertrouwd. Hij meent dus »eenigszins" bevoegd te zijn, om tusschen de betrekkelijke uitkomsten van de koffiecultuur in deze landschappen een vergelijking te maken.

Uit de archieven van de jaren 1843—'47 kan blijken, dat de toenmalige assistenten Willer en Rodenburg meermalen hebben beweert, dat er van de koffiecultuur in Mandheling geen gunstige resultaten waren te wachten.

De resident C. vroeg in Klein Mandheling zelfs aan den Heer Godon: »Moet hier koffie groeien?" Toch werd in Mandheling en Ankola de productie van 3000 pikols in 1848 tot ruim 27 000 in 1857 opgevoerd. Elke vruchtdragende boom gaf gemiddeld een kati; het product behaalde de hoogste prijzen; de pluk en bereiding geschiedden met zorg, en de bevolking was tevreden.

In de Padangsche Bovenlanden echter werd, ten minste in 1854, noch voor pluk, noch voor bereiding gelijke zorg gedragen; alleen aan de droging werd beter de hand gehouden, omdat de pakhuismeesters weigerden, niet goed gedroogde koffie in ontvangst te nemen.

Tegenwoordig bedraagt de productie der Padangsche Bovenlanden jaarlijks gemiddeld 120 000 pikols; zou daar niet meer en beter product te maken zijn? Op de veiling, in December te Padang gehouden, deed koffie Padangsche Bovenlanden *f* 40,40 de pikol, Mandheling *f* 50,01 en Ankola *f* 52,80.

Zou echter de heer Godon dit prijsverschil door verschil in bewerking willen verklaren? Zou het klimaat of de qualiteit der gronden niet van invloed zijn?

De inlandsche en de Europeesche landbouw van Oost-Indië worden in het *Nieuws* van 15 en 26 Januari en van 3 Februari besproken.

Tot krachtige opbeuring van den inlandschen landbouw acht de schrijver aanleg of verbetering van irrigatiemiddelen en de invoering van betere landbouwwerktuigen noodig. Vooral den laatsten maatregel prijst hij uitvoerig aan. Men zegt wel eens, dat de inlander er niet toe te bewegen is, andere landbouwwerktuigen te gebruiken, maar door de volharding van den werkgever en een extra belooning wordt de hardnekkigste tegenstand van den conservatieven koeli overwonnen, »en dit is een levensquaestie voor den tropischen landbouw". Hoe komt het, vraagt Heinrich Selmer, dat dezelfde koeli's die in hun eigen land afkeerig bleven van het gebruik van beter gereedschap, in Australië en Californië wèl met de nieuwste werktuigen arbeiden? 't Antwoord is: omdat een onverbiddelijk „het moet!" hen in Australië en Californië dwingt.

Waar, op Java, Europeesche industriëelen de rijstvelden der inlanders noodig hebben, wordt de grond degelijker bewerkt en de vruchtbaarmakende kracht daarvan blijft niet verborgen. In Bagelen deed de Resident Heijting eenige velden die jaar in jaar uit slechte padi bibit produceerden, eens zeer diep bewerken, en er kwam een weelderig gewas. Waarom zou de Regeering, door kostelooze verstrekking van betere ploegen, het gebruik hiervan niet krachtig bevorderen? »Van oudsher heeft zij op den inlandschen landbouwer geteerd."

Goede ploegen, berekend voor de gronden op Java en voor de krachten zoowel van het ploegvee als van de ploegers, zijn heden in ruime mate beschikbaar; ook zijn ze op Java reeds ingevoerd: door den Heer Borel in Japara onder anderen, die er verrassende resultaten mede verkreeg. Hebben onze Nederlandsche industriëelen, de fabricanten en leveranciers van landbouwwerktuigen, er nooit eens aan gedacht, vertrouwde en deskundige agenten naar Java te zenden, ten einde daar practisch het nut en voordeel van deugdelijke ploegen, enz. te leeren waardeeren?"

De idee van den schrijver pleit meer voor zijn goede bedoeling dan voor zijn practischen zin. Ten eerste kan de inlander de betere, maar ook duurdere, ploegen niet betalen, en ten tweede is er voor diepe grondbewerking geen ploegvee genoeg. Men moet nu eenmaal rekening houden met de beschikbare middelen.

— Het artikel van den 26en Januari en dat van den 3en Februari handelen over de Europeesche landbouwindustriëelen.

Elk ondernemer, zegt de schrijver, moet er naar streven, met de minste kosten de grootst mogelijke hoeveelheid superieur product te winnen.

Dat, vindt hij, wordt niet genoeg in het oog gehouden, en waar belanghebbenden de tekortkomingen der Regeering breed uitmeten, past het ook, eigen fouten te erkennen.

In vele gevallen, zegt de schrijver, gaf de erfpachtswet aanleiding tot speculatie, en werd daardoor voor vele ondernemers kostbaar. Hoe vele erfpachtsperceelen zijn niet bezwaard door duren inkoop of inbreng van den woesten grond! In de laatste jaren zag men een menigte vennootschappen tot stand komen, waarbij de grondinbrenger zich al dadelijk borg door een ruime vergoeding, en directeuren en commissarissen meer of minder betaalde baantjes winnen; men kan niet ontkennen, dat zulke ondernemingen, volkomen noodeloos, aanzienlijke sommen verslonden en nog kosten".

Daar heeft de schrijver wel gelijk aan. Er moeten zelfs ondernemingen zijn, die in Holland een zoogenoemd directeur of adviseur voor iets meer dan niets doen jaarlijks duizenden guldens uitkeeren.

Dus: soms ligt de schuld van het niet slagen aan de industriëelen zelven.

Maar.., ook de Regeering is te laken. De klachten over fiscalen druk verdienen een zeer ernstige aandacht. »Vergelijkt men deze lasten met die welke in concurreerende landen, met name in de Britsch-Indische koloniën, zijn opgelegd, dan treden ze scherp op den voorgrond en moeten ze bij belanghebbenden wel *cenigen* wrevel wekken".

Intusschen.... mogen de industriëelen zich afvragen, of zij, bij den bouw van woningen onder andere, »streng rekening hielden met het

noodige, in verband met de algemeene eischen, behoeften en middelen.

Nochtans .... de bepaling aangaande den canon is slecht. De Regeering wijze de streken aan, waar woeste gronden geschikt voor uitgifte zijn, en gunne die gronden tegen een uniformen canon, hoogstens 50 of 100 cent per bouw bedragende, maar dan ook vanaf het jaar na de registratie van het perceel verschuldigd.

Maar .... de ondernemer mag zijn crediet niet misbruiken en »moet op eigen bekwaamheid en kracht kunnen bouwen". Tuk op groote winsten, »heeft men op Java gezocht in de breedte, en daaraan goed, degelijk werken en toezicht moeten opofferen". Bij den aanleg van koffietuinen o. a. spare men geen kosten aan diepe grondbewerking en verge men niet te veel van den bodem door een te gesloten aanplant; een ervaren Amerikaansch planter, Selmer, wijt aan het zeer gesloten planten op Ceylon het snelle voortwoekeren van de koffiebladziekte aldaar. Ook voor de kinacultuur gelde het »matig u!" Zeker, zegt de schrijver en dit woord in *zijn* mond treft, »zeker heeft de kina, die koorts weren moet, ook op Java een koortsachtige gejaagdheid en overdrijving in het leven geroepen, en is de voorgespiegelde weelde van hare voortbrenging daardoor zéér onwaarschijnlijk geworden". Wie was het, vragen wij, die meer dan anderen zich aan dat voorspiegelen heeft schuldig gemaakt?

Echter .... mag men »niet thans met eenen slag al die hervormingen verlangen, welke een ruimere en voordeeliger productie kunnen verzekeren"; slechts »weinig" suikerondernemingen zijn in staat, de daarvoor noodige uitgaven zich te getroosten.

Maar .... alle kunnen zich al dadelijk meer toeleggen op de verbetering van de grondstof. Men moet ijler aanplanten, men moet de afstervende of verdrogende rietbladeren verwijderen, men moet meer letten op de bibit, men moet voorkomen dat het niet onrijp gesneden worde, men moet wat gesneden is onmiddellijk vermalen en men moet niets verloren laten gaan: geen stoom, geen asch van ampas en rietbladeren, geen persvuil.

Aldus wijst de gemoedelijke schrijver elk zijn deel, kool en geit bedenkende met bijna gelijkmatige bezorgdheid.

Aan 't slot drukt hij den erfpachters op het hart, het produceeren van gommen, harsen, vetten, oliën, kleurstoffen, geneesmiddelen en vooral vezelstoffen te beproeven, nadat hij den Nederlandschen industriëelen aanbevolen heeft, om niet uit het oog te verliezen, dat te midden van rijst- en rietvelden, waar men in den regel overvloed van water heeft, papierfabrieken voordeeliger moeten kunnen werken dan ergens anders ter wereld. Voor de cultuur van jute zou men partij kunnen trekken van de vele,

thans improductieve, moerassige streken. In Florida heeft men sinds eenigen tijd met verrassend succes moerassen in vruchtbare akkers herschapen door artesische putboringen. Niet onwaarschijnlijk zou dat voorbeeld o. a. bij de rawah Pening (Ambarawa) en bij de rawah in het zuiden van Japara navolging kunnen vinden.

De particuliere landen op Java worden besproken in het *Nieuws* van 11 en 12 Februari.

De onlangs verschenen brochure van den Heer Sol — »Een woord over de rechten van de eigenaren der particuliere landen" — dient den schrijver tot uitgangspunt.

Eerst schetst hij vluchtig haar inhoud; daarna onderwerpt hij ze aan eenige critiek.

De particuliere landerijen, zegt hij, ondervinden den druk der tijden: daling van de prijzen der producten, veepest en koortsepidemie hebben veel schade berokkend. Ook moet op enkele landen het volksverloop van beteekenis zijn geweest.

Heeft de bevolking overal en altijd de noodige belangstelling en hulp van de landeigenaren ondervonden?

Een landheer in het Buitenzorgsche, die nu dood is, zag in zijn opgezetenen niets dan boeven, schurken en moordenaars; hoe kon tusschen hem en de bevolking dat innige verband bestaan, dat tot samenwerking voor gemeenschappelijke belangen een vereischte is?

Op een ander land werden de zoogenaamd heerendienstplichtigen opgeroepen, ook al was er geen dadelijke behoefte; anders, verklaarde de landheer, ontwenden de menschen hun plichten.

Een voornaam, nu ook al overleden landheer, achtte zich door het besluit van de Regeering, dat de bevolking niet om de vijf, maar om de zeven, dagen een dag heerendienst moest praesteeren, dermate gekrenkt, dat hij besloot, voortaan van de tuinvruchten, van gras, brandhout, enz. een vijfde te heffen; hem kwam een vijfde van alle producten toe, en had men daaraan tot nu toe niet de hand gehouden, voortaan zou men het voelen.

Op een andere onderneming stond de schrijver versteld over de ruwheid waarmede de bevolking wegens kleine tekortkomingen uitgescholden werd.

Op sommige groote landen was het heffen van de tjoeké-padi verpacht aan Chineezen, die van de bevolking haalden wat er te halen viel.

In 1857 rapporteerde de commissaris Mr. Umbgrove, dat menig landheer cultuurdiensten vorderde, in strijd met de verordeningen.

Volgens de koloniale verslagen van 1869 en 1870 werd den landeigena-

ren in de residentiën Batavia en Krawang aangeschreven, zich stipt aan de bepalingen te houden, daar het gebleken was dat sommigen van hen de bevolking nog tot cultuurdiensten dwongen.

De schrijver herinnert een en ander, als waarschuwing tegen eenzijdige en partijdige beschouwingen en oordeelvellingen.

Merkwaardig zou hij het achten, de verkoopingen van die landen nog eens degelijk te bestudeeren. Met de meest mogelijke waarschijnlijkheid echter is aan te nemen, dat aan de koopers de ruimst mogelijke vrijheid tot heffen en beschikken is gegund. Dat was »gevaarlijk, onstaatkundig en in hooge mate bedenkelijk."

De heer Sol zegt, dat het zonder dwang niet denkbaar is, om *geregeld* werkvolk te verkrijgen, maar, vraagt de schrijver, hoe heeft dan het land Tjomas tot heden zijn koffie- en kinatuinen aangelegd en onderhouden? Cultuurdiensten toch mocht de landheer niet vorderen.

»Er bestaat," meent de schrijver, »grond, deugdelijke grond, tot ernstige overweging voor de grieven der landheeren, maar zoo wij op een nauwgezet onderzoek aandringen, stellen wij de belangen van de opgezetenen minstens gelijk aan die der landheeren, achten wij een herziening van hun positie en verhouding een eisch van humaniteit zoowel als van staatkundig en economisch belang."

De vestiging der Duitschers op Nieuw Guinea moet Nederland zeer welkom zijn.

Dat beweert het *Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage!*

Maar in het artikel dat die stelling bevat, het artikel van 7 Februari, staat meer, waarover men zich verwonderen moet.

De schrijver begint met te constateeren, dat Nederlandsch-Indië in den laatsten tijd den soldaat genoeg te doen geeft, daar er gedurende de laatste *tien* jaren in de Oost bijna even veel officieren, onderofficieren en manschappen gesneuveld, verminkt of tengevolge van in den oorlog geleden vermoeienissen gestorven zijn als gedurende de daaraan voorafgegane *zestig* jaren, en gaat dan aldus voort: »Alsof dit alles nog niet voldoende ware om èn in Indië èn hier te lande groote bezorgdheid te verwekken, schijnen er in Nederlandsch-Indië lieden gevonden te worden, die er behagen in scheppen, onrustbarende berichten in de wereld te zenden. Voor eenigen moge dat een liefhebberij-zaak zijn, ongetwijfeld achten anderen dat in hun belang."

Dat is een beschuldiging, welke het *Dagblad*, dunkt ons, beneden zich moest achten en overlaten moest aan Robrecht van Peene en consorten.

Want het *Dagblad* zal wel toegeven, dat een onbewijsbare beschuldiging laster is, en naar onze stellige overtuiging *is* deze beschuldiging niet waar te maken.

De schrijver haalt het bericht aan, dat een Fransch oorlogsschip zich bij het eiland Soemba vertoond en op dat eiland vlaggen geplant zou hebben. Het bericht was onjuist, dat geven wij toe, maar indien wegens een onjuist bericht, van welken aard dan ook, iemand voor kwade trouw gebrandmerkt moest worden, dan zag het met 't crediet van dagbladschrijvers en regeeringspersonen over het geheel zeer treurig uit, in alle landen van de wereld, het land waar indertijd de *Koloniale Jaarboeken* verschenen en dat nu nog het voorrecht heeft, het *Dagblad* en de *Nieuwe Rotterdamsche* onder zijn organen te tellen, niet uitgezonderd. De gemoedelijke schrijver verzuimt bovendien, te erkennen, dat de Indische pers, die het bedoelde bericht verspreidde, het later zelve herriep.

Wanneer men te rade gaat met de inbezitneming van het niet aan ons behoorende gedeelte van Nieuw Guinea door Engelschen en Duitschers behoeft men zich, volgens den schrijver, vooreerst niet ongerust te maken over vlaggenplanterij binnen ons gebied.

Gronden voor deze geruststellende verklaring voert hij echter niet aan.

Duitschland, beweert hij verder, heeft ons ongetwijfeld een groot blijk van welwillendheid gegeven, door ons recht op het westelijk gedeelte van Nieuw Guinea — 't welk geen ander dan een historisch is — te erkennen en ook door de Engelschen te doen erkennen. Intusschen, vraagt hij, wat zullen wij er meê doen? Het is niet geschikt voor een landbouwende kolonie van Europeanen. De volksvertegenwoordiging is niet verlangend naar een oorlog met de Papoeas. Men vreest voor verwikkelingen, gelijk aan die over de *Nisero*. »Zou het derhalve niet het best zijn, dat wij ons van onze bezitting op Nieuw Guinea ontdeden of, wilden wij er nog iets behouden, ons beperkten tot den 135° O. L. en wat oostelijk ligt met de Schouten-eilanden en Japara en de Aroe-eilanden van de hand deden?"

Of hij dit bij opbod dan wel bij afslag wenscht te doen plaats hebben, en wànneer hij andere deelen van den Archipel, die evenmin voor het stichten van Europeesche koloniën in aanmerking kunnen komen en waar insgelijks verwikkelingen mogelijk zijn, in veiling wenscht te brengen — daarover laat de vaderlandslievende schrijver zich nog niet uit.

Wel adviseert hij, onze bezittingen op Nieuw-Guinea niet aan Engeland over te dragen, want daardoor zouden wij van alle kanten door Britsche bezittingen worden ingesloten. Maar Duitschland ter wille te zijn, acht hij in ons belang. Bij afstand van grondgebied aan Duitschland zouden wij

handelsvoordeelen kunnen bedingen, welke anders niet te verkrijgen zullen zijn, en strategisch is de vestiging van een krachtige mogendheid in de nabijheid onzer bezittingen voor ons zeer wenschelijk. Bovendien hebben wij daardoor het uitzicht op een telegraphische verbinding met Europa, hetgeen ons bij 't verzenden van depêches onafhankelijk maakt van Engeland, terwijl, eindelijk, door de nabijheid van ondernemende Duitschers het gevaar vermindert, waaraan wij tegenwoordig bloot staan, nu de stoomvaart in onze Oost bijna geheel in Engelsche handen is.

Met andere woorden: Duitsche veerkracht en ondernemingsgeest moeten voor ons goed maken, wat wij zelven aan energie tekortkomen of door slechte regelingen, zooals die betreffende de stoomvaart, bederven.

Wanneer in een Indisch blad zulk een artikel voorkwam, zou er waarschijnlijk op gewezen worden als een bewijs, hoe treurig het ginds met het nationaliteitsgevoel is gesteld. En hiertoe zou men dàn eenig recht hebben.

Een artikel over »Atjeh", in *de Amsterdammer* van 31 Januari opgenomen, getuigt van fierder en wakkerder geest.

Het werd geschreven naar aanleiding van een voordracht, door den Luitenant-Kolonel Verstege, op initiatief van *Burgerpligt*, 26 Januari te Amsterdam gehouden.

De schrijver zou elk der heeren van de groene tafel en elk der Kamerleden een exemplaar van Fruin's »Tien jaren van den tachtigjarigen oorlog" n handen willen geven. »Een lesje uit de historie", merkt hij op, »hebben die heeren blijkbaar zeer noodig, en wanneer ze eenig bevattingsvermogen bezitten, zal de geschiedenis hun leeren, dat 300 jaren geleden een machtig rijk wel niet geheel is tenondergegaan, maar toch zijn prestige en welvaart heeft verspeeld, juist door dezelfde oorzaken, waardoor nu Atjeh een kanker voor ons vaderland is en meer en meer dreigt te worden".

In 1585 stonden de kansen van Koning Philips van Spanje even goed wat ons land betrof als onze kansen in 1880 stonden wat Atjeh aanging. Maar wat geschiedt? Eensklaps komt men te Madrid tot andere inzichten; de handelingen van Alexander Farnese, hertog van Parma, worden gedwarsboomd door allerhande openbare en geheime bevelen; vergeefsch zijn zijn smeekingen en vertoogen; ten slotte verkrijgt hij niets. Al zijne, op goede gronden steunende, vooruitzichten vervliegen nu in rook; de gelegenheid om aan den opstand een einde te maken gaat voorbij, en het verlorene kan nimmer teruggenomen worden. Uitgeput, moet Spanje vrede sluiten.

In Atjeh had Generaal Van der Heyden het ongeveer even ver gebracht als Farnese in Nederland, en wat ons in 1585 ten goede kwam, leidde ons nu ten verderve. Hetzelfde hinken op twee gedachten, misschien dezelfde persoonlijke considerati\u00ebn. »De nakomelingschap zal misschien in de geschiedboeken lezen, hoe door de politiek van een Fransen van de Putte en andere regeeringsmannen de natie is te gronde gericht".

't Wordt tijd, zegt de schrijver, dat het volk van Nederland zijn stem doe hooren. Het Spaansche volk in de 16e eeuw kon dat niet, wij kunnen het wèl, en de Spanjaarden in dezen tijd ondervinden de gevolgen nog dat men toen heeft *moeten* zwijgen.

Hoe gering echter is de kans, *dat* het volk zich zal doen hooren in den geest, door den schrijver gewenscht!

VARIA

OVEREENKOMSTEN MET INLANDSCHE VORSTEN [1]).

VERKLARING door verschillende Atjehsche hoofden afgelegd in de jaren 1874—1876.

Ik ondergeteekende . . . . . beloof plechtiglijk:

1°. dat ik Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, vertegenwoordigd door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als wettig Opperheer erkennen en als een teeken daarvan geen andere vlag voeren zal, hetzij te land, hetzij ter zee, dan de Nederlandsche;

2°. dat ik met rechtvaardigheid zal regeeren, de rust en vrede in mijn rijk en met mijne naburen handhaven, het welzijn des volks bevorderen, en handel, nijverheid, landbouw en scheepvaart beschermen zal;

3°. dat ik den handel in slaven met alle macht tegengaan en menschen- en zeeroof beletten zal;

4°. dat ik aan schipbreukelingen hulp verleenen en gestrande goederen bergen zal, en niet zal dulden dat mijne onderdanen zulks niet doen;

5°. dat ik aan onderdanen van het Gouvernement, die zich aan misdrijf hebben schuldig gemaakt, geen schuilplaats verleenen zal;

6°. dat ik in geene staatkundige aanrakingen zal treden met vreemde Mogendheden;

zullende ten slotte alle hier niet besproken punten tusschen den vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en mij, overeenkomstig de bestaande toestanden en met inachtneming van de aloude instellingen, worden geregeld.

Bovenstaande verklaring is afgelegd (onderteekend en beëedigd) door elk der hoofden wier namen hieronder worden vermeld, evenals de namen der door hen bestuurde Atjehsche landschappen en de dagteekeningen van de verklaringen, van de akten waarbij de hoofden door den vertegenwoordiger der Indische Regeering in hun ambt zijn bevestigd, en van de besluiten der Indische Regeering, waarbij die bevestiging is goedgekeurd.

---

1) Uit de onlangs verschenen Bijlagen van de Handelingen der Staten-Generaal 1885—1886. De volgende noten komen alle in de officiëele stukken voor.

	Namen van de hoofden die de verklaring hebben afgelegd.	Namen van de door hen bestuurde Atjehsche landschappen.	Dagteekening der verklaringen.	Dagteekening der akten van bevestiging.	Dagteekening der bekrachtigings-besluiten.
1	Toekoe Tji,	Malaboeh,	24 Febr. 1874	zonder dagteekening	24 Juli 1875
2	Datoe Baginda,	Soesoeh,	28 » »	» »	24 » »
3	Toekoe Nja Sawang galar Radja,	Poeloe Kajoe,	28 » »	» »	24 » »
4	Datoe Oedjong Batoe,	Laboean Hadji,	6 Maart »	» »	(1)
5	Datoe Tjoet Amat,	Mukih,	9 » »	» »	(1)
6	Tjoet Makh Fatima,	Terbangan,	11 » »	» »	24 Juli 1875
7	Tongkoe Bintara Kamangan,	Gighen,	15 » »	» »	24 » »
8	Tongkoe Said Achil,	Soengei Raja,	25 » »	» »	24 » »
9	Tongkoe Moeda Angkasa,	Pasei (Blangmeh),	2 April »	» »	24 » »
10	Tongkoe Laksamana,	Endjoeng,	6 » »	» »	24 » »
11	Tongkoe Tjihik Moeling,	Kerti,	7 » »	» »	24 » »
12	Tongkoe Tjihik,	Edi besar,	15 » »	» »	24 » »
13	Sri Moeda Padoeka Alam,	Troemon (2),	29 » »	27 Oct. 1874	24 » »
14	Tongkoe Radja Bandahara,	Soeroewai / Karang } Tamiang (3)	3 Mei »	18 » »	24 » »
15	Tongkoe Kedjoeroean Karang,		3 » »	18 » »	24 » »
16	Datoe Radja Amat,	Tampat Toean,	5 » »	zonder dagteekening	24 » »
17	Datoe Si Tongga,	Tapak	27 » »	27 Oct. 1874	24 » »
18	Datoe Pono,	Si Maloer } eiland Si Maloer,	27 » »	27 » »	24 » »
19	Datoe Djawab,	Lakoön	27 » »	27 » »	24 » »
20	Mohamad Hamzah,	Salang	27 » »	27 » »	24 » »
21	Datoe Mohamad Ali,	Si Goelei	27 » »	27 » »	24 » »

(1) De bekrachtiging van deze akten heeft vertraging ondervonden en is achterwege gebleven omdat zij geen nut meer had, nadat de latere verklaring in 18 artikelen was afgelegd.

(2) In 1881 (*Indisch Staatsblad* n°. 72) bij het gouvernement van Sumatra's Westkust ingelijfd. De hierbedoelde akte van Troemon is aan de Staten-Generaal overgelegd (gedrukte stukken der Tweede Kamer, Zitting 1883—1884, **133**, n°. 2).

(3) In April 1877 gebracht tot het ressort van de residentie Oostkust van Sumatra.]

	Namen van de hoofden die de verklaring hebben afgelegd.	Namen van de door hen bestuurde Atjehsche landschappen.	Dagteekening der verklaringen.	Dagteekening der akten van bevestiging.	Dagteekening der bekrachtigings-besluiten.
22	Toekoe Ismail ibn oel al Marhoem Laksamana al hadji Mohamad Hoesin,	Ajer Laboe,	3 Juni 1874	31 Aug. 1874	24 Juli 1875
23	Toekoe Maharadja Mangkoe Boemi,	Telok Semawe,	23 Juli »	21 » »	24 » »
24	Tongkoe Tjihik,	Perlak,	28 » »	21 » »	24 » »
25	Toekoe Machmoed,	Patty,	24 Aug. »	26 » »	24 » »
26	Toekoe Moehamad Hanafiah,	Kloeang,	3 Sept. »	3 Sept. »	24 » »
27	Tongkoe Bintara Tjoet Setija Moeda,	Djolok besar,	22 Oct. »	22 Mei 1877	16 Aug. 1877
28	Toekoe Hoeloebalang Sjech en Toekoe Bintara Kamangan Setija Moeda,	Kloempang Doea,	27 Febr. 1875	13 Maart 1875	24 Juli 1875
29	Toekoe Tjihik Semaoen (4),	Pasangan,	2 Maart »	13 » »	24 » »
30	Said Mohamad bin Said Joesoef,	Pedawa besar,	18 » »	22 Mei 1877	16 Aug. 1877
31	Tongkoe Radja Pakih ibn al Marhoem Tongkoe Radja Pakih Hoessin,	Pedir (5),	28 Febr. 1876	5 Aug. 1876	17 » 1876

(4) Ook de vader van Toekoe Tjihik Semaoen legde den 5den Augustus 1874 de hierbedoelde verklaring af; hij overleed kort daarop, zoodat zijne bevestiging achterwege bleef.

(5) In de verklaring van Pedir komt nog eene bepaling voor luidende: »dat ik aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië kosteloos wil afstaan een geschikt stuk grond, ten einde daarop eene vestiging van dat Gouvernement te maken".

VERKLARING door verschillende Atjehsche hoofden afgelegd in de jaren 1876—1884.

Ik ondergeteekende ..... beloof plechtig het navolgende:

1°. ik verklaar dat het landschap ..... behoort tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië en dat ik mitsdien Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, vertegenwoordigd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als wettig Opperheer erken, ten teeken waarvan door mij en mijne onderdanen, hetzij te land, hetzij ter zee, geen andere vlag zal worden gevoerd dan de Nederlandsche;

2°. ik zal mijn land met rechtvaardigheid besturen, de rust en vrede zoowel binnenslands als met mijne naburen handhaven en het welzijn van mijn volk naar mijn vermogen bevorderen door bescherming van handel, nijverheid, landbouw en scheepvaart;

3°. ik zal den handel in slaven, zoomede menschenroof en zeeroof, met alle macht tegengaan;

4°. ik zal mij in geenerlei staatkundige aanrakingen stellen met vreemde Mogendheden, zullende de vijanden van Nederland ook mijne vijanden, de vrienden van Nederland ook mijne vrienden zijn;

5°. de in mijn gebied bestaande belastingen zullen door mij noch verhoogd, noch verlaagd worden, noch zullen nieuwe worden ingevoerd, dan in overleg met den vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in Atjeh;

6°. het Nederlandsch-Indisch Gouvernement heeft het recht om de inkomsten van mijn gebied, voortspruitende uit de inning der inkomende en uitgaande rechten, tegen eene nader te bepalen billijke schadeloosstelling van mij over te nemen;

7°. het Nederlandsch-Indisch Gouvernement heeft het recht om in mijn gebied de pachten in te voeren van opium en andere middelen en daarvan de inkomsten te trekken;

8°. te beginnen met den ..... (evenals door mijn voorganger) zal door mij aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement worden uitgekeerd het aandeel in de inkomsten van mijn gebied, dat volgens aloud gebruik aan de vroegere Atjehsche vorsten toekwam.

De wijze waarop die belasting zal worden geïnd, zal nader worden vastgesteld:

9°. wanneer het Nederlandsch-Indisch Gouvernement het noodig acht in mijn gebied één of meer etablissementen te maken of militaire versterkingen op te richten, zal ik het daartoe benoodigde terrein kosteloos afstaan; zullende echter de mogelijk daarbinnen gelegen particuliere eigendommen door het Gouvernement tegen schadeloosstelling worden overgenomen;

10°. alle personen, zonder onderscheid van landaard, wonende binnen de grenzen der Gouvernements-etablissementen, worden door mij erkend als Gouvernements-onderdanen, en als zoodanig te staan onder het direct gezag van den vertegenwoordiger van het Gouvernement.

Het Gouvernement is ook bevoegd om alle personen in mijn gebied, niet behoorende tot de inheemsche (Atjehsche) bevolking, onder zijn rechtstreeksch gezag te brengen;

11°. Atjehers, die misdadig zijn tegenover het Gouvernement, of die worden beschuldigd gezamenlijk met Gouvernements-onderdanen een misdrijf gepleegd te hebben, staan deswege terecht voor de Gouvernements-rechtbanken. In zulke gevallen zal door mij of mijnentwege in die rechtbanken zitting worden genomen, ten einde de rechters zoo noodig voor te lichten;

12°. mutileerende straffen worden in mijn gebied niet meer toegepast;

13°. misdadigers, die een toevlucht zoeken in mijn gebied, zullen door mij worden uitgeleverd aan 's Gouvernements vertegenwoordigers;

14°. personen, die, hetzij om staatkundige, hetzij om andere redenen, uit mijn gebied moeten verwijderd worden, zullen door mij worden uitgeleverd aan 's Gouvernements vertegenwoordigers;

15°. Europeanen en andere Oostersche of Westersche vreemdelingen zullen in mijn gebied geen vergunning tot vestiging ontvangen, dan na overleg met 's Gouvernements vertegenwoordigers.

Ook zullen aan hen geen gronden worden geschonken, verkocht, verhuurd of in erfpacht als anderszins uitgegeven, of concessiën tot mijnontginning verleend, dan na verkregen toestemming van 's Gouvernements vertegenwoordiger in Atjeh; zullende bij het verleenen van zoodanige concessiën of uitgiften van gronden steeds worden te rade gegaan met de algemeene belangen van Nederlandsch-Indië. Handelaren zullen echter in de havens van mijn gebied worden toegelaten en aldaar verblijf mogen houden zonder overleg met 's Gouvernements vertegenwoordigers, zoolang zij de orde en rust niet verstoren;

16°. wanneer schepen of vaartuigen langs de kust of in de rivieren in mijn gebied in nood vervallen, zullen door mij of mijnentwege aan de opvarenden alle hulp en bijstand worden verleend, hunne goederen worden opgeborgen en gevrijwaard tegen roof of diefstal.

Wanneer schepen of vaartuigen of wel daarvan afkomstige goederen in mijn

gebied mochten stranden of komen aandrijven, zonder dat daarop rechthebbenden bekend zijn, zullen door mij of mijnentwege de noodige maatregelen tegen roof of diefstal worden genomen en kennis worden gegeven aan den naastbij zijnden Gouvernements-ambtenaar, ten einde die vaartuigen of goederen aan daarop rechthebbenden terug te geven tegen betaling van eene door 's Gouvernements vertegenwoordigers in overleg met mij vast te stellen billijke schadeloosstelling voor bewaking, opberging als anderszins;

17°. zoodra mogelijk zal door mij met de hoofden en oudsten in mijn gebied worden beraadslaagd, wie mij wegens overlijden als anderszins zal behooren op te volgen.

Die opvolger zal echter niet als radja mogen optreden, dan na aflegging van den eed van trouw aan Zijne Majesteit den Koning en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, zoomede van stipte naleving der artikelen van deze verklaring.

De aanwijzing van mijn opvolger zal echter beschouwd worden als geenerlei gevolg te hebben, zoolang zij niet zal zijn bekrachtigd door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Bij verschil van gevoelen tusschen mij en de hoofden en oudsten in mijn gebied, zal de zaak der opvolging door mij worden onderworpen aan de beslissing van het Gouvernement, waaraan ik mij onvoorwaardelijk zal onderwerpen;

18°. omtrent punten, die zullen blijken nog nadere regeling te behoeven, zal ik mij verstaan met de vertegenwoordigers van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Voorts verklaar ik ....., onder eede, mij te zullen houden aan de bepalingen vervat in deze verklaring.

Bovenstaande verklaring (1) is afgelegd (onderteekend en beëedigd) door elk der hoofden wier namen hieronder worden vermeld, evenals de namen der door hen bestuurde Atjehsche landschappen en de dagteekeningen van de verklaringen, van de akten waarbij de hoofden door den vertegenwoordiger der Indische Regeering in hun ambt zijn bevestigd, en van de besluiten der Indische Regeering waarbij die bevestiging is goedgekeurd.

---

(1) Behoudens enkele afwijkingen in de noten hierna vermeld.

	Namen van de hoofden die de verklaring hebben afgelegd.	Namen van de door hen bestuurde Atjehsche landschappen.	Dagteekening der verklaringen.	Dagteekening der akten van bevestiging.	Dagteekening der bekrachtigingsbesluiten.
1	Tongkoe Panglima Prang Nja Hakim,	Djolok ketjil, (2)	28 Dec. 1876	28 Dec. 1876	6 Juni 1877
2	Toekoe Nja Lam Kota,	Simpang Olim, (3)	4 Jan. 1877	25 Maart 1877	(4)
3	Tongkoe Bintara Brahim, optredende voor den minderjarigen Tongkoe Nja Latif,	Blangmeh (Pasei) Tandjong Semantoh en Merbouw, (5)	17 » »	17 Jan. »	6 Juni »
4	Toekoe Imam,	Tenom,	18 Maart »	25 Maart »	(7)
5	Toekoe Kedjoeroean,	Sabi (Ketapang Pasir), (6)	18 » »	25 » »	
6	Potjoet Mohamad,	Rigas,	18 » »	25 » »	
7	Toekoe Bait,	Telok Kroet,	18 » »	25 » »	

(2) Aan de door het hoofd van dit landschap afgelegde verklaring — in 17 artikelen — ontbreekt de bepaling voorkomende in art. 8 der bovenbedoelde verklaring. Deze leemte is aangevuld door eene additioneele verklaring dd. 24 April 1878, door den Gouverneur-Generaal goedgekeurd den 7den Maart 1882. Voorts wordt in deze verklaring gemist de 2de alinea van art. 18 der bovenomschreven verklaring.

(3) Ook de door het hoofd van dit landschap afgelegde verklaring heeft 17 artikelen, door het ontbreken van art. 8 der bovenstaande verklaring, doch aan art. 6 is eene tweede alinea toegevoegd luidende: »Al dadelijk wordt door mij aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement uitgekeerd het aandeel in de inkomende en uitgaande rechten vroeger toekomende aan den sultan van Atjeh, waarvoor het Nederlandsch-Indisch Gouvernement geheel in de plaats is getreden." Verder ontbreekt in deze akte de 2de alinea van art. 18 der bovenstaande verklaring.

(4) De bevestiging van dit hoofd geschiedde bij gelegenheid van het bezoek door den Gouverneur-Generaal van Lansberge aan Atjeh gebracht. Van het uitreiken der akte van bevestiging is aanteekening gehouden bij het Indisch besluit dd. 4 Mei 1877, n°. 7.

(5) Als bij noot 2. De aanvulling der daarin bedoelde leemte geschiedde bij de additioneele verklaring dd. 8 Januari 1878, door den Gouverneur-Generaal goedgekeurd den 7den Maart 1882.

(6) In de door de hoofden dezer landschappen afgelegde verklaringen, evenals in de additioneele verklaringen bedoeld in de noten 2 en 5, zijn in stede van de woorden, »het aandeel in de inkomsten van mijn gebied", voorkomende in art. 8, alinea 1, van de

bovenstaande verklaring, de navolgende gebezigd: »het aandeel in het uitgaand recht op de in mijn gebied geproduceerde peper." De 2de alinea van art. 18 der bovenbedoelde verklaring ontbreekt in deze akten.

De radja van Tenom heeft den 10den September 1884, bij gelegenheid van de uitlevering van de bemanning der *Nisero*, opnieuw de verklaring in 18 artikelen afgelegd, ingevolge de met hem op denzelfden datum getroffen regeling, luidende als volgt:

Artikel 1. De landschappen Tenom en Pangga worden (voor den handel) geopend en zullen geopend blijven, zoolang Toekoe Imam Moeda in vriendschap leeft met het Hollandsche Gouvernement.

Artikel 2. Schepen worden ten handel toegelaten in Tenom en Pangga, mits zich aan boord bevinde iemand vanwege het Gouvernement, door de schepen op te nemen te Olehleh, om te waken tegen (den invoer van) verboden goederen, te weten: alle oorlogsbehoeften en opium.

Artikel 3. De hasil van den radja kan op zee worden ingevorderd van hen, die ten handel komen.

Artikel 4. Opium mag worden ingevoerd in de landschappen Tenom en Pangga, doch per jaar slechts twaalf kisten, d. w. z. één kist elke maand of elke twee maanden twee kisten of elke drie maanden drie kisten te gelijk. Meer dan drie kisten te gelijk mag echter niet worden aangebracht. In den Westmoesson mag dit opium worden ontscheept te Boeboen, of te Melaboeh of te Rigas, doch in geen geval zal het veroorloofd zijn het te verkoopen elders dan in Tenom en Pangga.

Artikel 5. Toekoe Imam Moeda behoeft zich niet in persoon te begeven, hetzij naar Kota-Radja, hetzij naar Melaboeh, hetzij naar zee, maar kan zich door iemand doen vertegenwoordigen, wanneer de groote heer, die Gouverneur is van Atjeh, of de heer assistent-resident van Melaboeh hem mocht oproepen om eene zaak te beëindigen.

Ook zal Toekoe Imam Moeda een vervanger afvaardigen om voor den grooten heer Gouverneur van Atjeh aan boord van het schip te verschijnen, wanneer deze mocht komen met een schip te Tenom of te Pangga.

Artikel 6. Wat de passen betreft, Toekoe Imam Moeda kan zoodanige papieren eigenmachtig uitreiken aan zijne vaartuigen en zijne onderdanen, die zich wenschen te begeven naar een ander deel van Atjeh en Onderhoorigheden. Mochten echter zijne prauwen of onderhoorigen verlangen op reis te gaan naar een ander land, buiten het gebied van Atjeh en Onderhoorigheden gelegen, dan moeten de lieden zich voorzien van een pas bij den heer assistent-resident of bij den contrôleur te Olehleh.

Artikel 7. Alle geschillen tusschen Toekoe Imam Moeda en andere radja's en tusschen Toekoe Imam Moeda en de heeren (ambtenaren), die met het bestuur zijn belast, worden beslecht door den grooten heer Gouverneur van Atjeh.

Artikel 8. Toekoe Imam Moeda zal afleggen en onderteekenen eene verklaring, als die in achttien artikelen, welke vroeger door hem geteekend en bezworen werd te Kota-Radja, op den 18den dag der maand Maart 1877. En Toekoe Imam Moeda zal met gerechtheid en een zuiver hart nakomen hetgeen in gezegde artikelen is bedongen.

(7) Als bij noot 4. Van het uitreiken der akten van bevestiging is aanteekening gehouden bij het Indisch besluit dd. 16 Augustus 1877, n°. 30.

	Namen van de hoofden die de verklaring hebben afgelegd.		Namen van de door hen bestuurde Atjehsche landschappen.	Dagteekening der verklaringen.	Dagteekening der akten van bevestiging.	Dagteekening der bekrachtigings-besluiten.
8	Tongkoe Ismail ibnoe al Marhoem Tongkoe Laksamana al Hadji Mohamad Hoesin,	(8)	Ajer Laboe,	21 Oct. 1877		7 Maart 1882
9	Tongkoe Laksamana,		Endjoeng,	21 » »		7 » »
10	Sri Maharadja Mangkoe Boemi,		Telok Semawe,	30 Nov. »		7 » »
11	Tongkoe Bintara Tjoet Setija Moeda,		Djolok besar,	2 Dec. »		3 Jan. »
12	Tongkoe Kedjoeroean, (9)		Bajoe,	22 Juni 1878	22 Juli 1878	16 Febr. 1880
13	Tongkoe Tjihik Moeling, (10)		Kerti.	1 Oct. 1879		7 Maart 1882
14	Tongkoe Radja Pakih Soleiman ibnoe Tongkoe Radja Pakih,		Pedir,	11 » »	11 Oct. 1879	16 Mei 1880
15	Tongkoe Sri Mahmoed,		Nizam,	22 Juni 1880	22 Juni 1880	15 Febr. 1881
16	Tongkoe Tjihiq,		Tjoenda,	22 » »	22 » »	15 » »

(8) Door deze hoofden is de verklaring afgelegd in dezen vorm:
»Nademaal luidens het laatste artikel van de door ...., radja van ..... op den ..... (datum van de verklaring in 6 artikelen) afgelegde verklaring, alle bij die verklaring niet besproken punten tusschen den vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in Atjeh en hem ..... radja van ....., overeenkomstig de bestaande toestanden en met inachtneming van de aloude instellingen nader zullen worden geregeld, en het alsnog noodig gebleken is de ondervolgende punten nader te regelen, zoo beloof ik ondergeteekende ..... radja van ..... alsnog plechtig het navolgende."
Daarop volgt sub 1°. t/m 13°. hetgeen sub 5°. t/m 17°. voorkomt in de verklaring in 18 artikelen.
Eene nadere bevestiging van de hoofden die deze additioneele verklaring aflegden heeft niet plaats gehad.

(9) Aan de door dit hoofd afgelegde verklaring — in 16 artikelen — ontbreken de bepalingen voorkomende in de artikelen 6 en 8 der boven omschreven verklaring. Deze leemte is aangevuld door eene additioneele verklaring dd. 22 Juni 1880, door den Gouverneur-Generaal bekrachtigd den 15den Februari 1881.

(10) Als bij noot 8. Eene vroegere verklaring in 1877, door den bestuurder van Kerti afgelegd doch niet door de Indische Regeering bekrachtigd, is door de tegenwoordige verklaring vervallen.

	Namen van de hoofden die de verklaring hebben afgelegd.	Namen van de door hen bestuurde Atjehsche landschappen.	Dagteekening der verklaringen.	Dagteekening der akten van bevestiging.	Dagteekening der bekrachtigingsbesluiten.
17	Tongkoe Tjihiq Moeda Boegis, (11)	Samalangan,	3 Oct. 1880	31 Oct. 1880	26 Maart 1881
18	Bintara Blang Machmoed Setija Radja,	Blang Pedir,	12 » »	12 » »	26 » »
19	Radja Tjoet bin Radja Moeda Blang Pedir,	Poeloe Kajoe,	12 » »	12 » »	26 » »
20	Datoe Mohamad Jatim en Datoe Baginda,	Soesoeh,	13 » »	13 » »	26 » »
21	Radja Tjoet Amat bin Radja Moeda,	Telok Paoeh noord (Telok Paoeh, Tangan Tangan besar, Tangan Tangan ketjil en Soewak),	13 » »	13 » 1881	9 Nov. 1882
22	Toekoe Bintara Setija Moeda, (12)	Kloempang Doewa,	19 » »	31 » 1880	26 Maart 1881
23	Datoe Njaq Aboe en Datoe Njaq Hoesin,	Sama Doewa,	21 » »	21 » »	26 » »
24	Toekoe Njaq Tjoet,	Telok Paoeh zuid,	21 » »	21 » 1881	9 Nov. 1882
25	Datoe Radja Boedjang en Datoe Moeda,	Tampat Toean,	23 » »	23 » 1880	26 Maart 1881
26	Datoe Pono,	Si Maloer, eiland Simaloer,	5 Nov. »	(13)	26 » »
27	Datoe Djawab,	Lakóón,	5 » »		26 » »
28	Datoe Mohamad Hamzah,	Salang,	5 » »		26 » »
29	Datoe Tongga,	Tapak,	5 » »		26 » »
30	Datoe Tjoet Amat en Datoe Njaq Mohon,	Mukih met Laboean Tarab en Telok Kasei,	8 » »	8 Nov. 1880	26 » »
31	Tongkoe Tjihiq Semaoen, (14)	Pasangan,	14 » »	14 » »	26 » »

(11) Eene in September 1877 door den bestuurder van Samalangan afgelegde, maar niet door de Indische Regeering bekrachtigde, verklaring is door de tegenwoordige verklaring vervallen.

(12) Als bij noot 11. De vroegere verklaring werd in October 1877 afgelegd.

(13) De bevestiging van de hoofden van Si Maloer bleef in 1880 achterwege omdat reeds n 1874 aan hen de akten van erkenning waren uitgereikt.

(14) Als bij noot 11. De vroegere verklaring werd in Augustus 1878 afgelegd.

	Namen van de hoofden die de verklaring hebben afgelegd.	Namen van de door hen bestuurde Atjehsche landschappen.	Dagteekening der verklaringen.	Dagteekening der akten van bevestiging.	Dagteekening der bekrachtigings-besluiten.
32	Datoe Mandjalela en Datoe Ketek galar Datoe Radja Moeda,	Laboean Hadji,	18 Nov. 1880	8 Nov. 1881	11 Jan. 1882
33	Datoe Kedjoeroean Aman Sjah,	Kloewat en onderhoorigheden,	16 Dec. »	8 » »	1 » »
34	Kedjoeroean Tjoet Tih Tekoe di Blang,	Wailah,	20 » »	25 Dec. »	26 Maart 1881
35	Tongkoe Tjihiq Merdoe Sri Hamba Pahlawan, (15)	Merdoe,	20 » »	22 » 1880	26 » »
36	Toekoe Tjoet Sabil,	Senagan,	24 » »	31 » 1881	9 Nov. 1882
37	Datoe Doelah,	Mangging met Baoeh,	24 » »	31 » »	9 » »
38	Toekoe Tjoet Amin,	Boeboen,	1 Jan. 1881	31 » »	9 » »
39	Toekoe Njaq Tjoet,	Tripah,	3 » »	31 » »	9 » »
40	Toekoe Moeda Abdul Medjid Lamkota,	Telok Kroet,	31 Oct. »	31 Oct. »	5 Febr. »
41	Toekoe Kedjoeroean Tjihik Mohamad Abbas Lella Perkasa, (16)	Malaboeh,	8 Mei 1882	8 Mei 1882	10 Aug. »
42	Toekoe Moeda Passangan,	Perlak,	19 Sept. 1883	19 Sept. 1883	30 Nov. 1883
43	Tongkoe Bintara Peken ibn Tongkoe Bintara Setija Moeda,	Djolok besar,	16 Mei 1884	16 Mei 1884	22 Sept. 1884

(15) Als bij noot 11. De vroegere verklaring werd in September 1877 afgelegd.

(16) Met den voorganger van den genoemden radja is naar aanleiding van de vestiging van het gouvernements-etablissement te Malaboeh den 28sten Februari 1877 eene overeenkomst in 15 artikelen gesloten, in hoofdzaak overeenkomende met de hierbedoelde verklaring. De overeenkomst werd den 16den Augustus 1877 door den Gouverneur-Generaal goedgekeurd.

NOTA VAN TOELICHTING.

De mededeeling van de verklaringen, waarbij de verhouding van de Atjehsche onderhoorigheden tot het Gouvernement is geregeld, werd tot dusver steeds uitgesteld, omdat de Regeering meende te moeten wachten totdat zij de verklaringen betreffende alle kustlandschappen uit Indië zou hebben ontvangen, en de omstandigheden hebben medegebracht dat dit tijdstip gestadig werd verschoven.

Nog waren niet door alle landschappen, van welke eene erkenning van de Nederlandsche souvereiniteit diende te worden gevorderd, verklaringen afgelegd overeenkomstig het op bladz. 12 van het Koloniaal Verslag van 1874 opgenomen model, dat 6 artikelen bevatte, toen in 1876 eene uitbreiding der in dat model opgenomen bepalingen noodig werd geoordeeld (zie Koloniaal Verslag van 1877, bladz. 7), en toen is niet alleen van de sedert in onderwerping gekomen landschappen de meer uitgebreide verklaring (aanvankelijk 17, later 18 artikelen bevattende) gevorderd, maar zijn ook van lieverlede de vroeger afgelegde verklaringen in 6 artikelen door die meer uitgebreide verklaringen vervangen geworden. Zoo is men in Atjeh steeds bezig gebleven met het passeeren van verklaringen, en het duurde somtijds lang voordat de onderteekening van eene verklaring gevolgd kon worden door de uitreiking der akte waarbij het betrokken inlandsche hoofd in het bestuur over zijn landschap werd bevestigd, of voordat beide stukken ter bekrachtiging bij de Indische Regeering ontvangen werden, waarna eerst de opzending van een afschrift naar Nederland volgen kon. Ook thans is nog geen *geheel* volledige verzameling van de gepasseerde akten bij het Departement van Koloniën aanwezig, maar het schijnt niet wenschelijk om, ter wille van enkele nog te wachten stukken, met de mededeeling van de ontvangene langer te toeven.

Aangezien het volkomen nutteloos en aan een duidelijk overzicht niet bevorderlijk zou zijn, wanneer een groot aantal geheel of nagenoeg geheel gelijkluidende stukken alle overgelegd en gedrukt werden, is alleen de inhoud wedergegeven van de modelverklaringen in 6 en in 18 artikelen, en voorts vermeld welke inlandsche bestuurders die verklaringen hebben afgelegd, en welke dagteekeningen hunne verklaringen, de akten waarbij zij in hun bestuur zijn bevestigd, en de besluiten der Indische Regeering tot bekrachtiging der genoemde stukken dragen. Voor zoover de door sommige inlandsche bestuurders geteekende verklaringen in eenig opzicht van de medegedeelde modellen afwijken, of door hen nog andere verklaringen zijn afgelegd, is daarvan in noten melding gemaakt.

Uit eene vergelijking van de beide modelverklaringen blijkt, dat de artikelen 1, 2, 3, 4, 13 en 16 van de tweede verklaring dezelfde onderwerpen betreffen

die in de eerste verklaring behandeld zijn, terwijl de overige artikelen (met uitzondering van het 18de, dat overeenstemt met het slot van de eerste verklaring) betrekking hebben op andere onderwerpen, namelijk: de heffing van belastingen door de inlandsche bestuurders en de bevoegdheid van het Gouvernement om belastingen over te nemen en pachten in te voeren, de betaling van hassil aan het Gouvernement, de oprichting van Gouvernements-etablissementen, de aanwijzing wie Gouvernements-onderdanen zijn, de berechting van sommige misdrijven voor Gouvernements-rechtbanken, de afschaffing van verminkende straffen, de uitlevering van misdadigers, de toelating en vestiging van Europeanen en vreemde Oosterlingen, en de opvolging in het bestuur over de Atjehsche landschappen.

Voor verdere aanteekeningen te dezer plaatse bestaat geen aanleiding, daar al hetgeen omtrent de bedoelde landschappen en hunne verhouding tot het Gouvernement viel mede te deelen, reeds is opgenomen in de Koloniale Verslagen. —

OVER DE SCHEPEN DER GOUVERNEMENTS-MARINE IN NEDERLANDSCH-INDIË

schrijft de heer Burmeister in *de Amsterdammer* van 26 Januari het volgende:

»Inkrimping der Oorlogsvloot, in verband met eene uitbreiding der Gouv.-Marine in N.-I.", luidde het in de Kamer.

Nu dit een punt uitmaakt, waarop Z. E. de Minister van Koloniën »bedacht blijft", kan het zijn nut hebben, dat het volgende meer algemeen bekend worde.

De vloot der Gouv.-Marine bestaat voor het oogenblik uit: 17 stoomers en een zeilvaartuig, n.l.:

4 rader-zeestoomers;

7 rivier-raderstoomers;

1 zeeschroefstoomer en een zeilvaartuig ten dienste der bebakening etc., en

5 zeeschroefstoomers van het type *Condor*, onlangs aangebouwd aan de Kon. Fabriek voor Stoom- en andere werktuigen alhier.

De vier eerstgenoemde schepen werden in Indië vervaardigd van djati-hout, zijn voorzien van verschillende schepradmachines en kostten — naar mij in 1874 door den toenmaligen directeur van het Marine-etablissement te Soerabaja, waar die schepen werden aangebouwd, werd medegedeeld, niet minder dan *f* 350.000 ieder.

Zij zijn een zoogenaamd verbeterd tvpe *Telegraaf*, eene schepensoort, indertijd, naar het ontwerp van wijlen den hoofdingenieur Vos, mede in Indië aan-

gebouwd en] die, behalve andere goede eigenschappen, ook deze bezat, dat de schepen eene vaart liepen van 9 à 10 mijlen.

Het »verbeterd type" bezit die eigenschap niet, en men kan de vaart dezer schepen, bij een veel grooter verbruik van steenkolen, stellen op 6 à $6^1/_2$ mijlen.

Zij hebben, ofschoon in vroegere jaren met den naam van zee- en rivierstoomers prijkende, eene dieptreding van niet minder dan 28 decimeters, hetgeen het binnenstoomen van het meerendeel der rivieren, vooral op Sumatra, onmogelijk maakt of bemoeilijkt.

De eerst aangebouwde stoomer van dit type was de *Siak*, die in 1872 werd in dienst gesteld.

In 1874 volgde de *Anjer* en in 1875 en '76 de *Ternate* en *Tagal*.

De rapporten omtrent de eigenschappen dezer zoo kostbare schepen waren al zeer weinig gunstig, en zij bleken al spoedig vele gebreken te bezitten. Bij een betrekkelijk groot steenkolenverbruik — 2000 à 2200 kg. per wacht — werd b. v. slechts eene uiterst geringe vaart afgelegd, en bij minder gunstige gelegenheid hadden zij in hunne bewegingen meer van waschtobbes dan van zeestoomers.

Iets eigenaardigs had bovendien nog kort na de indienststelling van de *Siak* plaats.

Men was — het schip lag nog in het bassin — bezig met het innemen van steenkolen, toen het den bevelvoerenden gezaghebber opviel, dat het achterschip zoodanig wegzonk, dat, toen nog niet de helft van den steenkolenvoorraad waarvoor het schip berging had, was overgenomen, de bovenkant van de koperen dubbeling reeds gelijk was met de waterlijn. Hij spoedde zich met de mededeeling hiervan tot den met den aanbouw belasten hoofdingenieur voor het vak van scheepsbouw en ontving ten antwoord »dat dit eenvoudig onmo»gelijk was, daar anders de door dien hoofdingenieur gemaakte berekeningen »zouden falen".

Toch scheen die hoofdambtenaar niet zeer gerust op het punt zijner berekeningen, althans hij kwam, zag en ..... het gevolg was, dat het steenkolen innemen gestaakt, het schip in het droge dok opgenomen en het koper een half blad hooger aan het achterschip opgetrokken werd.

Geen wonder dat men bij zoodanig »falen van berekeningen" besloot een tweetal stoomers in Europa te doen aanbouwen, zoodat in 1878 de te Glasgow aan de fabriek van de firma John Elder en Co. vervaardigde *Havik* en *Zeemeeuw* de Gouv.-marine-vloot verrijkten.

Over dit type hierachter nader.

Van het zevental rivierstoomers zijn er 6 van het type *Bogor*, die de communicatie tusschen Batavia en het eiland Onrust onderhoudt. Het zijn mede in Indië van djati-hout vervaardigde scheepjes, naar evenredigheid even kostbaar en in de practijk al even weinig voldoende als die van het type *Siak*, terwijl zij eene dieptreding hebben van 20 à 22 decimeters.

De *Boni*, waarmede het zevental rivierstoomers voltallig is, is van die zeven, ondanks de gebreken, welke ook dit schip bezit (de vaart bedraagt 5 à $5\frac{1}{2}$ mijlen), nog de meest bruikbare. Behalve de meerdere ruimte toch, die dit scheepje, zoowel aan dek als daar beneden, door zijne grootere afmeting aanbiedt, heeft het slechts eene dieptreding van ± 18 decimeters en daardoor is het bevaren van ondiepe rivieren gemakkelijker dan met die van het type-*Bogor*.

Het vaartuig zal binnen een zeker niet ver verwijderd tijdstip aan den dienst komen te ontvallen, en dan zal de Gouvernements-marine feitelijk geen enkelen rivierstoomer bezitten, die aan de eischen voldoet, welke men gevoeglijk aan die schepen stellen kan.

Die eischen kunnen behalve de geringe diepgang in hoofdtrekken volgenderwijs worden omschreven:

1°. Ruimte tot den overvoer van een gegeven aantal troepen (bv. een heele of een halve compagnie).

2°. Laadruimte tot berging van den nasleep eener zoodanige troepenmacht, als: vivres, ammunitie, wapens, ransels, kleerkisten, enz.

3°. Inrichting tot het overvoeren van b.v. een viertal officieren of ambtenaren, en *last not least* een voor het klimaat onmisbaar luchtig en ruim verblijf voor het op die schepen dienend personeel.

Ieder, die bekend is met de diensten, welke men uit den aard der zaak van een gouvernementsstoomer vordert, zal begrijpen, dat die schepen aan de drie eerstgenoemde eischen moeten voldoen, terwijl ook de laatste niet overdreven kan genoemd worden, zoo men het volgende in het oog houdt.

Het personeel der Kon. Ned. Marine — zoowel officieren als minderen — keert na een verblijf van drie jaren in de tropen, wegens langdurig verblijf, naar Nederland terug.

Aanhoudend hoort men klagen dat dit »langdurig verblijf" zoo nadeelig werkt, zoowel op het physiek als op het moreel — vooral der officieren, en er gingen reeds stemmen op om dien termijn op 2 jaren te zien verminderd.

Bedenkt men nu dat een machinist der Gouv.-marine, *in dien rang alleen*, niet minder dan 12 jaren moet hebben gediend alvorens hij aanspraak heeft op het aan de betrekking verbonden maximum-traktement, terwijl hem slechts bij ziekte of na een verblijf van 15 jaren in Indië verlof naar Europa wordt verleend, dan behoeft het wel geen nader betoog dat, waar men alzoo een zóó groot deel van zijn leven op een schip in de tropen slijten moet, de billijkheid medebrengt dat dan dat personeel een ruim, luchtig en geriefelijk ingericht verblijf worde aangewezen.

Toch wordt met dien eisch niet de minste rekening gehouden. Natuurlijk gevolg hiervan is het aanhoudend »gesukkel" met het personeel, zoodat men gedurig leest van oproeping in de *Staats-Courant* van sollicitanten naar de betrekking van stuurman of machinist voor de Gouv. marine, terwijl de aange-

nomenen, eenmaal aangekomen in Indië, òf spoedig den dienst weder verlaten òf reikhalzend naar eene gelegenheid daartoe uitzien. Gebrek aan lust en ijver voor hunne betrekking is hiervan het natuurlijk gevolg, en het is duidelijk dat de *dienst* daaronder lijdt.

Speciaal ten dienste der bebakening en kustverlichting is de Gouv. stoomer *Argus*, die, zoo ik mij niet vergis, voor nu ongeveer 15 jaren hier te lande werd aangebouwd.

Met dit vaartuig is reeds veel gebeurd. Lijdt de Gouv. marine over het algemeen in alle opzichten veel door de aanhoudende verwisseling van chefs der afdeelingen aan het Marine-departement te Batavia, de *Argus* kostte in het bijzonder der Regeering schatten, door de verschillende inzichten der af- en optredende chefs der 2e en 8e afdeelingen, benevens die van scheepsbouw en stoomwezen.

Plaatste men het ééne jaar hutten op dek, bestemd voor verblijf van over te voeren passagiers, onder een anderen, soms wel onder denzelfden van ideeën veranderden chef, werden zij het volgende jaar weder weggebroken. En zoo voort. Een jaar of 5 geleden heeft men het vaartuig van kimkielen voorzien, omdat het wegens zijn slingeren berucht was. Men beweert dat die kimkielen *niet in de kimmen* zijn aangebracht en dus geen nut hebben.

Het moge moeilijk na te gaan zijn, zeker is het, dat dit ijzeren vaartuig, dat thans wel niet lang meer in dienst zal blijven, sedert de aankomst in Indië meer aan reparatie heeft gekost dan de uitgaven voor de aanschaffing van 2 of 3 nieuwe *Argussen* zouden hebben bedragen.

Het eenige zeilvaartuig, dat tot de Gouv.-marine behoort, en met den weidschen naam van »bebakeningsvaartuig voor de reede van Batavia" prijkt, houdt zoowat het midden tusschen een kofschip en een tjalk (type Noach's ark). Het is zóó »slecht bezeild" dat het in den Westmousson nimmer en in den Oostmousson slechts bij ruimen wind te besturen is, wordt slechts gebezigd tot het verwisselen der bakentonnen in de nabijheid van Batavia en heeft, met het oog op zijne »vlugheid van bewegingen", het geheele jaar werk daaraan.

Hetzelfde werk zou, met een daarvoor behoorlijk ingerichten stoomer, per jaar hoogstens eene maand tijds vereischen.

Thans rest mij nog de bespreking van het vijftal schroef-zeestoomers, dat eerlang met de *Condor* zal worden verrijkt.

Zooals reeds gezegd, werd in 1878 het eerste tweetal van dit type, naar ik meen naar het ontwerp van de firma John Elder te Glasgow, aan de werf dier firma aangebouwd.

Om voor den Indischen dienst *zooveel mogelijk bruikbaar* te worden gemaakt, moesten die schepen bij aankomst in Indië, alvorens zij nog één dag dienst hadden gedaan, inwendig zoodanig worden veranderd, dat aan elk der beide een som van *f* 25,000 moest worden vertimmerd.

Den daarop geplaatsten gezaghebbers werd opgedragen, na zes maanden met die vaartuigen dienst te hebben gedaan, omtrent de eigenschappen te rapporteeren.

Alvorens echter die rapporten ontvangen waren, werd uit Indië aangedrongen bij de Regeering in Nederland op het doen aanbouwen en uitzenden naar Indië van nog een tweetal scheepjes van hetzelfde type, thans met een gewijzigde inrichting der inwendige betimmering.

Bij wijze van onderscheiding (!) viel mij het voorrecht ten deel, op een der beide eerstgenoemde vaartuigen te worden geplaatst.

In mijn deswege uitgebracht rapport werden de voordeelen opgesomd, welke deze vaartuigen boven de overige Gouv.-stoomers bezaten. Zij bestonden uit:

a. Eene betrekkelijk groote vaart ($8\frac{1}{2}$ mijlen bij gunstige gelegenheid, welke bij slecht weder tot 7 mijlen verminderde),

b. een betrekkelijk gering steenkolenverbruik ($\pm$ 900 kg. per wacht).

c. het bezit van een distilleer- en een stoomanker-lichttoestel.

Bij de omschrijving der gebreken, deed ik uitkomen, dat deze vooral hun oorzaak vonden in het beknopte en gedrongene als gevolg van de te geringe afmetingen van het scheepje, terwijl werd aangetoond dat een vaartuig van 5 à 6 meter grootere lengte met eene grootere wijdte van 1 à $1\frac{1}{2}$ meter en overigens van hetzelfde type, vermoedelijk goed interichten zoude zijn en aan de te stellen eischen van een Gouv.-stoomer beter zoude voldoen.

Dat het mogelijk is, eene schepensoort van deze afmetingen te vervaardigen, die eene even groote vaart loopen, zonder dat het noodig is grootere stoomkracht te ontwikkelen, hoorde ik meermalen door scheepbouwkundigen beweren.

Met den inhoud dier rapporten echter werd weinig rekening gehouden.

Toen de Gouv.-marine dit viertal vrij wel mislukte vaartuigen rijker was, scheen men eindelijk in te zien, dat de ruimte toch wel wat al te beperkt was en werd uit Indië verzocht, aan de hier te lande aan te bouwen *Zwaluw* eenigszins grootere afmetingen te geven. Om redenen, welker omschrijving mij hier te ver zoude voeren, werd aan dit verzoek niet voldaan en is thans, zooals reeds hiervoren werd aangestipt, een vaartuigje van dezelfde afmetingen en inrichting aan de Kon. Fabriek voor stoom- en andere werktuigen alhier aangebouwd.

Schoon mij bijna vier jaren het bevel over een scheepje van hetzelfde type was opgedragen en ik dit nog slechts ruim een jaar geleden verliet, viel mij bij een bezoek op de *Condor* onlangs, het bekrompene der inrichting sterk op, en verrees ook al dadelijk weder de herinnering aan sommige andere slechte eigenschappen, welke deze schepensoort bezit.

Zoo begon het vaartuig, dat n. b. van kimkielen is voorzien, op een gegeven oogenblik plotseling vrij aanmerkelijk te slingeren en bleek dat dit veroorzaakt werd door een tweetal knapen, die over de loopplank den wal opgingen.

Zeer zeker zoude eene stabiliteitsproef verrassende resultaten opleveren.

Ook viel mij op de betrekkelijke weelde der beschieting van de zoogenaamde

»achterlongrooms", het verblijf bestemd voor de over te voeren ambtenaren en officieren.

Wanneer men bedenkt, dat dit vertrek in Indië door de daarin steeds heerschende hitte, zóó onbruikbaar is, dat gedurende de 4 jaren welke steller dezes op die schepen diende, geen enkel passagier den nacht daarin doorbracht, men zoude waarlijk gaan twijfelen, of 's lands financiën wel in zoo berooiden staat verkeerden, als in den laatsten tijd maar al te duidelijk blijkt.

Hoort men daarbij, dat een gegeven som is toegestaan *en moet besteed worden*, voor den aankoop van komaliewant, etc., waardoor het schip niet alleen uitgerust wordt met »melkemmers", maar bovendien nog van »zoetemelkemmers" wordt voorzien, dan staat men verbaasd over de geldverspilling, welke nog maar al te vaak van 's landswege plaats heeft.

Ten overvloede zag men op de *Condor* bergplaatsen aanbrengen, welke, zoodra het schip Indië heeft bereikt, zeker weder worden weggebroken, terwijl andere, tot berging van de gewone inventarisgoederen, ontbreken.

Ook de directie der N. I. Stoomvaartmaatschappij laat hare schepen in Europa aanbouwen en heeft het nut leeren inzien om bij de aftimmering een oud-gezagvoerder te plaatsen, die met het doel en den dienst der schepen bekend, in tal van zaken aanwijzingen kan doen en inlichtingen geven.

Van regeeringswege acht men dit overbodig, ofschoon het nut uit het voorgaande, waarbij ik nog tal van zaken zoude weten te voegen, al dadelijk in het oog valt.

De *Condor* zal, alvorens naar Indië te stevenen, vermoedelijk door het noodige aantal autoriteiten worden geïnspecteerd, die ingenomen met de waarlijk nette afwerking van het vaartuig, waarschijnlijk even tevreden zullen van boord gaan als de vorige Minister van Marine dit was, tijdens Z. E. bezoek aan de *Zwaluw*, nu ongeveer 3 jaren geleden.

Laten wij hierbij de hoop voegen, dat men er ditmaal op zal letten, dat, hoe netjes alles er ook uitziet, het vaartuig weinig of niet voldoet aan de eischen, welke men gevoeglijk aan een Gouvts.-stoomer kan stellen en dat, hoe aardig die scheepjes er »onder de stolp" ook zouden uitzien, in de practijk meer eischen te stellen zijn aan een vaartuigje, dat met $2\frac{1}{2}$ ton gouds wordt betaald en zelfs ruimte mist voor de noodigste bergplaatsen voor den scheepsinventaris.

De vermelding eener kleine herinnering moge hier nog hare plaats vinden.

In 1879 was ik met de *Zeemeeuw* ter beschikking van den stations-kommandant in de wateren van Atjeh.

Van Oleh-leh zoude naar de Noordkust van Atjeh eene expeditie vertrekken, welke behalve uit één bataljon infanterie, uit artillerie en cavalerie zoude bestaan.

Wèl was voor den overvoer een drietal oorlogschepen, zoomede een stoomer

der N.-I. stoomvaartmaatschappij aangewezen, doch de beschikbare ruimte was toch niet al te groot.

De stations-kommandant vroeg mij, hoeveel militairen ik kans zag met de *Zeemeeuw* over te voeren. Daar de ruimte aan dek zeer beperkt en er benedendeks in het geheel geen plaats was, gaf ik te kennen, dat dit slechts een zeer gering aantal kon zijn.

De vraag was toen: »maar dan toch zeker wel een honderdtal?" en mijn antwoord: »wanneer allen blijven staan, zijn ze misschien te plaatsen, doch zeker niet zoo ze willen zitten of liggen."

De stations-kommandant trok hieruit de conclusie, dat »die schepen dan ongeschikt waren als Gouvts.-stoomer", hetgeen ik volmondig beaamde en ook reeds lang geleden had gerapporteerd.

Het einde was, dat de *Zeemeeuw* werd aangewezen om een ijzeren cylindervlot, dat dienen moest tot het ontschepen van paarden, op te slepen, en tot het overvoeren van eenige vivres, waartoe alweder wegens gebrek aan andere bergruimte, gebezigd werd het passagiersverblijf, dat men thans op de *Condor* met mahonie-, satijn-, citroen- en andere fijne houtsoorten heeft versierd.

Omtrent de deugdzaamheid dezer schepensoort kan ik kort zijn.

De zeer licht gebouwde vaartuigen, van composite-bouw, zijn beneden water koper- doch daarboven ijzervast. Als gevolg van het laatste waren *Havik* en *Zeemeeuw*, na slechts 4 jaren in dienst te zijn geweest, zóó boutziek boven water, dat het eene onmogelijkheid was, ze netjes witgeschilderd te houden, en kostte dit eene macht van verf.

De *Zeemeeuw* is thans in reparatie te Soerabaja en de kosten der herstellingen, welke dit schip zal hebben te ondergaan, worden geraamd op *f* 120.000. Dit vaartuig zal dus, na 7 jaren dienst te hebben gedaan, ruim zooveel aan reparatiën hebben gekost, als de eerste uitgaven voor de aanschaffing van het schip hebben gevorderd.

Het voorgaande samenvattende, komt het mij in 's lands belang zeer wenschelijk voor, dat een beter type zoowel voor zee- als rivierstoomer der Gouvts.-marine worde gekozen.

Voor de meesten kan zeer gevoegelijk van den zoo kostbaren composite-bouw worden afgeweken en kunnen scheepjes gebouwd worden van ijzer of staal.

Dit geldt vooral voor de schepen te Atjeh in station, waar Penang in de nabijheid ligt, terwijl die in station ter oostkust Sumatra, te Riouw en te Palembang, op gezette tijden naar Singapore of Onrust kunnen gedirigeerd en schoongemaakt worden.

Als voorbeeld hoe particulieren hunne belangen dikwerf beter weten te behartigen dan de Regeering, diene het volgende:

Zooals hiervoren werd aangegeven bedroegen de kosten van aanbouw van den Gouvt.-stoomer *Siak* f 350,000 en verbruikt dit schip, dat ter Oostkust van Sumatra is gestationeerd, per wacht stoomens 2200 kg. steenkolen.

Van Riouw vaart tweemaal 's maands langs de Oostkust van Sumatra de *Siak* van de N. I. Stoomvaartmaatschappij.

De kosten van aanbouw van dezen stoomer bedroegen, naar men mij mededeelde, niet meer dan f 200.000, en dit stalen raderstoomschip, dat van compound systeem machines met Morgan wielen is voorzien, gebruikt slechts pl. m. 1000 kg. steenkolen per wacht, heeft behalve eene groote laadruimte en inrichting voor 2e kl. passagiers, nog 8 hutten tot den overvoer van 16 passagiers 1e klasse. Deze stoomer biedt niet alleen veel meer ruimte aan, dan zijn naamgenoot van de Gouvts.-marine, doch kan ook door zijne mindere dieptreding de rivieren ter Oostkust van Sumatra te allentijde in- en uitstoomen, terwijl de Gouvts.-stoomer hiertoe steeds hoog water afwachten moet en ook in vele andere opzichten veel onhandelbaarder is dan de 8 à 9 mijlen loopende *Siak* der N. I. Stoomvaartmaatschappij.

Reeds jaren geleden hoorde ik een der gezagvoerders van die Maatschappij, een oud-zeeofficier, beweren — en sedert ik dit vaartuig zag, ben ik het geheel met hem eens — dat *dit* soort van vaartuig het aangewezen type was voor den Gouvts.-stoomer, althans wat afmetingen en voor een groot deel ook wat de inrichting betreft. Voor de stoomers te Atjeh en Padang c. q. in station — maar ook dáárvoor alleen — zoude ik echter de voorkeur geven aan schroefstoomers.

Ook voor de kleinere rivierstoomers kunnen zonder eenig bezwaar minder kostbare ijzeren of stalen scheepjes vervaardigd worden.

Genoegzaam bekend is het, dat ijzer op rivieren niet noemenswaardig aangroeit, en bovendien zijn gemakkelijk en weinig kostbaar miniatuur-modderdokjes aan te leggen — zooals er indertijd een bestond ter westkust vau Borneo, waarin de *Kapoeas* meermalen werd opgenomen — om op geregelde tijden die scheepjes te kunnen schoonmaken en schilderen.

Dit doelt vooral op de in de rivieren van Borneo gestationeerde scheepjes. De drie te Riouw en Djambi in station kunnen, zooals gezegd, daartoe gevoegelijk naar Singapore, Onrust of Tjg. Priok worden gedirigeerd.

Worden ook deze vaartuigen, evenals de zeestoomers, van compound-systeemmachines voorzien — en hiertegen kan m. i. geen enkel geldig bezwaar worden ingebracht — ook aan uitgaven van brandstof zoude het Rijk veel worden bespaard.

EEN HERINNERING AAN DE REMBANGSCHE ZAAK.

De Heer C. H. F. Riesz dringt in zijn nieuw verschenen brochure — »De particuliere landerijen en de cultures" — op een enquête betreffende het beheer van Indië aan, en noemt eenige voorzorgsmaatregelen, welke hij daarbij inachtgenomen zou wenschen te zien. »De commissie zou vanuit Europa moeten worden gezonden. De leden dier commissie, zoowel als de door de commissie gehoorden, zouden onder eede moeten staan. De leiding van het onderzoek zou aan een zeer vertrouwd, kundig, scherpziend en als rechter zitting hebbend persoon moeten worden toevertrouwd. De enquête zou openlijk moeten worden gehouden, *elk* die zich aanbood zou gehoord *moeten* worden, *alles* dat verklaard werd zou in — ook door den gehoorde te onderteekenen — proces-verbalen *moeten* worden opgenomen, en geen der gehoorden zou het zwijgen mogen worden opgelegd."

Van een *administratieve* enquête wil de Heer Riesz niets weten. »Vooral Indische administratieve onderzoekingen leidden *niet* tot de kennis der waarheid. Het zoo bekende Rembangsche onderzoek onder eede bewees dit o. a. een circa 25 jaren geleden op diep treurige wijze."

Inzonderheid uit een historisch oogpunt zou, dunkt ons, toelichting van de laatste bewering zeer gewenscht zijn. De Heer Riesz voegt in een noot er aan toe: »De dit *aantoonende*" (wij cursiveeren), »destijds *eigenhandig door de betrokkenen geschreven documenten, zijn in mijn bezit*, ofschoon op veilige plaats tegen ongeluk beschermd." Zou de Heer Riesz niet besluiten kunnen, tot de uitgaven daarvan over te gaan? Wat tot nu toe gepubliceerd werd om de partijdigheid van het Rembangsche onderzoek in het licht te stellen, scheen ons niet overtuigend; ook de brief van den Regent niet, waarmede de Heer H. De Vogel tegen den Heer Van Rees in 't krijt trad en waarop de Heer Riesz zich *en passant* beroept, maar waarover, wij meenen, de Minister De Waal een en ander gezegd heeft, dat veel van de bewijskracht wegneemt. De Heer Riesz echter heeft nog andere bescheiden; kan dáármede zijn beschuldiging werkelijk waar gemaakt worden? —

HET GEINCRIMINEERDE ARTIKEL VAN „FANTASIO".

Na het *Indisch Vaderland* en de *Java-Bode* zijn het *Algemeen Dagblad* en de *Soerabaja Courant* aan de beurt gekomen voor toepassing van het »gewrocht der duisternis."

Het geïncrimineerde artikel van het *Algemeen Dagblad* luidt aldus:

»Mag men Mr. Van Houten gelooven, lid der Tweede Kamer in Nederland, dan zal eerlang het huis van Oranje in denzelfden toestand verkeeren als het huis van Orleans. De Oranjedochters zullen gewilde echtgenooten blijven voor buitenlandsche prinsen van den Tweeden rang; doch in het land zelf zal de dynastie afgedaan hebben.

»»Is"", vraagt in N° 14 zijner *Staatkundige Brieven* de heer Van Houten, »»is, achter aan de lijn, onwillig meegesleept, de plaats van een Oranjevorst die de beste tradities van zijn Huis in eere wil houden?""

Weliswaar voegt de schrijver er bij dat hij het »»een ongeluk voor Nederland zou rekenen, als de monarchie der Oranje's, gelijk die der Bourbons en der Orleansen, bezweek onder hare fouten"". Maar niets van hetgeen hij verder zegt doet verwachten dat de monarchie der Oranje's *niet* bezwijken zal. Stilzwijgend geeft hij te verstaan dat men Koning Willem III te beschouwen heeft als een afgeleefd man, aan het lijntje gehouden door den minister Heemskerk.

Niet al hetgeen in Nederland eigenlijk voorvalt wordt door de Nederlandsche bladen openlijk verhaald of erkend; en aangezien die kortzichtige of niet-openhartige organen het voornaamste richtsnoer mijner lezers zijn (die bij hetgeen in Nederland voorvalt toch óók belang hebben) wil ik naar mijn beste vermogen het publiek in Indië trachten voor te lichten.

De toestand in Nederland wordt op dit oogenblik noch beheerscht door Mr. Van Houten, noch door Dr. Kuyper of door Dr. Schaepman. Evenmin door Mr. Kappeyne van de Coppello, of door Mr. Tak van Poortvliet. Nog minder wordt hij beheerscht door den minister Heemskerk of door den Koning.

Naar waarheid geeft Mr. Van Houten te verstaan, dat Koning Willem III tegenwoordig gehouden wordt voor hetgeen de Hollanders in hunne schilderachtige volkstaal eene in de pijp gebrande nachtkaars noemen. *C'est un homme fini* zeggen zij de Franschen na. Koningin Emma heeft talrijke vijanden. Hare Duitsche afkomst is velen een doorn in het oog. Zij kunnen het niet verkroppen dat deze berooide jonge vrouw, die zij zonder omwegen een Keulsche pottemeid noemen, hare jeugd uit eerzucht heeft weggeworpen aan een afgeleefd man. Voor de kleine prinses Wilhelmina wordt niets gevoeld. Toen onlangs voorgesteld werd den, dag van 31 Augustus, verjaardag van het prinsesje, te verheffen tot een nationalen feestdag, toen was de onverschilligheid algemeen. »In een koningsgezind land", schrijven de jonge redacteuren van de *Nieuwe Gids*, »had het denkbeeld opgang kunnen maken; bij ons lachte men er om". Werkelijk viel de motie deerlijk in het water.

In den minister Heemskerk ziet men een alvermogend en onmisbaar man; maar onmisbaar en alvermogend gelijk een bekwaam curator in een faillieten boedel. Mr. Heemskerk wordt geduld omdat hij de beginselloosheid als programma heeft aangenomen. Niemand stelt in hem het geringste vertrouwen. Ontzien wordt hij alleen in zoover hij het levend en contrasigneerend middel is waar-

door de eenen geholpen kunnen worden aan een ambt, de anderen aan eene ridderorde.

Schaepman en Kuyper worden geacht elkander te neutraliseeren. De eene heet kalvinist, de ander ultramontaan: doch men zou even goed kunnen beweren dat zij beiden ultramontanen of beiden kalvinisten zijn. Hun eigenaardigst kenmerk is dat zij elkander het licht in de oogen niet gunnen. Een onfeilbaar middel om hen onschadelijk te maken zou zijn eene concessie te doen aan den een, ten detrimente van den ander. De tijdelijke bondgenooten zouden dan terstond uiteengaan, en de bevoorrechte door den niet-bevoorrechte verslonden worden.

Neen, wie thans in Nederland den toestand beheerscht is de socialistische liefdeprediker Domela Nieuwenhuis, de man met het belangwekkend Jezus Christusgezicht. Hij stelt niet alleen Tak en Van Houten in de schaduw, maar overvleugelt Kappeyne in persoon.

Nog geen half jaar geleden was de geheele liberale partij in Nederland *tegen* het algemeen stemrecht niet alleen, maar tegen elke noemenswaardige uitbreiding van het kiesregt. Thans zijn de borden verhangen. Eensklaps zijn de liberale leiders tot het inzicht gekomen dat men het kiesrceht voor het minst aan iederen »gezeten werkman" behoort toe te kennen. Vraag hun niet wie of wat een gezeten werkman is. Zij weten het zoomin als gij. Het eenige wat zij weten is dat zij den gezeten werkman hebben aangenomen als leus.

Waarom die zwenking? Enkel omdat Domela Nieuwenhuis, met zijne socialistische demonstratiën, de liberalen bang gemaakt heeft. Hetgeen noch Kappeyne, noch Tak, noch Van Houten, gedaan konden krijgen; hetgeen door Schaepman en Kuyper, omdat men weet dat tusschen die twee slechts apenliefde heerscht en zij enkel krokodillentranen schreien, niet verkregen zou zijn; datzelfde is *en un tour de main* verworven door Domela Nieuwenhuis.

Lees *Regt voor Allen*, lees *De opstand*, organen van Domela Nieuwenhuis! lees de geschriften van Domela Nieuwenhuis zelf; en gij zult erkennen dat die bladen en die boeken, zoo zij niet rechtstreeks nonsens of wartaal behelzen, louter gemeenplaatsen opdisschen, stellingen die sedert eene halve eeuw de ronde van Europa gedaan hebben.

Niettemin heeft Domela Nieuwenhuis in 1885 bewerkt hetgeen in 1861 Multatuli bewerkte. Ook Domela Nieuwenhuis heeft »eene rilling door het land doen gaan". Trots zijn onzin maakte hij de verwaande en zelfzuchtige liberalen voelbaar dat zij sedert 1848 alles ter harte hebben genomen, behalve de eigenlijke nooden van het volk, en zij voor alle kwestiën een open oog gehad hebben, behalve voor de democratische en sociale kwestie der eeuw.

Nederland wordt kwalijk geregeerd; Nederland komt bekwame staatslieden te kort; Nederland is niet op de hoogte van zijn tijd; Nederland verbeeldt zich een model-staat te vormen, terwijl het in waarheid niets anders doet dan zich afsluiten van de buitenlucht; Nederland is als een verwend rentenier die de

gaaf verloren heeft nieuwe bronnen van welvaart op te sporen, — al deze harde waarheden komen door de dommekracht der onzinnige sociaal-democratische beweging aan het licht.

En wanneer men bedenkt dat de gevaren, waarvan deze inzichten zwanger gaan, al te gader bezworen moeten worden door Mr. Heemskerk, — die eigenlijk meer een ervaren trekschuitschipper dan een man van de groote vaart is, — dan vindt men den toestand daarginds niet rooskleurig."

»Fantasio" is de Heer Conrad Busken Huet, die indertijd naar Indië gezonden werd, om de pers goede manieren te leeren!

Als voorbeeld van goede manieren zal het geïncrimineerde artikel wel niet aangehaald worden.

Is het echter regeeringstaak, en getuigt het van beleid, dergelijke artikelen te vervolgen?

Ons dunkt, dat een regeering haar tijd en kracht nuttiger besteden kan.

In Nederland zou men er dan ook niet aan denken, een artikel als van »Fantasio" te vervolgen; waarom gaat men tot dien maatregel wèl in Indië over? Om de inlandsche bevolking? Alsof die de Europeesche bladen las, en alsof die door dergelijke artiken haar onderdanigheid zou afleggen!

Opdrijving van belastingen, is honderdmaal gevaarlijker voor de rust. —

HET ONDERZOEK IN DE ZAAK VAN POELOONG.

Wij hebben in de vorige aflevering de lezing medegedeeld welke *de Locomotief* van de jongste ongeregeldheden in Madioen geeft, en toen tevens bekend gemaakt, dat den nieuw benoemden Directeur van Binnenlandsch Bestuur, den Heer Van Vleuten, opgedragen was een plaatselijk onderzoek in te stellen.

Daaraan hebben wij nu deze officiëele lezing te danken welke mede in de *Locomotief* voorkomt:

In de kraman-partij zijn geen inlandsche hoofden betrokken geweest, terwijl zij ook geen politieke beteekenis heeft en evenmin een gevolg is van den oeconomischen toestand, alias te hoogen belastingdruk. Echter, zoo wordt ons gemeld, zouden in de dèsa Patik, waarover nader, meer bouws sawahgrond zijn aangeslagen in de landrente dan in werkelijkheid gevonden worden, zoodat aan padjeg niet zes, maar ongeveer veertien procent, wordt opgebracht. Dit punt is thans in onderzoek. De contrôleur van Poeloong heeft last gekregen alles nauwkeurig na te meten.

De oorsprong van het gebeurde moet gezocht worden bij veertien inwoners van de dèsa Patik, allen afstammelingen van een oude regentenfamilie, die thans, hoewel geenszins behoeftig te noemen, naar eigen meening hun stand niet naar behooren kunnen ophouden. Zij vormden het plan om het bestuur »op zij te zetten", d. w. z. de besturenden te vermoorden en zich als zoodanig op te werpen. Over hetgeen daarna gebeuren moest, hadden zij, zooals hun verklaringen luiden, niet nagedacht. Hoofdaanlegger was Mertoredjo met Mertodimedjo en nog eenige familieleden, zooals wij vroeger reeds opgaven; eveneens behoort tot hun getal de loerah van de dèsa Patik, terwijl eenige anderen, die evenzeer gevangen genomen werden te Djoplang, meer gezegd kunnen worden medegesleept te zijn. Volgens het onderzoek van den nieuwbenoemden Directeur moet de beweging zóó weinig algemeen geweest zijn, dat van de 127 sawahbezitters die de dèsa Patik telt, slechts 21, en van de 97 koffieplanters in die dèsa slechts 15 aan de kampak-partij hebben deelgenomen.

Wat het inlandsch bestuur betreft, als hieraan iets verweten moet worden, dan mag het alleen wezen dat het niet tijdig genoeg op de hoogte van het feest was, want dat een betrekkelijk groot getal samenzweerders in een huis ter hoofdplaats, gelegen aan den grooten weg, naast de woning van den luitenant-Chinees, veertien dagen lang kunnen vergaderen, terwijl zij slechts des nachts naar buiten gaan om te baden, — dit pleit niet voor een goed politietoezicht.

Een tweede punt van onderzoek maakte uit hetgeen door Assistent-Resident en Resident verricht was, om achter de waarheid te komen. De houding van den Assistent-Resident moet volgens het nu gehouden onderzoek, niets te wenschen hebben overgelaten. Zijn optreden wordt geroemd en de inhoud van het rapport, door hem ingediend, is volkomen bevestigd geworden door hetgeen de Directeur nog aan het licht bracht.

Anders evenwel mag men spreken over den Resident, wiens trek naar het laisser aller zich weder niet verloochende, zooals ten duidelijkste bleek. Had het opstootje plaats in den nacht van 1 op 2 November, eerst na den 29en kon Z.H.Ed.Gestr. er toe besluiten deze zaak meer dan een oppervlakkige aandacht waardig te keuren — en dan nog!

De Locomotief, voegt aan die lezing toe:

»Kortelijk samengevat moet dus het onderzoek tot slotsom hebben:

a. dat het inlandsch bestuur niet in het geval betrokken is;

b. dat het gebeurde is toe te schrijven aan de eerzucht van eenige onnadenkende heethoofden en geen politieke beteekenis heeft;

c. dat het rapport van den assistent-resident Van Hengel door het onderzoek is bevestigd;

d. dat echter de Resident zich geen lauweren gevlochten heeft.

Het verslag van den Heer Van Vleuten, dat, hopen wij, in zijn geheel gepubliceerd zal worden, moge ons verdere bijzonderheden brengen!" —

Verdere bijzonderheden zijn inderdaad zéér gewenscht. Onder andere, ten einde met juistheid de houding van het inlandsch bestuur te kunnen beoordeelen. Vooralsnog onderschrijven wij zonder voorbehoud de meening van de *Soerabaja-Courant:* »*Indien* het inlandsch bestuur van zulke onbeschaamde zaken niets merkt, weken lang niets *bespeurt*, dan is het, ja, misschien mogelijk, dat het niet passief *medeplichtig* is, maar zeker is dan daardoor alleen reeds ten duidelijkste *bewezen*, dat het niet *geschikt* is voor de hooge positie die het inneemt."

De Gouverneur-Generaal verdient lof omdat hij een onderzoek deed instellen; wij hopen, dat het daarbij niet biljven zal. —

PESSIMISTISCHE POLITIEK.

Indien de Heer Robidé van der Aa slechts half zoo streng tegen zich zelven was als hij tegen anderen is die het wagen durven van hem in meening te verschillen, dan zou hij een buitengewoon achtenswaardig en verdienstelijk publicist zijn; want hij toont veel belangstelling in de publieke zaak, is zeer belezen en heeft, speciaal van aardrijkskunde en geschiedenis, naar men zegt, een niet alledaagsche kennis. Het ongeluk echter wil, dat hij de zelfcritiek verwaarloost, en zoo gebeurt het, dat zijn overigens hoogst loffelijke zucht om zijn landgenooten voor te lichten menigmaal blijkt, niet geëvenredigd te zijn aan de kracht waarover hij beschikt, en dat hij, in zijn ijver om zijn meeningen te doen zegevieren, de wellevendheid en nauwgezetheid, welke hij, als censor der Indische pers o. a., in beginsel met warmte voorstaat, in de practijk te weinig tot haar recht laat komen. Zelfs schijnt het zaak, over dezen publicist een scherpe contrôle uit te oefenen, en diens beroep op bronnen en feiten niet te vertrouwen voordat eigen onderzoek tot de overtuiging heeft geleid dat inderdaad die feiten bestaan, en dat uit die bronnen werkelijk datgene, en alléén datgene, te putten is, wat de Heer Robidé van der Aa beweert, er aan ontleend te hebben.

Om de laatstgenoemde twee qualiteiten, die natuurlijk alweer de gebreken van goede hoedanigheden zijn, op te merken, heeft men zich slechts de »Koloniale Jaarboeken" en de nieuwste »Bijdragen van het Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde" voor te leggen.

Ruim een jaar geleden werd te Delft een, later door *de Indische Gids* gepubliceerde [1]), lezing gehouden, waarin de stelling werd verdedigd, dat voor

1) Zie pag. 1515, Jaargang 1885.

een doeltreffende vervulling van onze koloniale bestuurstaak onze kennis van Indië nog veel te beperkt is, en waarin de aanstaande Indische ambtenaren werden opgewekt, aan de uitbreiding van die kennis hun beste krachten te wijden.

Dat scheen een geschikt onderwerp, en zoo min als de strekking kan de toon iemand ontstemd hebben.

De Heer van der Aa echter zocht er aanleiding in om zijn gemoed te luchten, om den spreker als »den zwartgalligsten der Indische publicisten" en als »iemand die tegen windmolens vecht" verdacht te maken, en de Redacteur van de »Bijdragen" vond, dat zulk een stuk in het hem toevertrouwde tijdschrift niet misplaatst was.

De qualificatiën laten wij daar, om ons tot het zakelijke van den aanval te bepalen, dat 1° uit een scheve voorstelling van den hoofdinhoud der lezing; 2° uit een verminkte aanhaling en 3° uit een ongerijmde conclusie bestaat.

Ten eerste! In de lezing *is* geconstateerd:

»dat onze regeering nog niet eens weet, hoever het Nederlandsch gebied in den Archipel reikt;

»dat onze regeering niet eens weet, in welke verhouding zij tot al de inlandsche rijken van den Archipel staat;

»dat wij van nagenoeg geen enkel gewest een vertrouwbare kaart bezitten, en

»dat wij omtrent de grondrechten der inlandsche bevolking van menig gewest nog in den blinde rondtasten, zoo niet op een dwaalspoor ons bevinden."

De eerste drie punten echter konden slechts even besproken worden, om tijd genoeg beschikbaar te houden voor een eenigszins grondige behandeling van het vierde punt, *en dat werd door den spreker uitdrukkelijk gezegd.* Dit echter verzwijgt de Heer Van der Aa, ten einde met een, trouwens nog onvolledige, verwijzing naar hetgeen over de genoemde drie punten werd aangestipt, zijn lezers in den waan te kunnen brengen, dat de spreker zich met groote oppervlakkigheid van zijn beschuldigingen afmaakte. Zietdaar een bijdrage, waarnaar men de eerlijkheid en vertrouwbaarheid van den criticus en geschiedschrijver Robidé van der Aa beoordeelen kan!

Ten tweede: De Heer Robidé van der Aa doet het voorkomen, alsof de spreker tegen de residentiekaarten niets anders inbrengen kon, dan dat er niet alle wegen op stonden! De waarheid is, dat een officiëel verslag werd geciteerd, waarin betreffende de kaarten van zekere residentie erkend wordt, dat *slechts weinig* wegen *en rivieren goed* zijn aangegeven, en verder werd de twijfel uitgedrukt of het terrein niet in menige streek onnauwkeurig opgenomen is, alsmede het feit herinnerd, dat de kaarten niet behoorlijk bijgehouden zijn. Kan de Heer Van der Aa dat alles tegenspreken? Hij protesteert, volgens eigen verklaring; maar een protest waaraan men niet den noodigen klem bijzetten kan werd indertijd door Bismarck min of meer belachelijk genoemd, en

zulk een lot kan, vreezen wij, ook het protest van den Heer Van der Aa niet ontgaan, zoolang het door niets beters gesteund wordt dan eenige losse beweringen, met veel zelfvertrouwen uitgesproken. Wij wachten argumenten af. Wat echter daarvan ook worde, dit feit blijft — en het bewijst alweer hoe gevaarlijk het is, den criticus en geschiedschrijver Robidé van der Aa op zijn woord te gelooven —: enkele uitdrukkingen aanhalende heeft hij andere, die een groot gewicht in de schaal gelegd zouden hebben, verzwegen; d. i.: citeerende, heeft de Heer Van der Aa verminkt.

Ten derde: Omdat de spreker bij het vierde punt — dat de Heer Van der Aa in het geheel niet aanroert! — wilde stilstaan, werd ten opzichte van het eerste en tweede punt — van het derde spraken wij zoo even reeds — nagenoeg alleen gereleveerd:

dat de Algemeene Secretarie den Minister Van Goltstein niet opgeven kon, aan welken volken onder ons gezag het behoud van hun eigen instellingen gewaarborgd werd;

dat er omtrent Nederlands rechten op de Mapia-eilanden onzekerheid schijnt te heerschen;

dat de grenzen van het Nederlandsch terrein op Borneo nog niet vastgesteld zijn, en

dat ditzelfde gezegd moet worden ten aanzien van de binnenlanden van Djambi.

Een en ander werd, als in het voorbijgaan, te berde gebracht tot toelichting.

En nu, ontkent de Heer Van der Aa die feiten?

Volstrekt niet, maar hij stelt daartegenover dat ook de grenzen van Venezuela, Brazilië en Britsch-Guyana niet door internationale verdragen bepaald zijn; dat men ook niet weet, hoever het gezag der Engelsche wet op het platteland van Ierland reikt, en ook niet of de Kokos-eilanden aan Engeland behooren!

De Heer Van der Aa begrijpt blijkbaar de *portée* der quaestie niet. Aangenomen eens, dat er b. v. ook over de grenzen van Venezuela onzekerheid bestaat, is dat dan nog een reden om eenzelfde verzuim te doen voortduren ten aanzien van ons koloniaal gebied? Is het verder niet een zeer groote ongerijmdheid, om dat geval van Venezuela of ook van de Kokos-eilanden gelijk te willen stellen met b. v. onze positie op Borneo, waar wij — om zoo te zeggen: dagelijks — een voortdringen van de Noord-Borneo-Maatschappij of een indringen van andere vreemdelingen hebben te vreezen? De Heer Van der Aa houde ons ten goede, dat wij, ondanks zijn verzet, herhalen wat ter zake in de lezing voorkomt: »Ofschoon ik mij hier zooveel mogelijk wil onthouden van alle critiek betreffende de Regeering, moet mij als Nederlander toch dit van het hart, dat wij, die onbekendheid latende voortduren, ons zelven langzamerhand in de ernstigste moeielijkheden wikkelen." —

Verder zullen wij de critische proeve van den Heer Van der Aa voorshands niet bestrijden; wij kunnen onzen tijd beter gebruiken.

Maar wij hebben nog een voorstel.

De Heer Van der Aa noemt den ondergeteekende »den zwartgalligsten der Indische publicisten." Natuurlijk kan die qualificatie niet haar grond vinden in de lezing alleen; zóó klakkeloos zulke woorden te gebruiken, zal, hopen wij, ook de Heer Van der Aa een onbetamelijkheid achten. De lezing was hem slechts een voorwendsel, hoogstens een aanleiding.

De zaak is, dat de Heer Van der Aa behoort tot die publicisten, die het Nederlandsche volk in den waan gebracht hebben dat Indië door de zoogenaamde liberale hervormingen, welke hij naar best vermogen aanprees, een tijdperk van bloei en welvaart werd bereid, terwijl wij dien waan verstoren, bewerende dat Indië verarmd, het lot der inlandsche bevolking ellendig, de toestand der kolonie over het geheel zeer verontrustend is. De heer Van der Aa weet wel, dat vele mannen, wier zaakkennis en waarheidsliefde niet te betwisten zijn, even ongunstig oordeelen als wij, maar meer dan de meeste anderen hebben wij van onze zienswijze *openlijk* doen blijken, en dáárom zullen wij de zwartgalligste zijn!

Intusschen, wij hebben niet slechts *beweerd*; wij hebben ook *bewezen*. En nu is één van tweeën waar: *of* die bewijzen zijn onweerlegbaar, *of* ze zijn onvoldoende. Zijn ze onweerlegbaar, hebben inderdaad de liberale hervormingen gefaald, dan pleegt de Heer Van der Aa ontrouw aan zijn verleden en zijn plicht, door niet met ons te ijveren voor redres. Zijn daarentegen onze argumenten te ontzenuwen, dan moeten wij en onze geestverwanten schuld erkennen en in het vervolg, koloniale aangelegenheden besprekende, geheel andere meeningen voorstaan.

De Heer Van der Aa vindt ons ter wille der zaak volkomen bereid, om *openlijk*, *mondeling* of *schriftelijk*, met hem over de zoogenoemde pessimistische koloniale politiek in gedachtenwisseling te treden; de eenige voorwaarde welke wij te stellen hebben, is, dat die strijd met eerlijke wapenen worde gevoerd. —

v. K.

KOLONIALE LITERATUUR.

CRITISCHE OVERZICHTEN.

PRINCE ROLAND BONAPARTE, Les récents voyages des Néerlandais à la Nouvelle-Guinée. Versailles, Imprimé pour l'Auteur. Mars 1885. gr. 8°.

Reeds meermalen had Prins Roland Bonaparte zijne levendige belangstelling betoond in al wat Nederland en voornamelijk zijne koloniën betreft. Kan daarvoor het door hem uitgegeven en keurig uitgevoerd prachtwerk »Les Habitants de Suriname" als een welsprekend bewijs gelden, evenals ook de krachtige ondersteuning, die hij bereidvaardig verleende aan de jongste onderzoekingstochten van Dr. H. Ten Kate in Zuid-Amerika, en waaromtrent hij zelfs dezer dagen in een niet in den handel gebrachte »Note" een keurig overzicht gaf, — vooral Nieuw-Guinea schijnt 's Prinsen aandacht te trekken, inzonderheid het aandeel, dat Nederland heeft om dit in vele opzichten nog onbekende land nader te leeren kennen. Had hij reeds vroeger van de verschillende Nederlandsche onderzoekingsreizen naar Nieuw-Guinea een overzicht geleverd en doen opnemen in de »Comptes-rendus de la Société de Géographie de Paris", de laatstelijk door den heer P. J. B. C. Robidé van der Aa in de »Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Ned.-Indië", 4e serie, Xe dl., 1e afl. medegedeelde »Reizen van D. F. van Braam Morris naar de Noordkust van Nederlandsch Nieuw-Guinea" gaven hem aanleiding opnieuw de aandacht van het wetenschappelijk publiek daarop te vestigen. Hij deed het in de brochure, waarvan de titel hierboven vermeld wordt: een overdruk uit de zooeven genoemde »Comptes-Rendus" van Maart des vorigen jaars. De Prins geeft daarin een kort, doch zaakrijk verslag van de reizen des heeren van Braam Morris, benevens eenige mededeelingen omtrent de reis van het stoomschip Havik, in de maanden Juli en Augustus 1884, hetwelk de bestemming had de rivier de Amberno op te varen. Drie duidelijke kaartjes in kleurendruk worden daarbij op één blad gevoegd, en wel één van de monding van de Amberno, één van de noordkust van Nieuw-Guinea, beide volgens den heer van Braam Morris,

en één van de rivier Amberno tot op 2° 20′ Z. B. naar de kaart van den Luitenant ter Zee 2e klasse E. O. Kerkhoven.

Ongetwijfeld zal door deze mededeeling Neerlands aandeel in het onderzoek van Nieuw-Guinea in wijder kring bekend worden en mag men den Prins voor zijn arbeid dankbaar zijn.

Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië. Uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië. Vijfde volgreeks. Eerste deel. Eerste afl. 's Gravenhage, M. Nijhoff. 1886. 8°.

In een geheel nieuw formaat, en, aanstonds zij er bij gevoegd, ook in verbeterden vorm, zoowel wat papier als druk betreft, werd ons in den aanvang dezes jaars, weder eene aflevering van de bekende »Bijdragen" van het Koninklijk Instituut aangeboden, de eerste ook van eene nieuwe reeks, en wel de vijfde; zich aan de vorige reeksen aansluitende als het 35e deel, behoeft deze aflevering, wat haar inhoud betreft, geenszins onder te doen voor hare voorgangsters. De hoogleeraar K. Martin opent haar met een »Bericht über eine reise ins gebiet des Oberen Surinam", waarbij een viertal net uitgevoerde platen den tekst ophelderen. Jammer dat de hooggeachte Schrijver het geheele verhaal der reis naar West-Indië, door hem met zijn ambtgenoot Prof. Dr. W. F. R. Suringar ondernomen, niet alleen in de »Bijdragen" heeft kunnen doen opnemen. Men weet: wat de Leidsche hoogleeraar omtrent Curaçao en de overige West-Indische eilanden ons wist mede te deelen na het door hem ingesteld plaatselijk onderzoek, moet de belangstellende lezer thans ook zoeken in de jongste afleveringen van het Tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap.

Terwijl de hoogleeraar het uitzicht opent, dat binnen een niet ver verwijderd tijdstip van hem een meer omvangrijk werk kan worden tegemoetgezien, waarin de resultaten van zijn geologische onderzoekingen in West-Indië zullen worden medegedeeld, biedt hij den lezer nu slechts, gelijk hij zelf zegt, »lose Skizzen, welche bezwecken in ganz allgemeinen Zügen den Eindruck wiederzugeben, den Land und Leute auf mich gemacht haben, und welche bald mehr bald minder ausführlich deren Charakter und Sitten nach meinen Erfahrungen schildern. Einigen Werth dürften dieselben dadurch erhalten, dass sie nicht aus der Erinnerung niedergeschrieben sind, sondern sich in jeder Einzelheit auf Notizen stützen, die ich an Ort und Stelle machte. Dasselbe gilt von den beigefügten Skizzen, die ich nebst anderen, später zu publicirenden, alle nach der Natur zeichnete."

Aangeteekend zij, dat dit reisverhaal des heeren Martin niet enkel voorkomt

in de »Bijdragen" van het Instituut, maar dat het tevens ook als afzonderlijke afdruk bij den uitgever dier Instelling verkrijgbaar is gesteld.

Het tweede opstel, dat in de voor ons liggende affevering der »Bijdragen" voorkomt, is van de hand van den oud-resident van Timor, J. G. F. Riedel; het bevat eene schets van de geschiedenis, zeden en gewoonten van de Topantunuasu of oorspronkelijke volksstammen van Centraal-Selebes, waarbij een schetskaart is toegevoegd, welke, gedurende het verblijf des heeren Riedel te Lombugian, is te samengesteld naar aanwijzingen van Lakosa Mangge en andere inlandsche hoofden.

Had Dr. B. F. Matthes reeds vroeger een breed overzicht gegeven van den »Boegineesche en Makassaarsche legenden", naar aanleiding daarvan deelde de heer P. C. Wijnmalen, oud-resident van Java, die insgelijks geruimen tijd op Zuid-Celebes, o. a. te Bantâëng, doorbracht, dien schrijver nog eene legende mede omtrent het gouden beeldje, dat het voornaamste is van de rijkssieraden van het regentschap Bantâëng. Deze korte mededeeling vindt den lezer als derde stuk in de »Bijdragen" opgenomen.

Het vierde is van de hand van den onderwijzer te Padang Sidempoean, den heer C. A. van Ophuijsen, en handelt over de afleiding en beteekenis van Sapala-pala, naar aanleiding eener aanteekening daarover in Prof. Niemann's Bloemlezing uit Maleische geschriften.

Het vijfde of laatste stuk danken wij aan den heer P. J. B. C. Robidé van der Aa; het is het eerste gedeelte eener aankondiging en critische bespreking van den nieuwen Atlas van Nederlandsch-Indië, naar de nieuwste bronnen samengesteld door de kapiteins van den generalen staf van het N.-I. leger, J. W. Stemfoort en J. J. ten Siethoff.

Men ziet, aan verscheidenheid van stukken ontbreekt het ook nu weder in de »Bijdragen" niet, die bovendien nog den hoofdinhoud mededeelen van de handelingen van het Instituutsbestuur. Mogen zij ook thans haren weg vinden onder de vele belangstellenden in onze koloniale aangelegenheden, gelijk zij tot dusver eene eereplaats hebben ingenomen onder de Indische wetenschappelijke tijdschriften.

Eine bedeutsame Missions-Konferenz. (In: Allgemeine Missions-Zeitschrift. Monatshefte für geschichtliche und theoretische Missionskunde. In verbindung mit D. Th. Christlieb und D. R. Grundemann herausgegeben von Gustav Warneck. Bd. XII. Dec. 1885. S. 545—563.)

Sedert 1866 werden er in Bremen door afgevaardigden van Duitsche, Nederlandsche, Zweedsche en Fransche genootschappen vele Zendingsconferentiën gehouden, doch zelden was er éene georganiseerd, welke zoo belangrijk was en

zulk een practische beteekenis had, dan die welke, van den 27^en^ tot den 29^en^ October van het vorige jaar in gemelde stad was bijeengeroepen. Onder bovengenoemd opschrift werd daarvan in de Dec.-aflevering van het zoo gunstig bekende »Missions-Zeitschrift" door den Redacteur zelven, den heer G. Warneck, een uitnemend verslag gegeven, waarop wel de aandacht, ook buiten den kring der Zendingsvrienden, mag gevestigd worden, en te eer daar een afdruk inzonderheid der verklaringen en besluiten der Vergadering wordt gewenscht en dit ook inderdaad verdient.

Uitsluitend door afgevaardigden der Duitsche Zendingsgenootschappen bijgewoond, had de Zendingsconferentie ten doel »om de verhouding der zending tot de Duitsche koloniale beweging vast te stellen". Wat al aanstonds deze bijeenkomst van en boven anderen onderscheidde, was het inderdaad belangrijk en zeker alleszins navolgenswaard feit, dat de Rijkskanselier, die van het houden dezer conferentie was ingelicht, den wensch had uitgesproken, om door een afgevaardigde van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken, zich daarbij te laten vertegenwoordigen, ten einde zoowel de wenschen der vergadering te vernemen als om authentieke mededeelingen te geven over het doel van zijne koloniale politiek. Al aanstonds na de opening der Conferentie verklaarde deze afgevaardige, de consul Raschan, dat de Regeering door zijne zending zoowel hare sympathie met de samenkomst zelve betuigde, als den wensch te kennen gaf, dat beider wegen, hoe verschillend zij ook waren, toch altijd parallel mochten loopen.

Negen zendingsgenootschappen hadden vertegenwoordigers gezonden; bovendien vereerden de op het gebied der zending bekende mannen, als Dr. Fabri, Dr. Frick, Dr. Grundemann en Dr. Warneck, de conferentie met hunne tegenwoordigheid, terwijl eerstgenoemde tot Voorzitter werd benoemd.

De onderwerpen, die behandeld werden, waren: 1. de brandewijnkwestie; referent de Inspector Zahn; 2. Duitsche Zendelingen in de Duitsche koloniën; ref. Dr. Schreiber; 3. Wat hebben wij te doen, opdat de Duitsche koloniale politiek niet tot schade, maar ter bevordering der Zending uitloope? ref. de Director Reichel; 4. Wenschen en raadgevingen geput uit de ervaring van den Zendingsarbeid, hoe de Duitsche overheden in de koloniën de inlanders moeten behandelen; ref. Prof. Plath; 5. Oprichting van een Duitschen Zendingsbond; ref. Dr. Warneck.

De referaten over de vier eerste onderwerpen kan de belangstellende lezer geheel afgedrukt vinden in de Januari-aflevering van het bovenvermeld Missions-Zeitschrift. In de aflevering, welke wij aan het hoofd dezes noemden, worden alleen enkele hoofdpunten met de genomen besluiten vermeld.

Met betrekking tot het eerste referaat wordt meêgedeeld, dat er reeds sedert geruimen tijd door het Baselsche en het Noordduitsche Zendingsgenootschap verzoekschriften aan den Rijkskanselier gezonden werden om de inlanders

in de koloniën toch zooveel mogelijk tegen den invoer van sterke dranken te beschutten. Thans wilde men gemeenschappelijk de zaak aanvatten. De voordracht, die de Inspector Zahn over deze kwestie hield, gaf aanleiding tot het besluit: 1°. om eene verklaring hieromtrent aan het Duitsche volk te richten, en die zoo mogelijk in alle toegankelijke Duitsche bladen te plaatsen, om het volksgeweten op dit punt te doen ontwaken, en om het op te roepen tot den krijg tegen een vijand, die onder deze natuurvolken als een moordenaar werkt; en ten 2°. een verzoek aan de Regeering om eene reeks harer besluiten te herzien, ten behoeve der beperking van den handel in sterke dranken in onze koloniën. Deze verklaringen, door een bizondere commissie daartoe benoemd, opgesteld, werden aanstonds door alle aanwezigen onderteekend.

Over het tweede en derde referaat werd eveneens een levendig debat gevoerd, dat vaak ineenliep, daar de beide onderwerpen nauw aan elkander verwant zijn. Zeer sterk sprak men zich uit voor het internationaal karakter der zending, terwijl met groote sympathie de verklaring van den Regeeringscommissaris werd vernomen, dat »de Regeering de Engelsche Zendelingen volstrekt niet uit de Duitsche koloniën verdringen wil". Na uitvoerige debatten werden twee reeksen van besluiten genomen, waarvan de eerste het bezetten der Duitsche koloniën door Duitsche Zendelingen betrof, en de tweede meer in het bizonder het internationaal karakter der zending voorstond. Zij luiden als volgt:

I. *a.* De vertegenwoordigers der Duitsche Zendingsgenootschappen, die te Bremen ter conferentie zijn te samengekomen, erkennen met blijdschap, dat door het verkrijgen van Duitsche koloniën met millioenen Heidenen, nieuwe deuren voor de Duitsche zending geopend zijn, en wenschen derhalve het aan alle Duitsche Christenen als een heiligen plicht aan het hart te leggen, krachtdadig daartoe mede te helpen, dat tot hen zendelingen gezonden worden.

b. Het spreekt van zelf, dat daarom de zendingsarbeid, die door Duitsche Vereenigingen onder Gods leiding en zegen op verschillende plaatsen der aarde aangevangen en tot hiertoe volgehouden is, niet beperkt of op de tegenwoordige hoogte moet gehouden worden; veel meer schijnt het een verbindende plicht, dien met alle kracht te steunen en verder te ontwikkelen.

c. Waar in onze Duitsche koloniën reeds Evangelische Zendelingen van andere natiën werkzaam zijn, zullen wij ons natuurlijk op geenerlei wijze in hunnen arbeid zoeken te mengen, noch verhinderen dat zij dien uitbreiden. Overal echter, waar nog geene zending bestaat, en waar door de omstandigheden geene vreemde genootschappen zich eerder dan wij, geroepen gevoelden, den arbeid aan te vangen, erkennen wij het voor onzen plicht, zoo spoedig mogelijk zendelingen uit te zenden.

d. Op welke wijze dit ook moge geschieden, dringend verzoeken wij alle Zendingsvrienden, zich voor alle mogelijke overhaasting te wachten en het aan

de bestaande Zendingsgenootschappen toe te vertrouwen, dat zij op de wenken des Heeren acht geven en waar de Heer de wegen aanwijst, in geloof, zonder dralen, zullen voorgaan, hetgeen gewis alleen mogelijk zal zijn, als de Zendingsvrienden hunne bijdragen evenredig daaraan vermeerderen.

e. Volgens de mededeelingen aan de Conferentie gedaan koestert zij de hoop, dat door een der Duitsche vereenigingen spoedig in Kameron eene nieuwe zending zal begonnen worden.

II. *a.* De in Bremen verzamelde afgevaardigden der Duitsche Zendingsvereenigingen voelen zich gedrongen hunne dankbaarheid openlijk te erkennen, dat aan hunne zendelingen, die in Engelsche, Nederlandsche en Deensche koloniën werkzaam zijn, steeds dezelfde bescherming als aan eigene onderdanen, en dezelfde welwillendheid als aan de eigen zendelingen dezer natiën is bewezen.

b. Bovengenoemde afgevaardigden spreken tevens den wensch uit, dat de Besturen der Duitsche Koloniën in de nieuw verkregen landen, niet alleen de Duitsche Zendings-ondernemingen beschermen en bevorderen zouden, maar ook door eerbiediging van het internationaal karakter der zending, aan de zendelingen van andere natiën dezelfde welwillendheid bewijzen, welke de Duitsche zendelingen tot hiertoe van de koloniale besturen van vreemde mogendheden hebben ondervonden.

Eenstemmig sprak de Conferentie den wensch nog uit, dat het Zendingsgenootschap van Basel, zoo bizonder bekend met den zendingsarbeid in West-Afrika, het werk der zending in Kameron zou aanvaarden.

Op den derden dag der Conferentie werd het vierde onderwerp behandeld. De Referent had de volgende 12 theses gesteld:

1. Niet alleen de kennis van hetgeen andere koloniale besturen doen, maar hetgeen zendelingen wenschen en raden, kan voor hen die Duitsche Koloniën stichten, van groot belang zijn.

2. Het doel van hun Bestuur zij de vermeerdering van het koloniaal nationaal vermogen en de geestelijk zedelijke ontwikkeling van de bewoners der Kolonie.

3. De ambtenaren moeten onbesproken burgers en verstandige lieden zijn, en zich in hun werk als dezulken doen kennen.

4. Het is voor hen verplichtend, dat zij de taal der inlanders, die aan hunne zorgen zijn toevertrouwd, leeren verstaan, en wat hun ambt betreft, daarin met hen omgaan.

5. Hunne mindere ambtenaren uit de inlanders dwinge men niet de Duitsche taal te leeren, dit late men veeleer over aan den loop der ontwikkeling.

6. Achting voor bestaande rechten zij bij het Bestuur de eerste grondwet.

7. Bij de zoogenaamde geschillen over grondgebied beijvere zich het Kolo-

niaal Bestuur, zoowel tegenover de inlanders als ook bij twisten, die onder hen uitbreken, met een eerlijk geweten te handelen.

8. Naar binnen en naar buiten oefenen zij tucht uit en zien zich achting te verwerven bij degenen, die aan hunne leiding zijn toevertrouwd, zoowel als bij hunne naburen.

9. Daar het hun plicht is voor het bestaan der inlanders als volk te zorgen, moet iedere verspilling of beschadiging van menschenlevens belet worden, zoo noodig ook door inbreuk op de vrijheid hunner godsdienstplechtigheden.

10. Voor het overige gedrage zich de Koloniale Regeering tegenover de godsdiensten der inlanders neutraal en zij verhinderen ook den zendelingen niet, het christelijk geloof uit te breiden.

11. Op de verbetering der zeden werke zij ook door het oprichten van scholen, die van het begin af nauwelijks anders dan godsdienstloos kunnen zijn.

12. Of er ook nog een Duitsch-genootschap moet gesticht worden ter bescherming der inlanders, worde overgelaten aan de Goddelijke leiding.

Elk dezer stellingen werd breedvoerig besproken; de elfde thesis nam de referent terug, daar de afgevaardigde der Regeering verzekerde, dat de scholen der Regeering in hare Koloniën nog zeer in de verte lagen en dat de Koloniale Besturen zich daarom met de zendingsscholen moesten tevreden stellen omdat voor eigen inrichtingen voor onderwijs de onderwijzers ontbraken.

Wenschelijk ware het, dat de Koloniale Besturen de zendingsscholen op gelijke wijze ondersteunden, als zulks in de Engelsche koloniën geschiedt.

Naar aanleiding van het laatste referaat werd besloten eene commissie te benoemen, die eenvoudig de gemeenschappelijke belangen der verschillende zendingsgenootschappen zou behartigen, en waartoe de Inspector Zahn, Director Reichel, Dr. Fabri en Dr. Warneck als leden gekozen werden.

We bepalen er ons voorshands toe de besluiten die op deze belangrijke Conferentie genomen werden, hier mede te deelen zonder eenige critiek; zij zijn zeker waard om ook in ons Vaderland meer bekend te worden, ook ter overweging in onze politieke kringen.

CORRESPONDENTIE-ARTIKEL.

DE INKRIMPING DER KWEEKSCHOOL VOOR INLANDSCHE ONDERWIJZERS TE MAKASSAR, EEN FEIT DOOR DEN MINISTER VAN KOLONIEN NIET VOORZIEN, DOOR DE INDISCHE REGEERING DOORGEDREVEN.

Mijnheer de Directeur!

Ik ben U erkentelijk dat gij in »De Indische Gids" van December jl., blz. 1567, zooveel hebt overgenomen uit mijn artikel in »het Vaderland" van 10 November en dat gij in uw tijdschrift van Januari jl., blz. 78, melding maakt van mijn derde artikel in zake de Kweekschool te Makassar in »Het Vaderland" van 29/30 November en van mijn adres daarover aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Natuurlijk zou ik gaarne hebben gezien, dat dit adres in zijn geheel waren opgenomen en dat, aangezien zulke stukken in een tijdschrift beter bewaard worden dan met in een dagblad geplaatste stukken het geval is, uit mijne artikelen in »Het Vaderland" van 14 en van 29/30 November evenwel ware overgenomen als met dat van 10 November het geval was. Maar ik vind het volkomen begrijpelijk, dat gij, die, elk der zoo wel gevulde nummers van uw belangrijk, voor ieder belangstellende in de koloniale zaak onmisbaar, tijdschrift bewijst het, telkens zooveel belangrijks hebt op te nemen, niet te veel ruimte aan de door mij besproken zaak kondt wijden.

Ik vertrouw evenwel dat gij mij nog wel zult vergunnen in uw tijdschrift op de zaak terug te komen, omdat ik zal kunnen aantoonen dat wat de Minister van Koloniën in de zaak der Makassaarsche Kweekschool aan de Eerste Kamer als waarheid verkondigde, destijds reeds, natuurlijk buiten weten des Ministers, geene waarheid meer was en omdat zal blijken dat wij, mijn zegsman, Dr. B. F. Matthes, en ik, nauwkeuriger bekend waren met wat in Indië broeide, dan blijkbaar met den Minister van Koloniën, die door het Indisch bestuur niet voldoende met de plannen en den loop der zaak werd bekend gemaakt, het geval was.

Ten einde niet te uitvoerig te worden, zal ik niet spreken over de belang-

rijke debatten zoowel in de Eerste als in de Tweede Kamer, bij de discussie over de Indische begrooting voor 1886, over de Kweekscholen voor inlandsche onderwijzers in het algemeen gehouden, maar mij stipt beperken tot de Makassaarsche Kweekschool.

Het met die school voorgevallene komt mij voor de aandacht te verdienen èn als onderdeel van een geheel dat blijkbaar en terecht veler aandacht trok èn ter kenschetsing der wijze waarop zulke zaken in Indië behandeld worden.

In mijn derde aan deze zaak gewijd artikel, dat blijkens de dagteekening op 20 November werd geschreven, maar eerst in »Het Vaderland" van 29 30 November is opgenomen, werd de wensch geuit dat de Eerste Kamer, doende wat de Tweede, niettegenstaande de mij door enkele leden gedane toezegging, had nagelaten, zich de zaak der Makassaarsche Kweekschool zou aantrekken.

Ten einde dit te eerder te verkrijgen, werd die wensch ook uitgedrukt in het rekest van 1 December, waarbij mijne drie artikelen in »Het Vaderland" aan de Eerste Kamer werden aangeboden en waarbij tevens nog eenige aanvulling van het derde artikel gegeven en eene daarin gepleegde vergissing hersteld werd [1]).

Dat stuk werd echter niet als een rekest behandeld, maar als ware het een »begeleidende brief" in zijn geheel aan het hoofd van de »Handelingen der Eerste Kamer" van 2 December jl., blz. 33, opgenomen. Met die wijze van behandeling heb ik natuurlijk volkomen vrede omdat daardoor het doel: het brengen van den inhoud van het stuk onder de aandacht van de leden der Kamer en van de lezers der »Handelingen", wellicht nog beter werd bereikt dan zoo het als rekest in handen gesteld ware der Commissie van Rapporteurs, die er dan, den stand der quaestie in aanmerking genomen, vermoedelijk slechts met een enkel woord melding van zou hebben gemaakt.

Weldra toch bleek dat de Eerste Kamer, ook zonder door mijn rekest direct van de zaak te zijn gesaisisseerd, haar der aandacht waardig had geacht. In het op 2 December, dus op denzelfden dag dat mijn rekest inkwam, dus zeer waarschijnlijk vóór dat het door een der rapporteurs kon zijn gelezen, vastgesteld Voorloopig Verslag over de Indische Begrooting, mocht ik toch op blz. 8, ten slotte der belangrijke beschouwingen over het »Onderwijs van de inlandsche bevolking", tot mijne groote voldoening het volgende lezen: »Gaarne zou men van de Regeering weten wat er aan is van de intrekking of groote beperking der met zooveel moeite in het leven geroepen Kweekschool te Macassar, waarvan een onzer uitnemendste [2]) publicisten op Indisch gebied onlangs gewaagde".

---

1) Dit wordt hier aangeteekend, omdat, ter beoordeeling der zaak in haar geheel, ook op den inhoud van dat rekest moet worden gelet.

2) Dat «uitnemendste" ziet natuurlijk veel meer op mijn zegsman, Dr. Matthes, dan op mij, die in casu goeddeels slechts zijn penvoerder was.

Door die welwillende, slechts al te beleefde woorden gaf de Eerste Kamer het bewijs van belangstelling in deze zaak, dat ik zoo gaarne en in de eerste plaats in de Tweede Kamer gegeven had gezien.

En wat antwoordde de Minister van Koloniën? Dat antwoord is opgenomen in het den 4den December door de Commissie van Rapporteurs vastgestelde Eindverslag over de Indische Begrooting voor 1886. Breedvoerig verdedigde de Minister de in den laatsten tijd ten opzichte van het inlandsch onderwijs genomen regeeringsmaatregelen en zeide ten slotte, zie blz. 7: »Van plannen tot intrekking of beperking van de kweekschool te Makasser is den ondergeteekende niets bekend. Integendeel is in het rapport van den inspecteur-honorair van het inlandsch onderwijs, dat bij de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer werd gevoegd, het behoud dier kweekschool op den bestaanden voet aanbevolen (zie blz. 5)". (Men lette goed op deze zinsnede in verband met hetgeen hieronder zal worden medegedeeld).

In de vergadering der Eerste Kamer van 8 December kwam de Indische Begrooting in behandeling. De heer Fransen van de Putte (geen der andere sprekers roerde dit onderwerp aan) sprak breedvoerig en met warmte over de volgens hem betreurenswaardige inkrimping der kweekscholen. Zie »Handelingen", blz. 93. Van die te Makassar maakte hij niet in 't bijzonder melding.

In zijn antwoord, zie »Handelingen", blz. 99, verdedigde de Minister weder uitvoerig de laatstelijk door de Regeering genomen maatregelen en zeide ten slotte: »Ik heb het mijn plicht geacht die ook elders [1]) geuite beschuldiging, dat de Regeering het met het inlandsch onderwijs zoo slecht meende, uitvoerig te moeten bestrijden".

Men ziet dus: op 3 December, toen hij zijne Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer inzond, was den Minister van plannen tot beperking der kweekschool te Makassar niets bekend en verwees hij naar het rapport van den inspecteur van het inlandsch onderwijs, die het behoud dier school »op den bestaanden voet" had aanbevolen. Op 8 December wierp de Minister, blijkens zijne redevoering, het denkbeeld dat hij het met het inlandsch onderwijs niet goed meende, ver van zich.

En wat bleek nu juist veertien dagen later? Dat wij, Dr. Matthes en ik, beter op de hoogte waren van hetgeen er in Indië broeide dan de Minister van Koloniën; dat reeds eene maand vóór de Minister zijne mededeelingen aan de Eerste Kamer deed en niettegenstaande het advies van den inspecteur tot behoud van de kweekschool te Makassar »op den bestaanden voet", door de Indische Regeering tot eene zeer aanmerkelijke inkrimping dier school besloten was. Onze dagbladen toch van 22 December behelsden de uit Indië ontvangen

---

1) Vermoedelijk worden hiermede ook onze, den Minister telkens aangeboden artikelen in „Het Vaderland" bedoeld.

Mailberichten van vijf à zes weken vroeger, dus van omstreeks 10 November, en daaronder deze twee [1]): 1° »Met 1 Januari a. s. wordt het aantal van 50 kweekelingen voor de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Makassar teruggebracht tot 25 en de formatie" enz. (zie verder den volledigen tekst van dit uit de »Javasche Courant" van 17 November overgenomen besluit in de noot hieronder [2]); 2°. »Ontslagen wegens intrekking zijner betrekking met ultimo December 1885 eervol de tweede onderwijzer aan de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Makassar, H. A. de Nooy".

Ergo: wat de Minister van Koloniën op 3 December aan de Eerste Kamer als waarheid verkondigde, was, buiten weten van Zijne Excellentie, destijds reeds geene waarheid meer. Bij het destijds hier te lande nog onbekende besluit van 9 November had de Indische Regeering reeds de belangrijke inkrimping der Makassaarsche kweekschool gedecreteerd, waartegen in mijn artikel in »Het Vaderland" van 10 November werd opgekomen. Wel was dit geschied »onder nadere goedkeuring des Konings", zoodat den Minister nog de gelegen-

---

1) Zie onder anderen het Haagsche „Dagblad.

2) „Extract uit het Register der Besluiten van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

„Buitenzorg, den 9den November 1885. (Staatsblad n°. 189.)

„Gelezen enz. Den Raad van Ned.-Indië gehoord:

„Is goedgevonden en verstaan:

„Eerstelijk: Onder nadere goedkeuring des Konings, met ingang van 1 Januari 1886:

I. „het aantal van 50 kweekelingen voor de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Makassar (gouvernement Celebes en Onderhoorigheden), blijkens art. 2 van het besluit van 12 April 1880, n°. 2 (Staatsblad n°. 77) toegestaan, terug te brengen tot 25;

II. „de formatie van het onderwijzend personeel aan die school (ongerekend dat voor het teekenonderwijs, waar dit niet door een der onderwijzers voor andere vakken gegeven wordt), welke formatie thans beheerscht wordt door de bepalingen van art 1*d* van het besluit van 31 December 1875, n°. 34, (Staatsblad 329), vast te stellen als volgt:

„1 Europeesche hoofdonderwijzer,
1 „ hulponderwijzer,
3 inlandsche onderwijzers, als:

1 voor het Maleisch, 1 voor het Makassaarsch, 1 voor het Boegineesch;

„de hulponderwijzer en de inlandsche onderwijzers op de voordeelen bij de thans vigeerende bepalingen voor hunne betrekkingen vastgesteld, en de hoofdonderwijzer, — met wijziging in zoover van artikel I § IV van het besluit van 12 December 1884 n°. 7 (Staatsblad n°. 221), — op eene bezoldiging van *f* 400 's maands met 4 verhoogingen, elk van *f* 50 's maands, telkens om de twee jaren te verleenen, benevens eene huishuurindemniteit bij gemis van vrije woning, tot het bedrag als thans voor hem is bepaald;

III. „de sommen van *f* 100 's maands voor schrijfbehoeften en leermiddelen en *f* 100 's maands voor onderhoud en aanmaak van meubilair ten behoeve der gemelde kweekschool toegestaan, terug te brengen elk tot *f* 75 's maands.

„Ten tweede: te bepalen, dat het voorgeschrevene bij artikel 1 van dit besluit, omtrent de inkomsten van den Europeeschen onderwijzer bij de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Makassar, geen verandering brengt in door eene definitieve benoeming bereids verkregen voordeelen en aanspraken.

„Ten derde: enz.

heid rest te kennen te geven of hij zich al dan niet met dat besluit kan vereenigen. Maar de Gouverneur-Generaal gaf intusschen al dadelijk uitvoering aan zijn besluit onder anderen door den tweeden onderwijzer bij die school »wegens intrekking zijner betrekking" te ontslaan.

Door dat ontslag en door de terugbrenging, bij de formatie gelijk zij nu geldt sedert den 1sten Januari van dit jaar, van de Europeesche leerkrachten bij die kweekschool tot één hoofd- en één hulp-onderwijzer, is, gelijk in mijne artikelen in »Het Vaderland" werd aangetoond, het onderwijzend personeel bij die school gedaald beneden hetgeen met het oog op het geven van deugdelijk onderwijs mocht worden verlangd.

Wel is, door het »ten tweede" bij het Indisch besluit van 9 November bepaalde, de billijkheid ten opzichte van den tegenwoordigen hoofdonderwijzer betracht en het voor dezen mogelijk gemaakt in zijne tegenwoordige betrekking te blijven. Maar overigens blijkt nu officieel dat ten aanzien der kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Makassar inderdaad tot die inkrimping is overgegaan, waartegen, op grond van uit Indië ontvangen inlichtingen in mijne vroegere artikelen was gewaarschuwd.

Wat de nu vastgestelde formatie van het Europeesch onderwijzend personeel betreft: een hoofdonderwijzer en een hulponderwijzer, moet nog uitdrukkelijk op het volgende worden gewezen. Het is van het uiterst belang dat de eerste onderwijzer iemand aan zijne zijde heeft die hem ingeval van plotseling ontslag of ontstentenis ten gevolge van ziekte of andere redenen onmiddellijk kunne vervangen, daar er, met uitzondering wellicht van den, volgens mijne vroegere artikelen in »Het Vaderland", eertijds aan de Makassaarsche kweekschool geplaatsten, doch thans op Java dienstdoenden hoofdonderwijzer Bosman, onder al de hoofdonderwijzers in Ned.-Indië niet een enkele is die genoegzaam Makassaarsch en Boegineesch verstaat om aan het hoofd dier school te komen, en het gouvernement, dat nimmer maatregelen nam om daarin te voorzien, daarop thans, blijkens het aan Bosman en nu ook aan de Nooij gegeven ontslag, nog minder dan immer te voren bedacht schijnt. Men bedenke toch dat het onderwijs in het rekenen, in de aardrijkskunde en in andere vakken in het Makassaarsch en Boegineesch moet worden gegeven en dat voor dat onderwijs eene grondige kennis dier talen wordt vereischt. Men bedenke dat, gelijk in mijn eerste artikel werd gezegd en aannemende, gelijk hoogstwaarschijnlijk is, dat de hulponderwijzer dezelfde is die er vroeger was, die hulponderwijzer nimmer het hoofdonderwijzersexamen zal kunnen afleggen. En dan vrage men zich ernstig af wat van de Makassaarsche kweekschool zal terecht komen wanneer eenmaal, gelijk onder de tegenwoordige omstandigheden wellicht reeds spoedig het geval zal zijn, de tegenwoordige, door Dr. Matthes voor zijne taak opgeleide hoofdonderwijzer Schmidt, daaraan zal ontvallen?

Er zij ook nog op gewezen dat een dezer dagen uit Makassar ontvangen par-

ticulier schrijven van 21 November geheel en al bevestigt wat door mij vroeger was medegedeeld omtrent de met 1° Januari aan de gebouwen der kweekschool gegeven veranderde bestemming, waardoor zij, tot ergernis der bevolking, ten wier behoeve zij heetten te zijn opgericht, aan hunne bestemming werden onttrokken en de kweekschool zich met een hoogst onaanzienlijk gebouwtje zal moeten behelpen.

Men bedenke dat alles en men zal het begrijpelijk vinden dat een gevoel van ergernis en bitterheid hen vervult, die in het na jaren lang streven op goeden voet tot stand komen dier thans zoozeer ingekrompen kweekschool de vervulling van een lang gekoesterden wensch, de voldoening aan eene waarachtige volksbehoefte, eene daad van verstandig regeeringsbeleid, de nakoming van een te lang verwaarloosden regeeringsplicht hadden gezien.

Wel is waar zou inmenging der Tweede Kamer in deze zaak niet direct hebben gebaat, daar mijn eerste artikel er over, waarin de publieke aandacht er op werd gevestigd, eerst verscheen in »Het Vaderland" van 10 November en zes weken later bleek dat de zaak reeds bij Indisch besluit van 9 November haar beslag had gekregen. Maar draagt de Minister, gelijk hij zeide: inderdaad het inlandsch onderwijs een warm hart toe, meent hij inderdaad dat de inspecteur van het inlansch onderwijs op voldoende gronden tot het blijven voortbestaan der Kweekschool te Makassar »op den bestaanden voet" had geadviseerd, dan had hij in een krachtig woord der Tweede Kamer steun kunnen vinden tegenover den Gouverneur-Generaal en dezen te kennen kunnen geven dat hij was tegen eene zoo ver gaande inkrimping als in particuliere berichten gegist werd dat in de bedoeling scheen te liggen. En daarom, hoe erkentelijk ook aan de Eerste Kamer voor de aandacht welke zij wel aan de zaak heeft willen schenken, ook omdat de Minister daardoor genoopt is geworden zich er over te verklaren, blijf ik het zeer betreuren dat de zaak in de Tweede Kamer, waar zoo iets in de eerste plaats behoort te worden besproken, geheel onbesproken bleef.

Moge de thans ten opzichte van de Kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Makassar genomen maatregel, en mogen de verdere maatregelen tot inkrimping van het inlandsch onderwijs in het algemeon, waarvan bij de debatten over de Indische Begrooting voor 1886 in de beide Kamers der Staten-Generaal sprake was, niet de gevreesde en voorspelde nadeelige gevolgen hebben. Dat is zeker de oprechte wensch van ieder, die het wel meent met dat inlandsch onderwijs en die van oordeel is dat de zorg voor dat onderwijs niet slechts is een plicht der Regeering bij artikel 128 van het Regeeringsreglement, maar ook door het welbegrepen staatsbelang voorgeschreven.

14 Januari 1886. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD.

NASCHRIFT.

Het bovenstaande was bestemd om in »De Indische Gids" van Februari te worden opgenomen. Nu het, hoewel afgedrukt, daarin geene plaats heeft kunnen erlangen, wenschen wij er het volgende aan toe te voegen.

In het schrijven van 14 Januari is van de veronderstelling uitgegaan dat de Heer Schmidt, de door Dr. Matthes voor zijne taak opgeleide hoofdonderwijzer, aan het hoofd der Makassaarsche Kweekschool zou blijven. Dit is gebleken niet het geval te zijn. Blijkens de op 1 Februari alhier ontvangen mailberichten, is de Heer Schmidt op pensioen gesteld. Of het al dien niet op eigen verzoek is, blijkt niet bepaald. Wellicht heeft hij gemeend aan de zoozeer ingekrompen kweekschool geen nut meer te kunnen stichten en daarom op zijne vervanging aangedrongen.

Meende de Regeering het inderdaad goed met die Kweekschool, verlangde zij aan haar hoofd een man geheel voor zijne taak berekend en die aan het eerste vereischte daarvoor: bekendheid met de inlandsche talen, beantwoordt, dan had men mogen verwachten dat de mede door Dr. Matthes opgeleide hoofdonderwijzer Bosman, vroeger 2de onderwijzer te Makassar, thans onderwijzer te Probolinggo op Java, met den Heer Schmidt de eenige onderwijzer in geheel Ned.-Indië die genoegzaam Makassaarsch verstaat om zich voor zijne lessen daarvan te bedienen, hem zou hebben vervangen.

Maar neen. Aan het hoofd der Kweekschool te Makassar is mede blijkens de zooeven bedoelde mailberichten geplaatst de Heer F. B. Nunnink, hoofdonderwijzer aan de Kweekschool te Bandjermasin op Borneo. Zoowel te Probolinggo als te Bandjermasin heeft de Heer Nunnink bewezen een kundig man en berekend voor zijn vak te zijn. Ook heeft hij een paar jaar geleden, toen Bosman tot herstel van gezondheid voor eenigen tijd naar Europa moest gaan, diens betrekking van 2den onderwijzer aan de Kweekschool te Makassar gedurende een anderhalf jaar, zoo goed als het konde, waargenomen. Maar wetende dat hij er slechts tijdelijk was, heeft hij zich, natuurlijk en volkomen begrijpelijk, niet op de studie der hem geheel vreemde inlandsche talen, het Makassaarsch en Boegineesch, toegelegd en zijne lessen in het Maleisch gegeven, de taal welke de groote meerderheid der uit het binnenland naar Makassar komende kweekelingen eerst aan de kweekschool leeren.

Het is alzoo te duchten dat onder anderen het onderwijs in rekenkunde en geographie, hetwelk te Makassar, wil het voor de jeugdige kweekelingen het verlangde nut stichten, in het Makassaarsch moet worden gegeven, gedurende de eerstvolgende jaren heel wat te wenschen zal overlaten.

Ook vergete men niet dat de Heer Nunnink aanvankelijk slechts door tusschenkomst van tolken met de jeugdige uit het binnenland komende, met het

Maleisch onbekende kweekelingen zal kunnen spreken. Hoe belemmerend dit moet werken op den toch zoo wenschelijken persoonlijken omgang tusschen den hoofdonderwijzer en de kweekelingen, behoeft niet nader te worden aangetoond.

Moge de Heer Nunnink toonen een waarachtig belang in het welzijn der arme, zoozeer miskende bevolking van Zuid-Celebes te stellen! Moge hij zich tot dat einde van nu af aan vooral met alle krachten op de beoefening van het Makassaarsch en Boegineesch toeleggen, teneinde hierdoor zooveel mogelijk te voorkomen dat de Makassaarsche Kweekschool, ingekrompen en geregeld gelijk zij nu is, tot eene totaal nuttelooze inrichting vervalle! Moge hij van het gouvernement weten te verkrijgen dat hem als hulponderwijzer iemand worde toegevoegd, geschikt om, na de noodige kennis en ondervinding te hebben opgedaan, eenmaal aan het hoofd dier school te komen! En moge de nazaat niet behoeven te getuigen: Onder het voorgeven van slechts het overtollige te bekrimpen, is met 1e Januari 1886 voor de Kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Makassar eene regeling ingevoerd, welke den ondergang dier met zooveel moeite tot stand gebrachte inrichting heeft ten gevolge gehad, en moest hebben!

6 Februari 1886. Q. v. U.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

HANDEL VAN NEDERLANDSCH-INDIË MET GENUA, CHINA EN SAN-FRANCISCO.

GENUA.

Koffie wordt van Java hier zeer weinig aangevoerd.

De invoer van suiker direct van Java bedroeg in 1884 7 856 340 kilo; die van gom damar 5000.

Van Nederlandsche koloniën kwamen aan: 2 Italiaansche stoomschepen, metende 3393, en 4 vreemde zeilschepen, metende 2214 ton; naar Java vertrokken 2 Italiaansche stoomschepen, metende 3393 ton.

Van de 7856 ton suiker, van Java ingevoerd, zijn 3500 ton door Italiaansche, en het overige gedeelte door Nederlandsche stoomschepen te Genua aangebracht.

(*Uit het Jaarlijksch Verslag van den Consul-Generaal*).

CHINA.

Het juiste aandeel van Nederland en zijne koloniën in den vreemden handel met China is uit de statistiek der »Foreign Customs" moeilijk op te maken.

De handel van Java met China bedroeg in 1884 370 752 Haikw-taels tegen 374 403 taels in 1883. De in- en de uitvoerhandel afzonderlijk beliepen in taels:

1880:	158 877	invoer	en	268 383	uitvoer;
1881:	86 793	»	»	257 379	»
1882:	38 808	»	»	266 007	»
1883:	50 167	»	»	324 236	»
1884:	54 872	»	»	315 880	»

De volgende stoomschepen der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij hebben in 1884 aan de geregelde maandelijksche vaart tusschen Java, Saïgon, Hongkong, Amoy en Swatou deelgenomen: *Compta* (1368 ton), *Camorta* (1354 ton), *Gouverneur-Generaal 's Jacob* (1456 ton), *Celebes* (1428 ton).

(*Uit het Verslag over* 1884 *van den Consul-Generaal*).

SAN-FRANCISCO.

De invoer van Java-koffie onderging in 1884 een vermindering, en bedroeg 775 992 kilo tegen 839 952 in 1883. Hierbij moet echter worden opgemerkt, dat in 1883 een hoeveelheid van 72 923 ℔ meer was ingevoerd dan in 1882. Het verbruik bleef ongeveer gelijk. De prijzen waren echter lager. In den aanvang van het jaar was de noteering 17 cts. per ℔, terwijl eenige maanden later de prijs langzamerhand terugliep tot op 15¼ cts. in September. Op het einde van het jaar werd het artikel genoteerd op 16 à 16½ cts.

(*Uit het Jaarlijksch Verslag van den Waarn. Consul*).

DE SPOORWEGEN VAN CEYLON.

Een der laatste, in Europa aangekomen, nummers van de *Weekly Ceylon Observer*, en wel het nummer van 9 Januari, bevat de volgende gegevens voor de beoordeeling van de ontwikkeling van het Ceylonsche spoorwegwezen:

Jaren.	Lengte in E. M.	Ontvangsten. R.	Uitgaven. R.	Getal passag.	Tonnen goederen.	Netto winst. R.
1865	34¼	27 103	53 899	19 253	Nihil.	Verlies.
1866	36¾	240 105	262 952	132 431	12 789	id.
1867	57½	815 603	479 338	167 360	54 850	336 270
1868	74½	1 636 671	746 860	196 722	116 178	889 790
1869	74½	1 809 650	725 004	201 258	134 369	1 084 650
1870	74½	2 066 403	735 468	233 121	156 205	1 330 950
1871	74½	1 996 051	742 716	234 978	149 033	1 253 320
1872	74½	1 867 493	738 082	358 651	138 429	1 129 410
1873	83	2 384 505	889 855	644 374	171 193	1 494 660
1874	83	2 425 560	886 849	708 376	167 975	1 538 710
1875	95	2 896 224	982 832	858 094	212 229	1 915 220
1876	95	3 011 208	1 010 566	879 308	258 984	1 955 800
1877	111	3 641 940	1 266 214	1 562 244	298 856	2 375 726
1878	112	3 450 465	1 354 021	2 053 816	282 930	2 096 444
1879	124½	3 349 509	1 424 461	2 230 522	253 427	1 925 048
1880	139½	3 012 391	1 512 253	2 231 266	264 463	1 500 137
1881	139½	2 882 706	1 357 893	2 166 930	317 490	1 346 993
1882	139½	2 632 628	1 361 115	2 129 621	292 599	1 181 639
1883	139½	2 476 384	1 276 800	2 191 484	237 600	1 099 584
1884	167½	2 544 585	1 359 102	2 111 334	187 359	1 161 483

De opgaven nà 1872 hebben betrekking op *alle* spoorlijnen van Ceylon, de vroegere uitsluitend op den Colombo—Kandy-weg.

ROOFBOUW IN EGYPTE. — EEN WAARSCHUWING.

Een vriendelijke hand zond ons het Engelsche blad *Fairplax* van 8 Februari j. l.

Daarin komt een artikel voor dat over de suikerindustrie in Egypte handelt, die wegens verwaarloozing van irrigeeren en draineeren, van bemesting, wisselbouw en andere noodige maatregelen thans in de Daire Sanieh op een uitgeputten grond nog slechts een kwijnend bestaan leidt.

De suikerfabrikanten in Onze Oost en de landbouwindustrieelen daar in 't algemeen mogen met het volgende hun voordeel doen.

De moderne landbouw erkent als zijn grondslag de noodzakelijkheid om aan den grond spoedig die bestanddeelen terug te geven welke de staande geoogste gewassen er aan ontnomen hebben. Ten einde deze bestanddeelen aan den grond terug te kunnen geven, moeten wij derhalve gaan onderzoeken, wat zij zijn en wat de goedkoopste en doeltreffendste wijze is om het verlies aan te vullen.

Dr. Phipson van Putneij deelt ons mede, dat de gemiddelde samenstelling van een volkomen ontwikkelden suikerrietstok door de volgende analyse juist wordt voorgesteld:

Water	71.01.	allen voor 't grootste gedeelte uit de lucht getrokken.
Suiker	18.02.	
Cellulose	9.56.	
Eiwitstoffen	0.55.	
Vetten en kleurstoffen	0.35.	
Zouten oplosb. in water	0.12.	uit den grond geput.
Idem onoplosb. in water	0.16.	
Kiezelzuur	0.20.	
	100.00.	

Bijgevolg nemen 100 ton suikerriet iets minder dan 5 ton minerale bestanddeelen uit den grond tot zich, en indien de grond deze 5 ton niet kan opleveren in een vorm geschikt om opgenomen te worden, kan men geen goeden oogst verkrijgen.

Omstreeks één ton stikstof wordt vereischt, om de eiwitstoffen van 1000 ton suikerriet te vormen. De aard en betrekkelijke verhoudingen van deze minerale bestanddeelen, welke uit den grond getrokken zijn, worden door de analyse van de asch (hetgeen er na totale verbranding overblijft) van een geheel en al ontwikkelden suikerrietstok bepaald. Dr. Phipson geeft als het gemiddelde van de samenstelling der asch van een rijpen rietstok met de bladeren er aan deze cijfers:

Kiezelzuur	43.0.
Phosphorzuur	6.0.
Zwavelzuur	8.0.
Chloor	4.0.
Kalk	10.0.
Magnesia	6.5.
Potasch	18.0.
Soda	2.0.
Mangaanoxyd en verlies door de analyse	2.5.
	100.0.

De voornaamste bestanddeelen welke dus in een bruikbaren toestand aan een niet voor cultuur bestemden grond verschaft moeten worden, zijn derhalve: potasch, kiezelzuur, phosphorzuur, zwavelzuur, kalk en magnesia, alsmede een zeker bedrag aan stikstof, buiten en behalve hetgeen de plant uit den dampkring opnemen kan.

Het is bijgevolg belangrijk, om de samenstelling van die gronden te kennen, welke voor de teelt van rietsuiker het meest geschikt zijn, en die kennis kan alleen verkregen worden door analyse. In Egypte ontmoette ik vele personen die zichzelf voor goede beoordeelaars van gronden uitgaven, en tegen mij zeiden: »Ik kan u direct vertellen hoe de grond is als ik maar gezien heb wat voor kleur hij heeft."

Uit de analyse door Dr. Phipson van twee stukken grond in West-Indië gemaakt — een stuk (A) behoorde tot een nieuwe plantaadje in Jamaïca en was voor de eerste maal met suikerriet beplant; het andere (B) tot een plantaadje in Demerara, en had 15 achtereenvolgende jaren voor de rietcultuur gediend — is een allerkostelijkste les te trekken. *Voor den meest ervaren planter of chemist* zagen die gronden op het oog er hetzelfde uit; het monster A was een kleisoort van een ietwat donkerder kleur dan B, maar niets in hun uitwendig voorkomen duidde het groot verschil in samenstelling aan, dat bij analyse bevonden werd, te zijn als volgt:

	A.	B.
Vocht	12.25.	18.72.
Organ. stoffen en gebonden water	15.36.	6.03.
Kiezelzuur en onoplosb. silicaten	48.45.	68.89.
Aluinaarde	13.80.	2.50.
IJzeroxyd	6.72.	2.60.
Kalk	0.99.	0.08.
Magnesia	0.29.	0.25.
Potasch	0.11.	0.10.
Soda	0.70.	0.09.
Transporteeren	98.67	99.26

Transport	98.67.	99.26.
Phosphoruszuur.	0.10.	0.03.
Zwavelzuur	0.30.	0.03.
Chloor [1])	0.51.	Spoor.
Mangaanoxyd en koolzuur en verlies . . .	0.42.	0.68.
	100.00.	100.00.

Zij die gewoon zijn grondanalysen te beoordeelen, zullen uit de hierboven aangehaalde vergelijkende opgaven dadelijk zien, dat A alle hoedanigheden in zich vereenigt welke vereischt worden om gedurende tal van jaren voor de cultuur van suikerriet te dienen, terwijl B een bijna uitgeputte grond is.

Dit nu is in Egypte het geval op de Daira-Sanieh-landen. Eenige van die gronden zijn gedurende meer dan 30 jaren bebouwd, en het grootste gedeelte is sinds 1868 met suikerriet beplant. Natuurlijk is de productiviteit verminderd.

Het doel van den planter is, suiker uit het riet te bekomen. Het aankweeken van de plant geschiedt slechts, om dat doel te bereiken. De plant moet gevoed worden ten einde lang genoeg in het leven te kunnen blijven om een hoog gehalte aan suikersappen af te scheiden; wanneer dit heeft plaatsgehad, wordt de plant een product zonder verder nut, met uitzonderlng van het kleine gedeelte suiker, hetwelk het levert. Om verder te gaan: deze suiker wordt in het geheel niet uit den grond verkregen, maar uit de lucht. Bijgevolg: indien de onnutte producten als mest naar het land zijn teruggebracht, moet de grond, met behulp van een zorgvuldigen akkerbouw, theoretisch in rijkdom toenemen.

1e den afval of de doode bladen, welke, terwijl het gewas te velde staat, van den rietstok gestroopt of althans gestroopt moeten worden, alsmede de toppen welke niet geschikt zijn, voor bibit;

2e de vezels of het uitgeperste riet, waaruit bet sap min of meer volkomen verwijderd is.

3e de modder, in de defecaties verzameld en

4e het waschwater, dat de zouten in oplossing en andere bestanddeelen bevat.

Ten slotte kunnen wij er aan toevoegen de mest van het vee, dat op de plantaadjes wordt gehoudeu.

Wat de bladen betreft, deze moeten in het land omgeploegd worden, voordat zij verdord zijn. De Heer Wray, een groot deskundige op het terrein der suikerrietcultuur, beweert zelfs, dat indien dit geregeld gebeurde, met wisselbouw, braakleggen en bewerking, de suikerriettuinen *geen verdere bemesting* noodig zouden hebben. Den afval welke op de grootste suikerondernemingen in Egypte niet gebruikt wordt, kan men als volgt bepalen:

---

1) De hoeveelheid aan Chloor is ongewoon hoog van wege de nabijheid eener zoutbron. Stikstof als organische stof, A. 0.31; B. 0.05.

Iedere 100 ton geperst suikerriet levert op:

		£.	s.	d.
Asch der vezels 5 cwt.	waarde:	0.	8.	0.
De modder een halve ton stikstofhoudende, mest .	»	3.	0.	0.
Bezinksel uit gistkuipen en ingedampt waschwater ongeveer een halve ton en bijna de helft bevattende van het mineraal gehalte van den oogst . . .	»	3.	10.	11.
	Totale waarde:	£ 6.	18.	11.

Derhalve kan onder zorgvuldige en bekwame leiding uit iedere 100 ton uitgeperst riet voor een waarde van £ 6. 18. 0 mest verkregen en aan de suikerrietvelden teruggegeven worden."

PANDRECHT OP LANDBOUWPRODUCTEN.

Het voorstel tot verandering van de regeling van het landbouwcrediet, door Mr. N. P. Van den Berg gedaan, heeft resultaat gehad, en ook is bij het ontwerpen van nieuwe bepalingen voor »oogstverband" van zijn denkbeelden partij getrokken. Het korte ontwerp van Mr. Van den Berg deelden wij in de Januarialevering van dit tijdschrift meê; wij laten nu volgen het Koninklijk besluit, dezer dagen afgekondigd:

24 Januari 1886.
N°. 22.

Wij Willem III, bij de gratie Gods Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz., enz., enz.

Op de voordracht van Onzen Minister van Koloniën van den 18den December 1885, La 1² N°. 21;

Den Raad van State gehoord (adres van den 12den Januari 1886. N°. 17);

Gezien het nader rapport van Onzen voornoemden Minister van den 19den Januari 1886, La. A² N°. 55;

Overwegende, dat het wenschelijk is, dat, met aanvulling van de voor Nederlandsch-Indië geldende bepalingen van burgerlijk en handelsrecht, eene regeling worde vastgesteld, krachtens welke in Nederl.-Indië een oogst kan strekken tot waarborg voor de nakoming eener verbintenis;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen als volgt:

Artikel 1.

Oogstverband is een zakelijk recht op te veld staande, onafgeplukte of reeds

geoogste landbouwproducten en op de ter bereiding daarvan bestemde ondernemingen en inrichtingen, tot zekerheid van de nakoming eener verbintenis om die producten aan een geldschieter af te leveren ter verkoop in commissie, ten einde op de opbrengst te verhalen de voorgeschoten gelden, interesten, kosten en provisie.

Artikel 2.

Oogstverband kan worden gevestigd zoowel op producten die geteeld zijn op gronden, welke de verbandgever krachtens eenig zakelijk of persoonlijk recht zelf in gebruik heeft, als op producten, welke krachtens overeenkomst aan hem moeten worden geleverd of door hem kunnen worden binnengehaald.

Artikel 3.

Oogstverband kan slechts worden gevestigd op producten voor de Europeesche markt, rijst niet daaronder begrepen. Het kan alleen worden gevestigd op den eerstkomenden oogst, niet op latere oogsten.

Artikel 4.

Het oogstverband is geldig indien de verbandgever tijdens de vestiging de in art. 2 bedoelde bevoegdheid om te beschikken had.

Eene latere ontbinding van de overeenkomst of eene latere tenietdoening van den rechtstitel, krachtens welken de verbandgever een recht had tijdens de vestiging van het verband, kan den verbandhouder niet worden tegengeworpen, behoudens het bepaalde bij de artikelen 18 en 19.

Artikel 5.

Oogstverband blijft bestaan, in welke handen het recht van beschikking over den oogst en de onderneming en de inrichtingen, waarop het verband gevestigd is, ook overgaan.

Artikel 6.

Oogstverband blijft gevestigd op de producten, die afgeplukt of van den grond of den bodem afgescheiden zijn en ter bewerking naar de onderneming zijn of worden overgebracht.

De verbandgever is voor de behoorlijke cultuur, inzameling, verzorging, afwerking en aflevering der producten jegens hem, ten wiens behoeve het oogstverband is gevestigd, verbonden en aansprakelijk.

Artikel 330 van het Wetboek van Strafrecht voor Europeanen en artikel 332 van het Wetboek van Strafrecht voor inlanders zijn toepasselijk op hem, die de producten waarop oogstverband is gevestigd, of het materieel tot bewerking van den oogst behoorende tot eene met oogstverband belaste onderneming, opzettelijk ten nadeele des verbandhouders verduistert of waardeloos maakt.

Artikel 7.

Oogstverband wordt verleend bij eene akte, verleden ten overstaan van een

of twee commissarissen uit den Raad van Justitie, binnen wiens rechtsgebied het verbondene ligt, bijgestaan door den griffier. De volmacht tot het verleenen van het verband moet bij authentieke akte worden gegeven.

Artikel 8.

De in alinea 1 van het vorig artikel bedoelde akte vermeldt: de dagteekening en het uur van het verlijden; de namen, voornamen en woonplaatsen der contractanten; de aanwijzing zoowel van de verbonden ondernemingen, inrichtingen, als van de gronden, waarop de verbonden oogst wordt geteeld; de soort van het product en de oogst waarop het verband wordt gevestigd; de titels krachtens welke de verbandgever recht heeft op de onderneming en op den oogst.

Artikel 9.

Voor één en denzelfden oogst is slechts één oogstverband van kracht. Een later verleend oogstverband is slechts geldig indien het vroegere heeft opgehouden te bestaan. De griffiers bij de raden van justitie zijn gehouden aan al degenen, die het verlangen, schriftelijk opgaaf te doen van bestaand oogstverband of van de in artikel 18 bedoelde overschrijving, en een afschrift van de akten uit te leveren, of wel eene verklaring af te geven, dat er geen verband of overschrijving bestaat.

Artikel 10.

Aan de grossen van de akten van vestiging van oogstverband, aan het hoofd voerende de woorden: »In naam des Konings", wordt gelijke kracht als aan de vonnissen toegekend. De bepalingen van de artt. 435 en 439 van het Reglement op de burgelijke rechtsvordering voor de Raden van Justitie en het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië zijn daarop toepasselijk.

Artikel 11.

De verbandhouder heeft ook dan wanneer de verbandgever of hij die in zijne plaats trad, de beschikking en het beheer over zijne goederen verloren heeft — het recht om met uitsluiting van alle andere schuldeischers:

1° zich tijdelijk in het bezit te stellen van den grond waarop de producten geteeld worden, indien de verbandgever, krachtens welken titel ook, bij de vestiging van het verband daarvan in het bezit of genot was, of recht had tot bezit of genot;

2° zich tijdelijk in het bezit te stellen van de geheele onderneming en de inrichtingen waarop het verband is gevestigd met al wat daartoe behoort, te weten: gebouwen, werktuigen, gereedschappen, vervoermiddelen, trekdieren en wat dies meer zij;

3° den nog te veldstaanden oogst of de onafgeplukte vruchten, voor zoover de verbandgever daartoe de bevoegdheid had, te verzorgen, den aanplant of de ter verwerking bestemde producten van derden over te nemen, de produc-

ten te oogsten, deze naar de ter verwerking bestemde onderneming te doen vervoeren, te doen bewerken, voor vervoer te doen verpakken en verder geschikt te maken voor den verkoop, ingevolge de met den verbandgever gesloten overeenkomst.

Artikel 12.

De verbandhouder, die het recht, in het vorig art. gegeven, wil uitoefenen, geeft aan den verbandgever daarvan kennis bij akte van een notaris of deurwaarder.

Binnen veertien dagen daarna moet de verbandhouder worden gesteld in het bezit van al wat hij voor de uitoefening van zijn recht noodig heeft, daaronder begrepen de sleutels, boeken en andere tot het beheer betrekkelijke bescheiden en voorwerpen.

Bij gebreke hiervan kan hij zich, uit krachte van de in art. 10 bedoelde grosse, desgevorderd met behulp van den sterken arm, in het bezit stellen.

Bij overeenkomst kunnen partijen de uitoefening van het in dit artikel gegeven recht van voorwaarden afhankelijk stellen en die uitoefening nader of anders regelen.

Artikel 13.

De kosten veroorzaakt door de uitoefening van het recht des verbandhouders, omschreven in het vorig art., zijn evenals de voorgeschoten gelden, interessen, bedoeld in art. 1, bevoorrecht op den voet van de artikelen 80 en 81 van het Wetboek van Koophandel voor Nederlandsch-Indië.

Artikel 14.

De verbandhouder, die van het in artikel 12 omschreven recht heeft gebruik gemaakt, neemt daardoor jegens den verbandgever de verplichting op zich tot afwerking van den geheelen oogst en om daarvoor al die uitgaven te doen, welke in het belang daarvan noodig worden bevonden, ook al moeten die uitgaven de som overtreffen, welke daarvoor tusschen partijen was vastgesteld.

Hij is jegens den verbandgever tevens aansprakelijk voor de richtige behandeling van het in bezit genomen product en in het algemeen voor het vergaan, het verlies of de vermindering van het product, tenzij een en ander het gevolg is van overmacht of voorkomt uit eene oorzaak, die hem in redelijkheid niet kan worden toegerekend.

Artikel 15.

Door het oogstverband wordt geen nadeel toegebracht aan het voorrecht bij het Burg. Wetboek aan den verhuurder toegekend.

Artikel 16.

Hypotheek, vóór of na het oogstverband gevestigd, staat niet in den weg aan de uitoefening van dit laatste. Bij uitdrukkelijk beding, vermeld in de ge-

rechtelijke akte van hypotheek, kan echter bepaald worden, dat op den oogst, geteeld op het bezwaarde goed, geen oogstverband mag worden verleend dan met de uitdrukkelijke toestemming van den hypotheekhouder. Het oogstverband, gevestigd in strijd met zoodanig beding, is tegenover den hypotheekhouder nietig.

Artikel 17.

Oogstverband gaat teniet:

1°. door het vergaan van den oogst, waarop het verband wordt gevestigd;

2°. door de vervulling der ontbindende voorwaarde waaronder, of door het verloop van den tijd waarvoor het werd gevestigd;

3°. door het tenietgaan der verbintenis, tot wier zekerheid het werd gevestigd;

4°. door afstand.

Artikel 18.

Hij die eene rechtsvervolging heeft ingesteld tot ontbinding van eene overeenkomst of tot tenietdoening van een rechtstitel, krachtens welken zakelijke of persoonlijke rechten op een onroerend goed worden uitgeoefend, kan, na bekomen verlof van den voorzitter van den Raad van Justitie, binnen wiens rechtsgebied dat goed ligt, de daartoe strekkende dagvaarding doen overschrijven in een afzonderlijk daarvoor aan te leggen register, dat gehouden zal worden door den griffier, bedoeld in art. 9.

De voorzitter kan dit verlof verleenen na partijen in kort geding te hebben gehoord en nadat de eischende partij summierlijk van de deugdelijkheid harer vordering zal hebben doen blijken. Indien hij het verlof verleent, kan hij, na partijen ook daarover te hebben gehoord, bij hetzelfde vonnis bepalen, dat door den eischer tot in het vonnis uitgedrukt bedrag zekerheid moet worden gesteld voor de vergoeding der door den gedaagde te lijden schade, waartoe de eischer gehouden is bijaldien het geding ten zijnen nadeele mocht worden uitgewezen.

In voormeld register wordt aanteekening gehouden van den dag en het uur waarop het verzoek tot zoodanige overschrijving wordt gedaan, en te rekenen van dit tijdstip is de gedaagde onbevoegd om, hangende het tegen hem ingesteld rechtsgeding, het betrokken goed met oogstverband te bezwaren.

Artikel 19.

De overschrijving van het proces-verbaal van inbeslagneming, bedoeld in art. 507 voor het Reglement op de burg. rechtsvordering van de Raden van Justitie en het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië, heeft mede ten gevolge, dat de partij, tegen welke het beslag is gedaan, wettelijk onbevoegd is om den oogst, op de in beslag genomen goederen geteeld, met oogstverband te bezwaren.

Artikel 20.

Dit besluit treedt in werking op den dag der afkondiging in het Staatsblad van Nederlandsch-Indië.

Overgangsbepaling.

Artikel 21.

Zij die krachtens eene bij het inwerkingtreden dezer verordening bestaande hypotheek, ingevolge een beding, als bedoeld in art. 1185 van het Burgerl. Wetboek, beperkt zijn in hunne bevoegdheid om het met hypotheek bezwaarde onroerend goed voor één jaar te verhuren of om de betalingen van huurpenningen voor één jaar vooruit te bedingen; kunnen zonder uitdrukkelijke toestemming van den hypotheekhouder het goed niet bezwaren met een oogstverband dat tegenover dezen geldig is.

Onze Minister van Koloniën is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift wordt gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 24 Januari 1886.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Koloniën,

(*get.*) SPRENGER VAN EIJK.

OVER INVOER EN BELASTING VAN JAVA-THEE IN NEDERLAND.

De officiëele cijfers betreffende den invoer van Java-thee, in ons vorig nummer uit de »Handelingen" overgenomen, worden gewraakt in een adres, dat weinig dagen geleden aan de Tweede Kamer werd gezonden, en dat ook hierom opmerking verdient omdat het, een verhooging van het invoerrecht voor thee ontradende, den vinger legt op een der wonde plekken van de Nederlandsch-Indische landbouwnijverheid: het gemis van stabiliteit tengevolge van een, naar 't schijnt, nimmer te bevredigen fiscaliteit.

Het is dit adres:

Aan

de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen,

de ondergeteekenden, allen door hunne rechtstreeksche aanvoeren van thee van Java, groot belang hebbende bij den gang van dat artikel hier te lande:

Dat zij waarlijk met evenveel leedwezen als verbazing vernomen hebben, dat

ook deze Minister van Financiën aan uwe vergadering voorstelt het invoerrecht van thee in Nederland van *f* 25 tot *f* 40 de 100 kilogram te verhoogen, en dat niettegenstaande alle vertoogen welke de handel tegen volmaakt dezelfde plannen van 's Ministers voorgangers heeft ingebracht.

Daar, gelukkig voor het Moederland en de Kolonie beiden, die plannen echter zelfs niet in behandeling zijn gekomen en de ondergeteekenden dus geene tegenwerpingen op hunne bezwaren kunnen wederleggen, hebben zij zich alleen te houden aan de gronden van afkeuring dier verhooging welke zij reeds bij hun request van October 1883 zoo uitvoerig ontwikkelden.

Daarenboven zijn de toenmalige toestanden in zóóver alleen veranderd, dat sedert 1883 nog meer thee dan vroeger van Java naar Engeland is verzonden, omdat de verbruikers aldaar de betere soorten goed betalen, terwijl hier te lande daarentegen de *mindere* soorten het meest aan den winkelhandel overgaan. Groot-Brittanje ontvangt reeds meer dan de helft van den geheelen uitvoer van Java naar Europa.

Maar juist dáárom is deze verhooging van het invoerrecht in Nederland, en dus van den winkelprijs, zoo zeer af te keuren. Want op de goedkoope thee, die tot ongeveer zestig cents het halve kilogram aan den verbruiker moet verkocht worden, in welken prijs thans reeds 12½ cent belasting begrepen is, drukt die verhooging, van niet minder dan zeven en een halve cent het halve kilogram, inderdaad ondragelijk. Onvermijdelijk zal het debiet er door verminderen, en alzoo de Nederlandsche Wetgever juist dat gedeelte van het product van den planter op Java het zwaarst belasten, wat hij tot den laagsten prijs, en dan nog bijna alleen in het Moederland, verkoopen moet.

De dwaling van den Minister dat slechts een vijfde der Java-thee hier te lande verbruikt wordt, wat echter veel meer is, spruit voort uit de gewoonte onzer ambtenaren om de thee, welke van Java over Engeland naar Nederland vervoerd wordt, als China-thee te beschouwen, en alleen wat rechtstreeks van Java aangevoerd wordt als Java-thee te vermelden. Maar de hoeveelheid doet niets af aan het feit dat de planter op Java door die verhooging van invoerrecht gedrukt wordt op elk pond, dat hij aan de Nederlandsche verbruikers levert.

Dat die behandeling van de zijde van het Moederland den planter op Java ten slotte wrevelig maakt en hem doet besluiten voortaan de Nederlandsche markt ganschelijk te vermijden en zijn geheele product naar Engeland te zenden, is te verwachten, maar dan natuurlijk tot groot nadeel van onzen handel en onze scheepvaart. En dat die waarlijk niets meer lijden kunnen, nu de Nederlandsche fiscus ook het zoo overwegend artikel van koloniale suiker van onze markt verdreven heeft, zal wel geen betoog behoeven.

De tweede hand hier te lande koopt jaarlijks zeer aanzienlijke heeveelheden Java-thee in Londen, die echter dadelijk in consumtie gebracht worden en dus

onmogelijk te contróleeren zijn, maar de rechtstreeksche aanvoeren van Java komen allen in de beide bekende thee-établissementen te Amsterdam en te Rotterdam, wier niet te weerleggen opgaven de volgende nauwkeurige inlichtingen geven aangaande het verbruik van Java-thee in Nederland gedurende de jaren 1879—1883, welke de wetsvoordracht van 21 December 1885 noemt.

Invoeren van Java-thee in Nederland:

1879—1883.

168,826 Kisten of gemiddeld 37,765 Kisten à ca. 40 Kilo = 1,350,006 Kilo, waarvan verbruikt, behalve de indirecte invoeren

86,607 Kisten of gemiddeld 17,321 Kisten » » » = 693,000 »

terwijl de regeeringscijfers, Bijlage F slechts opgeven . . . 509,000 »

91,605 Kisten à circa 40 Kilo, *geringe* en 77,221 Kisten *betere* kwaliteit, waarbij komen de voorraden van

10,968 Kisten, te zamen uitmakende 179,794 Kisten.

Daarentegen zijn in consumtie gebracht:

58,501 Kisten of 58½ pCt. *geringe* en 28,106 Kisten of 35 pCt. *betere* kwaliteit, terwijl werden uitgevoerd:

41,583 Kisten of 41½ pCt. *geringe* en 51,604 Kisten of 65 pCt. *betere* kwaliteit.

Hieruit blijkt dus, dat van de Java-thee hier te lande in de jaren 1879—1883 van 179,794 Kisten zijn verbruikt: 86,607 of 48⅕ pCt. en zijn uitgevoerd: 93,187 Kisten of 51⅘ pCt.

Deze evenzeer officiëele cijfers staan tegenover die der Regeeringsvoordracht, welke 't doet voorkomen, als werd slechts één vijfde van den geheelen uitvoer van Java-thee uit Nederlandsch-Indië, hier te lande verbruikt; een natuurlijk onmogelijk cijfer! Toch zou het verbruik daartoe al spoedig dalen, indien deze verhooging van recht werd toegestaan, omdat een enkele cent duurder prijs der goedkoope theesoorten een afdoende reden voor velen zal zijn om het thee- tot koffiegebruik te doen overgaan.

Eindelijk heersche eenige zekerheid in onze tarieven! Telkens en telkens wordt èn de voortbrenger op Java èn de handel in Nederland ontrust door plannen van verhoogingen, die wel geen ernstige gevolgen hebben, maar toch onzekerheid en wrevel wekken en achterlaten.

Moge Uwe Vergadering dan ook ten aanzien van het artikel thee zóó beslist opkomen, tegen de verhooging van de reeds bestaande aanzienlijke rechten van ongeveer 25 pCt. der waarde, dat niet telkens een nieuwe Minister met hetzelfde voorstel aankomt.

Britsch-Indië heeft den theeplanter op Java reeds lang eene machtige concurrentie aangedaan en nu dreigt Ceylon die haast doodend te maken.

De planters dáár werken echter vrij en onbelast, en die op Java worden met eene reeks van haast niet te dragen lasten gedrukt.

Redenen waarom ondergeteekenden U met aandrang en den meesten ernst

verzoeken uwe goedkeuring te weigeren aan het voorstel van den Minister van Financiën, om het invoerrecht van thee van *f* 25 tot *f* 40 de 100 Kilogram te verhoogen.

't Welk doende, enz.

ROTTERDAM,
(*w. g*) INTERNATIONALE CREDIET- EN HANDELS-VEREENIGING »ROTTERDAM",
J. W. MUNTZ. A. JURJANS.
A. C. FRASER & C°.

AMSTERDAM,
(*w. g.*) P. N. MULLER & C°.
DE NEDERLANDSCH-INDISCHE HANDELSBANK,
A. R. J. CRAMERUS. I. J. VAN SANTEN.
KOLONIALE BANK,
HUDIG. CALKOEN.
VAN HEEKEREN & C°.
H. G. TH. CRONE.

IS DE SUIKERINDUSTRIE OP JAVA BIJ PRIJZEN VAN *f* 9 VOOR N°. 14 BESTAANBAAR?

De Heer E. C. W. Engelberts te Djokjakarta beantwoordt die vraag, voor zoover de industrie in de Vorstenlanden aangaat, ontkennend, en geeft voor dat antwoord degelijke argumenten op.

Hij schrijft nl. in *de Locomotief* van 28 December:

Ik heb in *de Locomotief* van 21 November jl. beweerd, dat de suikerfabrikant, bij prijzen van *f* 9 voor n°. 14, gemiddeld voor zijn product niet meer betaald krijgt dan *f* 7.25 per pikol suiker.

Ik ben nu in de gelegenheid dat beweren nader te staven; niet met de cijfers van één fabriek, doch met de resultaten van 13 fabrieken, die voor 1884 een bond vormden, onder directie van het agentschap der Internationale Crediet- en Handelsvereeniging *Rotterdam* te Semarang.

Die bond werd gevormd met het doel, het product bij voorkeur naar Europa te verschepen en zoodoende de nadeelen der usantiële keuring te ontgaan.

Van de 13 fabrieken werkten: 2 geheel met open pannen, 4 met defecatie en open pannen voor verdamping, 3 met carbonatatie en triple effet; dus: 2 geheel met oude installatiën, 4 gedeeltelijk met oude installatiën, en 7, of meer dan de helft, met de Europeesche wijze.

Afgeleverd werden 429,741 pikols suiker, waarvan: 393,732 pikols hoofdsuiker en 30,009 pikols stroopsuiker.

Gemiddeld leverde dus elke fabriek ruim 33,000 pikols of 2125 ton suiker, en men kan dus aannemen, dat, wat de uitgebreidheid der ondernemingen betreft, zij onder voordeelige omstandigheden werken; in Duitschland produceert gemiddeld elke fabriek 2500 ton.

Door 4 fabrieken werd niets dan hoofdsuiker, te zamen 161,248 pikols, geleverd en de resteerende 9 leverden 238,484 pikols hoofdsuiker, 30,009 pikols

stroopsuiker, of respectievelijk 88.82% en 11.18%; deze verhouding mag als zeer gunstig beschouwd worden en pleit voor een goede fabricatie.

Het gemiddelde nummer der hoofdsuikers was 13,50, dat der stroopsuikers 8.30 en dat van de beide soorten te zamen 13,14 of 0,14 hooger dan ik toen aannam.

De suikers werden geleidelijk afgescheept en verkocht en zooveel mogelijk werd van alle prijzen geprofiteerd. Naar Europa werden verscheept: 337,760.37 pikols hoofdsuiker en 15,227.70 pikols stroopsuiker; totaal 352,988.07 pikols.

Vrij aan boord werden verkocht 52,177.13 pik. hoofdsuiker.

Te Semarang en Soerabaja werden plaatselijk verkocht: 12,164.05 pik. hoofdsuiker en 14,965.53 pik. stroopsuiker, totaal 27,129.58 pikols.

Tusschen geproduceerde en afgeleverde suiker bestaat een overwicht van 2,553.78 pikols.

Van de hoofdsuiker, verscheept naar Europa, werden verkocht:

te Marseille	Prijs pr. 100 kilo's van 88 graden.		Vracht pr. ton van 1015 kilo's.
618.20	pikols tegen	fr. 33.—	fr. 36.—
3,843.11	» » »	33.50	£ 2.—
33,567.24	» » »	33.75	» 2.76
3,278.25	» » »	35.25	» 2.10
6,189.01	» » »	35.75	» 2.10
5,414.29	» » »	36.25	» 2.10
24,043.31	» » »	36.50	» 2.10
76,953.46	pikols totaal.		

te Londen		Prijs pr. Cwt.		Vracht pr. ton van 1015 kilo's.
11,916.82	pikols tegen	£ 0.14.6	v. n°. 14	£ 2.1.—
33,033.34	» »	» 0.15.	v. n°. 14	» 2.10.—
13,494.65	» »	» 0.15.3	v. n°. 14	» 1.18.6
8,169.09	» »	» 0.16.	v. n°. 14	» 2.1.—
13,385.31	» »	£. 0,14.3	telquel.	£. 2.—
15,595.27	» »	»	telquel.	» 2.2.6
18,661.07	» »	» 0.14.6	telquel.	» 2.7.6
17,828.45	» »	»	telquel.	» 2.2.6
18,692.87	» »	» 0.15	telquel.	» 2.—
30,740.92	» »	»	telquel.	» 2.7
23,984.52	» »	» 0.15½	telquel.	» 2.—
15,770.06	» »	» 0,15.3	telquel.	» 2.2.6
18,880.04	» »	» 0,15.9	telquel.	» 2.—
14,546.68	» »	» 0,16.	telquel.	» 1.15
255,149.09	pikols totaal in Holland.			

4,006.27 pikols tegen $f 18\frac{1}{2}$ pr. vracht $f 10\frac{1}{2}$, 1,651.55 pik. tegen $f 19$, 100 k. vracht $f 26$, totaal 5,657.82 pikols.

Hieruit blijkt, hetgeen wij boven aanhaalden, dat van alle prijzen geprofiteerd werd om een gedeelte te verkoopen. De te Marseille behaalde prijzen variëerden van fr. 33 tot fr. $36\frac{1}{2}$ of fr. $3\frac{1}{2}$ per 100 kilo's = fr 2.10 of $\pm f 1$ per pikol.

Te Londen was het verschil tusschen laagste en hoogste prijs £ 0.1.9 per Cwt. = £ 0.21 of $\pm f 1.25$ per pikol.

Van de hoofdsuiker, geleverd vrij aan boord, werden verkocht:

20771.76 pikols tegen $f 0.13.3$
27233.32 » » » 0.13.6
4172.05 » » » 11.— } N°. 14.

Van de plaatselijk verkochte hoofdsuiker werden afgeleverd:

9193.14 pikols tegen $f 9$ N°. 14
2970.91 » » » $0\frac{1}{4}$ tel quel.

De stroopsuiker verscheept naar Europa, werd verkocht te Marseille, en wel:

5661.37 pikols tegen fr. 33.— } p. 100 K. van 88°. vracht fr. 36
2594.24 » » » 33.50 } » £ 2.—
3117.78 » » » 34.75 } » » 2.1
3854.30 » » » 35.50 } » fr. 51

15227.70 pikols totaal.

Bijgevolg een verschil tusschen laagsten en hoogsten prijs van fr. $2\frac{1}{2}$ per 100 kilo's of fr. 1.50 = $\pm f 0.72$ pr. pikol.

Van de plaatselijk verkochte stroopsuiker werden afgeleverd:

10037.01 pikols tegen $f 6\frac{1}{2}$ N°. 14
411.59 » » » $8\frac{3}{4}$
226.76 » » » $8\frac{1}{2}$
3121.51 » » » $6\frac{1}{4}$
1168.66 » » » $5\frac{1}{2}$ } tel quel.

14965.53 pikols totaal.

En nu het eindresultaat.

Bij wijze van voorschot, werd op afrekening der geleverde hoofdsuikers aan de gezamenlijke fabrikanten betaald $f 3.327,858.70$, en de eindafrekening toont een voordeelig saldo aan van $f 86,648.30$, zoodat de hoofdsuiker totaal opbracht $f 3.414,507.—$; de kosten van afscheep, de pakhuishuur, de uitvoerrechten, etc. ad totaal 60 cents per pikol, zijn echter niet in deze afrekening begrepen en dit bedrag moet dus verminderd worden met 399732 pikols × 60 cents = $f 239,839.20$, totaal $f 3.174,667.80$; hiervan af de consignatiecommissie, berekend over het voorschot en gesteld, dat die voor alle fabrieken $2\frac{1}{2}\%$ bedraagt $f 83,196.46$, dan rest zuiver netto provenu $f 3.091,471.35$ voor 399732 pikols of $f 7.73$ pr. pikol n°. 13.50 = $f 7.98$ pr. pikol n°. 14. Voor de stroopsuikers is

deze becijfering als volgt: voorschot f 145,438.11, voordeelig saldo afrekening f 51,161.51, totaal opbrengst f 196,592.62, af: afscheepskosten, etc. 30009 × 60 f 18005.40, rest f 178,594.22, af: consignatiecommissie 2½% over f 145,438.11 is f 3635.95, netto provenu f 174,958.27, voor 30009 pikols of f 5.83 per pikol n°. 8 30 = f 8,68 per pikol n°. 14. Hoofd- en stroopsuiker te zamen, gaven een netto-provenu van f 3.266,429.61 over 429.741 pikols geproduceerde suiker of: f 7.60 per pikol n°. 13.14 = f 8.03 per pikol n°. 14; de naar Europa verscheepte suikers zijn te Marseille en Londen gepolariseerd en men kan dus aannemen dat daarvoor de intrinsieke waarde betaald is.

De vrij aan boord en plaatselijk verkochte suikers zijn afgeleverd op keuring van den bond, die niet geheel doch nagenoeg het standaardmonster der N. H. maatschappij nabij komt. En aangezien bij verkoop op usantiëele keuring tegen f 9 n°. 14, de fabrikant, tengevolge der keuring, feitelijk slechts f 8 voor n°. 14 ontvangt, kan men dus het resultaat van den verkoop der bondsuikers, gelijk stellen met een verkoop te Semarang tegen f 9.03 n°. 14 usantiëele keuring.

Verkoop tegen f 9.03 voor n°. 14, gaf voor het gemiddelde nummer van het geheele product (13.14) f 7.60 netto, en dus zou bij verkoop tegen f 9 n°. 14, met een gemiddeld nummer van 13, zooals ik in mijn beschouwing over de nota van den Minister aannam, f 7.50 gemaakt zijn. Dit resultaat is 25 cts. hooger dan mijn berekening toenmaals aangaf; men dient echter in het oog te houden, dat de wijze waarop de bondsuiker verkocht werd, voordeeliger is dan wanneer, bij gebrek aan koopers op Java, elk fabrikant voor zich genoodzaakt is zijn product naar Europa te verschepen, terwijl buitendien bepaald was, dat op alle uitschotten voor prauw- en koeli-loon, pakhuishuur, assurantie etc., door den directeur geen winst mocht genomen worden en hij niet meer in rekening mocht brengen, dan hij feitelijk betaalde.

Een en ander in aanmerking nemende, is het verschil van 25 cents vrij wel verklaarbaar.

Bij een prijs van f 9 voor n°. 14, ontvangt de fabrikant dus in het gunstigste geval f 7.50 dooréén per pikol voor zijn geheele product en zoo hij f 8 onkosten heeft, verliest hij derhalve 50 cents per pikol.

Het zijn louter feiten, welke ik hier aanhaal, en feiten, die zoo noodig met de betrekkelijke bescheiden kunnen gestaafd worden. En daarom beweer ik nogmaals, dat de inlichtingen door den Minister aan de Kamerleden verstrekt, strijdig zijn met de werkelijkheid, en dat de suikerindustrie in de Vorstenlanden bij prijzen van f 9 n°. 14, voor »verreweg de meeste ondernemingen" niet bestaanbaar is.

DE SUIKERACCIJNS.

In een artikel van *de Economist* over »de Rijksmiddelen" komen de volgende, o. i. zeer behartigenswaardige, mededeelingen en beschouwingen over den suikeraccijns voor:

Bij de *Suiker* toonen zich de gunstige *fiscale* gevolgen van het *titrage*-stelsel vrij duidelijk, in een *meer*-opbrengst van ruim twee millioen. Wij zeggen de gunstige *fiscale* gevolgen, in engeren zin, want voor het overige is de toestand der suikerindustrie allerbedroevendst. Het V. Verslag der Eerste Kamer bij Hoofdstuk VII B der Staatsbegrooting zeide dan ook, dat in de twee afdeelingen waar men hierover van gedachten had gewisseld, de toestand algemeen onhoudbaar wordt geacht. Wat er zij van het onlangs aangenomen titrage-stelsel, »het valt niet te loochenen, dat onze tegenwoordige wetgeving in verband met de staatkunde onzer naburen op dit punt onze koloniale suiker van de Nederlandsche markt heeft verdreven. De Java-suiker gaat thans voor een klein gedeelte naar Frankrijk en verder bijna geheel naar Engeland, met welks vrije markt wij niet kunnen mededingen. Onze raffinadeurs, vooral zij, die koloniale suiker verwerken, lijden zeer; duurt de toestand nog lang, zoo zullen de meeste fabrieken moeten sluiten. Waar zooveel van de fiscale wetgeving afhangt, durft niemand nieuwe fabrieken openen. Voor eigen consumtie wordt veel vreemde suiker ingevoerd. En dat, terwijl onze eigene koloniën, terwijl Java het gunstigste land ter wereld is, zoowel wat betreft klimaat, bodem, als vooral werkkrachten, om suiker te verbouwen.

»Het oogenblik om den toestand te beoordeelen is, het is waar, niet gunstig wegens de groote moeilijkheid om na te gaan in hoever de achteruitgang aan de malaise, in hoever aan de wetgeving te wijten is, maar toch meende men de Regeering dringend te moeten uitnoodigen deze gewichtige aangelegenheid (herziening der wet) spoedig ter hand te nemen."

En de heer Muller zeide in zijne rede op 21 Januari, na bespreking der technische moeilijkheden, ook weer bij het nieuwe stelsel ondervonden:

»De Amsterdamsche raffinadeurs hebben reeds aangekondigd dat zij hunne werkzaamheden belangrijk zullen inkrimpen; de beide fabrieken die daar ter stede in de laatste jaren zijn afgebrand werden niet herbouwd, maar de eigenaars hebben zich gehaast de assurantiepenningen in den zak steken. Ook te Rotterdam werd twee jaren geleden eene suikerfabriek gesloten en geliquideerd en de andere zal waarschijnlijk eerlang den arbeid staken.

»Onze suikerindustrie is door den accijns vermoord geworden.

»Nu erken ik gaarne dat die accijns niet meer kan gemist worden bij den periculeusen toestand van onze financiën. Maar dat neemt het feit niet weg, dat wij ter wille van de behoeften der schatkist, in den vorm van suikeraccijns,

onzen handel, onze nijverheid en onze scheepvaart ten ernstigste geschaad hebben en schaden, en het zal niet heel lang meer duren of de gevolgen zullen voor onze scheepvaart nog erger worden. Want suiker is een zwaar artikel, waarmede geen schip kan volgeladen worden; en zoo zullen gaandeweg de lichte artikelen van Indië aan onze scheepvaart en handel worden onttrokken".

Voorzeker zal een ieder moeten instemmen dat de acht millioen van den suikeraccijns in den tegenwoordigen toestand der geldmiddelen niet kunnen worden gemist. Onzinnig ware het, dat *thans* vóór te staan, doch geheel iets anders is, om bij de zoo gunstige fiscale uitkomst, een stap te doen tot allengs beteren toestand, nl. door matiging van het overdreven hooge accijns-bedrag van ƒ 27 per 100 kilogr., en den verstandigen raad te volgen van den minister Grobbee, wien niemand als deskundige bij dit onderwerp zal willen wraken.

Op de aanmerkingen, bij de laatste accijnswet gemaakt ten aanzien van ons hoog accijnscijfer, dat elke ruime uitbreiding der consumtie blijft beletten, ook bij zeer lage prijzen van 't artikel zelf, terwijl men in Engeland een geheel ongedachte vergrooting der volksconsumtie heeft ondervonden, zeide de minister in de zitting van 5 Juni 1884, »dat indien de toen aanhangige wet mocht voldoen aan hetgeen hij hoopte, namelijk dat zij acht millioen mocht opbrengen over 1885, hij alsdan zou voorstellen eene verlaging van het tarief tot 15 gulden." Hij merkte verder op: »Ik kan er bijvoegen, dat ik ten eenemale overtuigd ben dat lage tarieven oneindig beter zijn, ook wat de suiker betreft, omdat dit geen artikel is van luxe in de gewone beteekenis van het woord."

»Ik erken gaarne", zeide de minister in die zitting, »mij ten volle aan te sluiten bij het betoog der heeren de Bruijn Kops en Blussé, dat de suikeraccijns tot veel te hoog bedrag geheven wordt. Ik ga zelfs nog veel verder dan die geachte sprekers. Twintig gulden per 100 kilo's is mij nog te veel.

Ik zou nog veel meer genegen zijn den accijns te brengen op 15 en 12 gulden per honderd kilo, en in dat opzicht het voorbeeld van Engeland volgen, welks belastingstarief het laatst was 12 sh. per Engelsch centenaar. Maar wie durft met het oog op de schatkist op dit oogenblik verlaging van den suikeraccijns voorstellen? Ik heb er den moed niet toe gehad, hoeveel sympathie ik er ook voor zou hebben. En dit is ook eene van de redenen die mij hebben geleid om nog in art. 21 in zóó ver eene wijziging voor te stellen, dat de wet zou moeten worden herzien vóór 1 Januari 1887; dan heeft men de ondervinding wat de opbrengst is, wanneer dit wetsontwerp tot wet mocht worden verheven, en dan kan ook worden in overweging genomen in hoever men het tarief van heffing zal kunnen verlagen." (*Handelingen* 2e Kamer, zitt. 1883—84. p. 1506.)

En thans is de door dien minister besproken voorwaarde vervuld: men heeft ondervinding van de opbrengst; de nieuwe heffingswijze heeft, hoe dan ook, twee millioen meer in de schatkist gebracht, en het toen genoemde cijfer van 8 millioen is (op $1\frac{3}{4}$ pCt. na), bereikt. Nu moge er een andere minister van Financiën zijn, de zeer bepaalde toezegging was van ditzelfde Kabinet dat nu over den gewichtigen maatregel heeft te beslissen.

Alles dringt om eindelijk dien eenigen rationeelen weg bij onze eeuwigdurende suikerquaestie integaan. Wij werden bij de jongste regeeringsvoorstellen dikwijls verwezen op hetgeen andere landen (o. i. op den verkeerden weg) hebben gedaan, doch met te meer kracht mogen wij verwijzen op het voorbeeld dat Engeland ten aanzien der suikerwetgeving geeft, omdat veel, ja, *alles* wat wij sedert 1846 op economisch gebied gedaan hebben, erkende navolging van Engeland is geweest.

Voor de graanrechten, voor tariefshervorming, scheepvaartwetgeving, accijnsafschaffing, penny-post, postkantoor-spaarbanken, bij dat alles hebben wij openlijk en op goede gronden, den door Engeland geopenden weg gevolgd. Wij zijn er wèl bij gevaren, en zoo mag ook ten aanzien der suikerwetgeving terecht gewezen worden op het voorbeeld van Engeland, waar reeds lang vóór de finale afschaffing van den accijns, een trapsgewijze verlaging is gevolgd, die de *belangen der schatkist* nagenoeg ongedeerd liet, daar de ruimere volksconsumtie het lager tarief telkens proportioneel productiever maakte voor den fiscus.

Moeten wij nu altijd de oogen blijven sluiten voor dat feit? Is het niet hoog tijd, eindelijk ook dien weg te bewandelen? Met recht zouden wij het een economische zonde kunnen noemen, en beschamend voor onze wetgeving, zoo ook thans de fiscus, ongeacht de belangen der industrie, ongeacht de volksconsumtie, alleen en uitsluitend op het millioenental blijft letten dat uit de belasting *kan* worden verkregen, ja, zelfs de kans niet zou willen loopen van eenige tijdelijke vermindering, terwijl toch ten slotte ook de schatkist zelve daarmede gebaat zoude zijn.

Men moet daarbij niet vergeten, dat de misbruiken en ontduikingen bij den suikeraccijns, die bij de scherpe concurrentie bij elke nieuwe wetgeving onder anderen vorm weer voorkomen, door verlaging van tarief reeds dadelijk worden bestreden, zoo niet geheel voorkomen. Immers bij al die kunstmiddelen in den handel, 't zij kleuring van suiker of speling met glucose, geldt het een accijnswinst te maken, en die staat in verband met het bedrag van dien accijns. Wordt dit bedrag zelf verlaagd, des te minder premie is er voor de fraudes, of de ontduikings-middelen, zoo men liever dat woord wil gebruiken.

Daarbij komt, dat het tegenwoordig tijdperk van zeer lage prijzen van het artikel zelf bijzonder gunstig is om eene groote uitbreiding van consumtie te verkrijgen. Het kan niet genoeg herhaald worden, dat het *vaste accijns*-bedrag van *f* 27, in de eerste hand, 't geen bij verkoop in de 2e of 3e hand, winkel-

prijs wellicht 32 of 33 cent per kilogr. wordt [1]), elke belangrijke uitbreiding van consumtie moet tegenhouden.

Op eene onbelaste markt geniet de volksmassa dadelijk van de lage suikerprijzen, zoo die b.v. van 30 op 20 cents komen, omdat diezelfde verlaging zich proportioneel in de winkelprijzen toont, maar welken grooten invloed kan het hebben op onze volksconsumtie, of de winkelprijs voor melis b.v. van 70 op 60 cts. het kilogr. komt? Immers luttel of geen invloed, — de massa der bevolking blijft toch uitgesloten, — doch wanneer de winkelprijs, zooals bij een accijns van *f* 15 waarschijnlijk ware, omtrent de 42 cts. kan worden, dan zal een veel grooter deel der bevolking als verbruiker optreden, en voor den fiscus zal het lager tarief door het meer verbruik per hoofd worden gecompenseerd.

En welk eene marge er voor vooruitgang is, kan men eenigszins nagaan, wanneer men onze suikerconsumtie van hoogstens 9 kilogr. geraffineerd per hoofd, vergelijkt met die van het Britsche Koninkrijk, ad ruim 25 kilogr. per hoofd, (Engeland, Schotland en Ierland medegerekend).

Die 9 kilogr. per hoofd geven, tegen 27 ct. accijns, een opbrengst van *f* 2,43 per hoofd. Stel dat bij verlaging tot *f* 15 accijns, de consumtie tot 15 kilogr. per hoofd toeneme, dan zou de opbrengst zijn *f* 2,25 per hoofd [2]), dus reeds ongeveer het vorige opleveren.

Konde onze consumtie verdubbelen, dan zou de verlaging een positief vóórdeel zijn voor de schatkist, en tevens een groote weldaad zijn voor duizenden en duizenden huisgezinnen, terwijl voor de industrie en handel elke verruiming van afzet, en vooral die op de inlandsche markt, van hoog bel ang ware te achten.

Op het vertrouwen in die meerdere consumtie komt het aan. Laat een ieder medespreken en aandringen, die de zaak kan toelichten. Zij komt hierop neder: welke verbruikstoeneming mag worden verwacht bij een accijnsverlaging tot *f* 15 per 100 kilogr.?

---

1) Stel, bij een eerste-handsprijs van *f* 21 voor fijn geraff., den winkelprijs (in de groote winkels nl.) 58 Ct. per kilogr. melis.

De rekening staat dan ongeveer, per kilogr. gerekend:

21 Ct. + 27 (acc.) = 48, wordt 58, dus ca 20 pCt. boven inkoopsprijs 1e hand.

Die 20 pCt. betreft dan evenzeer de 27 accijns als de 21 handelsprijs van het artikel zelf. De koopers betalen de handelswinst ook over het accijns-*voorschot*, dat wil zeggen, voor elk kilogram in den winkel, ongeacht de hooge of lage suikerprijzen, ruim 5 cents die *niet in de schatkist komen*, maar toch alleen door de belasting veroorzaakt worden. Dus over de ca 36 millioen kilogr. suiker der volksconsumtie *uit dezen hoofde* alleen, *twee millioen gulden* jaarlijks, enkel als voor de schatkist onvruchtbare *appendix* van accijns (en zulks, ongeacht de overige opbrengsten, mede *niet voor de schatkist*, die in onzen suiker-accijns zijn verscholen.) Verlaging van het accijnsbedrag vermindert nu ook tevens al die improductieve verzwaringen, die de bevolking *ter zake der belasting* betaalt, zonder bate voor 't algemeen; terwijl die bedragen, bij doelmatige inrichting onzer belastingen, zonder meerder druk op de bevolking, in de schatkist zouden kunnen komen.

2) Het proportioneel aandeel dat door de verbruikers betaald wordt zonder in de *schatkist* te komen, is hier in de beide gevallen uiten rekening gelaten.

De middelen welke de inlander heeft om de landrente te voldoen.

EXTRACT UIT DE „GEGEVENS VOOR EEN NIEUWE LANDRENTEREGELING."

DOOR

Dr. SOLLEWIJN GELPKE.

De middelen tot voldoening in het algemeen.

Van het hoofdgewas waarop de landrente drukt, de padi, wordt gebruikt om de landrente te betalen in de streken, waar meer padi groeit dan voor de behoefte noodig is, zooals Bandoeng, Indramajoe, Berbes, Pemalang, Demak, Grobogan, Ngawi, Kertosono.

Ook gebeurt dit in afgelegen streken, waar geen gelegenheid is om geld te verdienen, zooals het zuiden van Bantam en de Preanger, de districten Madjenang (Banjoemas) en Salem (Tagal). Verder in Bantam, waar tengevolge der rampen weinig anders dan padi kan verkocht worden, in sommige gedeelten van Kedoe en Probolinggo sinds den achteruitgang van de tabakscultuur, elders als de oogst gunstig uitvalt, en in Bagelen de padi, welke als 2e gewas wordt geplant. Ook verkoopen er voor dèsahoofden, die door hun positie geen nevenbedrijf kunnen uitoefenen, en geen tweede gewassen of producten der erven hebben.

Verkoop van vee tot betaling van landrente geschiedt in die streken, waar door overvloed van weidegronden de veeteelt een der bronnen van inkomsten is, zooals Zuid-Bantam, Galoeh, Lempoejang en Soemowono (Kedoe), Pemalang, Bandjaran (Japara), Bodjonegoro, Pringkoekoe (Madioen), Banjoewangi en Madoera. In enkele streken, als de oogst ongunstig

uitvalt, zooals in 1876, 1881 en 1883, ziet men veel verkoop van vee, en dan werd dat gedaan gedeeltelijk om padi te koopen, maar ook gedeeltelijk om de landrente te betalen.

Anders hoort men van verkoop van vee evenals van verkoop van huisraad of gereedschappen, of van verhuur en verkoop van grond, slechts in enkele en alléénstaande gevallen van verarming, door ziekte of verkwisting veroorzaakt.

Behalve van padi en vee in bovengenoemde gevallen, wordt de landrente gewoonlijk betaald uit hetgeen verdiend wordt met de gouvernements suiker- en koffiecultuur, en met den arbeid op ondernemingen van nijverheid. Verder uit de opbrengst der 2e gewassen en der erven en tuinen, uit producten van de wildernis en van de zee, ongerekend uit de voortbrengsels der huiszittende nijverheid of der nevenbedrijven, die belast of onbelast, al naar de landstreek, een deel van de inkomsten uitmaken. Als men echter rekent, dat de inkomsten van de koffie, van de suiker, van de 2e gewassen ongeveer voldoende zijn, ieder op zich zelf, om de geheele landrente te voldoen, dan spreekt het vanzelf dat van de genoemde middelen bij lange niet alles tot afbetaling wordt gebruikt.

De gelegenheid tot geldverdienen aan de ondernemingen van nijverheid.

Overvloedig kan de inlander geld verdienen, waar een suikerfabriek in de nabijheid is. Van eenige fabrieken op Java werden nauwkeurige opgaven verkregen van de uitgaven aan de bevolking. Men begreep daaronder de sommen voor inlandsch fabriek- en tuinpersoneel, voor grondbewerking en bemesting, voor de transporten, voor de verschillende koeli-loonen in en buiten de fabriek, voor de brandstoffen, de bouwmaterialen en de emballage, voor diverse benoodigdheden van de bevolking in te koopen, en van hetgeen er ter plaatse van de inkomsten der Europeesche en Chineesche employés verteerd wordt.

Per 100 baoe suikerriet bedroegen die uitgaven in twee fabrieken van Probolinggo 44 700 en 46 000 gulden, in een fabriek van Pasoeroean 48 000 gulden, in twee fabrieken van Soerabaja 53 000 en 55 000 gulden, in een fabriek van Semarang *f* 53 000.—, in een fabriek te Tagal *f* 53 000.—, dus gemiddeld ongeveer *f* 50 000.— Rekenende gemakshalve, dat de gouvernements-cultuur voor de bevolking even voordeelig is als de particuliere en dat er in 1883 in ronde cijfers 27 000 baoes gouvernementsriet en 15 000 particulier riet zijn verwerkt, dan brengt de suikerrietcultuur voor de Europeesche markt 21 millioen onder de bevolking.

Aan de gouvernements-koffie is behalve het transport van 1881—83 per jaar gemiddeld genoten 13.4 millioen, hetgeen voor de 725 000 daarbij ingedeelde huisgezinnen *f* 18.50 per huisgezin geeft.

De voordeelen der particuliere koffiecultuur zijn grooter dan die voor het Gouvernement.

Elke 100 baoe, die ergens in ontginning zijn, hebben reeds *f* 30 000 — onder de bevolking gebracht, voordat zij vrucht dragen. Als de boomen in volle productie zijn, kan men rekenen, dat voor elke pikol aan onderhoud der tuinen en aan pluk en bereiding *f* 15 in handen der bevolking komt. Vóór dien tijd zou natuurlijk door de kosten van ontginning en beplanting, alsmede van onderhoud der nog niet dragende tuinen de pikol duurder wezen. Maar aangenomen de pikol op *f* 15, zou met de 200 000 pikol toch *f* 300 000 verdiend worden, waarbij de helft daarvan nog te voegen is voor den arbeid op perceelen, welke, in meerdere of mindere mate ontgonnen, nog weinig of geen vruchten dragen.

Aan tabak werd in 1883 op gouvernementsgrond gemaakt 5 600 000 Amst. ponden fijne tabak en $4^1/_2$ millioen A. p. krossok. De eerste rekenende op 25 cent en de krossok op 7 cent per pond, brengt deze cultuur $1^3/_4$ millioen onder de bevolking.

Ook de thee geeft haar voordeel. Volgens hetgeen er betaald wordt op de groote ondernemingen in Soekaboemi, zijnde gemiddeld $24^3/_4$ cent per half kilo, zou er van de 3 300 000 halve kilo in de gouvernementslanden ruim 8 ton in handen der bevolking komen.

Op de ondernemingen van houtaankap zijn in 1883 ruim 65 500 kub. meter timmerhout verkregen, tegen een loon van 3 tot 4 gulden per kub. meter, behalve in Tegal waar het slechts *f* 2 zou wezen. De vervoerkosten verschillen naar de afstanden; ergens in Pekalongan zijn zij naar de hoofdplaats per kub. meter *f* 15.50 en voor brandhout per vadem *f* 16; een andere onderneming gaf *f* 12, en nog een andere voor zij een tram had *f* 17. Door elkander wordt *f* 10 aan transportkosten van het timmerhout te laag geacht, maar die som er voor aannemende en *f* 3 aan kaploon zouden de houtaankapondernemingen *f* 850 000 aan de bevolking geven, en welke som 1 millioen wordt, als men het kap-, stapel- en transportloon van het brandhout er bij rekent. Op Semarang, Rembang en Kediri komen daarvan $6^1/_2$ ton. Voor het in eigen beheer zuiveren, uitdunnen en exploiteeren van djati-bosschen betaalt het gouvernement nog *f* 130 000, hoofdzakelijk in Japara, en eindelijk *f* 70 000 voor den aanleg van nieuwe bosschen.

In Madoera is de zoutaanmaak belangrijk. Duizenden bezitters van zout-

pannen vervaardigen in gewone jaren 36 000 kojan zout, die het gouvernement met *f* 10 per kojan betaalt, waarbij *f* 0.50 per kojan afscheepkosten en *f* 35 000 aan onderhoud der gebouwen komen, zoodat de bevolking daar ruim 4 ton meê verdient.

Onder de vorenstaande rubrieken is alle arbeid op de ondernemingen van nijverheid begrepen. Die om en bij de hoofdplaatsen wonen, ontvangen het grootste deel van wat daar aan koeli-werk te verdienen is. Alleen Batavia maakt een uitzondering, omdat men daarheen met duizenden uit Bantam trekt, en evenzoo Soerabaja, dat ruim van Madoera voorzien wordt. Het werk voor het Departement van Burgerlijke Openbare Werken en van Oorlog doen gedeeltelijk weer de lieden uit de binnenlanden.

Ook mag men vermelden, hetgeen er verdiend wordt met het duwen van paarden- en handkarren tegen hoogten op. De spoor naar Bandoeng maakte een einde aan den arbeid van duizenden, die er op den weg van Bandoeng naar Poerwakarta een deel van hun onderhoud meê kregen, en nog leeft er een heele bevolking van op den weg van Soemedang naar Cheribon. Overal waar de weg op Java belangrijk stijgt en daalt, kan men zich met zijn voertuig geheel in vrijen arbeid doen helpen.

Op verschillende manieren doch te vergeefs is beproefd, om het totaal van al den koeli-arbeid onder goede cijfers te brengen, evenwel kwam men altijd op zijn minst tot verscheidene millioenen.

Wat van de cultures en hetgeen er toe behoort wordt ontvangen, komt voor een aanzienlijk deel op de gezeten landbouwers. Gaan dezen in het gebergte werken op de naastbij gelegen ondernemingen, die bij suikerfabrieken doen soms het liever elders, maar het karakter van den arbeid is om over te sparen, evenals dat der Bantammers te Batavia en der Madoereezen in den Oosthoek, terwijl een deel van het overgespaarde strekt om de landrente te betalen. De landbouwers scheiden dan ook tegen den westmoesson met dat werk uit, en laten er dan verder de vlottende bevolking van leven.

De opbrengst van de nevenbedrijven.

Landbouwers, die geen tweede gewassen verbouwden of geene vruchten der erven hebben en niet kunnen gaan werken in de tuinen en fabrieken, zoeken hetgeen zij er bij verdienen dikwijls in de bosschen. Die ze in de nabijheid hunner dèsa's hebben, behoeven niet ver te gaan, want zij hebben dicht bij de woningen eenige arènboomen en een aandeel in de spontaan daar groeiende *doeren*, *petè*, *djèngkol*, *langsep* en andere vruchtboomen. Zoo in Zuid-Bantam, de Preanger, Cheribon, Banjoemas, Zuid-Kediri,

Blora, Lemongan, Banjoewangi, waar 25 tot 50 cents per dag, al is het dan ook maar gedurende de helft van het jaar, te verdienen is.

Minder loonend is de arbeid voor lieden van verder gelegen streken, want vruchtboomen en arènpalmen, ook dikwijls eetbare wortels en knollen kunnen zij eerst vele palen ver in de wildernis krijgen. Dichtbij de dèsa's daar is voor hen alleen de alang-alang te snijden, hetgeen dikwijls trouwens het hoofddoel is van hun reis. Terwijl de alang-alang te drogen ligt, gaan zij op avontuur het bosch in, overnachtende niet zelden in de boomen of daaronder, om van den ochtend tot den avond tusschen struiken en doorns, en zich onderwijl voedende met wat meêgenomen rijst of djagoeng, te zoeken naar geneesmiddelen, zooals *cardamom*, *cubeben*, *sengkara* of naar bladeren, wortels, basten, bloemen of vruchten, om er oliën, verfstoffen, vezels van te maken, of naar eetbare knollen als oewi en gadoeng. Dikwijls is het zoeken te vergeefs, althans van de kostbaarder zaken. Van de sengkara bijv. rekent men, dat er nog geen halve pikol per jaar in geheel Zuid-Bantam wordt gevonden, en naar *pèlèt*, het gevlekte hout inzonderheid van den *kitamaha*, duurt het zoeken soms maanden.

Zekerder verdient men door de wildernis met een bepaald doel in te gaan, bijv. tot het kappen van bamboe, die uit zich zelf soms in groote uitgestrektheden bij elkander groeit, en zoo van de bamboe *petoeng*, om er vaatwerk van te maken, van de *apoes* en *orie*, om er manden van te vlechten.

Van de dichtbij daarbij staande rotan kan men een dozijn soorten gebruiken, de *seèl* en *daoek* voor matten, de *glatik* en *pèlèt* voor zweepen, de *warak*, waarvan de gedoornde ondereinden der bladstelen tot raspen gebruikt worden. De dunnere soorten worden in rollen, de dikkere in stukken van 2 vadem verkocht. De opbrengst, is evenals voor het kappen der bamboe, 15 à 20 cent daags.

Vezelstoffen worden veel verzameld, in het bijzonder de vezels van de *gebang*, verkregen door de jonge bladeren te ontdoen van de bovenlaag en te drogen, en waarmeê men in 3 dagen voor 30 of 40 cent waarde bereiden kan. De oudere blaren kunnen alleen dienen voor het vlechten van kadjang, en men kan er per dag tot 15 à 20 van bijeenkrijgen, maar de vracht is zwaar en de dèsa dikwijls ver verwijderd.

In groot getal zijn de boomen die vezels leveren, de *walang*, *loewang*, *benda*, *pasan*, enz. waarvan de bast in lange repen gesneden en geschraapt, en evenals de gebang ter verdere bewerking naar huis gebracht wordt.

Ook uitspruitsels en jonge blaren, die de inlander gaarne als groenten gebruikt, zijn er in menigte zooals de *boros-soorten* en de eindknoppen van

palmen, bamboe en rotan, die gemakkelijk te verkrijgen zijn, en 15 tot 20 cent per dag doen verdienen.

Brandhout wordt er slechts verzameld voor eigen gebruik, en alléén door de dichtbij wonenden. Om er waarde aan te geven en er een dagloon van 10 à 20 cent meê te maken, moet men het tot houtskool branden.

Zeer wisselvallig is het zoeken naar harsen, zooals van den *pilang*, den *rasamala*, den *djadam*. Dan eens verkrijgt men er een gulden meê per dag, dan weer niets. Zoo ook met het verzamelen van de *malam*, de boomwas voor het batikken, die van den *temberang* wordt gehaald. De caoutchouc-verzamelaars gaan in Bantam na den oogst met ploegen van 10 tot 15 krachtige mannen er op uit met wat padi, tabak, gambir en zout bij zich, om de boomsoorten voor de beste en meeste *karèt*, zoo als de *lanang*, *tembaga*, *ideng* te zoeken. Het sap dat uit de insnijdingen vloeit, verhardt na 4 of 5 dagen, en geeft onder gunstige omstandigheden een oogst van 10 tot 20 kati's per boom. Zoo doorzoekende kan de ploeg in een maand voor 50 tot 80 gulden bijeen krijgen Maar het gebeurt wel, dat men in dien tijd ternauwernood voor *f* 10 verzamelt. Er bestaan in Bantam aanteekeningen van de caoutchouc, die wordt uitgevoerd, en daaruit blijkt hoe wisselvallig de opbrengst is.

De uitvoer bedroeg in:

1876	147	pikol.
1877	15	»
1878	—	»
1879	1	»
1880	124	»
1881	51	»
1882	11½	»

Niet minder wisselvallig in uitkomst is het verzamelən van honig en was, en bovendien moeilijk en gevaarlijk. De bijen (*tawon goeng* of *ideng*) maken bij voorkeur hare nesten in de hoogste boomen, als *letjes*, *wining*, *kedawoeng*, en men moet er heen klimmen langs bamboezen pennen, die, naarmate men stijgt, in den stam geslagen worden. Een nest van gewone grootte levert 4 tot 6 flesschen honig en van 1 tot 3 kati's was, de honig ter waarde per flesch van 20 cent tot een gulden, de was per katti van 50 cent tot een rijksdaalder.

Even moeilijk als het zoeken naar was is dat naar de eetbare vogelnestjes, waartoe gezelschappen van 5 tot 8 personen weken lang op klippen verblijven, die soms mijlen uit de kust liggen, en in al dien tijd voor 8 tot 16 gulden per persoon bijeenkrijgen.

Het zoeken naar vogelnestjes, harsen, was en kostbare houtsoorten, waartoe men met ploegen uitgaat, schijnt een eigenaardige bekoorlijkheid op te leveren en geschiedt niet uit behoefte aan geld.

Wèl is dit het geval met het verzamelen van alang-alang, van bloemen, vruchten, bladeren, basten en wortels, en al hetgeen niet gedaan wordt, als men het thuis nog breed heeft.

Het verzamelen heeft dikwijls ten doel het leveren van materiaal voor de huiszittende nijverheid, die hoofdzakelijk weer gedreven wordt in tijden van schaarschheid. Van alang-alang, die 30 cent de vracht zou halen, verdubbelt men de waarde door er *welits* van te maken. Die nipa bezitten, hebben de grondstof voor *welits* voor het snijden, maar ook zij verdienen niet meer dan 15 cent, hetgeen evenveel is als voor hen die alang-alang tot *welits* te zamen binden.

Op groote schaal geschiedt het vlechten van matten, waartoe het voornaamste materiaal, de *pandan* en de *bamban*, uit de wildernissen komt. Een 500 pandan-bladeren vormen een draagvracht, die men in een dag kan snijden, maar die men in 5 dagen kan schrapen, scheuren en drogen, en in 2 dagen tot 3 matten vlechten, welke te zamen een gulden waard zijn. In Kediri had iemand 5 dagen lang *bamban* (een canna-soort) verzameld, gekliefd en gedroogd, toen 4 dagen *rotan* en *goemoetoe* wezen zoeken, daarop van die grondstoffen in 18 dagen 6 matten gevlochten, en die eindelijk voor *f* 7.50 verkocht. Niet ieder verkrijgt met dat werk zooveel, want een ander maakte een mat van 60 cent in 30 uur, en een derde drie matten ter waarde van *f* 1.50 in 15 dagen.

Ook veel wordt de *agel* (de vezels van den gebang) tot zeilen en zakken geweven, en daarmeê 15 cent per dag verdiend. Dit weven doen altijd de vrouwen, terwijl het vlechten van bamboe het werk van mannen is.

Men staat soms verbaasd over de kunstigheid, waarmeê de fijnere vlechtwerken in bamboe en rottan zijn uitgevoerd, en toch, die het doen winnen er haast geen droge rijst voor hun familie meê.

Dit is in erger mate het geval met het breiden, knoopen en touw draaien, dat grijsaards verrichten en nog geen halve cent per uur opbrengt.

Zoo ook met het spinnen, weven en batikken. Men kreeg in Kediri door 50 cent katoenvruchten te ontbolsteren, te zuiveren, te verdeelen en tot draad te maken 4 strengen garen, die 68 cent opbrachten.

Ze te verven in verschilende nuancen van blauw, groen, geel en rood, gebeurt met kalk en verfhout, en kostte per 30 strengen *f* 6.— met inbegrip van *f* 2.40 olie en *f* 1.60 verfhout.

De strengen garen kwamen daarna op een kamraam, vervolgens op een

soort molen en eindelijk op het weefgetouw. Zonder te rekenen den tijd, dien dit alles kost, wordt, aanhoudend doorwerkende, een doek van $1^1/_2$ voet breed en 9 voet lang in 5 dagen uit één gulden aan garen geweven, en dan voor *f* 1.70 à *f* 2 verkocht. Daar echter de weefster met haar lichaam de ketting spannen moet, en zich dus zeer vermoeit als zij den geheelen dag in het weefgetouw zit, duurt het 14 dagen voor de doek af is. Men gaat ook wel bij anderen uit weven, en verdient dan 5 à 10 cent per dag, of bij aanneming 60 à 100 cent per doek.

In Oost- en Midden-Java geschiedt het weven veel minder dan in West-Java; daarentegen vindt men ginds het batikken. Het Europeesch katoen, dat men er tegenwoordig algemeen voor gebruikt, wordt, na in olie en aschwater gedompeld, gedroogd en gestreken te zijn, beteekend of bedrukt aan beide kanten, waarna het na een stel van bewerkingen gereed komt en zoo per kleedje, waaraan een maand lang 7 uur per dag is gewerkt, *f* 10 opbrengt.

Die zich als batikster verhuurt moet 8 uur per dag werken tegen een loon van *f* 4 's maands; en alléén zij, die recepten hebben ter bereiding van gewilde kleuren, en ze geheim weten te houden, kunnen een ietwat hooger loon bedingen.

De vrouwen der landbouwers zeggen het batikken niet te kunnen leeren, hetgeen niet wegneemt, dat ze even hard op andere wijzen werken, om er wat bij te verdienen. 's Nachts er voor kokende en bradende, verkoopen ze over dag de etenswaar met 15 tot 25 cent winst, en ze scheiden er eenige dagen meê uit als de vermoeienis of de vrees in het bedrijf te worden aangeslagen er toe dringt. Als ze kroepoek of tempé maken, zijn de verdiensten niet grooter. Van een karbouwen huid van *f* 3 bereiden zij met *f* 1.50 olie en 30 cent brandhout in 4 of 5 dagen 4000 stuks kroepoek, die voor *f* 1.50 de 1000 stuks worden verkocht. Om tempé te maken van kadelé wordt deze gekookt, herhaalde malen gewreven en gewasschen, daardoor van de schillen ontdaan, dan weer gekookt, op matten uitgespreid, met kruiden gemengd, en eindelijk als een platte koek aan stukken gesneden, hetgeen minstens 2 dagen arbeid kost, en 30 tot 40 cent kadelé tot 66 en 70 cent waarde doet stijgen. Een dawêtmaakster moet in 2 dagen voor 50 cent verkoopen, hetgeen haar aan suiker en meel 25 cent kost; — en zoo verkoopt zij ook ketan, srabi en ander gebak met een winst, die per dag weinig hooger dan 10 en 15 cent is. Deze voorbeelden kunnen met een groot getal andere vermeerderd worden, doch zijn voldoende, om zich een begrip te vormen, hoe vele tienduizenden gedurende eenigen tijd van het jaar geheel of gedeeltelijk aan

den kost komen en hoe het mogelijk is, zonder voorraad in huis of erf, al treuzelende eigenlijk, maar altijd bezig, — de man dikwijls de grondstof verzamelende, en de vrouw met haar aankomende kinderen die verwerkende, — genoeg te verdienen, om de moeilijke maanden door te komen. Dat de strijd om het bestaan scherp kan zijn, daartoe slechts het feit uit Zuid Bagelen, dat de meisjes er zeer laat huwen als ze bijv. eerst trassi kunnen maken en die verkoopen, en dat weduwen om het bezit dier eigenschappen dadelijk een anderen echtgenoot kunnen krijgen.

Hiermeê stapt men van de noodbedrijven af, om een blik te slaan op de nevenbedrijven.

Ook deze worden veelal in het klein gedreven, maar zij zijn meer winstgevend, en vorderen, hoe onbeduidend dat ook is, eenig kapitaal.

Zoo bijv. de oliefabricatie. Daarmeê worden 100 klappers voor 3 à 4 gulden gekocht, en in vier dagen tot 6 gulden olie gemaakt. Door olie van 3 à 4 gulden widjèn of djarak te bereiden kan men per dag 50 cent verdienen.

Olie van katjang-tjina maakt men door de noten te schillen, te drogen, te kneuzen, gaar te stoomen en te persen. Daarmee verkrijgt men zooveel olie als de katjang kost, en behoudt als winst de overal grif verkoopbare boengkil. In Preanger, Cheribon, Bagelen, Kedoe, Soerabaja wordt deze industrie door zeer velen gedreven, en in Madoera maken honderden landbouwers ieder voor *f* 30 aan olie en *f* 10 aan mestkoeken.

Het koken van suiker is winstgevend, behalve uit klappers. Want dit weer is een werk uit nood, en 2 à 3 cent per boom en per dag opleverende, zoodat het, waar men het ziet doen, wel eens geraden is, meer dan anders op den voorraad levensmiddelen toe te zien. Het persen van suikerriet vordert minstens een molen van *f* 25, een paar ijzeren pannen van *f* 10 en een span sappi's, met welke middelen men per heelen dag 2 tot 5 □ rijnl. roeden riet vermalen en verkoken kan. Uit een baoe van 650 pikol riet zag men een inlander 75 pikol zoogenaamde Javaansche suiker ter waarde van *f* 200 krijgen.

Een vijftal arènboomen af te tappen levert een bestaan van 30 tot 50 cent per dag op, en waarbij men slechts voor verwisseling te zorgen heeft, als de boomen na 5, soms na 4 en 3 maanden, minder sap beginnen te geven, en het uitschieten van nieuwe bloemkolven moet worden afgewacht.

In Oostelijk Java en Madoera vervangt de siwalan den arènpalm. Een siwalan brengt 's jaars 4 à 5 gulden op aan suiker, die in potten (*pèlting*) van 30 tot 50 cent verkocht worden. In de twee districten Baratdaja

en Timordaja (Madoera) worden jaarlijks 150 000 potten verbruikt en 650 000 potten uitgevoerd, die tegen den laagsten prijs van 30 cent toch $2^1/_2$ ton waard zijn.

Het kerven van tabak geschiedt eveneens op groote schaal, waartoe men de geelgroene bladeren plukt, broeit, oprolt en kerft, daarna laagsgewijs op horden uitspreidt, boven vuur of in de zon droogt, en na nog eenige bewerkingen verpakt. Van een baoe geslaagd gewas verkrijgt men gemiddeld *f* 75 aan kerftabak, ofschoon zij dadelijk na de bereiding slechts voor de helft verkoopbaar is, maar na eenige maanden een veelvoud daarvan halen kan.

Waar de bevolking beschikt over groote uitgestrektheden weidegrond, zooals in het zuiden van Bantam, het district Rantjah in Cheribon, de districten Bandjaran (Japara), Lempoejang en Soemowono (Kedoe) en elders, alsmede in Madoera vindt men de veefokkerij.

Uit het district Rantja kunnen jaarlijks een 1500 stuks vee gemakkelijk worden uitgevoerd. Uit het district Bandjaran, waar een menigte lieden er 30 en meer bezitten, komen 's jaars 3000 buffels op de passers. Uit Bodjonegoro wordt van het om zijn sterkte geroemde vee, 4 à 5000 stuks 's jaars tot naar Batavia gevoerd. Ook van het aan vee zoo rijke Banjoewangi gaat veel naar andere plaatsen. Het meeste vee voor den uitvoer levert Madoera en omliggende eilanden. Alléén op een zestal veemarkten op Soemenap worden 's jaars 8 à 9 duizend runderen voor Java opgekocht, en de handel van hand tot hand is zóó uitgebreid, dat de omzet van 10 veehandelaars in de dèsa's Kambingan Barat en Timor bij de 6000 stuks beliep. Op Java is het fokken van vee een eenvoudige voortteling; te Madoera let men op de afkomst der dieren, en weet door keus en zorg runderen te verkrijgen, zooals die voor de wedrennen geschikt, en honderden guldens per span waard zijn In de dèsa Lapalaut aldaar koopt men kalveren op, 100 à 150 stuks jaars, die er geweid en vervolgens aan de markt gebracht worden.

Klein vee, schapen en geiten zijn er in iedere dèsa, en met uitzondering van Salatiga en eenige deelen van Madoera, waar er een bepaalde fokkerij van bestaat, wordt er niet veel werk van gemaakt. Men houdt ze aan, en voorkomt te groote vermeerdering door ze te slachten. Zoo ook met de kippen. Die naar de passar gaat en geen geld heeft, neemt een kip meê, en zoo worden dagelijks de tienduizenden er van verzameld, die voor Europeanen en Chineezen noodig zijn. Kippen bepaald fokken gebeurt weinig, en meer dan één broedsel op een erf ziet men weinig. De vrouw begrijpt zeer goed, dat er dan niet genoeg voeder te vinden is en het koopen er van duur zou uitkomen.

Dit weten trouwens de eendenhouders, die voor elke 100 eenden er daags 25 à 30 cent voor besteden moeten, en groote reizen maken naar geoogste sawah's, om kosteloos aan voeder te komen. Die 100 legeenden heeft, maakt na aftrek van alle onkosten 's jaars *f* 70 van 14000 eieren, die ze ongeveer leggen, terwijl deze eieren door ze te zouten, hetgeen op *f* 50 komt te staan, 300 à 400 gulden waard worden.

Vermelding verdient de fabricatie van aardewerk en van steenen en pannen. De klei er voor wordt gevonden in de strandvlakten, die ver genoeg van de zee verwijderd zijn, om geen brak water te bevatten, terwijl het bedrijf zelf meest door vrouwen en soms, zooals op Madoera, het geheele jaar door uitgeoefend wordt. De klei wordt met water bewerkt, met zand vermengd, om te veel uitdroging te voorkomen, tot groote kluiten gekneed en zoo begraven. Om die te gebruiken, betrapt men de kluiten op een koehuid, en verwijdert zorgvuldig de steentjes. Het bewerken der klei doen wel eens de mannen, het vormen altijd de vrouwen, die daartoe een met den voet of mechanisch te bewegen draaischijf gebruiken. Hetgeen gevormd is, wordt na in de zon gedroogd te zijn, gebakken in ovens, die meestal individueel aan de pottenbaksters, maar soms ook aan velen toebebooren, zooals in de dèsa Andoelang (Soemenap), waar één stookplaats van 63 personen was en gemeenschappelijk door hen onderhouden werd. Grootere potten worden gebakken bij 30 tot 60 stuks, kleinere met 300 tot 600 te gelijk. Groote vaten ter waarde van 90 cents kosten 3 dagen arbeid, maar alle potten en pannen voor dagelijksch gebruik slechts enkele uren of gedeelten daarvan. In den regel wordt er 30 tot 50 cents per dag meê verdiend, en om een denkbeeld te geven van de uitgestrektheid dezer op zoovele plaatsen gedreven industrie, in twee districten van Soemenap, Baratdaja en Timordaja, wonen 950 pottenbaksters, die naar den Java-wal en elders voor *f* 40 000 's jaars uitvoeren. Voor 500 dakpannen, die door een geoefende hand in 10 dagen gevormd worden, heeft men genoeg aan een gulden bereide klei. Met nog 3 dagen arbeid voor drogen en bakken zijn zij gereed, en aan de stookplaats 6 tot 8 gulden waard.

Een nevenbedrijf, door vele landbouwers uitgeoefend, is het visschen in rivieren en moerassen. In de grootere wateren met schep- en kruisnet, in de kleinere met fuiken, in de plassen met de soesoek, de bekende bodemlooze mand met den van scherpe punten voorzienen onderrand, schat men in de vier maanden van het jaar, dat de vangst duurt, van 12 tot 15 gulden te kunnen verkrijgen. In de Preanger en Cheribon heeft men op de erven vijvers, maar die worden beweerd weinig op te leveren. Vijvers daar buiten gelegen, zooals in Trogong, zouden *f* 150 opbrengen. Die aan

den voet van den Goentoer zijn in het bezit van 435 personen, meestal uit den aanzienlijken of gegoeden stand, en men schat de gezamenlijke opbrengst er van op *f* 70000 's jaars. In vergelijk met deze zijn de communale vijvers, in diezelfde streken aanwezig, onbelangrijk.

De zeevischvangst door landbouwers geschiedt alléén met de vischlijn, zonder netten, en niet gedurende het geheele jaar. Die er op uitgaan, verzamelen zich in groepen van 5 tot 10 personen, ieder in een djoekoong, om elkander te helpen als het vaartuigje omslaat, of als de visch, en dan gewoonlijk een haai, te groot is om alléén naar den wal te worden gesleept. De vangst zelve is zeer wisselvallig. Dan eens vangt men weken niets, dan weder weken lang 25 tot 50 cents 's nachts, om soms ineens voor eenige guldens meester te worden. Bij het binnenkomen, en dit vooral aan de zuidkust, staan steeds tal van vrouwen te wachten, van 10 paal ver gekomen, om de visch grifweg op te koopen. En als er geen visch is, nemen zij een vracht clandestien zout meê terug in ruil voor het opium, dat ze hebben meêgebracht. In dit geval hebben de vrouwen het opium van den pachter; niet, waar ze het van de kustdèsa's naar binnen smokkelen.

Want ook de landbouwers en hunne vrouwen nemen een werkzaam aandeel aan de verspreiding van het heulsap, dat, naar men wil, 's jaars aan de kusten van Rembang en Japara tot een duizendtal pikols ingevoerd, aan verschillende categorieën van personen duizenden guldens per pikol oplevert.

Groot zijn ook de voordeelen, die door de landbouwers uit den handel in zout, zoowel van het Gouvernement, als van clandestiene herkomst verkregen worden. Het is waarschijnlijk te wijten aan de wijze van verkoop uit de pakhuizen, dat ruim $^3/_4$ der 30000 kojangs, die uit de pakhuizen gaan, eerst in handen komen van handelaarsters, die 40 en 50 proc. winst nemen. Om voor hunne onderhoorigen den gang naar het pakhuis uit te sparen en toch geregeld zout te hebben, stelden hoofden van afgelegen dèsa's in Bagelen vrouwen aan als bepaalde zoutverkoopsters, die, op voorwaarde altijd dit in voorraad te hebben, voor *f* 4 mochten verkoopen, hetgeen ze voor *f* 2.50 insloegen. De handel in zout is zóó uitgebreid, dat er ten allen tijde in alle dèsa's en bijna in ieder huis van te vinden is, en in tijden van schaarschheid, als er surrogaten in plaats van rijst gegeten worden, zelfs meer dan anders. Van het gouvernementszout komt naar schatting $2^1/_2$ millioen winst in handen der verkoopsters, behalve dat ook zij bovendien grootendeels de duizenden kojangs clandestien zout, die men rekent 's jaarlijks verbruikt te worden, tegen 2 à 4 gulden de pikol weten te plaatsen.

Het delfstoffenrijk levert overigens ntet veel op voor den dèsa-man. Behalve klei voor het pottenbakken en zout, zwavel, salpeter en een weinig

petroleum, nog kalk. Deze brandt men in Tegal, Japara en in Banjoemas uit koraal, aan de noordkust uit schelpen, en op vele andere plaatsen uit den kalksteen, die men in geschikte stukken krijgt door de rotsen te verhitten en plotseling met koud water te begieten, en met welken arbeid, evenals met het eigenlijke kalkbranden, mogelijk 50 cent per dag wordt verdiend. De bovenbeschreven wijzen van geldverdienen vindt men in meerdere of mindere mate het geheele jaar door, en een goed deel is daarvan belast, hetgeen niet wegneemt, dat veel landrente uit de opbrengst er van wordt voldaan.

De veestapel.

Met uitzondering van de door veepest geteisterde streken, is de veestapel in de drie laatste jaren vrij stationair gebleven. Op ultimo 1882 bedroeg het aantal buffels, runderen en paarden, per 1000 inlanders bezeten, over geheel Java 242. Op ultimo 1880 was het 244, doch daalde in 1881 tot 238, tengevolge der verliezen door de maatregelen tot bestrijding daarvan genomen.

In verhouding tot de sterkte der bevolking, telt Besoeki verreweg den grootsten, Bantam den kleinsten veestapel, en algemeen is Oost-Java met Madoera daarin veel rijker dan West-Java. Behalve Batavia en Banjoemas telt geen enkel gewest bewesten Semarang en Kedoe meer dan 160 stuks op de 1000 zielen, in de twee genoemde residenties is dat getal respectievelijk 243 en 190. In Semarang, Japara en Kedoe rijst het cijfer reeds van 174 tot 210, terwijl verder oostwaarts, met uitzondering van Soerabaja, het niet ônder de 300 komt, en in Besoeki zelfs komt tot 560. Doch ook Soerabaja heeft nog 234 stuks op de 1000 zielen.

Behalve in grootte verschilt de veestapel van Oost- en West-Java ook in aard van elkander. In de noorder-residenties bewesten Semarang en in de Preanger worden bijna geen runderen aangetroffen; — in drie residenties vormen zij daar 1 proc., in de andere 6 proc. van het getal.

Ook in Japara telt men niet meer dan 1 proc. aan runderen. Daarentegen hebben de drie residenties van den Oosthoek en Madoera tusschen de 72 en 83 proc. daarvan. Van de andere residenties zijn Bagelen, Kedoe en Soerabaja (met 54 tot 62 proc.) het rijkst aan runderen, terwijl het in de overige gewesten varieert van 21 tot 36 procent.

Paarden vindt men het minst in Bantam en op Midden-Java, het meest in de Preanger en den Oosthoek; doch ook daar bereikt men er nooit meer dan 19 proc. van den veestapel meê.

In de streken, waar de veepest heeft geheerscht of de maatregelen te harer bestrijding zijn toegepast, is de veestapel sedert 1878 sterk verminderd, hetgeen ook het geval is in de aangrenzende afdeelingen. Met het eindigen der ziekte moest in het gebrek worden voorzien, en daarvoor onttrok men nu uit daaraan rijke gewesten, wier achteruitgang in vee anders niet zou te verklaren zijn.

In eenige vlakke, aan de Java-zee gelegen streken, met veel sawahs, doch zonder weidegronden, waar het vee in den oostmoesson voedsel noch drinkwater heeft, en in den westmoesson zwaar werk moet verrichten, zooals o. a. het geval is in Cheribon, Demak en Grissee, verkoopt men na den ploegtijd het in massa. Dit geschiedt in Demak in Februari en Maart, en de wederinkoop begint in Augustus en September, in goede polowidjojaren ongeveer tot het getal, dat men in het voorjaar van de hand zette, maar anders minder, zoowel in hoeveelheid als in soort.

In de suikerdistricten is het vee in de laatste tien jaar in getal achteruitgegaan, hoofdzakelijk door het algemeen invoeren der Reijnoso-plantwijze, waarbij de grondbewerking geheel met den patjoel plaats heeft. Deze omstandigheid, gevoegd bij algemeen gebrek aan weiden in die streken, maakte dat de bevolking zich zooveel mogelijk van haar vee ontdeed.

Men gelooft den schadelijken invloed van overmatigen arbeid, en gebrek aan weidegrond op het gehalte van het vee in sommige gewesten op te kunnen merken in het kleiner worden, maar dit valt niet te rijmen met de opgaven uit het begin dezer eeuw, toen de beesten voor den ploeg beschreven werden als van »60 en 70 pond het stuk."

Mag men het schoone vee niet bij den veldarbeid zien, het bestaat toch in sommige streken van Midden-Java, en anders in Oost-Java, waar uitgestrekte wildernissen zijn, om het uit weiden te zenden. In Banjoewangi jaagt men het zelfs zonder opzicht het bosch in, zooals voor de veepest in sommige streken der Preanger gewoonte was, en vangt het op, als men het noodig heeft. Het schoone vee vindt men ook zonder veel weideplaatsen, indien er zorg voor gedragen wordt, zooals in den Oosthoek en vooral op Madoera. Daar heeft men stieren van weelde, welke voor niets dan de wedrennen worden aangehouden en honderden guldens het span kosten. Waar elders die wedrennen in zwang zijn, zooals hier en daar in den Oosthoek, spaart men de daartoe geschikte dieren, al worden ze niettemin voor de kar en den ploeg gebruikt.

Nergens op Java bestaat de Madoereesche gewoonte, om aan de kinderen een span vee meê ten huwelijk te geven, en nergens ziet men de gehechtheid, die zoowel mannen als vrouwen daar voor het vee hebben.

In de westelijke residenties alléén klaagde men over gebrek aan vee voor den veldarbeid. Dat gebrek evenwel zal volgens het oordeel der plaatselijke ambtenaren gaandeweg minder worden, en in Bantam, naar de vermeerdering te oordeelen, in niet te langen tijd tot de geschiedenis behooren. In de afdeeling Rangkas Betoeng is het aantal in drie jaren van 6 200 op 9 900, in Pandeglang van 8 600 tot 14 400, en in de door de Krakatauramp bezochte streken van 15 500 tot 19 500 stuks geklommen. —

VICHNOU EN SHIVA.

DOOR

LOUISE STRATENUS.

(Vervolg en Slot.)

Zij sloot een wijle de oogen; het was haar als zag zij plotseling den afgrond, die voor haar voeten gaapte; als hoorde zij al de vrouwen die hij vóór haar bedrogen had, en wier geschiedenis en naam het gansche land kende, haar toefluisteren om hem te wantrouwen; maar zijn blik was zoo oprecht, zoo goedhartig, zijne stem klonk zoo teêr. Zóó kon hij nooit te voren gekeken of gesproken hebben; hij had met die andere vrouwen zich slechts vermaakt, haar alleen beminde hij....

Zij droomde, gelijk zoovelen vóór haar gedaan hadden en zoovelen nà haar zouden doen.

»Wilt gij mij niet vergunnen, u een weinig te troosten?" smeekte hij.

Zij poogde nog een laatste krachtsinspanning aan te wenden en schudde koortsachtig, maar sprakeloos het hoofd.

»Als een broeder dan," vervolgde hij, »als een vriend die alleen doorpeilt wat gij lijden moet, wanneer gij hem dien gij eens zoozeer hebt liefgehad, dat gij zelfs uw leven voor hem in de waagschaal steldet, thans als een redeloos wezen neêr ziet zitten, dat enkel nog de macht heeft u een onsamenhangend antwoord te geven, dat u met verglaasde oogen, zonder gedachten er in, aanziet, en weldra vervallen zal in eene volslagen kindschheid, om wie weet nog hoeveel jaren aan uw zijde gekluisterd te blijven, om u elk levensgeluk te beletten."

Zij bedekte zich het gelaat met de handen. Wat hij haar zeide scheen in hare oogen eene vreeselijke waarheid. Had zij niet op zijne terugkomst gehoopt als op het begin van een nieuw tijdperk van vreugde en genoegens, en was het niet integendeel de aanvang geweest van allerlei droefheid en ellende?

Zij trok hare handen langzaam van haar gezicht weg.

»Laat mij u troosten!" herhaalde hij. »Ik wil u niets vragen waartegen uw fijn gevoel zich mogelijk zou verzetten als iets dat uw echtgenoot leed zou doen indien hijzelf in staat ware er over te oordeelen ; ik wil u enkel maar als een vriend, uw *beste* vriend terzijde staan. Ik bid u bij al wat u lief is, Mathilde, zeg niet neen."

En de arme nachtvlinder zeide niet neen, en vloog in het flikkerende kaarslicht, en toen hij haar 's avonds naar haar rijtuig geleidde, fluisterde hij:

»Morgen middag mag ik immers komen hooren hoe gij het maakt?"

Den volgenden dag zag zij er veel schooner uit dan gewoonlijk. Er lag een koortsachtig blosje op haar gelaat en haar oogen droegen een gloed als daar nog nooit te voren in had gelegen. In haar hart, waar het beeld van haar echtgenoot een langzamen, wreeden dood gestorven was, was een nieuw leven ontstaan, een nieuwe god verrezen; heel den nacht had zij wakende doorgebracht, altijd opnieuw de schitterende figuur van den jongen ordonnans-officier voor zich ziende verrijzen, en zich de woorden herhalende die hij in zijn euvelmoed tot haar gefluisterd had.

Zij trad tegen elf uur het vertrek van haar echtgenoot binnen, en hem goeden morgen wenschende, zeide zij tot Egberta:

»Ik krijg van middag een bezoek dat mij gisteren avond aangekondigd werd en waar ik mij moeielijk los van kan maken, en mama moet toevallig juist naar Utrecht van daag. Zoude het u erg lastig zijn om hier den heelen dag te blijven?"

»Volstrekt niet," zeide het meisje op opgeruimden toon. »Ik heb werk genoeg bij mij voor drie dagen, en oom is nooit ongerust, als ik er 's avonds maar ben."

Ja, gij lijkent wel Penelope," merkte Mathilde verstrooid op. »Ik begrijp nooit voor wie gij al die kinderjaponnetjes borduurt."

»Dat is toch niet moeielijk te raden; Emma zal ze spoedig noodig hebben, en in Indië, waar het zoo heel veel te warm is om de kinderen in te bakeren gelijk in Holland, zullen, dunkt mij, een twaalftal open, geborduurde jurkjes wel te pas komen."

»Ik zou mij wel wachten halve bakermanden te werken voor mijne vriendinnen," lachte Mathilde: »maar 't is waar, het is juist zulk een werk voor u."

»Egberta is altijd gelukkig als zij iets voor anderen doet," zeide Ferdinand met moeite.

Maar de jonge vrouw sloeg geen acht op zijne woorden en ging weder, gelijk zij zeide, aan haar huishouden.

»Weet gij nog wat gij mij gisteren avond hebt beloofd?' zeide Van Wikkevorden thans.

Het jonge meisje voelde eene huivering door haar leden varen, maar knikte toestemmend.

»De dokter heeft verleden gezegd dat het goed voor mij zijn zoude, indien ik eens van tijd tot tijd de bezoeken van Mathilde's vrienden bijwoonde. Zij heeft dat nog geen enkele maal gedaan. Waarom is dat? Die vreeselijke booze geest, die mij steeds sedert mijne ziekte vervolgt, heeft mij ingeblazen dat het was omdat zij zich voor mij schaamde, maar gij zijt mijn goede genius geworden, zeg mij dus wat het is."

Egberta hief met moeite het hoofd op. Het viel haar zoo zwaar hem te bedriegen.

»Wat hebt gij toch leelijke gedachten!" zeide zij, pogende te glimlachen. »Het is bepaald alsof gij er u op spitstet al de daden van Mathilde in een verkeerd daglicht te stellen; maar ik zal u voor dezen keer maar niet te veel beknorren."

»Zeg het mij!" smeekte hij zacht.

»Nu dan, het komt eenvoudig omdat Mathilde, die uw toestand veel beter beoordeelen kan dan de knapste doctoren, doordien zij u dagelijks ziet, bang is dat gij u te veel zult vermoeien. Zelfs een gezond mensch gevoelt zich dikwijls afgemat na bezoeken, en zij heeft gelijk dat zij liever wat al te voorzichtig is, dan opeens misschien weder alles te bederven."

»Zoo? En waarom geeft zij mij bijna geen antwoord wanneer ik wat met haar poog te praten? Ik was bang dat zij mijne woorden voor wartaal aanzag."

»Het was toch enkel om dezelfde reden; zij durft u nauwelijks te antwoorden omdat zij bevreesd is dat gij er dan toe aangespoord zoudt worden te veel te spreken. Ik mag niet onvoorzichtiger zijn dan zij: wees daarom nu verstandig en praat eens niet meer voor het eerste kwartiertje."

Hij gehoorzaamde gedwee en zij hervatte haar werk.

Dien middag kwam Eduard Van Stoutenburgh om Mathilde te troosten. De jonge vrouw had, zonder te vertellen dat zij bezoek zou krijgen, hare moeder overgehaald, van het mooie weder partij te trekken om een lang uitgestelden tocht naar Utrecht te maken, en ontving hem dus gansch alleen.

In den aanvang was hij slechts droefgeestig en bitter in zijne woorden, maar langzamerhand werd hij welsprekender en kwamen er meer persoonlijke zinspelingen in zijne taal. Hij had een maand verlof en wist niet hoe zijn tijd op het buiten van zijn vader te dooden; ook vond hij haar mooi en

ontegenzeggelijk was zij de grootste schoonheid der gansche plaats; hij meende het dus in zekeren zin, toen hij eindigde met haar van zijne liefde te verzekeren en haar om een weinig teederheid in ruil te smeeken.

»Maar Ferdinand!" riep zij uit, met eene voorbijgaande opwelling van berouw over hare maar al te sterke neiging om gehoor te geven aan zijne bede.

Eduard Van Stoutenburgh boog zich geheel tot haar over, zijn blik was toornig en miste geheel die goedhartige uitdrukking, welke de lieden gewoonlijk deed verklaren dat »er toch geen greintje kwaad bij hem zat."

»Van Wikkenvorden heeft andere zaken om hem te troosten," mompelde hij bijna onhoorbaar.

»Wat bedoelt gij?" stamelde zij, verschrikt.

»Ik bedoel enkel, liefste, dat gij niet onwetend kunt zijn van hetgeen de gansche wereld hier fluistert. Al zijt gij alleen er ook het slachtoffer van, en al draagt gij het ook nog zoo moedig, een ieder kent uw ongeluk, en is evenals ik overtuigd dat zulks u van elken plicht tegenover hem ontslaan zoude, indien gij niet zulk een engel van geduld en goedheid waart dat gij u niettemin voortdurend met zijne verzorging blijft belasten."

»Wat meent gij?" herhaalde zij. »Ik zweer u dat ik het niet weet."

»En toch zou het voldoende zijn u slechts één naam te noemen om u te doen inzien dat gij vrij zijt om mij lief te hebben en uit mijne handen het geluk aan te nemen."

»Een naam?" stotterde Mathilde: »zeg mij dien, ik wil dien weten."

»Egberta Van Vuurschen," sprak hij langzaam.

»Egberta!" riep zij uit, terwijl zij overeind sprong en een vreeselijke lichtstraal in haar oogen flikkerde: »Maar neen," zeide zij daarop, en liet zich weder op de sofa neervallen: »dat is niet mogelijk."

»En toch is het zoo, al betreur ik het ook van ganscher ziele dat ik de eerste moest zijn om u dat mede te deelen," ging hij voort. »Of hebben zij elkander niet vóór uw huwelijk gekend, gingen zij niet dagelijks als broêr en zuster met elkaâr om, heeft zij hem niet liefgehad, niettegenstaande hij haar ontrouw werd om u te beminnen, en is zij ook thans niet wederom zijne schaduw geworden? Gij begrijpt dat zij dat nooit zou volhouden, zoo zij zich daarvoor niet door zijne tot haar terugkeerende gehechtheid beloond zag. Er is thans van niets anders sprake, men heeft haar voorgoed geschrapt op de lijst der »geziene" vrouwen, en het was ook daarom dat mijne ouders haar voor gisteren geen uitnoodiging gezonden hebben."

De man die sprak had tal van huishoudens ongelukkig gemaakt; hij had vrouwen doen afdwalen van haar plicht, die zonder hem daaraan steeds

getrouw zouden zijn gebleven, en toch werd hij met open armen in alle salons der wereld ontvangen; op zijne met het kruis van moed, beleid en trouw versierde borst scheen het laatste woord een parodie zoowel als een leugen; loyauteit was voor hem slechts een woord geweest, en toch zou de wereld met open mond naar hem luisteren als hij zijn »Veto" uit zou spreken over het meisje dat daarboven gebukt zat over een werk, bestemd voor de kinderen van anderen, en wier gemoed zoo schuldeloos was dat zij nog slechts den vorigen avond teruggesidderd was voor de eerste onwaarheid, welke haar fijne lippen ooit uitgesproken hadden.

De vrouw die hem aanhoorde geloofde hem niet; misschien geloofde hij zijne eigene woorden niet; maar beiden zagen er eene verontschuldiging in voor het verraad dat zij pleegden tegen den zieken man daarboven, en dus namen beiden het aan.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Sedert dien dag kwam er een gansche ommekeer in Mathilde's levenswijze; het was nu niet meer des avonds, maar ook des middags dat zij uitging; zij liet zich prachtige toiletten maken, en beweerde telkens naar den Haag of Utrecht te moeten gaan om het een of ander hoedje te kiezen of wel bottines te passen; kortom: het werd een woelig leven, vol afleiding en genoegens, maar ook steeds armer aan alle gezelligheid.

Egberta, die zij ongestoord liet voortgaan bij haar man te komen, moest haar toevlucht nemen tot allerlei waarschijnlijkheden om Ferdinand gerust te stellen. Maakte hij zich angstig over haar herhaalde uitstapjes, dan verzekerde het arme meisje hem, als een groot geheim, dat Mathilde het hem niet zeggen durfde, maar dat zij den een of anderen grooten dokter omtrent hem raadplegen ging, daar zij overdreven bezorgd omtrent hem was. — Vroeg hij haar waarom zij zich tegenwoordig zoo kleedde, dan zeide Egberta dat zijne vrouw dat enkel deed in de hoop hem genoegen te doen, en er beter voor hem uit te zien. — Zag zij te dikwijls menschen naar zijn zin, dan deed zij het weêr voorkomen, alsof het enkel geschiedde om hem alle vrees omtrent zijn ziekte te ontnemen.

En dan glimlachte hij en was hij tevreden; ja, hij begon door hare woorden weder zóó zeer aan het leven te hechten dat hijzelf thans alle mogelijke

krachten inspande om beter te worden. Egberta had in hare pogingen om Mathilde's gedrag voor hem te verbloemen hem onwillekeurig zoo zeer aan hare liefde doen gelooven, en dat aan eene liefde zooals zij die nooit gevoeld had, en ook nooit in staat geweest was te koesteren, dat die liefde, die nog het eenige was wat hem bij het leven hield, hem ook van lieverlede nieuwe krachten en moed begon te schenken.

»Ik wil haar den een of anderen dag verrassen," zeide hij op een morgen tot zijne vertrouweling: »maar daartoe zult gij mij moeten helpen."

»Ik?" vroeg zij verbaasd.

»Ja gij, en gij alleen," antwoordde hij glimlachend: »niemand zou dat ter wereld beter kunnen dan gij. Weet gij nog dat ik u vroeger dikwijls plaagde omdat gij altijd zoo in de boeken verdiept waart? Ik zeide u altijd dat gij op die wijze zoudt eindigen met oude jongejuffrouw te blijven."

»Ja," zeide zij zeer zacht, »en uwe voorspelling wordt langzamerhand bewaarheid."

»Dat verwondert mij eigenlijk ook niet, Egberta," sprak hij ernstig. »Wij, mannen, zijn misschien vreemde wezens daaromtrent; maar wij hebben zulke kleine Minerva's als gij zijt hartelijk lief als zuster of vriendin, doch kiezen tot vrouw liever zulk een vroolijken wildzang als Mathilde. Ik mag u dat immers wel zeggen?"

Hij was zoo zeker dat er tusschen hen geen sprake kon zijn van verkeerd uitleggen of kwalijknemen, dat hij niet eens opkeek bij het doen van dien vraag, en dus ook de wolk niet zag, die een oogenblik haar heldere oogen verduisterde.

Het was vreeselijk bitter, aldus naam en gewetensbezwaren ten offer te hebben gebracht, om ten slotte te hooren dat men nog gerekend werd beneden de eerste de beste hartelooze coquette, die met uw naam speelde als met een zeepbel, welke door den eersten den besten bries vernietigd kon worden.

Zij had het lang genoeg *geweten* dat zulks het geval was; waarom moest hij het haar dan nog herhalen?

»Ik zal nooit trouwen; wij behoeven daar dus niet over te spreken," zeide zij dof.

»En toch zoude ik u getrouwd willen zien," ging hij voort, zonder te vermoeden hoezeer hij haar folterde. »Wie weet of er onder de verstandiger mannen, die niet zoo denken als ik en anderen, er zich nog niet eens een voordoet die u bevalt! Zoo dat ooit gebeurt, Egberta, neem hem dan aan; gij weet nu nog niet wat het is lief te hebben, maar dan zult gij het zien. Er is niets op aarde dat daaraan gelijk is; het is het eenige wat het leven

nog eenig geluk verleent, en ik kan mij niet voorstellen hoe iemand die het eens gekend heeft kan blijven leven na het te hebben verloren. Daarbij zult gij dan ook waarschijnlijk het geluk hebben u van kinderen omringd te zien, en een heelen kring om u heen vormen van enkel liefdebanden . . .'

»Dat alles is gekheid," zeide zij eensklaps op zulk een pijnlijken toon, dat hij er van verstomde. »Zeg mij enkel waarmede ik u helpen kan, Mathilde te verrassen."

Anderen helpen verrassen, dàt zou tot den dood toe haar taak op aarde zijn, dacht zij bij zichzelve na.

»Het is waar," zeide hij: »dat, wat ik aan niemand anders dan u zou willen bekennen, mijne ziekte mij zoo hulpeloos heeft gemaakt dat ik mij zou schamen welk gesprek dan ook met een man van eenige ontwikkeling te voeren. Ik heb alles vergeten wat ik eens op het gebied van letterkunde, muziek, politiek of wetenschap wist; dat alles zal wel terecht komen, daar twijfel ik niet aan, maar het zou mij nu nog angstig maken in gezelschap, vooral in *haar* bijzijn. Wilt gij mij nu met uwe kennis helpen, en mij alles weder een weinig tebinnenbrengen?"

Hij schonk haar met die vraag een van de gelukkigste oogenblikken die haar leven ooit gekend had. Hoe! die wetenschap welke hij zoo dikwijls als overtollig in een vrouwenhoofdje bespot had, zou thans dienen om hem weder uit zijne vernedering op te heffen; hem weder gelijk te stellen met de mannen boven wie hij zoo dikwerf in verstand uitgeblonken had? —

Zij begon haar reuzenarbeid met een geduld en een moed, die zelfs haar oom verbaasden.

»Arm kind!" mompelde hij dikwijls als hij haar, met haar zware boeken onder den arm, door weêr en wind, de marktplaats zag oversteken die hem van het huis der Van Wikkenvordens scheidde: »zou zijzelve wel weten wat er in haar omgaat?"

Het duurde weken voordat zij Ferdinand weder eenigszins tot de herinnering aan het eens geleerde teruggebracht had; weken vóórdat hij zijn plan ten uitvoer durfde brengen. Het was reeds lente geworden; en nog altijd ging Mathilde druk uit, zoo in de plaats zelve als op de omliggende buitens. Zij had thans een ganschen hofstoet van bewonderaars gekregen, maar wat ook de anderen beproefden om haar te behagen, een ieder wist toch maar al te goed, dat Eduard Van Stoutenburgh nog altijd de uitverkorene was.

Egberta sprak niemand meer; zij gevoelde zich door al hare vroegere kennissen ontwijken, en morde daar niet tegen; zij had van te voren geweten *hoe* duur zij hare zelfverloochening zoude moeten betalen. Wat zij

echter *niet* wist, was dat Mathilde thans niet zelden, wanneer zij meende eenige verontschuldiging voor hare uithuizigheid te moeten aanvoeren, met neergeslagen blik en schijnbaar haperende stem zeide:

»Mijn echtgenoot? O! dank u, hij maakt het thans zeer goed; maar u weet, hij zondert zich nog liever wat af; hij is zoo gesteld op het gezelschap van juffrouw Van Vuurschen."

Ook mevrouw Verbrugge spaarde haar geenszins. Zij had de vernederende woorden niet vergeten, welke het jonge meisje haar eens had toegevoegd, en wreekte er zich thans onbarmhartig over, door alom op luiden toon het lot harer arme, eenige dochter te beklagen. Zijzelve bleef daar slechts aan huis, om haar kind den hoon waaraan haar echtgenoot haar onderwierp te helpen dragen, en haar aan te sporen te trachten zich over haar leed heen te zetten door zooveel mogelijk uit te gaan en afleiding te zoeken.

Doch op zekeren middag dat Egberta thuis kwam, met een kleur van geluk omdat Ferdinand dien morgen zulke bijzondere bewijzen gegeven had van terugkeerende herinnering, wachtte haar oom haar op met eene tijding, die haar het bloed letterlijk in de aderen deed verstijven.

David Van Vuurschen had haar bij de handen gevat, haar recht in de oogen gezien en gevraagd:

»Weet gij dat er iets bestond tusschen Mathilde en Eduard Van Stoutenburgh?"

Zij deinsde bij die woorden terug alsof zij plotseling een vreeselijken afgrond had gezien.

»Dat is niet zoo, niet waar? Dat kan niet waar zijn? Oom, ik bid u, zeg dat het niet waar is!" stamelde zij.

»Gij weet dat zulke praatjes eerst laat tot mij doordringen; maar ik heb van morgen den dokter bij mij gehad, omdat ik mij niet geheel in orde gevoelde; gij weet dat hij geen prater is; maar hij verzekerde mij dat het thans op aller lippen is."

»Maar het kan onwaar zijn," zeide zij op meêlijwekkenden toon en terwijl zij de handen smeekend naar hem uitstrekte. »Herinner u wat zij al niet van mij gezegd hebben! — O! zeg ten minste dat gij het niet gelooft, het zou al te vreeselijk wezen, juist nu op het oogenblik dat hij weder geheel tot het verstand terugkeert, nu hij als het ware weder tot het leven zal opgewekt worden, enkel en alleen om *dit* te vernemen. Het zal hem dooden, zoo niet lichamelijk, dan toch zeker moreel."

»Het was te voorzien dat het aldus zou eindigen, mijn liefste, beste kind; maar wij hebben dat niet begrepen. Laat ons nog het beste hopen; wie kan zeggen *wat* de toekomst inhoudt!"

Doch zijne woorden konden haar geen troost of gerustheid aanbrengen, dat gevoelde hij wel, en hij waagde het niet haar te vragen waar zij heenging, toen hij haar, tegen al hare gewoonten in, dien middag haar boeken terzijde zag leggen en uitgaan.

Zij had een vast besluit genomen, dat zij ten uitvoer wilde brengen, of het helpen mocht of niet. Zij wist zoo weinig van de wereld af, en kon dus onmogelijk inzien hoe volkomen nutteloos de stap zijn zoude dien zij wagen ging. Zij was zich alleen bewust dat hij haarzelve oneindig veel zou kosten, maar het zou ook, zoo zij slagen mocht, het laatste wezen wat zij hierbeneden voor Ferdinand's geluk kon ten offer brengen; en zij aarzelde niet.

Snel trad zij over het marktplein heen; het bloemhout dat men daar in perken geplant had zond haar zachte lentegeuren toe, de lucht was zacht en doordrongen van die heerlijke beloften welke de zomer op zoo betooverende wijze voor zich uit weet te zenden; maar zij was ongevoelig voor dat alles, zij zag slechts dat groote vierkante huis, waarin zij zooveel geluk gekend had, en dat zij thans met de wanhoop in het hart zou betreden.

Zij vroeg niet eens of er iemand thuis was; de dienstboden lieten haar altijd door; maar ditmaal trad zij, tot hunne verbazing, de trappen niet op, maar in het salon, waar zij Mathilde dacht te vinden.

De kamer was dan ook waarlijk niet leêg, maar het was Eduard Van Stoutenburgh, die zich daar alleen bevond.

Toen hij haar hoorde binnenkomen, snelde hij op haar toe en wilde haar reeds beide handen toesteken toen hij haar herkende en haastig eene buiging maakte.

»Het is hier zeer donker in het vertrek, zoodat men zich gemakkelijk in de binnenkomenden kan vergissen. Misschien is het echter evengoed, dat ik *u* hier onverwacht aantref. De zaak waarover ik mevrouw Van Wikkevorden kwam spreken, kan ik ook met u behandelen. Gij weet dat ik, die als kind des huizes door de ouders van den heer Van Wikkevorden hier ontvangen werd, die als eene zuster werd beschouwd zoo door hen als door mevrouw De Wilde, ook tijdens zijne ziekte voortdurend hier ben geweest."

Van Stoutenburgh boog met eene eenigszins spottende uitdrukking; doch zij deed alsof zij zulks niet zag en ging voort:

»De wereld heeft dat op de haar eigen wijze willen uitleggen; maar ik heb dat voorzien, en ben er dus niet door getroffen; zijzelve is voor haar oordeel daaromtrent verantwoordelijk, niet ik. Al wat ik beoogd heb en ook reeds bijna bereikte was mijn ouden vriend aan het verstand, het leven, de maatschappij, en bovenal .... aan zijne vrouw en het geluk terug te geven. Hij is thans zoo goed als hersteld, maar de geringste schok kan

hem voor altijd in zijne duisternis terug doen storten. En wat zal het zijn, indien hij bij zijn terugkeer tot de wereld, het gefluister verneemt dat, terwijl hij hierboven ziek en ellendig neêrlag, en dus een ieder dubbel heilig had moeten zijn, een ander hem de liefde van zijne vrouw ontnomen heeft."

»Ik kan u verzekeren dat zoo hij zich aan dergelijke praatjes stoort, hij eerst ook eens zal dienen te luisteren naar hetgeen de wereld gelijktijdig van hemzelven verkondigde," sprak hij spottend.

»De wereld mag omtrent hem gezegd hebben wat zij wil," antwoordde Egberta op waardigen toon: »maar zij heeft het zelve niet geloofd. Zij heeft den *schijn* willen aannemen alsof zij er geloof aan hechtte, maar even goed begrepen als gij, dat, zoo er de minste waarheid in haar gemompel had gelegen, mevrouw Van Wikkevorden de vrouw van wie hier sprake was als eene dienstbode uit haar huis zou hebben verjaagd."

»Zij heeft zichzelve misschien, ter wille van de gekrenkte geestvermogens van haar echtgenoot, genoegzaam verloochend om hare smart daarover stilzwijgend te dragen," sprak hij honend.

»Gij gelooft niet wat gij zegt," klonk het minachtend antwoord, terwijl het jonge meisje zich in hare volle lengte en bijna dreigend tegenover hem verhief. »Gij gelooft het niet, en wilt gij daarvan een bewijs, laat dan mevrouw Van Wikkevorden hier komen, en laat *haar* in uw bijzijn aan die vrouw herhalen wat zij van hare verhouding tot haar echtgenoot denkt. Ik verzeker u, dat zij haar geen enkel verwijt, geen enkele beleediging zal durven toevoegen."

Van Stoutenburgh boog het hoofd; hij had het geloof aan zeer weinig deugd behouden in zijne wereld, maar hij gevoelde bij het vernemen dier woorden dat zij even rein was als hij zijne moeder altijd beschouwd had.

»En nu, wat ik u bidden mag, al moge het ook nog zoo onwereldsch nog zoo belachelijk wezen in uw oogen, laat mij u smeeken: vernietig het werk niet dat ik zoo duur heb gekocht. Gij kent thans den prijs dien ik er voor gegeven heb, en er tot aan mijn dood voor zal blijven betalen, want de minachting der wereld gaat niet voorbij, is nooit verzadigd; laat hem bij zijn terugkeer tot het leven het eenige terugvinden waar hij aan hecht: zijne vrouw en zijne eer. Gij hebt zoovele andere vrouwen die gereed zullen zijn met zich te laten spelen, dat gij deze ééne gemakkelijk kunt vergeten. Gij woont niet eens hier; hoe licht zal het u niet vallen van hier te vertrekken om hier in het eerste jaar niet weder te keeren. Ik zal hem weten te overtuigen dat hij nog beter doet met een paar maanden in zijne afzondering voort te blijven leven. Hij gelooft mij, en zoodoende zal hij zich

niet weder onder de menschen begeven aleer het gefluister over deze zaak geheel is uitgedoofd."

»Maar *waarom* zoude ik eigenlijk zulk een hoogst schuldelooze idylle, die mij nu juist bijzonder vermaakt, moeten prijsgeven?" mompelde hij schouderophalend.

»Waarom? Omdat ik nog gelooven wil dat gij een man van eer zijt; gij stamt af van een geslacht van helden; ik kan niet gelooven dat hun zoon willens en wetens laaghartig zou zijn. Gij zijt in Indië geweest, en ik zelve heb over uwe dapperheid tegenover den vijand gelezen; gij kunt dus niet terugdeinzen voor het weinigje pijn dat u misschien de scheiding van Mathilde zou kunnen kosten; en stel daartegenover het leven van den man die daarboven neêrligt, die tot het bestaan terugkeert, die van niets anders droomt, voor niets anders herleeft, dan de liefde zijner vrouw. Zult gij den moed hebben, hem tot *zulk* eene wanhoop te doen ontwaken?"

Hij was dieper getroffen dan hij wel zou hebben willen toonen; Egberta zag het en vatte weder eenigen moed.

»Ik beloof u... er over te zullen denken," zeide hij, terwijl hij voor haar boog. »Ik heb Mathilde thans gezegd dat ik hier zou komen, ik kan dus niet terugtreden, maar hierna..."

Hij reikte haar de hand, en zijne oogen hadden zulk eene uitdrukking van oprechtheid dat zij hem geloofde en vol hoop vertrok. Het arme kind vermoedde weinig, dat al zijne goede voornemens en de diepe indruk harer woorden zoo straks uitgewischt zouden zijn, door één enkelen spotlach van Mathilde.

Zij namen slechts één voorzorg: Eduard zou daar vooreerst geen bezoek meer brengen.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Het was een prachtige zomerdag in het laatst van Juni, toen Ferdinand Van Wikkevorden zich eindelijk door geen bede van Egberta meer weêrhouden liet, maar zich genezen verklaarde en de lang beraamde verrassing aan zijne vrouw bezorgen wilde, plotseling weder als een gezond mensch voor haar oogen te treden.

Reeds dien middag had hij het willen doen, maar Mathilde was uit geweest, en hij wilde onverwacht binnenkomen als zij in hare woonkamer zitten zoude. Hij had eene prachtige parure voor haar laten komen als

teeken van zijne dankbaarheid voor haar goede zorgen tijdens zijne ziekte.

Aan Egberta had hij niet gedacht, maar zij-zelve vergat dat bij het zien van zijne vreugde.

Zij was er den ganschen morgen geweest en had hem voortdurend moeten vertellen van Mathilde en de wijze waarop zij de laatste dagen vóór zijn terugkeer uit Indië doorgebracht had. Het was voor hem in zekeren zin, alsof hij nu pas terug moest komen.

Tegen den avond vernam hij dat Mathilde nog niet teruggekeerd was. Egberta was eveneens naar huis om te eten en dus was zij er niet om hem in bedwang te houden, en zijn verlangen niet meer meester zijnde, waggelde hij meer dan hij liep naar beneden. Lichamelijk was hij nog zeer zwak.

Hij kwam de woonkamer binnen. Zij was ledig; mevrouw Verbrugge deed haar gewone middagdutje in haar eigen vertrek. Maar daar stond de schrijftafel zijner vrouw; zijn eerste geschenk aan haar. Als hij er eens de parure inlegde, het eerste geschenk na zijn terugkeer tot het leven!

Hij aarzelde; er was een geheime opening aan; zou hij zich die nog herinneren? Maar ja, ja, daar immers in de kelk dier bloem? Hij drukte er op en de veêr sprong open; verrukt over dit nieuwe bewijs van zijn terugkeerend geheugen, haalde hij het foudraal te voorschijn waarin hij zijn geschenk geborgen had; hij opende het en wilde het neerzetten. Daar lag een brief, daarop zoude zij het eerst zien; hij plaatste het daarop, maar... wat deed hem daar op eens ontzet terugdeinzen, waarom vlamden die woorden hem tegen alsof zij daar in phosphor geschreven hadden gestaan?

Het was dat hem een volzin, één enkele, getroffen had:

»Houd moed, laat ons voorzichtig zijn, over acht daag kunnen wij elkander terugzien, dan ontmoeten wij elkander te Utrecht"...

Hij greep thans het noodlottig geschrift, en las het, las het tot den einde uit, totdat hij heel het verraad kende dat men tijdens zijne ziekte tegen hem had gesmeed; en de brief dagteekende van zeven dagen herwaarts. Het was dus *heden*, dat zijne vrouw naar Utrecht was.

Hij snelde naar de kamer zijner schoonmoeder. Daar had een kort maar vreeselijk onderhoud plaats, dat ten gevolge had, dat de oude vrouw, voor eenmaal in haar leven uit hare zelfzuchtige onverschilligheid ontwaakt, hare dochter aan het station tegemoet ging, om terstond nog met een der avondtreinen met haar van daar te vluchten.

Zij was bevreesd voor dien half waanzinnige.

Toen Egberta een half uur later de woning betrad, waar zij getuige hoopte te zijn van zulk een huiselijk geluk, als zijzelve slechts in hare

zoetste droomen aanschouwd had, zeide de dienstbode haar dat mijnheer zich naar beneden had begeven, maar zich thans weder op zijne kamer bevond. Zij trad zonder argwaan naar boven, en ging binnen hoewel zij geen antwoord op haar kloppen ontving.

Hij zat in zijn gewonen stoel voor den haard, maar zij was verwonderd een groot vuur te zien branden.

»Hebt gij het koud gehad?" vroeg zij angstig, terwijl zij hem naderde.

»Ja, heel koud," antwoordde hij dof. »Kijk maar, wat ik tot brandstof heb gekozen."

Zij rilde: in den haard lagen zijn eeresabel, zijn Willemsorde en Mathilde's brieven.

»O! Ferdinand!" riep zij uit: »waarom hebt gij dat gedaan?"

Plotseling als tot de werkelijkheid teruggeroepen, sprong hij overeind en greep hij haar beide polsen vast tot hij ze bijna verpletterde in zijne woede.

»Ik heb haar schuldig bevonden, en gij kunt voldaan zijn," voegde hij haar toe, op sissenden toon. »Daareven, toen ik het bewijs harer ontrouw vond, hield mij nog ééne herinnering staande ... de gedachte aan uwe toewijding, ik verbeeldde mij dat ten minste één wezen in het gansche heelal mij trouw was gebleven, en mij liefhad; maar toen bedacht ik hoe gij mij bedrogen hadt, en toen geloofde ik wat mevrouw Verbrugge mij zeide. Luister, die ééne vrouw heeft mijn hart verbrijzeld, zij heeft zwaar tegen mij misdaan, maar het is niets naast hetgeen *gij* tegen mij bedreven hebt, niets, niets, niets! Gij hebt mij dag aan dag, week op week voorgelogen, mij doen gelooven in de liefde die zij niet meer voor een ellendig wezen als ik kon koesteren; gij hebt mij verhinderd te sterven, mij uur aan uur uit de windselen van dien doodslaap des geestes losgewikkeld, tot ik weder denken, tot ik weder voelen kon, en dat alles omdat gij wist dat ik in het eind tot *deze* werkelijkheid zou ontwaken. Ik wilde ten minste weten waarom ... waarom ... ik had u immers nooit iets misdaan ... waarom mij dan tot zulk een marteling te doemen? Maar Mathilde's moeder leverde mij zonder het te weten den sleutel tot dit alles; zij verweet mij uwe liefde voor mij; alsof ik die ooit gewild of gewenscht had. Gij zijt immers een dier wezens aan wie een man nooit denkt, die men lief kan hebben als zuster of vriendin, maar meer ook niet. Maar *gij* schijnt mij bemind te hebben, en gij hebt u willen wreken, langzaam maar zeker; met een vreeselijk geduld zijt gij op uw doel afgegaan, en terwijl ik in u geloofde, zooals men in zijne moeder gelooft, hebt gij enkel gelogen, enkel gelogen. Zoo gij een man waart zoude ik u dooden, maar gij zijt enkel eene vrouw!"

Thans liet hij hare handen los. Zij was marmerwit, haar oogen staarden doelloos voor zich uit, tot tweemaal weigerde haar lippen te spreken.

»Waar is Mathilde?" zeide zij eindelijk met toonlooze stem.

»Weg.'

»En wie zal van avond bij u blijven?"

»Niet gij, bij God! Gelukkig dat Van Haardstede over zou komen om ... heden avond getuige van mijn geluk te zijn; hij zal zoo dadelijk hier wezen. Ik heb hem een briefje tegemoet gezonden."

»Dus ... zult gij niets beginnen dat uw naam onwaardig is?"

»Anderen hebben daarvoor gezorgd. Ik zal het nooit doen ... ik laat *u* immers wel met rust vertrekken, ofschoon ik u zou kunnen vertrappen als een adder."

»Vaarwel dan!" was alles wat zij antwoordde, terwijl zij met opgeheven hoofd langs hem heentrad en de deur wilde openen.

»Wacht!" riep hij plotseling met gesmoorde stem uit: »laten wij ten minste zoo niet scheiden! Gij hebt mij mijn lot doen vervloeken maar wat gij ook gedaan hebt, die vrouw daar zegt mij, dat gij ter wille van mij uw naam hebt verloren ... Zoo dat waar is, Egberta, laat mij u dan ten minste de hand geven voordat wij scheiden ..."

»Waartoe?" zeide zij trotsch, terwijl zij het hoofd in den nek wierp. »Wat gedaan is laat zich niet ongedaan maken; wij blijven voortaan vrienden van elkaar, gelijk ... wij dat eigenlijk in ons hart altijd zijn geweest. Zoo gij ooit later van gedachten mocht veranderen, en meenen mij *iets* verschuldigd te wezen, tracht dan het verstand te behouden dat ik u hielp herwinnen!"

En hiermede verdween zij uit zijn leven.

Toen Van Haardstede daar aankwam, vond hij zijn vriend aangegrepen door het begin eener langdurige hersenziekte, die hem maanden lang tusschen leven en dood deed zweven, om hem bij zijn ontwaken Mathilde aan zijne zijde te doen vinden. Hij vergaf haar alvorens te sterven. — Zij erfde zijn vermogen, vestigde zich in den Haag, en vergat weldra haar eersten liefdesdroom in het gewoel en gejoel der wereld.

Wat David Van Vuurschen betreft, hij had zijn armen moêgeffadderden vogel weder in zijn armen gesloten, en zonder het haar te zeggen bedacht, dat voor hare afwijking van het pad der waarheid zwaar geboet was geworden. — Thans is hij dood, en Egberta...? De wereld schuwt haar nog altijd en zij legt slechts hare boeken neder om zich te verstrooien met het vervaardigen van kleêren voor de kinderen van anderen. —

EINDE.

Een legaat uit den Engelschen tijd

DOOR

C. E. VAN KESTEREN.

Zie 1884 II. 403

II.

Drie dagen nadat het besluit tot landverkoop op Java genomen was, werd het publiek er mede bekend gemaakt [1]).

De *Government Gazette* van 7 November 1812 levert onder de rubriek der advertentiën het bewijs daarvan.

Bijzonder boeiend is de lectuur niet; de *essays* van Macaulay b. v. winnen het ver; maar wie zich een zelfstandig oordeel wil vormen over deze diep ingrijpende bestuursdaad en de critiek welke zij heeft uitgelokt, moet zich het lezen van de „Advertisement" getroosten [2]).

Er staat daarin:

De verkoop zal in het openbaar en op den 1en Januari 1813 plaats hebben, tenzij de landerijen vóór dien tijd ondershands verkocht mochten worden.

---

1) De heer L. Norman zegt op pag. 292 van zijn over het geheel met zooveel zorg, bekwaamheid en talent bewerkte proefschrift „De Britsche Heerschappij", dat de verkoop den 5en November „aangekondigd" werd. Dit is een fout: de „advertisement" is *gedateerd* 5 November, maar *gepubliceerd* den 7en November.

Ook in enkele andere opzichten, zooals men zien zal, wijkt onze lezing van die welke de heer L. Norman gegeven heeft min of meer af.

Eens voor al zij echter verzekerd, dat wij de uitnemende waarde welke het proefschrift ook tegenwoordig nog heeft, ten volle erkennen.

Men houde het: „il faut juger les écrits d'après leur date" in 't oog. *Nadat* de heer Norman zijn proefschrift in de wereld zond, kwamen verschillende nieuwe gegevens aan 't licht.

2) De heer O. van Rees spreekt in zijn „Overzigt van de Geschiedenis der Preanger regentschappen", van „het *koude* advertisement."

Commissiën, voor dit doel speciaal benoemd, zullen eenige dagen vroeger de ligging en grootte der perceelen publiceeren, en de koopers in het bezit van de landerijen stellen.

De veilconditiën zijn:

1e. De betaling geschiedt in zilver of in Bataviaasch credietpapier, naar believen van den kooper, wordende het credietpapier berekend tegen $6^1/_2$ rijksdaalder papier voor één Spaanschen dollar zilver, en het staat den verkooper vrij, deze betaling òf te Batavia òf op de plaats van verkoop te doen.

2e. De koopsom wordt voor de eene helft bij de overdracht van het land, voor de andere helft op den 1en Maart 1813 voldaan.

3e. Alle heerendiensten ten behoeve van het Gouvernement en alle gedwongen leveringen tegen onevenredige prijzen zijn op de landen welke verkocht worden, afgeschaft, en in stede daarvan ontvangt het Gouvernement jaarlijks een vrijpacht (*quit rent*) van een half procent van het bedrag der oorspronkelijke koopsom. Desniettemin zullen de eigenaren verplicht zijn, de publieke wegen en bruggen op het land in goeden staat te onderhouden, en tegen billijke betaling zoodanige assistentie te verleenen als voor de gouvernementstransporten, enz. gerequireerd zal worden.

4e. Geen heerendiensten mogen gevorderd worden van de lieden op de landen wonende, en geen belasting of inkomsten mogen van de bevolking worden geheven, behalve de zoodanige die uit de voortbrengselen en de bebouwing van den grond of uit de huur van huizen en gebouwen voortspruiten, en deze inkomsten moeten met de wet en de gevestigde gebruiken des lands overeenkomen.

5e. De bazaars, de tolpoorten en het hoofdgeld of andere belastingen welke nu op die landerijen geheven worden, zullen uitsluitend aan het Gouvernement verblijven, en de landen welke nu verkocht worden zullen, evenals andere welke reeds verkocht zijn, onderworpen blijven aan de algemeene wetten en de koloniale bepalingen van het Gouvernement.

Ten slotte wordt bepaald:

a. dat er na den verkoop van de landen te Semarang en te Soerabaja colleges zullen worden samengesteld volgens het beginsel van het college van Heemraden, tot regeling van de waterleidingen, de besproeiingen van de rijstvelden en andere plaatselijke belangen, waarbij de onderlinge belangen der partijen betrokken zijn, en

b. dat aanbiedingen voor den onderhandschen koop van een der landen, welke het Gouvernement zich voorstelt in veiling te bren-

gen, rechtstreeks aan het Gouvernement moeten worden gedaan door tusschenkomst van den Secretaris van den Luitenant-Gouverneur [1]).

Zietdaar den hoofdinhoud der advertentie.

Gecommitteerden werden benoemd, om de gronden in perceelen te splitsen; deels waren het residenten der betrokken gewesten, deels ambtenaren die met den Overste Mackenzie aan de statistieke opneming hadden gewerkt. Voor de Westelijke afdeeling traden op: de Resident van de Preanger Mc-Quoid, de ambtenaar der statistieke opneming Lawick van Pabst en de Resident van Krawang Offers. Voor Semarang: de Resident Kapitein Garnham, de ambtenaar voor de statistieke opneming Knops en de Inspecteur van het Boschwezen Winckelman. Voor Soerabaja: de Resident Kolonel Adams, de ambtenaar voor de statistieke opneming Rothenbuler en de gewezen Landdrost Goldbach.

De commissie voor West-Java, waar de landverkoop het uitgebreidst zou zijn, had in last om elk perceel uit een stuk bebouwd en een stuk woest land te doen bestaan; te Semarang en te Soerabaja moest gelet worden op de kavelingen onder het vorig bestuur gemaakt; overal werd den gecommitteerden aanbevolen om de landen welke zij voor verkoop uitzochten zoodanig in perceelen te splitsen, als met de algemeene wenschen en belangen des koopers het meest strooken en dus de mededinging het meest bevorderen zou, en om geen perceelen aan Chineezen toe te wijzen, dan behoudens nadere goedkeuring door de Regeering. Overigens werden hun de handen geheel vrij gelaten. Met de keus van de perceelen had het Gouvernement geen rechtstreeksche bemoeienis; de commissiën beslisten daarover na onderzoek en beraadslaging, zooals uit hun rapporten blijkt, en, verklaart Raffles, „ik heb nooit eenige reden gehad om hun nauwgezetheid en integriteit te wantrouwen."

De verkoop had niet op den aanvankelijk vastgestelden prijs plaats, omdat de Regeering bij nader inzien een meer volledige bekendmaking van de uitgestrektheid en omschrijving der perceelen wenschelijk oordeelde. Vooral te Semarang en te Soerabaja

1) Als Bijlage A nemen wij den oorspronkelijken Engelschen tekst op. Noch de lezing welke Mr. L. Norman, noch die welke Mr. Van Dissel daarvan geeft, is o. i. *geheel* juist. Beiden onder anderen doen het voorkomen, alsof sub 4 in den Engelschen tekst alleen sprake was van inkomsten die uit de voortbrengselen van den grond voortspruiten; toch staat er in de *Government Gazette*: „produce and culture." Dit is, dunkt ons, niet geheel hetzelfde.

kostte dat tijd. Dáár werden de verkoopingen dan ook meerendeels eerst in November gehouden; te Soerabaja den 15en, te Semarang den 10en. Een gedeelte der landen in het Semarangsche kon echter reeds in Februari worden geveild [1]). Dit was het geval met het land Gemoelak.

Voor West-Java duurde het uitstel slechts enkele weken. Den 25en Januari waren de Luitenant-Gouverneur, de Legerbevelhebber en de leden van den Raad met de voornaamste gouvernementsambtenaren en met de gecommitteerden voor den landverkoop in het Stadhuis te Batavia samengekomen, om van den verkoop ooggetuigen te zijn; de Commissaris voor Civiele Zaken te Semarang, tijdelijk ter hoofdplaats aanwezig, was mede tegenwoordig. De uitgestrektheid en de omschrijving van elk perceel werd door een der gecommitteerden voorgelezen, daarna werd het perceel opgeveild en aan den hoogsten bieder toegewezen.

Veel koopers waren er niet.

En 't gevaar had bestaan, dat bijna geen enkele liefhebber zich aanmelden zou.

Dadelijk na de publicatie van den 5en November 1812, zooals Muntinghe [2]) de advertentie noemt, werden de geruchten verspreid, dat de maatregel een ernstig verzet zou uitlokken en waarschijnlijk niet tot uitvoering zou komen, en dat, indien hij ook al werd uitgevoerd, de koopers niet de minste zekerheid zouden hebben, daar het Opperbestuur of een volgende regeering de geheele transactie waarschijnlijk annulleeren zou. Andere kwaadwilligen voegden daar nog bij, dat het Britsche Gouvernement, ofschoon het door verovering in het bezit van Java was geraakt, daarom nog geen recht had, over een gedeelte der domeinen te beschikken voordat het bezit door een definitieven vrede bevestigd was.

Het vertrouwen van het publiek moest daaronder lijden [3]). Raffles werd echter bijtijds gewaarschuwd, en toonde ook nu weer den moed om een aansprakelijkheid op zich te nemen, welke hij in gewone omstandigheid liefst vermeden zou hebben. Korten tijd te voren had Engelhard, gewezen Gouverneur van Java's Noordoostkust, hem herhaaldelijk en met aandrang voorgesteld, samen

1) Abusievelijk vermeldde de heer L. Norman dat de verkoop overal op Java den 23en Januari plaats had.

2) Waar wij ons verder op Muntinghe beroepen is, tenzij e. v. iets anders blijkt, zijn brief aan Raffles onze bron.

3) Oordeel van Muntinghe, uitgesproken in zijn brief aan Raffles.

een land te koopen; doch voortdurend had hij geweigerd, eensdeels omdat hij van zich zelf voor zulk een associatie geen fondsen genoeg had, anderdeels omdat hij er weinig neiging toe gevoelde [1]). Maar nu hem de geruchten ter oore kwamen, en zelfs een zeer gezien koopman, die het Britsche Bestuur sterk genegen was, de heer Timmerman Thijssen [2]), hem verzekerde, dat de partijgeest de praatjes gereedelijk aangreep en dat bij den verkoop de schadelijke gevolgen van het opgewekte wantrouwen bemerkt zouden worden, nu nam hij het voorstel van Engelhard aan, zoodat bij dezen ten minste alle twijfel moest ophouden; en Engelhard had een buitengewoon grooten invloed. [3]). Had Raffles voor dien stap teruggedeinsd, ook Engelhard, van wien men wist dat hij het voornemen had om een land te koopen, zou zich teruggetrokken hebben, en dan zou zeer zeker het wantrouwen toegenomen, de maatregel mislukt en het crediet van het Gouvernement benadeeld zijn. Raffles bedong echter, dat van zijn associatie met Engelhard niets uitlekken mocht eer de verkoop afgeloopen was; „de wetenschap, dat ik zelf deel nam", zegt hij, „had op andere bieders invloed kunnen uitoefenen, waarvan bij den verkoop de gevolgen ondervonden zouden zijn", en dit wilde hij voorkomen.

Het resultaat overtrof thans de verwachting. De landen haalden op één na, waarvoor niet genoeg geboden en dat dientengevolge opgehouden werd [4]), prijzen die hooger waren dan de geschatte waarde en, volgens het raadslid Mr. Cranssen, ook hooger dan er ooit vroeger bij landverkoopingen was gemaakt,

Voor Batavia, Semarang en Soerabaja samen bedroeg de opbrengst bijna drie millioen rijksdaalders in papiergeld — volgens den door Lord Minto vastgestelden koers gelijkstaande met ruim 455 000 Spaansche dollars zilver [5]). Van dit bedrag heeft men

---

1) Eerst had Engelhard zich tot Muntinghe gewend, die in den koop echter geen voordeel zag.

2) »A merchant of considerable respectability and strongly attached to the British Government" zegt Raffles.

3) Ziehier de woorden van Raffles: „a gentleman of the highest rank and most considerable influence in this island".

4) Dit was het Westelijke Deel van Bandong; het hoogste bod beliep slechts 5000 Sp. Doll.

5) Het officiëele „Abstract Statement" geeft dit resultaat op:

25th January 1813. — In the Jaccatra and Crawang Regencies, at Batavia. . . . . Spanish Dollars	216.853.56
10th Nov. and 13th. Feb. — In the Damak Regencies at Samarang.	159.676.58¾
15th Dito. — In the environs at Sourabaya	78.912.38
Total Spanish Dollars	455.443.20¾

echter nog af te trekken 80 000 Spaansche dollars, welke den heer Zimer, wiens land door het Gouvernement teruggekocht werd, gerestitueerd moesten worden, zoodat de opbrengst van de veiling te Batavia verminderde tot 136 853.56 Spaansche dollars, en in verband daarmede het totaal voor de drie hoofdplaatsen samen feitelijk 375 443.20¾ Spaansche dollars was, of 2 440 381.24 rijksdaalder papieren geld [1]).

In deze som is ook het rendement van den onderhandschen verkoop van twee perceelen begrepen, schijnt het [2]). Vijf perceelen waren langs dien weg van de hand gezet, maar drie er van kwamen aan het Gouvernement terug, omdat de kooper, de reeds genoemde Zimer, niet in staat was de kooppenningen te voldoen.

Er is — wij beginnen nu aan de critiek — aangevoerd, dat de onderhandsche verkoop zeer verkeerd was, „want bij een zoo gewichtige aangelegenheid had men aan de concurrentie, hoe beperkt die ook ware, vrijen loop moeten laten" [3]).

In 't algemeen is dat grif toe te geven, en het zou werkelijk verwondering moeten wekken dat Raffles zulk een halfslachtig stelsel in practijk bracht, had niet Mr. Muntinghe opheldering gegeven. Wij weten nu, dat de „specifieke reden", waarom men èn ondershands èn publiek verkocht, hierin bestond, dat verschil-

Equal to old Batavia Paper Currency, at the rate of 6½ Rix Dollars for each Spanish Dollar 2.960.381.24

Accountant's Office, Batavia, September 22d 1813.

(Signed) J. G. Bauer.
Accountant.

(True copy).

Charles Assey.
Secretary to Government.

1) De heer L Norman stelt het eindcijfer voor Batavia op 216 853.56, en verzekert: „Wij kunnen de juistheid van ons cijfer op voldoenden grond staven, daar het namelijk getrokken is uit een verbaal, door de magistraten van Batavia na den verkoop opgemaakt." Maar dit is nu niet langer de *geheele* waarheid; nog eenige dagen méér na den verkoop had de door ons genoemde restitutie aan Zimer plaats. Raffles deelt dat in zijn „Minute" meê tot tweemaal toe, Sub. 29 o. a. in deze zeker ondubbelzinnige woorden: „A copy of the Accountant's Report is annexed, from which it will appear, that the total amount of land sold, after deducting the purchase money of Mr. Zimer, which was repaid to him in pursuance of the Resolution of the 28th May last in Spanish dollars 375 443 or Batavia Currency, at 6½ Rix Dollars for one Spanish Dollar, 2 440 381."

2) *Schijnt het*; want het Abstract Statement" luidt in zijn geheel: „Abstract Statement of Government lands sold by *public* auction", maar uit Raffles' Minute moet men opmaken, dat de ondershands verkochte landen meêgerekend zijn. 't Laatste is dan ook verreweg het meest aannemelijk.

3) Deze bedenking wordt door den heer L. Norman geopperd. Zie p. 295 van zijn proefschrift.

lende individuen, bij wie onder het vorige Gouvernement de verwachting was opgewekt, eenige stukken grond te zullen krijgen en die zich daarvoor tijdig ook tot het tegenwoordige bestuur met een request hadden gewend, er reeds toe overgegaan waren, in deze gronden geld te steken, terwijl bovendien overwogen werd, dat iemand uit bijzondere neiging voor de plaatselijke ligging van een perceel genoopt kan worden, ondershands evenveel te bieden als op een openbare veiling. —

Een tweede aanmerking van Gillespie [1]) luidt: „de perceelen waren buitensporig groot".

Muntinghe antwoordt daarop: „De uitgestrektheid op zich zelve is een zeer bedriegelijk criterium voor de beoordeeling van de wezenlijke waarde van een land. De standaard van de intrinsieke waarde ligt, meen ik, ten slotte, voor den eigenaar in de rente welke hij na een vergoeding van de onvermijdelijke uitschotten en na een taxatie van zijn tijd en vlijt, van zijn geld kan maken, en voor het Gouvernement in een vergelijking van de inkomsten welke het van dezelfde districten vóór en na den verkoop heeft. Wat nu den eigenaar betreft, hij heeft krachtens de veilconditiën het recht om inkomsten te trekken van de producten des lands en uit de huur der huizen, maar wegens den maatschappelijken toestand en wegens het uiterste gebrek aan geld onder de lagere klassen der bevolking, is het hem volslagen onmogelijk, uit de huur van hun woningen een penning te halen. Daarbij is hij door de veilconditiën aan de algemeene koloniale regelingen van het Gouvernement onderworpen, en gehouden de gebruiken des lands in acht te nemen, zoodat op hem in de eerste plaats de verplichting rust, de inlandsche hoofden op dezelfde wijze van het noodige te voorzien als tot nu toe hun deel was, en in de tweede plaats, om elk artikel, dat te eeniger tijd een monopolie-artikel was, aan het Gouvernement te leveren, terwijl hem in de derde plaats verboden is, heerendiensten en gedwongen leveringen te heffen. Het eenige product dat den eigenaar kans op winst geeft is de rijst, en tot rijstbouw zijn de inlanders van nature genegen."

Raffles op zijn beurt verdedigt zich aldus: de gronden waren gekozen uit die, waarvan het Gouvernement het minste voordeel trok. Wie geen kapitaal genoeg had, om er een belangrijke som in te steken, ten einde ze in cultuur te brengen, moest van

---

1) Ook de heer L. Norman schijnt het daarmede eens Vergelijk pag. 304 van zijn proefschrift.

koopen afzien, en van een anderen kant kon het niet de wensch van gegoede personen en speculanten zijn, om hun geld vast te leggen zonder de kans op een aanzienlijke winst, zoodat de perceelen in handen kwamen van enkele groote kapitalisten die het hoogste boden, om een aaneengesloten en uitgestrekte bezitting te krijgen. De aard der gronden, de gewoonten en gebruiken die destijds in de kolonie de overhand hadden, en de verdeeling van het kapitaal — daaraan schrijft Raffles het toe, dat het getal koopers gering was.

Wij moeten bekennen, door die argumenten nog niet volkomen overtuigd te zijn. Maar Muntinghe had nog twee andere: volgens hem was de groote uitgestrektheid der perceelen het beste, zoo niet het eenige, middel om de inlandsche instellingen en de politieposten in de bedoelde districten te behouden, en dat het publiek de perceelen niet te groot vond, blijkt zijns inziens hieruit, dat meer dan één der aangrenzende perceelen gekocht werd door denzelfden persoon. Dit laatste nu is juist, en helpt ongetwijfeld de aanmerking, door Gillespie gemaakt, nog meer verzwakken, terwijl het eerste argument, aangenomen dat Muntinghe ook hierin gelijk heeft, wat wij niet beoordeelen kunnen, daartoe niet minder bijdraagt. Vóór de bewering van Muntinghe pleit een mededeeling van Elout. „Op de landerijen door het Britsche bestuur in het Krawangsche en de Preanger regentschappen verkocht", zegt Elout [1]), „bestond de bijzonderheid, dat de verdeeling der politiedistricten ook tevens die der landerijen was. Zoo zijn bij voorbeeld de thans nog in particuliere handen zijnde landgoederen van Tjassem, Pamanoekan, Indramajoe en Kandangauer, alle gelegen in het Krawangsche, sedert onheugelijke tijden, inlandsche *tjoetaks* of afdeelingen geweest en zijn dit ook nu nog".

De aanmerking is bovendien veel te algemeen. Te Batavia mochten zij, die kleine landen wenschten te koopen, niets van hun gading vinden, elders was daarvoor de gelegenheid ruim genoeg. Te Semarang toch werden o. a. een perceel van 874 acres, een van 700, een van 610, een van 555, een van 402, een van 276, ja, zelfs een van 148 acres geveild, en in bijna elk van die cijfers was nog een zekere uitgestrektheid nipabosschen, moerasgrond of ander weinig kostbaar terrein begrepen, zoodat er voor de padicultuur, waaruit de kooper het grootste gedeelte van de

1) In de „Bijdragen tot de kennis van het koloniaal beheer. 's-Gravenhage, J. Roering, 1851", p. 177.

inkomsten moest trekken, welke hij dus tot basis voor de bepaling van zijn koopsom had aan te nemen, respectievelijk slechts 544,39, 15½ (zegge: *vijftien en een half*), 120,26, 69 en 100 acres overbleef [1]). Buiten publieke veiling werden onder het Britsche tusschenbestuur nog andere kleine perceelen verkocht: b. v. de dèsa's Pekoenden en Randoesari, samen 4 morgen beslaande, Serondol, groot 22 bouw, enz. Doch dit slechts in het voorbijgaan.

Op de aangevoerde gronden komen wij tot de gevolgtrekking, dat het verwijt betreffende de „buitensporige grootte" der perceelen, waardoor slechts enkelen zouden hebben kunnen mededingen, om zijn algemeenheid verworpen moet worden, ten aanzien van den verkoop te Batavia betwistbaar is, en ten aanzien van den verkoop elders ongegrond. —

Een *derde* aanmerking [2]) luidt: Raffles had moeten bedingen, dat bij de betaling van de koopsom het papieren geld slechts tegen den koers van den dag aangenomen zou worden; $6^1/_2$ rijksdaalders gelijkstellende met 1 Spaanschen dollar zilver, kende het Gouvernement aan het papieren geld een waarde toe, die ongeveer 85% boven de marktwaarde was, en benadeelde het dus de schatkist in hooge mate.

Het antwoord kan kort zijn. Indien Raffles geweigerd had, $6^1/_2$ rijksdaalders papieren geld in ontvangst te nemen voor 1 Spaanschen dollar zilver, zou hij de belofte geschonden hebben, door Lord Minto aan Java's bevolking gedaan, en wat zou de schatkist er bij gewonnen hebben? Niets hoegenaamd. Er zouden zich hoogst waarschijnlijk minder koopers hebben aangemeld; er zou aan *waarde* zeker niets meer ontvangen zijn. —

Een *vierde* aanmerking is van niet beter allooi; wij bedoelen deze: „dat men geheel moest afgaan op eenige losse opgaven der commissarissen" [3]).

---

1) Zie Bijlage B, getrokken uit het Officiëele „Rapport omtrent de particuliere landerijen beoosten de rivier Tjimanoek, door Mr. Van Dissel".

„Morgen", zoo lezen wij in de „Verhandeling der Munten, Maaten en Gewigten, van Neerlandsch India", Anno 1786 door het Bataviaasch Genootschap gepubliceerd, „is zeshonderd of 600 vierkante roeden". De gelijkheid van *morgen* en *acre* blijkt overigens o. a. uit de akte van transport, 1 Juni 1833 voor den Raad van Justitie te Semarang gepasseerd; het land Gemoelak, dat volgens de „List of Lands" 8043½ □ „acres to 600 □ rods each" besloeg, wordt in die akte gezegd acht duizend drie en veertig en een halve *morgen* oppervlakte te hebben.

2) Zij werd, blijkens een op 's Rijks Archief aanwezigen bundel bescheiden, gemaakt door den Accountant General Wm Egerton in een missive, gedateerd Fort William 28 Febr. 1814 en gericht aan den Gouverneur-Generaal in Rade Francis Earl of Moira.

3) Deze aanmerking wordt door den heer L. Norman gemaakt op p. 295 van zijn werk.

Hoe weinig los de opgaven inderdaad waren, kan, althans ten aanzien van den verkoop te Semarang, uit nog bewaarde officiëele stukken van het jaar 1813 aangetoond worden, dank zij de nasporingen van Mr. Van Dissel. Daarnaar verwijzende [1]), releveeren wij hier, dat het publiek vóór den verkoop bekend gemaakt was

1e met de grenzen der landen;

2e met de uitgestrektheid onbebouwden grond, welke daarop gevonden werd, en deze rubriek was weder in zes kolommen verdeeld, om aan te geven, hoeveel acres van dien onbebouwden grond gereserveerd was voor de dèsa's, hoeveel acres begroeid waren met nipabosschen, hoeveel acres moerasgrond er toe behoorden, enz.

3e met de uitgestrektheid padivelden;

4e met het getal djonken waaruit die padivelden bestonden en de qualiteit der verschillende velden, welke daarvoor onder vier rubrieken werden gerangschikt: zeer goede qualiteit, goede, middelmatige en slechte;

5e met de hoeveelheid padi, van elke soort der velden te verkrijgen per djonk;

6e met de hoeveelheden amats padi, van elke soort der velden in het geheel te verkrijgen;

7e met het aandeel dat daarvan aan de bevolking toekwam;

8e met de voordeelen welke elk perceel jaarlijks bovendien den opgezetenen leverde door vischvangst, aan nipabladeren, enz.

9e met het getal zielen, en in het bijzonder met het getal werkbare mannen, dorpshoofden en priesters; voorts met het getal dèsa's en kampongs, alsmede met het getal huizen, buffels en paarden.

Dat alles onder anderen was in de „losse opgaven" te vinden, en vooralsnog houden wij het er voor, dat werkelijk Raffles gelijk had, toen hij verklaarde, met „the allotment of the lands" bekwame personen belast te hebben, in het bijzonder uit die Europeanen gekozen welke wegens hun lokale kennis voor de taak het geschiktst te achten waren. —

Een *vijfde* afkeuring betreft de directe of indirecte deelneming van Raffles, Muntinghe en den Resident Mc. Quoid; Gillespie ontzag zich zelfs niet, Raffles te verwijten dat deze reeds lang vóór den verkoop de landen welke hij voor zich wilde koopen uitgezocht had, dat tot die landen alle koffieplantages in West-Java behoor-

1) Wij nemen de vrijheid, ze als Bijlagen B. en C. te reproduceeren.

den en dat aldus het monopolie van dit stapelartikel mettertijd in zijn bezit zou geraken.

Op de landen, welke te Batavia verkocht werden, *stonden* koffieboomen; wij zeiden het boven reeds. Dat de heer Mc. Quoid, nadat hij voor een zesde medeëigenaar van een in zijn gewest gelegen land was geworden, resident van de Preanger bleef, zullen wij evenmin ontkennen, en wel verre van dit te verdedigen, achten wij het een laakbare zwakheid of achteloosheid in Raffles, dat hij den resident handhaafde op zijn post; minstens had hij hem behooren over te plaatsen. Maar tevens komt het ons voor, dat Nederlanders, die deswege Raffles hard vallen, te bedenken hebben, hoe onder het bestuur van landgenooten op Java, ook in later tijd nog, veelvuldig dezelfde zwakheid of achteloosheid waar te nemen viel, en dat overigens de houding van Raffles correct was en Mc. Quoid onverdiend hard beoordeeld is.

Voor het laatste staat ons de naam van den onafhankelijken en eerlijken Muntinghe borg. „Indien," zegt Muntinghe, „aan mijn getuigenis eenige waarde wordt toegekend, ben ik bereid, in den plechtigsten vorm de verklaring af te leggen, dat de twee andere gecommitteerden voor den landverkoop in de Westelijke afdeeling, de heer P. H. van Lawick van Pabst, destijds resident van Rembang, en de heer W. Offers, resident te Krawang, mij hebben medegedeeld dat de heer Mc. Quoid voor hun opinie en voor hun kennis van de natuurlijke grenzen en hulpbronnen des lands zóó veel deferentie toonde, dat niet hij, maar *zij* feitelijk de personen waren die aanwezen welke gronden verkocht zouden worden; en *zij* hebben geen enkel bod gedaan, zoodat hun eigenbelang zeker niet in het spel was." Wat dus Mc. Quoid als gecommitteerde ook te verwijten moge zijn, zeker niet dat hij van *die* positie misbruik gemaakt heeft, om zich als toekomstig landeigenaar te bevoordeelen.

En nu Muntinghe zelf! Vóór den publieken verkoop kwam Muntinghe in den Raad van Indië met een bod op een der Krawangsche landen voor den dag, en zoowel Generaal Gillespie als Mr. Cranssen hechtte daaraan zijn volkomen goedkeuring. Uit persoonlijke consideratie en deferentie voor de opinie van Raffles zag Muntinghe later, nadat er nog een onderhandsch bod van een particulier was ingekomen, van het hem reeds toegewezen perceel weder af. „Uw eerste voorstel aan mij," schreef Muntinghe in 1814 aan Raffles, „nadat er voor hetzelfde perceel een ander onderhandsch bod was ingekomen, hield in dat ik mijn recht aan

het Gouvernement teruggeven, en op de openbare veiling mijn geluk beproeven zou. Daar had ik echter op tegen, niet omdat ik onwillig was die proef te nemen, maar omdat daarin een erkenning mijnerzijds gelegen zou hebben, dat mijn bod op een onbehoorlijke wijze en voor een onvoldoende som was gedaan. Het eenige middel derhalve, om mijn recht te handhaven en tegelijk den tweeden bieder, den heer J. Shrapnell, tevreden te stellen, zooals U verlangdet, was een particuliere overeenkomst met dien heer aan te gaan. In het perceel dat ik gekocht had staken alle fondsen waarover ik beschikken kon, en daar ik lang gewenscht had mij uit het openbare leven terug te trekken, beantwoordde het aan mijn doel, want het bood mij voor een geschikt verblijf in een gematigde luchtstreek de gelegenheid aan, welke, naar mij bleek, in dezelfde mate geen der andere perceelen in die richting verschaffen kon. Een grooter aandeel in den landverkoop wenschte ik niet te hebben. De heer Shrapnell had het plan gemaakt, om twee der perceelen zoodanig te vereenigen, dat daardoor het perceel dat ik gekocht had voor hem grooter waarde verkreeg. Terwijl ik hem het mijne afstond, gaf hij mij daarom voor de teleurstelling welke ik ondervond zulk een vergoeding, dat ik andere perceelen kon koopen, die, al kwamen zij mij ook niet even gelegen, toch aan mijn doel genoeg beantwoordden om mij te bewegen bij de algemeene verkoopingen meê te dingen. De som waarvoor ik het perceel in quaestie gekocht had was 30 000 Spaansche dollars; de winst die de heer Shrapnell mij gaf, was 5000, en de fluctueerende en dagelijks verminderende waarde van het papieren geld in aanmerking nemende, kan men gemakkelijk nagaan, dat ik met dit bedrag slechts het uit de overdracht ontstaande verlies kon dekken. Ik leed bovendien schade door den verkoop van mijn huis en eigendom bij Batavia, waarvoor ik 55 000 rijksdaalders betaald had toen het papieren geld op 100 procent stond, en waarvoor ik 150 000 rijksdaalders terugkreeg, toen 10 en 12 rijksdaalders niet meer waard waren dan 1 Spaansche dollar. Hieruit kan men ineens zien, wat ik bij de transactie gewonnen of verloren heb." Op de *publieke* vendutie bood daarna Muntinghe meê, en dit was volgens een oude usance alleszins geoorloofd; „niets was minder zeldzaam, dan dat leden van den Raad landeigenaren werden." Wij voor ons echter verontschuldigen dat liever met een ander argument: Muntinghe was vast besloten, 's lands dienst te verlaten, zooals dan ook reeds in 1813 gebeurde.

Verontschuldigen, zeggen wij, omdat wij hier het oog hebben op het standpunt, dat een dienaar der Regeering behoort in te nemen met betrekking tot de particuliere industrie en tot de bevolking. Van dat standpunt kan men de participatie van ambtenaren in landelijke ondernemingen niet krachtig genoeg afkeuren, want daardoor wordt hun oordeel bevangen en komt hun plicht met hun eigenbelang menigmaal in een voor dien plicht zeer gevaarlijk conflict. Doch juist dat standpunt werd door Gillespie, en door anderen na hem, bij de beoordeeling van den landverkoop, niet ingenomen. Om den landverkoop zelven keurden zij de deelneming van Muntinghe af. En dit gaat onzes inziens niet aan. Het publiek dat twijfelde, of het met den verkoop wel ernst was en of niet later het Opperbestuur de verkoopingen annulleeren zou, moest zijn wantrouwen laten varen, wanneer het vernam dat te Batavia Muntinghe, te Semarang Knops, te Soerabaja Rothenbuler zelven medebieden zouden: de *landverkoop* derhalve kon door de deelneming van regeeringspersonen alleen gebaat worden.

In elk geval was het een onedele daad, dat Generaal Gillespie Raffles een verwijt maakte van zijn houding tegenover Muntinghe's koop en verkoop van gronden, en evenzeer, dat hij Raffles' poging, om het wantrouwen van het publiek weg te nemen en de publieke veiling te doen slagen, als een blijk van baatzuchtige berekening op de kaak poogde te stellen. „Het strengste onderzoek", kon Raffles met een gerust geweten aan Bewindhebberen schrijven, „zal mij aangenaam zijn". En het doel behoefde hier de middelen niet te heiligen. Was het doel te prijzen, de middelen waren onberispelijk. Zóó weinig kan er ter goeder trouw van begunstiging sprake zijn, dat de perceelen bij de 60 000 Spaansche dollars haalden, vrij wat meer dan Engelhard gerekend had, en dan hij zou hebben kunnen bieden, indien hij niet vertrouwd had, dat het Raffles gelukken zou, geld op te nemen voor de helft van de koopsom. Toen echter Raffles ter oore kwam, dat de kwaadsprekendheid uit zijn associatie met Engelhard munt wilde slaan, ontbood hij den laatste en de verdere belanghebbenden [1]) en verzocht hun als een gunst, dat zij onder deze omstandigheden zijn aandeel zouden overnemen tegen den prijs dien hij zelf er voor betaald had, en daaraan gaven zij gehoor. „Ik zag er volstrekt

---

1) Namelijk De Wilde en de Resident Mc. Quoid. De laatste had zooals wij reeds opmerkten een zesde aandeel. Evenmin als Raffles echter bood hij op de veiling mêe; voor de oogen van het publiek was Engelhard de eenige kooper.

niets kwaads in", verzekert Raffles, „publiek eigendom op een publieke vendutie te koopen, maar van het oogenblik dat mij te kennen gegeven was dat het correcte van de transactie betwijfeld kon worden, kon ik er geen genoegen meer in vinden, geïnteresseerd te blijven." —

Eén punt thans nog: de verkoop van koffietuinen, waarvan Gillespie zooveel ophef maakte en welken ook de heer L. Norman Raffles aanrekent als een fout.

Dat er op de landen welke te Batavia in veiling gebracht werden, en juist op die welke Engelhard kocht, koffieboomen stonden, hebben wij reeds erkend. Ten onrechte evenwel is beweerd, dat den koopers het recht van beschikking over het product van die boomen was toegekend; dat recht berustte uitsluitend bij de Regeering. De heer L. Norman beroept zich op het adres van den medeëigenaar De Wilde aan den Koning, waarin Raffles ten laste wordt gelegd, dat hij eerst na de aanklacht van Gillespie leverantie van het product aan het Gouvernement vorderde: „ten einde zich tegen die aanklacht te kunnen verdedigen", zegt de heer De Wilde, „begreep de Luitenant-Gouverneur niets beters te kunnen doen, dan Soekaboemi" (zoo was het land genoemd) „met onrechtmatige gestrengheid te behandelen, en alzoo, met terzijdestelling en schennis van het wettige interest zijner medeëigenaren, zijn belangeloosheid en onpartijdigheid ten hunnen koste ten toon te spreiden en, met verkrachting der overeenkomst, de verplichte leverantie der koffie te vorderen." Maar het land was verkocht op voorwaarde dat het aan de algemeene wetten en koloniale bepalingen onderworpen zou blijven, en tot deze koloniale bepalingen behoorde van oudsher, dat het Gouvernement zich den alleenhandel in koffie toekende [1]). Op vrije beschikking konden de koopers geen aanspraak maken. Werd hun die aanvankelijk gelaten, zooals één jaar 't geval is geweest [2]), dan verzuimde de Resident Mc. Quoid uit eigenbelang of achteloosheid zijn plicht, en deswege is de handhaving van dien ambtenaar door Raffles des te meer te ver-

---

1) Onderzoek bracht ook den heer Riesz tot de overtuiging, dat de heer De Wilde zijn land onder de verplichting tot koffielevering kocht. Zie „De particuliere landerijen en de Geschiedenis, Batavia G. Kolff & Co. 1883", p. 77.

2) Zie het „Advies van den Raad van State van 22 December 1828 N. 9b betreffende het adres van W. J. Money" in een der nog niet genoemde bundels van Elouts Bijdragen, nl. de „Bijdragen betrekkelijk koloniale en andere aangelegenheden. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1874". Money was een der eigenaren van de Pamanoekan- en Tjassemlanden, en verzocht als zoodanig in 1824 en 1828, van de verplichte leverantie weer ontheven te worden.

oordeelen, doch om die nalatigheid van den Resident ging het recht der Regeering nog niet verloren. Ook het Hollandsche Gouvernement achtte het in 1822 „manifest, dat de bezitters" (der landen) „onder de verplichting waren gebleven, om de koffie te leveren aan de pakhuizen van het Gouvernement." [1])

Het eenige wat er aan te merken kan zijn is, dat de verplichting niet uitdrukkelijk in de veilconditiën werd gestipuleerd. De veilconditiën openbaren, zooals nader aangetoond zal worden, ook in andere opzichten bedenkelijke leemten. Het gevolg daarvan is een menigte chicanes geworden, waarbij men zich vaak met allerlei excepties en spitsvondige uitvluchten trachtte te wapenen. Raffles zelf heeft daaraan meêgedaan. De eigenaren van Soekaboemi beriepen zich op artikel 2 van de voorwaarden van verkoop, om te bewijzen dat, aangezien alle gedwongen leveringen tegen onevenredige prijzen afgeschaft waren, zij ook niet gedwongen konden worden, hun koffie aan het Gouvernement af te staan; en daarop nam Raffles zijn toevlucht tot de interpretatie, dat het artikel de gedwongen leveringen tegen evenredige prijzen gehandhaafd had en dus de eigenaren van Soekaboemi wèl prijsverhooging, maar geen vrije beschikking konden vorderen [2]). De nood leerde hier verzinnen. De bedoeling toch was geweest, het koffiemonopolie onverkort en onbezwaard te behouden, en aan de slechte redactie van de veilconditiën was het te wijten, dat de eigenaren van Soekaboemi durfden weigeren, hun koffie aan het gouvernement te leveren.

Dit alles neemt echter niet weg dat het onredelijk en dwaas van Gillespie was, Raffles te beschuldigen, naar vernietiging van het gouvernements-koffiemonopolie te streven, om dat in eigen handen over te brengen. Onredelijk: dewijl hij weten moest, dat Raffles in diezelfde Raadszitting, waarin tot landverkoop besloten werd, nadrukkelijk het behoud van het Gouvernementsmonopolie op den voorgrond had gesteld. Dwaas: omdat de koffietuinen van weinig beteekenis waren. „Het motief," zegt Muntinghe, „van

---

1) Deze resolutie vindt men in het werk van den heer L. Norman p. 305 aangehaald.

2) De heer L. Norman althans stelt die *akal* op rekening van Raffles. Elout echter laat zich in de „Bijdragen tot het koloniaal beheer" aldus uit: „dat men de zaak *hier te lande* in dier voege beschouwd heeft, dat wel is waar alle gedwongen leveringen tegen onevenredige prijzen waren afgeschaft, doch dat het slot van art. 5 de bevoegdheid gaf, om gedwongen leverantiën, uit algemeene bepalingen voortvloeiende, te vorderen, mits de prijzen daarvoor aan den landeigenaar betaald slechts genoegzaam (*adequate*) waren, dat wil zeggen: evenredig aan den marktprijs".

de gecommitteerden in de Westelijke afdeeling, om bij de perceelen, welke verkocht zouden worden, enkele districten met koffieaanplantingen te trekken, moet ieder die de minste locale kennis van dit eiland bezit klaar en duidelijk wezen, want deze districten liggen tegen de heuvels van Buitenzorg, die reeds alle particulier eigendom zijn, en dienden dus om van Noord tot Zuid een zuivere grens (*clear boundary*) te verkrijgen, waardoor de particuliere landen ten Westen afgescheiden zouden zijn van de landen ten Oosten, die door regenten werden beheerd en waarop het leenstelsel (*feudal system*) van toepassing was"..... „In stede dat het koffiemonopolie op de koopers der landen werd overgedragen, werden de eigenaren met betrekking tot de koffie aan dezelfde verplichtingen onderworpen, die vroeger op de regenten hadden gerust, en in plaats dat de bedoelde districten alle koffieaanplantingen in de Westelijke afdeeling van het eiland omvatten, waren het slechts de heuvelruggen van Buitenzorg, en bleven de geheele regentschappen Bandoeng, Parakka Moetjang, Soemedang, Limbangan, Galoe en Soekapoera intact." Doch bij dat citaat zullen wij het niet laten. Ook wij zullen ons op den heer De Wilde beroepen. Deze heer heeft nog een ander geschrift nagelaten dan zijn adres aan den Koning, dat Mr. L. Norman tot gids heeft gestrekt, en in dat andere geschrift treffen wij de merkwaardige mededeeling aan: „In het jaar 1815, nadat de koffieplantages die voorhanden waren alle weder behoorlijk gezuiverd en onderhouden waren, werden van het landgoed 465 713 ponden geleverd" [1]) 465713 pond koffie — zegge: 3726 pikols! Dat was de productie van al die „bloeiende aanplantingen" waarvan de heer L. Norman spreekt, en die productie werd eerst verkregen toen de heer De Wilde reeds anderhalf jaar alle krachten had ingespannen, om door zorgvuldig onderhoud en pluk den oogst te doen vermeerderen.

Derhalve: ook die bedenking is niet vol te houden. —

Klaagt men over de bedragen, waarvoor de landen werden vervreemd, dan heeft men in zeker opzicht volkomen gelijk. Inderdaad werden sommige perceelen verkocht voor prijzen, die tegenwoordig spotprijzen zouden zijn. Dit valt dadelijk in het oog, wanneer men berekent hoeveel per bouw, per morgen of andere eenheid werd verkregen. Voor alle landen is die becijfering niet te maken, omdat van de perceelen, in de Westelijke afdeeling verkocht, de

---

1) De Preanger Regentschappen op Java gelegen, door A. De Wilde. Amsterdam bij M. Westerman 1830, pag. 211.

juiste afmetingen, en van de meeste perceelen, te Semarang en Soerabaja geveild, de koopsommen niet meer bekend zijn, maar ten opzichte van eenige is de berekening mogelijk. Wij weten b. v. dat Gemoelak verkocht is voor 50 000 piasters en Tjandi voor 4100 Spaansche matten [1]), en wij weten tevens, dat het eerstgenoemde land circa 9650 en het laatstgenoemde ongeveer 732 bouws besloeg [2]), waaruit volgt dat Gemoelak gegund is voor $5^1/_5$ piaster en Tjandi voor $5^1/_2$ Spaansche mat per bouw! Was dat nog meer dan men verwacht had te zullen maken, dan moet de verwachting zeer veel op wanhoop geleken hebben, zou men zeggen.

Er zijn echter, om een oordeel te vellen dat waarde heeft, nog andere gegevens noodig dan de cijfers alleen. Hoe was de gesteldheid of de productiviteit van de gronden? Wat werd in die dagen gewoonlijk voor gronden van die qualiteit besteed? Waren de tijdsomstandigheden in 1813 van zulken aard, dat redelijkerwijze hoogere koopsommen dan vroeger verwacht konden worden, of was het tegendeel het geval? Zietdaar enkele van de vele vragen, welke wij ons te doen hebben, en sporen wij daarvoor antwoorden op, dan vertoonen zich de „spotprijzen" in een ander licht.

De landen welke in 1813 verkocht werden behoorden, volgens Raffles, tot die gronden, waarvan het Gouvernement de minste inkomsten trok. Tjandi, het land dat tegen $5^1/_2$ Spaansche mat per bouw werd verkocht, was in het algemeen bijzonder improductief. Het besloeg 610 acres, maar van deze waren er slechts ongeveer 6 in cultuur gebracht; overigens was het woest en moest het meerendeels woest blijven. De inkomsten, welke de landheer daarvan kon trekken, waren dus uiterst gering; hoofdzakelijk bestonden zij in 34 amats padi per jaar! Landen die meer produceerden haalden ook veel hoogere prijzen. Te Soerabaja werden door het Engelsche tusschenbestuur o. a. Karah, Ketabang en Ketintang verkocht, en hiervoor werd respectievelijk 27, 44 en 56 Spaansche dollar per bouw gemaakt.

Stellen wij nu naast deze bedragen de prijzen, in den tijd van Daendels bij landverkoop bedongen; weliswaar kunnen wij langs dien weg niet tot een onwraakbare conclusie komen, omdat wij daarvoor niet alleen de koopsommen, maar ook de ligging, de productiviteit, kortom: de waarde van de landen met elkander zouden moeten vergelijken, maar eenigszins doet het ons toch een maatstaf aan de hand.

1) Dit is Mr. Van Dissel gebleken uit aanteekeningen op de meetbrieven.

2) Dit blijkt door de herleiding van de acres, in de „List of lands" opgegeven, tot bouws.

Daendels dan deed den 15en November 1809 in het „Heere Logement op Jaccatra" publiek verkoopen:

„1e. De Bazaar van Tangerang, met de daar bij behoorende grond, benevens een gedeelte van het land Grinding, van de zuidelijke scheiding van het land van den Heer Brigadier Von Lutzow, genaamt Wilgenburg, of Passer Baroe, tot aan de noordelijke grenzen van het verhuurde land Tjunie, aan den Zuiker-molenaar Tan Lien verhuurt, uitmakende circum circa een uitgestrektheid gronds ter breedte van 2400 en ter diepte van ruim 600 roeden, gerekend van de rivier Tjiedanie tot de spruit Sabie.

„2e. Een gedeelte van het land Grinding, strekkende van de noordelijke grenzen van het opgemelde land Tjunie tot aan de uitmonding van de spruit Tjie-gronson in de rivier Tjiedanie, breed circum circa 2400 en diep ruim 600 roeden gerekend van de rivier Tjiedanie tot aan de rivier Mentjerie.

„3e. Een gedeelte van het land Grinding, breed circum circa 3000 en diep ruim 600 roeden, waarvan de breedte zich bepaald van de uitmonding van de spruit Tjie-gronson tot aan de uitmonding van de rivier Tjitampoäng, en de diepte van de rivier Tjiedanie tot aan de rivier Mentjerie.

„4e. Een gedeelte van het land Grinding, strekkende van de uitmonding van de rivier Tjitanpoän tot aan de noordwestelijke scheiding van het land Sadeng aan den voet van de berg Penankan, boven het gehugt Crauwang, bepalende zich de diepte van de uitmonding van spruit Tjietras in de rivier Tjiekeniekie tot langs gemelde spruit, dewelke uit het gebergte ontspringt en thans de scheiding maakt tusschen het district Gobang en het land Sadeng, zijnde te zamen een uitgestrektheid lands van ruim 3000 roeden breed en 600 roeden diep." [1]).

Deze opgaven waren, meenen wij, zéér „los".

Voor genoemde perceelen werden respectievelijk gemaakt: 156 000, 48 000, 34 500 en 14 700 rijksdaalders [2]). Dat is: het eerste perceel, waarop een druk beklante „bazaar" stond, terwijl, blijkens de veilconditiën, den kooper de inkomsten van de overvaart en de tol werden toegekend, en tot aan het einde des jaars bovendien de bijzondere verpachtingen, „als daar zijn de topbanen, madatkitten, de tol, arak en het slagten van vee" te zijnen bate kwamen — dat per-

1) Staat der Ned. Oostindische bezittingen onder Daendels. Bijlagen, tweede Stuk, Finantieele Zaken N°. 2.

2) Deze cijfers geeft het Tijdschrift voor N. I., Jaargang 1852, IIe deel p. 112, in een blijkbaar naar officiëele gegevens bewerkt artikel.

ceel haalde op publieke veiling 54 rijksdaalders per bouw. Het tweede daarentegen slechts 17. Het derde niet meer dan 9. Het laatste slechts 4.

Dacht Cranssen wellicht dááraan, toen hij beweerde, dat de prijzen, onder het Engelsche tusschenbestuur bedongen, hooger waren dan hetgeen vroeger voor landen was betaald?

't Is niet te zeggen natuurlijk. Wat echter daarvan ook zij, gewaagd voor 't minst schijnt het, bij de herinnering aan den landverkoop ten tijde van Daendels, op den landverkoop ten tijde van Raffles te smalen, alsof deze luchthartig den grond tegen spotprijzen had vervreemd. Te meer, omdat Raffles in veel ongunstiger positie verkeerde. Want ten eerste was de geldschaarschte in 1813 zeker nog grooter dan in 1809, en ten tweede werd Raffles door zijn besef van het belang der inlandsche bevolking er toe geleid, de mededinging van Chineezen nagenoeg volstrekt te verbieden. Geheel uitsluiten wilde hij hen niet, althans in de nabijheid der groote steden niet, maar hij wilde voorkomen, dat zij diep in de binnenlanden als landeigenaars optraden; want „waar de Chineezen zich vestigen op groote schaal, hebben de inboorlingen geen andere keus dan het district te verlaten of slaven van den grond te worden" [1]). Daendels daarentegen verkocht wèl landen aan Chineezen.

Een vergelijking van de houding der Regeering in den tijd van Daendels en in den tijd van Raffles ten opzichte van den landverkoop valt zonder eenigen twijfel ten gunste van den laatste uit. Geen enkele van al de fouten, aan Raffles ten laste gelegd, is er te noemen, welke niet inderdaad door Daendels werd begaan, en aan andere fouten is Daendels schuldig daarenboven. Doch terwijl de meest denkbeeldige misslagen van Raffles hem zijn aangerekend als de ernstigste tekortkomingen, is over de schromelijkste fouten van Daendels een zeer ruime mantel der liefde geworpen.

En wat van de wijze van uitvoering geldt, geldt ook van den maatregel op zich zelf. Daendels vervreemdt volgens zijn eigen mededeeling twee millioen morgen land, en de critiek zwijgt. Raffles verkoopt om minstens even geldige redenen een veel kleiner uitgestrektheid, en de heftigste verwijten worden gehoord.

Wij zullen over Daendels zwijgen, en de beweegredenen van Raffles nog met een enkel woord toelichten.

---

1) History of Java, 1e deel, p. 225.

In 't afkeuren van den landverkoop ging Gillespie voor.

Toen hij met de andere leden van den Raad uitgenoodigd werd, te Buitenzorg een buitengewone vergadering bij te wonen, om tegen den hoogst zorgelijken toestand der financiën maatregelen te beramen, onthield hij zich.

Vijf weken later, den 12en December 1812, deelde hij mede, dat ongesteldheid hem verhinderd had, tegenwoordig te zijn, en thans trad hij in een beoordeeling van het besluit, dat door den Raad genomen en reeds den 7en der vorige maand gepubliceerd was. „Uit overtuiging dat een langdurige gedachtenwisseling er het gevolg van kon zijn", had hij zich tot nu toe van critiek onthouden, maar den voorgestelden maatregel rijpelijk overwogen hebbende, „gevoelde ik", schrijft hij, „dat ik in elk opzicht te kort zou doen aan mijn plicht, indien ik geheel en al een zwijgend Raadslid bleef, wanneer een zaak van zulk een belang wellicht spoedig tot uitvoering kwam. De berichten uit Bengalen wijzen blijkbaar op de waarschijnlijkheid van een verandering van bestuur. Het bedoelde object in verband met zulk een verandering beschouwende, ben ik van meening, dat de Raad dubbel behoedzaam en omzichtig moet zijn ten opzichte van de wijze, waarop voor altijd over een zoo groote uitgestrektheid landerijen beschikt wordt, totdat wij zeker weten, of Java door de Compagnie dan wel door de Kroon bestuurd zal worden. Mij blijkt uit de inlichtingen welke ik onder de oogen heb gehad, dat Z. E. de Gouverneur-Generaal tot de meening overhelt, dat Zijner Majesteits Ministers voornemens zijn, deze kolonie aan de Kroon te verbinden. Daar Lord Minto op de mogelijkheid van die verandering gezinspeeld heeft, ben ik niet afkeerig van de meening, dat hij tegen de bekrachtiging van den maatregel bezwaar zal hebben, zoolang tusschen de Ministers en de Bewindhebbers der Compagnie niet een volledige, duidelijke en bepaalde schikking tot stand gekomen is. Ik zal mij niet vermeten, de quaestie van de geschiktheid van dezen maatregel, *quid sit utile quid non*, aan een strenge critiek te onderwerpen, maar ben van gevoelen dat de definitieve verkoop van land uitgesteld dient te worden, totdat de zienswijze van het Opperbestuur is gevraagd."

Bijgevolg zwijgt Gillespie vijf weken lang nadat de landverkoop reeds aangekondigd is, en de voorbereidende werkzaamheden reeds begonnen zijn, om dan, nog geen drie weken vóór den verkoop, op uitstel aan te dringen, en niet omdat hij tegen den maatregel bezwaren aanvoeren, maar omdat hij het Opperbestuur raadplegen wil!

Raffles echter stelt de consideratie dat die houding van Gillespie weinig correct is ter zijde, en roept weder de leden van den Raad bijeen, om hun den brief van den Generaal mede te deelen en de quaestie aan hun beslissing te onderwerpen. De Raad besluit, den verkoop binnen de oorspronkelijke vastgestelde grenzen te beperken, maar handhaaft overigens zijn resolutie van 4 November omdat het bezwaar van Generaal Gillespie reeds in de vorige vergadering een punt van nauwgezette overweging heeft uitgemaakt, de verkoop reeds den 7en van de vorige maand is gepubliceerd, de voorbereidende maatregelen reeds ver gevorderd zijn en de verkoop na op handen is, en omdat het onuitgevoerd laten van hetgeen reeds bepaald en reeds aangekondigd werd, alleen wantrouwen bij het publiek wekken en het gevreesde gevaar vergrooten kan, tenzij een ander plan aangegeven mocht worden om de moeielijkheden en den nood uit den weg te ruimen.

Is Generaal Gillespie in staat, den Raad zulk een plan aan de hand te doen?

De vraag wordt hem gedaan, en inmiddels wordt de verkoop uitgesteld ten einde den gecommitteerden tijd te geven, de uitgestrektheid en omschrijving der perceelen meer volledig te publiceeren; er is dus ruimschoots gelegenheid om in het plan alle wijzigingen te brengen, welke eventueel nog noodig geoordeeld mochten worden.

Een paar dagen nadat de vraag schriftelijk tot hem gericht is, komt de Generaal te Batavia. Raffles verneemt dat, en belegt opnieuw een vergadering, zoodat voor Gillespie de gelegenheid openstaat, alsnog mondeling een anderen weg aan te wijzen. Maar hij maakt er geen gebruik van. Wat hij nu te zeggen heeft, komt in hoofdzaak hierop neêr, dat zijns inziens de vervreemding van zulke groote landerijen, zonder het Opperbestuur te hooren, „strikt genomen, niet te verdedigen is, tenzij de Raad na rijpe beraadslaging beslist hebbe dat ter voorziening in den nood een ander expediënt van minder beteekenis of van minder ver reikende gevolgen voor de toekomst der kolonie niet te vinden is. In dat geval zal de Bevelhebber der troepen zijn bewilliging in" (verkoop op een) „beperkte schaal die zoo mogelijk slechts provisioneel zij, niet onthouden." Een ander voorstel doet hij *niet.*

Een jaar later evenwel, in December 1813, toen hij zijn ontslag heeft moeten vragen omdat zijn positie door zijn verhouding tot Raffles op Java onhoudbaar is geworden, valt de ridderlijke Generaal te Calcutta Raffles aan, wegens den landverkoop!

Het zal, hopen wij, goedgevonden worden dat wij dien man verder ongenoemd laten, en ons bepalen tot anderen die ter goeder trouw zijn aanmerkingen hebben herhaald en hem daarmede een onverdiende eer hebben bewezen.

Als hun woordvoerder hier te lande mag de heer L. Norman worden beschouwd. „De landverkoop", zegt hij, „was niets anders dan een hoogst onverstandige financiëele operatie, die, gelijk te verwachten was, volkomen mislukt is [1]). De toestand bleef volkomen dezelfde; men stelde een groot deel van het circuleerend medium buiten omloop, maar men was tevens tot nieuwe uitgifte van papieren geld gedwongen, dat zich niet eer kon staande houden dan nadat men daaraan een hooge intrest verbonden had. Doch ook toen nog was de geldmarkt verre van verlicht. Het lag in den aard der zaak, dat men daartoe niet zou geraken, dan na het herstel van den vrede, en vooral van een nieuwen aanvoer van specie. Toen eerst kon de geldmarkt zich door natuurlijke oorzaken herstellen, maar daartoe had het uit den weg ruimen van 3 millioen gedeprecieerd papieren geld nimmer kunnen leiden" [2]).

De heer L. Norman zou een ander middel gekozen hebben, en hij noemt dat. „Van de $8^1/_2$ millioen nominaal papieren geld", dus redeneert hij, „werd twee derden op verstandige wijze geamortiseerd; men liet het namelijk van lieverlede tegen den erkenden koers in de schatkist vloeien, en gaf het niet meer uit. Op dezelfde wijze had men ook met de 3 millioen, de opbrengst van den landverkoop, moeten te werk gaan, en daartoe had men tijd in overvloed: want men denke niet, dat na den landverkoop plotseling al het papieren geld uit de circulatie was verdwenen; het tegendeel had plaats, daar nog altijd voor eenige millioenen in omloop bleef, waarmede een deel der belastingen van 1813 voldaan werd. Eerst op den 3den Februari 1814 werd door de Regeering kennis gegeven, dat de gansche erkende massa papieren geld in 's lands kassen was gekomen. Wij herhalen het: dien eenvoudigen weg had men ook moeten inslaan met de 3 000 000 rijksd. nominaal, die nu het veel te geringe provenu van den landverkoop waren. Het tijdstip waarop de gansche massa buiten omloop zou zijn geraakt, was alsdan ongeveer een half jaar later ingevallen, doordien het, op dezelfde wijs als het overige, door de voldoening van een deel der belas-

1) De Britsche Heerschappij, p. 300.
2) Als boven, p. 299.

tingen in 's lands schatkist zou moeten vloeien, doch dit was slechts eene ondergeschikte quaestie van tijd, die geen ander kwaad zou hebben gesticht, dan dat het Gouvernement daarbij 450 000 Sp. doll. zilver (de waarde van 3 000 000 papieren geld) verloren had" [1].

Slechts 450 000 Spaansche dollars! Het Engelsche Gouvernement op Java had

in 1812—13:
5 399 745 ropijen inkomsten,
9 107 700 „ uitgaven;
in 1813—14:
5 889 624 ropijen inkomsten,
8 061 331 „ uitgaven; en
in 1814—15:
7 520 980 ropijen inkomsten en
9 091 418 „ uitgaven;

waarbij niet vergeten mag worden, „dat het Bestuur een schuld had overgenomen en afgelost van $8^1/_2$ millioen rijksdaalders aan papieren geld, en dat de kosten der expeditie gedeeltelijk waren gebracht ten laste van deze kolonie" [2]. Voor een land met zulk een begrooting, een verarmd land met zoo weinig staatsinkomsten is, dunkt ons, een verlies van 450 000 Spaansche dollars zilver niet onbeduidend te achten.

Bovendien: hoe moest onderwijl de Regeering aan haar financiëele verplichtingen voldoen? De „eenvoudige weg" was ten eenenmale onbegaanbaar. Het papieren geld moest door de Regeering aangenomen worden tegen den koers van $6^1/_2$ dollar papier voor 1 Spaanschen dollar zilver, maar in betaling geven kon zij het alleen dàn, wanneer zij zich liet welgevallen, dat de Spaansche dollar zilver haar tegen 10 à 12 of 13 dollar papier berekend werd, en in geheel Batavia, met de omstreken er bij, was behalve een bedrag van $8^1/_2$ milliioen rijksdaalders papieren geld geen ander circuleerend medium dan een zekere hoeveelheid koper-

1) De Britsche Heerschappij, p. 299,

2) D. C. Steijn Parvé. Het Koloniaal Monopoliestelsel p. 129 en 130. De ropij is voor elk jaar tegen 1.20 te berekenen.

De opgaven van de inkomsten en uitgaven is aan Raffles' „History of Java", 1e deel, p. 306 ontleend. In Elouts „Bijdragen tot de geschiedenis van het koloniaal beheer" komt op blz. 232 en 233 nog een „Sketch of the present revenues and expenses" voor, den 25en Augustus 1815 volgens „the latest vouchers of actual receipts and disbursements" samengesteld. De werkelijke uitgaven en inkomsten bleken toen respectievelijk 5.775.119.56 en 7.958.829.44 bedragen te hebben, zoodat er een batig saldo was van 2.183.689 88 ropijen.

geld, dat den naam van een geregeld muntstuk niet verdiende. Zonder overdrijving kon Raffles verklaren, dat het Gouvernement zijn betalingen zou moeten staken, werd er niet onverwijld een doortastende maatregel genomen; er was geen tijd meer te verliezen, na de ontzaggelijke daling welke de koers van het papieren geld in de laatste maand had ondergaan, en waarvan het einde nog niet voorzien kon worden; èn ten opzichte van de schatkist èn ten opzichte van de fondsen der publieke en liefdadige instellingen en van de particuliere fortuinen zou werkelooze berusting of tijdverspillend marren onverantwoordelijk zijn geweest.

Maar wij vallen in herhalingen.

Laten wij bekorten.

De uitvoering van den maatregel, waarin het Britsche Tusschenbestuur heil zocht tot afwering van een bankroet is om meer dan één reden te laken: hierom vooral, dat de verhouding van de landeigenaren tot de Regeering niet nauwkeurig genoeg omschreven, hun recht niet behoorlijk afgebakend en het belang der bevolking niet naar eisch gewaarborgd werd. Er zijn echter verzachtende omstandigheden te pleiten, en wel tweeërlei. Ten eerste de tot spoed dringende geldnood; ten tweede het beding, dat de landen aan de algemeene wetten en bepalingen onderworpen zouden blijven, en in dit laatste meende Raffles een middel te vinden, om te zijner tijd de ontdekte leemten alsnog aan te vullen en de begane fouten alsnog te herstellen.

De quaestie der bevoegdheid laten wij voor het oogenblik daar; wij constateeren alleen, dat Raffles reeds zeer kort na zijn optreden een onderzoek had doen instellen naar de voorwaarden waarop tijdens Daendels landen waren verkocht, en dat hij, hiervan gewag makende, in 1814 verklaarde: „Het werk is even omvangrijk als belangwekkend en belangrijk, maar men is er reeds ver mede gevorderd, en ik hoop na een niet zeer langen tijd het resultaat aan den Raad mede te deelen, met aanwijzingen welke ik dan zal kunnen doen voor een algemeene regeling van dit onderwerp".

Den maatregel zelf achten wij, na al hetgeen ons uit verschillende gepubliceerde en nog niet gepubliceerde stukken bekend geworden is van den zorgwekkenden toestand der kolonie en van de beraadslagingen tusschen Raffles, Muntinghe en Cranssen over de middelen tot herstel, volkomen gerechtvaardigd, en het verheugt ons dat een man als Lord Minto, die zijn vriend Raffles zeer hoffelijk, maar ook tevens zeer duidelijk de „feilen" placht

aan te toonen welke hij waargenomen had, hem schriftelijk verklaarde: „Zonder reserve erken ik de absolute en dringende noodzakelijkheid die de beweegreden tot den maatregel was en er de rechtvaardiging van is. De inkomsten en vorderingen van het Gouvernement werden in papier betaald, dat niet weer uitgegeven kon worden; er was, deswege, een feitelijke staking van ontvangst bij 's lands kas. Om het geheele verlies te voorkomen, zou het papier weer uitgegeven moeten zijn tegen het disconto van den dag, hetgeen het circulatiemiddel nog meer gediscrediteerd en een ontzaggelijk en aanhoudend terugkeerend verlies veroorzaakt zou hebben. Deze stand van zaken liet U geen andere keus dan het papier te amortiseeren, om het plaats te doen maken voor een beter circuleerend medium, en het kwaad werkte te snel om" (van uw kant) „uitstel te dulden. Het eenige plan voor amortisatie dat te vinden was, blijkt zeer duidelijk juist dat geweest te zijn, waartoe gij de toevlucht genomen hebt — de verkoop van publiek eigendom; en het mag een geluk heeten, dat deze hulpbron bestond en dadelijk beschikbaar was. Ik beschouw uw maatregel derhalve als een geschikt expediënt in een geval van grooten geldnood" [1]).

„An able expedient in a case of great emergency"! Gelukkiger kan ook onze meening niet uitgedrukt worden. Verkoop van land op Java, tot leniging van financiëelen nood te baat genomen, zoolang nog niet alle andere middelen uitgeput zijn of wanneer nog tot andere middelen de toevlucht genomen kan worden, is in ons oog een van de minst te billijken maatregelen. Indien wij dus den landverkoop tijdens het Britsche Tusschenbestuur verdedigen, dan geschiedt dit uit het besef, dat de nood daartoe onweerstaanbaar dwong, en met de overweging dat die maatregel terecht geacht kon worden, aan het doel te zullen beantwoorden.

Trouwens, Muntinghe zelf — en dit is van zeer groot gewicht — werd alleen door die consideratiën voor den maatregel gewonnen. Uit een rechtskundig oogpunt was hij in beginsel tegen landverkoop en vooral tegen vervreemding van bewoonde gronden, en wel om deze twee redenen:

„1e dat het zoogenaamde recht van eigendom van Aziatische Vorsten op den grond veel te onzeker is, en de verschillende rechten van eigendom, door de Aziatische volkeren uitgeoefend, veel te menigvuldig, dan dat een gemoedelijk en rechtvaardig

1) Raffles, Memoir, p. 196.

gouvernement, in de plaats der Aziatische Vorsten opgetreden, zich, op grond van dit beginsel, den afstand van eenige *bevolkte* landen althans zou durven veroorloven;

„2e dat de afstand van *bevolkte* landen, althans aan Europeesche eigenaren, en de invloed, welken dezen daardoor onvermijdelijk op de bevolking van die landen verkrijgen en noodig hebben, om iets daarop te kunnen uitvoeren, onbestaanbaar is met de rechten en hoogheden van het gouvernement, en de daaraan *onafscheidelijk verknochte* verplichting, om rechtstreeks voor de bescherming en welvaart, ook van hare Indische onderdanen, te moeten zorgen [1])."

Krachtiger bewijs voor de stelling, dat de landverkoop als 't eenige redmiddel werd beschouwd, is niet denkbaar.

En een redmiddel bleek hij te zijn. Niemand, allerminst Raffles en Muntinghe zelven, hebben zich zeker ooit met de hoop gevleid, dat deze beperkte vervreemding van land in een tijd van algemeen geldgebrek voldoende zou zijn om den toestand der berooide schatkist voorgoed te verbeteren, zoodat in den vervolge de inkomsten des lands overvloedig zouden zijn; het doel was om de Regeering in staat te stellen geldelijk haar verplichtingen na te komen; om het vertrouwen van het publiek in het papieren geld, dat door het Gouvernement uitgegeven was en worden zou, te vergrooten; om, in afwachting van vrede en specieaanvoer, den oogenblikkelijken nijpenden geldnood te lenigen. Dat resultaat nu is bereikt. Of heeft men ooit onder het Britsche Tusschenbestuur weer een toestand gekend, als die er in 1812 op Java heerschte? De boven aangehaalde brief van Lord Minto zou dan zeker twee jaar later niet geschreven zijn, en de eerlijke en bekwame Muntinghe had dan als ambteloos burger niet verklaard: „Na de amortisatie van het oude papieren geld moest er nieuw uitgegeven worden, en ofschoon de koers daarvan lager geworden is, is dit toch nooit in zulk een mate het geval geweest dat het in vergelijking zou komen met de depreciatie in 1812; het Gouvernement heeft altijd zijn betalingen kunnen doen, en er is alle kans dat eerlang het crediet van het nieuwe papier ten volle gevestigd zal zijn. Ook begrijp ik niet, hoe de kleine hoeveelheid papier, welke nu in omloop is, de Regeering al die ongelegenhe-

---

1) Dit rechtskundig advies vindt men o. a. aangehaald, en bestreden tevens, in de „Beschouwingen over Nederlandsch-Indië door den Generaal Majoor Baron Nahuys van Burgst. 's Gravenhage, Gebroeders Belinfante 1848, p. 171, enz.

den zou kunnen berokkenen, welke zij ondervonden heeft toen nog het oude papieren geld circuleerde" [1]).

„Inderdaad", schreef Raffles in 1814, „had de landverkoop niet plaats gehad en was het papieren geld aan zich zelf overgelaten, hoe zou het dan nu met onze financiën zijn gesteld?"

Die vraag ontweken zijn bestrijders, maar in den mond van Raffles was zij de uiting van een man, die den moed heeft gehad een zware verantwoordelijkheid op zich te laden, en, trots de meest felle critiek van zijn tegenstanders, met zelfvoldoening daarop terugzien kan.

(Wordt vervolgd).

---

1) De opruiming van het papieren en kopergeld, het herstel eener deugdelijke metallieke circulatie; de invoering van een nieuwen stand en boekpenning; de beperking van betalingen in kopergeld tot een vast bepaald bedrag; de verbetering van het gehalte der gouden en zilveren ropij; de opheffing eindelijk van het verbod van uitvoer van gouden en zilveren muntspeciën — deze zijn de vruchten van de maatregelen des Engelschen Tusschenbestuurs; de middelen waardoor het, in het korte tijdsbestek van vijf jaren, de feilen van anderhalve eeuw herstelde. Wanneer men den hopeloozen toestand nagaat, waarin het Indisch muntwezen zich tijdens de Engelsche inbezitneming bevondt, en dezen vergelijkt met den geregelden ordelijken staat, waarin het Nederlandsch Gouvernement deze hoogst gewichtige aangelegenheid in 1816 aantrof, voelt men zich gedwongen, hulde te doen aan de wijze beschikkingen, die, in zoo korten tijd, zulke voldoende resultaten opleverden".

Aldus de heer J. P. P. van Zuylen van Nyevelt in een artikel over de Geschiedenis van het Muntwezen, opgenomen in de Bijdragen tot de kennis der Koloniën, jaargang 1847.

Bijlage A.

ADVERTISEMENT.

Notice is hereby given that it is the intention of Government to dispose of a quantity of Lands in the *Batavia* Regencies, in *Crawang* and in the Environs of *Samarang* and *Sourabaya* to individuals.

1. The sale of these lands will take place by Public auction unless they are previously disposed of by Private contract, on the 1st of January 1813 at *Batavia*, *Samarang* and *Sourabaya*, in lots which will be published some time previously to the day of sale and pointed out by the committees hereafter mentioned whose duty it will be to place each person in possession of the Ground purchased.

2. The conditions on which these Lands will be sold are as follows.
The payment to be made in silver money or in *Batavia* credit paper, at the option of the purchaser, the credit paper being calculated at $6\frac{1}{2}$ Rix dollars paper for one spanish Dollar silver and this payment may be made by the purchaser either at *Batavia* or on the spot at his convenience.

3. The purchase money is to be paid as follows, one half on the transfer of the Land, one half on the 1th March 1813.

4. All feudal services to the Government and all forced deliveries at inadequate rates are abolished on the Lands now sold and in lieu thereof an annual quit rent of one half percent is to be paid to Government on the amount of the original purchase. The proprietors will however be bound to keep in good repair the public Roads and Bridges passing through the Lands and to furnish such assistance at equitable rates, as may be required for public Transport, etc.

5. No feudal services are to be exacted on these lands from the persons residing thereon, nor are any payments or revenues to be raised from the people, except such as are derived from the rent of Houses and Buildings, and

these revenues are to be such as are consistent with law, and with the established usage of the country.

6. The Bazars, Toll Gates and capitation or other Taxes now existing on these Lands are to remain exclusively in the Hands of Government and the Lands now sold as well as all others which have already been sold, are to be held subject to the general laws and colonial Regulations of Government.

3dly. After the sale of the Lands shall have been concluded a Board will be established at Samarang and at Sourabaya on the principle of the Board of Heemraden formerly existing in the Environs of *Batavia* for the regulation of the water courses, the irrigation of the Rice fields and other local arrangements affecting the mutual interests of the parties.

4thly. The following gentlemen are appointed Members of the commissions by whom the Lands will be pointed out, and to whom further references and applications may be made.

For the Lands in the *Batavia* Regency and Crawang:

Thos Mcquoid Esqre Resident of Buitenzorg, Mr. Lawick van Pabst d° of Rembang, Wm. Offers d° Crawang.

For the Lands in the Environs of *Samarang*:

The Resident at *Samarang*, F. van Winkelman Esqre.

Inspector
J. Knops Esqre Administrator } of the Forests.

For the Lands in the Environs of Sourabaya:

The Resident at *Sourabaya*, J. Rothenbuller Esqre, P. A. Goldbach Esqre.

5th. Offers to purchase by private contract any of the Estates now proposed to be sold are to be made direct to Government through the Secretary to the Lieutenant-Governor.

Bijlage B.

Shewing the names and numbers extent quality and Productions of every parcel or let of the Lands to be sold, on the 1st of February 1813.

Names and numbers of the parcels.	Whole content of each parcel □ acres to 600 □ rods each.	Content of the surface of the different sorts of uncultivated lands situated in each parcel.						Flat ground of garden and Imloo lands □ acres.	Whole content of the ground □ acres.	Remain for Rice or paddy fields.		Number and quality of these different sort Jong of Rice fields.				Quantity of Amats of paddy to be calculated each sort of rice fields annually will produce pr. Jong.				Whole annual produce of amats of paddy of these different sorts of rice fields.				Total annual Produce Amats.	Deduced quantity of amats for butting the same.	Deduced ⅓ from the produced for the cultivators and further expenses.	Total of deduced amats.	Remaining quantity of amats paddy of the proprietor.	Estimation of the further advantages the Parcel anually yields to its inhabitants.		
		Flat ground of the negories □ acres.	Flat ground of the mountain □ acres.	Flat ground of the rawas or marstry.	Flat ground of forest of underwood □ acres.	Flat ground of the ground covered with singles and nipa □ acres.	Flat ground of the morasses □ acres.			□ acres or Jongs Loerong or Petet.		Very good sort.	Good sort.	Middle sort.	Bad sort.	Very good sort.	Good sort.	Middle sort.	Bad sort.	Very good sort.	Good sort.	Middle sort.	Bad sort.						From Catching fishes in the river rawas.	From the Nippa forests and underwood.	Total annually amount.
Goemoelak	8043½	172	....	321¼	2093	2130	11	....	4555¼	3346	293	100	10	50	53	144	120	88	60	17700	10800	4400	3180	32788	6556	17482	24038	8742	100	111	218
Torbaya	938	58	....	....	....	516¾	....	....	574¾	363½	15½ Loer. 17⅞ petet	10	...	11¼	12⅜	80	60	50	30	880	540	575	379	2294	¼ part 45845 ¼ part	1224	1682	612	96	100	196
Caleegawee	1105½	183½	....	....	....	31¾	....	....	215	899⅛	33⅛ 70⅜ Loer. 14½ petet 85	23⅜	6	23	15⅜	80	60	50	30	1890	1560	1150	461	5064	1012 ¼ part	2699	3711	1350	100	22	122
Parcel N° 1	1199	112	....	....	....	....	....	....	112	1087	56 Loer.	15	6	8	17	180	100	80	60	2700	1600	640	1020	5960	1491 ¼ part	2979	4479	1490	....	....	....
do N° 2	1187½	62	....	....	....	Despersed nippas	....	....	62	1125	89⅜ do	25	...	10	25⅜	120	100	80	50	3000	2900	800	1287¼	4987½	1999 ¼ part	3992	5991	1996	....	10	10
do N° 3	838	33	....	....	....	....	....	....	33	805	54½ do	20	...	8	16½	100	80	60	40	2000	800	480	660	3940	985 ¼ part	1970	2959	985	....	11	11
do N° 4	874	22	....	....	....	308	....	....	330	544½	65½ do	25	...	7	13½	100	80	60	30	2500	1605	420	405	4925	1231¼ ¼ part	2463	3694	1231	....	....	....
do N° 5	2883	100	....	....	236½	826½	....	....	1164	720	68 do	22	...	10	16	105	185	185	100	4290	2700	1750	1600	10340	2585 ¼ part	5170	7755	2585	300	125	425
do N° 6	1835	75	....	355½	171	....	....	....	601½	783½	51½ do	46	...	11½	...	150	...	100	...	6000	...	1150	...	7150	1787 ¼ part	3575	5362	1788	20	....	20
do N° 7	214	56	58½	....	....	....	....	39	153½	60½	10⅜ petet	2	...	1	5⅜	70	60	50	40	140	120	50	215	525	105 ⅕ part	280	385	140	....	....	....
do N° 8	700⅛ (*)	45½	759½	....	....	....	....	35	614½	139,9/10	2⅜ Loer.	...	1	...	1⅜	...	75	...	45	...	75	...	61⅜	137	27 ⅕ part	73	100	37	...	....	....
do N° 9	610	17	565	....	....	....	....	12¼	577½	15¼	2½ petet	...	1	...	1¼	...	60	...	45	...	60	...	76½	127	15 ⅕ part	68	93	34	Note: In this parcel are a number of trees called gandaria whose fruits yield annually about 120 sp. dollars.		
do N° 10	550 (**)	124½	250½	....	....	....	....	30	310½	120	8⅝ Loer.	...	2	2	4⅜	...	75	65	45	...	150	130	211⅛	491	98 ⅕ part	262	360	131			
do N° 11	402	16	250⅝	....	....	....	....	78⅜	376½	25½	13¼ do	...	¾	...	1	...	52½	...	60	...	62½	...	60	112	22 ⅕ part	60	82	30	....	....	....
do N° 12	148	48	....	....	....	....	....	....	48	100	17⅛ petet	7	2	2	6⅜	56	52	44	40	392	104	88	255	839	168 ⅕ part	447	615	220	....	....	....
do N° 13	276 (***)	75	....	....	....	133⅛	....	....	208⅛	67⅔	17⅜ do	3	4	2	8⅜	56	48	40	30	168	190	80	251¼	691	138 ⅕ part	369	507	184	....	90	....

(*) Note from which 10 acres and 337 sqr. rods are to be deduced for a Chinese burying place.

(**) Note from which are to be deduced 13 □ acres and 453 □ rods for the burying place of the Chinese.

(***) Note from which are to be deduced 1 □ acre and 462 □ rods as ceded to some Malays.

(Signed) R. C. GARNHAM, (*Resident*).
(do) F. VON WINCKELMANN,
(do) J. KNOPS.

Members of a commission for the sale of Lands.

Bijlage C.

List of lands to be sold in the neighbourhood of Samarang on the 1st February 1813.

Names of the districts and numbers of the parcels.	Length. Breadth. Whole surface.	BOUNDARIES. East.	West.	North.	South.	Estimated quantity of uncultivated lands.	Estimated quantity of cultivated lands.	Number of Inhabitants.	REMARKS.
Goemoelak.	8043½ □ acres to 600 sqr. rods each.	The river of Batoo as far as to the river of Boeloesang and the village Mangoon suge.	Caleegawee and Torbaya.	The Seashore.	The Damak and singens Districts and the villages Langon Layapan en Kending.	14 □ acres the flat ground of the villages. 321¼ Rawa or marstry land 2039 do. forests of underwood. 2130 do. jungles and nippa. 11 do. morasses. 4697½ □ acres.	3346 □ acres or 293 jongs Loerong.	6098 souls.	This districts contains: 29 villages, 883 men able to work, 1087 houses, 64 chiefs of the villages, 44 priests, 1344 buffaloes, 44 horses. After the crop is got in, the Inhabitants cultivate again batzang, kappas, jarrak, watermelons, and kraay (a kind of large cowcumbers).
Torbaya.	938 do.	Goemoelak north of the mainroad to Damak.	The river of Caleegawee and Torbaya.	The Seashore.	The mainroad between Torbaya and Caleegawee.	58 □ acres flat ground of the villages. 516⅓ do. jungles and nippa. 574⅓ □ acres.	363½ do. or 15½ jongs Loerong. 27⅞ Petet. 43⅛ jongs.	2609 do.	This districts contains: 3 villages, 53 campongs, 87 houses, 567 men fit to work, 14 chiefs of the campongs, 25 priests, 34 buffaloes, 8 horses. After the crop is gathered the fields are again cultivated with kraay, katjang and Terong.
Caleegawee.	1105½ do.	Goemoelak and Torbaya.	Samarang as far as to the village Melaten Kidool.	The Seashore and the district of Torbaya.	The villages Bedodo, Paloman and Tanyoonan.	183⅔ □ acres the flat ground of the villages. 31⅓ do. jungles and nippa. 215 □ acres.	890⅝ do. or 14½ jongs Loerong. 73½ Petet. 88 jongs.	5636 do.	This districts contains: 15 villages, 72 campongs, 1465 houses, 1303 men fit for work, 38 chiefs, 13 priests, 327 buffaloes, 17 horses.
Parcel N° 1.	1199 □ acres to 600 sqr. rods each.	The river of Damak and the village Legoonong.	The river of Boeyarang and the village Tangoong.	The parcel N° 2.	The mainroad to Damak and the village Baros.	112 □ acres the flat ground of the villages.	1087 do. or 56 jongs Loerong.	2219 do.	This districts contains: 11 villages, 7 campongs, 636 houses, 587 men able to work, 29 chiefs, 13 priests, 225 buffaloes, 2 horses.
do. N° 2.	1187⅓ do.	The river of Damak and the village Plattar.	The river of Boeyarang and the villages Sawee and Babadang.	The parcel N° 3.	The parcel N° 1.	62 □ acres the flat ground of the negories.	1125 do. or 89 jongs Loerong.	1610 do.	This districts contains: 12 villages, 402 houses, 315 men able to work, 24 chiefs, 12 priests, 217 buffaloes.
do. N° 3.	838 do.	The Damak river and the village Randoolawang.	The river of Boeyarang, the negories Gebang anom and Bagoon.	Parcel N° 4.	Parcel N° 2.	33 □ acres the flat ground of the villages.	805 do. or 54¼ jongs Loerong.	1246 do.	This districts contains: 12 villages, 402 houses, 315 men able to work, 24 chiefs, 12 priests, 217 buffaloes.
do. N° 4.	874½ do.	The river of Damak and the village Genesang.	The river of Boeyarang so far as to the Boeloesang.	Parcel N° 5.	Parcel N° 3.	22 do. the flat ground of the villages. 300 do. jungle ground. 330 □ acres.	544½ do. or 65¼ jongs Loerong.	927 do.	This districts contains: 13 villages, 241 houses, 173 men able to work, 26 chiefs, 7 priests, 198 buffaloes.
do. N° 5.	1883 □ acres to 600 sqr. rods each.	The river of Damak, the villages Teloggo Tjino and qualg Damak.	The river of Boeloesang and the negory Boeloesang East.	The Seashore.	Parcel N° 4.	100 □ acres the flat ground of the villages. 236½ do. forests of underwood. 826½ do. jungles and nippa grounds. 1163 □ acres.	720 do. or 68 jongs Loerong.	3668 do.	This districts contains: 20 villages, 8 campongs, 1071 houses, 959 men able to work, 30 chiefs, 12 priests, 199 buffaloes, 1 horse.
do. N° 6.	1385 □ acres to 600 sqr. rods each.	The river of Boeyarang.	The river of Batoo.	The conjunction of the two small rivers of Batoo and Boeyarang.	The mainroad to Damak and a part of Goemoelak.	75 □ acres the flat ground of the negories. 352½ Rawa or marstry land. 171 do. forests of underwood. 601½ □ acres.	783½ do. or 51½ jongs Loerong.	1723 do.	This districts contains: 18 villages, 444 houses, 391 men able to work, 36 chiefs, 18 priests, 203 buffaloes, 9 horses.
do. N° 7.	214 do.	The mainroad from Samarang to Padjerongang.	The lands of Mr. Kramer and Mr. Hoff.	The villages Gabagan, Jagalang and Bandarang.	Partly the land of Mr. Kramer and partly the mainroad from Padjerongang to Bodjong.	56 do. flat ground of the negories. 58½ do. hilly ground. 39 do. garden ground.	60½ do. or 10⅜ jongs Petet.	1336 do.	This districts contains: 4 villages, 14 campongs, 435 houses, 378 men able to work, 18 chiefs, 7 priests, 90 buffaloes, 9 horses.
do. N° 8.	700⅛ do. note from which 10 acres and 337 sqr. rods are to be deducted for a chinese burying place.	The mainroad from Samarang to Padjerongang.	The parcel N° 10 and the village Gadjamoenkoer.	The mainroad from Padjerongang to Bodjong and the villages Jomblang and Bandarsari.	The parcel N° 9 and the negory Wonotingal.	45½ flat ground.	39⅗ do. or 2⅜ jongs Loerong.	564 do.	This districts contains: 8 villages, 1 campong, 217 houses, 188 men able to work, 14 chiefs, 3 priests, 141 buffaloes, 1 horse.
do. N° 9.	610 □ acres note from which 10 acres and 337 sqr. rods are to be deducted for a chinese burying place.	The mainroad from Padjerongang to Serondol.	The great river of Samarang Callee there Begandong.	The parcel N° 8 and 10 the villages Caleeganso Kempel and Sindang.	The village Kedong Winong.	17 □ acres flat ground of the village. 565 do. mountainous ground. 12½ do. garden ground. 594½ □ acres.	15½ do. or 2½ jongs Petet.	521 do.	This districts contains: 6 villages, 159 houses, 126 men able to work, 12 chiefs, 4 priests, 145 buffaloes, 1 horse.
do. N° 10.	555 □ acres note from which are to be deducted 13 □ acres and 453 □ rods tor the burying place of the Chinese.	The road behind the garden called Zigtrijk belonging to Mr. Scott the rivulet and campongs Pingiling Petompon and Kempel.	Along the river of Begandong and a part of the mainroad from Banjangang to the land of Mr. Muller.	The mainroad from Bodjong to Calee Banting and the campong Groboan.	A part of the parcel N° 9 and the village Bendangdoko.	124½ do. flat ground of the negories. 280¼ do. mountainous ground. 30 do. garden ground. 435 □ acres.	120 do. or 8¾ jongs Loerong.	1546 do.	This districts contains: 14 villages, 9 campongs, 472 houses, 403 men able to work, 29 chiefs, 10 priests, 172 buffaloes.
do. N° 11.	402 □ acres.	The parcel N° 10 and the village Simongang.	The land of Mr. Wuse.	The land of Mr Muller.	The great river of Wringintiga and a part of the parcel N° 9.	16 □ acres flat ground of the negories. 250 do. mountainous ground. 78⅝ do. garden ground. 31 do. Jamboo tres. 375⅜ □ acres.	26½ do. or 1⅜ jongs Loerong.	282 do.	This parcel contains: 7 villages, 93 houses, 74 men able to work, 9 chiefs, 3 priests, 21 buffaloes.
do. N° 12.	148 do.	The mainroad from Bodjong to the campong Darat.	The land of Mr. Beer, the negories Babadang and Emplak.	The river of Babadang as far as to the campong Darat.	The garden of Mr. Swaal and the campong Pesayderang.	48 do. flat ground of the negories.	100 do. or 17⅜ jongs Petet.	711 do.	This parcel contains: 4 villages, 1 campong, 223 houses, 198 men able to work, 7 chiefs, 3 priests, 36 buffaloes, 12 horses.
do. N° 13.	276 do. Note there are comprised 1 73/100 □ acres who formerly have been sold to some malays remaining therefore 274 273/1000 □ acres to be sold.	The great river of Samarang.	The rivulet of Jangang as far as to the village Tawang Gieling.	To the Seashore.	The mainroad from the Malay campong to the campong Darat and the land of the Widono of Ackerman.	75 do. flat ground of the negories. 133½ do. jungles and nippa ground. 208½ □ acres.	69⅜ do. or 17⅜ jongs Petet.	1119 do.	This parcel contains: 3 villages, 12 campongs, 432 houses, 359 men able to work, 10 chiefs, 21 priests, 13 buffaloes, 3 horses.

Nabetrachting,

DOOR

Mr. M. C. PIEPERS.

I.

1. *Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage*, 16 October 1884 N° 245 (overgenomen in *de Java-Bode* 27 November 1884 N° 281). »Macht tegen Recht."

2. *Het Paleis van Justitie*, 27 October 1884 N° 44. »Een merkwaardig boek."

3. *Het Nieuws van den dag*, 6 November 1884 2e blad. »Macht tegen Recht."

4. *Middelburgsche Courant*, 13 November 1884 N° 269. »Indische toestanden."

5. *De Locomotief*, 13 November 1884 N° 272. »Staatkunde en Justitie."

6. *BataviaaschHandelsblad*, 19 November 1884 N° 275, entrefilet, 2e bldz.

7. *Tijdschrift van Ned.-Indië* afl. December 1884. »Het atavisme der O. I. Compagnie en van het kultuurstelsel."

8. *De Indische Gids*, afl. December 1884. »Een quaestie van eer en behoud voor Nederland en een levensquaestie voor Oost-Indië door een oud-suikerfabrikant."

9. *De Portefeuille*, 6 December 1884 N° 36. »Geschiedenis onzer dagen."

10. *Indisch Weekblad van het Regt*, 29 December 1884 N° 1122. »Boekaankondiging."

11. *Tijdschrift voor nijverheid en landbouw in N. I.*, afl. Januari 1885. »Critieken en aankondigingen."

12. *Het Moederland*, 1885 N° 4. »Knevelarij, afpersing en machtsmisbruik van de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur in Ned. O. I. geschetst."

13. *Algemeen dagblad van N. I.*, 14 Maart 1885 N° 61. »Het boek van Mr. Piepers door C^d. B. H."

14. *De Indische Gids*, afl. April 1885. »De rechterlijke macht in haar streven naar onafhankelijkheid en in haren afkeer van het Binnenlandsch Bestuur door P. H. Van der Kemp."

15. *De Gids*, afl. Juli 1885. »Koloniale literatuur door Prof. Mr. P. A. Van der Lith."

Elk, die iets onderneemt, vooral hij, die daaraan heel wat moeite en andere opofferingen ten koste legt, stelt belang in het succes van zijn werk. Daarin ligt toch voor hem de voldoening voor zijnen arbeid, daaruit moet hij ook de zedelijke kracht putten om er mede voort te gaan. Voor hem, die de poging heeft gewaagd op het staatkundig gebied nieuwe denkbeelden bij zijn volk ingang te doen vinden, ten minste in de ten deze heerschende inzichten belangrijke wijzigingen te brengen, of maar de aandacht te vestigen op de verwaarloozing van sommige belangrijke onderwerpen daartoe behoorende, doet zich vooral de noodzakelijkheid van het laatste sterk gevoelen. Want zulk een arbeid brengt veelal strijd mede, zwaren strijd zelfs dikwijls waarin men wordt vermoeid en verwond, waarin de krachten uitgeput raken als zij niet telkens door nieuwe opwekking worden hersteld.

Mijn werk, »Macht tegen recht, De vervolging der Justitie in N. I." (Batavia 1884), waarvan een jaar geleden het 1^e deel is verschenen, beoogt zulk een doel, bracht dan ook die gevolgen ruimschoots mede. Ik legde mij daarom de vragen voor, of ik thans na dit tijdverloop voldoende gronden bezit om het er voor te mogen houden dat het niet geheel te vergeefs is geweest; of ik mag hopen dat het nog vruchten zal dragen; of ik derhalve met goeden moed den arbeid kan voortzetten. Mijne beantwoording dezer vragen vindt men in deze »nabetrachting". Ware zij niet in bevredigenden zin uitgevallen, — ik zoude ze hier niet hebben medegedeeld; nu ik echter het tegendeel meen te mogen aannemen, geloof ik het in het belang van mijn streven, het verkregen voordeel openlijk te constateeren, noodzakelijk ook datgene te bestrijden en op te ruimen, wat zich daartegen in den weg heeft gesteld. Niet alleen toch schenkt die eerste uitkomst mij zelven voldoening en moed voor de toekomst; ik wensch door het wijzen op de erlangde instemming ook anderen, mijne geestverwanten, aan te moedigen om met den ook door hen, zij het niet zoo openlijk, gevoerden strijd tegen het misbruik

voort te gaan; bovenal door het bloot leggen der onbeduidendheid van de tegenwerpingen, die zelfs de voor niets terugdeinzende woede en vijandschap heeft weten in te brengen, twijfelenden van de juistheid mijner inzichten te overtuigen, tot medewerking met mijn streven over te halen.

Elk streven leeft door succes, door gebleken kans op slagen; ook het mijne, tot krachtige herstelling en versterking der bestaande wet en maatschappelijke orde, kan die niet ontberen. Daarom wil ik openlijk op de reeds verkregen voordeelen wijzen.

Welk is nu het eerste voordeel door mij behaald?

Het eerste, wat hij, die als schrijver met een doel als ik daareven aanduidde optreedt, noodig heeft, is dat zijn werk in voldoende mate worde gelezen. Zonder dit wordt het door hem vergaarde zaad niet uitgestrooid, zijn daarvan, ook al ware het van de beste soort, geene vruchten te verwachten. Het bovenstaande lijstje van beoordeelingen van eenigen omvang, hetwelk nog door tal van kleine uitvallen of opmerkingen in dagbladen of particuliere brieven zou kunnen worden aangevuld, toont ruimschoots aan dat ik mij te dezen opzichte niet heb te beklagen. Meer dan ik, ook met het oog op het daarin behandeld onderwerp, had durven hopen is dit deel gelezen, en hierin ligt voor mij een eerst en zeer belangrijk succes.

Maar liet het zich ook goed lezen en vooral begrijpen? Was de stijl zóó, dat hij ook dezulken, die niet door rechtstreeksch belang tot de lezing gedrongen werden, daartoe kon nopen; zóó, dat ook personen niet met het behandelde reeds van elders bekend, dat, wat de schrijver wenschte, in zich konden opnemen? Ook wat dit betreft meen ik te mogen aannemen boven verwachting te zijn geslaagd. In meerdere van de hierboven vermelde opstellen wordt ten deze een zeer gunstig oordeel over mijn werk uitgebracht; men noemt de wijze waarop ik mij heb uitgedrukt helder, bevattelijk; zelfs waar ik mij in afgetrokkene beschouwingen moest begeven, begrijpelijk. En dit tref ik niet alleen aan in die beoordeelingen, welke mij over het geheel gunstig gezind zijn, ook die onder N° 3 vermeld, welke ik bezwaarlijk daartoe kan rekenen, erkent in mij de verdienste der duidelijkheid. Ja, N° 13, eene bespreking van geenszins gunstige, zelfs van vijandige strekking, prijst toch de literarische verdienste. En van wien is dat oordeel? Van een' man, zeker ten opzichte van mijn onderwerp een beoordeelaar van weinig

beteekenis, maar wat den stijl en literarische eigenschappen van mijn geschrift aangaat ook des te meer bevoegd, van niemand minder dan van C^d. Busken Huet. Van zulk eene autoriteit en dat nog wel bij vijandige gezindheid, op dit gebied eene lofspraak te erlangen, strekt mij zeker tot eene niet geringe bemoediging, want hoe zou het toch mogelijk wezen, mijn doel ook maar in de geringste mate te bereiken indien ik tot het besluit moest komen, de gave te missen mijne denkbeelden ten deze aan anderen begrijpelijk mede te deelen?

En hoe bleek nu de indruk te zijn, op de lezers gemaakt?

In één punt stemmen alle beoordeelaars overeen: onbelangrijk achten zij, vrienden of vijanden, het door mij geschrevene niet. Daarvoor werd er door beiden te veel notitie van genomen. Reeds op zich zelf heeft dit zijne waarde. Voor het overige loopen hunne beschouwingen natuurlijk zeer uiteen. Meerdere zijn zeer ten gunste van mijn werk en streven; sommigen zelfs spreken zich daarover in zóó vleiende bewoordingen uit, dat ik die niet zou kunnen herhalen. Er zijn er daaronder van veel beteekenis, zoo die van het *Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage*, boven onder N^0 1 aangeduid. Want zooals dat blad te recht opmerkt verschilt de daarin steeds verdedigde politieke opvatting aanmerkelijk van de mijne, is het van eenen liberaal, als ik blijk te zijn, niet de geestverwant. En het verklaart dan ook uitdrukkelijk met meerdere mijner inzichten geenszins in te stemmen, maar desniettemin schroomt het met opmerkenswaardige eerlijkheid toch niet, zich over den aard en het belang van mijn werk ten zeerste gunstig uit te spreken. Ook de uitspraak, in N^0 15 gedaan door eenen hoogleeraar in de Indische staatsinstellingen, een' man wiens leven sedert jaren grootendeels met theoretische studie daarvan vervuld is, mag ik hier aanhalen. Want hoewel deze recensent mij overigens ten vinnigste en zeer weinig rechtvaardig bestrijdt, verklaart hij toch ten slotte in mijn werk heel wat belangrijks te vinden, het ten deele, bepaaldelijk de in het IIIe hoofdstuk, hetwelk dat theoretisch gedeelte inhoudt, gegeven staatsrechterlijke beschouwingen volkomen juist te achtten, en de zonderlinge meeningen, wel eens op dit gebied geuit, volkomen wederleggende, en met belangstelling de verschijning van het IIe deel tegemoet te zien.

Een treurig figuur maakt No. 6, hetwelk de bespreking van mijn boek in eenige kolommen begint, zich daarover mede gunstig uitlaat, en dan de voortzetting in een volgend nummer belooft. Maar die kwam niet; in de plaats daarvan trof men twee dagen later in een artikel, getiteld: »De koloniale begrooting", eenen zeer vuilaar-

digen uitval tegen mij aan. Toen eene andere courant op het tegenstrijdige hiervan wees, trachtte het blad zich te redden, door het te doen voorkomen alsof beide stukken niet van denzelfden schrijver waren. Zulk een eerlijk beroep op dualisme is namelijk zijne gewone verdediging. Maar ook hier bedroog het met die uitvlucht niemand. Vanwaar dan dit verschil? Hebben misschien zeer particuliere en volstrekt niet het uitroeien van Indische misbruiken verlangende patroons den redacteur eens duchtig de les gelezen dat hij zoo stout geweest was zulk een werk te prijzen en hem gelast verder zoet te zijn en ten bewijze daarvan mij dadelijk eens goed uit te schelden? Of wat anders? Ach, laten wij maar zeggen: 't was het *Bataviaasch Handelsblad*, eene type van onwaardigheid der pers in Indië.

Ongunstig zijn mij behoudens het reeds opgemerkte Nos. 11, 13, 14 en 15, waaraan zich ook eenigszins No. 3 aansluit; Nos. 11 en 14 zijn trouwens van denzelfden schrijver. Er bestaat tusschen die opstellen groot verschil; No. 3 een geschrift te goeder trouw slechts eenige bedenkingen opperende; No. 13 is blijkbaar eene uiting van persoonlijke vijandschap, niet in mijn boek haren oorsprong nemende doch de bespreking daarvan slechts als eene welkome gelegenheid aangrijpende; No. 15 daarentegen het weinig doordacht product van hevigen toorn, door de lezing daarvan, misschien ook door slechte inblazingen naar aanleiding daarvan opgewekt; No. 14 eindelijk met het daaraan verbonden No. 11 niet dan een verachtelijk schimpschrift, een pleidooi tevens voor de handhaving der misbruiken door een belanghebbende. Alle, eerlijk gemeend of niet, behelzen echter beweringen, tegenwerpingen, welke ik meen openlijk onder de oogen te moeten zien, en waar zij mijn streven zoeken te belemmeren, uit den weg te moeten ruimen. Ik ga dus daartoe thans over. Men denke hierbij echter maar voor een klein gedeelte aan eigenlijk gezegde antikritiek. Datgene wat tegen mij is aangevoerd draagt grootendeels een karakter verwant aan dat, hetwelk in rechten der exceptie eigen is. Het tast niet de hoofdzaak aan, maar zoekt het gewicht van het door mij aangevoerde vooral op gronden daarbuiten gelegen te bestrijden; het bezigt daartoe middelen, die men tot het gebied der verdachtmaking moet rekenen. Niet door aan te toonen dat eenig feit of eenige stelling niet juist is, zoekt men daarbij te argumenteeren, maar door te beweren dat het wel niet zoo zal wezen uithoofde van gebreken mij en mijne beschouwing aanklevende. Daartegen nu kom ik op; het bestaan dier gebreken wil ik tegenspreken. Wat de andere persoonlijke aanvallen betreft, daarbij kan uit

den aard der zaak geene sprake wezen van eigenlijke antikritiek. Want waar geene eerlijke kritiek aanwezig is, is ook voor deze geene plaats; tegen zulke aanvallen optredende wensch ik slechts hare onbeduidendheid en onwaardigheid te doen uitkomen, soms ook den daders de verdiende afstraffing toe te dienen. Men vergeve mij hierbij de uitvoerigheid; die van sommige aanvallen brengt mij daartoe; No. 14 beslaat meer dan twee vellen druks.

Over No. 3 heb ik weinig te zeggen, wat ter loops zijne plaats kan vinden. Ik zal dus deze verdediging beginnen met No. 13: de behandeling van mijn boek door den heer C^d^. Busken Huet. Hoewel aanvangende met de verklaring dat men, zoolang ook het tweede deel niet verschenen is, mijn werk slechts uit een literarisch oogpunt kan beoordeelen, wijdt deze bekende criticus desniettemin een groot deel van zijn opstel aan opmerkingen over het politiek streven door mij beoogd, over mijne beschouwingen betreffende den Indischen staatstoestand, die in geenen deele een literarisch karakter dragen. Deze bespreking nu is nergens eene argumentatie, maar niet veel anders dan eene doorloopende insinuatie, die dan ook blijkbaar slechts uit persoonlijke redenen van vijandschap voortspruit, welke ik nader zal uiteenzetten.

Om hare waarde te bevatten, om goed te zien tot welke gezochte en onbeteekenende praatjes hier een man als deze schrijver door het botvieren aan eenen min edelen aandrang is gaan afdalen, kan ik niet beter doen dan hem daarbij op den voet te volgen. Vooraf echter een kort woordje ter herinnering aan de beteekenis, welke men aan des heeren C^d^. B. H's beschouwingen op het gebied der Indische politiek mag toekennen.

Zooals men weet is hij zich daarop pas gaan bewegen, toen de omstandigheden hem dwongen, de redactie van een Indisch dagblad op zich te nemen en daarin eene bepaalde politieke richting te gaan verdedigen. Noch van politiek, noch van het Indisch land en volk had hij toen echter voldoende kennis; hij heeft die ook nooit in iets beteekenende mate opgedaan. Want niet alleen dat hij daartoe geene opleiding had genoten, en hem daardoor de wetenschappelijke basis ontbrak, hij miste hier ook allen aanleg, hij had er geen oog voor; hij was en bleef kunstenaar, literator. Wat hij dan leverde, was dan ook geene staatkunde, maar slechts het op Indische politiek overbrengen van zijne philosophie, namelijk die van een pessimisme dat in de practijk veelal een grof materialisme medebrengt.

Deze zijne geestesrichting is toch voldoende bekend. Al het ideale in 's menschen levensopvatting, alle gevoel voor eer, deugd, moraliteit is in zijne opvoeding blijkbaar onafscheidelijk verbonden geworden aan godsdienstig geloof. Ongelukkig werd hij godgeleerd student en later predikant juist in een' tijd toen dē kritiek dit het hevigst en met het meeste gevolg aanviel en begon af te breken; hoe zou een jongman van natuur met zulk eenen kritischen geest begaafd daaraan zijn ontsnapt? Toen hij Haarlem uittrok liet hij daar niet alleen zijn geloof als onnutte ballast op zijne verdere levensreis achter, maar daarbij ook alle moreel idealisme; een dor pessimisme had het vervangen; sedert dien tijd was hij als de poedel uit den Faust: bevallig van vorm maar van binnen bewoond door den geest van het onedele.

Wat predikte nu Mephistopheles als Indische politiek? Er is maar één levensdoel, dat om zooveel mogelijk te genieten; men heeft zich dus ook zonder schroom zooveel mogelijk te bevoordeelen. De politiek der Nederlanders zij daarom hunne macht te gebruiken om uit Indië te halen wat er te halen is; exploitatie is het eenige verstandige doel van koloniaal bezit.

En wat hier voor den staat geldt is ook waar voor de bijzondere personen, ambtenaren of particulieren, hun doel zij ook slechts zich te bevoordeelen. Ziedaar het stramijn waarop de speciale zoogenaamde politieke beschouwingen werden gewerkt. Alle instellingen, aan de exploitatie bevorderlijk, verdedigde hij met het meeste cynisme, ook derhalve een daartoe dienstig stelsel van het bestuur, hoe nadeelig voor land en volk, hoe immoreel het overigens mocht wezen. En zeker, menigeen was dit wel naar den smaak, maar met dat al verried hij daarbij toch steeds te veel gebrek aan staatkundige kennis en inzicht om in waarheid op dit gebied beteekenis te verwerven. De verdienste, die men in hem erkende was steeds alleen de literarische. En zoo bleef het ook nadat hij Indië wederom had verlaten. Telken male als hij zich ook nu over Indische politieke toestanden uitspreekt, verkondigt hij hetzelfde; ontwikkeling en veredeling zijn voor hem phrasen; elkeen, de staat en het individu, heeft maar op zijn voordeel bedacht te zijn, en wanneer zij dit doen, op welke wijze ook, mag men hun dit niet verwijten.

Laten wij nu, den heer C^{d}. B. H. ons weder herinnerende, tot het blootleggen zijner beschouwingen over mij en mijn werk overgaan. Hij begint dan met te zeggen dat het groote publiek in mijn werk geen belang kan stellen, omdat het oordeelen zal dat het een twistgeding

betreft waarin ik optreed als »een gezworene, die uitspraak doet in »zijne eigene zaak. *Vous êtes orfèvre, monsieur Josse!* Gij zoudt van »de administratieve macht in Indië minder kwaad zeggen indien gij niet »zelf deel uitmaaktet van de magistratuur. Er schijnt broodnijd in het »spel"; en laat dan daarop volgen:

»En is dit inderdaad de taal van het gezond verstand? Sedert lang »zou de heer Piepers de Indische staatsdienst verlaten hebben, indien »de Indische staat zoo verachtelijk was als hij beweert. Hij zou onder zulk »een gouvernement noch advokaat-generaal willen zijn, noch eene an»dere openbare betrekking willen bekleeden, welke ook. Een wezenlijk »ernstig man, keurig van smaak, eet niet uit zulke ruiven."

Dit schijnt mij al eene even zonderlinge als verwarde redeneering toe. Wanneer men, zooals ik deed, grieven openbaart en die toelicht, dan onderwerpt men die natuurlijk aan een publiek oordeel, hetwelk men meent dat gunstig uitvallende ook het herstel dier grieven zal kunnen teweegbrengen; men zou op dien grond mijn geschrift ten deele een pleidooi kunnen noemen, wat de heer B. H. dan ook inderdaad in hetzelfde opstel doet; maar hoe kan dit dan tevens de uitspraak van eenen rechter zijn? Pleiter en rechter kan men niet tegelijk wezen. In zulk eene voorstelling is verwarring. Dat ik daarbij in het bijzonder opkom voor het belang van dien tak van den staatsdienst, tot welken ik zelf behoor, wiens waarde en beteekenis aan den eenen kant, wiens benadeeling en aantasting aan den anderen mij daarom zoo door en door bekend zijn, welnu, wie kan dit wraken? Is daarom het door mij aangevoerde onwaar of onbeteekenend? De heer B. H. is zoo kiesch, mij van »broodnijd" te beschuldigen. Waar grondt hij dit op? Hoe komt trouwens die uitdrukking hier te pas? Het is er verre van daan dat ik de Hollandsche bekrompenheid zoude deelen dat diezelfde kleurlooze wijze van uitdrukking, die de gezelschapstoon in de salon vereischt, ook in den strijd mondeling of in geschrifte passend zoude zijn; ik veroorloof mij daarin de zaken bij den naam te noemen en de beweerde gebreken ronduit ten laste te leggen. *Hanc veniam patimusque damusque vicissim.* Maar onder ééne mits, die, dat men zoodanige gronden voor zijn beweren weet aan te toonen om dat — zooals het in rechten heet — summier aannemelijk te maken. Het moet blijken dat men dit te goeder trouw kan meenen de waarheid te zijn. Het louter toewerpen van onaangename uitdrukkingen zonder die te kunnen verantwoorden, het opofferen van de waarheid aan den onaangenamen vorm, is schelden. En al is nu in het algemeen de voorliefde voor den vorm bo-

ven de zaak aan de kunstenaarsnatuur van dezen schrijver ten eenenmale eigen, zoo kan die toch alleen worden geduld als dan nog voor dien der schoonheid de dienst der waarheid moet achterstaan. Maar tot het schoone kan zulk schelden ook wel niet worden gerekend.

Gaat het aan, in de godsdienst en hare beteekenis voor het volk niets anders te zien dan een middel van bestaan en van winst voor de priesters en elk een, die tot godsdienstzin en tot het opwekken daarvan bij het volk aanspoort, die de goddeloosheid bestrijdt, zonder eenige gegevens te beschuldigen van slechts eigen naam en voordeel te zoeken en van broodnijd vervuld te zijn tegen hen, die uit de ondeugd voordeelen trekken? Och, het ontbreekt niet aan lieden, die zoo spreken; maar past dit eenen man als den heer B. H? Toch doet hij hetzelfde op het gebied der politiek. De strekking van het voorstel Van Dedem was, naar hij in het *Alg. Dagblad van N. I.* van 17 Juni 1885 schreef, slechts: den voorsteller voor het Gouverneur-Generaalschap in aanmerking te brengen. Zoo oordeelt hij ook over mij. Zijn grof materialisme ziet in alles slechts persoonlijke beweegredenen. Voor mij bestaat echter in deze zaak al heel weinig persoonlijk belang; de rampen der slechte tijden heb ik mede geleden, maar mocht het mij gelukken betere te doen aanbreken, zelf zal ik daarvan niet genieten; het ambtelijk standpunt waarin dit kon geschieden ligt achter mij; bovendien is mijne ambtelijke loopbaan bijna afgeloopen. Slechts de tallooze vijandschappen, uit een openlijk streven als het mijne voortvloeiende en in eene maatschappij als de Indische lang niet onbeteekenend, zijn mijn deel. Zou het nu wel geheel boven de bevatting van pessimisme des heeren B. H. gaan, te begrijpen dat iemand daarbij nog zooveel moeite en tijd, welke men op vijftigjarigen leeftijd ook al niet gaarne verkwist, opofferende, waar hij rustig het zijne kon genieten — dat immers ook nog zoo heel verwerpelijk niet is — wel door eene dier hoogere beweegredenen moet worden gedreven, die dan toch nog altijd bij sommige ouderwetsche idealisten bestaan?

En nu die taal van het gezond verstand. Toen de heer B. H. het predikambt nederlegde, prees Multatuli hem als een' »eerlijken pasteibakker". Met al zijne pessimistische onverschilligheid heeft hij dezen lof toch nooit vergeten, nog zeer onlangs. (*Multatuli*, in het *Algemeen Dagblad* van N. I., October 1885) bracht hij dien in herinnering. Wij hooren er hier nu duidelijk eenen nagalm van. Maar Multatuli's redeneeringen waren al niet altijd zeer correct en de overbrenging daarvan hier klinkt zeker al zeer zonderling. Ik kan den heer B. H. ver-

zekeren, dat ik het hem niet in het geringste euvel zoude duiden indien hij voor een zijner werken een zeer hoog honorarium van eenen uitgever aannam, hoewel wetende dat deze door oneerlijke praktijken de ruimte van middelen had verkregen, voor zulke groote uitgaven noodig. Daardoor zou hij immers noch zelf iets meer dan het hem eerlijk toekomende ontvangen, noch de oneerlijkheid van dien uitgever bevorderen. En hoe heel anders is het nog in een geval als het mijne! Wanneer men zich aan den staatsdienst, d. i. aan de behartiging van het publiek belang, heeft gewijd en daarin een ambt bekleedt in de magistratuur, hetwelk niet alleen geene enkele immoreele verplichting medebrengt, maar zelfs grootendeels in het tegengaan der neigingen van die strekking bestaat, en men daarvoor zijne bezoldiging geniet; zou men zich dan medeplichtig maken aan andere min zuivere praktijken, welke dien staatsdienst bevlekken, en ook ten deele tot het opvoeren der inkomsten van den staat worden aangewend? Leert dit het gezond verstand? Och, deze is, zooals men weet, de benaming, die elk aan zijn eigen verstand toekent, hoe ongezond ook; de valkennaam waarmede men gewoon is zijne uilen te doopen. Zij beteekent nu: het inzicht van den heer B. H. Maar het gold hier begrippen van eer en kieschheid; daarnaar had men de vraag te beoordeelen. En die begrippen behooren, helaas! tot zijne te Haarlem achtergeblevene bagage; onze schrijver begrijpt die dingen niet goed meer; wil hij ze nog eens voor argumenten gebruiken, dan hanteert hij ze te onpas.

Eene vermakelijke redeneering is voorzeker dan de volgende. Honderdmaal moge ik in mijn boek gezegd hebben, dat de toestand op Java die van Turkije en Rusland is, dat is geheel onjuist. Want, — in plaats van mij naar een ander Siberië of Klein-Azië te bannen, — laat de regeering te Batavia mij rustig mijne functien waarnemen! Op deze argumentatie weet ik niet beter dan er het zwijgen maar toe te doen. Als merkwaardigheid wilde ik ze toch even opmerken.

Daarna komen wij tot de, ook later nog door mij te bespreken, beschuldiging van overdrijving. Ook zij is hier het uitvloeisel van eene onbewuste subjectiviteit en zeer verwant aan dat even besprokene argumenteeren met gezond verstand. Ieder noemt eenvoudig alles wat hij zelf niet kan of wil gelooven overdrijving; men meet niet met de wetenschappelijk zuivere maat, doch op de ouderwetsche manier met eigen armen of vingers; is nu de door een ander gebruikte maat langer

dan de arm of span van den beoordeelaar, dan heet het dat zijne maat te groot is, dat hij overdrijft. Ook de heer B. H. houdt van zijne eigene subjectieve maat en zegt daarom dat ik bij het beoordeelen der menschen en der dingen het gevoel van het betrekkelijke heb verloren. De wijze waarop hij dit gebrek bij mij meent aan te toonen is weder zeer curieus. Mij zelven, beweert hij, vergroot ik onbewust en onwillekeurig, wanneer ik in drie motto's op het titelblad van mijn boek Cicero, Luther en Coen als mijne voorgangers noem. Ik verkeer te goeder trouw in den waan een hoofdstuk der wereldgeschiedenis te schrijven. Evenzoo vergroot ik de besturende ambtenaren. Gevaarlijke roofdieren worden door mij deze mannen, tegen wie ik in den grond der zaak geene andere grief weet aan te voeren dan dat zij in het algemeen belang en als mannen van eer zich gehouden achten zeker belastingstelsel te helpen handhaven voor welks uitvinding zij niet verantwoordelijk zijn.

Dit is toch zeker al eene gansch nieuwe leer, dat het zelfverheffing zou mogen heeten, de woorden van beroemde mannen als motto voor een werk te bezigen. Tot nog toe meende men dat een schrijver daardoor alleen trachtte aan te geven dat hij zich in de richting, door hunne woorden aangegeven, wenschte te bewegen, en achtte men het geene zelfverheffing naar zijne krachten groote mannen na te volgen. Ik meen dat men dit zelfs den scholieren als iets loffelijks inprentte! Maar in het vervolg zal men dan uit bescheidenheid zijne motto's in de laagte moeten gaan zoeken. Ook hier ruime de man van aanzien zijne plaats in aan den proletarier. Geldt het goeden smaak op literarisch gebied men citeere niet meer C^d. Busken Huet, maar b. v. Asmodee; geldt het staatsrecht: geenen Bluntschli, maar b. v. P. H. van der Kemp! Meent onze schrijver dit wezenlijk of — is het soms maar te doen om aanmerking te maken?

Wat de wereldgeschiedenis betreft, verkeer ik in de meening daarvan een hoofdstuk te hebben geschreven. Een klein hoofdstuk voorzeker, maar een dat betrekking heeft op het land waar ik leef en werk. En daarvoor is zijne eigene staatkundige hervorming van honderdmaal meer belang dan b. v. de grootste revolutie te Parijs. Eilieve, wien ontbreekt hier het gevoel voor het betrekkelijke?

En het overige? Is die uitspraak, welke men ook later — maar bij wien? — zal aantreffen, hier te goeder trouw? Hoezeer ik het door den schrijver geliefd belastingstelsel en wat daaraan vast is, den exploitatietoestand, afkeur, niet dat zij te dien opzichte hunne ambtenaarsplicht vervullen, maakte ik in mijn boek den besturenden ambte-

naren ten grief; alle de bezwaren tegen hen opgesomd betreffen de misbruiken waaraan velen huner uit eigen lust, tegen het algemeen belang en dikwijls alles behalve handelende als mannen van eer, zich schuldig maken. Zóó veelvuldig en zóó duidelijk komt dit in mijn werk voor, dat men waarlijk bij zulk eene beschouwing geneigd raakt aan datgene te denken, wat een beleefd Franschman onlangs eene opzettelijke vergissing noemde. Ten minste zou men hier anders eene soort van beneveling tengevolge van vooringenomenheid moeten gaan onderstellen.

Ook vindt de heer B. H. het alles behalve goed, dat ik Multatuli, een' schrijver met wien hij bijzonder veel op heeft en die ook veel met hem gemeen heeft, als het type van den besturenden ambtenaar heb aangewezen. Hij noemt dat Van Vloten »nakluiven", zegt dat ik van Multatuli eene karikatuur maak en dat wel, terwijl de beste eeretitel voor mij is dat een jonger geslacht mijn boek als eene zelfstandige tweede uitgaaf van den *Max Havelaar* zal beschouwen.

Dat »nakluiven" is eene van die uitdrukkingen *du plus pur Huët*, welke sedert de »uitgezakte vrouw" in het befaamd Gids-artikel een twintigtal jaren geleden, in zijne geschriften steeds voorkomen als die vlekjes, aan welke men vrij oneigenaardig den naam van *taches de beauté* geeft. Maar, naar ik meen, is zij bovendien hier al zeer te onpas gebezigd. Uitsluitend als op een type van den besturenden ambtenaar is door mij op Multatuli de aandacht gevestigd.

Waar is nu hetzij door Van Vloten, hetzij door een' ander, Multatuli uit dat oogpunt beschouwd? Voor zoover mij bekend is nergens; en dan kan ook mijne beschouwing geene navolging van anderen heeten. Dat zij van hem eene karikatuur maakt heeft geenen redelijken zin; ik geloof niet dat iemand dit bij lezing van het door mij te dien opzichte nedergeschrevene zal toegeven. Wat eindelijk de beweerde overeenkomst tusschen mijn boek en den *Max Havelaar* betreft, zoo moge die meening uit een literarisch oogpunt voor mij vleiend wezen, zij is voor het overige inderdaad maar weinig gegrond. Wat de schrijver van dat veel gelezen werk en ik wellicht gemeen hebben is, dat wij beiden streven naar hervorming van den Indischen staatstoestand, dat wij beiden op misbruiken en gebreken de aandacht vestigen en die zonder schroom blootleggen; dat wij beiden den Nederlanders in Europa de oogen trachten te openen omtrent het bestuur in en over Indië, hen van hunne verkeerde, optimistische denkbeelden daarover zoeken te genezen. Dit alles betreft het uiterlijke; de wijze waarop wij optreden gaat ten minste niet dieper dan de algemeene aard daarvan.

Maar daarnevens kan men omtrent de eigenlijke bedoeling van ons streven, de richting waarin en de wijze waarop wij hervorming wenschen, wat aangaat onze gansche maatschappelijke en politieke strekking, bezwaarlijk grooter tegenstelling vinden dan die tusschen dien autoritairen, niets anders dan het zoogenaamd vaderlijk despotisme begrijpenden oud assistent-resident en mijn streven, dat ten eenenmale op de ontwikkeling van den rechtstaat is gericht. Ten duidelijkste komt hier weder uit hoe voor den heer B. H. steeds de vorm hoofdzaak is; tevens het gemis aan politiek inzicht, dat naar ik boven reeds zeide hem kenschetst.

Deze zijn nu de bezwaren, door onzen criticus tegen mij ingebracht; kan men in waarheid er minder beduidende en daarbij meer gezochte voorbrengen?

De reden van zulk eene beoordeeling is dan ook bovenal, dat de heer B. H. tegen mij met wrevel vervuld is en die geestestoestand ongunstig op hem werkt. Ruim zes jaren geleden schreef ik in N°s 828, 830 volg. van het *Indisch Weekblad van het Regt* een opstel, waarin ik te velde trok tegen het streven van eenige Indische schrijvers, die den publieken geest daar opzetten tegen de rechterlijke macht en bepaaldelijk tegen de instelling der rechtsgeleerde voorzitters van landraden. Ik heb die schrijvers daar toen aan eene scherpe kritiek onderworpen en onder hen ook den heer C^d^. B. H., die in het door hem geredigeerde blad natuurlijk steeds tegen alle uitbreiding van recht voor den inlander en tegen alle beperking der administratieve almacht had geijverd. Ik bracht daarbij over deze literarische beroemdheid als Indisch politiek dagbladschrijver een zeer ongunstig oordeel uit. Ik schetste hem en zijn pessimisme daarbij in denzelfden geest als ik boven heb gedaan. *Inde irae.* Dáárom moet deze gelegenheid dienen om mij op mijne beurt te treffen. Reeds het gezochte der grieven doet mij dit duidelijk begrijpen; maar ik heb toch voor deze overtuiging ook meer; eenen ouden strafrechter als mij ontsnappen de aanwijzigingen niet gemakkelijk. Waarom noemt de heer B. H. mij nu toch advokaat-generaal? Al drie en een half jaar bekleed ik niet meer die betrekking. Maar ik vervulde ze, toen ik in 1879 dat evenbedoeld opstel schreef. En gerust durf ik aannemen, dat dit hem toen door zijnen gemachtigde in Indië, vergezeld van de noodige inlichtingen omtrent mijnen persoon, wel zal zijn toegezonden. Dat geschrift stond hem dus toen hij deze recensie schreef ook wel voor den geest.

Hoe verdraagt zich deze vijandigheid nu evenwel met het boven reeds door mij vermeld feit, dat hij nevens die gezochte aanvallen toch ook

de literarische deugden van mijn boek prijst? Ook juist zeer goed, als men in het oog houdt dat hij hier dat opstel wilde beantwoorden. Een flauwe nagalm van vroegere tijden schijnt den heer B. H nog in de ooren te klinken; naar de mate waarop zij hem zijne schulden hebben vergeven, wil hij dit ook zijnen schuldenaren doen. Uit vrees ook misschien dat hem zelven anders zijn tegen mij gericht verwijt van gemis aan gevoel voor het betrekkelijke zou kunnen treffen, houdt hij er nu eene betrekkelijke onpartijdigheid op na. Naar deze wil hij mij juist zooveel toekennen als ik hem heb gegeven; maar ook niets meer, al kwame het mij toe. Ik sprak nu in dat vorig opstel, evenals in dit, een ongunstig oordeel over hem uit als politiek schrijver, maar liet zijne groote literarische verdienste in hare volle waarde; hij veroordeelt thans op zijne beurt mij op het politiek gebied, looft mij echter op het andere. Zoo hebben wij afgerekend is blijkbaar zijne meening.

Welnu, dit zij zoo; die afrekening is niet in mijn nadeel.

Ook het feit toch dat zulk een bekend sabreur op het gebied der kritiek op slot van rekening tegen mij niets van meer beteekenis weet aan te voeren is niet onbelangrijk; het schijnt wel dat hetgeen ik geschreven heb nog zoo gemakkelijk niet is neder te sabelen.

Ik neem dus afscheid van dezen bestrijder, eenen man van te veel beteekenis om hem met stilzwijgen voorbij te gaan. Ik blijf hem dankbaar voor den lof dien mij willens of onwillens op sommige punten zijne beoordeeling toekent; constateer echter ook dat, wat hij tegen mijn boek heeft aangevoerd, alle waarde mist, de beteekenis van het daarin ter neder gestelde op geen enkel punt zelfs maar kan verzwakken.

(*Wordt vervolgd.*)

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES, TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

20 Maart 1886.

INHOUD: UIT DE NEDERLANDSCH-INDISCHE EN NEDERLANDSCHE PERS: Mr. N. P. van den Berg in het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw* over de suikercultuur en het Staatsbelang; — *de Tijd* over de verloochening van de koloniaal-liberale beginselen door den G.-G. van Rees, over het geringschatten van courantenberichten door den Minister van Eyk, over het nadeelige van directe belastingen, over de middelen om meer te trekken van het zoutmonopolie, over de pensioenen of onderstanden voor gewezen inlandsche hoofden en ambtenaren en over het inlandsch onderwijs; — de Heer Snelleman in de *Nieuwe Rotterdamsche* over Sumatra-koffie; — een discussie in de *Arnhemsche* over het ontruimen van Atjeh en een woord in de *Amsterdammer* tot opwekking van meer belangstelling in Indië.

De suikerindustrie en het staatsbelang zijn nauw verbonden. Mr. N. P. Van den Berg zet zulks in het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw*, Januari-aflevering, op zijn gewone wijze, dat is: helder en overtuigend, uiteen. Als de Minister dat artikel met aandacht las, en daarna zich ernstig voornam om al datgene te doen wat het staatsbelang vordert, dan.... maar waartoe illusiën? De houding, tot nu toe door de Regeering aangenomen, bewijst dat zij haar taak niet begrijpen wil of niet begrijpen kàn. De vrees om onnoodig eenige industriëelen te bevoordeelen schijnt bij haar veel sterker dan het verlangen om een bedreigde industrie voor achteruitgang te bewaren.

De Heer Van den Berg bespreekt in de eerste plaats de Nota, waarin de Minister beweert, dat »bij gemiddelde prijzen van *f* 8 à *f* 9 per pikol n°. 14 de suikercultuur op Java, wat verreweg de meeste ondernemingen betreft, ongetwijfeld bestaanbaar is, mits de ondernemingen behoorlijk ingericht zijn, zuinig beheerd worden en onder geen andere lasten gebukt gaan dan die inhaerent zijn aan de industrie als zoodanig." Die conclusie van den Minister berust op de verklaringen en mededeelingen, door de in nood verkeerende credietinstellingen afgelegd, toen maatregelen moesten worden beraamd om den algeheelen ondergang van honderden ondernemingen tegelijk te voorkomen, en op de resultaten van een onderzoek, van regeeringswege gehouden, »of de algemeene toestand ten aanzien van de suikerindustrie overeenstemde met hetgeen bevoegde personen verklaard hadden omtrent de hun meer bijzonder bekende fabrieken." Met wien men

bij dat onderzoek teradeging, over welke gewesten van Java het zich uitstrekte, en of daarbij rekening gehouden werd met alle factoren die de bestaanbaarheid van elken tak van nijverheid beheerschen — op die en zooveel andere vragen meer blijft 's Ministers Nota het antwoord schuldig. De Heer Van den Berg vraagt, of het aangaat, zich op de uitkomsten van een onderzoek te beroepen, waarvan de bijzonderheden achterwege worden gelaten, en op de »geruststellende verklaringen" door de in nood verkeerende credietinstellingen afgelegd toen het èn in haar eigen belang èn in het belang van den staat en het algemeen er op aankwam om te zorgen dat de moed niet verloren ging, en zij er vóór alles op uit moesten zijn, om in stand te doen blijven wat slechts eenigermate daarvoor vatbaar was. Onder den drang der omstandigheden werd toen menige maatregel getroffen die misschien niet op denzelfden voet zijn beslag zou hebben gekregen, indien er tijd ware geweest voor kalmer en rijper beraad; er is toen veel meer nieuw kapitaal bijeengebracht dan ter verzekering van den geregelden gang van zaken noodig was, en aan den anderen kant heeft men zich voorstellingen gemaakt van aanwezige baten, die reeds nu blijken geheel onjuist te zijn. Om dezelfde redenen was het ook onmogelijk, dat elk woord even nauwgezet en aandachtig gewikt en gewogen werd als men onder meer normale omstandigheden zeker niet verzuimd zou hebben.

Maar wat daarvan ook zij, in geenen deele is de conclusie gerechtvaardigd, dat bij prijzen van *f* 8 of *f* 9 voor n°. 14 de suikerindustrie op Java voor verreweg de meeste ondernemingen bestaanbaar is. Dat gedurende dit jaar zoo goed als alle fabrieken zonder stoornis hebben kunnen blijven voortwerken, is uitsluitend een gevolg van de omstandigheid, dat zij haar product voor *f* 2 à *f* 3 per pikol boven den prijs waaraan de Minister zich vasthoudt, hebben kunnen van de hand zetten, en, dus laat de Heer Van den Berg er op volgen: »het lijdt geen tegenspraak, dat op dit oogenblik èn de industrie èn de haar steunende credietinstellingen en handelshuizen, èn indirectelijk ook de Regeering, zich voor nog veel grooter en ernstiger moeilijkheden dan in de laatste maanden van 1884 zouden geplaatst zien, bijaldien het suikerproduct van 1885 evenals dat van 1884 had moeten worden verhandeld op de basis van *f* 8 à *f* 9 per pikol n°. 14."

Vermindering der productiekosten tot het laagst mogelijke peil is de onverbiddelijke eisch, waaraan moet worden voldaan om het bestaan der suikerindustrie te redden en te verzekeren. Van den kant der industriëelen wordt door verbeterde fabricage, voor zoover de inrichting hunner fabrieken dit toelaat, door doelmatige bezuinigingen, door de toepassing van meer wetenschappelijke cultuurmethoden, onder anderen door het oprichten

van een proefstation te Semarang, gedaan wat mogelijk is, maar een beroep op den staat om ook van zijn kant mede te werken tot het verminderen van de productiekosten ontmoet een schamper onthaal, ja, wordt als een grief hun aangerekend.

Van invloedrijke zijde werd er op gezinspeeld, dat als de suikerindustrie mocht wegvallen, de thans daarvoor gebezigde velden steeds een rijken oogst van padi kunnen opleveren; maar heeft de bevolking door den buitengewoon rijken padi-oogst van dit jaar haar welvaart zien toenemen? Door overvloed van rijst werd het artikel schier onverkoopbaar en bij de verscherpte eischen van den fiscus heeft menigeen zich genoodzaakt gezien, zijn rijstveld, zijn huisraad, kleêren of vee op bezwarende voorwaarden te gelde te maken of te verpanden, ten einde zijn landrente en andere directe belastingen te kunnen betalen. Onder de tegenwoordige omstandigheden kan het der bevolking niet baten, de opbrengst harer voedingsmiddelen belangrijk te zien stijgen, omdat voor het meerdere geen afzet naar buiten te vinden is, en zij derhalve haren overtolligen voorraad niet van de hand kan zetten. Het gaat op Java met de rijst evenals het in Britsch-Indië met de tarwe ging voordat daar de goedkoope spoorwegtarieven en de als eene premie op den uitvoer werkende stijging van den Indischen wisselkoers den uitvoer naar het buitenland eene vroeger volstrekt ongedachte vlucht hadden doen nemen, en tegenwoordig zou de Java-rijst, om met de Britsch-Indische rijst te kunnen concurreeren, op de plaats van afscheep niet meer moeten kosten dan plus minus $f\ 3\frac{2}{3}$ per pikol; een prijs waarvan zelfs bij een overvloedigen oogst op Java nooit sprake is geweest.

Maar al ware dit anders, al kon het rijstproduct van Java op een gereeden afzet in het buitenland rekenen, dan nog zou geen gelijkstelling van de rijst- met de suikercultuur denkbaar zijn. Voor de cultuur van suikerriet worden tegenwoordig, gouvernements- en vrije aanplant samengenomen, ongeveer 70 000 bouws gebruikt. Stel nu de productie op gemiddeld 80 pikol per bouw, dan verkrijgt men eene hoeveelheid van 5 600 000 pikols die tegen gemiddeld $f\ 10$ per pikol een uitvoerwaarde van $f\ 56$ millioen vertegenwoordigen. Diezelfde 70 000 bouws met padi beplant zullen dooreen misschien 50 pikols padi per bouw kunnen opbrengen, of te zamen 3 500 000 pikols, tegen gemiddeld $f\ 3$ per pikol een uitvoerwaarde van slechts $10\frac{1}{2}$ millioen vertegenwoordigende. Het verschil bedraagt dus ruim 45 millioen, en kan het nu nog eenigen twijfel lijden, van welk een alles overwegenden invloed het behoud van de suikercultuur voor de algemeene volkswelvaart van geheel Java, en niet het minst voor den toestand van 's lands financiën, is te achten?

»Eendracht maakt macht," dus besluit de Heer Van den Berg; »door tweedracht gaan de hechtste zaken te gronde. Wanneer *allen*, die bij de suikerindustrie belang hebben, gelijk dit in de allereerste plaats met den *Staat* zelven het geval is, de handen inéén slaan om door vermindering der noodzakelijke productiekosten haar voortbestaan te verzekeren, *dan* kan zij zegevierend te voorschijn treden uit den strijd, waarvan, al moge op het oogenblik de toekomst wat helderder schijnen, het laatste woord zeer zeker nog niet is gesproken. Maar blijft men, met miskenning van de groote algemeene belangen die op het spel staan, de belemmeringen handhaven, die alleen van Staatswege kunnen worden uit den weg geruimd, terwijl elders van den kant van den Staat niets onbeproefd wordt gelaten om zelfs ten koste van het algemeen de inheemsche suikerindustrie te koesteren en te beschermen, dan staan voor Java donkere dagen te wachten, zoodra het blijken mocht dat, in strijd met sommiger verwachting, het tijdperk der overproductie van beetwortelsuiker geenszins voorgoed voorbij is. De lasten, waarvan de belanghebbenden bij de suikerindustrie op Java verlichting vragen, mogen betrekkelijkerwijs gering kunnen heeten, volkomen toepasselijk blijven ook in dit opzicht de woorden van een Britsch-Indisch staatsman: »»It is precisely these small amounts which in the end determine whether trade (and industry) is possible or not, and in the present condition of commerce, with its vast extent and close competition, it is altogether erroneous to say that a duty is not important because the rate is low."''

»**Nederlandsch-Indië** in de Staten-Generaal" is het opschrift van een drietal artikelen, in zijn nummers van 12 Februari, 17 Februari en 2 Maart door *de Tijd* gepubliceerd.

Volgens den schrijver kan de koloniaal-liberale politiek geen sterker veroordeeling treffen, dan in deze twee feiten gelegen is: de Heer Van Rees brengt als gouverneur-generaal die politiek volstrekt niet in practijk, en de Minister van Koloniën heeft de onuitvoerbaarheid van de beginselen der koloniaal-liberalen openlijk erkend.

Al dadelijk komen wij met den schrijver in strijd. Wij veroorloven ons drie vragen:

1° Heeft de Minister de woorden, welke de schrijver hem in den mond legt, werkelijk gesproken? Wij herinneren ons dat niet. Wel meenen wij te weten dat de Minister, die van temporiseeren houdt, tegen overdreven eischen gewaarschuwd heeft, maar dat hij de beginselen, door den Heer Van Rees indertijd beleden, onuitvoerbaar zou hebben genoemd, is ons onbekend.

2e Wat bewijst het oordeel van den Minister Sprenger Van Eyk over koloniale quaestiën? De schrijver zelf ontzegt hem de competentie om over de uitvoerbaarheid van een koloniaal programma uitspraak te doen, gelijk wij straks zien zullen, en hetgeen de Heer Sprenger Van Eyk in Indië al zoo gepresteerd heeft zal wel door niemand aangehaald worden om te betoogen, dat de schrijver in dit opzicht den Heer Van Eyk te laag schat.

3e Kan de schrijver één oogenblik ernstig meenen dat het liberalisme ver oordeeld is, omdat de Gouverneur-Generaal er de handen van afgetrokken heeft? Als elk beginsel dat de Heer Van Rees niet in toepassing brengt dáarom afgekeurd moest worden, dan zag het er treurig uit. De Gouverneur-Geneaaal Van Rees bepaalt de waarde van beginselen niet, maar de beginselen bepalen de waarde van den Gouverneur-Generaal Van Rees. Consequent redeneerende, moet de schrijver ook het conservatisme als veroordeeld beschouwen, omdat ook dit door den Heer Van Rees niet in practijk wordt gebracht. —

De schrijver maakt vervolgens twee opmerkingen, waartegen onzes inziens niets in te brengen valt. De koloniale staatkunde behoort zoo weinig mogelijk tot een partijquaestie te worden gemaakt, zegt hij, en wanneer het Nederlandsche volk zoo goed doenlijk contrôle zal uitoefenen op den gang van zaken in Indië, dan behooren enkele mannen in de Tweede Kamer zitting te hebben, die goed kekend zijn met de inlandsche huishouding, zooals deze tegenwoordig is.

Daarna gaat de schrijver over tot het bespreken van een paar der belangrijkste vraagstukken, welke in 't laatst van 't vorige jaar in de Staten-Generaal aan de orde kwamen.

Hoop om daarmede invloed op den Minister uit te oefenen, heeft hij niet. De Minister hecht niet aan courantenberichten. »Dit is trouwens voor Z. E. een aangenaam standpunt. Als men te doen heeft met leden der Staten-Generaal, die persoonlijk weinig of niets van Indië weten, en al wat zij van anderen vernemen als onjuist voorstelt, is het gemakkelijk altijd gelijk te hebben, vooral als men de voornaamste officiëele bron, waaruit de kennis van den stand van zaken in Indië kan worden geput — het koloniaal verslag — eveneens niet geheel vertrouwbaar verklaart".

De schrijver staat echter een andere meening voor. De beste ambtenaren en de bekwaamste particulieren in Indië stellen over het algemeen het meeste belang in de publieke zaak, en om daarvan te doen blijken, brengen zij een der leden van de Staten-Generaal op de hoogte (op die wijze heeft de Heer Van Dedem meermalen zeer juiste berichten ontvangen) of nemen hun toevlucht tot de pers. Andere middelen hebben zij

niet. En ook daarmede, speciaal met het publiceeren, moet men nog zeer voorzichtig zijn, om zich niet het ongenoegen der Regeering op den hals te halen. Zoo heeft deze Gouverneur-Generaal zelfs den schrijver van het zakelijke, bezadigde en uitstekende opstel over de Indische Stoomvaartmaatschappij, dat verleden jaar *de Economist* publiceerde, zijn ontevredenheid doen betuigen!

De Heer Sprenger Van Eyk »weet uit eigen aanschouwing al heel weinig, en wat hem uit Indië wordt medegedeeld, zijn meerendeels adviezen en beschouwingen van den Raad van Indië, waarvan de leden met de eigenlijke nooden en behoeften van Indië, speciaal van de inlandsche bevolking, nagenoeg onbekend zijn". Ook op de hooggeroemde kennis van den Heer Van Rees, wat Indische aangelegenheden betreft, »valt veel af te dingen. Die landvoogd kwam eerst als resident in aanraking met Indië's inheemsche bevolking, en dus in een betrekking, waarin het moeilijk valt, er de noodige kennis van op te doen". Bovendien »zijn de toestanden sedert de Heer Van Rees resident was zóó veranderd, dat de Gouverneur-Generaal herhaaldelijk kans moet loopen, zich te vergissen, als hij bij de beoordeeling van hem gedane voorstellen afgaat op hetgeen hij vroeger waarnam".

Courantenberichten kunnen wel degelijk nuttig zijn, en om dat met een enkel voorbeeld aan te toonen, vermeldt de schrijver een feit, dat het vorig jaar plaats had. In Juni 1885 adviseerden de directeur van het Gymnasium Willem III, het college van curatoren en ook de directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, om het aantal leeraren aan die inrichting, wegens overcompleet, met twee te verminderen. Toch gebeurde dit niet, hoewel de leeraren dadelijk naar Semarang hadden kunnen worden verplaatst, waar voor hen bij de hoogere burgerschool twee vacatures bestonden. Te Semarang werden twee nieuwe leeraren aangesteld, de overtollige titularissen bleven te Batavia, en de Indische schatkist werd geheel nutteloos bezwaard met eene uitgaaf van *f* 16800 per jaar. »Indien", zegt de schrijver, »deze zaak, waarvan de waarheid boven allen twijfel verheven is, in de Tweede Kamer ware ter sprake gebracht, dan zouden in allen gevalle de straks genaamde autoriteiten daarin aanleiding hebben kunnen vinden, om alsnog op hun voorstel terug te komen, terwijl zij nu wellicht de zaak maar zullen laten zooals zij is, uit vrees dat het toch niets helpt, en zij dus, minst genomen, een gek figuur zullen maken".

— De Minister van Koloniën dan schenkt weinig vertrouwen aan hetgeen buiten hem om betreffende Indië wordt medegedeeld, maar hoe staat het met de vertrouwbaarheid van hetgeen hij zelf het volk bekend maakt?

De Minister heeft o. a. beweerd, dat door de politioneele blokkade van de

Atjehkust de vijandelijke benden gebrek aan opium en rijst gekregen hebben en verloopen zijn! Duurt dat loopen misschien nog altijd voort? Men moet, zegt de schrijver, al een zeer gering denkbeeld hebben van het doorzicht zijner toehoorders, om een praatje als het even vermelde te durven debiteeren, en hij geeft te verstaan dat het blokkeeren van een gedeelte der kust geen effect hebben *kan*. »Ondanks een zoo streng mogelijk en gedurende geruimen tijd volgehouden blokkade" heeft men" tijdens Generaal Pel »nooit iets kunnen bemerken van gebrek aan rijst, opium en ammunitie bij den vijand".

De schrijver ziet over het hoofd, dat die zoo streng mogelijke blokkade wel beschouwd nog geen blokkade was. Nooit zijn er genoeg goede schepen bij Atjeh vereenigd geweest om een effectieve blokkade te kunnen bewerken. De meeste schepen hadden te weinig vaart of te veel diepgang of een ander gebrek.

Ook ten opzichte van Atjeh zijn zeer weinig dingen lang goed gedaan. Eindelijk heeft men heil gezocht in een geconcentreerde stelling op kleine schaal. Met den schrijver hopen wij, dat men nu voorloopig van nieuwe proefnemingen zal afzien. Minder donker dan hem schijnt ons de toekomst. Voor hem is het eenige »redmiddel" een »algeheele verwoesting van het land". Hij erkent echter, dat niemand beter dan de tegenwoordige Gouverneur van Atjeh in staat is, een juist oordeel te vellen, en wenscht daarom dat de Volkvertegenwoordiging van zijn plannen en voorstellen steeds op de hoogte blijve.

Maar, merkt hij terecht op, om het prestige onzer macht in Indië hoog te houden is bovendien noodig, dat de bevolking niet overmatig worde belast. »Wanneer men als Europeaan somtijds in de gelegenheid komt, 's avonds de gesprekken der inlandsche bevolking af te luisteren, dan bemerkt men dat er herhaaldelijk gesproken wordt over de zware eischen, welke de fiscus aan de bevolking stelt". En altijd betreffen de klachten de directe belastingen. Uit een politiek oogpunt zijn dan ook de indirecte belastingen het meest aan te bevelen.

Weer ijvert de schrijver voor een verhooging van de belasting op het zout. De Minister heeft beweerd, dat geen enkel politiedienaar den sluikhandel goed zou kunnen beletten, wanneer de zoutprijs nog verhoogd werd, maar de schrijver twijfelt sterk of terzake het oordeel van eenig politie-ambtenaar ingeroepen is, en stelt tegenover de bewering van den Minister de opmerking, dat ook wanneer men de zoutbelasting tot op de helft of een derde verminderde, de smokkelhandel niet goed, d. i. niet geheel en al, belet zou kunnen worden. Een andere bewering van den Minister luidde: »Vooral in een drogen oostmoesson kan op elk punt der

kust zout gewonnen worden;" het woord »vooral" moet wegvallen, dan eerst is de redeneering juist, zegt de schrijver. In natte jaren is de zoutaanmaak onmogelijk, en gaat men na, hoeveel het zoutdebiet in zoo'n jaar minder bedraagt dan in een droog jaar, dan komt men tot het resultaat, dat door den clandestienen zoutaanmaak in de ongunstigste omstandigheden ongeveer zeven ton schade aan de schatkist veroorzaakt wordt. De clandestiene aanmaak en verkoop bedragen dus hoogstens tien procent van het gouvernementsdebiet

Veel belangrijker is het verlies dat de schatkist lijdt door 1e het toekennen van 26% speling vóórdat het zout in de binnenlandsche pakhuizen is opgeschuurd, ofschoon 6% ruim voldoende zou zijn; 2e den invoer van gezouten visch uit Siam en van zout dat zoogenaamd met die visch verpakt wordt, en 3e de misbruiken die bij het meten van het zout kunnen voorkomen. De schrijver weidt echter daarover niet uit, omdat er bij het Indische bestuur maatregelen tot tegengang van die misbruiken in overweging zijn; liever brengt hij nog in herinnering, dat niet alleen de Kamer van Koophandel te Batavia, maar ook »de zoo uitnemend op de hoogte van inlandsche toestanden zijnde Heer Bosscher, toen deze nog directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid was", zich daarvoor hebben verklaard, »als een versterking der middelen noodzakelijk bleek".

— In zijn derde artikel wijst de schrijver op de wenschelijkheid, dat de inlandsche hoofden en ambtenaren, ook nadat zij als zoodanig afgetreden zijn, gevrijwaard worden voor gebrek. Nog kort geleden was het regel dat zij een zeker aantal jaren pensioen of onderstand kregen, wanneer zij geen eigen middelen bezaten of geen bloedverwanten hadden die hen konden ondersteunen. Jaarlijks werd daarvoor ongeveer een twintigste van hetgeen voor pensioenen en onderstanden van Europeesche staatdienaren betaald moet worden uitgegeven. Maar sedert het vorige jaar keert men ook dat luttele bedrag niet meer uit, en is het verleenen van onderstand of pensioen aan onbemiddelde inlandsche ambtenaren uitzondering geworden. De Minister trachtte dien bezuinigingsmaatregel te verdedigen met twee argumenten. De Europeesche ambtenaren, zeide hij, betalen voor hun pensioen; de inlandsche niet. Verder was de Minister bevreesd, dat men de inlandsche ambtenaren te spoedig zou ontslaan, denkende: zij krijgen toch onderstand. Maar wat beteekenen de twee percent, welke de Europeesche ambtenaren voor het pensioenfonds contribueeren, in vergelijking met hetgeen aan pensioenen wordt uitbetaald? Zóó weinig, dat het de moeite niet waard is, er van te spreken. En wat die vrees betreft, indien Z.E. met de inlandsche toestanden meer vertrouwd was, zou hij weten,

dat de inlandsche ambtenaren bijna zonder uitzondering eerst ontslagen woorden, wanneer zij oud en afgeleefd zijn; bovendien heeft het Indisch bestuur het immers altijd in de hand, om dat ontslag niet te vroeg te verleenen? — De maatregel is verkeerd. Het rustig bezit van de kolonie hangt voor een groot deel af van de gezindheid der inlandsche aristocratie, vooral tegenwoordig, nu zich langzamerhand een soort Mohammedaansche (geestelijke) aristocratie vormt, die ons uit haar aard vijandig is.

Het inlandsch onderwijs komt daarna bij den schrijver aan de beurt. De geestdrift van vroeger bestaat voor dat onderwerp niet meer, en men is aan het inkrimpen gegaan. Er zijn in de laatste twee jaren meer dan vijftig personen die aan een kweekschool voor inlandsche onderwijzers hun opleiding hebben genoten beschikbaar gekomen, maar het getal inlandsche scholen wil men niet grooter maken, en nu weet men niet, wat men met die personen aanvangen zal. Van de kweekscholen werden er twee, de belangrijkste, opgeheven, en een derde, die te Makassar, is zoodanig »gereorganiseerd", dat dit met een opheffing feitelijk vrij wel gelijk staat. Uit een en ander blijkt duidelijk, dat men in Indië van het inlandsch onderwijs, geschoeid op de tegenwoordige leest, weinig verwachting heeft. Maar dan is een millioen per jaar voor dat onderwijs nog te veel. Zoolang men het beginsel van subsidiëering van de confessioneele inlandsche scholen niet aandurft, zal men aan het inlandsch onderwijs geld blijven besteden zonder vrucht. De Heer Van Gennep heeft op het gezag van den Heer Brumund die scholen broeinesten van bijgeloof genoemd; wanneer hij bij bevoegde autoriteiten van meer recenten datum inlichting inwon zouden die anders luiden.

Jammer, dat de schrijver het daarbij laat. 't Zou interessant geweest zijn, van hem te vernemen, wáárom de voorstelling welke de Heer Brumund van de bedoelde scholen gegeven heeft onjuist is. Niet de heer Van Gennep alleen, maar ook menigeen die in de binnenlanden bekend is, houdt het tot heden met Brumund.

De schrijver zegt echter een andere onthulling toe. Hij zal aantoonen dat er ook voor het Europeesch onderwijs te veel geld wordt besteed, en dat dienaangaande »een wijze gematigdheid" in acht te nemen is, »zonder onbillijkheden te begaan". Met die belofte eindigt hij.

Sumatra-koffie. Het artikeltje van den Heer Godon, waarvan wij in ons vorig nummer een overzicht gaven dat met een vraag die twijfel aanduidde besloten werd, heeft dit goede gevolg gehad, dat de Heer Joh. F. Snelleman in de *Nieuwe Rotterdamsche* van 19 Februari aan 't woord is gekomen.

De Heer Snelleman gaat na, welke prijzen er in de Padang-veilingen van 1870 tot 1885 voor Bovenlandsche, voor Ankola- en voor Mandheling-koffie zijn besteed, en levert van zijn bevinding dit overzicht:

VEILINGEN IN HET JAAR	MIDDENPRIJS VAN		
	BOVENLANDSCHE.	ANKOLA.	MANDHELING.
1870	*f* 34.13	*f* 34.03	*f* 34.65
1871	» 39.70	» 41.04	» 44.04
1872	» 43.87	» 43.97	» 44.35
1873	» 57.74	» 57.82	» 58.32
1874	» 56.48	» 54.69	» 57.53
1875	» 65 02	» 66.10	» 67.96
1876	» 53.29	» 54.—	» 54.61
1877	» 58.27	» 61.37	» 62.87
1878	» 55.36	» 59.17	» 60.66
1879	» 60.23	» 65.52	» 65.35
1880	» 51.75	» 58 93	» 61.30
1881	» 42.21	» 59.45	» 60.97
1882	» 37.60	» 47.23	» 55.92
1883	» 44.33	» 49.33	» 55.38
1884	» 40.60	» 46.42	» 49.94
1885	» 39.02	» 47.64	» 48.67

Wanneer men de prijzen nagaat van de 64 veilingen, die van 1870 tot 1885 zijn gehouden, dan blijkt, dat in niet meer dan zeven veilingen de Ankola-koffie meer opbracht dan de Mandheling. Er is dus reden om van deze beide soorten de Mandheling te blijven beschouwen als de superieure.

De tabel bewijst, dat het groote prijsverschil tusschen de Bovenlandsche en Mandheling-koffie eerst dagteekent van 1880, en nu komt het den Heer Snelleman voor, dat de Heer Godon mistast, wanneer hij een verband zoekt tusschen dat prijsverschil en een regeling die reeds van 1848 tot 1857 dateert. Het is niet denkbaar, dat die regeling eerst na ruim twintig jaar verschil zou hebben afgeworpen. Er moeten andere oorzaken in het spel zijn.

De Heer Godon doet uitkomen, dat door een goed geslaagde regeling de koffieproductie van Mandheling en Ankola, die in 1848 ruim 3000 pikols beliep, in 1857 ruim 27000 pikols bedroeg. Op de Padangsche Bovenlanden is hetzelfde van toepassing. Hier toch bedroeg in 1848 de productie 50 949 pikols; in 1857: 157 389. Maar de productie nam niet

overal in de Bovenlanden in dezelfde mate toe. Rangkian Loeloes bracht in 1850 18 pikols op; in 1857: 174; in 1876: 365. Ajer Abang in 1849: 3 pikols; in 1857: 933; in 1865: 530 en in 1867: 1015. Talang Berboenga in 1849: 127; in 1857: 624; in 1868: 958 en in 1876: 1143. In Ajer Abang en Talang Berboenga is de koffieteelt een ware volkscultuur.

Niet overal echter wordt door de bevolking koffie geplant en geleverd, en de Heer Snelleman geeft daarvoor drie redenen op: 1e gebrek aan uitstekende gronden; 2e een lijdelijk en standvastig verzet, »waarbij invloeden in 't spel zijn die het voortbestaan van de wet op interneering en uitzetting gebiedend noodzakelijk maken"; 3e het afgelegene van de woonplaatsen, waardoor alle toezicht op het nakomen van de gegeven bevelen onmogelijk wordt, »wegens het ten eenenmale ontoereikend aantal der Europeesche ambtenaren". Intensief wordt de koffiecultuur in de Bovenlanden niet gedreven, en de eindelooze uitgestrektheid der aanplantingen belet een zorgvuldige behandeling. Daarbij komt, dat de Maleier geneigd is tot roofbouw, en dat in die neiging zijn bestuurders hem jaren achtereen steunden. Of hij meer zorg aan de koffieboomen besteden zal, wanneer de gedwongen levering tot de geschiedenis zal behooren, is twijfelachtig: hij is te onverschillig en leeft te veel bij den dag. Wellicht zou de aanplant zich uitbreiden en de hoeveelheid vermeerderen, maar de hoedanigheid zou niet verbeteren.

De betere qualiteit der Mandheling-koffie ligt, naar het oordeel van den Heer Snelleman, niet aan de zorgvuldiger behandeling, maar de Mandheling-koffie kleurt het mooist van alle Sumatra-koffie en bij dat kleuren zwelt de boon, wat nogmaals de waarde verhoogt. Waarom kleurt Mandheling het mooist, daarna Ajer Bangis, vervolgens Ankola en eindelijk Bovenlandsche, terwijl Painan meestal niet kleuren wil? Hoe komt het dat enkele malen juist de Mandheling-koffie wel eens slecht en ongelijk kleurt? Eigenaardigheden van het klimaat, soms ook de weersgesteldheid, maar bovenal de samenstelling van den bodem zijn moeilijk te doorgronden invloeden.

De kleur en de grootte der boonen maken de Mandheling-koffie tot een z. g. fancy-koffie, en zelfs zij die dagelijks met het artikel omgaan, geven nu en dan lucht aan hun verbazing over de bedongen prijzen: »het is verwonderlijk", las men in een onlangs verschenen Padangsch handelsbericht, »dat men voor deze fancy-soorten, intrinsiek zoo weinig beter dan de Bovenlandsche, steeds zooveel hoogere prijzen blijft betalen". Voor een groot gedeelte gaat de Sumatra-koffie in den laatsten tijd naar Amerika en vooral de z. g. fancy-soorten zijn daar zeer gezocht. »De enorm hooge prijzen voor de fijne soorten aangelegd, mogen worden beschouwd als een

bewijs van de groote voorliefde die men daarvoor in Amerika blijft koesteren. Het groote verschil in prijs (met de Bovenlandsche koffie) wordt door het onderscheid in qualiteit niet gewettigd, en moet uitsluitend door overzeesche orders in 't leven geroepen zijn". Door die woorden, weder aan een Padangsch koffiebericht ontleend, wordt de oorzaak van het prijsverschil ten duidelijkste verklaard.

Het gaat niet aan, met het oog op die fancy-prijzen te zeggen: aan de teelt der Bovenlandsche koffie moet meer zorg besteed worden, opdat Bovenlandsche koffie een prijs behale, die den prijs der Mandheling nabijkomt. »En", zoo besluit de Heer Snelleman, »onderstellen we eens, dat 't mogelijk ware door eene betere behandeling de meer bonte Bovenlandsche koffie te doen kleuren en zwellen en de Mandheling te doen evenaren — zouden dan de 16 550 pikols Bovenlandsche in de December-veiling van '85 eveneens *f* 50 hebben opgebracht, zooals de toen geveilde 2400 pikols Mandheling?"

Moet Atjeh door Nederland verlaten worden? — »Philadelphia" wenscht dat, blijkens zijn ingezonden stuk in de *Arnhemsche Courant* van 15 Februari. Duizenden menschen, zegt hij, sterven in Atjeh een ontijdigen dood, en als wij den strijd opgaven, zou »Philadelphia", ofschoon hij zich verbeeldt een goed Nederlander te zijn en zich aan zijn vaderland innig gehecht voelt, tegenover geen enkel vreemdeling zich schamen: niet tegenover den Engelschman die zich uit Soedan terugtrok; niet tegenover den Franschman, die bijna zoo verstandig was geweest zich uit een ander wespennest terug te trekken; niet tegenover den Duitscher die zijn vlag streek op de Carolinen, en zelfs niet tegenover een vreemdeling, wiens regeering nog nooit eene kolonie waarop zij de hand had gelegd heeft losgelaten; want dien zou hij met volle gerustheid kunnen toevoegen: »zoo uwe regeering een Atjeh aan het been had, zou zij er zich ook van ontdoen, indien namelijk uwe regeering verstandig is, en slechts een greintje menschenliefde in zich gevoelt." De reden van den Atjeh-oorlog is niet geweest: beleediging van onze nationale eer; wie toch heeft zich in zijn nationale eer gekrenkt gevoeld door de Atjehsche zeerooverijen of door de aan Atjeh ten laste gelegde contractbreuk? *Onze* eer kan niet aangetast worden, wanneer Atjeh zijn verplichtingen niet nakomt. — Zit de oneer misschien hierin, dat wij, Atjeh ontruimende, zouden erkennen, dat wij voor de handhaving van ons al dan niet vermeend recht meer zouden moeten opofferen dan wij er voor over hebben? »Philadelphia" erkent, dat niet te voelen. — Of zou ons prestige onder de inlandsche bevolking worden geschaad? De schrijver heeft genoeg vertrouwen in de hechtheid van ons gezag, om het

antwoord van deskundige mannen met gerustheid af te wachten, en mocht dat antwoord ongunstig luiden, mocht er oproer te vreezen zijn, dan heeft men juist door de ontruiming voldoende troepen vrij gekregen, om bijtijds de noodige voorzorgen te nemen; »Philadelphia" gelooft, dat juist de langdurige oorlog tegen Atjeh veel meer nadeel sticht, dan eene plotselinge ontruiming zou kunnen doen. — Sommigen wijzen op de tractaten, die wij met »bevriende" staatjes gesloten hebben, maar hoe dikwijls zijn wij door die bevriende Atjehers om den tuin geleid! Ook zijn die overeenkomsten geen beletsel geweest, om onze stelling in te krimpen. - Kortom: »Philadelphia" ziet tegen ontruiming geen enkel bezwaar. »Wel bestaat er dan mogelijkheid, dat de Amerikanen of de Engelschen zich in Atjeh nestelen," maar dat zou »Philadelphia" zeer aangenaam zijn; »wie zich in het door ons verlaten wespennest steekt, zal evenals wij ondervinden, dat het een ondankbaar werk is, de kastanjes uit het vuur te halen voor een ander."

De *Arnhemsche Courant* zelve teekent tegen de conclusie van den schrijver ernstig protest aan. Zij erkent, dat de oorlog niet voortgezet behoeft te worden ter voldoening aan onze nationale eer; ook is hij ter voldoening aan die eer niet begonnen. De oorlog is begonnen voor ons nationaal belang, en hij mag niet anders dan met de totale onderwerping van Atjeh eindigen. Wij hebben vrijwillig den plicht op ons genomen, het roovernest Atjeh onschadelijk te maken; moeten wij nu oud-Holland onbekwaam verklaren om dien internationalen plicht te vervullen? Waarschijnlijk zou dan Engeland de taak ter hand nemen, of anders Duitschland. Wij zouden dan het bezit van Sumatra met een andere mogendheid moeten deelen, en belangrijk vooruitgaan op den weg naar onzen ondergang als koloniale mogendheid.

Dit zijn wij met de *Arnhemsche* geheel eens.

Belangstelling van Nederland in Indië. Werd maar een haast onnoembaar klein gedeelte van de warmte welke thans aan kerk- en schoolstrijd in Nederland gegund wordt, aan dien anderen strijd betoond, die nog altijd in Atjeh wordt gevoerd, en trad zij daar op, niet met holle phrases, maar met geweer en sabel, ons vaderland zou vrij wat beter door zijn kinderen gediend worden." — — »Overstroom en overstelp Regeering en Kamer zoodanig met klachten en beden, om den strijd met Atjeh tot een einde te brengen, in plaats van over kerk en school te kibbelen — en het herstel van onze financiën is zeker, en hulp aan de bedreigde landbouwnijverheid in beide onze koloniën is mogelijk."

Aldus de schrijver van een hoofdartikel, dat *de Amsterdammer* in zijn nummer van 9 Maart opnam. Hij verbergt echter niet, dat de natie evenmin als de Regeering zich kenmerkt door een ernstige behartiging van koloniale belangen. Toch, merkt hij zeer juist op, zijn de oeconomische belangen van onze beide Indiën nooit van zóó overwegend gewicht voor ons geweest als thans .... »Wij missen de vroegere baten, en moeten thans verliezen dekken. Wij hadden een bloeiende stoom- en zeilvaart daarheen, die thans deerlijk kwijnen. Onze handel was levendig met de koloniën, en de voordeelen der suiker- en koffiecultuur waren groot, maar thans is de handel derwaarts kwijnende, omdat de inlander geen geld tot koopen heeft, en in plaats van winsten levert de teelt der meeste handelsgewassen een nadeel op." — — »Stel dat de prijzen van suiker niet zoodanig verbeteren dat de fabrieken op Java kunnen voortwerken, vanwaar moet dan de inlander de ongeveer 36 millioen loon ontvangen, welke hij jaarlijks enkel uit die cultuur trekt? En wat moet er worden van de eigenaars der ongeveer 200 suikerfabrieken op Java en van de ettelijke millioenen die Nederland hun voor de oefening van hun bedrijf heeft geleend? En wat moet er van de koffiecultuur worden, als ook deze blijft zuchten onder een tal van lasten, even zwaar als toen de prijzen ongeveer het dubbele waren? Reeds blijft de productie op Java weinig meer dan stationnair, terwijl Brazilië tegenover onze circa anderhalf millioen balen reeds meer dan zes millioen balen 's jaars oplevert."

De fiscus neemt van dat alles eenvoudig geen nota, en de Regeering meent, dat alles wel losloopen zal. Maar misloopen is ook losloopen, en wat blijft ons land dan nog over als kolonie om zijn kinderen heen te zenden en zijn manufacturen te verkoopen; wat voor zijn schepen en stoomers om ladingen te brengen en te halen?

Als een voorbeeld van duidelijke verklaring wat Java thans dringend noodig heeft om behoed te worden voor dreigende toestanden, en wat Nederland aan Java geven kan zonder opoffering niet alleen, maar in zijn eigen belang, wordt de lezing aangeprezen van hetgeen Mr. J. E. Henny op den 5en Januari jl. in het Indisch Genootschap heeft voorgedragen. De schrijver vraagt, of er onder onze tallooze genootschappen of onder onze vele uitgevers niet één is die deze uitnemende rede bij duizenden en tienduizenden onder het volk verspreidt. Meer kennis van de kolonie en meer belangstelling in Indië zou er ontstaan, indien Mr. Henny's rede een volksboek werd.

VARIA.

OVEREENKOMSTEN MET INLANDSCHE VORSTEN.

TROEMON.

VERKLARING EN AKTE VAN BEVESTIGING.

Ik, ondergeteekende, Toekoe Radja Iskander Moeda, radja van het landschap Troemon, beloof plechtig het navolgende:

1°. Ik verklaar dat het landschap Troemon behoort tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië en dat ik mitsdien Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, vertegenwoordigd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als wettig opperheer erken, ten teeken waarvan door mij en mijne onderdanen, hetzij te land hetzij ter zee, geen andere vlag zal worden gevoerd dan de Nederlandsche, zullende alleen door mij persoonlijk op mijn eigen vaartuigen, wanneer ik mij aan boord daarvan bevind, met en benevens de Nederlandsche vlag een eigen vlag worden gevoerd, bestaande uit een donkerblauw of zwart veld waarin een witte bol (een schild voorstellende) en een wit zwaard, zullende zij met de Nederlandsche vlag aan denzelfden mast worden gevoerd en onmiddellijk onder genoemde vlag worden aangebracht.

2°. Ik zal mijn land met rechtvaardigheid besturen, de rust en vrede zoowel binnenslands als met mijne naburen handhaven en het welzijn van mijn volk naar mijn vermogen bevorderen door bescherming van handel, nijverheid, landbouw en scheepvaart.

3°. Ik zal den handel in slaven, zoomede menschenroof en zeeroof met alle macht tegengaan.

4°. Ik zal mij in geenerlei staatkundige aanrakingen stellen met vreemde Mogendheden, zullende de vijanden van Nederland ook mijne vijanden, de vrienden van Nederland ook mijne vrienden zijn.

5°. De in mijn gebied bestaande belastingen zullen door mij noch verhoogd, noch verlaagd worden, noch zullen nieuwe worden ingevoerd, dan in overleg

met den vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement ter Sumatra's Westkust.

6°. Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement heeft het recht om de inkomsten van mijn gebied, voortspruitende uit de inning der inkomende en uitgaande rechten, tegen een nader te bepalen billijke schadeloosstelling, van mij over te nemen.

7°. Ik doe van mijn recht om uit het opium op welke wijze ook in mijn gebied voordeelen te trekken, tegen uitkeering eener schadeloosstelling van f 750 (zevenhonderd vijftig gulden) 's maands of f 9000 (negen duizend gulden) 's jaars ten behoeve van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië onherroepelijk afstand.

Tot handhaving van het door het Gouvernement uit te vaardigen verbod op den invoer, zoomede op alle vervoer over zee van de eene plaats naar de andere in mijn gebied van alle andere opium dan dat, hetwelk vanwege het Gouvernement van Nederlandsch-Indië voor den invoer in het gebied te Padang is verstrekt aan den door het Gouvernement van Nederlandsch-Indië aan te wijzen pachter, zal ik met alle te mijner beschikking staande middelen medewerken en daarbij tevens met alle oprechtheid en naar mijn beste vermogen de belangen van dezen pachter in mijn gebied beschermen en helpen bevorderen, een en ander met inachtneming van de wenken, die mij deswege door of namens den Gouverneur van Sumatra's Westkust mochten worden gegeven. Ik ken het Gouvernement van Nederlandsch-Indië de volle bevoegdheid toe, om de hierboven bepaalde schadeloosstelllng ad f 750 's maands of f 9000 's jaars te doen vervallen zoo het vorenstaande door mij niet in allen deele stiptelijk wordt nagekomen. Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement heeft voorts het recht om in mijn gebied de pachten in te voeren van andere middelen dan die van opium en daarvan de inkomsten te trekken.

8°. Wanneer het Nederlandsch-Indisch Gouvernement het noodig acht in mijn gebied één of meer etablissementen te maken of militaire versterkingen op te richten, zal ik het daartoe benoodigde terrein kosteloos afstaan, zullende echter de mogelijk daarbinnen gelegen particuliere eigendommen door het Gouvernement tegen schadeloosstelling worden overgenomen.

9°. Alle personen zonder onderscheid van landaard, wonende binnen de grenzen der Gouvernements-etablissementen, worden door mij erkend als Gouvernements-onderdanen, en als zoodanig te staan onder het direct gezag van de vertegenwoordigers van het Gouvernement.

Het Gouvernement is ook bevoegd om alle personen in mijn gebied, niet behoorende tot de inheemsche bevolking, onder zijn rechtstreeksch gezag te brengen.

10°. Inboorlingen van Troemon, die misdadig zijn tegenover het Gouvernement, of die worden beschuldigd gezamenlijk met Gouvernements-onderdanen een misdrijf gepleegd te hebben, staan deswege terecht voor de Gouvernementsrechtbanken.

In zulke gevallen zal door mij of mijnentwege in die rechtbanken zitting worden genomen, ten einde de rechters zoo noodig voor te lichten.

11°. Mutileerende straffen worden in mijn gebied niet meer toegepast.

12°. Misdadigers, die een toevlucht zoeken in mijn gebied, zullen door mij worden uitgeleverd aan 's Gouvernements vertegenwoordigers.

13°. Personen, die, hetzij om staatkundige, hetzij om andere redenen, uit mijn gebied moeten verwijderd worden, zullen door mij worden uitgeleverd aan 's Gouvernements vertegenwoordigers.

14°. Europeanen en andere Oostersche of Westersche vreemdelingen zullen in mijn gebied geen vergunning tot vestiging ontvangen, dan na overleg met 's Gouvernements vertegenwoordigers.

Ook zullen aan hen geen gronden worden geschonken, verkocht, verhuurd of in erfpacht als anderszins uitgegeven, of concessiën tot mijnontginning verleend, dan na verkregen toestemming van 's Gouvernements vertegenwoordiger ter Sumatra's Westkust, zullende bij het verleenen van zoodanige concessiën of uitgiften van gronden steeds worden te rade gegaan met de algemeene belangen van Nederlandsch-Indië. Handelaren zullen echter in de havens van mijn gebied worden toegelaten en aldaar verblijf mogen houden zonder overleg met 's Gouvernements vertegenwoordigers, zoolang zij de orde en rust niet verstoren.

15°. Wanneer schepen of vaartuigen langs de kust of in de rivieren in mijn gebied in nood vervallen, zullen door mij of mijnentwege aan de opvarenden alle hulp en bijstand worden verleend, hunne goederen worden opgeborgen en gevrijwaard tegen roof of diefstal.

Wanneer schepen of vaartuigen of wel daarvan afkomstige goederen in mijn gebied mochten stranden of komen aandrijven, zonder dat daarop rechthebbenden bekend zijn, zullen door mij of mijnentwege de noodige maatregelen tegen roof of diefstal worden genomen en kennis worden gegeven aan den naastbij zijnden Gouvernements-ambtenaar, ten einde die vaartuigen of goederen aan daarop rechthebbenden terug te geven, tegen betaling van eene door 's Gouvernements vertegenwoordigers in overleg met mij vast te stellen billijke schadeloosstelling voor bewaking, opberging, als anderszins.

16°. Zoodra mogelijk zal door mij met de hoofden en oudsten in mijn gebied worden beraadslaagd, wie mij wegens overlijden als anderszins zal behooren op te volgen.

Die opvolger zal echter niet als radja mogen optreden, dan na aflegging van

den eed van trouw aan Z. M. den Koning en aan Z. Exc. den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, zoomede van stipte naleving der artikelen van deze verklaring.

De aanwijzing van mijn opvolger zal echter beschouwd worden als geenerlei gevolg te hebben, zoolang zij niet zal zijn bekrachtigd door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Bij verschil van gevoelen tusschen mij en de hoofden en oudsten in mijn gebied, zal de zaak der opvolging door mij worden onderworpen aan de beslissing van het Gouvernement, waaraan ik mij onvoorwaardelijk zal onderwerpen.

17°. Omtrent punten, die zullen blijken nog nadere regeling te behoeven, zal ik mij verstaan met de vertegenwoordigers van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

Voorts verklaar ik Toekoe Radja Iskander Moeda, radja van het landschap Troemon, onder eede, mij te zullen houden aan de bepalingen vervat in deze verklaring.

Aldus gedaan te Padang den 6den October 1884, of den zestienden der maand Dzoelhidjah van het Mahomedaansche jaar 1301.

Op heden plechtig beëedigd door Toekoe Radja Iskander Moeda, radja van het landschap Troemon, in tegenwoordigheid van mij, Hendrik Dirk Canne, gouverneur van Sumatra's Westkust.

Padang, den 6den October 1884.

(*get*). Canne.

AKTE VAN BEVESTIGING.

Nademaal de vorst van Troemon, Radja Moeda, op den 17den Juli 1884 is overleden, en aangezien in eene op den 24sten Augustus 1884 te Troemon gehouden vergadering der hoofden en oudsten der bevolking aldaar tot zijn opvolger in het bestuur des lands is verkozen zijn jongste zoon Toekoe Iskander, en deze verkozen opvolger op heden den 6den October des jaars 1884 in handen van mij Hendrik Dirk Canne, gouverneur van Sumatra's Westkust, plechtig heeft beëedigd en te mijnen overstaan heeft bezegeld en onderteekend de aan deze akte gehechte schriftelijke verklaring;

zoo wordt voornoemde Toekoe Iskander bij deze door mij, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, in naam en vanwege het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, plechtig bevestigd in zijne waardigheid van vorst van Troemon, en zulks onder den naam en titel van: Toekoe Radja Iskander Moeda, ten blijke waarvan hem van deze akte, zoomede van de bovenbedoelde door hem afgelegde schriftelijke verklaring, nadat

die stukken zullen zijn voorzien van het bewijs van goedkeuring en bekrachtiging van den Gouverneur-Generaal, een exemplaar zal worden uitgereikt.

Aldus gedaan te Padang ten dage en jare voorschreven.

In tegenwoordigheid van den Secretaris van het Gouvernement Sumatra's Westkust,

(*get.*) Prins.

De Gouverneur van Sumatra's Westkust,

(*get.*) Canne.

Deze verklaring en de daaraan gehechte akte van bevestiging zijn goedgekeurd en bekrachtigd op den 7den December 1884.

De Gouverneur-Generaal, enz.

TROEMON.

NOTA VAN TOELICHTING.

Den 17den Juli 1884 overleed de radja van het onder het gouvernement Sumatra's Westkust ressorteerende landschap Troemon, vóór dat nog, ter voldoening aan artikel 16 van de in 1882 door hem afgelegde verklaring, een opvolger in het bestuur was aangewezen. Door de hoofden en oudsten is daarop de jongste (eenige wettige) zoon van den overleden radja tot bestuurder gekozen.

De bevestiging van den gekozene heeft, evenals die van zijn vader, te Padang plaats gehad, en de bij die gelegenheid gewisselde stukken, welke thans worden overgelegd, zijn op een paar punten na gelijkluidend aan de in 1882 [1]) gepasseerde akten. De eenige afwijkingen bestaan hierin, dat in art. 1 is opgenomen de omschrijving van de vlag welke de radja zal mogen voeren wanneer hij zich aan boord van zijn eigen vaartuigen bevindt, en dat art. 7 is aangevuld met den inhoud van de in 1883 door den vorigen radja aangegane verbintenis [2]) betreffende den afstand aan het Gouvernement van het recht om uit het opium-middel in Troemon voordeel te trekken.

SIAK.

CONTRACT.

De resident van Sumatra's Oostkust, als gemachtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en Sultan Sjarif Kasim Abdul Djalil Saif Oedin, vorst

---

1) Gedrukte stukken der Tweede Kamer, zitting 1883—1884, 133, n°. 2. In de destijds overgelegde Nota van toelichting zijn nopens het landschap Troemon eenige bijzonderheden medegedeeld.

2) Deze verbintenis is medegedeeld tegelijk met de stukken bedoeld in de vorige noot.

van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden, willende gevolg geven aan den wensch van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, om voor geheel Sumatra's Oostkust klaar en duidelijk vast te stellen wie onderdanen zijn van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en tevens te regelen welke zaken behooren gebracht te worden voor de rechtbanken van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement;

Overwegende dat de artikelen 21, 22, 24, 25 en 27 van het contract van 1 Februari 1858, op den 30sten April van dat jaar bekrachtigd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, te dier zake aanvulling en wijziging behoeven;

Zijn ter zake overeengekomen als volgt:

Artikel 1.

Als rechtstreeksche onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement worden in Siak Sri Indradoera en onderhoorigheden beschouwd:

1°. alle Europeanen en daarmede gelijkgestelden;

2°. alle bedienden van Europeanen en daarmede gelijkgestelden, voor zoover zij niet behooren tot de inheemsche bevolking van Sumatra's Oostkust;

3°. alle personen, onverschillig van welken landaard, gevestigd binnen de grenzen der Gouvernements-etablissementen;

4°. alle personen in dienst van het Gouvernement, onverschillig van welken landaard;

5°. alle gewezen dienaren van het Gouvernement, niet behoorende tot de inheemsche bevolking der residentie Sumatra's Oostkust;

6°. alle Chineezen, en

7°. alle andere niet tot de inheemsche bevolking van de residentie Sumatra's Oostkust behoorende personen, gevestigd op ondernemingen van land- of mijnbouw, die gedreven wordt door onderdanen van het Gouvernement.

Al deze Gouvernements-onderdanen zijn als zoodanig onderworpen aan de rechtspraak der Gouvernements-rechtbanken.

Wanneer zij, verdacht van eenig misdrijf of eenige overtreding, binnen Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden zijn opgevat, worden zij door den vorst en de rijksgrooten aan de Gouvernements-vertegenwoordigers uitgeleverd.

Het Gouvernement van Nederlandsch-Indië heeft het recht om ten laste van zijn directe onderdanen alle zoodanige belastingen in te voeren als hetzelve noodig zal achten.

Artikel 2.

Aan de rechtspraak der rechtbanken van het Nederlandsch-Indisch Gouverne-

ment zijn mede onderworpen onderdanen van den vorst en de rijksgrooten van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden, die:

zich te zamen met onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement aan misdrijven of overtredingen schuldig maken;

misdrijven plegen tegen het Gouvernement, zijne ambtenaren, militairen of andere onderdanen, of wel ten aanzien zijner eigendommen of die zijner onderdanen;

procedeeren in zaken van handel en nijverheid of andere civiele gedingen, waarin onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement betrokken zijn, en

zij, die zich schuldig maken aan misdrijven en overtredingen ten aanzien der aan het Gouvernement afgestane of eventueel af te stane inkomsten.

De ambtenaren van het Gouvernement zijn volkomen bevoegd tot opsporing van bovenbedoelde misdrijven en overtredingen, en zullen daarin door den vorst en de rijksgrooten van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden steeds zooveel mogelijk worden bijgestaan.

De vorst en de rijksgrooten zullen de vonnissen, in de bovenbedoelde gevallen over hunne onderdanen uitgesproken, steeds eerbiedigen en aan de uitvoering daarvan bevorderlijk zijn.

Artikel 3.

In de gevallen waarin volgens het bepaalde bij het voorafgaande artikel, onderdanen van den vorst of de rijksgrooten van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden voor de rechtbanken van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement terechtstaan, zullende deze inlandsche bestuurders bevoegd zijn, in persoon of bij gemachtigde, zitting te nemen in de rechtbank voor welke de zaak van hunne onderdanen wordt behandeld, ten einde daarover hun gevoelen uit te spreken.

Artikel 4.

Alle vroegere verklaringen of overeenkomsten, de boven staande onderwerpen betreffende, zijn hiermede vervallen.

Artikel 5.

Deze overeenkomst treedt in werking zoodra zij door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië zal zijn goedgekeurd.

Gedaan te Bengkalis op den 3den December 1883.

(*w. g.*) Kroesen.

Stempels en handteekeningen in het Arabisch van den vorst en zijne rijksgrooten.

Deze overeenkomst is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 26sten December 1884.

De Gouverneur-Generaal, enz.

Woordelijk gelijkluidende contracten werden gesloten met

1e. Sultan Maämoen al Rasjid Perkasa Alam Sjah, vorst van *Deli en Onderhoorigheden* (N°. 110. 7, goedgekeurd en bekrachtigd 26 December 1884).

2e. Jang dipertoewan Satie, vorst van *Kotta Pinang* (N°. 110. 8, goedgekeurd en bekrachtigd 26 December 1884) en

3e. Tongkoe Kadjoeroean Karang, Tongkoe Radja Bandahara, Tongkoe Kadjoeroean Moeda, Tongkoe Soetan Moeda Indra Koesoema, hoofden van *Tamiang* (N°. 110. 9, goedgekeurd en bekrachtigd 26 December 1884).

POELOE LAWAN.

CONTRACT.

De resident der Oostkust van Sumatra, als gemachtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en Sjarif Aboe Bakar bin Said Sjarif al Merhoem Abdoel Rahman Sjahab Ordin, tongkoe besar van Poeloe Lawan, willende gevolg geven aan den wensch van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, om voor de geheele Oostkust van Sumatra klaar en duidelijk vast te stellen wie onderdanen zijn van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement;

Overwegende dat artikel 20 van het contract van 4 Februari 1879, goedgekeurd en bekrachtigd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië op den 18den October 1881, te dier zake aanvulling behoeft;

Gelet op de bevoegdheid van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, omschreven in artikel 21 van opgemeld contract;

Zijn ter zake, onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, overeengekomen als volgt:

Als rechtstreeksche onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement worden in Poeloe Lawan en Onderhoorigheden beschouwd:

1°. alle Europeanen en daarmede gelijkgestelden;

2°. alle bedienden van Europeanen en daarmede gelijkgestelden, voor zoover zij niet behooren tot de inheemsche bevolking van de Oostkust van Sumatra;

3°. alle personen, onverschillig van welken landaard, gevestigd binnen de grenzen der Gouvernements-etablissementen;

4°. alle personen in dienst van het Gouvernement, onverschillig van welken landaard;

5°. alle gewezen dienaren van het Gouvernement, niet behoorende tot de inheemsche bevolking der residentie Oostkust van Sumatra;

6°. alle Chineezen; en

7°. alle andere niet tot de inheemsche bevolking van de residentie Oostkust van Sumatra behoorende personen, gevestigd op ondernemingen van land- of mijnbouw, die gedreven wordt door onderdanen van het Gouvernement.

Gedaan te Poeloe Lawan op den 1sten Maart 1885.

Stempel en handteekeningen in het Arabisch.

De Resident der Oostkust van Sumatra,
(*w. g.*) Kroesen.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 28sten Mei 1885.

De Gouverneur-Generaal, enz.

SIAK, DELI, KOTTA PINANG, TAMIANG EN POELOE LAWAN.

NOTA VAN TOELICHTING.

De omstandigheid dat de verschillende contracten en verklaringen, aangegaan met en afgelegd door de inlandsche besturen in de residentie Oostkust van Sumatra, geen volledige en gelijkluidende bepalingen bevatten omtrent de personen die als onderdanen van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement moesten worden beschouwd, en aangaande de gevallen waarin onderdanen der inlandsche besturen aan de rechtspraak van dat Gouvernement waren onderworpen, heeft meermalen aanleiding gegeven tot moeielijkheden. Vooral was dit het geval na het inwerkingtreden van de verordening, regelende de rechten en verplichtingen van de werkgevers en arbeiders op landbouwondernemingen in het genoemd gewest (*Indisch Staatsblad* 1880 n°. 133). Ten einde aan de gerezen bezwaren tegemoet te komen, zijn de hiernevens aangeboden contracten gesloten, waarbij, met uitbreiding voor zooveel noodig van de rechtsmacht der Gouvernements-rechtbanken, uniforme regelingen nopens de boven aangegeven punten zijn getroffen.

De contracten met de bestuurders van Siak, Deli, Kotta Pinang en de Tamiangsche landschappen zijn geheel gelijkluidend. Art. 2 daarvan, bevattende de omschrijving van de gevallen waarin onderdanen van de inlandsche besturen voor de Gouvernements-rechtbanken terechtstaan, komt overeen met hetgeen daaromtrent reeds was bepaald bij art. 22 van de in 1879 met Poeloe Lawan gesloten overeenkomst [1]). In verband hiermede bevat de thans met Poeloe Lawan getroffen regeling slechts eene bepaling tot aanwijzing van de perso-

1) Gedrukte stukken der Tweede Kamer, zitting 1882—1883, 140 n°. 4.

nen die als Gouvernements-onderdanen moeten worden beschouwd. Eene uitdrukkelijke bepaling nopens de bevoegdheid van het Gouvernement om van zijne rechtstreeksche onderdanen belasting te heffen (laatste alinea van art. 1 der contracten met Deli, Siak, Kotta Pinang en Tamiang), kwam reeds voor in art. 18 van het in 1879 met Poeloe Lawan gesloten contract, en de bepaling waarbij aan de inlandsche bestuurders de bevoegdheid wordt geschonken om in de Gouvernements-rechtbanken zitting te nemen wanneer hunne onderdanen daarvoor terechtstaan (art. 3 van de zooeven bedoelde contracten), kon in de jongste overeenkomst met Poeloe Lawan worden gemist, omdat dit punt inmiddels voor het geheele gewest Sumatra's Oostkust geregeld was bij art. 2 van *Indisch Staatsblad* 1884 n°. 229.

Ten slotte zij nog vermeld dat ook de inlandsche besturen van Panei, Bila, Koeala, Assahan, Batoe Bara, Serdang en Langkat zich verbonden hebben tot naleving van de in de bovenvermelde contracten vervatte bepalingen. De ter zake door hen afgelegde verklaringen zijn aan een der exemplaren van de met den sultan van Siak gesloten overeenkomst gehecht.

SIAK.

CONTRACT.

Aangezien het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en Zijne Hoogheid de Sultan van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden tot de ervaring zijn gekomen, dat het door de veranderde tijdsomstandigheden sedert het sluiten van het contract van 1 Februari 1858 wenschelijk en noodig is geworden om de wederzijdsche verhoudingen, ook ten aanzien van de onderhoorigheden van het rijk nader te regelen;

dat speciaal de hadats, bij litt. F en G van de aan gezegd contract gehechte nota over de in Siak en Onderhoorigheden wettig werkende belastingen omschreven, voor zooverre betreft de onderhoorigheden van en met Panei tot en met Tamiang, niet wel zijn te handhaven zonder de ontwikkeling dier landschappen in den weg te staan en voortdurend aanleiding te geven tot geschillen van allerlei aard; maar dat bij de opheffing van die hadats de daarop rechthebbenden in billijkheid behooren te worden tegemoet gekomen voor het verder gemis van de daaruit voortvloeiende inkomsten;

dat voorts de bewoordingen van de, naar aanleiding van het bepaalde bij art. 26 van het contract van 1 Februari 1858 gesloten overeenkomsten van 28 Maart en 7 October 1863 en van 4 November 1875, tot overname van eenige in Siak Sri Indrapoera werkende belastingen, van weerszijden aanleiding hebben gegeven tot verkeerde opvattingen;

dat het noodig is die overeenkomsten aan te vullen, te verduidelijken en meer in overeenstemming te brengen met de landsinstellingen en gebruiken, teneinde de wederzijdsche rechten, ook ten aanzien der belastingen, zoo nauwkeurig mogelijk te omschrijven en eens voor al aan alle misverstand een eind te maken;

zoo is tusschen mij Rense Christiaan Kroesen, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, resident der Oostkust van Sumatra en gemachtigde van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en Zijne Hoogheid den Jang di Pertoean besar Sjarif Kasim Abdoel Djalil Saif Oedin, ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Sultan van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden, met den mangkoe boemi en de rijksgrooten, de volgende overeenkomst gesloten:

Artikel 1.

De Sultan van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden, met den mangkoe boemi en de rijksgrooten, staan aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement af hunne rechten in de westelijke onderhoorigheden van en met Panei tot en met Tamiang, omschreven in de aan het contract van 1 Februari 1858 gehechte nota over de in het Rijk van Siak Sri Indrapoera en Onderboorigheden wettig werkende belastingen, onder de letters F en G, verklarende zij daarmede tevens alle hunne rechten op die landschappen aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te hebben overgedragen en zich met de zaken aldaar in het geheel niet meer te zullen inlaten; wordende hiermede evenwel geen verandering gebracht in het standpunt door den Sultan van Siak steeds op Sumatra's Oostkust ingenomen, en blijvende hij mitsdien de voornaamste van al de vorsten op gemelde kust.

Artikel 2.

De overeenkomsten van 28 Maart en 7 October 1863 en van 4 November 1875 tot overname van eenige belastingen en heffingen in Siak Sri Indrapoera en op de daartoe behoorende eilanden, worden, behoudens de daarin vermelde overname van de belastingen op de troeboekvisscherij, op den doortocht van vreemdelingen (te Siak) en op den in- en uitvoer langs de Siak-rivier, verduidelijkt en aangevuld in dier voege:

I. dat aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement het uitsluitend recht is verzekerd:

a. in eigenlijk Siak, dat is aan de kust van de grens met Bangka (perbahgian aroes) tot aan de grens met Kampar-Poeloe Lawan, en naar het binnenland de Siak-rivier op, aan den rechteroever tot aan de Soengei-Gasip en aan den linkeroever tot aan het landschap Mandau, zoomede op de tot Siak behoorende eilanden:

1°. tot den verkoop van opium in het klein en het heffen van belasting bij den invoer van opium;

2°. tot het stoken, den verkoop, en het heffen van belasting bij den invoer van arak en andere sterke dranken;

3°. tot het houden van speeltafels;

4°. tot het houden van pandhuizen;

5°. tot het heffen van belasting op het slachten en op den uitvoer van varkens;

b. op de tot Siak behoorende eilanden, zoomede in de kuststrook van af de grens met Bangka (perbahgian aroes) tot aan de grens met Kampar-Poeloe Lawan:

1°. het debiet van zout;

2°. de heffing van een uitvoerrecht op was, getah, rottan, sago, koelit tengar, balam en soentei-vruchten en andere producten der bosschen, met uitzondering van hout.

II. De belastingen in de nota van 1858 vermeld onder de letters D en E zijn en blijven afgeschaft, maar aan den Sultan of andere op den grond rechthebbende hoofden blijven voorbehouden:

1°. het recht bij de hadat bekend onder den naam »pantjoeng alas", zijnde de heffing van $^1/_{10}$ (één tiende) in natura van de producten der bosschen uit het plantenrijk;

2°. het recht bij de hadat bekend onder den naam van »tapak lawang" bedragende tien gantangs padi per bidang ladang, wordende echter in geheel Siak Sri Indrapoera de inheemsche bevolking zoomede de leden der vier soekoes van die belasting vrijgesteld, en deze alleen geheven van de vreemdelingen;

3°. de zoogenaamde »barang larangan (tjoela, goeliga, gahro jang meroepa, moesang tjabok) moeten volgens de hadat aan den Sultan worden geleverd. De was wordt daartoe niet gerekend, maar blijven de eigenaars der sialangs [1]) vrij hun product te verkoopen waar zij verkiezen.

Van een stel olifantstanden moet er één aan den Sultan worden afgestaan, maar de andere mag door den houder worden verkocht waar hij verkiest.

Duidelijkheidshalve wordt hier nog bijgevoegd, dat het Nederlandsch-Indisch Gouvernement het recht van den Sultan erkent op het hout in de bosschen van Siak Sri Indrapoera, zoomede op den grond, voor zoover daarop geen andere rechthebbenden zijn, wier aanspraken niet mogen verkort worden.

Artikel 3.

De monopoliën van den handel in zout en ijzer in de binnenlanden van Siak

1) Sialang = wasboom.

Sri Indrapoera, bekend onder den naam van hadat of dagang serahan, zijn in het geheele gebied van Siak Sri Indrapoera voor altijd afgeschaft, tegen een e door het Gouvernement aan Zijne Hoogheid den Sultan uit te keeren schadeloosstelling.

Artikel 4.

Buiten de plaatsen, waar zulks reeds vanwege het Nederlandsch-Indisch Gouvernement geschiedt, zullen er noch vanwege het Gouvernement noch vanwege het inlandsch bestuur in Siak Sri Indrapoera inkomende en uitgaande rechten worden geheven, blijvende echter aan Zijne Hoogheid den Sultan de bevoegdheid gelaten om contracten te sluiten of licenties af te geven voor de exploitatie van de verschillende rivieren en bosschen, onder voorwaarde dat daardoor geen inbreuk wordt gemaakt op de reeds verkregen rechten van het Gouvernement of van degenen, aan wie de »oetan tanah" toekomt, en de ter zake te sluiten overeenkomsten worden onderworpen aan de goedkeuring van den resident der Oostkust van Sumatra.

Artikel 5.

De vroeger te Pakan Bahroe geheven rechten op den doortocht van vreemdelingen, alsmede die op de doorgevoerde troeboekvisch, bekend onder den naam van »repang" en »pengerétan", blijven voor altijd afgeschaft, verbindende zich het Nederlandsch-Indisch Gouvernement den bandar en de vier penghoeloe's aldaar schadeloos te stellen.

Artikel 6.

Over de overname der verschillende pachten in de bovenlanden van Siak en in de Tapongsche landschappen zal later worden onderhandeld, doch verbinden zich de Sultan, de mangkoe boemi en de rijksgrooten, ter voorkoming van geschillen tusschen de pachters in de beneden- en in de bovenlanden, die pachten bij voorkeur af te staan aan den Gouvernementspachter dier middelen in beneden Siak.

Voor het geval door anderen eene hoogere pachtschat wordt geboden, kunnen die pachten ook aan dezen worden afgestaan.

De ter zake gesloten contracten zullen in ieder geval onderworpen zijn aan de goedkeuring van den resident der Oostkust van Sumatra.

Artikel 7.

Zijne Hoogheid de Sultan verbindt zich om de traditioneele rechten der mindere hoofden, zoowel in Siak Sri Indrapoera als in de onderhoorigheden, te eerbiedigen en te doen eerbiedigen, en herstel aan te brengen overal waar op die rechten mocht zijn inbreuk gemaakt.

Indien het ambt van eenig ondergeschikt hoofd mocht komen te vaceeren, verbindt zich de Sultan, om zoo spoedig mogelijk een vervanger aan te stellen,

met inachtname van de landsinstellingen, aan wien eene behoorlijke akte van aanstelling zal worden uitgereikt.

Artikel 8.

De Sultan en de mangkoe boemi staan tegen eene door het Gouvernement aan de daarop rechthebbenden uit te keeren schadeloosstelling aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement af in de landschappen Tandjong, Si Paré Paré en Pagoerawan: het recht tot het heffen van inkomende en uitgaande rechten, tot het bereiden en verkoopen van opium, tot het stoken en verkoopen van arak en andere sterke dranken, tot het heffen van eene belasting op de dobbelspelen en de pandhuizen en tot het heffen van eene belasting op het slachten en op den uitvoer van varkens.

Aan het Gouvernement blijft het recht voorbehouden om gemelde belastingen te wijzigen, dan wel nieuwe daarvoor in de plaats te stellen.

Artikel 9.

Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement verbindt zich om voor den afstand van de verschillende rechten in deze overeenkomst omschreven, boven en behalve de schadeloosstellingen bij vroegere overeenkomsten reeds toegekend, jaarlijks uit te keeren, aan:

Zijne Hoogheid den Sultan (twee en twintig duizend gulden) . .	f 22 000
den mangkoe boemi (zeven duizend vijfhonderd gulden)	» 7 500
de datoeh's, hoofden der IV Soekoe in Siak Sri Indrapoera: den datoeh van Tanah Datar (een duizend gulden)	» 1 000
den datoeh van Lima Poeloeh (een duizend gulden).	» 1 000
den datoeh van Pasisir (een duizend gulden)	» 1 000
den datoeh van Kampar (een duizend gulden)	» 1 000
den bandar van Pakan Bahroe (achthonderd gulden)	» 800
de penghoeloes te Pakan Bahroe: den panghoeloe van Tanah Datar (driehonderd gulden)	» 300
den penghoeloe van Lima Poeloeh (driehonderd gulden)	» 300
den penghoeloe van Pasisir (driehonderd gulden).	» 300
den penghoeloe van Kampar (driehonderd gulden)	» 300
den datoeh van Pagoerawan (drie duizend vierhonderd gulden). .	» 3 400
den datoeh Djohan Paha Lawan van Si Paré Paré (driehonderd en vijftig gulden) , ...	» 350
orang kaja Soman (éénhonderd vijftig gulden)	» 150
den datoeh van Tandjong (driehonderd gulden)	» 300
orang kaja Hitam (éénhonderd vijftig gulden).	» 150
orang kaja Motdono (éénhonderd vijftig gulden)	» 150
Totaal	f 40 000

(veertig duizend gulden).

Het aandeel van den Sultan in de inkomsten van Si Paré Paré, ten bedrage van f 500 (vijfhonderd gulden), wordt door Zijne Hoogheid den Sultan aan den tegenwoordigen datoeh der soekoe Pasisir in Batoe Bara gedurende diens leven uitgekeerd.

De schuld van den Sultan aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, ten bedrage van f 51 285 (een en vijftig duizend tweehonderd vijf en tachtig gulden), wordt bij deze geroyeerd.

Artikel 10.

Het tijdstip van inwerkingtreding dezer overeenkomst zal worden bepaald door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Aldus gedaan en overeengekomen te Siak Sri Indrapoera, op den 23sten Juni 1884.

De Resident der Oostkust van Sumatra,

(*w. g.*) Kroesen.

Stempels en handteekeningen
in Arabische karakters.

Dit contract is goedgekeurd bij het besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië dd. 29 Maart 1885 n°. 14, behoudens de navolgende redactie-verbeteringen:

Art. 2, § 1*b*, 1°. en 2°., worden gelezen:

1°. tot den invoer en het debiet van zout.

2°. tot de heffing, enz.

De aanhef van art. 4 wordt gelezen:

Uitgezonderd daar waar het Nederlandsch-Indisch Gouvernement het recht bezit tot het heffen van in- en uitvoerrechten, enz.

DRIE ADRESSEN OVER HET WETSONTWERP TOT WIJZIGING VAN HET RECHTENTARIEF.

Als een nieuw teeken van leven en ter completeering van hetgeen over hetzelfde onderwerp reeds vroeger in dit tijdschrift verscheen, worden nu nog gaarne opgenomen drie adressen, waarvan het eerste in Februari, de beide anderen in Maart aan de Staten-Generaal werden gericht.

I.

De Kamer van Koophandel en fabrieken te Rotterdam nam kennis van het ontwerp van wet tot wijziging van het Tarief van de in- en uitvoerrechten in

Ned. Oost-Indië dat bij Kon. Boodschap van 11 Oct. jl. bij uwe vergadering is ingekomen.

Zij had zich gevleid dat het uitvoerrecht op *suiker* en *koffie* niet tot respectievelijk *de helft* en *een derde* zoude worden verminderd, maar dat de *algeheele* afschaffing daarvan zoude zijn voorgesteld.

Die rechten zijn zóó algemeen afgekeurd en de redenen, door de Regeering voor de vermindering in hare Memorie van Toelichting aangevoerd, pleiten zóó zeer voor eene algeheele afschaffing, dat wij ons van verderen aandrang in het belang der cultuur gerustelijk kunnen onthouden, te gereeder omdat de eenige reden, voor gedeeltelijk behoud dezer heffing aangevoerd, is het belang van den Staat, die eene verdere reductie, op circa 13 ton gouds geschat, niet kan missen.

Wij achten dat bezwaar niet gering, en wij zouden er daarom in kunnen berusten, dat de schatkist, wat zij aan uitvoerrechten verliest, trachtte terug te vinden in eene verhooging van invoerrechten, die voor de helft verkregen zal worden door een verhoogd recht of een accijns op het artikel *petroleum*, dat daartoe ook door de Kamer van Koophandel te Batavia werd aangewezen, ware het niet dat daartegen een ander bezwaar bestond, dat wij vreezen namelijk, dat die maatregel aan de Vereenigde Staten van Noord-Amerika aanleiding kan geven, om onze Indische producten, speciaal de Sumatra-tabak, extra te gaan belasten. Of dit nu voorkomen kan worden, door, in plaats van een verhoogd invoerrecht, een accijns te gaan heffen, kunnen wij niet beoordeelen.

Doch waar wij ten sterkste tegen op meenen te moeten komen is, dat de verhooging van inkomende rechten niet slechts zal strekken om het verlies van uitvoerrechten te dekken, maar om eene meerdere opbrengst aan de schatkist te verschaffen van ongeveer één millioen gulden.

Bij den gedrukten toestand van handel en nijverheid achten wij deze *verhooging* van lasten, alleen uit een fiscaal oogpunt, een allerongelukkigsten maatregel, zoowel met het oog op Indië als op onze eigen nijverheid, die verreweg het grootste deel der belaste artikelen, behalve de petroleum, levert.

Gaat dus de wetgever niet verder dan tot de voorgestelde vermindering der uitgaande rechten, dan zoude een goed deel der verhooging van inkomende rechten achterwege behooren te blijven.

Werden, gelijk wij wenschen, de uitvoerrechten op suiker en koffie geheel afgeschaft, dan zouden wij in eene grootere verhooging van inkomende rechten kunnen berusten, genoegzaam om de schatkist, althans voorloopig, niet te doen lijden.

Te gereeder zouden wij dit kunnen doen, nu het verhoogde recht op Hollandsche sigaren en tabak, waartegen overwegende bezwaren bestonden, door de Regeering niet langer wordt voorgesteld.

De Kamer van Koophandel en Fabrieken te Rotterdam,

M. M. De Monchy, *President*. J. C. Reepmaker, *Secretaris*.

II.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen de ondergeteekenden, allen belanghebbenden in Nederland bij de welvaart en ontwikkeling van Nederlandsch-Indië:

dat, aangezien spoedig bij Uwe Kamer in behandeling zal komen het wetsontwerp tot wijziging van het Indisch tarief van in- en uitvoerrechten, de ondergeteekenden eerbiedig de vrijheid nemen, naar aanleiding daarvan nog 't volgende onder de aandacht Uwer hooge vergadering te brengen:

De gronden in de Memorie van Toelichting tot dit wetsontwerp pleiten in hooge mate voor de geheele afschaffing der uitvoerrechten op koffie en thee, doch ten aanzien van de suiker is de Regeering van oordeel dat, wijl dit product op de toenmalige prijzen zonder verlies kan bereid worden, het uitvoerrecht niet ten volle behoeft te worden afgeschaft, maar dat met vermindering op de helft kan worden volstaan.

Sedert echter dit wetsontwerp werd ingediend, zijn de suikerprijzen aanmerkelijk gedaald.

Bovendien is in Frankrijk, 't welk in 1885 een belangrijke afnemer was van Java-suiker, een wetsvoorstel aanhangig — en 't zal zeer waarschijnlijk tot wet worden verheven, — om van suiker, afkomstig uit vreemde koloniën, bij den invoer een surtaxe te heffen van eenige franken per 100 kilogrammen boven den accijns, die daar te lande op suiker drukt.

Ongetwijfeld zal deze nieuwe bescherming door die mogendheid aan eigen beetwortelcultuur en aan 't product der eigen koloniën verleend een zeer slechten invloed uitoefenen op het debiet der Java-suiker aan de Fransche raffinaderijen, en, ook al mocht, 't geen nog onzeker is, worden bepaald dat deze surtaxe bij den wederuitvoer zal worden teruggegeven, zoo zullen zoowel de beperkte tijd, binnen welken die uitvoer moet geschieden, als de andere formaliteiten aan de betaling en teruggave van de surtaxe verbonden, zeker hoogst nadeelig op den verkoop van Java-suiker naar Frankrijk werken.

De eigenaars der suikerfabrieken op Java zullen dus naar nieuwe débouchés voor hun product dienen om te zien, en zich daarvoor in de eerste plaats moeten wenden tot de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

Nu is bij het congres der Vereenigde Staten een wetsvoorstel ingediend, dat onder anderen de strekking heeft om de invoerrechten op alle soorten van suiker met 20 pCt. te verminderen, doch zal deze vermindering volgens 't voorstel alléén toepasselijk zijn op 't product afkomstig uit landen waar geen uitvoerrecht van suiker wordt geheven.

Blijft dus 't uitvoerrecht van suiker uit Nederlandsch-Indië gehandhaafd, zij 't ook tot een verminderd bedrag, dan loopt men gevaar dat de Nederlandsche wet 't den Nederlandschen fabrikant op Java onmogelijk zal maken op de markten

der Vereenigde Staten, een land waar jaarlijks 17 millioen pikols suiker verbruikt wordt, te concurreeren met fabrikanten in die landen en koloniën, waar geen uitvoerrecht op dit product bestaat.

De ondergeteekenden zullen hier niet herhalen de reeds meermalen aangevoerde economische en practische redenen tot verlaging der tarieven van de Staatsspoorwegen op Java voor suiker, koffie en thee en tot opheffing der uitvoerrechten uit Nederlandsch-Indië op die producten, doch zij veroorloven zich 't bovenstaande eerbiedig ter kennis van Uwe Vergadering te brengen, omdat 't van groot actueel belang is, en naar zij vertrouwen zal bijdragen om de uitvoerrechten van suiker, koffie en thee in Nederlandsch-Indië door de krachtige medewerking der Nederlandsche Volksvertegenwoordiging geheel te doen afschaffen.

Amsterdam, Rotterdam, } 12 Maart 1886. 't Welk doende, enz.

Van Eeghen & Co.
Hope & Co.
Kreglinger & Co.
Koloniale Bank:
Hudig. Calcoen.
De Nederl. Ind. Handelsb.:
A. R. J. Cramerus.
I. J. Van Santen.
De Ned. Ind. Landb.-Mij:
A. R. J. Cramerus.
J. H. Kramer.
J. F. Van Leeuwen & Co.
Dorrep. Bank der Vorstenl.:
De Kanter. C. Van Lennep.
Van Heekeren & Co.
Handelsv. »Amsterdam":
H. Reineke. J. Muller, *q.q.*
Wertheim & Compertz.
F. C. Quien.
H. Van Leeuwen & Co.
P. N. Muller & C.:
p.p. s. s. Muller van Voorst.
J. L. Waller.
H. G. Th. Crone.
Oost Java Cultuur Maats.:
J. W. Wilson, *Dir.*
J. W. Wilson.
Cordes & Co.
Goll & Co.
J. Drost Dzn.
A. Hendrichs & Co.
Samarangsche Handelscompagnie:
F. C. Veeckens. F. E. Buijn.
E. Suermondt Zoonen & Co.
A. Van Hoboken & Co.
Internationale Crediet- en Handelsvereeniging »Rotterdam":
A. Jurjans. J. W. Muntz.
A. C. Fraser & Co.
Hendrik Muller & Co.
W. Schöffer & Co.
W. Bunge & Co.
Thormann & Co.
Van Overzee & Co.
M. R. De Monchy.
Philippi & Co.

III.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen de ondergeteekenden, allen betrokken bij den handel, de scheepvaart, de nijverheid en den landbouw van Nederland en zijn koloniën, dat zij het oogenblik gekomen achten, de *maatregelen van zelfbehoud* te nemen, waarvan sprake was in het ondervolgend adres, op 10 Maart 1882, van een zeer groot aantal invloedrijke handteekeningen voorzien, tot uwe hooge vergadering gericht, naar aanleiding van de verwerping van het destijds voorgestelde eerste handelstractaat met Frankrijk.

Dat adres was van den volgenden inhoud:

»De ondergeteekenden, allen betrokken bij den handel, de scheepvaart, de

»nijverheid, den landbouw en de veeteelt van Nederland, wenschen alsnog »hunne ingenomenheid te betuigen met de verwerping door uwe hooge verga»dering van het onlangs voorgestelde handelstractaat met Frankrijk, en wel »voornamelijk omdat Nederland daardoor heeft behouden de *vrijheid om ten »allen tijde zijne wetgeving naar eigen goedvinden te kunnen inrichten.*

»Zij hopen, dat die vrijheid *nooit* zal worden prijsgegeven, en zulks niet »alleen omdat de nationale waardigheid dit niet gedoogt, maar ook omdat de »gelegenheid niet mag worden afgesneden om, wanneer de omstandigheden »dit vorderen, differentiëele, reciprociteits- of welke rechten dan ook, in te »voeren en de verhouding van Moederland en koloniën zóódanig te regelen, als »men zelf zal verlangen.

»Immers, Nederland van Indië gescheiden, moge betrekkelijk weinig gewicht »in de schaal leggen, *Nederland èn Indië te zamen* vormen eene macht, waar»mede te rekenen valt, en de tijd kan komen, *indien hij er al niet is*, »waarin men begrijpen zal, dat het noodig is, maatregelen van zelfbehoud te »nemen.

»Moge uwe vergadering dan ook nooit het recht uit handen geven, om daartoe te kunnen overgaan."

Hoe de tijd, waarvan aan het slot van dat adres sprake was, met rassche schreden is genaderd, behoeven wij hier niet verder aan te toonen. De noodkreten, allerwege aangeheven, zijn wel in de eerste plaats in 's lands vergaderzaal vernomen.

Als een der gevolgen van den treurigen toestand waarin zich de handel, de scheepvaart, de nijverheid en de landbouw van Nederland en zijne koloniën tegenwoordig bevinden, kan de aandrang beschouwd worden, waarmede o. a. de afschaffing gevraagd wordt van de rechten die, bij uitvoer van producten, in onze koloniën worden geheven.

Komt dit verlangen den ondergeteekenden billijk voor en meenen zij, dat daaraan in de ruimste mate behoort te worden voldaan, dan zijn zij tevens van oordeel, dat in deze niet minder moet gelet worden op de belangen van het *Moederland*, en dat de bedoelde afschaffing uitsluitend behoort bepaald te blijven tot den uitvoer *dáárheen.*

Noemenswaardig nadeel kan dit, bij de bestaande scherpe concurrentie hier te lande, onmogelijk opleveren, en in geen geval zou dit ooit in aanmerking kunnen komen, vergeleken tegen het aanzienlijk voordeel dat den betrokkenen, door de afschaffing zelve, tendeel zou vallen. Bovendien zou het in ieder geval altijd vrij wat billijker zijn van den bevoorrechte zelf eenige tegemoetkoming te vorderen, dan, zooals voorgesteld en aanbevolen wordt, het verlies door afschaffing van uitvoerrecht veroorzaakt, uitsluitend te willen terugvinden in hoofdzakelijk door anderen te dragen verhooging van invoerrechten, zonder daarbij ook slechts eenigszins te letten op de belangen van het Moederland.

En het Moederland heeft toch het recht te eischen, dat ook op zijne belangen worde gelet. Met Nederlandsch kapitaal hoofdzakelijk, wordt Indië bebouwd en bewerkt, en Nederlanders zijn het in de eerste plaats, die aan de ontwikkeling van Indië hunne krachten wijden.

Dat wordt ook zoo begrepen door allen die, nu de landbouwondernemingen noodlijdend zijn geworden, en afschaffing van rechten gebiedend wordt gevorderd, daarop zoo krachtig aandringen, en dat toont ook de regeering te begrijpen, al is zij nog slechts bereid ten deele aan dien dringenden eisch te voldoen.

Maar even billijk is het verlangen der ondergeteekenden. Ook zij mogen verwachten, dat er ook naar *hunne* stem zal worden geluisterd en dat, wat den één wordt toegestaan, den ander niet onthouden zal worden. Te minder, waar beide de vruchten der verlangde maatregelen zullen plukken. De samenhang is zoo nauw, dat de terugwerking niet nalaten kan, wederkeerigen heilzamen invloed te oefenen.

Zooals in zulke gevallen gebruikelijk schijnt, wordt ook nu wederom van sommige zijden gedreigd met de daardoor op te wekken ontevredenheid van vreemde mogendheden. Men meent daarmede invloed op onze vertegenwoordiging te kunnen uitoefenen. Doch de ondergeteekenden betwijfelen, of dit gelukken zal. Zij hebben betere verwachting van de Nederlandsche Staten-Generaal, die bij verschillende gelegenheden, in de laatste jaren o. a door de verwerping eener suiker-conventie, die door de mede-contractanten: Engeland, Frankrijk en Belgie, reeds goedgekeurd was, en door het tweemaal verwerpen van een handelstractaat met Frankrijk, *getoond hebben geen inmenging in eigen wetgeving te gedoogen.*

Daarom hechten de ondergeteekenden weinig waarde aan zoodanige pogingen. Vol vertrouwen in de zelfstandigheid onzer wetgevende macht, en vast overtuigd dat deze doordrongen is van de hooge *noodzakelijkheid*, *doelmatigheid* en *billijkheid* van den aanbevolen maatregel, laten zij de beslissing met gerustheid aan haar verlicht oordeel over.

Dit adres is onderteekend door: J. Koning & Van Delden, H. G. Surie & Co., R. P. R. van Riemspijk, Kolff & Witkamp, Thormann & Co., Dalen & Plemp, F. & W. van Dam, De Erven H. Trip, Kolff & Co., J. R. Veder & Zonen, Steinmetz & Petit, C. Rueb & Co., Kuyper, Van Dam & Smeer, Vroege & De Wijs, L. 't Hoen & Zn., L. 't Hoen & Co., W. van der Leeuw & Co., W, Bunge & Co., H. Braakman & Co., D. Burger & Zn., L. F. de Bruijn & Co., Johs. de Kuijper & Zn.; J. M. Laurillard, Frans van der Vijver & Co., Gebr. Jacobson, J. M. A. Bicker Caarten; C. M. C. Obreen, Jos. W. Anthony, Then-Bergh & Co., Vriesseveem, Van Overzee Eilers & Co. F. van Overzee, W. van der Lugt & Zoon, Koch & Suermondt, Mees & Moens, Dorrepaal, Loopuijt & Co., Van Overzee & Co., Burlage & Veder, Bonke & Co., Hotz & Co., Kreglinger & Co.,

Leonard Jacobson & Zonen, Wed. T. A. Ruys & Zoon, Joh. Hend. Hoogewerff & Co., A. Ficq, Adr. Johs. van Oordt & Zoonen & Co., Von Lindern & Van Vessem, Blankenheym & Nolet, Aug. Köpcke, G. Duuring & Zn. Viruly & Schmasen, F. J. Freni & Co., P. Meerkamp van Embden & Zoon, Lukwel & Tiele, Hoffmann van Hove & Co., E. & S. & C. St. Martin & Co., G. W. Koning Jr. & Co., Oppenheim en Hermann, Van Straalen, Monsieur & Erkelens, Milders & Heeren, Koch & Co., M. van Marle, H. C. & J. G. van Alphen, Van Oosterzee & Van der Hoop, Jacobus Engels & Co., Hijmans van Veenendaal, Overgaauw & De Blaauw, Hugo A. C. Wischerhoff, H. P. van Ede van der Pals & Zn., Reusch & Gleichman, L. van Houten, Gebr. Van 't Hoogerhuis, J. & A. C. van Rossem, D. H. &. W. Pompe, Louis Dobbelmann, G. Bijdendijk, M. Breukelman, Voorhoeve & Jelier, J. A. de Groot, J. van Oldenborg & Co., P. van Rossem & Zoon, Ruys & Co., J. F. Kesting, C. Staengle & Co., Havelaar & Drost, Dunlop & Mees, Bijdendijk & Co., Hollertt & Sol, La Grange & Co., Durselen & Co., Chabot & Andres, Johs. Ooms E.Zn. & Co., W. Ruys & Zonen, A. van der Valk, Van Maanen & Scharper, Corns. J. Bosman, P. W. Trousselot & Zn., R. Kraemer & Co., Schleussner & Co., Willemse & Hulshoff.

Het laatste adres, waarvan de onderteekening door verstandige menschen onbegrijpelijk zou zijn, als men niet wist, hoe verleidelijk het protectionisme is, heeft tot ons genoegen in de *Nieuwe Rotterdamsche* dit protest uitgelokt:

Het adres, door een groot aantal firma's hier ter stede tot de Tweede Kamer der Staten-Generaal gericht in zake de afschaffing der uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië, zal door allen, die belang stellen in onze handelsverhouding tot de kolonien, met belangstelling zijn gelezen.

Wilt ge ons een enkel woord met betrekking tot dit adres veroorloven?

De inhoud zou ons hebben verbaasd, indien niet reeds herhaaldelijk op nuttelooze maatregelen van protectionistische zijde ware aangedrongen, om denkbeeldige voordeelen na te jagen. Wij stellen dan ook hier de vraag, wat onder al die schoonklinkende phrasen over moederland en koloniën verborgen ligt. Welke voordeelen zullen de Nederlandsche commissie-huizen, makelaars, expediteurs, winkeliers enz. wel behalen, indien de Indische uitvoerrechten worden afgeschaft voor Nederland, maar bestaan blijven voor den vreemde?

»Noemenswaardig *nadeel*," zegt het adres, kan dit onmogelijk opleveren," maar wij vinden, dat het noemenswaardig *voordeel* geheel in de lucht hangt.

Wij herinneren ons bij deze gelegenheid het geschrijf over de 10 pct. differentiëele rechten in de Vereenigde Staten. Toen beweerde men, dat tengevolge van de 10 pct. de Padang koffie haren weg koos naar Noord-Amerika, in plaats van naar Nederland. Voor de argumentatie daartegen was men van protectionistische zijde volslagen onvatbaar. En wat heeft de practijk geleerd? Dat na afschaffing

der 10 pct. de Padang koffie even goed als voorheen het land opzoekt, waar men ze hooger schat dan in Nederland.

Het geval met de Indische uitvoerrechten is in hoofdzaak hetzelfde. Alleen zal men het nu den Indischen planter minder gemakkelijk maken, door hem te dwarsboomen bij het verzenden van zijn product. Men wil hem moeielijkheden in den weg leggen, die zouden moeten opwegen tegen het grootere voordeel, door Nederlandsche belanghebbenden te behalen.

Bepalen wij ons tot de suiker, het artikel bij uitnemendheid.

Men wil Nederland zooveel mogelijk tot middelpunt maken van den Indischen handel. Men wil de landen, die Javasuiker koopen, noodzaken, voortaan van Indië *over Nederland* te importeeren.

Maar dit zal op de voorgestelde wijze nooit gelukken.

De vracht van hier naar bijna alle vreemde havens is hooger, dan het geheele uitvoerrecht.

Naar Antwerpen kan suiker geladen worden voor

		f 0.12½
naar	Hâvre	» 0.50
»	Bordeaux . .	» 0.75
»	Nantes. . . .	» 1.20
»	Londen. . . .	» 0.30
»	Liverpool . .	» 0.75
»	Greenock. . .	» 0.80

per 100 kilo; daartegenover staat het uitvoerrecht van slechts 30 c. per 100 kilos, zoodat het voor die havens, behalve Antwerpen, altijd nog voordeeliger blijft, direct te betrekken.

Wij vertrouwen dan ook, dat de Tweede Kamer der Staten-Generaal aan het adres niet grooter waarde zal toekennen, dan het verdient.

PHILIPPI & Co.

WAT DE SCHATKIST VAN SUMATRA'S OOSTKUST TREKT.

In het voorloopig Verslag betreffende het wetsontwerp tot wijziging van het rechtentarief werd door eenige leden de vrees uitgedrukt, dat de jaarlijksche baten, welke Sumatra's Oostkust voor de schatkist afwerpt, op den duur onvoldoende zouden zijn om de kosten van bestuur aldaar goed te maken.

De Heer Cremer wees bij de discussien over het genoemde wetsontwerp die leden terecht.

»Ik wensch," sprak hij, »der Vergadering ter opheffing van dat bezwaar eenige cijfers mede te deelen, die ik ontleen aan het koloniaal verslag:

Opbrengst der verpachte middelen op Sumatra's Oostkust in 1885, in ronde cijfers (alle andere Buitenbezittingen ver overtreffende, en volgens de uitkomst der laatste verpachting in de volgende 3 jaren meer zullende opbrengen) . . .	*f* 1 958 000
Opbrengst in- en uitvoerrechten in 1884	„ 388 000
Opbrengst personeele belasting in 1884 (meer dan eenige andere Buitenbezitting)	„ 23 000
Opbrengst patentrecht in 1884 (als voren, en overtroffen door slechts twee residentiën op Java. Door hier gevestigde maatschappijen wordt zeker even veel patent betaald).	„ 74 000
Opbrengst bedrijfsbelasting in 1884 (weder meer dan eenige andere Buitenbezitting).	„ 177 000
Te zamen	*f* 2 620 000

»Daarbij komt een belangrijke opbrengst van het zegelrecht, van recht op de algemeene verkoopingen, registratie, werkovereenkomsten, zoodat men weldra drie millioen zal kunnen rekenen.

De Heer Cremer gaf te kennen, dat z. i. daarvan na dekking der uitgaven anderhalf à twee millioen overblijft, en sprak vervolgens: »vooral doet mij deze uitkomst genoegen, omdat daardoor het bewijs geleverd wordt, dat, waar de nijverheid bloeit, ook — bij de tegenwoordige belastingregeling — de belangen der schatkist behoorlijk gewaarborgd zijn en men zijn toevlucht niet behoeft te nemen tot schadelijke uitvoerrechten om zich inkomsten te verzekeren."

Onzes inziens is het verder zeer opmerkelijk, dat die leden, die, zoo geheel noodeloos, zich beangst maakten, dat Sumatra's Oostkust de bestuurskosten niet zou kunnen blijven betalen, er volmaakt vrede meê schijnen te hebben, dat een groot gedeelte der Buitenbezittingen nu reeds jaren aan de schatkist meer kost dan geeft. Vanwaar die tegenstrijdigheid?

Het blijft tot schade en schande van Nederland een feit, dat het buiten Java nergens in den Archipel, waar het rechtstreeks bestuur uitoefent, een industrie, een ontwikkeling, een productiviteit in 't leven heft geroepen, welke gelijkgesteld mag worden met hetgeen in Deli, Langkat en Sendang door inlandsche vorsten zelven totstandgebracht is.

ZOO SPOORWEGTARIEVEN — ZOO KOLONIALE POLITIEK.

Het Bestuur der *Soerabajasche Vereeniging van Suikerfabrikanten* heeft het volgend schrijven gericht aan den Inspecteur-Generaal van de Staatspoorwegen op Java.

Soerabaja, 1 Februari 1886.

Aan
den Inspecteur-Generaal van de SS. op Java.

In onze algemeene vergadering van den 28en A° P°. werd door de leden onzer Vereeniging aan haar Bestuur opgedragen, aan de Hooge Regeering zoo hier als in Nederland kenbaar te maken, dat bij de bestaande gedruktheid in den suikerhandel, welke toestand in 1886 nog dreigt te verergeren door de uitvoerpremie die Rusland zijnen industriëelen aanbiedt, zij van het vervoeren van hun product per Staatsspoor geheel zullen moeten afzien, bijaldien geene aanzienlijke vermindering van het tarief voor dat vervoer wordt toegestaan.

Men betoogde de onvermijdelijke noodzakelijkheid, te moeten streven naar vermindering van algemeene productiekosten om niet ten onder te gaan in den strijd tegen de beschermde Europeesche industrie, en na reeds ten vorigen jare dien weg te hebben ingeslagen, o. a. door verlaging van de betaling *voor het vervoer van het suikerriet tot een minimum*, bereidde men zich nu voor, om voor het vervoer van suiker tot de oude goedkoope transportmiddelen terug te keeren, tenzij eene aanzienlijke vermindering van het tarief het der industrie mogelijk zoude maken zich van het sneller vervoer per Staatsspoor te kunnen blijven bedienen.

Met het oog op het vorenstaande en in verband met het in November A° P° gearresteerde Nieuw Reglement voor de Spoorwegdiensten, voorkomende in *Staatsblad* 1885 N°. 184, neemt ons Bestuur de vrijheid, alvorens uitvoering te geven aan den wensch der Vergadering, UHoogEdelGestrenge beleefd te verzoeken, onze Vereeniging wel te willen inlichten:

ten eerste »of voor het vervoer van het suikerproduct van 1886, overeen»komsten kunnen gesloten worden met de Exploitatie der Staatsspoorwegen, »op de basis van de 4e klasse van het vigeerend tarief, en

ten tweede: »indien den staat een minimum inkomst moet verzekerd zijn »uit dat vervoer, hoe groot de hoeveelheid moet zijn, die minstens tot »vervoer zal moeten worden aangeboden, om tot de gewenschte verlaging »en tot een behoorlijk inkomen voor de Staatsspoor te geraken."

Immers velen, die ook bij eene verlaging in de 4e klasse nog goedkooper per prauw of per kar zouden kunnen vervoeren, willen zich in het algemeen belang verbinden hun product per spoor te vervoeren, bijaldien het totaal product van Oost-Java door dien maatregel goedkooper de afscheepplaatsen bereiken kan.

Onze Vereeniging ontving van bijna alle fabrikanten van Oost-Java de schriftelijke verzekering, dat zij bij bestendiging van het vigeerend tarief in het geheel niet, en bij verlaging tot de 3e klasse in de heerschende gedrukte omstandigheden, niet dan noodgedrongen zullen kunnen gebruik maken van de Staatsspoorwegen, en tevens het dringend verzoek om zich bij U.H.Ed.G. te verge-

wissen omtrent de uitvoering van bovenbedoeld art. 10 litt. *a*, dewijl zij bij onvoldoende verlaging zich tijdig van andere goedkooper transportmiddelen zullen moeten verzekeren.

Ons van deze taak kwijtende en ons voor Uw geëerd antwoord aanbevelende, teekent met de meeste onderscheiding:

Het Bestuur der Soerabajasche Vereeniging
van Suikerfabrikanten,

(w. g.) D. I. Jut, *President.*
» v. d. Brandeler, *Secretaris.*

Is het voor Java niet diep te betreuren, en is het voor Nederland geen schande, dat zulk een adres nog ingediend moet worden? Wat heeft de vreemdeling te denken van een volk dat in de aan zijn zorgen toevertrouwde koloniën spoorwegtarieven heft, zóó exorbitant, dat de industriëelen er hun voordeel in zien, tot de oude, zeer primitieve transportmiddelen terug te keeren?

Maar de spoorwegtarieven staan niet op zich zelf, zij illustreeren de geheele koloniale politiek. Al die betuigingen van oprechte belangstelling in de particuliere industrie, van hunne gezindheid jegens de inlandsche bevolking, van een ernstig streven naar de ontwikkeling van de kolonie worden te niet gedaan door feiten. Wij zijn een klein volk met een zeer beperkten gezichtskring.

DE DRUK DER STAATS-KOFFIECULTUUR.

De vervanging van cultuur- en heerendiensten door een belasting in geld besprekende, constateerde onlangs de Heer P. C. Huyser in het Indisch Genootschap, dat hij eens een resident van Kediri in het openbaar hoorde verklaren, dat de koffieoogst 't laatste jaar gemiddeld een pikol per negentien honderd boomen had bedragen; van een geheele hectare trok dus dat jaar niet meer dan veertien gulden revenuen! Maar daarbij liet de spreker het niet. De inlander, zeide hij verder, wordt gaandeweg tegen de gouvernements-koffiecultuur meer ingenomen, en »die tegeningenomenheid is zeer verklaarbaar, als men in aanmerking neemt, dat in het afgeloopen jaar zeven millioen guldens zijn uitbetaald aan 700 000 huisgezinnen op Java, uitgezonderd de Vorstenlanden, bij de koffiecultuur ingedeeld. Dit bedraagt slechts tien gulden per gezin voor minstens zestig dagen arbeid! En voert men daartegen aan, dat 1885 een exceptioneel slecht jaar was, dan geeft de Heer Huyser deze cijfers van een ontegenzeggelijk gunstig jaar, van 1883:

residentiën	huisgezinnen	betaald	gem. per gezin	totaal productie
17 ;	710 000 ;	*f* 13 700 000	*f* 19 30	900 000 pikols;

trekt men daarvan af in de eerste plaats Pasoeroean met

46 000; *f* 5 890 000; *f* 128 25; 423 000;

dan rest voor de overige zestien residentiën

664 000; *f* 7 810 000; *f* 11 75; 567 000;

Behalve Pasoeroean leveren nog zes residentiën een belangrijk quantum koffie, nl. Preanger, Besoeki, Madioen, Prabolinggo, Semarang en Tegal; de cijfers van die zes gewesten te zamen zijn:

304 000; *f* 5 807 000; *f* 19; 423 000

Voor de overige tien gewesten van Java schieten derhalve over:

360 000; *f* 2 003 000; *f* 5½; 144 000.

»Dit cijfer van *f* 5½ belooning per gezin, in een *gunstig* jaar, aan 360 000 gezinnen, in tien residentiën, pleit genoeg voor den druk der koffiecultuur, althans in die gewesten."

Sedert de Heer Huyser die belangrijke cijfers releveerde, verscheen het laatste gedeelte van het Koloniaal verslag, en ook dat bevestigt de bewering, dat de gouvernements-koffiecultuur duizenden huisgezinnen een veel te zwaren last oplegt.

Wij zien daaruit, dat bij de gedwongen koffiecultuur voor den aanplant van het jaar 1884—85 688 987 huisgezinnen waren ingedeeld. Minder dan in 1883—84, toen het getal 710 166 was; nòg minder dan in 1882—83, toen er 721 944 huisgezinnen met koffiecultuur waren belast, en vooral minder dan in 1881—82, toen de druk op 734 919 huisgezinnen rustte. Het gemis aan geschikte gronden was de oorzaak van die vermindering. En de verplichte bijplantingen werden uitgebreider. In 1884—85 werden niet minder dan *twee en twintig millioen* koffieboomen voor afschrijving bestemd, zijnde *vijf millioen* meer dan in 1883—84, en onder die 22 millioen waren er 440 000, die nog nooit vrucht gedragen hadden, die in de laatste drie jaren, werden bijgeplant, waarvoor dus de bevolking zonder eenig nut en zonder een cent vergoeding arbeid had gepraesteerd. Om nu de gaping, welke door het afschrijven van die 22 millioen boomen zou ontstaan, weder aan te vullen, gelastte het bestuur den inlander om gedurende 1884—85 *zestien millioen* nieuwe boomen bij te planten, en die taak werd aan 394 991 van de boven bedoelde 688 987 huisgezinnen opgelegd. Nog meer huisgezinnen zouden tot bijplantingen verplicht geworden zijn, maar

32 400 gezinnen in de residentiën Pekalongan, Semarang, Probolinggo, Besoeki, Bagelen, Kedoe, Madioen en Kediri werden vrijgesteld, omdat zij een anderen last op zich namen, het bemesten namelijk van de plantsoenen die schraal stonden of door bladziekte waren aangetast:

14 700 gezinnen in Banjoemas en de Preanger moesten van bijplantingen vrijgesteld worden, omdat zij de handen reeds »vol hadden met het leegkappen van boschgronden", voor den aanleg, in 1885—86, van nieuwe koffietuinen bestemd;

34 300 gezinnen werden niet tot bijplantingen gedwongen, omdat zij reeds »goed produceerende, vrijwillige aanplantingen" bezaten;

560 gezinnen, omdat zij de koffieplantsoenen van andere dèsa's voor hun rekening hadden genomen;

576 gezinnen, omdat zij buitengewonen arbeid in de koffietuinen hadden te verrichten, nl. draineergeulen hadden te graven, en

2240 gezinnen in de residentiën Preanger Regentschappen en Banjoemas, omdat »hunne werkkrachten voor het maken van wegen of het droogleggen van moerassen waren in beslag genomen".

Samen 83 776 huisgezinnen die, waren zij niet reeds *buitengewoon* belast geweest, het lot der 394 991 huisgezinnen zouden hebben gedeeld, zoodat er dan waarschijnlijk nog veel meer dan zestien millioen nieuwe boomen bijgeplant zouden zijn.

De gevolgtrekking ligt, dunkt ons, voor de hand, dat moge ook al het getal koffiecultuurdienstplichtige huisgezinnen verminderd zijn, de intensieve druk van die cultuur zeer verzwaard is.

Zou iemand ons kunnen uitleggen, hoe dat dus strookt met zeker artikel van het Regeeringsreglement, waarin over het loon der cultuurdienstplichtigen gehandeld wordt?

Wij zouden dat zoo gaarne weten, omdat sommigen, die nu en dan als zeer trouwe vrienden van de wet optreden, en natuurlijk daarbij volkomen eerlijk zijn, niet het minste gemoedsbezwaar schijnen te hebben tegen de hedendaagsche »instandhouding" van de staatskoffiecultuur.

KOLONIALE LITERATUUR.

CRITISCHE OVERZICHTEN.

A Dictionary of Islam, being a cyclopaedia of the doctrines, rites, ceremonies, and customs, together with the technical and theological terms, of the Muhammedan religion, by T. P. HUGHES, B. D., M. R. A. S. with numerous illustrations. London, W. H. ALLEN & C°. 1885.

De schrijver van deze nieuwe encyclopaedie van den Islam, die 20 jaren van zijn leven als zendeling te Peshawar arbeidde, is velen reeds bekend door zijne »*Notes on Muhammedanism*", waarvan in 1877 de tweede uitgaaf verscheen. Ieder deskundige weet, wat men van eene compilatie als de hier door Hughes aangebodene *niet* verwachten mag. De wordingsgeschiedenis van den Islam is eerst sedert korten tijd in Europa het onderwerp van ernstige studie geweest; het onderzoek is nog zeer verre van afgesloten. Hij, die de Arabische bronnen niet gebruiken kan, doet het best met aangaande Mohammeds biographie te lezen, te leeren en te zwijgen. Voor de latere historie van den Islam beschikt de leek over nog veel minder betrouwbare gegevens. Steeds meer bronnen voor die geschiedenis zijn in de laatste jaren toegankelijk geworden.... voor hem, die Arabisch leest; de bewerking moet natuurlijk met onderdeelen beginnen en menig tiental jaren zal nog verloopen, voordat wij ons een zuiver beeld van de geheele Mohammedaansche beschavingsgeschiedenis kunnen vormen. Speciale werken over de politieke geschiedenis, de historie van het recht, van de theologie, van de litteratuur, van de bouwkunst en zooveel meer zullen moeten voorafgaan. Elke der genoemde afdeelingen geeft door haren grooten omvang al weder aan tal van orientalisten meer werk, dan zij in een menschenleven ten einde kunnen brengen. Wij bedoelen met dit »ten einde brengen" volstrekt niet de oplossing van alle vragen of de behandeling aller détails, neen, het verkrijgen van zekerheid omtrent die hoofdzaken die men kennen moet om de hoofdlijnen der geschiedenis te kunnen trekken.

Hij, die nu reeds eene geschiedenis van de Mohammedaansche theologie of

van het Moh. recht òf eene omvattende behandeling van het systeem wil geven, stelt zich niets minder voor dan een huis te bouwen, waarvoor het materiaal nog heinde en verre verspreid ligt. Wie echter in eens *de* geschiedenis van *den* Islam gaat behandelen, waagt nog stouter stuk: hij bouwt met dat ongenoegzame materiaal eene geheele stad te gelijk. Zekere moderne bouwkunst moet hem de noodige kunstgrepen leeren om met weinig of geen materiaal een aantal zéér luchtige en onbruikbare gebouwtjes op te zetten. Het publiek, dat eerst komt kijken als hij klaar is, blijft op grooten afstand staan, werpt een vluchtigen blik op het interessante geheel en prijst den geest des stedenbouwers, te groot om zich jarenlang met de samenstelling van een eenvoudig huisje bezig te houden!

Men versta ons niet verkeerd; wij veroordeelen de auteurs van algemeene werken over den Islam niet. Het groote publiek hoort vaak over den Islam en zijne belijders spreken; het wil er dus soms wel eens iets meer van vernemen. Het heeft echter geen tijd om eene studie over de geschiedenis eener kleine dynastie, een werk over de historie van ééne rechtschool, de biographie van een groot theoloog of jurist te lezen. Het publiek is nieuwsgierig en verlangt alles te gelijk in een kort bestek. Zoolang de wet van vraag en aanbod geldt, zullen er ook gevonden worden, die aan dit overdreven verlangen trachten te voldoen. Geen wonder! De stoffelijke voordeelen, aan zulken arbeid verbonden, zijn belangrijk hooger dan die uit een waarlijk wetenschappelijk werk voortspruiten. Boeken, »waar alles te vinden is" vinden de meeste koopers; liever slechte inlichting dan geen, zegt het publiek. Natuurlijk dient deze verkeerde belangstelling der lezers velen schrijvers tot voorwendsel om nu ook maar, als zij een »populair boek" schrijven, vooral niet op eene kleinigheid te zien. Zij copieeren, compileeren en fantaseeren er maar op los; wel verdienen die auteurs van populaire werken dus lof, die ook bij zulken arbeid conscientieus te werk gaan en hunnen lezers althans het beste willen geven, dat onder hun bereik ligt.

Dezen eisch heeft T. P. Hughes zich bij de samenstelling van zijn »*Dictionary*" zonder eenigen twijfel gesteld. Hij heeft al de beste Engelsche werken over het leven van Mohammed, de geschiedenis en het systeem van den Islam en tal van beschrijvingen der zeden en gewoonten van verschillende Moslimsche volken ijverig bestudeerd. Hij beschikt over eenige kennis van Arabisch en Perzisch, hoewel niet genoeg om zelf uit de bronnen te kunnen putten, toch dienstig bij de mededeeling van allerlei kunsttermen en eigennamen. Zijn langdurig verblijf in een Mohammedaansch land stelde hem in staat over den Islam in Engelsch-Indië nu en dan iets nieuws mede te deelen en geeft aan het geheel eene zekere mate van aanschouwelijkheid. Al wat zijne jarenlang voortgezette lectuur en waarneming hem leerde omtrent onderwerpen, die met den Islam in eenig verband staan, bracht hij onder zulke rubrieken, waar-

onder een Engelsch belangstellende die het eerst zal zoeken. Deze artikelen ordende hij alphabetisch, verrijkte ze hier en daar met welgekozen afbeeldingen, deels voor het eerst door hem vervaardigd, deels aan de beste Engelsche werken ontleend, en zoo kwam zijn »*Dictionary*" tot stand. Een paar belangstellenden, die hij voor enkele onderwerpen meer bevoegd achtte, leverden de artikelen, die daarop betrekking hebben; een hunner behandelde zelfs de eigenlijk niet meer binnen den kring van den Islam thuis behoorende *Sikhs*. De in de 718 bladzijden van zijn woordenboek voorkomende Arabische en Perzische kunsttermen en eigennamen vereenigde hij in een alphabetischen index, met verwijzing naar de bladzijden, waar zij behandeld worden.

Dat de deskundige op elke bladzijde van dit werk iets af te keuren en te verbeteren vindt, behoeft na het boven opgemerkte wel nauwelijks gezegd te worden. Dit gebrek is aan het boek uit zijnen aard eigen. Ook zou deze compilatie veel gewonnen hebben door raadpleging van de talrijke voor de studie van den Islam onmisbare werken, die in andere talen dan de Engelsche geschreven zijn. Binnen de gestelde grenzen heeft echter Hughes bijna alles geleverd, wat men in de tegenwoordige omstandigheden billijker wijze verwachten kan. Wie in werken of verhandelingen van algemeenen aard stuit op den hem onbekenden naam eener sekte, eener dynastie, van een feest of gebruik, van een beroemd man of eener beroemde stad, eener rechtschool enz. van den Islam, hij vindt in deze encyclopaedie nagenoeg alles wat de Engelsche litteratuur daarover bevat, en soms iets meer dan dat. Wil iemand de Moslimsche begrippen van kuischheid kennen, hij vindt onder »*chastity*" met Muir's eigene woorden, wat deze daarvan wist. Onder »*children*" vindt hij een en ander over de gebruiken der Moslims bij de geboorte, naamgeving, besnijdenis enz. van een kind en tevens hunne denkbeelden aangaande de opvoeding. Onder »*Jews*", »*Christians*", »*Old Testament*", »*New Testament*" wordt hij ingelicht omtrent de Moslimsche leer betreffende die onderwerpen Het artikel »*writing*" geeft in hoofdtrekken de geschiedenis der Arabische schrijfkunst, opgehelderd met fraaie facsimile's. Kortom, de weetgierigheid van hem, die Hughes' woordenboek raadpleegt, blijft zelden onbevredigd.

Meestal geeft de auteur de werken van Europeesche schrijvers of de vertaalde Arabische boeken aan, waaruit een artikel is gecompileerd. Tevens wordt bij menig artikel verwezen naar een of meer andere, waarin verwante onderwerpen worden behandeld. Zoo wordt men bij het interessante artikel »*houses*" (met afbeeldingen van het uit- en het inwendige van een Mohammedaansch huis in Qaïro, naar Lane, van een huis te Peshawar en een platten grond van een gewoon Mohammedaansch huis in Centraal Azië) verwezen naar »*harim*", onder welk hoofd, na eene korte inleiding over de afzondering der Moslimsche vrouwen, de vrouwenvertrekken van een voornaam huis te Lucknow beschreven worden met de woorden van Mrs Meer Ali, eene Engelsche dame,

die 12 jaren lang als echtgenoote van eenen Moslim te Lucknow woonde.

Het medegedeelde is zeker voldoende om te doen zien, dat ook in ons land het groote, lezende publiek in Hughes' »*Dictionary*" het antwoord op allerlei vragen vindt. De uitvoering voldoet aan alle billijke eischen.

Leiden, Maart 1886. DR. C. SNOUCK HURGRONJE.

Dongeng monjet dengen koera-koera, karangan K. F. Holle, dikarangken dalem bahasa Melajoe Betawi ole A. F. VON DE WALL. Tertjitak di Betawi, dalem taon 1885 di pertjitakan G. KOLFF en C°.

Onder dezen titel heeft de heer von de Wall een Soendaneesch verhaal, door den Heer Holle vervaardigd, omtrent een aap en een schildpad, in 't Bataviaasch Maleisch naverteld en in 't licht gegeven. De verdienstelijke uitgevers hebben er voor gezorgd, dat het werkje er aanlokkelijk uitziet; niet alleen uitwendig door het omslag met eene aardige lithographie, waarop een schildpad aandachtig luisterende naar de fluitmuziek van een aap in een pisangboom zittende, te versieren; maar ook inwendig, door de vertelling met een zestal zeer duidelijke lithographiën op te helderen.

De naam des heeren von de Wall, in het laatste decennium zoo met lof verbonden aan menig leesboek voor de Maleische bevolking, strekke ons ten waarborg voor de degelijke vertaling van het werkje. Naar we reeds opmerkten, is de taal Bataviaasch-Maleisch. En hoewel we in vele jaren Batavia niet meer bezocht hebben, konden we ons bij het lezen van 't verhaal weer zoo geheel in 't midden van de daar wonende bevolking verplaatsen, met hare eigenaardige woorden, met hare eigenaardige uitspraak.

De uitgevers hebben zeker niet getwijfeld aan een goed debiet, om dergelijke uitgave te ondernemen. Onder 't groot aantal Inlanders en Chineezen, dat Batavia herbergt, zullen, naar we gelooven, afnemers genoeg gevonden worden. Ook wellicht zeer velen onder hen, die op de andere hoofdplaatsen van Java wonen; — die toch alleen kunnen dit werkje lezen. Deze laatste omstandigheid is in ons oog een schaduwzijde van het boekje: het aantal van werkjes, dat tevens als prentenboek der inlandsche jeugd in handen kon gegeven worden, is waarlijk nog niet groot. De vertaler zelf zal toch niet wenschen dat dit werkje door geheel Indië zal worden verspreid, gelijk zoo menige andere pennevrucht van zijn hand. In de Molukkos, op Bornéo of Soematra is het bijna onleesbaar; en die exemplaren, welke er heen mochten verzeilen, doen meer kwaad dan goed, aangezien menig inlander onnoozel genoeg van begrip is om te meenen, dat de inhoud Maleisch is, tevens om voor model te dienen. De verspreiding van Bataviaasch-Maleische couranten, tot diep in de binnen-

landen, doen 't zelfde kwaad. Uit menigen brief van Maleiers of Maleisch sprekenden zou dit gemakkelijk kunnen aangetoond worden.

Hopen we dat de hr. v. d. Wall in het vervolg dergelijke prentenboeken meer voor algemeen gebruik zal vervaardigen — zij, die zich op de hoogte der Inlandsche taalstudie trachten te houden, mogen hem dankbaar zijn voor deze proeve van Bat. Maleisch, die ons wel belangrijk toeschijnt. 't Belang van dát Maleisch, niet zooals het door veel Europeanen wordt gesproken, maar wel door de Bataviasche inlanders, heeft wederom Dr. van der Tuuk [1]) genoegzaam aangetoond. Ware toch dát Maleisch beter bekend, ook de handleidingen om Maleisch te leeren voor hen, die zich naar Indië begeven, zouden er heel wat op verbeteren. Wellicht dat de hr. v. d. Wall zich opgewekt zal gevoelen om de hieronder bedoelde woordenlijst van Dr. Homan eens voort te zetten. Die lijsten en de »Djoeroe Basa Batawi" [2]) mogen ons reeds veel omtrent dat Maleisch geleerd hebben, er blijft nog genoeg te vergaderen over. Dit blijkt o. a. ook uit sommige woorden door v. d. W. gebruikt en in bedoelde woordenlijst nog niet voorkomende, als: *kara*, *manjola*, (ook: *manjolah*, wellicht een drukfout, en *manjo*) *gelondongan*, *tjerangas-tjeringis*, *geremet*, *menginep*, *bongol*, *bengol*, *memotèsin*, *njelap*, *gemboel*, *tenaga*, etc. En wijl die woorden zonder punten of teekens geschreven zijn, is de uitspraak er van niet gemakkelijk te bepalen, hoewel de beteekenis uit het verband, waarin ze voorkomen, duidelijk wordt.

't Viel ons op dat *penggemoekan* te Batavia voor *mest* gebruikt en *soengoe* i. pl. v. *soenggoe* (Mal. soenggoeh) gebezigd wordt. *Menbalikin* en *dihawa* zijn geringe drukfouten, die niemand zullen storen.

Leiden, 18 Febr. '86. L. K. Harmsen.

Beiträge zur Lepidopteren-Fauna des Malaischen Archipels (II). Heterocera der Insel Nias von Dr. A. Pagenstecher. Wiesbaden, J. Niedner, 1885. 8°.

De verhandeling, waarvan wij den titel afschreven, is het vervolg van een door ons in 't Februarinummer van het vorige jaar van dit maandschrift besproken werk van denzelfden schrijver, handelende over de vlinders van Amboina. Het strekt tevens tot aanvulling der verhandeling van M. Kheil, mede door ons in dit maandschrift aangekondigd, over de Rhopalocera van Nias.

---

1) Bijdrage en handleiding tot de kennis van 't Bataviaasch Maleisch door Dr. J. D. Homan, uitgegeven door H. N. v. d. Tuuk, 2 stukken. Zalt-Bommel, Joh. Noman en Zn. 1868.

2) Maleisch-Hollandsch. Batavia, H. M. v. Dorp. 1868.

Droeg reeds Pagenstecher's eersteling op het gebied der Indische Entomologie, alle blijken van nauwgezette en zorgvuldige bewerking, in nog hoogere mate is dit het geval met het ons nu aangeboden opstel, hetwelk toegelicht wordt door twee keurige platen met afbeeldingen in kleurendruk.

De geachte schrijver maakt melding, in den text, van 116, in de aanteekeningen van 15, dus in 't geheel van 131 soorten, waarvan 44 uitsluitend op Nias te huis behooren, en 16 nieuw zijn voor de wetenschap. Van deze laatsten worden afbeeldingen gegeven.

Zooals de heer Pagenstecher ons medegedeeld heeft, is hij voornemens thans de vlinders der Aroe-eilanden te behandelen, waarvoor hem een rijk materiaal ten dienste staat; wij krijgen langs dien weg allengs een niet genoeg te waardeeren overzicht der Lepidopteren-fauna van sommige gewesten van Insulinde. De beoefenaars en belangstellenden in de natuurlijke historie zullen zeker met ons den wensch uiten dat het den geachten schrijver niet aan tijd, gezondheid en stof moge ontbreken om aan zijn arbeid een zoo groot mogelijke uitbreiding te geven.

H. VON ROSENBERG.

BERICHTEN EN MEDEDEELINGEN.

Indië in onze Rijksverzamelingen. Dat Indië in onze Rijksverzamelingen, die als hulpmiddelen moeten dienen voor het onderwijs, ruimschoots vertegenwoordigd is of althans moest zijn, spreekt wel van zelf. Het is dan ook niet daarop dat wij de aandacht willen vestigen; slechts zij hier sprake van de aanvulling der verschillende Rijksverzamelingen met betrekking tot Indië, en wel naar aanleiding van het dezer dagen verschenen Verslag omtrent den staat van het hooger-, middelbaar- en lager onderwijs over 1884/5, waaraan wij een en ander ontleenen.

Wat in de eerste plaats de Bibliotheek van de Rijks Universiteit te Leiden betreft, verdient vermelding, dat zij door aankoop uit de nalatenschap van wijlen Mr. Van Musschenbroek verrijkt werd door een aantal werken van Indische land- en volkenkunde en flora. Het daaraan verbonden Munten- en Penningen-kabinet is o. a. vermeerderd met eene verzameling van 39 bronzen en 46 zilveren munten, of gedeelten van munten, door de Sumatra-expeditie medegebracht. Voor de verzameling van het Legatum Warnerianum werden uit de nalatenschappen der hoogleeraren Dozy en Rutgers eenige Arabische handschriften aangekocht, terwijl de verzameling van Oostersche drukwerken zooveel mogelijk wordt bijgehouden.

De wetenschappelijke reis door West-Indië, door de hoogleeraren Martin en Suringar ondernomen, kwam aan de verzamelingen zeer ten goede. Door laatstgenoemde werd voor den Hortus eene aanzienlijke collectie cacteën uit de eilanden van den West-Indischen Archipel bijeengebracht. Jammer alleen, dat in het Verslag daarbij aangeteekend wordt, dat »door het gebrek aan eene goede succulenten-kas deze planten niet geheel tot haar recht komen". Eerstgenoemde hoogleeraar, de heer Martin, verrijkte het onder zijn beheer staand Geologisch en Mineralogisch Museum met eene eveneens gedurende zijne reis bijeengebrachte verzameling van ruim 800 voorwerpen van Curaçao, Aruba, Bonaire, Suriname en Venezuela. Het is zeer zeker te hopen, dat deze collectie niet lang op eene beschrijving zal behoeven te wachten en voldoende zal kunnen worden geplaatst. In het Verslag zelf vinden wij echter de weinig bevredigende aanteekening: »De slechte verzameling maakt het gebruik der verzameling moeielijk; ook de ruimte wordt meer en meer voldoende, terwijl het gebrek aan wetenschappelijk ontwikkeld hulppersoneel en aan vele der noodigste wetenschappelijke werken de rangschikking en ordening der collectie vertraagt." Men herinnere zich, dat in onze vroede Tweede Kamer de door de Regeering voorgestelde benoeming van een Conservator aan het Museum tegen een waarlijk bescheiden bezoldiging eenvoudig als onnoodig werd afgestemd!

De toestand van het gebouw van het Museum van Natuurlijke Historie wordt bevredigend genoemd, behalve — heet het — »dat de telken jare vernieuwde klachten over de vocht, ten gevolge van den ouderdom van het gebouw, hare kracht behouden." Moge het blijken dat de vocht geen schade aanbrenge aan de inderdaad kostbare verzamelingen, die telkens aan het Museum worden aangeboden, en waaronder ditmaal in de eerste plaats worden vermeld de geschenken van Dr. B. Hagen, te Deli (Oost-Sumatra), die eene aanzienlijke waarde vertegenwoordigen; daartoe behoort onder anderen eene zeer fraaie collectie insecten, ongeveer 13.000 exemplaren tellende.

Van Dr. C. P. Sluiter, te Batavia ontving het Museum van Natuurlijke Historie te Utrecht eene in spiritus geconserveerde collectie ongewervelde dieren uit de Java-zee, terwijl voor het Pharmaceutisch Laboratorium aldaar van den heer H. J. J. Wolff, apotheker te Batavia, oud-leerling der Universiteit, onderscheidene Javaansche Geneesmiddelen en van Mr. Groneman te Djokjokarta, Javaansche pijlvergiften en eenige daarmede in verband staande natuurproducten werden ten geschenke ontvangen.

Onder de talrijke aanwinsten van het Museum van Oudheden, te Leiden, verdienen inzonderheid vermelding de Javaansche oudheden, aangekocht uit de nalatenschap van Mr. J. A. A. Leemans, in leven advocaat-generaal bij het Hooggerechtshof in Nederlandsch-Indië. Een nieuwe catalogus den Javaansche oudheden is mede in den handel gebracht.

Weinig bevredigend zullen velen de mededeelingen omtrent het Ethnogra-

phisch Museum voorkomen, althans wat de gebouwen betreft. Wèl heet in het Verslag »de toestand der gebouwen bevredigend"; wèl werd door het huren van een woonhuis »voorloopig in de behoefte aan ruimte voorzien", maar er bestaat alleszins reden om te betwijfelen, of een Ethnographisch Museum dat zijne schatten niet in één enkel gebouw vereenigt, maar over 4 verschillende plaatsen moet verdeelen, gelijk hier plaats moet hebben, een toestand aanwijst, waarover redelijkerwijze niet te klagen valt. In het Verslag wordt alléén vermeld, dat het toezicht op de verzamelingen, over die verschillende plaatsen verdeeld, »door die verspreidheid zeer bemoeielijkt wordt", waardoor »ook veel tijd verloren gaat". Wanneer zal de tijd toch aanbreken, waarin èn Regeering èn Vertegenwoordiging het eene schande zullen gaan achten dat Nederland met zijne schoone bezittingen in Oost en West den vreemdeling niet kan wijzen op het bezit van één waardig gebouw, dat zijne inderdaad kostbare Ethnographische verzamelingen bewaart en tentoonstelt?

Wil men ná de ethnographische collectiën ook eens een kijkje nemen in de Oost- en West-Indische huizen, men zoeke ze dan nu ook niet in de onmiddellijke omgeving van het Etnographisch Museum zelf; men vindt ze »op het terrein bij den ingang der Sterrenwacht opgesteld." Daarvan is eene gedrukte beschrijving gemaakt, die bij den ingang van het terrein wordt beschikbaar gesteld en die men te danken heeft aan de goede zorgen der Directie van het Museum, aan wie een woord van hulde niet mag worden onthouden voor haar uitmuntend beheer der verzameling. Immers, het Verslag teekent het aan, »de eenigszins overhaaste rangschikking bij gelegenheid van het Oriëntalisten-Congres heeft het noodzakelijk gemaakt, den geheelen inhoud van het Museum opnieuw na te gaan en alle voorwerpen voor zooveel noodig opnieuw te determineeren. In plaats van opgeplakte etiquetten worden zij thans van cijfers, met olieverf op het voorwerp zelf gedrukt, voorzien en ter bereiding van een behoorlijken catalogus op losse bladen papier beschreven en zoo noodig afgebeeld. Reeds zijn 15 000 bladen in gereedheid gebracht. Binnen een paar jaar kan dit werk voltooid zijn."

Indische cartographie. Ten vervolge op vroeger (zie Indische Gids, 1884, II, 678) hieromtrent gedane mededeelingen verdient uit het dezer dagen geheel volledig verschenen Koloniaal Verslag over 1885 aangeteekend te worden, dat onder de nieuwe topographische kaarten die in 1884 vanwege het Departement van oorlog te Batavia het licht zagen, er ook een behoorde van de Preanger-Regentschappen. Deze kaart, bestaande uit twee bladen op de schaal van 1 : 300 000, was, in afwachting van de voltooiing der opneming, reeds in bewerking genomen wegens de groote behoefte aan vertrouwbare cartographische gegevens nopens die residentie sedert de opening van den spoorweg haar voor het algemeen verkeer meer toegankelijk heeft gemaakt. Ook verschenen ettelijke

détailbladen (schaal 1 : 20 000 en 1 : 50 000) der reeds opgenomen gedeelten van dat gewest (waaronder ook die betreffende het in 1884 bij de residentie Krawang gevoegde district Gandasoli), zoomede de overzichtskaart (schaal 1 : 100 000) en de détailbladen (schaal 1 : 40 000) betreffende de afdeeling Banjoewangi der residentie Bezoeki. Voorts zag het licht een verbeterde druk van de détailbladen (schaal 1 : 20 000) betreffende het tegenwoordig (met een gedeelte van Madioen aangevuld) gebied der residentie Kediri. Van de hoofdplaatsen Soekaboemi, Bezoeki en Banjoewangi met hare omstreken werden mede kaarten (schaal 1 : 10 000 en 1 : 20 000) verkrijgbaar gesteld. Omtrent de dit jaar door het topographisch bureau te Batavia in 't licht gegeven kaarten is o. a. reeds gewag te maken van eene naar de nieuwste gegevens bewerkte kaart in 7 bladen (schaal 1 : 100 000) van de afdeeling Deli (residentie Sumatra's Oostkust). Al de hierboven bedoelde kaartwerken zijn gereproduceerd door middel van photoautographie (sommige tevens met kleuren).

Ten behoeve van de reproductie der residentiekaarten van Java en Madura bij het militaire topographisch bureau te 's Gravenhage werden uit Indië ontvangen de gearceerde uit 4 bladen bestaande overzichtskaart van de residentie Pasoeroean (schaal 1 : 100 000), zoomede verbeterde, met de tegenwoordige administratieve indeeling dier gewesten verband houdende, gegevens nopens de residentiekaarten van Probolinggo en Madura (waarvan de reproductie hier te lande nog onderhanden is) en nopens de reeds vroeger gereproduceerde residentiekaarten van Krawang, Pekalongan, Samarang, Japara, Soerabaja, Kadoe en Madioen. Voor deze laatste kaarten zullen de nieuwe gegevens dus eerst bij eene eventueele nieuwe oplage gebruikt kunnen worden.

Ook is te Batavia de bewerking ter hand genomen, op de schaal van 1 : 75 000, van eene hier te lande te reproduceeren kaart van het geheele gewest Atjeh en onderhoorigheden.

Dat de »Nieuwe Atlas der Nederlandsche Bezittingen in Oost-Indië" van de h.h. J. W. Stamfoort en J. J. ten Siethoff bereids verschenen en in den handel gebracht is, kan als bekend worden ondersteld.

Eene tot November 1885 bijgewerkte lijst der tot dusver in Indië verkrijgbaar gestelde kaarten, met vermelding ook van de prijzen per stuk, vindt men in den jongst verschenen Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1886, deel I, bijlage BBB, blz. 439*.

Met betrekking tot den hydrographischen dienst wordt melding gemaakt dat de opnemingsschoener *Blommendal* gedurenden den westmoesson de in Straat Soenda gelegen Zutphen-eilanden in kaart bracht en daarna de opneming der kust van Java om de Oost vervolgde. Ook de westelijke vaarwaters naar de reede van Batavia tusschen Struisvogelklippen en den meridiaan van het eiland Amsterdam worden op 1 : 40000 opgenomen, sluitende deze opneming aan bij de nieuwe kaart der reede van Batavia.

De andere opnemingsschoener *Melvill van Carnbée* voltooide de opneming tusschen den hoek van Krawang en den hoek Tanah beoosten Indramaijoe. Daarbij werd het vaartuig voor de loodingen in diep water geassisteerd door het opnemingsstoomschip *Hydrograaf*, nadat dit laatste de opneming van straat Karimata voltooid en te Soerabaja eenige herstellingen ondergaan had. Door de *Hydrograaf* werd vervolgens de opneming begonnen van de Duizend-eilanden (ten noordwesten van de baai van Batavia).

De geographische plaatsbepalingen werden met het stoomschip *Padang* ter Oostkust van Borneo voortgezet en beeindigd, waarna de becijfering plaats had, die geheel gereed kwam. De speciaal voor deze werkzaamheden aangewezen zeeofficier is in den aanvang van 1885 naar Nederland teruggekeerd. Daar in de eerste jaren, met betrekking tot die vaarwaters voor welke men zich vooreerst nog wel met compilatiekaarten zal moeten tevreden stellen, vermeerdering van het getal astronomisch bepaalde punten zeer gewenscht blijft, ligt het in de bedoeling de hierbedoelde taak weder te doen opvatten zoodra daartoe beschikbaar komt een thans in West-Indië vertoevende zeeofficier, die voor werkzaamheden op astronomisch gebied reeds eene gedeeltelijke opleiding heeft ontvangen in verband met zijne deelneming in 1883 aan de wetenschappelijke expeditie naar de Noordpoolgewesten.

Bij het hydrographisch bureau te Batavia werden in 1884 uitgegeven de volgende kaarten en gidsen: Ankerplaatsen in de Molukken (blad II); — Ingang van de Barito-rivier; — Oostkust van Celebes (blad II); — Kleine Soenda-eilanden en aangrenzende vaarwaters (blad IV); — Karimata-eilanden; — Reede Nieuw-Anjer; — Mond der Padang-Tikar-rivier; — Noordooskust Sumatra, van de Boenjabanken tot de Karimon-eilanden; — Sermata- en Tenimber- of Timorlaut-eilanden; — en Gids door straat Karimata. Behalve met de gewone werkzaamheden hield men zich in 1884 op het bureau nog onledig met het gereed maken van de volgende kaarten: Noordkust Nieuw-Guinea; — Javazee, westblad; — Ankerplaatsen in de Molukken (blad III); — Ankerplaatsen Westkust Sumatra (blad I); — Straat Soenda; — Oostkust Billiton; — Westkust Borneo (blad II); — Bijblad Borneo (blad II); — en Westervaarwater naar de Rede van Batavia.

Onderdepots van zeekaarten zijn, buiten dat te Batavia, gevestigd op 4 andere havenplaatsen van Java en op 12 in de buitenbezittingen. Eene tot het laatst van 1885 bijgewerkte lijst der in Indië verkrijgbaar gestelde zeekaarten en gidsen betreffende den Nederlandsc-Indischen Archipel is mede te vinden in deel I van den Regeerings-almanak van Nederlandsch-Indië voor 1886, bijlage AAA, blz. 430*.

Gerechtelijke statistiek. De sedert 1879 te Batavia periodiek in 't licht gegeven verslagen nopens dit onderwerp zijn in den loop van 1884 aangevuld met de gegevens van 1877 t/m 1880. Bij dit laatste vierjarig verslag werden

echter niet meer, zooals bij de vroegere, tevens de tabellen afgedrukt waaruit het is opgesteld. Daarentegen is thans in het jongste Koloniaal Verslag als bijlage J opgenomen een hoogst belangrijk recapituleerend overzicht, behandelende het tienjarig tijdvak 1871 t/m 1880, en tevens reeds aangevuld met de cijfers over 1881 en 1882, waaromtrent een afzonderlijk verslag in Indië nog ter perse is.

Indische taalstudiën en geschriften. Blijkens het Koloniaal Verslag van 1885 schijnt met het drukken van het Balineesch-Oud Javaansch woordenboek van Dr. H. Neubronner van der Tuuk ook in 1884 nog geen aanvang te kunnen worden gemaakt; evenwel vond genoemde aan 's lands dienst verbonden taalgeleerde, die voordurend te Boeleleng op Bali gevestigd bleef, nog gelegenheid om het werk nader aan te vullen, vooral met een groot aantal Sasaksche woorden en met hetgeen door hem gevonden werd in een tweetal handschriften, wederom van den vorst van Mengoel ter leen onvangen. Het door hem in bewerking genomen bijvoegsel tot het Maleisch woordenboek van wijlen H. von de Wall, kwam nog niet gereed.

Omtrent de werkzaamheden der drie op den voet van het Indisch Staatsblad 1878 n°. 154 aangestelde taalkundige ambtenaren, waarover de Indische Regeering in 1884 te beschikken had, is het volgende te vermelden.

Een dier ambtenaren, Mr. L. W. C. van den Berg te Batavia, tevens adviseur voor Oostersche talen en het Mohammedaansch recht, hield zich bijna uitsluitend bezig met het samenstellen der van hem gevraagde nota over de inlandsche rangen en titels op Java en Madura en met onderzoekingen naar den toestand der in den Archipel gevestigde Arabieren. Eerstgnoemde arbeid kwam gereed en werd ter aanvulling aan de hoofden van gewestelijk bestuur toegezonden, aan wie ook advies werd gevraagd nopens de door dien ambtenaar aangegeven denkbeelden over eene eventueele regeling van dit onderwerp. In April jl. is Mr. Van den Berg begonnen, ten behoeve van zijne in de tweede plaats bedoelde monographie, de voornaamste vestigingen van Arabieren op Java en Madura en ook op de buitenbezittingen te bezoeken, terwijl verder door hem getracht wordt, met behulp der gewestelijke bestuurders, eenige voor het doel gewenschte statistieke gegevens te verzamelen. De monographie wordt nog in den loop van dit jaar te gemoet gezien.

In 't laatst van het afgeloopen jaar kwam onder de leiding van den taalkundigen ambtenaar Dr. J. G. H. Gunning te Soerakarta het nieuwe afschrift gereed van het Javaansch woordenboek van den heer J. A. Wilkens. Omtrent de bestemming, aan de beide thans beschikbare exemplaren te geven, is nog geen beslissing genomen. Gedurende zijne bemoeiingen met dit woordenboek heeft Dr. Gunning aan de bewerking en vertaling van de Bharata Yoeddha Kawi slechts weinig tijd kunnen besteden, doch sedert is die arbeid door hem met kracht weder opgevat.

De in 1884 benoemde ambtenaar voor de wetenschappelijke beoefening van inlandsche talen, Dr. J. L. A. Brandes, werd na aankomst in Indië (October 1884) in de gelegenheid gesteld om met de héeren K. F. Holle, adviseur-honorair voor inlandsche zaken, en Dr. Neubronner van der Tuuk in overleg te treden nopens de wijze waarop hij de hem toevertrouwde taak (de studie van het Oud-Javaansch, van andere inlandsche talen voor zooveel ter vergelijking noodig, en van Java's oudheid) het best zou kunnen aanvatten. Voorloopig is aan Dr. Brandes Batavia als standplaats aangewezen, om daar het in de verzamelingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen voorhanden materiaal te raadplegen.

Aangezien zoowel in het belang van de wetenschap als in dat van ons gezag de behoefte wordt gevoeld aan wetenschappelijke beoefening ook van de talen van Zuid-Celebes, is daarvoor onlangs nog een vierde taalkundige ambtenaar op den voet van Indisch Staatsblad 1878 n°. 154 ter beschikking van de Indische Regeering gesteld, namelijk Mr. J. C. G. Jonker, die zich bij zijne studiën voor het doctoraat in de Indische taal- en letterkunde reeds meer bepaald op de beoefening der bedoelde talen heeft voorbereid.

De Soendaasche spraakkunst van den met verlof hier te lande aanwezigen controleur bij het binnenlandsch bestuur op Java H. J. Oosting kwam in November 1884 van de pers, en is zoowel in Nederland als in Indië voor het publiek verkrijgbaar gesteld. Zijn Nederlandsch-Soendaasch woordenboek denkt de heer Oosting in Januari a. s. gereed te krijgen. Daar hij ook met het toezicht op het drukken van dit werk zal worden belast, is zijn verlof verlengd tot medio 1886.

De Oost-Indische ambtenaar met verlof J. L. Rhemrev, wiens bijstand bij de bewerking van de derde uitgaaf van het Javaansch-Nederlandsch woordenboek van Gericke en Roorda in de eerste helft van 1885 kon gemist worden, is in Juli jl. naar Indië teruggekeerd.

De nieuwe editie van het Makassaarsch-Nederlandsch woordenboek van Dr. B. F. Matthes is onlangs gereed gekomen en in den handel gebracht.

Van het Nederlandsch-Chineesch woordenboek van den hoogleeraar Dr. G. Schlegel verschenen weder eenige afleveringen.

De hoogleeraar A. C. Vreede zal aan zijne Handleiding tot de beoefening van de Madureesche taal nog een derde deel toevoegen. Van regeeringswege is op dit deel ingeteekend voor 100 exemplaren.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE

WET OP HET DELVEN VAN EN HANDELDRIJVEN IN EDELE METALEN EN EDELGESTEENTEN IN DE Z. A. REPUBLIEK.

(*Goedgekeurd en vastgesteld bij besluit van den Edel Achtb. Volksraad, art.* 1072, *dd.* 30 *Juli* 1885.)

Het tijdschrift *Themis* publiceerde bovengenoemde wet, en met het oog op 't ontwerp dat thans bij de Staten-Generaal aanhangig is zal misschien deze of gene gaarne van die Transvaalsche wet kennis nemen.

Artikel 1. Het mijn- en beschikkingsrecht op alle edelgesteenten en edele metalen behoort aan den Staat.

Art. 2. Deze wet is van toepassing op diamanten, robijnen, goud en zulke andere edelgesteenten en edele metalen, als de Staats-president met advies en consent van den Uitv. Raad onder verwijzing naar dit artikel van deze wet zal bekend maken.

Art. 3. Zoodra zulks noodig geacht mag worden, zal de Regeering een behoorlijk gequalificeerden mineraloog aanstellen als Staats-mineraloog en essaijeur, wiens taak zijn zal in alle districten onderzoek te doen en volledig rapport uit te brengen over de mineralen aldaar aanwezig, en verder de Regeering in alle zaken betreffende mijnen en de ontginning van minerale bronnen van dit land, van advies te dienen en behulpzaam te zijn onder zulke regulatiën als de Regeering, met goedkeuring van den Volksraad, moge bepalen.

Het salaris van den Staats-mineraloog zal door den Volksraad bepaald worden.

Art. 4. De Regeering heeft het recht van tijd tot tijd eene of meer commissiën van vertrouwbare en bekwame personen te benoemen, ten einde eenige kwestie aangaande mijnen te onderzoeken en daaromtrent aan haar te rapporteeren.

Art. 5. ZHEd. de Staatspresident heeft de macht op advies en met toestemming van den Uitvoerenden Raad, Gouvernementsgronden, en in overleg met den eigenaar, ook private gronden te proclameeren en open te zetten als publieke velden.

De Regeering waarborgt niet de aanwezigheid in betaalbare hoeveelheid van edelgesteenten of edele metalen op geproclameerde velden.

Art. 6. De onopgemeten gronden, tot publieke delverijen geproclameerd, zullen zoo spoedig mogelijk opgemeten en in kaart gebracht worden, de Staatsgronden op kosten van den Staat en de private gronden op kosten van de belanghebbenden.

Art. 7. Aan iederen grondeigenaar zal het vrijstaan zonder licentie binnen de grenzen van zijn eigendom onderzoekingen in te stellen naar edelgesteenten en edele metalen, en onder de voorwaarden later omschreven, op zijnen grond mijnen te exploiteeren of te laten exploiteeren. Het zal hem niet vergund zijn, zijnen grond voor het publiek open te stellen tot publieke delverijen.

Art. 8. Hij, die eene schriftelijke vergunning van den eigenaar van eene private plaats of een stuk gronds heeft, om op diens eigendom onderzoekingen te doen, zal de daartoe benoodigde »licentie tot onderzoek" van den Mijn-Commissaris of den Landdrost van het district waar hij onderzoeken wil, kunnen verkrijgen voor het tijdperk, in zoodanige schriftelijke vergunning vermeld, den tijd van zes maanden niet te boven gaande, tegen betaling van licentie-gelden, berekend naar 10 s. per maand, waarvan de helft aan den eigenaar zal toekomen.

Art. 9. De ontdekker van betaalbaar edel metaal of edelgesteente op private plaatsen of op Gouvernementsgronden, ten minste twaalf mijlen verwijderd van eene reeds bewerkte localiteit, zal bij proclameering van zoodanige plaats of grond, gerechtigd zijn tot het hebben en afbakenen van één claim, hetzij rif of alluviaal, die genoemd en geregistreerd zal worden als »zoekersclaim". Bovendien zal hij zonder licentie daarop mogen werken, zoolang als hij daarvan eigenaar blijft.

Art. 10. Ingeval een privaat eigenaar schriftelijk vergunning verleend heeft aan iemand, ten einde een »licentie tot onderzoek" te verkrijgen om op zijnen grond onderzoekingen te doen (volgens Art. 8) en er betaalbaar edel metaal of edelgesteente gevonden wordt, zal de Staatspresident, met advies en toestemming van den Uitvoerenden Raad en in overleg met den eigenaar, de macht hebben zoodanigen grond tot een publiek veld te proclameeren of bij proclamatie aan een alreeds geproclameerd veld te hechten.

Art. 11. De zoeker, die volgens artikels 8 en 9 dezer wet *betaal-*

baar edel metaal of edelgesteente vindt, zal zijne rechten niet verliezen door de onwilligheid van de Regeering of van den eigenaar van privaat grond om dien te doen proclameeren tot een publiek veld of dien bij proclamatie aan een reeds geproclameerd veld te hechten.

Art. 12. Een lid van het naastbij zijnde Delvers-Comité, waar dit bestaat, afgevaardigd door de Regeering, of anders de Staats-mineraloog, de naastbij zijnde Mijncommissaris of de Landdrost zal de bevoegde beoordeelaar zijn van de betaalbaarheid van edel metaal of edelgesteenten, gevonden op nieuw ontdekte goud-, enz., gronden.

De uitslag van dit onderzoek zal terstond bij geschrifte aan den zoeker gemeld worden.

Een volledig rapport van zoodanige ontdekking van betaalbaar edel metaal of edelgesteente zal met alle bijzonderheden terstond aan de Regeering gezonden worden, ter haar finale beslissing.

Indien de plaats privaat eigendom is, dan zal de eigenaar het recht hebben ook van zijnentwege iemand te benoemen die het onderzoek zal doen, met den persoon in het eerste lid van dit artikel gemeld.

Art. 13. De houder van een »licentie tot onderzoek" zal dadelijk nadat op zijn rapport onderzoek is gedaan en omtrent de betaalbaarheid van het edel metaal of edelgesteente in de door hem ontdekte gronden door de Regeering is beslist, gelijk in het voorgaande artikel is bepaald, alle rechten van eenen gewonen delver genieten, behalve zijn bijzonder recht als zoeker en deze rechten zal hij hebben op private gronden, al weigert de eigenaar deze tot publiek veld te doen proclameeren.

Hij zal in dat geval om zijne claims te kunnen bewerken, gerechtigd zijn tot het gebruik van water op de plaats aanwezig, zooals tusschen hem en den eigenaar van de plaats schriftelijk zal zijn overeengekomen.

Dit artikel zal niet van toepassing zijn, wanneer een grondeigenaar iemand speciaal huurt om voor hem onderzoekingen te doen, of ook wanneer er een afzonderlijk accoord gemaakt wordt vóór het verleenen van de schriftelijke vergunning, in artikel 8 vermeld, waarbij de zoeker, ten einde de schriftelijke vergunning te bekomen, schriftelijk afziet van de voordeelen van dit artikel.

Art. 14. De eigenaar of eigenaren van eene geproclameerde plaats of plaatsen zal of zullen gerechtigd zijn voor zichzelven tien (zegge

10) claims, hetzij rif of alluviaal, die »eigenaars claims" zullen genoemd worden, af te bakenen en later onder licentie of betaling te bewerken, nadat de zoeker, die het betaalbare edel metaal of edelgesteente heeft gevonden, zoekers- en delvers-claims afgebakend heeft. Na deze afbakening van zoekers- en eigenaars-claims zullen andere delvers voor zichzelven claims kunnen afbakenen volgens de wet.

Art. 15. Van de opbrengst van zoekers- en delvers-licentiën zal de eigenaar van tot publiek veld geproclameerden privaten grond de helft ontvangen bij het einde van ieder kwartaal. Alle gelden voor stand-licentiën en voor vergunningen tot het kappen van hout, op privaten grond, komen den eigenaar alleen toe.

Art. 16. De registratie van een zoekers-claim zal geschieden door een Mijncommissaris, wanneer de ontdekte edelmetaal of edelgesteente houdende grond binnen de grenzen van zijne jurisdictie ligt, of anders door den Landdrost van het district waarin genoemde grond gelegen is.

Art. 17. Waar private plaatsen tot publieke velden geproclameerd worden of bij proclamatie aan reeds geproclameerde velden gehecht worden, zal er zonder toestemming van den eigenaar geene schade worden toegebracht aan of inbreuk gemaakt mogen worden op zijne huizen, gebouwen, watervoren, tuinen of landerijen. Onder alle omstandigheden zal er genoegzaam water vrij blijven ten gebruike van den eigenaar, zijn gezin, zijn vee en voor de besproeiing van alle tijdens de proclameering bestaande tuinen en landerijen.

Art. 18. De eigenaar van een plaats waarop door den eigenaar zelf of volgens art. 8 door een zoeker edel metaal of edelgesteente is gevonden, die het recht wenscht te bezitten op het openen en exploiteeren van mijnen op die plaats, zal in het bezit moeten zijn van een mijnpachtbrief, te verkrijgen van de Regeering.

De Regeering zal echter steeds het recht hebben de verleening van zulk een mijnpachtbrief te weigeren, en òf die plaats geheel òf gedeeltelijk te proclameeren òf bij proclamatie aan een publieke delverij te hechten, òf aan zoekers vergunning te verleenen om zich onder zoekers-licentie zoekers-claims af te bakenen.

Art. 19. Wenscht de Regeering een plaats of een deel daarvan volgens art. 18 te proclameeren of open te zetten voor zoekers, dan zal de eigenaar het recht hebben zich vóór andere delvers (de zoeker,

die het edel metaal of edelgesteente gevonden heeft, volgens art. 14 uitgezonderd) tien voorkeurclaims af te bakenen.

De Regeering zal aan den eigenaar van de plaats, of het stuk gronds, welke zij wenscht open te zetten, een maand vóór de proclamatie van openzetten geschiedt, kennis geven van haar voornemen, ten einde den eigenaar in staat te stellen zijn tien voorkeurclaims uit te nemen.

Art. 20. Wenscht de Regeering een plaats of deel daarvan, volgens art. 18 te proclameeren of open te zetten voor zoekers, dan zal de Regeering (ingevolge art. 5) eerst met den eigenaar moeten overleggen, om te bepalen op welke plekken gronds (zooals bebouwde plekken, tuinen, landerijen en waterleidingen in de nabijheid daarvan) het verboden zal zijn te zoeken en te delven.

Art. 21. Het zoeken en delven is verboden op openbare pleinen, straten, wegen, spoorwegen en begraafplaatsen.

Art. 22. De mijnpachtbrief, bedoeld bij art. 18, zal uitgegeven worden voor een bepaalden tijd, niet korter dan vijf en niet langer dan tien jaren.

Daarop zal moeten worden betaald de som van 5 s. per morgen in het jaar, te voldoen bij vooruitbetaling, terwijl de houder van zoodanigen mijnpachtbrief onderworpen is aan de volgende voorwaarden: —

1. Van al het gevondene zal hij behoorlijk moeten boekhouden en daarbij zulke vormen gebruiken als de Regeering mocht noodig vinden voor te schrijven;

2. Inzage der boeken zal ten allen tijde aan den Landdrost of een anderen daarvoor aangewezen ambtenaar verleend moeten worden;

3. De Regeering zal steeds het recht hebben, in stede van de betaling 5 s. per morgen te eischen, betaling van twee en een half percent van de waarde der vondsten gedurende het afgeloopen jaar, zooals die door de boeken of andere bewijsmiddelen aangewezen wordt;

4. Indien zulks door de Regeerings-ambtenaren geëischt wordt, zal de juistheid van de opgaven der boeken onder eede van den eigenaar of zijnen boekhouder moeten verzekerd worden.

Art. 23. Hij, die van den eigenaar eener plaats of van een stuk gronds een gedeelte mocht huren, om daarop mijnen te exploiteeren, kan evenals de eigenaar en op dezelfde voorwaarden als deze eenen

mijnpachtbrief verkrijgen, mits hij zijne huurcedule notariëel laat opstellen en registreeren, Deze mijnpacht zal vernieuwbaar zijn, zoolang hij huurder blijft.

Verpachte gronden met licentiën daarop kunnen van de eene persoon op de andere overgemaakt worden onder bepaling neêrgelegd in art. 14, Wet No. 7, 1883.

Elke akte van overmaking zal een zegel moeten dragen volgens art. 82 dezer Wet.

Art. 24. Voor ieder prospect en geproclameerd veld zal door de Regeering, indien noodig, een bevoegd persoon aangesteld worden als Mijncommissaris, wiens salaris door den Uitvoerenden Raad bepaald zal worden, tot nader besluit dienomtrent van den Volksraad.

Art. 25. Den Mijncommissaris zal dezelfde eed afgevraagd worden als den Landdrost. Alle beambten, op welke delverij ook aangesteld, zullen behoorlijk beëedigd worden bij aanvaarding hunner posten.

Art. 26. Aan den Mijncommissaris zal een klerk worden toegevoegd, die Secretaris zal zijn van het Delverscomité, Publieke Aanklager en Griffier van de Lagere Hoven. Omtrent zijn salaris geldt dezelfde bepaling als in art. 24.

Art. 27. Indien vereischt, zal de Regeering een of meer klerken toevoegen aan het Departement van den Mijncommissaris. Ten aanzien van het salaris zal dezelfde bepaling gelden als in art. 24 omschreven is.

Art. 28. De Mijncommissaris zal het toezicht hebben over het veld of de velden waar hij jurisdictie heeft. Hij zal tevens bekleed zijn met de macht om alle zaken aangaande delverijen te regelen en te besturen overeenkomstig deze wet en alle regulatiën die krachtens deze wet later door de Regeering gepubliceerd mogen worden. Hij zal ook letten op de grieven der delvers en alles doen wat strekken kan tot bevordering van den bloei der delverijen en van den gezondheidstoestand harer bevolking Zijne civiele en crimineele jurisdictie zal, zoo er geen speciale Landdrost aangesteld word, gelijk staan met die van den Landdrost. Hij zal *ex officio* een Vrederechter zijn voor de geheele Republiek. Wat betreft de uitoefening van civiele en crimineele jurisdictie door den Mijncommissaris, zullen de wetten en costumen in Landdrosthoven in gebruik toegepast worden. Ook met betrekking tot appèl op een Hooger Hof zullen dezelfde

wetten gelden. Hij zal binnen de grenzen van het veld waarover hij jurisdictie heeft dezelfde macht hebben met betrekking tot huwelijken als aan eenen Landdrost gegeven wordt bij de Huwelijks Ordonnantie, Wet No. 3, 1871.

Art. 29. Het is den Mijncommissaris en zijn klerken niet geoorloofd claims te hebben op een veld waar zij werkzaam zijn. Bovendien zullen zij niet gerechtigd zijn eenigerlei handel, direct of indirect, te drijven of eenig agentschap van welken aard waar te nemen, noch eenig aandeel te hebben in een vennootschap van delvers of handelszaak.

Art. 30. De Mijncommissaris zal »licentiën tot onderzoek" kunnen uitreiken, die binnen een omtrek van niet meer dan 25 mijlen buiten de grenzen van het veld, waarover hij commissaris is, geldig zijn.

Ieder Landdrost zal mede zoodanige licentiën geldig binnen de grenzen van zijn district, kunnen uitreiken.

Art. 31. De Mijncommissaris zal verplicht zijn behoorlijk boek te houden van alle inkomsten en uitgaven.

Hij zal tevens behoorlijk registers houden van alle licentiën en rechten door hem aan personen of vennootschappen verleend en wel op de volgende wijze:

a. Een register van alle handelslicentiën.

b. Een register van alle licentiën, uitgereikt aan delvers op de velden.

c. Een register van alle »licentiën tot onderzoek" uitgereikt voor delvers op private gronden, met vermelding van den eigenaar en de plaats waarop gegraven wordt. Geen »licentie tot onderzoek" om op private gronden te delven, zal verleend worden dan alleen met schriftelijke toestemming van den eigenaar.

d. Een register van alle delverslicentiën, uitgereikt voor geconcessioneerde gronden, waarbij vermeld wordt de naam van den concessionaris en van de plaats. Geen licentie om op geconcessioneerde gronden te delven zal verleend worden dan alleen met schriftelijke toestemming van den concessionaris.

e. Een register van alle toegekende rechten op waterleidingen, claims, enz.

f. Een register van alle overmakingen van claims of andere mijnrechten.

g. Een register van alle mijnpachtbrieven door hem volgens artikel 50 verleend.

h. En zulke andere registers als de Regeering mocht willen voorschrijven.

Art. 32. Hij zal voorts verplicht zijn, maandelijks zijne staten te zenden aan den Thesaurier-Generaal, en in diens kantoor de landsgelden in zijn bezit te storten.

Art. 33. Op het volgende zal door den Mijncommissaris nauwkeurig gelet worden:

a. Dat niemand zonder behoorlijke licentie handel drijven of delven zal.

b. Dat zijn klerk of klerken behoorlijk boek en notulen houden van alle zaken in zijn Hof behandeld of beslist en dat zijn onderhoorige en ondergeschikte ambtenaren hunne plichten vervullen en verantwoording doen van alles hun opgedragen of van gelden hun toevertrouwd.

c. Dat alle Gouvernementskantoren, gebouwen, gevangenissen, tenten, goederen, enz., enz., in goede orde worden gehouden.

d. Dat alle invoerrechten volgens tarief op goederen uit het buitenland ingevoerd en waarop nog geen recht betaald is zorgvuldig worden ingevorderd.

e. Dat het zegelrecht, aan de Regeering verschuldigd op alle overmakingen van claims, behoorlijk voldaan wordt.

f. Dat alle leges of andere gelden, den Staat toekomende volgens deze wet of latere wetten en regulatiën, promptelijk betaald worden en dat alle officiëele documenten aan zegelrecht onderhevig zijn.

Art. 34. Op ieder als zoodanig geproclameerd veld zal de Mijncommissaris een tijd bepalen voor het kiezen van een comité van negen leden, die gekozen moeten worden uit de houders van licentiën, vallende onder de jurisdictie van den Mijncommissaris, en dat voor den tijd van twaalf maanden, waarna de leden, tenzij zij herkozen worden, zullen moeten aftreden.

Van deze verkiezing zal de Mijncommissaris kennis geven door aanplakking aan zijn kantoor en op andere publieke plaatsen gedurende veertien dagen. Vijf leden van het Delvers-Comité zullen een quorum vormen.

Art. 35. Wie tot lid van het Delvers-Comité gekozen wordt, zal moeten toonen dat hij licentiehouder is, en voorts den eed van ge-

trouwheid aan den Staat moeten afleggen, in handen van den Mijncommissaris.

Art. 36. Ieder grondeigenaar, wiens grond tot publiek veld geproclameerd wordt of bij proclamatie gevoegd bij reeds geproclameerde velden, zal, zoolang hij eigenaar blijft, lid van het Delverscomité zijn en blijven.

Deze grondeigenaren zullen boven en behalve de gekozen leden zitting hebben.

Art. 37. De naam van de Comités, bedoeld in artt. 34, 35 en 36 zal zijn:

Delverscomité van de . . . . . velden.

Art. 38. Een Comitélid dat drie achtereenvolgende malen eene vergadering niet bijwoont zal beschouwd worden afgetreden te zijn. Zijn plaats is dan vacant.

Deze bepaling geldt niet voor de grondeigenaren, van wie gesproken wordt in art. 36.

Art. 39. De Mijncommissaris zal voorzitter zijn van het Delverscomité en zal met het Comité voormeld van tijd tot tijd zulke bepalingen en regulatiën samenstellen als geschikt zullen zijn voor de plaatselijke behoeften der velden, met dien verstande, dat zulke bepalingen en regulatiën steeds in overeenkomst zijn met deze wet of latere wetten of Volksraadsbesluiten betreffende bedoelde velden.

Deze regulatiën worden ter goedkeuring aan het Gouvernement gezonden en zullen na publicatie in de *Staatscourant* van kracht zijn. (Zie Art. 88.)

Art. 40. Ingeval er geen Delverscomité kan worden geconstitueerd of zoodanig Comité zal ophouden te bestaan, zal den Mijncommissaris de volle macht, die toevertrouwd was aan, en zullen alle plichten, die gelegd waren op genoemd comité, toevallen. Ingeval er eene vacature in het comité ontstaat, zal de Mijncommissaris die onverwijld doen aanvullen door eene publieke verkiezing, waarvan 14 dagen lang publieke kennisgeving zal moeten geschieden volgens Art. 34.

Art. 41. Van de uitspraak van den Mijncommissaris in eenige delverszaak of zaak betreffende mijnen zal er appèl zijn op het Delverscomité.

De kosten voor aanteekening van appèl zullen zijn 7 s. 6.

Art. 42. Er zal verder van het Delverscomité appèl zijn op het Rondgaand Hof, den Rechter zitting houdende te Pretoria of het Hoog Gerechtshof. Voor aanteekening van appèl op een dezer Hoven zal betaald worden £ 1 10 s.

Art. 43. Aan personen of maatschappijen die houders zijn van concessiën op private of op Gouvernementsgronden, zal het vrijstaan zonder verbreking der concessiën personen te vergunnen op geconcessioneerde gronden tot hun voordeel te delven, onder zulke wettige overeenkomsten als genoemde concessionarissen en personen onderling mogen maken; mits ieder persoon, dus delvende, zich de gewone delverslicentie aanschaffe, en zich schikke naar de wetten en regulatiën aangaande publieke velden.

Art. 44. Alle agenten, procureurs of advocaten, die volgens Landswetten gerechtigd zijn bij de Civiele Hoven des lands te mogen practiseeren en die door het Landdrosthof geadmitteerd zijn, zullen behooren toegelaten te worden op de velden om te practiseeren. In gevallen waar de Mijncommissaris als Landdrost ageert, zullen slechts de hierboven genoemde personen toegelaten worden te practiseeren.

Het tarief van licentiën, benoodigd om in een Hof op de velden te kunnen verschijnen en ageeren, zal zijn naar vastgestelde ordonnantie.

Geen ongelicentiëerd persoon zal het recht hebben zaken in een Hof voor anderen waar te nemen. Echter zal het een iegelijk vrijstaan, wanneer hij zulks verlangt, zijne zaak in eigen persoon voor een Hof op de velden te behandelen. Hij zal echter niet het recht hebben kostenrekeningen voor het verdedigen zijner zaak te maken, behalve van getuigegelden, hofpenningen en dagvaardiging. Zelfs zullen geene agenten- of procureurskosten kunnen gevorderd worden van de verliezende partij in delverszaken.

Art. 45. De concessionaris die delvers toelaat op zijnen geconcessioneerden grond te delven, volgens Art. 43, zal gerechtigd zijn ieder kwartaal van de Regeering te ontvangen drie vierden van de voor licentiën betaalde gelden.

Art. 46. Delvers op geconcessioneerden grond zullen staan onder den naastbij zijnden Mijncommissaris, of den landdrost van zijn district.

Art. 47. Eigenaren en gebruikers van gronden langs rivier of anderen waterloop zullen geen recht van actie hebben tegen de Regeering of eenige goudmijn-compagnie of gouddelvers of andere compagnieën en

personen, onder bescherming van 's lands wetten mijnen exploiteerende of delvende, omtrent schadevergoeding wegens het troebel maken of vermoddering van het water in gemelde rivieren of waterloopen door het te gebruiken voor de mijnen.

Art. 48. Met betrekking tot de waterverdeeling, enz., wordt het aan het Delvers-comité van elk geproclameerd veld overgelaten zulke regulatiën te maken, als naar de omstandigheden van zoodanig veld billijk en redelijk moge geacht worden, met inachtneming van alle rechten van private eigenaren.

Met betrekking tot publieke velden wordt uitdrukkelijk verklaard, dat geen delver, onder welke omstandigheden ook, eenig eigendomsrecht in het water, door eenige rivier, waterloop of gelegde watervoor loopende, zal hebben. Slechts zal men het recht van gebruik van genoemd water volgens wet of regulatiën hebben.

In gevallen, waaronder sommige omstandigheden schade moet vergoed worden, zal de waarde van het water niet in aanmerking komen. De Regeering zal echter bij overeenkomst bijzondere waterrechten kunnen toekennen op Gouvernementsgronden.

Art. 49. De Staatspresident zal de macht hebben maatregelen tot de oprichting van eene politiemacht te nemen, en verder zulke stappen te doen in overeenstemming met deze wet als hij noodzakelijk mag achten voor het algemeen welzijn en de goede orde der velden.

Genoemde politiemacht zal staan onder bevel van den Mijncommissaris.

Art. 50. Geene concessiën op Gouvernementsgrond zullen in het vervolg verleend worden. Wanneer echter localiteiten worden aangetroffen, waar geen genoegzame voordeelen verbonden zijn aan de bewerking der claims door enkele delvers, of waar de grond, na reeds claimsgewijze bewerkt te zijn, weer verlaten is, zullen zoodanige localiteiten onder mijnpacht uitgegeven kunnen worden aan eenen delver of aan delvers voor een bepaald getal jaren, ten einde ze door middel van machines of op andere wijze te bewerken, en wel op de volgende voorwaarden.

a. De uitgestrektheid van stukken gronds onder mijnpacht zal niet minder zijn dan 150 bij 150 treden, noch grooter dan 250 bij 250 treden.

b. Iedere aanvrage zal gedurende eene maand aangeplakt staan ten kantore van den Landdrost van het respectievelijk district of, zoo de grond staat onder een Mijncommissaris, ten kantore van dezen en ook op den aangevraagden grond, en zal moeten bevatten eene volledige

omschrijving van den grond, wat aangaat de grootte, de ligging, en of hij reeds bewerkt is of niet.

c. Ieder heeft het recht bezwaren in te brengen tegen de uitgifte onder mijnpacht van een stuk gronds, hetgeen schriftelijk geschieden moet met opgave van de redenen van deze zijne bezwaren, naar wier geldigheid de Landdrost of de Mijncommissaris onderzoek zal doen.

d. Na verloop van den tijd van kennisgeving, zal de Landdrost of de Mijncommissaris de aanvrage bij de Regeering inzenden met zijn rapport. Keurt de Regeering haar goed, dan zal de mijnpacht verleend worden volgens vorm ..... Schedule A dezer wet.

e. Voor deze mijnpacht zal een jaarlijks pachtgeld, telkens vooruit te voldoen, betaald worden, berekend naar 5 s. per morgen jaarlijks. De mijnpachtbrief zal een zegel moeten dragen ter waarde van vijf ponden sterling.

f. Mijnpachten kunnen overgemaakt worden op dezelfde wijze en onder dezelfde bepalingen als claims en andere mijnrechten.

g. Zoo de grond, waarop een mijnpachtbrief verleend werd, niet bewerkt wordt, zal de mijnpachtbrief niet vernieuwd kunnen worden, tenzij dan met uitdrukkelijke schriftelijke toestemming der Regeering.

Art. 51. Iedere aanvrage om mijnpacht, recht van waterleiding, bescherming, vereeniging van claims, enz., enz., zal zegels moeten dragen ter waarde van vijf shillings sterling.

Art. 52. Delvers, zijnde houders van aan elkander grenzende claims, ten getale van niet minder dan zes en van niet meer dan twaalf, die hunne claims wenschen te vereenigen, zullen gemelde claims als vereenigd kunnen laten registreeren met alle waterrechten aan zulke claims behoorende, door aanvrage ten kantore van den Mijncommissaris. Bij registratie zal klaar en duidelijk het aandeel van iederen delver moeten omschreven worden.

Bij verleening van certificaat van zulke vereeniging onder zegel van twee pond sterling, zullen de houders der vereenigde claims de gewone voorrechten van vereeniging genieten bij desbetreffende regulatiën op de velden, waar zij gelegen zijn.

Art. 53. Wanneer delvers-claims vereenigd zijn, zal de bewerking van een der aldus vereenigde claims op één tijdstip, als voldoende beschouwd worden.

Art. 54. Wordt onder deze wet een terrein bij proclamatie tot pu-

bliek goud-, enz., veld verklaard, zoo zal de persoon of zullen de personen, die onder »licentie tot onderzoek" zich zoekers-claims op dat terrein heeft of hebben afgebakend, gerechtigd zijn zoodanige claims te blijven behouden, mits aan deze wet voldaan worde.

Art. 55. De houder, of in geval van vereeniging (amalgamatie) de houders van eene of meer dan een quarts rif-claim zal of zullen recht van protectie op hunne claims hebben voor den tijd van zes tot twaalf maanden na schriftelijke aanvrage daarvan aan den Mijncommissaris vermeldende dat de protectie gevraagd wordt, om tijd te hebben, machinerieën in te voeren ter betere bewerking der claims. Dit voornemen van invoer van machinerieën zal gestaafd moeten worden door eene beëedigde verklaring.

Het certificaat, waarbij protectie verzekerd wordt, zal een zegel moeten dragen ter waarde van één pond sterling voor elke maand van protectie. De delver zal echter tevens de gewone licentiegelden moeten aanzuiveren.

Zoodra de aanvrager ophoudt gelicentiëerd delver te zijn, zal de protectie als vervallen beschouwd worden.

Art. 56. Geen claim, volgens wet door eenen delver afgebakend, zal door iemand in bezit kunnen genomen worden (gejumped worden) dan alleen wanneer de houder reeds veertien dagen heeft opgehouden daarin te werken of te delven.

Art. 57. Geen protectie voor alluviale claims zal verleend worden dan in geval van ziekte of onder zulke bijzondere omstandigheden als naar het oordeel van den Mijncommissaris voldoende geacht mogen worden om de protectie te verleenen.

De tijd van protectie zal naar den aard van ieder geval bepaald worden, terwijl niets geheven zal worden voor het verleenen der protectie.

Art. 58. Voor alle machinerieën met toebehooren voor mijnoperatiën, zal 5 percent invoerrechten moeten betaald worden.

Art. 59. Wanneer het noodig mocht bevonden worden in het algemeen belang voor publieke doeleinden, zooals voor spoorwegen, groote waterleidingen, enz., eens afgestane rechten in hun geheel of ten deele in te trekken, zal de Regeering het recht hebben zulks te doen met vergoeding, bij onderlinge overeenkomst tusschen belanghebbenden en de Regeering te bepalen. Ingeval zulk een overeenkomst

onmogelijk zal zijn, zal de bepaling der vergoeding bij arbitrage geschieden door één of meer wederzijds aangestelde personen, met referte tot een door de arbiters gekozen en van te voren benoemden scheidsrechter, die, indien de arbiters niet overeen kunnen komen op één of meer punten in geschil, over zoodanige punten beslissen kan.

Art. 60. Een terrein, eenmaal tot een publiek veld of deel daarvan verklaard, zal niet kunnen gesloten worden dan alleen wanneer de blanke bevolking binnen de grenzen van zoodanig veld minder is dan een getal, berekend naar een persoon op iedere twintig morgen. In geval van sluiting, zal daarvan drie jaren vooraf kennis gegeven worden en behoorlijk zorg gedragen worden voor de voortzetting van den arbeid of compensate van hen wier claims nog niet uitgewerkt zijn, naar goedvinden van de Regeering.

Art. 61. Elk blank persoon die zich onderwerpt aan de wetten des lands, zal het recht hebben een delverslicentie te verkrijgen voor twintig shillings per maand, om op een publiek veld te delven of te mijnen naar edelgesteenten en edele metalen. Ook heeft hij het recht zich een licentie van tien shillings per maand te verkrijgen die hem het recht geven zal onderzoekingen te doen op Gouvernementsgronden, waar ook gelegen, en op private gronden, in overeenstemming met de bepalingen dezer wet.

Art. 62. Ieder gelicentieerde delver zal gerechtigd zijn onder zijne licentiën ééne voor eene alluviale en ééne voor een rifclaim te hebben. Het zal hem evenwel vrijstaan een aantal claims van andere claimhouders te koopen, met dien verstande, dat elke claim vertegenwoordigd zal moeten zijn door een gelicentiëerd delver.

Art. 63. Eene alluviale claim zal groot zijn 150 bij 150 voet, en zal met duidelijke, zichtbare pennen en voren in rechthoek in de richting van de claim afgebakend worden.

Een quarts rifclaim zal lang zijn 150 voet (d. i. in de richting van het rif) en 400 voet breed van een of beide zijden van het rif, naar verkiezing.

Op gelijke wijze moeten quarts-rifblokken van bijeengevoegde en ineengesmolten (geamalgameerde) claims afgebakend worden.

Art. 64. Alle nieuw ontdekte rifs zullen aan den Mijncommissaris moeten zijn bekend gemaakt, voor en aleer er een claim daarop zal kunnen verkocht worden.

Art. 65. Ieder gelicentieerd delver zal gerechtigd zijn, behalve zijn claims eene standplaats voor zijne woning te hebben, echter niet op een bekende edel metaal of edelgesteente houdende localiteit. Hij zal hiervoor niet behoeven te betalen, doch zal zijne standplaats moeten verlaten op orde van den Mijncommissaris.

Art. 66. Geen houder van een hooggelegen rifclaim zal het recht hebben om de stoffen uit zijn claim een ander tot last te doen zijn, of hem die beneden werkt te hinderen.

Art. 67. Elk blank persoon, die op een geproclameerd veld een winkelhuis of huizen of woning wenscht op te richten, zal van den Mijncommissaris ééne of meer standlicentiën kunnen verkrijgen. Elke licentie zal hem het recht geven een stuk gronds af te bakenen, groot 50 bij 50 voet, op eene door den Mijncommissaris goedgekeurde localiteit, doch niet ter belemmering der delverij, op een bekend edel metaal of edelgesteente bevattend terrein. Deze standlicentie, hetzij eene maandelijksche of jaarlijksche naar verkiezing van den aanvrager, zal van tijd tot tijd vernieuwd moeten worden. De kosten voor zulke licentie zullen van tijd tot tijd door de Regeering bepaald worden.

Art. 68. Ieder delver of licentiehouder zal, daartoe opgeroepen, hulp verleenen ter bewaring van publieke orde, op straffe van verlies der licentie en van eene boete, de som van £ 25 niet te boven gaande.

Art. 69. Ieder, binnen de grenzen van een geproclameerd veld zich schuldig makende aan opstand, rebellie of eenig onwettig verzet tegen de Regeering of het wettig gezag op de velden, zal boven en behalve de straf, door de wet voor zoodanige overtreding bepaald, al zijne rechten en goederen, op genoemd veld gelegen, verbeuren, ten faveure van den Staat. De persoon of personen, op wier informatie iemand van een of ander bovenvermelde misdaden schuldig bevonden wordt, zal of zullen recht hebben op de helft van de waarde der verbeurdverklaarde goederen.

Art. 70. Ieder, zonder handelslicentie handel drijvende, zal schuldig zijn aan de strafbepalingen van 's lands wet; en ieder, die zonder licentie delft of graaft naar edel metaal of edelgesteente, zal gestraft worden met eene boete van niet minder dan £ 5 en niet meer dan £ 25 voor elke overtreding, of bij gebreke van betaling met gevangenis-

straf met of zonder harden arbeid, voor niet minder dan ééne maand en niet meer dan zes maanden.

Art. 71. Niemand zal eenigen handel hoegenaamd mogen drijven in ruw edel metaal of ongeslepen edelgesteenten, waaronder begrepen is het koopen of verkoopen, het ruilen of verruilen van zoodanig ruw edel metaal of ongeslepen edelgesteenten, tenzij hij daartoe een speciale licentie hebbe, waarvoor hij £ 10 per kwartaal zal moeten betalen; met dien verstande, dat de enkele delver of eene maatschappij zich geene licentie zal behoeven te nemen voor den verkoop van het door hem of haar persoonlijk of op zijn of haar last gedolven of gevonden ruw edel metaal of ongeslepen edelgesteenten. De Regeering heeft het recht om de werking van het eerste gedeelte van dit artikel ten aanzien van een of meer edele metalen of edelgesteenten geheel of gedeeltelijk op te heffen.

Art. 72. Een gelicentiëerd handelaar in ruw edel metaal of ongeslepen edelgesteenten, zal zoodanige boeken van zijne handelsbezigheid moeten houden als de Regeering van tijd tot tijd zal goedvinden te bepalen, en de genoemde handelaar zal maandelijks, op den eersten dag van elke maand, aan den Auditeur moeten opzenden een waar en bezworen copie van zoodanige boeken en in zoodanigen vorm als de Regeering van tijd tot tijd zal voorschrijven.

Art. 73. Een ieder, die naar goud, enz., graaft, hetzij voor eigen, hetzij voor eens anders rekening, zal indien zulks verlangd wordt door een daartoe door de wet of de Regeering bevoegd verklaarden ambtenaar, zijne licentie moeten toonen.

Art. 74. Hij, die zich schuldig maakt aan verandering, verplaatsing of wegneming van de bakens van een claim, zal gestraft worden met eene boete, de som van £ 100 niet te boven gaande, en bij gebreke van betaling, met gevangenisstraf met of zonder harden arbeid voor eenen tijd van niet minder dan drie maanden en voor niet meer dan drie jaren.

Art. 75. De houder eener licentie zal een stuk overschietenden grond (spare ground) tusschen twee of meer claims gelegen, mogen bezetten.

De vorm van dezen grond wordt niet bepaald, doch de oppervlakte zal niet overtreffen het aantal vierkante voeten, bij deze wet vast-

gesteld. Ook zal dit stuk gronds door een blank persoon onder licentie moeten vertegenwoordigd worden.

Art. 76. Geen Kleurling, Koeli of Chinees zal licentiehouder kunnen zijn of op eenigerlei wijze verbonden kunnen zijn met het bewerken der goudvelden, tenzij als werkvolk in dienst van blanken.

Art. 77. Niemand zal zijne gekleurde dienstboden mogen betalen in ruw edel metaal of ongeslepen edelgesteenten op straffe van eene boete de som van £ 500 niet te boven gaande, en in geval van niet-betaling, van gevangenisstraf met of zonder harden arbeid, voor een tijdperk den tijd van drie jaren niet tebovengaande, benevens van verbeurdverklaring van zoodanig ruw edel metaal en ongeslepen edelgesteenten ten faveure van den Staat.

Art. 78. Iemand, die ruw edel metaal of ongeslepen edelgesteenten koopt, ruilt of aanneemt van gekleurde personen, hetzij op een geproclameerd publiek veld, hetzij elders binnen de grenzen der Z. Afr. Republiek, zal beboet worden met eene som de £ 1000 niet tebovengaande en gevangenisstraf, met of zonder harden arbeid, voor een tijdperk den tijd van vijf jaren niet tebovengaande, benevens verbeurdverklaring van zoodanig ruw edel metaal of ongeslepen edelgesteenten ten voordeele van den Staat.

Art. 79. Een kleurling, Koeli of Chinees, die ruw edel metaal of ongeslepen edelgesteenten verkoopt, verruilt, overhandigt, ontvangt of in bezit van ruw edel metaal of ongeslepen edelgesteenten gevonden wordt, zal gestraft worden met geeselslagen, 50 niet tebovengaande, en gevangenisstraf den tijd van twaalf maanden niet tebovengaande, met of zonder harden arbeid, en verbeurdverklaring van zoodanig ruw edel metaal of ongeslepen edelgesteenten ten faveure van den Staat.

Art. 80. Iemand, die een watervoor door een rijweg of voetpad dat gebruikt wordt graaft, zal eene voldoend veilige brug leggen; zoo niet, dan mag ieder officiëel of privaat persoon de voor vullen.

Art. 81. Ieder, die zich schuldig maakt aan moedwillige beschadiging of vernieling van een mijn, claim, machinerie, waterloop of anderen mijneigendom of toebehooren, of ook maar schuldig zal zijn aan poging om gemelde misdaden te begaan, zal gestraft worden met gevangenisstraf met harden arbeid voor den tijd van 1 tot 10 jaren, naar den aard der zaak.

Art. 82. Wanneer een persoon of eene maatschappij vaste eigendommen met of zonder concessie van de Regeering of van private eigenaren mocht koopen als mijneigendom, om daarop te graven naar edelgesteenten of edele metalen, en de koopsom èn in contanten èn in aandeelen van een alreeds opgerichte of nog op te richten mijnmaatschappij bedongen is, zal het Heerenrecht alleen gerekend worden op de contante gelden die voor dat eigendom moeten betaald worden, en niet op zoodanige aandeelen, noch op overmakingen van pachten, concessiën of mijnpachten op Gouvernementsgrond, met dien verstande, dat indien de getaxeerde waarde van het vaste eigendom hooger is dan de bovenbedoelde contanten, het Heerenrecht op die getaxeerde waarde zal moeten worden betaald.

Ook zal er geen Heerenrecht te betalen zijn op overmakingen van mijnpachten op privaten grond, doch zal er notariëele akte van overmaking moeten zijn, waarop behalve de gewone notariëele akte-zegels, ook de gewone zegels van transporten, zullen geplaatst moeten worden volgens wet.

De transporten moeten ten kantore van Registratie geregistreerd worden.

Art. 83. Een gekleurd persoon die een contract, hetzij mondeling, hetzij bij geschrifte, heeft aangegaan om zijnen meester te dienen als huisknecht of als winkel- of pakhuisknecht, of om hem behulpzaam te zijn in het bewerken van een claim, machinerie of watervoor op eenig geproclameerd veld en die zich zonder verlof uit zijns meesters dienst onttrekt of nalatig is, of weigert eenig werk te doen om zijnen plicht te vervullen, die volgens wet van hem gevraagd en geëischt kan worden, of die dreigende en beleedigende taal bezigt tegenover zijnen meester, diens vrouw of eenig ander persoon met wettig gezag over hem gesteld, zal gestraft worden met eene boete de som van £ 2 niet tebovengaande, en bij nietbetaling met gevangenistraf, met of zonder harden arbeid, voor den tijd van op zijn meest eene maand, of met slagen, het getal van 25 niet tebovengaande. Een dienstdoend persoon, als boven gemeld, geen kleurling zijnde, die schuldig bevonden wordt aan een der overtredingen in dit artikel omschreven, zal gestraft worden met eene boete de som van £ 5 niet tebovengaande, of met gevangenisstraf met of zonder harden arbeid, voor den tijd van hoogstens 3 maanden. De Mijncommissaris zal verder binnen de limieten van het veld, waarover hij is aangesteld, dezelfde plichten en rechten hebben die, volgens Wet No. 13, Ao. 1880, Landdrosten hebben.

Art. 84. Voor iederen kleurling-arbeider op de delverijen gebruikt zal de persoon die hem gebruikt een maandelijkschen verlofbrief moeten hebben, die tegen een shilling verkrijgbaar is ten kantore van den Mijncommissaris. Voor elke overtreding van dit artikel zal de overtreder met vijf shilling boete gestraft worden.

Art. 85. Aan de Maatschappij of den persoon die machines invoert om een of meer claims te bewerken zal boven en behalve zijn gewone standplaats door den Mijncommissaris genoeg grond, mits niet op een bekende edel metaal of edelgesteente bevattende localiteit, toegekend worden om de machines op te stellen, waar dit nl. doenlijk is, zonder inbreuk op de rechten van anderen, tegen betaling van 2 s. 6 d. per maand voor elk stuk van 50 bij 50 voet.

Art. 86. Voor het recht om brandhout te kappen op Gouvernementsgrond voor huiselijk gebruik op een veld, zal een maandelijksche permit van vijf shillings Sterling voor ieder huishouder aangevraagd moeten worden. Wanneer hout voor het branden van steenen of voor de machines noodig is, zal men een permit voor een wagenvracht kunnen verkrijgen, berekend tegen £ 1 (een pond sterling) per wagenvracht.

Gemelde permitten kunnen verkregen worden op Gouvernementsgrond bij den Mijncommissaris. Ten aanzien van het kappen van hout op privaten grond zal een overeenkomst moeten getroffen worden met den eigenaar.

Wie hout kapt zonder permit, zal gestraft worden met de boete van £ 1 of met gevangenisstraf voor een week, voor elke overtreding.

Art. 87. Wanneer op een publiek veld een delver zijn claim of claims wil verlaten om zich een nieuwen claim of claims af te bakenen, zal hij het recht hebben zulks te doen, mits hij de pennen van de claim die hij verlaten wil uittrekt, en eene kennisgeving gedurende eene week op dien grond stelt dat hij verlaten is.

Art. 88. Bijzondere bepalingen en regulatiën zullen van kracht zijn op elk geproclameerd veld, onmiddellijk na proclamatie in de *Staatscourant*. De Staatspresident, met advies en toestemming van den Uitvoerenden Raad, zal de macht hebben eenige wijziging in- of toevoeging aan gemelde bijzondere bepalingen te maken, op voordracht van het Delverscomité op eenig geproclameerd veld. Zulke verande-

ringen of wijzigingen zullen van kracht zijn 14 dagen na proclamatie in de *Staatscourant*.

Art. 89. Het woord »publieke delverij" zal bedoelen een geproclameerd terrein voor delven en mijnen door wettig gezag opengezet.

Het woord »claim" zal beteekenen dat gedeelte van het veld waarop een persoon of personen of Maatschappijen wettig verkregen recht hebben om te delven of te zoeken.

Private grond zal beteekenen, de gronden aan private personen of Maatschappijen toebehoorende, blijkens grondbrief of later transport.

Gouvernementsgrond zal beteekenen, alle gronden den Staat behoorende.

Het woord kleurling zal beteekenen iederen Afrikaanschen, Aziatischen naturel of gekleurd persoon, Koeli of Chinees.

Verder zullen alle woorden verstaan worden in den zin waarin zij gewoonlijk gebruikt worden.

Art. 90. Alle vroegere wetten, besluiten van den Volksraad en regulatiën betreffende delverijen worden bij dezen herroepen.

De rechten op claims verkregen onder Art. 16 van Bijlage van Wet No. 1 1883, zullen van kracht blijven onder deze Wet.

Art. 91. Deze Wet zal van kracht zijn onmiddellijk na de publicatie in de *Staatscourant*.

S. J. P. KRUGER,
Staatspresident.

W. EDUARD BOK,
Staatssecretaris.

Gouvernementskantoor,
Pretoria, 3 Augustus 1885.

PROSPECTEER-LICENTIE.

Volgens Wet No. .... van 1885, Art. ....

Hiermede wordt licentie gegeven aan .... om te zoeken naar edelgesteenten en edele metalen op Gouvernements grond, gedurende

den tijd van .... waarvoor hij betaald heeft de som van .... zijnde het licentiegeld, berekend naar £.... per maand.
Kantoor van den Landdrost of Mijncommissaris,

. . . . . .

. . . . . 188 .

. . . . . .

Landdrost of Mijncommissaris.

PROSPECTEER-LICENTIE OP PRIVATE GRONDEN.
Volgens Wet No..... van 1885, Art.....

Aan N. N..... de schriftelijke vergunning daartoe van den eigenaar N. N. vertoond hebbende, wordt hierbij licentie gegeven om op de plaats..... voor den tijd van .... maanden onderzoek te doen naar edelgesteenten en edele metalen, waarvoor hij betaald heeft de som van ....., zijnde berekend naar .... per maand.
Kantoor van den Landdrost of
Mijncommissaris,

. . . . . .

. . . . . 188 .

Landdrost of Mijncommissaris

. , ...

VERLOFBRIEF VOOR KLEURLING-ARBEIDERS.
Volgens Art..... Wet No. . . . . van den jare 1885.

Deze Verlofbrief is verleend voor den kleurling .... in dienst van .... voor een maand, en wel van af . . 188 tot .... 188 .

Mijncommissaris,

. . . . . .

Mijncommissariskantoor,

. . . . . 188 ,

1s.

ERFLICENTIE.
Volgens Wet No. . . . Ao. 1885, Art. . .

Hierbij wordt een Erflicentie op dit veld, groot 50 bij 50 voet, verleend aan . . . .

Hierop betaald £.... voor .... maanden, tegen.... per maand.

Mijncommissaris,

. . . . . .

De Licentie is vernieuwbaar.

DELVERS-LICENTIE.

Volgens Art. . . . . Wet No. . . . . van 1885.

Hierbij wordt licentie verleend aan..... om op de publieke delverijen dezer Republiek te mijnen of te delven naar edelgesteenten of edele metalen, gedurende .... maanden van af .... 188 .. tot .... 188 ..... en om alle voorrechten te genieten, bij de Wet aan gelicentieerde delvers verzekerd.

Hiervoor is betaald de som van £.... sterling, zijnde het bedrag voor .... maanden, tegen .... per maand.

Mijncommissariskantoor,

. . . . . .

. . . . . 188 . . .

. . . . . .

Mijncommissaris.

MIJNPACHTBRIEF VOOR EIGENAREN.

Volgens Art. . . . . van Wet No. . . . A. D. 1885.

Door de Regeering der Zuid-Afrikaansche Republiek wordt hierbij volgens Art..... van Wet No..... A. D. 1885, aan..... eigenaar van de plaats....., No....., gelegen in het district....., afdeeling...., het recht verleend om mijnen voor edelgesteenten en edele metalen te exploiteeren op een gedeelte van genoemde plaats, groot..... morgen, volgens kaart, vervaardigd door den Landmeter..., dd.....

Het jaarlijksch bedrag hierop, vooruit te betalen, zal zijn..... pond.... shilling, tot tijd en wijle de Regeering deze vaste jaarlijksche betaling veranderen zal in de betaling van eene somma, berekend naar $2^1/_2$ percent op de waarde der vondsten op bovengemeld stuk gronds, overeenkomstig bovengemeld wetsartikel.

Jaarlijks zal prompte vooruitbetaling geschieden aan den Thesau-

rier-Generaal van de gelden, op dezen mijnpachtbrief, te betalen. Bij verzuim hiervan zullen alle pachtrechten vervallen.

Het zal de plicht zijn van houders dezes, behoorlijk boek te houden, waaruit blijkt hoeveel edelgesteenten of edel metaal gevonden wordt en de Regeering zal het recht hebben bovengemelde jaarlijksche betaling te veranderen in de betaling van een som, gelijkstaande met twee en een half percent op de waarde van de vondsten des vorigen jaars. Nadat de Regeering kennisgeving gedaan heeft, dat zij de laatstgenoemde betaling verkiest, zal de houder, of zullen de houders dezes, gehouden zijn op gemelde wijze betaling te doen.

Deze mijnpachtbrief is verleend voor den tijd van..... jaren te rekenen van af heden.

Aldus verleend volgens Art..... van Wet No.... A. D. 1885, ten Gouvernementskantore der Zuid-Afrikaansche Republiek, te Pretoria.

Staatssecretaris

. . . . . .

MIJNPACHTBRIEF OP GOUVERNEMENTSGROND.

Volgens Art. . . . . Wet No. . . . Ao. 1885.

Hierbij wordt verleend aan. . . . het mijnrecht op het stuk gronds, waarvan schets en beschrijving hieraan toegevoegd is, gelegen.... genaamd..... en wel voor den tijd van..... jaren, te rekenen van af heden, den.... van.... Ao.....

Jaarlijks zal prompte vooruitbetaling aan den Thesaurier-Generaal geschieden van de gelden, op dezen mijnpachtbrief verschuldigd. Tot nadere verandering van de wijze van berekening der jaarlijksche pachtgelden zal er op dezen pachtbrief moeten betaald worden de somma van £.... jaarlijks, en bij verzuim daarvan zullen alle pachtrechten vervallen.

De houders dezes zullen gehouden zijn behoorlijk boek te houden, en daarbij zulke vormen te gebruiken als de Regeering moge noodig vinden voor te schrijven, waaruit zal moeten blijken, hoeveel edelgesteente of edel metaal gevonden wordt en de Regeering zal het recht hebben bovengemelde jaarlijksche betaling te veranderen in de betaling van eene som gelijkstaande met twee en een half percent van de waarde der vondsten des vorigen jaars.

Nadat de Regeering kennis heeft gegeven dat zij laatstgemelde betaling verkiest, zal of zullen de houder of de houders dezes ge-

houden zijn op gemelde wijze betaling te doen. Bij verzuim zullen alle pachtrechten vervallen.

Aldus verleend volgens Art..... van Wet. No....., Ao. 1885, ten Gouvernementskantore der Zuid-Afrikaansche Republiek te Pretoria.

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .
Staatssecretaris.

MIJNPACHTBRIEF OP GEHUURDEN PRIVAAT GROND.

Volgens Art..... Wet No..... Ao. 1885.

Hierbij wordt verleend aan..... het mijnrecht op het stuk gronds gelegen binnen de grenzen en uitmakende een gedeelte van de plaats genaamd..... No..... district...., Afdeeling....., welk stuk gronds, groot..... morgen, vierkante roeden, blijkens kaart, vervaardigd door den Landmeter..... d.d..... genoemde..... gehuurd heeft van den geregistreerden eigenaar..., blijkens copie der notariëele huurcedule, gepasseerd te... op den...., van den jare..., voor Notaris Publiek. (Hier aangehecht.)

Jaarlijks zal er prompte vooruitbetaling aan den Thesaurier-Generaal moeten geschieden van de gelden op dezen mijnpachtbrief verschuldigd. Tot nadere verandering van de wijze van berekening der pachtgelden zal er op dezen pachtbrief betaald moeten worden de somma van £.... jaarlijks en bij verzuim daarvan zullen alle pachtrechten vervallen.

Houders dezes zullen gehouden zijn behoorlijk boek te houden, en daarbij zulke vormen te gebruiken als de Regeering moge noodig vinden voor te schrijven, waaruit zal moeten blijken hoeveel edelgesteente of edel metaal gevonden wordt, en de Regeering zal het recht hebben bovengemelde jaarlijksche betaling te veranderen in de betaling van een som, gelijkstaande met twee en een half percent van de waarde der vondsten des vorigen jaars.

Nadat de Regeering kennis gegeven heeft dat zij de laatstgemelde betaling verkiest, zal de houder of zullen de houders gehouden zijn op die wijze betaling te doen. Bij verzuim zullen alle pachtrechten vervallen.

Deze mijnpachtbrief wordt verleend voor den tijd van. . . .
Aldus verleend volgens Art. . . . . van Wet No. . . . Ao. . . . . ten Gouvernementskantore der Zuid-Afrikaansche Republiek te Pretoria.

. . . . . .

No. 155. ——— Staatssecretaris.

Gouvernements-Kennisgeving.

Ter algemeene informatie wordt het onderstaande besluit van den E. A. Volksraad hiermede gepubliceerd. Op last

W. EDUARD BOK
Staatssecretaris.

Gouvernementskantoor,
Pretoria, 1 Augustus 1885.

Volksraadsbesluit art. 174, *d.d.* 30 *Juli* 1885.

Art. 1074 De Volksraad! gelet op de missive der Regeering van den 30sten Juli 1885, R. B. B. 805/85, besluit de verandering te maken in de wet in termen van deze missive, waardoor artikel 82 van de Wet op edele metalen en edelgesteenten zal luiden als volgt:

»Wanneer een persoon of eene maatschappij vaste eigendommen met of zonder concessie van de Regeering of van private eigenaren mocht koopen als mijneigendom om daarop te graven naar edelgesteenten of edele metalen, en de koopsom èn in contanten èn in aandeelen van een alreeds opgerichte of nog op te richten maatschappij bedongen is, zal het Heerenrecht alleen gerekend worden op de contante gelden die voor dat eigendom moeten betaald worden, en niet op zoodanige aandeelen, met dien verstande dat, indien de getaxeerde waarde van het vaste eigendom hooger is dan de bovenbedoelde contanten, het Heerenrecht op de getaxeerde waarde zal moeten worden betaald."

De Raad besluit verder dat dit besluit in werking zal treden te zamen met de Wet op de edele metalen en edelgesteenten.

DE RENTABILITEIT EENER DIFFUSIE-INSTALLATIE.

De heeren H. en F. Van Heumen hebben daarover een brochure geschreven, die zeer de aandacht verdient.

Zij constateeren daarin, dat blijkens de diffusieproeven te Djatiwangi het

procédé geacht mag worden, èn mechanisch èn chemisch èn financiëel geslaagd te zijn. Het eenige bezwaar dat nog overblijft is dat het drogen van de ampas in de zon te veel arbeid en tijd vorderde, »zoodat men, om de ampas regelmatig te kunnen drogen en verbruiken, haar wel mechanisch van het grootste gedeelte van het daarin bevatte water zal moeten bevrijden. Overwegend kan dit bezwaar echter niet zijn, daar de uitgeloogde rietschijfjes even goed door den molen uitgeperst kunnen worden als de niet uitgeloogde schijfjes die gedurende de proeven met de snijmachines in 1884 regelmatig vermalen werden."

De heeren Van Heumen treden in omstandige beschouwingen en becijferingen aangaande de voordeelen van het diffusie, en geraken tot deze conclusie:

21 pCt. meer suiker op 1 bahoe van 80 pikol productie geeft 16,8 pikol suiker à *f* 11.—		*f* 184.80
Onkosten aan Emballage, etc., à *f* 1.— per pikol suiker . .	*f* 16.80	
Fabricagekosten, enz., à *f* 1.— per pikol suiker.	» 16.80	
Onkosten aan brandstof, voor 21 pCt. meer sap en 31 pCt. verdunningswater 1,6 ton à *f* 25.—	» 40.—	
Waardeverlies van diffusie-ampas, tegenover molen-ampas	» 20.—	
Totaal der Onkosten		» 93.60
Netto-Winst per bahoe		*f* 91.20

voor het geval de ampas nuttig gebruikt wordt.

Is dit niet het geval, dan moet de laatste post à *f* 20.— met *f* 30.— verhoogd worden, en verkrijgt men als netto-winst per bahoe het bedrag van *f* 61.20.

De netto-winst voor een aanplant van 500 *bahoe, welke bij verwerking met de molen gemiddeld* 80 *pikol suiker per bahoe zoude opgeleverd hebben, kan dus berekend worden op* *f* 45600.—

Wordt daarbij de ampas niet als brandstof benuttigd, dan vermindert dit winstcijfer tot *f* 30.600.—

»Bij de beoordeeling dezer winstcijfers" — dus zeggen de heeren Van Heumen — »moet echter in het oog gehouden worden:

1e. dat de proef genomen is met sereh-ziek riet en nog onbedreven arbeiders, zoodat op een hooger rendement mag gerekend worden, gepaard met mindere verdunning, die à 31 pCt. toch reeds hoog aangenomen is;

2e. dat een gemiddeld saprendement met de molen à 68 pCt., gedurende de geheele campagne, voor vele fabrieken te hoog is;

3e. dat het riet tegen het einde der campagne min of meer sterk uitgedroogd is, en dat daardoor het saprendement bij den molen sterk achteruitgaat, terwijl de invloed daarvan op de diffusie onmerkbaar is;

4e. dat geen rekening gehouden is met den afgewerkten stoom, die nuttiger gebruikt kan worden;

5e. dat de molen en het stoomverbruik daarvoor vervalt, of, bij droogmalen der ampas, gedeeltelijk vervalt;

6e. dat het verlies bij het droogmalen der ampas zeer ruim gerekend is, en dat het stoken van hout bij de meeste fabrieken voordeeliger zal uitkomen, dan het gebruik van steenkolen;

7e. dat, eindelijk, nog verschillende kleinere posten — als: minder bedieningspersoneel, minder reparatiekosten, hooger rendement aan suiker uit het sap, enz., — buiten beschouwing zijn gebleven.

Als regel moet daarom aangenomen worden, dat het berekende winstcijfer in werkelijkheid belangrijk overschreden zal worden."

Uit de winsten moeten de rente en ook de amortisatie van het aanlegkapitaal worden gevonden.

Ruim rekenende trekken de heeren Van Heumen voor de aanlegkosten honderdduizend gulden uit, en zij laten op die mededeeling deze woorden volgen: »Reserveert men nu 15 % 's jaars voor rente en amortisatie, hetgeen overeenkomt met amortisatie in 9.6 jaar tijd, wanneer $7^1/_2$ pCt. rente betaald wordt, dan bedraagt dit ƒ 15,000 's jaars, zoodat nog ƒ 30.600 als winst overblijft, of, als van de ampas *geen* gebruik gemaakt wordt, nog ƒ 15.600. De winst bedraagt dus 30.6 pCt. of 15.6 pCt. van het aanlegkapitaal boven rente en amortisatie en 45.6 pCt. of 30.6 pCt. nadat de aanlegkosten geheel geamortiseerd zijn, naarmate van het al dan niet gebruiken der ampas als brandstof; en de wijze van opmaking der begrooting waarborgt, dat bij eene behoorlijke opbrengst aan riet en niet al te zeer gedrukte prijzen, deze winsten in verreweg de meeste gevallen aanmerkelijk overschreden zullen worden".

Het is zeer te hopen, dat verdere proeven die bemoedigende woorden bevestigen.

BRAZILIË- EN JAVA-KOFFIE.

Het blad *Le Brésil* bestrijdt in zijn nummer van 5 Maart de meening, dat de koffiecultuur van Brazilië door de emancipatie van de slaven groot gevaar zou loopen, achteruit te gaan.

De wijze waarop het dat doet, is ver van voortreflijk, maar aan de profetie van den Heer Van Delden Laërne, die trouwens slechts herhaalde wat anderen reeds jaren geleden hadden voorspeld, slechts weinig waarde te hechten, is, meenen ook wij, voor ons Gouvernement en onze industriëelen geraden.

Le Brésil beschuldigt onze regeering, dat zij een vertaling van het boek van den Heer Van Delden in 't buitenland verspreid zou hebben, om de koffie-industrie van Brazilië in discrediet te brengen; deze beschuldiging is o. i. even lichtvaardig als kwaadaardig.

Overigens oordeele de lezer zelf! Het stuk luidt in zijn geheel als volgt:

»Het is meer dan waarschijnlijk, dat het Hollandsche gouvernement aan de voornaamste Fransche dagbladen het volumineuse werk van den Heer Van Delden Laërne over de koffiecultuur van Brazilië heeft doen toekomen: een rapport, geschreven tengevolge van de zending welke hem opgedragen werd na de tentoonstelling te Amsterdam, waar Brazilië den grooten eereprijs verwierf.

Om die reden meenen wij eenige van de fouten, waarvan dit boek wemelt, te moeten bestrijden, met name die welke betrekking hebben op de cultuur van koffie door immigranten.

Men begrijpt licht welk belang er Holland bij zou hebben, om de émigratie van Europeanen naar Brazilië, speciaal naar de koffiestreken, tegen te houden: ook wijst de Heer Van Delden Laërne met aandrang op de onmogelijkheid voor den Europeeschen kolonist om zich aan de koffiecultuur te wijden, die eerst na vier of vijf jaar de aan haar bestede zorg zou beloonen.

Ware de bewering juist, dan zou Brazilië misschien tot den tweeden rang onder de koffieproduceerende rijken dalen, omdat wij niet zoo gemakkelijk als de Hollanders ons van koeli's kunnen voorzien, die, naarmate de émancipatie slaven aan de koffiecultuur onttrekt, het gebrek aan werkkrachten kunnen aanvullen. Maar gelukkig is dat niet het geval, want zelfs al konden wij voor het onderhoud van de bestaande en voor het aanleggen van nieuwe tuinen slechts op de immigratie van Europeanen rekenen, dan nog zou dat voldoende zijn, mits die immigratie talrijk genoeg ware, en talrijk zal zij zeker worden, zoodra onze groote eigenaren zullen zien, dat zij zich niet meer kunnen verlaten op de werkkrachten der slaven.

Om de opinie van den Heer Laërne te weerleggen, hebben wij alleen te herinneren, wat in Algerië gebeurt, waar Europeesche kolonisten jaarlijks duizenden hectaren met wijngaarden beplanten, hoewel deze cultuur noch eerder noch meer winst afwerpt dan de koffiecultuur.

Niet kunnende ontkennen, dat het rendement van den aanplant in Brazilië grooter is dan wat men op Java verkrijgt; evenmin kunnende loochenen dat de koffie in Brazilië beter bereid wordt, en met schrik geslagen bij het zien van 't onmetelijk terrein dat in Brazilië nog braak ligt en voor de koffiecultuur geschikt is, heeft de Heer Van Delden de paradox aangegrepen dat na de afschaffing van de slavernij de koffie niet langer het groote uitvoerartikel van Brazilië kan zijn.

Het doet ons leed, hem zijn illusie te ontnemen, doch onze vaste overtuiging is, dat niet alleen Brazilië zijn rang als koffie produceerend land handhaven zal, maar bovendien, wanneer de goede hoedanigheden van het artikel in Europa beter gewaardeerd zullen worden, de koffie van Brazilië, wat den prijs betreft, de Java- en de Ceylon-koffie een ernstige concurrentie zal aandoen."

EEN NIEUWE MEISJESSCHOOL TE SEMARANG.

Bij zijn beschikking van 28 October 1885 erkende Z. E. de Gouverneur-Generaal de vereeniging »Wilhelmina-School" als rechtspersoon.

Het doel, met de oprichting van die school beoogd, is: »voor meisjes die lager onderwijs genoten hebben, de gelegenheid open te stellen, die kennis en ontwikkeling te verkrijgen welke voor de beschaafde vrouw noodig wordt geacht"; dat is: om onderwijs te ontvangen in de Nederlandsche taal- en letterkunde, de Fransche taal- en letterkunde, de Hoogduitsche taal- en letterkunde, de Engelsche taal- en letterkunde, het rekenen, de vormleer, de geschiedenis, de aardrijkskunde, de natuurlijke historie, de natuurkunde en het teekenen.

Het onderwijs wordt gegeven door negen leeraren van de Hoogere Burgerschool en een leerares voor de vrouwelijke handwerken. Eén leeraar geeft drie uur les per week, de overige twee uur. Alle stellen zich ter wille der goede zaak met een kleine toelage tevreden.

De Resident, de heer Van Vleuten, stond een lokaal met drie vertrekken op het residentie-erf af, waardoor huishuur uitgewonnen wordt.

De Vrijmetselaarsloge en de Handelsvereeniging gaven elk drie honderd gulden voor den aankoop van meubilair en leermiddelen.

Het getal leerlingen is twaalf, en zal zeker nog vrij belangrijk toenemen, wanneer de Regeering de reeds aangevraagde vergunning tot het houden van een geldloterij zal hebben verleend, omdat daarna het schoolgeld, dat nu *'s maands* dertig gulden beloopt, verminderd zal kunnen worden. Aan het succes van die loterij toch wordt niet getwijfeld.

Tot heden ondervindt de school algemeen waardeering. De oprichters — de Resident Van Vleuten, de Inspecteur van het Onderwijs Rosskopf en de Directeur der Burgerschool Van Schouwenburg — mogen met voldoening op hun arbeid terugzien.

De middelen welke de inlander heeft om de landrente te voldoen.

(*Slot.*)

EXTRACT UIT DE »GEGEVENS VOOR EEN NIEUWE LAND-RENTEREGELING",

DOOR

Dr. SOLLEWIJN GELPKE.

Het aanzien van de erven en de huizen.

Met uitzondering van Bantam, een groot deel van de Preanger en Banjoewangi, van de dèsa's hoog in het gebergte en vlak aan de stranden, staan de huizen in het midden van een erf, begroeid met vruchtboomen en andere gewassen.

De mooiste erven zijn in de vlakke streken, niet zoo dicht langs de kust, dat de ziltigheid van den grond nadeel doet aan de gewassen, en niet te ver afgelegen in het binnenland; — en zoo op en bij de hoofdplaatsen, bij fabrieken en langs rivieren. Men vindt ze langs de noordkust van Cheribon tot Rembang, verder langs de Solo-rivier en de Brantas, in de delta van Soerabaja, in sommige gedeelten van Banjoemas en Bagelen, in Madioen en Kediri en in Javaansche gedeelten der oostelijke residenties.

In meerdere of mindere mate slecht zijn de erven in Krawang, Indramajoe, Demak en Grobogan, en in het kalkgebergte, dat zich van den Oengaran oostwaarts tot Grissee, en verder over Madoera verheft. In de afdeelingen Berbes (Tegal) en Modjokerto, alsmede de residenties Bagelen, Kediri, Pasoeroean en Madoera zijn vele erven dikwijls met eenjarige gewassen beplant, terwijl die in het hooge gebergte, weinig uitgestrekt als ze zijn, onbeplant blijven en tot droogplaats der koffie dienen.

De huizen worden algemeen van bamboe gemaakt en met alang-alang bedekt. Op de hoofdplaatsen en in centra van bevolking alsmede langs de stranden zijn huizen geheel of gedeeltelijk van steen en met pannen gedekt

niet zeldzaam. Daarentegen dicht bij de bosschen, dikwijls woningen van ruwe planken, ofschoon deze tengevolge eener scherpere politie weinig meer nieuw worden gebouwd. De met zorg afgewerkte planken huizen, aan de stijlen en den voorkant met lofwerk en vergulдsel en tot *f* 2000 waard, staan hier en daar in Pandeglang, Rembang, Japara en Soemenap. Waar bamboe schaarsch is, zooals in Noord Bantam, stapelt men ongebakken steenen met of zonder modder tot muren, of vervangt de bamboe door de aaneengeregen bladnerven van de remboeloeng-palm.

Over het algemeen zijn de beste erven in het eigenlijk Java, de beste huizen in de Soenda-landen, de slechtste huizen en erven in de Madoereesche streken te vinden.

De erven zijn meestal in individueel bezit, en met volle recht van beschikking er over. De bezitter mag er meê doen wat hij wil. Hij mag het erf wegschenken, verkoopen, verhuren en leenen op de manier, die hij goedvindt, en dat alles zoowel voor den grond als voor het gewas, te zamen of afzonderlijk, In enkele streken evenwel is er beperking. Zoo moeten in Tegal en Pasoeroean bij vervreemding de volwassen kinderen of de naastbestaanden gehoord worden. Elders mag de weduwe slechts een erf hebben, indien ze de er op rustende verplichtingen kan nakomen. Heeft ze geen kinderen of familie, die het voor haar doen, dan laat men haar een zekeren tijd om te hertrouwen. Anders moet ze het erf verlaten, om het door een nieuw aangekomene, gewoonlijk na een transactie, te doen betrekken. In de afdeelingen Soerabaja en Sidoardjo, waar het bezit van een erf altijd samengaat met het bezit van bouwgrond, en de erfbezitter dus altijd dienstplichtig is, wordt de verkoop van een geheel erf bemoeilijkt, daarentegen de verkoop van een gedeelte gemakkelijk gemaakt. In genoemde afdeelingen moet het kappen van sommige boomen en van bamboe gebeuren met medeweten van het dèsa-hoofd, omdat zij wel eens in dèsa-dienst moeten worden geleverd. Hem die kapt zonder voorkennis van het dèsa-hoofd, straft men voor korteren of langeren tijd met een dubbel aandeel in de dèsadiensten.

Als het erf gemeentegrond is, zooals in een deel van Pekalongan, in Bantam en Banjoewangi, bestaat het recht van vervreemding niet. In Pekalongan gaat het erf over op den zoon, die den vader als deelgerechtigde opvolgt, of op een familielid, en als die er niet zijn, krijgt het dèsahoofd er de beschikking over.

In Banjoewangi staan de huizen aaneengesloten, in Bantam op twee rijen met het front naar elkander toe. De huizenbezitters hebben in Banjoewangi recht op den grond, dien de huizen innemen, en in Bantam boven-

dien op het terrein voor het huis tot aan den weg, en daarachter tot aan den gemeenschappelijken pagger, ofschoon het dèsa-hoofd ten allen tijde tusschen de bestaande woningen er nieuwe zetten mag. De boomen op communale erven zijn van die ze geplant hebben. Ze mogen verkocht, geschonken en zelfs verhuurd worden, zoodat men ze bij het verlaten van het erf behoudt, en het in Bantam gebeurt, dat de boomen van een erf verschillende eigenaars hebben.

Algemeen mag men een erf hebben buiten de dèsa der inwoning, en meer dan één daarbinnen. Het eerste is verboden in de afdeelingen Salatiga, Soerabaja, Sidoardjo en Djombang, het laatste ook in de genoemde Soerabajasche afdeelingen.

Elders in Soerabaja en in Semarang, Kedoe, Rembang en Pasoeroean bestaat de beperking, dat de eigenaar van meerdere erven heeft te zorgen, dat zij bewoond zijn en de daarop rustende diensten verricht worden.

Van een erf bouwgrond te maken, ziet men in de dèsa niet gaarne, vooral als het erf door andere is omringd. In sommige streken, zooals in een groot gedeelte van Soerabaja, is het geheel verboden, of aan bezwarende voorwaarden onderworpen. Zoo moeten in Soerabaja de randboomen en de bamboe gespaard blijven, omdat ze voor de dèsa-diensten kunnen noodig zijn. In Djombang bovendien moet er tegelijk een ander erf woraangelegd. In Soemenap moesten de vruchtboomen blijven staan. In Toeban heet het in bouwgrond veranderden erf altijd nog zoo, omdat het binnen den dèsa-pagger ligt.

De meeste handelingen over het bezit en gebruik van erven gaan mondeling, bij uitzondering met schriftelijke overeenkomsten, soms op zegel. In den laatsten tijd werden, evenals voor transacties van bouwgrond, ook voor die van erven in de afdeeling Soekaboemi notariëele akten opgemaakt. Handelingen omtrent de boomen en de beplanting gaan altijd mondeling. Daarbij zijn tegenwoordig een paar buren, bij voorkeur een paar leden van het dèsa-bestuur of het dèsa-hoofd, welke laatste voor zijn bemoeienis dikwijls een kleine vergoeding ontvangt. Slechts in enkele afdeelingen is de tusschenkomst van het dèsa-bestuur verplichtend, en op sommige plaatsen bestaat de gewoonte, dat van de overeenkomst mededeeling wordt gedaan aan het districtsbestuur.

Van alle handelingen komen die omtrent verkoop en schenking het meeste voor. In de Preanger, Rembang, Madioen en Kediri worden erven wel eens, meestal wegens tijdelijk vertrek naar Mekka of elders, met het huis in leen gegeven, hetzij om niet, hetzij tegen afstand aan de familie van den eigenaar van een deel, in Kediri $^2/_3$, der vruchten. Het verhuren en

verpanden onderling, gebeurt wel eens in Soerabaja en Pasoeroean, en aan niet-inlanders, hoewel zeldzaam, in de Preanger, Kedoe en Madioen.

De verkoopprijzen hangen af van velerlei omstandigheden. De nabijheid van een rivier of van een bron, de ligging aan den grooten weg, of bij een passer, ver van of dichtbij een hoofdplaats, een fabriek of ander centrum van bevolking, zijn van grooten invloed op den prijs. Een zacht hellend erf verkiest men boven een vlak of sterk hellend. De helling moet liefst naar het oosten, en anders naar het zuidoosten of zuiden wezen, in Soemedang naar het noordoosten, voor de santri's van het onderdistrict Sitoeradja naar het westen.

De vorm komt in aanmerking voor enkele streken van Cheribon, Rembang, Madioen, Kediri en Pasoeroean.

De vruchtbaarheid oefent in Banjoemas en Kedoe, de grondsoort in Galoeh, Berbes, Bodjonegoro en Pasoeroean invloed uit. De nabijheid van kerkhoven wordt vermeden door Soendaneezen en Javanen, niet door Madoereezen, die hunne dooden begraven in paggers en kampongranden, en te Banjoewangi zelfs bij en om de huizen, zoodat de paarden of het vee der bezoekers aan de grafteekens, die het dichtst bij de deuren staan, worden vastgebonden.

Erven worden bij verkoop alléén gemeten in de centra van bevolking. Beter neemt men de beplanting op, en in Cheribon, Bagelen, Pasoeroean, Probolinggo en Madoera is het aantal vruchtboomen, vooral klappers, en in den Oosthoek mangga's, van grooten invloed op den prijs. Dikwijls worden de huizen meêverkocht, en bepalen deze, waar overvloed van grond is, de waarde van het erf.

Afhankelijk van zooveel omstandigheden is de meest voorkomende prijs, gerekend per rijnlandsche roede, in sterk bevolkte streken van *f* 0.50 tot *f* 1; in minder bevolkte van 20 tot 50 cents; in slecht bevolkte streken van 20 cents tot niets toe. Op deze cijfers zijn vele uitzonderingen. Ter hoofdplaats Pati staan verlaten erven, die niemand hebben wil, terwijl erven in de afgelegen gedeelten van Probolinggo (Banjoemas) door gepensionneerden duur gekocht, en zij in de arme bonorowo-streek van Bagelen, wegens de schaarschte van hoogen grond, tot *f* 2.50 per rijnl. roede waard zijn. Op de hoofdplaats Tasikmalaja kan men erven aanwijzen, waarvan het een 15 cents en het andere *f* 7.50 per rijnl. roede had gekost; op Soekaboemi, die per rijnl. roede van 10 cents tot *f* 4 in prijs verschilden. En voorbeelden zijn er van prijzen in Banjoemas en Pekalongan van *f* 2, in Tagal en Pasoeroean van *f* 3, in Soerabaja van *f* 7, in Indramajoe zelfs van *f* 16 per □ rijnl. roede.

Men moet daarbij in het oog houden, dat kleine erven zeer algemeen veel duurder zijn dan groote, en dat de opgegeven hooge prijzen zonder uitzondering erven van geringe uitgestrektheid gelden.

Europeanen en Chineezen moeten in den regel meer betalen dan de gemiddelde prijzen, en voor hen weet de inlander gebruik te maken van de omstandigheid, dat boven andere invloeden van de ligging is partij te trekken.

De verkoop van het erf gaat dikwijls gepaard met een vertrek uit de dèsa, tenzij men slechts een gedeelte verkocht of een ander erf in voorraad heeft.

Het bezit van meer dan één erf komt weinig voor, en evenzoo van een erf buiten de dèsa. Die er een buiten de woonplaats hebben, zijn gewoonlijk handelaars, die dikwijls elders moeten overnachten, en in verscheiden residenties inlandsche hoofden, die op de hoofdplaatsen een logeergebouw hebben. Van mooie erven op hoofdplaatsen treden dikwijls als kcopers inlandsche hoofden en adellijken op; buiten de hoofdplaatsen dèsa-hoofden, beambten, mandoors, handelaars en hadji's.

Over geheel Java heet het, dat de erven grooter dan een kwart baoe landrente betalen; maar allerlei afwijkingen werden daarop gevonden. In sommige districten van Pekalongan en Rembang betaalde men van alle erven, elders van die grooter dan een kwart baoe, doch alsdan over de geheele uitgestrektheid. In geheele streken werd de landrente er niet van geheven, en waar het bestuur aansloeg, verdeelden de bewoners het bedrag dikwijls gelijkelijk over allen.

Van de gouvernements-suikercultuur waren de bezitters alleen van erven, altijd vrijgesteld, bij de gouvernements koffiecultuur gewoonlijk ingedeeld, mits de erven grooter waren dan $^1/_4$ baoe; in Tjiandjoer indien bovendien de bezitters gegoed zijn. Met uitzondering van die streken, waar de dienstplicht algemeen rust op den gegoeden persoon of op den werkbaren man, zijn ervenbezitters slechts voor de helft of voor een kwart aandeel heeren- of gemeentedienstplichtig. De weduwen zonder volwassen zoons, de behoeftigen en ouden van dagen, behalve de hoofden en bestuursleden der dèsa's, de inlandsche ambtenaren en adellijken benevens hun gevolg krijgen vrijstelling.

Daarentegen moet voor twee erven wel eens dubbele dienst verricht worden, in Blora en Ponorogo een mooi erf een vol aandeel heeren- en gemeentedienst opbrengen, en zoo in Panaroekan, mits de ervenbezitter vee in eigendom heeft.

In de vier westelijke residenties en de drie oostelijke benevens Madoera,

waar de dienstplicht grootendeels op den persoon rust, geldt dit ook, al is het soms voor een deel, indien men woont op het erf van een ander. Wie elders bij een ander op het erf of in huis woont, is, behalve in 4 districten van Banjoemas, vrij van heeren- en cultuurdiensten, doch draagt wel bij tot de gemeentediensten. Dit neemt niet weg, dat, waar voor aanleg van nieuwe werken vele handen noodig zijn of waar bij rampen van hooger hand het volk massaal opgeroepen wordt, de inwonenden moeten meêhelpen. Tegenover den erfbezitter zijn zij gehouden allerlei diensten en zoo ook een deel van de heeren- en cultuurdiensten te verrichten, en een deel van het hoofdgeld te betalen, hetgeen wel eens tot de gevolgtrekking leidde, dat de inwonenden, vooral die een eigen huis op een anders erf hebben, niet alleen heeren- en cultuurdienstplichtig zijn, maar hoofdgeld bovendien betalen.

De eigenlijke woning, het pleintje daarvoor en de keuken staan op het erf vrij van boomen, opdat er geen vruchten op zouden vallen. Om de woning groeien, over het geheele erf verspreid, de klappers, die boven de meeste boomen uitstekende, en met hun 100 jaar durend leven, het meest gelijkmatig vrucht dragen. Daaronder staan de nangka, manggis, mangga, langsep. Dan volgen, weer een verdieping lager, de dlima, djeroek, doekoeh, zuurzak, pisang en eindelijk het dichtst bij den bodem de cassave, arrowroot, ananas, terwijl zich om boomen en staken de sirih, oewi, gadoeng en nog een menigte ranken slingeren, alle met vruchten, wortels of bladeren, die waarde hebben.

Die niet tot de grooten behoort, plant geen waringin, welke met zijn ver uitstrekkende wortels den groei van andere boomen belemmert, en volgens het bijgeloof voor den kleinen man ongeluk aanbrengt, evenals de woeni en de poetjoeng, de schuilplaatsen van spoken en geesten. Verscheiden andere boomen en gewassen, zooals de gebang, arèn, kemiri soekoen, worden dikwijls om verschillende redenen geweerd. De djagoeng, die volgens het bijgeloof ontslag of overplaatsing met zich brengt, willen inlandsche hoofden bijv. in Cheribon, niet op hun erven hebben.

De voornaamste vruchtboomen groeien op de erven in vele variëteiten, en verschillen daarnaar in waarde. Van de klappers komen alléén de laatrijpe in den handel. De voornaamste daarvan is de *idjo*, waarvan het water een geneesmiddel is voor allerlei ziekten, en die met de *legi* de meeste olie geeft, meer dan de *merah*, met de roode vruchten en de *sriwoelan*, de schoonste der klapperboomen. Uitgebreide proeven gaven voor den klapper, gemiddeld over een groot aantal boomen, 60 vruchten per jaar.

Zeer algemeen is de nangka, met vruchten, die in verschillende tijden van ontwikkeling gewilde groenten zijn, en volwassen boven zoo vele andere soorten verkozen worden. Ook de manggis, die van groote beteekenis is, omdat hij een hoogen leeftijd bereikt en meê het geregeldst vruchten draagt. Dan de mangga, die in verschillende residenties den grootsten rijkdom der erven uitmaakt.

Van de djeroek wil de Javaan het liefst de *petjel*, de kleine citroen, welbekend als toevoegsel aan spijs en specerij, als geneesmiddel, en, met arsenik, als smeersel voor de krissen, die gelijkmatig draagt, en niet als de andere soorten, de *legi*, *keprok trengganou*, de pompelmoes, soms zonder vruchten blijft.

Veel komt voor de djamboe, waarvan twee soorten, de *tersana* en de *bidji*, het meest in den smaak vallen. Eindelijk de pisang, die de inlander tot de polowidjo rekent, maar die hij bij den aanleg van een nieuw erf reeds dadelijk plant, in tientallen van soorten kent, en, evenals bij djamboe en mangga, gaarne van de soorten heeft, welke bij den Europeaan het minste gezien zijn. Tusschen en onder de genoemde meest voorkomende vruchtboomen groeien de andere. Gewoonlijk langs de grenzen van het erf staat de bamboe.

Behalve de erven heeft men de zoogenaamde tuinen en boomgaarden. Geregelde aanplantingen, schier zonder uitzondering van klappers, bestaan in Banjoewangi, hier en daar langs de noordkust, en in Bantam. Anders zijn de tuinen of boomgaarden slechts groepen van grove vruchtboomen, hoofdzakelijk doerèn, nangka, djèngkol, peté, manggis, doekoeh, gewoonlijk met bamboestruiken gemengd, en welk alles gedeeltelijk geplant, gedeeltelijk uit zich zelf gegroeid is.

Noch tot erven, noch tot boomgaarden of tuinen, zijn te brengen de vruchtboomen, soms groot in getal, die op de tegals van Noord-Bantam, van Toeban en Sedajoe, van Besoeki en Madoera staan. In Noord-Bantam zijn zij veelal mangga's, in Besoeki klappers, en wijzen de plekken aan, waar het volk vroeger op hoeven woonde, voordat het op last van de gewestelijke besturen zich in dèsa's bij elkander moest gaan vestigen. In Toeban en Sedajoe zijn de bedoelde boomen mangga's, en aan het initiatief der regenten te danken; op Madoera siwallans, waarvoor het eigenlijke erf te klein was, of fijnere vruchtboomen, welke, als ze op de erven stonden, tijdens het Vorstenbestuur een privilege zouden wezen van de apanagehouders.

Zooals de boomen gewoonlijk dragen, en dus niet als in de jaren van overvloed of van mislukking, brengen ze op per jaar: de klapper *f* 1.75;

de nangka, mangga, doerèn, doekoeh *f* 2; de djamboe, djeroek, langsep *f* 1.50; de ramboetan, namnam, kloewih, njamploeng *f* 1; de mlindjo, djèngkol, randoe, srikaja, blimbing, salak, doewèt *f* 0.50; de pisang *f* 0.35; de kemiri, tjermé, pinang *f* 0.25. De kleine gewassen, als cassave, arrowroot, ananas, gadoeng, oewi, gembili, gembolo, katak, blontjeng, bestroe, enz., van 1 tot 6 centen per struik. De opbrengst van de kort produceerende boomen is grooter, en zoo de siwallan *f* 5 per jaar, de aren *f* 25 gedurende het eerste, *f* 15 gedurende het tweede en *f* 5 gedurende het derde jaar.

Deze cijfers zijn die van minimumprijzen, door opkoopers besteed, en waar die personen niet komen, van de laagst geschatte waarde.

Niet gebruiken moet men ze voor het Zuiden van Bantam, voor de Djampangs, voor sommige gedeelten van Patjitan en andere streken als Salem en Madjenang, zóó afgelegen, dat de vruchten er onverkoopbaar zijn.

Anders ontloopen in gewone omstandigheden de prijzen in de verschillende residenties elkander niet veel. Zoo bijv. de klappers. In drie residenties brengen zij op per dragende boom *f* 2.50, in drie andere *f* 1.25, terwijl in de overige het verschil is tusschen *f* 1.50 en *f* 2. Zoo brengt de pisang per stoel in ééne residentie 10 cent, in een andere 25 cent, in drie residenties 50 cent, in de overige tusschen 30 en 40 cent op. De opbrengst der nangka is overal tusschen *f* 2.50 en *f* 1.50; die der djamboe tusschen *f* 2 en *f* 1.

De gewone bamboesoorten, en dus ongerekend de *petoeng*, *soerat*, *kasab*, brengen 30 à 50 cent per stoel op. Van een der meest voorkomende slingerplanten, de sirih, is geen gemiddelde prijs op te geven, want in die mate verschilt hij zelfs in aangrenzende districten, dat men er alle waarde per struik tusschen 10 cent en *f* 3 voor vinden kan.

Wegens zeldzaam voorkomen der soorten stijgen de prijzen aanzienlijk. Zoo maakt men in Pasoeroean *f* 6 van den doerèn, in Madoera *f* 5 van den tamarinde, in Kediri *f* 12 voor een fijnen mangga en *f* 25 voor een doekoeh, in Garoet *f* 15 voor een djeroek. In zulke gevallen ziet men vaak overdreven zorg bij de rijping der vruchten. Om den stam komen doorns om het inklimmen te beletten, en om de vruchten gevlochten klapperblaren, die de mieren moeten aantrekken en de wantsen weren. Men verlicht de boomen met lampen of lantaarns en overdekt ze met netten, om ten overvloede zelf met geraasmakende werktuigen ergens tusschen de takken de wacht te houden. In gewone omstandigheden evenwel vindt men weinig van dat alles, en het is al veel, indien de vruchten niet onrijp geplukt worden om ze door broeiing eerder voor de passer geschikt te maken.

De gelijkstelling der erven met anderen grond.

Men heeft getracht, de opbrengst der erven door de bevolking naar de productie van den bouwgrond te laten schatten, en tot uitslag gekregen dat in streken met kleine erven, ze in opbrengst gelijk met of boven den bouwgrond, en in streken met groote erven daarbeneden kwamen.

Die schatting diende ter vergelijking met eigen opnemingen der onderzoekers. Dezen namen, om tot cijfers te komen, in de dicht en slecht bewoonde streken der afdeeling en ergens daartusschen, eenige erven, die de type van grootte en beplanting vertoonden, hielden er nauwkeurig aanteekening van de grootte en beplanting, berekenden de opbrengst van boomen en gewassen naar de minste waarde, en gebruikten deze uitkomsten ter bepaling der productie van de andere erven in dicht, middelmatig en slecht bewoonde streken derzelfde afdeeling. De onderzoekers verkregen in middelpunten van bevolking niet zelden van kleine erven 300 à 400 gulden en meer, gerekend per baoe, *f* 300 wat verder af, en 100 à 150 gulden in de verst gelegen streken. Maar deze cijfers mocht men niet gebruiken, omdat die opbrengsten waren genomen als per baoe, terwijl de erven, die tot onderzoek gediend hadden, meestal kleiner waren.

Dadelijk had men immers opgemerkt, dat een erf van 80 tot 100 rijnl. roeden veel dichter was beplant dan een van een halve baoe, en dit weer dichter dan een van $^3/_4$ baoe of grooter, dat dus de dichtheid der beplanting zoowat in omgekeerde rede tot de uitgestrektheid van het erf stond. Bij de toeneming in grootte verminderden vooral de klim- en slingerplanten en de kleinere gewassen, die zoo tot de hooge productie der kleine erven bijbrachten. Hetgeen opgemerkt was bij de vergelijking der type-erven in streken met verschillende dichtheid van bevolking, bleek ook juist voor erven van verschillende grootte in dezelfde streek. Weer vond men hier beter beplanting en een grooter aantal sterk produceerende gewassen, naarmate het erf kleiner werd. Terwijl de groote erven niets dan wijd uit elkander staande klappers en slechte vruchtboomen boven den met onkruid begroeiden bodem vertoonden, kon men van de kleine als het ware in verdiepingen oogsten. In tegenstelling met hier, stonden op de grootere erven de klappers voor de helft en meer zonder vruchten wegens slecht schoonmaken en ongelijkmatig plukken, en droegen de andere vruchtboomen dikwijls weinig, omdat ze met woekerplanten waren bedekt.

Die achteloosheid voor de gewassen ligt in het onvermogen, om er den noodigen arbeid voor te verrichten. Het is nagegaan, dat een landbouwer, die zijn voornaamsten arbeid op den bouwgrond heeft, niet meer dan 100

rijnl. roeden erf behoorlijk exploiteeren kan; dat hij dus voor het beplanten en onderhouden daarvan, voor het plukken van bladeren, vruchten en bloemen, en het uitgraven der wortels en knollen, al den tijd, die hem overblijft, noodig heeft, — ongerekend den arbeid, hoofdzakelijk rustende op de vrouw, om bij draagvrachten de productie naar de markt te brengen en te verkoopen. Naar die uitkomst is het duidelijk, dat één persoon zelden twee erven voor zichzelf heeft, dat de weduwe niet dikwijls haar erf behoudt; dat die wegens ouderdom of zwakke gezondheid afstand doet van zijn aandeel bouwgrond, gewoonlijk ook het erf afstaat; dat eindelijk iemand, die een erf bezit en een ander koopt zonder voornemen het te laten bewonen, van een der erven sawah's of tegals maakt. Gesteld in het laatste geval, dat hij het nieuwe erf al zou kunnen onderhouden en er van oogsten, dan kan hij de opbrengst, door den grooten daaraan verbonden arbeid, toch niet verkoopen.

Uit het bovenstaande volgt vooreerst, dat men tot te hooge opbrengst der erven komt, als men de berekening maakt per baoe en de erven, die tot basis der berekening dienden, kleiner waren. Dientengevolge, en in verband tot de schatting der bevolking, werden de cijfers van opbrengst gewoonlijk berekend naar de klappers en voornaamste vruchtboomen en de overige gewassen verwaarloosd, terwijl, voor de minder bevolkte streken, waar de bijgewassen vanzelf al ontbreken, een zeker percentage voor het niet vruchtdragen van klappers en vruchtboomen werd afgetrokken. De tuinen, waar de beplanting uit klappers bestaat, kwamen aldus gelijk met de grootste soort erven, en de boomgaarden gewoonlijk daar nog beneden. Als ergens een schatting werd verkregen, die nog lager was, liet men die gewoonlijk veiligheidshalve staan. De opbrengst toch van erven, tuinen en boomgaarden kan nooit anders dan bij benadering bepaald worden, en bij benadering cijfers opgevende, heeft men vooral te zorgen, dat zij nooit te hoog zijn.

Dan volgt er uit in de tweede plaats, dat in eenzelfde streek de opbrengst van een erf niet toeneemt naar de grootte, dat dit alléén het geval kan wezen tot een zekere uitgestrektheid, maar dat een erf van $^1/_2$ baoe niet het dubbel, en een van een baoe niet het viervoud van een erf van $^1/_4$ baoe produceert.

En in de derde plaats, dat het tot een zekere hoogte waar is, dat erven, boven de 100 rijnl. roeden, in dezelfde streek gelegen, alle evenveel afwerpen; — en dat in verschillende streken het onderscheid in opbrengst minder afhangt van de grootte en de beplanting, dan van de gelegenheid tot afzet der vruchten.

In sterk bevolkte streken kan men rekenen de opbrengst per baoe-erf op *f* 150 gemiddeld, en in slecht bewoonde streken op *f* 75 en iets daarboven of beneden, terwijl men die der middelmatig bewoonde streken moet stellen op eenig cijfer daartusschen. Er zijn uitzonderingen op die getallen, bijv. voor de zoogenaamde bonorowo, die zooals in Bagelen, Soerabaja en Kediri sterk bewoond zijn, en waar de erven door het dikwijls overstroomd zijn, geen hooger opbrengst dan 75 gulden per baoe hebben, terwijl de erven in de slecht bewoonde streken van Demak *f* 120 per baoe, en in Koedoes en Berbek alsmede in Probolinggo en Besoeki nog meer leveren. Zulke gevallen moeten plaatselijk nagegaan worden, evenals bij de tuinen, die naar de residentie en de landstreek, met een opbrengst van 30 tot 100 gulden, en gemiddeld van 50 tot 60 gulden per baoe getaxeerd zijn.

Voor iedere streek van elke residentie is de opbrengst der erven naar de dichtheid van bevolking en daarmeê gewoonlijk gepaard gaande gelegenheid tot afzet berekend, maar voor dit Résumé is het voldoende voorgekomen, het gemiddelde cijfer der opbrengst voor de geheele residentie te nemen, en zoo ook voor de tuinen en boomgaarden.

Zij zijn als volgt:

NAMEN DER RESIDENTIES.	GEMIDDELDE OPBRENGST PER BAOE IN GULDENS.	
	VOOR ERVEN.	VOOR TUINEN EN BOOMGAARDEN.
Bantam	150	80
Batavia	150	—
Krawang	100	65
Preanger	65	55
Cheribon	110	60
Tegal	115	—
Pekalongan	125	60
Semarang	85	50
Japara	100	—
Rembang	80	65
Soerabaja	140	50
Pasoeroean	160	100
Probolinggo	120	—
Besoeki	125	85
Banjoemas	80	60
Bagelen	100	50
Kedoe	110	50
Madioen	110	—
Kediri	110	—
Madoera	—	55
Gemiddeld	105	63

De grootte nu der erven in de dicht bewoonde streken is $^1/_4$ baoe of daaromtrent, met uitzondering van de Preanger, Bantam en Banjoewangi, alsmede Madoera. Is de gewone grootte $^1/_4$ baoe, dan neemt dit niet weg, dat er ook erven zijn in aanzienlijk getal tot $^1/_2$ baoe, en dat enkele twee- en driemaal die oppervlakte beslaan. De grootte in middelmatig bewoonde streken is ongeveer een halve baoe, maar verminderende tot $^1/_4$ baoe en vermeerderende tot $^3/_4$ baoe. Het meest wijkt de grootte af in de slecht bewoonde streken, want men heeft er erven van een baoe en grooter naast evenveel andere van kleinere uitgestrektheden, tot er slechts overschiet de oppervlakte door de huizen ingenomen; maar ook hier kan men gemiddeld een halve baoe aannemen.

Zeer globaal zou de gemiddelde opbrengst zijn *per erf* in sterk bevolkte streken zijn *f* 40, in middelmatig bevolkte streken *f* 50, en in slecht bevolkte streken *f* 40, met dien verstande evenwel, dat de opbrengst in sterk bevolkte streken gemakkelijk, maar naarmate van de mindere bevolking moeilijker en zelfs in het geheel niet te verkoopen is.

De bovenstaande cijfers van gemiddelde opbrengst der erven zijn door schatting verkregen, waartoe als gegevens dienden de schatting der bevolking, de door de ambtenaren opgegeven opbrengst der residenties en afdeelingen, en de opbrengsten, die na een zeer gedetailleerd en 5 jaar geduurd hebbend onderzoek door steller dezes in de afdeeling Ngrowo zijn gevonden.

De grootte der erven heeft men volgens Art. 13 der voorschriften niet opgemeten.

De uitgestrektheid erven en tuinen is volgens de leggers in baoes:

NAMEN DER RESIDENTIES.	ERVEN.	TUINEN.
Bantam	78	7226
Batavia	53	—
Krawang	1951	1217
Preanger	4795	37976
Cheribon	10529	5533
Tegal	7539	—
Pekalongan	5092	857
Semarang	12892	1831
Japara	15695	—
Rembang	6367	183
Soerabaja	13977	4259
Pasoeroean	3137	829
Probolinggo	7384	—

NAMEN DER RESIDENTIES.	ERVEN.	TUINEN.
Besoeki	4179	6950
Banjoemas	18555	18130
Bagelen	14006	12467
Kedoe	2355	462
Madioen	20232	—
Kediri	21200	—
Madoera	—	476
Te zamen	170016	98396

Waar de statistieke opname werkte, heeft zij de geheele uitgestrektheid erven, en dus die kleiner zijn dan $^1/_4$ baoe, tevens opgemeten. Een vergelijking van de door haar bekendgestelde uitgestrektheid en die van den legger van de landrente geeft de volgende uitkomsten.

NAMEN DER RESIDENTIES.	NAMEN DER AFDEELINGEN.	UITGESTREKTHEID ERVEN IN BAOES	
		IN DE LANDRENTE-LEGGERS.	VOLGENS DE STATISTIEKE OPNAME.
Cheribon	Cheribon	4836	21321
	Koeningan [1])	718	6998
Tegal	Tegal	2616	13339
	Berbes	3242	18301
	Pemalang	1680	12967
Pekalongan	Pekalongan	3377	15342
	Batang	1716	11561
Semarang	Semarang	2784	14036
	Kendal	1580	15416
	Demak	2047	12058
	Grobogan	2153	14394
	Ambarawa	1293	7433
	Salatiga	3036	9856
Japara	Pati	6618	18721
	Japara	7025	20434
	Koedoes	1356	8647
	Joana	697	7468

1) Voor vier districten.

NAMEN DER RESIDENTIES.	NAMEN DER AFDEELINGEN.	UITGESTREKTHEID ERVEN IN BAOES	
		IN DE LANDRENTE-LEGGERS.	VOLGENS DE STATISTIEKE OPNAME.
Madioen	Madioen	1986	17912
	Magetan	4261	20424
	Ngawi	3847	13844
	Ponorogo	8789	34221
	Patjitan [1])	1225	5842
Kedoe	Magelang	1550	21350
	Temanggoeng	805	10442
Bagelen	Poerworedjo	2422	13985
	Koetoardjo	2583	12265
	Keboemen	3551	12228
	Karanganjer	4272	16888
	Ledok	1180	10059
Banjoemas	Bandjarnegara [2])	965	7794
	Probolinggo	5044	12485
	Te zamen	89254	438031

De grootte der erven in de landrente-leggers is dus $^1/_5$ van die door de statistieke opname opgegeven.

Groot verschil kreeg men ook in de afdeelingen, waar de uitgestrektheid van alle erven zonder onderscheid van grootte uit de kaarten der topographische opnamen is kunnen bepaald worden, en dan vergeleken werd met die der landrente-leggers. Dit blijkt uit den volgenden staat:

NAMEN DER AFDEELINGEN.	UITGESTREKTHEID ERVEN IN BAOES.	
	VERMELD IN DE LANDRENTE-LEGGERS.	DOOR BEREKENING VAN DE KAARTEN DER TOPOGRAPHISCHE OPNAME.
Soerabaja	907	6900
Grissee	105	2100
Modjokerto	2167	11400
Toeban	1406	10000
Probolinggo	1199	6100
Kraksaän	3823	6100
Loemadjang	2362	7000
Limbangan	94	450
Tasikmelaja	264	1400
Soekapoera	195	1700
Te zamen	12522	53150

(1) Voor drie districten.

(2) De afdeelingen Banjoemas en Poerwakarta door de statistiek niet berekend, Tjilatjap niet opgemeten.

De verhouding is hier 1 tot 4.2. Doch als men er bij rekent Bantam, dat in den landrente-legger met 53 baoe erven, en Madoera, dat daar zonder erven voorkomt, dan zal de verhouding voor geheel Java blijven, als die bij de statistieke opname, d. i. een tot vijf.

De geheele opbrengst der erven, met de uitgestrektheid volgens den legger en de productie per baoe, die boven is opgegeven, zou zijn 18 millioen, en volgens denzelfden maatstaf die der tuinen en boomgaarden 6 millioen.

De wezenlijke uitgestrektheid echter nemende, welke is voor erven 5 maal, en voor tuinen ruim $1^1/_2$ maal die van den legger, wordt de uitkomst, dat de erven een opbrengst van 90 millioen en de tuinen en boomgaarden een van 10 millioen hebben, en dus te zamen een opbrengst van 100 millioen vertegenwoordigen. Zooveel zoude die wezen, indien men het geheele jaar door de erven en tuinen gelijkelijk exploiteerde. Dit nu is alléén het geval van November tot Mei. Dan vermindert men er meê, tot er in Juli ongeveer niets van de erven verkocht wordt. Dit blijft zoo gedurende Augustus, tot de exploitatie in September weer begint, in October toeneemt, en in November dezelfde is als het vorige jaar. Daarom mag men de productie van erven en tuinen over niet meer dan 9 maanden rekenen, en dus op 75 millioen. Het spreekt vanzelf, dat deze correctie ook moet toegepast worden op de opbrengsten, zooals ze boven per baoe zijn opgegeven.

Verdere bijzonderheden.

Het gewoon voedsel voor den Soendanees en Javaan is rijst, voor den Madoerees djagoeng.

Ook in de bergstreken wordt de rijst dikwijls door djagoeng vervangen, en in de laaglanden treedt de cassave niet zelden als voornaam voedingsmiddel op den voorgrond. Voor Banjoewangi geldt de bijzonderheid, dat men er zelfs bij overvloed van andere levensmiddelen gadoeng eet, die overal elders alléén in tijden van schaarschheid als voedsel gebruikt wordt.

Waar rijst hoofdvoedsel is, eet men ze tweemaal daags. Dit gebeurt voor het grootste deel van Java het geheele jaar door, al is het niet naar volle genoegen. Van December tot de nieuwe oogst invalt, heerscht er in meerdere of mindere mate schaarschte, die bij een goeden oogst niet merkbaar is, doch, naarmate die slechter uitvalt, scherper te voorschijn treedt.

Daar er elk jaar streken zijn met ongunstigen oogst, kan men elk jaar het verschijnsel en de gevolgen, die zij heeft, al is het gelukkig in beperkten kring, waarnemen. Dan wordt in December reeds alles gespaard om voldoende rijst te hebben, en in Januari en Februari de uiterste krachten ingespannen om, voor de sawahbewerkers althans, niet te kort te komen. Daarna wordt de rijst met cassave of ketella vermengd, en is men tevreden als er maar tweemaal daags wordt te eten gegeven. Vervolgens krijgt men nog maar eens rijst, gewoonlijk tegen den avond, en eindelijk wordt ze opgeschept als pap, omdat zij dus meer uitdijt, bij wijze van toegift op het hoofdvoedsel, dat uit min of meer waardige wortels en knollen en als voedzaam bekende bladsoorten bestaat. Dit gebrek gaat gepaard met een verpanden en verkoopen van al hetgeen men bezit, eerst van de kleederen, de versiersels, de wapens, dan van den koperen sirihbak, den rijstketel, en, als het erg is, eindelijk van de gereedschappen en het vee.

Naar hetgeen een huisgezin van man, vrouw en 3 aankomende kinderen gewoonlijk gebruikt, zou het in een jaar noodig hebben, 22 pikol padi of 11 pikol rijst, doch, omdat er gegeten wordt zes maanden rijst naar genoegen, en den overigen tijd min of meer toegemeten en aangevuld door djagoeng, cassave en ketella, van 18 tot 20 pikol padi. In Bagelen, waar men vier maanden van het jaar maar eens per dag rijst eet, wordt het gebruik per huisgezin geschat op 16 pikols, en in de Madoereesche streken, waar djagoeng het geheele jaar door gegeten wordt, op 12 pikol.

Door een uitgebreid onderzoek blijkt verder, dat het huisgezin aan toespijzen, zout, trassi, tabak, sirih en licht noodig heeft van 20 tot 30 gulden en gemiddeld *f* 25. In Bagelen vond men slechts *f* 12; in Demak daarentegen *f* 34, en werd daar bovendien nog gerekend 's jaars *f* 14 aan brandhout, *f* 9 aan petroleum en *f* 12 aan ontbijt. De inlander nu ontbijt gewoonlijk niet, en licht mag er zijn in de tijden van overvloed, het ontbreekt in de maanden van het padi planten tot den oogst, terwijl het huishouden al vrij gegoed moet wezen om brandhout te koopen. Doch in Demak waren het gegoede families, wier uitgaven werden nagegaan. Tweemaal 's jaars kregen daar man, vrouw en kinderen één stel kleeren, die te zamen *f* 36 kosten, terwijl algemeen slechts één stel gebruikelijk is. Hiervoor vond men in Kediri *f* 18.50, in Salatiga *f* 23, in Besoeki *f* 16, in de Preanger *f* 16, en in Bagelen waar men slechte stoffen gebruikte *f* 12.

De uitgaven voor selamettans wisselen in de verschillende residenties af van *f* 3 tot *f* 9; waar men er kippen voor slacht, niet meer en ook niet minder geeft dan gewoonlijk, zoodat de aanzittenden genoeg hebben

en nog iets voor vrouwen en kinderen meê naar huis nemen, kosten die gemeenschappelijke maaltijden *f* 6.

Het landbouwgereedschap kost meêr of minder, naarmate men er zelf van aanmaakt. Wordt het hout er van grootendeels zelf bewerkt, en slechts het ijzerwerk gekocht, dan is per jaar *f* 3 voldoende.

Het onderhoud van het huis kost in Semarang, Kediri, Besoeki *f* 6 's jaars en in Bagelen *f* 3.

Aan voldoende rijst en ander voedsel, met de pikol rijst gerekend op *f* 5.50, heeft men daarvoor noodig *f* 60; aan toespijzen, visch, vleesch, zout, trassi en andere benoodigdheden *f* 25; aan selamettans *f* 6; aan kleêren *f* 20; aan eet- en kookgereedschap *f* 2; aan landbouwgereedschap *f* 3; aan het onderhoud der woning *f* 6: te zamen *f* 120. Indien men uit de opgave van Demak verwijdert, de posten voor ontbijt, licht, snoepgoed, brandhout e. d., als men de hoeveelheid kleêren aanneemt op één stel 's jaars, en de rijst ook op *f* 5.50 de pikol, dan komt men daar, waar alles het duurst is opgegeven, op *f* 145, in Salatiga op *f* 130, in Kediri op *f* 122, in de Preanger en Besoeki op *f* 20 en *f* 10 minder en in Bagelen op *f* 80.

Dat er in Bagelen minder noodig is dan elders, ziet men aan verschillende dingen. De passers hebben er minder voorraad en verscheidenheid, kostbare artikelen worden niet te koop geboden, en zelfs aan de geweven goederen kan men opmerken, dat ze voor zuinige beurzen bestemd zijn. Het volk voedt er zich minder dan in andere residenties, behalve in Ledok, en het schijnt er ook minder sterk te zijn. De tienduizenden Bageleners, die elk jaar om leeftocht oostwaarts trekken, komen niet verder dan tot de laaglanden van Madioen en Kediri. Op de erfpachtsperceelen kunnen zij niet concurreeren met de Javanen van daar, en nog minder in de suikerriettuinen, zoodat de meesten zich hoofdzakelijk wijden aan het afplanten van sawahs om die tegen een deel van den oogst te snijden.

Streken met weinig koopkracht, hoewel minder uitgestrekt dan Bagelen, zijn er verscheiden aan te wijzen, bijv. Zuid-Bantam en Zuid-Preanger, een deel van Indramajoe, Madjenang in Banjoemas, het zuiden van Seragi in Pekalongan, het noorden van Berbes in Tagal, gedeelten van alle afdeelingen van Rembang, het grootste gedeelte van Pamekassan, en zoo voort, waar de bevolking alleen gewassen voor de voeding en niet voor den handel teelt, geen koffie of suiker plant, geen steun ontvangt van een stad of groote plaats en geen ondernemingen van landbouw of nijverheid in de nabijheid heeft.

Doch om tot de uitgaven terug te keeren. Uit het bovenstaande is af

te leiden, dat hetgeen een Javaansche familie van man, vrouw en drie aankomende kinderen noodig heeft per jaar om te bestaan, voor het grootste deel van Java, ligt om en bij de *f* 110. Op zooveel moet men de Madoereesche streken rekenen. Op zooveel ook als het gemiddelde voor het overig Java, omdat tegenover de hoogere bedragen voor de streken met industrie en handelsgewassen staan Bagelen en de Preanger.

Van de *f* 110 krijgt men de *f* 50 à *f* 60 aan voedingsmiddelen uit eigen oogst, de kosten van selamettans en onderhoud van de woning, te zamen *f* 12, van eigen erf en tegal, en waarschijnlijk $^1/_4$ van de *f* 25 »blandja" in ruil met eigen producten, maar dan blijft er toch *f* 34 à *f* 44 over, behalve het geld voor de belastingen en de kosten voor opium, die aan geld jaarlijks door de handen der familie moeten gaan.

Naar het uiterlijk van huis of hof kan men soms zoo weinig de gegoedheid afmeten. Hooger waarde in 1881 vond men in een deel van Soemedang, waar de woningen er goed uitzagen, terwijl er bij lange geen armoede of ellende is achter de krotten, die in den oosthoek den Madoereezen tot verblijfplaats en hun bezitting tot schut dienen. Die de kleurige kleeding en de versiersels ziet onder de lieden van West-Java, zou er meer koopkracht onderstellen, dan bij de haveloos gekleede lui van Madioen en Kediri.

Nu het onderzoek heeft geleerd, dat groote erven haast zonder uitzondering slechter beplant zijn dan kleine, en dat de meerdere zorg voor onderhoud en beplanting van kleine erven verband houdt met een geringer uitgestrektheid van den bouwgrond, zal men in de delta van Soerabaja en langs de Brantas de welvaart niet langer afmeten naar de rijk beplante erven.

Men mag erven, huizen, kleeding, in het algemeen, dat is zonder te letten of men met Javanen, Soendaneezen en Madoereezen te maken heeft, en in welke landstreek men zich bevindt, niet als kenteeken van meerdere of mindere gegoedheid aannemen.

Er is nog een bedriegelijk kenteeken, waarnaar men welvaart placht af te meten, namelijk het grooter of kleiner aantal passers en het veelvoudig bezoek er van. Die in Bagelen komt, staat verbaasd over de volksmassa's op de markten, maar de menschen drijven er hoofdzakelijk een ruilhandel in vruchten en blaren en de voortbrengsels der nevenbedrijven, en hebben slechts enkele centen voor zout, gambier, petroleum, enz., terwijl er de lijnwaadverkoopers een ongelooflijk kleinen afzet hebben.

Men stelle daartegenover de passers in de centra van bevolking, in den oosthoek en ook elders, die minder in getal, maar veel belangrijker zijn,

bijv. de passer te Koedoes, die bezoekers lokt van Semarang, Rembang en Solo, waarheen het aantal voertuigen van personen soms 2000 bedraagt, waar men kostbaarheden en Europeesche kramerijen aanbrengt even goed als meubels en geweven goederen, waar in het groot en in het klein wordt gehandeld, en een omzet plaats heeft, die doet begrijpen hoe de millioenen aan ingevoerde lijnwaden en garens, was, gambier, kramerijen en petroleum verspreid raken.

Het springt overal in het oog, hoeveel winst het geringste bedrijfskapitaal geeft. Twee dubbeltjes verdubbelen elken dag, waarop men er etenswaar en snoepgoed van maakt en dat verkoopt. Wie niet leenen wil bij den Chinees of bij het dèsa-hoofd, omdat beider voorwaarden al even schadelijk zijn, koopt voor een halven gulden padi, stampt en verkoopt die met 10 cent winst en nog 5 cent aan zemelen en gebroken korrels; — om den volgenden dag opnieuw evenveel er meê te verdienen.

En zooals in het kleine is het in het groote. De eigenaar van een gamelan van *f* 500 krijgt er per dag tot *f* 10 huur voor. De verhuurder van een stel matten, van eenige honderden borden, van een half dozijn lampen, heeft in een jaar alles vrij gekregen, even goed als de karrevoerder, die met de honderd gulden, welke kar en sapi's kosten, meer dan *f* 100 terug verdient.

De vloot, die te Tjeringin en Anjer op den 27en Augustus 1883 te loor ging, telde behalve 30 groote handelsvaartuigen (*tjemploeng*), 165 groote visschersvaartuigen (*majang*) en 470 schuiten en prauwen. Met een majang, die *f* 600 kost, vangt men per jaar voor *f* 1500, en met een der kleinere vaartuigen van gemiddeld *f* 50 voor *f* 300 aan visch. Met *f* 125 000 aan vaartuigen en mogelijk *f* 50 000 aan netten verkreeg men daar 2 maal zooveel 's jaars. Jammer dat de voordeelen der visscherij aan den inlander zelven zoo weinig ten goede komen en grootendeels door de Chineezen worden genoten.

Als men de bedrijfsbelasting, zonder Batavia en de Vorstenlanden, en 17 ton opbrengende, tot basis neemt, zou de winst van de 67 000 aangeslagenen 85 millioen moeten wezen, en mogelijk is ze grooter. Maar hoe onbeduidend is in verhouding het kapitaal er voor, want slechts een twintigste der aangeslagenen zal meer dan enkele dubbeltjes, hoogstens enkele guldens, voor hun ambacht of nering bezitten.

Van de 12 millioen, die in de pandhuizen worden geleend, betaalt men er 9 terug, maar hetgeen men inlost, is bijna alles kleederen, versiersels en wapens van geringe waarde, die de pandgevers met enkele dagen koeli-loon kunnen terug verdienen.

Hoe men in de woningen rond zoekt, waarde is er niet, behalve zeldzaam hier en daar een gouden krisschede voor den man en gouden oorknoppen voor de vrouw; anders zijn die versiersels van zilver of verguld. Naar hetgeen men in Sidoardjo te hooren kreeg, zoude men het goud, dat er jaarlijks onder de honderdduizenden daar tot sieraden wordt verwerkt, nauwelijks op een paar duizend gulden kunnen stellen.

De gamelangs zijn van de rijken, van de hoofden, van de Chineezen en enkele inlandsche handelaars. In heel Tagal telde men er 600, in Kediri 100, in de afdeeling Japara 100 en Koedoes 50. Anders vindt men in de huizen wat koper- en ijzerwerk en wat kleêren, en behalve dat is weinig verkoopbaar dan de voertuigen en het vee.

In verhouding tot de sterkte der bevolking, worden de meeste voertuigen tot personenvervoer aangetroffen in Japara, Soerabaja en den Oosthoek, de minste in Banjoemas, Bagelen, Kedoe en Madioen. In de vier laatstgenoemde residenties zijn ook de minste voertuigen voor goederen, hoogstens 7 op de 10 000 zielen. Iets meer, van de 13 tot 19, zijn er in Bantam, Preanger en Rembang, en van de 34 tot 79 op de 10 000 zielen in de overige residenties, behalve in Pasoeroean, Probolinggo en Besoeki, waarvan men er respectievelijk 90, 337 en 100 heeft.

Hetgeen wezenlijk de voornaamste bezitting der landbouwers uitmaakt is het vee, dat, oud en jong dooreen op *f* 20 het stuk gerekend, een som van 80 millioen zou vertegenwoordigen. 't Is over het algemeen nog als in den Engelschen tijd, toen een der residenten uit den Oosthoek schreef, dat de bezittingen der Javanen bij inbeslagname hoofdzakelijk uit ploegdieren zouden blijken te bestaan.

Als men nagaat hoe de inlander zijn inkomsten trekt, en zijn uitgaven doet, hoe hij op enkele tijden van het jaar ineens aanzienlijke sommen ontvangt bij den oogst van padi, koffie, suiker en polowidjo, hoe hij dan zijn overvloed aan feesten en overdaad soms verteert, en op het eind van den jaarkring weer even arm is als te voren, met een slecht huis en met even weinig bezitting, en zich weer even welgemoed gaat voeden met hetgeen hij krijgen kan, dan komt men tot de slotsom, dat het Javaansche volk is een volk van daglooners, welks behoeften zich uitzetten onmiddellijk naar de inkomsten, maar ook in ongelooflijke mate even spoedig zich daarnaar kunnen inkrimpen.

IN DIENST.

UIT HET ENGELSCH VERTAALD

DOOR

M. C. FRANK.

Bovenstaande titel zal den lezers van »de Indische Gids" zeker niet onbekend voorkomen. Immers in de Maart-aflevering van jaargang 1884 zijn de eerste twee hoofdstukken van dezen roman verschenen. Door »onvoorziene omstandigheden" werden wij verhinderd de uitgave er van te vervolgen; ongetwijfeld echter zal dit voor velen eene teleurstelling zijn geweest, daar de eerste hoofdstukken reeds een interessant verhaal beloofden. Het feit, dat de roman gedeeltelijk in Britsch-Indië speelt, waar de toestanden zoo dikwijls aan Nederlandsch-Indië herinneren, zal de belangstelling in het vervolg van bovengenoemden roman zeker niet verminderen.

Om het geheugen der lezers tegemoet te komen geven wij een kort overzicht van den inhoud der twee inleidende hoofdstukken.

De Astons behoorden tot de aanzienlijkste familiën van het graafschap Daleshire. Zij waren in het graafschap bemind om hun gastvrijheid, liefdadigheid en onbekrompen levenswijze, en zij waren bekend om hun lichamelijke schoonheid.

De tegenwoordige »Squire" John Aston had de aartsvaderlijke hoedanigheden zijner voorzaten geërfd, maar was een slecht financier, en daar zijn vader dit ook was geweest, zuchtte hij onder een last van schulden Zijn vrouw, Lady Adeline Aston, geboren Fitz-Alan, die hem twaalf kinderen had geschonken, doch geen bruidschat meêgebracht had, was met den treurigen toestand slechts gedeeltelijk bekend, en buitenaf wist nagenoeg niemand van de moeilijkheden der Astons iets.

In het eerste hoofdstuk zien wij Lady Adeline Aston, met haar vier volwassen dochters Verona, Ella (de gevierde schoonheid van Daleshire), Matty en Alice, en met Jeanne, de nauwelijks zeventienjarige, die nog niet »in de wereld" kwam, naar een buitenpartij rijden, door Lord en Lady Scrope op het kasteel Scrope gegeven, en hooren wij Lady Adeline haar leedwezen er over betuigen, dat zij op het kasteel Scrope een zekeren George Bellasyne zullen ontmoeten. De drie jongste meisjes weten alleen, dat George Bellasyne een oud vriend der familie is en begrijpen dus het misnoegen van haar moeder niet, maar Verona en Ella begrijpen het wel. Acht jaren geleden, wisten zij, had George Bellasyne om Verona's hand gevraagd en Squire Aston had hem botweg afgewezen. Verona was destijds een mooi, zeventienjarig meisje; de ouders hadden groote verwachtingen van haar, en nu was George Bellasyne weliswaar van een goede familie, ouder en aanzienlijker zelfs dan het geslacht der Astons, maar reeds jaren her was door een lange reeks van losbandigheden en roekeloosheden het fortuin der Bellasyne's gesloopt, en deze George — zoon van een Indisch officier, en ook zelf kolonel bij het Britsch-Indische leger — bezat behalve zijn traktement niets, en had door zijn vaak onbedachtzame oprechtheid zich in Indië en ook bij de koloniale autoriteiten in Londen tal van vijanden gemaakt, ofschoon er van een anderen kant velen waren, die zijn edel, ridderlijk karakter vereerden. Verona's ouders hadden echter wel geweigerd een openlijk engagement te sluiten, maar de heer Aston had haar, zijn lieveling, vergund correspondentie met George te voeren, en ook Lady Adeline had dat toegestaan, vast er op rekenende, dat die genegenheid toch spoedig zou eindigen. Zij vergiste zich evenwel: Verona sloeg het eene aanzoek na het andere af, en Bellasyne had voor geen andere vrouw oogen dan voor Verona. Om die redenen zag Lady Adeline tegen de ontmoeting op. Het was de eerste na een scheiding van vijf jaren. Lady Adeline moest den afgewezen minnaar beleefd groeten, want hij was een neef van Lady Scrope, de gastvrouw, maar zij deed het zoo koel mogelijk, wat hem echter niet afschrikte: zoodra de gelegenheid zich aanbood, onttrok hij met Verona zich aan de omgeving der dansende paren, zocht een belommerde laan van het park op, en vaster dan ooit werden de banden van liefde en trouw daar aaneengehecht.

Twee naijverige oogen slaan hen bij het terugkeeren gade; het zijn die van Lord Rockingham, een »nouveau riche" van kersverschen adel en die, na honderd amourettes gehad te hebben, nu eens smoorlijk verliefd geworden is op Verona. Hij vertelt dat in het tweede hoofdstuk, aan Sir

Rupert Hyde, een buurman der Astons, bespot George Bellasyne om zijn armoede, en verneemt met welgevallen van Sir Rupert, dat er volgens de legende een vloek rust op de Bellasyne's, een vloek uitgesproken door een toovenaar, die levend verbrand werd omdat hij aan de vrouw van een der Bellasyne's de ontrouw van haar man had ontdekt. Die vloek luidt:

»Voor eeuwig zal het ras Bellasyne een ras van bloed en losbandigheid blijven. Zij zullen sterven in den bloei hunner jeugd, door lood, staal of door de woedende elementen. Hun gebeente zal in ongewijde aarde liggen, in verre landen. Zij zullen naam en faam verliezen. Hun huis zal door vuur verteerd worden, hunne landen aan vreemden toebehooren. In hunne liefde en in hun haat zullen zij vervloekt zijn." — »Maar", vervolgde Rupert, »op het laatste oogenblik, toen de vlammen reeds hoog om hem heen woedden, riep de toovenaar eensklaps: »»Ik zie den laatste van uw ras, Bellasyne! Hij draagt een zijden kleed met vele kleuren geborduurd, parelsnoeren om zijn' hals en een zwaard met gouden gevest. Hij is een groot, machtig heer. Voor iederen duimbreed gronds die Bellasyne nu bezit, zal hij één morgen lands hebben; voor iederen zilveren groot, één zilveren kroon; voor iederen wapenknecht, een heel leger; zijn stam zal talrijk zijn als de bladeren des wouds, en zijne aanhangers zullen zijn als de regendroppelen. Het teeken zijner komst is — een kind, in de sneeuw geboren!"" — »Welnu," vervolgde Rupert, »de vader van dezen Bellasyne was officier bij het 204e reg. Infanterie en viel in een der slachtingen onder onze troepen, ten tijde van den opstand in Afghanistan. Zijne moeder werd gevangen genomen, ontsnapte en bracht hem ter wereld gedurende een' sneeuwstorm in de bergen van Indië. Tot zoover bevatten de voorspellingen van den waarzegger waarheid, maar overigens is Bellasyne arm en zonder vooruitzicht op rijkdom en grootheid."

DERDE HOOFDSTUK.

Aston Royal.

Aston Royal was een reusachtig landhuis, met een fraaie *façade* van Grieksche bouworde. Het stond in een trotsch park vol aloude boomen, en achter dit park strekten zich mijlen ver dichtbegroeide bosschen uit, die zorgvuldig onderhouden werden.

Het was een familiehuis om er trotsch op te zijn, en die vergeeflijke

trots, Aston Royal te bezitten en het ras van Aston te vertegenwoordigen, was de voornaamste hartstocht van John Ashleigh Aston.

Bourbon, Plantagenet, Courtenay, — zeker waren dat goede familiën, natuurlijk waren ze dat, voor zoover hij wist; maar de Astons van Aston Royal, de Astons van Daleshire, waren, — zoo beschouwde John Aston het in den verborgensten schuilhoek van zijn geest, — eenvoudig *de* eerste familie van heel Engeland.

De *façade* van Aston Royal was tweehonderd jaar geleden gebouwd, maar dit gedeelte van het huis was betrekkelijk modern. Het achterste gedeelte was uit den tijd van Elisabeth, en hier was de bibliotheek, die eertijds de kapel was geweest waarin de Astons hadden neergeknield en gebeden. De bibliotheek had nog veel van haar kerkelijk karakter behouden; maar thans stonden tegen de muren planken vol zware folio's en boekdeelen met gothischen druk, vreemd en antiek. Voor drie eeuwen waren de Astons staatslieden en letterkundigen, doch in de drie laatste eeuwen waren zij alleen bekend als liefhebbers van de vossenjacht.

Op dit oogenblik was Lord Aston alleen in de antieke sombere vertrekken. De »meisjes" en de »kinderen" waren allen naar bed; de flauwe naklank van hun stemmen weergalmde nog langs de lange, onregelmatige gangen en trappen; de laatste uitbarsting van vroolijk gelach stierf weg, en John Aston bleef alleen met zijn eigen gedachten. God sta hen bij, wier gedachten zoo wanhopend en treurig zijn als de zijne waren!

Hij zat in een ouden armstoel voor een schrijftafel, die met een verwarden hoop papieren beladen was. Blozend en gezet, met lang wit haar, zorgvuldig en net gekleed was de oude »Squire", maar de vroolijke glimlach was van zijn gelaat verdwenen. Hij zag er uit zooals hij was: als een man die leed onder groote smart. Er was een onnatuurlijke onderwerping in zijn houding; een angstige, zenuwachtige uitdrukking op zijn gelaat; zijne bewegingen waren langzaam en zwaar, en zijn doffe oude oogen stonden treurig en weemoedig.

»Gods wil bestuurt alles", mompelde hij zuchtend; »maar dit is meer dan ik verdragen kan!"

Met schrik zag de oude heer naar de brieven en papieren, die ongeopend voor hem lagen. Missives van advokaten, rekeningen, aanmaningen, bedelbrieven, handelscirculaires.... Hij had weinig andere correspondenten. Zelfs de brieven van »Carlo", die bij zijn regiment was, en die van »Stumpy" die te Eton studeerde, gaven hem geen genoegen, want zij vroegen altijd om rekeningen te betalen.

De Astons waren altijd vrijgevig en liberaal geweest; zuinigheid was

geen hunner deugden. De bezitting was sinds jaren verhypothekeerd geweest, maar de familie had altijd het hoofd boven water kunnen houden omdat de waarde hunner voorouderlijke landerijen verviervoudigd was, ofschoon zij stil hadden gezeten. Nu echter was er een schok gekomen, een schok die als een doodvonnis was.

John Ashleigh Aston moest thans het verderf der zijnen het hoofd bieden. Een verderf, waartoe hij, helaas, het meeste had bijgedragen! *Hij* had *de* familie geruineerd! Dat was het bitterste van alles. Hij vloekte de advokaten, de effecten-makelaars, de beunhazen die landerijen te koop boden, zijn eigen dolzinnige dwaasheid, zijn onberedeneerd vertrouwen, de Turken, de Russen, de gedruktheid van den handel en zijn eigen zucht tot speculatie. Maar te kniezen, te razen en wijs te zijn nadat alles gebeurd was, hielp niet. De Astons van Aston Royal waren hopeloos geruineerd!

Het huis zelf, zijn liefste trots, zou zeer zeker verhuurd of gesloten moeten worden; misschien zou hij zelfs verplicht zijn het te verkoopen en het was in de familie geweest acht honderd jaar!

Dan zouden de meeste hunner voorvaderlijke akkers aan de hoogstbiedenden verkocht moeten worden, en, verootmoedigd, verarmd en beroofd, zou de roem der Astons voor eeuwig verdwijnen.

John Aston had geld opgenomen op zijn oude bunders land, om nieuwe hoeven te koopen in de parochiën van Umberleigh, Sanford, Westcot en Elmhurst, kortom: in het geheele graafschap Daleshire. Hij nam tegen vier percent geld op, om land te koopen, dat hem ternauwernood drie percent rendeerde. Dat was niet het beleid van een goed financier; toch hadden de inkomsten van Aston dien last wel kunnen verdragen, maar toen drie jaar geleden de Turken vielen, gingen vijfduizend pond 's jaars van Squire Aston's inkomen verloren.

Deze onvoorziene catastrophe wierp alle berekeningen omver. Ware John Aston behoedzaam en voorzichtig geweest, — hetgeen hij niet was, — dan zou er een middel hebben bestaan om zijn verwarde zaken weer in orde te brengen door bezuiniging, door goedkoop te leven buiten 's lands, en door Aston Royal te verhuren of te sluiten; doch hij verkoos niets van dit alles te doen. Hij kon den interest der talrijke oude en nieuwe hypotheken, die op zijn bezittingen rustten, niet betalen; nijdige schuldeischers dreigden de hypotheken op te zeggen, en de lastigste van allen waren de advokaten van Lord Rockingham, die een hypotheek van vijftig duizend pond genomen, en die sedert drie jaar geen interest ontvangen had.

Mevrouw Aston wist, dat haar man in geldelijke moeilijkheden gewik-

keld was, maar zij wist niet, dat die zoo ernstig waren; geen oogenblik dacht zij er aan, hopeloos geruineerd te zijn. De meisjes waren, als alle meisjes (helaas!), groot gebracht in volslagen onbekendheid met geldzaken en waren er dus slecht op voorbereid zoo onzacht te ontwaken door de tijding van de ramp, die haar trof.

Er was zekere waardigheid in de wijze waarop John Aston zijn verliezen droeg, zonder een woord van beklag tegen anderen. In het bijzijn van vrouw en kinderen bewaarde hij zijn opgeruimdheid; tot het laatste toe wilde hij de slechte tijding verbergen voor zijne geliefden. Wat het maken van bezuinigingen in huis of inrichting betrof, dat scheen hem slechts een droppel waters in de zee te zijn; bovendien konden hij noch zijne vrouw, om de waarheid te zeggen, zich een denkbeeld vormen van eene andere levenswijs dan die, waaraan zij hun geheele leven gewoon waren geweest.

Het ruischen van een zijden kleed werd hoorbaar en eene hand bewoog de kruk der deur. Angstig keek de oude heer om. Iedereen wist, dat het te Aston Royal spookte; of hij ooit het spook had gezien, is ons onbekend; dezen keer evenwel vertoonde zich niemand anders dan zijne vrouw.

»Blijf toch niet zoo laat op, lieve!" zeide zij. »Wat ziet gij er vermoeid uit!"

»Dat komt door die vervl..... advokaten en de hypotheek van Rockingham. Het is niet de daad van een edelman, gebruik te maken van eens anders moeilijkheden. Niemand kan evenwel verwachten, dat Rockingham zal handelen als iemand van goede familie."

»Dat spreekt, John! Hij heeft geen afkomst. Iedereen kent zijn familiegeschiedenis. Maar toch, beste man, is lord Rockingham zelf heel lief, vindt ge niet?"

»Ik laat me hangen als *ik* dat vind, Adeline! Nooit van mijn leven zag ik iemand slechter te paard zitten. Maar wat kunt ge verwachten van den kleinzoon van Piet Thomas, den varkenshoeder, en Grains, den bierbrouwer! Ze mogen een graaf maken van hem — een edelman kunnen ze niet van hem maken."

»Natuurlijk niet, beste, natuurlijk niet, hij heeft geboorte noch ras, en dat is alles, maar hij heeft geld bij hoopen en hij is waarlijk heel lief."

»Lief! Ik vat niet, wat ge daarmee bedoelt. Alles wordt tegenwoordig »lief" genoemd, van een man af tot een slaapmuts toe!"

»Ik wilde u maar vertellen, John, dat ik vind, dat Rockingham veel werk maakt van onze meisjes: verleden jaar bemerkte ik dit al. Maar hij zeide niets; de mannen gaan tegenwoordig zoo ver en bedoelen niets;"

zuchtte de bezorgde moeder. »Op de partij bij Scrope bewees hij Ella zeer in 't oog vallende attenties."

»'t Zou voor de meisjes een geluk zijn als een van haar trouwde; maar ik zou gaarne zien, dat zij met edellieden trouwden, en wenschte dus liever dat Rockingham niet om Ella kwam."

»*Ik* mag hem wel," zeide mevrouw. »En denk eens aan zijne positie! Hij is zóo rijk. 't Zou voor Ella een fortuin zijn. Maar hij coquetteert zoo! Ik vrees dat hij het niet ernstig meent!"

»Dan zou ik hem het huis verbieden."

»Dat kan ik niet doen; 't zou bespottelijk zijn, en de meisjes vinden hem aardig en amusant — en ik ook... Maar, John, die ongeopende brief daar ziet er uit als een brief van hém!" En zij wees op een groote vierkante enveloppe, waarop een monogram met het tooverteeken — een gravenkroontje — er boven, prijkte.

»Lees toch; hoe lang hebt ge dien brief reeds?"

»Ik weet het niet," zeide de heer Aston; »ik heb er een hekel aan mijne brieven te openen; zij zijn alle zoo onaangenaam."

Maar Mevrouw las den brief overluid voor:

»Charlescot, Loamshire, Augustus '78.

Waarde heer Aston!

Zoo het mij vergund wordt mij van een bijna uit de mode geraakte uitdrukking te bedienen, wenschte ik wel, dat u mij toestond met uwe oudste dochter, Verona, nader kennis te maken. Ik zoude liever met iemand van uwe familie trouwen, dan met iemand uit eenig ander huis. Ik voel, dat ik niet genoegzaam bekend ben met mejuffrouw Aston, om het recht te hebben haar alsnog een aanzoek te doen, maar gaarne zou ik gelegenheid hebben om haar meer te zien. Ik hoop ook dat wij, door mijn huwelijk in uw familie, tot eene minlijke schikking zullen komen omtrent de u bekende financiëele zaak. Wees overtuigd, dat ik de beste wenschen koester voor u en uw gezin.

Uw zeer toegenegen dienaar,

ROCKINGHAM."

»Hoe vreemd! Hoe buitengewoon vreemd! Hij komt om Verona!"

»'t Is nutteloos het haar voor te slaan", zeide Verona's vader. »Zij houdt van Bellasyne. Zij zon Rockingham niet willen hebben, al bezat hij een millioen 's jaars."

»Verbeeld u, dat Verona de beste partij kon doen van 't heele seizoen! Hoe jammer dat het Ella niet is. Maar toch ben ik blijde, dat het een van onze meisjes is!"

Mevrouw Aston was ten eenenmale verrukt van blijdschap. 't Ligt in de menschelijke natuur, dat iedere moeder verlangt hare dochter goed getrouwd te zien. Deze moeder had het heele jaar door gehoopt, dat Rockingham een aanzoek zou doen. Zij had naar hem gehengeld en gejaagd met bewonderenswaardigen tact en discretie, en nu werd haar wensch ten onverwachtste vervuld, wel niet volkomen zooals zij gehoopt had, maar toch op eene wijze die even vleiend was voor haar. Het speet haar, dat Bellasyne teruggekeerd was, doch zij vreesde zijne mededinging niet, want Verona had hare moeder nooit een blik in haar hart gegund.

»Wij kunnen nu niet anders doen, dan hem hier vragen", zeide zij.

»Maar Verona zal niet tegen haar zin gedwongen worden zich met hem te engageeren", zei Squire John met ergernis, want evenals alle vaders, verfoeide hij de pretendenten die om zijne dochters kwamen.

»John, toon toch een weinig gezond verstand! Hoe moeten de meisjes verzorgd worden? Gij weet hoe Rockingham ons in zijne macht heeft."

»Maar Verona's ongelukkige ingenomenheid met George Bellasyne! 't Is een ramp, want beide pretendenten zijn even weinig geschikt", vervolgde de vader, die meer van Verona's gedachten over dit onderwerp wist, dan zijne vrouw er ooit van te weten was gekomen.

»Dat is nooit als een engagement beschouwd. 't Is iets, waaraan geen oogenblik moet gedacht worden. Gij deedt een misgreep toen ge hun toestondt te correspondeeren! Gij doet gedurig misgrepen, John!"

»Verona zal nimmer van Rockingham kunnen houden, vrees ik."

»Alle vrouwen houden van hem."

»Dat is misschien wel een slecht teeken, maar toch, het feit, dat hij op haar verliefd is, bewijst dat er misschien meer goeds in hem steekt, dan ik geneigd was te gelooven."

't Zou zoo'n uitkomst zijn voor hare zusters, voor ons allen. Zijn zij eenmaal getrouwd, dan zal alles wel goed gaan; Verona is zoó beminnelijk en Rockingham is de goedhartigheid zelf; en dan — verbeeld u, te Charlescot te wonen! Het prachtigste huis, dat ik ooit zag! Marmeren trappen, schilderijengalerijen, kamers met satijn behangen — een paleis! En dan zal Verona rijk genoeg zijn om aan al hare liefdadige grillen te voldoen; zij zal in staat zijn om in een paradijs van halfverhongerde arme kinderen en vuile oude vrouwen te leven; en zij kan altijd een paar van hare zusters bij zich te logeeren hebben. Woorden kunnen niet uitdrukken hoe dankbaar ik ben! Ik ben verrukt van blijdschap!"

Maar Squire Aston scheen de zaak niet te beschouwen als een zoo bijzonder gelukkige oplossing van zijn moeilijkheden.

»Ik heb altijd die Thomassen en die Grains verfoeid, die ploerten! Zij maakten den ouden John Thomas graaf — de Hemel mag weten, waarom! Maar, let op mijn woorden — ge zult er Verona nimmer toe krijgen met Rockingham te trouwen, hoewel het de eenige kans is, die ik zie, om onze bezittingen te redden!"

VIERDE HOOFDSTUK.

In 't Bosch.

George Bellasyne had zich bij het partijtje heeren gevoegd, die in Sir Rupert Hyde's jachthuis logeerden, dat slechts twee mijlen van Aston-Royal gelegen was. Een snelle wandeling over de heuvelen bracht hem naar den grooten eik in 't bosch van Warrington, waar Verona hem volgens afspraak wachtte.

Verona, »de leelijke" zooals men haar in Daleshire noemde, was zeker niet geschapen om de bewondering van velen — maar om de liefde van één enkelen te winnen. Zij had bruine oogen met lange, zwarte oogwimpers, een ovaal gezicht, met een helderbleeke tint en overvloedig donkerbruin haar.

Den oppervlakkigen opmerker mocht zij leelijk voorkomen, vergeleken bij de schitterende »liefheid" harer talrijke jongere zusters, maar zij had een peinzend, dichterlijk gelaat met steeds afwisselende uitdrukking.

Op dit gelaat zag men de teekenen van dien doop der smart, dien allen vroeger of later ontvangen. Jaren lang, dag op dag, had zij gewacht en gebeden met een onleschbaren dorst naar berichten, met het pijnigende gevoel van onzekerheid en den koortsigen angst van een beminnend hart. Met smart en vreeze, en met verbleekend gelaat las zij de telegrammen en de lijsten van dooden en gekwetsten, bevende bij de gedachte dat zij er den naam van hem onder kon vinden, die de zonneschijn haars levens was. Zij leefde voor George Bellasyne alleen, dien zij beminde met de onuitsprekelijke toewijding eener edele vrouwenziel.

En toen Verona in het bosch van Warrington wachtte, zag zij er niet treurig uit, maar schitterend, uitnemend gelukkig. 't Was nu geen tijd om neerslachtig te zijn; George Bellasyne was terug gekomen en zij waren weer hereenigd, nadat hij aan de gevaren en de hachelijke kansen van

den oorlog ontkomen was, nadat jaren, verre landen en breede wateren hen gescheiden hadden.

Zij was halverwege gekomen om haar minnaar te ontmoeten, want Bellasyne zou dien namiddag haar ouders een bezoek brengen. Hij was, op de minuut af, op de plaats der samenkomst, en Verona's bruine lokken rustten tegen zijn breeden schouder en hij zag haar in 't glimlachende gelaat.

Het woud was getooid met de schitterende kleuren van een vroegen herfst; de zonnestralen speelden door de groene gewelven boven hun hoofd en 't smalle boschpad aan hun voeten was omboord met wild dooreengroeiende varens en boschbloemen. 't Was een liefelijk tooneel, maar voor hen was de wereld helderder, het bosch schooner, de lucht geuriger, door de tooverkracht der liefde, de eenige schemering van hemelsche vreugde, die de menschen op aarde genieten. Hun gesprek had ook de onverflauwde belangrijkheid, de teedere aantrekkelijkheid van het romaneske, de toovermacht van den hartstocht. Met al de inconsequentie van een gepassionneerd hart, had Bellasyne zijn gewoon ernstig voorkomen afgelegd; zijn vroolijke blik, zijn heldere glimlach, toonden, dat ook hij innig gelukkig was.

Zij waren nog niet lang bijeen, toen Bellasyne begon:

»Eindelijk, liefste, na zoo vele jaren, heb ik u goed nieuws meê te deelen. Ik heb een belofte ontvangen van Sir John Sinclair, mijn ouden generaal en grooten vriend, dat hij mij een aanstelling zal bezorgen, van zes honderd pond 's jaars, dat weet ik zeker. Sinclair kon werkelijk over dien post beschikken, ofschoon de benoeming, voor den vorm, naar den opperbevelhebber wordt gezonden ter goedkeuring. 't Is de post van »Sub-Deputy Assistant-Commissary of Material" — Gij begrijpt hoe belangrijk die plotselinge vermeerdering van rijkdom is voor ons. Ik zal mijn pensioen aanvragen, dat drie honderd pond 's jaars bedraagt; met dat en die zes honderd kunnen wij het eindelijk wagen te trouwen. Negen honderd pond 's jaars is geen weelde in deze negentiende eeuw, maar wij moeten erkentelijk zijn zelfs voor geringe gunsten."

»O George! Is het zoo! Welk een goede tijding! Het zal ruimschoots genoeg zijn — onze schitterendste droomen overtreffen — 't is heerlijk! En papa heeft altijd gezegd, dat hij het huis zou meubileeren en mij tweehonderd pond 's jaars zou geven; dat is het meeste wat wij van hem kunnen verwachten; die arme Papa, er is voor zoovelen te zorgen thuis!"

»Nog nooit heb ik iets voor mij zelve gevraagd, — ik wilde dat nooit doen — maar ik heb hemel en aarde bewogen om dit te krijgen; en ge

weet dat ik mij — op mijn manier — onderscheiden heb; ik ben in meer dan ééne dagorder vermeld...."

»Op uw manier onderscheiden!" riep Verona; »gij zijt een van de gunstigst bekende officieren in dienst, George; ik zou zeggen, dat gij u het meest van allen onderscheiden hebt!"

»Ontzie mijn zedigheid! Doe mij niet blozen, Verona! Neen — ik heb het geluk gehad dikwijls in 't vuur geweest — en niet weggeloopen te zijn: dat is het begin en 't einde van alles."

»Het spreekt vanzelf, dat Sir James Sinclair alles ter wereld zal doen voor u; dat is hij verplicht; ge hebt uw Victoria-kruis gekregen, omdat ge hem het leven reddet te Calpee!"

»Ik heb Sinclair dan ook nooit ondankbaar bevonden; men noemt hem baatzuchtig, maar voor mij is hij een goed vriend geweest. Hij is mij altijd van dienst geweest, waar hij kon. Wij kunnen op dien post rekenen, ik ben er zeker van. Daarbij is Z. K. H. de Hertog altijd welwillend gezind jegens militairen. Hij maakte een omweg om mij een beleefdheid te bewijzen bij de laatste receptie ten Hove, en ik heb van verscheidene mijner oude generaals een goed getuigenis verkregen. Als voorspraak iets baat, zal alles goed gaan."

»Voorspraak, George! Uw aanspraken zijn voldoende."

»Aanspraken (als ik die mag maken) helpen wel een weinig, maar 't is goed om voorspraak te hebben als ge die krijgen kunt. Ziedaar, mijn liefste! Dat is al wat ik aan uwe voeten te leggen heb nadat ik zes en twintig jaren lang mijn land gediend heb, en verondersteld, dat ik dien post krijg. Zijn land dienen is geen winstgevend baantje. Wij zullen arm zijn, fatsoenlijk arm; de menschen zullen den neus ophalen voor ons en twijfelen of ze ons wel dienen te bezoeken. Geen mannelijke bedienden, geen rijtuig, uw kleeding zal niet naar de laatste mode zijn en we zullen dalen tot den stand van gewone burgerlieden."

»Niemand, die u ziet, zou u »gewoon" of »burgerlijk" noemen, George; maar al deden ze het, wij behoeven het ons niet aan te trekken."

»Maar gij zoudt het u aantrekken; het zou u niet bevallen, geminacht of verwaarloosd te worden, en geen deftigen stand te bekleeden in Daleshire of Londen. Uw familie staat hier aan 't hoofd van het maatschappelijk leven; arm en trotsch te zijn, dáár is 't waar de schoen wringt."

»Wij moeten niet trotsch zijn," zeide Verona. »Trotschheid is een geestelijke zonde, nederigheid.. ."

»Nederig en ootmoedig! Dat moge iedere geloofsbelijdenis prediken, maar trots is de lucht die wij aristocraten inademen, de mantel die ons

dekt! Wat zijn wij, *edellieden*, ontbloot van den trots op ons ras, den trots op ons verstand, en den trots op ons geld? Ik kan niet gelooven aan die geveinsde nederigheid — niemand is nederig, en zeker niet menschen met overleveringen als de onze. Onzen stand op te houden, of een hoogeren te bereiken, is ons even lief als ons leven."

»Indien wij, die tot de aristocratie van Daleshire behooren, zoo trotsch zijn, dan is dat zeker wat onze Leermeester bedoelde, toen hij zeide, dat zoo weinig rijken in zijn koninkrijk zouden ingaan. Indien het doel van ons leven en onzen trots gesteld worden op zulke geringe en vergankelijke zaken als geboorte, rijkdom en aanzien, dan zijn wij Zijn ware discipelen niet."

»Dat zijn wij in waarheid geen van allen, mijn liefste, behalve gij, die te goed zijt voor deze wereld. Wat mij betreft", vervolgde Bellasyne, »ik ben heden volstrekt niet bezield door een christelijken geest, zoo ik dat al ooit ben."

»Wat is er? Gij kijkt zoo boos, heeft iets u geërgerd?" vroeg zij, het donkere, mannelijk schoone gelaat aanziende, dat haar zoo dierbaar was.

»Ja, ik heb mij geërgerd. Hyde, die overigens de goedhartigste kerel ter wereld is, was aan het babbelen — hij houdt van praatjes. Maar als hij geweten had, hoe rampzalig hij mij maakte! Ik geloof hem niet, maar toch hinderde hij mij!"

En nu vertelde Bellasyne Verona, dat het gerucht haar naam aan dien van Lord Rockingham verbond.

»Bovendien," vervolgde hij, »heeft uw moeder hem op Aston Royal te logeeren gevraagd, en mij niet."

»Maar dat zal zij doen, natuurlijk zal ze 't doen. Heb geduld; ik zal maken, dat zij het doet. En stel u ook gerust omtrent Rockingham, liefste George! Het was Ella, niet mij, die hij bewonderde toen we in Londen waren."

»Ik kan begrijpen, dat hij hàár bewonderde; maar waarom zegt hij dat gij het zijt!"

»O, dat is juist iets voor Rockingham; men kan geen woord vertrouwen van al wat hij zegt. 't Is maar onzin; hij kan mij niet meer bewonderen dan Ella."

Maar de trek van ergernis bleef nog op Bellasyne's ernstig, droefgeestig gelaat.

»Gij zult toch niet jaloersch gaan worden op mij?" vroeg zij, en hare stem werd zacht en teeder; men moest nabij haar zijn om haar te hooren; »gij kunt mij toch wel vertrouwen, gij dien ik sinds tien jaar bemin?"

»Als mij zelve vertrouw ik u, mijn eenige lieve! Maar 't spreekt vanzelf dat ik jaloersch ben. Ik geloof, dat het onmogelijk is dat een man u kent zonder u lief te krijgen, van ganscher harte, zooals ik doe. En dat zeide Rockingham juist, mijn lieve, beste; en Hyde vertelde dat hij het gezegd had. Hij sprak over uw schoonheid en aanminnigheid, juist zooals ik zou spreken, hoewel hij uw beminnelijk karakter, zoo vrij van alle overdrevenheid, niet kan waardeeren. Hij kan geen begrip hebben van uw engelachtige goedheid, mildheid, verdraagzaamheid en liefdadigheid — de verhevenste hoedanigheden eener vrouw! Verona, gij doet mij altijd denken aan een bloementuin, waar alles liefelijk, ordelijk en net is. Ik ken den spotachtigen, scherpen toon waarop die Rockingham altijd over alle vrouwen spreekt, en ik was woedend. Nooit had ik meer lust om met iemand twist te zoeken. Hoe durft hij over u spreken met Hyde? Ge hebt toch niet met hem gecoquetteerd, terwijl ik weg was!"

Zijn scherpe oogen zagen haar onderzoekend aan.

»Neen, zeker niet. In de laatste twee of drie jaren komt Rockingham nu en dan dineeren of lunchen of theedrinken bij ons. Maar dat is niets bijzonders; Ella, Matty en Alice houden van hem. Mij kent hij het minste, want ik heb nooit een dozijn woorden achtereen met hem gewisseld, en dan nog alleen over de meest alledaagsche onderwerpen. Ge weet, dat ik zelden naar bals, diners of concerten ga, zooals mijn zusters — of ook maar bezoeken ontvang, want ik ga gewoonlijk uit met papa of ik ben boven bij de kinderen, of — als ik in Londen ben, ga ik huisbezoek doen in mijn afdeeling."

»Arm asschepoetstertje!"

»Een zeer gewillig asschepoetstertje, lieve! Toen mijn hart dag en nacht vol angst en onrust was over u, kon ik toen vermakelijkheden zoeken? God alleen hielp mij het leven dragen gedurende die vreeselijke jaren. Ik was dankbaar dat ik plichten te vervullen had en zorgen moest voor mijn zusjes, die lieve kleine Decie en May! Zij hebben mij kracht verleend in mijn donkerste dagen."

»Ik vraag mij: waarom ik mij zoude plaatsen tusschen u en al wat de wereld u kan schenken!" zei Bellasyne. »Zou het niet beter, edelmoediger zijn u te laten in den stand, in welken gij geboren zijt? Daar hebt ge dien Rockingham; veertig duizend pond 's jaars en een titel — dat klinkt grootsch! Kan de fortuin u meer aanbieden? Is het leven meer dan de spijs? Het lichaam meer dan het bloed? Wie heeft dit vraagstuk nog opgelost? Kunnen wij, gij of ik, in onze onervarenheid het oplossen!"

»Uw bietebauw — de armoede — maakt mij nooit bevreesd, George!"

»Omdat ge niet weet, dat armoede een wezenlijke kwaal is. Ik ken haar, — zoo lang als 't mij heugt. Armoede is afzichtelijk, vernederend en gemeen!"

»Christus werd in eene krib geboren, las ik laatst in een oud godgeleerd werk, opdat niemand de armoede een oordeel Gods en een verachtelijken staat zoude noemen. Christus verhief de armoede, en mij komt het voor alsof de meeste Christenen de onmisbaarste waarheid van het geloof, dat zij belijden, voorbijzien," zeide Verona, wier rein hart doordrongen was van de lessen van den Man der Smarte.

»Als Rockingham een ander mensch ware, zou het niet kwaad zijn, maar...."

»Ik verzoek u, er niet meer over te spreken. Zou de liefde van eenigen anderen man mij de moeite waard schijnen, nadat ik de uwe heb verkregen?"

»Dat is een lief compliment, en heel aardig te pas gebracht!"

»'t Is geen compliment, lieve, het is de waarheid."

De tranen hingen aan hare lange, donkere wimpers; met vele liefkozende woorden drukte hij haar aan zijn hart.

»Mijn geliefde! Mijn leven! 't Is niet, dat ik u niet bemin, maar ik vreesde u in ellende meê te storten. Ik verbeeldde mij, dat gij, als iedereen, zoudt verblind worden door Rockingham's onmetelijken rijkdom, zijn naam en zijn stand; dat gij, als de meeste vrouwen, dit ellendige graafje zoudt bewonderen; dat hij u zoude verleiden door zijne aardige vleierijen, door de weergalooze ongedwongenheid van iemand, die in alle wereldsche dingen ervaren is en zijn nutteloos bestaan verbeuzeld heeft in een leven van intriges en liefdeshistories met mooie vrouwen. Hij — en anderen — zullen u over uw schoonheid en gratie spreken, maar voor niemand kunt ge zijn, wat ge voor mij zijt. Gij verzoent mij met het leven; door uwe vrouwelijke sympathie sust gij de moeilijkheden die mij verontrusten. Hoe vaak, Verona, in de eenzaamheid van de kille loopgraven, bij het kampvuur, bij 't licht der nachtelijke sterren, zelfs in de uren van dreigend gevaar, in 't vuur, man tegen man vechtend, als ik dacht dat mijn laatste oogenblik gekomen was, waart gij mijn eerste en laatste gedachte. Ik had de oude ridderlijke leus kunnen aannemen: »für Gott und Ihr." Gij zijt de drijfveer, de spoorslag geweest tot al wat ik gedaan heb. Anderen hebben familiebanden, vrienden, verwanten; ik ben als een koopman die al wat hij bezit op één schip heeft geladen; ik heb niets dan ú. Gij zijt het eenige levende wezen om hetwelk ik in Engeland terug gekomen ben. Zonneschijn van mijn leven! ik zou u niet vrijwillig afstaan; het zou zijn alsof de ziel van 't lichaam moest scheiden!"

Er zijn twee dingen die men een vrouw nooit te vaak kan herhalen: dat zij mooi is — en — dat ge haar bemint. Voor Verona was het hemelsche zaligheid, verzekerd te worden van de liefde van den eenigen man dien zij kon beminnen.

»Kan ik het helpen dat ik denk," vervolgde hij, »aan mijn armoede en aan al de hinderpalen die mijne liefde in den weg staan? Als het waar is, dat het noodlot mijn ras met onoverwinnelijke hardnekkigheid vervolgt, dan maakt hetgeen reeds gebeurd is mij bijgeloovig. Is het dan ook niet beter dat ik dien onverklaarbaren vloek alleen draag?"

»Ik zeg u nog eens, George, de armoede heeft niets afschrikkends voor mij, als ik maar bij u ben;" zeide zij glimlachend. »En, liefste, 't is zeer zeker verkeerd en dwaas aan die oude fabel over uw fortuin en noodlot te gelooven. Gods goedertierenheid is eeuwig! Hoe goed is Hij nu niet weer voor ons geweest! Zeker zijn mijn gebeden verhoord. Gij zijt ongedeerd en met eere teruggekomen, terwijl wij, als zooveel anderen, hadden kunnen gescheiden worden zonder een woord van vaarwel. Neen, liefste alles zal terecht komen. Gij zult dien post krijgen, wij zullen trouwen en stil leven in Engeland en voor altijd gelukkig zijn."

»Misschien, als 't mij meêloopt. Een Bellasyne, die op voorspoed rekent! Wij moeten allen ons lot doorleven, en wie kan zeggen hoe dat lot zal zijn? 't Leven is een loterij."

»Het leven is meestal zooals de menschen het zich maken. Wat is het noodlot anders dan de neiging van 't hart?"

»Dat is de spreuk die in de schrijfvoorbeelden staat: »»ieder mensch is de bouwmeester van zijn eigen fortuin" "; een zeer ontmoedigende theorie voor hen die ongelukkig zijn. Ik weet dat ik, behalve ongelukkig, ook eerzuchtig en bijgeloovig ben; mijn overheerschende hartstochten bezoeken mij zelfs in den droom, door de aanhoudende gedachte aan de toekomst, een toekomst die ik moet overwinnen, om niet zelve overwonnen te worden."

»En ben ik dan niet uw overheerschende hartstocht?"

»Bijna, lieve; maar mijn denkbeeld is: macht voor den man, liefde voor de vrouw."

»Ja, George, gij zijt eerzuchtig. *De tous lauriers poison est l'essence.*"

»Toch moet ge mij niet vragen af te zien van lauwerkransen; mij te onderscheiden is mijn hoofddoel. Ik wil onderscheiding winnen of sterven!"

»En toch veracht gij de meeste menschen, George. Die faam, die roem dien gij zoekt, zijn eigenlijk slechts de toejuiching der wereld. Is het dan niet inconsequent naar de bewondering van velen te haken, want de

menschen in massa genomen zijn over 't algemeen nog slechter dan ieder afzonderlijk. God's welbehagen — laat ons dat zoeken, liever dan der menschen lof."

»Stilstand — werkeloosheid — is levend sterven, en ik — ik zal niets dan een ondergeschikte zijn, mijn heele leven. De meeste groote veldheeren hebben zich vroegtijdig onderscheiden. Op mijn leeftijd had Napoleon geheel Europa overwonnen, Alexander had half Azië veroverd en Wellington Indië. 't Zal mij nimmer vergund worden een leger aan te voeren eer ik wankelend op den rand van 't graf sta. Was ik maar geboren in een andere eeuw dan deze!"

»Liefste, gij zijt voor *deze* eeuw geschikt, indien gij groot en waar zijt, zooals ik u ken. Deze tijd is de beste aller tijden. Wij hebben meer menschelijkheid, meer vrijheid en kennis dan de menschen van vroegere tijden."

»Dit mag steek houden voor Europa, maar niet voor de maatschappij waarin het lot mij geplaatst heeft, een geestloos, zielloos, onderdrukkend absolutisme, in schoonklinkende woorden verhuld. »»De zegeningen der Britsche beschaving!" " een troostrijk euphemisme om te verklaren hoe 't komt, dat ik ginds millioenen heb zien sterven door hongersnood!"

»Genie is die verheven ontevredenheid die alle uitgelezen zielen aantast!" zeide Verona.

»Wat genie aangaat, dat weet ik niet, maar wat ontevredenheid betreft, ja — ik ben ontevreden; als ik b.v. ooit naar Indië terugkeer, hoe zal ik het eentonige leven uithouden, in een werkkring die mij tegenstaat, met kleingeestige bezuinigingen en de aanmatigingen der bureaucratie?"

»George, ge zijt onwel, ge zijt neerslachtig. In den laatsten tijd hebt ge naar geest en lichaam te veel gevergd van uw krachten, en nu komt de reactie. Eenige maanden rust hier in Daleshire, en ge zult bevinden, dat het leven toch eigenlijk niet zoo treurig is voor de braven, voor hen, die, als gij, altijd hun plicht hebben gedaan."

»Ja, ik ben verbitterd, teleurgesteld; alles is in de war. Ik verfoei mijn Indische loopbaan, hoe die dan ook moge geweest zijn, en ik ben te oud om licht weer een werkkring hier in Engeland te kunnen vervullen."

»Wij zullen zeer gelukkig zijn met die zes honderd pond 's jaars, lieve; het is niet veel, maar we zouden er van kunnen leven en uw nieuwe werkkring zou u wel belang inboezemen."

(*Wordt vervolgd.*)

Iets over de militaire politiek in Indië.

Waar men in Indië den blik ook heenrichte, overal bespeurt men verslapping, wrevel, tegenzin en achteruitgang; maar zij die bij de gratie der Kamers het schip van Staat op de koloniale wateren besturen, zijn tevreden, alsof hun politiek, de politiek van het „après nous le déluge", de eenige mogelijke ware.

De conclusie, door de commissie van de Tweede Kamer ter zake van de schandelijke geschiedenis der opiumkit te Boeloesan genomen, is een scherpe veroordeeling van de verdediging van een onrechtmatige daad; zal zij echter iets uitwerken?

Wij vreezen van neen, zelfs al vereenigt de Kamer er zich mede.

Men zal in Indië wel weer een mouw aan de zaak weten te passen, waardoor het zoogenaamd prestige der Regeering gered, dat is: het bedreven onrecht gehandhaafd, wordt.

Of, in het gunstigste geval, als de vindingrijkheid van den Minister van Koloniën uitgeput is, en ook de Gouverneur-Generaal geen raad weet te schaffen, zoodat het onrecht moet worden hersteld, dan zal men dien particulier, die zoo krachtig zich weerde toen hij verongelijkt was, voor zijn strijd zwaar doen boeten.

En zooals het met die opiumkit is gegaan, gaat het op nagenoeg elk gebied. Justitie, onderwijs, waterstaat, landbouw, nijverheid, alles voelt den druk van willekeur.

En het leger, waarop men in den uitersten nood volkomen moet kunnen rekenen, het leger, hoe wordt daarmede rond gesprongen?

Het lot van de twee generaals, die bij de laatste promotie betrokken waren, geeft het antwoord voor de hoogere rangen; met de lagere is het nog treuriger gesteld.

Het kader gaat hoe langer hoe meer achteruit. Het groote getal van de officieren welke de Academie te Breda aflevert, of dat van de korpsen in Nederland afkomstig zijn, maakt het voor den Indischen onderofficier in Indië bijna onmogelijk om tot officier te worden benoemd.

Nog verder afdalende, nemen wij onder andere deze verschijnselen waar:

Toen 100 man naar Deli gezonden moest worden, kon men uit de geheele Eerste Militaire Afdeeling slechts 38 soldaten trekken, en moest de aanvulling vanuit Soerabaja geschieden, omdat de Tweede Afdeeling geen enkel man meer te missen had.

Op 19 Februari was het tekort aan manschappen in Atjeh tot 1400 (zegge: veertien honderd) man gestegen, voor $^3/_4$ geëvacueerd en de overigen in het hospitaal opgenomen.

Men heeft hen vervangen door nog niet de helft, door nog geen 700 man.

Wij hebben eenvoudig geen soldaten meer!

En hoe nuttig en dienstig een goed leger is, behoeft voor Indië toch waarlijk niet betoogd te worden.

Een vernieuwde bijdrage leverde overigens het opstootje op het land Tjomas.

De tegenwoordigheid der militairen heeft een zeer ernstig gevreesde uitbreiding voorkomen; doch waar zal men verder detachementen vandaan halen, en, aangenomen eens dat nog naar bedreigde punten detachementen gezonden kunnen worden, zal dan de sterkte niet van dien aard moeten wezen, dat de afzending gelijkstaat met het ter slachtbank geleiden van onze dappere soldaten?

Op grond van berichten, dat Atjehers of Gajoes zich in Boven-Langkat in de buurt van de onderneming Androng vertoond hadden, vertrok van Deli een detachement sterk..... vijftien man, om daar ingekwartierd te worden!

Hoe zal men dat handjevol tijdig te hulp komen als de nood daar is?

Met de 40 (zegge: veertig) man, die nog te Medan disponible zijn, toch niet? Hun taak wordt toch reeds van dien omvang geacht, dat de muzikanten voor de gewone diensten zijn aangewezen!

In de Straits, een bezitting voor de Engelschen zeker van niet meer waarde, dan de Oostkust van Sumatra voor ons, en buiten twijfel niet zoo van binnen en van buiten beroerd, liggen ruim twee duizend man!

Ziedaar feiten betreffende den toestand, ontleend aan één mail, die loopende van 6 tot 10 Maart.

Hoe zou het tafereel worden, wanneer het eens een geheel jaar omvatte?

Het eenige, dat de staatkunde van de mannen die thans aan het roer zijn, heeft weten uit te denken, is de versterking van de Infanterie met Amboineezen.

't Is een maatregel van hetzelfde gehalte als andere maatregelen van den laatsten tijd. 't Is iets in het genre van b. v. de regeling van het oogstverband, waarvan men een nieuw rechtsinstituut heeft willen maken dat ingrijpt in burgerlijk en handelsrecht, doch waarvan de grenzen zóó onbestemd zijn, dat men de grootste rechts*on*zekerheid heeft in 't leven geroepen, door niet aan te geven, *wat* in het burgerlijk, *wat* in het handelsrecht wordt gewijzigd met het nieuwe semi- pand- en semi-hypotheekstelsel, en het gevolg zal zijn, dat men blijkt, *niet* den landbouw, maar *wel* enkele geldschieters van ondernemingen in de Vorstenlanden geholpen te hebben. De nadeelen zijn geheel aan de zijde van den hypotheekhouder, die derhalve wijs doet, zooals reeds geschied is, om in de hypotheekakte op zware poene het sluiten van oogstverband en, zooals evenzeer geschied is, toetreding tot het nieuwe oogstverband te verbieden.

Van evenveel inzicht nu getuigt de vermeerdering van het Amboineesche element.

De Amboinees — wij geven het gaarne toe — is een soldaat die in ons leger uitstekende diensten bewijst, maar daarom is het nog niet geraden, hem in de gelederen een beslissend overwicht te verzekeren. Dat is uit een politiek oogpunt minstens bedenkelijk, en desniettemin zullen wij dáártoe moeten geraken, aangenomen dat de pogingen der Regeering slagen; met andere woorden: dat het gewenschte aantal Amboineezen verkregen wordt. Het Amboineesche element zal dan veel sterker zijn dan het samenraapsel van allerlei andere Indische volksstammen, en veel sterker ook dan het Europeesche element met al zijn schakeeringen. Regelt men de positie van den soldaat zóó, dat het exclusivisme ophoudt, de stand gereleveerd en de toekomst verzekerd wordt, dan *kan* na jaren èn jaren het Europeesch element een tegenwicht zijn voor het Amboineesche, maar wie zal dat beleven?

De Amboinees neemt een eigenaardige positie in het leger in.

Ofschoon zelf inlander, staat hij feitelijk tusschen de overige inlanders en de Europeanen.

Bekend is, dat geen stam zóó zeer als een klits samenhangt als de Amboineesche.

Kiest hij tegen de Regeering partij, hetzij om een ander gezag

te dienen, hetzij zelfstandig, in welk laatste geval minstens de Boegineezen met hem gemeene zaak zullen maken, 't zal voor de Regeering hachelijk zijn, en juist omdat de Amboinees niet alleen numeriek, maar ook om zijn militaire hoedanigheden het overwicht zal hebben.

Gelukkig is de Amboinees kalm van aard, zoodat men bij dien stam niet zoo spoedig heeft te vreezen wat bij een overwicht van het Madoereesch of Boegineesch element telkens te wachten zou zijn; maar dat neemt niet weg, dat de kwade kans beloopen wordt, en alweder wordt die kans des te gevaarlijker voor ons, omdat de Aboinees niet dan na rijp beraad zal handelen.

Dus is in elk opzicht de principiëele militaire regeeringspolitiek hoogst ondoordacht.

Maar wij willen niet alleen afbreken.

Wij willen ook trachten op te bouwen, en gaan daarvoor in de leer bij onze Engelsche buren.

De Nederlandsche grondwet verbiedt het uitzenden van het Nederlandsche leger naar de koloniën, ook van een gedeelte van dat leger.

Atjeh b.v. kan niet voor een vijf- of tiental jaren door een 20 000 of 30 000 man bezet worden, om het langszamerhand te dwingen, kennis te maken met de voordeelen, welke een geregeld bestuur afwerpt — natuurlijk niet een bestuur als dat van de tegenwoordige regeeringspartij, maar een inderdaad voor moederland en kolonie heilrijk bewind.

Het beste middel om flink en krachtdadig op te treden in Indië wordt door dat grondwetsartikel gemist.

Dat valt geenszins te ontkennen.

Maar daarom ontbreekt nog niet elke bron van nieuw bloed en nieuw leven voor het Indische leger.

De Engelschen hebben Westindische regimenten, die een soort van suppletietroepen leveren voor West-Indië en de Westkust van Afrika en ook elders dienst doen.

Wij hadden vroeger Afrikanen; wij *hadden*, want tegenwoordig ziet men er zeer weinige meer, hetgeen wij als een groot verlies beschouwen.

Men werpe ons niet tegen, dat de Afrikaan als soldaat niet onvoorwaardelijk te prijzen is; wie zoo oordeelt heeft de toestanden slechts van achter zijn kantoorlessenaar bekeken. De Afrikaan

wordt wrevelig, soms onhandelbaar, wel eens ontevreden, dikwijls tegenstrevend, wanneer hij, die er recht op heeft met den Europeaan op denzelfden voet behandeld te worden, zich behandeld ziet als een van minder ras. Dat is waar, maar getuigt dat tegen hem? Leg hem in garnizoenen waar geen Europeanen zijn of geef hem wat hem toekomt, en de Afrikaan is een uitmuntend soldaat. Als geen ander de vereischte diensten langer praesteeren kon, dan bleek nog de Afrikaan onvermoeid en ging nog met leeuwenmoed voort.

De toevoer van de kust van Guinea echter is afgesneden, en niets is daaraan meer te verhelpen.

Maar een ander element is voor ons beschikbaar, en dat is minstens even gehard en, uit een staatkundig oogpunt, zelfs nog verkieslijker.

Wij hedoelen de soldaten, getrokken uit zuiver Westindische legerafdeelingen.

Daarop wijzen wij met vrijmoedigheid, omdat een jarenlange practische ondervinding in Oost en West onze overtuiging dermate heeft gevestigd, dat wij gaarne den strijd willen aanbinden met ieder die, ook op ervaring steunende, in staat is, het vraagstuk zelfstandig te beoordeelen.

Maar die strijd zal wel uitblijven. De weinigen hier te lande, die met kennis van zaken een gevoelen kunnen uitspreken, zien, evenals wij, in dat Westindisch element het eenige middel, dat ons overblijft na de pogingen tot slinksche werving in 1876 en 1877 in Duitschland, waarvoor wij ons een schandelijke internationale „snub" hebben moeten getroosten; het eenige middel, nu wij Franschen en Belgen uit ons leger, met ons brood in de hand, naar den vijand hebben zien overloopen; het eenige middel, nu wij vruchteloos te Canton en Hongkong soldaten hebben gezocht; het eenige middel, na al de phasen welke onze natie aan de hand eener door eigenzinnigheid verblinde bureaucratie tot haar schande doorloopen heeft.

Verscheiden honderden valide mannen — negers, kleurlingen en kreolen — zijn op de Westindische eilanden en in de kolonie Suriname zonder middel van bestaan. Zij zwerven daar rond, omdat zij òf voor veldarbeid ongeschikt zijn òf dien als vernederend beschouwen.

Uit dezulken zouden wij, op het voetspoor van de „West-India Regiments" van de Engelschen, korpsen willen zien opgericht, welke, zoo noodig, het uitgemergelde Oost-Indische leger hulp

zouden kunnen bieden en waardoor het aantal troepen, dat tegenwoordig nog in West-Indië wordt onderhouden, geheel gesupprimeerd zou kunnen worden.

Hoe uitnemend bij de Engelschen, dank zij tactvolle leiding, de Westindische regimenten voldoen, blijkt uit Major A. B. Ellis' *History of the 1st West-India Regiment*, bij Chapman and Hall te Londen uitgegeven.

Wij zullen de verdenking trachten te ontgaan, dat wij naar ons eigen inzicht de hoofdgedachte van den Engelschen Majoor hebben geresumeerd, en laten daarom hier volgen, hoe in *The Graphic* van 6 Juni 1885 op blz. 583 de voor het besprokene zoo belangrijke denkbeelden worden teruggegeven: „Now that we may at any moment need a great many more soldiers than we can reckon on from the United Kingdom, Major *A. B. Ellis* prefaces his „*History of the West India Regiment*" (Chapman and Hall) with the timely question: „Why not look to the West Indies?" During the Crimean War we were glad to get Germans, Italians, foreigners of all kinds. Here are in our own territories men whose forefathers did admirable work, and who are themselves ready to do it again. Besides detailing carefully and minutely the campaigns in which his regiment took part, some of them glorious, like the capture of Martinique and Guadaloupe; others, like the expedition to New Orleans in 1814, showing that dogged endurance which we sometimes claim as exclusively British; Major Ellis, in his introduction, pays a not undeserved tribute to the excellent qualities of the negro soldier. He does not drink; he is seldom insubordinate; and that he always remains an execrably bad shot, despite any amount of training, is scarcely a fault when „his favourite weapon is the bayonet, and his chief anxiety is to close with his enemy." Above all, he is cheap. The pay is lower; and on occasion (as was proved in the Ashanti war, trough the fact did not come out as clearly as it should have done either in Lord Wolseley's despatches or in „Our Own Correspondent's" letters) he can march and fight very well on half-rations. For service in India negroes seem the very thing; they are sure not to fraternise with the natives. By and by, unless we first lose our Colonial Empire, we shall practically recognise the wisdom of the Romans, who garrisoned each province with troops from a distance. All we have to do in enlisting negroes is to beware of Sierra Leone men; they are mostly descendants of the debased, good-for-nothing Eboes of the Niger Delta. Major

Ellis, in writing a very interesting history, has made a really valuable suggestion."

De hoofdbeginselen, welke, onzes erachtens, zouden behooren te worden in acht genomen zijn de volgende:

1°. De troep wordt verdeeld in compagnieën, met depôts in Suriname en op Curaçao.

2°. De bestemming dezer troepen is tweeledig:

a. dienstverrichting in West-Indië (waardoor dan de geheele werving te *Harderwijk* ten bate van *Oost-Indië* komt);

b. vrijwillige detacheering, onder genot van handgeld en tot een maximum van een zeker aantal jaren, naar Oost-Indië, en gratificatie bij terugkeer met blanco strafregister.

3°. Naam en uniform der troepen moeten aantrekkelijkheid bezitten.

4°. Bewapening en exercitie als bij de infanterie in Oost-Indië. *Onderwijs* (lezen, schrijven en rekenen) en *beschaving* moeten behartigd worden waardoor eergevoel en *esprit de corps* worden aangewakkerd.

5°. De officieren zijn Nederlanders, worden niet bij andere korpsen overgeplaatst en slechts bij uiterste noodzakelijkheid door officieren van andere korpsen vervangen, en dan nog slechts door hen die practische kennis hebben opgedaan van den omgang met den West-Indiër.

6°. Onderofficieren en korporaals worden voorshands gekozen uit de thans in West-Indië dienende troepen, de goed afgeëxerceerden uit de schutterij en de kleurlingen, creolen of negers van eenigszins meerdere beschaving bij genoegzame kennis van de vereischte militaire wetenschappen.

7°. Behandeling volkomen op denzelfden voet als de Europeesche soldaat in Oost-Indië.

8°. De compagnieën worden op hare sterkte gehouden door de gemelde depôts, waarvan het eene recruteert op de eilanden Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Martin, St. Eustatius en Saba, het andere over de kolonie Suriname. Bij overcompleet of incompleet kunnen verzoeken tot overplaatsing worden ingewilligd.

9°. Bij detacheering naar Oost-Indië blijven de manschappen van de Westindische compagnieën zooveel doenlijk bij elkander en worden afgescheiden gehouden van de Europeesche troepen.

Ziedaar een schema dat wij met den meesten aandrang in een belangstellende aandacht aanbevelen. —

Nabetrachting,

DOOR

Mr. M. C. PIEPERS.

II.

Ik moet een heel eind naar beneden, als uit de beschaafde wijken tot de slecht befaamde buurten afdalen, om van eenen man als Cd Busken Huet, met alle zijne gebreken, over te gaan op den schrijver der opstellen onder Nos. 11 en 14 vermeld [1]). Ik weet dan ook dat menigeen het in mij zal afkeuren op zulk geschrijf te antwoorden. Men neemt de uitdaging tot een tweegevecht niet van iedereen aan, zal er worden gezegd; tegenover de beleedigingen van personen, die voor eene behandeling op gelijken voet te laag staan, past slechts een verachtelijk stilzwijgen. En in de intellectueele en moreele wereld behoort deze aanvaller tot die klasse.

Ja, maar er is niet altijd sprake van een duel. »Wat zou je zeggen" vraagt Multatuli in zijn 1180e Idee — »van ridders, die zich »op den kop lieten slaan door vagebonden, omdat hun riddereer niet »toeliet zulk kanalje ten onder te brengen?" Reeds op bladzijde 10 mijner brochure stelde ik, dat het niet altijd aangaat zich om redenen als de bedoelde van een antwoord te onthouden; dat een louter zwijgen maar al te dikwijls het vermoeden zal opwekken van schuld, ten minste dat van zwakheid. Hij, die zijne denkbeelden alleen voor eenen uitgelezen kring bestemt, voor zulke aanvallers ongenaakbaar, kan zich daarbij zeker kalm nederleggen; die echter in wijder omgeving invloed wenscht uit te oefenen mag datgene, wat dien invloed zoekt tegen te gaan, niet onbemerkt laten voorbijgaan, van welken aard het ook wezen moge. Zal men dan aan leugen en laster alle beteekenis ontzeggen, hunne inwerking gering achten? Theoretisch,

1) Zie *Ind. Gids* 1886 1e deel blz. 480.

moraliter, mag men ze verachten, in de practijk moet men ze bestrijden. En waar dit noodig schijnt mag men voor het minder aangename niet terugdeinzen.

Ook mag ik niet voorbijzien, dat een groot deel mijner lezers tot het Indisch publiek behoort en de koloniale toestand niet die is van het geordend Europa. In het »*farwest*" moet elk, die zijne ontginning wil zien slagen, ook zelf de rol der ontbrekende politie opnemen, zelf den roover, den misdadiger nazetten en onschadelijk maken, ten minste ter afstraffing en afschrikking duchtig met zijne zweep doen kennismaken. Op het intellectueel gebied is in de koloniale wereld soms hetzelfde noodig, omdat ook hare politie, de publieke opinie, daar nog niet krachtig en vertrouwbaar genoeg tegen den misdadiger op dat terrein kan optreden.

Men begrijpe echter wel dat ik hierbij niet aan hartstocht of zwakheid toegeef, maar schrijf met kalm overleg, omdat ik dit noodig oordeel. En ook dat in zulk een geval het »*suaviter in modo*" geene toepassing kan vinden. De ruwe natuur van dergelijke lieden eischt eene hardere behandeling, zal zij haar doel bereiken. Nog zeer onlangs schreef in Duitschland een schrijver in eene opzettelijke studie over de beleefdheid [1]) dat men niet moet meenen dat een krachtig optreden met terzijdestelling der hoffelijke vormen nimmer geoorloofd zoude zijn. Integendeel, zegt hij, ook de beleefdheid heeft hare grenzen, en deze te overschrijden wordt plicht daar waar de strijd tegen de onbeleefdheid begint. »Wo die Rohheit allen erziehenden Ein»flüssen der geselschaftlichen Gewöhnung, der Scheu vor Tadel, des »guten Beispiels und der Belehrung getrotzt hat, da soll man nicht »anstehen gegen die Ungezogenheit drastisch zu reagiren, nicht allein »gegen die flegelhafte Insolenz, sondern auch gegen die argloze Un»geschliffenheit, die nur nicht daran gedacht hat wie grob sie sei. »Man erfült damit eine sociale Pflicht und die Leute haben recht »welche unhöflicher Behandlung gegenüber sagen: das lasse ich mir »nicht gefallen. Wenn man sich alles gefallen lässt, behalten die Rüpel »die Oberhand. Es ist mehr als gekrankte Eitelheit, was sich in uns »auflehnt, wenn wir selbst das Opfer ungebührlicher Begegnung wer»den. Wenn wir um des lieben Friedens willen oder um Skandal »zu vermeiden zu zahm gewesen sind, haben wir hernach Gewissens»bisse, wie wegen einer verabsäumten Pflicht." Ik geloof dat dit juist is gezien, ook wat ontmoetingen in geschrifte betreft.

1) O. Gildemeister. Ueber Höflichkeit, in de Deutsche Rundschau Juni 1885 bldz. 439 volg.

Het hier voornamelijk bedoeld geschrift van P. H. Van der Kemp is eene voortgezette persoonlijkheid van de grofste soort. Dit karakter daarvan valt niet te ontkennen, en wederkeerig vloeit dan daaruit het recht voort, alvorens het te behandelen, de vragen te stellen: wie is die schrijver, welke is zijne persoonlijkheid, welk gewicht kan men hem toekennen? Ik zal aanvangen met deze te beantwoorden.

P. H. v. d. K. is een Indisch ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur, die na eenige jaren dienst tot assistent-resident opgeklommen, na eenen korten tijd die betrekking te hebben vervuld aangesteld is als leeraar in de staatsinstellingen, godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken in N. I. bij de Instelling voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde te Batavia, en daarbij toen naar het misbruik, op bldz. 191 mijner brochure besproken, is opgesmukt met den rang van assistent-resident. Gedurende zijnen diensttijd heeft hij meerdere geschriften het licht doen zien. Het voornaamste daarvan is getiteld: »De administratie der geldmiddelen van N. I., Amsterdam-Samarang 1881." Dit werk heb ik niet gelezen. Aangezien het vrij omvangrijk is en het daarin behandeld onderwerp grootendeels buiten den kring mijner studiën valt kon de naam van den schrijver alleen mij niet nopen daaraan mijnen tijd te besteden. Ik zal mij dus onthouden daarover een oordeel uit te brengen. Zijne overige hier en daar verspreide kleinere opstellen, mij wèl bekend, zijn van geene waarde; sommige, waarbij hij aan eene blijkbare liefhebberij van wijsbegeerte offert, niet dan monumenten van wetenschappelijke onkunde, ruime stof leverende ter bevestiging dier beoordeeling, welke ik over hem meermalen door personen, met hem goed bekend, hoorde uitspreken, dat hij een groot warhoofd zoude zijn. Door welke onzalige ingeving gedreven de Regeering dezen man het vermeld onderwijs te Batavia opdroeg is mij onbekend; het geschiedde. Nog niet lang was hij daar of er verscheen eene brochure van zijnen voorganger in die betrekking [1]), in welke over het nut dier inrichting een ongunstig oordeel werd uitgesproken, zonder dat de schrijver echter het daar gegeven onderwijs van bepaalde personen besprak; terwijl daarin van dat, pas na zijn vertrek door v. d. K. aldaar gegeven, natuurlijk in het geheel geene sprake kon wezen. Onmiddellijk maakte deze laatste zich desniettemin op en

1) Een woord over Nederland en Indië met een begeleidend schrijven van Mr. J. van Gennep lid van de 2de kamer der Staten Generaal door Mr. J. C. van Eijk, laatstelijk leeraar in de Staatsinstellingen van N. I., aan de instelling voor Taal-, Land- en Volkenkunde te Batavia, thans met verlof.

schreef daartegen in het *Bat. Handelsblad* van 2 Juli 1884 N°. 156 onder den titel »Ook een hervormer" een antwoord. Het bevatte eenen aanval waarin niemand meer de perken der betamelijkheid konde terugvinden; wat het zakelijke betreft, voor de wederlegging van Mr. v. Eijk's geschrift al heel weinig beteekenende, maar daarentegen vol van de felste persoonlijkheid. Er bestaan zekere grenzen, die nooit, ook bij hevigen en gerechten toorn, mogen worden overschreden; verwijten b.v. van eene soort, die nimmer zijn te verschoonen; op hem, die ze, wanneer en hoe juist ook, als wapen bezigt, onuitwischbaar den stempel van het gemeene drukken, elken gentleman het recht geven zulk eenen voor altijd den rug toe te keeren. Hiervan scheen echter dezen aanvaller niets bekend te zijn. Wat zijn geschrijf bizonder stuitend maakte was de omstandigheid, dat toch in Mr. v. Eijk's brochure geen enkel woord voorkwam dat openlijk of bedekt v. d. K. of zijn werk op het oog had; dat die aanval derhalve geschiedde zelfs zonder eenige onbeleefdheid van de andere zijde.

Het duurde niet lang of mijn boek kwam uit en daar vertoonde hij zijne tweede *prouesse;* eene van gelijken aard, maar in het genre nog tot eene hoogere macht stijgende. Ook daarin was geen woord persoonlijk tegen hem of zijn werk te vinden; indien hij er al door werd gekwetst, kon dit louter als algemeen verschijnsel uit den bekenden regel voortkomen, dat hij wien de schoen past dien aantrekt. Toch was zijn antwoord als men het dien naam kan geven bijna niets dan ééne persoonlijkheid.

Zeer opmerkelijk was de wijze waarop hij dit begon. Zooals wij later zullen zien is hij zooals vele lieden, die zonder door de natuur met eigen geest te zijn begiftigd toch gaarne veel vertoon maken, eene specialiteit in het »naäpen". Voor dezulken nu geldt vooral het bekend rijmpje, hetwelk over de herkenning onzer Darwinistische voorneven handelt, wanneer zij soms te hoog klimmen willen. Wij zullen v. d. K. dikwijls, telkens als hij aan 't klimmen gaat, zoo moeten beschouwen; hier begon het al dadelijk.

Hij had namelijk juist de redactie overgenomen van het Tijdschrift voor nijverheid en landbouw in N. I. In zijne eerste aflevering laschte hij nu onmiddellijk een expectoratie tegen mij en het juist verschenen 1e deel van mijn werk in, boven onder N°. 11 aangegeven, en verder eenige zoogenaamde *mixed pickles*, waarin hij bij gebrek aan eigen geest uit dien van anderen eenige samengeraapte hatelijkheden op mij en op de juristen in het algemeen ten beste gaf. Wat nu bij de lezing

hiervan onmiddellijk bij iedereen opkwam was natuurlijk de vraag: wat heeft dit toch met nijverheid of landbouw te maken? V. d. K. had dan ook deze vraag wel vooruit gezien, en daarom verklaarde hij vooraf dat hij mijn werk aan eene voor zijn tijdschrift bestemde kritiek (N. B.) wilde onderwerpen op grond dat wetenschap en kunst op de nijverheid inwerken en tal van staatkundige toestanden met nijverheidsontwikkeling middellijk en onmiddellijk verband houden. Ra, ta, ta! Zeker, alles ter wereld houdt onderling verband, maar dit belet niet dat elk speciaal tijdschrift toch binnen de grenzen zijner specialiteit begrensd is. Ook is het duidelijk dat hem de redactie slechts voor dat speciaal gebied was toevertrouwd, niet met de bedoeling hem te machtigen dat tijdschrift tot den vergaarbak zijner periodieke expectoratiën te doen strekken.

Als een der voornaamste gebreken der besturende ambtenaren vermeldde ik het steeds buiten hunne bevoegdheid gaan; het voortdurend misbruik maken der hun slechts tot een bepaald doel toevertrouwde macht, ter bevrediging van eigen lusten. Eilieve, wat zien wij hier anders? Nauwelijks erlangt deze man eene slechts voor een bepaald doel gegeven beschikking, of onmiddellijk ook wendt hij die daar buiten aan ter bevrediging van eigen hartstocht! Is het niet eigenaardig? Is het niet juist, wat ik daareven zeide, dat hij reeds bij zijn eerste klimpartijtje oogenblikkelijk ook zijne naaktheid vertoont?

Daarna kwam het uitvoerige opstel in *de Indische Gids*, hetwelk wij straks zullen beschouwen.

Spoedig bood zich voor hem weder eene andere gelegenheid aan. In de April-aflevering van zijn tijdschrift schoot hij weder uit; ditmaal keffende in een opstel getiteld »Een landrentevonnis". En 't was weêr hetzelfde, ééne persoonlijkheid, en alweder tegen iemand, den hoofdinspecteur der cultures Dr. Sollewijn Gelpke, die in eene door hem ontworpen regeling der landrente terecht of te onrecht van v. d. K's inzichten verschilde, maar persoonlijk daarbij in het geringste hem niet had aangetast. Vele contrôleurs meenden daarin tevens eene duidelijke beschuldiging te lezen van onzuiverheid in hunne opgave of ten minste van het karakterloos volgen van het door dien hoofdinspecteur gewenschte; de schrijver smaakte dan ook de voldoening dat zeer spoedig verscheidene ambtenaren van het B. B., zijne pairs dus, in de dagbladen tegen de in zijn opstel vervatte insinuatiën protest aanteekenden, hem zeer duidelijk het »*vous en avez menti*" toeriepen. Een oud-resident verweet hem (*Bat. Handelsblad* 23 en 24 April 1885), het prestige van

het gezag, daarmede hier den goeden naam van zijn korps bedoelende, te hebben aangetast; noemde zijne wijze van schrijven »onwaar, brutaal en onkiesch" en wierp hem voor de voeten dat het door hem aangevoerde slechts de uiting was zijner persoonlijke antipathieën tegen den genoemden hoofdinspecteur »waartoe hij thans het door hem geredigeerd »tijdschrift dienstbaar maakte." Men ziet het, 't is altijd hetzelfde; de man is inderdaad eene specialiteit, — maar in een genre waarin het weinig eervol is uit te blinken.

Slaan wij nu het opstel in *de Indische Gids* op, dan zullen wij hem verder leeren kennen. Op bldz. 445 begint hij dan daarin met de opmerking dat de bespreking, door mij geschied van de gebreken van het B. B. te zamen met de grieven der rechterlijke macht, eene »onoordeelkundige" samenkoppeling is, daar tusschen beide in elk geval geen verband bestaat. De opmerking is op zich zelve onbeduidend; zij kan echter al dadelijk als inleiding dienen om een staaltje te geven van het begrip van den schrijver omtrent het onderwerp waarover hij meer dan twee vellen druks gaat vullen. Ik geloof dat het dengene, die met eenige aandacht mijn werk gelezen heeft, nog al duidelijk kan zijn dat ik daarin als aanklager ben opgetreden tegen de vervolging der Indische rechterlijke macht en deze wilde bewijzen voornamelijk uit de houding door de regeering aangenomen in de verschillende quaestiën tusschen rechterlijke en besturende ambtenaren gerezen; dat ik nu daartoe weder moest aantoonen dat in die quaestiën het ongelijk aan de zijde der laatsten was en dus de regeering te hunnen voordeele beslissende onbillijk had gehandeld, en dat nu tot dit einde, met het oog op de onjuiste denkbeelden welke omtrent die ambtenaren vooral in Nederland bestaan, eene uiteenzetting onvermijdelijk was hunner vakgebreken, welke tot die quaestiën aanleiding gaven. Het verband is dus nogal te vatten, het onoordeelkundige kan gerust op dengene, die daar niets van begrepen heeft, terugvallen. Maar zoo al dadelijk, in het begin, worden wij door die opmerking voor een vraag gesteld, die het gansche opstel beheerscht en dus in de eerste plaats dient te worden besproken. Is dit louter gebrek aan begrip of wel opzettelijke valsche voorstelling, kwade trouw?

Zooals wij verder zullen zien, bezit v. d. K. niet alleen ondanks alle zijne phrases en opsnijderij in werkelijkheid eene uiterst geringe kennis, maar mist hij een behoorlijk oordeel; zoodra dit eenigszins te pas komt begrijpt hij altijd òf in het geheel niet, òf verkeerd. Eene

schrikkelijke rommelzoo van hier en daar opgeraapte, niet begrepen, veel min verwerkte feiten en gezegden vervult zijne van nature vrij povere hersens, rommelt daar dooreen en wordt er van tijd tot tijd met het door zijn karakter afgezonderd gif aaneengelijmd uitgeworpen. Onbegrip, wanbegrip, geestelijke impotentie, kan men dus voorzeker bij elke zijner onjuistheden als hare oorzaak aannemen. Maar daarnevens valt het ook zwaar aan goede trouw te denken. Welke wapens gebruikt hij toch in den strijd? Argumentatie, maar in zeer geringe mate; doch daarentegen alle hulpmiddelen der onzuivere kritiek; het blootweg tegen beter weten in of zonder eenigen grond ten minste ontkennen; de onjuiste aanhalingen, de verkeerde voorstellingen, het voorbijgaan van des tegenstanders argumenten, tot de verdachtmaking toe. Ik maakte reeds melding van de soort van aanval door v. d. K. tegen Mr. v. Eijk gericht; deze was nog onbeduidend in vergelijking met de insinuatiën, die hij zich tegenover mij veroorlooft. Uit den zwerm van schimpscheuten wil ik er een paar voor den dag halen, voldoende om hem te kenschetsen. Op bldz. 465 van zijn opstel kan men lezen over leden van het Hof, die zich aan *dagdieverij* schuldig maken door dikke boeken te schrijven over de cancans van den dag. Het is duidelijk, in het verband waarin dit voorkomt, dat het niets kan behelzen dan eene toespeling op mij en mijn werk. Kan nu de beschuldiger één enkel feit, ééne enkele getuigenis maar van eenig bevoegd en vertrouwbaar persoon voorbrengen waaruit kan blijken dat ik om de samenstelling van dat boek — waaraan ik juist om den geringen tijd, dien ik beschikbaar had bijna 5 jaren heb gewerkt — ooit mijne ambtsbezigheden heb veronachtzaamd? Hij moge het dan doen, maar hij kan het niet, en weet ook wel beter, want ik ben hem niet onbekend; ik durf zeggen dat zelfs mijne (eerlijke) vijanden mij geene verwaarloozing van mijn ambt ten laste leggen. Op bldz. 467 is het nog fraaier. Hij insinueert daar in eene noot dat geestverwanten van Mr. Piepers zekere daar genoemde oneerlijkheid zoude plegen. Ik tart hem echter in mijn gansch èn ambtelijk èn particulier leven eenige daad van oneerlijkheid aan te toonen. Hij moge die publiek maken zoo hij kan. Maar hij kan dit niet. Toch schroomt hij niet dit openlijk te zeggen.

De kroon spant evenwel bldz. 462. Daar schrijft hij het volgende: »Nog kort, ja slechts *zeer* kort geleden moest een ..... raadsheer »wegens verzet tegen de politie met een proces worden bedreigd, en »Zijn Edel Achtbare ontkwam dit enkel hierdoor dat hij het maximum

»der boete betaalde. Moet nu volgens Mr. Piepers ook niet den ambte»naren van de rechterlijke macht minachting voor de wet worden ver»weten?" Ik houd dit geheele verhaal voor een verzinsel; aangezien er in N. I. geene andere raadsheeren bestaan dan de leden van het Hooggerechtshof, mijne ambtgenooten, — dat dezen niet den titel dragen van Edel Achtbare weet natuurlijk deze *leeraar in de staatsinstellingen van N. I.* niet — is het zoo goed als onmogelijk dat zoo iets zou kunnen voorkomen zonder dat ik er van hoorde, en ik heb er nimmer van gehoord. Bovendien is het onzin. »Verzet tegen de politie" is geen misdrijf of overtreding, het is een algemeene term uit het dagelijksch leven; als strafbaar feit kan men daaronder wel niets anders dan feitelijke wederspannigheid verstaan, maar deze is nimmer, — wat natuurlijk deze *leeraar in de staatsinstellingen* niet weet — hoe onbeduidend ook, eene overtreding aan welker vervolging men door betaling van het maximum eener geldboete kan ontkomen. Maar dit nu daargelaten; ik moet mij al zeer bedriegen, of elkeen zal wel in die woorden, in een voortdurend tegen mij, raadsheer, gericht en van alle persoonlijkheden overvloeiend betoog, gelijk zij daar voorkomen met die titels »een . . . . . raadsheer" tusschen de regels niet anders lezen dan dat ik de persoon ben geweest, die zoo voor korten tijd in eene voor mijnen stand weinig passende aanraking met de wet en de politie ben geweest. Hiervan is nu eenvoudig niets aan, ook niet in de verte of zelfs maar op zoodanige wijze dat het door overdreven voorstelling tot eene vergissing te mijnen nadeele zou hebben kunnen leiden; ik veroorloof den schrijver, en tart hem uit indien ik onwaarheid spreek, dit publiek te constateeren. En wanneer nu inderdaad deze bedoeling bij het nederschrijven der woorden heeft voorgezeten, dan durf ik zelfs mijnen vijanden, voor zoover zij mannen van eer zijn, de vraag voorstellen, of, wanneer iemand zich veroorlooft om volkomen onwaar in een publiek geschrift zulk eene aantijging ten laste te leggen, die handeling niet als zoo intens gemeen moet worden gebrandmerkt, dat vermoedelijk menig tuchthuisboef nog te veel eer zou bezitten om haar te plegen? of niet elke maatschappij, die zich maar een weinig eerbiedigt, zoo'n eerlooze overal den toegang zoude weigeren?

Men zag in de laatste tijden uit eenige overigens betreurenswaardige feiten, hoe sterk in Europa, zoowel in Frankrijk als in Nederland, de publieke opinie tegen den laaghartigen lasteraar opkomt. Welnu, staat een persoon, die openlijk zulke dingen schrijft, iets hooger dan de afgestrafte Haagsche schotschrijver? Zoo neen, dan past het,

mijns inziens, ook hem met gelijke consideratie te behandelen.

En zoo is men dan ook wel gerechtigd in dit geschrift de goede trouw niet, tenzij die ontwijfelbaar blijke, aan te nemen. Hierdoor wordt het in elk bijzonder geval hoogst moeielijk te zeggen waaraan men het met de waarheid strijdige heeft toe te schrijven. Aan onkunde of aan opzet? Beide zijn steeds mogelijk en aannemelijk. Men weet zelden goed of men den poveren wurm of wel de valsche slang voor zich ziet!

De schrijver heeft zijn opstel in twee deelen gesplitst; het eerste moet als een soort van inleiding op de eigenlijke bespreking van mijn werk in het tweede worden beschouwd, en bevat als zoodanig dan ook slechts iets, wat voor eene half wijsgeerige, half historische studie moet doorgaan, maar eigenlijk bestaat uit eene voortgezette scheldpartij op de juridische wetenschap, de juristen in het algemeen en mij natuurlijk in het bijzonder. 't Is zulk een monument van den onzin dat eene poging tot zijne wederlegging elk wetenschappelijk man kortweg belachelijk zou maken, zoodat ik mij daarvoor dan ook wel zal wachten. Merkwaardig echter, omdat daaruit alleen reeds het ware standpunt van den schrijver glashelder wordt. 't Is toch niet dan een bespottelijk mengelmoes van eene menigte hier en daar zonder keur of kritiek opgeraapte en dooreen gehaspelde, elke wetenschappelijke basis missende beweringen, redeneeringen, of uit haar verband gerukte beschouwingen; in één woord: het straks door mij reeds omschreven *indigeste product* van 's mans warhersens, die zeker vol genoeg zijn, doch ongelukkig niet als eene goed bezette bibliotheek maar als een magazijn van misdruk. Al hetwelk eigenlijk schijnt te moeten dienen om het onnutte en verkeerde aan te toonen van de door de rechterlijke macht verlangde onafhankelijkheid, welk verlangen die *leeraar in de staatsinstellingen* zich als eene nieuwigheid, als een revolutionair streven voorstelt, zonder te weten dat het niet verder strekt dan het verlangen van betere wettelijke waarborgen, opdat die al lang in de N. I. staatsinstellingen erkende onafhankelijkheid niet verder door de regeering op ongeoorloofde wijze worde aangetast; waarover die *leeraar in de staatsinstellingen* steeds op onzinnige wijze als onafhankelijkheid van het staatsgezag spreekt, blijkbaar zonder te begrijpen dat het rechterlijk gezag zelf een deel van het staatsgezag is; over hetwelk hij verder doorslaat alsof er sprake ware van het vestigen van een *imperium in imperio*, alweder zonder te weten dat die term onafhankelijkheid van de rechterlijke macht bij alle wetenschappelijke schrijvers over dit onderwerp van

verschillende natiën nooit iets anders bedoelt dan hare zelfstandigheid, hare betrekkelijke onafhankelijkheid tegenover de administratie; om de zeer eenvoudige reden dat het waken tegen de excessen der laatste eene der voornaamste redenen van haar bestaan en hare noodzakelijkheid in den Staat is, en zij nu deze hoofdverplichting en daarmede het doel harer instelling op de geschiedkundig gebleken noodzakelijkheid daarvan gegrond, onmogelijk kan vervullen indien zij tegenover die administratie in eenen toestand van afhankelijkheid verkeert. Of, zooals Mr. VAN HAMEL het b.v. in *de Locomotief* van 13 Maart 1883 uitdrukt, omdat de magistraat, die zijn plicht doet, voor de zekerheid van het recht, dat hij bedient, ook zeker moet zijn omtrent zijn eigen bestaan. In het kort: zonder dat die *leeraar in de staatsinstellingen* blijkbaar noch van de rechterlijke macht als staatsrechterlijk instituut in het algemeen, noch van de aanhangige quaestie in het bijzonder iets begrijpt.

Het gif dat deze warwinkel aaneenlijmt schijnt op den eersten aanblik speciaal uitgespuwd te worden tegen juristen en theologen, die daarbij over éénen kam worden geschoren; dit is echter maar schijn; in werkelijkheid bezwaddert het alle wetenschap. Het is toch niet anders dan de uiting der sociaal-democratische begeerten, op intellectueel terrein. Die van het thans zoó gewoon streven naar genot zonder arbeid, welke hier het recht eischt in den raad mede te spreken, het algemeen te besturen, en de maatschappelijke consideratiën en voordeelen te genieten, die men hun steeds heeft toegekend wien deze hoogere functiën konden worden toevertrouwd; zonder echter den arbeid te willen verrichten, welke tot het verkrijgen der voor die functiën noodige kundigheden vereischt wordt. Een streven waarover elk eerlijk man den staf al voor lang heeft gebroken.

Om verschillende redenen heeft in deze eeuw eene zeer sterke verspreiding der kennis van de lees- en schrijfkunst en verder der uitkomsten van verschillende, vooral van de natuurwetenschappen, plaatsgevonden. Hierdoor, zeker ook veel door de onbesuisdheid waarmede dit als elke nieuwigheid, welke de behoorlijke perken van haar bestaan nog niet gevonden heeft, is ingetreden, is in Europa en Amerika de overgroote toename der halfweterij ontstaan; het bestaan van eene menigte menschen, die met een tal van zulke uitkomsten zijn volgepropt zonder echter tot studie te zijn gevormd, zonder die wijsgeerig-historische, in één woord: wetenschappelijke, ontwikkeling te bezitten, welke hier de rol der vochten moet vervullen,

die de spijsvertering mogelijk maken en het voedzame in het organisme doen opnemen. Zoo, die verwarde massa niet kunnende verduwen, doet deze hun meer kwaad dan goed; leidt hen slechts tot een valsch, zeer bekrompen en eenzijdig beoordeelen der zich hun voordoende maatschappelijke verschijnselen, welker inderdaad zeer ingewikkeld wezen zij in geenen deele kunnen begrijpen. Op deze lieden hebben allerlei volksleiders met hunne eenzijdige theorieën natuurlijk goed spel, want juist tot het medegaan met dezen is hunne bekrompenheid, niet in staat om de andere zijden dier theorieën, en daarmede het onware en verderfelijke daarvan in te zien, als het ware voorbeschikt. Vooral indien hierdoor hunne verwaandheid wordt gevleid, die meest overgroot is daar zij, de wetenschap niet kennende, door hunne volstopping met uitkomsten meenen zeer veel kennis te hebben verkregen. De sociaal-democratische volksleiders hebben daarvan een ruim gebruik weten te maken.

Kort geleden verschenen eenige geschriften waarin op dit laatste zeer terecht werd gewezen. Ik bedoel het opstel van Johannes Scherr in de »Gartenlaube" »Die Nihilisten"; dat van Jhr. Dr. van der Wijck getiteld »Behoud der classieke studiën" en dat van Dr. H. J. Betz onder den titel »Communistische droomen", de beide laatste in het tijdschrift »de Tijdspiegel". In alle deze werd dit treurig verschijnsel behandeld, werden de oorzaken en gevolgen daarvan besproken. Terecht zegt de eerste, dat wie de historische opleiding mist, wie van den geschiedkundigen levensloop van zijn eigen volk en van de menschheid geene klare voorstelling bezit, in zijn eigen vak wellicht een flink bruikbaar en nuttig man kan zijn, doch desniettemin waar het de hoogste problemen, als het maatschappelijke en staatkundige vragen geldt, geene redevoeringen, maar zijnen mond behoort te houden. Maar verre is het er van daan, verklaren zij allen, dat de halfweters, vooral onder den invloed der democratische denkbeelden, zich hierbij houden. Deze toch, zooals Dr. Betz terecht opmerkt, ontstaan uit de dwaalleer van den gelijkheidswaan, ontwikkelen zich al zeer spoedig tot gelijkheidsverwaandheid, om eindelijk tot eenen toestand te komen, die werkelijk gelijkheidswaanzin, mag worden genoemd. En die verwaandheid openbaart zich dan vooral door met »eene zeldzame onbeschaamdheid" mede te spreken op wetenschappelijk gebied, hetwelk zij niet bevoegd zijn te betreden. Vooral de zwakhoofden onder hen, zegt Scherr, sprekende van zijn onderwerp van studie »de Russische Nihilisten" — maar hetzelfde geldt evenzeer voor die in sociaal-democratische droombeelden verzonken halfweters in de andere Europeesche landen — zogen met

genoegen de leer in der volksleiders, dat men »mittelst anmäslichen »Raisonnirens und Kritisirens sich vermöge, der Mühe des Lernens »überhoben, leicht und rasch auf die Höhe *zeitgemässester Entwicklung* »zu schwingen." Als kenmerk van hunne »eingebildete Höhe" wijst hij op hunne vaste eigenschap, op alle geleerdheid en wetenschap te schelden, hunne bekende »Litanei des Blödsinns."

Ook Mr. H. P. G. Quack somde onlangs bij zijne redevoering op de 100e vergadering der Maatschappij tot nut van 't algemeen als de kenmerkende eigenschappen der hedendaagsche democratie op: waanwijsheid, halve kennis, oppervlakkigheid, invloed van holle theorieën. Een Fransch schrijver (*Revue Brittannique* Avril 1885) duidt die en wel met recht nog scherper aan als »theories insensées, la négation du droit, la cynique répudiation de toute loi morale."

Nog één woord nu van Jhr. Dr. van der Wijck, waar hij zegt dat bij jongelieden zonder werkelijk beschavende, wijsgeerige opleiding, d. i. die in de humaniora, maar al te dikwijls de armoede aan ideeën, die zij in het leven en in hun beroep medebrengen, ten slotte in werkelijke gemeenheid van denkwijze ontaardt; en wij zijn goed in staat onzen van de sociaal-democratische theorieën en neigingen in al hare heerlijkheid doortrokken en op hare wijze in het »Raisonniren" en »Kritisiren" zijne beteekenis zoekenden aanvaller volkomen te herkennen. Maar toch, wij ontleden verder.

Ook hij, die wetenschappelijk ontwikkeld is, heeft zijnen tijd van halfweterij en verwaandheid gehad, toen hij schooljongen was, bepaaldelijk toen hij het middelbaar onderwijs genoot. De pedanterie schijnt aan dat eerste bewustzijn meer dan de groote massa te leeren, misschien ook aan dien leeftijd, onafscheidelijk verbonden.

„O zoete bluf van 't eerst Latijn,
„O heerlijkheid de tolk te zijn
„Cornelii Nepotis!"

zooals de Génestet zingt. Maar 't zit niet in 't Latijn, het verschijnsel is ook zoowel bij de mannelijke als bij vrouwelijke scholieren der Hoogere Burgerscholen voldoende waargenomen. Degeen nu, die na zijnen eigenlijken leeftijd ook den drempel van den binnenhof der wetenschap overschrijdt, begint te begrijpen hoe weinig hij eigenlijk nog weet en wordt veelal nog weder bescheiden. Die echter niet verder komt dan de halfweterij, niet tot ware studie overgaat, wat bij van nature zwakke en dan nog indigest gemaakte hersens nooit gebeurt als zij geheel aan eigen ontwikkeling zijn overgelaten, blijft eigenlijk zijn gansche leven,

wat wetenschappelijke kennis betreft, een schooljongen. Als karakter en omstandigheden er toe leiden, behoudt hij ook niet alleen zijne verwaandheid, maar dan kan die zich nog veel sterker ontwikkelen. Dat geschiedt onder den invloed der sociaal-democratische theorie.

De volksleider, die deze op de Nederlandsche halfweters heeft ingeënd was Multatuli, naar zijnen wensch de dictator der Nederlandsche commune. Zijn talent, zijn stijl en zijne zeggingskracht maakte hem tot die rol ten zeerste geschikt en hij vervulde ze dan ook lang niet zonder gevolg. Degene, die zijne geschriften kent, zal daarin al het kenschetsende dier dwaalleer terugvinden. De schimpscheuten b.v. op de wetenschap en hare beoefenaars overal waar het maar mogelijk is, zeer bij voorkeur echter gericht tegen theologen en juristen. De samenkoppeling is namelijk bij hen zeer geliefd en berust in de eerste plaats op onkunde. *Ignorantia omnis malitiae fons est.* Voor hunne onwetendheid is toch het recht een onbepaald, nevelachtig abstract begrip. Dat dit heel wat anders is dan dat concrete maatschappelijk recht, waarmede de rechtswetenschap zich bezig houdt begrijpen zij niet; naar hunne voorstelling beweegt deze en hare practijk zich op dat nevelachtig gebied, hetwelk voor hen aan geloof en mystische begrippen na verwant is. Daarom scheren zij de beide vakken over éénen kam. Maar er is nog eene andere reden voor die vereeniging. Beide vertegenwoordigen namelijk bovenal dat beginsel, hetwelk het meest der ongeoorloofde begeerten dezer beroerders in den weg staat en door hem daarom het sterkst gehaat wordt, dat der zedelijke en maatschappelijke orde; nevens den aartsbisschop vermoordde dan ook de Parijsche commune zonder eenige aanleiding den Procureur-Generaal bij het hof van cassatie.

Hierbij komt nu in Multatuli's werken wel niets meer uit dan die halfwetersverwaandheid, op zoo schrikbarende wijze opgeschroefd, dat zij steeds is in het oog gevallen. Daaronder eene eigenlijke schooljongenspedanterie. Met al zijn schelden op de theologen en juristen houdt hij er ontzettend veel van om gebruik te maken van woorden bij hen in gebruik, spreekt b.v. zeer gaarne over »metaphysica" en bezigt allerlei rechtstermen, natuurlijk met geene zeldzame flaters. Niets is hem aangenamer dan zich bij het groote publiek der halfweters voor te doen alsof hij werkelijke wetenschappelijke kennis bezat, wat zij, maar zij alleen dan ook, steeds gaarne geloofden. De taalwetenschap is hem bovenal een geliefkoosd stokpaardje; dolgaarne jaagt hij het een of ander hierover links of rechts

opgeraapt, over Sanskriet b.v. te pas en hangt dan daar, liefst onder de opmerking dat de als geleerden in dat vak bekenden maar domkoppen zijn, zijne wijsheid te luchten. Men zie b.v. zijne 661ste en 662ste Ideeën waarin hij ten deze naar hartelust en onder de grofste flaters doorslaat.

Multatuli heeft op dit gebied veel gehoor gevonden bij de Nederlandsche halfweters. Niet bij anderen, ook zelfs niet voor zoover zij jongelieden waren. Waar hooger onderwijs wetenschappelijk inzicht medebracht was hij meest onmachtig, ook al bewonderde men zijne artistieke gaven; maar onder de studenten van het middelbaar onderwijs, aan de school te Delft, maakte hij grooten opgang. Dit geschiedde, naar ik meen, omstreeks de tijden dat P. H. v. d. K. daar student was. Er vormde zich zoo een school; meer nog eene bende, van naäpers. Zooals meestentijds volgden de leerlingen den meester na, zonder zijn talent te bezitten, noch zijn van nature groot hoewel dan ook door gebrek aan wetenschappelijke vorming ongelukkig niet gedisciplineerd denkvermogen. In Multatuli is ontegenzeggelijk iets geniaals; het genie nu is goddelijk en doet de daaraan gekoppelde aardsche onvolkomenheid gaarne zooveel mogelijk voorbijzien. Den Olympiërs vergeeft men vele onbehoorlijkheden, maar als een gewoon Boeotiër diezelfde dingen doet noemt men hem een vies heer; zulke Boeotiërs waren zijne navolgers, de misselijke bent der Multatuli-pedanten. Ten volle was op hen toepasselijk, wat hun meester zelf in een zijner Ideeën had verteld van zijn neefje dat taalfouten maakte en dan zeide dat hij schreef als Multatuli. Tot deze school nu moet ook P. H. v. d. K. worden gerekend. In al het verkeerde volgt hij den meester trouw na — zonder talent, zonder oordeel. En aldus worden ons de oorsprong en de aard duidelijk van al zijn schelden, van zijnen haat tegen de wetenschap, van zijne onzinnige redeneeringen, eigenlijk van geheel zijne onsmakelijke ontwikkeling. Eene slechte copie naar een model vol fouten!

Zoo zien wij die Multatuliaansche eigenschap welke geene andere is dan de »eingebildete Höhe" waarvan Scherr spreekt, ook bij hem overal uitkomen en soms op de meest opvallende wijze uitgesproken. In eene noot op bldz. 455 b. v. deelt hij den lezers van *de Indische Gids*, hen in 't voorbijgaan met eene nieuwe wijsgeerige misgeboorte van hem bedreigende, mede, dat hij eene wederlegging van mijn werk niet wilde nalaten omdat »wij dat aan ons verleden en aan onze toekomst verschuldigd achten." Zou men bij zulke woorden nu niet

denken, een' beroemden geleerde, een' schrijver of staatsman van gezag te hooren? Wie anders zou zoo durven spreken? Maar eilieve, waar zijn de getuigenissen van anderen dat zij aan dat verleden waarde hechten en van die toekomst wat verwachten? Waarlijk men zal bezwaarlijk zulk eene bespottelijke eigenoverschatting elders ontmoeten. 't Is naar de woorden van een oud tooneelstukje »om om te vallen en te bezwijken." Hieraan sluit zich dat aan wat de door Dr. Betz aangegevene »zeldzame onbeschaamdheid" op wetenschappelijk gebied in de gedachte terugroept. Op dezelfde bladzijde vindt men zoo de fraaie — eigenlijk mede lachwekkende — stelling dat juristen en theologen voor eene wijsgeerige opvatting niet de vereischte opvoeding hebben erlangd. Dat is het ware. — Diegenen, wier studie er op gericht is geweest om kennis te nemen van wat de menschheid in de eeuwen van haar bestaan over de verschillende vraagstukken van wijsgeerigen aard, heeft gedacht, en om de betrekkelijke waarde dier meening onderling te vergelijken en te toetsen, die zijn het dus welke voor eene wijsgeerige opvatting niet de noodige opvoeding hebben erlangd. Maar personen, die zulk eene studie nooit hebben gemaakt, die zijn juist in het bezit der ware wijsgeerige opvatting! Deze fraaiigheid vindt geheel hare evenknie in een niet minder zot beweren van een' man, zeker van meer wetenschappelijke kennis en opleiding dan v. d. K. maar die toch al mede vermoedelijk onder den invloed dier sociaal-democratische warhoofderijen, wellicht ook door eenzijdigheid van opleiding, tot dezelfde dwaasheden wordt vervoerd: Dr. Snouck Hurgronje, iemand door v. d. K. dan ook bovenal als zijn geestverwant aangehaald. Deze, voor wien mede het schelden op de juristen eene hoofdargumentatie schijnt te zijn, beweert namelijk ook zoo dat de Islam — zooals men weet een samenstel van beschouwingen en voorschriften betreffende godsdienst en recht — nimmer goed kan worden begrepen door theologen of juristen, d. i. dus door dezulken wier studie steeds op het onderzoek der uitingen van den menschelijken geest op het gebied van godsdienst en recht is gericht geweest. Alleen menschen als hij, die zulke studiën niet hebben gemaakt, zijn volgens hem hier de bevoegde beoordeelaars.

Wanneer men zulken schrikbarenden onzin leest, zou men geneigd zijn zich af te vragen of deze lieden inderdaad niet al op de grenzen staan van den door Dr. Betz als den eindvorm hunner voortgaande aberratie genoemden gelijkheidswaanzin. Maar het is nog erger. Deze stellingen behelzen inderdaad de ontkenning der waarde van alle werkelijke wetenschap, van de kennis door studie verkregen, om daartegen-

over ingang te doen vinden het beweren, dat zij, die zulke studie niet hebben gemaakt, zulke kennis dus niet kunnen bezitten, juist degenen zijn, die het best in staat zijn en alzoo het recht hebben over zulke zaken te oordeelen. En wat is dat anders dan de groote sociaal-democratische eisch, het beweren van het recht op genot zonder arbeid, op intellectueel gebied overgebracht? Daartoe strekt hier dan ook die »Zeldzame onbeschaamdheid, eenvoudig dienende om zich niettegenstaande alle redeneering met geweld in die hoogere positie te dringen. Het is het beginsel van den roof tegenover de bezitters van geestelijk kapitaal, volkomen identiek met dat, naar welks verwezenlijking op materieel gebied door de voorstanders dier theorieën zoo zeer wordt gestreefd. Men wachte zich voor zulke lieden. Zij zijn voor de maatschappij niets minder gevaarlijk dan hunne medestanders op materieel gebied; gelukt het hun zich met geweld van de macht meester te maken, zoo zullen zij, geestelijke Wandalen als zij zijn, met alle de onwetendheid den barbaren eigen onze gansche beschaving vernietigen."

Wanneer men v. d. K.'s wargeschrijf nader wilde gaan uitpluizen, kon men er nog curieuse staaltjes van 's mans kennis in aantreffen. Zoo b.v. dat de wetgeleerden zijn geboren uit de reactie tegen de maatschappelijke toestanden der Middeleeuwen! (bldz. 446) Zeker eene belangrijke ontdekking, vooral van waarde voor degenen, die de studie van het Romeinsch recht wenschen af te schaffen. Verder dat het beginsel van de onafhankelijkheid der rechterlijke macht (bldz. 453) en de leer van scheiding der wetgevende, rechterlijke en uitvoerende machten (bldz. 456) metaphysische dogma's zijn! Ook Multatuli schermde gaarne met dat woord *metaphysica;* het klinkt zoo geleerd; en hoe erg die lieden beweren de geleerdheid te minachten, geleerd schijnen doen zij toch zeer gaarne, en dat kost dan ook niet veel studie. V. d. K. heeft het ook bijzonder druk over de metaphysica, gebruikt het woord, zoo hij er maar even de kans toe ziet. Eigenlijk noemt hij eenvoudig alles wat boven zijne bevatting is met dien naam, en aangezien daar nu zoowat alle wetenschap onder valt, bovenal die der rechtsgeleerdheid en der godsdienst daartoe behooren, is voor hem dat gebied natuurlijk zeer uitgebreid, en rekent hij daar ook speciaal de eerste toe, ons zoo onwillekeurig de spotternij van zijnen meester in »*De Vorstenschool*" te binnen brengende:

Van Huisde.

— Homeopathie! —

Koning.

Die Huisde met z'n rechtsgeleerdheid!

Als metaphysici somt hij op (bldz. 463) den heer Van Soest, schrijver van de Geschiedenis van het Cultuurstelsel, mij en »de rest." Vermoedelijk zal men onder deze rest Plato, Kant, Spinoza en meer dergelijke lieden moeten begrijpen, op verre na niet zoo beroemd als de eerstgenoemden en eigenlijk maar zoo wat knoeiers in het vak van wier onzin een geleerde als v. d. K. dan ook geen kennis kan nemen. Wat mij betreft, hoop ik dat van deze erkenning mijner verdiensten behoorlijk notitie moge worden genomen voor een aanstaand Conversations lexicon; men kan uit v. d. K.'s opstel zeker het door mij geleverde op dit gebied voldoende leeren kennen. Over den heer Van Soest is hij korter; maar zegt toch nooit dommer werk dan het zijne te hebben gelezen; het is dus dit werk waarin die verdiensten verscholen zijn. Wel wat erg komt hier echter v. d. K.'s vluchtigheid weder uit, waar hij toch zoo duidelijk te kennen geeft zijne eigene geschriften nooit na te lezen!

Als metaphysische termen der juristen noemt hij met niet minder diep inzicht (bldz. 472) rechtsbewustzijn en logica. Ook zeer belangrijk. Vooral wat de laatste betreft, omdat daaruit voortvloeit dat hij toch ook wel eens de waarheid spreekt. Inderdaad het kan ons nu toch niet meer verwonderen dat v. d. K. zoo tegen de metaphysica is gekant; want dit is immers zonneklaar, wat hij schreef verkondigt het luide, met de logica heeft deze philosoof, *leeraar in de staatsinstellingen*, het nooit kunnen vinden. Er is zeker eenige royaliteit niet in te miskennen dat hij zoo openlijk zijnen afkeer van haar durft erkennen. Dat is nog wat anders dan sommige Nederlandsche leeraars, die openlijk verklaren het godsdienstgeloof te verwerpen. Dat is maar een oud nieuws; doch leeraar in de staatsinstellingen te zijn, zich voor een philosoof te houden, en dan de logica te verwerpen, dat is wel eerst de ware, nieuwe sociaal-democratische geleerdheid!

Pauvre sire, zou men geneigd zijn te denken, kan hij het helpen dat hij van nature achteraan komende bij de uitdeeling der hersens slechts wat warkruid daarvoor in de plaats heeft gekregen? Ware het niet, dat een blik op zijne moreele beginselen dat medelijden in walging deed veranderen.

Opmerking verdient hier ook nog die door hem erkende geest-

verwantschap met Dr. C. Snouck Hurgronje. Deze heeft zich toch algemeen bekend gemaakt door twee schrikkelijke uitvallen tegen Mrs. J. De Louter en L. W. C. Van den Berg, uitvallen, die in aanmerking genomen dat daarvoor geene andere oorzaak bestond dan eenig verschil in wetenschappelijk inzicht, zoo redeloos schijnen dat zij niet beter dan met die van eenen dollen amoklooper kunnen worden vergeleken; wier grofheid *de Locomotief* van 21 September 1883 aanleiding gaf hunnen schrijver eenen »lomperd" te noemen. Er bestaat dus inderdaad groote verwantschap. Openlijke instemming heeft v. d. K. gevonden bij het *Bat. Handelsblad* dat op 13 Mei 1884 zijn opstel eene »korte en bondige uiteenzetting" noemde. Ook dat laat zich begrijpen. Over dat blad heb ik boven al het noodige gezegd. Zoo ooit geldt het wel hier: »zeg mij met wie gij omgaat, en ik zal u zeggen wie gij zijt."

In het schelden op de Indische rechterlijke macht ook in dat blad steeds voorkomende als de begrijpelijke uiting van een min of meer verongelukt lid der Nederlandsche magistratuur, wien men in de Indische de door hem zonder eenige aanspraak verlangde hooge plaatsing niet heeft willen toestaan, lag voor beiden ook een punt van aanraking. Verdere instemming heeft zich nog openlijk niet getoond. V. d. K. zal die echter zeker steeds kunnen vinden mits hij zich maar wende tot de ook in Indië niet zeldzame verwanten der ons door H. Heine voorgestelde edele ridders »*Crapulinski und Schelmufski, Eskrokewitsch, Schubiakski, und der grosse Eselinski.*"

Laat ons nu overgaan tot het toetsen van hetgeen hij de wederlegging van mijn werk belieft te noemen aan waarheid en eerlijkheid; met het blootleggen van 's mans kennis en denkbeelden, het opsporen der beweegredenen waarom hij handelt.

Reeds in het overigens voor geene nadere bespreking vatbare eerste deel van zijn opstel treft men een paar staaltjes van 's mans waarnemingsvermogen en eerlijkheid van opgave aan, die niet kunnen worden voorbijgegaan. In de noot onder bldz. 453 vertelt hij dat er althans in Indië een sterke naijver bestaat van de juristen tegenover de notarissen en stelt daartegen over dat hij nog nimmer aan de academie gevormde geneesheeren heeft hooren afgeven op de studiën der aan de militaire school gedrilden, doch zij zelfs scheepsdokters in hunne waarde laten. »Maar voor een jurist", zegt hij, »is een ieder »die niet zijnen weg gevolgd heeft, verdacht."

Wat eene juiste waarneming deze man in de samenleving weet te doen, kan hier ook in Nederland zonder kennis van Indische toestanden worden beoordeeld. Vooral die achting der gepromoveerde dokters voor de studiën der scheepsdokters is merkwaardig! Even zuiver ziet hij in Indië wat die naijver betreft der juristen tegenover de notarissen. 't Is louter een verzinsel. Steeds bestond daar tusschen de notarissen en de juristen, zoowel die der magistratuur als die der balie, als algemeene regel eene zeer goede verstandhouding. Ik heb die dwaasheid dan ook nog nooit hooren verkondigen.

Op de volgende bladzijde gaat hij een argument putten uit de discussiën gevoerd in den boezem der N. I. Juristenvereeniging en verklaart »iedereen te tarten van eenige andere vergadering notulen »te produceeren die een gelijke .... vrees (of welken naam zal men »er anders aan geven?) verraadt voor het leekenelement als de ge»noemde heilige Hermandad heeft te kennen gegeven. Het is of de »alchimist het gevaarlijke inziet dat het nuchtere verstand met 's mans »potten en pannen den draak gaat steken." Het hier bedoelde vindt men in No. 1084 van het *Indisch Weekblad van het Regt*, een blad dat in Indië bij weinigen, in Nederland bijna in het geheel niet wordt aangetroffen. Daarover is het dus gemakkelijk praten zonder naslaan te vreezen. Neemt men echter die moeite, dan vindt men, dat toen op de vergadering waarop de statuten der nieuwe vereeniging werden besproken geen enkel lid er zelfs aan heeft gedacht leeken van de deelneming uit te sluiten maar er slechts eenig verschil in meening ontstond omtrent de vraag of men hen evenals de juristen — de notarissen en procureurs daaronder begrepen — ook zonder ballotage zoude toelaten, wat ongeveer de helft der leden minder wenscheljjk achtte, van meening zijnde dat om te kunnen zorgen dat eene dergelijke vereeniging tot speciaal juridische bespreking bestemd aan haar doel bleef beantwoorden, de juristen steeds de macht om anderen te weren in handen behoorden te hebben. Het gold dus alleen eene bevoegdheid voor exceptioneele gevallen, geheel aan den aard der vereeniging beantwoordende en ook overeenkomende met hetgeen bij andere speciale gezelschappen de regel is. En dit nu heeft de meerderheid der vergaderden — louter juristen — nog niet eens geheel gewild. Er werd in art. 4 der statuten gearresteerd dat ook nog een groot aantal leeken, namelijk de militaire leden van het Hoog Militair Gerechtshof, de administratieve ambtenaren met rechtspraak belast, d. z. alle residenten en assistent-residenten op Java en

Madoera en alle besturende ambtenaren op de Buitenbezittingen, en bovendien nog eenige niet gegradueerde leden van rechtbanken geheel op gelijken voet als de juristen, dus zonder ballotage, tot het lidmaatschap konden toetreden. Verder werd nog in art. 13 bepaald, dat het bestuur steeds de bevoegdheid zou bezitten ook personen, die geene leden der vereeniging zijn, juristen of leeken zonder onderscheid, tot het geven van praeadvies uit te noodigen en dat zulke personen in dat geval het recht verkrijgen ter algemeene vergadering over dat onderwerp het woord te voeren en zelfs te stemmen!

Zoo zeer vreest en weert die Juristenvereeniging het leekenelement! Zoo eerlijk is de hier door v. d. K. gegeven voorstelling! Dit zou echter wel waar kunnen wezen, dat sommige leden dier vereeniging hunnen tijd niet gaarne aan onnutte wartaal zouden zien verspild, en daarom zekeren leek, met een van wetenschappelijke ontwikkeling zeer nuchter verstand, hoewel als leeraar in de staatsinstellingen bekend staande, daar denkelijk liefst niet zouden toelaten. 't Mocht dan wezen ten afschrik als de dronken Heloten op de vergaderingen der Spartanen!

Het tweede gedeelte van v. d. K.'s opstel bevat te zijner beoordeeling nog heel wat meer voorbeelden. Het een en ander daaruit moge hier eene plaats vinden.

Na eenige philisterachtige opmerkingen over de door mij besproken quaestie der eerste bezoeken tusschen de residenten en de rechterlijke autoriteiten te hunner standplaats, waarbij hij eenvoudig de zaak verkeerd voorstelt alsof er namelijk van bezoeken van den resident aan het publiek en niet van die tusschen verschillende autoriteiten de rede ware, doch bij welke ik nu verder niet wensch stil te staan, komt hij op het door mij afgekeurde gebruik der pajongs door de besturende ambtenaren. Van de assistent-residenten erkent hij (zeker omdat ook de Regeeringsalmanak dit nu doet) dat zij er geen recht op hebben; van de residenten heeft hij niet eens de eerlijkheid ditzelfde te zeggen, alhoewel hij natuurlijk, zoo hij er kans toe had gezien het tegendeel tegen mij aan te toonen, dit niet zou hebben nagelaten; over de nadeelige zijde van dit misbruik door mij besproken, zwijgt hij begrijpelijk ook geheel. Maar wel vertelt hij ons kortweg *du haut de sa grandeur*: »Wij" — d. i. namelijk de vermaarde v. d. K. met het roemzuchtig verleden en de roemzuchtige toekomst waaraan hij zooveel verschuldigd is — »hebben niets tegen

»het voeren van de pajong door de bestuurshoofden, maar laat het »gegrond zijn op de wet." — Ja, dat wisten *wij* al lang; alle die besturende ambtenaren van het gehalte van v. d. K., wier werkelijke onbeduidendheid zich achter zulk vertoon denkt te verschuilen, hebben niet alleen tegen dat gebruik niets, maar zijn er zelfs ten zeerste op verzot, en zouden niets liever zien dan dat hun het recht daartoe bij de wet werd toegekend. Maar het is juist omdat dit zoo is en hierin eene voor het algemeen staatsbelang nadeelige strekking is gelegen dat ik tegen dit misbruik ben opgekomen. Tegen dit laatste nu weet die eerlijke staatsdienaar niets aan te voeren, maar toch blijft hij niet alleen op handhaving, maar zelfs op uitbreiding van het misbruik aandringen, en dat — heet dan bij hem mijne wederlegging!

Nu volgt een bijzonder fraai staaltje van 's mans kennis, eerlijkheid en wat dies meer zij. Hij behandelt het door mij op bldz. 297 volg. van mijn werk besprokene over de Javaansche *sembah* en mijn daar geuit gevoelen dat deze slechts een zinledige vorm is vrij wel overeenkomende met het Javaansch scheid- of leesteeken *podo-lingso* in geschrifte. Hierover voert hij nu aan:

»De geheele redeneering is aan bedenking onderhevig. *Sembah* is »een Polynesisch woord; dat reeds weerspreekt Mr. Piepers' bewering, »alsof de beleefdheidsvorm meer speciaal aan het Javaansch eigen zou »zijn. Op Sumatra — het land der Maleiers — is de *sembah* even goed »als op Java bekend, al is het ook waar dat de Maleier in het gebruik »van het manuaal veel soberder is. *Berdatang sembah* is een nog ne»deriger Maleische uitdrukking dan het eenvoudige *sembah*. In het »Maleische woordenboek van prof. Pijnappel vindt men dan ook allerlei »vormingen op het grondwoord *sembah*.

»De bewoners van *Kotta Gedang* op Sumatra zijn, volgens de legende, »bepaaldelijk vrijgesteld van de *sembah*'s, als afstammelingen van *Tjati* »*bilang Pandai*, een' beroemden goudsmid, enz. Zijn het niet juristen»slagen, die Mr. Piepers op het gebied der ethnographie waagt? Trou»wens niet voor het eerst zondigt de schrijver ten deze."

Ter opheldering hiervan dient dan de volgende noot:

»Ook worde nog de aandacht gevestigd op de door den schrijver »behandelde quaestie-Kaufmann.

»Een Javaan spuwt, sirih kauwende, achter zich, nooit tusschen zich »en den persoon met wien hij spreekt. Verlegen zijnde, zal hij met »zijne vingers iets verfrommelen of op den grond scharrelen met neer»geslagen blikken. Steentjes opgooien en weer opvangen doet hij, als

»hij zich erg op zijn gemak gevoelt. Kapitein Kaufmann zag zeer goed »het onderscheid in tusschen *isin* en *wani; maloe* en *berhani*. Mr. Piepers »kon dus ook van dezen onwaardige nog wel iets op dit gebied leeren."

Verder vertelt hij dan, nog nooit waargenomen te hebben dat wanneer Maleisch sprekende Europeanen, inlanders bezochten, dezen ook hun gesprekken met ondergeschikten in het Maleisch gingen voeren, alsmede dat hoofden op Java bij het spreken in het Maleisch de sembah's nalieten en voegt daar dan weder wat schelden aan toe, dat naar het boven al daarover gezegde buiten bespreking kan blijven.

Op een en ander teeken ik het volgende aan: Ieder, die eenige taalkundige kennis bezit, weet dat het voorkomen van een zeker woord in meerdere talen van denzelfden stam volstrekt niet medebrengt dat het in die talen ook geheel hetzelfde begrip vertegenwoordigt, noch dat het daarin van oudsher steeds dezelfde beteekenis heeft gehad.

Het Hollandsche *zee* en *meer* en het Duitsche *See* en *Meer* zijn zonder twijfel dezelfde woorden, die wel in het algemeen eene groote wateroppervlakte aanduiden; toch drukt elk hunner in den meer bepaalden zin in de eerste taal meestal juist dat begrip uit, hetwelk in de laatste door het andere wordt wedergegeven. *Dier* in de Hollandsche en *deer* (hert) in de Engelsche taal zijn dan ook wel gelijk in oorsprong, maar de omvang van het begrip door beide thans uitgedrukt, verschilt aanmerkelijk. Het Engelsche *King* is wel geen ander Germaansch woord dan het Duitsche *König;* zeer zou men zich echter bedriegen indien men meende dat het begrip hetwelk de door en door constitutioneele Engelschman zich omtrent de rechten en verplichtingen van zijnen aanstaanden *king* vormt, overeenkomt met dat, hetwelk te dien opzichte de Beier of Pruis aangaande zijnen *König* koestert, of wel met de opvatting, welke ten deze een duizend jaren geleden bij de Angelsaksische voorouders van den eerste heerschte. Zoo is het ook met *sembah*. De vraag is niet, of ook andere Polynesische stammen dat woord of zelfs in het algemeen vormen van eerbiedsbetuiging aan meerderen kennen, maar of hetgeen thans in de volksopvatting door dit woord wordt teruggegeven bij die stammen geheel hetzelfde is als bij de Javanen.

Degeen, die ook maar een weinig ethnographische en historische kennis bezit zal nu weten dat die vraag ontkennend moet worden beantwoord en ook de reden daarvan erkennen, namelijk deze, dat die uiterlijke vormen van eerbied zich bij de Javanen evenals hunne taal — bepaaldelijk die, welke van den mindere tot den meerdere

gebezigd wordt — op bizondere wijze hebben ontwikkeld door den Hindoe-invloed, welke op hunnen volksstam veel sterker heeft ingewerkt dan op de andere Polynesische volkeren. En hij zal dan ook begrijpen, waarom nog de Maleiers ten deze aan de Javanen het meest nabij komen, hoewel met »veel soberder manuaal" omdat namelijk ook op hen diezelfde invloed nog vrij sterk heeft ingewerkt, ofschoon toch in veel mindere mate dan op de Javanen. Om dit een en ander te weten is maar eene zeer elementaire kennis noodig; maar toch altijd kennis. Wanneer een onwetende schooljongen daarover met gebruikmaking van hier en daar opgeraapte klanken durft doorslaan, brengt hij slechts domheden te voorschijn en loopt gevaar tot straf voor zijne aanmatigende verwaandheid in den hoek te worden gezet en slagen om de ooren te krijgen, die, hetzij het juristenslagen zijn of andere, duchtig genoeg kunnen aankomen.

De noot over de Kaufmann-quaestie is van hetzelfde gehalte. Eerstelijk was er in die gansche zaak geene sprake van eenen sirihkauwenden Javaan; de dwangarbeider, welke door dien kapitein werd gestraft, kauwde geen sirih. In de tweede plaats is het onzin, zulke kiesche wijze van handelen als den regel bij eenen man van de geringste volksklasse te gaan aannemen. Dagelijks kan men dan ook bij de koeli's te Batavia het tegendeel zien. Ten derde is het door mij vermelde nopens het opwerpen van steentjes — een klein eindje natuurlijk, er is hier geene sprake van jongleeren — een goed en meermalen door mij waargenomen feit, wat niet wordt ontzenuwd door een brutaal ontkennen, weder sterk aan eenen koppigen kwâjongen doende denken. Dat een v. d. K. zelf zoo iets nooit heeft waargenomen laat zich licht begrijpen, evenzeer als hetgeen hij verder opgeeft omtrent het Maleisch spreken; voor waarnemen zijn in de eerste plaats orde, nauwkeurigheid, oplettendheid noodig; een warhoofd bij wien deze eigenschappen ten eenenmale ontbreken is tot alle waarneming volkomen ongeschikt. Zulk een persoon neemt niet waar wat is, maar steeds dat wat hij wenscht te zien, zooals b.v. zijn roemzuchtig verleden en niet minder roemzuchtige toekomst.

Het fraaiste ligt hier echter in den echt Multatuliaanschen, daarom straks bizonder aangeduiden, bluf met de twee Javaansche en twee Maleische woorden *isin* en *wani*, *maloe* en *berhani*. Wat eene taalgeleerdheid! wordt de onkundige, vooral de Nederlandsche lezer, hier vooral verzocht te denken. Wat zal er in die woorden eene eigenaardige kracht liggen geheel aan de Polynesische volksdenkbeelden omtrent eerbied voor

den meerdere beantwoordende, en daarom ook juist door zulk eenen grondigen kenner daarvan en van die talen gevoeld, doch onmogelijk in het Hollandsch weder te geven! Och komt, lieve burgers en buitenliën, niets van dat al. Die woorden beteekenen niets anders dan wat onze taal zeer goed en zelfs door hunne onderlinge verwantschap, welke de tegenstelling beter doet uitkomen, veel kernachtiger teruggeeft met de woorden *beschaamd* en *onbeschaamd*. De bedoeling is eenvoudig dat de kapitein Kaufmann — onwaardige, wordt hij in mijn boek niet genoemd, dit te doen onderstellen is weder eene van die verachtelijke insinuatiën waarin een v. d. K. zijne kracht zoekt — terecht niet voor beschaamdheid (bedeesdheid) hield wat onbeschaamdheid was. 't Is de echte, kale bluf, type-Multatuli; en zoo dan ook rechtstreeks naar dien leeraar terugwijzende; een sterk bewijs leverende voor mijn beweren dat men hier met een dier sociaal-democratische schreeuwers uit zijne school te doen heeft en dat derhalve 's mans aard en denkbeelden aan die van dat soort van lieden beantwoorden, uit dat oogpunt moeten worden begrepen.

Het volgende is op bldz. 459 ook weder merkwaardig: »*Sembah* »is een van de vele vormen ter betuiging: ga uw gang, sla mij »neder. Van het kruipen over den grond bij Oostersche volken tot »den lichten hoofdknik van den Europeaan zien wij tal van schakee»ringen, die zoo veel willen zeggen als: sla toe, ik verklaar mij »uw mindere te zijn. De Europeaan, die de hand geeft, de biddende, »die knielt en de handen vouwt; de Polynesiër, die zijne handen »samenhoudt om *sembah* te maken, de militair, die gesloten staat om »te groeten of zijn sabel doet nedervallen of zijn geweer presenteert: »zij allen willen te kennen geven: ik verklaar mij machteloos tegen»over u, ik ben uw gevangene, doe met mij wat ge wilt. Mr. Pie»pers' bespiegeling dat de *sembah* eigenlijk overeenkomt met een »*podo-lingso* beteekent evenveel als dat men vertelde: de buiging, die »men ten afscheid geeft of het *dienstwillige dienaar* waarmede men »brieven besluit willen zooveel zeggen als een punt! De schrijver, die »zich in deze zaken schijnt te verlustigen, gelijk een veulen in de weide, »deed wellicht goed eerst eens Spencers' *Ceremonial Institutions* te »bestudeeren, dan ons zoo te goeder trouw om den tuin te leiden."

Ik meen wel eens van *Spencer* te hebben gehoord, maar nooit dit, dat hij zulke domheden zou hebben verkondigd. Hij en andere onderzoekers verklaarden den oorsprong der beleefdheid uit de om redenen van zelfbehoud voor den zwakkere in de primitieve men-

schelijke maatschappij bestaande noodzakelijkheid om den sterkere zijne onderwerping uit te drukken, en wezen er op dat men van deze beteekenis dan ook de sporen in vele hedendaagsche vormen van beleefdheid terug vindt. Maar dat, wanneer iemand nu in de hedendaagsche maatschappij die vormen bezigt, dan daardoor nog dezelfde bedoeling zoude worden uitgedrukt — zulk eene domheid mag niet op hunne rekening worden gesteld, maar komt op die van den warhoofd, die niet kan begrijpen wat hij leest en napraat; zij is weder die van den schooljongen die de klok heeft hooren luiden maar niet weet waar de klepel hangt, wiens waanwijsheid slechts steeds duidelijk zich openbaart. Inderdaad het »dienstwillige dienaar" aan het slot van eenen brief, bewijst even als T. T. of T. à V. tot een onleesbare krul vervormd, beteekent thans niets meer dan het *Lain tida*, *Anders niet*, waarmede de Maleier gaarne eindigt, namelijk »de brief is uit"; hetzelfde wat ook door eene punt wordt aangeduid. Niemand denkt er aan, zich daarbij voor den mindere te verklaren of zich tot eenig dienstbetoon moreel te verbinden. Het heeft zijn eigenlijke beteekenis verloren en is zoo zinledig louter tot een vorm geworden, die zeer goed door een leesteeken zou kunnen worden vervangen. Ook eene buiging bij het afscheid nemen, wil niet anders zeggen dan »*het bezoek is geëindigd*", »*ik ga weg.*" Of wel wanneer een meerdere op eene audientie zoo buigt, beteekent dit: »*het gesprek, de audientie is geëindigd*; *gij hebt weg te gaan*", maar niet: »*ik verklaar mij machteloos tegenover u, doe met mij wat gij wilt.*" 't Solliciteeren op audientie zou anders vermoedelijk wel wat te sterk toenemen. Poovere hersens, die zoo iets niet vermogen te vatten en zich dan nog op hun nulpunt verheffen [1])!

Op bldz. 460 begint hij over de assimilatie. »Waarom assimileert »men ook niet met b.v. . . . . raadsheerenschap? vraagt de schrijver »geërgerd?" leest men daar. Nergens echter is dit door mij gevraagd; wij hebben hier maar weder een van die treurige verzinsels waarmede deze man zoekt te argumenteeren, of wel het slaat terug op het elders wèl door mij gezegde dat het verkeerd is aan sommige personen, die zulke ambten niet bekleeden den blooten titel van resi-

1) Men vindt sedert juist hetzelfde, wat ik over het afslijten der beteekenis van de beleefdheidsvormen aanteekende in het reeds aangehaald opstel van O. Gildemeister, bldz. 428. De oorsprong dier vormen ziet hij echter (bldz. 423) meer in de teekenen welke wilde volkeren bij onderlinge aanraking om redenen van ruilhandel of dergelijke gewoon zijn elkander te geven om daarmede aan te duiden dat zij niet met vijandige bedoelingen naderen.

dent of assistent-resident te verleenen, gelijk men dit dan ook niet doet met andere titels, als die van hoofdingenieur of raadsheer. Alsdan is het maar weder een staaltje van gebrek aan nauwkeurigheid, want daar werd een geheel ander onderwerp besproken. Trouwens in hetgeen hij over assimilatie in het midden brengt toont hij alweder ook die zaak niet te begrijpen. Hij vertelt ons wel dat die van residenten en eenige andere ambtenaren aan militaire rangen ook vooral geldt voor préséance-quaestiën, maar laat wel na iets tegen mijne stelling aan te voeren dat in Indië zulk eene assimilatie in het geheel niet bestaat, en hetgeen men daarvoor aanziet heel wat anders is. Hij slaat dan verder door in het genre van den bombast in zijn eerste gedeelte en verklaart zoo ten slotte met emphase dat het aannemen van de militaire orde als typisch en het op dien grond assimileeren van burgerlijke aan militaire rangen eene instinctmatige hulde is door de moderne staatsmacht aan het middeleeuwsch staatsverband gebracht! Hu! Jammer maar dat die militaire orde van wat later dagteekening is dan de middeleeuwen; en de nog al vrij moderne Staten Nederland, België en zelfs Frankrijk — ook niet als keizerrijk — om van Noord-Amerika en het in zijne vormen trouwens niet moderne Engeland niet eens te spreken tot den huidigen dag zulk eene assimilatie niet kennen. Men vindt die beter bij de »moderne staatsmacht" in Pruisen en Rusland.

Daarop vernemen wij dat de overdreven eerbewijzen aan de ambtenaren van het B. B. in den regel *con amore* worden gegeven. Ja, dat zulke besturende ambtenaren, bij welke de dwaze ijdelheid van het vorstje spelen zoo de uiterste grenzen bereikt heeft, zich dat ook al verbeelden, heb ik meermalen opgemerkt. Dat het echter niet zoo is, blijkt uit de overgroote gevoeligheid van velen hunner op dit punt; wanneer men zoo altijd op zijn *qui vive* is om op te passen dat men niet te kort wordt gedaan, is men wel van den goeden wil, het *con amore* niet heel zeker. Dit is echter het eenige wat hij nu op al wat ik omtrent het nadeelige van de »geur" heb in het midden gebracht weet aan te voeren. Behoudens namelijk de beschuldiging dat ook drie landraadpresidenten, waarvan ik er een ben, zich aan »*geur*" zouden hebben schuldig gemaakt. Deze kwajongensachtige opmerking, om met Hildebrand te spreken, schijnt hem namelijk ook al als argument te moeten dienen; alsof het eventueel iets vóór de besturende ambtenaren zou bewijzen als er rechterlijke waren aan te wijzen, die dezelfde gebreken hadden. Door aan te toonen dat een

ander ook gestolen heeft maakt men zich zelven niet tot eerlijk man, noch cijfert het nadeel weg door zijne eigene misdaad veroorzaakt. Bovendien is het echter altijd weder hetzelfde mengsel waarin men nooit zeker kan aanwijzen wat onbegrip, wat kwade trouw is, maar dat in elk geval de zaak onjuist voorstelt. Wat het gebeurde met die twee andere landraadvoorzitters betreft, ik weet daarvan niets dan het door hem medegedeelde en niemand mag het in mij misbillijken dat ik bij zulke volledige en onpartijdige gegevens geen oordeel over die zaken wensch uit te spreken.

Maar bepaald onzinnig noem ik de trouwens tot eene aardigheid van het gehalte dat zulke hersens toelaten vervormde voorstelling van het door mij op bldz. 263 van mijn werk vermelde feit, dat eens, toen ik in dienst reisde en tusschen Toeban en Bodjonegoro mijn reisrijtuig in den dikken modder bleef steken op het roepen van den koetsier dat de landraadpresident in het rijtuig zat de inlandsche voorbijgangers de behulpzame hand boden om dat voertuig los te werken, hoewel zij strikt genomen daartoe niet verplicht waren. Dit heet dan de verloochening mijner eigene beginselen, die alle oproeping der bevolking verbood, toen ik in de klei zat; en geur! Daargelaten echter nog dat van mij toen in het geheel geene oproeping der bevolking uitging, heb ik ook nooit zulke doctrinaire bekrompenheid verkondigd dat men — nog wel in 's lands dienst — geen gebruik van de hulp der bevolking zoude mogen maken indien dit werkelijk noodig is. Ik ben nog wel vrij wat verder gegaan; op bldz. 145 heb ik zelfs het bezigen van dwangarbeiders door besturende ambtenaren als bedienden, — iets wat niet ten behoeve van 's lands dienst en zeker uitdrukkelijk met misbruik van macht en tegen de wet geschiedt, — verschoond, indien er inderdaad groote moeielijkheid bestaat om vrije bedienden te verkrijgen! En de door mij aangevallen »geur" is het schromelijk bot vieren aan eigen ijdelheid; hiermede heeft het verlangen om uit den modder geholpen te worden om behoorlijk en tijdig zijnen ambtelijken dienst te kunnen verrichten waar die gevorderd werd, ja, al bestond dit laatste niet eens, niets te maken. 't Is alles onzin; de valsche slang of de poovere wurm?

Op bldz. 461 van zijn opstel komen wij tot eene zeer belangrijke openbaring, die eens goed te zien geeft hoe deze *leeraar in de staatsinstellingen* op de hoogte is der wettelijke verplichtingen van den burger, hoe zeer hij geneigd is zich aan de wet te onderwerpen; tevens een uitstekend staaltje aanbiedt van de waarde en eerlijkheid

der grieven van zulke besturende ambtenaren tegen de rechterlijke macht.

Op bldz. 93 van mijn boek had ik melding gemaakt van een' assistent-resident, die in hetzelfde gebouw waar de raad van justitie op dat oogenblik zitting hield onder eene gezochte uitvlucht van ambtsbezigheden volstrekt weigerde aan die oproeping te voldoen zoodat dientengevolge de terechtzitting moest uitgesteld worden. Hierop schrijft v. d. K. het volgende:

»Wij zouden dat bestuurshoofd zelf moeten spreken om eene over»tuiging te erlangen ten aanzien van de vraag of hier wezentlijk »aan eene »uitvlucht" viel te denken, te meer omdat zij zelven nog »nauw een paar maanden geleden ondervonden hoe onhebbelijk de »rechterlijke macht kan te werk gaan met dat oproepen als getuigen, »d. i. in eene van de zaken waarin de juristen zouden kunnen too»nen, wat zij, in weerwil van nagenoeg onbeperkt gezag, onder op»volging van de bepalingen verstaan. Van onze lessen des namiddags »ten één ure thuis komende, vonden wij eene dagvaarding om voor »den rechter-commissaris te verschijnen: wij meenen zeker: den vol»genden dag; in ieder geval was het niet later dan den dag daarop. »Er was hier geen quaestie van terechtzitting, noch van een plot»seling opkomende zaak, noch van een onverwacht noodig gebleken »contradictoire behandeling. Wij volgden intusschen natuurlijk de op»roeping, maar onze lessen werden er door in de war gestuurd, »terwijl wij, tijdiger opgeroepen, in de gelegenheid zouden zijn ge»weest, alles ten goede te regelen. Is het te verwonderen, dat men »bij de herinnering aan dergelijke door niets gemotiveerde willekeu»righeden soms ontstemd wordt?"

Wanneer de eerst bedoelde assistent-resident zijn burgerplicht ingevolge de wet had willen vervullen, had hij zich, in hetzelfde gebouw gedagvaard zijnde, zonder tijdverlies naar de rechtzaal kunnen begeven, daar den deurwaarder kunnen verzoeken den president mede te deelen dat hij verschenen was doch dringende ambtsbezigheden had en dan zou hem zonder twijfel die president dadelijk voorgeroepen hebben en hetzij, indien zooveel tijd nog beschikbaar was, hem dadelijk hebben gehoord met verlof om zich daarna te verwijderen, hetzij zelfs anders om zulke gewichtige redenen de zitting hebben geschorst of uitgesteld. Zoo wordt altijd gehandeld. En zoo dringend komen wel geene zaken voor dat hiertoe geen tijd overschiet. Men heeft dus volkomen het recht om hier aan onwil te denken, en wel

aan denzelfden waarvan ook het volgende de duidelijkste kenmerken draagt, dien van zulke ambtenaren om als elk ander aan de wet te gehoorzamen, de bevelen van de rechterlijke macht op te volgen hoewel zij naar de wet werden uitgevaardigd. Wie heeft er wel ooit in Nederland of in Indië van gehoord dat een leeraar of meester zich zoo durft beklagen over het feit dat hij 24 uren of wel 2 × 24 uren te voren gedagvaard is om in de stad zijner inwoning zelve getuigenis der waarheid af te leggen? En dat omdat »zijne lessen er door in de war werden gestuurd", iets waarom nu eenmaal de Staat, den dienst der justitie meer belangrijk achtende, zich niet bekommert; terwijl er bovendien bij die tusschenruimte wel meer dan tijd genoeg is om met wat goeden wil zulk eene tijdelijke storing te schikken! »Wij volgden natuurlijk die oproeping", zegt V. d. K.; ja, inderdaad zeer natuurlijk, omdat hij dat niet doende gestraft en wellicht door den sterken arm gehaald zoude zijn; maar de woede om zoo gedwongen te zijn aan de wet te gehoorzamen uit zich nu in een zinneloos schelden op de rechterlijke macht. Eilieve, wat is er onhebbelijks in eene oproeping gelegen! 24 of wel 2 × 24 uren te voren in dezelfde stad, en natuurlijk bovendien slechts een uitvloeisel van den gang van het in dit geval noodig onderzoek? waarin is zij strijdig met de bepalingen? is hier, waar alles volkomen ingevolge de wet voorging, willekeur? wat is hier niet gemotiveerd? 't Is alles schelden en niet anders; maar toch eene kostbare bijdrage ook voor den Nederlandschen lezer, die dat nu even goed als de Indische kan begrijpen, voor de waarheid van hetgeen ik heb trachten te betoogen omtrent de verregaande aanmatiging, niet zeldzaam bij besturende ambtenaren voorkomende; hoe zij zich boven de wet achten en op een standpunt durven te plaatsen hetwelk geenen enkelen burger in den staat toekomt; ook voor het feit hoe dit hun zoo is ingegroeid, zoo met hen is vereenzelvigd, dat zij het niet eens meer kunnen afleggen, wanneer zij zelven niet meer als bestuurshoofden fungeeren. Men ziet hier de posteriores van het klimmend aapje weder leelijk bloot komen.

Ook die »onverwacht noodig gebleken contradictoire behandeling" is weder een goed staaltje van de reeds vermelde Multatuliaansche liefhebberij om met onbegrepen rechtstermen te schermen.

Hieraan sluit zich uitstekend aan zijne noot op bldz. 466:

»De schrijver wraakt ook het gebruik der politieoppassers voor »geur", enz. Zijn Edel Achtbare weet dat de voornaamste bestem»ming dezer menschen is om het bestuurshoofd als boden te dienen

»en te maken dat hij onmiddellijk menschen bij de hand heeft, die »door de wet bevoegd zijn verklaard tot het doen van arrestatiën »enz. Is er een landraadpresident ter plaatse, dan moet het bestuurs»hoofd er een aan hem voor bode afstaan; als wanneer echter het »apenpakje met de bekende *koninklijke kleur* behoort verwisseld te »worden tegen het roodgekleurde costuum, de kleur der juristen. Die »verwisseling is voor vele landraadpresidenten ook al een grief. De »bezwaren gaan soms tot in het krankzinnige."

Hem, die van de Indische instellingen wat meer afweet dan deze *leeraar* daarin, is het bekend dat de voornaamste bestemming der politieoppassers alles behalve is voor boden te dienen; maar dat zij zijn agenten van politie. Daarom dragen zij evenmin als de agenten van justitie — de oppassers met roode uitmonstering — slechts eenen bandelier, het distinctief der oppassers, die slechts boden zijn, maar de uniform met gele uitmonstering; en zijn zij evenals die agenten en de tolbedienden — oppassers der recherche — gewapend, wat met de boden niet het geval is. Dat zij ook tevens bodendiensten op de bureelen der besturende ambtenaren vervullen, is maar eene bijzaak, alles behalve hunne voornaamste bestemming. Wat de justitie betreft, zoo zijn, al weet deze *leeraar in de staatsinstellingen* dit niet, de justitieagenten, de gewapende oppassers, alleen toegevoegd aan de uitvoerende macht, het Openbaar Ministerie; bij de rechterlijke autoriteiten der *magistrature assise* behooren alleen boden met eenen witrooden bandelier. De onvolledige wijze waarop de instelling der rechtsgeleerde landraadvoorzitters is ingevoerd heeft hun nu om eenige honderden guldens uit te winnigen die boden onthouden, en in de plaats daarvan bij gouvernementsbesluit van 28 Februari 1877 No. 9 den residenten en assistent-residenten gelast voorloopig een' hunner oppassers bij die voorzitters te detacheeren, een besluit, hetwelk wel niet is gepubliceerd maar toch overal in werking is en ook den schrijver daar hij zelf van die verplichting gewag maakt bekend moet zijn. Indien nu zulk een bestuurshoofd, ingevolge dat besluit detacheerende, eigenmachtig — want daarvan staat in dat besluit natuurlijk niets, — zulk eenen oppasser zijne distinctieve uniform ontneemt en die laat verwisselen nog wel tegen eene, welke de bode van eenen landraadvoorzitter niet mag voeren, en deze laatste komt daartegen op, dan is dit: »ook alweder een grief." Inderdaad 's mans argumenten gaan wel »tot in het krankzinnige." Ik kan trouwens verklaren, dat ik op geen van de zes plaatsen op Java mij uit eigen inwoning

bekend, Batavia, Semarang, Toeban, Bodjonegoro, Kediri en Berbek, de besturende ambtenaren tot deze even onjuiste als kinderachtige handeling heb zien afdalen. Maar het schijnt zich toch voor te doen daar waar besturende ambtenaren van het min smakelijke type V. d. K. voorkomen. Het kinderachtige ligt hier in de schromelijke ijdelheid waaromtrent aapje aan het klimmen zijnde weder leelijk bloot komt. Namelijk in de uitlating over de »bekende *koninklijke kleur*", slaande op de gele uitmonstering dier politieoppassers. Wij hebben hier de volle openbaring van het door mij gesignaleerde »Vorstje spelen". Geel is in Indië de vorstelijke kleur, namelijk die der inlandsche vorsten, niet die van het Gouvernement, en de bedoelde verwaandheid gaat nu de gele uitmonstering der politieoppassers als een bijzonder distinctief beschouwen, hetwelk den quasi-vorstelijken rang der besturende ambtenaren moet aanduiden. Het besluit waarbij dit costuum, tegelijk met dat der justitieagenten en tolbedienden is voorgeschreven, zeker onzen *leeraar in de staatsinstellingen* ook wel onbekend, maar toch te vinden in het *Ind. Stbl.* 1828 N°. 7, vermeldt hiervan natuurlijk niets; dat die politieagenten in elk geval geene dienaren der besturende ambtenaren maar van den Staat zijn, en b. v. zelfs de bandeliers der oppassers van den als Hooge Regeering beschouwden Raad van Indië niet geel, maar rood, wit en blauw zijn, wordt niet in aanmerking genomen [1]). En daarom nu willen zulke ambtenaren, ook al is dit voorgeschreven, niet den politieagent met gele uitmonstering bij den landraadvoorzitter detacheeren, opdat deze hun vorstelijk distinctief niet zou voeren! Zou men niet geneigd zijn eenen nieuwen Daendels te rechtvaardigen als hij soms eens op de wijze van den eerste aan zulke zaken door eene argumentatie op de broek van dergelijke ambtenaren een einde maakte? Alleen een dusdanig volstrekt niet metaphysisch geneesmiddel zou de verdwaasde hersens van eenen V. d. K. en zijns gelijken weder wat kunnen in orde brengen. Men zou voor het prestige de pajong boven de executie kunnen houden.

Het schoone van den werkkring van ambtenaar van het B. B. ligt volgens hem in de bijzondere encyclopaedische ontwikkeling, die deze in te-

1) Wanneer men trouwens onder Nederlandsch bestuur van eene vorstelijke kleur wil spreken, dan kan deze geene andere zijn dan het *Oranje*. En dan zal men die geenszins speciaal aantreffen bij het B. B., maar eerder, in dagelijksch gebruik tenminste, bij de Justitie, namelijk bij de deurwaarders, wier distinctief ingevolge Ind. Stbld 1848, N°. 8 art. 4 is een zilveren penning met 's rijks wapen om den hals gedragen aan een *Oranje*-lint. En ook bij het militaire in de *Oranje*-sjerpen, dragons en kokarden. Bij het B B. vindt men ze alleen in de *Oranje*-kokarde behoorende tot het groot costuum (Ind. Stbld 1854, N°. 25), wat ook bij meerdere andere categorieën van ambtenaren het geval is.

genstelling van de studie der speciale vakken medebrengt. Dat is zeker eene zeer nieuwe beschouwing, men had het tot nog toe niet waargenomen; een goed verstaander begrijpt echter ook dat hier niets anders bedoeld wordt dan de verheerlijking van 's mans eigene in zijne oogen zoo hoog staande warhoofderij, die echter wel geen man van kennis bizonder mooi zal vinden en in werkelijkheid evenveel op encyclopaedische ontwikkeling gelijkt als een uitdragerswinkel op het South-Kensington museum. In beide vindt men allerlei heterogene zaken, maar daarmede is ook de overeenkomst uit. Verder roemt hij het dat de uitoefening van het werk van die ambtenaren zoo geheel met hunne persoonlijkheid samenhangt, iets dat natuurlijk met alle werk het geval is maar zeker niet het meest met deze zoo ondergeschikt dienende ambtenaren, behalve daar waar zij eigenmachtig buiten hunne bevoegdheden treden, iets wat wel aangenaam maar niet schoon mag heeten.

Het door mij aangevoerde dat de ware schoonheid van eenen ambtelijken werkkring afhankelijk is vooral ook van zijne verhouding tot de eischen der eer en moraliteit laat hij liefst onaangeroerd. Het is hier veel eene quaestie van smaak, zegt hij, en dit weten wij, in die zaken heeft hij bitter weinig smaak.

Het gaat niet aan alle de onjuistheden, valsche voorstellingen en onzinnigheden op te sommen in 's mans opstel met zoo kwistige hand uitgestrooid. Nog eenige slechts in het kort wil ik aanstippen. Op bldz. 463 krijgt men de voorstelling, ook door Busken Huet gegeven en dan ook bijzonder geschikt voor zulk eene draaierij, alsof ik den ambtenaren van het B. B. bepaaldelijk was aangevallen op hetgeen de eischen der ambtelijke gehoorzaamheid hen verplichtte te doen. Op bldz. 143 van mijn boek staat echter te lezen: »Men mag nu, weliswaar, het aan uitvoerende ambte»naren niet ten kwade duiden dat zij den wil der regeering gehoorzamen, »maar wel is dit het geval wanneer zij, door eigen belang gedreven, daarin »verder gaan dan volstrekt noodig is". — En waar ook ik hun misbruiken verweet, was het steeds waar zij om eigen lust en belang buiten hunne plichten en bevoegdheden treden. De misbruiken van de regeering uitgaande heb ik wel gegispt, maar daarvoor heb ik nergens de ambtenaren verantwoordelijk gesteld; slechts ontkende ik ook dat men het recht heeft eenen werkkring waar men tot het verrichten van zulke zaken gedwongen is nu juist zeer schoon en bepaald nobel te noemen. Over het misbruik van dwangarbeiders sprekende, komt hij, onder wat reeds vermeld schelden, met het bekende excuus aan dat de erven der huizen door de vrije woning genietende besturende ambtenaren bewoond landserven zijn en dus door

die veroordeelden mogen worden onderhouden. Deze reeds zeer gekunstelde uitlegging van den arbeid aan de openbare werken strekt zich dus volgens hem uit niet alleen tot het schoonhouden dier erven, maar tot allen arbeid daarop, in den moestuin, den bloementuin; ook in den stal en als huisbedienden? Want daarop werd door mij gewezen. Hierover bewaart zijne eerlijkheid liefst het stilzwijgen.

Het misbruik der tijgergelden in Palembang, een volkomen zeker feit, verkiest hij maar kortweg te ontkennen. Over dat der bijbetrekkingen is hij weder zeer in zijn element. Het rooimeesterschap wordt volgens hem uitgeoefend door den ter plaatse aanwezigen ingenieur of opzichter bij den waterstaat. De hooge rekeningen zijn een gevolg van slechte tarieven, maar er vigeert geene enkele rooikeur, niet door het departement van Justitie goedgekeurd. Ongelukkig zijn er echter maar op sommige plaatsen ambtenaren van den waterstaat en wordt het dan ook zeer dikwijls wel degelijk door de besturende ambtenaren uitgeoefend; en liggen de hooge rekeningen ruim zooveel aan de zeer vrije uitlegging der tarieven dan aan hunne verkeerdheid. Of de rooikeuren door het departement van Justitie zijn goedgekeurd, — over welks goedkeuring men overigens bldz. 195 van mijn boek kan opslaan — doet niets ter zake, nog daargelaten dat die goedkeuring, zooals die *leeraar in de staatsinstellingen* weder niet begrijpt, alleen het juridisch gedeelte der keuren betreft. De zegelverkoop brengt den besturenden ambtenaren niets op, heet het verder; nergens? Ook het haven- en scheepsmeterschap niet; nergens? ik ken toch plaatsen waar beide die bijbaantjes lang niet versmaad worden. Wat het ambtenaarschap van den burgerlijken stand betreft, valt hij natuurlijk uit, — op bldz. 203 van mijn boek wees ik al op deze reden van haat dier ambtenaren tegen de justitie. — »Er heeft zich ter zake een soort van jurisprudentie gevormd, »heet het, zoodat men aan de kennis van het reglement niet genoeg heeft. »Bovendien zijn bij dat reglement modellen gevoegd, welke echter de amb»tenaar niet volgen kan, zonder dat hij boeten oploopt. De geheele zaak »is karakteristiek »juridisch." " Die geheele zaak komt hierop neder, dat in die modellen een paar fouten zijn, die de ambtenaren echter kunnen kennen omdat zij bij eene circulaire van den Procureur-Generaal, in N°. 2242 van het Bijblad op het Staatsblad opgenomen, hun zijn medegedeeld. Voor het overige is er van eene jurisprudentie — weer een mooi juridisch woord — hier in het geheel geene sprake; alles komt neder op het dezen *leeraar in de staatsinstellingen* natuurlijk niet bekende feit dat in de publicatie waarbij dat reglement is afgekondigd, te vinden in Ind. Stbd 1849 N° 25 uitdrukkelijk is bepaald dat die modellen alleen als leiddraad maar niet als

verbindende voorschriften gelden, waaruit dus volgt dat de rechter overtredingen van het reglement niet kan verschoonen op grond van fouten in de modellen; hoewel daarom dan toch meest het minimum der bedreigde boete wordt toegepast. Aan het reglement heeft elk zich te houden, aan de kennis daarvan dus ook genoeg. Al 15 jaren geleden heeft echter V. d. K., gaat hij door, zulke akten verleden en nooit is hij beboet geworden. Wel, wel, wat een knap ambtenaar! Ongelukkig doet de overdenking dat hij maar een zeer korten tijd voor zijne aanstelling tot leeraar assistent-resident is geweest en gedurende zijnen vroegeren diensttijd als contrôleur geen ambtenaarschap van den burgerlijken stand uitoefende, zoodat dat vóór 15 jaren geleden hoogstens eens eene korte onbeduidende waarneming kan zijn geweest, hier de bespottelijke eigen ophemeling weder al te sterk uitkomen. Waarin de afzetterijen op dit gebied overigens kunnen bestaan verklaart hij verder niet te weten, daar hier immers slechts de tarieven zijn te volgen. Wettige tarieven bestaan echter niet omdat behalve het bepaalde bij art: 33 Regl. Burg. Stand niets verschuldigd is. Er wordt echter heel wat meer en anders in rekening gebracht.

Op bldz. 469 wordt gepoogd de vendutieknoeierijen onder een fraai praatje te begraven; op bldz. 472 boudweg opgekomen tegen de door niemand in Indië betwijfelde en genoeg gebleken conniventie van meerdere hoofden van bestuur met de opiumsmokkelaars. Dat soort van stoutmoedigheid moet hier maar weder als argument dienen. Op bldz. 475 volg. ontmoeten wij weder staaltjes van den treurigen moed zijner onwetendheid. Over alles wat hij, uit gebrek aan kennis niet begrijpen kan, zoo in het bizonder, over alle wetgeving, welker gansch begrip ver boven zijn sfeer ligt, spreekt hij met de meeste zelfgenoegzaamheid. Nopens het door mij besprokene opstel over de toepassing van het strafwetboek voor Inlanders op Ambon vindt men weder iets analoog aan zijne wijsheid over de beleefdheidsvormen. Hij beweert ook daar dat ik de *pointe* dier quaestie niet heb gevat. Maar ieder deskundige zal hem lezende wel zien dat hij zelf van de zaak weder niets begrijpt. Zie hier: »Of gelooft Mr. Piepers inderdaad dat het volk van »Ambon, gesteld eens dat het ontwikkeld genoeg ware om zich een straf»wetboek te geven, er ooit toe zoude komen, om het normaal verschijnsel »van schaking in sommige gevallen als »misdrijf" te qualificeeren. Hoogstens »zou het er een nietige overtreding in zien; waarover men ten slotte zich »nog zou vroolijk maken." Zeker geloof ik dat; even als de meeste andere volken zou die Ambonees, onverschillig zijne huwelijksgebruiken zich over het schaken zijner dochter, zooals het strafwetboek dat kent, met geweld of bedreiging, d. i. wat de volkstaal vrouwenroof noemt, alles behalve vroolijk

maken, maar daarin een zeer ernstig feit zien. Het is weêr al te duidelijk dat 's mans intelligentie — euphemistisch gesproken — het over deze zaak door mij aangevoerde niet heeft kunnen vatten.

Dan veroorlooft hij zich nog eens zeer uit de hoogte een oordeel over eene quaestie van Mohammedaansch Recht tusschen Mr. L. W. C. Van den Berg en Dr. Snouck Hurgronje voorgekomen, tot welker beoordeeling hij weder alle wetenschappelijke bevoegdheid mist. En zoo gaat het voort. Steeds klimt het aapje weder in eenen anderen boom en grijnst van daar naar beneden maar telkens geeft hij ons ook weder zijne naaktheid te aanschouwen. Consequent eindigt hij ook met eene naäperij van Multatuli, eene soort van dialoog waarin hij *mij* sprekende invoert en *zijne* domheden laat uitkramen; — ik heb het ten deze veel gemakkelijker en behoef ten minste waar ik zijne woorden aanhaal geene domheden te *verzinnen*. Overigens, zooals wij boven reeds zagen, precies zijn meester, zonder diens talent en geest. Natuurlijk; want voor Muze dient hem eene Harpy, en wat deze bij hem wien zij bezoekt achterlaat, leeren ons de Aeneis en meer zulke boeken, waaruit de juristen de eerste gronden hunner metaphysica vergaren.

Welke is nu de beteekenis van al dit onguur geschrijf waarin zelfs het geringste niet van het door mij aangevoerde is wederlegd, maar alles nederkomt op eene poging om de door mij gesignaleerde misbruiken door brutaal ontkennen, verkeerde voorstelling of andere draaierijen weg te moffelen, onder eenen stortvloed van invectieven tegen de wetenschap in het algemeen en de juridische in het bijzonder, van insinuatiën tegen de juristen in het algemeen en de Indische in het bijzonder te bedelven?

Persoonlijk aangetast was de schrijver, zooals wij reeds zagen, niet in het geringste. Hij tracht het nu te doen voorkomen alsof hij voor de eer van het korps, waartoe hij behoort, in de bres springt; onder dit masker denkt hij zijne handelwijze ingang, ten minste eene welwillende beoordeeling te zullen verschaffen. Maar ook dit is onwaarheid. Op bldz. 473 van zijn opstel, verwijt hij mij daarom, na door eene hoogst overdrevene schildering van den toestand der ambtenaren van zijn korps — waarvan volgens hem $^{99}/_{100}$ in financieel zorgvolle, zelfs armelijke omstandigheden leven; op bldz. 468 had hij zoo ook gefantaseerd over assistent-residenten, die zich in den dienst ruïneeren! — getracht te hebben op het gemoed te werken van hen, die niet met den waren toestand bekend zijn, »de vloekwaardige daad begaan te hebben," een gansch korps tot dieven, knevelaars, smokkelaars te brandmerken. Zeker dat zou niet zuiver geoordeeld wezen; maar hoe zou

nu wel de daad moeten heeten van dengene, die iemand dit openlijk ten laste legt, wanneer zijn beweren toch bleek onwaar en verzonnen te zijn. Zou er dan ook soms van leugen en laster sprake kunnen wezen? Waar staat dat dan in mijn werk te lezen? Op bldz. 174 b.v. waar ik van de knoeierijen bij vendutiën sprekende zeg »voorzeker niet elk ambtenaar ver»laagt zich tot dergelijke praktijken of laat die door gedienstige ondergeschikten uitvoeren?" Of op bldz. 317 volg. waar ik opzettelijk en uitvoerig de waarschuwing begin mijne beschouwingen over de besturende ambtenaren niet te eenzijdig op te vatten; op bldz. 319, waar men als vervolg hierop lezen kan »Geenszins bedoel ik elk hunner te schilderen als een ellendeling, »alle de zoovele boven opgesomde verkeerdheden vertoonende en zooveel »mogelijk exploiteerende. Inderdaad, men vindt er van wie dit nagenoeg »kan worden gezegd" enz. tot op bldz. 323: »te talrijk mogen zij wezen, »toch vormen zij nog slechts eene *minderheid*? Op bldz. 324 soms: »Maar »ook vele zijn zooals wij zagen *intermediaires*. Geene onedele bedoelingen »heerschen, ten minste met volle bewustheid, bij hen voor, en hoe men ook »in politieke opvatting van hen moge verschillen, niets belet hun in alle »andere opzichten achting en vriendschap toe te dragen?" Daar, of waar elders?

Het laat zich denken dat een ambtenaar van het B. B. de waarde van zijn korps wat hoog achtende bij eene oppervlakkige inzage van mijn boek vol wrevel geraakt en in zijne boosheid zoo iets zegt of in een dagblad schrijft, zooals dan ook is voorgekomen. Dat passeert men. Maar wanneer iemand, hij moge van aard zoo oppervlakkig mogelijk wezen, zich nederzet om daarover een opstel van meer dan twee vellen druks voor *de Indische Gids* te schrijven dan laat het zich niet meer aannemen dat hij zulke als de door mij aangehaalde bladzijden ongelezen heeft gelaten. Dan mag men aan kwaad opzet gelooven, vooral als daarvoor toch al zooveel reden bestaat. Trouwens van den beginne af aan stelt hij opzettelijk steeds de zaak zoo voor alsof door mij niet eene bespreking van het algemeen belang is bedoeld maar een aanval op de ambtenaren van het B. B., louter voortvloeiende uit eenen persoonlijken haat, gelijk hij zelf — en zie daar wel de grond dezer meening; zooals de waard is vertrouwt hij immers zijne gasten; — die om reeds vermelde redenen in het wild tegen alle juristen gevoelt. Eene reden daarvoor insinueert hij zonder veel moeite; zij is: (bldz. 473) mijne »gekrenkte eerzucht, eene krenking, die naar wraak dorst," »die als een roode draad door geheel mijn werk loopt;" hoewel het waarlijk zoo ik al aan deze kwaal mocht lijden, nog al bezwaarlijk zou zijn aan te toonen, waarin die ambtenaren mijne eerzucht zouden hebben gekrenkt,

waarom ik mij juist op hen daarvoor zou wenschen te wreken. En zonder eenigen schroom legt hij mij dan maar woorden en handelingen tot staving zijner voorstelling ten laste.

Verdachtmaking is de vorm van laster, die maar al te veel door lieden van laag gehalte wordt aangewend in den oneerlijken strijd door hen tegen politieke tegenstanders gevoerd, welker argumentatie hun te machtig is. Het is veel gemakkelijker dan wederleggen en toch niet zonder eenig succès. Zeker niet bij den ernstigen lezer. Men bewijst zijne eigene reinheid niet door te beweren, zelfs niet door te bewijzen dat aan die van een' ander ook veel ontbreekt; ook kunnen de beweegredenen, die iemand nopen tot het openbaren van misbruiken nooit het algemeen belang verminderen om ze op te ruimen; indien zij waar zijn — wat de eenige vraag is. Maar tot het oppervlakkig publiek is het gericht, hetwelk tusschen argumenten en drogredenen slecht wetende te onderscheiden door den laatsten pleiter gewoonlijk wordt medegesleept. Reeds een vijftal jaren geleden deed ik er ruimschoots de ondervinding van op; in No. 916 van het *Indisch Weekblad van het Regt* kan men mijne toenmalige verdediging tegen diezelfde insinuatie vinden, slechts uit beweegredenen van persoonlijken haat tegen de besturende ambtenaren de pen te hebben gevoerd. Niet veel moeite kostte het mij daar toen aan te toonen dat ik met de vele besturende ambtenaren met welke ik gedurende mijne loopbaan in nauwe ambtelijke of particuliere betrekking was geweest meest op zeer goeden voet had verkeerd, meerderen hunner tot mijne beste vrienden rekende, daarentegen slechts met zeer enkelen onaangenaamheden had gehad. Evenmin heeft het thans voor mij bezwaar in aan te wijzen dat in mijn werk geenszins zulk eene wilde woede en haat tegen die ambtenaren voorkomt als men die in V. d. K.'s opstel tegen de juristen aantreft.

Daar de strekking van dit deel van mijn werk is om op bepaalde gebreken der besturende ambtenaren te wijzen, door welke de quaestiën tusschen hen en de rechterlijke grootendeels zijn veroorzaakt, neemt natuurlijk ook de bespreking dier verkeerdheden de grootste plaats in, worden hunne goede eigenschappen maar ter loops vermeld. Daarin ligt noch haat of boos opzet, noch eenzijdigheid; gelijk in elke akte van beschuldiging brengt het onderwerp het eenvoudig mede. Maar waar er dan toch gelegenheid toe is worden die *verdiensten* door mij niet verduisterd, maar eerlijk erkend. Zoo op bldz. 80 van mijn werk van de ambtenaren op de buitenbezittingen: »Met dat »al mag niet worden ontkend dat toch ook al heel wat als werkelijke »pioniers der beschaving door hen is verricht." Op bldz. 317 »Waar ik het »onvoldoende der kennis van die ambtenaren besprak was het niet met

»blindheid geslagen voor datgene, wat door verscheidenen hunner is gele»verd, noch door zucht gedreven om de verdienste daarvan te verkleinen. »Ik sprak van de groote meerderheid der ambtenaren en van het gemiddelde »hunner kennis. De verdiensten van enkele individuën ken ik; ik heb »er meerderen practisch zien werken en las ook wel de meeste hunner ge»schriften. En onder de laatste is zeker heel wat belangrijks . . . ."

En wat zeker steeds in werkelijkheid als een roode draad door mijn werk loopt is de zoo herhaaldelijk terugkomende en zelfs breed uitgewerkte waarschuwing om toch bovenal in de fouten der besturende ambtenaren vakgebreken te zien, veel meer aan de verkeerde inrichtingen de afkeuringswaardige politiek ten deze der Indische regeering dan aan de slechte neigingen der personen zelven te wijten. Ook is het er ver van daan dat in mijn werk persoonlijke aanval op den voorgrond treedt. Tegen den man, wiens onwaardige aanval mij vooral tot het schrijven van mijn boek noopte voer ik daarin voorzeker openlijk strijd zonder genade. — Hij heeft dat aan mij verdiend, ook al leerde mij eene latere ondervinding dat zijne handelwijze nog fraai kan heeten in vergelijking met de eerlooze schelmerij van anderen. *Hij* loog en lasterde ten minste niet opzettelijk. Maar hoe dit zij: hij heeft door zijnen aanval zonder dat ik hem in het geringste beleedigd had mijne persoonlijkheden tegen hem uitgelokt. En nog is volstrekt niet alles wat te zijnen nadeele in mijn boek voorkomt van die persoonlijke aanleiding. De bespreking van zijne voordracht over de politie b.v. geschiedde niet daarom, maar om de daarbij vermelde reden, dat geen beter voorbeeld mij voorhanden was, om het door mij beweerd gemiddeld gehalte der residentenkennis aan te toonen. Waar kon ik daarvoor een meer geschikt onderwerp vinden? En om die reden zou ik, zij het denkelijk met verzachting der scherpte van een paar opmerkingen, hetzelfde hebben gedaan ook wanneer ik tegen hem geene redenen van persoonlijke vijandschap had gehad. Zoo heb ik dan ook inderdaad gehandeld bij de bespreking van het opstel over de toepasselijkheid onzer strafwetgeving op den Inlander (bldz. 93 volg.). De schrijver daarvan toch is iemand mij reeds vele jaren bekend, wiens verdienste ik voor het overige gaarne erken en met wien ik steeds in goede verstandhouding was geweest. Maar ik heb er die, de menschelijke gevoeligheid wel kennende, aan gewaagd. *Amicus Plato, amicus Socrates, sed magis amica veritas.* Vinnige haat van zeer velen, ook van vroegere vrienden wist ik dat mijn werk tegen mij moest opwekken. Het algemeen belang door mij beoogd nu scheen mij echter zoo groot toe, dat ik die moest trotseeren, het onaangename, daaruit voortvloeiende, op mij moest nemen. Degeen, die daartoe geene kracht bezit, kan vooral in eene kleine maatschappij als de Indische

niet voor de algemeene zaak optreden. Daarom doen het dan ook zoo weinigen van hen, die juist de toestanden het best kennen, en kunnen daardoor de misbruiken zoo onbelemmerd door blijven woekeren; daarom juist achtte ik, die kracht in mij gevoelende, het des te meer noodig en plichtmatig, mijne stem te verheffen. Maar zeker geene persoonlijke beweegredenen konden mij tegen dezen met mij bevrienden en door mij geachten ambtenaar de pen in de hand geven.

Overigens vermeed ik in mijn werk iemand persoonlijk aan te randen. Waar ik feiten moest vermelden, deed ik het zoo dat niemand, niet reeds van vroeger er mede bekend, plaats of persoon kon herkennen. Nam ik iets van dien aard uit op naam staande geschriften over, ik noemde toch den naam niet en liet zijne kennis dan toch nog van de moeite van het naslaan afhankelijk blijven. Maar trof ik geschriften aan van besturende ambtenaren, die mij lofwaardig voorkwamen, dan schroomde ik niet ze te vermelden. Zoo dat van den contrôleur J. G. Schot in de noot 240. Zoo mijn oordeel over dat van den oud-resident Van Coevorden in de noot 241. Zoo over dat van Eckart op meerdere plaatsen vooral in de noot 283. Streng was mijn oordeel, niet partijdig; de eerlijke, zelf geheel onpartijdige beoordeelaar moet dit erkennen. En dat is dan ook geschied. De eerste bespreking van mijn werk kort na zijn verschijnen uitgekomen en aan het hoofd van dit opstel onder N° 1 vermeld, levert er het bewijs van. Zie hier wat dan te dien opzichte, nog wel, zooals de schrijver er van terecht opmerkt, door eenen politieken tegenstander, wordt gezegd: »Waar wij de moge»lijkheid erkennen dat reeds, en juist vooral, bij lezing van de eerste »bladzijden de meening gerechtvaardigd schijnt, dat de doorloopende akte »van beschuldiging, door den heer Piepers uitgebracht tegen de Indische »Regeering en indirect, soms direct, ook tegen de beide Kamers der »Staten-Generaal en den Minister van Koloniën, alleen en eenig in de pen »is gegeven door werkelijk of vermeend nadeel, waarvan nader pas uit het »tweede deel zal blijken, door hem van de zijde der Regeering geleden; »en dat de onbedachtzame wijze, waarop hij destijds door een vroeger be»sturend ambtenaar, later chef van het Departement van Binnenlandsch»Bestuur, »in zijn publiek leven als ambtenaar, in zijn nauwgezetheid als »rechter, in zijn privaat leven, in zijn inborst" — schrijft hij — »op de »grofste wijze is aangevallen" (bldz: 10) hem de welversneden pen heeft »doen grijpen, om daarmede het korps aan te tasten, dat hij als auctor »moralis beschouwt, — dan gebiedt de eerlijkheid, ook tegenover den staat»kundigen tegenstander, de verklaring ter neer te schrijven, dat die ook »bij ons opgekomen meening geheel is te niet gedaan, niet slechts doordien

»de schrijver o. a. als aanleiding tot het opstellen van zijn geschrift aan-»geeft »de regeeringshandelingen tegen leden der rechterlijke macht (bldz: »335), maar vooral omdat in harmonie daarmede doorgaand de inhoud van »het werk zakelijk is en ook zonder des schrijvers herhaalde verzekering »blijkt, dat hij geen individuën, maar een in alles zoo ernstig aangrijpenden »toestand in het oog vat, waarbij hij zelfs gelegenheid vindt tot het pleiten »van verzachtende omstandigheden (b. v. bldz: 331). Ten slotte moet hier »nog de verklaring een plaats vinden, dat de heer Piepers, blijkbaar een »man van geprononceerde beginselen, zijn beslist eerlijk gemeende overtuiging »het best heeft laten uitkomen in de passages, waar hij de goede zijden van »het Binnenlandsch Bestuur blijkt niet over het hoofd te zien en aan ver-»diensten van lijnrecht tegenover hem staanden recht laat wedervaren (bldz: 317 en elders), zonder zich aan de eenzijdigheid schuldig te maken van blind te wezen voor de fouten, die ook in eigen korps bestaan (b. v. de »275e aanteekening en op bldzn. 38 en 39)."

Zoo ziet men hoe bij den eerlijken wil naar eene onpartijdige beoordeeling, de strekking van mijn boek kan worden begrepen. Zoo gevoelt men het hoe die lage beschuldigingen van lieden als eenen V. d. K. uitgaande louter insinuatiën zijn ten doel hebbende ten deele om hunnen persoonlijken wrok bot te vieren, ten deele ook om hunne ware bedoelingen te vermommen, om een voorwendsel te vinden ten einde hunnen om heel andere niet erkenbare redenen gevoerden strijd, voor het publiek aannemelijk te maken.

Zoo, na deze ontmaskering, leert men eerst zijn opstel begrijpen en naar waarde schatten. Niet de eerlijke, zij het eenzijdige behandeling der algemeene zaak moet men er in zoeken; niet het geoorloofde zij het ook wat gevoelig, of scherp opkomen voor eene vermeende aantasting der eer van zijnen stand mag men er in zien; niets van dit alles; een heel andere toon trilt daaruit den kenner in de ooren. Ik vergeleek boven mijne bespreking van dit geschrift met een bezoek in de slecht befaamde buurten eener groote stad, niet zonder reden gebruikte ik dat beeld. Weinigen voorzeker hebben van zulke bezoeken persoonlijke ondervinding, maar elkeen heeft toch beschrijvingen daarvan gelezen, tafereelen uit het leven der misdaad. Wie herinnert zich daaruit niet den te lang straffeloos gebleven misdadiger waar hij plotseling de hand van den dienaar der wet op zijne schouders gevoelt, die hem de gelegenheid tot verdere misdaad wil ontnemen? Een schrille kreet van schrik ontsnapt zijne borst; knarsetandend keert hij hem het van angst en haat verwrongen gelaat toe, en schuimbekkend van woede beschimpt hij de justitie, zijne oude gehate vijandin, braakt tegen haar de onzinnigste

scheldwoorden uit, werpt de grofste beleedigingen toe aan haren dienaar aan wiens hand hij niet heeft weten te ontkomen!

Dit tafereel speelde mij mijne verbeelding na het lezen van V. d. K's opstel voor den geest; zulk eenen schrillen kreet meende ik daaruit te hooren. Heb ik mij daarin bedrogen?

Wanneer V. d. K. na van mijne anatomie zijner schrijverij inzage genomen te hebben soms eens mocht van meening worden, dat hij thans wel aan zijn verleden verschuldigd is voor goed den mond te houden, zou men voorzeker moeten toegeven, dat hij nu ten minste eens iets volkomen juist heeft begrepen en hem en zijn werk verder in den maatschappelijken vuilnisbak met rust kunnen laten. Vooraf moet ik er echter nog op wijzen dat daarvan, al heeft de schrijver dat niet ingezien, ook nog wel eenige nuttige aanwending is te maken. Het kan namelijk ter bevestiging dienen van meerdere stellingen in mijn boek voorkomende.

Er ligt veel erkenning in.

Ik heb gesproken van de tot het waanzinnige opgeschroefde denkbeelden omtrent hun standpunt bij vele besturende ambtenaren heerschende, over het »vorstjespelen"; men herleze het hoe deze ambtenaar zich bloot geeft over de „koninklijke kleur."

Ik heb gewezen op hunnen aanmatigenden onwil, om te gehoorzamen aan de voorschriften der wet; men hoorde hem boven in zijne bezwaren over de dagvaarding.

Als een der volkomen ongegronde grieven van die ambtenaren tegen de rechterlijke macht noemde ik die betreffende het ambtenaarschap van den burgerlijken stand; men kan deze ook bij hem terugvinden en hare waarde als zoovele andere elders door hem opgenomen beoordeelen.

Ik sprak van hunne zucht om altijd van elke in hunne handen gestelde macht misbruik te maken ter bevrediging van eigen hartstocht of lust; men zag er ook boven weder een voorbeeld van.

Ik bracht een ongunstig oordeel uit over het gemiddelde hunner kennis; men heeft kunnen zien hoe poover zij, opden keper beschouwd, is bij dezen man, die zich toch zeker niet weinig onder hen op den voorgrond plaatst.

En bovenal mag het volgende niet worden over het hoofd gezien.

Uitvoerig heb ik er op gewezen hoe voor een groot deel de besturende ambtenaren door slechte opleiding worden bedorven, hoe velen hunner van de schoolbanken af aan, verkeerde beginselen worden ingeprent, hoe zij worden opgeleid niet tot gehoorzaamheid aan de wet maar tot wet en recht verachtende, waanwijze en aanmatigende despootjes. Te erger, omdat bij een onderwijs, hetwelk niet hooger komt dan het middelbare, en derhalve

niet tot zelfstandige ontwikkeling maar slechts tot het *jurare in verba magistri* leidt, zulk eene opleiding hun voor hun gansch volgend leven eenen onuitwischbaren stempel moet indrukken. In het *Alg. Dagblad van N. I.* van 31 December 1884 schreef zoo een contrôleur reeds uit het onderwijs van Mr. D. Koorders te hebben geleerd, dat het eerste beginsel van koloniaal regeeringsbeleid is »behoud." Een goed voorbeeld hoe dergelijke lessen, hoe apodiktisch ook, zulken personen bijblijven. Welnu, moet men mij ook hier niet gelijk geven, als men zoo ziet welke geest bij het onderwijs in de Indische staatsinstellingen voor aanstaande ambtenaren in Indië thans bovendrijft? Men stelt aan elken leeraar ook moreele eischen; ook hierin moet hij zijnen leerlingen de richting aangeven De onderwijzer op de lagere school heeft daarom ook de beginselen in te prenten der algemeene zedelijkheid, de vormer van aanstaande ambtenaren moet bovendien ook wel van de eischen der ambtelijke moraliteit doordrongen zijn en ook hiervan bij zijne leerlingen den grond leggen. Denkt men nu, dat dit geschieden kan door eenen man met de beginselen, die wij boven leerden kennen? Wat moet er van leerlingen daarvan doordrongen komen? Wat zullen zij later beduiden voor het algemeen belang; wat voor het welzijn der bevolking? Treden er, binnen eenen niet al te langen duur, betere tijden op in het regeeringsbeleid van Ned.-Indië; wordt de noodzakelijkheid eener zuivering van de ambtelijke toestanden erkend en met ernst ter harte genomen en wat ongeoorloofd is als zoodanig behandeld, wee dan denzulken; treurig en smadelijk kan dan lichtelijk de verwezenlijking worden der illusiën door hen en hunne ouders bij den aanvang hunner carrière gekoesterd! En nu nog de haat tegen de juristen. Al werd door mijn werk zijne persoonlijke woede tegen mij opgewekt, ieder zal het uit zijn opstel begrepen hebben dat zijn algemeene haat tegen de juristen, tegen de rechterlijke macht en hare werkkring, veel dieper zit en van veel vroegere dagteekening is. De giftslang, die u bijt heeft haar vergif niet op het oogenblik gevormd dat gij op haar trapt. Zij had dat al lang in voorraad; het vormde zich niet om die aanleiding maar uit den aard van het dier. Zoo ook deze zijne haat. Zij is, zooals ik het reeds aantoonde, geene andere dan de sociaaldemocratische, de Multatuliaansche, de afgunst en nijd der halfweters.

Maar daarmede durft hij toch optreden als woordvoerder der ambtenaren van het B. B.; hij meent er dus blijkbaar op te kunnen rekenen dat velen hunner met zijne inzichten ten deze instemmen. Eilieve, heeft dit niet zijne waarde tot de richtige beoordeeling van zoovele der tusschen rechterlijke en besturende ambtenaren voorgevallen twisten? Begrijpt men niet dat als ook een zeer vredelievend landraadvoorzitter in het binnenland geplaatst

wordt, waar zulk een ambtenaar de macht in handen heeft, deze laatste hem door allerlei kleine krenkingen tot quaestiën moet dwingen, ook hoe deze de achting en eerbied voor zijn ambt bij de ingezetenen, vooral ook bij de inlandsche hoofden en bevolking zal ondermijnen? En als men dan mag aannemen dat vele besturende ambtenaren zoo zijn, komt men dan niet tot de gevolgtrekking dat meer waarschijnlijk hierin de ware oorzaak van vele dier quaestiën moet liggen dan in eene zucht tot oneenigheid bij de rechterlijke ambtenaren, die nimmer daarvan eenig voordeel of genoegen, steeds in ruime mate het tegendeel er van te verwachten hadden?

Ik vestig hierop de aandacht. Waar de domheid des vijands zich zoo bloot geeft, is het mij zeker veroorloofd daarvan gebruik te maken, ook al hebben deze toepassingen van zijn geschrijf zeker niet in zijne bedoeling gelegen.

(*Slot volgt*).

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES, TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

14 April 1886.

INHOUD: UIT DE NEDERLANDSCHE PERS: *De Tijd*, het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage*, het *Handelsblad* en de *Amsterdammer* over de wijziging van de in- en uitvoerrechten in Indië; — een terechtwijzing van het *Nieuws van den Dag* betreffende het land Tjiomas; — het *Dagblad* over een gevaarlijke leemte in den Raad van Indië; het gemis nl. van een lid dat den inlander van nabij kent; — een medewerker van het *Dagblad* over de benoeming van den heer Van der Weijde tot ambtenaar, belast met het toezicht op de verplichte diensten der inlandsche bevolking, over de bevordering van twee assistent-residenten terwijl zij strafrechterlijk vervolgd werden, over den achteruitgang der landelijke ondernemingen, over de stemming der inlandsche bevolking, over de nieuwe zegelwet en de nieuwe *De Ruijter*; — het *Handelsblad* over persoonlijke diensten; — een geheel oorspronkelijk plan om Atjeh te onderwerpen en gansch Sumatra te ontwikkelen, door den Heer A. Huet. —

Over de »voorgestelde wijziging van de tarieven van in- en uitvoerrechten in N. I." sprak *De Tijd* den 15en, 16en en 17en Maart.

Bij de Tweede Kamer is die wijziging reeds eene afgedane zaak, maar het Nederlandsche Hoogerhuis heeft nog niet beslist, en al ware dit ook reeds geschied, we zouden toch volledigheidshalve in dit tijdschrift van de bedoelde artikelen een overzicht geven.

Aangenaam is dat werk echter niet. Scheve voorstellingen, bekrompen denkbeelden en onlogische redeneeringen — wie vindt het verkwikkelijk, zich daarmede bezig te moeten houden?

Wij beginnen met *De Tijd*.

Nagenoeg een kwart eeuw, klaagt dat blad, blijft de landbouw in het moederland, tengevolge van de steeds dalende prijzen der producten, kwijnende, zonder dat van regeeringswege iets tot verheffing van dien belangrijken tak van ons volksbestaan, waarbij ten minste twee vijfden der natie rechtstreeks zijn betrokken, is tot stand gebracht, maar »dadelijk ziet men ons ministerie de handen uit de mouw steken, om tegemoet te komen aan eenige cultuurondernemingen op Java die, na tal van jaren van financiëelen roofbouw, niet bestand blijken te zijn tegen de crisis in de suikerfabricatie, welke eigenlijk pas in de laatste helft van 1884 een acuut karakter heeft aangenomen, meer nog misschien tengevolge van overspan-

nen credietoperatiën, gebrekkig beleid en gemis aan reservekapitaal, dan ter oorzake van de gedéprécieerde prijzen van het product."

Wanneer wij die voorstelling scheef noemen, gebruiken wij een zeer zacht woord. Voor zoover regeeringsmaatregelen een industrie kunnen helpen, wordt de kolonie bij het moederland steeds achtergesteld, de kolonie zendt geen afgevaardigden naar de Staten-Generaal, de kolonie heeft geen stem bij de beslissing over haar belangen, en de Nederlanders weten door ondervinding te goed welke uitnemende diensten een afgevaardigde zelfs ten aanzien van zeer kleine locale belangen bewijzen kan, dan dat hun nog duidelijk gemaakt zou moeten worden, hoe ongunstig de conditie is, waarin het niet rechtstreeks vertegenwoordigde Indië verkeert. Lasten als op den landbouw en de nijverheid in de kolonie drukken, bestaan dan ook in Nederland reeds lang niet meer. Laat dat de schrijver in *De Tijd* tegenspreken! Laat hij ontkennen verder, dat in geen enkele kolonie de industrie onder zoo zware fiscale lasten zucht als de Nederlandsche, en dat eerst toen tal van Indische landbouwondernemingen groot gevaar liepen onder den exceptioneelen druk te bezwijken, wat de bevolking tot wanhoop en den Staat op den rand van het bankroet gebracht zou hebben, de Regeering besloot, maar zoo schoorvoetend mogelijk, om den last te verlichten, maar zoo weinig mogelijk!

De schrijver doet het verder voorkomen, alsof de Amsterdamsche heeren die afschaffing van de uitvoerrechten op suiker, kwijtschelding van den cijns en verlaging van de spoorwegtarieven vroegen, hoewel zij tot die partij behooren die alles wat naar protectie of staatsinterventie zweemt hooghartig veroordeelt, ten behoeve van de suikerindustrie op Java »en de daarmede samengeweven geldelijke belangen" een »programma van bescherming" formuleerden, dat stellig den grootsten protectionist zou doen watertanden.

Onkunde of kwade trouw? vragen wij. Wat verstaat toch deze schrijver onder protectionisme? Blijkbaar iets geheel anders dan het taalgebruik wil. Wat de adressanten gevraagd hebben, is niets anders dan opheffing van het abnormale. Zij hebben niet gevraagd om bevoorrecht te worden boven de producenten elders, zij hebben zelfs niet gevraagd om gelijkgesteld te worden met de industriëelen in Nederland, zij hebben alleen gevraagd dat thans, nu de exceptioneel hooge productenprijzen verdwenen zijn om vermoedelijk nimmer terug te keeren, ook de exceptioneel hooge lasten, tot nu toe omdat het hun goed ging geduldig gedragen, worden verlicht. Als dat protectionisme is, welk een fabelachtige bescherming genieten dan, in zake spoorwegtarieven b. v., de moederlandsche industriëelen niet!

De schrijver, over de middelen sprekende welke aangeprezen werden om in de leemte te voorzien, welke door de afschaffing van de uitvoerrechten de schatkist zou gevoelen, maakt er velen liberalen een grief van, dat zij de nadeelen van een verhooging der invoerrechten verbloemen, dat zij o. a. »geen zuchtje van meewarigheid" over hebben »voor de twintig millioen Javanen die door de voorgestelde verhooging van de belasting op de petroleum gevaar zullen loopen, langer dan hun lief is in den donker te blijven zitten."

Wij hebben daartegen niets in te brengen; verschillende »Javanenvrienden" hebben werkelijk weer een treurig figuur gemaakt. Slechts wenschen wij te herinneren, dat ook een niet liberaal blad beweerd heeft, en herhaaldelijk zelfs, dat de Javaan, hetzij dan indirect, best nog meer kon opbrengen aan de schatkist; die bewering kwam voor in — *De Tijd*.

De Europeesche landbouw-industrie in Nederlandsch-Indië zou de schrijver willen laten »doorzieken." Wij vermoeden, dat het met »doodzieken" eindigen zou. Hij verdedigt het behoud van de uitvoerrechten met een beroep op Brazilië, Haiti, Zanzibar en ook den Congo-staat, waar dergelijke rechten evenzeer geheven worden, maar hij verliest iets uit het oog: hij verliest uit het oog, dat men om een vergelijking te maken die opgaat niet slechts bij de uitvoerrechten moet stilstaan, maar het totaal der lasten in aanmerking moet nemen. Al werden de uitvoerrechten voor Nederlandsch-Indië afgeschaft, terwijl ze voor den Congo-staat b. v. gehandhaafd bleven, dan zou toch nog Nederlandsch-Indië er het slechtst aan toe zijn van die twee, omdat dáár de industrie nog met vele andere lasten is bezwaard, terwijl in den Congo-staat het uitvoerrecht de eenige heffing is.

In zijn derde artikel bestrijdt hij het Rotterdamsche adres, waarin afgekeurd wordt, dat de regeering de invoerrechten dermate wil verhoogen, dat niet alleen het verlies van uitvoerrechten wordt gedekt, maar de schatkist er bovendien een millioen bij wint, en waarin verder de vrees wordt uitgedrukt, dat Amerika, na de verhooging van het recht op petroleum, bij wijze van réprésaille onze Indische producten, speciaal de Sumatra-tabak, extra zal gaan belasten. De schrijver leidt daaruit af:

1e »dat de Rotterdamsche Kamer van Koophandel wèl de Javanen wil laten betalen voor de uitvoerrechten, die ten behoeve van de planters worden afgeschaft, maar na dezen komt haar belasting ten goede aan onze industrie, en wat den staat betreft, die moet zich maar redden," en

2e »dat, als Amerika ons dreigt met een tariefsverhooging, onze heeren vrijhandelaars onder een hoedje te vangen zijn; men is er banger voor dan voor Krupp-kanonnen."

De laatste conclusie verschilt niet van een dwaasheid. Bestaat er gevaar dat Amerika een zwaarder recht van Sumatra-koffie en andere koloniale producten zal gaan heffen wanneer Nederland Amerika schade doet lijden door het recht op petroleum te verhoogen, en, zoo ja, zou dan Nederland door het eerste niet even veel of nog meer verliezen dan het door het laatste zou kunnen winnen? Dat is de vraag waar het op aan komt. Ontkent men nu dat gevaar, dan geeft men blijk, volstrekt niet te weten wat er in Amerika omgaat; ontkent men het gevaar niet, maar wil men het trotseeren, dan voegt de vraag: is dat een ernstige en bedachtzame politiek? Vrees voor een maatregel die geen voordeel kan aanbrengen, maar de goede verstandhouding met andere staten alleen verstoren kan, we wisten niet dat een gemoedelijk man daarmede spot.

Maar de gemoedelijkheid is bij den schrijver tijdelijk eenigermate werkeloos geweest. Anders zou hij ook de eerste conclusie niet hebben gemaakt. Woordelijk toch hebben de adressanten dit gezegd: »Bij den gedrukten toestand van handel en nijverheid achten wij deze *verhooging* van lasten, alleen uit een fiscaal oogpunt, een allerongelukkigsten maatregel, zoowel met het oog op Indië als op onze eigen nijverheid, die verreweg het grootste deel der belaste artikelen, behalve de petroleum, levert." Met andere woorden: moet er een aequivalent zijn, en wilt gij dat aequivalent vinden door eenige invoerrechten te verzwaren, bepaal u dan ten minste tot het onvermijdelijke, maar trek niet van deze gelegenheid partij, om nog een millioen er bij te verdienen, want die verhooging van lasten kan Indië niet dragen en zij zou ook der Nederlandsche nijverheid, die immers in Indië een belangrijk débouché voor haar producten vindt, tot schade zijn, omdat zij de koopkracht der bevolking zou doen afnemen.

Tot het wetsontwerp overgaande, beweert de schrijver, dat »het in geen enkel opzicht zelfs aan de meest bescheiden eischen beantwoordt, welke aan een koloniaal tarief kunnen gesteld worden, en die men dan ook in hoofdzaak in de douane-wetgeving van andere koloniale mogendheden terugvindt." Een koloniaal tarief moet zijn beknopt, duidelijk en practisch voor den handel. Ook moeten de rechten stabiel zijn, zoodat de afzender bij de expeditie zijn rekening kan maken. In ons Indisch tarief echter tellen wij twaalf posten met een onveranderlijk quotum van rechten, naar de maat, het gewicht, of het getal te voldoen, en omstreeks vijfentwintig, welke bij name zijn vrijgesteld, terwijl alle andere goederen zijn getarifiëerd naar de waarde, en onder die andere worden ruim negen honderd verschillende artikelen gevonden, waarover de rechten worden berekend volgens een prijscourant, die telkens om de drie maanden wordt herzien

en dus een geheel kwartaal van toepassing blijft, niettegenstaande de getaxeerde prijzen zich vaak slechts eenige dagen staande houden. Om een staaltje te geven van de bespottelijke détails waarin men vervalt, wanneer men het onderste uit de kan wil hebben, diene b. v. het artikel »»hutspot van aardappelen, groenten en vleesch,"" dat op een van de laatste prijscouranten is getaxeerd ad één gulden vijfentwintig cent per kilo. Daarvoor beloopt het recht 12½ ct.; daalt echter de getaxeerde waarde tot een gulden, dan vermindert het inkomend recht tot tien cent; stijgt daarentegen de prijs tot *f* 1.50, dan rijst het recht tot vijftien cent. Bij klimmende prijzen wordt in 't algemeen de consument hooger belast; bij dalende prijzen ziet de schatkist haar ontvangsten verminderen.

Het laatste komt ons niet zoo irrationeel voor als de schrijver het schijnt te vinden. Wij zullen daarover evenwel niet uitweiden, maar alleen nog een paar bijzonderheden uit het artikel aanstippen.

De Minister heeft de bezwaren, ten opzichte van de petroleum aan een heffing volgens de waarde verbonden, zóó juist uiteengezet, dat de schrijver met hem van een driemaandelijksche taxatie de grootste misbruiken vreest, en een belasting ad *f* 2 per hectoliter, een belasting naar de maat dus, het verkieselijkst acht. Maar in zijn gewijzigd ontwerp stapt de Minister over al de moeilijkheden die hij zelf opgesomd heeft weer heen, om tot tijd en wijle dat er een accijnsrecht ad *f* 1.75 per hectoliter binnenlandsche petroleum zal worden vastgesteld, alswanneer bovendien *f* 25 per hectoliter van het vreemde product zal worden geheven, het recht ad 6 % te behouden. »Blijkbaar", zegt de schrijver, »is het er hier op aangelegd, òf om Amerika te verschalken òf om, als de Amerikanen zich gaan roeren, over de petroleumquaestie in Indië het gras te laten groeien."

Waarom hier, een binnenlandsch product, hooger wordt belast zonder ook het recht op den wijn te vermeerderen, en waarom van meel en azijn de rechten naar de waarde worden geheven, is den schrijver niet duidelijk.

Ten slotte wijst hij er op, dat de practische Engelsche fabricanten met succes hun recht hebben doen gelden, om in Britsch-Indië hun producten op gelijken voet te kunnen plaatsen als in Engeland; daardoor, meent hij, hebben zij vanzelf veel voor boven elken concurreerenden vreemdeling.

De schrijver schijnt niet te weten, dat sinds 1882 *alle* invoerrechten in Britsch-Indië afgeschaft zijn, behalve die op wapenen, geestrijke dranken, opium en zout. *Dat* voorbeeld zal *hij* wel *niet* ter navolging aanbevelen!

— Het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* (zie zijn nummer van 17 Maart!) is ook tegen afschaffing van uitvoerrechten. Natuurlijk.

Het heeft het adres van den handel te Rotterdam en Amsterdam, »met leedwezen" gezien.

Evenals *De Tijd* oppert het de door feiten weersproken klacht, dat men zich wel om den landbouw op Java, niet om »den lijdenden landbouw en de lijdende industrieën in Nederland" bekommert.

De vraag om afschaffing van de Indische uitvoerrechten zou, volgens het *Dagblad*, »tepaskomen, indien de financiën van Nederland ook met betrekking tot die van Nederlandsch-Indië in bloeienden toestand verkeerden."

Laat het *Dagblad* toch oprecht zijn: ook toen die bloeiende toestand jaren geleden bestond, keurde het de afschaffing van de uitvoerrechten voor *Indië* af!

Het komt verder op tegen het argument, dat bij het Congres der Vereenigde Staten het voorstel is ingediend, om de invoerrechten van suiker, afkomstig uit landen die geen uitvoerrecht van dat artikel heffen, met 20% te verminderen; dat heeft, volgens het *Dagblad*, blijkbaar betrekking op Cuba, en »daarenboven is het toch een onmogelijke eisch dat de Regeering steeds gereed zou moeten staan, om de oeconomische wetgeving te wijzigen naar gelang van de meest onverklaarbare wijzigingen die andere Staten in de hunne brengen; want welk verband bestaat er tusschen de invoerrechten die de Vereenigde Staten invoeren en heffen, en de uitvoerrechten in andere landen of hun overzeesche bezittingen?"

Daarop is het *Dagblad* in N. 17696 van het *Handelsblad* gediend. »Met die woorden", zegt het *Handelsblad*, verzaakt het Haagsche *Dagblad* in de eerste plaats zijn eigen staathuishoudkundige beginselen; wat anders toch eischen tegenwoordig de protectionisten dan dat wij, klein landje, onze groote buren, die beschermende rechten hebben ingevoerd, hierin navolgen? — In de tweede plaats behoeft de vraag, door het *Dagblad* gesteld, niet onbeantwoord te blijven. Wel degelijk bestaat er verband tusschen de invoerrechten die de Vereenigde Staten heffen, en de uitvoerrechten die op de voortbrengselen onzer koloniën gelegd zijn. Immers, beide zijn hinderpalen voor het vrije handelsverkeer. Welke Staat ook de rechten in zijn schatkist doe vloeien, de verbruikers betalen ze en als handelaren van Indië op Noord-Amerika zoowel invoerrechten daar als uitvoerrechten ten hunnent moeten betalen zonder die te kunnen verhalen op de verbruikers, dan kunnen zij niet meer mededingen. Daar zullen meer begunstigde concurrenten wel voor zorgen, en daarom is het de plicht onzer wetgevende macht de *uitvoerrechten* af te schaffen."

Wat een singulier denkbeeld ook, dat de maatregel, in het Congres voorgesteld, alleen Cuba zou treffen! Waaruit blijkt dat? Is er een scha-

duw van grond zelfs, om te verwachten, dat Amerika ten believe van Nederland een uitzondering zou willen maken?

— Met de meening van het *Handelsblad*, in een ander nummer, het nummer van 17 Maart uitgedrukt, dat, wanneer het Congres der Vereenigde Staten het voorstel aanneemt, het ontzaglijk gebied der Unie voor de Javasuiker feitelijk afgesloten zal zijn, vereenigen wij ons zonder eenige reserve.

Het Handelsblad heeft in 't algemeen door zijn strijd tegen de uitvoerrechten den lof verdiend van ieder die het wel met Indië meent, al beroemt hij zich ook niet daarop zooals de *Nieuwe Rotterdamsche* en de Minister Van Eijk.

Één aanmerking moeten wij ons echter veroorloven: het *Handelsblad* heeft het bezwaar dat er tegen een verhooging van de invoerrechten, als compensatie voor de vermindering of afschaffing van de uitvoerrechten, bestaat, te licht geacht. Enkele artikelen, artikelen van weelde in de eerste plaats, kunnen misschien zwaarder worden belast, maar artikelen welke bovenal door de inlandsche bevolking worden gekocht kunnen geen vermeerdering van rechten velen. Het doet ons leed, dat het *Handelsblad* heeft kunnen schrijven: »In allen gevalle is de belastingdruk in Indië over 't algemeen, althans wat den inlander aangaat, niet zwaar, en vindt men in de verbruiksartikelen een der geschiktste middelen, om de bevolking haar deel te laten dragen in de kosten der staatshuishouding." De belastingdruk toch is in werkelijkheid, en vooral ten koste der inlandsche bevolking, buitengewoon groot. Laat het *Handelsblad* zich eens een oogenblik rekenschap geven van de zwaarte der heeren-, cultuur- en dèsadiensten, van de verplichtingen welke landrente, bedrijfsbelasting, enz. op den inlander leggen: — ons dunkt, het moet dan die bevolking diep beklagen. Onmenschelijk is het, niet alleen om de bestaande belastingen van de bevolking te verhoogen, maar zelfs om ze te laten zooals zij zijn, in plaats van ze te verminderen.

— »Koning Ambtenaar" regeert, vooral ten opzichte van Indië

Dat is het thema van een geestig hoofdartikel, in *de Amsterdammer* van 26 Maart geplaatst.

De Minister van Koloniën zeide in de Kamer: »De toestand is niet zoo ongunstig als men voorwendt." — »Tegenover de marktberichten van den Heer Van Gennep die alleen op speculatie wijzen, stelt de Minister de berichten die hij voor zich heeft uit Indië en die gewagen van een gunstigen oogst. De prijzen hebben *f* 11, *f* 12, *f* 12$\frac{1}{8}$, enz bedragen. De prijzen

waren constant. Die berichten mogen aan de Kamer eenige verademing schenken". »Het is niet de vraag, welke de marktprijzen zijn voor korten tijd, maar welke die zullen zijn in de toekomst, en dan bestaat er geen reden om pessimistisch gestemd te zijn."

Het is noodig, zegt de schrijver, dat men zich deze woorden in het geheugen griffe, »want de toekomst zal oordeelen over deze grenzenlooze lichtvaardigheid — over deze schuldige onbezonnenheid — waarmede met de belangen van moederland en kolonie gespeeld wordt."

Alle deskundigen zijn van oordeel, dat de toekomst zoo donker is als ooit. Geen hunner is op den loop der suikerprijzen gerust. »Afnemende consumptie (zelfs in Engeland hoogst belangrijk) en toenemende productie."

Maar onkunde paart zich aan ambtenaars-onverschilligheid en bepraat zelfs goedwilligen als den Heer Borgesius. Dat de bronnen der volkswelvaart ook de bronnen der belastingen zijn, is Koning Ambtenaar onbekend. Hij knelt de voortbrenging in ijzeren fiscale banden. Hij verdedigt uitvoerrechten, omdat de landrente de gronden, door inlanders gebruikt, hooger belast dan de gronden der Europeesche ondernemers belast zijn. Een gewoon mensch zou zeggen: verminder dan de landrente! Neen, zegt Koning Ambtenaar, hef uitvoerrechten! Eerst de fiscus, dan nog eens de fiscus, eindelijk nogmaals de fiscus, en dan.... de rest kan mij niet schelen. »Alleen ambtenaren kunnen een dergelijk cynisme vertoonen als door dezen Minister van Koloniën tegenover de koloniale belangen aan den dag wordt gelegd; een dergelijk cynisme als ook doorstraalt in het antwoord van zijn ambtgenoot voor Financiën op de adressen der suikerraffinaderijen."

Arm Nederland, arme kolonie, wier belangen aan zulke handen zijn toevertrouwd!

Arme heer Borgesius ook; want eer er een half jaar verloopen is, zal hij van zijn dwaling bekeerd zijn, tenzij er een wonder gebeure, tenzij b.v. de beetworteloogst zeer tegenvalle, doch zoo men daarop rekent, wordt de Regeering *speculant*. Als alles zijn gewonen gang gaat, zullen vóórdat 1886 ten einde is nog andere noodkreten gehoord worden.

Doch dan is deze Minister wellicht reeds minister »in ruste". In elk geval wie zou hem verantwoordelijk kunnen stellen? Zou het niet zaak zijn, een nieuw artikel bij de Grondwet te voegen: »De ministers handelen onverantwoordelijk. Koning Ambtenaar is onschendbaar"? Het zou anders luiden dan het tegenwoordige, maar het zou juist zijn.

Inderdaad — zoo besluit de schrijver zijn ernstige waarschuwing — de

weg dien wij opgaan voert naar den afgrond. Doch (zitting van 24 Maart 1886): de Minister »zet een vergenoegd gezicht en lacht."

Hoe heeft het land Tjiomas tot heden zijn koffie- en kinatuinen in het leven geroepen en gehouden? vroeg eenige weken geleden, zooals uit onze vorige Revue bleek, een schrijver in het *Nieuws van den Dag*.

B. gaf daarop den 29en Maart in datzelfde blad een antwoord.

Hij verwijst naar de nog vigeerende overeenkomst betreffende het verrichten van cultuurdiensten, tusschen landheer en heerendienstplichtige opgezetenen van Tjiomas aangegaan, en door den assistent resident Mr. Van Musschenbroek 20 October 1869 goedgekeurd en geregistreerd. Een der eerste daden van den tegenwoordigen eigenaar van Tjiomas is geweest, die overeenkomst te sluiten op den voet van art. 40 van *Staatsblad* 1836 n°. 19, en dat voorbeeld is door andere landeigenaren nagevolgd, met name voor het land Tjitrap, toen Jhr. Van der Wijck assistent-resident van Buitenzorg was; de Heer Van der Wijck nam het contract van Tjiomas tot model. B. teekent daarbij nog aan, dat de landeigenaar, bij die overeenkomst, betreffende den arbeid in de cultuurtuinen, »als wijziging van den dienstplichtigen arbeid, bedoeld bij *Staatsblad* 1836 N°. 19, artikel 26" (woordelijk uit het contract) als compensatie zich ook van zijn kant verbonden heeft, »den opgezetene, welke deze overeenkomst aangaat en getrouw naleeft, gedurende den tijd dezer overeenkomst, vrij te stellen van tjoeki (heffing van $\frac{1}{5}$) van *alle vruchtboomen*, klapperboomen uitgezonderd, van *bosch- en bladgroenten*, benevens van *alle aard- en tuinvruchten* of *producten*, mitsgaders van *grondhuur*."

B. herinnert verder, welk oordeel door Mr. Sibenius Trip geveld werd over de brochure, naar aanleiding van de ergerlijke handelingen van een besturend ambtenaar tegen den landeigenaar van Tjiomas door den Heer Sol geschreven. In *Het Recht in Nederlandsch-Indië* laat Mr. Trip zich aldus uit: »Bewonderenswaardig zijn de kalmte en bezadigdheid, waarmede de S. die onderwerpen behandeld heeft, niettegenstaande hij, zooals algemeen bekend is, aanleiding tot schrijven zijner brochure vond in handelingen, die de belanghebbenden noodzakelijk tot de grootste bitterheid moesten stemmen. Wij hopen, dat de kundige S. lust en opgewektheid moge hebben, zijn licht ook over de andere artikelen van het reglement te doen schijnen."

De medewerker van *het Nieuws* verzekert in een bijschrift dat zijn bedoeling verkeerd begrepen is: hij zelf heeft Tjiomas willen aanhalen als een voorbeeld, dat men ook zonder dwang zijn land wel tot vruchtbaarheid brengen kan!

Een gevaarlijke leemte in de tegenwoordige samenstelling van den Raad van Indië is, volgens den schrijver van een hoofdartikel, in het *Dagblad* van 14 en 15 Maart opgenomen, dat geen enkel lid de landstalen verstaat, dat geen enkel lid de inlandsche maatschappij van nabij heeft leeren kennen en op den Vice-president na, die trouwens bijna altijd op de Buitenbezittingen heeft gediend, ooit bestuur gevoerd heeft.

Er is beweerd, dat die leemte niet schaadt, omdat de Gouverneur-Generaal en de Raad voorgelicht worden door de residenten en den directeur van Binnenlandsch Bestuur, en omdat de tegenwoordige Gouverneur-Generaal zelf in groote mate de kennis bezit, die den Raad ontbreekt. Maar was de voorlichting door de residenten en den directeur van Binnenlandsch Bestuur voldoende, dan behoorde de Raad als overbodig afgeschaft te worden, en wat het argument betreft, dat de Gouverneur-Generaal zelf op de hoogte is, dat argument tast de Indische Staatsregeling aan, want de wetgever heeft den Landvoogd een raad terzijde gesteld, dien hij altijd kan, en soms moet, raadplegen, en deze regeling is goed, omdat ook de Gouverneur-Generaal mensch en dus aan menschelijke zwakheden onderhevig is. Aan de kracht en de eenheid van zijn gezag schaadt zij niet, dewijl hij de macht heeft, zijn eigen gevoelen te volgen, en voor de richtige werking van zijn gezag is zij nuttig, dewijl zij hem dwingt, aan te hooren wat tegen zijn gevoelen te zeggen valt.

Maar dan ook is grondige kennis voor dien Raad onmisbaar.

Dit wordt bovendien bevestigd door een blik op de positie der overige adviseurs van den Gouverneur-Generaal — nl. den directeur van het departement van Binnenlandsch Bestuur en de residenten — en op den maatschappelijken toestand van den Javaan en zijn verhouding tegenover regeering en bestuur.

Al neemt men de vrij gewaagde stelling aan, dat alle adviseurs plichtbesef en karakter genoeg bezitten, om ronduit voor hun opinie uit te komen, het bezwaar blijft dan nog, dat het vragen of niet vragen en de wijze van vragen afhangen van den Gouverneur-Generaal. Door de wijze van vragen nu kan men den inlander doen antwoorden wat men wil, en ook bij den Europeaan is de wijze van vragen niet zonder invloed op het antwoord. Wanneer b. v. de Gouverneur-Generaal aan de residenten doet schrijven: „Hebt gij bezwaar tegen een verhooging van de belasting op het slachten van runderen in uw gewest?" dan heeft hij heel wat meer kans, oprechte antwoorden te krijgen, dan wanneer hij laat schrijven: »De Regeering is te rade geworden, om tot een dringend noodige versterking der

middelen, waartoe natuurlijk ook de inlandsche bevolking naar vermogen moet bijdragen, de belasting op het slachten van runderen te verhoogen. Het komt haar voorshands voor, dat een matige verhooging niet drukkend zal zijn voor de inlandsche bevolking, daar zij den prijs van het vleesch niet belangrijk zal doen stijgen. Mocht hier of daar om den druk der belasting wat minder vleesch gegeten worden, dan zal dit wel het cijfer der opbrengst van de belasting aandoen, maar den inlander, die weinig vleesch gebruikt, niet schaden, Integendeel zal de verhooging der belasting het roekeloos slachten doen verminderen en alzoo bijdragen tot het behoud en de verbetering van den veestapel die een zoo voornaam deel uitmaakt van des inlanders bezittingen. Namens den Gouverneur-Generaal heb ik de eer, UHoogEd.Gestr. te verzoeken om te berichten of, en zoo ja welke, overwegende bezwaren bij UHEG. bestaan tegen de voorgenomen belastingverhooging."

Een andere zwakke zijde van de adviezen der residenten is, dat zij elk op zich zelven werken, en dus wrijving van gedachten missen, en eindelijk dient men in aanmerking te nemen, dat de Gouverneur-Generaal niet behoeft te doen blijken van de redenen, die hem doen afwijken van de adviezen zijner ondergeschikten.

Vooral den inlander schaadt dat. De Europeaan heeft de drukpers te zijner beschikking, kan petitionneeren, vereenigingen stichten en vergaderingen houden, en door invloedrijke vrienden ook in Europa krachtig zijn belangen doen verdedigen. De inlander heeft insgelijks het recht en de vrijheid om van de drukpers gebruik te maken, enz., maar hij trekt er luttel of geen partij van. De Javaan is in handen van Regeering en Bestuur *perinde ac cadaver*. Daarom juist is zorg voor den Javaan, zorg in den ruimsten zin, duurste regeeringsplicht, hoogst regeeringsbelang. En voor die zorg is een warm voor den Javaan kloppend hart, waarop zoo velen zich terecht of ten onrechte beroepen, wel gewenscht, maar niet strikt noodig en niet genoeg. Javanenliefde met gebrekkige kennis en daardoor scheve voorstelling van de ware belangen des inlanders ontaardt vaak in apenliefde.

»De oud-Indiërs, die den loop der Indische zaken aandachtig en met bezorgdheid gadeslaan," zegt de schrijver ten slotte, »hopen en vertrouwen dan ook, dat minstens een der volgens geruchten aanstaande vacatures in den Raad van Indië zal worden vervuld door een kloek man, doorkneed in de kennis van Java en den Javaan."

Zoo zij het!

Nog verstandiger echter zou het o. i. geweest zijn, den Raad te doen be-

staan uit de chefs der verschillende departementen van algemeen bestuur en uit eenige ambtelooze ingezetenen. De bezoldiging van die chefs behoefden daarvoor niet verhoogd te worden en de particulieren zouden gaarne gratis medewerken, zoodat men de uitgaven, tegenwoordig voor den Raad vereischt, besparen zou. En welk nadeel staat daar tegenover? Welk nut heeft de Raad, zooals hij nu is samengesteld? Wij hebben dat nooit te weten kunnen komen.

Indië uit een camera obscura bekijkende, neemt een medewerker van het Haagsche *Dagblad* eenige minder aangename verschijnselen waar, en in het nummer van 28 en 29 Januari zijn die opgeteekend.

Allereerst de benoeming van den Gouvernements-secretaris Van der Weijde tot ambtenaar, belast met het toezicht op de verplichte diensten der bevolking van Java en Madoera, en toekenning aan dien ambtenaar van den rang en titel van resident. De heer Van der Weijde kan niets anders doen dan de gegevens verzamelen, welke hem door de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur worden verstrekt, maar is dat niet het werk van de Algemeene Secretarie? Wanneer zij gunsten aan haar toegewijde personen wil uitdeelen, dan wordt door deze zoo fiscale regeering 's lands niet kas ontzien. Als de heer van Gelder met pensioen gaat, moet de heer Bergsma Raad van Indië worden, en daar men den heer Gallois, thans 2e gouvernements-secretaris, algemeen secretaris wil maken, moest de heer Van der Weijde, die 1e gouvernements-secretaris is, er uit. Dat deze maatregel den staat op ± *f* 2000 's maands komt te staan, schijnt niet van overwegend belang te zijn.

In de tweede plaats merkt de schrijver op, dat de Regeering twee assistent-residenten, de heeren B. L. en t. M., terwijl ze strafrechterlijk vervolgd werden, bevorderde: de eene tot resident van Bali en Lombok, de andere tot resident ter zee. Het rechterlijk onderzoek schijnt voor den heer B. L. niet ongunstig te zullen afloopen, maar de heer t. M. is schuldig verklaard aan misbruik van gezag en mishandeling van inlanders, en te dier zake tot verschillende geldboeten en drie maanden gevangenisstraf veroordeeld. Wat zal nu de Regeering doen, als het vonnis van den eersten rechter door het Hof bekrachtigd wordt?

In de derde plaats heeft de schrijver waargenomen, dat verschillende hypotheken van credietinstellingen op landerijen geen vijftig procent meer waard zijn, ofschoon den directeuren van die geldinstituten niet te verwijten is, dat zij onvoorzichtig hebben gehandeld en geen rekening hebben gehouden met de kansen van minder goeden oogst en dalende prijzen.

In de vierde plaats wordt de stemming der inlandsche bevolking geschetst. »Onder de inlandsche bevolking," zegt het *Dagblad* (men lette daar wèl op!), »heerscht vrij algemeen een hoogst ontevreden stemming; en geen wonder: de perspomp der belastingen wordt tot berstens toe aangezet; de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur worden geroepen tot het uitvoeren van allerlei fiscaliteiten en zijn bij de bevolking gezien als een jachtopziener bij den strooper; de zoo gehate tabaksbelasting brengt lang niet op wat men er van verwachtte, in de naburige residentie Preanger-Regentschappen is het nog geen 8 mille; van het onbeduidende dier som kunt gij u een denkbeeld vormen, wanneer ik u zeg, dat de landrente in die residentie $1^1/_2$ millioen bedraagt."

In de vijfde plaats wordt geconstateerd, dat de zegelwet reeds haar eerste ampliatie heeft verkregen, èn wordt beweerd, dat die wet wettige transactiën van gering geldelijk bedrag onmogelijk maakt. »Verbeeld u," zegt de schrijver, »als ik naar mijn toko een bon stuur voor een blik petroleum of een Edammer kaasje, zou die bon volgens de letter der wet op een zegel van anderhalven gulden moeten worden geschreven."

Ten laatste komt het schroefstoomschip 1e klasse *De Ruyter* in 't gezicht. Zóó slecht voldoet dit nieuwe schip, dat het met kunst en vliegwerk na een lange reis sukkelend Indië heeft bereikt; reeds lag het zusterschip *Tromp* klaar, om *De Ruyter* op te zoeken. Duizenden en duizenden zal het weer kosten, om *De Ruyter* geschikt te maken voor den dienst — gesteld, dat dit mogelijk is, wat men zeer betwijfelt.

Persoonlijke diensten. Krachtens art. 57 van het Regeeringsreglement moeten de verordeningen betreffende de persoonlijke diensten in ieder gewest om de vijf jaar worden herzien, met het doel daarin »trapsgewijze de verminderingen te brengen, bestaanbaar met het algemeen belang." Er is echter nooit aan gedacht zelfs, de herziening te doen plaats hebben voor ieder gewest afzonderlijk, en van poging tot trapsgewijze vermindering is geen sprake, de tusschentijds tot stand gekomen afschaffing van de pantjèn-diensten daargelaten.

De nieuwste verordening is van ultimo December 1885, en bevat een menigte bepalingen, letterlijk uit de vorige overgenomen. In één opzicht echter is schijnbaar een groote verbetering waar te nemen. Men weet dat de afschaffing van de pantjèn-diensten gepaard ging met het opleggen van een hoofdgeld, waaruit de schadeloosstelling moest worden gekweten, voor het gemis der pantjèn-diensten aan de hoofden toegekend, en men weet ook, dat de opbrengst van het hoofdgeld het totaal der schadeloosstelling

belangrijk overtroffen heeft. Dat meerdere nu is aangewend, om nog eenige persoonlijke diensten op te heffen, en dientengevolge is de lijst der diensten welke in de nieuwe verordening voorkomt vrij wat korter dan de lijst in vroegere verordeningen. Zoo zijn van de *algemeene* diensten weggevallen de diensten voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van passarloodsen, wachthuizen en mijlpalen; van de *bijzondere* diensten: die voor het vervoeren van gevangenen en het bewaken van districtsgevangenissen, enz.

Maar — op het totaal der verschuldigde diensten heeft dat geen invloed gehad, na de afschaffing van de pantjèn-diensten werd het op 42 gesteld, en nu, in weerwil van de opheffing van nog eenige andere diensten, is het nog 42. Hoe rijmt dat?

Ter gelijker tijd vermeldt het Koloniaal Verslag zoo stellig mogelijk, dat het aantal verschuldigde dagdiensten nergens gevorderd wordt, zelfs in de verste verte niet. Het maximum-diensten werd in de residentie Madioen gepresteerd, en beliep slechts 14 per dienstplichtige in het geheele jaar; het minimum werd op Madoera verricht en was slechts 5. Wie kan in 's Hemels naam iets tegen die heerendiensten hebben? — Maar waarom blijft de Regeering dan nog vasthouden aan het cijfer van 42?

Van algemeene bekendheid is, dat de in de Koloniale Verslagen opgegeven cijfers aangaande de verrichte heerendiensten geen aanspraak hebben op vertrouwen. De voornaamste grief is echter, dat men wel verneemt, hoeveel dagdiensten zijn geleverd in de residentie, maar niet hoeveel in het district en nog minder hoeveel in de dèsa.

Ongelijke verdeeling — zietdaar de groote schaduwzijde der persoonlijke diensten. Er is geen de minste verhouding tusschen hetgeen gevorderd wordt van den een en het aandeel van den ander, en daar is weinig of niets aan te doen. De grens waarbinnen vrijelijk mag worden beschikt is, ook volgens de nieuwe ordonnantie, acht paal of $2\frac{1}{2}$ uur gaans, en in verband daarmede bepaalt de ordonnantie, evenals haar voorgangsters, dat de duur van één dag arbeids twaalf uur bedraagt, daaronder begrepen de heen- en terugreis, zoomede de noodige rusttijd. De waarheid is natuurlijk, dat de heerendienstplichtige die, als er streng toezicht wordt gehouden, hard werken moet, de wandeling van twee en een half uur den vorigen dag onderneemt en na afloop van den arbeid uitrust, om eerst den volgenden dag te vertrekken, zoodat het kan voorkomen dat een belastingschuldige die slechts één dag arbeid heeft te verrichten, daarmede drie dagen verliest en bovendien voor zijn doen, belangrijke onkosten moet dragen. En hoe zal men dat voorkomen? Neemt men den kring te nauw,

b.v. 4 à 3 paal, dan wordt de taak voor de overblijvenden weer te zwaar. Men valt van de eene grief in de andere.

Die ongelijke druk nu kan haast de eenige reden zijn, waarom de Indische regeering het getal van 42 dagen behouden heeft. Denkbaar is echter ook, voegt de schrijver ondeugend er bij, »dat de Regeering haar bestuursambtenaren de vrijmoedigheid wenschte te geven om maar toe te tasten. Geen persoonlijke diensten voor mijlpalen, maar voor bruggen, wegen en dijken des te meer. Een keurig sluitend budget, waarop het artikel waterstaat en openbare werken bijna ware weggevaagd!"

In een volgend nummer handelt de schrijver over de bepalingen welke de verordening niet bevat ten aanzien van waarborgen tegen willekeur, afkoopbaarheid, enz.

Het boven geresumeerde artikel staat in het *Algemeen Handelsblad* van 23 Maart.

»**De Ombiliën en Atjeh**" — is het opschrift van een dichterlijk artikel, van den heer A. Huet in het *Handelsblad* van 23 Maart.

De schrijver wenscht, dat er van de Padangsche Bovenlanden, en meer bepaald van de Ombiliën-kolenvelden, een spoorweg uitga.

Die spoorweg moet zich verdeelen in drie richtingen, »om welvaart en ontwikkeling te brengen aan geheel Sumatra."

De westelijke tak leidt naar Padang, de oostelijke naar Palembang, de noordelijke naar Groot-Atjeh.

Alleen het terrein voor den tak naar Padang is reeds voldoende onderzocht. Deze lijn is hoofdzakelijk tot afvoer van de kolen naar de kust, »ten dienste van de stoomvaart in de Indische wateren," bestemd.

De lijn naar Palembang, die twee derden van de breedte van het eiland doorloopt, zal vooral belangrijk worden »door de tallooze landbouwondernemingen die daar langs kunnen worden ondernomen," en heeft »het buitengewone voordeel van aansluiting te kunnen vinden aan zeer belangrijke rivieren, waaronder b. v. de Batang Hari, en daardoor de mindere kosten van vervoer te water over eene groote uitgestrektheid te kunnen verzekeren."

Een spoorlijn in die streken, »uitgaande van de Ombiliën-kolenvelden en zich uitbreidende naar Padang aan de eene, en naar Palembang aan de andere zijde, zoo goedkoop mogelijk aangelegd, met een matige rentegarantie door het gouvernement, is een zeer voordeelige onderneming, zoo al niet in de allereerste jaren, dan toch in elk geval binnen een zeer kort tijdsbestek." En — »zelfs geheel afgezien van den afvoer der steenkool uit de Ombiliën".

Meer bezwaar zal ongetwijfeld de derde tak ontmoeten, »omdat hij groo-

tendeels loopen zal door streken die niet aan ons gezag onderworpen, en door binnenlanden die grootendeels onbekend en ten deele aan ons vijandig zijn." Het belang van deze lijn »ligt dan ook voor het oogenblik niet op het gebied van landontginning of van landbouw, maar op dat van de handhaving en bevestiging van ons politiek gezag op Sumatra."

De ervaring »zal ongetwijfeld leeren, dat de kortste weg tot inbezitneming van Groot Atjeh niet ligt over den Kraton, maar over de kolenvelden van de Ombiliën."

Zoo eindigt de Heer Huet.

Wij maken hem een compliment over zijn artikel. 't Eenige wat wij er tegen hebben, is de voor een persifflage te ernstige toon. Maar anders is het kostelijk. Dat trekken van drie geheimzinnige lijnen over Sumatra, dat apodictisch voordragen van de minst bewijsbare stellingen, dat overmoedig uitspreken van de meest gewaagde profetieën — 't herinnert alles levendig het bedrijf van phantastische plannenmakers, en 't is een welverdiende bespotting.

Sommigen houden het er voor, dat de Heer Huet volstrekt geen persifflage beoogd heeft, maar hoe zou die bewering gegrond kunnen zijn? —

VARIA.

OVEREENKOMSTEN MET INLANDSCHE VORSTEN.

TANAH-POETIH.

CONTRACT BETREFFENDE DE OVERNEMING VAN BELASTINGEN IN TANAH-POETIH.

Aangezien het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, krachtens artikel 26 van het op den 1sten Februari 1858 met den Sultan en de Rijksgrooten van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden gesloten contract, de bevoegdheid bezit om de heffing van alle in dat gebied bestaande belastingen tegen de uitkeering van eene billijke schadeloosstelling aan de betrokken vorsten en hoofden, in overleg met hen, aan zich te trekken, en die belastingen, hetzij voor eigen rekening te exploiteeren en de tarieven daarvan te wijzigen, hetzij die af te schaffen of door andere te vervangen;

Aangezien het wenschelijk is gebleken om van de voormelde bevoegdheid gebruik te maken, ten einde in Tanah Poetih, evenals in de overige landschappen ter Oostkust van Sumatra, in het belang van den algemeenen handel een meer gelijkmatig werkend belastingstelsel in het leven te roepen:

Zoo is op heden den 23sten Juni 1884 door mij Rense Christiaan Kroesen, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, resident van de Oostkust van Sumatra, handelende uit naam van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en daartoe behoorlijk gemachtigd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië;

met Zijne Hoogheid den Jang di Pertoean Besar Sjarif Kasim Abdoel Djalil Saif Oedin, Sultan van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, den mangkoe boemi Tongkoe Poetra, benevens de datoehs, rijksgrooten van het landschap Tanah Poetih, hoofden der soekoe's Melajoe besar, Melajoe Tengah, Mesah en Batoe Hampar, te zamen voerende het bestuur over het landschap Tanah Poetih, onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, de volgende overeenkomst gesloten:

Artikel 1.

Zijne Hoogheid de Sultan en de mangkoe boemi van Siak en de landsgrooten van Tanah Poetih, staan over het geheele gebied van laatstgemeld landschap aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement af het uitsluitend recht tot het heffen van inkomende en uitgaande rechten, en zulks tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling van ƒ 7500 (zeven duizend vijf honderd gulden), te verdeelen als volgt:

aan Zijne Hoogheid den Sultan, ter uitkeering aan Toengkoe Poetra, ƒ 5625 (vijf duizend zeshonderd vijfentwintig gulden);

aan het hoofd der Soekoe Melajoe besar ƒ 750 (zevenhonderd vijftig gulden);

aan de hoofden der soekoe's Melajoe Tengah, Mesah en Batoe Hampar, ieder ƒ 375 (driehonderd vijfenzeventig gulden) 's jaars.

Artikel 2.

Aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement blijft het recht voorbehouden om de aan zich getrokken belasting in het gebied van Tanah Poetih te wijzigen, dan wel nieuwe daarvoor in de plaats te stellen.

Artikel 3.

Zijne Hoogheid de Sultan en de hoofden van Tanah Poetih verbinden zich om het Nederlandsch-Indisch Gouvernement alle noodige hulp te verleenen ter verzekering van zijne rechten op de heffing der in- en uitgaande rechten in het landschap Tanah Poetih, terwijl het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zich het recht voorbehoudt alle zoodanige maatregelen te nemen, als ter verzekering eener richtige heffing noodzakelijk zullen worden geacht.

Artikel 4.

Het tijdstip van inwerkingtreding dezer overeenkomst wordt bepaald op 1 Januari 1886.

Aldus ten dage voorschreven overeengekomen te Siak Sri Indrapoera, waarna dit contract door ons is onderteekend en bezegeld.

De Resident der Oostkust van Sumatra,
(*get.*) Kroesen.

Stempels en handteekeningen in Arabische karakters.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 7den Juli 1885.

De Gouverneur-Generaal, enz.

BATOE BARA.

CONTRACT.

Aangezien het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, krachtens artikel 26 van het op den 1sten Februari 1858 met den Sultan en de Rijksgrooten van Siak Sri Indrapoera en Onderhoorigheden gesloten contract, de bevoegdheid bezit om de heffing van alle in dat gebied bestaande belastingen tegen uitkeering van eene billijke schadeloosstelling aan de betrokken vorsten en hoofden, in overleg met hen, aan zich te trekken, en die belastingen, hetzij voor eigen rekening te exploiteeren en de tarieven daarvan te wijzigen, hetzij die af te schaffen of door andere te vervangen;

Aangezien het wenschelijk is gebleken om van de voormelde bevoegdheid gebruik te maken, ten einde in Batoe Bara, evenals in de overige landstreken ter Oostkust van Sumatra, in het belang van den algemeenen handel een meer gelijkmatig werkend belastingstelsel in het leven te roepen:

Zoo is op heden den 31sten Mei door mij Rense Christiaan Kroesen, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, resident van de Oostkust van Sumatra, handelende in naam van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en daartoe behoorlijk gemachtigd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, met Datoe Sri Bidji di Radja, hoofd der soekoe Tanah Datar, Datoe Radja Indra Moeda, hoofd der soekoe Bogah, Datoe Sri Maharadja, hoofd der soekoe Lima Poeloeh, Datoe Maharadja Sri Indra, hoofd der soekoe Lima Laras, en Datoe Samawangsa, hoofd der soekoe Pasisir, te zamen voerende het bestuur over het landschap Batoe Bara, onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, de volgende overeenkomst gesloten.

Artikel 1.

De gezamenlijke soekoe-hoofden van Batoe Bara staan over het geheele gebied van dat landschap aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement af het uitsluitend recht tot:

het heffen van inkomende en uitgaande rechten;

den verkoop van bereid en onbereid opium;

den verkoop van arak en andere sterke dranken;

het heffen van eene belasting op het houden van dobbelspelen en pandhuizen en op het slachten van varkens; en zulks te zamen tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling van *f* 10 000 (tienduizend gulden), onder de vijf soekoe-hoofden gelijkelijk te verdeelen; wordende buitendien aan het hoofd der soekoe Lima Poeloeh toegekend eene schadeloosstelling van *f* 875 (achthonderd vijfenzeventig gulden) 's jaars voor den afstand van zijn recht op de heffing van in- en uitvoerrechten aan de rivieren Gamboes Baroepoek en Telok Pieh, en aan den Datoe

Bandar van Batoe Bara eene schadeloosstelling van *f* 750 (zevenhonderd vijftig gulden) 's jaars.

Artikel 2.

Aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement blijft het recht voorbehouden om de aan zich getrokken belastingen in het gebied van Batoe Bara te wijzigen, dan wel nieuwe daarvoor in de plaats te stellen, wanneer het zulks noodig zal achten.

Artikel 3.

De hoofden van Batoe Bara verbinden zich om het Nederlandsch-Indisch Gouvernement alle noodige hulp te verleenen, ter verzekering van zijne rechten op de heffing of bij de verpachting zijner belastingen en inkomsten in het landschap Batoe Bara, terwijl het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zich het recht voorbehoudt alle zoodanige maatregelen te nemen, als ter verzekering der richtige heffing van die inkomsten noodzakelijk zullen worden geacht.

Artikel 4.

Het tijdstip van inwerkingtreding dezer overeenkomst wordt bepaald door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Aldus ten dage voorschreven te Batoe Bara overeengekomen, onderteekend en bezegeld.

De Resident der Oostkust van Sumatra,
(*w. g.*) Kroesen.

Stempels en handteekeningen in Arabische karakters.

PADANG.

CONTRACT BETREFFENDE DE OVERNEMING VAN BELASTINGEN IN PADANG.

Aangezien het wenschelijk is gebleken in het belang van den algemeenen handel en van de ontwikkeling des lands, om in de onder het Nederlandsch oppergezag staande landschappen ter Oostkust van Sumatra een meer geregeld en gelijkmatig werkend stelsel van belastingen in toepassing te brengen door overneming door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement van de in die landschappen bestaande wettige belastingen, tegen uitkeering van billijke schadeloosstelling aan de daarop rechthebbende radja's en hoofden;

En aangezien zulks, voor zooveel betreft het rijk van Deli, nog niet is geschied ten opzichte van het daaraan onderhoorige landschap Padang:

Zoo is op heden den 5den Maart 1885 door mij Rense Christiaan Kroesen

ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, resident der Oostkust van Sumatra, handelende in naam van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en daartoe behoorlijk gemachtigd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, met Tongkoe Maämoen Al Rasjid Perkasa Alam Sjah, radja van Deli en Onderhoorigheden, en met de hoofden van het landschap Padang, onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, de volgende overeenkomst gesloten.

Artikel 1.

De Sultan van Deli en de hoofden van het landschap Padang staan over het geheele gebied van dit landschap aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement af het uitsluitend recht tot:

het heffen van inkomende en uitgaande rechten;

den invoer en verkoop van bereid en onbereid opium;

den verkoop van arak en andere sterke dranken;

het heffen van eene belasting op het houden van dobbelspelen en pandhuizen en op het slachten van varkens;

en zulks te zamen tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling van *f* 30.000 (dertig duizend gulden), volgens de landsinstellingen te verdeelen onder de daarop rechthebbenden.

Artikel 2.

Aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement blijft het recht voorbehouden om de aan zich getrokken belastingen in het gebied van Padang te wijzigen, dan wel nieuwe daarvoor in de plaats te stellen, wanneer het zulks noodig zal achten.

Artikel 3.

De Sultan van Deli en de hoofden van het landschap Padang verbinden zich om het Nederlandsch-Indisch Gouvernement alle noodige hulp te verleenen ter verzekering van zijne rechten op de heffing of bij de verpachting zijner belastingen en inkomsten in het landschap Padang, terwijl het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zich het recht voorbehoudt alle zoodanige maatregelen te nemen, als ter verzekering der richtige heffing van die inkomsten noodzakelijk zullen worden geacht.

Behoudens goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië treedt deze overeenkomst in werking op den 1^{en} Januari 1886.

Aldus ten dage voorschreven overeengekomen, onderteekend en bezegeld.

De Resident der Oostkust van Sumatra,
(*w. g.*) Kroesen.

Stempels en handteekeningen in Arabische karakters.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 7den Juli 1885.

De Gouverneur-Generaal, enz.

BEDAGEI.

CONTRACT BETREFFENDE DE OVERNEMING VAN BELASTINGEN IN BEDAGEI.

Aangezien het wenschelijk is gebleken in het belang van den algemeenen handel en van de ontwikkeling des lands, om in de onder het Nederlandsch oppergezag staande landschappen ter Oostkust van Sumatra een meer geregeld en gelijkmatig werkend stelsel van belastingen in toepassing te brengen door overneming door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement van de in die landschappen bestaande wettige belastingen, tegen uitkeering van billijke schadeloosstelling aan de daarop rechthebbende radja's en hoofden;

En aangezien zulks, voor zooveel betreft het rijk van Deli, nog niet is geschied ten opzichte van het daaraan onderhoorige landschap Bedagei:

Zoo is op heden den 15den December 1884 door mij Rense Christiaan Kroesen, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, resident der Oostkust van Sumatra, handelende in naam van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en daartoe behoorlijk gemachtigd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, met Tongkoe Maämoen Al Rasjid Perkasa Alam Sjah, radja van Deli en Onderhoorigheden, en met de hoofden van het landschap Bedagei, onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, de volgende overeenkomst gesloten.

Artikel 1.

De Sultan van Deli en de hoofden van het landschap Bedagei staan over het geheele gebied van dit landschap aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement af het uitsluitend recht tot:

het heffen van inkomende en uitgaande rechten;

den invoer en verkoop van bereid en onbereid opium;

den verkoop van arak en andere sterke dranken;

het heffen van eene belasting op het houden van dobbelspelen en pandhuizen en op het slachten van varkens;

en zulks te zamen tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling van *f* 30.000 (dertig duizend gulden) volgens de landsinstellingen te verdeelen onder de daarop rechthebbenden.

Artikel 2.

Aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement blijft het recht voorbehouden om de aan zich getrokken belastingen in het gebied van Bedagei te wijzigen, dan wel nieuwe daarvoor in de plaats te stellen, wanneer het zulks noodig zal achten.

Artikel 3.

De Sultan van Deli en de hoofden van het landschap Bedagei verbinden zich om het Nederlandsch-Indisch Gouvernement alle noodige hulp te verleenen ter verzekering van zijne rechten op de heffing of bij de verpachting zijner belastingen en inkomsten in het landschap Bedagei, terwijl het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zich het recht voorbehoudt alle zoodanige maatregelen te nemen, als ter verzekering der richtige heffing van die inkomsten noodzakelijk zullen worden geacht.

Behoudens goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië treedt deze overeenkomst in werking op den 1sten Januari 1885.

Aldus ten dage voorschreven overeengekomen, onderteekend en bezegeld.

De Resident der Oostkust van Sumatra,
(*w. g.*) Kroesen.

Stempels en handteekeningen in Arabische karakters.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 7den Juli 1885.

De Gouverneur-Generaal, enz.

SIAK, TANAH POETIH, BATOE BARA, PADANG EN BEDAGEI.

NOTA VAN TOELICHTING.

De strekking van de vijf overeenkomsten waartoe deze Nota van Toelichting betrekking heeft, is reeds in het Koloniaal Verslag van 1885 (bladz. 14) uiteengezet, maar dienaangaande moge hier nog het volgende worden aangeteekend.

Het contract met Siak beoogt in de eerste plaats de opheffing van den politieken band tusschen dat landschap en de noordwestelijk daarvan gelegen kustlandschappen van Panei af tot en met Tamiang, welke bij artikel 2 van het contract van 1 Februari 1858 [1]) als onderhoorigheden van Siak zijn vermeld. Die band heeft herhaaldelijk tot moeilijkheden aanleiding gegeven, omdat het Siaksch bestuur, hetwelk reeds tijdens het sluiten van gemeld contract zijn in-

1) Gedrukte stukken der Tweede Kamer, Zitting 1858—1859, XXII, n°. 2.

vloed in de onderhoorigheden grootendeels verloren had, ook in het vervolg niet bij machte bleek om zijne aanspraken op suprematie te doen gelden. Naarmate de onderhoorigheden in ontwikkeling toenamen, vermeerderden deze moeilijkheden, zoodat de regeling van menige aangelegenheid, waarbij ook het Gouvernement belang had, belemmerd werd. Meer en meer werd het duidelijk dat alleen dan een gezonde toestand zou zijn te verkrijgen, indien het Siaksch bestuur er in toestemde tegen schadeloosstelling volledig afstand te doen van alle suprematie over de hier bedoelde landschappen, en in verband daarmede van de bijzondere inkomsten welke eertijds aan dat bestuur in de onderhoorigheden toekwamen en waarop het nog steeds aanspraak bleef maken, ofschoon het reeds lang van alle invordering daarvan had moeten afzien.

Het voorgestelde doel is bereikt door artikel 1 van het thans aangeboden contract dd. 23 Juni 1884, bij welk artikel Siak alle rechten op de onderhoorigheden van Panei tot Tamiang, waaronder ook begrepen de Siaksche apanages Tandjong, Si Paré Paré en Pagoerawan, aan het Gouvernement heeft afgestaan.

De verdere bepalingen van het contract beoogen de verduidelijking en aanvulling van hetgeen vroeger is overeengekomen nopens den afstand aan het Gouvernement van het recht van belastingheffing in eigenlijk Siak en de overneming door het Gouvernement van het recht tot heffing van in- en uitvoerrechten en van de verpachte middelen in de zoo even genoemde apanages. Bij de akten van 23 Maart en 7 October 1863 en bij de overeenkomst van 4 November 1875 [1]), werden successievelijk door het Gouvernement overgenomen de belasting op de troeboekvisscherij in de Brouwerstraat, het monopolie van het debiet van opium en zout in het gebied van den laksamana te Boekit Boekit Batoe, het monopolie van het opiumdebiet langs de Siak-rivier, de belasting op den doortocht van vreemdelingen, de belasting op de voortbrengselen der bosschen, de in- en uitvoerrechten langs de Siak-rivier, de verpachte middelen op de eilanden Merbouw en Tebing-Tinggi, en de verschillende inkomsten van den Sultan van Siak op het eiland Roepat. De ervaring heeft geleerd dat de getroffen regelingen aan duidelijkheid en volledigheid te wenschen overlieten en tot misverstand aanleiding gaven, hetgeen ten deele was toe te schrijven aan de omstandigheid, dat ten tijde van de overneming der genoemde inkomsten in menig opzicht nog geen volledige kennis omtrent de inwendige toestanden in Siak verkregen was.

Bij art. 2 van het nieuwe contract zijn nu de grenzen van 's Gouvernements pachtgebied nauwkeurig omschreven, zoo wel wat den vasten wal als wat de eilanden betreft. (Het punt waar de kust van eigenlijk Siak ten noorden grenst aan het landschap Bangka wordt in het Maleisch aangeduid met perbahgian aroes (art. 2 § 1 *a* van het contract), d. i. het punt waar de stroom in zee zich splitst om gedeeltelijk den mond van de Rokan-rivier en gedeeltelijk straat Roe-

1) Gedrukte stukken der Tweede Kamer, Zitting 1876—1877, 101, n° 9.

pat in te loopen. Tevens is aan 's Gouvernements pachtgebied, in het belang van eene betere afronding, eene uitbreiding gegeven. In het bijzonder valt hierbij op te merken dat het gebied van de gouvernements-zoutpacht, dat vroeger beperkt was tot een gedeelte van de kust (tusschen Soengei Domei en Tandjong Padang) en tot het eiland Roepat met de daarbij behoorende kleine eilanden, thans is uitgestrekt tot de geheele kust van Siak van de grens met Bangka af tot aan de grens met Poeloe-Lawan, alsmede tot alle eilanden. Het in 1875 afgestane recht tot het heffen van belasting van sago, was en getah, verzameld op en uitgevoerd van de eilanden Tebing Tinggi en Merbouw, is thans uitgebreid in dien zin, dat het Gouvernement de bevoegdheid heeft verkregen om op alle tot Siak behoorende eilanden en langs de geheele kust van Siak, uitvoerrecht te heffen van alle boschprodukten, met uitzondering van hout.

Met de belastingen, welke ingevolge het bepaalde sub II van art. 2 zijn en blijven afgeschaft, worden bedoeld de verplichte leveringen van verschillende voortbrengselen uit de bosschen. Ter vermijding van misverstand, dat ook op dit punt heeft plaats gehad, is het echter wenschelijk geacht uitdrukkelijk te doen uitkomen, dat onder de afgeschafte belastingen niet zijn begrepen de heffing van $^1/_{10}$ der boschproducten (pantjoeng alas), de belasting op de rijstvelden (tapak lawang) — welke voornamelijk ten bate van de volkshoofden komen — en de leveringen van bijzonderen aard, bekend onder den naam van barang larangan (kroon-prerogatieven) ten behoeve des Sultans.

Bij artikel 3 is, met toekenning van schadeloosstelling, een einde gemaakt aan de dusver door het Sultansbestuur uitgeoefende monopoliën van den handel in zout en ijzer in de binnenlanden.

Art. 4 dient om te voorkomen dat op de kust van Siak vanwege het inlandsch bestuur in- en uitvoerrechten worden geheven. Het Gouvernement heeft in der tijd alleen overgenomen het recht tot heffing van in- en uitvoerrechten langs de hoofdrivier van Siak. Eene uitbreiding van dat recht kwam uit een financiëel oogpunt niet raadzaam voor, omdat langs de overige waterwegen (soengei's) geen handel van eenig belang wordt gedreven; maar evenmin werd het wenschelijk geacht dat die rechten door het inlandsch bestuur werden geheven. De exploitatie van de boschproducten uit de bosschen langs de oevers der soengei's wordt door den Sultan in den regel verpacht. Dit middel van inkomsten is hem ook nu gelaten, mits de rechten van het Gouvernement en de rechten van de volkshoofden op den grond (oetan tanah) daardoor niet worden aangetast.

De in artikel 5 bedoelde heffingen op doortrekkende vreemdelingen en op de doorgevoerde troeboekvisch te Pakan Bahroe vonden in 1879 nog plaats, maar het Europeesch bestuur maakte er toen een einde aan, omdat het die heffingen onrechtmatig achtte sinds in 1863 de belasting op den doortocht was afgekocht. Nadere onderzoekingen hebben echter geleerd, dat die afkoop op eene gebrekkige wijze was geregeld. De billijkheid gebood dus, de hoofden, die uit de heffingen

te Pakan Bahroe voordeel trokken en door de afschaffing benadeeld waren, alsnog schadeloos te stellen.

Ofschoon voorloopig is afgezien van overneming van de pachten in de bovenlanden, gelegen buiten het in art. 2 omschreven pachtgebied, is echter bij artikel 6, ter voorkoming van moeilijkheden, overeengekomen dat de pachten in boven-Siak zooveel mogelijk in handen van den pachter der gouvernementsmiddelen in beneden-Siak zullen zijn.

Art. 7 betreft de verzekering van de rechten der mindere hoofden.

Art. 8 handelt over den afstand aan het Gouvernement van de in- en uitvoerrechten en van de verpachte middelen in de Siaksche apanages Tandjong, S: Paré Paré en Pagoerawan. Eertijds ressorteerden deze landschappen onder het daaraan grenzende Batoe-Bara, en niet lang geleden stond Si Paré Paré nog onder het gezag van den datoe van Pasisir, een der hoofden van Batoe-Bara, van wien aan het slot van artikel 9 melding is gemaakt. De inkomsten uit deze apanages werden ten deele door den Sultan van Siak, ten deele door de plaatselijke hoofden genoten. In art. 9 is aangegeven de wijze waarop de door het Gouvernement uit te keeren schadeloosstellingen onder de belanghebbenden (den Sultan en de rijksgrooten, de volkshoofden en de hoofden in de apanages) zullen worden verdeeld.

Het totaal der schadeloosstellingen bedraagt f 40 000 's jaars, waarvan f 20 000 voor den afstand van de aanspraken van Siak op de onderhoorigheden; f 7000 ter zake van de uitbreiding en afronding van 's Gouvernements pachtgebied in beneden-Siak; f 4000 wegens afschaffing van den in art. 3 van het contract bedoelden gedwongen handel en van de doorvoerrechten te Pakan Bahroe, en f 9000 wegens de overneming van rechten en pachten in de apanages. Bovendien is van de zijde van het Gouvernement afgezien van de invordering van een schuld van ruim f 51 000, gedeeltelijk dagteekenende van het bestuur van den vorigen Sultan.

De boven omschreven schikkingen zijn met 1 Januari 1885 in werking getreden, met uitzondering van de bepaling betreffende overneming van de rechten en pachten in de drie meergenoemde apanages, welke met 1 Januari 1886 in werking zal treden. Bij de goedkeuring van het contract door de Indische Regeering, bij besluit dd. 29 Maart 1885 n°. 14, is de redactie van een tweetal artikelen op een paar ondergeschikte punten verbeterd. (De wijzigingen zijn opgenomen aan den voet van het overgelegd contract). Tevens is bepaald dat de zin van den Nederlandschen tekst zal beslissen, indien nopens de strekking van eenig beding onzekerheid mocht ontstaan.

Door de mede hiernevens aangeboden contracten betreffende Tanah Poetih, Batoe Bara en Padang en Bedagei is eene zeer gewenschte aanvulling van 's Gouvernements belastinggebied ter Oostkust van Sumatra verkregen.

Tanah Poetih is gelegen aan het benedengedeelte der Rokan-rivier, aan de noordelijke grens van eigenlijk Siak. Het staat onder het gezag van den Sultan van Siak, die het als een persoonlijk leen heeft afgestaan aan zijn broeder, den mangkoe boemi, aan wien als zoodanig het aandeel des Sultans in de opbrengst van de in- en uitvoerrechten in dit landschap toekomt. Buiten dezen hebben daaraan ook deel de volkshoofden. Met het oog op de ontwikkeling waarvoor de handel langs de aanzienlijke Rokan-rivier vatbaar wordt geacht, vooral bij invoering van regelmatig werkende tarieven, was het van belang ook dien stroom binnen 's Gouvernements tolgebied te brengen, waardoor tevens gelegenheid zou ontstaan om toezicht uit te oefenen over de langs het bovengedeelte van de Rokan gelegen streek. De daaromtrent gevoerde onderhandelingen hebben geleid tot de overeenkomst van 23 Juni 1884, waarbij de Sultan van Siak en diens broeder, benevens de landsgrooten van Tanah Poetih, tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling van f 7 500, ten behoeve van het Gouvernement afstand hebben gedaan van het recht tot het heffen van in- en uitvoerrechten in dat landschap.

Met de hooger vermelde Siaksche apanages Tandjong, Si Paré Paré en Pagoerawan en de Delische apanages Padang en Bedagei neemt Batoe Bara het tusschen Assahan en Deli gelegen gedeelte van de Oostkust van Sumatra in, waar de heffing van in- en uitvoerrechten en de pachten nog niet in handen van het Gouvernement waren gebracht. Reeds sedert eenigen tijd werd de wenschelijkheid erkend om in deze leemte te voorzien, wat Batoe Bara betreft zoowel in het belang van de wering van den sluikhandel in opium en den clandestienen invoer van wapenen en ammunitie bestemd voor de Battaklanden, als met het oog op de vestiging van Europeesche landbouwondernemingen aldaar. Bij het contract van 31 Mei 1884 goedgekeurd bij het besluit van den Gouverneur-Generaal dd. 29 Maart 1885 n° 14, hebben nu de 4 hoofden, tusschen wie het gezag over Batoe Bara is verdeeld, er in toegestemd om tegen eene schadeloosstelling van f 11 625 's jaars, de bovenvermelde inkomsten in hun landschap aan het Gouvernement af te staan.

De kustlandschappen Padang en Bedagei, die vroeger aan den Sultan van Serdang onderhoorig zijn geweest en eerst later als apanages onder het gezag van den Sultan van Deli zijn gekomen, waren niet begrepen in de regelingen waarbij in 1875 [1]) verschillende belastingen in Deli door het Gouvernement werden overgenomen. Sedert dien tijd is de beteekenis van deze landschappen meer op den voorgrond getreden door de aanvragen van particulieren, om aldaar gronden in exploitatie te nemen. In die omstandigheid kon het niet anders dan wenschelijk zijn dat ook die streek, wat de belastingheffing betreft,

1) Gedrukte stukken der Tweede Kamer, Zitting 1876—1877, 101, n° 12.

in gelijke verhouding tot het Gouvernement werd gebracht als waarin Deli verkeert. Dit doel is bereikt door de beide contracten van 15 December 1884 en 5 Maart 1885, waarbij de Sultan van Deli en de geapanageerden in Bedagei en Padang het recht tot heffing van in- en uitvoerrechten en de verpachte middelen aldaar aan het Gouvernement hebben overgedragen, onder beding van eene jaarlijksche schadeloosstelling van f 30 000 voor ieder der beide landschappen.

Terwijl de overeenkomsten betreffende Tanah Poetih, Batoe Bara en Padang bestemd zijn om met 1 Januari 1886 in werking te treden, is de overeenkomst betreffende Bedagei reeds met 1 Januari 1885 ingegaan. Laatstbedoeld tijdstip werd gekozen in verband met de wenschelijkheid om de pachten en rechten in Bedagei gedurende 1885 in handen te doen blijven van den pachter der gouvernementsmiddelen in Deli, hetgeen niet mogelijk was bij eene latere inwerkingtreding van het contract.

HET LAATSTE ADRES OVER HET WETSONTWERP TOT WIJZIGING VAN HET RECHTENTARIEF.

Het zonderlinge adres van de Heeren J. Koning en Van Delden en andere Rotterdamsche ingezetenen deed eenige, mede te Rotterdam gevestigde, firma's besluiten, van haar zijde onmiddellijk dit adres te richten aan de Tweede Kamer:

Geven met verschuldigden eerbied te kennen de ondergeteekenden, allen kooplieden of bij den handel betrokkenen te Rotterdam, dat zij met diep leedwezen hebben kennis genomen van een aan uwe hooge vergadering gericht adres van de heeren J. Koning & Van Delden en eenige anderen te dezer stede, in welk adres wordt aangedrongen op het invoeren van differentiëele uitvoerrechten in Ned.-Indië — overeenkomstig het door de heeren Bahlmann en acht andere leden bij u ingediende amendement op het thans aan de orde zijnde wetsontwerp tot wijziging van de tarieven van in- en uitvoerrechten in Ned.-Indië.

De motieven, volgens welke de heffing van differentiëele uitvoerrechten wordt aanbevolen, komen den ondergeteekenden ten eenenmale onhoudbaar voor, en zulk een maatregel zou h. i. zijn eene ramp, zoowel voor het moederland als de kolonie.

Genoemde adressanten toch beginnen zelf met te erkennen »den treurigen toestand" van de landbouwnijverheid in de koloniën en achten het billijk, dat »in de ruimste mate" worden voldaan aan den aandrang, »waarmede o. a. de afschaffing gevraagd wordt van de rechten, die bij uitvoer van producten in onze koloniën worden geheven."

Inderdaad, het is voldoende bekend, hoe de landbouw-nijverheid op Java, die met vele bezwaren en lasten te kampen heeft — en die, *zoowel direct als indirect*, eene aanzienlijke bijdrage levert tot de koloniale geldmiddelen — in 1884 eindelijk in een toestand kwam, die zoo goed als onhoudbaar was, en die dadelijk krachtig terugwerkte op de betrokken credietinstellingen hier te lande. De Amsterdamsche financiëele crisis was het natuurlijke gevolg en slechts met niet geringe krachtsinspanning werden groote handelslichamen voor den val behoed. Het vermogen van duizenden Nederlanders stond toen op het spel en is nu nog bij den bloei van den Nederlandsch-Indischen landbouw betrokken. De planters zijn daarenboven voor het meerendeel onze zonen en broeders, ook Nederlanders; zij arbeiden met Nederlandsch kapitaal en zullen zich waarschijnlijk na volbrachten arbeid weer hier te lande met het verkregen vermogen vestigen. Welk eene onbillijkheid zou het zijn, dien nijveren mannen, die zich een moeitevol leven en een verblijf in een tropisch klimaat, dikwijls ver van de beschaafde wereld, getroosten, lasten op te leggen ten bate van enkele weinigen in het moederland!

Het onderhavige wetsontwerp wil dan ook, hoewel wellicht nog in onvoldoende mate, de lasten der planters verlichten en aldus aan de rechtmatige grieven tegemoetkomen. Dat nu een kunstmatige dwang door middel van een differentiëel recht, om hunne voortbrengselen naar Nederland te verschepen, slechts het opleggen zou zijn van een nieuwen last in stede van den ouden, zoozeer gewraakten, behoeft nauwelijks betoog.

Immers, indien het verschil van recht niet voldoende is, om den planter tot de Nederlandsche markt te beperken, is de voorgestelde maatregel ook nutteloos, en ware het beter, geheele vrijheid van beweging te laten. En werkt het recht dusdanig, dat werkelijk de voortbrengselen in quaestie gedwongen worden hier ter markt te komen, dan wordt door dat nadeelige prijsverschil den Indischen landbouw een gedeelte van zijne toch reeds zoo karige winst ontnomen ten voordeele van enkele kooplieden, makelaars en direct-belanghebbenden in onze beide koopsteden.

Dat althans voor de suiker de aanbevolen maatregel evenwel geen doel zou treffen, toont eene berekening van de tweede ondergeteekende (opgenomen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Maart ll.) Daaruit blijkt, dat het voorgestelde verschil in uitvoerrecht van *f* 0.30 per 100 kilo lager is dan de vracht van hier naar bijna alle buitenlandsche havens (Antwerpen alleen uitgezonderd), en dat dus de planter of wel de handelaar op Java niettegenstaande het differentiëel recht, voort zou gaan, het product naar andere landen te verschepen, waar zijn belang dit medebracht. In dat geval zou echter niet aan de billijke eischen van den landbouw worden tegemoetgekomen, en zou een kwalijk begrepen, kortzichtig eigenbelang voortgaan, dien landbouw grootelijks te belemmeren. De planter zou, òf bij het verlaagde recht geen voordeel hebben, òf

zou zich een groot deel van het hem gegunde weer ontnomen zien ten bate van enkelen.

En wanneer aldus geene ontheffing van last verkregen werd, zou het kwijnende landbouwbedrijf op Java in vele gevallen zich niet meer kunnen staande houden. Dit werd meermalen aangetoond, o. a. in een aan uwe vergadering gericht adres van den heer C. F. Quien te Amsterdam c. s. en nog onlangs door den heer mr. J. E. Henny in het Indisch-Genootschap te 's Hage. Het kwijnen van die nijverheid zou niet alleen menige bron van inkomsten voor den staat doen opdrogen, maar zou ook allernoodlottigste gevolgen hebben voor de ingezetenen van het moederland en voor de inlanders op Java, niet het minst met het oog op den uitvoerhandel van Nederland.

Welken indruk overigens een dergelijk benadeelen van den Indischen landbouw ten bate van enkelen in het moederland bij de toch reeds, naar het schijnt, bestaande misnoegdheid in de kolonie maken zou, laten ondergeteekenden met bescheidenheid aan uw bezadigd oordeel over.

De voordeelen, die differentiëele uitvoerrechten voor de Nederlandsche scheepvaart zouden kunnen hebben, zijn ondergeteekenden niet duidelijk. Indien de vaderlandsche reeders niet op andere wijze een grooter aandeel in de vrachtvaart weten te verkrijgen, zal een enkel differentiëel recht zonder wettelijke uitsluiting of achterstelling van de vreemde vlag hun toch zeker geen vrachten van de Javaansche havens verschaffen.

Veeleer dan het heffen van een belemmerend differentiëel uitvoerrecht zouden de ondergeteekenden de geheele afschaffing van dat recht bij deze gelegenheid wenschen te zien vastgesteld, en nemen zij de vrijheid, het daartoe strekkende amendement van de heeren Verniers van der Loeff, Kielstra en Van Gennep krachtig te ondersteunen. Werden de uitvoerrechten indertijd om fiscale redenen behouden, de nu voorgestelde verhooging der invoerrechten zou de schatkist bij eene geheele afschaffing geen of geen noemenswaardig nadeel doen lijden.

Het vestigen van eene »toleenheid tusschen Nederland en zijne koloniën" door de voorstanders der differentiëele rechten als voorwendsel op den voorgrond geplaatst, kan naar de bescheiden meening van de ondergeteekenden geen gewicht in de schaal leggen, bij al het groote verschil in wetgeving op bijna elk gebied, dat noodzakelijkerwijze bestaat.

Redenen waarom de ondergeteekenden uwe hooge vergadering eerbiedig, maar ernstig en dringend verzoeken, hare goedkeuring niet te hechten aan de voorgestelde invoering van differentiëele uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië.

Hetwelk doende, enz.

Rotterdam, 22 Maart 1886.

Hendrik Muller & Co., Philippi & Co., Internationale Crediet- en Handels-Vereeniging *Rotterdam*: A. Jurjans en J. W. Muntz, Rochussen & Pit, R. Mees

& Zonen, Corns. Balguerie & Zoon, P. van den Arend, W. C. Schalkwijk, Sijmons & Co., K. Schoon, Wierdsma, Otto Reuchlin, C. E. van Stolk, Carl Ellinckhuijsen & Zonen, G. H. Mees, A. C. van Rossem, A. J. F. Burger, M. Mees, Boutmy & Co., H. N. Montauban van Swijndregt, Otto Gompertz, Betz & Jay, B. M. Spiers & Son, Wissel- en Effectenbank, W. P. Hubert en P. Bredius, Meens & Kolff, H. E. van IJsendijk Jr., P. A. Boer & Zoon, Hendrik P. N. Muller, M. en R. de Monchy, C. L. Hollert & Kolff, A. Knottenbelt, Wambersie & Son, W. Schöffer & Co.

Naar aan de *N. R. Ct.* wordt medegedeeld, is het betrekkelijk geringe aantal onderteekenaren in hoofdzaak te wijten aan den korten tijd, gedurende welken gelegenheid tot teekening kon worden gegeven.

KOLONIALE LITERATUUR.

CRITISCHE OVERZICHTEN.

(C. LEEMANS), Beschrijving van de Indische oudheden van het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden. Leiden, E. J. BRILL. 1885. 8°. *f* 0.50.

Wie, belangstellend in Indische archaeologie, het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden bezoekt, zal, zoo hij het heden met 't verleden vergelijkt, ongetwijfeld hoogst aangenaam verrast zijn door de aanmerkelijke uitbreiding die de verzameling van Indische oudheden, vooral sedert het jaar 1842, onderging. Uit het Voorbericht van het boekjen, dat door den gevierden Directeur van het Leidsche Museum uitgegeven en waarvan de titel hierboven afgeschreven werd, verneemt men, dat de eerste grondslag voor de Afdeeling der Indische monumenten, in het eerste vierde gedeelte dezer eeuw, werd gelegd door onderscheidene bezendingen van groote steenen beelden, die aan de gunstige beschikking van het Nederlandsch-Indische Bestuur, aan onbekrompen geschenken van onderscheidene ambtenaren en andere oudheidvrienden, maar bovenal ook aan de onvermoeide en ijverige zorgen van den Leidschen Hoogleeraar C. G. C. Reinwardt, dank geweten moeten worden. Bij de vervulling van de uitgebreide en talrijke werkzaamheden en verplichtingen, aan de hem door de Regeering opgedragen natuurkundige zending verbonden, wist Reinwardt ook zijne aandacht te schenken en zijne krachten te wijden aan de bevordering van de geschied- en oudheidkunde van Java, en aan het verzamelen van daarop betrekkelijke belangrijke bescheiden, die hij aan het vaderland overzond, of, toen zijne zending geeindigd was, zelf bij zijnen terugkeer derwaarts medebracht. Latere aanwinsten werden ook nog meermalen uit Java, door geschenken van onderscheidene aldaar gevestigde personen verkregen, tot dat de oprichting van een Museum van Oudheden door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia, voor de overblijfsels van vroegere eeuwen eene onwaardeerbare, veilige verblijfplaats aanbood. Sedert dien tijd werd aan den uitvoer, althans van steenen beelden en beeldhouwwerken, die, ondanks de door de Regeering vastgestelde bepalingen, maar al te vaak plaats greep, paal en perk gezet, en stelde de Directie van het Museum zich

hier meer uitsluitend tot doel, om vroeger hier te lande aanwezige voorwerpen, of die ook later langs geheimen weg nu en dan uit Java overgebracht waren of werden, door koop of door schenking voor het Rijksmuseum te verwerven, en hunne verwijdering naar buitenlandsche verzamelingen, dit, helaas, niet altijd met gunstig gevolg of in tijds, te voorkomen, en te verhoeden dat zij op de eene of andere wijze verloren gingen.

De vooral zeer talrijke aanwinsten van voorwerpen in metaal, tegen welker uitvoer geen overwegend bezwaar bestond, of waartegen geene voldoende maatregelen konden genomen worden, werden zoowel door schenking als door aankoop verkregen, dit laatste meermalen van vrij uitgebreide verzamelingen die, na den dood der eigenaars, in openbare veiling werden gebracht. Ook slaagde de Directie nu en dan wel eens om diergelijke kleine verzamelingen, die reeds in andere handen waren overgegaan, nog in tijds op te sporen en door onderhandeling voor het Museum te redden. Maar vooral verkreeg de Afdeeling eene hoogst belangrijke uitbreiding, toen een zeer aanzienlijk aantal Javaansche bronzen, uitmuntende door zeldzame voorstellingen, uitstekende bewerking en ongerepten toestand, uit het voormalige Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden te 's-Gravenhage, nadat die inrichting opgeheven was, aan het Museum werd toegevoegd.

Ook trok men vruchten van de groote internationale tentoonstelling in 1883 te Amsterdam, waar ook overblijfsels van den Hindoe-tijd van Java zoowel in steen, als kleinere voorwerpen in metaal waren ingezonden. Eene fraaie reeks, waaronder enkele zeldzame stukken mocht men, na afloop van de tentoonstelling, van den eigenaar, den oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, Mr. A. J. Duymaer van Twist, voor het Museum ten geschenke erlangen; en raadpleegt men voorts de jaarboeken van het Museum, de Directie kan wijzen op eene breede lijst van de begunstigers, door wier tusschenkomst, bemiddeling en geschenken, of uit wier nalatenschap, ook anderszins, bij aankoop, de Afdeeling der Indische oudheden haren rijkdom te danken heeft.

Van die gestadige belangrijke uitbreiding van het Museum geeft de laatst uitgegeven »Beschrijving" een welsprekend getuigenis. Neemt men de in 1842 verschenen »Beredeneerde beschrijving der Asiatische en Amerikaansche monumenten van het Museum van Oudheden" ter hand, men vindt daarin de Indische oudheden alsnog beschreven tegelijk met de Persische, Babylonische, Assyrische, Numidische, Libyphoenicische, Hebreeuwsche, Arabische en Amerikaansche monumenten. En geen wonder. De Indische oudheden vormden *toen* nog »een, zij het dan ook een zeer belangrijk *onderdeel* bij de Aziatische en Amerikaansche oudheden van het Museum, waarmede zij in eene der groote zalen geplaatst waren. Maar »sedert vorderden de talrijke aanwinsten, die achtereenvolgens tot onzen Archipel toegevoerd werden, allengs eene plaatsruimte, die, en dan nog maar zeer bekrompen, slechts beschikbaar kon komen, door eene

verwijdering van bijna al de overige, niet tot Indië behoorende voorwerpen naar andere lokalen van het Museum." Eene afzonderlijke zaal moest voor de Indische oudheden worden ingeruimd; en men deed het op waarlijk artistieke wijze, door de zaal zelve in twee deelen te scheiden door eene poort, die eene proef levert van de latere Indische bouwkunst. »Zij werd ontworpen naar het werk van eenen Indischen bouwkundige Ram-Raz, *Essai on the architecture of the Hindus*, uitgegeven door het *British Oriental translation fund*, 1834, 4°, en zij behoort tot eene orde of den stijl, die aan Visjnoe geheiligd is en met den naam van Visjnoekanta onderscheiden wordt. Ook de overige bouwkundige versiersels, zooals de draagsteenen en lijsten zijn aan dien zelfden bouwstijl ontleend." De oude catalogus van 1842 kon natuurlijk ook niet meer voldoen: »de behoefte aan eene nieuwe beschrijving der voorwerpen, maar die zich uitsluitend bepaalde tot de in de zaal der Indische oudheden tentoongestelde, deed zich meer en meer kennen."

Die behoefte te erkennen en daarin tevens onverwijld te voorzien — ziedaar slechts éene zaak voor den gevierden Directeur van het Leidsche Museum. Zijne nieuwe »Beschrijving" is daarvan het bewijs. Zij verscheen reeds in het vorige jaar, doch schijnt helaas tot dusver in onze vaderlandsche en indische pers weinig de aandacht te hebben getrokken. Zij verdient dit echter in ruime mate, evenals al wat van de hand van den beroemden Leidschen Archaeoloog afkomstig is.

De nieuwe »Beschrijving," die den bezoekers van het Museum aangeboden wordt, omvat uitsluitend de voorwerpen, die tot de afdeeling der Indische oudheden behooren; beoogt men daarmede de bezoekers in de gelegenheid te stellen, om op eene beknopte wijze zich met den rijken inhoud dier afdeeling bekend te maken, de inrichting van den catalogus beantwoordt geheel aan dat doel. Achtereenvolgens wordt eene omschrijving gegeven van de aanwezige voorwerpen in steen, gebakken aarde, metaal, van onecht, van hedendaagsch werk, van afgietsels, afdrukken van zegelringen, teekeningen, photographiën, kaarten terwijl eindelijk de voorwerpen aangeteekend worden, die niet uit den Nederlandsch-Indischen Archipel afkomstig zijn, en meer bepaald uit Siam, Rangoen, Japan, het Indisch vasteland en Ceylon. Een en ander binnen de ruimte van 132 bladzijden druks in kl. 8°, hetgeen genoegzaam bewijst, dat naar beknoptheid is gestreefd geworden; gaat men voorts de beschrijving der verschillende voorwerpen na, de bijzonderheden, die telkens daarbij worden medegedeeld, terwijl herhaaldelijk de noodige literatuur er bij wordt opgegeven, dan mag een woord van hulde voor den geleverden arbeid niet onthouden worden; waar de bewerker zelf met de hem eigene bescheidenheid op blz. X van het Voorbericht spreekt van een pogen, zal elk bezoeker van het Museum, evenals ieder die den catalogus in handen neemt, gaarne erkennen, dat bij de omschrijving der voorwerpen de noodige kortheid is in het oog gehouden zonder inbreuk te maken op de duidelijkheid; dat een flink en degelijk overzicht wordt aangeboden van hetgeen de keurig ingerichte zaal bevat, waarin de Afdeeling Indische oud-

heden zich thans bevindt. Blijke dan ook het succes, dat aan dezen nuttigen arbeid ten deel valt, zoo groot te zijn, dat spoedig aan de bezorging van eene derde uitgave moet worden gedacht. Zij het dan ook tevens weder eene vermeerderde, en waarbij het een voorrecht zal zijn op de voorziening in erkende behoeften te mogen wijzen.

Pijnlijk trof ons de mededeeling, dat de afgietsels in gips van Gedenksteenen met Kawi-opschriften van Java en Sumatra tijdelijk in eene der zalen van de afgietsels der Olympische beeldhouwwerken, in het Kantongerechtsgebouw geplaatst zijn »*wegens gebrek aan ruimte in het Museumgebouw.*" Commentaar is overbodig.

Alleszins behartigenswaard is voorts de opmerking omtrent het verkrijgen van voorwerpen uit Indië. Werd menige merkwaardige bijdrage van daar met dank aanvaard, de Directie van het Rijksmuseum kan evenwel »den wensch niet onderdrukken naar eenen maatregel, waardoor beoordeeling van bevoegde zijde hier te lande kon worden ingewonnen omtrent den graad van belang, die aan vele dier voorwerpen voor het vaderlandsch Museum toegekend moet worden. Meermalen — zoo schrijft zij — kwam het ons voor dat op dat onderwerp een gevoelen dezerzijds, gegrond op de meer volledige kennis van het hier aanwezige, niet immer in overeenstemming zou blijken met de te Batavia uitgesproken meening; wij hadden dan reden om het te betreuren, dat voorwerpen wier bezit niet voor het Bataviaasch Genootschap gewenscht werd, aan de rechthebbende teruggegeven waren, ofschoon wij hen voor het Rijks-Museum onder werkelijke aanwinsten zouden gerekend hebben."

Hierbij dient nog eene andere ernstige, en o. i. niet ongegronde wensch gereleveerd te worden, dat het namelijk in het belang der wetenschap zou zijn, dat de beschikking over oud-Javaansche gedenkteekens en andere voorwerpen hier te lande, steeds na voorafgegaan onderzoek en ingewonnen raad van bevoegden, gegrond ware of werd op eene juiste beoordeeling van de wijze waarop en de plaats waar die voorwerpen het meest aan hunne bestemming konden beantwoorden. Zoo bezit het Koninklijk Zoölogisch Genootschap *Natura artis magistra* te Amsterdam een zestal groote, ook door voorstelling en bewerking zich kenmerkende steenen beelden, die, zonder de daartoe gevorderde machtiging uit Java weggevoerd, door eenen der begunstigers of leden van het Genootschap aan die instelling ten geschenke werden afgestaan. Op verlangen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, werden die beelden door het Genootschapsbestuur in 1859 bij het Rijks-Museum van Oudheden, onder voorbehoud van eigendomsrechten in bewaring gegeven en tentoongesteld. Zij bleven daar gedurende ruim zes jaren, tusschen andere van gelijken aard eene nuttige plaats innemen, totdat zij in November 1865 door het bestuur van het Genootschap teruggevorderd werden, in welks verzameling zij thans, meer als zeldzaamheden aan de nieuwsgierigheid van bezoekers, dan in hunne wetenschappelijke

waarde, als bouwstoffen voor oudheidkundige studie en onderzoek, aan eene nuttige bestemming voldoening kunnen schenken."

Doch niet deze daad alléen viel er te betreuren. Ook scheen er over concurrentie met eene andere Rijksinstelling te moeten worden geklaagd.

Immers, werd hierboven reeds gewezen, hoe, na den afloop der koloniale tentoonstelling in 1883 te Amsterdam, door den oud-Gouverneur-Generaal van Ned. Indië, Mr. A. J. Duymaer van Twist het Museum met eene reeks van voorwerpen werd verrijkt: »minder gelukkig", heet het, »was het Museum met betrekking tot eenige oud-Javaansche bronzen, die door den oud-Gouverneur-Generaal, Mr. J. W. van Lansberge, ook op dezelfde tentoonstelling ingezonden, aan het Rijks Ethnopraphisch Museum te Leiden werden afgestaan, en alzoo eene bestemming erlangden, die zoolang er een Rijks Museum van Oudheden in Leiden bestaat, wèl in dat laatste, maar zeer zeker niet in een Ethnographisch Museum gepast kan worden geacht". Ware samenwerking van de beide Rijksinrichtingen niet mogelijk geweest?

Blijke het bij eene nieuwe uitgaaf der »Beschrijving" dat ook in dit opzicht eene gewenschte verandering heeft plaats gehad!

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. Vijfde volgreeks. Eerste deel, aflev. 2. 's Gravenhage, M. Nijhoff. 1886. 8°.

Weder verscheen er eene aflevering der bekende »Bijdragen", vanwege het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I. uitgegeven. Ditmaal is haar inhoud bijna geheel geo- en ethnographisch. De heer Robidé van der Aa leverde het vervolg zijner critische beschouwing van den Nieuwen Atlas van N. I. en behandelde de bladen, welke aan Java en Atjeh zijn gewijd. Een jeugdig geleerde, de heer C. M. Pleyte Wzn., thans assistent bij 's Rijks Ethnographisch Museum, te Leiden, hier, naar we meenen, voor het eerst als schrijver op Indisch terrein optredende, deelde »iets" mede over mnemonische en andere teekenen bij de volken van den Oost- Indischen Archipel". Had reeds de bekende ethnoloog Richard Andree in een hoofdstuk, getiteld »Merkzeichen und Knotenschrift" van zijn werk »Ethnographische Parallelen und Vergleiche", het gebruik dier teekenen bij tal van volken aangetoond, de jeugdige Schrijver vond aanleiding, om een aanvulling op dien arbeid te leveren en ons in kennis te stellen met hetgeen hij over dit onderwerp gevonden had bij de stammen van den Indischen Archipel, die door R. Andree slechts ter loops genoemd zijn. Achtereenvolgens wees hij op het knoopenschrift en den kerfstok, de zoogenaamde boodschapsstaven en het teekenschrift.

Het tweede opstel in den bundel is van de hand van den hoogleeraar Dr. G.

A. Wilken, aan de lezers van dit Tijdschrift te goed bekend, dan dat zij niet met levendige belangstelling zouden willen kennis maken met zijne nieuwe pennevrucht. Had hij vroeger uitvoerig gesproken over de inrichting van de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras, thans beschrijft hij de wijze, waarop de echtverbintenissen tot stand komen en de plechtigheden en gebruiken, die daarbij plaaats vinden. In dit gedeelte van zijn opstel worden de voorwaarden toegelicht, die er vereischt worden om een huwelijk te kunnen aangaan, waarvoor in aanmerking komen de leeftijd, bloedverwantschap, stand, de toestemming der ouders en de wil der kinderen, vooral der dochters; het gebruik van kinderverlovingen en kinderhuwelijken wordt hierbij uitvoerig toegelicht. De vraag, verder, op welke wijze huwelijken tot stand komen, wordt door den hoogleeraar beantwoord door te wijzen op schaking, waarvan hij het bestaan met eenige daarmeê samenhangende gebruiken aantoont, om vervolgens het huwelijk met aanzoek en de officieële verloven met daaraan verbonden gebruiken en gevolgen te beschrijven. Over de huwelijksvoltrekking zelve wordt echter nog niet gehandeld; de voornaamste plechtigheden en gebruiken daarvan zullen het onderwerp uitmaken eener volgende studie. Het nu reeds aangebodene doet ons met klimmend verlangen daarnaar uitzien.

In afwachting daarvan kan de belangstellende lezer zijne aandacht schenken aan het mede in deze 3e aflevering der »Bijdragen" voorkomend opstel des heeren K. T. van Delden-Laërne, waarin hij zijn koffierapport verdedigt tegen een aanval in de »Revue commerciale, Financière et Maritime de Rio de Janeiro" van 21 Juni 1885, n°. 73. De geëerde Rapporteur kan er zeker niet over klagen, dat zijn omvangrijk werk niet besproken is geworden; het lokte bij voortduring menige gedachtenwisseling uit zoowel hier te lande en in Indië als in het buitenland; nog onlangs vonden wij daarvan weder een waardeerend overzicht in de bekende »Petermann's Mitteilungen" 1886, Heft II, alsmede in de 4e aflevering van de »Bijdragen van het Statistisch Instituut."

Door de uitgave van het koffierapport des heeren van Delden heeft het Koninklijk Instituut ongetwijfeld er toe medegewerkt om opnieuw de aandacht op het hooge belang der koffiecultuur in Indië te vestigen en in dit opzicht heeft het zeker succes van zijne publicatie gehad. »Aan waardeering zoowel van dezen als van haren anderen arbeid ontbrak het overigens onze Instelling niet", dus heet het dan ook in het »Verslag", dat het Bestuur in de jaarlijksche algemeene Vergadering omtrent den staat en de werkzaamheden van het Instituut uitbracht. Dat »Verslag" vindt de belangstellende lezer aan het slot der »Bijdragen" opgenomen, tegelijk met eene »Systematische inhoudsopgave" van de vier dusver verschenen reeksen van het tijdschrift, welke aan velen, die het raadplegen willen, zeker welkom zal zijn.

De Macedoniër. Algemeen zendingstijdschrift onder redactie van Ds. H. Dijkstra. Met vaste medewerking van S. Coolsma, R. van Eck, O. Eerdmans, B. Hans, A. A. Looyen, W. Scholten. Vierde jaargang. Leiden, D. Donner. 1886. 8°.

»Op het gebied der Zending bestaat, gelijk wel niemand zal loochenen, bij velen nog altijd betreurenswaarde onkunde. Ook wie in 't algemeen inlichting verlangt, weet soms niet aanstonds waar die te krijgen." Dus luidt de zeer juiste opmerking, die wij onlangs in »de Standaard" van 1 April jl. aantroffen In verband daarmede maken wij dan ook onzerzijds gaarne opmerkzaam op het Algemeen Zendingstijdschrift, waarvan de volledige titel hierboven voorkomt. Reeds is het zijn vierden jaargang ingetreden en wordt de redacteur daarvan, de heer H. Dijkstra, predikant te Oldekerk, in zijne taak ook gesteund door zaakkundigen, wier namen ook in Indië bekend zijn, zooals de hh. Coolsma en van Eck. Toch betwijfelen wij het zeer, of men in onze Oost, buiten zekere kringen, wel eens den naam van het orgaan kent; ook gelooven wij, dat zelfs vele Indophilen in ons land in hetzelfde geval verkeeren. Zij zouden echter wel doen zich over die onkunde te schamen. Hoeveel wordt er niet in aangetroffen, dat ook buiten den kring der Zendingsvrienden de aandacht moet trekken. In den compleeten derden en de beide reeds verschenen afleveringen van den vierden jaargang worden, behalve de, ook uit een statistisch oogpunt, te waardeeren jaaroverzichten van 't Zendingswerk in Indië, o. a. de volgende opstellen aangetroffen: »De beweging onder de Môslîm op Java"; »De Tenggereezen door R. van Eck"; »Iets over de houding die ons gouvernement in Indië tegenover de zending aanneemt door J. Esser"; »De Batta's op Sumatra"; Potloodschetsen. »Een en ander over de Javanen ook in verband met de zending door E. Haan"; »De Islam, door S. Coolsma"; »De koloniënjacht"; enz.

Het zendingstijdschrift verschijnt 8 maal per jaar, in afl. van 32 tot 48 blz.; men schaffe het zich aan in Nederland voor den geringen prijs van *f* 2.00, en in Indië voor *f* 2.50. Voor eene nette uitvoering zorgt de Leidsche uitgever, D. Donner.

M. C., De Indische inrichting te Leiden. Zaltbommel, Joh. Noman en Zoon. 1886. 8°.

Reeds werd in de »Maandelijksche Revue" van de Januari-afl. van dit ons tijdschrift, uit ons welwillend toegezonden Leidsche dagbladen, een zaakrijk resumé geleverd van het verhandelde over de Gemeente-instelling voor de opleiding van Oost-Indische ambtenaren te Leiden, waartoe aanleiding had gegeven een voorstel van drie raadsleden Mr. J. T. Buys, Dr. E. Fr. van Dissel en H. C. Juta, om die instelling op te heffen.

M. C. achtte — en terecht — »de opleiding dier ambtenaren eene zaak

van zooveel gewicht voor het gansche vaderland en zijne koloniën", dat hij het noodig en nuttig vond een zoo volledig mogelijk overzicht te geven van hetgeen over en naar aanleiding van dat voorstel is gezegd en geschreven. Oorspronkelijk opgenomen in het »Tijdschrift voor Ned. Indië", Febr. en Maart jl., is het thans in brochure-vorm verschenen. Gaarne zij daarop de aandacht gevestigd, met den schrijver overtuigd, »dat er uit dit overzicht veel valt te leeren en menige wenk, die te dezer gelegenheid werd gegeven, in ruimer kring overweging verdient."

BERICHTEN EN MEDEDEELINGEN.

Een prijsvraag. Door de »Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap" zijn, den 25sten Februari 1886, drie prijsvragen uitgeschreven, waarvan één — de derde — op het Indische krijgswezen betrekking heeft.

Zij luidt als volgt:

Eene organisatie te ontwerpen van het Nederlandsch-Indische leger, welke in staat stelt:

1°. Java te verdedigen tegen een Europeeschen vijand, en

2°. te allen tijde ons gezag te handhaven tegenover inlandsche volksstammen.

De verhandelingen over dit onderwerp, welke zoowel van leden als van nietleden der Vereeniging worden ingewacht, moeten vóór 1 Januari 1888 worden ingezonden.

Het komt ons voor, dat de Vereeniging bij het stellen van deze prijsvraag niet gelukkig is geweest. Vroeg zij algemeene beschouwingen, hetzij over de verdediging van Java tegen een buitenlandschen vijand, hetzij over de organisatie van het Indisch leger, dan had zij kans gehad op de ontvangst van belangrijke opstellen. Thans is zulks in zeer geringe mate het geval. De grondslagen van Java's defensiestelsel zijn nog niet vastgesteld; sedert 25 jaren is men dienaangaande aan 't overwegen, en alles wat tot dusver over de verdediging van Java tegen een buitenlandschen vijand is geschreven door officieele personen — Ministers van Koloniën, Gouverneurs-Generaal, legercommandanten en onderschikte autoriteiten — is steeds zoo zorgvuldig mogelijk geheim gehouden.

Welken grondslag kan dus een Officier voor zijn arbeid aannemen?

Welke troepen noodig zullen zijn om ten allen tijde ons gezag te handhaven tegenover inlandsche volkstammen is evenmin te bepalen. Heeft de steller der prijsvraag wel er over nagedacht, dat de sterkte dezer bezettingstroepen telken jare verandert? Die sterkte hangt geheel af van de toestanden, zooals die zich geregeld ontwikkelen. Op Java en Sumatra's Westkust b. v. zijn in de laatste 25 jaren een aantal posten opgeheven, omdat men daar ons gezag ook zonder

militaire bescherming voldoende gevestigd achtte; elders, b. v. op Deli, waar groote vooruitgang is waar te nemen, waar landbouw en nijverheid steeds grootere uitbreiding erlangen, zijn thans — en telkens meer — troepen noodig, terwijl men 20 jaren geleden nog niet aan de bezetting van die landstreek dacht.

Dit laatste bezwaar zou nu niet overwegend zijn, want men zou de op dit oogenblik bestaande toestanden als de juiste kunnen aannemen. Maar het groote bezwaar zit in de kwestie van Java's verdediging, en niet het minst door de *toelichting*, bij de prijsvraag gegeven.

Over die (zonderlinge) toelichting thans een enkel woord.

Zij luidt als volgt:

a. Bij de verdediging van Java tegen een Europeeschen vijand mag niet worden beschikt over de troepen op de Buitenbezittingen;

b. Het denkbeeld eener definitieve verplaatsing van den bestuurszetel mag niet als grondslag der verdediging worden aangenomen;

c. Bij de organisatie mogen geen overdreven financieele eischen worden gesteld.

De voorwaarde sub *a* zou aanneembaar zijn, indien zij niet eenigszins streed tegen die sub *c*. Tot dusverre werd altijd gerekend dat in tijd van nood c^a^. 2500 man van de Buitenbezittingen naar Java zouden overgaan. Mag dat nu niet meer, dan moet natuurlijk de sterkte van het leger op Java met 2500 vermeerderd worden, daar thans, op de Buitenbezittingen, geen man te veel is om te voldoen aan de voorwaarde sub 2, van »te allen tijde ons gezag te handhaven tegenover inlandsche volksstammen."

De voorwaarde sub *a* beteekent alzoo eenvoudig dat de uitgaven voor het leger met een paar millioen gulden per jaar zullen vermeerderen.

Het grootste bezwaar is echter te zoeken in de voorwaarde sub *b*: »Geen definitieve verplaatsing van den bestuurszetel als grondslag der verdediging". Van die voorwaarde begrijpen wij, ronduit gezegd, niets. Hoevele malen is reeds door deskundigen betoogd dat, zonder definitieve verplaatsing van den bestuurszetel naar het binnenland, aan geene ernstige verdediging van Java kan worden gedacht! Heeft niet de Minister van Koloniën van Bosse in 1871, in zijne Memorie van antwoord op de Indische begrooting van 1872, zich verplicht gezien neer te schrijven:

»*Eenstemmig waren de adviezen van de geraadpleegde militaire autoriteiten, dat een hoofdvereischte voor eene voldoende verdediging van Java tegen aanvallen van buiten is de verplaatsing van den hoofdzetel des bestuurs naar de binnenlanden*"?

Wel voegde de Minister hierbij dat hij van die verplaatsing niets wilde weten, omdat zij te veel geld zoude kosten; maar wanneer men tegen een uitgaaf van vier millioen guldens opziet om aan het *hoofdvereischte* der verdediging te voldoen, wat kan er dan van de geheele verdediging terechtkomen?

Immers, wanneer de bestuurszetel niet wordt verplaatst in vredestijd — eene verplaatsing in oorlogstijd zou slechts de desorganisatie van het bestuur verhaasten, zooals Baud reeds, op grond zijner ondervinding van 1811, heeft aangetoond, — dan zou men Batavia krachtig moeten versterken. Batavia is voor eene verdediging bij uitstek slecht gelegen en daarvoor zou eene troepenmacht gevorderd worden, veel grooter dan men bij mogelijkheid zou kunnen afzonderen. Maar bovendien, — zoodra de vesting Batavia belegerd werd, zou dan ook alle werking van de regeering naar buiten ophouden, en de regeering zou alzoo geheel verlamd zijn.

Wanneer men de verplaatsing in vredestijd van den bestuurszetel niet, en toch de verdediging van Java tegen een buitenlandschen vijand wèl wil, dan beteekent dat:

1°. aanleg van een kring van sterke forten rondom Batavia, en verdediging der haven te Tandjong Priok, te zamen minstens 20 à 25 millioen gulden kostende;

2°. uitbreiding van het Indisch leger, zoodat 15 à 20 duizend man alleen voor Batavia kunnen worden afgezonderd, terwijl het geheele leger, voor Java en de Buitenbezittingen, thans slechts 28 duizend man telt;

3°. niettegenstaande dat alles een bij uitstek slecht defensiestelsel, omdat wij geen gebruik maken van de door de natuur voor de verdediging aangewezen stellingen in de binnenlanden en alle kans voor het behoud van Java op eene kaart zetten.

Wij zullen er niet meer van zeggen. De voorwaarde sub *b* stelt den eisch, dat de heeren, die de prijsvraag willen beantwoorden, een verdedigingsstelsel moeten ontwerpen *zonder* rationelen grondslag. En daar het nu van zelf spreekt, dat een slecht defensiestelsel moet worden goedgemaakt door aanzienlijke vermeerdering van troepen, zien wij waarlijk niet, hoe men dàn nog aan de voorwaarde sub *c* zal kunnen voldoen.

Summa summarum: de heeren, die deze prijsvraag hebben ontworpen, hebben ditmaal geen eer van hun werk: zij stellen onmogelijke eischen.

NIEUWE UITGAVEN

IN NEDERLAND EN NEDERLANDSCH-INDIË.

Aitton (D.), Nederlandsch Oost- en West-Indië. Voor 't onderwijs bewerkt. 's-Gravenhage, Ch. Ewings. 1886. 8°.

Almanak (Regeerings-) voor Nederlandsch-Indië voor 1886. Eerste gedeelte: Grondgebied, Bevolking en Inrichting van het Bestuur van Nederlandsch-Indië. Tweede gedeelte: Kalender en Personalia. Batavia, Landsdrukkerij. 1886. 8°. *f* 4.00.

Almanak voor Nederlandsch-Indië voor 1886. Batavia, Landsdrukkerij. 1886. 8°. *f* 1.00

Annales du jardin Botanique de Buitenzorg. Publiés par le Dr. Melchior Treub. Vol. V, 2me partie. Leiden, E. J. Brill. 1886. 8°. (Blz. 87—139 en 21 platen). Compleet *f* 12.—

Berg (Mr. N. P. van den), Ons muntstelsel en onze landbouwnijverheid. Overgedrukt uit het Bataviaasch Nieuwsblad. Batavia, G. Kolff & C°. 1885. 8°.

Bestuurders (Onze) in moederland en koloniën. Leiden, de Breuk & Smits. 1885. 8°. *f* 0.75.

Bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel. Uitgegeven en toegelicht door P. A. Tiele. Eerste deel. (De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië. Verzameling van onuitgegeven stukken uit het oud-koloniaal Archief. Tweede reeks (Buitenbezittingen). Uitgegeven en bewerkt door P. A. Tiele). 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1886. 8°.

Buys (M.), Twee jaren op Sumatra's Westkust. Amsterdam, 1886. 8°. *f* 3.45.

Eeden (F. W. van), Houtsoorten van Nederlandsch Oost-Indië. Tevens beschrijving der meest bekende boomen van den Nederlandsch-Indischen Archipel en hunne waarde voor de huishouding. Haarlem, De Erven Loosjes. 1886. 8°. (Derde deel van den Beschrijvenden Catalogus, tevens handleiding tot de kennis der voortbrengselen van de Nederlandsche Overzeesche Gewesten. Koloniaal museum van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van nijverheid).

Hollander (Dr. J. J. de), Handleiding bij de beoefening der Javaansche taal. Leiden, E. J. Brill. 1886. 8°.

Inrichting (De Indische) te Leiden. (Overgedrukt uit het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, Februari en Maart 1886). Zaltbommel, Joh. Noman en zoon. 1886. 8°.

Kaart van het eiland Curaçao, benevens een plan van de stad en haven, alles volgens de laatste oorspronkelijke waarnemingen en opmetingen te zamen gesteld. Amsterdam, Seijffardt's Boekh. 1886. 1 vel gr. plano. *f* 2.50.

Kaart van de Westkust van Celebes van af Kékéan tot en met de Baai van Paré Paré, door B. A. Modderman. Vanwege de Commissie tot verbetering der zeekaarten uitgegeven door Jacob Swart. Herzien 1886. (Amsterdam, Seijffardt's Boekh.) 1886. 2 bladen in plano. *f* 4.00.

Kaart van Staat Sunda en Westkust van Java. Schaal 1 : 150.000. Met plans: Reede van Nieuw Anjer en Reede aan de Z. W. zijde van het eiland Dwars in den weg. Door Jacob Swart. Nieuwe uitgave. Amsterdam, Seijffardt's Boekh. 1886. 1 blad gr. folio. Op blauw papier gezet *f* 3.50.

Kern (H.) De Fidjitaal vergeleken met hare verwanten in Indonesië en Polynesië. Uitgegeven door de Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam. Amsterdam, Johannes Müller. 1886. 4°. (242 blz). *f* 2.40.

Leemans (C.), Beschrijving van de Indische oudheden van het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden. Leiden, E. J. Brill. 1885. 8°. *f* 0.50.

Lijst der Kustlichten in het Koninkrijk der Nederlanden en de Koloniën. Uitgegeven door het Ministerie van Marine, afd. Hydrographie. 's Hage, Landsdrukkerij. 1886. 8°.

Maatschappij (Nederlandsch-Indische Levensverzekering- en Lijfrente-). Almanak voor het jaar 1886. Zesentwintigste Jaargang. Batavia, Albrecht & C°. 1885. 16°.

Mail (De Indische). Veertiendaagsch populair tijdschrift ter bevordering der kennis van het heden en 't verleden. Onder leiding van P. C. Huijser, met medewerking van velen, die zich voor Indië interesseeren. 1e jaargang. N°. 1. Kuilenburg, Blom & Olivierse. 1886. 8°. (48 blz.) Per jaargang. *f* 6.00

Naamlijst der Europeesche Inwoners van het mannelijk geslacht in Nederlandsch-Indië en opgave omtrent hun burgerlijken stand. 1886. Batavia, Landsdrukkerij. 1886. 8°. *f* 2.00.

Naam- en ranglijst der officieren bij de land- en zeemacht in Nederlandsch-Indië. Batavia, Landsdrukkerij. 1886. 8°.

Programma der lessen aan de Hoogere Burgerschool met driejarigen cursus voor meisjes te Batavia. Vierde schooljaar. 1885—1886. Batavia. G. Kolff & C°. 1886. 8°.

Riedel (J. G. F.), De sluik- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua. Met platen en schetskaarten. Uitgegeven door tusschenkomst van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap. 's-Gravenhage, Mart. Nijhoff. 1886. 8°. *f* 19.25.

Riesz (C. H. F.), De particuliere landerijen en de cultures. Batavia, G. Kolff & C°. 1885. 8°.

Schets van de kust tusschen Thar en Eli op Groot-Kei-eiland en de ankerplaats voor dezelve, door J. J. Kingdom en J. C. P. Saurman. Vanwege de Commissie tot verbetering der Oost-Ind. zeekaarten uitgegeven door Jacob Swart. Herzien 1886. Amsterdam, Seijffardt Boekh. 1886. 1 vel plano. *f* 0.60.

Spectator (De Indische). Weekblad gewijd aan de belangen van Moederland en Koloniën, onder redactie van P. van Dijk en M. T. H. Perelaer. 1e jaarg. n°. 1. 's Hage, Joh. IJkema. 1886. folio. Voor Nederland fr. p. post per 3/m. *f* 1.50; voor Oost- en West-Indië *f* 2.25.

Stoomvaart-Maatschappij »Nederland." Verslag. April 1886. 1886. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1886. 4°.

Tjarios Goesti Jesoes sarĕng rasoel-rasoelna. (Bijbelsche geschiedenis van het Nieuwe Testament in het Soendaneesch). Rotterdam, D. de Koning. 1885. 8°.

Toelichting op de concept-ordonnantie op het zegelrecht. (Herdruk). Batavia, Landsdrukkerij. 1885. 8°. *f* 0.70.

Verhandelingen der Koninklijke Academie der wetenschappen. Afdeeling Letterkunde. Zestiende deel. Met platen. Amsterdam, Johannes Müller. 1886. 4°.

Hierin het belangrijk stuk des heeren H. Kern, De Fidjitaal vergeleken met hare verwanten in Indonesië en Polynesië.

Verslag omtrent den Gouvernements Post- en Telegraafdienst in Nederlandsch-Indië over het jaar 1884. Batavia, G. Kolff & C°. 1885. 4°.

Verstege (J. J. W. E.), Een beroep op het Nederlandsche volk in zake het Atjeh-vraagstuk. Voordracht in »Burgerpligt". (Met een uitslaande kaart van Groot-Atjeh). Amsterdam, J. H. de Bussy. 1886. 8°. (6 en 134 blz. met 1 kaart) *f* 1.50.

Vorderman (A. G.), Kritische Beschouwingen van Dr. C. L. van den Burg's »Materia Indica", tevens eene bijdrage tot de kennis van eenige inlandsche geneesmiddelen. Batavia, H. M. van Dorp & C°. 1885. 8°. *f* 1.50

Zegelordonnantiën (De). Staatsblad 1885, n°. 131, 132, 133 en 172. Batavia, Landsdrukkerij. 1885. 8°. (Herdruk). *f* 0.25.

IN HET BUITENLAND.

Arnold (E. L.), Coffe: its cultivation and profit. London, Wittingham & C°. 1886. 8°. (VIII, 270 p.)

Block (J.), Notes sur la colonisation allemande. Paris, Chaix. 1886. 4°. (26 p.).

Chalmers (James) und W. Wyatt Gill, Neu-Guinea. Reisen und Missionsthätigkeit während der Jahre 1877 bis 1885. Autorisirte deutsche Ausgabe. Mit Abbildungen und einer Karte. Leipzig, F. A. Brockhaus. 1886. 8°.

Forbes (H. O.), Wanderungen eines Naturforschers im Malayischen Archipel von 1878—1883. Aus dem Engl. v. R. Teuscher. Bd. I. Jena, Costenoble. 1886. 8°. (XV—300 s.) 8 M.

Froude (J. A.), Oceana or England and her Colonies. London, Longmans, Green and C°. 1886. 8°. *f* 11.70.

Gundert (H.), Die Evangelische Mission, ihre Länder, Völker und Arbeiten. Zweite vermehrte und verbesserte Auflage. Stuttgart, Verlag der Vereinsbuchhandlung. Calw & C°. 1886. 8°.

Hierin een hoofdstuk over de Nederlandsche Zendingsvereenigingen en over het zendingsveld in den Indischen Archipel.

Hammerstein (A. von), Der tropische Landbau. Berlin, Parey. 1886. 8°. 2 M.

Homaday (W. T.), Two years in the jungle (Borneo). New York, Ch. Scribner's Sons. 1886. 8°.

Hübner (Brn. de), A travers l'empire Britannique (1883—1884). Paris, Hachette & Co. 1886. 8°. (502 et 566 p.)

Notices coloniales publiées à l'occasion de l'Exposition Universelle d'Anvers par le Ministère de la marine et des colonies. Paris, Challamel Ainé. 1885. 8°. 3 dln. m. kaarten. *f* 25.00.

Ransome (Cyril), Our colonies and India: how we got them, and why we keep them. London, Cassel & Company. 1886. 8°.

Ripon (The Marquis of), The Native States of India: A paper read before the Leeds Philosophical & Literary Society, at the opening of its sixty-sixth session, on Tuesday, the 20th October, 1885. London, Kegan, Paul, Trench & Co. 1886. *f* 0.65.

Romilly (Hugh Hastings), The Western Pacific and New Guinea: Notes on the natives, Christian and Cannibal, with some account of the old labour trade. With a map. London, 1886. 8°. *f* 4.90.

Warneck (G.), Welche Pflichten legen uns unsere Kolonien auf? Heilbronn, Gebr. Heynniger 1886. 8°. (123 s.)

Yule (Col. Henry) and A. Coke Barnell, Hobson-Jobson: being a glossary of Anglo Indian colloquial words and phrases, and of kindred terms; etymological, historical, geographical, and discursive. London, John. Murray. 1886. 8°. *f* 21.60.

BIJDRAGEN OVER DEN NED. INDISCHEN ARCHIPEL IN BUITENLANDSCHE TIJDSCHRIFTEN EN MENGELWERKEN.

Brandis (Ad. v.), Eine vielmonatliche Beobachtung ruhiger Luft über dem Gipfel des Vulkans Merapi in Java. *Mitth. Verein f Erdk. Halle.* s. 41—45.

Brau de Saint-Pol Lias, Atché et Perak (Sumatra et Malacca.) Avec une carte de la rivière de Lohong. 1 : 50.000. *Bull. Soc. de géogr. Paris*, 1884. p. 493—522.

Cotteau (E.), Krakatau et le détroit de la Sonde. *Tour du monde*, T. 41, p. 113—128.

Diffusionsversuche bei der Zuckerfabrikation auf Java. *Export*, 1886. N°. 4.

Forschungen an der Nordküste von Neu-Guinea. *Ann. d. Hydrogr.* J. XIV. s. 23—26.

Hendrich, Eine Reise nach Katingen (Borneo). Nebst karte. *Ber. Rhein. Miss. Gesell.* J. 82. s. 364—80.

Hoernes (R.). Ueber die Eruption des Krakatau im Jahre 1883. *Mitth. Naturwiss. Verein fur Steiermark.* 1884 s. LIII—LXXVI.

Kohler (J.), Das Handels- und Seerecht von Celebes. *Zeitschr. für Handelsrecht*, Bd. XXXII. s. 63—80.

Kolonie (Die Holländische) Deli auf Sumatra. *Ausland.* 1886. n° 2.

Kutter (F.), Beitrag zur Fortpflanzungsgeschichte der Vögel Borneo's. *Journ. f. Ornithol.* Bd. XIII. s. 338—54.

Mahly (E.), Akklimatisation und Klimafieber. *Deutsche Kolonialzeit.* J. III. s. 72—83.

Malfatti (B.), Il clima tropicale e i colonisti Europes. *Bull. d. sez. Flor. d. Soc. Afric. d'Italia*, Vol. I, p. 185—191.

Metzger (E.), Der Ausbruch des Krakatau im Jahre 1883. Mit karte. *Petermann's. Mitt.* B. 32. s. 10—24.

Metzger (E.), Aus Java's Bergen. *Ausland*, 1886. n°. 5.

Semler (H.), Grundlegende Bedingungen für Ansiedelung in den Tropen. *Deutsche Kolonialzeit.* J. III, s. 114—120.

Woeikoff (A), Die Europäer in den Tropenländern. *Ausland*, N° 34, 1886.

Wijk (S. van), Die dritte Konferenz javanischer Missionare. *Allg. Missions-Zeitschr.* Bd. XIII. 1886, s. 176—180.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

HANDEL VAN NEDERLANDSCH INDIË MET SAIGON.

Saigon.

Het oeconomisch vermogen van deze kolonie berust bijna uitsluitend op haar rijstproductie,

Uitgevoerd werden:

in 1884	8 706 000	pikols	rijst:
» 1883	8 744 000	»	»
» 1882	6 140 000	»	»
» 1881	4 174 000	»	»
» 1880	4 750 000	»	» en
» 1879	5 863 000	»	» .

Van de in 1884 uitgevoerde hoeveelheid werden 625 000 pikols naar Nederlandsch-Indië gezonden en 1 996 300 naar Europa. Onmogelijk is het onder de verzendingen naar Europa de vrij belangrijke hoeveelheden op te geven waarvan de eindbestemming Nederland is; vijf stoombooten echter hebben 237 000 pikols direct naar Amsterdam, en een heeft rechtstreeks naar Rotterdam 60 400 pikols overgebracht.

De Nederlandsche vlag werd gedurende 1884 vooral door de booten van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij vertegenwoordigd, die den geregelden dienst tusschen Java en China onderhouden.

DE TRANSVAALSCHE MIJNWET BEOORDEELD.

In ons vorig nummer namen wij de wet op; nu volgt wat de *Mining Journal* er van gezegd heeft.

Het lezen van de Transvaalsche goudmijnwet van 1885, zal wel eenige verwondering veroorzaken over de Draconische gestrengheid, die de volksraad of het gouvernement van de Transvaalsche Republiek wenscht ten toon te sprei-

den. Wanneer dit als een staaltje moet dienen van de toekomstige wetgeving van dat land, dan behoeven de Boeren zich niet beangst te maken, dat zij door personen van anderen landaard, die zich zelf en hunne vrijheid op prijs stellen, langer lastig zullen gevallen worden, want zij kunnen er zich van verzekerd houden, dat niemand op den duur in staat zou wezen onder zulke onbillijke wetten te leven. De ontwerpers van deze wet zijn blijkbaar nieuwelingen in de kunst van wetten maken en in ieder geval geheel onkundig van de vereischten waaraan eene mijnwet moet voldoen. Voerde deze verordening tot titel: »Eene wet tot het tegengaan van de ontwikkeling der natuurlijke hulpbronnen »van het land", men zou haar eene juiste benaming gegeven hebben, want ofschoon het nemen van zoo bespottelijke maatregelen, overeenkomstig de bij de Boeren heerschende begrippen van wetgeving, voor Boeren geschikt moge zijn, en dit hen instaatstelt een systeem van de ergste slavernij te bestendigen over ieder ongelukkig schepsel, dat niet »zuiver blank" van kleur is, zoo is toch niet aan te nemen, dat het met geduld gedragen zal worden door met verstand bedeelde mannen van eene andere nationaliteit. Is het de bedoeling om alle Britsche onderdanen uit het land te verdrijven en hen van hunne burgerlijke rechten en hun eigendom te berooven, dan zal dit zonder twijfel de gewenschte uitwerking hebben, maar de vraag is, of Britsche onderdanen of die van andere landen zich gewillig aan zulke snoode bepalingen zullen onderwerpen. Het is werkelijk opmerkelijk hoe amateur-wetgevers, door zich in te laten met een onderwerp waarvan zij geen verstand hebben, er toe gekomen zijn eene wet voor de ontwikkeling van den goudmijnbouw zóó te formuleeren, dat zij ten slotte slechts kan strekken tot het vermoorden dezer industrie. De productie van goud schijnt in eenige landen eenen bijzonderen invloed op de gemoederen van nieuwbakken wetgevers uit te oefenen en hen er toe te brengen hunne ongeoefende hand te beproeven op het samenstellen van maatregelen, die naar men zou zeggen uitgaan van het denkbeeld dat het voor kundige, vlijtige en ondernemende mannen schier een misdaad te achten is, wanneer zij zich met deze industrie bezig houden. De verlichte ontwerpers der bedoelde wet schijnen eenige van de ergste bepalingen van de goudmijn-verordeningen der kolonie Victoria uit het eerste tijdperk van 1851—1854 gekopieerd te hebben, bepalingen die zoo onbillijk bleken te zijn, en met zooveel gestrengheid toegepast werden, dat zij eene anders vreedzame en ordelijke bevolking tot gewapend verzet tegen het bestuur bracht en tot bloedige gevechten en het verlies van menig menschenleven aanleiding gaf. De slag te Eureka bij Ballarat, tusschen de gewapende mijnwerkers en de Britsche troepen opende de oogen der geheele wereld voor de onbillijke en snoode goudmijn-verordeningen, die hun opgedrongen waren geworden door de wetgevers, welke geene ondervinding op dit gebied hadden opgedaan, en op welker wijziging de mijnwerkers te vergeefs aangedrongen hadden. De wetgevers van Transvaal zouden, indien zij werkelijk

de ontwikkeling van de goudmijnbouw-industrie in hun land op het oog hebben, goed gedaan hebben om de medewerking in te roepen en het advies in te winnen van eenige mijnwerkers van ondervinding en van anderen die practische kennis bezitten van de mijnwetten van Australië en van Amerika. Onder vermijding tevens van de gebreken die de wetten van deze landen nog aankleven, zouden zij dan eene wet hebben kunnen samenstellen, die der ontwikkeling van de goudmijnbouw-industrie bevorderlijk was geweest en de persoonlijke vrijheid van hen verzekerd had, die zich in de Transvaal aan deze bezigheid willen wijden. Wij begrijpen niet, waarom het woord »delver" [1]) gebruikt moest worden, het woord »mijnwerker" [2]) ware juister gekozen. De mijnwerkers graven het goud niet als aardappelen uit den grond en daarom is het gebruik van dit woord misplaatst. De verordeningen op de ontginning van goudmijnen in Transvaal moeten twee klassen omvatten, de kwarts-mijnbouw op alluviale of berggruisafzettingen en de uitgestrektheid der mijnvelden in overeenstemming zijn met de bezwaren die bij de ontginning te overwinnen zullen wezen.

De vastgestelde licenties voor mijnwerkers zijn exorbitant hoog. Bij eene gewone mijnwerkers-licentie van £ 12 per jaar, eene opsporings-licentie van £ 6 per jaar en eene vergunning tot het vellen van brandhout van jaarlijks £ 3, zal een ondernemend mijnwerker £ 21 per jaar aan het Transvaalsche Gouvernement moeten betalen voor het privilegie eene uitgestrektheid van omstreeks een half acre anders waardeloozen grond in bezit te nemen, ten einde hier naar goud te kunnen zoeken. Deze licenties moeten maandelijks vooruit betaald worden, en bij gebreke daarvan wordt eene boete toegepast van niet minder dan £ 5 en niet meer dan £ 25. En aangezien het wel vanzelf spreekt, dat de ongelukkige mijnwerker, die niet in staat is om £ 1 bijeen te brengen om zijne licentie ae voldoen, nog veel minder eene boete van £ 5 tot £ 25 kan betalen, zoo wacht hem gevangenisstraf, met of zonder harden arbeid, voor eenen termijn van niet minder dan één maand en niet meer dan zes maanden. Prettige vooruitzichten voor de ongelukkige mijnwerkers. Zoo er velen zijn, het Transvaalsche Gouvernement zal er voor zorg moeten dragen voldoende ruimte in de gevangenissen beschikbaar te houden. Bijzonder veel gewicht wordt er gehecht aan de kleur van den delver of winkelier of van andere personen die het voorrecht genieten onder de Transvaalsche wet te leven. Hij moet een »blank" persoon zijn (wie kleur-rechter zal moeten wezen zegt de wet niet), anders is hij niet bevoegd eene licentie voor het graven naar goud te houden, of in een huis te wonen of een winkel of een ander gebouw op te zetten. Het zou werkelijk te veel ruimte wegnemen om afzonderlijk alle verwerpelijke bepalingen dezer wet op te sommen, de artikelen 67, 68, 69 en 70 zijn juweeltjes in hun soort. Op grond van art. 69 zou het voor eenige

1) digger. 2) miner.

van de voornaamste leden van ons Huis der Gemeenten niet raadzaam wezen naar de Transvaal te gaan, want indien zij »binnen de grenzen van een »geproclameerd veld zich schuldig maken aan opstand, rebellie of eenig on»wettig verzet tegen de Regeering of het wettig gezag op de velden," zullen zij »buiten en behalve de straffen door de gewone wetten op zulke overtre»dingen vastgesteld, al hunne rechten en goederen, op genoemd veld gelegen, »verbeuren ten faveure van den staat. De persoon of personen, op wier infor»matie iemand aan een of ander bovenvermelde misdaad schuldig bevonden »wordt, zal of zullen recht hebben op de helft van de waarde der verbeurd»verklaarde goederen." Mocht het gebeuren, dat eens een rijk goudveld gevonden wordt, dan zullen de Transvaalsche verklikkers, jury-leden, rechters en regeerings-leden eene goede gelegenheid hebben om zich de winsten van voorspoedige mijnwerkers toe te eigenen, door tegen hen eene aanklacht van opstand, rebellie of eenig onwettig verzet tegen de regeering op het getouw te zetten. — Artikel 76 zegt, »geen kleurling, koeli of Chinees zal licentie»houder kunnen zijn of op eenigerlei wijze verbonden kunnen zijn met het be»werken der goudvelden tenzij als werkvolk in dienst van blanken." Wij zijn wel nieuwsgierig te vernemen, wat de graad van kleur zal moeten wezen, en wie tusschen de schakeeringen van licht en donker uitspraak zal moeten doen. Zijn alle boeren even blank van huidskleur als van hart?

De artikelen 77 en 78 zijn monstrueus en belachelijk. Zoo kan het dus gebeuren, dat iemand eene mijn met loontrekkende werklieden laat bewerken, waarvan eenige Britsche onderdanen en op Britsch grondgebied geboren kunnen zijn; hun gelaatskleur is echter wellicht niet zuiver blank, en de onderneming ligt eenige honderden mijlen van eene bank verwijderd, waar de ondernemer zijn goud tegen contant geld kan verkoopen, en wanneer hij dan het verschuldigde loon in ruw goud aan zijne werklieden uitkeert, kan hij een straf van *f* 500 oploopen of gevangenisstraf, met of zonder harden arbeid voor een tijdperk van drie jaren.

Artikel 79 is niet malsch voor de kleurlingen, Koeli's of Chinezen die »ruw edel metaal of ongeslepen edelgesteenten verkoopen, verruilen, overhandigen, ontvangen of in het bezit van ruw edel metaal of ongeslepen edelgesteenten gevonden worden", zij zullen »gestraft worden met geeselslagen, 50 niet te boven gaande en gevangenisstraf den tijd van twaalf maanden niet te boven gaande, met of zonder harden arbeid en verbeurdverklaring van zoodanig ruw edel metaal of ongeslepen edelgesteenten, ten faveure van den Staat." — Artikel 87 zegt: »Ieder, die zich schuldig maakt aan moedwillige beschadiging of vernieling van een mijn, claim, machinerie, waterloop of anderen mijneigendom of toebehooren, of ook maar schuldig zal zijn aan poging om gemelde misdaden te begaan, zal gestraft worden met gevangenisstraf met harden arbeid voor den tijd van 1 tot 10 jaren, naar den aard der zaak." — Een expert, die ongunstig over eene

Transvaalsche mijnonderneming rapporteerde, zou, gelooven wij, voor eene jury van Boeren eene leelijke pijp kunnen rooken.

Artikel 83 is toch wel afgrijselijk te noemen. Het luidt: »Een gekleurd persoon die een contract, hetzij mondeling, hetzij bij geschrifte, heeft aangegaan om zijnen meester te dienen als huisknecht of als winkel- of pakhuisknecht, of om hem behulpzaam te zijn in het bewerken van een claim, machinerie of waterloop op eenig geproclameerd veld en die zich zonder verlof uit zijns meesters dienst onttrekt of nalatig is, of weigert eenig werk te doen om zijnen plicht te vervullen, die volgens de wet van hem gevraagd en geëischt kan worden of die dreigende en beleedigende taal bezigt tegenover zijnen meester, diens vrouw of eenig ander persoon met wettig gezag over hem gesteld, zal gestraft worden met eene boete van £ 2 niet te boven gaande, en bij nietbetaling met gevangenisstraf, met of zonder harden arbeid, voor den tijd van op zijn meest eene maand, of met slagen, het getal van 25 niet te boven gaande. Een dienstdoend persoon, als bovengemeld, geen kleurling zijnde, die schuldig bevonden wordt aan een der overtredingen in dit artikel omschreven, zal gestraft worden met eene boete de som van £ 5 niet te boven gaande, of met gevangenisstraf, met of zonder harden arbeid, voor den tijd van hoogstens 3 maanden." Engelsche dienstboden zullen zich onder deze omstandigheden wel niet haasten naar de Transvaal te gaan. De wetgevers van de Transvaal hebben bij het vervaardigen van deze wet wel de waarheid van de spreuk bewezen:

Als apen te hoog klimmen willen,
Dan . . . . . .

Er is kleur [1]) genoeg in deze Transvaalsche goudmijnwet, genoeg om een blos van verontwaardiging te doen krijgen aan een ieder, die met manlijke of Christelijke gevoelens bezield is. Zoo handelen dus nu de verlichte regeerders van deze pas geboren natie, die voor weinige maanden geleden hier en in andere middenpunten van beschaving zoo bijzonder gevierd werden, en dit is dus het gebruik of het misbruik dat zij van hun pas verkregen macht maken.

POSTWISSEL-VERKEER TUSSCHEN INDIË EN HET BUITENLAND.

Per postwissel werd in 1883 en 1884 *uit* Indië respectievelijk *f* 1.316.426 en *f* 1.271.975 naar Nederland en vreemde landen overgemaakt, terwijl volgens de in Indië uitbetaalde Nederlandsche en buitenlandsche postwissels in 1883 *f* 89.746 en in 1884 *f* 92.518 *naar* Indië gezonden werd.

---

1) Eene woordspeling. De goudwasscher zegt, dat hij *kleur* heeft, zoo spoedig hij op zijne onderzoekingstochten de eerste korreltjes van goud in den waschsschotel ontdekt en daarmede het bewijs heeft, dat het terrein goudhoudend is.

Hieronder volgt een opgaaf van het aantal postwissels en de daarmede uit en naar Indië overgemaakte geldswaardige bedragen over de laatste vijf jaren:

Jaren.	Aantal postwissels.	Bedrag.
1880	20.246	*f* 1.349.601
1881	22.484	» 1.314.131
1882	22.055	» 1.363.463
1883	23.357	» 1.406.172 en
1884	23.838	» 1.364.493
Totaal . . .	111.989	*f* 6.867.860 of gemiddeld
Per jaar . .	22.396	*f* 1.373.572.

De cijfers over 1884 zijn nog van voorloopigen aard.

Verreweg het grootste gedeelte (namelijk 94°/₀) der verzendingen vond in gemelde vijf jaar plaats *uit* Indië, en wel

naar Nederland	90.918	postwissels ad	*f* 5.757.936
» vreemde landen .	12.112	» »	» 684.082
Te zamen *uit* Indië . .	103.030	» »	*f* 6.442.018 of
Gemiddeld per jaar . .	20.606	» »	» 1.288.404.

Daarentegen werden in omgekeerde richting slechts overgemaakt:

uit Nederland	6.651	postwissels ad	*f* 336.660
» vreemde landen . . .	2.299	» »	» 89.182
Te zamen *naar* Indië . .	8.950	» »	*f* 425.842 of
Gemiddeld per jaar . . .	1.790	» »	» 85.168.

Het vorenstaande geeft alweer eenig denkbeeld van hetgeen Nederland indirect op zoo velerlei wijzen uit Indië trekt.

Huur, verhuur, koop en verkoop van grond.

EXTRACT UIT DE »GEGEVENS VOOR EEN NIEUWE LANDRENTEREGELING".

DOOR

Dr. SOLLEWIJN GELPKE.

De verhuurprijzen van sawahs en tegals.

Verhuur van grond vindt men over geheel Java. Onder inlanders komt hij, met uitzondering van sommige gedeelten in den Oost- en Westhoek, slechts op kleine schaal voor. Zoo ook tusschen inlanders en Chineezen, met uitzondering van Cheribon, Tagal en Rembang.

Het meest geschiedt huur en verhuur voor de suikerindustrie. Hiervoor alleen zijn ook bepaalde prijzen op te geven, die in den regel liggen tusschen 40 en 50 gulden, soms dalen tot *f* 30 en *f* 20, en in enkele gevallen klimmen tot *f* 60, *f* 70 en zelfs tot *f* 100 per baoe.

Waar tegals voor suikerriet worden gehuurd, betaalt men 20 tot 30 gulden per baoe.

De prijzen door inlanders onderling en door Chineezen gegeven loopen zóó uiteen, dat er geen gemiddelde prijs te vinden is. De eenige prijs, welke algemeen voorkomt, is die voor sawahs van inlandsche hoofden in de Preanger, en per baoe goede sawah een tjaing (10 pikol) padi na den oogst bedraagt. In de Preanger zelf en in Krawang zijn de prijzen anders lager, tot 3, 2 en $^1/_2$ pikol toe, afhankelijk of de huurder de padi vooruit geeft en de landrente betaalt.

In geld hangt de hoegrootheid van den huurprijs, bijna meer nog dan van de hoedanigheid van den grond, af van het tijdstip van betaling, of de huur gegeven wordt eenige maanden vooruit, of bij de levering van den grond of bij den oogst.

In Bantam varieerden de prijzen per baoe tusschen 60 en 11 gulden, in de Preanger tusschen 20 en 2 gulden, in Tagal tusschen 50 en 10 gulden, in Soerabaja tusschen 55 en 2 gulden, in Kediri tusschen 30 en $2^1/_2$ gulden, enz., en tusschen die uitersten is geen gemiddelde. Dit komt omdat huur en verhuur tusschen inlanders zoo weinig voorkomt en ongeveer iedere prijs zijn geschiedenis heeft. Men betaalt veel hier om familieleden te helpen, elders om bij te dragen tot het reisgeld van een aanstaanden bedevaartganger, weer op een andere plaats om een schuld te vereffenen. De laagste prijzen hebben meer algemeene redenen; zij betreffen meestal sawahs van regen afhankelijk, of gelegen in streken met overvloed van grond, die door gebrek aan werkkrachten onbebouwd zouden blijven. Men huurt dan voor zooveel men geven wil, soms voor niets, als de huurder slechts voor de landrente zorgt.

De meest voorkomende cijfers voor goede, bewaterbare sawahs zijn in West-Java van 10 tot 20 gulden, in Midden-Java van 15 tot 30 gulden en in Oost-Java van 20 tot 40 gulden, ofschoon men met die prijzen niet beschouwd wil hebben de gemiddelden te hebben opgegeven. Nog minder zou dit te doen zijn voor tegals.

Voor de huur tusschen inlanders en Chineezen zijn de cijfers, hoe uiteenloopend ook, niet eens vertrouwbaar. Door een huur- en verhuurcontract met een daarbij opgegeven prijs bedekken zij een voortdurende rekening, die zij samen hebben, waarbij de inlander padi, geld, kleeren en opium ontvangt, en daarvoor een grooter of kleiner deel van den oogst afstaat.

De redenen van den verhuur.

De verhuur onderling geschiedt om schulden te betalen, feesten te geven, de kosten ter bewerking van sawahs te vinden, huisraad of kleeren of vee te koopen, soms ook wegens ziekte of te uitgestrekt grondbezit. Voorts heeft verhuur plaats door personen, die kans zien met anderen arbeid dan landbouw meer te verdienen. Waar heerendienst op den grond rust, verhuren aandeelhouders hunne sawahs aan hen, die wel grond willen bebouwen, maar geen heerendienst doen. Ook werden verafgelegen gronden verhuurd, om voor het geld meer nabijgelegene te verkrijgen.

Verhuur tot afbetaling van landrente had een zeer enkele maal plaats, tengevolge van persoonlijke omstandigheden; maar dikwijls gebeurt zulke verhuur door dèsa-hoofden, die bij hen gestorte landrente hebben verbruikt en vergoeden moeten.

Volgens het algemeen beweren zou het verhuren van grond om landrente te betalen veel voorkomen in de suikerdistricten, doch in werkelijkheid bestaat er, blijkens een speciaal onderzoek in Sidoardjo, tusschen grondverhuur en landrente weinig verband. In die afdeeling waren in 1881, 1882 en 1883 verhuurd aan suikerfabrikanten opvolgend voor *f* 84 000, *f* 108 000 en *f* 160 000. Gedurende de vier eerste maanden dier jaren was verhuurd voor *f* 32 800, *f* 43 000 en *f* 94 000, zijnde 40, 40 en 60 proc. maar niets er van werd aan landrente gestort. Van Mei tot October, als het volk daar in zijn verdiensten komt tot een veelvoud van hetgeen de geheele landrente bedraagt, werden verhuurd in de drie genoemde jaren *f* 32 000, *f* 20 000 en *f* 56 900, dus respectievelijk 40, 30 en 33 proc. Er blijven nog over voor November en December *f* 18 000, *f* 33 000 en *f* 12 000 en dus 20, 30 en $7^1/_2$ proc., en omdat de kleine man in November nagenoeg zijn geheele landrente heeft voldaan, kan ook dan van den verhuurprijs daarvoor weinig gebruikt worden.

Dit neemt niet weg, dat met het intrekken der Goúvernements-suikercultuur een algemeene strekking is om te verhuren; want heeft onderlinge verhuur dagen en soms weken lange besprekingen noodig, afgescheiden dat die moeielijk geschiedt in de maanden van geldgebrek, de fabrikant huurt ten allen tijde en tegen contante betaling, van welke gemakkelijke wijze om aan geld te komen de inlander meer en meer gebruik maakt, zelfs om den grond twee en drie jaar vooruit te verhuren. In Madioen, Kediri, Soerabaja, Passoeroean vindt men verhuur dèssa's-gewijs aan den fabrikant, en deze heeft dan plaats, om op de gemakkelijkste manier ineens de landrente te voldoen, doch men vindt dit betrekkelijk in geringe mate.

Eindelijk komt de verhuur in enkele gevallen aan Europeanen van minder allooi voor, op dezelfde manier als aan Chineezen, om inpandgeving der gronden te bedekken.

De voorwaarden van den verhuur.

Onderling wordt gewoonlijk verhuurd voor één padi-oogst, een enkelen keer tevens voor den oogst van een 2e gewas, zeldzaam zooals in Banjoewangi voor 2 tot 5 jaar. Huur voor meerdere jaren heet, wat eigenlijk in pand nemen of verkoop is, en hetgeen behalve uit den duur der overeenkomst, nog blijkt uit het ineens vooruit betalen van den huurprijs. Zoo waren in Tasikmelaja van de 100 verhuringen:

21 procent van 6 tot 10 jaar;

20 procent van 11 tot 24 jaar, en
12 » » 25 » 50 »

De overeenkomst wordt mondeling gesloten, meest zonder, doch soms ook met een of meer getuigen, waarvoor in enkele gevallen het hoofd en de bestuursleden der dèsa worden gekozen, bijv. indien de huurder uit een andere dèsa is. In Indramajoe, en bij uitzondering ook elders, worden de overeenkomsten schriftelijk aangegaan. Notariëele overeenkomsten zijn er alleen in Soekaboemi. Is het dèsa-hoofd geen getuige geweest, dan wordt hem van de verhuring mededeeling gedaan.

De betaling van den huurprijs in geld geschiedt gewoonlijk in haar geheel bij het sluiten der overeenkomst, de betaling in padi eerst na den oogst. In Tegal betaalt men de helft vooruit en de helft bij den oogst, in Banjoewangi jaarlijks, in Cheribon en Ledok bij gedeelten.

De verhuurder blijft zorgen gewoonlijk voor de heerendiensten en de landrente, ofschoon het in de Preanger, Semarang, Rembang, Soerabaja, Kediri en in Besoeki voorkomt, dat de huurder aansprakelijk is, en waarbij het dèsa-hoofd tot meerdere zekerheid de landrente tegelijk met den huurprijs laat voldoen.

Voor suikerriet geschiedt de verhuur voor 16 à 18 maanden met vooruitbetaling van den huurprijs en met levering van den grond na één, twee en zelfs drie jaar. Daarbij zijn de voornaamste voorwaarden, dat de grond in het jaar der levering met vroegrijpe padi beplant moet worden en de baoe een uitgestrektheid heeft van 550 □ rijnl. roeden. De overeenkomst geschiedt weinig dèsa's-gewijs, maar met een groep lieden, wonende in één dèsa, die hun gronden aaneengesloten hebben of weten te krijgen, en solidair voor elkander aansprakelijk moeten zijn. Het dèsa-hoofd, dat, gewoonlijk getuige is, behoort tot zulk een contract zijn toestemming te geven, waarna het schriftelijk en meestal op zegel opgemaakt, maar zelden geregistreerd wordt. Voor suikercultuur huren Chineezen hun gronden op dezelfde wijze.

Op dezelfde voorwaarden als inlanders onderling huren de fatsoenlijke Europeanen voor tabak en padi.

Die van minder allooi doen als de Chineezen. Bij dezen is zeer dikwijls de huurprijs gefingeerd, in dien zin dat hij nooit betaald wordt, en strekt in verrekening met de schulden der sawahbezitters, die hun eigen velden in deelbouw blijven bewerken, en gedurende dien tijd van den Chinees geld en padi en andere dingen ontvangen. Bij den oogst krijgt de huurder een groot deel of bijna alles, en de verhuurder blijft toch in schuld, om het volgend jaar zijn sawahs weer zoogenaamd te verhuren. Waar Chineezen,

evenals Europeanen, op hun rechten staan, kwam het Europeesche bestuur, zooals in Kedoe, Banjoemas en Cheribon tusschen beiden met den uitslag, dat die verhuur grootendeels ophield. Indien daarentegen de Chineezen weten te geven en te nemen, wordt het gefingeerde huur- en verhuurcontract soms levenslang voortgezet, zonder dat voor den inlander de toestand van armoede, waarin hij tijdens het begin van den verhuur, verkeerde, toeneemt, en zonder dat de Chinees er veel bij schijnt te winnen. Men vindt deze verhuring in den omtrek van Chineesche vestigingen in de binnenlanden, zooals te Losari, te Berbes en Lassem, waar door veeljarigen omgang de inlanders met de Chineezen vertrouwd en aan hen gewaagd zijn, en waar een tusschenkomst van het bestuur weinig helpt.

De invloed van bevloeiing, grondsoort en ligging op den prijs.

De hoogste prijzen worden betaald voor goed bewaterbare sawahs, waartegenover staat dat slecht bewaterbare velden soms in het geheel niet te verhuren zijn. Dit neemt niet weg, dat men voor irrigeerbare sawahs in dezelfde residentie soms den hoogsten en soms den laagsten prijs vindt betaald. Op de grondsoort let de inlander bij voldoende irrigatie minder, maar zooveel te meer als hij den grond neemt ter beplanting met droge gewassen; want dan ziet hij, behalve op de grondsoort, naar de gewassen welke er beter of slechter plachten te slagen.

De suikerfabrikanten vragen tegenwoordig overal naar de beste gronden, zoowel naar den aard als naar de bevloeiing, en zij huren liever niet, al was het tegen lage prijzen, dan gronden te nemen, welke te kort komen aan de vereischten, om er goed riet van te verkrijgen.

Voor den onderlingen verhuur is geen verandering in prijs te bespeuren, behalve in West-Java tengevolge van veepest en epidemieën; er zijn daar sawahs aan te wijzen, die voorshands niemand voor niets hebben wil.

Voor de particuliere suikercultuur is bepaald neiging tot verhooging van huurprijs. Daarom geven de fabrikanten in verscheiden residenties toch niet meer, maar betalen in stede daarvan den huurprijs twee en drie jaar vooruit.

Zij weten natuurlijk, dat zij het stijgen der huurprijzen zoo niet kunnen tegengaan, maar minstens aan soliditeit der overeenkomst verliezen, hetgeen zij aan stabiliteit der prijzen schijnbaar winnen.

De verhuur geschiedt het meest aan suikerfabrikanten, in veel minder mate aan planters van tabak, padi en andere gewassen. Verhuur aan Chineezen vindt men het meest in Oost-Cheribon, Westelijk Tagal en Rembang, en omvat, zoover men kan nagaan, respectievelijk 2300 baoes in

Cheribon, 1500 baoes in Berbes en 2000 baoes in Rembang. Daarbuiten is de uitgestrektheid onbeduidend, en op honderden plaatsen, waar gemachtigden der pachters van de middelen wonen, komt hij in het geheel niet voor.

De uitgestrektheid voor de tabak is niet bekend, maar moet klein wezen, omdat de ondernemers het product veelal opkoopen en weinig eigen plantsoenen bezitten. De inhuur voor de suikercultuur omvatte in 1882/83 tusschen de 35 à 40000 baoes. —

De verkoop-*prijzen van sawahs en tegals.*

Verkoop van grond komt in elke residentie, met uitzondering van Pekalongan en Semarang, voor. Hij gebeurt evenwel, behalve in een paar streken van de Preanger, Cheribon en Madoera, weinig; het zijn bijna altijd verspreide gevallen. Een gemiddelde prijs is nergens er voor op te geven. In Bantam liepen voor sawahs de prijzen uiteen van 600 tot 20 gulden, in de Preanger van 500 tot 12 gulden, in Cheribon van 200 tot 10 gulden, in Rembang van 200 tot 13 gulden, in Probolinggo en Besoeki van 500 tot 40 gulden, en zoo in elke residentie. Dikwijls ziet men prijzen van 100 tot 200 gulden per baoe, maar even goed ver daarboven of beneden. Elke verkoop heeft zijn geschiedenis, die den prijs beheerscht en tot een gelegenheidsprijs maakt. Zoo betaalde men in Bantam *f* 500 per baoe aan den schuldenaar, die telkens grooter voorschot nam, daarvoor zijn sawahs met recht van wederinkoop afstond, zich nog dieper in schulden stak, en eindelijk den grond geheel verkocht. In Tasikmelaja gaf men *f* 400 per baoe aan iemand, om hem de reis naar Mekka gemakkelijk te maken. In Tjiandjoer betaalde een hoofd *f* 500 omdat de sawah lag bij een dèsa, waar verscheidene adellijken woonden, en waar het hoofd, na het verlaten van 's lands dienst, zich ook wilde gaan vestigen. In Soekaboemi gaf men na het klaarkomen van den spoorweg tot *f* 500 voor een baoe sawah, dicht bij een halte gelegen. In Banjoemas betaalde men voor de sawahs, die voor de Singomertoleiding onteigend werden, *f* 300 per baoe, den prijs die dikwijls gegeven wordt om de rechten op sawahs zoogenaamd te abandonneeren, als men ze ergens noodig heeft om er een fabriek op te bouwen, of ze op aangevraagde erfpachtsperceelen vindt. Maar in al die bovengenoemde streken werden ook weer sawahs verkocht voor veel minder, tot $^1/_{10}$ der genoemde prijzen, en niet zelden zijn goede sawahs onverkoopbaar. In Poerworedjo (Bagelen), waar bij verhuur alle lasten op den verhuurder blijven drukken, verkochten twee sawahbezitters hunne velden goedkooper dan de verhuurprijs van een jaar, om zoo van alle

lasten ontslagen te zijn. Op Bawean daarentegen zijn de prijzen soms van 2 tot 4 gulden per □ rijnl. roede, omdat de verkoopers van lijnwaden, na terugkomst van hunne zwerftochten, hunne spaarpenningen in grond beleggen, en alle stukjes sawahs, die zij krijgen kunnen, tegen hoogen prijs koopen.

De verkoop van tegals komt nog minder voor dan van sawahs, maar hoewel ze onverkoopbaar zijn in vele residenties, vond men toch in Soerabaja een geval van verkoop voor *f* 140 van een baoe geschikt voor suikerriet, en in Ledok (Bagelen) voor *f* 400 van een baoe, die met cassave kon beplant worden.

De redenen van den verkoop.

Hoewel het meestal dadelijke behoefte is aan geld, geschiedt toch de verkoop om allerlei redenen. Van den koopprijs worden schulden betaald, kosten voor besnijdenis, huwelijk en begrafenis bestreden, een handel begonnen, de bedevaart ondernomen, vee of paarden gekocht, een huis gebouwd of een ander stuk grond betaald.

Verder verkoopt men wegens verhuizing, ziekte, armoede, ouderdom, de keuze van een ander bedrijf (zooals in Soekaboemi gedurende den spoorwegaanleg in 1881 en 1882), het verdeelen van een boedel, het bezit van te veel of te afgelegen gronden, de hooge prijzen door Europeesche landbowondernemers geboden. Waar een grondbezitter eerst veel schulden maakt bij een geldschieter, hem daarna zijn grond afstaat in huur, of verkoopt met recht van wederinkoop, en steeds meer geld leent, daar is hij, zooals in Bantam, Tegal, Kedoe en Kediri werd opgemerkt, weldra gedwongen zijn grond geheel voor het bedrag van zijn schuld af te staan.

De voorwaarden van den verkoop.

De verkoop geschiedt gewoonlijk met voorkennis, en dikwijls niet zonder toestemming van het dèsa-hoofd. Die toestemming wordt niet geweigerd aan lieden derzelfde dèsa, vooral als de verkooper nog sawahs overhoudt. Verkoop aan lieden van een andere dèsa, doch van hetzelfde district, wordt in sommige residentiën, zooals Tegal, alléén toegestaan als de verkooper nog sawahs overhoudt, terwijl die transactie met personen uit andere districten altijd door de dèsa-genooten wordt tegengewerkt. Blijft echter de sawahbezitter, niettegenstaande den afkeer der dèsa-lieden, er op staan zijn grond aan iemand van een andere dèsa of van een ander

district te verkoopen, dan begint het dèsa-hoofd met alle hulp en tusschenkomst bij het sluiten der overeenkomst te weigeren, en maken de ingezetenen het den aanstaanden kooper zoo lastig, dat deze gewoonlijk van den koop afziet.

De overeenkomsten worden zoowel mondeling als schriftelijk, in het laatste geval dikwijls op zegel, gesloten. Het hoofd, meestal bijgestaan door een of meer leden van het bestuur der dèsa, is getuige bij het contract en bij het betalen van de koopsom. Als de koop en verkoop mondeling geschiedt, krijgt van het dèsa-hoofd de kooper een bewijs van den overgang, waarvoor een kleine betaling gegeven wordt. Notariëele contracten vindt men alleen in de afdeeling Soekaboemi.

De betaling geschiedt bij het sluiten der overeenkomst of bij de overdracht van den grond. In het eerste geval oefent de kortere of langere tijd, die nog moet verloopen voordat de grond kan worden geleverd, invloed uit op den prijs. Zeer zelden wordt betaling in termijnen toegestaan. Komt de kooper zijn verplichtingen niet na, dan wordt de grond eenvoudig teruggenomen. De koopsom wordt dikwijls voor een deel in goederen, in gouden en zilveren sieraden en in vee voldaan.

Van de bovenbehandelde overeenkomsten verschilt weinig de verkoop met recht van wederinkoop. De kooper verbindt zich boven de andere voorwaarden tot teruggave van den grond, zoodra hem de koopsom wordt terugbetaald. Een termijn, waarna of waarbinnen de terugbetaling mag of moet plaats hebben, wordt niet bepaald. Alleen is het op enkele plaatsen gebruikelijk, dat de verkooper den grond minstens een zekeren tijd, gewoonlijk een jaar, in het bezit laat van den kooper, en hem in dien tijd niet om teruggave vraagt. Op de meeste plaatsen evenwel kan men zijn grond terugkrijgen wanneer men wil, mits den kooper gelegenheid latende het gewas dat te velde staat, of waarvoor hij den grond reeds geheel bewerkt heeft, te oogsten. Wil de verkooper daarop niet wachten, dan wordt de kooper daarvoor door hem schadeloos gesteld. Zoo ontvangt hij in de residentie Tegal 13 tot 15 gulden contant, of bij den oogst 40 tot 45 sanga's (10 à 11 pikol) padi, als de grond plantklaar ligt, en welke schadeloosstelling gelijk staat aan het kostende om een baoe sawah plantklaar te maken. Had de kooper juist afgeplant, dan ontvangt hij de helft van den oogst. Wanneer de kooper den grond tegen schadevergoeding teruggeeft, betaalt vanzelf de andere partij de landrente.

Voor zoover bekend, wordt het recht van wederinkoop nooit aan derden overgedragen. Wel doet de kooper bij deze wijze van overeenkomst dit met zijn bezitrecht, doch al betaalt de derde daarvoor minder dan de

tweede, moet de verkooper toch den vollen prijs geven, wil hij zijn grond terugkrijgen.

Waar niet uitdrukkelijk anders wordt bepaald, gaat bij beide soorten van verkoop de grond op den kooper met al zijn lusten en lasten over. Dikwijls evenwel worden aan den verkoop met recht van wederinkoop verschillende voorwaarden verbonden. Veel komt het voor, dat de verkooper den grond in deelbouw moet bewerken, en dat hij bij het niet nakomen dier verplichting het recht van wederinkoop verliest. Een andere gewone voorwaarde is, dat de verkooper aansprakelijk blijft voor de heerendiensten. De landrente wordt dan eens door den verkooper, dan weer door den kooper, en soms ook door ieder voor de helft betaald.

In enkele gevallen wordt de bepaling gemaakt, dat de grond na eenige jaren aan den verkooper terugkomt, zonder dat deze iets heeft te betalen, en dat bij terugkoop binnen dien termijn de som daarvoor met elk jaar vermindert.

Het recht van wederinkoop gaat nimmer verloren, doch dit is illusoir, omdat in streken als Bantam, Preanger en Banjoewangi, waar dergelijke transacties het meest voorkomen, terugbetaling van de koopsom weinig plaats heeft, en de kooper tracht den verkooper nog meer geld of goed van hem te doen leenen, waarmede de som ter wederinkoop wordt vergroot, totdat het totaal weldra aan de geheele waarde van den grond gelijk is. Dan volgt het voorstel, om het recht van wederinkoop te laten vervallen, waarmeê de oorspronkelijke bezitter tegen een kleine bijbetaling gewoonlijk genoegen neemt. In veel gevallen blijkt dit te Pandeglang, waar inlandsche ambtenaren onder den naam van koop met recht van wederinkoop, sawahs in pand nemen, en den schuldenaar altijd door geld voorschieten, tot zij den grond geheel kunnen benaderen. Ook in Pandeglang is het gewoonte, dat de kooper, ingeval de verkooper overlijdt, diens begrafeniskosten betaalt, en dat daarmeê dan de som ter wederinkoop vermeerderd wordt. Het voortdurend bijgeven van geld op de koopsom heet *ngangsoer*, het verkoopen zonder recht van wederinkoop, *ngedol poesa*, *lepas* of *paten*, het verkoopen met recht van wederinkoop *gadekaké ngedol gade* of *sanda*. Spreekt de Javaan op Midden-Java eenvoudig van *ngedol*, zonder er iets achter te voegen, dan bedoelt hij gewoonlijk verkoopen voor een oogst of voor een jaar; m. a. w. verhuren.

De invloed van bevloeiing, grondsoort en ligging op den prijs.

De bevloeiing is van grooten invloed op den koopprijs, in die mate zelfs, dat bij overvloedige bevloeiing de grondsoort er weinig toe afdoet.

Daarentegen vinden dikwijls niet bewaterbare of brakke sawahs geen koopers, evenmin als tegals. Bij minder voldoende irrigatie is de grondsoort en de geschiktheid voor een of ander bepaald gewas van belang. Ook is van invloed op den prijs de ligging nabij goede af- en toevoerwegen. De afstand van de woning des koopers tot aan het veld is een reden tot verhooging of verlaging van den koopprijs. Deze wordt ook kleiner, naarmate er meer tijd ligt tusschen den termijn van betaling en dien van overdracht van den grond. Verder heeft invloed de overvloed of het gebrek aan bouwgrond, en in de residenties door veepest geteisterd, de ligging van den grond in streken met veel of weinig menschen en ploegvee.

Doch over het algemeen staan de gevallen van verkoop geheel op zich zelf, en zijn het gevolg van zoo verschillende omstandigheden, dat het verband tot elkander en tot de hoegrootheid van de koopsom moeilijk in ronde cijfers zelfs is uit te drukken.

De prijzen bleven stationnair gedurende de laatste jaren, met uitzondering van de door veepest en koortsen bezochte streken van West-Java, waar zij aanmerkelijk daalden.

In Bantam werden vóór de veepest sawahs verkocht voor 400 tot 1000 gulden, die nu voor *f* 200 geen koopers vinden, ofschoon men dadelijk daarbij moet vermelden, dat de prijzen, nu die residentie zich van de geleden rampen begint te herstellen, stijgende zijn.

Koopers van grond zijn gegoede landbouwers, hadji's, dèsa-hoofden en inlandsche ambtenaren (zoowel nog in dienst als daarbuiten), kooplieden, geldschieters, bezitters van veel vee; voorts enkele Chineezen en zeer enkele Arabieren, alsmede Europeesche ondernemers van nijverheid of landbouw, deze laatsten om op den grond een rechtstitel te vragen.

Verkoopers zijn behoeftige en verarmde personen, bezitters van kleine stukken grond, aan het bezit waarvan meer last dan genoegen is verbonden, hoofden van dèsa's, soms tengevolge van te veel grondbezit, maar ook om verbruikte landrente te kunnen vergoeden, schuldenaars, die met afstand van grond hun schuld afdoen, eindelijk zieken, ouden van dagen, vertrekkenden, en erfgenamen in te verdeelen boedels [1]).

---

1) Verkoop van gronden in Bloeboer is niet in het Eindrésumé opgenomen, omdat deze streek wordt beschouwd als particulier land in den zin van Stbl. 1836 n°. 19.

Welke bemesting is aan te bevelen voor den aanplant van suikerriet?

In de Maart-aflevering van dit Tijdschrift werd, in een opstel over »Roofbouw in Egypte", aan suikerfabrikanten en landbouwindustriëelen in onze Oost, de welgemeende raad gegeven, om hun voordeel te doen met de daar te lande opgedane ondervinding, waaraan enkele scheikundige analysen ten grondslag lagen.

Meer bepaald werd door den schrijver aanbevolen, om alle rietbladeren in het land onder te ploegen, vóórdat zij verdord zijn, alle vezels van het uitgeperste riet, alle modder in de defaecaties verzameld en al het waschwater, dat de zouten, enz. in oplossing bevatte, naar het land, waarop het suikerriet geteeld was, terug te brengen.

Daar, zooals het heette, de suiker in 't geheel niet uit den grond, maar uit de lucht verkregen wordt, zou zoodoende aan den bodem *alles* worden teruggegeven, wat de geoogste gewassen er aan ontnomen hebben.

Wanneer dat voorschrift nauwkeurig wordt opgevolgd, en in casu dus ook wordt afgezien van de hooge waarde die de rietvezel als brandstof heeft, dan kan men zich ook volkomen overtuigd houden, dat het dien bodem, te eenigen tijde, niet ontbreken zal aan de voedingsstoffen, die voor den groei van suikerriet noodig zijn.

Maar *hoeveel* tijd moet verloopen, om al die toegevoerde stoffen overgebracht te zien in eenen toestand waarin zij als voedingsmiddelen door de plant kunnen worden opgenomen, en *wanneer* dus een dergelijk bemest land weer voor suikerriet productief zal zijn, daaromtrent bevatte dat opstel geene aanwijzing. —

De éénjarige rietplant echter zal er zich ongetwijfeld niet meê tevreden stellen, wanneer haar, tot hare ontwikkeling, slechts voedingsstoffen worden aangeboden, die maanden, ja, een twee- à viertal jaren noodig hebben, om door rotting en verweering langzamerhand ontbonden te worden en eindelijk over te gaan in vloeibaren of gas-vorm, waarin alléén zij haar

toegankelijk kunnen zijn. Eene rationeele en intensieve cultuur moet derhalve andere eischen stellen.

Ook de uitspraak, dat de suiker geheel uit de lucht wordt gevormd, kan licht tot dwaalbegrip aanleiding geven. Zij moge al gesplitst kunnen worden in hare elementaire bestanddeelen — koolstof, waterstof en zuurstof — en deze als koolzuur en water tot de z.g. atmospherische voedingsstoffen behooren, omdat ze steeds in meerdere of mindere mate in de dampkringslucht aanwezig zijn en daaruit ook gedeeltelijk in de plant overgaan — de physiologie van het plantenleven leert echter voldoende, dat die atmospherische voedingsstoffen niet *uitsluitend* en direct uit de omgevende lucht, door de bladeren of andere groene saprijke organen, in de planten intreden. Van de dampkrings-zuurstof is het althans een erkend feit, dat die voor de vegetatie slechts van zeer geringe beteekenis is. Wèl zal ten opzichte harer koolstofvoeding de plant kunnen volstaan met het gehalte koolzuur, dat de dampkringslucht haar kan aanbieden, maar voor hare welige ontwikkeling en dientengevolge ook voor hare suikervorming zal het volstrekt geene onverschillige zaak zijn, als zij bovendien in staat is om door hare wortels koolzuur uit den bodem op te nemen.

Waarschijnlijk zou men zich dan ook spoedig bedrogen zien, wanneer men meende te kunnen volstaan met, na aftrek der suiker, alleen de rest der mechanisch verdeelde rietplant als meststof te gebruiken, zelfs al kon die geheele rest in volkomen assimileerbaren vorm worden teruggegeven. Bij de geringe bewegelijkheid der voedingsstoffen in den bodem, is het toch niet denkbaar dat de plantenwortels overal met die opneembare voeding in contact komen; een grooter of geringer deel zou dus immer in den grond terugblijven. Doch daarenboven zal de rationeele landbouwer hoogere eischen stellen, dan alleen de mogelijkheid om de aanwezige productiviteit zijner gronden te behouden; veeleer zal het zijn streven zijn, om die te verhoogen door steeds eene grootere hoeveelheid werkzame bestanddeelen in zijnen bodem aan te brengen. Daarom mag dan ook aanbevolen worden om zorg te dragen, dat de voor eenen krachtigen groei benoodigde voedingsmiddelen reeds vooraf in ruime mate en in zooveel mogelijk assimileerbaren toestand, der plant ter beschikking staan.

Welke nu die middelen zijn en in welken vorm zij dienen aangewend te worden is eene vraag, welker beantwoording slechts naar algemeene regelen kan worden vastgesteld. Die te bespreken of den landbouw-industriëel in herinnering te brengen kan geene onnutte taak zijn in een tijd als de tegenwoordige, waarin het zoo duidelijk spreekt, dat in verschillende richtingen alle krachten worden ingespannen, om den zwaren strijd

tegen het Europeesch fabricaat met succes te helpen volbrengen. Niet minder toch dan de verbetering van het technisch bedrijf en de toepassing der scheikundige wetenschap op de fabrieks-werkzaamheden, moet de landbouw-scheikunde geacht worden, het hare te kunnen bijbrengen, om aan de hooge eischen, thans gesteld, te voldoen. Zij kan ons althans leeren, in welke betrekking enkele stoffen tot den plantengroei staan, en dus ook, in toepassing, op welke wijze daarvan partij kan worden getrokken. —

Onvoorwaardelijk nu voor elk gewas zijn noodig: koolstof, waterstof, zuurstof, stikstof, zwavel, phosphorus, kalium, calcium, magnesium en volgens sommigen ook natrum, chlorium en ijzer. Deze stoffen hebben echter eene zeer ongelijke practische beteekenis, deels omdat zij in verschillende hoeveelheden door de planten worden opgenomen, deels omdat zij, in assimileerbaren toestand, hoogst ongelijk in de natuur verdeeld zijn, en mankeert slechts één dezer, dan kunnen ook de overige niet werkzaam zijn.

Een eerste streven zal het natuurlijk immer blijven om zich den natuurlijken voorraad dier stoffen, die in den bodem bevat is, ten nutte te maken. Het verweeringsproces, waardoor zij van gebonden toestand in opneembaren vorm overgaan, te bevorderen door de verschillende bekende mechanische bewerkingen, zal daarom ook steeds de voornaamste plaats blijven innemen. Doch zal men daarmeê kunnen volstaan? Bij eene algemeene vergelijking van plantenasschen met grondsoorten valt het dadelijk in 't oog, dat juist die voedingsmiddelen, welke de plant het minst behoeft, het rijkelijkst in den grond voorhanden zijn, terwijl omgekeerd die, waaraan zij het meest behoefte heeft, z.a. vooral stikstof, phosphorzuur en kali, in geringe hoeveelheid worden aangetroffen. Veelal geldt het dus de vraag: hoe in dat gemis op de meest geschikte wijze te voorzien?

Vooraf echter zal een oppervlakkig overzicht van hun invloed op het plantenleven niet overbodig zijn.

Stikstof neemt nà de kool- en waterstof de eerste plaats in de rij der middelen, die tot vorming der organische planten-zelfstandigheden noodzakelijk zijn. Zij kan echter de plant slechts ten dienste zijn in haar verbinding met waterstof, als ammoniak, of met zuurstof, als salpeterzuur. Alle stikstofhoudende stoffen, die zich in den bodem bevinden, moeten derhalve eerst tot ammoniak of salpeterzuur, beter gezegd tot hunne zouten, omgezet worden, vooral tot die van salpeterzuur, wijl de nitraten en nitrieten zich hebben betoond, als verreweg de best werkende stikstofhoudende voedingsmiddelen te zijn.

Als natuurlijke bronnen voor ammoniak- en salpetervorming kennen we

in de eerste plaats de rotting van alle organische zelfstandigheden. Ze zullen dus ook gevormd worden in den bodem, waar humusachtige of dierlijke en plantaardige stoffen aan eene langzame ontbinding zijn onderworpen. De daardoor gevormde ammoniak verbindt zich, in de bovenste lagen, met de zuurstof der dampkringslucht tot salpeterzuur, die op hare beurt weêr een basis vindt om zich daarmeê tot een assimileerbaar zout te vereenigen. Een losse grond, die door goede bewerking verkregen wordt, zal dus ongetwijfeld deze omzettingen in hooge mate bevorderen.

In de tweede plaats vormt salpeter zich in den dampkring onder den invloed der electrische ontladingen; de vrije stikstof wordt gebonden en tot plantenvoedsel, dat door regenwater wordt toegevoerd, hervormd.

De betrekkelijk geringe hoeveelheden, die uit deze bronnen langzamerhand ontstaan, mogen voldoende geacht worden voor het plantenleven in 't algemeen, voor de cultuurplant echter, waar 't er op aankomt, om in korten tijd eene krachtige ontwikkeling te verkrijgen, zal men zich meestal verplicht zien om ook nog naar andere ressources voor stikstofvoeding om te zien. Bij kunstmatigen toevoer, b.v. bij aanwending van stalmest, bleek het dan ook weldra, hoe daardoor in 't algemeen de ontwikkeling der plant in hooge mate werd bevorderd, hoe zelfs haar groeitijd werd verlengd, en hoe men er alzoo veel toe kon bijdragen om de rijpwording te vertragen of op een later tijdstip over te brengen. Laatstgenoemde werking kan vooral voor den aanplant van suikerriet van bijzondere toepassing zijn.

Phosphorzuur. De innige betrekking van phosphorzuur tot de eiwitstoffen, maakt het niet minder onontbeerlijk dan de reeds genoemde. In 't algemeen schrijft men het een belangrijken invloed toe op de vorming en omzetting der stikstofhoudende stoffen. Overal toch waar deze optreden, vindt men ze door phosphorzuur vergezeld, meestal zelfs in bepaalde verhouding ($2\frac{1}{2} : 1$).

Proefondervindelijk is voorts bewezen, dat het eene specifiek gunstige werking heeft op de *qualiteit* van den oogst, bij graangewassen op het graan, bij aardappelen op het zetmeel, bij beetwortel en suikerriet op het suikergehalte, enz. Het zal dus ook de rijpwording der cultuurgewassen bespoedigen.

Het absolute gehalte van den bodem aan phosphorzuur, dat daarin ontstaat door verweering van vele mineraliën, is wel is waar soms vrij groot, zoodat zelfs de landbouwchemicus Prof. E. Wolff schat, dat over eene uitgestrektheid van éénen morgen en eene diepte van 3 voet eene hoeveelheid van 5—10/m. ℔ kan aanwezig zijn, in landbouwkundigen zin

echter kan een dergelijke bodem toch als geheel uitgeput wezen, daar de plant een te gering gedeelte dadelijk kan opnemen.

Omtrent de al of niet noodzakelijkheid van kunstmatigen toevoer, kan eene scheikundige analyse van den grond soms belangrijke aanwijzingen geven. Wèl kan niet met zekerheid worden aangegeven hoeveel van de aanwezige phosphorzuur, gedurende de végétatie, uit den bodem in de plant overgaat, doch zeer zeker kan men overtuigd zijn, dat nimmer meer zal kunnen worden opgenomen, dan het gehalte bedraagt, dat door eenvoudige chemische bewerkingen, b.v. door uittrekking met verdunde zuren, in de grondsoort kan worden aangetoond, en toetst men dat verkregen resultaat aan de bevinding dat gronden van bekende groote vruchtbaarheid 0,6%, van middelmatige productiviteit 0,1% en onvruchtbare gronden slechts 0,02% phosphorzuur bevatten, dan ligt de oplossing van het vraagstuk voor de hand, en voor vele gevallen ook de beantwoording van de vraag, waarom op het eene land van toegevoerde phosphaten geene werking, en op het andere een schitterend succes is waar te nemen.

Kali. Uit de analysen van plantenasschen, die alle in meerdere of mindere mate kali bevatten, wordt het duidelijk, dat ook aan deze stof, in de plantenvoeding, geen onbelangrijke rol is toegedeeld. Allerwege echter komt zij in de natuur voor, en wijl hare zouten alle oplosbaar zijn, zal eene afzonderlijke kali-bemesting, zoo althans het aan te planten gewas niet bepaaldelijk tot de z.g. kaliplanten behoort, wel zelden gevorderd worden. Om echter in deze zeker te gaan, zal het noodig wezen, om enkele malen het uit den ondergrond geputte water op kaligehalte te doen onderzoeken. Kunnen daarin hare zouten worden aangetoond, dan behoeft ook geen kali tot bemesting te worden gebruikt.

In welken vorm nu, moeten deze stoffen, zoo noodig, worden aangewend?

Voor Europa zou het antwoord zich bijna geheel kunnen concentreeren in het woord »stalmest", die nog immer het non plus ultra van alle meststoffen is, mits zij besta uit alle, zoowel vloeibare als vaste, uitwerpselen der dieren, die in het bedrijf zijn opgenomen, gemengd met goed strooimateriaal, en mits zij voorts met bijzondere zorg behandeld worde, zoodat de zich vormende ammoniak niet ontwijkt en zij ook niet te lang wordt opbewaard, waardoor haar volumen eene al te sterke vermindering zou kunnen ondergaan.

In Indië echter, waar, in Europeeschen zin, geen bepaald landbouwbedrijf bestaat, waar aan dierlijke mest zeer weinig zorg, tot behoud van

haar kracht, wordt besteed, en waar door de hooge temperatuur en vochtige atmospheer de rotting zeer snelle vorderingen maakt, zoodat er betrekkelijk spoedig weinig anders van overblijft dan verkoolde plantendeelen en eenige minerale stoffen, dáár zal men wel genoodzaakt zijn, om naar vervangmiddelen, naar kunstmeststoffen, om te zien. Deze kunnen onderscheiden worden

1° in die welke voornamelijk stikstofhoudende beginselen bevatten;

2° die waarin phosphorzuur voorheerschend is, en

3° die welke beide stoffen, doch in verschillende verhouding, bevatten.

Van eerstgenoemde komen in aanmerking: boengkil, Chili-salpeter en ammoniaksulfaat.

Zeer terecht heeft de *Boengkil* voor bemesting hooge waardeering gevonden, en zij heeft ook voor den aanbouw van suikerriet haren goeden naam weten te handhaven. Een monster daarvan, onderzocht, bevatte 5,3% stikstof in gemakkelijk ontleedbaren organischen vorm, zoodat die der plant in betrekkelijk korten tijd kan ten goede komen.

Chili-salpeter bevat de stikstof in nog meer gereeden vorm; de spoedige opname daarvan wordt door geene enkele omstandigheid verhinderd, doch zij wordt integendeel wel bevorderd, daar hare waterige oplossing gemakkelijk kan circuleeren en zich overal kan verdeelen. Door deze eigenschap werkt zij bijzonder voordeelig op den groei van alle gewassen terug. Ze heeft echter ook hare schaduwzijde, doordat zij de vochtigheid van den bodem te zeer bindt, waardoor aan de oppervlakte lichtelijk een harde korst ontstaat, zoodat eene te ruime aanwending bepaaldelijk moet vermeden worden.

Voor het *ammoniaksulfaat* hebben zich in den laatsten tijd vele stemmen doen hooren; vooral in vereeniging met superphosphaten zou deze stof zeer rijke oogsten kunnen voortbrengen. Niet onmogelijk echter zou het zijn, dat deze verbinding, door het groot gehalte zwavelzuur dat zij bevat, bij vrijwording, van min of meer nadeeligen invloed op de suikervorming werd, zoodat eene met dit middel te nemen proef slechts onder eenige reserve kan worden aanbevolen. Prof. Wagner althans zegt daaromtrent: »dass man von schwefelsaure Ammoniak ganz und gar absehen und überall den Chilisalpeter an dessen Stelle setzen soll."

Tot de 2de rubriek behooren de verschillende kalkphosphaten, die men gevoegelijk in basische (onoplosbare) en zure (oplosbare) zou kunnen onderscheiden.

Van de eerste zijn voornamelijk in gebruik de beenderen-phosphaten, in den vorm van beenderenmeel met ± 20—22% phosphorzuur en 3—

4% stikstof, en van beenderenasch met 70—80% kalkphorphaat = ± 45% phosphorzuur.

Door behandeling van de basische kalkphosphaten met zwavelzuur worden de superphosphaten verkregen, waarin het phosphorzuur met een gehalte van 10—12% in *oplosbaren* vorm voorkomt. In den laatsten tijd is er zelfs een z. g. dubbel superphosphaat met ± 44% phosphorzuur in den handel gebracht.

Dat het onderscheid in werking tusschen het basisch en het super-phosphaat belangrijk moet zijn, ligt voor de hand — corpora non agunt nisi fluida — ofschoon de oplosbaarheid der superphosphaten niet geheel als zoodanig in den bodem blijft bestaan. Het water toch, dat in den grond bevat is, houdt, door zijn koolzuurgehalte, ook koolzure kalk opgelost, dat met eene oplossing van zuur kalkphosphaat $PO_4\,Ca\,H_2$ weldra een neerslag vormt van halfzuur $PO_4\,Ca\,H + 2\,H_2\,O$ en basisch phosphaat $PO_4\,Ca_3$. Deze gepraecipiteerde verbindingen zijn alsdan echter zóó uitermate fijn verdeeld, als nimmer langs anderen weg verkregen kan worden. Daardoor kunnen zij slechts geringen weêrstand bieden, aan hun oplossingsmiddel, in casu het koolzuur houdende grondwater.

Dr. Dietrich heeft bevonden, dat zich daarvan in 100 liters oplossen

	in 48 uur	na langeren duur
uit halfzuur kalkphosphaat	18,53 g.	43,84 g.
uit basisch gepraecipiteerd kalkphosphaat	7,40 »	27,52 »
daarentegen uit beenderenmeel	5,31 »	16,72 »
ruwe baker Guano	5,25 »	12,00 »

Ofschoon die verschillen groot zijn, is het echter niet wenschelijk, *steeds* het superphosphaat te verkiezen. Ook het basische heeft zijne bijzondere waarde; de keuze zal zich moeten regelen naar de physische grondgesteldheid.

Tot de meststoffen die zoowel stikstof als phosphorzuur in grootere hoeveelheid bevatten, behoort voornamelijk de Peru-guano, een vervormingsproduct van vleeschvretende-vogelexcrementen. Wijl ze in ruwen staat gebleken is van zeer ongelijke werking te zijn, omdat die bepaald afhankelijk was van bijzondere weersinvloeden, waarop wel 't minst kon worden staat gemaakt, is thans bijna algemeen de door behandeling met zwavelzuur verkregene, Peruguano-superphosphaat in gebruik, een praeparaat dat wegens zijne vrij constante samenstelling van 7% stikstof en 9 à 10% in water oplosbaar phosphorzuur ook alle aanbeveling verdient.

Men dient er evenwel op bedacht te zijn, dat het grootste deel der stikstof ook hier aanwezig is als ammoniaksulfaat, waarom het van groot be-

lang moet geacht worden, uit te maken of het wellicht niet beter ware, het Peruguano-superphosphaat te vervangen door een mengsel van b.v. boengkil met superphosphaat, in zoodanige verhouding dat het ongeveer van gelijke samenstelling is als eerstgenoemde stof.

Ten slotte hebben we nog onze aandacht te vestigen op de *asschen* die in de fabriek verkregen worden. Uit eene analyse, verricht aan het proefstation te Wageningen, bleek, dat een monster asch van rietvezel aan werkzame bestanddeelen bevatte 3% gebonden phosphorzuur en 0,9% kali een monster asch van rietbladeren hield slechts 0,8% phosphorzuur, doch daarentegen 1,5% kali. Van beide, maar vooral van laatstgenoemde, is de mestwaarde dus niet zeer groot. Evenwel kunnen ze hare toepassing vinden, en zullen ze, bij de groote hoeveelheden, waarmeê ze in de fabrieken gewonnen worden, een goed rendement kunnen opleveren bij bemesting van riet, dat eerst in eene latere periode van den maaltijd moet verwerkt worden.

De asch van kottoran had een gehalte van ruim 7% phosphorzuur. Met boengkil vermengd zal deze asch dan ook ongetwijfeld blijken, voordeelig in hare aanwending te zijn.

Ons bepalende bij dit oppervlakkig overzicht van de meest voorname meststoffen en hare werking op het plantenleven, gaan we thans over tot de bespreking van de wijze, waarop zij dienen te worden toegepast.

In hoofdzaak moet men daarbij steeds bedenken, dat alle stoffen, met sterk geprononceerde chemische eigenschappen, alzoo alle sterke zuren, basen, gemakkelijk oplosbare zouten, enz. voor de planten geen voedingsmiddelen, doch giftstoffen zijn, en daar elke kunstmest zulke stoffen bevat, zal ze ook steeds als gift werken, bijaldien ze niet voldoende verdund wordt, of wanneer ze direct op de plantenwortel inwerkt. Het is daarom allereerst noodzakelijk, alle kunstmest met eene 3 à 4 dubbele hoeveelheid goede tuinaarde innig te vermengen en de verdere verdeeling over het veld zoo gelijkmatig mogelijk te doen zijn. Ook zaagsel zou voor die vermenging kunnen dienen; doch asschen mogen daarvoor niet in aanmerking komen; speciaal kan men geen kottoran-asch vermengen met superphosphaat noch dadoe en ampas-asch met Peruguano-superphosphaat. In 't eerste geval zou het groote kalkgehalte der asch het oplosbare phosphorzuur te zeer binden; in het laatste zou de kali te sterk ontledend inwerken op de gemakkelijk om te zetten stikstofverbinding.

De vermenging met boengkil kan daarom eerder worden aanbevolen.

Voorts kan men als algemeenen regel stellen, dat het zelden goed is,

éénzijdig te bemesten, hetzij alleen met stikstof, hetzij uitsluitend met phosphorzuur, tenzij overtuigend bewezen is, dat de bodem aan één dezer beide hoofdbestanddeelen inderdaad geen behoefte heeft. De toevoeging van de meststoffen toch wordt niet zoo zeer door het *absolute* gehalte van den bodem aan voedingsmiddelen bepaald als wel door de *onderlinge verhouding* waarin zij aanwezig zijn. Een oogst kan dan ook gezegd worden, afhankelijk te zijn van het *minimum waarin de eene of andere onontbeerlijke voedingstof voorkomt.* Is dat minimum verbruikt, dan kunnen ook de overige, die nog ter beschikking zijn, niet meer tot werking komen. Is b. v. stikstof slechts aanwezig in een juist voldoende hoeveelheid voor eenen middelmatigen oogst, dan zal zelfs een overdadige toevoer van phosphorzuur van hoegenaamd geenerlei werking zijn, en omgekeerd.

Eindelijk moet de keuze der aan te wenden meststof bepaald worden door de physische eigenschappen van den grond. Z. g. lichte gronden met geringe absorbeerkracht zullen b. v. superphosphaten te spoedig doorlaten, evenzoo zandgronden, waarbij men gevaar loopt, dat ze geheel uitgewasschen zijn, alvorens die tot werking hebben kunnen komen. Een sterk kalkhoudende grond kan daarentegen het phosphorzuur geheel vastleggen, het tot een onoplosbaar tricalcium phosphaat omzetten. In beide gevallen zal men daarom beter doen om, in plaats van superphosphaat, beendermeel of gepraecipiteerd kalkphosphaat te gebruiken die wel minder oplosbaar, doch immer toereikend genoeg kunnen werkzaam zijn.

Omtrent de aan te wenden hoeveelheden dient te worden opgemerkt, dat zij, om waarlijk overtuigende bewijzen van goede werking te verkrijgen, in niet al te geringe quantiteit moeten gebruikt worden.

Voor den aanbouw van suiker*biet* zegt Stohmann daaromtrent: »Es hat sich im Laufe der Jahre herausgestellt, dass eine Beigabe nicht unbedeutender Mengen von stickstoffhaltigen Superphosphaten immer nur vortheilhaft sei. Ob diese Düngung nur am zweckmässigsten in Form von Mischungen von Guano mit Superphosphat, von schwefelsaurem Ammoniak mit Superphosphat, von Chilisalpeter mit Superphosphat zu erfolgen habe, in welchem Verhältnisse man Stickstoff und Phosphorsäure anwende und in welchen Mengen, darüber lässt sich allgemein Gültiges absolut nicht sagen. Als in vielen Fällen bewährt, lässt sich eine Düngung, welche pro Hectar 20 kg. Stickstoff und 100 kg. lösliche Phosphorsäure enthält, bezeichnen." — Naar dezen maatstaf zou men dus op eenen Java-bouw van 7200 □ meter kunnen aanwenden: 14 kilogram stikstof en

72 id. phorphorzuur.

Voor den aanplant van suikerriet zullen de verhoudingen natuurlijk wel

verschillen, en ze zullen bovendien zeer uiteenloopen naarmate van de physische en chemische gesteldheid van den bodem, zoodat het eigenlijke antwoord op de aan 't hoofd van dit opstel gestelde vraag, zoowel wat keuze als hoeveelheid betreft, alleen langs proefondervindelijken weg, kan gegeven worden.

Het is daarom van het hoogste belang voor elken landbouw-industriëel-suikerfabrikant, dat hij in de eerste jaren een stuk grond afzondert, dat geheel voor proefnemingen moet dienen; te meer noodzakelijk, omdat hij, bezwaard met tal van bezigheden, slechts weinig tijd kan schenken aan de studie van de landbouw-scheikunde en hij alzoo veelal de aanwending van kunststoffen regelt, meer naar eigen fantaisie, dan wel naar eene vaste wetenschappelijke basis. Zijne reeds opgedane practische ondervinding moge hem voor al te grove fouten behoeden, bij twijfeling echter omtrent het »hoe" en »waarom" kan aan die practijk geene blijvende waarde worden toegekend. Wenschelijk dan zou het zijn, wanneer een dergelijk proefveld, van niet al te geringen omvang, doch van mogelijke gelijke samenstelling en gelijkelijk bewerkt, verdeeld werd in een zeker aantal kleiner gedeelten en daarvan een gedeelte onbemest te laten;

een 2°. gedeelte te bemesten met Peruguano-superphosphaat;

een 3 » met boengkil en superphosphaat;

» 4 » » boengkil, Chilis-alpeter en superphosphaat;

» 5 » » ammoniak-sulphaat en superphosphaat;

» 6 » » boengkil en asschen, enz. enz. in talrijke wijzigingen naar bodem-gesteldheid en naar individueele inzichten. Elk proefstuk dient natuurlijk met een gelijk aantal goede stekken beplant te worden.

Over de min of meer snelle ontwikkeling en den verderen groei zal reeds spoedig een vergelijkend oordeel kunnen gevormd worden. Daarmeê alléén is echter niet te volstaan; het van elk proefstuk geoogste riet dient nauwkeurig gewogen te worden, het sapgehalte bepaald en op suikergehalte en reinheid onderzocht te worden, waartoe thans allerwege gelegenheid bestaat. Men neme voorts die proeven steeds met een bepaald doel; b.v. het riet van het onbemeste en dat van met Peruguano bedoeld proefstuk oogste men ten tijde van de natuurlijke rijpheid, dus ongeveer in het midden van den maaltijd. Het verschil van opbrengst dezer stukken kan beslissend zijn.

Voor de vermenging van boengkil en Chili-salpeter gebruike men van beide te zamen slechts zóóveel als overeen zou gekomen zijn met het stikstofgehalte bij uitsluitende boengkil-aanwending. Het verschil in werking tusschen boengkil en salpeterbemesting zal daarbij duidelijk worden. Ook vergelijke men die werking met die van ammoniak-sulphaat.

Het met stikstof en phosphorzuur bemeste deel splitse men in twee onderdeelen; aan het eene worde iets meer stikstof en minder phosphorzuur, aan het andere de omgekeerde verhouding gegeven. Men zal daaruit kunnen opmaken, in hoeverre eene grootere hoeveelheid stikstof den groeitijd kan verlengen, het riet alzoo voor vroegtijdig afsterven kan behoeden, en het dus geschikt doen blijven om het tot aan de laatste periode van den maaltijd te reserveeren.

Eene groote hoeveelheid phosphorzuur zal daarentegen het bewijs leveren, of het de rijpwording kan bespoedigen en het suikergehalte van het sap reeds bij 't begin van den maaltijd kan verhoogen.

Ook diene men te letten op eene al of niet vroegtijdige ontspruiting der knoppen, hetgeen een belangrijk suikerverlies kan veroorzaken, naar onderzoeking van Dr. Fromberg zelfs van 12—15 %; voorts op het meerdere of mindere omvallen van het riet, dat een gevolg kan zijn van te rijkelijke voeding en te dichten stand der rietstokken, waardoor eene soort van vergeiling intreedt, d. i. eene overmatige lengtegroei bij ongenoegzame verdikking der celwanden, — kortom: de opmerkingen die men bij dergelijke proeven kan doen, zijn waarlijk talloos, en zullen den nadenkenden industriëel zeker niet ontgaan. Dat hij slechts zijne bevindingen bekend make! Deze zullen eene vaste basis kunnen zijn, waarop een ieder kan voortbouwen, door ze slechts min of meer te wijzigen naar plaatselijke verhoudingen.

P.....

IN DIENST.

UIT HET ENGELSCH VERTAALD

DOOR

M. C. FRANK.

(1e *Vervolg*).

't Is welbekend, dat ieder Indisch officier, evenals iedere Ier, een grief heeft. 't Is altijd iets omtrent traktement, pensioen of bevordering. Zij hebben allen, over 't algemeen, een haat aan de »inboorlingen, *dien* Gladstone en de liberalen". De vooroordeelen zijner klasse werden door Bellasyne gedeeld, maar omstandigheden hadden zijn krachtigen en oorspronkelijken geest een bijzondere en sterke richting gegeven.

Nog zeer jong zijnde, toen hij pas in dienst trad, werd hij vereerd met de bescherming, ja, zelfs de vriendschap van een man van genie, Sir Charles Napier. Er was een merkwaardige overeenkomst in hun karakter, Sir Charles Napier werd vermorzeld onder 't Jaggernauthgewicht van Indisch officiëel misnoegen.

Naderhand kwam Bellasyne onder den invloed van een minder vurigen, doch even edelen, goeden geest, — den zachtmoedigen menschenvriend, Sir Henry Lawrence, die op zijn beurt viel onder den toorn van het gezag. Nadat Lawrence uit Pundsjab verwijderd was, weigerde Bellasyne in het bestuur van die provincie nog te dienen.

Het noodlot trof George Bellasyne zwaar, toen zijn beroemde patroon — ook een edele ziel — John Nicholson, te Delhi gedood werd, maar de opstand (in Britsch-Indië) schonk Bellasyne zijn reputatie; zijn naam werd overal bekend. Bellasyne's ruiterij, Bellasyne's »Guides" werden genoemd, waar van moed en dapperheid sprake was. De »Times" noemde hem als »een van die Engelschen — een van die hoogvereerde aanvoer-

ders, die een bijna magischen invloed verkrijgen over Aziaten".

De »magische invloed" strekte zich echter niet uit tot de kliek in 't hoofdkwartier. Daar noemde men Bellasyne een man geschikt voor de Grenslanden, doch de meest begeerde onderscheidingen vielen hem niet ten deel. Hij was niet: »een der eerste soldaten van Indië"; dat is een titel dien zij voor zich zelven alleen hielden, en die het gemakkelijkst verkregen wordt, door ten minste zeven jaren in de Simla-Mall te kampeeren [1]).

Vele jaren te voren was van den jongen Bellasyne in de depêches melding gemaakt als iemand »die dapper, onversaagd was, en zich tot volkomen tevredenheid van zijn bevelhebber gedragen had". 't Is streelend, de meening, die men heimelijk van zich zelven heeft, openlijk te hooren herhalen en Bellasyne's hoogst eerzuchtige geest zag zich reeds genaderd tot de eerste sport van de ladder des roems, die hij vast besloten was te beklimmen. Maar de faam, die verraderes, die hem eerst zoo vriendelijk had toegelachen, verliet hem.

Bellasyne had zich machtige vijanden gemaakt; want daar hij het als zijn plicht beschouwde, verscheidene misbruiken op de kaak te stellen, achterhaalde Nemesis hem. Hooggeplaatsten vreesden en haatten hem. Ook echter bezat hij trouwe vrienden en bewonderaars, en hij steunde — misschien te veel — op zijn genie en zijn geestkracht om hinderpalen te bestrijden en te overwinnen. Der menschen natuur is dezelfde in de heele wereld: »de verzenen tegen de prikkels slaan" loont de moeite nooit. Met wien men ook twisten moge — 't heeft altijd onaangename gevolgen.

Bellasyne was nu in Engeland teruggekeerd, als zoo menig ander krijgsman: zijn gestel was ondermijnd door den dienst in de koloniën, door vermoeienissen, een ongezonde lucht en een verderfelijk klimaat. Zijn gelaat was mager, ingevallen en bruin, en had een uitdrukking van moedeloosheid. Toch behield hij dat onbeschrijfelijke *je ne sais quoi*, dat de militaire opvoeding verraadt. Zijn krullend haar was kort bij zijn welgevormd hoofd afgeknipt. Nadenken, kunde, onwrikbare vastberadenheid, zelfvertrouwen — misschien ook intellectueele aanmatiging waren op zijn regelmatig, streng, schoon gelaat te erkennen. Zijn voorhoofd was breed, hoog en bleek; hij had diepliggende, donkere en buitengemeen scherpe oogen, een gebogen neus, en dien fraai besneden mond en vierkante kin, die men aan de standbeelden van eenige der beroemdste veldheeren vindt.

---

1) Simla: bergstreek in N.-W. Hindostan; 2230 m. boven de zee, herstellingsoord voor zieken van het Britsch-Indische leger. Tegen den warmen tijd trekken elk jaar daarheen de Gouverneur Generaal, de Legerbevelhebber, enz. met hun gevolg, en blijven er maanden lang totdat de temperatuur te Calcutta weer minder drukkend is.

Terwijl hij met Verona door 't Warringtonsche bosch wandelde, togen er herinneringen aan zeer verschillende tafereelen zijn geest voorbij. Hij zag een heel groot, uitgebreid en geheimzinnig paleis, aan een meer gelegen, met een hoogen van roodsteenen muren voorzienen vestingwal, scherp afgeteekend tegen een heldergroen geboomte, en daarboven een hemel van 't reinste azuur. Hij zag een wereld van donkeroogige, getulbande vorsten; hovelingen, soldaten, bedienden, stedelingen bewogen zich door het paleis; — en nog niet lang geleden was Bellasyne het middelpunt van die wereld geweest; maar hij was op ruwe en onheusche wijze er uit verwijderd. En het oude leven ging steeds voort te Islamabad: maar hij zou er niet meer terugkeeren. Niet dat hij zoo gehecht was aan Islamabad, maar hij voedde wrok — zooveel bitterder omdat die machteloos was — over de wijze waarop men hem uit zijn post ontzet had — een feit, dat het gevolg was van een laaghartige Aziatische hofintrige, en van een al te lichtgeloovigen Vice-koning, het werktuig zijner vijanden.

Het bezoek dat Bellasyne aan Verona's ouders bracht, was niet lang noch aangenaam. Wèl waren Squire Aston en zijne vrouw zeer hoffelijk en beleefd, maar niet hartelijk. Hij voelde, dat zijn aanwezigheid ongewenscht was, en wist, dat, terwijl hij koel en als een vreemde werd ontvangen, Lord Rockingham te logeeren genoodigd was, en dienzelfden avond zoude aankomen.

Na 't vertrek van George Bellasyne verzocht Verona, dat ook hij zoude gevraagd worden. Lady Adela nam het verzoek vriendelijk ontwijkend op. Ontwijken valt welopgevoeden lieden zoo gemakkelijk. »Nu nog niet, lieve", zeide zij, en zij vermeed alle verdere bespreking door plotseling het vertrek te verlaten, maar eer zij dit deed voegde ze er nog bij: »Wat je ook moogt doen, beleedig Lord Rockingham niet; 't is voor uw vader juist nù van 't grootste gewicht, dat hij met ons bevriend blijve."

Bedroefd en met tranen in de oogen, zocht Verona haar vader op in de bibliotheek; hij was steeds haar trouwe vriend en vertrouweling geweest.

»Vaderlief, wat beteekent dit alles? George is teruggekomen, hij is hier, en na zoo vele, lange jaren gewacht te hebben, wil moeder" (de kinderen noemden hun moeder nooit *mama*) »hem niet hier te logeeren vragen. Dat is heel onvriendelijk: het zoude ons zoo gelukkig maken!"

De oude heer was min of meer diplomaat. Wat kon, wat zoude hij zeggen? Hij kuste het bleeke, droevige gezichtje zijner dochter en trok haar naar zich toe.

»Lieve kleine Ona! Ik ben in al mijn kinderen gezegend, maar het meest door u, meisjelief! Maar nú kan het nog niet; eerst moet ik Rocking-

ham en al die verwenschte zaakwaarnemers verslaan. Ik houd van Bellasyne, maar ik wil hem nú nog niet hier hebben. Ge zoudt me immers geen verdriet willen aandoen, bij al de moeielijkheden die ik reeds heb!"

En zij berustte.

't Is een vraag, hoe men vuur en water bijeen kan brengen, zonder dat zij elkander vernietigen. Verona en hare familieleden waren het op geen enkel punt eens In haar hart was Verona alleen. Niet alleen dat haar familie George bespotte en minachtte, en dat ieder woord tegen hem haar gevoelig trof, — maar zij was een raadsel voor de oppervlakkige, lichtzinnige en alledaagsche lieden onder welke zij leefde; zij »begrepen" Verona niet. Waarom, vroegen haar ouders die haar werkelijk liefhadden, gaat Verona, die toch niet sterk is, naar de ochtendkerk; waarom wil zij geen namiddag-recepties bezoeken, terwijl zij dagen doorbrengt in de vuile en bedompte steegjes van haar armenwijk in Westminster, waar zij een gevaarlijke koorts kan opdoen? Geen van de andere meisjes had die neigingen. Waarom, vroeg haar moeder en met een waarlijk verbitterd hart, waarom wijst Verona het ééne voordeelige aanzoek na 't andere af? Gedroeg één meisje zich ooit zoo ergelijk? Het was toch zoo hoog noodig, dat de meisjes een eigen thuis vonden. »Lieve hemel", dacht haar vader — en de idée deed hem lachen — »waarom bemoeit het kind zich met de politiek? Ik wil verdraaid zijn als zij niet een ultra-liberaal is! En wij Astons zijn altijd houw en trouw conservatief geweest, en zijn het nog!"

Squire Aston geloofde met onwankelbare overtuiging aan Kerk en Staat, aan de ondergeschiktheid der vrouw en de goddelijke rechten der grondbezitters en aristocratie; toch had hij een gevoelig hart en kon hij zijn »kleine meid" zelfs niet haar geringsten wensch weigeren. Hij had haar toegestaan met Bellasyne te correspondeeren, ofschoon het koelere brein zijner vrouw er tegen was; maar zijn dochter met een onheusch »neen" af te schepen, dat was hem onmogelijk. Evenals de meeste vaders echter, haatte hij den man die zijn dochter wegvoeren zoude, en met norsche stijfhoofdigheid verzette hij zich tegen haar huwelijk met Bellasyne.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Rockingham maakt zijn hof.

De huiskamer van Aston-Royal was een stuk uit de zestiende eeuw, laag en vierkant met onregelmatig geplaatste en gevormde ramen, met scheefhoekig- vierkante ruiten, afgewisseld door gekleurd glas met wapenschilden. De gordijnen waren van een zware, donkerbruine kleur, het getemperde licht baande zich een weg door het gekleurde glas en viel op de talrijke hoeken van het snijwerk en eikenhouten meubelen en den gebeeldhouwden schoorsteenmantel, terwijl de eikenhouten kabinetten en de lijsten langs de muren rijk versierd waren met oud porcelein.

Door de kleine ruiten van het raam zag men in een ouderwetschen tuin. Deze werd beschermd door een hooge heg van zwarte iepen, die eeuwen telden, terwijl stijf en onnatuurlijk gesnoeide laurierboomen van meetkunstige nauwkeurigheid, donker en bladerrijk, scherp afstaken op een grond, bedekt met de scharlaken geraniums, de goudgele calceolarius en de blauwe lobelias van onze dagen en van herfst-stamrozen die één dichte massa bloesems waren. In het middenpunt van dit paradijs van heldere kleuren en zoete geuren viel het water, drop bij drop neer in een verweerde witmarmeren fontein uit den ouden tijd.

Verona zag onachtzaam uit de huiskamer naar den stillen zonneschijn in den tuin en naar de heerlijke kalmte der verre heuvelen. Zij was verdiept in een gelukkig droomgezicht, uit herinneringen aan het zonnige bosch van Warrington en de hartstochtelijke liefdewoorden van Bellasyne gevormd.

Daar hoorde zij den voetstap van een man op de trappen en de gordijnen der *portière* werden ter zijde geschoven. Verlangend, met blijden, helderen blik zag zij naar de deur. Kon het Bellasyne zijn? Het was waar, dat hij niet in deze kamer was geweest sedert zij het laatst van elkaar afscheid namen, vijf jaren geleden; maar de liefde kan nog hopen, wanneer het verstand reeds wanhoopt.

Het was Bellasyne niet — het was Rockingham.

Het welkom stierf weg van haar lippen; zij keek een weinig verbaasd.

Verona droeg een eenvoudig, nauwsluitend ochtendkleed, dat hare lange, slanke gestalte goed deed uitkomen. Het zonlicht viel op haar donkerbruin haar en bracht aldus daarin te voorschijn wat een artiste den »rooden gloed" er van genoemd zou hebben.

Rockingham, die alle stoffelijke dingen nauwkeurig waarnam, lette op dit alles, en zag ook het blijde en verlangende gezicht van Verona toen hij binnentrad, maar de oorzaak hiervan verstond hij verkeerd. Hij was niet de eerste man die de teekenen van liefde voor een ander als bewijzen van liefde voor hem zelven aanzag.

Binnengekomen verwonderde het hem, dat hij zoo schuw en onhandig zich voelde. 't Was toch ook »slechts een vrouw," zeide hij in zich zelven, en met de herinnering aan zijne vele vorige, welgeslaagde liefdesavonturen stelde hij zich langzamerhand weer op zijn gemak. Mannen van zijn slag hebben daarom zoo dikwijls succes, dat zij nooit onhandig of dom worden door de liefde. »Zij denken nooit aan liefde, zij denken er slechts aan, te behagen," zegt George Sand.

»Ik moet mij verontschuldigen wegens mijn ongenoodigd binnenkomen, freule Aston; uwe moeder echter zond mij hierheen om aangenaam bezig gehouden te worden. Ik heb een afkeer van de jacht, dat weet gij. — Wat een zonderlinge oude kamer, en zooals gij daar bij dat raam stondt, zaagt ge er uit als eene tooverprinses."

»Het doet ons veel genoegen u te zien; toch vrees ik dat ge de verkeerde kamer hebt gekozen indien gij geamuseerd moet worden. Hier werken wij allen zeer ijverig," zei Verona.

»Het ziet er wel naar ijverig werken uit! Een echt paleis der traagheid! — Is dat een portret van u?" vroeg Rockingham, een schilderstuk in olieverf, dat op een ezel stond, beschouwende. »Hoe prachtig! het is een Simpson."

»Ja; mijn vader liet het aken eer Simpson nog de groote man geworden was! Het is erg geflatteerd; maar het werd tien jaren geleden gemaakt, hetgeen zeer veel verantwoordt."

»Geflatteerd? Neen, het is naar het leven geschilderd, sprekend gelijkend, omdat gij, freule Aston, noch lief, noch mooi zijt."

»Dank u!" lachte zij; »dat is vleiend!"

»Ik bedoel, dat gij geen van beide zijt, omdat gij meer zijt, omdat gij meer bezit, dan die enkel oppervlakkige »liefheid" van trekken en tint, die men binnen eene week moê wordt. Simpson heeft de ware uitdrukking begrepen en weergegeven, zooals hij alleen dat kon. Is het nooit tentoongesteld?"

»O neen! Ik zou niet kunnen uitstaan dat er over mij gesproken werd; de menschen zouden dan spreken over Simpson's vroegsten stijl en nieuwsgierig zijn, wie dat leelijke schepsel is!"

»Dat zouden zij niet kunnen zeggen!"

»Ella is het schilderen waard, maar voor mijn onbeduidendheid was het jammer!"

»O, foei, foei, freule Aston! Gij vischt met overleg. Byron zei van zijne vrouw — naderhand veranderde hij van gedachte — maar ik meen, dat hij van de historische Lady Byron, of van iemand anders zeide, dat zij hem deed denken aan »maanlicht op sneeuw," Dit schilderstuk van Simpson geeft mij denzelfden indruk: die schoone, zachte bleekheid van het gezicht, die peinzende, ernstige oogen die recht in de uwe zien, met een uitdrukking die engelachtig, verheven is boven het alledaagsche inferno waarin wij allen leven!"

»Lieve Hemel! Wie zou dat gedacht hebben! Wat een schoone zaak is het toch, een echt kunstkenner te zijn, zooals gij, Lord Rockingham: hoe veel ziet gij, dat wij nooit begrepen hebben! Geen van ons allen is ooit veel verder gegaan dan onze lieve, kleine Decie, die het aardige, lieve, prachtige, roode lint in het haar bewondert!"

»Gij moet ten minste toegeven, dat de handen keurig geschilderd zijn — geheel naar het leven — het kleine, tengere handje met slanke vingers en rooskleurige vingertoppen."

Hij beproefde Verona's fijne, blanke hand te grijpen, maar zij vermeed het.

»Ik heb gehoord," antwoordde zij stijf, »dat het schilderen van handen het groote bewijs van de verdienstelijkheid eener schilderij is."

»Ik geloof dat men het karakter van de menschen kan beoordeelen naar hun handen. In uwe lieve, witte handen, freule, zie ik het karakter dat ik in eene vrouw bewonder, en zooals het beschreven wordt in het gezegde van dien Franschman »die niet meer verlangde in zijne vrouw dan dat zij God aanbidden, naaien en hem liefhebben kon."

»Die afschuwelijke man! Hij wilde dus maar eene sloofster hebben!"

Het is aangenaam gevleid te worden; wie van ons kan het weerstaan? En al wat Rockingham zeide, werd gezegd met den aangenomen schijn van oprechtheid. Wisten de mannen toch maar, hoe gemakkelijk het is, te slagen, door lof voor de onverzadelijke vrouwelijke ijdelheid! Men heeft evenwel beweerd, dat dit recept ook voor het sterkere geslacht toepasselijk is

Verona was niet ijdel, zij was zeer eenvoudig van harte. Was zij waarlijk mooi? Vond George Bellassyne dat? — Want iedere vrouw wil gaarne mooi zijn in de oogen van den man dien zij bemint. Bij de verveling gedurende Bellasyne's afwezigheid was het gezelschap van Rockingham haar aangenamer dan het anders zou geweest zijn.

»Ik moet uwe kamer eens goed bezien," zei hij.

Rockingham was scherpzinnig en handig in het dagelijksche leven; de omgeving van de vrouw die hij liefhad interesseerde hem.

»Wat een prettige kamer om thee te drinken!" zeide hij.

Terwijl hij bezig was het porcelein uit een der kabinetten te nemen, sloop een van de kleine zusjes binnen, en gaf Verona een brief, — haar dagelijkschen brief van Bellasyne. Het gezicht van het welbekende handschrift, — het flinke, grove schrift joeg haar het bloed naar het hoofd.

Het waren slechts eenige haastig geschreven regels:

»Mijn lieveling," begon de brief, »ik heb slechts even den tijd om te zeggen, hoe blijde ik ben naar Aston-Royal te komen, en dat ik zeker ben, dat ik die uitnoodiging te danken heb aan uw goede diensten. Ik ben zeer gelukkig, dat ik kan komen en heb u heel veel te vertellen, als wij elkaar morgenavond aan tafel zullen ontmoeten."

Toen zij den brief opende, was zij eerst ontsteld over de kortheid, maar nu was ze één en al vreugde. Ze wist niet welk mechanismus dit tot stand had gebracht; het was onverwacht verrukkelijk.

Zij stak den brief gauw in haar zak. Rockingham was nog bezig een blauwe kom nauwkeurig te onderzoeken en had haar den brief niet zien ontvangen.

Nu had hij opgehouden het porcelein te bekijken en bezag Verona's schrijftafel, die zoo stipt in orde gehouden werd, haar brievenboek met haar monogram versierd, de huishoudboeken en de pacht- en stalrekeningen (zij hield die voor haar vader en hare moeder, die beiden niet van rekenen hielden), het speelgoed van de kinderen dat hersteld moest worden, hun A-B- en prenteboeken.

»Gij moet verwonderlijk goed zijn, freule Aston; dát ben ik niet."

Nu bemerkten zijn scherpe grijsgroene oogen de uitdrukking van blijdschap op haar gelaat.

»Die kleine preutsche! Zij is er trotsch op, goed te zijn;" dacht hij cynisch, en hij ging voort, alles op te nemen waarmee de kamer versierd was: de portretten van de blozende blauw-oogige kinderen (Squire Aston zag zijn mooi, gezond huisgezin gaarne op doek), het groote, zwarte gebeeldhouwde kabinet, een verschoten behangsel waarvan het onderwerp de belegering van Troje was, eene vaas van Venetiaansch glas, een stuk echt Bernard Palissy-aardewerk; zelfs het vergulde werkmandje, en de gouden vingerhoed van Verona, en het hemd dat zij maakte voor een arm kind, ontsnapten niet aan zijn nauwkeurig onderzoek. Hij noemde die »moderne kunstschatten."

»Van wie zijn die wapenschilden?" vroeg hij, op eenige van deze in het geschilderde vensterglas doelende.

Verona noemde de namen Bellasyne, Portescue en anderen, aan wie Aston-Royal eertijds behoord had, of die huwelijken in de familie gesloten hadden.

»Bellasyne!" zei Rockingham. »Ja, Hyde vertelde mij eene lange geschiedenis van dien Bellasyne, en zijn familie, en ik herinner mij dat de slotsom was:

„Hun adellijk en vuilaardig bloed
„Kroop voort in schurken sinds den vloed."

»Heeft Hyde dat gezegd? 't Is schande de voorouders van dien armen George aan te vallen. Wij hebben altijd gedacht, dat hij ten minste een onberispelijken stamboom bezat."

»Als de menschen niets anders hebben om er op te snoeven, pochen zij altijd op hun voorouders. Men kan dat zoo veilig doen. Die arme George! Neen, die gelukkige George, om zoo genoemd te worden door uw schoone lippen. Is hij een goed vriend van u?"

»Ik heb hem mijn heele leven gekend."

»Dan vrees ik, dat hij een zeer goed vriend is. Waar waart gij dien heelen namiddag op het kasteel Scrope, freule Aston?" vroeg hij luchtig.

Maar Verona vermeed het onderwerp door naar de verbouwingen op Charlescot te vragen. Dit was een onderwerp waarover Rockingham zeer gaarne sprak.

»Al zeg ik het zelf," — begon hij schertsend — »het zal prachtig zijn als alles af is. Maar ik word schandelijk afgezet — aannemers zijn zulke dieven! Toch valt het hun moeielijk mij beet te nemen. — Ik heb den heelen linkervleugel bijgebouwd; mijn vader bouwde den rechtervleugel. Het uitzicht van den langen gang is prachtig, en ik heb een onnoemelijk aantal standbeelden en schilderijen verzameld uit de heele bekende wereld."

»Uwe verzameling is prachtig en bekend," merkte Verona op.

»Ik wenschte, dat ik u, freule Aston, had geraadpleegd over het nieuwe gebloemde satijn, dat ik voor het boudoir zou nemen. Die man wilde dat ik het zou laten stoffeeren met dat nieuwe kunstgroen in verschillende tinten van moderne afzichtelijkheid, maar alles wil ik doen behalve de mode volgen. Ik wilde dit boudoir gestoffeerd hebben voor eene bekoorlijke brunette, en dus koos ik een lichte zalmkleur, met wit en goud geborduurd; ik denk dat dit u zou bevallen."

»Ik ben zeker, dat het zeer lief is! Van uw goeden smaak in het meubileeren is ieder overtuigd. Charlescot is prachtig; een waar paleis — het mooiste huis dat ik ooit heb gezien."

»Ja, ik zelf geloof, dat er niet veel mooiere huizen zijn in Engeland"

antwoordde hij zeer vergenoegd. »Overigens is het toch een quaestie van »gevoel;" 't is nog altijd maar: de waarheid van »Oost, West, thuis best." Gij hebt nooit het boudoir gezien; het is geheel mijn eigen idee. De zoldering is geschilderd; de gordijnen zijn van witte mousseline; de muren zijn met blauw satijn behangen. De geheele ééne zijde van de kamer is bedekt met één grooten spiegel in één hoek, en voor dezen hoek staat een allerliefste kleine sofa. Ook heb ik een juweel van een schrijftafel gevonden voor het boudoir — licht hout, allerprachtigst ingelegd. 't Is een lieve kamer!"

De groote deugd der Astons was, dat zij den moed hadden natuurlijk te zijn, en te zeggen, wat zij werkelijk dachten. Een der fouten — of ten minste een phrase — van het hedendaagsche leven is, dat mannen en vrouwen niet openhartig durven zijn. Rockingham was zoo gewoon, dat de menschen het met hem eens waren en hem vreesden, dat hij het piquant vond te zien, hoe gering de onderdanigheid was, waarmee men hem te Aston Royal bejegende, en hoe weinig notitie men van hem nam.

»Ik weet, dat gij het een wonderlijke ketterij zult noemen, Lord Rockingham, maar mijn ideaal van het leven is een klein huis met een gang, en aan weerszijden ééne kamer. Als ik een van die huizen voorbijga, denk ik altijd er aan, hoeveel liefde en vrede dit zou kunnen bevatten."

»Liefde in een stulpje! Een afgezaagde idée! Neen; hoe grooter het huis, hoe meer liefde het zou kunnen bevatten. Maar ik heb nog een appeltje te schillen met u, freule Aston, — een oude grief — gij zijt niet op mijn bal verschenen, in 't laatste Londensche seizoen; dat was niet lief van u."

»Ik ga nooit meer naar bals; ik heb mij met waardigheid van het tooneel teruggetrokken. De zusjes moeten thans haar beurt hebben; bovendien moet er iemand thuis blijven om vader voor te lezen, wiens oogen zwak worden, en, eerlijk gezegd, ik heb het te druk en houd niet van bals."

»Mijn Hemel, — te druk? Wat doet gij dan toch? Het moet u toch gaan vervelen thuis te zitten; uw onderdanige dienaar ten minste vindt dat zeer onaangenaam. En in Eaton-Square, zelfs als men u te zien kreeg, waart u altijd zóó in gedachten, zóó afgetrokken, dat men nooit een kans had om met u te spreken."

»Geen groot verlies; u had vrij wat beters te doen."

»Neen, ik had niets beters te doen. Maar — *si l'on n'a pas ce que l'on aime, il faut aimer ce que l'on a.* Waarom vermijdt gij het gezelschap en sluit ge u op, freule Aston?"

»Ons gezin is zoo talrijk en we kunnen niet allen uitgaan en ik geef er niet om. Wat het gezelschap in Londen betreft, ik zie niet gaarne een

eindeloos aantal gezichten die ik niet mag lijden, en waar ik nooit van houden zal."

»Maar *hoe* amuseert ge u dan toch?"

»Ik heb zeer veel te doen. In de laatste jaren ben ik zoo dikwijls ongelukkig geweest, dat ik anders heb leeren denken, dan andere menschen. Daardoor ben ik mij ouder gaan voelen, dan goed is."

»Ik vind niet, dat gij er oud uitziet. Maar waarom waart ge ongelukkig?"

Dit was eene vraag, die zij met hem niet wilde bespreken.

»Anders te denken dan andere menschen, wordt beschouwd als een teeken van dwaasheid en over het algemeen als een fout," zei Rockingham.

»Als ik zeer rijk was, zooals gij, en een groot huis had, weet ge wat ik er dan gaarne meê zou doen?" zei Verona.

»Het met prettige menschen vullen, een opperbesten Franschen kok er op nahouden en bals geven? Maar neen, dat is te beuzelachtig voor u, — ik zou het haast vergeten."

»Als ik een eigene buitenplaats had, zou ik er gaarne een »thuis" van maken voor de kinderen van armen in Londen. Die kinderen met hun bleeke hongerige gezichten gaan mij aan het hart; ik kan niet slapen als ik aan hen denk."

»Wat een zonderlinge idée! Ik zie gaarne dat eene vrouw weldadig is, als zij het niet te ver drijft. Het strijdt tegen Mill en de staathuishoudkunde."

»Christus kwam om meelijden en mildheid jegens de armen te prediken, en hij had de kinderen lief. Maar dat nog daargelaten — is het menschelijk, kinderen te zien lijden zonder te verlangen hen te helpen?"

»Zeer menschelijk, waarlijk, vrees ik. Maar het is een veelomvattende vraag, en, al begrijpt eene vrouw dit niet, aan de oplossing zijn duizend practische moeilijkheden verbonden. Door onze zoogenaamde philantropie doen wij meer kwaad dan goed."

»Dat zeggen de menschen," zei Verona, »maar ik kan het niet verdragen, kinderen ongelukkig te zien."

»Het zou mij maar al te veel genoegen doen, freule Aston, indien gij van mijn geld wildet gebruik maken voor eenig liefdadig plan van u."

Eene minuut lang was Rockingham oprecht enthousiastisch. Wat doet een man niet voor een vrouw op welke hij verliefd is? Eene minuut lang zag hij er niets bespottelijks in, zelfs Charlescot te veranderen in een hospitaal voor kinderen.

»Het bedenkelijke van de zaak is, dat gij te goed zijt, freule; dat heeft mij dit seizoen zeer ongelukkig gemaakt."

»Hoe ijselijk treurig!" antwoordde zij lachend. »Ik moet pogen te ontaarden, om u genoegen te doen."

»O, doe dat! Als gij maar wildet nederdalen tot het niveau van gewone stervelingen. Het was om mij razend te maken, in Londen, als ik naar Eaton-Square ging, alleen om ú te zien, weet ge; en gij waart dan altijd naar een wijk, om de armen te bezoeken, of naar de middagkerk, om bij een of anderen, aanbiddelijken predikant te biechten, geloof ik. 't Was ergerlijk! En dan in het park was 't hetzelfde: Verona bezocht een of anderen gevangene, of liet een of anderen kleinen heiden doopen, of verpleegde een kind, dat de mazelen had. Had ik geweten waar die onbekende plaats, uwe wijk, was, ik zou er naar toe gegaan zijn om mij te laten doopen of bekeeren, of om de mazelen over te erven, als gij het op u hadt willen nemen mij te verplegen."

»De mazelen overerven uit liefde voor mij zou een aandoenlijk bewijs van trouwe vriendschap zijn."

»Maar gij hebt het geheel mis, freule! De nonsens-menschen, zooals ik, krijgen verreweg het beste deel; die lui, die hun neus platdrukken tegen de winkelramen en er een genot in vinden hun diner te bestellen. Waarom toch doen de menschen vragen, die zij niet beantwoorden kunnen? Waarom, vanwaar, waarheen? Ik weet niets van niemendal en amuseer mij zoo goed als ik kan; dat is ware philosophie. De eene is een agnaïet, de andere is neoloog, de derde is een boeddhist, of een positivist, of iets anders dat even geheimzinnig klinkt. Ik houd van den ouden sleur, des morgens naar de kerk gaan en mij vervelen, en den dominé kritiseeren, en de kerkramen en de koperen kandelaren bewonderen, en zoo voort. Ik weet, dat de meeningen van de menschen verschillen; maar zij mogen denken wat zij willen, dat gaat mij niet aan."

»Ik ben ook voor vrijheid van geweten," zei Verona, »en overigens geloof ik, dat het een verloren dag is, tenzij men iemands last heeft verlicht door een vriendelijk woord of een medeschepsel heeft geholpen, dat rampzalig, uitgehongerd, misdadig dan wel ongelukkig is."

»Ik ben zeer misdadig, en schuldig aan doodzonden; in de kerk val ik in slaap en ik ben het rampzaligste, ongelukkigste schepsel van heel Daleshire; maar dat is 't nu juist: gij zijt als die Schotsche jonge dame van Sidney Smith; gij spreekt over liefde in het afgetrokkene. Als ik met de ellebogen door de mouwen en gescheurde schoenen liep, zou ik voor u een belangwekkend voorwerp zijn, maar een landeigenaar is uwe aandacht niet waardig.

Those distant stars I can forego;
This kind, warm earth is all I know."

Verona was zijn gezelschap ontzettend moê. Wanneer zou hij weggaan? Zij keek steelsgewijs naar de oude Dresdensche klok op den schoorsteenmantel. Zij werd vervolgd door Bellasyne's lange, kloeke gestalte, en zijn schoon gelaat; daarom nam zij al wat Rockingham nu deed, en ook zijn voorkomen, met onbarmhartige vooringenomenheid aan. Zij was te wel opgevoed om openlijk onbeleefd te zijn tegen hem, en hij legde haar opgeruimd, gelukkig gezicht ten eenenmale verkeerd uit — want het was aan heel andere oorzaken, dan aan het genoegen van zijn gezelschap toe te schrijven.

Eindelijk ging hij heen.

»Wel, mijn lieve, heeft hij u gevraagd?" vroeg haar moeder toen zij in de huiskamer kwam. »Ik ontmoette Lord Rockingham op den trap en hij scheen zoo goed gehumeurd, dat ik zag dat gij lief zijt geweest tegen hem. Ik ben zoo blij, Verona."

»Neen, hij heeft mij niet gevraagd; hij is vrij wel uit te staan, maar, Moederlief, zend hem niet meer naar de huiskamer, om mijn tijd en mijn geduld te verspillen. — En dus hebt u George uitgenoodigd? Hoe vriendelijk! Ik ben u zeer dankbaar!" riep zij met schitterende oogen en een gelukkige stem.

»Ik zou George Bellasyne nooit gevraagd hebben, lieve; ik zou alles ter wereld eerder voor u willen doen dan dat, Verona! Carlo heeft hem gevraagd; en dat ergert mij genoeg. Carlo heeft ook kapitein Douglas van de Lijfwacht gevraagd — een kleinzoon van den hertog van Douglas, en zijn erfgenaam, juist de geschikte persoon om tegelijk met Lord Rockingham te vragen. Kolonel Bellasyne telt niet meê."

»Telt niet meê! Wat bedoelt u, moeder?"

»Ik bedoel, kindlief, dat kolonel Bellasyne niet de geschikte persoon is om hier tegelijk met Lord Rockingham gevraagd te worden; hij komt niet in de wereld; hij kent niemand en niemand kent hem; hij kan niet verwachten dat men hém uitnoodigt om met Lord Rockingham kennis te maken. Kapitein Douglas is wat anders — heel iets anders."

De blos die Verona's gelaat met karmozijn overtoog, drukte de smart en de verontwaardiging uit die in haar hart opkwamen, bij die woorden van haar moeder.

»Moeder, George Bellasyne is een edelman, een man van goede familie, een krijgsman die zich onderscheiden heeft. Wat Lord Rockingham aangaat zeer zeker bezit hij die drie hoedanigheden niet."

»Ik weet het, kind; maar de Bellasyne's hebben hun positie in het grafa-

schap verloren, jaren geleden. Als de menschen arm worden, moeten zij hun maatschappelijken stand verliezen. Niemand dien het de moeite waard is te kennen, kent hem; men ontmoet hem nooit in aanzienlijke huizen."

»Hij komt toch op het kasteel te Scrope."

»Iedereen komt dáár; bovendien, hij is daar in de hoedanigheid van armen bloedverwant; dat telt niet. Wees toch beleefd tegen Lord Rockingham, als een goed kind! Als een van u, meisjes, trouwde, het zou zoo goed zijn voor u allen. De Turken leveren niets op, — de rente komt niet binnen — de Hemel weet, wat ter wereld wij moeten beginnen!"

Treurig en in groote verlegenheid liet Mevrouw Aston hare oudste dochter alleen.

»Hola, Ona!" klonk de heldere stem van Carlo, toen hij binnentrad. Hij zag er uit als het ideaal van een knappen, jongen Engelschman, in zijn lichtkleurig jagerskostuum, met slobkousen aan de beenen en een geweer in de hand. Zijne twee Spaansche honden volgden hem.

»Beste Carlo!" riep Verona uit, want zij had Carlo lief als het licht harer oogen.

»Ik heb den kolonel hier gevraagd; ik wist dat gij het prettig zoudt vinden; is het niet heerlijk?"

»Het was zeer lief van u, beste oude kameraad!"

»Vader en moeder hadden reeds vastgesteld, dat hij *niet* zou komen."

»Bellasyne niet vragen! En waarom, wat is er aan de hand?" vroeg ik.

»Hij is een ferme kerel, een allerbeste kerel. Verona is met hem geëngageerd, en na zijne vriendelijkheid voor mij, toen ik die koorts had in Indië, zoudt u hem niet op drie mijlen afstands van Aston-Royal kunnen laten logeeren zonder hem te vragen; u zoudt zoo iets niet kúnnen doen. Bovendien," zei ik, »Moeder, het is te laat, ik heb hem al gevraagd en Hyde en Douglas ook, en u kunt er nu niet meer van af zonder onbeleefd te zijn. Ik vroeg hen alle drie om Vrijdag te komen jagen en 's avonds met de meisjes te dansen, en 's Zaterdag morgens weer weg te gaan; en u moet hem formeel inviteeren." — De oude vrouw had er geen zin in, die arme lieve moeder, maar ik flikflooide haar, en dus moest ze de invitaties wel zenden, en nu is alles in orde; zij komen alle drie. Moeder was volstrekt niet in haar schik er meê, dat kan ik u zeggen. Zij was ontzettend benauwd; »Rockingham zal het niet aangenaam vinden;" zeide zij. »Naar de maan met Rockingham, laat hem loopen!" zei ik.

»Het was lief van u, Carlo. Ik ben u innig dankbaar."

»Bij Jupiter, Ona, het zou een schande geweest zijn Bellasyne niet te

vragen. Wij zullen een puik-puik dansje hebben in de ridderzaal als die vrienden komen, die allen dansen."

»Het zal heerlijk zijn."

Toen Doctor Matthew Arnold beweerde, dat er slechts drie klassen waren bij de Engelschen — de Philistijnen, de Populus en de Barbaren — toonde hij het leven in Engeland te kennen.

Carlo was een Barbaar. Hervormings-ontwerpen, Christenheid, vooruitgang, beschaving, Tudor, Stuart, Hanoverianisme, dat alles liet hem koud, dien edelen wilde.

Hij was lang, blond, breedgeschouderd, had een luide, vroolijke stem en bracht met zich een atmosfeer van volmaakte gezondheid en ongekunstelde gulheid. »Het is een prachtige dag; laten wij uitgaan en iets dood maken," zegt een Fransch karikaturist van een Engelschman. Dat was Carlo's gevoelen; voor hem was die dag verloren waarop hij niet een forel gevangen, een vogel of een konijn gedood dan wel een vos geschoten had. De mensch is somtijds een schepper, en somtijds een verwoester. Carlo hield van verwoesten.

Op het oogenblik dat wij met hem kennis maken was Carlo tweede luitenant, en er was niets bevreemdends in dat hij, wiens schoonheid en bevalligheid indruk maakten op vreemden, de afgod zijner moeder en zusters was. Als de meeste zeer jonge mannen, nam hij deze vereering aan met kalmte en wijsgeerigheid. Verder was Carlo een oprechte, hartelijke jongen; buitensporig, zooals al de Astons, maar waarheidlievend, edelmoedig, trouw en dapper; — en, omdat hij waarheidlievend en oprecht was, geen volkomen barbaar, want listigheid is altijd het kenmerk van een lagere orde van zielen.

(*Wordt vervolgd.*)

Eenige aanteekeningen betreffende de vogelnestklippen en grotten in het landschap „Rongkob".

DOOR

VAN DELDEN-LAËRNE.

Het landschap — of, juister misschien, de *landen Rongkob* [1]), waaronder men thans slechts verstaat de aan de zuidkust gelegen strook van het regentschap *Goenoengkidoel*, in de residentie Djocdjakarta, — schijnen vroeger zich te hebben uitgestrekt van af de rivier *Opak* ten Westen, tot aan de grensscheiding van *Patjitan* ten Oosten, en derhalve te hebben bestaan uit het tegenwoordige landschap en een gedeelte van de, tot het Mangkoe-Negaransch gebied behoorende, zuidelijke strook van de residentie Soerakarta.

Beide deelen vormen thans nog het ressort van den opziener over de vogelnestklippen van Rongkob, in zijne hoedanigheid van strandvonder.

Rechtstoestand.

Reeds onder het oude inlandsche Vorstenbestuur werden de in die landen voorkomende vogelnestklippen en grotten, — evenals die, gelegen in het westelijk deel van het toenmalige Mataramsche rijk, nl. in de, omstreeks het jaar 1830 onder ons rechtstreeksch bestuur gebrachte, residentiën *Bagelen* en *Banjoemas*, — geregeld geëxploiteerd.

Hoogst waarschijnlijk waren de dáaruit verkregen inkomsten toen al niet onbelangrijk.

1) Als zoodanig komen zij voor op de topographische kaart van Djocdjakarta door K. F. Wilsen.

Eene eenigszins juiste schatting van die inkomsten is echter wegens gebrek aan vertrouwbare gegevens, niet wel doenlijk. Gelijk toch bekend is, werden eertijds de inkomsten van de vogelnestklippen en grotten in het Mataramsche rijk *uitsluitend* verpacht aan de residenten der Compagnie, aan de Hoven der beide Vorstenlanden, die een deel van de dáárop behaalde winsten moesten uitkeeren aan den te Semarang gevestigden Gouverneur van Java, aan wien zij toenmaals ambtelijk ondergeschikt waren.

Dàt aandeel is wel eens geschat geworden op één tonne gouds 's jaars!

Wanneer de eetbare vogelnesten *(Soesoh)* het éérst onder de aan de O. I. Compagnie te levêren handelsartikelen zijn opgenomen geworden, is dezerzijds moeielijk na te gaan. Vermoedelijk waren zij dit reeds bij de, den 11 November 1743, met den Mataramschen Vorst gesloten overeenkomst van „Reconciliatie en Vrede."

Bij dat staatsstuk toch, werd niet alleen het oppertoezicht van den inlandschen Vorst vervangen door dat van de hooge Regeering; maar daarbij werd ook de levering verzekerd van de hoeveelheden rijst en *andere* benoodigde producten voor den dienst en den handel der Edele Compagnie.

Zóó veel schijnt althans zeker, dat de inkomsten der vogelnestklippen in de Vorstenlanden in het begin dezer eeuw nòg belangrijk genoeg waren, om den afstand ervan aan het toenmalige Europeesche bestuur bij contract te wettigen.

Immers werd, bij het op den 1en Augustus 1812 tusschen den toenmaligen Sultan Hamangkoe Boewånå III en het Britsche Gouvernement gesloten, contract, het Engelsche Bestuur *bevestigd* in àlle rechten o. a. op de vogelnestklippen in het toenmalige rijk van Djocdjakarta en op den verkoop van opium.

Een contract van nagenoeg gelijke strekking was reeds ruim een half jaar te voren, nl. op den 23 December 1811, met den Vorst van Soerakarta gesloten.

Bij de toen, door den Britschen resident, kolonel Adams, met den Soesoehoenan aangegane verbintenis, werd toch bepaald, dat deze laatste afstand moest doen van *alle* bronnen van inkomsten in zijn gebied, en slechts behouden mocht die inkomsten, welke ontleend worden aan zijne rechten op de vruchten van den grond.

Het gemis der overige inkomsten, — w. o. derhalve die uit de vogelnestklippen en grotten — werd door een ruim jaargeld vergoed.

Het hierboven besproken contract met Djocdjakarta, en hetzelfde zal ook wel met dat van Soerakarta geschied zijn, werd

later door het Nederl.-Indisch Gouvernement bekrachtigd, en wel bij art. 2. van de op den 6en Maart 1831 met de voogden van den minderjarigen Sultan *Hamangkoe Boewånå* V gesloten overeenkomst, luidende — wat het onderwerpelijke punt betreft — als volgt:

»Het Gouvernement verbindt zich om aan Z. H. den Sultan, jaarlijks bij »convenabele termijnen, hetzij van drie maanden of maandelijks, voor scha»deloosstelling te zullen betalen

»*Ten eerste:* In voldoening aan de overeenkomst met het Britsche tusschen»bestuur, op den 1sten Augustus 1812 gesloten voor den *afstand* der tol»poorten en bazaars en *der vogelnestklippen*, voor een som van één honderd »duizend dollars, een som van twee honderd vijf en vijftig duizend gulden, »volgens koers van het laatste muntstelsel in deze kolonie.

»*Ten tweede*, enz., enz.

Deze schadeloosstelling wordt op dit oogenblik aan de vorsten van Djocdjakarta door het Gouvernement uitgekeerd. De regeerende Sultan, bewust van deze overeenkomst, waarvan hij ter gelegenheid van zijne troonsbestijging, de instandhouding bij de met hem gesloten akte van verband plechtiglijk beloofd en bezworen heeft, kan dus geene de minste aanspraak meer maken op het bezit dier aan hem vergoede inkomsten.

Evenals de Soesoehoenan van Soerakarta en het Hoofd van het Mangkoe-Negaransche Huis, heeft ook de Sultan van Djocdjakarta evenveel recht op eene jaarlijksche verstrekking van vogelnesten, ten behoeve hunner hofhouding.

Die jaarlijksche verstrekkingen, — welke echter minder als een recht, dan wel als een blijk van 's Gouvernements welwillendheid en hoflijkheid, door de vorsten worden aangemerkt en op prijs gesteld, — schijnen reeds lang te hebben plaats gevonden, doch werden eerst later *officiëel* bevestigd:

a. die, ten behoeve van den Soesoehoenan, van *twintig* Amst. Ponden 1e soort, bij de apostillaire dispositie van den Gouverneur-Generaal in Rade de dato 6 December 1831 No XIII;

b. die ten behoeve van het hoofd van het Mangkoe Negaransche Huis, van *tien* Amst. Ponden 2e soort, bij de apostillaire dispositie van den Gouverneur-Generaal in Rade, de dato 1 Maart 1832 No I en

c. die ten behoeve van den Sultan van Djocdjakarta, van *twintig* Amst. Ponden 1e soort, bij besluit van 12 Mei 1837 No 27.

Uit het vorenstaande blijkt derhalve dat de vogelnestklippen en ho-

len op geheel Java, de tegenwoordige Vorstenlanden niet uitgezonderd, voor zoover zij niet op particuliere landen voorkomen, geacht moeten worden te zijn *eigendom* van den staat, die ze exploiteert:

òf in eigen beheer, — gelijk in de laatste tientallen jaren met die van *Rongkob* het geval is;

òf door ondershandsche verhuring aan de bevolking, gelijk eenige van de klippen en grotten in de oostelijke residentiën;

òf door verhuring aan den meestbiedende, gelijk de Karang-Bollangsche grotten, in de residentie Bagelen, welker exploitatie, van af 1 Januari 1872 is toegewezen aan den hoogsten inschrijver, voor een tijdvak van 25 jaren en tegen een pachtschat van n. f. *f* 37.100 's jaars!

Het volstrekte eigendomsrecht der Regeering op de vogelnestklippen en grotten in de Vorstenlanden schijnt echter niet altijd geëerbiedigd te zijn geweest, niet slechts door de omliggende bevolking, maar zelfs door het hoofd van het Mangkoe Negaransche Huis.

Nog in den loop van het jaar 1884 b. v. heeft de tegenwoordige Pangeran Adipati Ariâ Prang Wedânâ getracht eenige rechten te doen gelden op een *acht*tal vogelnestklippen op zijn gebied, ten oosten van Rongkob gelegen, en zulks niettegenstaande ook hij nog geldelijke schadeloosstelling voor de exploitatie van de op zijn gebied aanwezige grotten ontvangt, en nog jaarlijks de *tien* Amst. P. vogelnesten krijgt.

Eerst toen van de zijde van het Djocdjasch bestuur met kracht daartegen werd opgekomen, zag genoemde Pangéran van zijne vermeende aanspraken af, en gaf hij zijner bevolking last, om aan de exploitatie van Regeeringswege van de op zijn gebied aanwezige grotten geen beletselen meer in den weg te leggen.

Ofschoon met het hoofd van het Mangkoe Negaransche Huis, evenmin als met den Pangeran Pakoe Alam van Djocdjakarta, speciale overeenkomsten zijn gesloten betreffende de vogelnestklippen in hun gebied aanwezig of nog te ontdekken, zoo hebben toch beiden niet de geringste aanspraak op de exploitatie daarvan.

Bij het hierboven bedoeld contract van 11 November 1743 was toch bepaald, dat tot het rechtstreeksch gebied van de Compagnie zou behooren o. a. eene strook van 600 roeden langs het strand der zee en langs den oever van alle in zee uitloopende rivieren op en *rondom* geheel Java [1]).

---

1) Zie Veth's Java, geogr., ethnol., histor., bl. 468, 3e boek.

Daar er evenwel op deze smalle kuststrook geene dèsa's voorkomen, zoo zijn, ten behoeve van de exploitatie van de tot het landschap Rongkob gerekend wordende vogelnestgrotten, eenige bepaalde dorpen in den omtrek er van aangewezen.

Het blijkt echter uit geen der door den ondergeteekende geraadpleegde contracten, dat die dorpen met hun grondgebied bij afzonderlijke overeenkomsten aan het Nederl.-Indisch Gouvernement zijn *afgestaan*.

Vermoedelijk heeft men in casu dus te denken aan een stilzwijgend bestendigen van den ouderen toestand onder het voormalig vorstenbestuur.

Dat vermoeden wordt zeer gesteund door de omstandigheid, dat, blijkens de resolutie van den Gouverneur-Generaal in Rade, van 21 December 1831 No 42, de bewaking van de vogelnestklippen moest blijven opgedragen aan de nabijgelegene dèsa's, „tegen vrijstelling van de *padjak*, die zij anders (aan den Sultan) „zouden moeten opbrengen."

Bij diezelfde resolutie werd den Resident van Djocdjakarta tevens gelast:

„om (natuurlijk ten vervolge van het hierboven aangehaalde „de dato 6 *Maart* van hetzelfde jaar gesloten contract) met de voog„den van Z. H. den Sultan eene overeenkomst te treffen, wegens „het bedrag van de padjak, ten einde door het Gouvernement be„taald te worden."

Aan dien last schijnt echter niet voldaan te zijn, ten minste, uit de door den ondergeteekende geraadpleegde bescheiden blijkt daarvan niets.

Wel wordt aan het Hoofd van het Mangkoe Negaransche Huis een vergoeding van *f* 102 's jaars uitgekeerd.

Maar in stede van die vergoeding te noemen eene *schadeloosstelling* voor de te derven padjak, wordt, in de begrooting voor het dienstjaar 1886 (onder afdeeling 50 art: 195), die som, — naar het voorkomt abusievelijk, — een „*pachtschat*" geheeten „voor de vogelnestklippen (sic), behoorende bij de dèsa's Sing„bandjoe (ten rechte Sanbanjoe) en Sroembie, in de residentie „Soerakarta."

Ligging.

Behalve de hierboven bedoelde acht, ten Oosten van de eigenlijke Rongkob-grot, op Soerakarta'sch grondgebied gelegen klippen, heeft men op Djocdja'sch territoir, langs een ruim 45 palen lange kust-

lijn, d. i. van af de dèsa Mantjingan, nabij de monding van de Opak-rivier, tot aan de baai van Sading nog een 38 tal bekende kleine en grootere grotten, waarvan slechts 2 tusschen genoemde baai en de Rongkob-grot gelegen zijn, terwijl de 36 andere — waarvan eenige zich meer landwaarts in bevinden — worden gevonden ten Westen van de eigenlijke Rongkob-grot, plaatselijk meer bekend onder den naam van Goewå Gedeh of Goewå Sigar.

Blijkens de hierachter gevoegde staten A en B, zijn die verschillende grotten en holen, te zamen 47 in getal, gelegen op het grondgebied van 25 dèsa's, met een gezamenlijke bevolking van ruim 890 heerendienstplichtigen (in 1885).

De standplaats van den Europeeschen opziener, met het toezicht op de exploitatie van al die grotten en klippen belast, is de dèsa Djeroek Woedel, gelegen ruim *vier* palen van de Zuidkust, nabij de grenzen van de beide Vorstenlanden, en op een afstand van ruim 47 palen of 2 dagen reizens van de hoofdplaats Djocdjakarta verwijderd.

Toezicht.

Dat het toezicht op de exploitatie van die 47 kleinere en grootere grotten en klippen uiterst gebrekkig moet zijn, behoeft wel geen nadere verklaring, wanneer men de afstanden in aanmerking neemt, welke die grotten onderling van Djeroek Woedel scheiden.

In de jongste instructie voor den opziener, vastgesteld bij besluit van den resident van Djocdjakarta Wattendorff, de dato 15 Juni 1877, is bepaald:

dat bij hem, opziener, de superintendentie of het oppertoezicht over al de grotten berust, en

dat hij verantwoordelijk is, voor elken pluk of inzameling der vogelnesten, en verplicht is daarvan grotsgewijze nauwkeurige aanteekening te houden, wat voorheen niet werd gedaan.

Hem ter zijde, en ondergeschikt, staat een inlandsch ambtenaar, met den titel „Demang," *speciaal* belast met het gezag en het toezicht over de bevolking der onderscheidene klippen aangewezen dèsa's.

Deze inlandsche ambtenaar is gehouden, in alles in overeenstemming met den opziener te handelen en te zorgen dat de bevolking niet gedrukt wordt, maar ook tevens dat zij hare dien-

sten behoorlijk en tijdig praesteert. Die diensten bestaan hoofdzakelijk:

1°. in het geregeld transporteeren van de vogelnesten naar de hoofdplaats Djocdjakarta of elders *(sic)*;

2°. in het wachtbetrekken, per etmaal, van:

8 (acht) man en 1 bekel bij den Opziener.
4 (vier) „ „ 1 „ „ „ Demang.
7 (zeven) „ „ 1 „ „ „ de groote Rongkob-grot, en bij de overige grotten, volgens bepaling van den Opziener in overleg met den Demang.

3° in het onderhouden en repareeren van de bestaande gebouwen (pasangrahans van licht materieel) bij den Opziener en den Demang, en in het kosteloos leveren, „zooals vanouds gebruikelijk is", van de daarvoor benoodigde materialen.

4° in het maken en onderhouden, *om* de plaatsen van afklimming naar de grot, van een stevigen pagger, welke, ten genoege van den Opziener, behoort te worden voorzien van een deur.

Bovendien hebben de heerendienstplichtigen te zorgen, dat de voor den pluk der vogelnesten benoodigde werktuigen of gereedschappen, telkens na gemaakt gebruik, worden bewaard, òf in de Opzienerswoning òf, wanneer de Demang zich voor den pluk van vogelnesten naar de andere, op groote afstanden gelegen grotten begeeft, ter plaatse waar hij tijdelijk verblijf houdt.

Buiten den pluktijd moeten die werktuigen of gereedschappen ook in de Opzienerswoning bewaard blijven.

Bij den pluk moeten de Opziener en de Demang — die mede te Djeroek-Woedel gevestigd moet zijn — het volgende behoorlijk inachtnemen.

Zoodra de, van rottan gevlochten ladders, tot het afklimmen naar de grot, gespannen zijn, moeten Opziener en Demang op de plaats van afklimming *permanent* blijven, totdat de laatste man weder boven is, als wanneer de ladders onmiddellijk opgehaald moeten worden.

De toekangs of plukkers moeten zooveel mogelijk naakt naar de grot afklimmen.

De Opziener en de Demang nemen van de plukkers, zoodra zij boven zijn, onmiddellijk de vogelnesten in ontvangst en schrijven dadelijk de hoeveelheid ervan in hun aanteekenboek op.

De Demang zendt dagelijks de geplukte vogelnesten met een geleidebillet aan den Opziener, die ze dadelijk in zijn pakhuisboek opneemt.

Zoodra, nà afloop van den pluk, de ladders en alle afhangende touwen opgehaald zijn, moet de deur van den pagger, waarmede de plaats van afklimming omheind is, door den Opziener of, bij verhindering, door den Demang behoorlijk verzegeld worden, terwijl het toestel, — *djrambah* genaamd, — dat aan het einde van de ladder, even boven den grotsingang, tot rustplaats van den plukker moest dienen, behoort te worden opgehaald of vernietigd.

De voornaamste plicht van den Opziener en den Demang is natuurlijk de zorg, dat er geen vogelnestjes worden gestolen.

Bovendien heeft de Demang zooveel mogelijk datgene te doen, wat strekken kan tot vermeerdering en verzekering van de welvaart der bevolking. Verder is hij gehouden te zorgen voor de rust en veiligheid in de dèsa's, in zóó verre hij verplicht is van alle politie-aangelegenheden onverwijld kennis te geven aan het districtshoofd van *Semanoe* dat, naar den aard der zaak, gehouden is verder het noodige te verrichten.

Noch aan den opziener, noch aan den Demang is het geoorloofd eenige zaak op eigen gezag en onder welk voorwendsel ook af te maken.

Als bezoldigd Gouvernementsambtenaar heeft de Demang *geen* aanspraak op het bezit van ambtsvelden of apanage *(Loenggooh)* gelijk de inlandsche hoofden op Sultans-gebied.

Ook is het hem ten strengste verboden om, onder den naam van *Soembang*, allerlei leveringen van levensmiddelen en dagelijksche benoodigdheden van de, aan zijne zorg toevertrouwde, bevolking te eischen.

Uit al deze bepalingen, ziet men, dat — op papier althans — de belangen van de bevolking niet zijn uit het oog verloren.

De groote afstanden van den bestuurszetel en de dáárdoor zeer gebrekkig uit te oefenen contrôle op de handelingen van Opziener en Demang, maken evenwel, dat de strikte opvolging van die bepalingen niet altijd kan worden nagegaan, zoodat, gelijk dan ook voorheen wel eens gebeurd is, de bevolking toch min of meer aan kleine knevelarijen, vooral van den kant van den inlandschen ambtenaar, blootstaat.

Ten einde het toezicht beter te kunnen uitoefenen en den pluk of de inzameling der vogelnesten naar behooren te regelen, is de Opziener gemachtigd om, krachtens de bepaling van de hierboven aangehaalde resolutie van 1831, in dienst te stellen

bij de groote grot te Rongkob:

2 Loerahs,	te zamen zullende genieten	f	44.—	koper	per pluk;
2 Hoofdtoekangs	als boven	„	15.48	„	„ „
6 Toekangs	„	„	33.—	„	„ „
8 Bekels	„	„	35.84	„	„ „
16 Sikeps	„	„	107.52	„	„ „

uitmakende te zamen *per pluk* f 235.84 koper, dus per jaar 3 maal méér of f 707.52 koper of f 589.60 *zilver*;

bij de (toen bestaande en geëxploiteerd wordende) kleinere grotten:

1 Hoofdtoekang,	per pluk, tegen	f	7.54	koper;	
4 mindere toekangs	„ „	„	20.20	„	

of te zamen *per pluk* f 27.74 koper, dus per jaar 3 maal meer of f 83.22 koper of f 69.30 *zilver*.

Bij die resolutie werd ook het traktement van den Opziener, van f 40 koper 's maands, op f 80 koper of f 66.66½ zilver gebracht, terwijl 1 Demang werd aangesteld op een inkomen van f 25 koper 's maands.

Later is, bij de verhooging van de bezoldiging der inlandsche hoofden en ambtenaren, krachtens besluit van 26 September 1867 N°. 1 (*Staatsblad* N°. 125) o. a. bepaald, dat voor de vogelnestklippen van Rongkob zou worden aangesteld:

1 Demang	op	f	50.—	(zilver)	's maands.
1 Sorteerder	„	„	15.—	„	„
1 Leerling	„	„	5.—	„	„
1 Hoofdtoekang	„	„	12,—	„	„
4 Toekangs	„	„	10.—	„	„

Men mag aannemen, zeker is dit evenwel niet, dat toen ook het traktement van den opziener van f 80 *koper* op f 80 *zilver* is gebracht geworden, welke som hem thans wordt uitbetaald.

Zéér vreemd is het echter, dat toen de financiëele positie niet werd geregeld van het eigenlijke vaste inlandsche personeel bij de *groote* grot, dat op dit oogenblik nog *per pluk* wordt bezoldigd.

Ten slotte heeft de Opziener te zorgen, dat de bij de meerbedoelde resolutie vastgestelde premie van *vier* gulden koper per A. P., boven de 952 A. P. vogelnestjes 's jaars, gelijkelijk onder de bovenbedoelde inlandsche „bedienden" verdeeld wordt; en tevens, dat de bij gouvernementsbesluit van 29 Juni 1863 N° 33 bedoelde som van f 800 — toegekend als *schadeloosstelling* voor het gemis van de vroeger, krachtens de meer geciteerde resolutie, toe-

gestane verstrekking van amfioen *in natura*, — naar behooren wordt verdeeld onder de belangstellenden, als:

aan	den Demang	*f* 36.—
„	2 Loerahs en	
„	3 Hoofdtoekangs	*f* 186.—
„	10 Toekangs	
„	8 Bekels en	
„	16 Sikeps	*f* 578.—

Men schijnt bij het doen van het voorstel, tot het verleenen van die geldelijke vergoeding, niet te hebben in het oog gehouden:

primo: dat de Demang krachtens de resolutie van 1831 niet de geringste aanspraak kon doen geldoen op opiumverstrekking, derhalve ook niet op eene schadeloosstelling voor het gemis er van; en

secundo: dat in stede van, gelijk geschied is, eene schadeloosstelling toe te kennen voor *acht* katti's opium, men de verstrekking had moeten vergoeden van 3 × 4 of *twaalf* katti's van dat heulsap.

Immers is bij art 3 van die resolutie bepaald, dat „voor iederen pluk door den opziener van Rongkob worde in rekening gebracht:

voor den inkoop van	bamboes	*f*	1.60	koper;
„ „ „ „	gemoetoetouw en rottings	„	3.—	„
„ „ „ „	boomwortels voor netten	„	0.80	„
„ „ „ „	2 geiten	„	6.—	„
„ „ „ „	kippen, specerijen, enz.	„	6.—	„
„ „ „ „	dansmeiden	„	12.—	„
„ „ „ „	dagelijksche maaltijden	„	50.53	„
„ „ „ „	wachtvolk bij de klippen en voor olie	„	124.23	„
		totaal *f*	204.16	koper,

alsmede vier (4) *katties amfioen.*"

Zeer waarschijnlijk moet het aan die vergissingen worden toegeschreven, dat thàns nog, blijkens den hierachter gevoegden staat C van onkosten, een weinig *opium* in natura aan de belanghebbenden wordt verstrekt bij elken pluk.

Het aanstellen of ontslaan der hierboven bedoelde *bekels* van het landschap Rongkob geschiedde vroeger zeer willekeurig, en was feitelijk geheel overgelaten aan de zinnelijkheid van den Opziener of den Demang, die van deze macht vaak misbruik maakten.

Door den resident Wattendorff werd in 1877 aan die machtusurpatie paal en perk gesteld.

Sedert worden die bekels benoemd door den resident die hen tevens van een akte van aanstelling of *„soerat robèt"* voorziet.

Bij die gelegenheid werd ook voorgoed een einde gemaakt aan de, tot grove misbruiken aanleiding gevende, gewoonte om een willekeurig aantal *„bekel tjenkèks"* aan te stellen.

Het willekeurig aanstellen van dergelijke plaatsvervangende bekels, geeft toch niet zelden aanleiding tot verregaande knoeierijen; daar een dèsa-man die eenigszins gegoed is en gaarne de daarvoor door den bekel gevorderde karbouw missen wil, om... zich te onttrekken aan de heerendiensten, en zulks ten préjudice natuurlijk van de andere dienstplichtigen, op wie zijne lasten overgaan.

In stede van 3 tot 4 bekel tjenkèks mag de door den resident aangestelde bekel slechts 1 plaatsvervanger aanwijzen.

De toekangs en bekels zijn de personen, die de vogelnesten moeten plukken, en aangezien de een zonder hulp van den ander dat levensgevaarlijk werk niet kan verrichten, zijn ze verplicht om, zooveel mogelijk, allen gezamenlijk in de spelonk te gaan.

De sikeps hebben, behalve het bewaken der klippen, gezamenlijk met de toekangs en bekels, geene andere plichten, dan het verzamelen van de rottan en der boomwortels of lianen, welke bij groote hoeveelheden voor elken pluk vereischt wordt.

Pluk.

De bekende eetbare vogelnesten (*Soesoh*) worden, gelijk men weet, uitsluitend geleverd door de, tot de gierzwaluwen behoorende, *Salanganen* of *Manoek walet* (calocallia esculenta en fuciphaga).

Deze zeezwaluwen bouwen bij voorkeur hunne doorschijnende nesten aan den wand van de donkere holen der kalkrotsen, en wel uit een gelei achtige, zeer kleverige zelfstandigheid, welke in den krop wordt afgescheiden.

Ofschoon ook binnenslands dergelijke vogelnestgrotten gevonden worden, — men denke slechts aan de vermaarde Karang-grotten op het particuliere land *Kelapa-Noenggal* in het Buitenzorgsche, — zoo worden de meeste van die grotten en holen toch aangetroffen op Java's rotsachtige Zuidkust, inzonderheid in de residentiën Bagelen en Djocdjakarta.

In dit laatste gewest heeft men, behalve de eigenlijke Rongkob-grot of Goewå *Gedeh* of *Sigar* en de schier even rijke, ongeveer 1 paal verder gelegen Goewå *Veloeran* (ten onrechte op Wil-

sen's kaart „Moloerang" geheeten) nog 37 andere kleinere en grootere grotten, die evenwel, met uitzondering van de *Koh Sirat*-grot, nabij de dèsa Karang (1½ dag reizens van Djeroek Woedel), welke vrij belangrijk is, al zéér weinig plegen op te leveren.

Deze laatste zijn toch feitelijk, evenals de *acht* grotten op Mangkoe Negaransch gebied, geheel overgelaten aan de goede trouw der nabij gelegen dèsa's, niet alléén wat de bewaking, maar ook wat den pluk aangaat; welk een en ander door de bewoners, bij wijze van heerendienst en voor een weinig opium in natura gedaan wordt.

Dat derhalve de Opziener, die van de meest afgelegen grotten ruim 40 palen verwijderd, en door bosschen, bergen en ravijnen gescheiden is, zich moet bepalen tot de ontvangst van zóóveel nesten als de dèsa-hoofden goedvinden aan hem, als de totale opbrengst der inzameling, ter hand te stellen, behoeft geen nadere toelichting.

Want dat de verleiding, om zich uit den opbrengst te beloonen voor de moeite van bewaking en pluk, te groot is om altijd door belangstellenden te kunnen worden weêrstaan, mag men gereedelijk aannemen, zoo men de algemeene geruchten niet ten eenenmale van allen grond ontbloot wenscht te achten.

Om echter *alle* grotten behoorlijk te doen bewaken, — ten einde een grootere productie mogelijk te maken, — zou men de administratiekosten minstens moeten verdubbelen, zonder dáárdoor voldoende zekerheid te hebben, eene naar evenredigheid hoogere productie te zullen erlangen.

De inzameling of pluk der vogelnesten geschiedt in den regel, krachtens het voorschrift van de hierboven zoo dikwijls aangehaalde resolutie van 1831, *drie* malen 's jaars, en wel:

1°. de *groote* pluk, *Kapat* genaamd, tegen de maand Januari, wanneer de jonge vogels nog in de nesten zijn;

2°. de *kleine* pluk, *Kasongâ*, omstreeks de maand April, nà het uitvliegen van het broedsel, en

3°. de *middelmatige* pluk, *Telor*, omstreeks de maand September, d.w.z. tegen den broeitijd.

Gewoonlijk geven die drie pluktijden ook de soorten waarin de vogelnesten, naar hunne reinheid, voor de markt worden gesorteerd.

Bij den kleinen pluk, dus in April, moeten alle nesten, zelfs al hebben zij om hunne onreinheid en donkerder kleur geen of weinig waarde meer, met zorg van de wanden der grot worden losgemaakt omdat de zeezwaluw nimmer tweemalen achtereen hetzelfde nest gebruikt.

Aangezien gemiddeld 90 tot 100 nesten in één Amst. P. gaan, kan men nagaan hoe ontzettend groot de zwaluwzwermen aan de Zuidkust van Java moeten zijn, om, trots de jaarlijksche vernietiging van eieren en jong broedsel, geregeld nog zóóveel te blijven opleveren.

Vaak heeft men, ook van bestuurswege, naar middelen omgezien om de productiviteit der grotten te verhoogen.

Volgens het algemeen gevoelen van de hoofden, plukkers en verdere bedienden te Rongkob is het echter gevaarlijk, om aldaar en in de groote grotten nieuwigheden in te voeren, omdat deze tak van inkomsten geheel en al afhankelijk is van het blijven of vertrekken van de zeezwaluwen.

Een kleinigheid, welke ons onbelangrijk toeschijnt, zoude wellicht oorzaak kunnen worden van hare verhuizing, zoodat eene onzekere verbetering zou kunnen uitloopen op het verlies van een zeker voordeel.

Vandaar die nauwgezette en halsstarrig volgehouden opvolging van bijgeloovige gewoonten bij het plukken der vogelnesten; — gewoonten, welke anders door het gezond verstand afgekeurd, zoo niet bespottelijk en onnoodig geoordeeld worden.

Zoo b.v., zou het de plukkers en hunne helpers misnoegd maken, of hun dat naïeve vertrouwen en dien goeden wil benemen, welke bij hun levensgevaarlijk bedrijf zoo hoog noodig, ja, onmisbaar zijn, wanneer de opziener bezwaar maakte om, getrouw aan de „adat", ter eere van de beschermgeest van de spelonk, van Njai Rongkob, — wier bescherming en hulp moet worden ingeroepen en afgesmeekt, — wajang-vertooningen, rongèng-dansen of andere spelen, alsmede gezamenlijke maaltijden te geven, ter opwekking, opvroolijking en verzadiging van het volk.

De zekerste en beste wijze om de productiviteit der holen *niet* te doen verminderen, zou zeker wel zijn, om bij den pluk — indachtig aan de fabel van de gouden eieren leggende hen, — de grotten niet geheel leeg te plunderen, maar de vogels ook in de gelegenheid te stellen zich te blijven vermenigvuldigen.

Met het oog dáárop zou het, naar het voorkomt, ten hoogste afkeuring verdienen, het aantal pluktijden te verméérderen.

Uit den hierachter gevoegden staat D, aantoonende de nettoopbrengsten van de verschillende vogelnestgrotten in het landschap Rongkob, van 1833 tot en met 1885, kan men zien hoe de jaarlijksche opbrengsten van elkander verschillen.

Sorteering.

De sorteering — in den regel in drie soorten — der vogelnesten van het landschap Rongkob geschiedde vroeger, krachtens art. 5 van de resolutie van 1831, ter hoofdplaats Soerakarta, alwaar ook het van Bagelen, Madioen en Kediri afkomstige product voor de markt werd bereid.

Bij besluit van 5 Juli 1854 N° 10 werd echter, na bekomen machtiging van het opperbestuur, een som van *f* 1512 's jaars toegestaan voor het beheer en de contrôle van de Gouvernements-vogelnestjes, afkomstig uit de holen van Karang-Bollang, en daarbij tevens bepaald:

1°. dat ook aldáár de sorteering en bereiding van de vogelnesten van Rongkob en Patjitan zullen geschieden;

2°. dat de verzending der bereide en voor den verkoop te Batavia bestemde nesten, van Karang-Bollang derwaarts zal geschieden over Tjilatjap, en

3°. dat het beheer en de verantwoording der nesten op de plaatsen van inzameling en bereiding zal geschieden bij het gewicht en het getal.

Eerst in Augustus 1856, dus ruim 2 jaren later, werd het sorteerpakhuis der vogelnestjes te Karang-Bollang voltooid, zoodat eerst in dát jaar aan het hierboven sub 1. bedoeld voorschrift kon worden gevolg gegeven.

Die regeling werd in 1872, nà de verhuring der Karang-Bollangsche grotten, in zóóverre gewijzigd, dat de vogelnesten van het landschap Rongkob sedert verzonden werden naar Semarang, waar de verdere bereiding, sorteering en thans ook de verkoop plaats vindt.

Kosten van productie.

Uit al het voorgaande blijkt, dat de jaarlijksche onkosten bij de exploitatie der Rongkob-grotten bedragen:

voor 1 Europ. opziener *f* 80 's mds. . . .	= *f*	960.—	's jaars
„ 1 inl. Demang „ 50 „ . . .	= „	600.—	„
„ Vast personeel (Stbl. 1867 N° 1) *f* 72	= „	864.—	»
	f	2424.—	»
Onkosten volgens de resolutie van 1831			
voor de groote grot, per pluk *f* 366.66½ .	= *f*	1100.—	„
„ amfioenverstrekking, in geld . . .	„	800.—	„
„ schadevergoeding aan Pangéran Prang Wedånå	„	102.—	»
of te zamen	*f*	4426.—	's jaars

Blijkens de begrooting voor het jaar 1886 bedragen echter de *gezamenlijke* onkosten, w.o. zeker ook het transport naar en de bereiding en sorteering te Semarang, (onderafdeeling 50):

Art. 194. Traktementen van het personeel bij de vogelnestklippen, de bewaarpakhuizen, het beheer van en de contrôle over de vogelnesten . . . . . *f* 2724.—

Art. 195. Pachtschat aan Pangeran Ariâ Praboe Prang Wedånâ, hoofd van het Mang. Negar. Huis, voor de vogelnestklippen, behoorende bij de dèsa's Singbandjoe (lees: Sanbanjoe) en Soembrie, in de residentie Soerakarta. . . . . *f* 102.—

Art. 196. Inkoop, transport en emballage van vogelnesten, schadeloosstelling voor het gemis van amfioenverstrekking aan het personeel bij de vogelnestklippen, en andere kosten bij de inzameling, inlevering en veiling van vogelnesten. . . . . „ 2200.—

te zamen *f* 5026.—

of méér *f* 600 's jaars.

Voor die *f* 5026 's jaars krijgt men, blijkens den hierachter gevoegden staat, in de *drie* laatste jaren, gemiddeld ruim 1100 A. P., ter waarde van, à *f* 25 per A. P., ... *f* 27.500.

De jaarlijksche bate, voor het Gouvernement — dat de exploitatie *niet* in vrijen betaalden arbeid laat verrichten — kan dus gevoegelijk gesteld worden op *ruim* *f* 22.000. —

Gelijk hierboven gezegd is, worden van al de Gouvernements vogelnestklippen op Java, slechts die van het landschap Rongkob, in *eigen* beheer, van regeeringswege, geëxploiteerd.

De vraag dringt zich op, of men door verhuring aan particulieren, — gelijk thans met de Karang-Bollangsche grotten het geval is, — de van de Rongkob-grotten verkregen, niet onbelangrijke, bate niet zou kunnen vermeerderen.

Hoogst waarschijnlijk zal die vraag een bevestigend antwoord uitlokken.

Maar moet, met het oog op dat gunstige geval, die verhuring in casu, wel raadzaam en staatkundig geacht worden?

Ziedaar een andere vraag, van wijdere strekking, welke niet zoo gemakkelijk te beantwoorden valt.

Hierboven is reeds gewezen op de groote moeielijkheden bij de

contrôle op de handelingen van den Opziener en den Demang, — bezwaren, voortvloeiende uit de groote afstanden niet alleen tusschen de meeste grotten onderling, maar vooràl tusschen deze en den bestuurszetel.

En hoe zal eventueel de onmisbare contrôle moeten geschieden op de handelingen van den, van het Europeesch bestuur schier geheel ònafhankelijken, huurder en van zijne gëmployeerden en handlangers?

Bestaat er tusschen de Regeering en hare ambtenaren nog een hechte band, die op de plichtsbetrachting, den ijver en de toewijding dezer laatsten — die grootendeels van haar afhankelijk zijn — een bepaalden invloed ten goede uitoefent — niet alzoo kan de betrekking genoemd worden tusschen de Regeering en den huurder of pachter van een middel van inkomsten, voorál wanneer die pachter of huurder tot de inlandsche of met inlanders gelijk gestelde categorieën van ingezetenen moet gerekend worden. Die betrekking is losser.

De particulier heeft — hetgeen zeér begrijpelijk is — hoofdzakelijk *eigen* direct voordeel op het oog.

In den regel behoort hij dus onder strengere contrôle te staan — vooràl in een aan ons rechtstreeksch bestuur nog niet geheel onderworpen gewest — dan de ambtenaar die geroepen wordt de bepaalde bevelen der Regeering uit te voeren, en gehouden is naar haar inzien te handelen.

Is dit wáár voor den Europeeschen particulier, hoeveel te meer moet zulks zijn voor den Chinees of vreemden Oosterling, die — wie zal dit ontkennen? — gewoonlijk in véél nauwer aanraking komt met de inlandsche bevolking, dan in den regel met Europeesche ambtenaren en particulieren het geval is?

En in casu, is het niet zéér waarschijnlijk, dat de eventueele huurder of pachter een Europeaan zal zijn.

Doch ook dàn mag men het ten zeerste betwijfelen, of hij, het gansche jaar door, zich wel zal willen afzonderen in zulk een afgelegen en weinig herbergzaam oord als het landschap Rongkob tot nu toe is.

In allen gevalle is de veronderstelling niet te gewaagd, dat hij, onder zijn geregeld toezicht, de eigenlijke exploitatie zal overlaten aan inlandsche of Chineesche geëmployeerden — gelijk zelfs niet zelden gebeurt met het rijstgewas op de particuliere landen bewesten de Tjimanoek.

En het is juist met het oog op dien toestand, dat de verhuur

van het uitsluitend recht tot inzameling der nesten uit de holen en grotten in het landschap Rongkob ons minder raadzaam toeschijnt.

De toestanden in dit gewest, waar de inlander nog gelaten is in het genot van een eigen inlandsch bestuur, zijn toch nog van dien aard, dat het goed zoude zijn, de vermeerdering, vooràl van het vreemde en Chineesche element in de *binnenlanden* — waar de contrôle nog zoo bezwaarlijk is uit te oefenen — zooveel mogelijk te beperken en tegen te gaan, ook met het oog op den morshandel in opium.

Is het zelfs bij het jongste Landverhuur-Reglement niet onstaatkundig geoordeeld, ook Chineezen en vreemde Oosterlingen in dit gewest, tot het huren van gronden voor den landbouw toe te laten?

Om dezelfde redenen kan het, naar onze bescheiden meening, niet wenschelijk zijn, ook de inlandsche Grooten of ambtenaren — die niet direct van ons gezag afhankelijk zijn, — tot de verhuur van de hierboven bedoelde grotten en holen toe te laten, daar hunne handelingen tegenover de bevolking nog minder te contrôleeren zouden zijn; — terwijl zij, van de andere zijde, bezwaarlijk onderworpen kunnen worden aan de strafbepalingen of geldboeten, welke bij een verhuur-contract dienen te worden gesteld tegen het niet of slecht nakomen van de voorwaarden.

Bovendien, welke borgen zouden zij kunnen stellen, zonder dáárdoor hunne onafhankelijkheid prijs te geven?

In de Vorstenlanden, waar de Regeering langzaam maar dáárom des te zekerder, haren *directen* invloed moet trachten uit te breiden en te bevestigen, zou het, naar het ons toeschijnt, verkieslijker zijn, de *eigen* exploitatie van de vogelnestklippen en grotten te handhaven, en dáárdoor onzen — zij het ook geringen — invloed buiten den onmiddellijken omtrek van Djocdjakarta te behouden en geleidelijk uit te breiden.

Dáárom is het echter noodig, het vast inlandsche personeel te vermeerderen en billijker te bezoldigen, dan tot nu toe, krachtens de voor ruim *vyftig* jaren genomen resolutie van 1831, gedaan wordt. En wanneer men alsdan het toezicht houdende personeel verdubbelt, door de aanstelling van nog één Opziener en één Demang, ten behoeve van de westelijk van de Rongkob-grot gelegen holen bv. te *Karang*, nabij de belangrijke *Koh-Sirat*-grot, welke anderhalven dag reizens van Djeroek-Woedel gelegen is, dan zou men, meenen wij, dáárdoor hoogst waarschijnlijk de tegenwoordige inkomsten van al de Rongkob-grotten voor de schatkist behouden, zoo niet vermeerderen.

De inzamelingen van de laatste jaren, onder den tegenwoordigen wakkeren Opziener *Goldman*, bewijzen het, dat de grotten bij oordeelkundige exploitatie nog belangrijke oogsten kunnen opleveren, niettegenstaande uit al het voorafgaande gebleken is, dat de betrokken bevolking niet het geringste voordeel geniet van een méérdere of mindere productie.

Het spreekt vanzelf, dat bij handhaving van de eigen exploitatie, de Sultan schadeloosgesteld behoort te worden, voor het blijvend gemis aan padjak van de in het landschap Rongkob gelegen dèsa's.

Djocdjakarta, 5 Maart 1886. VAN DELDEN-LAËRNE.

A.

STAAT van de vogelnestgrotten, welke in exploitatie zijn onder den Opziener van Rongkob, en van de ter bewaking ervan aangewezen dèsa's, met opgave van het aantal heerendienstplichtigen in elke dèsa.

	DÈSA.	HEEREN-DIENSTPL.	*Aanteekening.*
Goewå Gedeh (Sigar). .			Deze 15 dèsa's staan meer onder het direct toezicht van den Demang, die echter zijn verblijf moet houden in de dèsa Djeroek Woedel.
Idem Oeloeran	Rongkob.	30	
Idem Tjèlengmati. . . .			
Goenoeng Gandoel . . .			
Watoe Sigar	Mandessan.	12	
Boejoettan	Djepitoe.	59	Van de 699 heerendienstplichtigen, doen slechts 4 man om de Javaansche week of 5 dagen, wacht bij den Demang.
Semoettan			
Menjer	Winangoen.	84	
Ngelambar			
Weroe	Gedang Golo.	106	Aangezien zij, behalve het kosteloos onderhouden en herstellen van de Demangswoning en het bewaken en plukken der grotten, geene andere geregelde diensten te praesteeren hebben, zoo zouden zij zeker in betere conditie verkeeren, dan de opgezetenen van de onder den Opziener gestelde dèsa's, ware het niet, dat zij niet zelden op andere wijze worden belast.
Pantjoeran			
Sroenie	Tepoes.	72	
Goewå Gedeh			
Krakal	Gatak.	40	
Sierattan			
Ngroewas	Kemadang.	67	
Doedoek			
Pringdjåwå			
Toro-oedan			
Dandang Soemiang . . .			
Ngalimoen	Kanigoro.	37	
Mendjangannan			
Wagah			
Soeroeh			
Awon-awon			Door den grooten afstand van de hoofdplaats wordt de contrôle op de handelingen van den Demang zóó zeer bemoeielijkt, dat het gebeuren kan, — en vroeger ook wel gebeurd is, — dat die inlandsche ambtenaren bv. het *njambat*-stelsel in ruimeren zin, dan de adat gedoogt, tot eigen voordeel toepassen; door bv. van de bevolking te vergen dat zij dagelijks om beurten uitkomt om voor hen woeste gronden te ontginnen en de reeds ontgonnen gronden te bewerken en
Pannekkan	Bendo.	10	
Karang Teloe			
Koh-Sirat	Karang.	18	
Ngareslangoe			
Pakem	Petoong.	29	
Nampoe			
Goewå Gedeh	Karang Nongko.	35	
Goewå Gedeh	Tjepoko Sarie.	33	
Soedo			
Prangkokan			
Mliewo.	Djamboe.	67	
Kiedangan			
Soekalerap.			
Kajoewalang	te zamen	699	

te beplanten, zonder eenige andere belooning daarvoor te ontvangen dan den kost.

Dat dit zeer bezwarend is voor de bevolking, wijl sommigen tot dat einde groote afstanden — vaak twee dagen reizens, — moeten afleggen, behoeft wel geen betoog.

Ook de in de Vorstenlanden nog zoo levendige gewoonte — *Soembang* — geeft niet zelden aanleiding tot kleine knevelarijen, in den vorm van verplichte leveringen van levensmiddelen en andere kleine benoodigdheden.

B.

STAAT van de vogelnestgrotten, welke in exploitatie zijn onder den Opziener van Rongkob, en van de ter bewaking ervan aangewezen dèsa's, met opgave van het aantal heerendienstplichtigen in elke dèsa.

	DÈSA'S.	HEEREN-DIENSTPL.	*Aanteekening.*
	Songbanjoe.	60	Deze 10 dèsa's staan onder
Karang-Anjar I	Djeroek-Woedel.	21	het onmiddellijk toezicht van
Karang-Anjar II	Alang Ombo.	18	den Opziener.
Djoedjoegan	Garon.	23	De acht hier bedoelde grot-
Bandollan	Tekem.	20	ten zijn gelegen ten Oosten
Goenoeng Boetah . . .	Tradjoe.	25	van de Rongkob-grot, op
Poedah Pajoeng.	Tirissan.	4	Mangkoe Negaransch gebied
Babosan	Wota Watie.	8	in de residentie Soerakarta.
Ngepoeng	Dompol.	10	Voor het gemis aan *padjak*
	Ngeryoong.	5	van de dèsa Songbanjoe, —
	te zamen	194	ten onrechte schadeloosstel-ling voor de vogelnestklippen

genoemd, — krijgt het Hoofd van het M. N. Huis *f* 102 's jaars.

Aangezien onder deze 194 heerendienstplichtigen ook begrepen zijn: 2 loerahs, 3 hoofdtoekangs, 8 toekangs, 8 bekels en 16 sikeps — hiervoren bedoeld — of te zamen 37 man, zoo bedraagt het aantal heerendienstplichtigen feitelijk slechts 157 man.

Van deze 157 heerendienstplichtigen komen dagelijks uit:

8 ter bewaking van de Opzienerswoning en het pakhuis.
7 » » » groote Rongkob-grot.
2 » » » kleine » (oeloeran).
8 » » » hierboven bedoelde oostelijke grotten, of te zamen 25 man, zoodat ieder om de 6 dagen één dag dienst heeft.

Bovendien zijn zij van oudsher verplicht de opzienerswoning te onderhouden en te repareeren, en de daarvoor benoodigde materialen kosteloos te leveren.

Verder zijn zij belast met het transport der vogelnesten naar Djocdjakarta, en verplicht alle diensten te verrichten benoodigd om het product voor de aflevering geschikt te maken.

C.

UITGAVEN gedurende den 1en pluk van het jaar 1884.

Voor de slamattan te *Oeloeran*.

1 geit	f	3.—
amfioen	»	0.60
kippen, olie, enz.	»	0.60
	f	4.20

Vóór den pluk.

toemping, eten, enz.	f	2.50
amfioen	»	0.60
betaling aan de plukkers	»	1.—
	»	4.10

Voor de slamattan te *Goewå Gedeh*.

1 bok	f	4.—
toemping, kippen, bamboe, enz.	»	3.—
amfioen	»	1.—
	»	8.—

Vóór den pluk.

oengas ojot.	f	2.—
voeding van het personeel voor het maken der bamboeladders	»	4.—
idem, voor het maken van de rustplaats.	»	10.—
amfioen	»	3.—
	»	19.—

Bij den pluk.

1e dag.

premie voor dengeen die het eerst in de grot komt	f	4.50
amfioen	»	1.—
voeding voor de plukkers	»	4.—
betaling aan de »	»	3.34
	»	12.84

2e dag.

voeding, amfioen, etc. voor het in orde maken der rustplaats.	f	8.—
oengas	»	0.67
	»	8.67
premie voor dengeen die het eerst in de grot komt	f	4.50
amfioen	»	1.—
voeding voor de plukkers	»	4.—
betaling aan de »	»	3.34
	»	12.84
Transporteere	f	69.65

Transport	f	69.65

3e dag.

oengas	f	0.34
amfioen	»	1.—
voeding voor de plukkers	»	4.—
betaling aan de »	»	3.34
	»	8.68

4e dag.

oengas	f	0.34
amfioen	»	1.—
voeding voor de plukkers	»	4.—
betaling aan de »	»	3.34
	»	8.68

5e dag.

amfioen	f	1.—
voeding voor de plukkers	»	4.—
betaling aan de »	»	3.34
	»	8.34

6e dag.

oengas	f	1.—
amfioen	»	1.—
voeding voor de plukkers	»	4.—
betaling aan de »	»	3.34
	»	9.34

7e dag.

amfioen	f	1.—
voeding voor de plukkers	»	4.—
betaling aan de »	»	3.34
	»	8.34

Voeding voor de plukkers voor het sorteeren en wegen der nesten gedurende twee dagen.	»	8.—
tadjèn van het begin tot het einde van den pluk	»	5.—
	f	126.03
koffie, versnaperingen, enz. gedurende 12 dagen.	»	10.—
transporteeren naar de stad *).	»	20.—
rijst voor de dragers gedurende de reis *).	»	10.—
onkosten voor het ontvangen der vogelnesten uit de kleine grotten	»	10.—
traktement van het personeel na afloop en verzending van het product	»	191.—
onkosten voor de tajoebanpartij	»	30.—
te zamen	f	397.03
Ontvangen	»	366.66⅝
Saldo	f	30.36⅝

*) Deze kosten behooren eigenlijk afzonderlijk in rekening gebracht te worden.

D.

STAAT, aantoonende de Netto-opbrengsten van de verschillende vogelnestklippen en grotten in het landschap „Rongkob."

	Amst. Ponden.			Amst. Ponden.	
1833	804.75		1853	949.—	
34	373.75		54	712.—	
35	691.50	4088.25	55	555.—	3661.50
36	1036.75	817.65	56	722.50	732.30
37	1181.50		57	723.—	
1838	1297.25		1858	624.—	
39	989.50		59	551.—	
40	890.25	4895.25	60	757.75	3186.25
41	925.75	979.05	61	606.75	637.25
42	792.50		62 *)	646.75	
1843	895.25		1873	634.50	
44	652.25		74	1069.75	
45	442.25	2946.25	75	975.—	3849.25
46	402.25	589.25	76	510.—	769.85
47	554.25		77	660.—	
1848	450.25		1878	750.—	
49	692.25		79	750.—	
50	742.25	3273.25	80	720.—	3645
51	466.50	654.65	81	675.—	729
52	922 —		82	750.—	

1883	825.—	
84	1077.—	3302.50
85	1400.50	1100.83

86 ruim 600.— van de 1e pluk is reeds binnen.

*) De processen-verbaal van ontvangst der vogelnesten — van 1863—1872 — zijn ten residentiekantore te Djocdjakarta in het ongereede geraakt, terwijl de betrekkelijke bescheiden ook te Djeroek Woedel niet meer voorhanden zijn.

Korte opmerkingen over een landrente-grondslag.

DOOR

J. F. N. VAN OOSTERZEE.

Wat mag toch wel de oorzaak zijn van de moeielijkheid van eene landrenteregeling? Waarom kan men het hierin niemand naar den zin maken? Die vraag dringt zich onwillekeurig op, als men zich met dit onderwerp bezighoudt.

Dr. Sollewijn Gelpke zegt in zijn ontwerp landrenteordonnantie op p. 24 (uitgave van Ernst en C°) als verklaring:

> „Elke bepaalde taks van landrenteheffing is tot heden een failure gewees
> „en slechts in naam toegepast. Omdat in den grondslag een niet af te
> „scheiden belasting op de nijverheid ligt, kan niemand zeggen het hoeveel-
> „ste deel der opbrengst de landrente bedragen heeft."

Ik geloof, dat het deel der landrente, wat eigenlijk belasting op de nijverheid is, weinig in aanmerking komt; waar de nijverheid van belang, waar zij hoofdbedrijf is, wordt zij immers door de bedrijfsbelasting getroffen?

En toch, er moet een hoofdfactor voor de landrentebepaling zijn, die buiten de productie der velden ligt.

Om dit duidelijk te maken, diene het volgende voorbeeld.

Twee stukken grond, die (de opbrengst tot geld herleid) hetzelfde opleveren, vorderen tevens volmaakt dezelfde productiekrachten; hetzelfde aantal uren arbeid is daarvoor noodig.

A ligt in een streek, waar vele landbouwondernemingen bestaan en de dagloonen b. v. 30 cents bedragen.

B ligt in een streek, waar de arbeidskracht minder waarde heeft en een dag arbeid met slechts 20 cents wordt vergoed.

Zeer zeker zal door den bezitter van A, die immers gemakkelijk wat

geld verdient, een grooter landrentebedrag betaald kunnen worden, dan door den bezitter van B.

En hoe staat het nu met den grondslag?

Neemt men de *bruto*-productie, deze is voor de beide gevallen hetzelfde. Met de *netto*-opbrengst is het nog erger; die beweegt zich juist in tegenovergestelden zin van de landrentecijfers, zooals deze bepaald zouden moeten worden, om de beide personen gelijkmatig te bezwaren.

De verdediger van een dezer grondslagen zegt natuurlijk, dat voor dergelijke afwijkingen de admodiatie dan ook dient en noodig blijft.

Maar, antwoord ik, de admodiatie mag toch alleen dienen, ten einde de schommelingen om het basiscijfer bij te werken; ziet men echter, dat de admodiatie moet gaan werken om de landrentecijfers zoodanig te vervormen, dat zij zich *tegen den grondslag in* bewegen, dan kan men niet meer van een *grondslag* spreken. Men heeft dan als grondslag, als hoofdfactor aangenomen, wat blijkt een der ondergeschikte factoren te zijn.

Maar wat is dan echter de hoofdfactor?

Ik geloof, dat de landrente, bepaald volgens draagkracht (gelijkmatigheid, in verband met het vermogen om te betalen), in hoofdzaak gesplitst kan worden in twee deelen, waarvan het eerste verreweg het voornaamste is; nl. in:

a eene belasting op des landbouwers arbeidskracht;

b een bedrag van hetgeen het grondbezit hem zuiver opbrengt, dus een deel der netto-opbrengst.

Omdat nu die twee factoren onafhankelijk van elkander zijn en dikwijls zelfs tegenstrijdig, zou men voor landrente-bepaling niet één van beide, maar beide tegelijk als grondslagen moeten aannemen.

Men zou de landrente dan kunnen doen bestaan uit:

a een gedeelte, met de waarde van de werkkracht als maatstaf; hiervoor kan per kring (als deze ten minste voldoet aan gelijkheid van oeconomische omstandigheden) een vast cijfer per bahoe worden aangeslagen;

b een gedeelte van de netto-opbrengst, waarvoor dan over geheel Java een vast percentage aangenomen zou kunnen worden.

De overgang van de tegenwoordige cijfers tot de nieuwe zou, geloof ik, geene onoverkomelijke bezwaren opleveren.

De practische begrenzing van het percentage van den tweeden grondslag zou kunnen geschieden door bij eenige streken, met ongunstige omstandigheden, waar het belastingdeel naar den eersten grondslag dus laag zoude zijn, te bepalen, hoeveel percent van de netto-opbrengst daar thans betaald wordt. Het vaste percentage voor den tweeden grondslag zou in ieder geval beneden die cijfers moeten staan.

Voor den eersten grondslag zouden door één persoon samengesteld moeten worden *verhoudingsgetallen* voor de belasting naar den eersten grondslag, en wel voor iedere residentie in één kring omtrent welke die persoon zich voldoende deed inlichten, of welke hij kende.

Volgens dat verhoudingsgetal van één kring zouden in het gewest weêr daarmede correspondeerende verhoudingsgetallen moeten gegeven worden voor één kring in iedere afdeeling (b. v. door den Resident), en naar dat verhoudingsgetal van dien eenen kring weer de verhoudingsgetallen der andere kringen bepaald moeten worden.

Men kent nu:

a het geldswaardig bedrag naar den tweeden grondslag, berekend naar het aangenomen algemeene percentagecijfer der netto-opbrengst, waarvan de bepaling niet dan na proefberekeningen en zeer omzichtig zou mogen geschieden, daar toch een der hoofdzaken zijn zou, ieder der twee grondslagen een passend gewicht in de schaal te doen leggen;

b de *verhoudingsgetallen* voor den aanslag naar den tweeden grondslag en de uitgestrektheden, waarop ieder van toepassing is.

Door één veranderlijk cijfer heeft men het nu geheel in zijn macht het totaal eindcijfer te regelen naar dat van vorige jaren; dat cijfer is n.l. de coëfficiënt (in guldens of centen), waarmede men de verhoudingsgetallen moet vermenigvuldigen, om den aanslag per bahoe naar den eersten grondslag in iederen kring te vinden.

Al het bovenstaande zijn slechts losse gedachten. Voor mij hebben deze evenwel genoeg gewicht, om ze aan het oordeel van meer bevoegden te onderwerpen.

Ik teeken nog aan, dat men zich hierbij wel naar een *totaal eindcijfer* voor geheel Java zou richten, maar *niet* naar de cijfers voor residentiën, afdeelingen, districten of dèsa's. Groote overgangen zouden, als nog altijd geschiedde, voor de dèsa's gemakkelijk gemaakt moeten worden door verdeeling der verhooging over eenige jaren. De verminderingen, hieruit voortvloeiende, zouden ongeveer opwegen tegen de gevolgen der geleidelijke verlagingen.

Dat men door toepassing van het bovenstaande ook eene vastheid van belastingbedrag voor verscheidene jaren bepalen kon en moest, spreekt vanzelf.

Tjirĕbon, Maart 1886.

CORRESPONDENTIE-ARTIKEL.

EEN BRIEF VAN DR. SNOUCK HURGRONJE.

Geachte Redactie!

In het Meinummer van uw tijdschrift trof het tweede gedeelte der »Nabetrachting" van den Heer M. C. Piepers mijne aandacht. Gelezen heb ik dat stuk niet geheel, daar ik uit den aanhef vernam, dat het voor dien niet uitgelezen kring van lezers is bestemd, die zich door leugen en laster laten misleiden en dat de schrijver, die zich hier aan het publiek als »ridder" voorstelt, met zijn geschrijf bedoelt zich tegen de slagen van »vagebonden" te verweren. Daar ik weinig van straatschandalen houd, bepaalde ik mij dus tot het vluchtig doorbladeren van Mr. Piepers' opstel; een aantal scheldwoorden troffen mijn oog en deden mij sneller omslaan, totdat ik met bevreemding ontdekte, dat mijnen naam op bladz. 632 en elders de dubbelzinnige eer gewerd van door den vagebonden afstraffenden ridder te worden vermeld. Ik schrikte hiervan, niet omdat mijn geweten mij een »*tua res agitur*" toeroept, waar van vagebonden sprake is, maar wijl scheldende menschen, zelfs scheldende ridders door den gloed huns toorns wel eens minder helder uit de oogen zien en dan omstanders met tegenstanders gaan verwarren. Spoedig bleek mij, hoe de vork in den steel zat. De Heer van der Kemp, door Mr. Piepers voor de ooren van eenen voor leugen en laster toegankelijken kring van lezers beurtelings met eenen vagebond en met eenen aap vergeleken, had in een tegen Mr. Piepers gericht opstel, zich op mij beroepen voor de juistheid van sommige zijner beschouwingen. Dit geeft Mr. Piepers aanleiding, mij op blz. 635 van zijn opstel als een »dollen amoklooper" voor te stellen, omdat ik o.a. eene uitvoerige critiek van een slecht leerboek van het »Mohammedaansche Recht" heb geleverd en daarin mijne ergernis over den jarenlangen stilstand van de werkzaamheid des auteurs heb lucht gegeven. Mr. Piepers, die (t. a. p.) het *hem* ongunstige journalistengeschrijf schouderophalend ter zijde stelt, verheugt zich erin, dat ook de »*Locomotief*" voor *mij* een scheldwoord heeft bedacht; hij is

de eerste, door wien het te mijner kennis komt, dat ik de eer genoten heb van door bedoelde courant voor »lomperd" te worden uitgemaakt. Geen wonder, dat van den Berg indertijd mijne argumenten niet trachtte te weerleggen omdat mijne critiek in Indië »toch weinig indruk had gemaakt"! Voor mijn »amokloopen" (we zijn nu eenmaal in de achterbuurt en zullen de daar vernomen uitdrukkingen onveranderd laten) bestond, altijd volgens ridder Piepers, »geene andere oorzaak dan eenig verschil van wetenschappelijk inzicht." Ieder, die met oordeel des onderscheids gelezen heeft, weet, dat eene hoogst beleefde, hoewel niet gunstige beoordeeling eener tekstuitgave van van den Berg, die ik in dit tijdschrift plaatste, genoemden schrijver aanleiding gaf tot eene repliek, uit enkel onhebbelijke beweringen bestaande, terwijl de argumenten naar des schrijvers beweren door slordigheid van postbeambten of drukkers in het ongereede waren geraakt; — dat ik naar aanleiding van deze onhebbelijkheid mij de moeite heb getroost, uitvoerig met argumenten aan elk onderdeel van het Mohammedaansche recht ontleend te betoogen, dat de dusgenaamde »*wetenschappelijke ambtenaar*" L. W. C. van den Berg na ruim 10jarige functie, nog onbekend was met de elementen van zijn vak, in plaats van Arabische bronnen, Europeesche populaire boeken naschreef, en zoo voort. Tot het gebruik van scheldwoorden of vergelijkingen als Mr. Piepers in zijn boven aangehaald artikel telkens voor den dag brengt, heb ik mij daarbij niet laten verleiden, hoewel iedereen inziet, dat het hier eene andere oorzaak gold dan »eenig verschil van wetenschappelijk inzicht." We zijn er echter nog niet. Op bladz. 632 geeft Mr. Piepers lucht aan zijne ergernis over van der Kemp's uitvallen tegen theologen en juristen, die naar Mr. Piepers refereert, »voor eene wijsgeerige beschouwing niet de vereischte opvoeding (zouden) hebben erlangd." Hier wordt de ridderlijke toorn voor een oogenblik van den met vagebonden en apen vergeleken tegenstander afgeleid naar . . . . eenen geheel onzijdigen en onschuldigen toeschouwer. De heer van der Kemp heeft zich op mij beroepen, *dus* moet ik een zot beweren geuit hebben; »*vermoedelijk* onder den invloed dier sociaal-democratische warhoofderijen, *wellicht* ook door eenzijdigheid van opleiding", heb ik, hoewel niet zonder wetenschappelijke kennis en opleiding, mij tot »dezelfde dwaasheden" als die van den heer van der Kemp laten vervoeren. Risum teneatis, amici! Hoe komt onze »ridder" Piepers tot zulke vermoedens en wellicht's? — De ridder haalt meer dan eens Multatuli aan, maar hij schijnt weinig geprofiteerd te hebben van Multatuli's (als ik 't wel heb) nog al eens herhaalde vermaning, *dat men toch leere lezen!* Ik zou, volgens den ridder Piepers beweerd hebben, »dat de Islam — zooals men weet een samenstel van beschouwingen en voorschriften betreffende godsdienst en recht (N. B.) — nimmer goed kan begrepen worden door theologen of juristen . . . . . Alleen menschen als hij (Sn. H.), die zulke studiën niet hebben gemaakt, zijn volgens hem hier de bevoegde beoordeelaars." De ridderlijke schrijver weet dus niet, dat ik-

zelf, behalve in de letteren, ook in de theologie heb gestudeerd en dus door een zoo onzinnig beweren als hetgeen hij mij in den mond legt, mijn eigen vonnis zou hebben geveld! Voor hem is het genoeg te weten, dat de heer van der Kemp mij citeert om met een *wellicht* tot de eenzijdigheid mijner opleiding te concludeeren, mij minachting voor eene door mijzelf beoefende wetenschap in den mond te leggen en van sociaal-democratische warhoofderij te gewagen. De ridder Piepers heeft vermoedelijk de door mij over theologen en juristen geschrevene woorden alleen in de door van den Berg in zijne dusgenaamde »Zelfverdediging" vervalschte aanhaling gelezen. Ik had van dogmatische juristen en theologen gesproken, natuurlijk in tegenstelling met de historische studie der theologie en van het recht; die soort van het genus had ik onbevoegd verklaard om een verschijnsel als den Islam te verstaan en te verklaren. Die theoloog, die in een systeem *de* waarheid heeft gevonden en al het andere als afwijking of verbastering beschouwt; die jurist, die elk recht, zelfs het zoo gecompliceerde en op gansch eigenaardige wijze ontstane »Mohammedaansche recht" met geweld kneden wil in de vormen en verklaren naar de schema's, door hem aan de universiteit geleerd, *die* waren volgens mijne uitspraak onbevoegd hunne onvoorbereide handen aan de analyse van den Islam te slaan. Van den Berg, die tegen mijne argumenten niets wenschte in het midden te brengen, trachtte in zijne »Zelfverdediging", nog niet zoo onhandig, sommige lezers op zijne zijde te krijgen door hun als het ware toe te roepen: Ook gij, mijne vrienden, deelt in mijn lot! Het vonnis, door Sn. H. over mij geveld, treft indirect ook u, juristen! Hij kon dit te geruster doen, daar ik inderdaad in het voorbijgaan de overigens door geen onbevooroordeeld deskundige betwijfelde, banale waarheid had uitgesproken, dat de meeste aan onze hoogescholen verdedigde juridische proefschriften ellendige cacographieën zijn. Deze uitspraak, die alleen voor hen die buiten de sfeer der universiteiten leven, nieuw kan zijn, heeft natuurlijk niets te maken met onze waardeering der juridische studie op zichzelve. Integendeel. Een samenloop van allerlei omstandigheden heeft veroorzaakt, dat aan onze hoogescholen honderden »in de rechten studeeren", die de academie verlaten zonder het flauwste begrip van wetenschap te hebben opgedaan. Allerlei oorzaken, die niets met de wetenschap te maken hebben, deden het peil der juridische examens tot eene diepte zinken, die in bijna alle andere faculteiten nog met huivering als een afgrond wordt beschouwd. Daarom is de waarschuwing niet overbodig: beoordeelt die wetenschap toch niet naar hare zoogenaamde »doctoren"; laat u ook niet verblinden door eenig gerucht aangaande »een voortreffelijk juridisch proefschrift", want als men (gelijk destijds L. W. C. van den Berg) een weinig boven het minimale peil uitkomt, dan heet men in die kringen een geleerde. En juist deze ontijdige erkenning van zeer middelmatige personen als autoriteiten doet hen ras de »wetenschappelijke" rust ingaan, gelijk v. d. Berg deed door te

vergeten wat hij geleerd had, de nauwelijks aangevangen studie niet voort te zetten en een handboek saâm te flansen hoofdzakelijk uit terloopsche mededeelingen van Europeesche schrijvers, die *niet* over het Mohammedaansche recht schreven. Zoo waarschuwde ik dus en sprak een oordeel uit dat wellicht zelden zwart op wit is terneergesteld, maar dat, gelijk allen die geen vreemdelingen in dit Jeruzalem zijn, wel weten, in wetenschappelijke kringen sedert lang het heerschende en dus verre van nieuw is. Van den Berg vond het echter niet genoeg, zóó de dusgenaamde rechtsgeleerden tegen mij in het harnas te jagen; om den verlangden indruk blijvend en krachtig te maken, citeerde hij mijne uitspraak valsch en voegde er nog een paar andere valsche citaten aan toe, gelijk ik dit in mijne repliek: »Zelfverdediging of zelfverlaging?" heb aangewezen. Dwalen is menschelijk; Mr. Piepers, die stellig mijne critiek van van den Berg's handboek niet gelezen heeft, kan een oogenblik te goeder trouw gemeend hebben, dat ik zulken onzin zou hebben beweerd; dat ik de juristen *als zoodanig* (en niet alleen de *dogmatische* of de vele slechte koks, die het lange mes van den goedkoopen Mr.'s-titel dragen) tot verklaring van het Moslimsch recht onbevoegd zou hebben verklaard; dat ik. zelf theoloog, den theologen de studie van den Islam zou hebben willen verbieden. Voordat hij hieruit echter gevolgtrekkingen maakte omtrent de eenzijdigheid mijner opleiding of mijne sociaal-democratische warhoofderij, had hij mijne aangehaalde woorden eens »in den oorspronkelijken tekst" moeten lezen en hij zou zich dan van den geheel anderen inhoud mijner uitspraak hebben overtuigd. Zooveel leeren, geloof ik, ook onze lange-messendragers op juridisch gebied nog wel van de logica, dat waar de praemisse vervalt, ook de conclusie van onwaarde verklaard wordt .... Mr. Piepers zou dus door de beoefening van den plicht: te lezen wat men citeert, zich voor het ten onpas gebruiken althans van sommige groote en grove woorden hebben behoed. Meer nog; tweemalen, sedert van den Berg mijne woorden valsch aanhaalde, heb ik reeds in ditzelfde tijdschrift aan de ware lezing herinnerd. Zou dit Mr. Piepers onbekend gebleven zijn? Zoo ja, dan werpt dit althans geene smet op zijn ridderlijk wapen, alléén geeft het een geringen dunk van zijnen tact. Zoo neen, dan heeft de ridder door zijnen omgang met de »vagebonden en apen" hunne manieren ook reeds voor zijne ridderlijkheid ingeruild. En dan is het in dubbelen zin waar, wat Mr. Piepers op bladz. 618 van zijn aangehaald opstel zegt, dat hij namelijk »een heel eind naar beneden moest" om dit te schrijven ..... als hij ten minste vroeger hooger heeft gestaan.

Mr. Piepers zegt terecht in de inleiding tot dit tweede deel zijner »Nabetrachting" dat men niet op alle geschrijf behoort te antwoorden. Ik heb mij inderdaad afgevraagd of het der moeite waard zou zijn, van de door dezen ridder bedachte en aangehaalde schimpscheuten aan mijn adres, gegrond op opzettelijk misverstand mijner ondubbelzinnige woorden, notitie te nemen. Wel moest ik op mijne beurt daarvoor »een heel eind naar beneden" maar bij wijze

van uitzondering wilde ik het ditmaal niet nalaten. Voortaan zal ik echter van *bloote scheldwoorden*, om het even of zij uit den mond van ridder Piepers of van de vagebonden en apen met welke hij zich encanailleert, voortkomen, geene notitie meer nemen. *Argumenten* zal ik steeds gaarne vernemen en, zooveel noodig weerleggen, wanneer zij in ernst worden voorgedragen, om het even door wien en om het even ook of zij uit verschil van wetenschappelijk inzicht dan wel uit onkunde of oprecht misverstand hunnen oorsprong nemen. Zelfs de algemeene instemming, die de inhoud mijner critiek van van den Berg's werk vond bij de door van den Berg zelf ingeroepen vakgenooten, zal mij niet weerhouden van het geven van opheldering en verklaring waar die wordt verlangd. Het ruw geschetter van ridders, die »een heel eind naar beneden gaan" om vagebonden en apen af te ranselen en uit te schelden zal ik echter voortaan als der aandacht van een wetenschappelijk man onwaardig, onbeantwoord laten, al wordt ook mijn naam — hetzij tot lof of blaam — in het geschreeuw vernomen.

Met de opneming dezer regelen in uw volgend nummer zult Gij zeer verplichten

Uwen dienstw.

Leiden, Mei 1886. Dr. C. Snouck Hurgronje.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES, TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

14 Mei 1886.

INHOUD: UIT DE NEDERLANDSCHE PERS: Het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* neemt ook voor de koloniale politiek als beginsel aan: »Waar geen rechtvaardigheid is, kan geen vertrouwen zijn;" — Brutus dient in de *Arnhemsche* den heeren van de agressieve politiek een terechtwijzing toe: — de Heer Laging Tobias bespreekt in *de Gids* »onze tegenwoordige politiek in Atjeh en haar gevolgen;" — de Heer Reinier, D. Verbeek spreekt in het *Handelsblad* een hartig woord over de ontginning van het zwarte en het gele goud, dat op Sumatra ligt; — de heer A. Huet wenscht de steenkolen van de Ombilien te bestemmen voor de op Sumatra aan te leggen spoorwegen en de stoomvaart op de rivieren van Sumatra's oostkust.

Ons prestige in Indië is steeds aan het dalen, klaagde het *Dagblad* den 22en April.

En het kan zich daarover niet verwonderen, lettende op het feit dat een besturend ambtenaar die ter wille van het opiumdebiet in koelen bloede met goed overleg zich veroorloofde handelingen te plegen, »waarvan men de weergade te vergeefs zal zoeken in de geschiedenis van de tijden toen de rotanstraf nog in volle kracht werd toegepast," dat zulk een ambtenaar de gevangenisstraf waartoe de rechter hem veroordeeld had, kwijtgescholden werd, en dat de Regeering hem een promotie te beurt deed vallen.

Rechtvaardigheid en prestige, verklaart het *Dagblad*, zijn voor ons, »conservatieven", verwante, niet af te scheiden begrippen.

Prestige is zonder rechtvaardigheid door een handvol Europeanen in de verre Oostersche gewesten niet te handhaven.

Prestige als leus kan dienst doen; maar bij de eerste de beste gelegenheid blijken de pilaren, waarop het steunt, niet in staat het hoog te houden, als zij niet op den hechten bodem van de rechtvaardigheid zijn opgebouwd.

Rechtvaardigheid is hier niet betracht.

Staatkundige redenen kunnen een Gouverneur-Generaal leiden om gratie te verleenen van een opgelegde straf; maar als de rechter ter zake van mishandeling van inlanders *rechtsingang* verleent, gaat het niet aan, den

delinquent in een hoogere positie te stellen en te handhaven, waarin hij nog meer onrecht kan plegen; en allerminst is het met de eerste begrippen van rechtvaardigheid overeen te brengen, die gedragslijn vol te houden als de rechter een *veroordeeling* heeft uitgesproken.

Waar geen rechtvaardigheid is, kan geen vertrouwen in de Regeering bestaan; en waar dit ondenkbaar is, zinken de pilaren, die het prestige steunen, ten langen laatste geheel weg, tot eindelijk het prestige neerploft en de »»in stilte dragende"" Javaan zich in zijn volle kracht opricht".

Bravo, *Dagblad*! Wij hopen u nog dikwijls voor dat beginsel een lans te zien breken. »Waar geen rechtvaardigheid is, kan geen vertrouwen bestaan": als Nederland dáárvan overtuigd wordt, begint voor de kolonie een nieuw leven.

De consequentiën waartoe de schoone gedachte met betrekking tot de zoogenoemde financiëele eenheid tusschen moederland en kolonie, met betrekking tot de betaling van de cultuurdienstplichtige bevolking, met betrekking tot de rechtsbedeeling en tot andere hoogst gewichtige vraagstukken leiden moet, kunnen het scherpzinnige *Dagblad* niet ontgaan, en worden immers ook aanvaard?

Een nieuwe tactiek, merkt »de oud-hoofdofficier Brutus" in de *Arnhemsche Courant* van 26 April op, wordt toegepast door de partij die agressie tegen Atjeh in haar vaandel heeft geschreven. Aanvankelijk was het streven om door een kruisvuur van geschriften, waarin ieder der adherenten die maar de pen kon voeren op hetzelfde aambeeld hamerde, haar beginselen veld te doen winnen; thans worden kiesvereenigingen in den arm genomen.

De manoeuvre is goed gevonden, zegt Brutus spottend. De kiesvereenigingen hebben, terecht of ten onrechte, in de hedendaagsche maatschappij eene belangrijke macht verkregen. De gewone burgerman, afkeerig om zelf te leeren zien en te oordeelen, geeft zich op politiek gebied geheel over aan de leiding dier vereenigingen; wat een kiesvereeniging doet is in de oogen der zoogenaamde geestverwanten wèl gedaan.

Jammer maar, dat degenen die bewerkt moeten worden, de hooge regeeringspersonen, bij het lezen der eventueele adressen zullen zeggen: »Schoenmaker, blijf bij uwe leest!" En zulk een antwoord verdienen die onbevoegde adressanten te meer, omdat zij tot een eindbeslissing of motie zijn geraakt, welke zeer fraai klinkt, maar niets in zich sluit. »De Regeering uitnoodigen, tot het nemen van de noodige maatregelen, om Atjeh voorgoed aan Nederland te onderwerpen." Hoe naïef! Alsof een regeering,

welke daartoe den weg kende, dezen niet reeds voorlang zou hebben ingeslagen! Het merkwaardigste is, dat de heeren der kiesvereenigingen dien weg ook niet weten aan te wijzen.

Brutus hoopt, dat de Grondwetsherziening verbetering zal aanbrengen. Van de herziening van art. 185 alleen is heil te wachten. »Niet om de agressie-partij te believen, haar inspiratiën te voeden, haar illusiën te verwezenlijken en haar de middelen toe te dienen om naar hartelust opnieuw te kunnen beginnen met stroomen bloeds en een nieuwe serie van eenige honderden millioenen op te offeren aan een beginsel, waarvan de ondeugdelijkheid meer dan voldoende gebleken is." Neen, »maar wel om tegen den algemeen erkenden kommervollen toestand, tegen het *periculum in mora* alom een afdoend remedie te geven, dat nu en in de toekomst zal strekken om het verloren overwicht krachtig te hernemen en het zich nu eenmaal noemende wettige gezag overal voorgoed te vestigen en energiek te handhaven."

Het is een waar woord, wat Brutus verder zegt: »De hulpmiddelen om ons gezag krachtig te handhaven ontbreken ons meer en meer. Deze machteloosheid wordt door de partij der agressie geïgnoreerd."

Brutus keurt de halsstarrige verhouding der agressie-partij *quand même* af; op zijn zachtst genomen, is zij z. i. niet vaderlandslievend. —

Na Brutus een andere specialiteit, nl. de Heer Laging Tobias, die in het Mei-nummer van *de Gids* »onze tegenwoordige politiek in Atjeh en haar gevolgen" bespreekt.

De oorzaken van Atjeh's zoo langdurig verzet moeten, volgens den Heer Tobias, niet alleen gezocht worden in onze feilen en misslagen, veel minder nog in den vrijheidszin en in de vaderlandsliefde der Atjehers, maar in de allereerste plaats in het belang, dat de aan den Atjehschen Sultan ondergeschikte hoofden er bij hebben, van onze overheersching vrij te blijven.

Toen het Nederlandsche gouvernement Atjeh den oorlog verklaarde, was het Sultanaat nog slechts een schaduw van hetgeen het eenmaal geweest was, en juist dat verval was ons nadeelig omdat het gepaard ging met een algeheele decentralisatie van het rijksbestuur, dermate zelfs, dat o. a. wijlen onze aartsvijand Panglima Polim den Sultan openlijk beoorloogde. De hoofden begrepen, dat het voor hen voordeeliger was, een zwakken sultan als souverein in naam boven zich te houden, dan in diens plaats een Europeesch gouvernement te zien optreden, dat natuurlijk aan de decentralisatie een einde zou maken; en dat belang »deed hen, hoe vijandig

dikwijls ook onderling, de handen ineenslaan en den Sultan tegen ons steunen, dien zij, ieder voor zich, ten eigen bate vroeg of laat gaarne zouden hebben onttroond."

De hoofden zijn ons vijandiger geweest dan de Sultan zelf. »Toekoe Mohamed van Merassa verhaalde meermalen, hoe hij, vóór de landing onzer eerste expeditie, er bij tegenwoordig was geweest dat de Sultan aan onze eischen wilde toegeven, maar hem dit belet werd door de hoofden." En even afkeerig van ons gezag zijn de hoofden thans nog.

Het volk is natuurlijk geheel door de hoofden bewerkt. De hoofden gebruikten de opzweepingsmiddelen, die in alle landen en in alle tijden beproefd zijn. »Strijdt voor uw geloof, strijdt voor uwen vorst!" Dit was en is nog de leus. Dat de hoofden, die deze leus gebruiken, meerendeels slechts voor het uiterlijk Muzelmannen zijn en zelven om den vorst vroeger al heel weinig gaven, zoo ver denkt de kleine man niet. Hij haat den ongeloovigen hond, den Nederlander, des te meer, naarmate hij zelf minder ontwikkeld is, en hij eert zijn Sultan en heeft hem lief uit traditie. Dáárom klonk de leus der Atjehsche hoofden goed in de ooren van het Atjehsche volk, en het godsdienstig fanatisme, door priesters en bedevaartgangers gevoed, heeft de hoofden gediend.

Tegenwoordig wil het volk zelf den oorlog. Al waren de hoofden bereid, vrede met ons te maken, zij zouden het volk daartoe niet kunnen bewegen. De geloovigen die in den strijd tegen de Hollanders vallen, vinden hun loon bij God en den profeet, de oorlog heeft door zijn langen duur de gemoederen te zeer verbitterd, en het volk koestert de hoop, dat het de Nederlanders van zijn grondgebied verdrijven zal. Vrijheids- en vaderlandsliefde kent het niet: »de Atjehers zijn integendeel een moreel zoo laag staand volk dat tegenover hun tallooze slechte eigenschappen schier geen enkele goede aan te wijzen is." Er is »bijna geen ondeugd, waaraan de Atjehers zich niet overgeven."

Door onze feilen is de Atjeher zeker van zijn succes.

De eerste expeditie mislukte, en het ligt voor de hand dat de oorlogspartij in Atjeh uit dat feit munt sloeg om het volk te overtuigen van zijn eigen kracht en van de hulp van God en den Profeet.

De proclamatie van 12 Februari 1874, waarbij Generaal Van Swieten o. a. verklaarde, het bestuur over de drie sagi's van Groot Atjeh te aanvaarden, en de hoofden die voor het einde der maand geen blijken van toenadering gaven als ontslagen te zullen beschouwen, is de grootste fout die in Atjeh begaan werd vóór de fout van 1884, de fout der concentratie.

Generaal Van Swieten ging heen, een gedeelte van zijn troepen achterlatende op het kleine hoekje van het Atjehsche grondgebied dat hij werkelijk bemachtigd had. De Atjeher noopte den achtergebleven Hollandschen bevelhebber tot handelen, maar nu begon het voor hem er slecht uit te zien. Generaal Pel ageerde zeer gelukkig in de XXVI Moekims. Generaal Wiggers en Diemont bevestigden de postenketen tusschen het door ons bezette gebied en het nog onbezette territoir, breidden dat gebied ten noorden tot Kroeng Raja uit, brachten eenige landstreken ten zuiden onzer vestiging tot onderwerping en ook verscheiden kuststaatjes onderwierpen zich. Generaal Van der Heijden ging nog verder. Toen hij bijna vier jaar was werkzaam geweest, heerschte er een ongekende rust. De oorlogspartij scheen afgemat en moedeloos. De kuststaatjes waren bijna alle onderworpen.

Maar zulk een krachtige houding hielden de Hollanders in Atjeh niet vol. Weldra verminderden zij hun troepenmacht en voerden eindelijk een civiel bestuur in, alsof de oorlogspartij in Atjeh werkelijk geheel overwonnen was. De Gouverneur Pruys van der Hoeven meende, op humaner wijze Atjeh tot pacificatie te kunnen brengen. De toestand van veiligheid en rust ging steeds achteruit, terwijl in dezelfde mate bij de oorlogspartij de hoop herleefde.

Na den Heer Pruys van der Hoeven trad de schrijver van het *Gids*-artikel als gouverneur van Atjeh op. »Hij vermeende, dat de Atjehers zich nooit bij de erkenning van *ons bestuur* zouden neêrleggen dan door geweld daartoe gedwongen, en in de overtuiging dat, na de schatten die de Atjeh-oorlog reeds gekost had en met het oog op den treurigen toestand van het leger, een oorlog *à outrance* niet in het belang van het land kon zijn, wenschte hij zoo mogelijk het Sultansbestuur te herstellen onder Nederlandsche souvereiniteit." Maar de Regeering keurde dat niet goed, en »overtuigd dat dan verder een civiel gouverneur in Atjeh geheel misplaatst was, en niet nuttig kon zijn, verzocht hij als zoodanig zijn ontslag, dat hem echter eerst gegeven werd, toen besloten was over te gaan tot de concentratie, die de kroon gezet heeft op het gebouw van Nederlands fouten in Atjeh." Kolonel Demmeni, die in September 1884 als civiel en militair gouverneur optrad, heeft de concentratie met groote voortvarendheid en energie tot stand gebracht; 't is hem zeker niet te wijten, dat het beoogde doel niet bereikt werd, »al zal de door hem geprovoceerde terugroeping van Toekoe Bait en andere hoofden uit hun verbanning stellig wel niet bevorderlijk voor ons belang geweest zijn."

Tengkoe di Tiroe's voorspelling dat de Hollanders zouden moeten wijken

was niet slechts de uiting van het blind vertrouwen op de hulp van zijn profeet; »de sluwe priester heeft wel degelijk geweten hoe zeer wij verdeeld waren door partijzucht en bureaucratische betweterij, hoe ons goed leger, volgens getuigenis van de meeste Nederlandsch-Indische dagbladen zelven, veranderd is in een samengeraapten hoop militairen, deels ontevredenen, meerendeels ongeoefenden, waarmede zelfs de uitstekendste aanvoerders weinig zullen kunnen uitrichten tegen een volhardenden vijand, wien het fanatisme ook doodsverachting geleerd heeft."

In Augustus 1883 besloot de Regeering, *na* ingewonnen advies van haar dienaren, niet tot inkrimping van grondgebied of vermindering van troepenmacht over te gaan; in Juni 1884 achtte zij het besluit tot concentratie gewettigd *zonder* advies van haar dienaren, althans van haar in functie zijnde dienaren, die toch geacht mochten worden, haar vertrouwen te bezitten.

Van de motieven der Regeering is niets anders bekend geworden, dan dat zij een stelling wilde innemen »in overeenstemming met onze personeele en financiëele krachten, en waarin wij het einddoel van den oorlog, de onderwerping van het Atjehsche volk, zouden kunnen afwachten."

De Heer Tobias echter is van oordeel, dat de concentratie niet tot dit einddoel leiden kan en bovendien in de toekomst blijken zal voor onze personeele en financiëele krachten hoogst nadeelig te hebben gewerkt.

Aangenomen, dat het door de Atjehers op ons behaalde succes den stellig niet overal tevreden onderdanen van Neerlands Koning in Indië geen prikkel zal zijn, »om op te staan tegen een gezag dat in de laatste jaren door zeer impopulaire fiscale maatregelen zich toch al weinig sympathie heeft verwekt," dan kan toch slechts een van de volgende drie gevallen plaats hebben:

1e In onze tegenwoordige positie zullen we feitelijk blijken heer en meester te zijn, en de Atjehers, overtuigd ten langen laatste dat zij ons niet verdrijven kunnen, zullen eindigen met zich te onderwerpen.

2e De Atjehers, overtuigd dat zij ons niet verdrijven kunnen, zullen ons verder in onze geconcentreerde stelling ongemoeid laten, en voor het overige doen alsof wij er niet waren.

3e Aangespoord door het reeds behaalde succes, gedreven door fanatieke priesters, en misschien ook wel een weinig opgestookt door den Engelschen handel in de Straits-Settlements, zullen de Atjehers den strijd niet opgeven.

De overgroote onwaarschijnlijkheid van het eerste geval is reeds voldoende aangetoond.

Het tweede geval zou bij ieder ander volk dan het Atjehsche in dezelfde omstandigheden het waarschijnlijkste zijn, want onze aanwezigheid in den Kraton hindert het volk weinig. Wèl hebben wij de monding der Atjeh-rivier in ons bezit, maar de *uitvoer*-artikelen van het Atjehsche rijk worden bijna uitsluitend in de kuststaatjes geteeld, en de artikelen waarvan Groot-Atjeh *invoer* behoeft, kunnen met betrekkelijk weinig moeite uit de kuststaatjes worden gehaald. Onder die omstandigheden zou een kalmer en lijdzamer volk ons allicht de dure en twijfelachtige glorie laten van, na bijna veertien jaren strijdens, ongehinderd vast te zitten in een terreinhoek van slechts 6700 H. A. Voor den Atjeher echter wien strijd door gewoonte een behoefte is geworden, is de gelegenheid om den gehaten ongeloovigen afbreuk te doen, te schoon dan dat hij die ongebruikt zou laten voorbijgaan. Ook het tweede geval is dus niet waarschijnlijk.

En nu het derde geval!

Onze stelling moge uit een militair oogpunt aan alle redelijke eischen voldoen, absolute veiligheid kan zij ons niet waarborgen. Ook onze postenlinie is van buiten af niet ongenaakbaar. Weldra zal blijken dat wij na de concentratie even weinig op de veiligheid onzer positie mogen roemen, als vroeger na het vertrek van Generaal Van der Heijden.

Misschien komt de concentratie voor het oogenblik onze personeele en financiëele krachten ten goede, en evenals zoo vele andere quaestiën, is de Atjeh-zaak geheel door financiëele overwegingen beheerscht. »Het financiëel evenwicht was verbroken, minister en gouverneur-generaal werkten ijverig samen om, *ten genoege der volksvertegenwoordiging*, vóór alles dat evenwicht te herstellen, en dááraan danken wij de concentratie in Atjeh." De bezuinigingsmaatregel zal ons echter in de toekomst weer tot ongehoorde uitgaven dwingen, want de vijand »die zich in de vruchten van zijn vroegeren strijd verheugt" voelt zich tot volharding aangespoord.

Er was een middel, om de Atjeh-quaestie te beëindigen, en dat middel was: herstel van het vroegere sultanaat. In 1883 werd dit der Regeering voorgesteld. De gelegenheid was toen schoon. De Atjehers hadden na den dood van den Sultan onder wiens bestuur de oorlog in 1873 begon een anderen gekozen; die nieuwe sultan was de wettige pretendent en niets werd door Tengkoe di Tiroe en andere hoofden bevolen of geproclameerd dan in zijn naam; maar ofschoon hij in 1883 reeds zestien à zeventien jaar was, werd hij van alle deelneming aan het bestuur uitgesloten door zijn voogd, en tengevolge daarvan hadden er tusschen dezen en den jeugdigen vorst dikwijls heftige scènes plaats. Indien wij nu er in konden

slagen, den Sultan tot onze zijde over te halen, dan konden wij hem het Sultanaat aanbieden onder voorwaarde van erkenning onzer souvereiniteit en dan hadden wij, behalve een paar posten in de kuststaatjes en bezettingen op de eilanden Bras en Way alleen een vertegenwoordiger noodig, »aanvankelijk verblijf houdende in een goed bevestigde en goed bezette versterking", om te waken voor de richtige nakoming van het contract, waarbij het bestuur en de handhaving van justitie en politie in Atjeh, met uitzondering van het eiland Way, ons établissement in Groot-Atjeh en onze établissementen in de kuststaatjes en op Poeloe Bras, aan den Sultan zou worden overgelaten.

Het herstel van het sultanaat op deze wijze »zou in de oogen van iederen inlander een daad van grootmoedigheid zijn geweest." Met onze nationale eer was het vereenigbaar. En kort nadat de Gouverneur van Atjeh aan de Indische regeering een voorstel had gedaan in dien geest, maar vóórdat de Minister Van Bloemen Waanders daarvan nog kennis kon dragen, kwam deze op hetzelfde denkbeeld. Toen echter na vele vergeefsche pogingen reeds een middel gevonden was om met den jongen Sultan aanraking te krijgen, trad de Minister Waanders af en verklaarde de Regeering te Batavia, van een herstel van het Sultanaat niets te willen weten.

Thans is het niet mogelijk, op de poging om langs dien weg de Atjehzaak te eindigen, terug te komen. De Atjehers hebben ingezien dat hun belang medebracht, de grieven van den jongen Sultan weg te nemen. Nu ook zal Sultan Mohamed Daoed »geheel anders over de terugtrekkende Hollanders denken, dan hij over hen dacht toen *hij* nog de ontevreden minderjarige was en *zij* nog luide verkondigden dat zij geen stap achteruit zouden gaan."

Maar moet er daarom niets gedaan worden, dan in de geconcentreerde stelling te blijven zonder in het gunstigste geval hiervan eenig resultaat te zien?

In geenen deele. Onmiddellijk moet het leger in Indië en ook de marine aldaar aanmerkelijk en blijvend worden versterkt. Het leger moet zóó zeer versterkt worden, dat wij, *het willende*, terstond agressief in Atjeh zouden kunnen optreden. Vooralsnog moeten wij, tenzij gedwongen, geen pogingen doen om door wapengeweld tot onderwerping te komen; eerst moet het fanatisme wat uitwoeden en eerst moet de Atjeher vernemen dat wij niet zwak meer zijn. Maar later zullen wij weer naar het zwaard moeten grijpen, en dit moet in Atjeh kunnen geschieden zonder dat elders in den Archipel onze troepenmacht te zeer verminderd wordt. Men toone dan verder hiervan overtuigd te zijn, dat in moeilijke omstandigheden één man,

vrij om te handelen, meer uitwerkt dan velen die natuurlijk steeds verschillende inzichten hebben. »Wie de Atjeh-quaestie beëindigen zal, moet het onbeperkt vertrouwen bezitten van de Regeering en van de Natie.'

Het geld *moet* er zijn. »Daarbij, op welke wijze het benoodigde geld ook verkregen worde, weinig financiëele ondernemingen kunnen een zoo zekere en zoo groote rente beloven als het kapitaal, dat de Nederlandsche natie aan haar schoone koloniën zal willen ten koste leggen." Maar er moet onverwijld en krachtig gehandeld worden. Overal in den Archipel doen zich onrustbarende verschijnselen voor.

Tot zoover ons overzicht van het artikel van den Heer Tobias.

Het is een belangrijke studie.

Of zijn denkbeeld aangaande het herstel van het Sultansbestuur volkomen instemming verdient, betwijfelen wij nog eenigszins. Als wij letten op de schets welke hijzelf van de geaardheid der Atjehers geeft, hebben wij van hun dankbaarheid voor de »grootmoedige daad" geringen dunk, en schijnt ons de positie van den vertegenwoordiger van het Nederlandsche Gouvernement, »verblijf houdende in een goed bevestigde en goed versterkte bezetting," weinig benijdenswaard.

Er valt nog iets anders aan te merken. De Heer Laging Tobias beweert, dat ook de Indische pers den Atjehers van dienst is geweest, omdat »schier in alle Indische bladen aanhoudend" werd »aangetoond" dat het leger niet bij machte was den strijd vol te houden, en omdat via Singapore die berichten tot de Atjehers kwamen. Dat heeft veel van spijkers op laag water zoeken. Het onvermogen van het Nederlandsche gouvernement bleek den Atjehers uit de daden van dat Gouvernement zelf zóó volledig, dat zij dienaangaande waarlijk de pers niet meer te raadplegen hadden. En wat zij daarvan verder nog mochten willen weten, konden zij door de deserteurs vernemen uit de eerste hand.

De eenige schuldigen — schuldigen ten aanzien van Nederland — zijn zij die het leger uitputten, waardoor de concentratie een noodzakelijkheid werd. Het leger verkeert thans in zulk een wanhopigen toestand, dat bij de algemeene ontevredenheid die er in Indië heerscht ons koloniaal gezag het in stevigheid weinig wint van een kaartenhuis.

Vóór alles moet het leger gereorganiseerd, beter geoefend, gezuiverd en uitgebreid worden. Reeds jaren dringen wij daarop aan, maar het schijnt dat de Regeering een catastrophe afwacht eer zij tot handelen besluit. En dan zal het misschien te laat zijn.

Het zwarte en het gele goud. De Heer Reinier D. Verbeek is het,

blijkens het *Handelsblad* van 15 en 16 April, hierin met den Heer Huet eens, dat het leggen van wegen ten allen tijde het hoofdmiddel is geweest voor beschaafde volken om over onbeschaafde volken gezag te verkrijgen en te verzekeren.

Ook wij geven dat toe, maar merken bescheiden op, dat men onder wegen in dit geval nu juist geen »spoorwegen" heeft te verstaan.

Landontginning, meent de Heer Verbeek, moet op Sumatra evenals in Amerika na spoorwegbouw volgen.

Wij zetten daarbij de kantteekening: spoorwegbouw zal zonder twijfel landontginning bevorderen, maar is geen hoofdvoorwaarde voor landontginning. De hoofdvoorwaarde is weinig fiscaliteit en veel rechtszekerheid. Geef deze en de wegen volgen vanzelf; onthoud ze, en al uw spoorwegen blijven renteloos.

Tien jaar geleden vroeg de Heer Verbeek concessie voor den aanleg van een stoomspoorweg in het gouvernement Sumatra's Westkust van het Ombiliën-kolenveld tot de zee, in de nabijheid van Padang; rentegarantie werd niet verlangd, maar wel de uitgifte van een honderdduizend bouws woeste gronden, zooveel mogelijk in de onmiddellijke nabijheid der aan te leggen baan. De Indische regeering echter beschikte niet, en de Minister van Koloniën deelde adressant meê, dat zijn verzoek niet kon worden toegestaan, omdat dit strijden zou met 's lands belang!

In 1866 en '67 meende de Regeering de bevolking van de Padangsche Bovenlanden, waar een geduchte veepest heerschte, tegemoet te moeten komen, en won daarover adviezen in. De Gouverneur van Sumatra's Westkust stelde toen voor, een premie uit te loven op den invoer van vee, en de Kamer van Koophandel gaf den raad, den inkoopprijs der koffie te verhoogen. De Regeering echter vond het eerste niet goed en het tweede niet aannemelijk, en vergenoegde zich met het nemen van een besluit dat geen effect sorteerde. Zij nam zich namelijk voor, concessies tot den aanleg van spoorwegen te verleenen. Waarschijnlijk is dat besluit nu reeds lang vergeten, ofschoon sedert Sumatra's Westkust nog eens door een epidemie geteisterd werd.

Wanneer werkelijk tot den bouw van een stelsel van spoorwegen op Sumatra kan worden overgegaan, zou het, volgens de zienswijze van den Heer Verbeek wenschelijk zijn, de lijn van het Ombiliën-kolenveld naar de Westkust niet te leggen naar Padang, maar, overeenkomstig het *oorspronkelijk* plan van den Heer Cluysenaer, via Solok en de pas van Soebang naar de Troessan-baai; dan doorsnijdt men uitgestrekte en prachtige woeste gronden die gelegenheid geven voor de stichting van talrijke land-

bouwondernemingen, en verkrijgt men, in de Troessan-baai, een afscheephaven, die, wat ligging en gesteldheid betreft, ternauwernood haar weergade op den aardbol vindt. Bovendien zou die lijn eerder nog dan een lijn naar Palembang op een grooten afvoer van boschproducten kunnen rekenen.

Er is nog iets anders. Het is te voorzien, dat het Ombiliën-kolenveld op Sumatra niet op zich zelf zal blijken te staan, dat er ook elders ontginbare lagen gevonden zullen worden, en voorts bezit Sumatra goud- en zilvererts en. Reeds de oude Grieksche en Romeinsche geographen maken melding van het rijke goudeiland, dat aan het uiterste gedeelte van het vasteland van Azië ligt, terwijl Sanskritische dichtwerken uit de tweede eeuw onzer jaartelling van Sumatra spreken als van een land dat rijk aan goudmijnen is. En een der vele titels van Atjehs sultans weleer was: »de vorst wien God de Almachtige goudmijnen verleend heeft die zeer zuiver en rijk zijn."

Het door de inlanders reeds sedert zoovele eeuwen gewonnen goud, stamt uit de dicht aan de oppervlakte gelegen berggruisafzettingen. Van de ontginning dezer vindplaatsen is voor Europeesch kapitaal niet veel voordeel meer te behalen. Ook in Californië en Australië waren die dicht aan de oppervlakte liggende berggruisafzettingen, die het eerst voor de hand lagen en gemakkelijk te bewerken waren, na weinige jaren uitgeput. Daarna eerst begon men, met meer voordeel nog, de dieper liggende berggruisafzettingen en de eigenlijke aders te ontginnen, waartoe kapitaal en machinerieën noodig waren. Ook op Sumatra zal men zich nu moeten ten doel stellen de ontginning der aders en van de dieper liggende, dikwerf door vulkanisch materiaal van jongeren datum bedekte, berggruisafzettingen, die door de inboorlingen niet ontgonnen konden worden, omdat hun daartoe de noodige hulpmiddelen en kennis ontbraken.

De Heer Verbeek vraagt zich af, of, wanneer Sumatra onder het beheer had gestaan van een andere Europeesche natie, zich ooit het feit had kunnen voordoen dat achttien jaren na de ontdekking van het Ombiliënkolenveld, gelegen in het centrum van een der rijkste eilanden der wereld, dit nog onontgonnen zou liggen. Voor een eerste ontginning van goud zou wel de vallei van Soengei Pago in aanmerking komen, waar men nog talrijke sporen van vroegere nederzettingen en oude waschkanalen, van kuilen en kwartshoopen aantreft, maar waar insgelijks niets van geestkracht en voortvarendheid van het Nederlandsche volk getuigt.

Zal het zeer behartigenswaardige artikel van den Heer Verbeek daarin verandering brengen?

Niet in mijnbouw, maar in landbouw zoekt de Heer A. Huet den waren rijkdom van onze Indische gewesten.

In het *Handelsblad* van 26 April oppert hij die stelling, nadat hij eerst de geschiedenis van het besluit om een korps mijningenieurs voor Indië te benoemen heeft geschetst, en daaraan deze woorden toegevoegd heeft: »Zelden is een tak van dienst zoo bevoordeeld als de mijndienst in Indië. De candidaten hebben zekerheid van plaatsing in geval van slagen in hunne examens, zij maken op 's lands kosten zeer belangrijke reizen naar de Europeesche mijnen, en genieten toelagen voor een jaar studie aan een buitenlandsche school. Toch mag men vragen of de vruchten van die bijzondere bescherming gedurende veertig jaren evenredig met de opofferingen zijn geweest. Aan bekwaamheid ontbreekt het den leden van het korps mijningenieurs allerminst, en waren dus de grondstoffen voor den mijnbouw in overvloed aanwezig, men zoude ongetwijfeld van die bekwaamheid rijke vruchten kunnen plukken. Maar behalve de kolenlagen op Sumatra en Borneo en het tin op Banka en Billiton, treedt Indië's rijkdom aan delfstoffen verreweg minder op den voorgrond dan zijn overvloed van landbouwproducten."

Zonderlinge redeneering! Dat de mijnbouw geheel op den achtergrond blijft, is toch waarlijk de schuld niet van de mijningenieurs en evenmin van het gemis van grondstoffen.

De Ombiliën-kolen wenscht deze schrijver niet naar de laagte af te voeren en te verkoopen, maar voor den aanleg van spoorwegen op Sumatra en voor de stoomvaart op de talrijke rivieren aan de oostkust te bewaren. Spoorwegaanleg ter voorbereiding van landontginning, dat is zijns inziens wat Sumatra behoeft, en is eenmaal de hoofdlijn van de oostkust naar de westkust verkregen, *dan* zal, volgens hem, deze overtuiging zich vestigen: »In Java ons verleden, in Sumatra onze toekomst."

Alsof die overtuiging niet reeds sedert lang bestond!

Het artikel kan verder onbesproken blijven.

VARIA.

EEN GEÏNCRIMINEERD, MAAR JUIST DAGBLADARTIKEL OVER DEN TOESTAND VAN INDIË.

Het is een artikel van den bekwamen hoofdredacteur der *Soerabaja Courant*, den Heer Eijssell.

't Is reeds maanden geleden verschenen, maar het heeft ons moeite gekost, een exemplaar machtig te worden, en in dit geval ook geldt „beter laat dan nooit."

Want dit artikel is een bijdrage meer voor het verspreiden van juiste kennis van Indië; de schrijver moge gelaakt en vervolgd en door den rechter veroordeeld worden, aan weerlegging van hetgeen hij over den toestand der kolonië schreef zal wel geen nauwgezet deskundige zich wagen. Het is de harde, maar zuivere waarheid.

't Artikel heet. „Naar den afgrond." 't Verscheen in vier nummers, en volgt hier in zijn geheel.

I.

In ons „*woord vooraf*" spraken we de overtuiging uit, dat het *Gezag* in deze kolonie versterking behoeft: dat dit sedert de invoering der Comptabiliteitswet en speciaal door *hare* noodlottige werking, meer en meer verloren ging, ook en vooral omdat alle stabiliteit ontbrak, en veelal heden werd afgebroken wat gister met groote moeite en na lange barensweeën was tot stand gebracht.

Ieder zal het met ons eens zijn, dat Indië's geschiedenis der laatste jaren, ook op dit gebied voorzeker op grooten achteruitgang wijst.

Maar het is niet alleen de stabiliteit welke ontbrak, ook in ander opzicht zelfs stichtte de steeds toenemende inmenging van

het parlement eene niet licht te schatten desorganisatie van het gezag.

De dagelijksche inmenging toch dier westersche wijsheid was tevens oorzaak dat elke leidende bestuursgedachte verloren ging en dat de traditie waarop ons gezag gegrondvest was en nog behoorde te wezen, aanhoudend werd miskend.

Wanneer een Europeesche Staat eene kolonie als Indië besturen wil, dan kan hij twee wegen inslaan.

Hij kan uitgaan van het beginsel, om aan die kolonie de grootst mogelijke materieele en intellectueele ontwikkeling te verschaffen. Of wel hij zoekt het in een stelsel van exploitatie, hoofdzakelijk ten eigen bate.

De geschiedenis leert dat de laatste richting was die der Compagnie — die zich evenwel minder met het land en de bevolking inliet, dan wel met zijne directe handelsbelangen — en op de fondamenten van dat gebouw hebben we ons hedendaagsch bestuur later gegrondvest. Wèl waren er nu en dan intermezzo's van liberaler begrippen, maar toen V. d. Bosch (door den moederlandschen geldnood gedwongen) zijn cultuurstelsel hier ingevoerd had, toen werd het exploitatiestelsel met de uiterste consequentie doorgezet en was het uit met alle ontwikkelingsdenkbeelden ten bate der kolonie zelve, die eenvoudig een last- en melkdier werd.

De geest van '48 bracht langzamerhand eenige verandering hierin, totdat het eindelijk gelukte een eenigszins milder regeeringsreglement te krijgen (1855), waarin het denkbeeld van geleidelijke ontwikkeling, schuchter en schier verborgen evenwel, een hoogst bescheiden plaatsje begon te krijgen.

Niemand denkt er aan, te beweren dat *deze* overwinning van den tijdgeest in Indië's nadeel was.

Hadden steeds knappe en doortastende staatslieden onder vigueur van dit reglement Indië trachten te ontwikkelen zonder te dulden dat het gezag des Konings werd aangerand door eene steeds machtiger wordende partij in de volksvertegenwoordiging, wij beleefden thans een gezonder toestand.

Maar zwakke ministers wisten dit gezag niet te handhaven tegenover de veel bekwamer leiders der oppositie.

Ieder onzer kent dien hardnekkigen strijd, die, gevoerd tusschen kroon en parlement, eindigde met den noodlottigen triomf van het laatste.

Onder de bedriegelijke leuze van een eind te zullen maken aan het wanbeheer — men herinnere zich de geschiedenis der verloren

gegane milloenen, honderden — kwam de Comptabiliteitswet in een rampzalig oogenblik tot stand, en van haar, van 1864 dus, dagteekent onze groote achteruitgang.

Wèl waren we reeds sedert eenigen tijd, en in verschillende opzichten, in teruggaande richting koersende geweest, voordat die wet tot stand kwam, omdat nog vóór den triomf van het parlement reeds de ministers van koloniën de oppositie slechts al te veel naar de oogen zagen; wèl hadden we reeds in 1861 Z. Exc. Brn. Sloet van de Beele tot Gouverneur-Generaal en in 1863 Z. Exc. Fransen van de Putte tot minister van koloniën gekregen, die meestal zonder behoorlijke voorbereiding afschaften wat hun een doorn in het oog was, en er zich weinig om bekommerden om daarvoor degelijke equivalenten in de plaats te stellen. Maar over het algemeen stond het gezag nog stevig, ook en vooral omdat de Tweede Kamer der Staten-generaal nog te weinig zelfvertrouwen had in hare kennis van Indische zaken om daarop geregeld pressie uit te oefenen.

Door die wet van 1864 kreeg zij evenwel de schoonste en meest permanente gelegenheid hiertoe en „en mangeant l'appétit venait."

Hadde ons parlement zich nu toegelegd op grondige kennis van Indië, zijne traditiën en toestanden, dan ware die inmenging, hoezeer dan principiëel verkeerd, zeker minder fataal geweest in hare gevolgen. Vooral indien men dan beslist zich voor een bepaald *stelsel* hadde uitgesproken en — overeenkomstig het liberale beginsel, sans ménager la chèvre et le chou — het wèl hadde gemeend met Indië's ontwikkeling.

De financiën floreerden nog toen, en veel ware mogelijk geweest indien men den moed had gehad, geregeld het exploitatiestelsel los te laten met geleidelijke invoering van een gezonder systeem.

Dit wilde men echter niet. De voordeelen voor het nooddruftige (!) moederland wilde men behouden, maar tevens offeren aan den philantropischen waan van den dag. Men wilde, ja, den inlander ontheffen van veel dat met de nieuwerwetsche begrippen in strijd was: en gelijk men in vroegere jaren de slavernij had afgeschaft, decreteerde men in 1863 de opheffing van het passenstelsel en in 1866 de opheffing van de rottanstraf — altijd zonder te denken om de gevolgen en zonder naast de plotselinge vrijheid een stelsel van geregelde contrôle ter preventie van bandeloosheid in te stellen. „Gouverner c'est prévoir" was een den Heeren volkomen onbekend staatsmaxime.

Maar waar het, indien het met de wezenlijke ontwikkeling van

Indië *voor Indië zelf* ernst ware geweest, vóór alles op aankwam, dat is loslating der Indische baten voor het moederland, met name afschaffing der gedwongen koffie- en suikercultures, zie, dáárvan moest men niets hebben; integendeel, die bijdragen *moesten*, liefst zoo hoog mogelijk, blijven vloeien in de (Nederlandsche) staatskas en Indië moest maar zien, hoe het zonder deze onmisbare ressources tot ontwikkeling kwam. Zoo kreeg men de theorie van „het budget der toekomst."

Het beginsel was en bleef steeds: in de eerste plaats de (Nederlandsche) schatkist, en eerst in de tweede plaats de welvaart in Indië (van den inboorling, niet van den Europeaan, want dáárop — op dezen laatste — was het juist steeds meer en meer gemunt, omdat *die* welvaart den HH. der Kamer altijd een doorn in 't oog schijnt te moeten wezen, en zij niet willen bedenken hoe slechts door Europeesche werkkracht met Europeesche kennis en kapitaal een land als Indië tot ontwikkeling kan worden gebracht.)

Er werd niet geredeneerd: Ontwikkel Indië, laat het tot welvaart komen, dan kunnen we vanzelf en met gemak de noodige belastingen uitschrijven en innen.

Neen, achter den wagen spande men de paarden: De meest liberale onzer wetgevers stelde zich nog slechts op het standpunt van 's lands inkomsten te verbeteren *zonder aan de welvaart der bevolking te schaden of hare industrie te belemmeren.*

Niet schaden dus, niet belemmeren hoogstens.

Ontwikkelen neen: 's LANDS MIDDELEN VERBETEREN.

En dat is het nóg.

Slechts met *dit* onderscheid:

Schaden, belemmeren, doet thans minder ter zake.

Mits vooral Nederland's schatkist niet, of zoo min slechts eenigszins mogelijk, worde aangeroerd.

Mits dus de begrooting sluite zónder tekort.

II.

Aan de eene zijde dus, maar platonisch vooral, de liefde voor den bruinen broeder. Geld kosten mag ze niet.

Aan den anderen kant: gedwongen cultuur en heerendienst, en dit vooral ten behoeve van 't batig slot, voor NEDERLAND.

En BOVEN al: *niet* de kroon, maar het parlement, i. e. de 2e Kamer aan deze het gezag.

En een 2e Kamer die zich zelfs niet de moeite gaf, om eenigszins te studeeren, Indië te leeren kennen, vooral in zijne nooden en behoeften.

Is het wonder, dat deze wetgevers ten speelbal strekten van elkeen die pienter genoeg was om zich als specialiteit te poseeren, en vooral van handige ministers van Koloniën, die hun wijsmaakten wat ze wilden, — mits ze hun slechts de manipulatie der dubbeltjes lieten, en een ziertje van den schijn wisten te redden.

Zij, die ministers, zorgden dus wel dat zij hun zin kregen in menig opzicht.

Om het gezag der kroon bekommerden zij zich weinig, *dit* liet hen zelfs meestal volkomen koud. Als *zij* maar leven bleven, de rest deed minder ter zake. En zij wisten dat dit gezag „la corde sensible" der Kamer was.

Zij kónden dus alleen blijven leven door toe te geven aan elk hobby-horse, dat een der Kamerspecialiteiten geliefde te berijden.

Is het dan wonder, vragen wij nogmaals, dat

1e er van het stabiel gezag niets meer terecht kwam; dat

2e de leidende beginselen onzer koloniale politiek werden uit het oog verloren of geïgnoreerd, de traditie dus verloren ging; dat

3e wij hier werden geregeerd naar de luimen van het oogenblik, en die eener woelige partij die naar niets anders vroeg dan *haar* dadelijk belang; terwijl het belang van den Staat, dat van de kolonie bovenal, geheel naar den achtergrond gedrongen werd?

Onder deze noodlottige omstandigheden kwamen we al dieper en dieper in de ellende.

Achtereenvolgens kregen wij, nadat de eerste bij de wet vastgestelde begrooting was aangenomen (die voor 1867), — en intusschen een zéér onpractisch Wetboek van strafrecht voor Europeanen was afgekondigd —:

de afschaffing van het ambtelijk landbezit der inlandsche hoofden en ambtenaren en de beperking der diensten aan die hoofden door de bevolking, tegen een ten eenenmale onvoldoende traktementsverhooging dier hoofden;

de (geleidelijke) opheffing der rechtsmacht van de residenten;

de Preanger-reorganisatie;

de opheffing der passen voor vreemde oosterlingen en de nagenoeg geheele loslating der oude bepalingen op de toelating van Europeanen en oostersche vreemdelingen;

de agrarische regelingen, heden zus en morgen zoo;

de prachtige regelingen betreffende den suikeraccijns;

de onderzoekingen naar de rechten van den inlander op den grond, die desniettegenstaande werden verkracht zoodra ze aan de gedwongen cultures in den weg bleken te staan;

de speculatie op Sumatra en in de Minahassa, waar alles mir nichts dir nichts, tot staatsdomein werd verklaard;

de conversie-komedie;

de gedeeltelijke en later geheele afschaffing der *pantjèn* diensten;

de reorganisatie van het districtsbestuur op Java;

de zoo practische regeling van het inlandsch onderwijs, thans alweder grootendeels afgebroken, maar daarom nog niet op veel gezonder leest geschoeid;

het landrente-geknoei;

het schoone (!) strafwetboek voor inlanders, en de even onmogelijke algemeene politiestraf-reglementen;

het nieuwe tarief van in-, uit- en dóórvoer, thans weder in wijziging;

de zoo populaire en productieve personeele en patentbelastingen;

de niets minder populaire intrekking van art. 2 al. 27 van het strafwetboek voor inlanders;

het geknoei met de veeziekte;

de regeling van rechten en verplichtingen tusschen landbouwondernemers en hunne (van elders aangevoerde) koeli's, te Deli;

de afschaffing van persoonlijke diensten en de heffing van een *hoofd*geld van de heerendienstplichtigen;

de nieuwe regeling van het rechtswezen op Java en de Buitenbezittingen; (*ook op Atjeh!*)

de Tandjong-Priok-haven;

het nieuwe landhuur-reglement in de Vorstenlanden;

het *huisgeld* der inlanders;

en „*last not least*" de zoo verstandige tabaks-belasting;

om van de Atjeh- en *Nisero*-schande en zooveel andere zaken maar niet te spreken.

We zouden deze lijst natuurlijk kunnen aanvullen met tal van andere maatregelen; ze zijn weliswaar niet alle genomen *door* het parlement, maar ook die welke de Indische regeering zelve nam, ze dragen den onmiskenbaren stempel van de parlementaire invloeden.

Bij eene slechts vluchtige beschouwing van dit lijstje blijkt reeds, van hoe weinig „esprit de suite" bij onze regeerders de vruchten van hun arbeid getuigen.

Meestal zijn het grepen in den blinde, dikwerf uitvloeisels van

in de Kamer geliefde algemeene theorieën, door de wijze heeren zoo maar voetstoots ook op de inlandsche bevolking toepasselijk verklaard, zonder zich om de traditiën van ons gezag te bekommeren, zonder te vragen of de ruwe grepen hierin dit gezag niet in gevaar konden brengen en ondermijnen moesten, omdat er bandeloosheid moest voortvloeien uit zoo menigen maatregel, dien men in het belang der bevolking meende te moeten nemen, maar welke slechts passen kon in een stelsel, waarbij aan alle directe exploitatie vaarwel gezegd werd, doch dan ook tevens de primitieve bestuursmiddelen waarmede men in het oude stelsel kon volstaan, werden vervangen door geheel andere, beter passende in den toestand dien men feitelijk schiep.

Men vergat dat het groote beginsel van ons gezag nog steeds luidde *Besturen door middel der Hoofden.*

Dat men, waar men overtuigd was van het nadeelige in dit beginsel, en het niet meer geschikt achtend voor den tegenwoordigen toestand, het alléén loslaten mocht indien men een KRACHTIG *direct* bestuur daarvoor in de plaats stelde: maar daarvoor dan ook tevens vaarwel had te zeggen aan het gronddenkbeeld van goedkoopte en gemak, dat voorzat in het oude stelsel en vooral aan de beschikking over kosteloozen of weinig betaalden arbeid in cultuur- en heerendienst, aan de directe baten, nog steeds door de kolonie opgeleverd en noode te missen door de belastingschuwe Nederlanders.

Dat men dan in één woord behoorde over te gaan tot de ontwikkeling van Indië uitsluitend vóór Indië, daarvoor geld en veel geld diende over te hebben, overtuigd dat de indirecte voordeelen, door eene bloeiende kolonie ook over het moederland uitgestort, dit meer ten zegen zouden zijn dan de klinkende baten die de natie demoraliseerden, en die een innige verhouding en hechten band van verknochtheid tusschen de twee landen op den duur onmogelijk maken moesten bij de tegenstrijdigheid hunner belangen.

Of het een òf het ander.

Niet beide — half en dus slecht.

III

We hebben hier, te hooi en te gras, een en ander opgehaald uit de oude geschiedenis.

Er zou natuurlijk heel wat meer op te rakelen vallen, wilden we „compleet" wezen.

Maar dat behoeft niet.

Als men nu die geschiedenis eens nagaat, is het dan wonder, dat het z. g. liberalisme hier niet voldeed?

Want, let wel, het liberalisme dat we *hier* aan 't werk zagen, het is: het parlement.

Dáár alleen heeft men dat eeuwig geleuter over den bruinen broeder en zijn bescherming, zijn ontwikkeling, zijn onderdrukking door de planterspartij en andere, alleen in de verbeelding bestaande grootheden, wien het slechts te doen is om dien broeder te exploiteeren, zich vet te mesten te zijnen koste.

De „in stilte dragende" — wègdragende zeggen de spotters — werd dáár uitgevonden.

De van der Hoevens en de Keucheniussen, *zij* hebben de eer daarvan. 't Is waar, onder biddend opzien tot den Heer.

Die lui, niemand die hèn ooit verdacht, aan de Javanenliefde te offeren zoolang zij hier waren, er meê te maken hadden.

Integendeel, V. d. Hoeven exploiteerde hen — en de gestaarte broeders — met het grootste succès, als er wat aan te verdienen viel.

En Keuchenius, ja, als dát een philantroop is, dan zijn wij het ook: meer nog zelfs misschien.

Wilde men wáárlijk liberaal zijn geweest: wèl, 't was heel eenvoudig. Men had slechts te breken met het beginsel van exploitatie, en GELEIDELIJK VOORBEREIDEND, den bestaanden toestand — die werkelijk niet geheel „couleur de rose" was — *langzamerhand* los te laten, *in de eerste plaats zorgend voor de discipline*, die natuurlijk te wenschen overlaten zou wanneer men zoo maar „de but en blanc", à la Sloet, afschaffingen decreteerde zonder zich te bekommeren over het „hierna".

Eén voorbeeld slechts, de rottingstraf en hare afschaffing benevens de inlandsche strafwet, en hare toepassing.

Slaan is natuurlijk een straf, meer ingericht op demoralisatie dan op verbetering. (Maar afschrikken, dát doet ze zeker).

We kunnen dus meêgaan met hen, die hiertegen onoverkomelijk bezwaar hebben. We kunnen ons begrijpen, dat het begrip van slaan aan een gevoelig gemoed geweld aandoet, hoezeer wij tot onze schande moeten bekennen, hierin niet zooveel slechts te zien. We zouden zelfs heel wat voorbeelden kunnen aanhalen van het tegendeel.

Vooral omdat de straf SNEL op de misdaad volgde, en meestal op de plaats zelf.

Maar dit daargelaten.

De rottan afschaffen dus, uitmuntend.

Maar wat daarvoor in de plaats te stellen?

Natuurlijk iets, waar *summier* recht, kort en goed in de plaats treedt.

Laat den schuldige in den tredmolen marcheeren, laat hem eenig ander *zwaar*, of uit anderen hoofde afschrikwekkend, bijv. *vies* werk doen, accoord.

Maar vooral, het zij niet alleen zwaar of repulsief, de straf zij in de eerste plaats *snel*.

En wàt deden wij?

We gaven in de plaats een straf die geen straf is, en dàn nog een straf *op tijd*.

Vaste regel: een inlander dien men met gevangenis straft, hij schikt er zich kalm in. Weinig werken, veel en goed slapen, gezellig bijeen, eten niet slechter dan hij gewoon is — hij is nu eenmaal geen sybariet — onbezorgd en dan, *last not least*, als hij in de dèsa terugkeert, dan is hij een heer, dan heeft hij „veel gezien".

Is dát afschrikwekkend?

Daarbij de langzame procedure. (En kostbaar ook, helaas!)

En de leer van het wettig bewijs.

Verbeeld u, 't wettig bewijs, op zijn westersch!

Ja, als Kromo van dèsa A, om welke reden dan ook, het land heeft op zijn werkgever, en diens huis, of tabaksloods in brand steekt — lucifers heeft hij tegenwoordig steeds in zijn zak! — wel, dan roept hij er gewoonlijk niet eerst een paar kontjo's bij: hij doet het nu eenmaal zónder getuigen.

't Boeltje brandt, Kromo schuift weg, loopt een paal of wat in 't holle van den nacht, stijgt in een of anderen trein, of wandelt — een pas heeft hij niet meer noodig — naar dèsa X, komt daar aan als Mangoediwerio — een inlander wisselt van naam als gij of ik van jas — daarnaar kraait geen haan, hij wordt niet ondervraagd, doet net als of hij er thuis hoort, werkt wat voor degenen bij wien hij op aloude Javaansche manier gastvrijheid vindt (die vindt hij overal).

En intusschen zoekt de dèsa-politie van A. den Heer Kromo, die op geen 20 palen afstand zich rustig als gewoon werkzoekend koeli voordoet, en wel oppast, in den eersten tijd zich niet bloot te geven voor welke perkara ook. Vinden doet ze hem zelden of nooit natuurlijk.

't Zoeken zelfs geschiedt gewoonlijk slechts in naam.

Maar neem aan dat ze hem vindt, per bricole dan nog.

Dán komt eerst het ware.

Want dan moet geleverd worden het wettig bewijs, zonder hetwelk hij niet kan worden gecondemneerd.

Want, ons zoo practisch strafwetboek voor inlanders, 't werd gemaakt door, of liever onder den invloed van Westersche wijsheid.

Tien tegen een dus, de man zit, dikwijls lang, preventief in hechtenis — waar hij niets doet dan luieren, niets leert dan slechts — hij kost 'n boel geld, maar hij komt vrij.

Dat de rechter OP OVERTUIGING zou mogen condemneeren, gelijk de politierechter nog mag, foei welk een ketterij!

De vent komt dus vrij, keert in zijn dèsa terug, en is daar 'n man van ondervinding.

Dikwijls zelf wordt hij juist dáárom dèsahoofd.

Want het verblijf in de gevangenis niet het minst, kortom zijn geheele wedervaren, het maakt hem „pienter."

En een pientere loerah, och, die heeft altijd wat voor, vooral bij de hoofden die hem meer ontzien dan ze een „orang gendeng", een ezel, zouden doen.

Want deze exploiteeren ze, gene niet.

Ziedaar, met een dagelijksch voorbeeld opgehelderd, ons westersch regeerstelsel, geënt op oosterschen toestand, op oostersche bestuursmiddelen.

En dat kost geld.

Dáárin zou bezuiniging te brengen zijn, en héél wat.

Geen mooie — en dure — gevangenisjes, HARD LABOUR, dát moesten ze hebben. Maar SNEL. Ten minste als men dan de rottan absoluut wil afgeschaft hebben als mensch-onteerend.

Een ander voorbeeld, eveneens uit het dagelijksch leven.

We zijn in een suikerstreek, hier in de nabijheid.

Setro komt bij fabriek Djoemopolo, en wil riet transporteeren.

Hij heeft een kar, maar slechts één sapi.

Met *f* 60. — voorschot neemt hij aan, een 2e beest te koopen en riet te vervoeren in den maaltijd. Aangenomen.

De oogst begint, van Setro verneemt men niets.

Hij wordt geroepen, maar verschijnt niet, hij is ziek.

Intusschen — de *f* 60 zijn lang op en een sapi heeft hij natuurlijk *niet* gekocht, de ronde rijksdaalders rolden zoo gemakkelijk uit zijn vingers! — Natuurlijk wordt de administrateur van Djoemopolo gewaar dat hij wordt gelijmd. Setro wordt aangeklaagd, en door het bestuur — op last van den assistent-resident — opgepakt.

Setro komt voor. Ja 't is zoo: 't geld is op, sapi en kar *zijn* verkocht. Overwijzing naar den landraad..... preventief en in de doos.

President Landraad neemt de zaak in handen. Bewijs dat Setro bij het nemen van het voorschot reeds de bedoeling van oplichterij had, dát is niet te leveren. Trouwens, dát blijft *altijd* de vraag. Best mogelijk dat Setro dat plan niet had. Maar 't geld gleed hem door de vingers; toen wist hij geen uitweg.

Dus, Setro komt vrij.

Natuurlijk: de President baseert zich op de van Rees-wet (surrogaat Art. 2 al. 27).

Noch misdrijf nòch overtreding dus.

En Setro doet hetzelfde morgen weêr bij een tweede fabriek, en leert aan zijne dèsa-genooten en andere vrienden hoe men het aanleggen moet, om aan geld te komen zonder werken, terwijl geld verdienen stevig en geregeld werk vereischt.

Een *derde* voorbeeld, recent in deze streek, tot slot: —

Suikerfabriek *C* laat de „vrije" gronden bewerken. Bij aanneming natuurlijk. Zóóveel per zooveel beddingen.

Een gecommitteerde (zoo iets als een mandoor) rapporteert 's avonds: Wongso 1000 beddingen ingeleverd: Prawiro 500, Kamso 700. De administrateur betaalt.

Maar den volgenden morgen kijkt hij 't na, 't kwam hem wat veel voor.

Bij inspectie vindt hij het nóg suspecter.

Telling en meting, ze geven een verschil van 50% ten nadeele der fabriek natuurlijk; 't was eigenlijk overbodig dit te zeggen.

De gecommitteerde in den pot: want bij navraag bleek, na lang draaien, dat Wongso en Prawiro en Kamso maar precies hadden ontvangen wat hun toekwam, iets minder zelfs nog.

Zaak als boven. Gecommitteerde voor den landraad.

Noch misdrijf, nòch overtreding, luidt de uitspraak.

't Is gebeurd, lezer, in *dezen* maaltijd, in *deze* omstreken.

't Kan navraag lijden.

Zóó werken onze wetten: onze aandoenlijke bescherming van den kleinen man.

Moraal: de schavuit wordt beschermd, wordt opgeleid zelfs in het kwaad. De goede, eenvoudige dèsa-man, hij is de dupe evenzeer als de ondernemer.

Als zijn sapi, zijn paard gestolen wordt, 't is evenzeer korang trang dan wel nòch misdrijf nòch overtreding.

En zoo woekert het kwaad voort, van dag tot dag erger.

Over dit laatste geval nog een paar woorden: want men vraagt zich af hoe dit *mogelijk* is.

Ja, lezer, kenden wij het niet als een *feit*, recent en hier in de nabijheid voorgevallen, ook wij zouden het zeer moeielijk gelooven, en *begrijpen* doen we het minder nog.

Ons dunkt, voor *dit* feit liet dan zelfs de strafwet hare mazen niet open. Toch vond de president van den landraad geen termen van vervolging en moest dus de man worden losgelaten. Geen overtreding of misdrijf.

Is het hier niet, alsof de rechter is de advokaat (van kwade zaken) van den beschuldigde? Alsof de rechter tot roeping had, te *zoeken* naar een middel om den schuldige vrij te krijgen?

Behoort integendeel niet het doel der justitie te zijn, dat zooveel mogelijk misdrijven worden gestraft, kwade praktijken tegengegaan? Ten einde te komen tot een gezonden toestand der maatschappij, een waarbij de schurk ontzag heeft voor de wet?

Want hieraan hapert het: er is geen ONTZAG meer, en dat zal, bij 't gevolgde stelsel hoe langer hoe minder worden.

We *kweeken* bandeloosheid.

IV.

Zóó demoraliseeren we dus den kleinen man door onze slechte wetten, waarvan hij natuurlijk geen jota begrijpt, maar welker hem onbegrijpelijke „hyaten", hij snel genoeg weet te ontsnappen en te utiliseeren.

En bovendien demoraliseeren we hem met ons exploitatie-stelsel, en ons opiumgemors.

Wàt hij begrijpt, omdat hij het *voelt*, dat is dat hij heel wat meer opbrengt langzamerhand dan voor eenige jaren, en dat hij heel wat minder verdient: terwijl wàt hij verdient, nog zooveel minder en minder veilig wordt.

Resumeerend dus: de vroeger gezeten kleine man wordt arm en ontevreden door onze financiëele politiek en verliest daarbij den eerbied voor ons gezag door de bijna volkomen straffeloosheid welke onze schoone wetten den schavuiten bezorgen.

Aan de eene zijde verliest hij dus den prikkel tot geregelden arbeid en spaarzaamheid, zijne welvaart: terwijl aan den anderen kant hij leert hoe te doen om door oplichterij gemakkelijk aan geld te komen, welk geld natuurlijk even spoedig wordt opgemaakt in brooddronkenheid en hem dus hoe langer hoe dieper zinken doet.

Van beide kanten dus snijdt op hem het mes, dat ons gezag vermoordt.

En de hoofden, dat is, of liever dat *was*, de leiband die voor ons dien kleinen man in 't gareel houdt en dirigeert, wát deden we in de laatste 25 jaren voor en met *dezen*?

Versterkten we hun positie, gaven we hun een onbekrompen bestaan, toonden we hun het vertrouwen dat paste aan de stelling welke wijzelven wilden dat ze innamen?

Met andere woorden: kweekten we bij hén *gehechtheid* en *ontzag*?

Ook in dit opzicht is twijfel minstens geoorloofd.

We besnoeiden hen, niet alleen in hunne inkomsten, maar ook vooral in hun prestige en gezag. En bovendien we toonden hun wantrouwen dikwijls; ja, niet zelden maakten we ze uit voor al wat leelijk was (in onze parlementaire debatten).

En dan nog maákten we wetten en bepalingen, wier strekking zij niet kónden goedkeuren, terwijl ons aanhoudend wisselen van inzicht — en van bestuurders — volkomen boven hun begrippen ging.

Zou er dan één gezonde reden ter wereld zijn, waarom ook zij het verledene niet verkozen boven het tegenwoordige, dit verledene niet betreurden?

We hieven — dit voor hen nog wel op impolitieke wijze motiveerend met een „korang oewang" der kompanie, wier prestige wij „à tout prix" behoorden hoog te houden — belastingen, welke zij zeker wel zouden hebben ontraden, indien er ernstig overleg met hen had plaats gehad: waarvoor *zij* heel andere zou hebben aangewezen, die, op de adat gegrond, minder afkeer verwekt, daarentegen veel meer opgebracht zouden hebben.

We lieten Java door het opium regeeren, den pachters en hunnen gemeensten acolyten gaven we in menig opzicht vrij spel, tegen alle recht en billijkheid, tegen alle bienséance in, en ook daarmede krenkten we ze.

Wanneer we hier nu bijvoegen het ons prestige zóó zeer ondermijnend oorlogsgeknoei te Atjeh, het gebeurde met de *Nisero* en zooveel andere dingen meer: zou iemand dan onze stelling durven wraken, dat we èn hoofden èn bevolking van ons hebben vervreemd, hun hebben geleerd ons gezag gering te schatten?

Zou er — we herhalen het, want het kan niet te veel worden gezegd — één gezonde reden ter wereld wezen, waarom die hoofden het tegenwoordige verkozen boven 't verledene?

Want let wel, dat we thans heel wat meer van hen vergen óok dan vroeger!

Dat we daarentegen hun een groot deel der middelen ontnamen die hun vroeger ten dienste stonden.

In dit alles ligt daarom gevaar, omdat het de kiem voor ontevredenheid oplevert.

Eene tevreden bevolking met tevreden hoofden, men kan er alles mede doen. Maar thans?

IEDEREEN maakten we ontevreden.

Der hoofden ontstemming, hun vervreemding van ons, we kweekten ze.

Der bevolking brachten we armoe, onveiligheid, zware lasten, ontevredenheid.

We toonden dus aan dat *elkeen*, hoofden zoowel als bevolking, tot de overtuiging *moet* gekomen zijn dat het vroeger heel wat beter was dan thans.

Bijna geen enkele der wetten of besluiten die onder den invloed van het parlement gemaakt of genomen werden, kan de goedkeuring wegdragen van iemand die Indië kent en het liefheeft.

Onze wetgevers kennen Indië niet, ze willen het niet kennen, zou men haast zeggen.

Mits het maar weder eene melkkoe worde — eene die geeft, wel te verstaan, want eene opgedroogde koe boezemt hun nóg minder belangstelling, bijna afkeer in — is het hun tamelijk onverschillig hoe het hier gaat.

En in hunne blindheid zien ze niet, *willen* ze niet zien, hoe ze de hen met de gouden eieren niet slachten, maar door onthouding van voedsel een langzamen, maar zekeren dood laten sterven.

Evenmin zien ze, hoe vooral thans eens krachtig leger, talrijk en geoefend, eene flinke zeewaardige vloot van geschikte, snelvarende en goed bewapende, behoorlijk bemande schepen, onmisbaar wezen zou.

Nog minder willen ze — niettegenstaande de luider en luider sprekende berichten en de meest waarschuwende vingerwijzingen van buiten — eene krachtige en ontwikkelende politiek jegens de Buitenbezittingen, eene politiek die het „Je Maintiendrai" van het Nederlandsche wapen niet te schande maakt, het fier in zijn vaandel voert.

Gewaarschuwd werden ze niet eenmaal, maar jaren lang, en van alle kanten, steeds meer en meer.

Maar hooren en zien, dat doen ze niet, al hebben ze ooren en

oogen. Beide sluiten ze, men zou zeggen willens en wetens.

„Wien Jupiter verderven wil, dien ontneemt hij het verstand."

En met dezen minister en zijn stelsel — als dát, God beter 't, een stelsel heeten mag — schijnt het toppunt van onverstand bereikt.

De hoop dat men ginds den afgrond zou willen bespeuren naar welken men onherroepelijk, met steeds toenemende vaart, gedreven wordt, die hoop vervliegt meer en meer, met elken dag.

Elke mail brengt ons nieuwe „rooskleurige" nota's, nieuwe of verzwaarde belastingen in antwoord op Indië's meest ernstige en steeds meer gepaste, smeekbeden en vertoogen.

Iedere mail toont opnieuw, dat we van het parlement niets te wachten hebben dan voorbijgang onzer meest ingrijpende belangen, dan minachting onzer meest urgente nooden, dan ruïne van al wat met Indië's toekomst en ontwikkeling verband houdt.

Niets dan handhaving der Comptabiliteitswet, en begrootingen die — op het papier — sluiten zónder te kort.

Des Heeren Sprenger van Eijk's ministeriëele leven schijnt voor onbepaalden tijd verlengd.

En met hem het stelsel van exploitatie aan de eene, van demoralisatie aan de andere zijde.

Het stelsel van onmacht en verzwakking, naar binnen zoowel als naar buiten.

Het stelsel dat slechts leiden kan, neen leiden *moet*, tot vertwijfeling en wanhoop van het overheerschte volk, tot spot van den vijand dien we niet kunnen tenonderbrengen, tot verachting door het buitenland, waar nergens sympathie te vinden wezen kan.

Totdat één reusachtige „Krach" op gewelddadige wijze een eind maakt aan ons wanbeheer.

Moet het zóó ver met Indië, met Nederland komen?

Het staat te vreezen dat eerst dàn de oogen zullen open gaan.

Dán is het te laat! H. E. E.

DE HEER LAGING TOBIAS OVER DEN TOESTAND VAN INDIË

Pessimistisch natuurlijk weer naar het voorwendsel van sommige partijgangers is het oordeel dat de oud-hoofdambtenaar, laatst gouverneur van Atjeh, Laging Tobias over den toestand der kolonie velt, maar wie dien toestand kent en

wien het om waarheid en 's lands belang is te doen, zal er hem dankbaar voor zijn, dat ook hij trachtte het verblinde Nederlansche volk de oogen te openen.

Vooral dat gedeelte, waarin het bestaande gevaar wordt aangewezen verdient de ernstigste overweging.

Ziehier wat de heer Tobias zegt:

»De toestand in Indië is zorgwekkender dan de Regeering schijnt te meenen. Het slechte verloop van den Atjeh-oorlog, het ontwaken na lange rust van het Mohammedanisme, de invoering van verscheidene hervormingen in het Indisch staatsbestuur, zonder dat de bevolking daarvoor eerst geleidelijk was rijp gemaakt, verschillende fiscale maatregelen, — al die oorzaken te zamen hebben een toestand van ontevredenheid verwekt, die des te gevaarlijker is, omdat wij doorslaande bewijzen van zwakheid hebben gegeven.

Men maakt zich ongerust over de toekomst van onderscheiden cultures in Indië, men wijzigt de tarieven van in- en uitvoer in Ned.-Indië om handel en nijverheid tegemoet te komen, men verbetert aanhoudend de regeling van heerendiensten der inlandsche bevolking. Dit alles is loffelijk en goed, maar zeer onvoldoende, zoolang niet eerst en vooral gezorgd is voor eene goed verzekerde rust.

Wèl is er geen periculum in mora, maar dat kan ieder oogenblik ontstaan, en bijna iedereen is ongerust en ziet de toekomst donker in. Alleen de Regeering schijnt gerust, en het onnoodig te achten zich tijdig afdoend te wapenen tegen eene mogelijke, ja, waarschijnlijke uitbreking van hetgeen er broeit in de Indische politieke atmosfeer.

Meent men dat door velen en ook hier de zaken te donker worden voorgesteld, dan kan daar niets tegen ingebracht worden, maar alleen de vurige hoop worden uitgesproken, dat dit spoedig blijken moge; maar mocht in Indië onverhoopt ons gezag eens ernstig gevaar loopen, mocht het eens blijken dat wij door de tegenwoordige zorgeloosheid der Regeering de middelen niet beschikbaar zullen hebben om ons daar te handhaven, mogen dan zij die door hunne geruststellende verzekeringen het Nederlandsche volk, al is het ter goeder trouw, hebben misleid, toonen, dat zij in de ure des gevaars even vindingrijk zijn in middelen om het te keeren, als zij zorgeloos geweest zijn, toen het nog tijd was het gevaar te voorkomen.

Wanneer nu als het eenig afdoend middel ter verbetering van den toestand in Atjeh in het bijzonder en in Ned.-Indië in het algemeen, eene versterking onzer krijgsmacht zoo te land als te water noodig geacht wordt, meene men niet, dat daarom de heerschappij van de sabel wordt aanbevolen.

Integendeel. Schrijver dezes zou in gewone omstandigheden liefst geen enkel soldaat in de binnenlanden willen zien, behalve op enkele punten in Borneo en Sumatra, waar de afstanden zóó groot en de communicatiemiddelen zóó

slecht zijn, dat bij onverwachte gebeurtenissen van de kustplaatsen niet spoedig genoeg militaire macht zou kunnen aankomen, en daar waar het uit een militair oogpunt mocht blijken noodig te zijn voor de verdediging tegen een Europeeschen vijand.

Dit neemt echter niet weg, dat in eene kolonie steeds eene goede krijgsmacht noodig is om het gezag, zoo noodig, te steunen en te beschermen.

Het »wil men vrede, houd u gereed voor den oorlog!" kan voor de koloniën gewijzigd worden in »wil men rust, houd u gereed voor opstand!"

Heeft Louis Philippe eens gezegd, dat het eerste spreekwoord een beginsel uitsprak vol bezwaren en moeilijkheden, omdat groote legers, die op de been gehouden worden om den vrede te bewaren, op hetzelfde oogenblik prikkels en middelen tot den oorlog zijn, veel minder geldt dit voor het voor de koloniën gewijzigde spreekwoord, omdat daar onder de gezaghebbenden niemand belang kan hebben bij opstand.

Zeer zeker het is de ware rust niet die alleen verkregen en behouden wordt door een imponeerende troepenmacht, steeds gereed om op te treden bij het geringste symptoom van onrust. Een goed en rechtvaardig bestuur is een vrij wat sterker waarborg voor rust en tevredenheid. Maar men make zich geene te groote illusies. Meent men, dat eene grootendeels onbeschaafde en tegenwoordig ook door priesters en Mekkagangers geïnfluenceerde bevolking de rechtvaardigheid erkent onzer bestuursmaatregelen? Meent men, dat het mogelijk zou zijn, dat zulk een bevolking overtuigd werd van de billijkheid der door ons opgelegde belastingen en heerendiensten?

Het kan niet ontkend worden, dat enkele ambtenaren in meer beperkten kring bij den inlander populair kunnen zijn, en dat bij de zoodanigen bereidwillig aan alle verplichtingen wordt voldaan. Evenmin kan ontkend worden, dat er sommige zeer verlichte inlanders zijn, zoo hoofden als geringere lieden, die wel begrijpen, dat zij het onder onze heerschappij beter hebben en over het algemeen rechtvaardiger behandeld worden, dan het geval zou zijn, als zij onoverheerscht onder eigen vorsten stonden; maar dat zijn uitzonderingen.

Onze overheersching wordt slechts gedwongen ondergaan, en de inlander ziet in de meeste onzer bestuursmaatregelen meer *ons* belang dan *zijn* belang, en juist dit is er in den laatsten tijd niet op verminderd.

Nu wijze men niet op de geringe strijdmiddelen waarmede in den goeden ouden O. I. Compagniestijd het Nederlandsch gezag niet alleen staande gehouden, maar zelfs uitgebreid werd.

Vooreerst hebben wij nooit een zoo uitgebreid gebied te bezetten gehad als thans, en verder zijn de omstandigheden geheel veranderd.

De inlanders hebben vuurwapenen en kennen het gebruik er van. Stoom en persvrijheid hebben hun invloed op hen meer ten kwade dan ten goede doen gevoelen; want, behoudens de zeer loffelijke maar zeer zeldzame uitzonderingen,

moet het erkend worden, veel beschaafder zijn zij niet geworden, maar wel hebben zij geleerd gebruik te maken van vele uitvindingen van Westersche beschaving; en wat vroeger zooveel moreel overwicht aan de Europeanen in Indië gaf, is thans ook het deel der inlanders geworden. Hun eenvoud en naieviteit is grootendeels verdwenen, zonder dat er beschaving en ontwikkeling voor in de plaats is getreden.

Daarbij was vroeger onze verhouding tot de inlanders eene geheel andere. Het bestuur over hen werd, veel meer dan thans, aan de hoofden overgelaten, en er was gezorgd, dat dezen, de Nederlandsche bevelen opvolgende, er persoonlijk groot belang bij hadden trouw te blijven aan hunne overheerschers. Thans zijn die hoofden, althans op Java, gewone ambtenaren geworden, die bijna even dikwijls verplaatst en ontslagen worden als hunne Europeesche lotgenooten. Dit moge nu veel voor hebben, het valt niet te ontkennen, dat zoowel de band tusschen hoofden en bevolking er losser door geworden is, als die tusschen overheerschers en overheerschten.

Dat ook wij veranderd zijn is even waar, en men behoeft geen laudator temporis acti te zijn, om te beweren, dat wij de energie en de kracht der vaderen niet meer bezitten. En al bezaten de gezagvoerenden in Indië nog die voorvaderlijke deugden, men zou er dezelfde uitwerking niet meer van zien, omdat zij, die in Indië het gezag in handen hebben, niet meer kunnen doen wat zij zouden willen doen, gebonden als zij zijn door allerlei wetten en bepalingen, waarvan er vele voor energie en zelfstandigheid doodend zijn." —

PROF. BUIJS OVER DEN POLITIEKEN TOESTAND IN NEDERLAND.

Aan het slot van een hoogst belangrijke studie over de mislukte pogingen tot Grondwetsherziening zegt Prof. Buijs in het laatste nummer van *de Gids*:

»Men kan zich niet gedurende eenige dagen verdiepen in quaestiën als ik hierboven besprak, of de onmetelijke afstand tusschen die quaestiën en al de groote vraagstukken, waarin zich in deze dagen de nooden van staat en volk afspiegelen, moet pijnlijk treffen. Wie — gedachtig aan onze buitenlandsche betrekkingen, aan de gesteldheid onzer koloniën, aan ons financie- en defensiewezen, aan de behoeften van handel en nijverheid, aan de ziekten van ons volksleven — het diepe besef met zich omdraagt, dat geen uur van den nationalen tijd, geen snipper van onze vereende krachten te veel is om de overal blootliggende kiemen van verval te stuiten en uit te roeien, kan niet anders dan met weerzin terugzien op dien heeten strijd van vele weken welke dan toch in hoofdzaak een strijd om woorden is geweest.

»En daarom, wat uit den tegenwoordigen chaos ook moge voortkomen, dat het in geen geval rusten en berusten zij. Hoofdzaak is niet, te weten wie het gezag in handen krijgt, maar dat het gezag er zij: een vertegenwoordiging die besluiten en daardoor ook een regeering die regeeren kan. Dat zulk eene regeering, welke dan ook, aan het beginsel van onze eenheid eene zichtbare gestalte hergeve en aan de geschokte gemeenschap het besef dat zij mogendheid is; maar vooral dat zij uit ons midden het noodlottig *non possumus* banne, want dat woord — hier luide en dreigend uitgesproken, ginds zachtkens gefluisterd of zuchtend geuit — een woord dat alle Nederlandsche echo's ons sedert jaren reeds als het kort begrip van heel ons politiek bedrijf telkens en telkens weder terugvoeren, het ruischt ons in de ooren als een mare des doods."

Zal dat ernstige vaderlandslievende woord eenige uitwerking hebben?

We konden zoo groot en zoo sterk zijn in Indië, maar onze vroegere grootheid schijnen wij moede, onze vroegere kracht schijnt uitgeput. Alles staat daarginds op het spel, en wij gedragen ons als was er geen zweem van gevaar, geen enkel teeken van roekelooze plichtverzaking. —

HET BELANG VAN DE OPIUMPACHT EN HET RECHT VAN DE LANDHEEREN.

Het volgende zeer opmerkelijke verslag behoort tot de nieuwste Bijlagen van de »Handelingen der Staten Generaal":

Bij een adres, dd. 24 Augustus 1883, wendde de heer W. K. E. Huygen de Raat zich tot uwe Kamer, te kennen gevende:

dat hij is eigenaar van het landgoed Gemoelak, ook genaamd Batoe, gelegen in de residentie Semarang, op het eiland Java, en zijn eigendomstitel voortspruit uit een verkoop in 1813 door het Engelsch tusschenbestuur onder Raffles, »in vollen eigendom", »for ever", als een allodiaal goed, en dat hij dus heeft *eigendom in den volsten zin des woords;*

dat, nadat twee Chineezen zich tegen zijn wil op zijn eigendom hadden gevestigd, adressant zich in de eerste plaats heeft gewend tot den resident van Semarang, als hoofd der gewestelijke politie, om de verwijdering van bedoelde personen te verkrijgen;

dat hij daarop de mededeeling ontving dat een deel van zijn landgoed was aangewezen als de plaats, waar de opiumpachter een verkoophuis of kit houden mag: dat het verkoopen van opium op zijn grond niets met zijn eigendomsrecht te maken had, en »dat de kit te Boeloesan (naam der dèsa waar zij gevestigd was) er blijft bestendigd, tenzij het bestuur 't noodig oordeelt, dat die voor volgende jaren van daar wordt verplaatst";

dat hem op een nader adres aan den resident van Semarang, waarbij hij tegen deze opvatting van zijn eigendomsrecht opkwam, werd te kennen gegeven: »dat de Regeering de verplaatsing der opiumkit te Boeloesan op het aan u toebehoorend land Gemoelak niet raadzaam acht en mitsdien tot die verplaatsing niet wenscht over te gaan";

dat adressant, geen steun vindende bij de uitvoerende macht, de bedoelde Chineezen tot ontruiming van zijn eigendom heeft doen dagvaarden;

dat in deze procedure de gedagvaarde Chineezen verzochten om den opiumpachter in vrijwaring te mogen oproepen, op grond dat zij op zijn last hadden gehandeld welke eisch werd toegewezen;

dat adressant — nadat een van dit incidenteel vonnis ingesteld hooger beroep niet-ontvankelijk was verklaard — den weg van rechten meende te moeten verlaten en zich alsnu wendde tot den Gouverneur-Generaal met een request, waarvan een afschrift als bijlage is overlegd, waarin hij ter motiveering van het staken van het proces aanvoert zijne overtuiging, »dat de in vrijwaring geroepen opiumpachter zich weder op art. 5 laatste alinea (*Indisch Staatsblad* 1880, n°. 150) zou beroepen, en met dat beroep zou de Indische rechter ongetwijfeld genoegen nemen"; op zijn bij dat request gedaan verzoek om hem te doen herstellen in het vrij genot van zijn eigendom, werd hem te kennen gegeven, »dat zijn bezwaar niet gegrond is bevonden";

dat adressant zich daarna met zijn onderwerpelijk request tot uwe Kamer heeft gericht. In dit adres wijst hij dan verder op de omschrijving van het eigendomsrecht in art. 570 van het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch-Indië en de bepaling van art. 77 van het Regeerinsreglement, houdende dat niemand van zijn eigendom kan worden ontzet dan ten algemeenen nutte, op de wijze bij algemeene verordening bepaald en tegen vooratgaande schadeloosstelling, bewerende, dat met deze voorschriften van een hoogeren wetgever in strijd is het bepaalde in de ordonnantie, in *Indisch Staatsblad* 1880, n°. 150, art. 5, laatste alinea, betreffende de particuliere landen beoosten de Tjimanoek, volgens hetwelk hij, die het dagelijksch beheer van zaken voert, op straffe eener geldboete van f 10 tot f 100 voor elke belemmering verplicht is toe te laten dat pachters van 's lands middelen en hunne zaakgelastigden, zich op het land vestigen en aldaar hun bedrijf uitoefenen."

Adressant verklaart verder dat hem het ontwerp van die ordonnantie is toegezonden namens de Regeering, met verzoek om, zoo daartegen bij hem geen bezwaren bestonden, deze aan de Regeering te doen kennen, zonder dat de bovenaangehaalde bepaling in het ontwerp voorkwam, en hij op geenerlei wijze daarvan vóór de vaststelling kennis heeft gekregen. Vervolgens staat adressant stil bij de gevolgen die het bestaan eener opiumkit op zijn grond heeft, bewerende dat daardoor een toestand in het leven wordt geroepen »die op den duur hoogst verderfelijk en demoraliseerend op de bevolking moet werken." Op deze

gronden verzoekt hij uwe Kamer: »den adressant recht te doen geschieden en hem te doen herstellen in het vrije genot van zijn eigendomsrecht op het voormelde land Gemoelak, ook genaamd Batoe, welk vrij genot is belemmerd en verkort door het plaatsen, met goedvinden en medeweten van de Indische bestuurders, van een opiumkit en twee verkoopers van dat heulsap, in de tot dat land behoorende dèsa Boeloesan, zonder voorkennis of goedkeuring van den eigenaar."

Dit adres werd bij besluit uwer Kamer van 4 April 1884 overeenkomstig de conclusie van de Commissie voor de Verzoekschriften gezonden aan den Minister van Koloniën tot het geven van inlichtingen.

In zijne Nota van inlichtingen naar aanleiding daarvan, dd. 26 September 1884 aan de Kamer ingediend, geeft de Minister een overzicht van de geschiedenis der zaak en van het in den boezem der Regeering daarover voorgevallene.

Daaruit blijkt in de eerste plaats, dat in 1872 de directeur van Financiën, krachtens de bevoegdheid, hem verleend bij het toenmaals geldende reglement voor de opiumpacht op Java en Madoera, de op het land Gemoelak gelegen dèsa Boeloesan aanwees als een der 42 verkoopplaatsen, welke aan de opiumpachters waren toegestaan. Die aanwijzing werd sedert bestendigd, ook door den resident van Semarang, nadat de bevoegdheid tot aanwijzing op hem was overgegaan, ingevolge art. 5 van *Indisch Staatsblad* 1874 nº. 228. Na te hebben medegedeeld, dat tot 1880 tegen de plaatsing van eene kit op voormeld land, waarvan adressant in 1877 eigenaar was geworden, geen bezwaar was gemaakt, vermeldt de Nota, dat de resident van Semarang, toen hij in Mei 1880 het verzoek tot verwijdering van voormelde kit ontving, zich niet bevoegd achtte om daarop te beslissen »omdat door de verwijdering van de kit inbreuk zou worden gemaakt op de rechten door den pachter verkregen", en zich daarom tot den directeur van Financiën wendde, die op zijne beurt door tusschenkomst van den directeur van Justitie het verzoek aan de beslissing van de Indische Regeering onderwierp. Uit de medegedeelde adviezen van de beide directeuren en van den Raad van Indië blijkt, dat deze zich op het volgende standpunt plaatsen: ondanks den verkoop van het land Gemoelak door het Engelsche tusschenbestuur was dit, blijkens het rapport van mr. Van Dissel, betreffende de particuliere landerijen beoosten de Tjimanoek onderworpen gebleven aan de algemeene wetten omtrent belasting-heffing; hiertoe behooren de opium-regelingen; mitsdien had het Gouvernement volkomen het recht om een of meer opiumverkoopplaatsen op dat land aan te wijzen, als dit voor de toepassing der opiumregelingen vereischt werd. Zoodanige aanwijzing legde echter alleen aan den pachter de verplichting op om op de aangewezen plaats eene kit te vestigen. Afgescheiden van die aanwijzing was het verkrijgen van den noodigen grond voor de kit; dit kon alleen door overeenkomst met de rechthebbenden op den grond plaats hebben, en was eene zaak die uitsluitend den pachter aanging.

Alleen tegen dezen had daarom de landeigenaar een actie, indien eene kit »zich rechteloos op zijn land bevindt". De Raad van Indië voegde daar nog aan toe, van den »landeigenaar" sprekende: »hij kan natuurlijk weigeren den pachter een stukje grond af te staan voor de oprichting van eene kit, maar hij kan niet beletten dat eene kit wordt opgericht op een stuk grond door den pachter verkregen van inlandsche opgezetenen van het land, want dezen mag hij den grond niet ontnemen, zoolang zij aan hunne verplichtingen tegenover hem voldoen".

»Intusschen meende de Raad, dat zou kunnen worden onderzocht of het werkelijk wel noodig was op het land Gemoelak eene opiumkit te behouden." Van den anderen kant verdiende het, zijns inziens, een punt van overweging uit te maken, of niet in de destijds aanhangige algemeene regeling betreffende de particuliere landerijen beoosten de Tjimanoek de bepaling ware op te nemen, dat het Gouvernement bevoegd is op die landen personen te plaatsen ter uitoefening van het recht tot belastingheffing.

De Gouverneur-Generaal vereenigde zich, nadat de directeur van Financiën nog had meêgedeeld dat de grond, waarop zich de kit te Boeloesan bevond, door den pachter van het hoofd der dèsa was gehuurd voor *f* 1 's maands, en dat die huur geregeld werd betaald, met 's Raads advies. Het resultaat der overwegingen omtrent de laatste der twee bovenvermelde, overeenkomstig het advies van den Raad van Indië, in overweging genomen vragen, was dat in de ordonnantie betreffende de regeling der particuliere landerijen beoosten de Tjimanoek, welke den 8sten Augustus 1880 totstandkwam (*Indisch Staatsblad* n° 150), in art. 5 eene bepaling werd opgenomen, volgens welke de landeigenaar, »op straffe eener geldboete van *f* 10 tot *f* 100 verplicht is toe te laten dat pachters van 's lands middelen en hunne zaakgelastigden zich op het land vestigen en aldaar hun bedrijf uitoefenen." Wat de uitkomst van het eerste overeenkomstig het advies van den Raad van Indië ingestelde onderzoek betreft, of het behouden van eene kit op het land Gemoelak wel noodig was, vermeldt de Nota dat de resident van Semarang de volstrekte noodzakelijkheid aannam omdat het land Gemoelak was aan te merken als een brandpunt van den smokkelhandel in opium, waartoe het zich door zijne ligging aan zee uitnemend eigent. Op een tweede, ondanks dat pertinente advies aan denzelfden resident door de Regeering gerichte verzoek om inlichtingen »in 't bijzonder met betrekking tot de vraag of niet de nabij de particuliere dèsa Boeloesan gelegen gouvernementsdèsa van dien naam voor de plaatsing der kit ware aan te wijzen", antwoordde de resident, dat hij meende ook dit te moeten ontraden: »aangezien de communicatie tusschen het land Gemoelak en die dèsa alleen door middel van prauwen plaats vindt, zou de bevolking van daar slechts opium kunnen verkrijgen tegen hoogere kosten dan waaraan zij gewend was; de smokkelhandel zou dus worden aangemoedigd, en zonder dat op eenige vermindering van het gebruik van opium op Gemoelak gerekend kon worden, zou men de opbrengst der pacht zien dalen."

Op deze gronden besliste de Gouverneur-Generaal, in overeenstemming met het gevoelen van alle adviseurs, dat aan het verzoek van den heer HUYGEN DE RAAT geen gevolg zou worden gegeven.

Het adres dat aan den Gouverneur-Generaal na de gestaakte procedure werd gericht, gaf aanleiding dat aan den resident van Semarang opnieuw inlichtingen werden gevraagd. Een inmiddels opgetreden titularis verklaarde »evenals zijn ambtsvoorganger van oordeel te zijn dat de verplaatsing van de opiumkit moest worden ontraden, omdat zij er slechts toe zou kunnen leiden dat de sluikhandel in opium op Gemoelak in belangrijke mate toenam, ten nadeele van pachter en fiscus".

Het was op grond hiervan dat ook dit adres bij besluit van 1 Mei 1883 afgewezen werd.

De Minister besluit zijne Nota met de hoop uit te spreken, dat uit de verstrekte inlichtingen aan de Kamer overtuigend zal blijken »dat niet dan na nauwgezette overweging de kit op het land Gemoelak is gehandhaafd, en dat de in art. 5 van de ordonnantie van 8 Augustus 1880 (*Indisch Staatsblad* 1880, n°. 150) opgenomen bepaling geenszins de strekking heeft om beschikking over grond te geven, terwijl er ook nimmer van gebruik is gemaakt om beschikking over grond te krijgen."

Nadat deze Nota van inlichtingen aan de Tweede Kamer was ingediend, werd deze ontbonden. Bij de tegenwoordige Kamer werd de zaak daarop opnieuw aanhangig gemaakt door een request dd. 26 November 1884, waarin adressant, zich overigens aan zijn vorig adres gedragende, naar aanleiding der Nota van inlichtingen te kennen geeft:

dat hij eerst in 1880 tegen de opiumkit is opgekomen omdat het bestaan er van hem niet eerder bekend is geweest;

dat hem van in de Nota ontwikkelde opvatting, volgens welke de aanwijzing eener opiumverkoopplaats door den resident op een particulier land den opiumpachter geenerlei recht van beschikking geeft op eenig gedeelte van dat land, niet alleen nimmer eenige mededeeling is gedaan maar ook de brieven van den resident van Semarang juist een tegenovergestelden indruk moesten geven;

dat adressant in dezen indruk werd versterkt door het voorkomende in art. 5 der ordonnantie van 8 Augustus 1880 (*Staatsblad* n° 150), 'twelk hij niet met het stelsel der Regeering in de Nota van inlichtingen rijmen kan;

dat op de huur van den grond der kit, waarvan in de Nota van inlichtingen gesproken wordt, nimmer tegenover adressant een beroep is gedaan, en een door hem ingesteld onderzoek geen enkel feit ter bevestiging van het bestaan van zulk eene overeenkomst heeft aan het licht gebracht, zooals uit de overgelegde verklaringen der door hem gehoorde personen blijkt;

dat adressant ook ten stelligste ontkent dat den opgezetenen van zijn land

het recht toekomen zou, om zonder zijne toestemming hunne rechten op den grond aan anderen, hetzij om niet, hetzij tegen betaling af te staan of te verhuren, en zij ook geen aanspraak op dat recht maken, ter staving waarvan hij eenige verklaringen overlegt;

verder komt adressant op tegen de meening, dat verplaatsing der kit aanleiding zou geven tot vermeerdering van sluikhandel, er zich onder aanvoering van feiten op beroepende, dat hij de pogingen, om den sluikhandel te keer te gaan, zooveel mogelijk bevordert, en staat hij opnieuw stil bij de in zijn eerste adres reeds besproken nadeelige gevolgen, die het bestaan der kit voor zijn land heeft;

ten slotte verzoekt hij Uwe Kamer, om bij de behandeling van zijn eerste adres op het thans aangevoerde te willen letten.

Ook dit tweede adres werd met een verzoek om inlichtingen, en wel ingevolge besluit der Kamer van 13 Maart 1885, aan den Minister gezonden.

In zijne naar aanleiding daarvan aan de Kamer gezonden Nota, zich mede aansluitende aan de Nota aan de vorige Kamer aangeboden, verklaart de Minister dat hij meent te mogen aannemen dat de Kamer alleen nopens de huur van den grond, waarop de kit te Boeloesan is gevestigd, nadere inlichtingen van hem heeft verlangd, vermits overigens in het adres van den heer Huygen de Raat geene mededeelingen zouden voorkomen, die aanleiding zouden kunnen geven om iets toe te voegen aan hetgeen voorkomt in de eerste Nota van inlichtingen. Wat nu die huur betreft, beroept de Minister zich op een meegedeeld extract uit een schrijven van 14 April 1880, door den toenmaligen administrateur van het landgoed Gemoelak aan den contrôleur van het binnenlandsch bestuur te Goeboeg gericht. Die mededeeling is, zegt de Nota, door de Chineesche pachtboeken in zóóverre bevestigd, dat daarin van de betaling van grondhuur over 1875 tot en met 1879 melding is gemaakt, terwijl omtrent latere betalingen tot Maart 1880 aan het hoofd der dèsa Boeloesan door een paar Chineezen verklaringen zijn afgelegd. In die maand begon de heer Huygen de Raat zijn strijd tegen de kit, en hieruit zal het zich wel laten verklaren dat het dèsa-hoofd de grondhuur niet meer is komen halen. »Is uit het bovenstaande af te leiden" — zoo concludeert de Nota — »dat de Chineesche pachter sinds Maart 1880 in het ongestoord bezit van den grond in quaestie is gelaten zonder dat hij daarvoor iets heeft behoeven te betalen, uit het door den adressant overgelegd schrijven van dien Chinees (uit wiens handen de pacht bij het begin van 1881 is overgegaan in handen van zijn zoon) blijkt, dat hij in October 1883 den heer Huygen de Raat in overweging heeft gegeven om zich nopens de verhuring van den grond met hem te verstaan. Gelijk in den aanvang dezer Nota nog eens werd herinnerd, staat de Regeering geheel buiten alle transactiën van dezen aard. Zij heeft geene bemoeienis met het verkrijgen van den grond dien de pachter noodig heeft."

Met opzicht tot de behandeling van het aan uwe Kamer gericht adres en de daarop gegeven inlichtingen meenen wij in de eerste plaats te moeten opmerken, dat beide zich gedragen aan en alleen strekken tot aanvulling van het adres en de inlichtingen aan de ontbonden Kamer aangeboden, zoodat deze laatste als in de eerstbedoelde ingelascht en één geheel er meê uitmakende beschouwd zullen moeten worden.

Bij de behandeling zal de meerderheid der Commissie achtereenvolgens bij de drie volgende punten stilstaan.

a. De aanwijzing van het land Gemoelak, als de plaats waar een opiumkit zal worden gevestigd.

b. De gedragslijn der Regeering tegenover de verzoeken van adressant, om bescherming tegenover inbreuken op zijn eigendomsrecht.

c. Het bepaalde in art. 5 der ordonnantie van 8 Augustus 1880 (*Indisch Staatsblad* n° 150), den eigenaren van landerijen beoosten de Tjimanoek de verplichting opleggende, om toe te laten dat pachters van 's lands middelen en bunne zaakgelastigden zich op het land vestigen en aldaar hun bedrijf uitoefenen, op straffe eener geldboete van f 10 tot f 100 voor elke belemmering.

Ad *a.* Adressant's klacht betreft in de eerste plaats de aanwijzing van een deel van zijn land Gemoelak als de plaats, waar een opiumkit zal worden gevestigd.

Het ter verdediging van dien maatregel aangevoerde komt hierop neder. De Regeering erkent dat het land Gemoelak door een wettig gezag — het Engelsche tusschenbestuur — aan den auteur van den adressant in eigendom is afgestaan; desondanks was het onderworpen gebleven aan de algemeene wetten omtrent belastingheffing, waartoe de opium-regelingen behooren; volkomen had de Regeering het recht een of meer opiumverkoopplaatsen op het land aan te wijzen, als dit voor de toepassing der opiumregelingen vereischt werd; beschikking over grond gaf die aanwijzing niet; aan den pachter bleef het overgelaten zich den noodigen grond te verschaffen.

Van het standpunt, bij deze verdediging ingenomen, is, naar het voorkomt, het volgende voorbijgezien. De Staat is verplicht om het beheer der belastingen — en daaronder behoort inderdaad het opiummonopolie — zóó in te richten dat het zoo min mogelijk bezwarend voor de ingezetenen zij en deze zooveel mogelijk tegen rechtskrenking zijn beveiligd. Dit is eene reden waarom het stelsel van verpachting van belastingen meer en meer afkeuring gevonden heeft, en uit de fiscale wetgevingen van Europa is verdrongen. Moet er in de bijzondere omstandigheden, waarin Indië verkeert, nog de toevlucht toe worden genomen, — dit hebben wij hier evenmin als voor het overige de gedragslijn tegenover het opium te onderzoeken — dan dient althans de regeling van dien aard te zijn dat zooveel doenlijk onrechtmatige, ongeoorloofde handelingen van de zijde der pachters voorkomen en alle aanleiding daartoe vermeden worden.

Nu zal wel in den regel de aanwijzing der plaatsen, waar opiumkitten zullen worden gevestigd, een belang bij de vestiging van kitten aldaar voor den pachter in het leven roepen; wèl zegt de 3de alinea van art. 5 van het reglement voor de opiumpacht op Java en Madura, dat het hoofd van gewestelijk bestuur bevoegd is, op aanzoek van den pachter, wegens ondoelmatige ligging als anderszins, verandering in de aanwijzing der plaatsen te brengen, doch indien de aangewezen plaatsen zóó gekozen zijn, dat zij den pachter de meeste voordeelen bieden, en dat zal wel doorgaans — hier is het in confesso — met doelmatige ligging bedoeld zijn, dan is het voor den pachter niet wenschelijk om tot zulk een verzoek over te gaan. Behoort in die omstandigheden de Regeering te waken dat de pachter het voor hem in het leven geroepen belang niet door onrechtmatige middelen trachte te bevorderen, vermeden moet a fortiori worden om hem in een toestand te brengen waarin het bevorderen van dat belang niet anders dan op onrechtmatige wijze zou kunnen geschieden, toch zou juist het tegendeel hier hebben plaats gehad door de aanvankelijke aanwijzing van een deel van Gemoelak als plaats van vestiging eener kit, voor het geval de landeigenaar zijne toestemming weigerde, laatstelijk door die zelfde aanwijzing in strijd met zijn uitdrukkelijke wilsverklaring, — indien het waar is, zooals adressant beweert, dat de toestemming van den eigenaar niet mag worden gemist.

Van de Regeering had men daarom in de eerste plaats het betoog mogen verwachten, dat de vestiging der kit ondanks den landeigenaar zonder rechtskrenking kon plaats hebben. Dat betoog is echter niet geleverd. De landeigenaar, zoo wordt in het advies van den Raad van Indië, waarmeê de Gouverneur-Generaal zich vereenigde, gezegd, kan niet beletten »dat eene kit wordt opgericht op een stuk grond, verkregen van inlandsche opgezetenen van het land, want dezen mag hij den grond niet ontnemen, zoolang zij aan hunne verplichtingen tegenover hem voldoen." Hiertegen valt in de eerste plaats op te merken, dat tusschen deze laatste praemisse en de conclusie geen noodzakelijk verband bestaat; en verder, dat al stond het vast dat de opgezetene den grond, bij hem in gebruik, zonder toestemming van den eigenaar zou kunnen overdragen, dit voor de onderwerpelijke vraag nog niet beslissend zou zijn; er zou nog niet uit volgen, dat de verkrijger van den grond er voor de oprichting van eene opiumkit van gebruik zou mogen maken; van den anderen kant zou, indien de eigenaar verplicht was dit laatste aan inlandsche opgezetenen toe te laten, de pachter tot vestiging eener kit kunnen geraken door een hunner, indien er een was die er zich toe leenen wilde, tot debitant aan te stellen. De vraag waar het op aankomt is, of de beperking van het eigendomsrecht zóó ver reikt, dat zonder toestemming van den landeigenaar een deel van het land voor verkoopplaats van het opiummonopolie bestemd mag worden. En het bestaan van zulk een ingrijpende beperking van eene door de Regeering erkend

eigendomsrecht hebben de Nota's van inlichtingen niet aangetoond. Zou de landeigenaar het bewijs dat die beperking niet bestaat uit het onbeschreven inlandsch recht moeten putten, dan springt het in het oog dat zich hierin voor den pachter de stof voor een rechtsstrijd aanbiedt, die lang gerekt kan worden, en die, zoo het hem eenmaal feitelijk gelukt is eene kit te vestigen, den eigenaar intusschen tegenover de gevolgen van dat feit machteloos laat. Adressant beweert dat die gevolgen van ingrijpenden aard voor het genot van zijn eigendom zijn; dat de kit zedelijke en stoffelijke ellende onder de opgezetenen kweekt, en als gevolg daarvan zijne inkomsten doet verminderen. In verband daarmede wordt er hier aan herinnerd hoe de Regeering zelve over het opiumgebruik denkt; in zijne rede van 21 Januari jl. in de Eerste Kamer gaf de Minister de verzekering »dat èn deze èn de vroegere Regeering steeds volkomen doordrongen zijn geweest van het besef, dat het gebruik van opium in Nederlandsch-Indië zeer nadeelig werkt, ja, eene groote ramp is". Iets later sprak de Minister van »het onheil, door het misbruik van opium over de bevolking uitgestort". Bekend is het dat het groote middel tot bestrijding van het opiumgebruik steeds in beperking van het aantal verkoopplaatsen en daarmede van de verleiding is gezien. Daaruit volgt reeds dat de omgeving dier plaatsen, vermits daar de verleiding het sterkst zal werken, in de ongunstigste omstandigheden verkeert. Brengt het bestaande stelsel van verpachting een groot belang voor den pachter mede om naar vermeerdering van het debiet te streven, de daaruit voortvloeiende propaganda zal zich ook weder het sterkst in de nabijheid der kit doen gevoelen.

Genoeg, meenen wij, om onze slotsom te motiveeren dat de aanwijzing van een deel van het land Gemoelak als de plaats waar eene opiumkit zal worden gevestigd, eerst zonder toestemming van den eigenaar, laatstelijk in strijd met zijn uitgedrukten wil, door de gegeven inlichtingen niet is gerechtvaardigd.

Ad *b*. Wij komen thans tot de gedragslijn der Regeering jegens de verzoeken van den adressant om bescherming tegenover inbreuk op zijn eigendomsrecht.

In haar eerste Nota van inlichtingen mededeelende al wat er over die klachten in den boezem van het Indisch bestuur was voorgevallen, begint de Regeering met te vermelden dat er sinds 1872 eene opiumkit op Gemoelak bestaat, waartegen noch door den eigenaar van 1872, noch door den heer Huygen de Raat, die sinds 1877 eigenaar was, was opgekomen. Dat hierdoor bestaande aanspraken verwerkt zouden zijn, wordt door de Regeering niet beweerd, en zou zeker ook onaannemelijk zijn; adressant verklaart in zijn tweede adres zijn tijdelijk stilzwijgen door onbekendheid met het bestaan der kit.

Verder blijkt dat de adviseurs der Indische Regeering zich op het standpunt stelden dat de handelingen om tot vestiging van eene kit te komen, geheel vallen buiten bemoeienis der Regeering, en deze zich met de al of niet recht-

matigheid v n het bezit van den grond, waarop de kitten zijn geplaatst, nie heeft in te laten. Hierbij is, naar het voorkomt, in de eerste plaats voorbij gezien de bovenaangestipte regeeringsplicht om, waar voor de belastingen van de tusschenkomst van pachters gebruik wordt gemaakt, zooveel doenlijk tegen onrechtmatige handelingen van hunne zijde te waken; en verder, dat er gevallen zijn waarin het uitvoerend gezag, ook zonder rechterlijk vonnis, het eigendomsrecht tegen inbreuken in bescherming heeft te nemen; dáár namelijk waar geen rechtsstrijd bestaat, geen recht tegenover dat van den eigenaar beweerd wordt. Meende ook de Raad van Indië dat de Regeering zich met klachten als de eigenaar van Gemoelak inbracht, niet had in te laten, dit College vond bovendien in de bedoelde klachten aanleiding om eene bepaling in overweging te geven die tot opname in de ordonnantie van 8 Augustus 1880 van het voorschrift leidde, dat de landeigenaar verplicht is toe te laten dat pachters van 's lands middelen en hunne zaakgelastigden zich op het land vestigen, onder bedreiging van straf voor elke belemmering, — eene bepaling, waarop wij aanstonds terugkomen. — Het is mogelijk dat de Gouverneur-Generaal bij de eerste beschikking, die hij nam, het door zijne adviseurs aanbevolen standpunt van non-interventie niet tot het zijne heeft gemaakt; de eerste Nota van inlichtingen vermeldt namelijk dat hij zich vereenigde met het advies van den Raad van Indië om de noodzakelijkheid van het behoud der kit te doen onderzoeken *nadat de Directeur van Financiën had medegedeeld dat de grond, waarop zich de kit te Boeloesan bevond, door den pachter van het hoofd der dèsa was gehuurd voor f 1 's maands en dat die huur geregeld werd betaald.* Waaruit de Gouverneur-Generaal zou hebben afgeleid, dat de huur met een bevoegde tot verhuren was gesloten, en het recht zou geven om in strijd met den wil van den eigenaar op het gehuurde eene opiumverkoopplaats te vestigen, blijkt echter niet. Ook wordt niet gezegd of bij het nemen der definitieve beslissing, die tot afwijzing van adressants verzoek, (dd. 11 September 1880 aan hem medegedeeld) de Regeering nog van meening was dat er eene huurovereenkomst bestond en de huursom werd betaald; wèl staat er in de tweede Nota van inlichtingen dat in werkelijkheid de betaling van huur toenmaals al sinds verscheidene maanden had opgehouden (namelijk sinds April 1880). Zeker is het echter dat sinds het onderzoek, in de tweede Nota van inlichtingen weêrgegeven, voor de Regeering vast moet staan dat geene rechtmatige aanspraken van den pachter op het bezit van den grond der kit meer aanwezig waren of zelfs door dezen beweerd werden. Uit die inlichtingen toch valt te lezen:

1°. dat de oorspronkelijke titel tot het gebruik van den grond zou hebben bestaan in eene huur van het hoofd der dèsa Boeloesan, vóór 1881 aangegaan;

2°. dat het bezit van den grond met de pacht van het opiumdebiet sinds 1881 is overgegaan aan een ander dan de pachter, oorspronkelijke huurder;

3° dat eerstgenoemde, de houder sinds 1881, nimmer eenige huurover-

eenkomst aangaande den grond heeft gesloten of eenige huur heeft betaald; nog blijkt uit de tweede Nota van inlichtingen dat de oorspronkelijke huurder in 1883 aan den adressant »heeft in overweging gegeven om zich nopens de verhuur van den grond met hem te verstaan" en dus erkend heeft dat de oorspronkelijke huur toen niet meer bestond.

In die omstandigheden was, naar wij meenen, de Regeering verplicht om door de politie aan de inbreuk op adressants eigendom een einde te doen maken; bestonden er in haar oog voor de toepassing van dat middel geene termen, dan had zij moeten trachten op andere wijze hetzelfde te doen; blijkbaar nam de Regeering aan dat het slechts van haar afhing om de kit van adressants land te verplaatsen; of waartoe zou anders het onderzoek of het wel noodig was haar daar te behouden, hebben gediend? Uit de tweede Nota van inlichtingen blijkt echter, dat niet alleen niets in die richting was geschied, maar ook niet het voornemen bestond om iets te doen; nogmaals herhaalt de Regeering na mededeeling van de hier weêrgegeven feiten: »zij heeft geene bemoeienis met het verkrijgen van den grond dien de pachter noodig heeft".

Volgt uit het vorenstaande reeds dat, naar ons oordeel, de houding der Indische Regeering tegenover des adressants verzoek om bescherming van zijn eigendomsrecht niet door de gegeven inlichtingen gerechtvaardigd is, wij meenen wijders te moeten wijzen op het feit dat de Indische Regeering nimmer aan den adressant heeft doen blijken, dat de van haar ingeroepen bescherming van diens eigendomsrecht onthouden werd, om reden zij zich wegens een beweerd recht van den pachter op het genot van den quaestieusen grond onbevoegd rekende, en dat zij evenmin de in de Nota van inlichtingen uiteengezette opvatting heeft kenbaar gemaakt, dat de pachter ook na de ordonnantie van 8 Augustus 1880 ten opzichte van het verkrijgen van den grond, voor eene opiumverkoopplaats benoodigd, met ieder ander gelijkstond. Integendeel waren de antwoorden, van Regeeringswege aan adressant gegeven, zóó ingekleed, dat zij wel den indruk moesten maken dat het voortbestaan der kit op de plaats, waar zij zich bevond, onvoorwaardelijk door de Regeering werd gevorderd. »Voorts zij aangeteekend" — zoo luidt de beschikking van den Resident van Semarang van 4 Mei 1880 op adressants verzoek om handhaving van zijn eigendomsrecht — »dat de kit te Boeloesan er blijft bestendigd tenzij het bestuur 't noodig oordeelt dat die voor volgende pachtjaren vandaar wordt verplaatst." En bij de latere beschikking van 11 September 1880 werd den adressant medegedeeld: »dat de Regeering de verplaatsing der opiumkit te Boeloesan op het aan U toebehoorend land Gemoelak niet raadzaam acht en mitsdien tot die verplaatsing niet wenscht te doen overgaan".

Ten slotte meenen wij nog een oogenblik te moeten stilstaan bij het door de eerste Nota van inlichtingen aangevoerde voor de stelling, »dat niet dan na

nauwgezette overweging de kit op het land Gemoelak is gehandhaafd". Daargelaten nu in hoever de eerste vraag had moeten zijn of de klacht over het onrechtmatige van het bezit van den grond juist was, valt hier het volgende op te merken. Blijkens de bedoelde Nota werd de verklaring van den resident van Semarang, »dat het volstrekt noodzakelijk was de kit in stand te houden", nadat aan dezen hoofdambtenaar de vraag was gedaan »of niet de nabij de particuliere dèsa Boeloesan gelegen gouvernements-dèsa van dien naam voor de plaatsing der kit ware aan te wijzen", volgenderwijze toegelicht: »Aangezien de communicatie tusschen het land Gemoelak en die dèsa alleen door middel van prauwen plaats vindt, zou de bevolking van daar slechts opium kunnen verkrijgen tegen hoogere kosten dan waaraan zij gewend was. De smokkelhandel zou dus worden aangemoedigd, en zonder dat op eenige vermindering van het gebruik van opium op Gemoelak kon gerekend worden, zou men de opbrengst der pacht zien dalen." Het was op dezen grond dat de beslissing tot handhaving der kit op het land Gemoelak door de Indische Regeering werd genomen: aan den eenen kant achtte men het *zeker* dat de verhooging van prijs, die het opheffen der kit voor de bevolking van Gemoelak ten gevolge zou hebben, den smokkelhandel zou aanmoedigen en de opbrengst der pacht zou doen dalen; van den anderen kant *niet zeker*, dus wel mogelijk, dat het verbruik van opium eene vermindering zou ondergaan; den doorslag schijnt hier alzoo het belang der schatkist te hebben gegeven. Ook uit het advies, waarop de beschikking der Regeering op een later adres is gegrond, dd. 30 Januari 1883, blijkt van eene andere opvatting niet: ook hierin wordt alleen van nadeel van pachter en fiscus, niet van het belang van de bevolking van het land en van den eigenaar gesproken. Vanzelf rijst hier wijders de vraag of de aanmoediging, die de sluikhandel door verplaatsing of opheffing der kit Boeloesan zou ondergaan, niet door versterking van de middelen tot bestrijding van dit euvel kon worden opgewogen. Ook daarvan echter is in de meêgedeelde gedachtenwisseling tusschen de Indische Regeering en hare adviseurs geen sprake, niettegenstaande adressant in zijn tweede request aan de Kamer aanvoert: »dat hij de pogingen om den sluikhandel te keer te gaan zooveel mogelijk bevordert" en deze bewering niet wordt tegengesproken.

Ad. *c.* De in art. 5, alinea 2, der ordonnantie van 8 Augustus 1880 (*Indisch Staatsblad* n°. 150) opgenomen bepaling, volgens welke de landeigenaar van particuliere landen beoosten de Tjimanoek verplicht is toe te laten dat pachters van 's lands middelen en hunne zaakgelastigden zich op het land vestigen en aldaar hun bedrijf uitoefenen, op straffe eener geldboete van f 10 tot f 100 voor elke belemmering.

De Regeering verklaart in hare eerste Nota van inlichtingen dat gemelde bepaling »geenszins de strekking heeft om beschikking over grond te geven." Welke dan wèl de strekking zou zijn, vermeldt de Nota echter niet. Uit de

geschiedenis van het ontstaan van het voorschrift blijkt dat de Raad van Indië, die het denkbeeld opperde om het voorschrift in het leven te roepen, van oordeel was dat de landeigenaar niet kan beletten dat eene verkoopplaats van opium worde opgericht op een stuk grond, door den pachter verkregen van inlandsche opgezetenen van het land; doch dat was in het oog van gemeld college niet genoeg; onvoorwaardelijk wenschte het blijkbaar aan de Regeering bij algemeene verordening de bevoegdheid te zien toekennen tot het plaatsen op een land als Gemoelak van personen ter uitoefening van het recht van belastingheffing, waaronder de opiumpachter werd gerekend. Het resultaat der overweging van dit denkbeeld is, zegt de Nota van inlichtingen, de onderwerpelijke bepaling, eene bepaling die onvoorwaardelijk aan den landeigenaar de verplichting om pachters van 's lands middelen en hunne zaakgelastigden toe te laten, oplegt. Hoe zal nu de landeigenaar, wanneer de pachter met een beroep op die bepaling toelating zijner vestiging eischt, daaraan kunnen voldoen, zonder den noodigen grond voor de vestiging beschikbaar te stellen, of althans te gedoogen dat die in bezit worde genomen? De vraag is bij ons gerezen of de strekking der bepaling blootelijk zou kunnen zijn eene verplichting voor den eigenaar om toe te laten dat de pachter of zijn zaakgelastigde zich vestige op grond, bij de opgezetenen van het land in gebruik. Die opvatting schijnt echter met de algemeene bewoordingen, waarin de verplichting is vervat, niet overeen te brengen. Bovendien, één van beiden moet waar zijn: òf de opgezetenen hebben de bevoegdheid om zonder toestemming van den landeigenaar grond, ook voor de vestiging van eene opiumkit, aan anderen over te dragen, òf zij hebben die niet. In het eerste geval ware de bepaling overbodig, en het is niet aan te nemen dat de Indische Regeering een geheel nutteloos wettelijk voorschrift in het leven zou hebben willen roepen. Is daarentegen, zooals adressant beweert en door overlegging van verklaringen van opgezetenen van zijn land heeft gestaafd, de toestemming van den eigenaar noodig, dan zal deze van de uit zijn eigendomsrecht voortvloeiende bevoegdheid om die toestemming te weigeren, geen gebruik kunnen maken zonder ook alweder met de onderwerpelijke bepaling der ordonnantie van 8 Augustus 1880 in strijd te komen.

Dat het inderdaad wel de bedoeling is geweest om tegenover de pachters van 's lands middelen een geheel exceptioneele verplichting voor den grondeigenaar in het leven te roepen, vloeit ook nog uit het volgende voort. In 1877 werd aan den adressant in zijne qualiteit van eigenaar van Gemoelak het ontwerp der ordonnantie van 8 Augustus 1880 toegezonden, met verzoek om er zijne bezwaren, zoo hij die had, tegen in te brengen. (Bijl. 12, 12*a*, 12*b* van het eerste adres.) Art. 4 van dit onderwerp luidde: »op uitgestrekte landerijen kan op verzoek of in overleg met den landeigenaar een door de Regeering benoemd en bezoldigd districtshoofd worden geplaatst." De toelichting zegt: »Hoezeer de Regeering krachtens haar souverein recht van justitie en politie tot zoodanige

aanstelling bevoegd is, zoo kan de vestiging van een onderdistrictshoofd op een land niets anders geschieden dan in overleg met den landeigenaar, die als de noodzakelijkheid bestaat en hij zijn groot belang bij orde en rust op zijn land inziet, wel steeds gaarne daartoe zal meêwerken". Voor vestiging op zijn land wordt hier dus niet slechts toestemming, maar medewerking van den landeigenaar noodzakelijk geacht. Met opzicht tot het »groote belang van orde en rust, »de uitoefening van het souvereine recht van justitie en politie" bleef de Regeering aan het beginsel getrouw, dat de landeigenaar tegenover zoodanige vestiging moet worden vrijgelaten. Onveranderd werd het 4de artikel van het ontwerp in de ordonnantie opgenomen. Daarnaast werd nu echter de bepaling gesteld, welke toelating der vestiging van de pachters van 's lands middelen en hunne zaakgelastigden onvoorwaardelijk verplichtend voor hem maakt.

Met het oog op dit een en ander komt de meerderheid der Commissie, daarlatende welke toepassing de rechter aan de onderwerpelijke bepaling van art. 5, alinea 2, der ordonnantie van 8 Augustus 1880 zou hebben te geven, tot de slotsom dat de beoogde strekking er van is het eigendomsrecht op eene wijze te beperken, welke met art. 570 van het bij Koninklijk besluit vastgestelde Burgerlijk Wetboek, het eigendomsrecht omschrijvende, en art 77 van het Regeeringsreglement, de gevallen waarin en de wijze waarop onteigening kan plaats hebben regelende, in strijd is.

In zijne Nota van inlichtingen verklaart de Minister nog dat van de bepaling, in art. 5 der ordonnantie van 8 Augustus 1880 opgenomen, nimmer gebruik is gemaakt om beschikking over grond te verkrijgen. In letterlijken zin wordt deze bewering door de onderwerpelijke feiten niet weêrsproken, want de grond in quaestie was reeds lang in het bezit van den opiumpachter vóórdat bedoelde ordonnantie in het leven werd geroepen. Een andere vraag is het echter of de bovenvermelde beschikkingen van 11 September 1880 en 1 Mei 1883 niet met gezegde bepaling in de ordonnantie van 8 Augustus 1880 in verband staan. Valt omtrent bedoeld verband niets met zekerheid te zeggen, voor het bestaan er van schijnt de geschiedenis van het ontstaan der bepaling, zooals die, gelijk zooeven herinnerd werd, in de eerste Nota van inlichtingen wordt meêgedeeld, te pleiten. Een ander feit, van niet minder beteekenis, is dit: in het adres, waarmede de heer HUYGEN DE RAAT, na van de voortzetting zijner procedure te hebben afgezien, zich opnieuw tot de Indische Regeering wendt, vermeldt hij als de eenige reden waarom hij den weg van rechten had verlaten, gewagende van de toewijzing van het verzoek van de in rechten aangesproken houders van den grond om den pachter in vrijwaring op te roepen: »dat adressant uit dit incidenteel vonnis en arrest heeft moeten ontwaren, dat hem langs den weg van rechten evenmin als langs den administratieven weg recht zou geschieden, daar de in vrijwaring geroepen opiumpachter zich weder op art. 5, laatste alinea, (*Indisch Staatsblad* 1880, n°. 150) zou beroepen en met dat be-

roep zou de Nederlandsch-Indische rechter ongetwijfeld genoegen nemen." In datzelfde adres resumeert hij dan verder het door hem aangevoerde volgenderwijze: »1°. dat de pachter voor den verkoop van opium in de residentie Semarang eigendunkelijk zich in het bezit heeft gesteld van een stuk grond, den adressant in eigendom toebehoorende, waardoor inbreuk wordt gemaakt op zijn eigendomsrecht; 2°. dat de sub 1 omschreven onwettige handeling door het bestuur gesanctioneerd wordt." Na de vroegere beschikkingen, waaruit, zooals boven werd aangestipt, niet anders is op te maken dan dat de Regeering onvoorwaardelijk het voortbestaan der kit in de dèsa Boeloesan vorderde, liet zij thans den 1sten Mei 1883 eene beslissing volgen, niet anders inhoudende dan: »aan adressant te kennen te geven dat zijn bezwaar niet gegrond is bevonden."

Zulk eene houding schijnt ons van de zijde eener Regeering, die zich van hare plichten en hare waardigheid bewust is, niet anders verklaarbaar dan door het aannemen van een verband met art. 5 der ordonnantie van 8 Augustus 1880, opgevat overeenkomstig de strekking, waarmede, naar de meerderheid uwer Commissie meent, die bepaling in het leven werd geroepen.

Naar het oordeel van de minderheid der Commissie zijn de volgende vragen te beantwoorden:

1°. Is de aanwijzing van het landgoed Gemoelak als verkoopplaats van opium wettig geschied?

2°. Is de adressant daardoor in zijne rechten gekrenkt?

Het landgoed Gemoelak is aangewezen als de plaats waar eene gelegenheid tot verkoop van opium zou worden gevestigd. Deze aanwijzing is volgens den Minister gedaan door de bevoegde autoriteit in wettige vormen; door den Minister wordt aan de wettigheid van deze aanwijzing niet getwijfeld; de formeele onwettigheid wordt ook door den adressant niet beweerd, veelmin bewezen; hij beklaagt zich alleen dat de opiumkit is geplaatst zonder voorkennis of goedkeuring van den grondeigenaar.

Door de Regeering, of liever door de Indische ambtenaren, is alleen het landgoed Gemoelak in het algemeen aangewezen; niet een bepaald stuk grond op dit landgoed. De juiste omschrijving van de plaats waar de kit zal worden gevestigd valt buiten de bemoeiingen der ambtenaren; dit behoort door den pachter te geschieden; hij moet zorgen binnen de door de Regeering aangewezen grenzen voor eene geschikte localiteit. De Minister van Koloniën is in dit opzicht beslissend; in zijne eerste Nota van inlichtingen zegt hij: »De gegadigden »bij de verpachting hebben zich vooraf te vergewissen of het hun mogelijk zal »zijn op de aangewezen plaatsen kitten te openen, en de daarvoor vereischte »transactiën, hetzij met den landeigenaar, hetzij met de opgezetenen, vallen »geheel buiten bemoeienis der Regeering." Dit was het gevoelen van den directeur van Justitie en ook van den Raad van Indië.

Indien desniettegenstaande de Raad van Indië nog een nader onderzoek verlangd heeft aangaande de mogelijkheid eener plaatsing van de kit om aan des adressants verlangen te voldoen, dan moet daarin een bewijs van welwillendheid van de Indische autoriteiten jegens een geacht ingezetene gezien worden, maar volstrekt niet eene min of meer bedekte erkenning van gepleegde onrechtmatigheid.

Naar de meening van den adressant zoude de kit zeer goed naar eene nabijgelegen gouvernementsdèsa verplaatst kunnen worden, zonder op de opbrengst der opiumbelasting eenigen nadeeligen invloed uit te oefenen. De Indische autoriteiten zijn van een ander gevoelen. Van de leden der Commisssie zal in dit geval niemand eene beslissing verwachten, en zelfs het Opperbestuur hier te lande zal zich wel wachten om tot dergelijke bijzonderheden van uitvoering af te dalen.

Die minderheid der Commissie meende dus als haar gevoelen te moeten uitspreken, dat de aanwijziging van het goed Gemoelak als eene verkooplaats van opium wettig is geschied en dat het algemeen belang de opheffing daarvan niet veroorloofde.

Zij wenscht echter der Regeering tevens in overweging te geven bij het aanwijzen der plaatsen, waar opium zal worden verkocht, zooveel mogelijk rekening te houden met de bezwaren, die particulieren tegen het vestigen van eene opiumkit op hunne eigendommen kunnen hebben.

2° Is de adressant tengevolge van die aanwijzing in zijne rechten gekrenkt?

Reeds boven is opgemerkt, dat de aanwijzing eener dèsa om aldaar eene verkoopplaats van opium te vestigen, den pachter geen aanspraak geeft op een bepaald stuk grond of een bepaald perceel. Dit moet hij zich verschaffen. Op de gerechtigden tot den grond rust geene verplichting daarin te voorzien. Het perceel daartoe thans in gebruik, is door den pachter misschien rechtmatig, misschien onrechtmatig verkregen, maar niet van Regeeringswege verschaft; van Regeeringswege is de adressant derhalve niet in zijne rechten gekrenkt.

Hebben anderen inbreuk gemaakt op de eigendomsrechten van den adressant? Het kan zijn, maar dan staat hem de weg van rechten open om zich hetzij tegenover den pachter, hetzij tegenover anderen in zijn goed recht te handhaven, en eene inmenging van de Regeering zou eerder te laken dan te prijzen zijn. Hiertoe bestaat ook in dit geval geene aanleiding.

De verkoopplaats is in het daartoe thans gebruikte perceel gevestigd sedert 1872. Toen was de adressant nog niet eigenaar van Gemoelak. Heeft wellicht de vorige eigenaar zijne toestemming tot het vestigen der kit verleend? Welke gevolgen zou dit hebben op de rechten van den tegenwoordigen eigenaar? Deze zijn vragen van feitelijken en rechtskundigen aard, die alleen door den rechter kunnen worden uitgemaakt.

De heer Huygen de Raat is in 1877 eigenaar van het goed geworden, en eerst in 1880 begon men zich tegen de kit te verzetten. Hij wist niet dat

deze bestond. Deze onwetendheid moge zeer verschoonbaar zijn, maar als hij door dit stilzitten zijne rechten geheel of gedeeltelijk verwerkt heeft, dan moet hij de nadeelige gevolgen ondervinden.

Het heet dat er vroeger een huurcontract bestaan heeft; het is ten minste niet wel te betwijfelen, dat er vroeger eene huursom betaald is. Was die verhuurder bevoegd om te verhuren? Is de heer Huygen de Raat door de handelingen van dien verhuurder verbonden? Kan de tegenwoordige pachter uit dit contract met zijnen voorganger gesloten nog rechten ontleenen? De Regeering heeft zeer terecht vermeden zich met deze privaatrechtelijke vragen in te laten.

De heer Huygen de Raat schijnt dit ook te hebben gevoeld en is aanvankelijk den weg van rechten ingeslagen.

Waarom hij dien verlaten heeft na eene incidenteele beslissing, die op den einduitslag geen onmiddellijken invloed kon uitoefenen, is niet zeer duidelijk.

Het schijnt dat artikel 5 van het Reglement voor de particuliere landerijen beoosten de Tjimanoek hem daartoe heeft doen besluiten. Hij vermoedde daarin onoverkomelijke belemmeringen te ontmoeten.

De zeer algemeene bewoordingen van dit artikel 5 hebben tot dit vermoeden aanleiding kunnen geven. Na de zeer pertinente verklaring echter van den Minister aan het slot zijner eerste Nota van inlichtingen, dat de in artikel 5 opgenomen bepaling geenszins de strekking heeft om beschikking over grond te geven, terwijl er ook nimmer gebruik van is gemaakt om beschikking over grond te krijgen, komt het vermoeden van den adressant ongegrond voor.

Gebruik echter van deze bepalingen van artikel 5 om den eigenaar te dwingen grond beschikbaar te stellen, zou naar het oordeel van de minderheid der Commissie ongeoorloofd zijn en wel degelijk eene krenking van eigendomsrecht daarstellen.

De bovenstaande uiteenloopende beschouwingen van de meerderheid en minderheid der Commissie verhinderden haar echter niet de navolgende conclusie als haar eenparig besluit voor te stellen:

Den Minister, met toezending van een afdruk van dit Verslag, dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen onder mededeeling van het oordeel der Kamer, dat het verlangen van eigenaren of andere rechthebbenden om geene opiumkitten op hunnen grond toe te laten behoort, geëerbiedigd en bij het bestaan van daarmede strijdige reglementen en verordeningen, deze behooren herzien te worden.

Vastgesteld door de Commissie den 24sten Maart 1886.

KEUCHENIUS.
W. VAN DEDEM.
CORVER HOOFT.
VAN DER FELTZ.
REEKERS.

Het oordeel van de minderheid der Commissie verraadt, dunkt ons, meer welwillendheid jegens den Minister dan een juiste appreciatie van de treurige feiten. Hoe b. v. kan zij beweren, dat de Regeering gerechtigd was om een deel van het land Gemoelak voor verkoopplaats van opium te bestemmen? De Regeering wees dat deel wel niet bepaald aan, maar zij gelastte toch dat er op Gemoelak een kit geopend zou worden, en dit gelastende, ging zij haar bevoegdheid te buiten.

Met al haar meegaandheid echter is ook de minderheid der Commissie van oordeel, »dat het verlangen van eigenaren of andere rechthebbenden om geen opiumkitten op hun grond toe te laten behoort geëerbiedigd te worden." In dit opzicht is de Commissie eenstemmig.

Wat zal daarvan het resultaat zijn?

Reeds *zes* jaar vraagt de adressant om *recht*. Eerst heeft hij zich tot de administratieve macht in Indië gewend; later heeft hij de beslissing van de rechterlijke macht ingeroepen, en sinds 24 Augustus 1883 is de zaak aanhangig bij de Kamer. Door onjuiste inlichtingen — de Kamer kan zich hiervan overtuigen; 't blijkt o. a. uit het adres, dat den 26en November 1884 de heer De Raat inzond — heeft de Minister de onverdedigbare houding, waaraan hij als lid der Indische regeering medeplichtig geworden was, trachten te rechtvaardigen; dit worde niet uit het oog verloren! De Kamer wake, dat er recht worde gedaan! Bescherming tegen willekeur is zeker ook jegens de Indo-Europeanen plicht.

En aan de opiumpacht kleeft reeds veel te veel onrecht.

KOLONIALE LITERATUUR.

CRITISCHE OVERZICHTEN.

Rapport sur l'exposition internationale industrielle d'Amsterdam en 1883 adressé à M. le Ministre du Commerce, par le Cte de Saint-Foix, et suivi d'une étude sur les colonies des Indes Néerlandaises, par M. Aubert. Paris, Imprimerie nationale. 1885. gr. 8°.

Reeds te lang hebben wij gewacht met eene aankondiging te schrijven van het werk der heeren Graaf de Saint-Foix en Aubert, waarvan hierboven de volledige titel is afgedrukt. Toch zullen wij nog de eersten zijn. Tot dusver althans is het evenmin door de vaderlandsche als de Indische pers besproken geworden; het verdient echter in meer dan één opzicht alleszins de aandacht. Van de vele geschriften die er gelijktijdig met of later naar aanleiding van de koloniale tentoonstelling te Amsterdam in 1883 zijn verschenen, mag het zelfs meer in het bizonder ter kennisneming worden aanbevolen zoowel aan hen, die belangstellen in de vaderlandsche nijverheid als aan hen, die er prijs op stellen, dat den vreemdeling een goed beeld van onze koloniën wordt aangeboden, terwijl de lezing er van de herinnering verlevendigt aan het goede succes, dat de Amsterdamsche tentoonstelling van 1883 heeft gehad.

Gelijk de titel reeds aanduidt, bevat het werk twee gedeelten, waarvan het eerste het rapport bevat dat over de Amsterdamsche tentoonstelling aan zijn Gouvernement werd uitgebracht door den Graaf de Saint-Foix, Commissaris-Generaal der Republiek bij die expositie, destijds tevens Consul-Generaal van Frankrijk te Amsterdam, thans, naar wij meenen, naar Brazilië overgeplaatst. Aan dit rapport, dat 334 blz. druks beslaat, sluit zich, als tweede gedeelte, eene studie aan over onze koloniën van den heer Aubert, Adjunct-commissaris bij de tentoonstelling, tevens Kanselier bij het Fransche Consulaat te Amsterdam: eene studie van bijna gelijken omvang als de eerste; zij vult de blz. 335—594 van het ons aangeboden werk.

Kunnen reeds de namen der beide schrijvers, hunne eervolle ambtsbetrekkingen, benevens hun langdurig verblijf in de hoofdstad des rijks, ons alles-

zins doen onderstellen, dat een werk geleverd is, dat op juiste gegevens zou berusten, op gegevens, die, zoo zij die noodig hadden, hun op hunne aanvrage, gaarne zouden zijn verstrekt: de kennisneming van hun officiëelen arbeid bevestigt dit vermoeden geheel.

Ter inleiding wordt in een tweetal hoofdstukken een overzicht gegeven van de nationale en internationale tentoonstellingen, die er sedert het begin dezer eeuw, het jaar 1807, in Nederland werden gehouden en die van 1883 voorafgingen; de organisatie dezer laatste tentoonstelling wordt alsdan beschreven met haar eersten ontwerper, hare verschillende commissiën, haar jury, enz.; eene statistiek van de gedurende de tentoonstelling verkochte dagbladen besluit o. a. dit overzicht. Hierna volgt de beschrijving van de verschillende afdeelingen der expositie zelve. Aan die van Nederland wordt alsdan de voorrang toegekend; het derde hoofdstuk is geheel gewijd aan een overzicht van de Nederlandsche inzending en van de voornaamste takken der vaderlandsche industrie. Het aandeel dat de andere rijken, en meer bepaald België, Perzië, Zweden en Noorwegen, Zwitserland, Luxemburg, Turkije, Egypte, Griekenland, Transvaal, Brazilië, China, Japan, Italië, Engeland, Rusland, Spanje, Oostenrijk, Hongarije, de Vereenigde Staten en Duitschland, aan de tentoonstelling hebben gehad, wordt in het volgend hoofdstuk geschetst. De voornaamste plaats wordt vervolgens ingeruimd voor de beschrijving der Fransche expositie zelve, aan het slot waarvan een overzicht van de inzending der Fransche koloniën wordt gevoegd.

Aan dit laatste sluit zich eene hoogst belangrijke studie aan over de Fransche koloniën, afkomstig van de hand van Louis Vignon, sous-chef du cabinet du Sous-Secrétaire d'État aux colonies. Thans hier overgedrukt, doch reeds vroeger door den kundigen schrijver geplaatst in de »Revue Brittannique" van Januari en Februari 1884, bevat deze studie een overzicht van den handel der verschillende Fransche koloniën, haar economischen toestand en belang voor het moederland. Op het voetspoor van Adam Smith en Leroy-Beaulieu — wier meeningen worden medegedeeld — worden eerst de algemeene voordeelen der kolonisatie in het licht gesteld, waarna de actueele toestand van elk der Fransche koloniën afzonderlijk wordt nagegaan, waaruit de beteekenis dier koloniën zoowel op zich zelve als voor Frankrijk gemakkelijk kan blijken. Daarbij worden niet enkel de vele lichtpunten aangewezen, die het koloniaal bezit voor Frankrijk heeft, doch ook de schaduwzijde daarvan wordt geenszins verbloemd, waartoe onder meer de aandacht gevestigd wordt op de minderheid die de Fransche exporthandel vertoont in vergelijking met dien van den vreemdeling, het gebrek aan kolonisten, de ongenoegzaamheid van kapitalen in enkele koloniën. Maar niet alléen op de handelsbelangen moet worden gelet; het bezit van koloniën in onderscheidene werelddeelen verzekert aan Frankrijk bovendien nog tal van andere voordeelen. Ook deze worden door den schrijver in het licht gesteld, om vervolgens te on-

derzoeken wat het koloniaal bezit aan Frankrijk kost, of men met recht kan zeggen, dat het dit land ten verderve zal strekken; een en ander vindt de belangstellende lezer in het hoofdstuk getiteld: »Utilité des colonies. Ce qu'elles coûtent". Dit gedeelte van den verdienstelijken arbeid wordt besloten met de bespreking der vraag welke middelen er aangewend zouden kunnen worden om te voorzien in de behoefte, welke in onderscheidene koloniën wordt gevoeld, de behoefte o. a. aan kolonisten en aan kapitaal. Alleszins lezenswaard is de bespreking dezer »desiderata", gelijk de schrijver het zelf noemt, waarbij ons vaak onwillekeurig het »tout comme chez nous" voor den geest komt. Zoo o. a waar hij schrijft: »Les capitaux, plus encore que les colons, manquent à nos colonies. On a vu que le commerce du Gabon était fait par des maisons anglaises et allemandes; qu'en Cochinchine, en Nouvelle-Calédonie, à Taïti, les capitaux étrangers étaient plus abondants que les capitaux français. Ce n'est point cependant que la France soit pauvre, que tous ses capitaux trouvent emploi chez elle. M. Leroy-Beaulieu estime l'épargne annuelle de notre pays à 2 milliards et sa créance sur les nations étrangères du chef de ses exportations de capitaux à 20 ou 25 milliards. Malheureusement, les capitalistes français portent leur argent partout, excepté dans nos colonies. Ils construisent les chemins de fer espagnols, portugais, autrichiens, hongrois; ils ont une part considérable dans les fonds d'État italiens, autrichiens, hongrois, espagnols, portugais, russes, belges, hollandais, américains. Ainsi placé, l'argent français rapporte à nos nationaux 5, 6, quelquefois peut-être 10 %, avec une grande part d'aléa. Dans nos établissements d'outre-mer il n'est pas téméraire de penser qu'il donnerait des bénéfices beaucoup plus considérables." De schrijver toont dit met eenige welsprekende voorbeelden aan en, waar hij daarna de vraag oppert, welke middelen er ter verbetering aan te wenden zijn, vinden wij het volgend antwoord opgeteekend: »C'est une question que le Gouvernement, le Ministère des Colonies surtout, doit se poser, et il peut contribuer beaucoup à la résoudre. Son premier devoir est d'éclairer l'opinion publique, de rassurer les capitaux. Puisqu'on ne sait pas aujourdhui combien l'argent rapporte aux colonies, combien ces terres nouvelles sont riches, quelles fortunes elle sont susceptibles de développer en peu d'années, il doit vulgariser les exemples cités plus haut. Il importerait de faire comprendre au public que fatalement les capitaux placés dans des pays neufs sont assurés d'un meilleur rendement que ceux placés dans les entreprises de la vieille Europe. En outre, l'argent français, placé en terre française, n'est-il pas plus en sûreté, plus à l'abri de toutes les mesures fiscales qu'il ne peut l'être sur un sol étranger?

»Que l'administration coloniale métropolitaine et les administrations de nos possessions d'outre-mer promettent, en outre, aux capitalistes et négociants français certaines facilités d'établissement, un appui moral, sinon un appui

matériel, et un gage de plus sera donné aux timides, qui, se sentant soutenus, oseront s'aventurer!"

Wij citeeren niet meer; genoeg reeds ten bewijze hoevele behartigenswaardige wenken ons hier aangeboden worden, welke ook in 't vervolg der studie niet ontbreken, waar gewezen wordt op het belang der oprichting van koloniale handelsmusea en de invoering van beschermende rechten. Eenige statistieke tabellen over de bevolking en de handelsbeweging der fransche koloniën verhoogen den geleverden arbeid, waaraan eindelijk nog toegevoegd wordt een résumé van al de antwoorden der Fransche exposanten op de hun voorgelegde vragenreeks, dat in zekeren zin als het resultaat kan worden beschouwd van een enquête omtrent den toestand der verschillende takken van nijverheid, die op de Amsterdamsche tentoonstelling vertegenwoordigd waren.

Dit een en ander — we zeiden het reeds — wordt in het ons aangeboden werk nog gevolgd door eene studie, welke, geheel op zich zelve staande, geleverd werd door den heer Aubert: zij is gewijd aan de beschrijving van onze koloniën. Een overzicht daarvan te geven, mag wel overbodig heeten. Bij de samenstelling van het werk is gebruik gemaakt van betrouwbare bronnen, terwijl er naar gestreefd is om een zooveel mogelijk getrouw beeld van onze koloniale toestanden te leveren. Het kan er zeker toe medewerken om in Frankrijk en elders betere denkbeelden daaromtrent te verspreiden. Uit dit oogpunt beschouwd, verdient de arbeid van den Franschen Kanselier zeer zeker alleszins waardeering en heeft hij aanspraak op onzen dank.

Beknopt leerboek der Geschiedenis, Staatsinrichting en Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië door R. VAN ECK. Voor rekening van de Militaire Academie. Breda, BROESE & CO 1886. 8°.

Nederlandsch Oost- en West-Indië. Voor 't onderwijs bewerkt door D. AITTON. 's Gravenhage, CHARLES EWINGS. 1886. 8°.

Beide bovenstaande werken, welke wij ter aankondiging in »de Indische Gids" ontvingen, plaatsen wij naast elkander, omdat zij dezelfde onderwerpen behandelen. Doch, terwijl het eerste 388 blz. wijdt alleen aan de Nederlandsch-Oost-Indische bezittingen, zijn deze in het laatste in 112 blz. van kleiner formaat behandeld. Echter worden hieraan nog 29 blz. toegevoegd over de overige Nederlandsche bezittingen en koloniën, zoodat het boekje van den heer Aitton van geheel »Nederland buiten Europa" een overzicht geeft. Dat beide werken verder voor het onderwijs bestemd zijn heeft eene noodzakelijke overeenkomst ten gevolge, welke het gemakkelijk maakt ze van hetzelfde standpunt te beschouwen.

Wanneer wij den inhoud der beide bovenstaande werken doorbladeren, komt onwillekeurig de vraag in ons op, welke wetenschappen hier inbehandeld worden? Geschiedenis, Staatsinrichting, Land- en Volkenkunde, zegt reeds de titel van

het leerboek van den heer van Eck en de inhoud van het kleinere werkje van den heer Aitton geeft hetzelfde antwoord op deze vraag. Geen geographische leerboeken, geen historische werken en geen handleidingen tot de kennis der staatsinrichting hebben wij hier voor ons, doch alles vereenigd, in één koffer saamgepakt met ethnographie en nog andere wetenschappen; zoo wordt hier door beide schrijvers een aggregaat van kundigheden voorgezet aan de schoolgaande jeugd.

Of wij met deze vermenging van verschillende wetenschappen vrede hebben? — In menig opzicht komt zij ons zeer bedenkelijk voor. Bovenal op geographisch terrein heeft de veelsoortigheid der stof, die van alle zijden werd binnengesmokkeld, veel nadeel toegebracht aan de eenheid der wetenschap. Hierdoor heeft men de geographie allengs tot een veelslachtig wezen vervormd, waarvan slechts met veel moeite de soort kan bepaald worden.

Naar hetgeen de geographie in verschillende leerboeken geworden is, zou menigeen er toe domen, met een gerust geweten de epitheet »Leerboek der aardrijkskunde" aan de titels toe te voegen. De heer van Eck heeft die fout niet alleen vermeden, doch eerlijk en zeer terecht op den titel afgedrukt, dat hij meer dan Aardrijkskunde wenscht te geven.

De heer Aitton spreekt er wel niet over op het titelblad, maar geeft in het voorbericht te kennen, dat dit werkje zijn vroeger verschenen »Beknopt leerboek der Aardrijkskunde" behoort aan te vullen op koloniaal gebied. Hieruit meenen wij te moeten afleiden, dat evenals het voorgaande, ook dit werkje als een beknopt leerboek der Aardrijkskunde van »Nederland buiten Europa" is in de wereld gezonden. Als zoodanig mist het de methodische begrenzing der stof, waaarop de Aardrijkskunde als wetenschap aanspraak maakt. De aardrijkskunde houdt zich bezig met de aarde; de planeet die wij bewonen is het object van haar onderzoek. De verdeeling der menschen in rassen en stammen, hun bestuur en rechtspraak, de taak die verschillende hooge ambtenaren hebben te verrichten enz., ziedaar onderwerpen, die wel telkens onder een geographisch étiquetje worden binnengesmokkeld, maar eigenlijk niets dan indirect met de geographie te maken hebben. Om deze reden hadden wij gaarne gezien, dat de heer Aitton op het titelblad had aangeduid, wat hij leveren wilde en geleverd heeft. Hierdoor zou eene spraakverwarring voorkomen zijn, die er bij het bepalen van de grenzen der geographische wetenschap reeds te langen tijd bestaan heeft. Bovenal voor het onderwijs en voor jeugdige onderwijzers, die zich zeker het boekje van den heer Aitton zullen aanschaffen, zou dit op den duur zegenrijke gevolgen kunnen hebben. Door van den aanvang af de kundigheden zonder orde te vereenigen, zonder bepaald systeem op te nemen, blijft het besef van het karakteristieke eener wetenschap slechts als een onbestemd, vaag beeld in de ziel aanwezig, en niet dan met groote moeite gelukt het later de helderstdenkenden, dat beeld weder zuivere omtrekken te geven.

De vraag zal onwillekeurig bij de lezers dezer aankondiging opkomen, of wij voor de werkjes, die ten dienste van het onderwijs geschreven zijn, eene vast volgehouden systematische indeeling der leerstof wenschen? Ons antwoord hierop is onbeslist.

Het middelbaar en lager onderwijs toch heeft andere eischen dan de abstracte wetenschap. Bovenal met het praktische leven hebben beide takken van onderwijs rekening te houden. Hierdoor kan en mag er bij dit onderwijs van geene streng methodische afscheiding der wetenschappen sprake zijn, maar moeten somtijds verschillende wetenschappen samensmelten tot één geheel, dat aan de praktische volksbehoeften voldoet.

Van deze beginselen zijn blijkbaar de HH. van Eck en Aitton uitgegaan en hierdoor is zeer zeker de vereeniging der gedeelten van onderscheidene wetenschappen in genoemde boekjes ontstaan. Wanneer dit er duidelijk bij aangegeven wordt, hebben wij in genoemde gevallen daarmede vrede. Als werken voor het praktische leven geschreven, zullen wij daarom deze beide boeken beschouwen.

Het werk van den heer van Eck, dat door de Koninklijke Militaire Academie werd uitgegeven, is blijkbaar bestemd ten gebruike bij het onderwijs aan genoemde inrichting. Wanneer wij nu weten, dat velen die aldaar hunne opleiding ontvangen, later in Indië een gedeelte van hun leven doorbrengen, dat zij daar als overheden geplaatst worden bij eene geheel vreemde bevolking, die onder een ander klimaat en met een ander land geheel eigenaardige levenswijzen heeft, wanneer wij bedenken, dat in de verschillende deelen die bevolking in geheel bijzondere verhoudingen tot het Nederlandsche gezag staat, verhoudingen, die alleen uit historische gegevens te verklaren zijn, wanneer men in aanmerking neemt, dat in die binnenlanden de administratieve werkzaamheden niet zoo streng gescheiden kunnen zijn als in het Rijk in Europa, en dat daarom de Nederlanders, welke zich aldaar vestigen, een zekere som van kundigheden op geographisch, historisch, ethnographisch en staatkundig gebied moeten bezitten, om naar eisch hunne roeping te vervullen, dan wordt het ons duidelijk, waarom in dit geval een handboek, dat dit alles samenvat, noodzakelijk is voor Indië. Onmogelijk is het voor militairen deze verschillende wetenschappen in détail te bestudeeren en toch hebben zij een overzicht daarvan noodig. Voor elken stam of afdeeling zijn die bijzonderheden afwisselend en uit een praktisch oogpunt is het misschien niet onjuist gezien, aldus het overzicht van geographie en ethnographie, geschiedenis en rechtswezen tot één geheel te vereenigen.

De heer v. Eck behandelt eerst de geschiedenis van Nederlandsch Oost-Indië en geeft daarna een geographisch overzicht van de Nederlandsch-Oost-Indische bezittingen.

In de inleiding wordt de opmerkzaamheid er op gevestigd, dat die bezittingen

ten onrechte »koloniën" genoemd worden. Deze opmerking is daar voorzeker uist op hare plaats, en in een leerboek is het wijzen op het verschil tusschen *kolonië* en *bezitting* noodzakelijk. Eene nadere verklaring van dit verschil hadden wij hierbij echter gaarne gezien; juist daardoor zou het eigenaardige van vele toestanden direct duidelijker in 't licht treden.

Op blz. 2 wordt naar aanleiding der natuurkundige verdeeling van Indië in eene Aziatische- en eene Australische helft, gezegd, dat het gedeelte ten O. der lijn van Wallace eens tot Australië behoord heeft. Dit vermoeden omtrent de vroegere geologie, dat Wallace hoofdzakelijk op botanische en zoölogische gronden uitsprak, en, doordien de naam van Wallace er aan verbonden was, al te gereedelijk ingang vond, wordt thans echter door verschillende geologen op goede gronden weersproken, of in elk geval wordt de lijn oostelijker getrokken.

Op. blz. 28—31 wordt het klimaat behandeld. Deze afdeeling laat op vele plaatsen nog al aan duidelijkheid en juistheid te wenschen over. De verklaring der moessons als passaten in Indië is o. a. onjuist. Wel worden de passaten er moessons genoemd, zooals ook op de Indische zee het geval is, doch niet alle winden in Indië zijn passaten, maar werkelijke moessons bestaan er eveneens.

Dat de passaten door de aswenteling der aarde voor ons *gevoel* (ik cursiveer) uit het Z. O. en N. O. komen (blz. 23), is onnauwkeurig gezegd, daar zij het in *werkelijkheid* doen, en ook de windwijzers dit aanduiden. Ook veranderen de winden bij het gaan over den evenaar niet »als het ware" van richting, maar werkelijk. Eveneens is de verklaring van de anti-passaten (blz. 27) onjuist.

Evenals het geologisch gedeelte is het meteorologisch gedeelte, dat slechts 3 pag. bevat, onzes inziens te karig behandeld. Wel is het waar, dat voor beide onze Archipel nog een groot onontgonnen gebied oplevert, maar toch heeft de arbeid van mannen als Verbeek, Bergsma, van der Stok en anderen reeds goede resultaten opgeleverd.

Wij zullen het werk echter niet in alle bijzonderheden nagaan, evenmin op de feilen, die er in zulk een arbeid noodwendig voorkomen, opsommen. Daarom bepalen wij ons meer tot het geheel. Waar de *mensch* het onderwerp van beschouwing is, heeft de heer v. Eck zijn terrein. Blijkbaar is deze afdeeling met de meeste voorliefde behandeld. Misschien is dit te verklaren uit de bijzondere studierichting des schrijvers, die onwillekeurig aan ieder werk een subjectief karakter geeft. Doch eveneens kan men de reden hiervoor vinden in het praktische doel, dat de heer v. Eck zich met dit werk voor oogen stelde. Daar geen voorbericht ons dienaangaande inlicht, blijven wij omtrent des schrijvers bedoeling in het onzekere, en nemen wij volgaarne aan, dat heer v. Eck uitging van de meening, dat de Nederlanders, die op de Militaire Academie hunne opleiding ontvangen, meer met de bevolking dan met iets anders te maken hebben.

Wij gelooven, dat de arbeid van den heer v. Eck voor het omschreven doel, en ook juist voor dit, uitstekend geschikt is. De duidelijkheid van stijl maakt het

lezen gemakkelijk, de zaakrijkheid van den inhoud verschaft een schat van kundigheden voor hen, die in Indië moeten verblijf houden. Daar de omvang kleiner is dan de Handleiding van Dr. de Hollander, is het leerboek van den heer v. Eck voor velen gemakkelijker. Trots de feilen bezit het werk verdienste.

Het boekje van den heer Aitton is niet geschreven voor hen, die Indië wenschen te bezoeken, doch voor Nederlanders, die op school eenige kennis van ons rijk Insulinde en de overige bezittingen wenschen te erlangen. Hiervoor is het werkje goed geschikt, en de citaten uit de geschriften van onderscheidene reizigers maken het niet alleen aantrekkelijker voor jongelieden, doch leeren hen tevens verschillende schrijvers over Indië kennen. Echter een paar opmerkingen. Bij de behandeling der vulkanen (blz. 12) hadden wij voor dit werkje de onbeteekenende voorspellingen van Delaunay liever weggelaten. Waar op dezelfde pag. over de geologie van den Indischen Archipel gesproken wordt, betreuren wij dat *Junghuhn*, een Duitscher, wel genoemd wordt, doch dat de Nederlander *Verbeek*, wiens wetenschappelijke beschrijving van Krakatoa en wiens talrijke geologische onderzoekingen in Indië in het buitenland hoog geroemd worden, die op grond hiervan aan de Universiteit te Breslau zelfs tot doctor honoris causa gepromoveerd is, dat onze eigen verdienstelijke landgenoot geheel vergeten is.

Wanneer wij over het verdere van den inhoud zwijgen, wil dit niet zeggen, dat wij met alles volkomen instemmen, doch dat wij het geenszins den plicht van een beoordeelaar achten een serie van opmerkingen mede te deelen. Wij besluiten daarom met het weergeven van den algemeenen indruk, en deze is voor het laatste zoowel als voor het eerste werk vrij gunstig. Dat wij gaarne de stof meer tot zuivere geographie beperkt gezien hadden, hebben wij reeds gezegd. De enkele misstellingen en onjuistheden, die de schrijvers bij het gebruik hunner werkjes zelve natuurlijk ontdekken zullen, kunnen bij een tweeden druk gemakkelijk verbeterd worden.

Amsterdam 3 Mei '86. H. Blink.

Bijdrage tot de kennis der geschiedenis van het Bandjermasinsche rijk 1860—1866 door H. G. J. L. Meyners, Gepens. Luit.-kolonel van het Nederlandsch Oost-Indisch leger, Ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse. Leiden, E. J. Brill. 1886. 8°. Prijs *f* 3.25.

Indien nog eenig bewijs noodig ware, dat veel goede wil en de beschikking over de noodige bronnen te zamen niet voldoende zijn om een leesbaar werk samen te stellen, dan zou dat bewijs voorzeker wel geleverd zijn door het boek, waarvan wij den titel hierboven ternederschreven.

Het is toch zeker voor het schrijven van geschiedenis — zelfs niet van »bijdragen tot de kennis der geschiedenis" — niet voldoende, wanneer men zich in hoofdzaak bepaalt tot het aaneenrijgen der in der tijd door het hoofd van

bestuur ingediende maandrapporten. Die rapporten behelzen eene groote hoeveelheid *détails*, voor den geschiedschrijver van geene waarde; zij geven uit den aard der zaak rijp en groen, omdat de steller nog niet wist, in hoeverre op zichzelve onbeduidende voorvallen later wellicht van belang zouden kunnen blijken.

De geschiedschrijver moet dus al de rapporten bestudeeren en met elkaar in verband brengen; er uit verwijderen al wat van geen of van al te ondergeschikt belang blijkt te zijn, de gewichtige gebeurtenissen op den voorgrond doen treden, enz.

Verder is het voor iedereen, die in geschrifte voor het publiek optreedt, een eerste vereischte dat hij beschikke over een behoorlijken stijl; zonder zoodanigen stijl kan zijn werk veel wetenswaardigs bevatten en toch zal het den lezer niet kunnen voldoen.

In beide opzichten is de heer Meyners te kort geschoten. Hij geeft ons een volledig afschrift van het vonnis tegen Demang Lehman (blz. 52—64), waar een overzicht van hetgeen den krijgsraad gebleken was verre de voorkeur zou hebben verdiend; hij noemt ons tal van namen van onbekende personen, die als hoofden der bevolking optraden (zie o. a. bl. 77); hij schrijft vijf bladzijden om te verhalen dat een paar Europeesche militairen door eigen schuld vermoord zijn geworden, wat niets met krijgskunde of staatkunde te maken had (blz. 100) en dertien bladzijden over eene mislukte poging om de zonen van Antassarie aan onze zijde te krijgen (blz. 109); hij deelt alle mogelijke bijzonderheden mede, die niemand ter wereld belang kunnen inboezemen (b. v. blz. 240), en schrijft soms gedachteloos uit de verslagen over (zie o. a. blz. 156, 159, 175 en anderen).

En wat den stijl betreft, — elke bladzijde bijna levert het bewijs dat »*n'est pas auteur qui veut*". Wij zullen daarvan wel geene voorbeelden behoeven aan te wijzen; de lezer zal ze voldoende zelf vinden, ook zonder er naar te zoeken.

Wanneer wij nu nog opmerken dat de Schrijver, geene rekening houdende met latere gebeurtenissen, Mangkoe Sarie telkens âls »onze zoo getrouwe" bondgenoot prijst (blz. 137, 159, 172), hoewel die brave man in 1873 onze zijde verliet en eerst in 1877 opnieuw in onderwerping kwam; dat hij ons op blz. 11 mededeelt hoe de residentie Z. en O. Afdeeling van Borneo volgens den Regeerings-Almanak van 1881 was verdeeld, terwijl hij over zoodanigen almanak van 1886 — of minstens van 1885 — had kunnen beschikken, en dan nog geheele regels uit die mededeeling laat wegvallen; dat de vorst van Kota Waringin voortdurend (blz. 69 en vlg.) als Z. M. wordt geïntituleerd, een titel die, in het *Nederlandsch* gebied, toch alleen aan onzen Koning toekomt, — dan zal het wel niet noodig zijn dat wij nader gaan betoogen waarom het werk des Heeren Meyners ons heeft teleurgesteld.

Deze uitspraak doet ons leed. De welwillendheid van den Minister van Koloniën, die de beschikking gaf over de officiëele bescheiden, en de ijver van den Schrijver hadden gezamenlijk betere belooning verdiend dan thans naar onze

meening het geval kan zijn; en in het algemeen zijn wij te zeer in onzen schik, wanneer er weder een stuk Indische geschiedenis uit de archieven wordt opgedolven, dan dat wij niet over kleine fouten gaarne zouden heenstappen.

Maar wij zouden hier een al te grooten stap moeten doen. De waarheid eischt de erkenning, dat de Schrijver niet berekend is geweest voor de taak, die hij zich oplegde.

De machinist der Koninklijke Nederlandsche Marine. Zijne positie en behandeling door J. G. B. Oud Marine-Machinist. Nijmegen, H. C. A. Thieme. 1886. 8°.

Ziehier eene brochure, die, naar het ons voorkomt, inderdaad ernstige overweging verdient. Sedert de stoommachine in vele opzichten het belangrijkste onderdeel onzer oorlogsschepen geworden is, moet hare verzorging ook zoo volkomen mogelijk zijn; moeten zij, die met de zorg voor het stoomwerktuig zijn belast, zoo wel theoretisch als practisch geheel op de hoogte zijn van hunne taak. Het spreekt van zelf, dat de maatschappelijke stelling van deze personen in overeenstemming dient te zijn met de van hen te vorderen kennis en met de op hen rustende verantwoordelijkheid.

Mag men den schrijver dezer brochure gelooven — en inderdaad maakt alles wat hij mededeelt den indruk, van te goeder trouw ter neder gesteld te zijn — dan laat de »positie en behandeling" van den »machinist der Koninklijke Nederlandsche Marine" maar al te veel te wenschen over. Zijne opleiding is, voor de tegenwoordig noodige eischen, onvoldoende; de zee-officieren, zelfs de adelborsten der eerste klasse, beschouwen hem als hun mindere, die slechts heeft te doen »wat gelast wordt;" alle geest van initiatief wordt, waar hij bestaat, onderdrukt, en het technisch toezicht wordt opgedragen aan zee-officieren, die daarvoor niet speciaal zijn opgeleid.

Zulk eene regeling kan bezwaarlijk tot iets goeds leiden: »in het stoomvak" staat »eene scheiding van theorie en practijk" gelijk met »het vormen van slechte leermeesters en machines bij machines" (blz. 31). En een der gevolgen van de onderdrukking van alle zelfstandigheid bij de machinisten is, dat menigeen — en dan natuurlijk het beste deel, dat ook elders gemakkelijk aan den kost kan komen — den dienst ontijdig verlaat.

De positie van den machinist in het particuliere leven is, zooals de schrijver blz. 42) aantoont, zoowel moreel als intellectueel, veel beter dan die bij de marine. Zoolang dit het geval is, zal de laatste niet goed gediend worden.

Die positie moet dus in het belang van 's lands dienst verbeterd worden. Men verbetere de opleiding, zoodat de machinisten in algemeene ontwikkeling niet ten achter staan bij de zee-officieren; men geve hun dan ook den officiers-

rang en behoorlijk uitzicht op bevordering, en make intusschen overgangsbepalingen in het belang van het thans aanwezige personeel.

Eene uitvoerige bespreking van dit onderwep zou *in dit tijdschrift* minder op hare plaats zijn. Wij bepalen er ons derhalve verder toe, de aandacht op bovengenoemde brochure te vestigen.

NIEUWE UITGAVEN.

IN NEDERLAND EN NEDERLANDSCH-INDIË.

Annales du Jardin Botanique de Buitenzorg, publiées par M. le Dr. M. Treub. Leide, 1886. 8°. vol. V. 2e partie.

Beets (N.), O bi Kristiani manga poedji ma dodotto ka ja poddono. Kort begrip der Christelijke heilsleer. Leiddraad bij de catechisatiën. Vrij gevolgd. Utrecht, 1886. 8°.

Boekoe tjerita-an die benoea negerie Tjiena menjalin darie boekoe »Samkok" njang N°. 23—24. Terkarang oleh Tan Siauw Tjiak & Poei Tjien Hie. Bagi 'an njang ka-lima. Soerabaia, Bie Siong Hoo. 1885. 8°.

Brink (Dr. Jan ten), Onze hedendaagsche letterkundigen, met bijschriften. Conrad Busken Huet. Amsterdam, Tj. van Holkema. 1886. folio. Met portret. *f* 2.50.

Brons Middel (R.), Ilmoe boemi Hindya-Nederland. Batavia, Albrecht & Co. 1886. 8°.

Houthuyzen (B. v.), De zegel-ordonnantiën (Staatsbladen van N.I. 1886. N° 131—136 en 172) benevens de officiëele Toelichting, met kantteekeningen tarieven en alphabetisch register. Batavia, Ogilvie & Co. 1885. 8°.

Kemp (P. H. van der), Billiton-opstellen. Batavia, 1886. 4°.

Maatschappij (Nederlandsch-Indische Levensverzekering- en lijfrente-) tot stand gebracht in 1859 door den heer C. F. W. Wiggers van Kerchem. Verslag over het zes en twintigste boekjaar (1 Januari—31 December 1885). Batavia, Albrecht & Co. 1886. 4°.

Programma der lessen aan de Hoogere Burgerschool met driejarigen cursus voor meisjes te Batavia. Vierde schooljaar. 1885—1886. Batavia, J. Kolff & Co. 1886. 8°.

Pruys van der Hoeven (A.), Mijne ervaring van Atjeh. 's Gravenhage, Gebr. Belinfante. 1886. 8°. *f* 1.75.

Sol (C. P. S.), De rechtspraak voor de particuliere landen. Batavia, G. Kolff & Co. 1886. 8°.

Toelichting op de concept-ordonnantie op het zegel-recht. Herdruk. Batavia, Landsdrukkerij. 1885. 8°.

Vorderman (A. G.), Kritische beschouwingen over Dr. C. L. van der Burg's »Materia Indica", tevens eene bijdrage tot de kennis van eenige inlandsche geneesmiddelen. Batavia, Ernst & Co. 1886. 8°.

Uilkens (J. A.), Indische vertoogen. 2de Serie. Nos 1—10. Amsterdam, Jan D. Brouwer. 1885. 8°.

Zegel-ordonnantiën (De). Staatsblad 1885 Nos 131, 132, 133 en 172. Herdruk. Batavia, Landsdrukkerij. 1885. 8°.

IN HET BUITENLAND.

Hager (Carl), Kaiser Wilhelms-Land und der Bismarck-Archipel. Nach den neuesten Quellen geschildert. Mit Abbildungen und zwei Karten von Kaiser Wilhelms-Land. Leipzig, Gressner u. Schramm. 1886. 8°. *f* 1.30.

Heims (P. G.), Unter der Kriegsflagge des Deutschen Reichs. Bilder und Skizzen von der Weltreise S. M. S. Elisabeth 1881—1883. Mit mehreren Karten der Reise. Leipzig, F. Hirt & Sohn. 1885. 8°. *f* 5.20.

Hierin o. a. ook: Bilder aus den Tropen. Ein Blick auf Cochinchina, Singapore und Java.

Kolonialpolitik (Die Deutsche). Fünftes Heft. Leipzig, Gebhardt & Wilisch. 1886. 8°.

Lefebvre Saint-Ogan, La question coloniale et la crise. Paris, Cerf. 1886. 8°. (60 p.).

Montero y Vidal (D. José), El Archipiélago Filipino y las islas Marianas, Carolinas y Talaos su historia, geografia y estadistica. Obra ilustrada con dos Mapas. Madrid, 1886. 8°.

Neelmeyer-Vukassowitsch (H)., Grossbritannien und Irland. Mit besonderer Berücksichtigung der Kolonien nach eigenen Beobachtungen geschildert. Leipzig, Albert Unflad. 1886. 8°.

Rambaud (Alfred), La France coloniale. Histoire. Géographie. Commerce. Ouvrage publié avec la collaboration de MM. L. Archinard, A. Bouinais, V. Nicolas, Pierre Foncin, Dutreuil de Rhins, Charles Lemire, Paul Soleillet, A. Paulus, Jacques Tissot, Henri Deloncle, Gabriel Marcel, Brétignière, Béraud, Isaac, Hurard, Jacob de Cordemoy, A. Goupil, Jules Léveillé. Avec 12 cartes en trois couleurs. Paris, Armand Colin et Cie. 1886. 8°. *f* 4.40

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

CURIEUSE BIJZONDERHEDEN OMTRENT HET LEGER VAN MADRAS.

Bij geen leger dat de wereld ooit gezien heeft, is het met de officieren zóó gesteld geweest als het tegenwoordig nog gesteld is bij het leger van Madras, beweert de *Times of India*, en zij voert eenige feiten aan die inderdaad verbazend zijn.

Men telt b. v. bij het leger van Madras 222 (zegge: tweehonderd tweeëntwintig) luitenant-kolonels en daarentegen slechts dertig majoors.

Het leger is ruim 40 000 man sterk, en voor de geheele infanterie en cavalerie zijn niet meer dan zevenendertig kapiteins beschikbaar.

Op elken majoor vindt men ruim zeven kolonels, op elken kapitein precies zes kolonels.

Bij het veertiende regiment infanterie staan een kolonel, een luitenant-kolonel en drie majoor-luitenants, maar geen enkele majoor en ook geen enkele kapitein.

Bij het dertiende een kolonel, twee luitenant-kolonels en drie luitenants. De twee oudste hoofdofficieren hebben samen 67 jaar dienst, de twee jongste luitenants samen 8. Het gevoel van zoo'n luitenant als hij aan de toekomst denkt terwijl hij een partijtje maakt met den kolonel tegenover, en een luitenant-kolonel rechts en links naast zich, moet onbeschrijfelijk vroolijk zijn.

TOOVERIJ ONDER DE JAVANEN.

Het is mij menigmaal voorgekomen, zegt de Heer J. Kreemer in de *Mededeelingen van wege het Ned. Zendelinggenootschap* »dat mij een zieke, die mij

om obat (medicijn) kwam verzoeken, op mijne vraag naar zijne ongesteldheid, ten antwoord gaf: »kénging tijang" [1]) men heeft mij getroffen, betooverd.

Het aannemen van eenen noodlottigen invloed of eene macht, die de eene mensch op den anderen kan oefenen, bestaat zeker algemeen bij alle volken, ook bij de christennaties. Zoo hoorde ik zelfs in de noordelijke provincies van Nederland dikwijls van tjoenderij (betoovering) gewagen.

Op Oost-Java doet zich de betoovering van een' mensch al heel eigenaardig voor, en het is zeker niet kwaad, dat wij Europeanen daarvan kennis dragen.

Santri's en hadji's zijn hier de handelende personen, en de aangewende tooverkunst zal dus wel van Arabischen oorsprong zijn.

Men heeft dan vooreerst kĕmodong, dat niet slechts een tooverformulier is, zoo als in het woordenboek staat, maar de geheele verrichting der voorgenomen betoovering uitdrukt. De toekang kĕmodong is door dezen of genen, tegen grove belooning, uitgenoodigd, eenen of anderen vijand den dood aan te doen. In dat geval begint de man met van dien persoon op een stukje papier eene beeltenis te ontwerpen. Is hij daarmede gereed, dan wordt dat papiertje opgerold. Op een ander stukje papier schrijft hij nu zijn loon: een sapi, een karbouw, of het geld. Hierop worden de beide gewichtige documenten vereenigd, nadat er eene naald is ingelegd. Zóó doet men ze in een' bamboekoker zonder geledingen (woekoe, in deze beteekenis niet in het woordenboek), er nog eene naald bijvoegende. Dezen bamboekoker zet men vervolgens op de hand, er inmiddels wierook onder brandende, en zijne vervloekings-gebeden richtende tot den baarlijken duivel. Gelukt de onderneming, dan verdwijnt op eens het geheele toestel. De bedoelde persoon wordt ziekelijk, krijgt gezwollen ledematen en sterft.

Zoo komt ook voor satĕt (n. i. w.), dat bijna op dezelfde wijze geschiedt, alleen brandt men er geen wierook bij. De gevulde bamboekoker wordt begraven op het erf van den vijand, die dan welhaast — indien de betoovering n. l. gelukt, — begint te hoesten, opzwelt, en evenzeer het leven verliest.

Eindelijk hoorden wij nog van tlĕkim (n. i. w.), waar geen teekening bij te pas komt. De betoovering heeft hier bloot plaats door eene Arabische formule. De »geraakte" gaat heen aan bloedspuwing.

---

1) Men zegt ook »kĕnô toedjon", dat ook kan beteekenen: door een ongeluk getroffen van wege Allah. In deze beteekenis komt het voor in het Javaansch handschrift door Dr. Gunning uitgegeven Gan r. o. 2. Het is daar en in het Javaansch woordenboek van Prof. Vreede niet verklaard.

DE NEDERLANDSCHE PAPIERINDUSTRIE EN ONZE OOST.

De uitvoer van papier, de totale algemeene uitvoer uit Nederland naar Indië, is sedert 1872 tot het vorige jaar bijna verdubbeld.

De doorvoer naar Indië nam in totaal ongeveer $3\frac{1}{2}$ maal toe.

De uitvoer uit het vrije verkeer (vergeleken met den uitvoer in 1872—73 *met* certificaat van oorsprong) werd ruim tweemaal grooter.

Een en ander toont de Heer J. T. Cremer in het Mei-nummer van *de Economist* met cijfers aan, en uit de feiten trekt hij deze leering: »Wenschen wij door kunstmiddelen de Indische consumtie voornamelijk ten bate te doen strekken van onze producenten (geheel daargelaten de hoofdvraag, of dit billijk zou zijn jegens schrijvers en drukkers in Indië) dan openen wij onzer industrie geen groot débouché. Van de duizend inwoners daarginds kunnen misschien slechts twee ons papier gebruiken. De weinige Europeanen zijn er bijna uitsluitend de verbruikers. De Chineezen gebruiken voor hun schrift de zoogenaamde Oostmaische inkt, penseeltjes en hun eigen papier. Onze algemeene uitvoer naar Indië, bedragende ongeveer drie ten honderd van het totaal, staat misschien gelijk met het verbruik van een stad van den tweeden rang in Europa. Kan bescherming van die markt merkbaar voordeel geven aan onze papierindustrie in het algemeen?"

De Nederlandsche papierfabrikanten, voegen wij er bij, moesten liever de *Nederlandsche* consumenten trachten te bewegen, hun papier te gebruiken; dat zou vrij wat meer de moeite waard zijn. In Nederland zelf wordt ontzaglijk veel buitenlandsch fabricaat gebruikt. Waarop b. v. wordt het *Nieuws van den Dag* gedrukt? Op Duitsch papier. Waarop de *Nieuwe Rotterdamsche*? Op Duitsch papier. Waarop *het Vaderland*? Gedeeltelijk op Duitsch prpier. Zelfs het protectionistische *Dagblad* trekt, als wij ons niet vergissen, zijn papier uit den vreemde.

Met de klagers, tegen wie de Heer Cremer opkomt, gelooven wij dat de consumptie van Nederlandsch papier zoowel in Nederland zelf als in Indië afneemt. Maar aan wien de schuld? Wij spreken nu uitsluitend van courantenpapier en moeten dienaangaande op grond van ondervinding getuigen, dat de Nederlandsche fabrikanten met dezelfde qualiteit duurder zijn, niet alleen dan hun concurrenten in Duitschland, maar ook dan hun concurrenten in België, *en* dat zij veel trager zijn in de uitvoering van orders, veel minder vlug werken.

NOG MEER CONCURRENTIE BIJ DE STOOMVAART OP INDIË?

De omstandigheid, dat bij het besluit van de ongelukkige aandeelhouders der maatschappij *Insulinde* om tot liquidatie over te gaan, de wensch werd uitgedrukt dat er een nieuwe stoomvaartmaatschappij opgericht mocht worden, geeft een medewerker van de *Arnhemsche Courant* deze waarschuwingen in de pen:

»Zoo ooit het bewijs kan worden geleverd, dat er voor concurrentie geen ruimte meer bestaat, dan is dat hier het geval en behoeft men slechts te rade te gaan met de uitkomsten in de jongstverloopen jaren verkregen. Het eenige jaar, waarin de Maatschappij »Insulinde" al hare stoomschepen in de vaart had, was 1884, en zoo gevraagd wordt met welk gevolg, dan blijkt dat de onderneming over dat jaar een verlies leed van ƒ 168,000 op de 11 reizen, terwijl de oudere ondernemingen, namelijk de stoomvaartmaatschappij »Nederland" en de Rotterdamsche Lloyd, die tot dusver voor hare aandeelhouders goede resultaten hadden opgeleverd, genoodzaakt waren de dividendbetaling te staken. Het is waar, dat ook hier kwijning van handel en nijverheid haar invloeden doet gelden, doch evenzeer, dat men, voor welke onderneming ook, altijd rekening zal moeten houden met het periodiek terugkeeren van zulke ongunstige handelstoestanden. In het vorige jaar was het daarmede trouwens niet beter gesteld dan in 1884, en toch zien wij, dat de Maatschappij »Nederland" na ruime afschrijvingen 4 pct. dividend kan uitkeeren, terwijl de Rotterdamsche Lloyd 3 pct. onder hare aandeelhouders ter verdeeling zal brengen. Voegt men daarbij, dat in 1885 de mededinging der »Insulinde" zooal niet geheel verdwenen, dan toch tot een minimum gereduceerd was, dan ligt de gevolgtrekking al te zeer voor de hand, dan dat niet een ieder ze dadelijk tot de zijne zal maken.

»Wellicht zal men er nog meer uit willen afleiden en betoogen, dat wanneer in een tijdperk van abnormaal lage vrachten zulke uitkomsten kunnen verkregen worden, het vooruitzicht toch inderdaad bijzonder gunstig moet worden genoemd. Oppervlakkig moge dat juist schijnen te zijn, zoodra men de zaak meer van nabij beziet, valt er veel op af te dingen. Voornamelijk dient in 't oog te worden gehouden, dat de »Nederland" met hare 11 eigene en 3 gehuurde stoomschepen. en de »Lloyd" met 7 stoomschepen voor de groote vaart, in de laatste jaren van zeldzamen voorspoed konden gewagen, in zoover ze niet enkel voor grootere zeerampen gevrijwaard bleven, maar grootendeels zelfs voor die ongevallen van geringere beteekenis, die echter zoowel wegens tijdverlies als uithoofde der kosten van herstel doorgaans ten gevolge hebben, dat het voordeel der reis te loor gaat, indien de schade daarbij al

bepaald blijft. Hoezeer men het voor onze maatschappijen moge wenschen dat zij bij voortduring even gelukkig moge varen, men zou zeker verkeerd doen daarop te rekenen, en geheel anders zou natuurlijk het resultaat zijn wanneer de rekening »eigen assurantie," in plaats van eene belangrijke bate af te werpen, gedurende één of meerdere jaren versterking noodig had.

»Ook aan de buitenlandsche concurrentie zal niet altijd gemakkelijk het hoofd kunnen worden geboden; hoewel de Engelsche stoomvaartlijnen totdusver, naar het schijnt, niet veel goederen-vervoer aan de Nederlandsche ondernemingen hebben onttrokken, blijft het de vraag of datzelfde ook in het vervolg steeds gezegd zal kunnen worden, vooral voor het geval, dat eene of meer onzer Indische handelsinstellingen het vervoer met buitenlandsche stoomschepen mochten bevorderen.

Bovendien vergete men niet, dat er nog altijd Nederlandsche passagiers gevonden worden, die aan de booten der *Messageries Maritimes* en der *Peninsular & Oriental Company* de voorkeur geven. Hoe zal het zijn als de stoomschepen der gesubsidieerde Duitsche lijn de beloofde snelheid hebben, waardoor de reis met 3 à 4 dagen kan worden bekort?

Vooral kan men er in dat geval op rekenen, dat de vrij talrijke Duitschers in onze Oostindische kolonien alsdan aan de nieuwe onderneming de voorkeur zullen geven.

Men ziet dus, dat, al zijn de vooruitzichten niet slecht, toch redenen in genoegzame mate voorhanden zijn, om de verwachtingen niet al te hoog te spannen, en in elk geval om de oprichting eener nieuwe stoomvaartmaatschappij op Nederlandsch-Indie slechts in zoodanig licht te kunnen beschouwen, dat zulk eene handeling als roekelooze geldverspilling zou moeten gekenschetst worden."

Volkomen juist.

Maar dit zal niet beletten dat er over korter of langer tijd, al gelden dan ook dezelfde argumenten nog, weer een poging wordt gedaan om een derde maatschappij in 't leven te roepen. Het heeft vrij wat voeten in de aarde, voordat men op commercieel en industriëel gebied aan een nieuwe onderneming zich waagt, maar heeft eenmaal iemand den moed daartoe gehad en gaat het hem een beetje voor den wind, dan ook zitten hem dadelijk concurrenten op de hielen en zoo dicht als 't maar kan. In Indië hebben wij dat o. a. gezien bij de tabakscultuur, in Nederland o. a. bij de stoomvaart op de kolonie.

Wij hebben tegenwoordig twee maatschappijen, de *Nederland* en de *Rotterdamsche Lloyd*, die met de *Messageries Maritimes* en de *Queensland Line* — om van de *P. O. Company* en de *Deutsche Lloyd* niet eens te spreken in de behoefte meer dan ten volle voorzien. Die maatschappijen hebben bewezen, met haar tijd te willen meêgaan; zij mogen nog niet volmaakt zijn — wij zelven hebben haar gebreken meer dan eens, en soms misschien scherper dan wel noodig was, in 't licht gesteld — ze hebben toch gaandeweg verbeteringen

ingevoerd, en beide, de *Nederland* vooral, verdienen thans reeds met eere genoemd te worden. Waarom nu die twee maatschappijen niet met alle kracht gesteund, opdat *zij* beantwoorden aan het ideaal, dat men zich van een stoomvaartmaatschappij gelieft te maken? Men spreekt altijd van vaderlandsliefde, en men schijnt herhaaldelijk er op uit te zijn om door lichtzinnige concurrentie echt nationale ondernemingen in den grond te boren. Men toost heel veel en heel aandoenlijk op de eendracht die macht maakt, en dagelijks verdeelt en versnippert men, hetzij uit kortzichtigheid, hetzij uit jaloezie. Zoo *kan* er niets groots tot stand komen; zoo blijven wij klein, deerniswaardig klein.

IN DIENST.

UIT HET ENGELSCH VERTAALD

DOOR

M. C. FRANK.

(2e *Vervolg*).

ZESDE HOOFDSTUK.

EEN FEESTMAAL.

Vrijdag-morgen was gekomen. »Vandaag, vandaag", dacht Verona, toen zij hare oogen opende, »vandaag komt George!" en in haar hart voelde zij die innige trilling van verrukking, die wij zoo zelden voelen in dit leven.

Als iemand, die in een gelukkigen droom verkeert, verrichtte zij de plichten van den dag.

Bellasyne was te Aston Royal aangekomen, en zij hadden een haastigen groet gewisseld in den gang; dat was alles. Hun volgende ontmoeting zou plaats hebben in de ontvangzaal, vóór het eten. Die tijd naderde; de bel die het kleeduur aankondigde, om zeven uur, had reeds geluid.

De oude kamenier, mademoiselle Calonne, kwam in de kamer van Verona, om de laatste hand te leggen aan haar avondtoilet.

»*Ah, quel ennui!* Deze *Monsieur*, die kolonel, is waarlijk gekomen. Hoe ongelukkig!"

Een diensttijd van vijfentwintig jaren schonk haar het privilege een warme belangstelling te mogen toonen en krachtdadig tusschen beiden te komen in de zaken der familie Aston, hetwelk even vereerend was voor haar als hinderlijk voor hare meesteressen.

»Wees voorzichtig, mademoiselle, wees voorzichtig! Dit zal slecht afloopen. Een huis met twee deuren is moeielijk te bewaken. Gij hebt twee minnaars. Het is moeielijk twee minnaars te hebben, en beiden in hun humeur

te houden, en gij bezit geen talent voor coquetterie. Ik weet niet welke vrees, welke angst mij aangrijpt; er zal iets vreeselijks komen van dit alles! Dit huis is een *maison à crime*, alsof het in den ouden tijd was, toen er niets in stak de menschen te vermoorden."

»Wat een onzin praat ge toch! Ge wordt al te dwaas, Calonne; 't is waarlijk onuitstaanbaar!"

»Zóó, is het onzin? Nu, we zullen zien. Ik heb oogen; ik weet wat ik zeg. Vandaag heb ik dien kolonel ontmoet; zoo lang, met een gezicht zóó ernstig, zoo streng en somber; ik dacht bij mij zelve: als je dien man tegenwerkt, zal hij zichzelven van kant maken, òf den medeminnaar, òf u;" zei Calonne, met echt-Fransche levendigheid sprekende.

»Dwaasheid! Hoe kunt ge zulke bespottelijke dingen zeggen?"

»Is het verwonderlijk, dat men bespottelijke ideeën in het hoofd krijgt, of dat ik, op het land wonende, bevangen word van droefgeestigheid?"

Verona was vroeg in de ontvangzaal, met de hoop, Bellasyne nog eenige minuten *en tête-à-tête* te kunnen spreken, eer het gezelschap bijeenkwam; maar zij vond niemand dan Ella in de zaal.

Ella's mooi, wit voorhoofd was gerimpeld, en zij zag er, — zooals zij dan ook was, — zeer knorrig uit.

»Ik feliciteer u, Verona!"

»Waarmeê?"

»Er is nu geen twijfel meer aan, wie Lady Rockingham zal worden!" Zij kon een zweem van jaloerschheid niet onderdrukken.

»De tijd zal het leeren. *Ik* wil het niet worden, dat is zeker."

»O, ik ben er verzekerd van; Rockingham heeft oogen noch ooren dan voor u. Hij wil mij niet eens aanzien, dat hatelijke mannetje, hoe beminnelijk ik mij ook voordoe."

»Dat is zeer bedroevend, Ella!"

»Alles wel beschouwd", zei het mooie zusje snibbig, »wil ik hem niet eens hebben."

»Dat is gelukkig, als de druiven zuur zijn."

»Ja, hij is al te afschuwelijk — en zeer klein."

Verona lachte.

»Ik denk er over, evenals gij, en heb dat reeds lang geleden ontdekt."

»Heeft hij u gevraagd?"

»Neen, de Hemel zij gedankt; ik zal hem geen gelegenheid daartoe geven, ge zult het zien."

»Wel, hij doet wel zijn best. Den heelen voormiddag in onze kamer met

u alleen, den heelen middag uit rijden met u, en met niemand dan Carlo om voor dwarskijker te spelen! — We zullen van avond zoo'n plezier hebben! Zoo'n heerlijk dansje! Ik ben benieuwd naar kapitein Douglas! Hij is zeker weer een van Carlo's valken, die uilen zijn. Hij behoort tot den kring van Lady Hailborough. Ik heb hem eens gezien op een diner in Londen, en ik vond, dat hij er knap uitzag. Hij is zeker ook lichtzinnig — denk ik, en laf; en hij zal aan zijn knevel plukken en zeggen, dat alles vervelend is; een baardelooze garde-officier, — een akelige, verwaande jongen; en alle jongens zijn naar; alle, behalve Carlo, die lieveling. De eenige verlichting van de wederwaardigheden van mijn leven — is Carlo!"

Terwijl zij dit zeide, bekeek Ella zich met stille voldoening — en dit mocht zij — in een der talrijke, reusachtige spiegels die aan de muren der ontvangzaal hingen.

»Niemand komt om met mij te trouwen, Verona; niemand om mij het hof te maken! Er is geene kans, dat een tweede Lord, met veertig duizend pond 's jaars, om mij zal komen. Het zou te veel geluk zijn voor ééne familie! Iederen morgen van mijn leven, als ik mijn gebed doe, voel ik mij juist als die ontrouwe rentmeester: — »»ik kan niet graven en ik schaam mij te bedelen."" Ik wou dat ik als werkmeid kon gaan dienen; ik dweep met schrobben en boenen. Niemand zal met mij willen trouwen, en zoo lang ik leef zal ik nooit een stuiver kunnen verdienen, en dan ziet ons arm Moedertje mij aan — en zij heeft er wel reden toe — alsof het haar een onoplosbaar raadsel was, waarom ik niet trouw, daar ik toch de schoonheid van de familie ben. Het is zeer hard! Als ik een man was zou ik dienst nemen; ja, dat zou ik. Als gij met Rockingham getrouwd zult zijn, zal het zeer zusterlijk zijn van u, een man voor mij te zoeken."

»Ik zal nimmer met hem trouwen; nimmer, nimmer!"

»Gekheid! Ge zoudt hem niet kunnen weigeren; denk toch aan dat prachtige landgoed Charlescot!"

»Al had hij honderd Charlescotten, ik zou hem toch weigeren."

»Dan zoudt ge, lieve zuster, een veel grootere zottin zijn, dan waar ik u voor houd."

Op dien avond, die zoo gewichtig zoude zijn voor haar levenslot, was Ella gekleed in het allerlichtste blauw, en haar costuum was zoo stijfgeregen en nauwsluitend als de meest roekelooze mode het eischte; maar dat werd eenigszins goedgemaakt door haar lange, tengere gestalte en haar aanbiddelijk blond gezichtje. Haar gouden haar lag in betooverende lokjes op haar blank voorhoofd, en onder deze »franje" — dat is immers de bekoorlijke technische uitdrukking? — schitterden vroolijke oogen van het

meest-wereldsche blauw, bijna gesluierd door lange, zwarte wimpers. Iedere beweging die zij maakte, was onbestudeerd sierlijk; iedere blik was eene gedachte. De gedruktheid van de huwelijksmarkt te Daleshire moest inderdaad wel groot zijn, wanneer de mooie Ella, met al hare bekoorlijkheden, vertwijfelend de oogen liet waren over een treurige wereld van mannen, die niet wilden — of niet konden trouwen!

Op ditzelfde oogenblik waren de vlugge handen van Rockingham bezig, zijn witte das om te doen, met die volmaakte nauwkeurigheid die een vereischte is voor een »gentleman". De inhoud van zijn bijna fabelachtige toiletkist was in het rond verspreid; men zei — dat wil zeggen: Calonne had van Watkins, den kamerdienaar van Lord Rockingham, gehoord — dat die toiletdoos zevenhonderd pond had gekost. Rockingham was in de beste stemming, en de weerkaatsing van zijn welgevormd gezicht in den spiegel, toonde een man die over zichzelven en de heele wereld voldaan was.

Hij dacht: »Ik ben geen dwaas geweest, en ik heb mij niet vergist. Zij is juist zooals ik dacht. Zij is het liefste meisje, dat ik ooit gezien heb; zij is bekoorlijk! Dat arme zieltje, wat was zij bang voor de bruine hit! Ik heb een hekel aan een vrouw die rijdt! Wat heeft zij lieve, bedaarde manieren! Ik geloof, dat zij van mij houdt, en, doet zij het niet, dan *zal* zij het gaan doen!" En hij herinnerde zich de vaak herhaalde meening van Byron, omtrent tijd en gelegenheid. »Zij houdt wel van mij; zij ziet er zoo gelukkig uit. Sedert ik hier ben, is zij zoo veranderd!"

Verona *was* veranderd: maar omdat Bellasyne in Engeland was en omdat hij te Aston Royal zou komen logeeren.

Rockingham spoedde zich naar de ontvangzaal; ook hij was bezield met de hoop, aan alle verliefden eigen, eenige minuten *tête-à-tête* door te brengen met de *dame de ses pensées*.

Rockingham werd voor zijne vlugheid beloond: hij vond Verona alleen, want Ella verliet de zaal toen hij binnentrad.

Verona droeg een wit kleed met roode strikken. Had Bellasyne niet, met mannelijke onnadenkendheid gezegd, dat hij haar gaarne met roode strikken zag? Decie, een lief, blondharig kind met blauwe oogen en rozenwangen, zat op hare knieën.

»Heeft Verona niet een lief, mooi kleed aan?" zei Decie, haar met de kleine, mollige vingers overal betastende.

»Ja, heel lief, Decie!" zei Rockingham; en, het woord tot Verona richtende vervolgde hij:

»Wat ziet gij er van avond lief uit!"

Dit compliment was welverdiend; Verona zag er lief uit, zooals iedere

vrouw die bemint en bemind wordt. Hare oogen schitterden van blijde opgewondenheid, haar gezicht straalde van genot. Eenige minuten later zou George Bellasyne in deze kamer komen, dat wist zij. Haar hart klopte onstuimig; zij had het bestaan van Lord Rockingham volkomen vergeten. Over tien, ja, over vijf minuten, zou Bellasyne aan hare zijde zijn en zij zou hare hand in de zijne leggen.

De heele familie vergaderde; Matty, Alice en Jeanne traden binnen; daarna introduceerde Carlo zijne vrienden, — kapitein Douglas en den jongen Hyde; toen volgde een lange rij zusjes in witte kleedjes en gekleurde *ceintures*, en eene gouvernante. Een oogenblik later kwam Squire Aston zelf; frisch, gezet en vroolijk, met het voorkomen van een welgedaan en tevreden patriarch; eindelijk de vrouw des huizes, slank en bleek, in zwart fluweel.

Daar luidde de schel voor het diner, en in dit kritieke oogenblik trad — als de laatste, maar niet als de minst indrukwekkende gast — kolonel Bellasyne binnen.

Langer dan een half uur had Verona de hooge, wit en goud geschilderde deur in 't oog gehouden met koortsachtige onrust. Alle oogen waren op Bellasyne gericht, eenigen zagen hem aan met beleedigende onverschilligheid, anderen met liefde of haat. Voor Verona was hij, zooals hij altijd geweest was en altijd zoude zijn, het eenige doel haars levens. Rockingham vreesde en haatte hem. De Astons (vader en moeder) hielden niet van hem, maar hadden meêlijden met hem. De jonge officieren, Carlo, Douglas en Hyde, bewonderden en eerbiedigden hem.

Verona voelde, dat hij naar haar toe kwam; haar hart trilde, zij werd beurtelings bleek en rood. In drie dagen had zij niet met hem gesproken, en die drie dagen — sedert hun wandeling in het Warringtonsche bosch verloopen — kwamen haar eindeloos lang voor.

Het schitteren van Verona's oogen en haar veranderen van kleur waren Rockingham's blikken niet ontgaan; hij had alles gezien. Zooals hijzelf zeide, waren er twee dieren, die hij begreep: »het eene was eene vrouw, het andere een paard". Het was een ontzettende openbaring voor hem hij voelde zich als iemand wien koud water op het lijf wordt geworpen.

»Dat is het einde van alles", dacht hij. »Als zij van dien machtigen Jingo houdt, is het gedaan met mijne huwelijksplannen. Dan zou men in de positie zijn van *le mari* in een Franschen roman, met eene vrouw die op een anderen man verliefd is".

Plotseling, zonder een woord te spreken, verliet hij Verona en zette zich naast Ella.

»Ik wou dat die vriend van de familie niet uitgenoodigd was, die lieve George, zooals uwe zuster hem noemt".

»Waarom?"

»Ik heb een hekel aan soldaten; zij zijn zoo verwaand! Als men niet in dienst is, zien ze u aan alsof je een straatveger waart."

»Wat mij aangaat — »*comme j'aime les militaires!*"

»Dat spreekt; eene jonge dame is altijd verliefd op een dominé of op een luitenant; is het deze Indische kolonel in 't bijzonder dien gij bewondert, of is het de »Strijdende Kerk" in 't algemeen?"

De spottende lach waarmeê hij het »Indische kolonel" uitsprak, toonde voldoende hoe bevooroordeeld hij was; een vooroordeel, in Engeland vrij algemeen; uit Indië te komen, er te wonen of te dienen, is minder voornaam.

»George Bellasyne is mij te knap; hij spreekt over Indische toestanden, en dat gaat boven mijn begrip".

»En waarom noemt uwe zuster hem dien lieven George?"

»Wij hebben hem gekend sinds wij kinderen waren. Verona zei dikwijls tegen hem: »Laten wij spelen alsof we samen man en vrouw zijn", en toen was ze pas zóó groot", zei Ella en zij stak haar smal handje uit.

»En dit spelen is tot een strenge werkelijkheid geworden!"

»Neen; tot een zuster- en broederlijke platonische vriendschap".

»Platonische vriendschap met een knappen kolonel is wel wat gevaarlijk".

»George Bellasyne is knap en aardig, maar verschrikkelijk arm", zei Ella.

»*Si jeunesse savait — si vieillesse pouvait!*"

Ella zou gaarne gewild hebben, dat Rockingham verliefd werd op haar, maar zij was veel te fier om hem eenige »*avances*" te maken. Zij was als de poes, die naar de visch in het water verlangt, maar bevreesd is dat haar pootjes nat zullen worden. Zij bezat niet die behendigheid en dat vernuft, waarmede menige vrouw een teleurgesteld hart weet te boeien. Ella was een bedorven kind; ieder van ons zou dit geweest zijn, hadden wij in onze vroegste jaren zooveel vleierij en bijval geoogst van de wereld, als zij. Ella was van nature oprecht en moedig, zonder het geringste toevoegsel van die sluwheid en pluimstrijkerij, die eeuwenlange onderwerping bijna tot de tweede natuur der vrouw heeft gemaakt. Ella bewoog zich zelfs met eene vrijheid en onafhankelijkheid die men bij vrouwen zelden vindt, en toch met volmaakte bevalligheid.

Zoo zij echter in 't geheel niet slaagde Rockingham te boeien, zij won een anderen bewonderaar zonder dien te zoeken. Rudolph Douglas was als 't ware ontsteld over hare schoonheid, toen hij binnentrad. Het was

een geval van liefde, dolle, wanhopige liefde op het eerste gezicht. Eén blik onder Ella's donkere oogwimpers uit, één blik uit die schitterende saffieren oogen, en Rudolph Douglas was zijn vrijheid kwijt. Hij bleef onthutst en zwijgend naast Ella staan, en voor het eerst in zijn leven voelde hij zich verlegen voor eene vrouw.

Het diner werd aangekondigd. Rockingham geleidde Lady Adeline, Bellasyne bood Verona den arm aan, Douglas bracht Ella, en Rupert Hyde Jeanne aan tafel; daarop volgden Carlo met Matty en de Squire met Alice. Voor Verona was het een innig genoegen weder eens op Bellasyne's arm te leunen, hem aan tafel naast zich te hebben. Zij, die de geheimzinnige bekoring niet kennen van dergelijke gebeurtenissen — zoo onbeduidend op zich zelven, en toch in de oogen van verliefden zoo hoogst belangrijk — zij hebben nooit bemind.

Lord Rockingham zag het paar voorbijgaan met de uiterste, hoewel een zwijgende, verontwaardiging. Een overvloed van licht schitterde over de lange tafel, het glaswerk straalde, het zilver blonk, en het midden der eettafel was keurig versierd met varens en broeikasbloemen. De bottelier, de bejaarde Murray, en twee gepoederde huisknechten in livrei brachten stil en vlug de spijzen rond.

De heer des huizes hield een politieke discussie met Rockingham, die tot de aanhangers van Gladstone behoorde. Maar wat deerden alle staatkundige quaestiën Lord Rockingham? Wat gaf hij om de »beginsellooze eerzucht van Rusland" — zijn »landhonger" en de deugden »van het edelste boerenvolk van Europa?" Hem ergerde iets, veel dichter in de nabijheid; hij kon niet nalaten, Verona en Bellasyne te bespieden. Eindelijk wendde hij zich tot Lady Adeline:

»Waarom hebt u kolonel Bellasyne gevraagd? Het was veel gezelliger eer hij kwam. Het ontbreekt hem aan *savoir-faire* — hij . . ."

»Het was mijne schuld niet; Carlo vroeg hem. Wij meenden, dat wij hem niet konden afwijzen. Wij kennen hem, sinds hij een jongen was; op het land is men verplicht, allerlei slag van menschen te kennen. De Bellasyne's hebben nu in het geheel geen positie meer in Daleshire, hoewel hij een geboren edelman is. Zij waren eertijds een der aanzienlijkste families; zij kwamen in 't land met den Veroveraar. Zij zijn inderdaad van zeer goede afkomst", — vervolgde Lady Adeline, »en . . . ."

»En zij hadden een eigen ark ten tijde van den zondvloed, en het was hun niet veroorloofd met de kleine Noach's om te gaan!" viel Rockingham in. »Maar is het waar, dat deze Bellasyne een rechtsgeding zal beginnen om een Pairschap, en heeft hij de schaduw van eene

kans om den titel en de eigendommen der Bellasyne's terug te krijgen?"

»Neen, geen schaduw van een kans zelfs", zei Lady Adeline; »ik heb te Scrope alles daaromtrent vernomen, uit de beste bron. Er zal een proces komen, maar het zal voor George Bellasyne niets veranderen".

»Moeder, misschien is hij *de gelukkige* Bellasyne!" zei Ella die naast Rockingham zat.

»Gelooft gij die geschiedenis, Lady Adeline?" vroeg Rockingham.

»In die soort geschiedenissen is altijd iets ingevlochten, dat er als de vervulling van de profetie uitziet", antwoordde zij.

»Of de profetieën werken haar eigen vervulling uit", zei Ella.

»Hij heeft zeer zeker een opmerkelijk voorkomen", zei Rockingham.

»Hij is een zeer uitstekend officier; hij heeft het Victoria-kruis".

»Natuurlijk heeft hij vele bewonderaars te Aston Royal; hoe kan eene jonge dame een man weêrstaan die er uitziet als een mengsel van Amadis de Gaules en den braven Hendrik".

Het donkere, mooie gezicht vol geestkracht van Bellasyne was hatelijk in Rockingham's oogen.

»Het is wel hard", dacht hij, »hij bederft de heele zaak".

Het is wel hard; maar zoo gaat het in menig menschenleven; één persoon of ééne zaak staat u in den weg en bederft uw geheele loopbaan.

De maaltijd was afgeloopen; de dames stonden op, men hoorde het ruischen der zijden kleederen, en de lange Bellasyne hield de deur open om de dames uit te laten. Nauwelijks hadden zij de receptiezaal bereikt, of Lady Adeline viel Verona aan.

»Lief kind, gij moest waarlijk niet zoo openlijk coquetteeren met kolonel Bellasyne; het is zeer ongepast in gezelschap zooveel aandacht te schenken aan één man, wien hij ook zij. Ik zag, dat het Lord Rockingham ergerde".

»Hij heeft het recht niet zich er over te ergeren", zei Verona beschroomd; zij was te lijdzaam van aard en te zeer gewoon aan gehoorzaamheid om zich tegen hare ouders openlijk te verzetten. »Het zou beter zijn hem te zeggen, dat ik sedert jaren met George Bellasyne geëngageerd ben".

»Ik heb dat engagement, — zooals ge het belieft te noemen — nooit goedgekeurd. Hij heeft de middelen niet om te trouwen".

»Wij zullen wachten tot hij de middelen wèl heeft".

»Dan zult gij eeuwig blijven wachten. Het is al te erg, die dwaasheid! Zulk een ongelukkige zaak!"

Nu had er een van die tooneelen van huiselijke tweedracht plaats, die zelfs in de meest eensgezinde families voorkomen. Ella zeide zeer scherpe woorden over Rockingham. Verona zweeg en was tot schreien geneigd.

Lady Adeline nam een air van lijdende rechtzinnigheid aan, dat inderdaad tergend was, maar toen de heeren binnentraden, waren allen weêr glimlachjes en zonneschijn, allen, behalve Verona; haar gezicht verried veel. Nadat de koffie gebruikt was, gingen allen naar de groote zaal om te dansen; en bij jeugd, vroolijkheid en goede luim, werd de voorbijgaande wolk weldra vergeten.

Geen familie danste meer dan de Astons, bijna iederen avond speelde de moeder of de gouvernante piano, en dansten de meisjes in de groote zaal. Met zijn gewone vaardigheid leidde Rockingham Verona ten dans, terwijl al de zusters, zelfs de jongste, te zamen dansten of dansers vonden onder de heeren. De norsche ridders in wapenrusting, de gepoederde voorzaten zagen uit hun lijsten neêr op de gelukkige jonge gezichten die, zoo spoedig wellicht, Aston Royal voor altijd zouden verlaten.

De zwaarlijvige Squire lachte en danste ook heldhaftig meê, terwijl hij in zijn hart het gewicht van een grooten angst droeg. Uiterlijk was hij kalm en zelfs opgeruimd; hij vreesde de vreugde om hem heen te verwoesten, door zijn kinderen bekend te maken met zijn onvermijdelijken ondergang.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Picnic.

Toen Bellasyne in den vroegen morgen te Aston-Royal terugkwam, vond hij de overige jagers reeds gereed voor het werk van den dag en de boschwachters en honden reeds voor de deur.

Bij dergelijke gelegenheden duurt het echter altijd lang eer men tot den aftocht bereid is. Rockingham, aan de ontbijttafel gezeten, bereidde zich voor op alle vermoeienissen door het nuttigen van dikke boterhammen en koffie, en de heer des huizes door het kalm verslinden van eieren en korhoenders, een en ander tot groote ontevredenheid van Carlo, die verlangde op weg te gaan.

Verona was bezig thee te zetten aan het eene einde der tafel; zij begroette Bellasyne met een glimlach en stak hem haar handje toe. Ernstige, gelukzalige tevredenheid sprak uit hare oogen.

»Gij moet ontbijten eer gij vertrekt; ga zitten! Gij weet, dat wij elkaar bij den waterval zullen ontmoeten, om twee uur. Mama gaat naar Scrope; zij wilde, dat ik meê zou gaan, maar ik heb geweigerd;" zeide Verona. »Voor niets ter wereld zou ik onzen *Picnic* willen missen."

»Ik ben blij, dat gij meêgaat," zeide Bellasyne, »'t doet mij inderdaad groot genoegen."

Weldra begaven de heeren zich te voet op weg en eenige uren later kwam de tentwagen voor ten behoeve van de meisjes en eenige van de kinderen, voor wie Verona verlof had gevraagd om meê te gaan.

Het was een heldere, warme Augustusdag, een dag vol gouden zonneschijn; de lucht was zuiver blauw, met kleine wazige witte wolkjes.

De rit in de verkwikkende buitenlucht was heerlijk. Boven hun hoofd welfde zich de azuren hemel; rondom hen strekte zich eene wereld van groene velden en geboomte uit. Nu langs ruwe landwegen, dan een steilen heuvel af; daarna weer opwaarts langs een pad, zoo steil, dat het wel een bergpad geleek; nu voorbij bosschen, die reeds in het goudgeel en rood van hun herfsttooi prijkten, voorbij sombere rotsblokken, of heidevelden, en daarna weer over eene landelijke brug, onder welker bogen een bergstroom vroolijk voortspoedde tusschen rotspunten en steenen, tot zij, na een uur rijdens, stilhielden bij den »Zwarten waterval." Deze waterpartij was eene der merkwaardigheden van het graafschap, zeer in aanzien bij alle »picnickers," zooals het gewoonlijk gaat met dergelijke natuurschoonheden.

De »Zwarte Waterval" was eene ontzaglijke watermassa, die zich, snel, kristalhelder en effen, neêrstortte over den rand van een afgrond aan welks voet de massa, witschuimend en ziedend bruiste, met oorverdoovend geraas.

»Waar is het ontbijt?" vroeg Verona, toen zij de plek bereikten, aan landelijke feestmalen gewijd, een plekje omringd door ritselend geboomte en met zacht, dik mos begroeid. »Waar zou David heen zijn met de kar?"

Maar het stille, groene woud liet die vraag onbeantwoord, en ondanks de heerlijkheden die de natunr hier aanbood, ondanks den blauwen hemel, den gouden zonneschijn, de geurige boschlucht en de groene eeuwenoude heuvelen, maakte de wanhoop zich meester van de harten der jeugdige Astons, en luide betreurden zij het vermiste karretje, de bedienden en het ontbrekende ontbijt.

«Het zou allerverschrikkelijkst zijn!"

»Ontzettend dwaas!"

»De heeren zullen zoo'n honger hebben; zij hebben zoo vroeg ontbeten."

»Praat daar maar niet van; ik zelve heb honger na dien langen rit," klaagde Ella.

»Het karretje zal wel ergens terechtkomen;" troostte Verona: »Pa zal het wel gezonden hebben. We moeten ons maar niet ongerust maken."

»Maar 't is al drie uur!" riep May, mistroostig.

Weldra verscheen, onder de groene verwulfsels van het woud, één jager, — daarna nog één en weêr één, tot er een half dozijn verzameld was op de plaats der bijeenkomst.

»Hallo, meisjes!" riep Carlo, geen toebereidselen vindende; »waar blijft onze lunch? Wij zijn allen dood af!"

»Papa, wat zou er meê gebeurd zijn?" vroeg Ella haar vader, die er vermoeid en hongerig uitzag en teleurgesteld rondkeek.

»Ik begrijp er niets van. Ik heb dien domkop, David, den tweeden tuinman, er meê gezonden; hij was de eenige dien ik kon missen. De ezel is stellig verdwaald. En wat moeten we doen? Mijlen in den omtrek is er geen boerderij te vinden, zoover ik weet, en het duurt ten minste drie uren, eer wij iets kunnen laten komen van Aston-Royal."

Rockingham had zich voorgenomen, op den dag van de picnic-partij Verona te vragen; maar toen zij daar beiden hongerig en vermoeid bijéén waren, vond hij het oogenblik niets romantisch, noch gunstig voor zijne zaak. Allen zagen elkaar mismoedig aan of tuurden naar de verschillende boschpaden. *Hun* vurig verlangd ontbijt bleef uit, maar weldra zagen zij eene andere picnic-partij verschijnen, die zich op eenigen afstand van hen nederliet. Een bediende spreidde een tafellaken uit op een effen plekje, en talrijke, welvoorziene manden werden aangebracht.

»Dat zijn de Murray's, die *Zomerzorg* hebben gehuurd;" zeide Rupert Hyde, die iedereen kende. »Laat mij vragen, of zij ons niet wat van hun voorraad willen geven; gij kent hen immers, nietwaar?" vroeg hij aan Verona.

»Ja, een weinig; zij hebben ons een bezoek gebracht en bij ons gedineerd;" antwoordde zij.

»Maar wij zijn met zoovelen!" bemerkte Ella op.

»Och, dat hindert niet. Ik zie daar genoeg om een heel regiment te verzadigen: een kapoen, een ham, en de grootste wildbraadpastij, die ik ooit in mijn leven zag, behalve al het andere. Het zal dus wel gaan."

»Ik ben benieuwd of zij niet *onzen* lunch hebben ingepalmd," zei Ella.

»Best mogelijk;" meende Rupert, en na eenig beraad, daalde het Astonsche gezelschap den heuvel af naar de Murray's.

»Hoe onaangenaam!" fluisterde Ella haar oudste zuster toe. »Daar is Lady Vast en hare zuster, Mevrouw Amos Altegoed; Mama's *bêtes noires*; zij heeft haar nooit willen bezoeken en nu *moeten* wij kennis maken met hen!"

»Zij zien er tamelijk *vulgaire* uit, maar —"

»Dat soort wordt, in de boeken, de middelstand genoemd," zei Rockingham minachtend.

Toch werden zij zeer gastvrij ontvangen en de twee buitenpartijen waren weldra op vriendschappelijken voet aan den lunch gezeten. De menschen blijven nooit lang stijf en deftig onder zulke bijzondere omstandigheden.

Binnen vijf minuten had de mooie Ella, onder 't genot van koude kip, een nieuwen aanbidder gewonnen, een zeer aannemelijk jong mensch, den heer Olivier Slobbs, O. I. ambtenaar, en Matty en Alice waren ook spoedig op streek met twee zeer nette jongelui, terwijl Verona een weinig ontstelde toen Bellasyne haar naderde en zeide: »Vergun mij, u mijn ouden vriend en generaal, Sir Arthur Seftor, voor te stellen."

Sir Arthur Seftor, generaal, scheen een onbeduidend mannetje, dat zich alleen door een paar scherpe oogen onderscheidde; hij zette zich naast Verona aan het ontbijt. Spoedig was dit drietal, Verona, Bellasyne en Sir Arthur Seftor, in een levendig gesprek gewikkeld.

Dit was alles behalve gunstig voor Rockingham's plannen: onder het aantrekken van zijn jachtkleeding had hij zich voorgesteld, dat hij onder 't eten naast Verona zou zitten, en hij wilde het niet langer verdragen dat die »lange kerel van een Bellasyne" haar zoo in 't oogloopend brutaal het hof zou maken. Hare ouders begunstigden zijn aanzoek, hij zou nu wagen — en winnen óf verliezen. Op weg naar huis zou hij tijd en gelegenheid vinden om Verona zijn hart en zijn hand en alles wat hij bezat aan te bieden.

Dit had de man zich voorgenomen — en — hij zat thans, hongerig en ontevreden, tusschen twee zwaarlijvige gehuwde dames van meer dan middelbaren leeftijd, die wanhopig beleefd, voorkomend en praatziek waren, die hem hoe langer zoo knorriger maakten en die hij eindelijk de leelijkste, onaangenaamste matrones vond, die hij ooit had gezien. — Midderwijl bleef het gesprek tusschen Verona, Bellasyne en zijn Generaal zeer levendig.

Weldra was de lunch afgeloopen, en allen stonden op, verkwikt en opgeruimd en slechts aan hun genoegen denkende.

Rockingham hoorde Bellasyne tot Verona zeggen: »Verona, ik zal u eens een heel beeldige vallei laten zien, een vergaderplaats voor boschhoenders, uw vader zou er verrukt over zijn."

En hij zag het paar een lommerrijk boschpad inslaan, dat langs den heuvel dalwaarts leidde.

»Nu hebt ge mijn' generaal gezien," zeide Bellasyne, terwijl zij de helling afwandelden.

»Ja — hoe vreemd en onverwacht! — Toen gij in uwe brieven, tijdens den oorlog, altijd over hem schreeft, dacht ik niet, hem ooit in Daleshire en wel bij den Zwarten Waterval te zullen ontmoeten."

»Hoe vindt ge hem?"

»Hij valt mij tegen. Ik geloof, dat dit gewoonlijk het geval is, als men een voornaam man voor het eerst ziet."

»Hij is een flink soldaat; zulk een oog als hij heeft, om dadelijk te beslissen wat er gedaan moet worden, is zeldzaam, en een kloekheid als de zijne, om het noodige te doen, is dat niet minder. Nooit tast hij mis; wáár hij de leidende geest is, zijn wij zeker te overwinnen. Een generaal, evenals een dichter, word generaal geboren, niet gevormd."

»Hij heeft zulke bedaarde, eerbiedige manieren en spreekt zoo zacht, dat ik dacht aan: »*Suaviter in modo, fortiter in re*," zeide Verona.

»Ik geloof, dat menschen die een leven van aanhoudende spanning leiden, doorgaans zulke merkwaardig bedaarde manieren krijgen. Sir Arthur Seftor is niet alleen een hoofdofficier, hij is een groot man: hij bezit talent, geest, geestdrift, en een hart zoo zachtaardig als dat eener vrouw. Ik ken geene goede hoedanigheid die hem ontbreekt," zeide Bellasyne.

»Wat is zijn haar al wit, hoewel hij er nog niet oud uitziet!"

»De verantwoordelijkheid van de campagne van 18— heeft hem vroeg grijs gemaakt. Na die expeditie zag hij er ineens vijfentwintig jaar ouder uit. En hoe vindt gij Sir Anthony Vast, Verona?"

»Ik heb niet bijzonder op hem gelet. Een onschadelijk, onbeduidend mannetje, dacht ik."

»Och, dat is nu de Faam! Koning Vast onbeduidend! De steunpilaar van het Britsch-Indische rijk? Wat is Indië zonder Vast en Co? Zij *zijn* Indië!"

»Wat bedoelt ge? Is hij iets bijzonders?"

»Zeer veel bijzonders zelfs. Maar — misschien ben ik bitter en afgunstig. — Iedere Gouverneur-Generaal, de eene na den anderen, valt in de handen van Vast en Co. Zij weten niets van het land, noch van 's lands bewoners, of zijne geschiedenis, hoegenaamd niets, en toch tarten zij tijden en veranderingen en zijn altijd bij de hand om regeeringspersonen hun onstaatkundige meeningen toe te fluisteren, en, helaas! — er wordt altijd naar hen geluisterd. Zie toch eens met hoe weinig wijsheid de wereld geregeerd wordt!"

»Welnu, lieveling, laten wij dan dankbaar zijn voor een nederig lot. Het welzijn van anderen is in onze handen niet neêrgelegd. Wij zijn niet aan God verantwoordelijk voor groot onrecht en groot kwaad."

»Sir Anthony Vast, O. I. hoofdambtenaar, is een groot mannetje. Maar ik verfoei de personen niet zoozeer als het stelsel. Die ambtenaren voeren stelselmatig een wanbestuur in Indië, en verwachten dan dat wij soldaten het land voor hen behouden zullen. — Maar wij met ons beidjes zullen de Britsche Constitutie en Rijksbelangen verder laten rusten. Ik ben vandaag

veel te gelukkig, om niet te gelooven, dat de wereld in het algemeen zeer goed is, voor de meeste menschen en voor mij in het bijzonder."

»En ik wist niet George, dat ik zoo volmaakt, innig gelukkig kon zijn als ik ben, wanneer gij bij mij zijt. Nooit was het bosch zoo bekoorlijk, de zonneschijn zoo heerlijk, de lucht zoo verkwikkend. Nu ik eenmaal het leven zoo volop genoten heb, zou ik tevreden kunnen sterven. Als gij bij mij zijt, heeft het leven eene beteekenis en een doel; als gij afwezig zijt, schijnt alles vervelend, eentonig en dor."

Zoo redeneerende, hadden zij den voet van de helling bereikt, eene afgezonderde plek, waar de zon zelden scheen en een dik tapijt van afgevallen bladeren den grond bedekte. De rivier Zwartwater stroomde door dit dal; hare donkere golven schoten lustig over kei- en rolsteenen heen; de schuine stralen der middagzon vielen op de heuveltoppen en verlichtten de grijze boomstammen, hoog op de heuvelen, als met goud, en deden het geschakeerde groen der bosschen vroolijk schitteren.

Hoe gelukkig waren die twee!

»Eindelijk," zeide Bellasyne, »eindelijk, na zoovele jaren, zal ik mijn hoop, zal ik mijn wenschen verwezenlijkt zien. Van morgen heb ik van Burgoyne gehoord, dat alles in orde is met mijne benoeming, dat ik dien post zal krijgen."

»O, George, hoe verrukkelijk!"

»Ja, en ik mag het spreekwoord wel veranderen en zeggen: een *geluk* komt nooit alleen. Ik ontving ook een brief van mijn uitgevers, Smith en Marshall, met het bericht, dat een van mijne vlugschriften buitengewoon veel aftrek heeft, dat de vierde uitgave reeds uitverkocht is, en dat zij mij vijftig pond sterling zenden. Heel beleefd van hen, en ik had geld noodig, want mijne beurs was slecht voorzien."

»O, George, mijn lieveling, gij zult zoo beroemd worden; ik wist ook wel, dat dit eenmaal zoude gebeuren."

»Eindelijk, en in de derde plaats," vervolgde Bellasyne, »schrijven de advocaten uit Littleborough mij, dat het blijkt, dat ik de naaste bloedverwant ben van zekeren zeer rijken Bellasyne, die *ab intestato* overleden is, dat zij de zaken voor mij willen behandelen, en dat het iets goeds kan opleveren."

»Ik hoorde Mama daarover iets zeggen: de menschen in onze omgeving schijnen van de zaak gehoord te hebben. Maar dat alles is bijna al te heerlijk. Ik heb altijd gedacht, dat alles wel terecht zou komen: — ik ben waarlijk meer dan blij."

»Eene oude Indische vrouw, een profetes, zeide, dat ik, eer er twee

jaren voorbij waren, rijk, groot en machtig zoude zijn. Het schijnt, dat zij de waarheid sprak. Er ligt eene toovermacht in oneven getallen; nog nooit te voren ontving ik drie zulke aangename brieven, of waren mijne vooruitzichten zoo schitterend.''

»Wij hebben inderdaad alle reden om dankbaar te zijn," zeide Verona. »Ik vind, dat wij Lord Rockingham ons engagement moesten bekend maken."

»Het gaat hem niet aan."

»Hij doet altijd zijn best om zich aangenaam te maken bij mij, maar ik kan niet zeggen dat het hem gelukt."

»Ge moet hem maar eens op zijn nommer zetten."

»Dat kan ik niet in koelen bloede; ik houd er niet van, onaangenaam te zijn."

Dit was Verona's zwakke punt. Evenals vele vrouwen was zij *te* toegeeflijk, *te* beminnelijk. Men kent de geschiedenis van zekeren geruïneerden echtgenoot, die aan zijne vrouw zeide: »Zie nu eens, waartoe uwe vervloekte beminnelijkheid ons gebracht heeft." De liefste, beste vrouwen worden meêgesleept in alle mogelijke rampen, omdat zij nooit den moed hebben eene noodzakelijke maar onaangename waarheid te zeggen. Verona had evenwel een levendig besef van plicht; was haar geweten, haar gevoel van recht of onrecht ontwaakt, dan was zij onverbiddelijk als het noodlot.

Het zonlicht was van de boomen verdwenen en kondigde het uur van terugtocht aan, toen Verona en Bellasyne zich weêr bij het gezelschap voegden. Zij vonden Ella en den heer Douglas, Carlo's vriend, vol geestdrift over de buitengewone schoonheid der omstreken die zij bezocht hadden. De argelooze Rupert Hyde en Jeanne, Carlo, May en Alice en nog andere zeer jonge luidjes, waren naar de klippen geweest, en vertelden daarvan met verrukking. Die klippen waren volstrekt niet eene geologische formatie, maar groote steenklompen, die in de ondiepe rivier lagen en tot loopsteenen of overstap-steenen dienden. Kleine Jeanne, wie het lot op haar zeventiende jaar reeds een breedgeschouderden, goedhartigen minnaar had gegeven in Sir Rupert Hyde, geleek een kind, dat voor »groot mensch" speelt. Voor haar, Alice en May hadden de »klippen" hare bekoring niet verloren; want het waren herinneringen aan menig heerlijk verjaringsfeest in vroegere jaren. Van den éénen steen op den anderen te springen bij het steeds dreigende gevaar van in de rivier te vallen, schijnt het toppunt van menschelijk genot op dien leeftijd waarin het kind vrouw wordt. Zoo althans dachten de jonge dames Aston er over.

Rockingham was nog steeds de cavalier van Mevrouw Vast (de echtgenoot

van »Koning Vast.") De meesten spraken af om te voet over de heuvelen, langs een' korteren weg, naar huis te gaan, maar Mevrouw Vast had Rockingham eene plaats in haar rijtuig aangeboden, en hij nam die aan. Hij had gezien, dat Verona en Bellasyne te zamen en te voet den weg naar huis hadden aanvaard, en hij voelde, dat het zijner onwaardig en hem bovendien lichamelijk onmogelijk zoude zijn, hen in te halen. Maar terwijl Verona en George de genotrijke wandeling over de heuvelen naar huis deden, nam Rockingham zich opnieuw vóór, zoodra mogelijk, ja, dienzelfden dag nog, zijn aanzoek te doen. Die Bellasyne zou hem niet langer in den weg zitten.

Met die gedachte vervuld, hield hij zijn roem als volmaakt »cavalier" en man van de wereld staande, bij de zwaarlijvige vrouw van den grooten heer Vast.

(*Wordt vervolgd*).